עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ

ספר
הרימו מכשול

ובו דינים והלכות מצויות
שבני אדם נכשלים ואינם זהירים בהם
משום חוסר ידיעה או שימת לב

לפי סדר אל"ף בי"ת

פעמים יבואו בארוכה פעמים יבואו בקצרה, לפי הזמן
והשעה, לאפרושי מאיסורא, ובקשה מאבונא דבשמיא
שיקובלו לפניו כריח ניחוחי וכקטורת בושמיא

חברתיו וערכתיו בחסד ה' עלי
הצב"י **אורי סבאג** ס"ט

חודש טבת שנת תשפ"ב

כל הזכויות שמורות למחבר

הערות והוספות לדינים והלכות שהעולם נכשלים בהם
יתקבלו בברכה ובשמחה
למשפחת סבאג רח' ויקטור ויוליוס 16/2 ירושלים
או לפלאפון: 0533115409
או במייל: 676933a@gmail.com

ניתן להשיג את הספר בכתובות דלהלן:

ירושלים: רח' ויקטור ויוליוס 16/2 משפחת סבאג פל': 058-5660296
בני ברק: רח' אורליאן 17 משפחת דיין טל': 03-6773696
ברכפלד: רח' רשב"י 7 משפחת דיין טל': 08-9760577
צפת: רח' לוחמי הגטאות 9/11 משפחת דיין טל': 077-5675843
שאר איזורי הארץ: 0533115409

בית העימוד – 2 לעמוד
052-7672674

עיצוב כריכה ושערים:
נ. ויסקופף

הסכמות

לכבוד

הרב אורי סלע נרו יאיר
ירושלים ו.נ.ה

כשר מובה הא ולברא שמעו איך
מאחדותי בניכם בתוכה
ופי אמיתי אתשב
ובתעניות אלו בתוכה
מאיר שעות רבוכות
שלין רבוץ זולא
הכסקה
ופי בניכם ושפר
עם בוא אתך
אשא תפלות
שמעוני הלל
יוסף הכהן ד. קוק

הרב דב הכהן קוק

עיה"ק טבריה

תאריך _____

הסכמה מאת הגאון המקובל,

חסידא ופרישא,

בקי בנגלה ובנסתר,

הצדיק הרב דב הכהן קוק שליט"א

לכב'

הרב אורי סבג,

נרו יאיר יפרח ויזרח

כבר מוכר האי גברא באופן אישי משחרותו

כזכרן בתורה

וכל מעיינות מחשבה והתעניינות שלו בתורה

במשך שעות רצופות

בעיון רצוף ללא הפסקה,

וכל הנכתב בספר זה

הוא מתוך אותן מעלות שבעדות הנ"ל.

ידיד קטן, ד. קוק.

סוף

בברכה

ב"ה ברך השנה תנ"ל

כי אלוי סליח שלוח.

כשם ותורה יהודה מילתך תקוף ונתנך

שנון אמון כתיונך בשם ותפארת

ולקרית מרשון וכדרים שנון ועדק

מכניש דהם. ודעת תקדש מילתך

ויהי שנכשב לקים כדין בקרון

ק דשון ועיאדין אך ורוי יהרוסלים

ועתה שהבך הינתך ישמשן ובדרכו נכשב ונצבאת

כדקוי. מלכי בש ועקיון ונעון בשם

ה בחרה ותהי עון שיעון וק רש יבורך

שלבך נש ועקיון ישת כי ונעבד

ברית אוכל ואוב אשר שנון שתה

משנן ניתית ושלה.

יהודה בורש

מלכי נשק

הסכמת הגאון הגדול ראש ישיבת פורת יוסף
הרב משה צדקה שליט"א

דברי ברכה

כבוד הרב הגאון חו"ב
רבי אורי סבג שליט"א

זכה וחיבר חיבור מיוחד חביב ונחמד
שאין מצוי כחיבור הזה לתפארת
ולהרים מכשול בדברים שאין אדם
מרגיש בהם, והוא חיבור מיוחד.

ויה"ר שנזכה לקיים דבריו דברים
קדושים ומיוחדים מדברי הפוסקים.

ויה"ר שהרב המחבר ימשיך בדרכו לזכות ולזכות
בדברים שאדם דש בעקביו, וכבר כתוב
בתורה והיה עקב תשמעון וכ' רש"י (דברים ז, יב)
שאדם דש בעקביו ושם כתוב הברכות,
וגם אין "והיה" אלא לשון שמחה.
ושיזכה המחבר לשמחה ולהגדיל תורה ולהאדירה
מתוך נחת ושלוה.

החותם בברכה
משה צדקה

הסכמה מאת הגאון הגדול, נשיא בית הדין הרבני הגדול, ממשיך דרכו של מרן זיע"א, הראשל"צ והרב הראשי לישראל הרב יצחק יוסף שליט"א

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

בס"ד, י"א כסלו תשפ"ב,4-351/פ"ב

דברי ברכה

הובא לפני גליונות הספר **"הרימו מכשול"**, מעשה ידי אומן, נטע נאמן, האברך כמדרשו, חובר חיבורים מחוכם, גנת ורדים ושמו מפארים, לן בעומקא של הלכה, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ומלבשתו ענוה ויראה, שמן תורק שמו, טעמו ונימוקו עמו, כבוד שם תפארתו, הרה"ג ר' **אורי סבג** שליט"א.

ביודעו ומכירו שהוא שקדן עצום ולן בעומקא של הלכה וכמעשהו בספרים הקודמים, ראיתי שנושא ונותן באמונה בדברי הראשונים והאחרונים בעיון ישר ומעמיק, ביתר שאת וביתר עוז, וגמר חיפוש מחיפוש מדברי רבותינו, והרחיב כיד ה' הטובה עליו, בדינים והלכות שבני אדם נכשלים ואינם נזהרין בהם, לפי סדר "אלף בית", ומפלפל בדבריהם בטוב טעם ודעת, להבין דבר לאישורו, וניכר בדברים את עמלו בתורה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, אשריו ואשרי חלקו שעמל בתורה, ונפש עמל עמלה לו, לזכות לאמיתה של תורה, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

וראיתי מ"ש אודות איסור אמירה לגוי הנה לגבי רמז שלא בלשון ציווי, כגון שאומר לו הנר אינו מאיר יפה, ושומע הנכרי ומתקנו. נתבאר בילקו"י (שבת ב' סי' שז הל' אמירה לעכו"ם הערה ב), שיש להקל בזה. ושם נתבאר, דלא שרי רמז בכל מלאכה, רק בדבר שאין בו מלאכה גמורה, אלא תיקון ושיפור המצב הקיים.
וגם ברמז שאינו בלשון ציווי, אין לישראל ליהנות הנאה ישירה ממלאכת הנכרי בשבת, אלא אחר השבת בכדי שיעשו, אא"כ באופן שהיה יכול לקרוא לאור הנר בלא"ה, והנכרי שיפר ותיקן את הנר בשבילו ע"י רמז כנ"ל, וכל כי"ב.
וע' בבאר היטב (סימן שז ס"ק כד) בשם הכנה"ג (סי' שז) על רבו מהרימ"ט, שפעמים כשהיה צריך לראות איזה דבר בספר והנר לא היה מאיר יפה, היה אומר [לשפחתו הנכרית], הנר אינו מאיר יפה, והיתה השפחה מבינה וחותכת ראש הפתילה.
ובגינת ורדים (כלל ג' סימן כא) הביא מ"ש הסמ"ג להתיר לומר לגוי אחר השבת, למה לא עשית דבר פלוני בשבת שעברה, אע"פ שמבין מתוך דבריו שרצונו שיעשה בשבת הבאה. והעיר ע"ז, דלא עדיף ממעשה הגוי בעצמו שאם הדליק הנר בשביל ישראל אסור. ותי' דהסמ"ג מיירי במלאכות שאין הישראל נהנה מהם בשבת עצמו. וביד אהרן (סימן שז) כתב שזה דוחק, שהסמ"ג לא פירש כן. ועוד, שהטור הרי משווה דעת הסמ"ג עם ספר התרומה, ושם מפורש להתיר אף בהדלקת הנר. ולכן כתב, דאולי י"ל בדוחק דמיירי בקצץ עמו שכר, שאז מותר אף היכא שנהנה מגוף המלאכה, דכי עביד אדעתיה דנפשיה קעביד. אבל בדברי סה"ת א"א לתרץ כן, שהרי כ' לעיל, דבהדלקת הנר לא מהני קצץ, דומיא דשולח אגרת דהתם שאני שאין נהנה מגוף האיסור. ע"ש. וע"ע בביאורי המהרש"ל על הסמ"ג (מצוה ל"ה, הל' שבת ע' סה).
ונראה לחלק בין אם עושה מלאכה חדשה, לבין אם משפר את המצב הקיים, והיינו, שאם אומר לו הנר אינו מאיר יפה, אינו עושה מלאכה חדשה, אלא מתקן ומשפר את המצב הקיים. ובלא"ה היה יכול לקרוא לאורו בדוחק, ולכן שרי לרמוז לו כן, משא"כ כשרואה את הגוי הבא להדליק נר בשביל ישראל, בזה חייב למחות בידו, ומה שהתירו לומר לגוי לקרוע המכתב, היינו משום דשמא יש במכתב עניני פיקוח נפש, וכמ"ש הפמ"ג (סי' שז א"א ס"ק לא), ובמשנ"ב (שם ס"ק עו).

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ומשא"כ בחימום התבשיל יש הנאה גמורה ממעשה הגוי, ומה ירויח אם ירמוז לגוי (בלשון סיפור דברים) לחבר את התקע לשקע, והנאה בשבת ממלאכת הגוי אסורה אף אם הגוי עושה כן מדעת עצמו לטובת הישראל.

ודע, שגם במקומות שיש שם "גוי של שבת" שקצבו עמו מערב - שבת שיקבל סך מסויים על כל פעולה שיעשה בשבת, אין להקל בזה. ודלא כמ"ש חכ"א מכסא רחמים במנוחת אהבה ח"א (עמ' שפה) דכיון שקצץ עם הגוי שיקבל על כל פעולה סך מסויים, נמצא שהגוי אדעתא דנפשיה קעביד כדי לקבל שכר, ולדעת מרן כל שקצץ יש להקל. ושרי ליהנות מהתבשילים שהתחממו, אחר שהגוי עושה כן על דעת עצמו. ע"ש. ומה שדן להקל בכה"ג בשו"ת רב פעלים (ח"ב א"ח סימן מג), אפי' כשהגוי עושה בית ישראל, היינו בצירוף דהוי מקום מצוה, וברבים גם ליכא למיחש כ"כ לחשדא, ועוד צירופים כיעו"ש. ומ"ש מרן (בסי' רמד ס"ה) להקל בשכר את הגוי לשנה או לשנתיים לכתוב לו ספר, או שיארוג לו בגד, דהוי כאלו קצץ וכו', הרי סיים להדיא "ולא יעשה המלאכה בבית ישראל". וגם אפשר דאיסור הנאה ממלאכת ישראל חמיר טפי בזה. ובכה"ח (סי' רעו ס"ק יט) כתב, שאם בא הגוי להדליק הנר בשביל הישראל, צריך למחות בידו, ואם עושה בעל כרחו חייב לגרשו מביתו. "ואפילו בקבלנות ששכרו לכל השנה, דהוה ליה קבולת בביתו של ישראל". וע"ש עוד באות מו, ובסימן שז אות קמד. וכ"ש בקבולת לשבתות בלבד. והעלינו בילקו"י שם, שאף בקצץ שכר עם הגוי יש להחמיר בביתו של הישראל. ושכ"ד מרן אאמו"ר, שגם בגוי של שבת אין להקל בבית ישראל. ואין לומר לגוי להדליק את האש בכיריים, או לחבר את התקע של הפלאטה לשקע, ואף בקצץ אין להקל.

וזה לענין הדלקת אש וחיבור הפלאטה לזרם החשמל, אבל כשהאש דלוקה מבעוד יום, מותר אף לומר לגוי לחמם את התבשיל, ומותר ליהנות ממלאכתו זו. דבלאה" יכל ליהנות מהתבשילים גם בלי החימום, אף אם הוא רק על ידי הדחק. ובזה אין צריך רמיזה בלשון סיפור דברים, שמאחר ויש בזה מחלוקת בפוסקים אי שרי ע"י ישראל עצמו, בגוי יש להקל לכתחלה. אבל לענין הדלקת האש, כבר כתב הרשב"א בתשובה, דכיון שעשה איסור עבור הישראל אין ליהנות מהתבשילים. ובזה אף לאחר שנצטנן אסור עד למוצאי שבת בכדי שיעשו, שהרי עבר על גזירת חכמים וציוה לעכו"ם.

ומ"מ בחזו"ע שבת ג' הביא מהגרש"ז אויערבך (מאור השבת ח"א עמ' תקטו), שאם נותק החשמל מכל הבית, ורמז לגוי רמז שאינו דרך ציווי, שקשה להשאר בחושך בשבת, והדליק את הכפתור הראשי של החשמל, ועי"כ נדלקה גם הפלאטה החשמלית והתבשיל שעליה התחמם, מותר ליהנות מן התבשיל בשבת, שהגוי חושב רק על התאורה, ולא על מה שבמטבח, והו"ל כפסיק רישיה ע"י גוי.

ויש שכתבו להקל ג"כ לומר לגוי ברמז, שהאור מפריע לישון (בצער גדול), שאף שהוא יוצר מצב חדש, כיון שכיבוי חשמל הוי שבות, הו"ל שבות דשבות במקום צער. ולא אסרו הנאה ממלאכת גוי, רק בהנאה הניכרת, וכמו המבשל בשבת שזו הנאה ישירה, משא"כ כאן שהוא סילוק ההיזק. ראה בס' מלכים אומניך (עמ' קט). והובא בילקו"י שם.

ושוב יצא לאור חזו"ע שבת ג', ושם מרן אאמו"ר כתב (שבת ח"ג), שמותר לרמוז לגוי ברמז שלא ע"י ציווי לכבות החשמל כדי שיהיה נוח לו לישון, מפני שיש אפשרות לישן גם כשיש אור בחדר. ע"כ. ומשמע שמתיר אפי' שלא במקום צער גדול.

ובחזו"ע שבת ג', הביא מ"ש הכנה"ג (סי' שז), שמהרי"ט לפעמים היה צריך לעיין בספר בליל שבת, והנר לא האיר יפה, והיה אומר בפני שפחתו, הנר הזה אינו מאיר, והשפחה היתה מבינה כוונתו, וחותכת את

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ראש הפתילה, ואז היה מעיין בספר במקום שהיה חפץ. ואע"פ שגוי שהדליק נר בשביל ישראל אסור (שבת קכב.), כאן בלא"ה יכל להשתמש לאור הנר על צד הדוחק, ולכן לו לקרוא לאורו גם אחר הסרת הפחם. וכמ"ש ביד אהרן (שם) וגדולות אלישע (שם ס"ק ס).

וכתב לבאר, שאף שהרמ"א שאסר לרמוז לגוי (וכ"פ האו"ז ב, פה. ובת' מהר"ם מקיצי סי' לה) זהו דוקא שאומר לו דרך ציווי, כגון קנח חוטמך וכיו"ב. אבל ברמז כזה שאומר הנר אינו מאיר יפה, מותר. וכ"פ החי"א (כלל סב ס"ב). וכ"כ המשנ"ב (סי' שז ס"ק עו) בשם הפמ"ג.

ואע"פ שנהגה מן המלאכה, י"ל שאין זו הנאה כ"כ, כי גם קודם יכל ע"פ הדחק לקרוא לאורו. וכ"כ בתפא"י (אמירה לגוי ה) ובגדולות אלישע (שם). וכ"פ ברוח חיים (ס"ס שז) שכיון שהוא לצורך מצוה, ש"ד להקל בענין זה. [וע' בב"ח (סי' שז ס"ב) שנוהגים לומר לגוי שיקנח חוטמו וכו', אבל המג"א (ס"ק לא) כתב, שאסור לומר לגוי רמז דרך ציווי].

ומ"ש המג"א (סי' רעו אות יד) שאם הנר של ישראל צריך למחות ביד הגוי, כבר דחה בנשמת אדם (כלל סב אות ב) ממה שפסק מרן (סי' רעו ס"ד) שאם יש נר דולק מע"ש, ובא הגוי ונתן עוד שמן לנר, מותר להשתמש בו עד שיכלה השמן שהיה בו כבר. וכ"כ התרומה והאגודה. ומוכח להדיא שא"צ למחות, דהא מיירי בנר של ישראל. ומ"ש הטור ומותר למחות מיירי שאין שם נר דולק. ועוד שמסה"ת והאגודה נראה שאפי' לאחר שכלה השמן שהיה בו, מותר להשתמש לאור הנר בשמן שנוסף ע"י הגוי. [ובשלחן שלמה (ס"ס רעו) כתב, דכשם שמותר ליהנות ממלאכת הגוי שעשה בשביל ישראל, כשיכל ליהנות באל"ה ע"י הדחק, ואמרינן דבכה"ג לא גזרינן שיאמר לגוי, ה"ה שאין למחות על פעולת הגוי בכה"ג, ולא אמרו שצריך למחות רק כשעושה הגוי דברים דחשידי אינשי עלייהו שיאמרו בפירוש לגוי].

וכיו"ב כתב בערוה"ש (סי' שז אות יד), שמותר לומר לפני הגוי קר לי מאד, והגוי מסיק את התנור, שכיון שהוא לא אמר לו לעשות כן, לא איכפת לנו מה שהגוי מבין ועושה. [וראה בתפא"י (אמירה לגוי אר' ה) שכתב, שאע"פ שגוי שהדליק נר לצורך ישראל, אסור ליהנות ממנו בשבת, היינו כשנהנה מגוף ההדלקה האסורה, אבל במחיטת הנר ע"י גוי, אינו מדליק, רק מסיר מה שמעכב סיבת ההבהקה. ואין הישראל נהנה מגוף המחיטה].

והנה לגבי אגרת סגורה שיש בה מכתב, כתב מהר"ם מינץ (סי' קטז) בשם אגודה, שרומז לגוי "איני יכול לקרות בה, כי היום שבת", והגוי מבין ופותח לו את האיגרת. [ויש להוסיף, דהוי שבות דשבות, שקריעת הנייר הוא מקלקל והתיקון אינו אלא באגרת שבפנים, כמ"ש בטל אורות (מלאכת מוחק ער:), ודלא כפר"ח (יו"ד קיח) דהוי איסור תורה, וכבר חלקו עליו בחכ"צ (סי' טל) ובשאלת יעב"ץ (סי' קמ) ועוד. ומדינא, כיון שלפעמים יש צורך גדול לפתוח האגרת, הו"ל שבות דשבות במקום צורך גדול. והרוצה לחוש לדברי הפוס' דלא שרי שבות דשבות רק במקום מצוה, יניח האגרת חתומה לפניו על השלחן, והגוי מעצמו יפתחנה, וכיון שאין הישראל מצוהו לפתוח אותה מותר. (כעין מ"ש מרן בסי' שלד סכ"ו). וכ"כ המשנ"ב (סי' שמ אות מא) ועוד שיאמר לגוי איני יכול לקרותה כ"ז שאינה פתוחה].

ולמד מזה בספר טל אורות (סוף מלאכת מבעיר) להתיר לרמוז לגוי, הנר אינו מאיר יפה, כדי שיבין הגוי ויחתוך ראש הפתילה, אפי' אי הוי חיובא מדאו', ודלא כמ"ש ביד אהרן דלא שרי רק באיסור דרבנן. וכ"כ בשו"ת מעט מים (סי' יב) ושכן מוכח במג"א. ואע"פ שבתש' רדב"ז (ח"ד סי' קלב) משמע לאסור לרמוז לגבי דבר הנעשה בשבת, גם כשאינו בלשון ציווי. נראה להלכה שיש להקל בזה כדעת מהר"ם מינץ והאח'.

והנה במקום שהוא דבר מצוה, יש לדון עוד מצד מצוות לאו להנות ניתנו, וכגון להתפלל וללמוד מתוך הספר לאור נר שהדליק הגוי בשבילנו (כשאין חשש לשמא יטה), והגאון פני אריה (סי' מז) כתב, שלא אסרו רק משום שלא יהנה ממלאכת שבת (רש"י ביצה כד:), ומצות לאו ליהנות ניתנו, ואין לאסור מגזרה שמא יאמר לגוי להדליק בשבילו, כמ"ש התוס' (שבת קכב.) דבמילי דמצוה לא חיישינן להכי, כמ"ש האו"ז (סוכה סי' שיד) שלא אסרו חכמים בהביא גוי לו מחוץ לתחום, רק אכילה ושתיה דהוי הנאה, אבל מצות לאו ליהנות ניתנו,

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ולא שייך כאן לגזור שמא יאמר לגוי לעשות כן, דלא שכיח שיעשה אדם מצוה הב״ע. הלכך אפי׳ למ״ד מצות ליהנות ניתנו שרי. וכ״ש שלדעת העיטור וסיעתו כל לצורך מצוה מותר לומר לגוי.

והובא דבריו בשו״ת אמרי בינה (שבת ס׳ יב), וכתב, דמיירי שנזדמן כן במקרה, ולא שעושה כן דרך קבע, כדמוכח ממה שהרעישו גדולי הדור על מנהג הדלקת נרות ביוהכ״פ ע״י גוי לעת הנעילה. [ובשו״ת רב פעלים (ח״ב א״ח ס׳ מג) הסתמך בנידונו ע״ד הפני אריה].

ואף שהח״א (כלל סב אות ו) חולק על זה, דת״ת חשיב הנאת הגוף, וכ״כ בבאה״ל (ר״ס רעו), אין דבריהם מוכרחים, וכמ״ש בשו״ת השיב משה (א״ח ס״ס י). ואין להוכיח מדברי הריב״ש (ס׳ שפז) לגבי סעודת שבת, לענין ת״ת. וכ״כ בשו״ת מהרש״ג (ח״ב ס׳ כד). [ויש לצרף לסניף דעת הרשב״א (נדרים טו:) והמאירי (ר״ה כח.) שגם כשיש גם הנאת הגוף אמרינן מצות לא ליהנות ניתנו. ואף שהר״ן חולק, כדאי הוא הרשב״א לסמוך עליו מיהא בדרבנן]. גם הגאון מהרש״ם (ח״ה ס׳ מו) כתב, שנראה שלא החמירו בלימוד, דמצות לא ליהנות ניתנו, ועכ״פ בדיעבד אין לאסור. וכ״פ בשש״כ (פ״ל אות קנג) שכיון שלדעת העיטור מותר לכתחלה לומר לגוי להדליק נר לצורך מצוה, בדיעבד מיהא שכבר הדליק הגוי מעצמו, מותר לישראל ליהנות ממנו וללמוד לאורו. וכמ״ש האח׳ שכל שיש מי שמתיר לכתחלה אף דלא קי״ל הכי, מ״מ בדיעבד מותר. ובס׳ תרשיש שהם (א״ח ס׳ ו) כתב, שאפי׳ במצוה שיש עמה הנאת הגוף מותר ליהנות בשבת לכ״ע, אם הגוי עשה מעצמו בשביל ישראל.

והנה קי״ל דלאחר השבת מותר לומר לעבדו הגוי מדוע לא עשית כך וכך בשבת, ואע״פ שיעשה כן בשבת הבאה. והקשה הלח״מ (פ״ר ה״ד) שהרי אסור להנות ממלאכת הגוי שעשה עבורינו.

ויש בזה כמה תירוצים. א. י״ל דמיירי שרומז לו הדלקת הנר כדי ללמוד לאורו, דמצות לאו ליהנות ניתנו.

ב. ובאגודה (שבת א, כח) תי׳ דמיירי שהיה שם כבר נר מע״ש, ואו׳ לגוי אחר השבת למה לא הוסיף עוד נר בשבת. וכ״כ בנשמת אדם (כלל סב אות ב).

ג. ובשו״ת גנת ורדים (א״ח ג, כא) כתב, דמיירי במלאכה שאין הישראל נהנה ממנה בשבת עצמה, [כגון שרומז לו ״למה לא כיבה את האור בליל שבת כשהלך לישון״].

ד. ובשו״ת כתב סופר (א״ח קטז) כתב, שמותר לרמוז לגוי לדבר מצוה, שלא מצינו שהעמידו דבריהם במקום מצוה, רק כשאו׳ לגוי בפה מלא לעשותו. וכשם שמותר בגוי שעושה מעצמו לצורך מצוה, כן מותר ברמיזה, או שיבין דבר מתוך דבר, דלא חיישינן שמא יצוה בפה מלא שיעשה מצוה הב״ע. (ועי׳ בהדב״ז ח״ג ס״ס תריח. תדו״ק). ודו״ק.

והנני לברך את המחבר נר״י, שחפץ ה׳ בידו יצלח, וימשיך לשקוד על דלתות תוה״ק ויזכה לזכות את הרבים בעוד חיבורים טובים ומועילים, מתוך בריאות גופא.

בברכת התורה,

יצחק יוסף
הראשון לציון
הרב הראשי לישראל

יצחק יוסף YITZCHAK YOSEF הראשון לציון הרב הראשי לישראל The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יז' טבת התשפ"ב

מכתב ברכה

הובא לפני הספר החשוב "הרימו מכשול" שחיברו הרב הגאון אורי סבג שליט"א שידיו רב לו בכמה וכמה מכמני התורה וביודעי קאמינא דלימודו כמנח בכיסתיה דמי.

ולא אשכח את התקופה שעסקנו יחד בלימוד ההלכה בחידון ההלכה העולמי שהוא זכה בחתן החידון וכבר מאז היה ניכר שעתיד גדול עומד לפניו.

וכעת הביא חיבור גדול ללומדי התורה חיבור שכולו עוסק בהלכות מצויות שבני אדם נכשלים בהם בלא משים לב וסידרם לפי סדר א' ב' וכל הרואה חיבורו אומר ברקאי.

ואמינא איישר חיליה ומצוה לסייעו להוציא חיבור זה לאור עולם להביא ספר זה לשולחנם של מלכים מאן מלכי רבנן.

ויהי רצון שיזכה המחבר להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה מתוך רוחב הדעת ויזכה להיות מורה הוראות בישראל, ונחת דקדושה מכל יוצאי חלציו עוד רבות בשנים אמן.

מנאי החותם לכבוד התורה ועמיליה

ע"ה הצב"י בנימין חותה הי"ו

הסכמת הדיין המוסמך הגאון הגדול הרב דניאל יעקבזר שליט"א
דיין ומו"צ בבד"צ פלטבוש

דניאל יעקבזר

דיין ומורה צדק בבד"צ פלטבוש

מח"ס קונטרס בן חורין וספר איש חמודות על הרמב"ם ושא"ס

הסכמה

בסייעתא דשמיא ועזר ממעל

כ"ו לירח טבת תשפ"ב יום שנולד בו מורינו ורבינו תפארת אב בתי דין מרן גאב"ד בואנוס אייריס והמדינה הגאון האמיתי בכל מכמני התורה הרב הראשי לארגנטינה רבי שלמה בן חמו שליט"א כהלשון המובא בריש הספר "שמה נתאסף בעיר הבירה" - בענינים שבין אדם לחבירו מתוך תלמוד ירושלמי [אשר נתעטר במכתב קדשו ממרן רשכבה"ג בעל מאזני צדק יחי שמו לעד אמן].

וזאת מלבד מה שכתב עליו עוד לפני שנים רבות בעל נתיבות אדם (דייטש) רבה של רמת שלמה י-ם: מפורסם לשם ולתהלה גודר גדר ועומד בפרץ נזר הרבנים נודע למשגב בעמידתו האיתנה על יסודות התורה והקדושה לאות ולמופת כש"ת רבי שלמה בן חמו שליט"א הרב הראשי לארגנטינה יצ"ו... ואשרינו שיש עוד רבנים בדורינו כמותו.

ואני עבדא מוסיף בתוספות נופך דמי כמוהו טיהר את עירו ושאר מקומו בקדושה ובטהרה אשר על כן כולם משבחים ואומרים הגב"ד מהר"ש בן חמו שליט"א, והדברים עתיקים.

הנה יד שלוחה אלינו זה כחודשיים ימים מארצינו הקדושה ה"ה בעל ספר **הרימו מכשול** אשר הרים ידו הגדול כדי להסיר כל מכשול זה שמו הטוב **מהר"א סבאג** נרו יאיר והיות בימים האלו הזמן דחוף ועוד מי יוסף על מה שכתב עליו בברכתו הראשון לציון בעל הילקוט יוסף שליט"א, אם כן מן הראוי לבוא כדרכה של תורה בהערות ש"ת.

להלן כמה הלכות דלפני עור שייכים לחלק אבן העזר

א) עיין בבית שמואל (אהע"ז סי' ה' סעיף קטן ח') שאסור למכור או לתת במתנה בהמה או עוף לנכרי באופן שהוא יסרסם, וכידוע מחלוקת הראשונים האם בן נח מצווה על הסירוס ואין כאן מקום לאריכות, ועיין בדברי הגר"א (שם סעיף קטן לז) שהכריע כדעת הפוסקים שמותרת.

ב) יוצא מדברי הרמ"א (שם) שמותר למכור וכן לתת במתנה בהמה, עוף לנכרי כשהנכרי יתנם לנכרי אחר לסרסם ומקורו ברוך מבעל תרומות הדשן שהתיר מטעם דהווה לפני דלפני ששרי, ועיין בשו"ת האלף לך שלמה חלק אבן העזר סימן כ"ג.

ג) איש ואשה המתייחדים באופן האסור מלבד שעוברים על יחוד עוברים גם כן על לפני עור כי כל אחד מכשיל את השני, וראיתי שהביאו ראיה לזה מיבמות דף פד: בהראשונים שם גבי גרושה הנבעלת לכהן שעוברים על לפני עור כמו שהמספר והמקבל עוברים על לפני עור (כדברי החפץ חיים בפתיחה לאוין ד'), והיות דלפני עור יש בו איסור שבין אדם לחבירו ודאי דאם רוצה תשובה שנכשל ביחוד יש לו לבקש מחילה מהשני (שהכשיל).

ד) עיין בס' מעשה איש חלק ב' (דף רה) שמרן החזון איש הורה שאין להתעסק בשידוכין, וכן אין להשכין שלום בית, בין זוג שלא שומרים טהרת המשפחה, וכן תראה שם בחלק ג' דף רלו,

וכן מצאתי בענין זה שם בחלק ה' דף רנ"ט וגם בחלק ו' דף קלב, וכן יש להאריך בזה, אבל אין כאן מקומו.

ה) כתב בשו"ת חוות יאיר סימן קפ"ה "דהמזווג הגוים אין איסור, ואין לומר דלא עדיף ממה שאסור לינק ולהוליד, דכאן מי יימר שתוליד והוא גרם רחוק, ומי לנו גדול מהרמב"ן שעשה לגויה רפואה שתלד כמו שכתב הרשב"א (בתשובות סימן קכ וקס"ז), ומ"מ קבלתי מפי גדולים וזקנות כי המעסק באלה לא יצא נקי מזרע שמקדיח תבשילו, ונרמז במ"ש לא תתחתן וגו' כי יסור וגו'.

ו) מובא בבית אמת (דף סג) בשם האמרי אמת דחתן שאינו שמח בזמן חתונתו עובר בלפני עור כי הוא מונע את הרבים מלקיים את המצוה לשמחו, ויש לדון בזה באריכות.

ז) בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א' סוף סימן עה) מובא דאין להזדקק למצוא היתר לאשה עגונה שלא עגונה שלא שומרת על טהרת המשפחה.

ח) מובא בשו"ת אבני ישפה חלק ג' סימן עה דאשה הרוקדת בחתונה, ומבחינה באיש העומד בפתח ומתבונן בנשים הרוקדות שמורת לה להמשיך לרקוד, ואין בזה לפני עור, כי הוא בא ומכשיל את עצמו.

ט) ענין נפלא נמצא באגרא דצבי (להגאון מווייטצען על ספר אגרא דפרקא אות מ"ט) לפי מה שכתב שם באגרא דפרקא שבקריאת פרשת התוכחה יש להקפיד שלא יעמוד ליד הבעל קורא, דח"ו יכול לינזק, ואם כן אפשר שמי שעומד שם עובר אלפני עור, שגורם שינזק. ומסיים שם שודאי מדה טובה מרובה, ולכן מוטב שיושיב את חברו לנגדו בעת קריאת ברכות התורה, ויתן לך יהא קאי עליו, והוא כמתפלל בעד חבירו שהוא נענה תחלה.

ולסיומא דמילתא נסיים במה שמובא בשו"ת בית הלוי בהקדמה דכתב שהסיבה שהוא לא כתב את מסקנת ההלכה היוצא מדבריו בסוף כל סימן כי יראתי פן אכשל ואשמתי בשגגת תלמוד העולה זדו, כי הורגלתי לחדד התלמידים, ומי יודע אם אין חידודה קודם לליבונה של הלכה.

וידעתי בני דיש עוד הרבה אריכות בנושא זה אלא דרק באתי להעיר.

נגמר ביום כ"ט טבת את הנ"ל יום בו הלך לגנזי מרומים כבוד ר' גרשום בן נתן למשפחת סאלומונב אשר השאיר אחריו ברכה בן מזכה הרבים והא משומעי שיעורי במוצאי שבת ידידי עוז ר' עובדיה ישמרהו האל אמן.

כה דברי הקטן פה מתא ברוקלין דיתבא על כיף ימא ועל נהר איסט ריויר ועל מי נהרות.

הסכמה

הובא לפני את הספר החשוב הרימו מכשול שחיברו הרה"ג אורי סבאג שליט"א, והוא הביא כמה וכמה דינים שבני אדם נכשלים ואינם זהירין בהם משום חוסר ידיעה או שימת לב. וכל המעיין בדברי הרב המחבר יראו שידיו רב לו ורב גובריה וחיליה לאורייתא ושכל סתום לא עממוהו. וכביר מצאה ידו לקבץ כעמיר גורנה מפי סופרים ומפי ספרים, בסדר טוב ונכון ומתוק לנפש ומרפא לעצם, דבר דבור על אופניו, איישר חיליה לאורייתא.

וכתוב "אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'", וזה הרב המחבר ששוקד על התורה, איש תם יושב אהלים, והוא היה עוסק בכל כחו להוציא לאור ספר זה לתועלת הרבים, וכדי להגדיל תורה ולהאדירה. ודבריו הם קלורין לעין ואמרי נועם. אמרתו צרופה, ומרחשתו עמוקה וצפה, מנופה בי"ג נפה, פום ממלל רברבן ושונה על כל קוץ וקוץ הלכות מרובות, תלי תלים כהררים בשערה רבי רבבות, ושמעתתיה רווח ממילא באור בוקר לא עבות.

והנה כתוב בהקדמת הרזקח "כל אדם צריך לרשום שמו בספרו". ולכן מצינו שהגמטריא של "הרימו (261) מכשול (396)" היא 657. וגם מצינו שהגמטריא של "אורי (271) סבאג (66) – המזכה (77) לרבים (282) באהבה", היא גם כן 657. ולפי זה יש רמז טוב שהרב המחבר ראוי לכתוב ספר זה.

יהי רצון מלפני מי ששוכן במרומים שהוא יברך את הרב המחבר, וחפץ ה' בידו יצליח להביא תרף וישע לרבים, ונותן התורה יהא בעזרו שימצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם, ברבות הטובה, גם עדי זקנה ושיבה, באורך ימים ושנות חיים. וכל אשר יעשה יצליח, ללמוד וללמד לשמור.

מחבר הספר אורחותיך למדני

תוכן עניינים

תוכן עניינים

הקדמה **21**

מערכת האל"ף

אונאת דברים – שאין לצער אפילו בדיבור . . . . . **א**

הבא מאוחר לביהכנ"ס ❖ האומר דבר סתר לחבירו ❖ לא תונו במעשן במקום ציבורי ❖ לא תונו בין בעל לאשה וכן לא תקום ❖ לא תונו בילדים קטנים ❖ לא לגזול מחבירו קורת רוח מחבירו ❖ לגנות מקח חבירו

אזכרת ה' – שאין לכנות "אמוני" אלא "השם" . . . . . **ה**

שם אלקים אם נחשב כשם ה', והאיך מותר לכנותו

אמירה לגוי – שאין ליהנות ממלאכת הגוי גם כשעשה הגוי מעצמו או ע"י שרמזו לו . . . . . **ז**

שבעה פתרונות להדליק את המתג ע"י גוי

אמן – להיזהר לענות אמן גם אחרי ברכה לחבירו, מי שברך, הרחמן וכיו"ב . . . . . **יג**

כשאומר לחבירו מזל"ט או יישר כח וכדו'

אמן – כמה פרטי דינים להיזהר בעניית אמן אחר המחזיר שכינתו לציון . . . . . **יד**

עניית אמן בשאר ברכות ❖ הטעם שנקרא בשם "מודים דרבנן"

מערכת הבי"ת

בגדי יו"ט – ללבוש בגדים מיוחדים ליו"ט, יותר נאים משל שבת (ומקור לבישת 'פראק') . . . . . **יט**

לבישת בגדי היו"ט בחוה"מ ❖ חל יו"ט במוצ"ש מתי ילבש בגדי יו"ט ❖ בעניין שטיפת מברשת שיניים בשבת ❖ ללבוש בגדי שבת בחתונה וכד'

בגדים חדשים - ללבוש בגד חדש דוקא בבוקר להסמיכו לברכת מלביש ערומים [וכן באבנט חדש] . . . . . כג

בדיקת חמץ – להקפיד לבדוק במקומות שונים . . . . . כד

ביומו תתן שכרו – להקפיד לשלם ביומו לבייביסיטר וכד' . . . . . כה

בורר – להזהר לא להשהות שקית התה בשעת הוצאתו . . . . . כז

ברירה במצקת

ביזוי אוכלין – להיזהר לא להשליך אוכל הראוי לאדם לחיות בגן החיות . . . . . לב

ביעור חמץ – להקפיד לומר נוסח הביטול לאחר שישרף כזית שיהא פחמים . . . . . לב

ביקור חולים – מצות ביקור חולים הוא דוקא כשמבקש רחמים על החולה . . . . . לג

המתפלל בפני החולה לא יזכיר שמו ❖ לא להתפלל עם הרבה שבחים על החולה ❖ תפלה כשמנחם אבלים ❖ אמירת "שב" לחולה ולאבל

בישול – להיזהר לא לחמם על פלאטה בורקס כשנשאר בפינות קצת בצק . . . . . לו

חימום סופלה בשבת ❖ אם מניחים על פלאטה כבויה עתה ותידלק אח"כ

בישול – להזהר מלגרום לזירוז בישול קדירה שלא התבשלה כ"צ / פירוט דוגמאות שכיחות . . . . . לח

חימום ג'חנון בפלאטה ❖ אם יש בישול כשהעצמות לא התרככו ❖ הוזזת תבשיל לח ע"ג פלאטה

בית הכנסת – שאין לארגן תפילה בבית, בחנוכת בית, באירועי שמחות, וכן בחופי ים, וכד' . . . . . מא

תפילה בבית כשאחד מהמתפללים ממהר

בית הכנסת – כשיוצא מביהכנ"ס יש לומר פסוק "ה' נחני וכו'" ולהשתחוות . . . . . מב

לרוץ כשיוצא מבהכנ"ס ❖ מצוה לרוץ לבהכנ"ס

בית הכנסת – שיש לקרוא פסוק או לשהות דוקא קודם שקורא לחבירו ולא לאחר מכן . . . . . מג

כשנכנס לבהכנ"ס לקרוא לחבירו

בית קברות – קודם אמירת התהילים או המשניות בבית הקברות, יש לומר "שיהיה לע"נ כל מתי ישראל הקבורים כאן ובפרט לפלוני בן פלונית" כדי שלא יהיה לועג לרש . . . . . מד

ברכה על ראיית בית הקברות ❖ אין לשאול בשלום בבית הקברות וכשמלווים את המת

בכורות - כאשר אין לויים בבית הכנסת על הבכורות ליטול לכהנים . . . . . מו

אין לוים יטלו הבכורות ❖ כשהכהן ע"ה אם הבכור יטול ידיו

בציעת לחם – להקפיד לאחוז את הלחם (בין פרוס בין שלם) בעשר אצבעות, בין בחול בין בשבת . . . . . מח

אם סגי כשאוחז עם ב' הידים או בעינן י' אצבעות ❖ אם יש חילוק בין לחם שלם או פרוס וכן בין ימי חול לשבת ❖ אחיזת הלחם בעשר אצבעותיו בלחם משנה ❖ אם צריך לאחוז פת כיסנין בעשר אצבעות ❖ להסיר את השקית מהלחם ואת עטיפת ניר הפלאפל ❖ שלא לבצוע קודם שסיים הברכה ❖ הגבהת הפת בזמן הברכה ❖ לטבול פת במלח ג"פ ❖ להטביל ג' פעמים ולא טיבול בעלמא

בריה שלימה – להיזהר מאכילת פלח שלם של פרי הדר או גרעינים שחורים וכיו"ב . . . . . נב

אין חילוק בין פירות ז' לשאר פירות ❖ דין בריה שלא אוכל הגרעינים ❖ לא לאכול בריה גם אם לא מברך עליה ❖ להקדים לברך על חתיכה הגדולה ❖ פרי שלם קודם לחביב

ברכה אחרונה – להיזהר לברך ברכה אחרונה מיד כשסיים לאכול, מכמה טעמים . . . . . נו

אם ברכה אחרונה הוי סילוק כשדעתו להמשיך לאכול ❖ ג' פתרונות למברך ברכה אחרונה ודעתו להמשיך לאכול ❖ בירך מעין ג' לא הוי היסח דעת לשתיה ❖ אכל אורז או פירות ושתה מים פחות מכשיעור ❖ לצאת במעין ג' לכתחילה מחבירו

ברכה שאינה צריכה – שאין לטעום דבר קודם הסעודה כשיכול להפטר תיכף בברכת הלחם . . . . . סה

ברכו – שלא לדבר אחר שענה ברכו, ואפילו לומר פסוקים "ה' צבאות עמנו" ו"והוא רחום" . . . . . סה

לברך אשר יצר אחר ברכו ❖ אמר ברכו ורוצה להתחרט מלהתפלל

ברכות השחר – שאין לענות אמן אחר ברכת "המעביר חבלי שינה מעיני" . . . . . סז

ברכת הלבנה – שיש לעמוד וליישר רגליו בשעת ברכת הלבנה, ולכתחילה גם בכל סדר ברכת הלבנה ולא רק בשעת הברכה . . . . . סט

אם צריך ליישר רגליו בכל סדר ברכת הלבנה ❖ אין להסתכל בלבנה כמו הקשת ❖ אין לכרוע ברכיו לרקוד ❖ יש להפסיק מעט בין אמן ואמן ❖ ברכת הלבנה לנשים

ברכת המזון – שלא ראוי לאכול דוקא מיני מזונות כדי להפטר מברכת המזון, אא"כ מפני ביטול תורה או שיודע שלא יכוין בברכהמ"ז . . . . . עא

אם פת שחרית דוקא בלחם ❖ אין לברך ברהמ"ז בלחש

ברכת כהנים – האב שמניח ידיו על בניו יזהר שפני הבנים יהיו כלפי הכהנים . . . . . עג

אם מותר לישב בעת ברכת כהנים

ברכת כהנים – כשאין כהן, צריך הש"ץ שיהיו פניו באמירת "יברכך ה'" לצד ההיכל, וב"וישמרך" יפנה פניו לימינו, וב"יאר ה'" לצד ההיכל, וב"פניו אליך ויחנוכך" לצד שמאלו, ובפסוק שלישי לצד ההיכל . . . . . עד

בשר שנתעלם מן העין – שאין להזמין ממסעדה אם יבוא שליח החשוד לאכול דברים אסורים . . . . . עה

בישולי גוים בחילוני ❖ איסור לישת עיסה חלבית ❖ אופנים שאין איסור בזה ❖ אם מועיל לרשום על המדף בחנות "חלבי"

מערכת הגימ"ל

גזל – אין לבקש מחבירו דבר מה, אם יודע שיתן לו רק מחוסר נעימות, וכן הדין בצדקה . . . . . פא

נותן צדקה מבושה אם מותר לקחת ❖ פורע לחבירו מחמת בושה ❖ התזת מים על אחרים ❖ הורדת מחיר המכירה ❖ לגרום עין הרע לחבירו ❖ קניית שקיות מרובות

גנות המאכלים – שאין לגנות מאכל שלא אוהב, אלא יאמר "שאינו מחבבו" . . . . . פה

גניבה – שאין לגנוב אפילו בצחוק ועל מנת להחזיר, ואפילו אם מתכוין לטובתו של חבירו . . . . . פה

לעבור מרחוב נמוך לרחוב גבוה ע"י מעלית בנין ❖ לסדר הפירות הטובים מעל הגרועים ❖ גניבת דעת בהנחת המוצר ❖ טעות ואבידת עכו"ם מותרת

מערכת הדל"ת

דגים בשבת – להקפיד לאכול הדגים המשובחים בסעודה ג', וכן מיני מגדים. ולא בלילה . . . . . צא

דקדוקים בתפילה – להזהר בדקדוקי מילים בתפילה, ופירוט דוגמאות רבות . . . . . צב

טעיות נפוצות בקריאת תהילים

מערכת הה"א

הבדלה – לא לישב רחוק מן הנר . . . . . צט

להסתכל בנר הבדלה רק ביד ימין ❖ אם צריך לכבות החשמל בברכת האש ❖ שכח לומר אתה חוננתנו אם מותר במלאכה ❖ עבר ועשה מלאכה צריך לחזור ולהתפלל ❖ אם יש חילוק בין מלאכות דאורייתא למלאכות דרבנן ❖ מלאכות דאוריתא קלות

הבדלה – שיש לאחוז הבשמים גם בשעת ברכת בפה"ג . . . . . קב

טעם קדימת בשמים לנר

הבדלה – שיש לשבת בשעת ההבדלה, ואם אין מקום, לפחות ישען על קיר וכד' . . . . . קד

הבדלה – שאין לומר שבוע טוב וכד' עד אחר שישתה המברך מלא לוגמיו . . . . . קד

אם באמירת שבוע טוב יוצא ידי הבדלה

הבדלה – שיש להחזיק את הכוס כל שעת ההבדלה, גם בשעת ברכת הבשמים והנר . . . . . קז

הדלקת הנר – שאין לסלק את ידה עד שתידלק רוב הפתילה, בין בנר שבת ובין בנר חנוכה . . . . . קח

המדליקים את הנרות מוקדם במה צריכים ליזהר ❖ טעם שצריך לקבל שבת בהדלקה ❖ הנותר משמן החנוכה אם מותר בהנאה

הכאה בשולחן – שאין להכות לפי קצב על השלחן בידו, וכ"ש בעזרת כף או מזלג, אפילו בשינוי . . . . . קיב

לקשקש בפעמוני ס"ת בשמחת תורה

הכאת אצבעות – שאין להכות באמה על האגודל לפי קצב . . . . . קיג

לשרוק בשבת בפה ובמשרוקית ❖ אם שריקה מביאה שדים

הכל לטובה – לומר "כל דעביד רחמנא לטב עביד" . . . . . קטז

סוחר שסופר מלאי חנותו מה אומר ❖ תחינה קודם לקיחת תרופה ❖ תפלה לאחר התעטשות ❖ אמירת אסותא בבית המדרש

הלואה – לרשום כל הלוואה שלווה בפנקס, אפילו קטנה, שלא ישכח, וכן אין למלוה להתבייש לבקש ממנו את ההלוואה כדי שלא ישכח . . . . . קיח

להחזיר ספרים שנשאלו מאחר

הלואה – שכשיש לאדם מעות ואדם מבקש ממנו הלוואה, חייב ליתן לו, ואם חושש שלא יפרע לו, יטול משכון, ואם לא רוצה ליתן לו משכון, לא חייב להלוות לו . . . . . קכ

הליכה בברכות – שאין לילך בשעה שמברך ברכה, אא"כ זה מעורר לו הכוונה . . . . . קכא

דוגמאות שכיחים שאנשים מתעסקים בברכה ❖ לעמוד כשמו"ע בתחנונים של שני וחמישי

הלל – שיש לקרוא את ההלל בקול ובנעימה . . . . . קכו

דקדוקים בהלל ❖ אמירת הודו לה' כי טוב בהלל ❖ להיזהר לכפול הפסוקים

הסיבה – שאין להשען באויר, אלא להשען על כרית שישים על ידיות הכסא או שיסובב מעט את הכסא, או שישען על ברכי חבירו . . . . . קכח

להשגיח שלא יפול מכזיתות המצה ❖ מכשול נפוץ במשקל המצות הרכות ❖ רק עורך הסדר צריך לאכול ב' כזיתות במוציא מצה

הסתכלות – שאין להסתכל על מיטה שבני זוג רגילים לישן עליה, ולכן יש להקפיד לסגור החדר . . . . . קלא

הפטרה – שאין לענות אמן אחר אמירת "הנאמרים באמת" . . . . . קלד

להקשיב לברכות ההפטרה

הפסקה בדיבור – שלא לדבר אחר הברכה קודם שבלע המאכל . . . . . קלה

לענות אמן בעודו לועס לפני שבלע

הפסקה במעשה – שאין להזיז צלחת או למזוג סלטים או להרים הילד וכד', קודם שטעם . . . . . קלו

לחתוך קודם שטעם מפרוסתו ❖ הפסק בין תש"י לתש"ר ❖ הפסק בפסוקי דזמרה ❖ כיסוי התש"י קודם הנחת התש"ר ❖ לנשק תפילין של ראש ❖ הליכה קודם בליעת המאכל

מערכת הזא"ז

ויכולו – שיש להקפיד לשמוע אמירת "ויכולו" מהמקדש, ואם לא שמע יאמר אח"כ לעצמו . . . . . קמג

שמע ויכולו באמצע אלהי נצור

ויכולו בתפילה – שמוטב למהר התפילה כדי שיאמר ויכולו בעשרה . . . . . קמג

ולא תתורו – שאין להסתכל (אלא רק ראיה בעלמא) על המשודכת לאחר שהחליטו להנשא . . . . . קמה

לא לקיים פגישות בבית מלון ❖ הסתכלות בראיה בעלמא ❖ המסתכל באשתו בשעת נדתה משכח תלמודו ❖ לעבור ברחוב מרכזי ❖ להמנע מלאכול בערב מאכלים המחממים

מערכת הזי"ן

זימון – שלא לדבר לפני שהמזמן מברך פה"ג על כוס הזימון . . . . . קנה

עניית בוש"ת לו ❖ אפי' שתה מים עונה ברוך שאכלנו ❖ לקבל כוס הזימון בשתי ידיו ❖ תלמידים בת"ת אם חייבים בזימון

זקן – להיזהר לקום לפני זקן (בן שבעים, ולפי הקבלה בן שישים), ולכתחילה יקום מלא קומתו . . . . . קנח

הזקן שצריך לקום מפניו ❖ לעמוד לזקן מלא קומתו ❖ חיוב לעמוד גם כשעוסק בתורה בק"ש וברכהמ"ז ❖ אם צריך לעמוד לזקנה

זריזין מקדמין – שאין להשהות מצות ברית מילה עד לאחר חצות מכל מיני סיבות . . . . . קסא

זריזין בק"ש ערבית ❖ זריזין מקדימין אם זה מדאורייתא ❖ להקפיד לומר כשם שהכנסתו ❖ לחלוץ התפילין אחר המילה

מערכת החי"ת

חגים ויו"ט – שיש חובה קדושה לקנות לאשתו לקרא החגים (ובכלל זה ר"ה) בגדים ותכשיטים . . . . . קסט

חוה"מ – שאין ללבוש בגדי עבודה בחוה"מ (כשעובד באופן המותר) . . . . . קסט

ריבוי טיולים בחוה"מ ❖ כיבוס בגדי גדולים אגב קטנים

חושד בחבירו – החושד בדבר שאין בו, צריך לפייסו ולברך אותו . . . . . קע

אין צריך לגלות לחבירו שחשדו ❖ לגרום לחשד בעניית טלפון

חזקת בשרי – להיזהר שהבשר לא יגע בלחם שעל השלחן . . . . . קעב

בחזקת בשרי מותר לאכול אחריו חלבי

חזרת הש"ץ – שהחזנים יעשו תנאי שאם לא יהיו תשעה שעונים, תהיה התפילה נדבה . . . . . קעד

לא להתחיל בברכה עד שיענו רוב הציבור אמן

חינוך הבנים – לחנך הבנים לקדושת היסוד, כשהגיעו לימי הנעורים . . . . . קעו

חלה – שאין להפריש חלה מעיסה שמחלקים לתלמידות ולילדות . . . . . קעז

לומר בהפרשה הרי זו חלה ❖ חיוב חלה תלוי בשעת גלגול העיסה ❖ לשאול את ב"ב אם הפרשתם חלה ❖ שריפת חלה

חליצת תפילין – שיש לעמוד בשעת הסרת הכריכות שעל האצבע ..... קעט

מערכת הטי"ת

טבילה – כלה (לאחר בע"מ) שלא ראתה דם בתולים, אע"פ שטובלת מ"מ אינה מברכת ..... קפג

כמה פרטים בהלכות נדה שמצוי שנשמט מן האברכים ❖ וסתות קבועות נפוצות

טוחן – שיש להזהר בעשיית הסלט, לחתכו דוקא סמוך לסעודה, וכן כשמקלף פירות או ירקות ..... קפט

לחתוך בסלייסר בשבת

טיבולו במשקה – שיש ליטול ידים קודם אכילת עוף כשאוכל בידים (כגון בכנף) אם אינו בסעודה ..... קצ

טיבולו במשקה בקסטה ❖ טיבולו במשקה במצה ❖ מצה שהשתנה מראיתה ❖ חתיכות לחם המוטבלות במרק הפתות ❖ אם יש חילוק בין צבעי המרק ❖ אם מנגב המאכל קודם האכילה ❖ נט"י באכילת דגים ❖ אם אוכל חתיכות קטנות פחות מכזית ❖ אם צריך כלי לטיבולו במשקה ❖ מופלתה עם דבש אם צריך נטילה ❖ טיבולו במשקה באדים של מקרר

טיולים לחו"ל – שאין לטוס לחו"ל לצורך טיול ..... קצה

טיסה לקברות צדיקים

טירחא בשבת – שאין להביא ממקום למקום ארגז משקאות, אלא נוטלם אחד אחד .... קצט

טלית – שיש להחליף הטלית מידי פעם, משום "זה אלי ואנוהו" ..... קצט

"זה אלי ואנוהו" בדבר המכוסה מהעין ❖ לייחד טלית לשבת

טעימת יין הקידוש – שאין מקיימים "חיבוב מצוה" במה שמוזגים יין לשאר כוסות ומחלקים למסובים, וגם לפעמים נגרם מכשול בזה ..... רב

מערכת היו"ד

יהי רצון – שיש חיוב לומר תפילת רבי נחוניא בן הקנה, ועצה כדי לזכור לאומרה ..... רט

עוד תפילה שרבים אינם יודעים ❖ לעשות תשובה קודם הלימוד ❖ לכוון בלימוד התורה להדבק בה' ❖ ללמוד בכולל מחוץ לעירו ❖ שאין להפוך ספר על פניו ❖ נתינת סידור או ספר לקטן ❖ אין להכניס שערות הזקן לפה

יום הכיפורים – כשנופלים על פניהם שיהיה ההפסק בעיקרו בין הפנים לקרקע . . . . . ריב

האם מותר לעשות שכיבות סמיכה

יין – שמי ששותה בתוך הסעודה יין, אין לעשות הקידוש והזימון על כוס מיץ ענבים . . . . ריד

יין נסך – שיש להזהר שלא ימזוג יין מחלל שבת בפרהסיא במלאכות דאורייתא (כגון שנוהג במכונית או שמעשן סיגריה, ברה"ר), ומה הדין בדיעבד . . . . . ריד

חילונים בזה"ז אם הוי כתינוקות שנשבו לענין יין נסך ❖ הנוגע בגוי ובמומר יטול ידיו

ימות המשיח – להזהר מלהתבטאות "עד שתעשה זאת יבוא המשיח" וכד' . . . . . ריח

ליזהר מדיבורי כפירה ❖ אם יקומו לתחיית המתים מיד כשיגיע משיח

ימי טוהר – יולדת שטבלה כדין, וראתה אח"כ דם מחזור בתוך ימי טוהר, לא תברך על הטבילה . . . . . רכ

יש נשים שטועות בספירת ז"נ ❖ לייחד בגדים לימי נדתה ❖ מכשול בענין חפיפת שער האשה

ישתבח – שלא להמתין לחזן אלא לאחר שיאמר ישתבח, כי יש להסמיך ישתבח לפסד"ז . . . . . רכד

מערכת הכ"ף

כבד – שיש להזהר שאם צלו כבד אחר ג' ימים מהשחיטה, אסור לבשלו אח"כ (ומצוי כשנשאר חתיכות כבד מארוחה קודמת ורוצה לבשלו) . . . . . רכו

שתי וערב בכבד ❖ אין למלוח הכבד קודם הצלייה ❖ בדיקת עוף קודם בישולו מצרירות דם

כבוד חמיו – שצריך לכבד את חמיו וחמותו, וכשחמיו עולה לתורה צריך לעמוד, וכן צריך לקרוא לו בתואר כבוד . . . . . רכט

לקרוא לחמיו וחמותו בשמם הפרטי ❖ לעמוד בפני חתן ❖ לרחוץ עם חמיו וגיסו במקוה

כבוד שבת – שאין לקנות לחמניות לשבת, אלא לאפות בבית או לקנות חלה . . . . . רלא

כהנים – שיש להצניע המנעלים כשחולצים בשביל הברכת כהנים . . . . . רלב

לעבור לפני המתפלל בשביל ברכת כהנים

כובע – שלא ללבוש ביחד שני כובעים או כיפה וכובע, דזה גורם לשכחה ולעיכוב קבלת התפילה . . . . . רלג

אם מותר להפשיט הלבנים והמכנסים יחד ❖ פשיטת שרוול החולצה והגופיה יחד ❖ פשיטת ב' גרביים יחד

כוונת המצוות – יש להזהר לכוין בעשיית המצוות לשם מצוה, וכן באמירת הוידוי . . . . . רלה

אמירת שיר של יום מצות עשה ❖ אמירת שבת שלום הוי מצות עשה ❖ יכוין באכילה ושתיה לש"ש ❖ "ביומו תתן שכרו" כשמשלם לספר ❖ המקיים מצוה זו זוכה לנפש יתירה ❖ תנאי פעם אחת לכל החיים אם מועיל ❖ אם צריך לקצוב זמן לתנאי

כיבוד הורים – שאסור לבקש מההורים לעשות איזה תשמיש . . . . . רמ

אין להזכיר שמות הוריו ללא תואר במי שברך ❖ המתפלל על אביו אין להזכירו בתוספת שבח ❖ להזכיר שמות רחובות ללא תואר רב ❖ להקפיד לומר הריני כפרת משכבו תוך שנה ❖ חושב על הוריו דברים שאינם טובים

כלאים – להיזהר מאיסור כלאים . . . . . רמה

כסיסת ציפרנים – להיזהר מכסיסת צפרניים וכן מכסיסת דלדולי עור, בשבת . . . . . רמו

כריכת מפית – כשאין מים, אסור להסתפק בכריכת מפית על הלחם, אלא צריך לעטוף כל הידים . . . . . רמח

כריעות – שבשעת אמירת ה' צריך כבר להיות זקוף ועומד . . . . . רמט

מערכת הלמ"ד

לא ילבש – שאסור להלביש קטן בתחפושת בגד של אשה . . . . . רנג

לא תרדה – שאין לבקש מאדם עזרה אלא כשזה לתועלתו של חברו או לרצונו . . . . . רנד

לבישת בגדים – שצריך להקפיד ללבוש שרוול ימין קודם, וכן לפשוט שרוול שמאל קודם . . . . . רנז

שכח והלביש קודם צד שמאל ❖ החולץ מנעלים בשביל מצוה ❖ איטר יד יקדים ג"כ לימין דעלמא

לוית האורחים – שיש להקפיד ללוות את האורחים בעת יציאתם . . . . . רנט

להציע לאורחים לאכול ביום שישי ❖ מאכל שיש בו ריח לתת ממנו לאחרים ❖ ר"ת אש"ל לא כמו שהעולם סבורים

לוית המת – העובר ברחוב ורואה שמלוין את המת, חייב ללוותו, ומה הדין כשהוא במכונית של אדם אחר . . . . . רסא

לולב – שיש להזהר שיצא שדרתו של הלולב טפח יותר מההדס . . . . . רסב

החלפת הערבות שבלולב ❖ ההדסים יהיו גבוהים יותר מהערבות

לחם משנה – שיש להקפיד לאכול עכ"פ מעט, מהלחם של בעה"ב, וכן בפסח מהמצה של בעה"ב . . . . . רסד

א"צ לאכול כזית מלחם משנה ❖ אין לבצוע עד שרובם יענו אמן

לימוד הקטנים בלילה – לחנך את הבן ללמוד בלילה לקיים מצות "והגית בו יומם ולילה" . . . . . רסו

מקבל שכר על לימודו אם יוצא חובת קביעת עתים לתורה ❖ לא לומד הלכה אם מקיים מצות והגית

לשון הרע – להזהר מלספר לשון הרע, גם על אשתו, אע"פ שהיא כגופו . . . . . רסט

לשון הרע גם על אמת

מערכת המ"ם

מאכל ומשקה – שראוי לכל אדם להסתכל על המאכל והמשקה קודם שאוכל, מחשש חרקים . . . . . רעג

האוכל תולעים באונס האם פוגם נפשו ❖ ליזהר מזבובים המטילים ביצים על הבשר ❖ לשמור התבלינים במקפיא

מגילה – שאסור לאכול קודם המגילה, ויש להזהיר בפרט את הנשים בזה, ומה הדין בפירות . . . . . רעו

לימוד תורה בפורים

מגילה – שצריך לחנך גם את הבת הקטנה לקריאת המגילה . . . . . רעז

להשמיע לאוזנו את קריאת המגילה

מדידה בשבת – שלכתחילה יש להשים מטרנה מעט פחות או יותר מהסימונים שעל הבקבוק . . . . . רעט

מודים – שהחזן צריך לומר מודים בקול רם מתחילתו . . . . . רעט

מודים דרבנן – שיש להזהר לעשות הכריעה במודים דרבנן לכיוון מזרח . . . . . רפ

לעמוד במודים דרבנן ❖ להפסיק בין אמן למודים דרבנן ❖ לא לכרוע קודם שהחזן כורע ❖ לכרוע בעמידה כששומע מודים

מוצאי כיפור – שיש להזהר במוצאי כיפור או ט"ב, שלא יביאו מזונות על השלחן בשעת ההבדלה, ואם הביאו יש לכסותם . . . . . רפג

מוציא חבירו – שצריך לשבת בשעה שמוציא את חבירו . . . . . רפג

מוקצה – שאם היה בביה"ש פסולת בתוך הפח, נהיה הפח מוקצה אף לאחר שהתרוקן . . . . . רפד

מזוזה – שיש להקפיד לבדוק את המזוזות כל שלש וחצי שנים, ובפרט את המזוזות שבחצר . . . . . רפו

מסיר המזוזה לבודקה אם צריך לחזור לברך ❖ נוסח הברכה לקובע לאחר ❖ נישוק המזוזה ביציאתו

מזוזה – שהחיוב לקבוע מזוזה בפתח הכניסה לחדר מדרגות מוטל על כל אחד מן השכנים . . . . . רפה

מזמור לתודה – שיש להקפיד לומר מזמור לתודה בנגינה ובשמחה . . . . . רפט

כוונה בפסוק "פותח את ידך" מעכבת

מידי דמנקי – העוסק בתורה ונגע במקומות המכוסים בגופו, ומנקי במידי דמנקי, יש להקפיד לנקות כל היד, בין גבו ובין תוכו, ובין בין האצבעות . . . . . רצא

נגע במקומות מכוסים אם מותר ללמוד בפה ובהרהור

מילה – כל ברית הנערך בשבת או יו"ט, על המוהל לשאול ולברר אם לא היתה הלידה בניתוח . . . . . רצג

עובר שנוצר בהזרעה מלאכותית אם מילתו דוחה שבת ❖ אם חייב לקבור שליא

מים אחרונים – שצריך להזהר לרחוץ לפחות עד סוף שני פרקי אצבעותיו, ולכתחילה עד סוף כל פרקי אצבעותיו . . . . . רצה

נטילת מים אחרונים בשפיכה ❖ עונש המיקל במים אחרונים ❖ מים אחרונים בשאר משקין ברוק ובמגבונים ❖ טוב ליטול מים אחרונים בכלי

מים אחרונים – שאין לומר "מים אחרונים חובה" אחר הנטילה, אלא דוקא קודם הנטילה . . . . . רצט

מי שברך – שיש להקפיד קודם אמירת מי שברך, לברך קודם את הקב"ה . . . . . שא

מכירת חמץ – שיש לכתוב בשטר מכירת חמץ את הטלפון, במידה ויוצא מביתו לכמה ימים וכד' . . . . . שא

מעין ג' – כשאוכל כזית מפירות ז' המינים, וכזית משאר פירות, אין לברך אלא מעין ג' . . . . . שב

האוכל פרי ממין שבעה ופרי האדמה ❖ ברכת הפסיפלורא האננס והאבוקדו

מעין ג' – שצריך לברך ברכת מעין ג' בישיבה, וגם שאר הברכות יש ממידת חסידות לשבת . . . . . דש

אכל מיני תרגימא מעומד אם חייב לברך מיושב ❖ הקובע סעודתו על מיני מזונות אם יברך ענט"י ❖ המברכים על מופלתה מזונות ועל המחיה אם עושים כדין ❖ ברכה אחרונה על שלווה ❖ אכילת עוגה בסעודה ❖ פת הבאה בכסנין לכו"ע אם מברכין בסעודה

מפה – שאין להסיר את המפה של שבת עד אחר סעודה רביעית, ואם הסירה יפרסנה שוב . . . . . שי

לא לפשוט בגדי שבת עד אחר הבדלה ❖ הטעם ששמחים במוצ"ש

מערכת הנו"ן

נגיעה בקרובות – שאסור ללטף ילדות קטנות מגיל שלש, ואפילו את בת אחיו או בת אחותו, וכן שאין להגביה אותן, ורק באחותו הקטנה מותר . . . . . שיז

נגיעה לא של חיבה ❖ לקלח בתו הקטנה

נדרים – כשאומר "אלמד פרק זה", נחשב נדר, וכן אדם שאומר שילווה לחבירו ממון, הוי נדר . . . . . שיח

נטילה לסעודה – שאסור לדבר בין הנטילה לברכת ענט"י, וכן בין נטילת יד אחת לשניה . . . . . שכ

לא למלאות לחברו הממתין מאחוריו ❖ ברכה במקום נטילה

נטילה לתפילה – צריך ליטול ידים קודם כל תפילה, ולכתחילה מתוך כלי . . . . . שכא

לכתחילה צריך ליטול בכלי ❖ ברכת ענט"י סמוך לתפילה

נטילת ידים – שאם נכנס לבית הכסא או נגע במקומות המכוסים, יש ליטול ידים בכלי אא"כ יודע שלא נגע במקומות המכוסים, דאז סגי ברחיצה . . . . . שכד

נגע במקומות המכוסים ביד אחת ❖ אם מברכים על נטילה זו ❖ נוגע במקומות מכוסים של תינוק ❖ ניעור הידים בכיור ❖ נגיעה במגילת אסתר בסעודה

נטילת ידים – שצריך להזהר שיגיעו המים לכל שטח האצבעות וכף היד עד הפרק . . . . . שלב

נגע אדם אחר בידיו בעודן לחות ❖ דיו בידו אם הוי חציצה

נטילת ידים – שצריך ליטול ידיים גם לאחר שינת צהריים, וכן בלילה אפילו כמה פעמים כגון להתפנות או להכין מטרנה . . . . . שלו

לפשוט ולהגביה ידיו אחרי הנטילה

נקיות בברכה – שיש להזהר לנקות ידיו קודם כל ברכה . . . . . שלח

נר הבדלה – שיש להסתכל בנר קודם ברכת מאורי האש . . . . . שמא

אין לברך לעצמו מאורי האש

מערכת הסמ"ך

סוחט – שאסור לרסק האיגלו בשבת . . . . . שמט

לשפוך מים על קוביות קרח ❖ שקית האיגלו מוקצה אחר שתיתו

סיום בטוב – שיש להקפיד לסיים הלימוד בדבר טוב, וכן בשיחת חולין יש להקפיד בזה . . . . . שנ

סכין בשרי – שהחותך בסכין בשרי בן יומו דבר חריף או חמוץ או מלוח, אסור לאכול אותם עם חלב, ומה הדין כשאינו בן יומו . . . . . שנב

סעודת שבת – שצריך לבצוע לכל אחד מן המסובים חתיכה של כביצה . . . . . שנג

יתן קודם פת לאשתו

ספר תורה – שיש להקפיד להשתחוות כשאומרים "ויאת התורה" . . . . . שנד

באיזה אצבע יצביע ❖ לאיזה צד המגביה צריך להתחיל להסתובב ❖ לראות אותיות התורה ❖ קירוב הס"ת לקהל ❖ אחוריו כלפי הס"ת ❖ הנחת דברי חול על הבימה ❖ להשתמש באצבע של ס"ת לתפילה וללימוד ❖ תפיסת הסידור ע"י קופסת התפילין ❖ ללוות הס"ת ❖ להזהר לא להשמיט מילים

ספר תורה – שאסור לצאת בשעת קריאת התורה, אא"כ בין גברא לגברא . . . . . שסד

אם מותר לצאת באמצע ההפטרה

מערכת העי"ן

עושה שלום – שיש לומר "עושה שלום" רק לאחר שפסע הג' פסיעות . . . . . שסט

לכרוע בעושה שלום כריעה גמורה ❖ גם איטר יד הופך פניו תחילה לשמאל ❖ עושה שלום באלכסון כשעומדים מאחריו ❖ כשפוסע לצדדיו היכן כורע תחילה

עושי מצוה – צריך לעמוד בפני כל עושי מצוה, כגון הרואה את חבירו מכין לו כוס תה . . . . . שעא

לתת הצדקה בעמידה ❖ לעמוד לפני בעל מעשים

עירובי תבשילין – שאין עירובי תבשילין מתיר להכין מיום חמישי לשבת . . . . . שעג

עלונים – שאין להדפיס פרסומות של משא ומתן בעלונים . . . . . שעד

ערב שבת – שיש למשמש בבגדיו בכל ערב שבת, לבדוק שאין שם מוקצה . . . . . שעו

מערכת הפ"א

פורים – שיש ללכת לביהכנ"ס עם בגדי יו"ט . . . . . שפא

פח אשפה – שאין לומר דברי תורה ליד פח אשפה אף אם הוא מכוסה, אם בשעה שמתקרב לפח מריח ריח רע . . . . . שפא

הדין במי רגלים ❖ ספק עשה צרכיו גדולים ❖ נטילת ידים במטבח כשיש שם פח אשפה ❖ פתרון במקרים הנ"ל ❖ לברך מול בית הכסא

פירות – שלכתחילה אין להסיר את המפה קודם ברכהמ"ז . . . . . שפה

פירות הדר – שיש להזהר מהנקודות השחורות שעל הקליפה של פירות ההדר, וכן מנקודות אדומות שעל האפרסקים . . . . . שפה

פרשת הקרבנות – שיש להקפיד לומר פרשת התמיד ואיזהו מקומן וכו' . . . . . שצא

אם נשים חייבות בקריאת הקרבנות ❖ שבח אמירת הקורבנות

פת חמה – שאין להריח את הפת חמה היוצאת מן התנור . . . . . שצג

אם יש להימנע להריח פירות ❖ אם מותר להריח לחם של נכרים בפסח

מזרכת הצד"י

צדקה – שיש לתת לפחות פרוטה לכל אחד שאוסף כסף. . . . . שצט

להתנות שלא יחול הצדקה עד שיגיע לעני ❖ בל תאחר בצדקה ❖ להתייחס לעני ❖ לתת צדקה קודם התפלה ❖ ראוי לתת הצדקה מעומד ❖ אם מותר לנסות את ה' במעשר כספים

צדקתך במנחה – שיש לעמוד בשעת אמירת צדקתך . . . . . תו

ציצית – שצריך שיהיה קשר הציציות לאורך כנף הטלית ולא לרוחב . . . . . תז

רוב צידי ציצית ג וּפֵיָה צריך להיות פתוח ❖ יראה"ש יקנה טלית קטן מידה שבע

ציצית – שאסור להדק הקשרים בשבת . . . . . תיא

להדביק את הפד קודם השלכתו לאשפה ❖ אם מותר להדק הקשר בבית הכסא

צניעות – שאסור לבנות ונשים ללבוש גרביים בצבע הרגל, אמנם צבע חום כהה מאד שלא מזכיר את צבע הרגל, המקילה יש לה ע"מ לסמוך. ולכתחילה נכון ללבוש חצאית עד הקרסול, והמקילה ללבוש חצאית שלא עד הקרסול באופן שיכסה בכל מצב עכ"פ את החלק הבולט שבשוק יש לה ע"מ לסמוך ובתנאי שתלבש גרביים שחורות או חום כהה מאד ועבות, כאמור . . . . . תיד

אורך החצאית ❖ דעת מרן הגר"ע יוסף זצ"ל בעניין ❖ אם יש חשש "איסור" בחצאיות ארוכות ❖ אם ניתן ללמוד מנשות רבנים וכד' ❖ מה תעשה הבת ולא תחטא ❖ צניעות לבנות הקטנות

צניעות - שאין לחתן וכלה להצטלם בצורות של חיבה, כגון כשמניח ידו על כתף הכלה וכד' . . . . . תמז

איסור צלם לנשים ❖ זהירות בתמונות משפחתיות ❖ להוליך הכלה בידו לחדר יחוד ❖ להציע המיטות לאורחים ❖ לא לקרוא בשם פרטי של אשה

מערכת הקו"ף

קדושה – שצריך לעצום את העיניים בשעת אמירת קדושה, וכן כשאומרים "קדוש קדוש" צריך לישא עינים למרום . . . . . תנה

המתפלל שמו"ע צריך להפסיק לקדיש וקדושה ❖ המתפלל שמ"ע אם צריך להפסיק לברכת כהנים

קדושה שביוצר אור – שצריך לומר קדושת יוצר אור בקול רם בציבור . . . . . תנז

יחיד האומר קדושה אם צריך לאומרה בטעמים

קדיש – שאין לקפל הטלית והתפילין באמצע הקדיש . . . . . תנח

להסיר הטלית ביד שמאל ❖ להסיר הטלית רק אחר עלינו לשבח ❖ שלא להסיר את הטלית קודם התפילין

קדיש – להזהר להפסיק מעט בין "אמן" ל"יהא שמיה רבא", וכן בין "אמן" למודים דרבנן . . . . . תס

קדיש – שאין למהר לשבת קודם אמירת הקדיש . . . . . תס

לא לעמוד כנגד האומר קדיש ❖ אסור לעבור לפני הש"ץ אף שלא בשמו"ע ❖ אסור לישב באמצע הקדיש

קדיש – לכתחילה צריך לחכות שיהיה עשרה בשביל לומר "אשרי" ואם רק אחרי שאמרו אשרי הגיע מנין, יאמרו מזמור או לפחות ג' פסוקים לפני הקדיש . . . . . תסב

קול באשה ערוה - שאין לומר דברים שבקדושה כששומע קול זמר של אשה . . . . . תסג

קטנה – שאסור להתיחד עם קטנה מגיל שלש . . . . . תסד

קטנים – שאין לענות אמן על ברכה של ילד פחות מגיל שש או חמש . . . . . תסד

אם מותר ללמד תינוק פחות מגיל חינוך לברך בשם

קידוש – שבשביל לצאת יד"ח צריכים לקבוע עצמן יחד, ולא מפוזרים או מפורדים . . . . תסו

קידוש – שאין לדבר או לאכול עד שיטעם המקדש מלא לוגמיו, ועכ"פ עד שיטעום מעט . . . . . תסו

קידוש – שיש ליתן העינים בכוס בשעת הקידוש וההבדלה . . . . . תסח

קידושין – שיש לעדי קידושין לראות את פי החתן בשעה שאומר "הרי את מקודשת לי" . . . . . תסח

קללה – שאסור לומר "ה' יעניש אותך" וכד' . . . . . תסט

קורא בתורה – שאסור לבעל קורא לענות אמן אחרי זמן מסיום ברכת העולה אלא יענה מיד . . . . . תעב

קיפול עלונים – שאסור לקפל עלונים גדולים באמצע, משום מכה בפטיש . . . . . תעב

בורר בעלונים ❖ מתקן מנא לעשות קיסם ❖ לחצוץ שיניו בגפרורים

קריאת התורה – שהעולה לתורה צריך בשעת ברכה לאחוז בשתי ידיו בירעת הס"ת, ובשעת הקריאה ביד אחת, ע"י מפה . . . . . תעד

קריאת שמע – שיש לומר את תיבת "ידכם" בשווא נח ולא בשווא נע . . . . . תעה

אם אסור לעבור כנגד האומר ק"ש ❖ להחזיק הציציות בק"ש כנגד לבו

קריאת שמע – שצריך להקפיד בבשכמל"ו וכן בפסוקים "השמרו" "והרה" וכו', להשמיע לאזניו . . . . . תעז

אם לא שומע קולו מחמת רעש ❖ בשכמל"ו של אנא בכח אם אומרו בלחש

קריאת שמע – שאדם האוחז במקום אחר בתפילה בשעה שהציבור נמצא בק"ש, צריך לנגן מה שקורא בניגון ק"ש, וכן בשעת אמירת הציבור פסוק ראשון צריך להניח ידו על עיניו. . . . . תפ

קריעה – שההולך לכותל המערבי צריך לקרוע מעומד, בשיעור טפח, ויכול להתחיל בכלי כגון מספרים או סכין ולהמשיך בידו, ולא ראוי לעשות התחכמיות להפטר מזה . . . . . תפ

נשים בחיוב הקריעה ❖ אם מותר להכניס פתקים בין אבני הכותל

מערכת הרי"ש

רחיצה בע"ש – שלכתחילה צריך ללבוש בגדי שבת סמוך לרחיצה . . . . . תפז

לומר בפיו "לכבוד שבת" ❖ רחיצת וניגוב ראש תחילה

ריבית – שיש להקפיד לשלם את חשבונות החשמל והטלפון ומיסי העירייה בזמן . . . . . תפח

אם מותר להשתמש באשראי קרדיט ❖ ללות מבנק כסף בשביל חבירו ❖ אין לומר לחבירו שמזמינו לארוחה על מה שכבר הזמינו

רצועות תפילין – שאסור שיגעו רצועות התפילין ברצפה, וכן הציציות . . . . . תצ

תפילין של ראש מעומד ❖ לברך קודם ההידוק

מערכת השי"ן

שבועה – שאסור לומר "באמת היה כן" או "הקב"ה עד" או "ה' עדי" אפי' על דברים שהיו . . . . . תצה

איסור שבועה זה גם על דבר שמקיימו

שבירת כוס שלא לומר "מזל טוב" בשעת שבירת הכוס, אלא ימתינו מעט ואז יאמרו . . . . . תצו

אמירת מזל טוב שנשבר כוס בבית

שבע ברכות – שהמברך ברכה אחרונה שבשבע ברכות לכוין לצאת בבפה"ג מהמזמן על הכוס, וצריך לשתות מהכוס, וטוב שישתה מלא לוגמיו . . . . . תק

חיוב לימוד תורה גם לחתן

שולחן – שאין להרוג יתוש על השלחן, אא"כ אין דרך אחרת להורגו ויש חשש שיכנס למאכלים . . . . . תקא

שינוי מקום לאבל – שהאבלים בשבוע השני לאבלות צריכים לשנות מקומם הקבוע בשלחן שאוכלים בו, וכן לשנות מקומם הקבוע בביהכנ"ס, ומה הדין ביום שבת . . . . . תקב

תמיהה רבתי על דברי הר"פ

שייק עוגיות – שיש לברך עליו מזונות אא"כ הוא נוזל גמור . . . . . תקה

שליח ציבור – שאסור להפציר יותר מדאי באדם שירד לפני התיבה . . . . . תקה

שמונה עשרה – שלאחר שסיים שמו"ע אין לחזור למקומו עד הקדושה או לפחות עד תחילת החזרה, וכן אין לשבת שם אלא צריך להשאר ולעמוד דוקא . . . . . תקו

אם מותר לפסוע באמצע חזרת הש"ץ ❖ אם צריך לכוין רגליו עד אחר אתה קדוש

שמועות רעות – שאין לומר שמועות לא טובות . . . . . תקי

אם מותר להודיע ברמקולים על הפטירה ❖ לא לומר על עצמו דברים רעים

שמו"ת – שיש חיוב לומר שנים מקרא ואחד תרגום, וכן יש לחנך את הקטנים שהגיעו לחינוך . . . . . תקיד

קריאת השמו"ת בכוונה ❖ קריאת שמו"ת עם פירש"י ❖ חינוך הקטנים בשמו"ת

שמע ישראל – שיש לומר את האות שי"ן בשווא נע ולא בשווא נח . . . . . תקטז

קריאת שמע בזמן ר"ת ❖ ערבית בפלג המנחה למחמירין כר"ת ❖ קר"ש לפני חצות ❖ לקרוא לפני חצות גם את הפסוקים

שקר – שאסור להבטיח לילד להביא לו דבר ולבסוף לא לקיים, וכן אין לומר לילדים שיאמרו בטלפון שאינו נמצא בבית . . . . . תקיח

ביומו תתן שכרו בבנו

מערכת התי"ז

תליית לחם שאסור לתלות לחם על צדי עגלות האשפה או על גדר וכד' . . . . . תקכא

נתינת ככר לחם או לחמניות בתוך שקית ❖ אם חייב לאכול הקערות העשויות מלחם

תספורת – שלכתחילה צריך להשאיר חצי ס"מ מסביב לאחורי כל האוזן ובמקום הפאתים . . . . . תקכד

המסתפר צריך ליטול ידים

תענית ציבור – שאין לומר עננו גם בשאר תעניות אם יש רק רוב מתענים והמועט לא מתענה מחמת זלזול בתענית . . . . . תקכז

תפוחים – שצריך להזהר לכתחילה לשטוף היטב התפוחים, ועדיף לקלפם . . . . . תקכח

קליפות שאר פירות

תפילה – שמלבד כוונת המילות בתפילה, יש לכוין ג"כ כאילו הוא בביהמ"ק והשכינה לפניו . . . . . תקכח

כונה בעניית אמן ❖ כוונה בעלינו לשבח ❖ קביעת מקום לתפילתו ❖ קביעת זמן לתפלתו

תפילה – שאין להתפלל במכנסיים קצרות או בנעלי קרוקס, אלא יש להתפלל כפי שהיה מתלבש אילו היה בא לעמוד לפני מלך . . . . . תקלג

ברכת המזון בלבוש שאינו ראוי לפני מלך ❖ ליזהר בברכה עם בגד ים

תפילה – שאסור לסובב פניו לאחור לאחר שסיים תפילתו קודם שהתחיל הש"ץ חזרה . . . . . תקלו

תפילה – שאסור לנשק את הילד קודם התפילה, אא"כ צריך להרגיע את הילד וע"י הנישוק ירגע . . . . . תקלו

תפילין – שאם נתקע בלי תפילין, לא יתפלל בלי תפילין ואח"כ יניח תפילין עם קר"ש, אלא יקח תפילין מאדם אחר כשיסיים, ויחזור אחר מניין אחר בתוך זמן תפילה . . . . . תקלח

תפילין – שיש להזהר שלא יהיה התפילין למטה מבשר התפוח אפילו במשהו, וכן שלא יהיו התפילין אפילו מקצתם מעל חצי התחתון הסמוך לפרק, ולכן אין לעשות התפילין גדולים מדאי . . . . . תקלח

במקום כפל ההידוק להקפיד על רוחב רצועות

תפילין ר"ת – לכתחילה צריך להיות עם תפילין של רש"י עד אחר ובא לציון, וטוב עד אחר עלינו לשבח, ורק מי שהשעה דחוקה לו יש מקום להקל . . . . . תקמ

להניח תפילין דר"ת בזמן חזרת הש"ץ

תפילת הדרך – שהמוציא את הרבים כגון באוטובוס וכד', ע"י רמקול, צריך לומר בקול רם שגם בלא הרמקול היו שומעים אותו כל יושבי האוטובוס . . . . . תקמה

לכתחילה יברך לעצמו תפילת הדרך ❖ טוב לומר תפילת הדרך בעמידה ❖ תפילת הדרך צריך להסמיכה לברכה אחרת ❖ תפילת הדרך לאחר פרסה ❖ להקפיד לברך בתחילת הנסיעה ❖ ברכת הגומל לאדם שכמעט נדרס

תרומות ומעשרות – שאף שהולכים באתרוג אחרי לקיטה, מ"מ השנה מתחילה מט"ו בשבט ולא מראש השנה . . . . . תקנ

לעשר האתרוג למצות ד' מינים ❖ האוכל פרי ליד האילן אם חייב במעשר ❖ הקונים ענבים מנכרי ומכינים יין צריכים לעשר המשקה ❖ פירות א"י שהגיעו לחו"ל פטורים ממעשרת ❖ מכירת בהמה מבכירה לעכו"ם ❖ מתנות כהונה לכהנת הנשואה לישראל

תשעת הימים – שאם היה רגיל בשאר ימות השנה כשעושה סיום מסכת להביא רק עוגיות וכד', אסור להביא בשר לסעודת סיום מסכת בתשעת הימים, אא"כ מה שלא היה עושה כן הוא בגלל חוסר כלכלי וכד', ועכשיו בדיוק הורווח לו או שתרמו לו וכד', שאז מותר . . . . . תקנג

שמיעת שירים בסעודת סיום בימי העומר ובבין המצרים

מפתח מפורט . . . . . תקנז

הקדמה

ידוע הדבר ומפורסם הענין גודל מעלת זיכוי הרבים שאין לנו דבר יותר חשוב ממצות זיכוי הרבים, וכמ"ש מרן בש"ע (סי' פט ס"ו) "דזכות הרבים דבר גדול הוא". ע"ש. ובזוה"ק פר' תרומה (דף קכח ב, קכט א) הפליגו שם בשבח המגיע למזכה הרבים שאין קץ לשכרו וזוכה לדברים רבים ועצומים, ואילו ידעו זאת בני האדם היו רודפים להשיג ענין זה כרודף אחר החיים. ע"ש עוד דברים נשגבים ונפלאים.

וראה גם בספר חובות הלבבות בשער אהבת ה' (פרק ו) שכתב שם בענין זה של זיכוי הרבים: **כי אפילו אם יגיע האדם לדרגה העליונה ביותר בתיקון נשמתו כלפי האלהים יתברך, ואפילו אם הוא כבר כמעט דומה למלאכים (לנביאים) במידותיהם הטובות ובהנהגותיהם המשובחות והתמסרותם לעבודת הבורא ולאהבתם הטהורה אליו יתברך, אפ"ה אין זכויותיו מגיעות לזכויותיו של מי שמכוין את בני האדם אל הדרך הטובה ומיישר את הרשעים אל עבודת הבורא שזכויותיו נכפלות ומתרבות בכל יום ובכל עת ע"י זכויותיהם של אלה שהוא גרם להם לעבוד את ה'.** עכ"ד. וע"ש שהאריך בזה.

וכבר כתב במשנ"ב (סי' רנו סק"ב) שכל העוסקים לזרז את העם לפרוש ממלאכה ולקבל שבת מבעוד יום כדין וכהלכה, אשרי חלקם כי הם מזכים את ישראל לאביהם שבשמים, ויזכו עבור זה המתחזקים תמיד במצוה זו לבנים גדולי ישראל. עכ"ד. [ובכלל זה המחזקים שמירת השבת, והמזכים הרבים בהעמדת שיעורים בהלכות שבת]. ולאו דוקא במצות שבת אלא בכל זיכוי הרבים זוכים לבנים גדולי ישראל כמבואר בדברי השעה"צ (סק"ו). וסוד גדול גילה לנו הרב "מדריגת האדם" (במאמר זיכוי הרבים פרק י"א), והוא שמנת הכוחות הרוחניים להם זוכה האדם נמדדים לפי נשיאתו באחריות הכלל וזיכוי הרבים, וככל שירבה בנשיאת אחריות וזיכוי הרבים יתרבו כוחו וקדושתו. ע"ש באורך. וכבר נאמר (דניאל יב ג) "והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" והיינו כשם ששבעת כוכבי לכת נראים לנו כניצוצות קטנים, והאמת שהם פי כמה מליונים מכל כדור הארץ, כך המזכים את הרבים ערכם גדול אצל השם יתברך. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"י בדברי פתיחה).

וע"ע להחיד"א במחזיק ברכה חאו"ח (סי' רצ סק"ג), ובשערי קדושה לרבינו מהרח"ו ויטאל (ח"ב שער ז), מה שכתבו עוד בענין זה של מעלת זיכוי הרבים דברים קילורין לעין. ובשערי קדושה הנז' הביא גם הא דאברהם אבינו ע"ה לא זכה לכל מעלותיו אלא משום זיכוי הרבים שלו וכמ"ש "ואת הנפש אשר עשו בחרן", וכן כל ראשי הדורות אינן זוכין

או נענשים אלא על סיבה זו. יעו"ש. וראה כיו"ב ג"כ דברים מופלאים בספורנו פר' תולדות (בראשית כו, ה) עה"פ "עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורותי", וז"ל: וישמור משמרתי, עשה תמיד המשמרת המיוחדת לי שהיא לגמול חסד וכו' ולהורות חטאים בדרך, וזה עשה כאשר קרא בשם ה', ושמר ג"כ מצוותי חוקותי ותורותי שנצטוו בני נח, ובכן היה נאה דורש ונאה מקיים כמופת לרבים. והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה (דכתיב [שם] "עקב אשר שמע אברהם"), וכן למטה (שם פס' כד) באומרו "והרבתי את זרעך בעבור אברהם עבדי", אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו היה יושב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם, בפרט באהלי שם ועבר, ששם עלה כל מבקש ה' בלי ספק. עכ"ל. ע"ש. וחזינן בפשטות מדברים אלה שמעלתו של יעקב אע"ה היתה יותר משל יצחק אע"ה על אף שיצחק אע"ה היה מוכתר בכתר של מסירות נפש שפשט את צוארו ע"ג המזבח (ואשר אנו מזכירים זכות זו לפי השי"ת בכל יום ויום למעלה מאלפי שנים לרוב גדולתה ועוצמתה), וזאת כיון שיעקב אע"ה היה מזכה את הרבים האחרים ללמוד וללמד, ומעלה זו יש לה ערך רב יותר אפילו מהעקידה עצמה שנעקד יצחק אע"ה על גבי המזבח וכמו שהאריך לבאר בשו"ת עטרת פז (חלק א כרך ג אבה"ע סימן ט הערה א). ע"ש.

ומאחר ועז רצוני ותשוקתי להיות ממזכי הרבים אמרתי שאין לך זיכוי הרבים יותר מלכתוב חיבור ובו נקבצו ובאו לו הלכות רבות שאנשים נכשלים בהם מחמת חיסרון ידיעה ושימת לב, ולהסיר מכשול מדרך העם למען ילכו בדרך הישר והטוב, וכמ"ש כיו"ב בספר חסידים (סי' צ) מעשה באיש אחד שהיה תמיד מעיין בטליתות של בית הכנסת לראות אם נתקלקלו או נקרעו חוטי הציצית, והיה מצייצה כהלכתה, והיה מודיע לבעל הטלית. ע"כ. ובפירוש היעלזו חסידים (שם) הוסיף, שנמצא שמי שצייץ את הציציות הציל את בעל הטלית מללבוש בגד של ארבע כנפות בלי ציצית ומלברך ברכה לבטלה, ומזכהו לקיים מצות ציצית כהלכתה, והוסיף שראוי למנהיגי הערים למנות אדם בקי שיבדוק הטליתות והמזוזות, שרגילים להתקלקל, לפחות פעם בשנה. יעו"ש. וכבר כתב בשו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם (סימן סו) שצריך עקירת הספק מלבות האנשים, כמו שנאמר (ישעיהו נז, יד) "הרימו מכשול מדרך עמי". ע"ש. ועיין בשו"ת אז נדברו (ח"ב סי' ע"ט) שכתב שכ"ק הגה"צ המפו' מביאלא זצ"ל עוררני מכבר שאשתדל לחבר ולפרסם דברים שבני אדם נכשלים בהם אף שהם מפורשים בש"ס ופוסקים. ע"ש. וע"ע מש"כ בספר פסקי תשובות (בהקדמה לח"א).

ואם יקחך לבך לשאול, האיך אני כותב הלכות שנכשלים בהם מחמת חסרון ידיעה, והרי קי"ל במסכת שבת (קמח:) ובביצה (ל.) הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ובמסכת יבמות (סה:) איתא כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע. זה אינו, דכבר כתבו התוס' בתלת דוכתי [בשבת (נה. ד"ה ואע"ג) ובב"ב (ס: ד"ה מוטב) ובע"ז (ד. ד"ה שהיה)] דלא אמרינן מוטב שיהיו שוגגין אלא בדבר

שידוע לנו בודאי שלא ישמעו לנו אבל אם יש ספק שמא יקבלו צריך למחות בידם. וכן פסק המ"ב (סי' תרח ס"ק ג) שבספק שמא יקבלו צריך למחות אפי' במידי דרבנן. ע"ש. וכ"פ בשו"ת יחו"ד (ח"ג עמ' קיב) ושכ"ד הרבה ראשונים. וע"ע בפלא יועץ (ערך בדיקה) שכתב, כי ישראל קדושים רוצים להיות גדורים ופרושים, אבל הם שוגגים.

וכן תחזה להרשב"ץ בתשובה (חלק ב סימן מז) שכתב, שאם אין אנו יודעים אם יקבלו או לו, חייבים על כל פנים למחות, ואילו הנחנו בני אדם על מה שהם שוגגים, מטעם שמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, היו מוסיפים על חטאתם פשע בכל יום, והיתה התורה נופלת מעט מעט. ולפי זה יוצא, שאם ברור לחכם שרוב הציבור לא ישמעו את תוכחתו, יש לו להימנע מלהוכיחם.

ועוד יש להשיב כמו שכתב מרן מופת הדור הגרע"י זצ"ל בשו"ת יחוה דעת (חלק ג עמוד קיב והלאה), שהדבר ברור, שתלמיד חכם המוסר שיעור בהלכה לרבים, מצוה עליו להסביר לעם בתוך דבריו חומר האיסור, ואפילו אם יודע בברור שאלו שהיו נכשלים באיסור זה ימשיכו בו גם מכאן ולהבא. והביא דברי הגאון רבי יוסף משאש בשו"ת מים חיים (סימן קנה אות ח), שכל מה שאמרו שעדיף שיהיו שוגגים, היינו דווקא אם הוא ניצב כמוכיח בשער, ואומר בלשון תוכחת - למה תעשו כך, והרי העושה כן עונשו כך וכך. אבל תלמיד חכם היושב ומלמד את דיני התורה לקהל, אין לחלק בזה שום חילוק בין אם הדבר ספק אם יקבלו, או בודאי לא יקבלו, כי הוא מחויב ללמד, והקהל מחויב לשמוע, השומע ישמע והחודל יחדל (יחזקאל ג כז). והרי תיקן משה רבינו לישראל להקהיל קהילות וללמד לרבים הלכות חג בחג, מבלי לחקור ולדרוש אם חלק מהשומעים לא יקבלו דבריו. וכן מנהג החכמים שבכל דור ודור, להזהיר בתוך דברי התורה שמשמיעים לקהל, על הדינים שיש נכשלים בהם. ואם חדול יחדל האיש ממעשיו, תבוא עליו ברכת טוב, ואם לאו קרינן ביה (הושע יד, י) "ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם". ע"ש.

ועוד יש להשיב ע"פ מש"כ השיטה מקובצת (ביצה ל.), וז"ל: והעיד הריטב"א בשם רב גדול מהאשכנזים, שלא אמרו מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, אלא בדורותם, אבל בדורנו שמקילים בכמה דברים, ראוי לעשות סייג לתורה, ואפילו בדרבנן יש למחות ולקנוס עוברי עבירה לבל יזידון עוד. וכן הוא בירושלמי. והדבר נראה לי נכון. ע"כ.

ואם יקחך לבך לומר מה לי ולכתוב דברים המפורשים בפוסקים דכל בר בי רב ייתי ספר וילמד את ההלכות, זאת אשיב דפעמים והאדם מתעסק בנושא מסוים בהלכה וכגון הלכות שבת, ובינתיים נכשל בהלכות מצויות אחרות, טרם הספיק ללומדם, ועד שילמדם לא ידע להיזהר בהם. [ובאמת אין זה נכון ללמוד רק נושא אחד המון זמן בצורה עיונית ובשאר ההלכות להישאר עם הארץ, וכבר כתב החפץ חיים (ח"ח על התורה עמ' קכו) שמי שמשקיע את כל כוחותיו בחלק אחד מהתורה הרי זה דומה למי שקונה בכל הונו כובע

יקר ואת שאר גופו משאירו ערום. ע"ש. ואם אדם לא לומד את כל ההלכות במקרים מסוימים יכול לחשוב שהוא עושה מצוה אך לבסוף יראה שעשה עבירה, וכמו דאיתא במסכת כתובות (יז. ד"ה מבטלין) אמר ר"ע תחילת תשמישי (כשהייתי משמש לפני חכמים) פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה, ונטפלתי בו ד' מילין (נשא את המת ארבעה קילומטר), עד שהבאתיו לבית הקברות וקברתיו, וכשבאתי והרציתי (ספרתי) דברי לפני רבי אליעזר ורבי יהושע, אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה כאילו שפכת דם נקי וכו'. ובתוספות ביארו שם, משום דמת מצוה קנה מקומו והיה לו לקוברו במקום שמצאו. ע"ש. ובספר ילקוט שלמה (בהקדמה) כתב דיש עצה חשובה לאדם להיות בקי בהלכות ללמוד כל יום אחרי תפילת שחרית שני הלכות ויקיים בזה "ילכו מחיל אל חיל" (תהלים פד ח), ובשנה אחת תהיה לו ידיעה ביותר משבע מאות הלכות, ואם זה בשלוש תפילות יותר מאלפיים ומאה הלכות, ובכך יזכה להציל את עצמו ואת סביבתו מעבירות הנובעות מחוסר ידיעה בהלכות. ועיין בספר חכמת אדם (בהקדמה ד"ה והנה) דכתב: ביקשו ממני לחבר חיבור על שו"ע יורה דעה כדי שגם הבעלי בתים שאין להם פנאי לעסוק ביורה דעה ילמדו בו, ולהוציא הטעות מלבם מה שמורגל בפי האנשים לומר שיורה דעה שייך לרבנים, כי באמת זו טעות גדולה דאע"פ שהרבה הלכות שייכות לרבנים מכל מקום רוב יורה דעה הוא צורך גדול לכל ישראל, וגם סידרתי מחושן משפט כל הדינים השייכים לכלל, מכיון שבבין אדם לחבירו יש שני חלקים, צדק ומשפט, 'צדק' זה שלא יעשה דבר שיצא מזה עוול, ו'משפט' זה כאשר כבר נעשה העוול, שאז הבית דין שופט. וגם באבן העזר יש כמה וכמה דינים שצריך כל אדם לדעת. עכ"ד].

ועוד דפעמים רבות האדם לומד הדבר ואינו משים על ליבו שאינו מקיים את ההלכה כדבעי, פוק חזי דוגמאות רבות בספר הנוכחי [עיין ערך הכאת אצבעות וערך מעין ג' ועוד], לכן אמרתי לכתוב הדברים המצויים שנכשלים בהם העולם אפילו בני תורה, כך שבזמן מועט יוכל להקיף ולידע הלכות בכל הנושאים. [ודע שברוב ההלכות שכתבתי עקבתי אחר הרבה מבני תורה ומהם תלמידי חכמים וראיתי שאינם זהירים בכך מחוסר שימת לב או ידיעה, ולכן חשוב להקפיד על קביעות לימוד ההלכה, ודלא כהסוברים כי אין לימוד הלכה נחוץ כל כך שהרי פחות או יותר הכל ידוע ואם תתעורר איזו שאלה כבר ישאלו רב מורה הוראה, דיש לגלות להם כי כאשר יתחילו ללמוד הלכה בקביעות יווכחו לראות כי הרבה הלכות יש שלא היה ידוע להם כלל על קיומם ואין יודעים כלל מה לשאול ועל מה לשאול].

ואציין ד' דוגמאות ששמעתי מאברכים חשובים היאך הם בעצמם נכשלו באיסורים ואפילו דאורייתא, וזאת מחמת שנתעסקו בנושאים אחרים בהלכה ובינתיים מחוסר ידיעתם נכשלו באיסורים.

א. אחד מהאברכים, מידי שבת היה רגיל לגרד גזר במגרדת, בסוברו דמותר ואין בזה משום איסור טוחן, כיון דהוי לאלתר ובכה"ג אין טוחן וכמו שכתב בשו"ת הרשב"א

(ח"ד סי' עה). וכ"פ הרמ"א (סי' שכא סי"ב) והחזו"ע (שבת ח"ב עמ' רסה). אבל לקושטא שגה בזה, משום דכל מה דאמרינן אין טחינה לאלתר היינו דוקא ביד או בסכין אבל בכלי המיוחד לטחינה כמגרדת וכד' הוי איסור דאוריתא של טוחן אפי' שטוחן לאלתר וכמו שכתב המ"ב (סי' שכא ס"ק מה) ובבאה"ל שם (ד"ה מידי).

ב. אחד מהאברכים, כשהיה התינוק שלו בשבת מטנף הבגד ע"י צואה וכד' היה מניח הבגד בתוך קערה עם מים, בסוברו שמותר, דכיון דאין משפשף הבגד להסיר הלכלוך לא חשיב מכבס. אבל לקושטא שגה בזה, כיון דאם יש לכלוך בבגד לכ"ע אמרינן שרייתו זהו כיבוסו דהשרייה מעביר הלכלוך, והוי איסור דאורייתא משום מלבן כמבואר בשו"ע (סי' שב ס"ט), ובמ"ב (שם ס"ק לט).

ג. אחד מהאברכים, רצה שהתינוק שלו ירדם ומחמת שהאור בחדר הפריע לקח שמיכה וכיסה חצי מלול התינוק היכן שראש התינוק נמצא, וסבר שאין בזה משום איסור אהל ארעי כיון שלא מכסה את כל הלול, וכמו שכתב השו"ע כיו"ב (סי' שטו סי"ג) בגד ששוטחין ע"פ החבית לכסות לא ישטחנו על פני כולו משום אהל אלא יניח קצת ממנו מגולה. אבל לקושטא שגה בזה, משום דאיסור אהל ארעי שעשוי להגן וכגון הכא שעשוי להגן מפני האור אסור אפי' בפחות מטפח וכמו שסתם השו"ע (שטו ס"ח) כדברי הרי"ף והרמב"ם ודלא כרש"י (קלח. ד"ה כילה), וע"ש בבאה"ל. ומה שמבואר בסי"ג הנ"ל כבר כתב הפמ"ג (מש"ז ס"ק יא) שאם אינו מכסה את כל פי החבית אין זה נחשב לאהל מפני שלא הואיל כלום בכיסוי שעדיין יכולים ליפול אבנים וצרורות ליין. וכיו"ב כתב הט"ז (ס"ק יא), משא"כ הכא גם כשמכסה חצי לול משיג מטרתו.

ד. אחד מהאברכים, כל יום שבת, אחר שהנרות שבת כבו, היה מזיז את הפמוטות מהשיש, בסוברו כיון שצריך עתה את מקום השיש להכין סלט הוי ככלי שמלאכתו לאיסור שמותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו וכדאיתא בשו"ע (סי' שח ס"ג), אבל שגה בזה, ולא ידע כלל מהדין המובא בשו"ע (סי' רעט ס"א) שנר שכבה אסור לטלטלו משום מיגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא ורק אם התנה לטלטלו משיכבה מותר לדעת השו"ע (שם ס"ד).

וכבר התריע על זה הגר"מ הלוי בספרו מנוחת אהבה (ח"א בהקדמתו שם) שלצערנו אף לאברכים ובני תורה ישנה חוסר ידיעה בדיני שבת, ויש ביניהם אשר כל ידיעתם בהלכות שבת היא מאיזה קיצורים וחוברות, שמפרסמים במקומות שונים, והרבה ממה שמתפרסם שם אינו נכון לדעת מרן השו"ע אשר קבלנו הוראותיו ואוסרים את המותר ומתירים את האסור. ע"ש.

והשתדלתי עד היכן שידי מגעת לנמק כל הלכה בטוב טעם ודעת במקורותיה וטעמיה כדי שיתיישבו ויתקבלו על לב הקורא ולא יהיה כגמרא גמור זמורתא תהא (שבת קו:). וע"ע בקידושין (מה:) ברש"י (ד"ה בפירוש). וכבר אמר ר"ע לתלמידיו בתוספתא

מסכת זבים (פרק א ה"ה) לא כל הקופץ משתבח, אלא בנותן את הטעם. וכן מטרת הנימוק היא גם כדי שיזכור האדם את ההלכה, וכמו דאיתא במסכת נדה (כד:) צורבא מרבנן דאמר מילתא לימא בה טעמא, דכי מדכרו ליה מדכר. ע"כ. **וכמו"כ במקורות ההלכה הוספתי אגב אורחיה מענין לענין, עוד הלכות שהמכשלה מצויה בהם. לכן חשוב לא להתעצל, ולקרוא גם את מקורות ההלכה.**

וקראתי לספר זה 'הרימו מכשול', שכשמו כן הוא, שמסיר מכשול וטעות מהעם, כמו"כ רמוז בו שמי **אורי בן שלמה** בגימטריא עם הכולל האותיות והמילים עולה **הרימו מכשול.**

וברכה לראש משביר למורי ורבותי בישב"ק ויש"ג ישיבת באר יהודה תכב"ץ שלמדתי מהם תורה בשיטת עיון הספרדי יחד עם יראי"ש טהורה, שהקב"ה ימלא משאלותם לטובה ויזכו להמשיך להרביץ תורה ולהעמיד תלמידים הרבה ביתר שאת ויתר עוז עד זיקנה ושיבה. אכי"ר.

ואודה לאכסנית התורה בה אני לומד עתה כולל הוראה "נווה התורה" בראשות ראשי הכוללים הרב נועם חממה שליט"א והרב אהרן הכהן שליט"א אשר מתמסרים להעמיד הכולל על תילו ברו"ח ובגש"ם במסירות נפש שאין כדוגמתה, יה"ר שיתברכו הם וב"ב בכל מילי דמיטב. אכי"ר.

וכן אודה לאכסנית התורה בה אני מוסר בעז"ה שיעור בדף היומי בערבים, ישיבת 'אור מרדכי' בראשות ראש הישיבה מגדולי מזכי הרבים הרב אפרים חממי שליט"א שמוסר נפשו להחזקת הישיבה ועל תמיכתו בנו במסירת השיעורים, יה"ר שיזכה להמשיך בזיכוי הרבים ובמעשיו הכבירים עד זקנה ושיבה ביתר שאת וביתר עז אכי"ר.

אשא עיני אל ההורי"ם היקרים והמסורים מו"א ר' שלמה שליט"א מח"ס "פרדס שלמה", ומרת אימי מנשים באהל תבורך מרת אורית תחי', אשר עמדו לימיני תמיד ועזרוני ברו"ח וגש"ם, ועודדוני תמיד לשקידת התורה והסירו ממני כל עול כדי שאשב ואשקוד בתורה, "חמין ושמן שסכתני אמי הן שעמדו לי" (חולין כד:). יהא רעוא מן קדם אבונא דבשמיא שיאריכו ימים ושנות חיים, בבריאות איתנה ונהורא מעליא, ששון ושמחה ישיגו, ויזכו לראות בשמחת כל יוצאי חלציהם, כולם זרע ברך ה', דור ישרים מבורך. אכי"ר.

כמו"כ אודה בכל לב למו"ח השקדן הנעלה רבין חסידא חו"ב ר' חננאל דיין שליט"א מח"ס לקח טוב על הש"ס, ועמו עזרתו בקודש חמותי הכשרה והצדקת מרת שושנה תחי', על כל פעלם לטובה ועזרתם המרובה לנו, יה"ר שיזכו להעמיד דורות ישרים מבורכים, בבריאות איתנה ונהורא מעליא, ברוב נחת ושמחה, עד בא גואל צדק, אמן.

וכאן המקום איתי להודות ליד"נ, האברכים השקדנים הנעלים, מוכתרים בנימוסין ובמידות תרומיות, זריזים ונשכרים, ר' יוסף חיים מורלי הי"ו, ר' אהרן כהן הי"ו, ור'

בנימין יצחק כהן הי"ו, על עזרתם הרבה בהוצאת ספר זה, אשר טרחו ויגעו בעשר אצבעותיהם ימים ולילות בעריכת הספר ובהקלדתו, ובזכותם ספר זה יוצא לאור עולם. והכל שלא ע"מ לקבל פרס, תהי משכורתם שלמה מעם ה'. יזכם הבורא עולם שעוד יעלו מעלה מעלה לגאון ולתפארת, ויפוצו מעיינותם חוצה ויהיה שמם כשם הגדולים אשר בארץ. אכי"ר.

וכן אודה לדוד אשתי, היקר והנעלה, ירא שמים מרבים, רבי אורי מועלם שליט"א, שסייע שייצא הספר בהידור. יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיו ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח. אכי"ר.

ולא אחסוך פי מלברך את נוות בית תחלק שלל, עזרתי בחיים מרת רבקה תחי', מנשים באהל תבורך, אשר עומדת לימיני ומסייעת בידי רבות לישב ולשקוד על דלתי התורה, ואודות מסירות נפשה וזריזותה על ענייני הבית הגעתי עד הלום. ושלי ושלכם שלה הוא, ישלם ה' פעלה ותהי משכרתה שלימה מאת ה', ויזכנו הבורא לגדל בנינו ובנותינו לעבודתו יתברך, ונזכה לראותם גדולים בתורה ויר"ש ולא תמוש התורה מפינו ומפי זרעינו מעתה ועד עולם. אכי"ר.

עיני לשמיא נטלית, כשם שעזרתני עד כה, כך תעזרני ברחמיך הרבים עוד בהרבצת תורה, להפיץ מעינותי חוצה ולהוציא לאור עוד חיבורים בכל מכמני תורתינו הקדושה לזכות את הרבים, ובזכות התורה נזכה לגאולה שלימה, אמן.

ע"ה אורי סבאג ס"ט

מערכת האל"ף

מערכת האל"ף

אונאת דברים - צריך להיזהר לא לצער את חבירו אפילו בדיבורו, והמצערו אפילו במילה אחת וכגון שאומר לו טעית וכדו', ויודע שחבירו מצטער בכך, עובר על לאו דאורייתא של "לא תונו איש את עמיתו".[א]

א) איתא במסכת בבא מציעא (נח:) ת"ר "לא תונו איש את עמיתו" (ויקרא כה, יז) באונאת דברים הכתוב מדבר וכו'. ע"ש. ובמכילתא (פר' משפטים הובא גם ברש"י במקום) איתא עה"פ "כל אלמנה ויתום לא תענון" (שמות כב, כא), הוא הדין לכל אדם, אלא שדיבר הכתוב בהווה. ובהמשך המכילתא איתא דהוא אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט, ומביא דוגמא של עינוי מועט. עי"ש. וכן פסק השולחן ערוך (חו"מ סי' רכ"ח ס"א): כשם שאונאה במקח וממכר, כך אונאה בדברים. וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון, זה בגופו וזה בממונו, והצועק על אונאת דברים נענה מיד. ע"כ.

וכבר כתב להתריע ע"ז בשו"ת להורות נתן (חלק ג בהקדמה): מזה חייבים אנו ללמוד, איך שהתלמידים צריכים לנהוג כבוד זה בזה, ולא לדבר שום דיבור, ומכל שכן שלא לעשות שום מעשה אשר יש בו פגיעה בכבוד זולתו. **והזהירות בזה איננה מדת חסידות בלבד, אלא הלכה מפורשת בשולחן ערוך** (הנ"ל). וכתב הסמ"ע שם שהמאנה בדברים עובר משום "לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך" (ויקרא שם). **ורבים נכשלים בזה באומרם, מה חטאתי, הן לא עשיתי שום מעשה רע ומה היזק יצא לחברי מזה. ובאמת כשהוא מצער את חבירו בדיבורו הרי הוא עובר על לאו דאורייתא, ואף לא ניתן להשבון, ולכן טרם שבאים לדבר איש לחבירו, חייבים להתבונן אם לא ייגרם צער לחבירו על ידי דיבורו, כי בקל הוא יכול לבוא לידי איסור חמור דאורייתא. עכ"ד.** [וע"ע בספרו להורות נתן מועדים (ח"ג עמ' קיא) שג"כ כתב לעורר בזה, וכתב לפרש ע"פ הנ"ל את דברי הנביא "קחו עמכם 'דברים' ושובו אל ה'" (מלכים א, א, לג), שישובו מהדיבור של אונאת דברים. ע"ש]. וגם אם לא מתכוין לצער את חבירו עובר באיסור, דכבר כתב הרא"ש במסכת שבת (פי"ד סי' ט) דפסיק רישיה דלא ניח"ל לענין שאר איסורי תורה לכ"ע הוי איסורו מהתורה.

ויש לציין מה שראיתי בגליון דברי שי"ח (מספר 170 – חג הפסח),

שמסופר על רבי חיים קנייבסקי שליט"א שנכדו עזר לו לבדוק את החמץ, והוציא דברים מהמגירה בחדר, ואמר לו הרב, שיחזיר הכל למקומו, בדיקת חמץ זה דרבנן, ולצער את הסבתא זה מהתורה.

הבא מאוחר לביהכנ"ס

וכאן המקום להעיר אודות מי שבא מאוחר לבית הכנסת או שמאריך בתפלתו, שגורם לפעמים לאדם שנמצא לפניו שלא יוכל לפסוע שלש פסיעות לאחר התפלה, וגם לא יוכל לשבת בשעת חזרת הש"ץ לנוהגים לשבת בחזרת הש"ץ (עיין שו"ת יחו"ד ח"ה סי' יא), ונגרם לו צער. ולכן מן הראוי למי שיודע שעל ידי תפלתו יגרום צער לחבירו שיעמוד במקום שלא יפריע ויצער לאחרים. וכ"כ להעיר בספר פתחי חושן (ח"ד עמ' תלד).

האומר דבר סתר לחבירו

וע"ע בספר סידרת תיקון המידות (ח"ה עמ' קמו ועמ' קנט) שכתב להעיר, כשרוצה אדם לדבר דבר סתר עם איש העומד בחברת אדם נוסף, לא יאמר לזה האחרון צא מכאן לרגע אלא יקרא את האדם הנדרש לו שיצא עמו החוצה. וכן יש להימנע מאמירת סודות בנוכחות זרים או לדבר בשפה זרה בנוכחותם. דברים אלו מביאים לידי חשדות והקפדות. כמו כן יש להמנע מלומר לבריות יש לי לומר איזה סוד בענין זה וזה, ולבסוף אינו מגלה, דברים אלו מותחים עצביהם ומצערים אותם. ועוד שם דוגמאות רבות שאנשים נכשלים באיסור דאוריתא זה. ע"ש.

לא תונו במעשן במקום ציבורי

ובספר הזכרון לרבי ראובן אליצור זצ"ל דגל מחנה ראובן (עמ' תנג והלאה) וכ"ה בספר פאר תחת אפר (עמ' רו) כתב לעורר ג"כ בדבר העישון שרבים נכשלים מחוסר ידיעה בעוון החמור של "לא תונו איש את עמיתו" ומעשנים במקום ציבורי, ועובדא היא שרוב האנשים שאינם מעשנים סובלים מעשן הסיגריות מי פחות ומי יותר, אך יש ביניהם מיעוטא דמינכר שסובלים מזה מאד מאד וקשה להם בכל פעם להעיר למעשן ולהגיד לו איזו רעה עשיתי לך שאתה גורם לי כל כך הרבה צער והרי אתה עובר בזה על "לא תונו איש את עמיתו". חלק גדול מאותם האנשים הרבים הסובלים מהעישון יכול אני להעיד שהסבל שלהם הוא עינוי מרובה, כאבי הראש, ובחילות וסחרחורות ואיבוד היכולת להתרכז במשך שעות, כמובן שיש גם כאלה שאצלם הסבל מן העישון הוא רק עינוי מועט אבל הרי גם על עינוי מועט נאמר "לא תענון", כדברי המכילתא הנ"ל, ולכן אל ימנע אדם מלהעיר, כי רוב רובם של המעשנים אינם מודעים בכלל לסבל הזה שגורמים לזולת, דהם

חושבים לתומם שמדובר רק בפינוק בעלמא, שריח הסיגריות אינו נעים לאפם וכד' כפי שהתבטא אחד מהם כשהעירו לו על כך "האם מחויב אני להימנע מן העישון כדי שלא יריח אותו צדיק ריח של סיגריה", צריך להגיד שוב ושוב בכל מקום שבו מתקבצים אנשים אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה אם מצערים כ"כ הרבה אנשים ואי אפשר אפילו לבקש מחילה אנה אנו באים, ומלבד זה הרי הוא מזיק לאחרים שהרי הרופאים שעליהם אנו סומכים באיסור כרת של אכילה ביום הכיפורים הם המה שאומרים לנו שעשן הסיגריות שמתפזר באויר מקצר חייו של השואף אותו לריאותיו ואין הבדל בין עישון אקטיבי לעישון פסיבי אלו כמו אלו ניזוקים באותה מדה, ובכן יהודי המדקדק במצוה קלה כבחמורה וזהיר וחרד על כל מנהג קל שבישראל ובודאי שאינו עובר ח"ו על איזה 'ויש נוהגין' או 'ונהגו' במדינות אלו שבהגה, איך יתכן שהוא יעשן סיגריה בנוכחות אדם הנמצא במחיצתו ולא ירעד כולו מהחשש שמא יגרום על ידי עישון סיגריה זו לקצר ולו ברגע אחד את חיי האדם שעומד למולו, והרי המעצים עיניו של גוסס הרי זה שופך דמים כי הנוטל אפילו רגע אחד מהחיים של אדם עובר על "לא תרצח". עכ"ד. ע"ש באורך.

לא תונו בין בעל לאשה וכן לא תקום

וכמו"כ ישנן נשים שנוהגות להזכיר לבעליהן דברים שגורמים לבעליהן צער, וכגון שאמר לה מילה לא יפה לפני עשרים שנה וכיו"ב, ונשים אלו צריכים לדעת שעוברות על איסור דאורייתא של אונאת דברים [אמנם אם זה כדי להגיע לעמק השווה וכדו' נראה שאין חשש, דאדרבה מונעת היא צער בעתיד עי"ז משא"כ אם תסתיר את זה ותשאיר צערה בליבה]. וכן צריך להקפיד שאם מאחר לבית, עקב תקלה שארע לו, יש לו חיוב להתקשר ולהודיע על שהוא מאחר, כדי למנוע צער ודאגה מהממתינים לו. וכבר עוררו על כך בספר לרעך כמוך (ח"ג עמ' 45) ובספר ואין למו מכשול (ח"ה עמ' רכח). ועוד עורר בספר ואין למו מכשול (שם עמ' רמג) שמצוי מאד איסור דאוריתא של נקימה בין בעל לאשתו וכגון שמחמיץ פנים לאשתו ולא מתיחס אליה כראוי מחמת שלא עשתה רצונו וכד' ואינו שם על ליבו שעובר בכך על איסור תורה של "לא תקום" (ויקרא יט, יח).

לא תונו בילדים קטנים

ודע שהאיסור של אונאת דברים הוא אפילו אם מצער ילדים קטנים, וכמו שכתב בספר החינוך (מצות שלח) ובמנחת חינוך שם. ורבים נכשלים בכך, ומרשים לעצמם לגעור ולבייש ילדים קטנים, בחושבם שאין בכך שום איסור.

וכבר הזהיר בזה הפלא יועץ (ערך בעלי חיים) שלצער ילדים קטנים שאין בהם דעת, הוא איסור דאורייתא, וצריך להיזהר מאד שלא לצערם. [ומבואר בגמרא בב"מ (כב:) דקטנים לאו בני מחילה נינהו. ועיין בשו"ת תשובות והנהגות (כרך א סימן תתכה) שכתב שהאיסור להכות קטנים חמור טפי דלאו בני מחילה נינהו, ושכן שמע בשם רבינו החזו"א זצ"ל שלצער קטן חמור מלצער גדול, שגדול יכול למחול אבל קטנים לאו בני מחילה נינהו, והביא שם ששמע מעשה על הגר"י קנייבסקי זצ"ל שחשש שביזה פעם לקטן בשוגג (מחמת תוכחה), והיה לבו נוקפו, והמתין עד שגדל הקטן, ובלילה שנעשה בר מצוה הזדרז לבקש ממנו מחילה תיכף, אבל כשהיה קטן לא מועיל מחילתו כמ"ש. ע"ש. ועיין בספר מצווה ועושה (מצוה פד עמ' תשסד) שהביא המעשה בהרחבה. וכ"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א בספר דרך שיחה (וישב עמוד קעג) שאם הלבין פני קטן ימתין עד שיגדיל לבקש ממנו סליחה. ע"ש. וכן הוא דעת האור לציון (ח"ד עמוד פח), והגרי"ש אליישיב זצוק"ל בספר אשרי האיש (ח"ג פ"כ אות ד, והוסיף דמ"מ יבקש ממנו מחילה מפני המנהג, וכשיגדל יבקש שוב). אולם בספר חוט שני (הל' יו"כ סי' תרו ס"ב, עמ' קא) כתב ש"מחילה לסלק הקפידא" שייך גם בקטן, דאע"ג דבגוונא דהקפיד הקטן הוי קפידא, מ"מ כשפייסוהו [ובקל יכול לפייסו ע"י שיתן לו איזה דבר] סגי בזה, דהרי כבר סילק קפידת הקטן וכבר עבר צערו ואינו חושב על זה, וגם עשה המפייס מצידו כעין תשובת המשקל, ושוב אין בחזרת הקטן שמקפיד כלום לאחר שכבר נתפייס. עכ"ל. וכיו"ב כתב בספר חקת משפט (דיני ממונות סי' קסד). ע"ש].

לא לגזול מחבירו קורת רוח מחבירו

ועוד שמעתי לעורר במה שמצוי ששואלים אדם שאלה בהלכה או בידיעה מסויימת וחבירו שלידו קופץ לענות קודם הנשאל, שלא טוב עושה דגוזל מחבירו את הקורת רוח בעניית התשובה וכדאיתא בעירובין (נד.) אימתי שמחה לאיש בזמן שמענה בפיו ופרש"י אדם שמח בתלמודו בזמן שיש מענה כששואלין ממנו דבר הלכה ועוד דפעמים גורם לחבירו בזה צער ועובר על לאו ד"לא תונו".

לגנות מקח חבירו

וכן יש לעורר בעניין שלפעמים אדם אומר לחבירו "חבל שקנית את זה שם, היית יכול לקנות במקום אחר שזה יותר זול" או "היית יכול לקנות סוג אחר (כגון של חברה אחרת וכד') שהוא יותר טוב ממה שקנית". וכן כל כיו"ב. וכבר אמרו בגמרא (כתובות יז.) מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו, הוי אומר ישבחנו בעיניו. וכ"כ בארחות חיים להרא"ש (אות צא) "אל תגנה מקח חבירך, ואל תחליש את דעתו, כי זה מנהג לחסרי דעת". ומיהו

אזכרת ה' - יש להעיר על ההמון שמכנים את שם ה' ואומרים "אמוני" במקום שאין רוצים להזכיר שם השם, שאין לעשות כן ואין זה כבוד כלפי מעלה, אלא יאמרו "השם".[ב]

אם יהיה בזה תועלת על להבא, שרי, וכמ"ש כיו"ב הרש"ש (בכתובות שם). ע"ש. וכ"כ בספר ואין למו מכשול (ח"ג עמ' פז-פט). וע"ש עוד מה שכתב בזה.

ב) כ"כ להתריע רבנו אברהם מסאלוניקי זצוק"ל בספרו טהרת המים (מערכה ה"א אות פו) "ודע דמכאן תוכחה מגולה דבעיר הזאת במקום שאין רוצים להזכיר שם אדנות יש מכנים המוני ואין זה כבוד כלפי מעלה" (בפרט שנשמע שהוא כאחד המון העם). ע"ש. וכ"ה בשו"ת יביע אומר (ח"ג או"ח סי' יד אות ט) ובחזו"ע (ט"ו בשבט עמ' תקכ). ע"ש. וכ"כ הילקוט יוסף (סימן רטו ה"ט) שהלומד בש"ס ובמדרשי חז"ל, ופוגע בפסוקים שיש בהם אזכרות שם שמים, יש לו לקראם כקריאתן בתנ"ך בהזכרת שם שמים, ואין להחמיר בזה ולכנות ולבטאות "אלוקים" בקו"ף ולא בה"א, או לומר "אדושם", או "המוני", שהואיל ומדינא שרי, המחמיר יוצא שכרו בהפסדו, דהוי כמכנה שם כלפי מעלה. ורק אזכרות שבמטבע ברכות המובאים בש"ס ובמדרשי חז"ל ובפוסקים, אין לקראם כי אם בכינוי "השם", וכמו כן יכנה בזה יאמר אלוקים, או אלוקינו בקו"ף. וכן המנהג. ע"כ. וכיו"ב כתב הט"ז והא"ר (סי' תרכא סק"ב) דבמקום שאין אנו רוצים להזכיר שם של אדנות י"ל השם ולא כמו שאומרים המון העם אדושם כי אין זה דרך כבוד דהוי מכנה שם כלפי מעלה, אלא י"ל בלשון התנא השם. ע"ש. וכ"כ מהר"י יוזפא בספר יוסף אומץ (סי' שמט), וז"ל: להזכיר שמות המוזכרים בגמ' ובפוסקים נ"ל דשרי ומצוה להזכיר בפירוש בשעת הלימוד ולא לכנות אדושם וכיוצא, דלדעתי אינו דרך כבוד כלפי מעלה לכנות שהרי הכינוי לאדם הוי ביזוי, וכן שמעתי מהקדמונים. ע"כ. [עיין ב"מ (נח:) על המכנה שם רע לחבירו ורי"ף ורא"ש שם לא גרסו "רע" וע"ע בכסף משנה (הל' תשובה סוף פי"ד) ובשו"ת יבי"א (ח"ג סי"ד)]. וכ"כ בשו"ת מבשרת ציון (ח"א סי' כג). וע"ע בשו"ת עולת יצחק (ח"ב סי' עד). ע"ש. וכן עיין עוד בשו"ת אג"מ (ח"ב סי' נו).

וראיתי להרה"ג אופיר מלכא שליט"א בספר הליכות ברכות (עמ' רטו הערה נג) אחר שהביא דברי האחרונים שכתבו שלא יכנה שם השם לא באמוני

ולא באדושם דאין זה כבוד כלפי מעלה, כתב, מיהו יתכן כיון דדשו בה רבים לומר המוני, שוב אין בזה משום גנאי. עכ"ד. ואין דבריו מחוורים, דהרי הפוסקים הנ"ל כתבו דבעיר שלהם ישנם שרגילים לכנות המוני, ואפ"ה הזהירום דלאו שפיר עבדי, דסו"ס אינו כבוד כלפי מעלה, ומאי איכפת לן שדשו בזה אטו אדם שכולם רגילים לכנות אותו בכינוי גנאי יהיה מותר לכנותו כך הואיל ודשו בזה רבים. וע"ע במסכת שבת (לב סע"א).

שם אלקים אם נחשב כשם ה' והאיך מותר לכנותו

ושם "אלקים" גם הוא נחשב כשם ה'

לענין שאסור להזכירו לבטלה, וכדמוכח במסכת סוטה (ט:) על הפסוק "ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו" מנין ידעה? אמר אביי, ידע באותו צדיק דלא מפיק שם שמים לבטלה, כיון שאמר לה "נזיר אלהים אני מבטן אמי, אם גלחתי וסר ממני כחי", אמרה השתא ודאי קושטא אמר. א"כ מבואר שאלהים נחשב לשם שמים ואסור להזכירו לבטלה. וע"ע בזוהר הקדוש (בראשית פז:) דמוכח להדיא, ששם אלהים הוא בכלל שם שמים, ואסור להזכירו לבטלה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מורשת משה (סי' יא) שיש קדושה בשם "אלהים" ואסור להזכירו לבטלה. והביא ראיה לכך מדברי הריב"ש (סי' תח), ומדברי המשכנות יעקב (קידושין אות כב). ע"ש.

וע"ע בשו"ת משפטי צדק להגר"ש גרמיזאן (סי' פו), שנשאל בענין ספר הנקרא "בית אלהים" וכתוב שם הספר בדפים כמו שנהגו קצת, מהו לפותחו, לפי שהוא כמוחק את ה? והשיב דמסתברא שאסור, וכדמוכח ברמ"א (סי' שמ ס"ג) שיש בזה משום מוחק השם, ואפילו היה הדין שאין בו משום מוחק, אין ראוי לכתוב שם אלהים בדפים, כיון שלא נכתב בקדושה ויכול לכתוב אלקים בקוף. ע"כ. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תרלח) שיש למחות ביד אלו שכותבים שם אלקים עם ה"א כשמו יתברך. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' רפח). ובשו"ת שמע שלמה (ח"א סו"ס ו). ברם כל זה דווקא כשמתכוין לקרוא בשם "אלהים", אז יש להמנע מלהזכירו לבטלה, אבל לקרוא לבית הכנסת בשם "בית אל" וכדומה, מותר, כיון שאינו מתכון לשם ה', אלא לשם המקום, כמבואר בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' קפד) ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' קפז), ולפי"ז כתב בספר ואין למו מכשול (שמירת הדיבור ח"ב עמ' 306) שמותר לקרוא בשם ילדה שנקראת "בת אל", ואין בזה איסור הזכרת שם השם לבטלה.

ועתה ראיתי בשו"ת עולת יצחק (ח"ב סי' עד), שהזכרת שם אלקים בקו"ף במקום ה"א כפי שנפוץ בזמננו, וכן "קל" במקום "אל" וכיוצא בזה, לא נזכר שמץ מהם בדברי חז"ל והקדמונים, ועד שעלינו מתימן לארצנו הקדושה, לא נשמע מי שיבטא השמות

אמירה לגוי - רבים מההמונים חושבים כי האיסור של אמירה לגוי זה דווקא שאומר לנכרי לעשות מלאכה, ולא כשהנכרי עושה מעצמו או משום רמיזתו של היהודי, וצריך ללמדם שאיסור אמירה לגוי הוא גם שהגוי עושה מלאכה מעצמו. כיון שאסור ליהנות ממלאכת הגוי שנעשית בשבת עבור היהודי, עד מוצ"ש בכדי שיעשו. [ועיין בהערות פרטי הדינים של אמירה לגוי].[ג]

באופן זה, ואדרבה יש לומר שהוא גנאי לכנות כך את שמו יתברך, כפי שכתבו הפוסקים לענין המזכירים "אדושם" או "אמוני" וכדומה. עכת"ד. וכ"כ בספר חלק הלוי (עמ' צא) בשם הגר"י קפאח זצ"ל. ע"ש.

ויש להשיב על דבריו דלא דמי למה שכתבו הפסוקים שאין לכנות אדושם ואמוני, וכמו שכתב בחזו"ע (טו בשבט עמ' תקכ), ז"ל: והן אמת שבע"כ אף אנו כשקוראים מטבע הברכות שבש"ס צריכים לומר השם אלוקינו, ואין לנו עצה אחרת בשם אלקים רק לכנות ולקראו בקו"ף, כי קשה מאד לשנותו בפרט כשהוא סמוך להשם [ר"ל דאם לא היה סמוך להשם היה יכול לשנות במקום אלקים לומר השם, אבל סמוך כבר להשם לא יכול לומר השם השם, ודו"ק] מ"מ ההכרח לא יגונה, ואין למדין אפשר משאי אפשר, כי גם בשם "אלהינו" יש איסור של מוציא ש"ש לבטלה וכמ"ש בשו"ת הריב"ש (סי' תח) **ובמשנה למלך** (פ"א מהל' ברכות הט"ו) **ובכסא אליהו** (סי' מו ס"ק יא) **ובספר הברית** (סי' אלף וצב) **ובמשכנות הרועים** (מערכת ק אות כב) **ובספר שיח יצחק** (בקונטרס תפלת כל פה דף עה ע"ד) **ובשו"ת רב פעלים** (ח"ב סי' לז). עכ"ד.

ג) הנה אבוא בקציר'ת האומ'ר בדין אמירה לנכרי כדי להסיר מכשול מן העם, דכידוע שבימות החורף הקרים מצוי שכל אמצעי החימום דולקים, וכן הפלאטה והמיחם, ויש עומס כבד על החשמל, ופעמים שנופל המתג הראשי. ויש טעות נפוצה, שרבים חושבים שאפשר להביא גוי ולרמוז לו שחשוך ואינם יכולים לסעוד או ללמוד והגוי מבין ומדליק את האור, ובכך נפתרת הבעיה, וכמו"כ ישנם שטועים וחושבים שמותר לגוי שידליק את האור אם לאחר מכן מביאים לו דבר מה שיאכל כגון בירה ושוקולד וטוענים שההדלקה נעשתה לצורכו של הגוי שהרי עכשיו נהנה מהדלקת האור. אולם שתי טענות אלו בטעות יסודם, ואין להם סמך בהלכה וכמו שנכתוב לקמן, ודיני אמירה לנכרי רבים הם, ופרושים על כמה סימנים בשו"ע, וחשוב לדעת

הלכה זו היטב כיון שבשעה זו האשה ובני הבית נכנסים כולם ללחץ ולא תמיד מצויים מורי הוראה זמינים שאפשר לשאול אותם כיצד לנהוג.

איסור אמירה לנכרי מתחלק לג׳ דינים **א** - איסור **אמירה** לגוי לעשות מלאכה בשבת גם אם הישראל לא נהנה מהמלאכה בשבת. **ב** - איסור **הנאה** ממלאכת גוי גם אם לא ציוה לגוי. **ג** - חיוב **מחאה** בגוי העושה מלאכה בשביל ישראל.

כל דבר שאסור ליהודי לעשותו בשבת, בין אם הוא איסור תורה בין אם הוא אסור מדרבנן, אסור לומר לגוי לעשותו, כנזכר בשו״ע (סי׳ שז ס״ב ועוד) [מלבד אופנים מסוימים]. וזהו הנקרא בלשון חז״ל (שבת קנ.) ״אמירה לגוי שבות״.

ומצינו ג׳ טעמים בדבר: **א** - הרמב״ם (פ״ו מהל׳ שבת ה״א): משום שלא תהא שבת קלה בעיני הישראל ויבא לעשות המלאכה בעצמו. **ב** - רש״י בשבת (קנג. ד״ה מאי): משום שנעשה שלוחו. **ג** - רש״י בע״ז (טו. ד״ה כיון): משום שנאמר ״ממצוא חפצך ודבר דבר״.

וכמו״כ גוי העושה מלאכה האסורה בשבת אפי׳ מעצמו עבור היהודי, אסור לכל ישראל, אפי׳ למי שלא נעשה המלאכה בשבילו, ליהנות מהמלאכה בשבת, כמבואר בשו״ע (רעו ס״א): אינו יהודי שהדליק את הנר בשביל ישראל אסור לכל אפילו למי שלא הודלק בשבילו. ע״כ. וצריך להמתין במוצ״ש שיעור בכדי שיעשו כמו שפסק השו״ע (סי׳ שכה ס״ו) [והיינו שיעור משך זמן של עשיית המלאכה], וטעם הדבר שאסור בהנאה גם אם לא ציוה את הגוי, כתב הרשב״א (הו״ד במ״ב סי׳ רעו סק״ב) שאם יהיה מותר לו ליהנות יבוא לומר לו להדליק. ובב״י (סי׳ שכה וסי׳ תקטו ס״א) הביא עוד טעם ע״פ רש״י (ביצה כד:ד״ה ולערב) והר״ן (שם יג. ד״ה אבל מכל מקום) דיש בזה זלזול בשבת שיהודי נהנה ממלאכה שגוי עושה בשבילו. וכ״ה במ״ב (סי׳ שכה ס״ק כח). אמנם אם הגוי עשה מעצמו מלאכה מדרבנן, אזי רק למי שנעשה המלאכה בשבילו אסור ליהנות עד מוצ״ש בכדי שיעשו, אבל לאחרים מותר מיד כמבואר בשו״ע (סי׳ שכה סע׳ ס״ח). ומן האמור מתבאר שלא יתכן כלל להתיר לרמוז לנכרי להדליק נר או מזגן עבור הישראל, דאע״פ שמצד איסור אמירה אין בזה בעיה, כיון שמספר דרך סיפור דברים וכמבואר במג״א ובפמ״ג הוב״ד במ״ב (סי׳ שז ס״ק עו), מ״מ איסור הנאה עדיין קיים. שהרי גם אם הנכרי הדליקם מעצמו עבור הישראל מבלי שציוהו הישראל על כך אסור ליהנות מהמלאכה וכ״ש כשרמז לו.

וכמו״כ ישראל הרואה נכרי שבא להדליק נר עבורו חייב למונעו מלהדליק את הנר אם הנר שייך לישראל, וכמו שכתב המ״ב (סי׳ רעו סקי״א), וע״ש שכתב שזה אפילו בכה״ג שאין בדעתו של הישראל ליהנות מהנר אלא עתיד הוא לילך מהמקום, מ״מ

צריך למחות בידו מלהדליק את נר, כיון שאם רואה אותו מדליק ושותק הרי זה כעושה אדעתא דישראל. [אולם אם הגוי רק בא להוסיף לו נר במקום שיש כבר נר נוסף או בא לכבות לו נר, המיקל לא למחות בו יש לו על מה שיסמוך וכמשמעות הבאה"ל (סי' שז ד"ה ואפילו) שרמיזה בתוספת הנאה שרי. ומה שמבואר במ"ב (סי' רעו ס"ק לז) שצריך למחות ביד הנכרי הבא להוסיף שמן של ישראל לנר, כבר כתב ליישב בארחות שבת (ח"ב עמ' תלא) ששם היינו טעמא שצריך למחות בו כיון שעיקר התכלית של הוספת השמן בנר הוא כדי שהנר ידלק זמן ארוך, ולא כדי שיאיר עכשיו טפי, לכן דיינינן ליה כנכרי הבא ליתן הנאה גמורה ולא רק כמוסיף אור שהרי לאחר שיכלה השמן שיש עכשיו בנר, יש לישראל הנאה גמורה ממעשה הנכרי. וכ"כ בשו"ת אג"מ (יור"ד ח"ג סי' מז א"ב) בפשיטות שא"צ למחות ביד נכרי הבא לעשות עבור ישראל מלאכה שיש בה תוספת הנאה. ואע"פ שבספר מאור שבת (ח"א במכתבי הגרש"ז אויערבאך יא, ד) הובאו דברי הגרש"ז אוירעבך זצ"ל שהחמיר בזה. וכן בספר מלכים אומניך (פ"ד הערה ד) כתב ג"כ בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל לאסור בזה, מ"מ בדרבנן הילך אחר המיקל ובפרט שהמנהג להקל בזה].

וכ"כ להתריע ע"ז בספר פסקי תשובות (סימן רמג הערה 6), וז"ל: ועל זה ידוו כל הדווים, אשר רבים מההמונים חושבים כי האיסור הוא רק כשאומר לנכרי לעשות מלאכה, ולא כשהנכרי עושה מעצמו, וטעות זו נובעת מקריאת שם האיסור 'אמירה לנכרי', אך לשון מושאל הוא לאיסור הכולל, גם כשנכרי עושה מעצמו, ובעווה"ר כמה מוסדות תורה ובתי מלון וכדו' מתנהלים בשבת ע"י נכרים שעושים ככל העולה על דעתם מלאכות דאורייתא ודרבנן עבור הישראלים הנמצאים שם, וכל מי שבידו למחות חייב למחות על כך, וכדאיתא בפוסקים ובמשנ"ב הכא, ולהעמיד הדת על תילה, וללמד את הממונים ואת הנכרי היטב מה הותר לעשות ומה אסור, כפי המבואר כל דבר על מקומו. ואף אם הנכרי מקבל שכר עבור עבודתו, אסור בהחלט, ואין סברא כלל לומר 'לגרמיה הוא דעביד', כמבואר ברמ"א (סי' רעו סעי' א) ומשנ"ב שם, ואדרבה ע"י קבלת השכר דינו כפועל, ולדברי ספר תועפות ראם (על היראים סי' ד"ש) הו"ל איסור מה"ת דיש שליחות לפועל אף לגוי, ויד פועל כיד בעה"ב, וע"ע מש"כ בספר מלכים אומניך (פ"א אות ב'). עכ"ד.

עוד יש לידע הא דמבואר בשו"ע (סי' שז ס"ה) שאמירה לגוי מותרת באיסור דרבנן, ובלבד שיהיה הדבר במקצת חולי, או יהיה הדבר צורך הרבה, או מפני המצוה, וכן במקום הפסד מרובה. וכיון שמותר בזה לומר לגוי יהיה מותר אף ליהנות ממעשה הגוי. אבל באיסור דאורייתא אין שום היתר לומר לגוי, ולפי"ז אם נפל המתג הראשי יהיה אסור לבקש או לרמוז לגוי כיון שבזה עושה מלאכה האסורה מהתורה, הדלקת האור [של חחוט להט], הפלאטה והמיחם

ועוד, אמנם יש שבעה פתרונות להדליק את המתג הראשי ע"י הגוי כדלהלן.

שבעה פתרונות להדליק את המתג ע"י גוי

א. אם נמצאים בימות החורף הקרים, ומחממים את הבית ע"י מזגן, ויש לבני הבית צער מרובה להיות בקור, או בקיץ להיות בחום, ניתן לומר אפילו בפירוש לגוי שידליק המתג שנפל, ויציין וידגיש לו שהוא רוצה להדליק את המזגן בבית, כיון שהדלקת המזגן איסורו מדרבנן כיון שאין לו חוט להט וכמש"כ בחזו"ע (ח"ו עמ' קיט) ובהליכות שבת (ח"ב עמ' צה), וא"כ הו"ל שבות דשבות במקום צער דשרי וכדמוכח מדברי הרמב"ם (פ"ו ה"ט) והרב המגיד שם, ומרן השו"ע (סי' שז ס"ה), וכ"כ המג"א (סי' שז סק"ז). ולאחר שהגוי הדליק את המזגן דרך המתג הראשי יהיה מותר ליהנות מהאור ומהפלאטה, כיון שהגוי לא כיוון על כך בשעת ההדלקה וניתן באופן זה להראות לו היכן המתג כיון שהוא פסיק רישיה בגוי דשרי כמבואר בב"י (סו"ס רנג סעי' ה). וכ"ה ברמ"א (רנג ס"ה). וכ"כ בשש"כ (פל"ח בהע' כח). וכ"ה בהליכות שבת (ח"ב עמ' קא). וכעין זה בחזו"ע (ח"ג עמ' תמא).

ב. לפי הנ"ל, בבית שהתאורה שם מתבצעת ע"י מנורה של לדים שאין איסורם אלא מדרבנן ויש בדבר צער מרובה כגון שהיה באמצע סעודת שבת ומצטערים לאכול בחושך, אף בזה יהיה מותר לומר לגוי בפירוש [בתנאי שידגיש לו שמה שרוצה שהוא ירים את המתג הוא בשביל הלדים וכנ"ל] משום שהוא שבות דשבות במקום צער גדול שמותר, ואף שאגב המנורת לד נדלק המיחם והפלאטה, מותר ליהנות מהמים והאוכל דהוי פסיק רישיה ע"י גוי וכנ"ל.

ג. גם באופן שא"א בשיטות הנ"ל וכגון שאין הקור [או החום] גדול או שאין המזגן דלוק, ותאורת הבית מתבצעת ע"י מנורה עם חוט להט ולא לד, ויש לבני הבית צער גדול להיות בחושך, אפשר להביא גוי ולומר לו בפירוש, שידליק את המתג בשינוי וכגון במרפק או בגב היד. ובזה נחשב לשבות דשבות במקום צער גדול כיון שאמירה לגוי לעשות בשינוי הופך זאת לאיסור דרבנן, וממילא אם הוא במקום צער גדול יש להקל וליהנות מהכל. וכ"פ בחזו"ע (ח"ג עמ' תנז). וכ"ה בהליכות שבת (ח"ב עמ' קג). ואף שהביא שם שהגרי"ש אלישיב זצ"ל הורה לאיסור, וכן הפמ"ג (סי' תרנה א"א סק"א) נסתפק בזה אם עשה הנכרי מלאכה דאורייתא בשינוי כגון בפיו או במרפקו וכלאחר יד, האם יש להתיר לצורך גדול או מצוה כדין שבות דשבות, ואינו מכריע בספק זו. מ"מ בדרבנן הילך אחר המיקל (ע"ז ז.). [וכשאומר לנכרי שיעשה המלאכה בשינוי, אפילו אם אח"כ מעצמו עושה המלאכה כהרגלו, לצרכו הוא דעביד (שש"כ שם עפ"י אשל אברהם בוטשאטש סי' שז סעי' ה), ובלבד שלא יערים, דאם קשה לעשות המלאכה בשינוי, ודאי אין

להתיר, אא"כ יעמוד עליו ויקפיד שיעשה בשינוי וכמש"כ לנכון הפסקי תשובות (סימן רעו הע' 74)].

ד. אם יש בבית ילדים קטנים או תינוקות שמצוי שמפחדים הרבה מהחושך, מותר לקרוא לגוי ולומר לו בפירוש שידליק את האור ע"פ מה שמבואר ברמ"א (סי' רעו ס"א וסי' שכח סי"ז) שקטן יש לו דין של חולה שאין בו סכנה, שכל צרכיו אפילו במלאכות דאורייתא נעשים ע"י גוי כמבואר בשו"ע (סי' שכח סי"ז). [ולאחר שהדליק עבור הילדים יהיה מותר גם לגדול ליהנות מהאור ומהתבשילים החמים ובלבד שידגיש לגוי שהמלאכה עבור הקטנים וכמבואר במ"ב (סי' רעו סקל"ט). וכן ידגיש לו מה אנחנו צריכים בדיוק עבור הקטנים או החולים. ואז ממילא יהיה מותר ליהנות משאר דברים מדין פסיק רישיה. שאם לא יאמר לו כן נמצא שנהנה גם ממה שלא הודלק עבור הקטנים].

ה. לומר לגוי שיש בארון בירה או שוקולד וכדו' שיכול לקחת, ומכיון שחשוך הגוי ידליק את האור דרך המתג הראשי למצוא את אשר חפץ, ויהנה היהודי מהאור שהודלק כיון שהדליקו הגוי לצרכו, ומייתר הדברים שהודלקו מותר ליהנות מדין פסיק רישיה. ואף שהגוי מדליק את האור גם עבור עצמו וגם עבור היהודי, ועל פי המבואר בשו"ע (סי' רעו ס"ב ו-שכה ס"ו) גוי שעשה מלאכה עבור גוים ועבור יהודים אסור ליהנות ממנה, מ"מ כאן עיקר כוונתו להדליק עבור עצמו. ולכן בכה"ג הסומך להקל ליהנות ממלאכת הגוי אין למחות בידו וכמש"כ הבה"ל (סי' רעו ס"ב ע"פ הרשב"א בשבת קכב. ד"ה וכן). ובחזו"ע (שבת ח"ג עמ' תלה) כתב שאף מותר לכתחלה ליהנות מכך. [ונפק"מ נמי בבית שיש בו עובד זר וכשנופל החשמל מיד מרים את מתג החשמל ועושה זאת גם עבורו וגם ליהודי, וכן בישיבות ובתי מלון שיש עובדים זרים ושנופל המתג מדליקים זאת גם בשבילם, המיקל ליהנות ממלאכתו בכה"ג שניכר שעיקר כוונתו להדליק בשביל עצמו יש לו על מי שיסמוך]. אך אסור לומר או להראות לו היכן המתג הראשי דזו אמירה אסורה אף שעיקר ההדלקה עבור הגוי, לפי שנעשה בחפציו של היהודי (וכמבואר בסי' שז סכ"א ובמ"ב ס"ק עג). אמנם ישנם הטועים וחושבים שאם קוראים לגוי ואומרים לו להדליק את האור ולאחר מכן מביאים לו דבר מה שיאכל כגון בירה שוקולד וכדי, מותר, וטוענים שההדלקה נעשתה לצורכו של הגוי שהרי עכשיו נהנה מהדלקת האור, אולם טענה זו בטעות יסודה, לפי שבעת עשיית הגוי את המלאכה עושה זאת רק בעבור היהודי ואסור ליהנות ממנה, א"כ מה מהני שאחר עשיית המלאכה יביא לו היהודי דבר מה לאכול. לכן צריך שיאמר לגוי כבר בתחילה את הדבר שרוצה ליתן לו והגוי ידליק מעצמו את האור לצורכו ולצורך יהודי, וכמו שהאריך בזה בספר הליכות שבת (ח"ב עמ' קג).

ו. אם יש קצת אור מבחוץ או מהנרות,
בכה"ג שיכולים להשתמש באותו אור אפילו מדוחק, או שאירע הקֶצר ביום, שיש אור, מותר לרמוז לגוי להדליק המתג, אלא שידגיש לו שזה דווקא על האור. וזאת ע"פ המבואר בשו"ע (סי' רעו ס"ד) שאם גוי הדליק אור במקום שהיה שם קצת אור, כגון שהיו נרות דולקים או שנכנס לחדר קצת אור מבחוץ, מותר ליהנות מהאור שהגוי הדליק, שכל מה שאסרו חז"ל הוא דוקא "חידוש הנאה" אך לא "ריבוי הנאה". וכיון שהדגיש לגוי שזה על האור, ולכך הוא כיוון, הרי שכל שאר הדברים [אף אותם שיש בהם חידוש הנאה] מותרים מדין פסיק רישיה בגוי וכנ"ל. ומ"מ כל ההיתר בכה"ג זה דווקא: א. ברמיזה לגוי, ולא באמירה לגוי שאסורה גם בתוספת הנאה. ב. אף שרומז לא ירמוז לו דרך ציווי אלא ירמוז לו בסיפור דברים, כגון "יש כאן חושך וקשה לנו לאכול". ג. וכן לא יראה לו המתג, דיש בזה רמז דרך ציווי, אלא יאמר לו דרך סיפור "כאן אני רגיל להדליק את האור", וכמבואר בדברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשולחן שלמה, הוב"ד בהליכות שבת הנ"ל. ד. ושם כתב שנהגו להקל ולומר לגוי "תבא לביתי", ומ"מ עדיף גם בזה לספר לו מה קרה ויבוא. [וגם כשהנרות דולקים או נכנס אור מבחוץ שמותר לו ליהנות מהאור שהגוי הדליק וכאמור, היינו דוקא שימושים שיכול היה להשתמש גם ללא התאורה וכמבואר במ"ב (סקל"ב) אמנם שימושים שלא יכל לעשות, אסור. כגון שהנרות נמצאים בפינת הסלון, והשולחן בצידו השני, ולסעוד סעודת שבת אפשר ע"י הדחק אבל להסתכל בשעון אינו יכול לאור הנרות, לכן אחר שהדליק הגוי אסור לו להשתמש באור ולהסתכל בשעון. וכן לאחר שהנרות כבו או שסגר התריסים וכבר לא נכנס אור, שוב אינו יכול ליהנות כיון דעד עתה היה ריבוי הנאה שמותרת, אולם עתה הוא חידוש הנאה וזה אסור וכדאיתא בשו"ע שם. אולם משאר דברים מותר ליהנות גם אחר שהנרות כבו, שהרי הגוי לא כיון אליהם והוי פסיק רישה בגוי וכנ"ל].

ז. אם יש שעון שבת לכל החשמל
בבית, יכול לומר לנכרי שיכוין את השעון שבת שידלק בעוד דקות ספורות, ומיד ירים הגוי את המתג, וכך ישאר מכובה מחמת שעוד לא הגיע זמן השעון, ולאחר מכן כשיגיע השעון לזמנו ידלק האור והחשמל מאליו, ובכה"ג שרי, דהוי אמירה לנכרי ע"י גרמא דלדברי הכל שפיר דמי, וכמש"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א ס"י אות ו) עפ"י שו"ת בית אפרים (חיו"ד סי' סב) שאפשר דמותר אפילו בצורך כל שהוא אפילו שלא לצורך גדול, ורק גרמא ע"י ישראל בעינן במקום הפסד כדי שיהיה מותר, וכמש"כ הרמ"א (סי' שלד סכ"ב).

ולפ"ז יש פתרון לאדם שנמצא במלון
ונגמר המים חמים במיחם, שיכול להגיד לגוי שישים שעון שבת שידלק המיחם בתוך זמן קצר והוי ליה גרמא ע"י נכרי דשרי, [ואין איסור במה

אמן - צריך להזהיר את העם כששומעים אחד מברך את חבירו, וכן כשעושה הש"ץ מי שבירך לקהל, שחייבים לענות אמן אחר המברך, ומשום כך צריך לענות אמן אחר הרחמן בברהמ"ז כששומע מחבירו שמברך ואם רואה שלא עונים אמן עדיף שיברך בלחש.[ד]

שאומר לגוי לטלטל את השעון שבת, משום דכלי שמלאכתו לאיסור מותר לומר לגוי לטלטל אפי' מחמה לצל (ומוקצה מחמת גופו מותר בגוי לצורך גופו ומקומו) וכמש"כ הפמ"ג (סי' שז סקכ"ט, הוב"ד במ"ב סי' שח ס"ק טו), ודלא כרע"א בהגהותיו על המג"א (סי' רעט סק"ט) שגם בכלי שמלאכתו לאיסור אין היתר כי אם לצורך גופו ומקומו, ומ"מ הכא דהוי לצורך גופו לכ"ע שרי]. ואם יש ילדים קטנים דהוי ליה דין של חולה שאין בו סכנה כמבואר ברמ"א (סי' שכח סי"ז) א"כ שפיר דמי לבקש מגוי לחמם מים דאמירה לגוי לחולה שאין בו סכנה מותרת אפילו במלאכה דאורייתא כמבואר ברמ"א (שם), אבל בכה"ג יהיה אסור לבריא ליהנות מזה דחישינן שמא ירבה בשבילו כמבואר ברמ"א (סי' שיח ס"ב), אלא שיש להסתפק במיחם שמתמלא מאליו ע"י לחיצת כפתור דלכאורה בכה"ג לא שייך שמא ירבה בשבילו ומותר או דלמא לא פלוג.

ד) **הנה** כתב המגן אברהם (סי' רטו ס"ק ג) וכ"ה במשנה ברורה שם (ס"ק ט) ובקיצור שולחן ערוך (סימן מד סעיף ז), וז"ל: **איתא במדרש כששומע אחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפי' בלא הזכרת השם חייב לענות אמן ולכן עונין אמן אחר הרחמן בברכת המזון.** עכ"ל. וכ"כ הבן איש חי (שנה א פרשת מסעי הט"ו), וז"ל: כששומע אחד מתפלל על דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם, חייב לענות אמן, ולכן צריך לענות אמן אחר הרחמן בבהמ"ז, וכן צריך לענות אמן כשעושה הש"ץ מי שבירך לקהל, וכן יענו אמן כשאומר ש"ץ קודם מוסף בשמיני עצרת וביום א' של פסח "בגשמי אורה תאיר אדמה וכו'" "בטללי אורה תאיר אדמה וכו'", וכן בסליחות כשאומר הש"ץ "אלהינו שבשמים וכו'" יענו הציבור אמן וכן כל כיוצא בזה. ע"ש. וע"ע בשו"ת יחו"ד (ח"ג ס"ט) וילקו"י (ח"א עמ' רפו). ואם רואה שכאשר אומר הרחמן חבירו לא עונה אמן, עדיף שיאמרו בלחש וכמו שכתב הבא"ח (שם יד), ז"ל: לכן אם המברך על איזה דבר לעצמו רואה דהשומעין מזלזלים באמן, ואין עונין, טוב שיברך בלחש כדי שלא ישמעו הברכה ויבואו לידי מכשול. עכ"ד. [וע"ע מש"כ הבא"ח ש"ר בפרשת חקת הלכה יח].

אמן - יש להזהיר את הצבור להקפיד לתת תשומת לב ולענות אמן אחר ברכת המחזיר שכינתו לציון, כי יש שאין עונים אמן כלל, ואומרים מיד מודים אנחנו לך וכו'. וכן כשעונים אמן צריכים לשהות מעט קודם אמירת מודים, שלא יהיו כאומרים אמן מודים. וכמו"כ על השליח צבור להמתין מעט בסיום ברכת המחזיר שכינתו לציון, כדי שהציבור יוכל לענות אמן כדין, וכן אחר ברכת מחיה המתים יש להיזהר לענות אמן ולא להתחיל מיד נקדישך וכו'.[ה]

כשאומר לחבירו מזל"ט או יישר כח וכדו'

ודבר זה מצוי מאוד שאחד אומר לחבירו שתהיה בריא, מזל טוב, חזק וברוך, ה' יברך אותך וכד' [וכן 'יישר כח' ג"כ היינו ברכה ור"ל יתחזק כוחך] אזי השומע זאת צריך להקפיד לענות אמן. ועיין בשו"ת שלמת חיים (סימן קלג) דבאופן שיודע המברך שאינם נזהרים בזה ראוי לו לברך כיוצא באלו בלחש. ועיין מש"כ בספר בחוקותיך אשתעשע (הלכה ערך אמן) אי הוי חיוב גמור לענות אמן אחר ישראל המברך חבירו או הוי רק מידת חסידות ע"ש באורך.

ובטעם הדבר שצריך לענות אמן כששמע ישראל מברך, נראה דזה מדין מצות חסד, דכיון שע"י עניית אמן מסייע שהברכה של חבירו תתקיים אין לך חסד גדול מזה, ולפי טעם זה לכאורה נראה דהיכא שחבירו מברך אותו, המתברך אין לו חיוב לענות אמן אבל מ"מ איהו מפסיד נפשיה אם לא עונה אמן, **ומכאן תלמד שאדם המתחתן או נולד לו בן וכד' שמאחלים לו מזל טוב, רובא דאינשי רגילים להשיב באמירת תודה, ולאו שפיר עבדי דמפסידים ברכת המברך ומפסידים עצמם בזה, אלא יענו אמן ותודה רבה.** וע"ע בביאור הרמב"ם של הר' שלמה ב"ר שלום יעקב צדוק (פי"א מהל' ע"ז ה"ה) שכ' שמה שרגילים העולם לומר "מזל טוב" וכן "בשעה טובה ומעולה" ראוי להתכוון בהם שהאירוע יהיה לסימן טוב ומוצלח כתקוה וברכה ותפילה. ע"ש טעמו.

ה) **הנה** איתא במסכת יומא (לז.) על הפסוק "כי שם ה' אקרא הבו וגו'" (דברים לב, ב), אמר להם משה לישראל כשאני מברך ומזכיר שם השם יתברך, אתם הבו גודל לאלהינו - בעניית אמן. וכ"פ השו"ע (סימן קכד ס"ז): ויענו אמן, אחר כל ברכה, בין אותם שיצאו ידי תפלה, בין אותם שלא יצאו, ובכוונה, שיכוין בלבו אמת היא הברכה שבירך המברך, ואני מאמין

בזה. ע"כ. וכ"כ השו"ע (סי' רטו ס"ב), דאע"פ שאינו חייב באותה ברכה חייב לענות אמן אחר המברך. ע"ש. וידוע דרבים אין נותנים תשומת לב לענות אמן לאחר ברכת המחזיר שכינתו לציון, דכיון שממהרים לומר אחריה "מודים דרבנן" שוכחים לומר אמן. וכבר כתב לעורר על כך במקור חיים לחו"י (סק"ו) ובס' נוהג כצאן יוסף (ערך קריה"ת אות י"ג) ובמעשה רב השלם (שם) בשם ס' וזאת ליהודה בשם הגר"א זי"ע שהמליץ על כך הפסוק "למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט" (ישעיהו סב, א). ע"ש.

וראה מה שהאריך בזה השל"ה הקדוש (מסכת תמיד, בענייני תפילה), ומסיים שם בזה"ל: הלשון מורגל בפוסקים ובספרי המקובלים, גדול העונה אמן יותר מן המברך. כן הוא האמת שאמן גדול מצד עצמו ולגדולתו אין חקר. ע"כ. ובילקוט יוסף (סי' קכד עמ' קפא) לאחר שהביא את דברי השל"ה הנ"ל, כתב: ולכן בפרט בברכה זו שמיוחד על הגאולה וחזרת השכינה לכלל ישראל, צריכים להקפיד על זה ולענות כדבעי, ודוקא בברכה זו יש הרבה שנכשלים ואומרים מיד מודים בלא לענות אמן, או מצרפין מלת אמן למלת מודים אנחנו לך וכו', לכן יש לפרסם זאת. ע"כ. גם בספר ווי העמודים (בנו של השל"ה הקדוש, בסוף פרק עשירי) הביא מעשה נורא על זה, ושנתגלה בחלום לחסיד אחד שאי עניית אמן על ברכת המחזיר שכינתו לציון, שהיא ברכת הגאולה, גורם אריכות הגלות, והעולם אין נזהרים בזה בעוה"ר. ע"ש. וכבר כתב החיי"א (כלל ו ס"א) כי השומע ברכה ואינו עונה אמן עונשו גדול מאוד ר"ל. ובכה"ח (סי' קכד סק"ל) מביא המעשה הנורא שהיה בימי הגאון בעל הלבושים, ע"ש, ותסמר שערות הראש על גודל העונש על אי עניית אמן אפילו אחר ברכת קטן. ובספר הגן דרך משה (ליום יא) מביא המעשה בארוכה, והוב"ד בספר הליכות שלמה (בסוה"ס). וע"ע בשו"ת פרי האבא (בקונטרס אלון בכות שבסוף הספר).

עניית אמן בשאר ברכות

וכן יש להיזהר בעניית אמן אחר המברך ברכת הגומל שמברך "הגומל לחייבים טובות" וכו'. שהציבור ממהרים לומר "האל שגמלך" ומצוי השכחה בעניית אמן. וכמו"כ מצוי הדבר בברכת הפורס סוכת שלום וכו' ועל ירושלים, שלרוב המנהגים אומרים לאחריה 'ושמרו' ומצוי שכחה בעניית האמן.

וכמו"כ יש להעיר שישנם שבשבע ברכות בברכה השבעית עונים "ומצליח" ולא עונים אמן אחר הברכה מחוסר שימת לב ובהילותם לומר "ומצליח", וצריך להזהירם שישימו לב לענות אמן, וכ"כ לעורר בספר נופת צופים (עמ' קצב) שאין לענות 'ומצליח' אחר שהמברך סיים הברכה, כיון שעל ידי זה אינם עונים

אמן כדין אלא יענו תחילה 'אמן' על הברכות ולאחר מכן יוכלו לומר 'ומצליח' אם רצונם בכך. ע"כ.

וכמו"כ בתפילה של ר"ה ויוה"כ החזן אומר "היום תתננו לחן ולחסד ורחמים וכו'" בניגון, ורבים לא עונים אמן, ומיד מתחילים לומר "ובספר חיים וכו'". וכן באמירת הסליחות שמסיים החזן "רחמנא ולא נהדר ריקם מן קמך" בניגון רבים לא עונים בדיל ויעבור.

הטעם שנקרא בשם "מודים דרבנן"

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, דטעם הדבר שקוראים לזה "מודים דרבנן", דלכאורה הרי כל התפלה היא דרבנן, הנה נאמרו בזה כמה טעמים.

א. הב"י (סי קכז) כתב, לפי שתיקנו הרבה חכמים את נוסחתו, כמבואר בסוטה (מ.), לכן קורים אותו "מודים דרבנן". וכ"כ בערוך השולחן (קכז ג).

ב. בספר אשל אברהם על מסכת סוטה (מ.) כתב לבאר משום דש"ץ אינו מוציא למי שהוא בקי, רק לבור, א"כ "מודים" זה אין אומרים אותו אלא רק ה"דרבנן" היינו ת"ח ובקיאים, דהבורים א"א להם לומר מודים אחר בשעה שהש"ץ אומר מודים בנוסח אחר, דעליהם לשמוע כל מלה ומילה כי היכי דליהוי שומע כעונה, ואם תרי קלי לא משתמעי כ"ש שא"א לומר דבר אחר שונה ממה ששומע.

ג. בסידור אוצר התפלות (בפי' עיון תפילה עמ' קעה ע"ב) כתב, שנקרא "מודים דרבנן" משום דרבנן דבי מדרשא אמרוה, ולא תקנוהו אנשי כנה"ג. וע"ע בשו"ת בית מרדכי (ח"א סי"א) מש"כ על דבריו.

מערכת הבי"ת

מערכת הבי"ת

בגדי יו"ט - צריך להקפיד ולהיזהר שבגדי יו"ט יהיו יותר טובים ונאים משל שבת, ולכן צריך לייחד בגד מיוחד לרגלים ולא ישתמש בהם בשבת. [ומכאן נראה שהשתרבב המנהג של מקצת העם ובפרט מבני אשכנז ללבוש במועדים מלבוש הנקרא "פראק" בלע"ז].[1]

---

1) **כן** הוכיח ההגהות מיימוניות בהל' יו"ט (פ"ו אות כ) מדברי הירושלמי במסכת קידושין (פ"א ה"ד) דאיתא התם "האחים שחלקו בנכסי אביהן, מה שעל נשהין ובנותהין אין שמין, ר' אבהו אמר העושה קטלא לבתו אין מביאין לאמצע וחולקין, ודוקא שאינה חשובה וראויה להשתמש בחול אבל היא חשובה שראויה לרגל היא לאמצע, ר' מנא אמר כלי רגל חולקים כלי שבת מבעיא. [ור"ל בגדי שבת שעל בניהן ובנותהין קמבעיא ליה אם הן לעצמן או לא. קה"ע]. ע"כ. מכאן משמע שיותר טובים יהיו בגדי רגל מבגדי שבת. עכ"ד.

וכן פסק השו"ע (סי' תקכט ס"א) וז"ל: "**ובגדי יום טוב יהיו יותר טובים משל שבת**". ע"כ. וכתב הברכ"י (שם) דכן נהגו בגלילותינו שמכבדים שבתות וימים טובים להיות להם בגדים נאים מיוחדין ליו"ט. ע"כ. [וטעם הדבר כתב המ"ב (שם) משום שביו"ט יש חיוב שמחה. ע"ש. משא"כ בשבת אין חיוב שמחה, וכדמשמע מהמ"ב (סי' תקכט סקי"ב). ולפוסקים שיש חיוב שמחה וכמו שמשמע בשו"ע הרב (סי' תצג ס"ל) צ"ל שהטעם שחייבו ביו"ט בגדים יותר נאים הוא כמש"כ בספר יקרא דשכביה (עמ' קנט) מפני שבשבת יש נשמה יתירה אז כולם שמחים, אבל ביו"ט אין נשמה יתירה (כמו שהכריעו התוס' וכל הראשונים בפסחים ק"ב ע"ב וביצה ל"ג ע"ב דלא כרשב"ם בפסחים שם דאיכא נשמה יתירה ביום טוב). אז צריך לגרום לעורר לה את השמחה ע"י בגדים נאים יותר. ע"ש. א"נ משום שביו"ט יש יותר חיוב שמחה ובשבת הוי חיוב רק מדרבנן]. וכ"כ לעורר בספר נהרות איתן (ח"א הל' יו"ט סי' מד) וכתב שצריך שיהא אותו בגד יותר טוב מהבגדים של שבת בצבעו או בטיב הבד ואולי גם טיב תפירת החייט וכדו' מועיל בזה. ע"ש. ועיין במטה אפרים (סי' תרכה ס"ל) דנוהגין לתלות בביהכנ"ס פרוכת מיוחדת ליו"ט נאה יותר מפרוכת של שבת. [ועל אחת כמה וכמה שיש להתריע באותם שאינם שמים פרוכת כלל כל השנה, שיש להשים פרוכת וכמ"ש בשו"ת יחו"ד (ח"ו סי' ט). וכ"כ לעורר בשות אליבא דהלכתא (ח"ב סי' נט)]. והמג"א (סי תקכט

סק"ד) והשולחן ערוך הרב (סי' תקכט ס"ז) כתבו דלכך נהגו להרבות במיני מאכלים ביום טוב יותר מבשבת שלא נאמר בה שמחה. ע"ש.

ודע שאין להקשות מדברי הרמ"א (סי' תעא ס"ג) שכתב בזה"ל: "ומצוה לרחוץ ולגלח בערב יו"ט וללבוש בגדים נאים כמו בשבת". ע"כ. הרי דכתב "כמו בשבת" ולא בעי יותר משבת. וכן העיר באמת בהגהות ר' ברוך פרענקל, אבל זה אינו קושיא וכמש"כ הכה"ח (סי' תעא ס"ק מב) משמיה דהברכ"י (אות ה) דפירוש דברי הרמ"א דמצוה לרחוץ ולגלח וללבוש כמו שבת, אך אה"נ הבגדים של יו"ט יהיו יותר נאים משל שבת וכמו שכתוב בסי' תקכט.

ועוד הביא ליישב משמיה דספר עבודת הגפן (דף יא ע"א) דפירש דברי הרמ"א "כמו בשבת" ר"ל שילבשם מבעו"י כשבת אבל הבגדים עצמם יהיו יותר טובים. ע"ש.

ונסתפקתי אם צריך להחליף כל הבגדים ליו"ט שכולם יהיו יותר חשובים מבגדי שבת או דלמא סגי באחד מהבגדים שיותר חשובים מבגדי שבת, וכגון שלובש עניבה ביו"ט יקרה וחשובה יותר משבת. ואין להוכיח מלשון השו"ע שצריך כמה בגדים לכבוד יו"ט מדכתב "בגדי יו"ט" בלשון רבים, משום די"ל שזה חוזר על בגדים דעלמא ולעולם סגי בבגד אחד.

לבישת בגדי היו"ט בחוה"מ

ולפי הנ"ל לכאורה היה צריך להקפיד נמי לא ללבוש את בגדי היו"ט בחוה"מ משום דבעי בגדים מיוחדים וחשובים ליו"ט, וחוה"מ לא הוי יו"ט. אולם אחר העיון נראה דשפיר דמי ללבוש בגדים אלו גם בחוה"מ, דכיון שכל הטעם דבעי בגדים חשובים ביו"ט הוא משום דחייב בשמחה וזהו בכלל שמחה וכמו שהסביר שם המ"ב (שם ס"ק יב), הרי בחול המועד גם צריך לשמוח דחוה"מ הוי בכלל מועד לענין שמחה וכמבואר מדברי הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הל' יז) ובמ"ב (ס"ק טז), ולכן אדרבה ישאיר את בגדי יו"ט בחוה"מ כדי שימשיך לשמוח. וכ"כ המגן אברהם (סי' תק"ל סק"א) בשם ספר התניא שחוה"מ נמי חייב לכבדו במאכל ומשתה וכסות כשאר יו"ט, עכ"ל, ומהרי"ל לבש הקט"א ומטרון של שבת ע"כ. ועיין בפרי מגדים (אשל אברהם סי' תק"ל סק"א) שכתב שבגד המהרי"ל היה בגד יו"ט ול"ד שבת.

אולם יש לעיין מדברי המ"ב (סי' תק"ל סק"א) ובשעה"צ (שם סק"ד) שהאריך טובא לבאר, דאע"פ שחוה"מ נקרא "מקרא קודש" וכמש"כ הרמב"ם (פ"ז מיו"ט), מכל מקום חיוב כבוד ועונג מטעם מקרא קודש לא העתיק הרמב"ם אלא רק לגבי יו"ט ולא לענין חוה"מ כמבואר (בפ"ו הט"ז), ועכצ"ל דכיון דאין קדושתו חמורה כמו יו"ט לכן גם לענין כיבוד אין לדמותו ליו"ט, ד"מקרא קודש" שלו קיל מ"מקרא קודש" דיו"ט, ולכן מסיק המ"ב דאף לגבי כסות נקיה

אין מחוייב לכבדו כיו"ט רק יותר מימי החול, והמהרי"ל שלבש הקט"א של שבת לנפשיה הוא דעבד. עכת"ד. ולכאורה יש לתמוה דאפילו שאין חיוב של כבוד בחוה"מ כיו"ט מ"מ תיפוק ליה דמצוה ללבוש בגדי יו"ט משום מצות שמחה, וכן יש להבין את מנהגו של המהרי"ל שלבש הקט"א של שבת הרי שלא החמיר ללבוש מלבוש של יו"ט ועיין מה שהאריכו בזה בירחון ארוממך (תשסו עמ' 4). ובקובץ נר המערבי (ב, עמ' 72).

חל יו"ט במוצ"ש מתי ילבש בגדי יו"ט

ועיין בשו"ת אבני ישפה (ח"ה סי מו) שכתב דלפי הנ"ל אם חל יו"ט במוצ"ש, ילבש במוצ"ש בגדים יותר טובים עבור יו"ט אולם לא ילבש אותם בשבת עצמה סמוך לחשיכה משום דנראה כמכין משבת ליו"ט אלא או ילבשם מבעוד יום ויכוון בהם גם לכבוד שבת או שלא ילבשם עד שיהיה לילה ודאי. וכ"כ כף החיים (סי' תקכ"ט ס"ק כ"ג). ועצה זו ללבוש בלילה היא עדיפה, שהרי אם לבש ביום, שוב אין הבגדים שילבש ביו"ט יותר טובים משל שבת כי הרי הם אותם הבגדים שלבש בשבת, ועוד שמפורש כתב הגרע"א בהגהות שו"ע (סי' ש"ב על מג"א ס"ק ו') שאין מציעין מיטות משבת ליו"ט ולא חילק שאם יכוון גם לכבוד שבת מותר, ומשמע שבכל אופן אסור כי עיקר כוונתו להכנה. ע"ש. אולם הבא"ח (ש"ר פרשת צו ה"ד דיני ער"פ שחל בשבת) כתב "בגדי מועד ילבשום בשבת זו אחר מנחה, וגם הכתונת יחליפו אותה אחר מנחה, מפני שאכל חמץ בלילה ובשחרית בהיותה עליו, וחוששין שמא דבק בה איזה פירור קטן של חמץ". ע"כ. ומיהו י"ל דדוקא התם התיר הבא"ח משום שהוא צורך השבת, שמחצות ואילך איכא איסור חמץ, ולפי"ז צריך להחליפם כבר מחצות היום. ועיין להגאון רבי שריה דבליצקי זצ"ל בספרו קיצור הלכות המועדים (שבועות עמ' ה) שכתב שהדרך המובחרת בכדי שלא יבא בשבת לידי חשש איסור הכנה משבת ליו"ט הוא ללבוש בגדי יו"ט מער"ש, וכן המנהג. ע"כ. וכ"כ בספר חק ישראל (דיני ערב פסח שחל בשבת סעי' נב) להגר"י ולץ זצ"ל דאין לזוז ממנהג העולם ללבשם בער"ש וכתב דכן המנהג. עכ"ד.

ואם חל יו"ט ביום שישי כתב בשו"ת אבני ישפה הנ"ל שלא יחליף בגדיו מבעוד יום לשבת דאף שבהגהות רע"א (סי' ש"ב על מג"א ס"ק ו') כתב דמציעין מטות מיו"ט לשבת ואף בלי עירוב תבשילין משום דקדושת שבת חמורה מקדושת יו"ט מ"מ כאן שבגדי שבת הם פחותין מבגדי יו"ט איך ילך ויבזה את היו"ט על ידי שילבש בגדים פחותים מבגדי יום טוב בחלק מהזמן ביו"ט והוסיף שגם בשבת עצמה לא יחליף כי איך יוריד בגדים יותר טובים כדי ללבוש בגדים פחותים מהם ואין זה כבוד שבת אלא בזיון שבת, אמנם כאשר שכב לישון ובלא"ה פשט בגדי יו"ט יוכל בקומו להחליף לבגדי שבת כיון שאין ניכר הדבר. ע"ש.

בעניין שטיפת מברשת שיניים בשבת

ועוד מילתא בעניין מכין משבת לחול יש לתת עליו את הדעת, בעניין שטיפת מברשת השיניים בשבת, דגם למקלים לצחצח שיניים בשבת במברשת, אין לשטוף המברשת אחר הצחצוח, כמו שכתב בשו"ת יביע אומר (ח"ד סי' ל אות כ), ומבואר מדבריו בתשובה שם שהטעם הוא משום כיבוס, שהרי המברשת מלוכלכת. ובאור לציון (ח"ב עמ' רנג) כתב לאסור בזה מטעם שמכין משבת לחול. [מיהו טעם זה אינו מוכרח, דעיין בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ח הכ"ט) שכתב בשם הגרש"ז אויערבך, שכל דבר שאינו מלאכה ולא איסור דרבנן, ושאין בעשייתו משום טירחה, וגם רגילים לעשותו מבלי לחשוב על התועלת שבעשייתו, מותר לעשותו בשבת גם אם תצא מעשייתו זו תועלת לימות החול, ובלבד שלא יאמר במפורש שהוא מכין לימות החול. וכגון ביום ראשון של פסח כאשר מחליפים בביהכ"נ את השלט של מוריד הגשם לשלט של מוריד הטל, ויחד עם זה מחליפים מטל ומטר לותן ברכה שאומרים רק במוצאי היום, או כאשר מחליפים כל בוקר את השלט של יום הספירה ליום המחרת וכדו', כל זה מותר לעשות בשבת וביו"ט. וכן הלוקח טלית לבית הכנסת במקום שיש עירוב, מותר אף להחזירה הביתה. וכן מותר להחזיר ספר למקומו בארון הספרים אחרי גמר הלימוד. וכן ביו"ט של סוכות מותר להחזיר את הלולב עם או בלי ההדסים והערבות למים אחרי נטילתו הגם שתצא לו תועלת מזה שהם לא יכמשו, ויהיו ראויים לו למחרת. וכן מותר להחזיר למקרר או אפילו לתא ההקפאה של המקרר את המאכלים שנשארו בגמר הארוחה. וכן מותר לשרות במים כלים ששיירי אוכל ידבקו בהם אם לא יעשה כן בשבת (ואם כבר נדבקו שאריות התבשיל בהם ויבשו אסור לשרותם במים בשבת מכיון שבשדיה זו מחשבתו להקל על ניקויו במוצאי היום). וכן מותר אדם לצאת מביתו בשבת אחר הצהריים אפילו ביום שרב ולקחת עמו אפודה במקום שיש עירוב כדי ללובשה בערב בהיותו בדרך, אבל טוב שלא יאמר שלוקח אותה בשביל ללובשה בערב. וכן מותר לצאת מביתו אפילו סמוך לחשיכה ומפתח ביתו בכיסו במקום שיש עירוב כדי שיוכל להיכנס לביתו במוצאי שבת. ע"ש]. ועיין בשו"ת אליבא דהלכתא ח"ב (סי' קכב) שבאופן שיכניס המברשת לפיו בזמן ששוטף את פיו [כך שממילא גם המברשת תישטף] שרי, כיון שעדיין היא מלוכלכת מרוק פיו, ובסיום שטיפת פיו לא ישטוף עוד המברשת.

ללבוש בגדי שבת בחתונה וכד'

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל בענין מה שנהגו העם ללבוש את בגדי שבת בעת שמחה, וכגון בחתונה ובברית מילה וכד', ולכאורה קשה האיך

בגדים חדשים - המדקדק במעשיו כשקונה בגד חדש ילבשהו בבוקר וכשמברך ברכת מלביש ערומים יכון לפטור את הבגד החדש, מאחר ודעת השו"ע ורבים מאחרונים שיש לברך על בגד חדש מלבד שהחיינו ברכת מלביש ערומים בשם ומלכות אפילו שבירך שחרית, והמנהג שלא לברך ברכה זו בשם ומלכות טעם קלוש הוא ואינו מתיישב היטב. [וה"ה לענין אבנט חדש, שיכוין בברכת אוזר ישראל בגבורה, וכן לענין כובע חדש יכוין בברכת עוטר ישראל בתפארה].[ז]

לובשים בגדי שבת, והרי כבר כתב הכה"ח (רסב אות כד) שבשאר ימות החול אין ללבוש בגדי שבת, משום שבלבישתם בחול מתמעט כבוד השבת, אלא שכבר כתב הרמ"א להדיא (סי' תקנא ס"א ותקנט ס"ח) שמותר ללבוש בגדי שבת לכבוד איזה שמחה כגון ברית מילה וכיו"ב. ע"ש. וכ"כ התורת חיים (סופר, סי' רסב סק"ב) ע"פ דברי הפ"ת (יו"ד סי' שפט סק"ג) בשם השבו"י (ח"ב סי' קב). ובטעם הדבר שמותר, כתב לבאר בטוב טעם ודעת בספר הליכות שבת (ח"ב עמ' כז) שעצם זה שלובשים בגדי שבת בשמחה, הוא כבוד שבת, שרואים בזה שמלבושי שבת חשובים מאד שהרי לכבוד שמחה אין לובשים כי אם בגדים מכובדים אלו. עכ"ד. וע"ע בחוט שני (ח"א פ"ג עמ' נג ד"ה עוד)

ז) **הנה** כתב השולחן ערוך (סי' רכג סעיף ד): וכשילבש בגדים חדשים מברך מלביש ערומים. ע"כ. והיינו אף שכבר בירך בבוקר שחרית ברכה זו, דמ"מ כשלובש בגד חדש צריך לברך שוב ברכה זו וכמו שכתבו הא"ר (סי' רכג סק"ז) והשע"ת (סי' מו סק"ב). וכן סתמו להלכה רוב הפוסקים, שיש לברך ברכה זו בשו"מ, הלא המה השיירי כנה"ג (הגהת ב"י א"ה), והפמ"ג (סק"ה), וחיי אדם (חלק א כלל סב), והלבוש (סי' רכג ס"ד), והמ"ב (ס"ק יח), ועוד.

אולם השולחן ערוך הרב (סדר ברכת הנהנין פרק יב ס"ו) כתב: "הלובש בגד חדש יש אומרים שמברך מלביש ערומים אף על פי שכבר בירך בשחר, ונכון לברך בלא שם ומלכות, וטוב ללבשו קודם ברכת השחר לפוטרו בברכת מלביש ערומים שבשחר, וכן בחגורה חדשה, ואם לא חגר עד לאחר ברכת השחר, טוב לברך אוזר ישראל בגבורה בלי שם ומלכות, וכן בכובע ברוך עוטר ישראל בתפארה". ע"כ. וכ"כ הכה"ח (סקל"ב) בשם יפה ללב, ובן איש חי, שהמנהג לברך בלא שם ומלכות, ועיי"ש הטעם דאפשר דדווקא בגד שמכסהו כשהוא ערום לגמרי

בדיקת חמץ - יש להזהיר המון העם שבליל י"ד בניסן כשבודקים את הבית, צריכים לבדוק מחמץ גם את המקרר ותא ההקפאה למרות ניקיון האשה, וכבר אירע כמה פעמים שלמרות כל הניקיון נשכחו שם מוצרי חמץ או פחיות בירה שנישקנו ברגע האחרון. וכן צריך לבדוק את ארון התרופות שיש שם תרופות מתוקות או סירופים בחשש חמץ, וכן את הכלי רכב יש לבדוק, למרות ששלח אותו לשטיפה וניקוי יסודי והקפיד לא להכניס שם חמץ, מ"מ צריך לבדוק בליל י"ד יחד עם ביתו. ורבים נכשלים בזה.[ח]

מברכין ברכה זו משא"כ בבגד ומלבוש עליון. אולם טעם זה דחוק, דהשו"ע לא חילק וכתב "כשלובש בגדים חדשים", משמע כל הבגדים, לכן לכתחילה הרוצה לצאת דעת השו"ע ורוב האחרונים ילבש הבגד בבוקר ויכוון בברכת מלביש ערומים על הבגד החדש. וזה עדיף מאשר יברך בלא שם ומלכות וכמש"כ השע"ת (סי' מו סק"ב).

ומש"כ שמהנכון שגם כשקונה כובע חדש יכוין בעוטר ישראל ובאבנט באוזר ישראל הוא כדי לצאת ידי מש"כ בהלכות קטנות (ח"א סי' ה) שהקונה כובע יברך "עוטר ישראל", ובאבנט "אוזר ישראל", והמני"ח כתב ע"ז שיאמר בלא שם ומלכות. ע"ש. וכ"ה בשערי תשובה (סימן מו סק"ב), ובבאר היטב (סי' רכג סקי"ג).

ח) **הנה** כתב מרן השו"ע (סי' תלג ס"ג): "בודק כל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ", וכיון שבמקומות הללו (מקרר ארון תרופות וכדו') מצוי שמכניסים לשם חמץ, חייבים לבודקם. ואע"פ שבדק וניקה מקומות אלו קודם ליל י"ד ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ, אפ"ה צריך לבדוק שוב בליל י"ד, וכמו שכתב השו"ע (סי' תלג סעיף יא): "המכבד חדרו בי"ג ניסן ומכוון לבדוק החמץ ולבערו, ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ, אעפ"כ צריך לבדוק בליל י"ד". ע"כ. והסביר המ"ב (ס"ק מה) דטעם הדבר, א. שהכיבוד אינה בדיקה גמורה, שמא נשתייר חמץ באיזה גומא. ב. אפילו אם בדק לאור הנר בחורין ובסדקין ג"כ צריך לחזור ולבדוק בלילה ככל ישראל, שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה. וכ"כ בחזו"ע (פסח עמ' נב): "מי שיש לו מכונית פרטית, צריך לבודקה בליל י"ד לאור הנר, כמצות חז"ל, ואע"פ שמנקים היטב את המכונית לפני ליל י"ד, ואפילו אינו רוצה להשתמש במכונית בכל ימי הפסח". ע"ש.

ביומו תתן שכרו - יש להזהיר העם כשמביאים שומרת בייביסיטר ואפילו היא ילדה, ליתן שכרה ביומה. וה"ה כשמבקשים מילד קטן לעשות מלאכה תמורת ממתק ואפילו אם אינם תובעים ממנו. [ועדיף שיתן לו זאת אחר שעובד ולא קודם כדי שיקיים המצוה לכו"ע, ומטעם זה אם נוסע במונית ישלם לו רק לבסוף וכן באוטובוס יתנה מעיקרא שאינו מתכוין להקנות את כספו אלא בסוף הנסיעה].[ט]

וכ"כ לעורר בזה בספר אור ההלכה (בדיקת חמץ עמ' תקלח), שצריך לבדוק את המקרר ותא ההקפאה, כי כבר אירע כמה פעמים שלמרות כל הנקיון, נשכחו שם מוצרי חמץ או פחיות בירה שניקנו ברגע האחרון. וכן את הארון תרופות צריך לבדוק, כי גם שם מצוי ששוכחים תרופות לא כשרות לפסח. ע"ש.

ומ"מ אם יודע שניקה היטב היטב, אין חובה לפשפש הרבה לבדוק מחמץ אלא חובת הבדיקה לדקדק ולבחון אם ניקו אותם היטב, וכמו שכתב הדעת תורה (סי' תלג ס"ב), שארונות וארגזים וכו' וכן חדרי הבית שמכבדים ומנערים אותם היטב עד שיודע באומדנא ברורה שלא נשאר שם פירורי חמץ, הרי זה כמקום שאין מכניסים שם חמץ, ובליל י"ד די לבדוק לאור הנר בהעברה בעלמא, וכן חזינן לשעה"צ (סי' תלב סקי"ב) שהסכים לדעה זו בשם פתחי תשובה. וכ"כ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספר הליכות שלמה (פסח פ"ה ס"א). וכן דעת הרב אליישיב זצ"ל (הוב"ד בספר הליכות והנהגות על הלכ' פסח). אולם דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ב סק"ט) שיש להסתכל היטב אם אין בהם חמץ אפילו שניקו אותם קודם לכן. ע"ש.

[וכ"ז דוקא בבודק את חדרי ביתו, אבל כיסי בגדים וילקוט בתי ספר של ילדים ושאר דברים המטלטלים שגודלם פחות מארבעים סאה, אפשר לבודקם אפילו ביום לאור היום וא"צ דוקא לאור הנר וכמש"כ בחזו"ע (פסח עמ' לב), וטעם הדבר שעיקר הביעור על הבית נאמר, שנאמר "שאור לא ימצא בבתיכם" ובשאר דברים יש רק חובת סילוק. ע"ש. וע"ע בספר חשוקי חמד (פסחים עמ' קי)]

ט) הנה מה שכתבנו דבשכיר קטן יש בו עשה של "ביומו תתן שכרו", ולאו של "בל תלין", כ"כ בשו"ת הרשב"א (ח"ג סימן צט) **ובאהבת חסד** (פ"ט ה"ה). **ובנתיב החסד** (שם אות טז) הוכיח כן מהרמב"ם והראב"ד (הל' שכירות פי"א ה"ו). וע"ע בספר פעולת השכיר (עמ' מ). ע"ש. וכ"כ לעורר בספר הלנת שכר (סי' ד סקכ"א), דיש להיזהר בילדה השומרת בייביסיטר ליתן שכרה

ביומה, כשגמרה לשמור על הילדים. ע״ש. וכ״כ בספר ואהבת לרעך כהלכה (עמ׳ 86). ומה״ט נמי כתב בספר משפטי התורה (ח״א סי׳ מא) דגבאי שביקש מילד קטן לאסוף את הסידורים מהשולחנות ולהניחם בארון הספרים תמורת סוכריה, אם הגבאי לא יתן לילד את הסוכריה ביום שגמר את מלאכתו הינו עובר בעשה של ״ביומו תתן שכרו״ ובלאו של ״בל תלין שכרו״, אפילו אם הילד לא יתבע זאת ממנו. ואם ימנע הגבאי לגמרי מלתת לו את הסוכריה מבואר בשו״ע (חו״מ סי׳ של״ט ס״ב) שיעבור הגבאי כמו כל בעה״ב אחר, בחמשה לאוין ועשה אחד, ואפילו אם יחסיר לפועל פרוטה אחת בלבד משכרו, בניגוד לדעת הפועל ג״כ יעבור בעה״ב בכל האיסורים הנ״ל.

והנה אע״פ שמבואר במשנה בב״מ (קיא.) שרק אם תבע הפועל את שכרו מבעה״ב עובר על האיסור, אולם מבואר באהבת חסד (בפרק ט׳ הי״א) שאפילו אם אירע אונס לפועל שמחמתו לא תבע את בעה״ב ג״כ חייב בעה״ב לשלם לו את שכרו בגמר המלאכה, א״כ מוכח שלא התביעה יוצרת את חיוב התשלום ביומו, אלא גמר המלאכה הוא שיוצר את החיוב לשלם בזמן אלא שאי תביעת הכסף ע״י הפועל כשיכול לתובעו הינה גילוי דעת שמוכן הפועל לקבלו בזמן מאוחר יותר, וכ״כ להדיא באהבת חסד (פ״ט בנתיב החסד ס״ק כ״ט) דהא דאין עוברים על בל תלין היכא שהפועל לא תובע היינו דמדלא תבעו מוכח שמדעתו הוא ונתרצה לזה ומרשהו שיהא שכרו בידו עד אחר זמן, אך היכא דהפועל מתבייש לתבוע שכרו עובר משום בל תלין אף אם לא תבעו. ע״ש. [וכתב שם, שאף אם לא תבעו בפירוש, כל שבא השכיר אצל הבעל הבית אחר שכילה מלאכתו כנהוג, הוי כאילו תבעו בפירוש שכר מלאכתו, דכיון שבא אל בעה״ב ודאי כוונתו משום תביעת שכרו, ומה שלא תבעו בפירוש היינו משום כיסופא]. ולכן בילד קטן או בילדה ששמרה בייביסיטר וכיו״ב שמחמת הבושה מאדם גדול אינם תובעים ממנו מיד את שכרם למרות שבאמת רצונם כן לקבלו בגמר מלאכתם, לפיכך נשאר לגבם החיוב מהתורה לשלם להם עם גמר מלאכתם, וכמו שהביא בגיליון תודעה (שנת תשנ״א 1), וכ״כ בשו״ת מראה דבר (סי׳ מד). וכ״כ בספר הלנת שכיר (סי׳ ד סקכ״ב), והביא שם דגם אם הקטן ימחל י״א דלא מהני, דקטנים לאו בני מחילה נינהו. וכ״כ בספר פעולת השכיר (עמ׳ עג). וכיו״ב כתב בספר לחיות כהלכה (עמ׳ שנח) דאם שילם לו בצ׳ק דחוי, והפועל שתק, דלכאורה לא מהני שתיקתו, דיתכן שהוא מתבייש או שמחוסר ברירה הוא מקבל הצ׳ק דחוי. ובפרט שבאהבת חסד (שם הלכה יא) הביא בשם ספר שער המשפט וחבל יוסף, שיש איסור גם אם לא תבעו אע״פ שאין בזה לאו. ע״ש. וכן החמיר בזה בספר פעולת השכיר (עמ׳ נה), ועיין שם בהערה א ו-ב, מה שנימק בזה. ע״ש. ולכן הבעה״ב צריך לשאול אותו אם הוא מסכים לכתחילה.

בורר - מצוי הדבר שאדם מכין תה בשבת ע"י שקית תה, ומוציא התיון מן הכוס, ומשהה התמצית מעל הכוס כדי שיטפטפו הטיפות בכדי שהתה יתחזק, וצריך

ומש"כ דראוי לשלם לנהג מונית מיד בסיום הנסיעה ולכוון לקיים מצות "ביומו תתן שכרו", כ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (כרך א סי' תתצט), וז"ל: והנהגה נפלאה שמעתי מהקדוש החפץ חיים זצ"ל, שלא שילם לבעל העגלה אלא בסוף, כשהגיע כבר למחוז חפצו, שאז נתחייב ומקיים בזה המצות עשה "ביומו תתן שכרו", אבל בעודו נוסע לא נתחייב ולא מקיים בתשלומין מצות עשה, והוא הדין לדידן כשנוסע בטקסי עם נהג יהודי, שמתחייב לשלם רק בסוף, כשמשלם בסוף מקיים בזה המצות עשה ביומו תתן שכרו ולא קודם במהלך הנסיעה שאין בזה קיום מצות עשה, וראויים הדברים לגאון וקדוש כמותו זצ"ל שחיפש אך ורק מצוות בכל אורח חייו, מצא דקדוק גם בזה, ונראה שראוי לכוון כשמשלם לקיים בכך מצות הבורא יתברך שמו "ביומו תתן שכרו", וכן מקיים בזה רצונו ית"ש "בכל דרכיך דעהו". עכ"ד. וכיו"ב כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מה הערה ד), וז"ל: ולכן יש להזהר, כאשר מזמין פועל שיעשה לו איזה עבודה או שמזמין מונית או שמסתפר אצל ספר וכדומה, שבשעה שמשלם לו יכוין לשם מצות עשה מן התורה לתשלום שכר שכיר, כיון שמצוות צריכות כוונה, וכל שכן באופנים אלו שאין עשיית המעשה בסתם נעשית לשם המצוה שודאי שצריך כוונה. עכ"ל. וסיים: ומ"מ כשמשלם באוטובוס אין צריך לכוין, כיון שמשלם בתחילת הנסיעה ולא חשיב שכר שכיר, כיון שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף (ראה ב"מ ס"ה ע"א). עכ"ל. אמנם בספר פעולת השכיר (עמ' מא) לאחר שהביא את התשובות והנהגות והאור לציון הנ"ל, הביא מספר דרך שיחה להגר"ח קנייבסקי שליט"א (ח"א עמ' תר), שכתב שגם כששילם בהתחלה קיים המצוה, דבעת שנגמר שכירותו כבר משולם ועומד. ע"ש. ושאף התשובות והנהגות גופיה בח"ג (סי' ת"ע) ס"ל דמדינא מקיים המ"ע גם כשמשלם מראש, דהקפדת התורה שלא יאחר [ומאי נפק"מ דאין חיוב לשלם השכירות אלא לבסוף, סו"ס בזמן זה יהיה אצל השכיר כספו המגיע לו, ואדרבה הקדים לו זאת]. ע"ש. [והאור לציון הנ"ל יתכן דס"ל שכיון שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף ממילא נמצא שהתשלום בהתחלה לא קאי על המלאכה שעושה לו אלא הוי כמתנה בעלמא, והמלאכה שעושה לו אח"כ הוי כעובד בחינם]. ומ"מ סיים בפעולת השכיר הנ"ל, דראוי לחוש לדעת הסוברים שישלם בסוף הנסיעה דוקא, ואם השכיר או הנהג רוצה את התשלום או חלקו קודם סיום הנסיעה, יכול

להזהירם על כך שאיסור גמור הוא של בורר והדבר נוגע לאיסור דאורייתא, אלא אם כן לא מתכוין שיטפטפו הטיפות לתה אלא כדי שלא יתלכלך השיש וכדו' שאז הדבר מותר, ובלבד שלא ינער בידו התמצית.[י]

להתנות שזה יהיה כפקדון בידו עד לסוף הנסיעה, ובסיום הנסיעה יקנהו קנין גמור. ע"כ. (וע"ע לקמן ערך כוונת המצוות, ובסוף ערך שקר).

י) **הנה** בעצם הוצאת השקית אין איסור משום בורר, כיון שהיא ניכרת, וכמש"כ כיו"ב בשש"כ (פ"ג אות ד) שמותר להוציא בשר ממרק צלול, גם אם אין בדעתו לאכול את הבשר כעת, אלא רק להכניסו למקרר. וכן מותר להוציא קוביות קרח מתוך כוס ומשקין, דאין עליהם שם תערובת. עי"ש. [ואינו קשור כלל להיתר של המהריט"ץ שאין ברירה בלח, דהתם אף שאינו ניכר ועומד בפנ"ע, כזבובים קטנים, לדבריו שפיר דמי, משום שבלח רק בשימור בכלי חייב ולא ברירה ביד]. אבל יש לאסור להוציא התמצית ולהשהות כדי שיטפו הטיפות, דהו"ל בורר הטיפות מתוך התמצית, דאע"ג דהוי אוכל מתוך פסולת, מ"מ כיון דזה ע"י כלי, דהתיון הוי ככלי, לכן אסור אפי' לאלתר. וגם למהריט"ץ דאין ברירה בלח הכא כיון דהוי ע"י תמצית חייב דהו"ל משמר.

ואין לומר דכיון דהמים היו תחילה צלולים, דומה למש"כ השו"ע (סי' שיט ס"ט) דנותן מים במשמרת מע"ש כיון שצלולים הם ואין בהם דבר שצריך לברר מהם, זה אינו, דשאני הכא דעצם זה שאוחז השקית תה הרי הוא כתחילת ברירה והרי הוא מסנן מים עכורים דרך העלים לתוך הכוס, משא"כ במשמרת שהוא שופכם כשהם נקיים והם עוברים במשמרת ומתלכלכים ויוצאים נקיים הדבר נעשה מאליו והוי כשעון שבת, ואה"נ גם במשמרת אם היא נמצאת ממש בתוך היין דאסור להגביה את המשמרת ע"מ שיזובו המים וכ"כ בשש"כ (פ"ג אות קנ"ב) שאסור להרים המשמרת ע"מ שיזובו מימיו. ע"ש.

מיהו נראה דאם לא מתכוין שיזובו הטיפות מן השקית לכוס ואין לו ענין בהם כלל כגון שיש לו רק ענין שלא יטפטף על השיש, מותר להשהות השקית על הכוס שיזובו מימיו, אף שהוא פסיק רישיה, כיון שזב מאליו, וכדמוכח מדברי הרמב"ם (פכ"א הל' לב) אין כוברין את התבן בכברה ולא יניח הכברה שיש בה תבן במקום גבוה בשביל שירד המוץ, מפני שהוא כמרקד, אבל נוטל התבן בכברה ומוליך לאבוס אף על פי שירד המוץ בשעת הולכה, שהרי אינו מתכוין לכך. וכ"פ הטושו"ע (סי' שכד ס"א). וסיימו: ואע"פ שהמוץ

נופל מאליו שרי, כיון שאינו מתכוין. ע"כ. ומוכח דאף דהוי פסיק רישיה, שרי. [ומקורו מדברי הר"ן (נח. ד"ה מתני' אין) כמ"ש בביאה"ל (סי' שיט ס"ח)]. וכ"כ הרב חיי אדם בספר נשמת אדם (כלל יח סי' ב) דאף דהוי פסיק רישיה, מלאכת מחשבת אסרה תורה וכאן הדבר נעשה מאליו. ע"ש. [ומש"כ הערוך השולחן (סי' שכב ס"ה) הטעם שאף אם ירד מעט מוץ הלא ישאר עוד מוץ בכברה, כתב בחזו"ע (ח"ד עמ' שפד) דדבריו לא איפרק מחולשא, לפי דברי האגלי טל (מלאכת זורה אות א סקי"ד) שהעלה שהתלמוד בבלי חולק בזה על הירושלמי ומחייב אפילו אם לא בורר כל הפסולת מתוך האוכל ולכן השמיטוהו בפוסקים]. וכן פסק בשש"כ (פ"ג אות קצב) שמותר להוציא את השקית תה מן הכוס ואין לחוש לאיסור בורר מן הטיפות שיורדות ממנו שהרי הוא אינו מתכוין לכך והטיפות יורדות מאליהן. וכ"פ בחזו"ע (ח"ד עמ' שעח). אולם בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן נח) צידד לאסור גם בכה"ג, משום דגם אם ההיתר הוא כיון שאינו בגדר מלאכה כלל א"כ זה דוקא התם שאין בו סרך פעולת בורר ומרקד דנותן רק תוך הכלי והפסולת נופל מאליו, משא"כ הכא בתה דמפריש הפסולת דהיינו עלי התה בידים מתוך המשקה ומפריד בין משקה הנופל לבין הממשות שנשאר תוך שקית התה, ואעפ"י שאינו מתכוון לאותם הטיפות. ע"ש. ומ"מ אכתי נראה דדמי לנותן לכברה, דגם התם רק משום שנתן לתוכן נברר הדבר מאליו ה"נ שמגביה התמצית לא עושה שום איסור והוי כנתינת התבן לכברה והטיפות שיורדים אח"כ יורדים מאליו. ודו"ק.

ולא אכחד מה שראיתי בתפארת ישראל (כלכלת שבת, המרקד) שכתב שהטעם שמותר הוא משום שאינו ודאי שיפול המוץ אבל אם היה ודאי שיפול היה אסור. וכן הוא לשון השולחן ערוך הרב (סי' שכד ס"א) שהמוץ נופל "לפעמים" מאליו. וכתב בקצות השלחן (סי' קלא ס"ק יז) שעל כרחך צריך לומר כן ברש"י כדי שלא יהא סותר דברי עצמו ממה שכתב לעיל (ד"ה אבל השני) לגבי כרשינין שמותר מפני שלפעמים הפסולת נופלת שמשמע שמותר מפני שאינו ודאי שתיעשה המלאכה. וראה שם עוד מה שהקשה על הנשמת אדם [ויש לומר שכ"ה ג"כ כוונת הר"ן הנ"ל, ואפושי פלוגתא לא מפשינן, וכן בהגהות מא"י הוסיפו בר"ן תיבת "לפעמים"]. וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ד סי' לד אות כד) שהכריח דהכא בכלל לא הוי פסיק רישיה, דאל"כ מדוע כתב רש"י הטעם שהוא כרבי שמעון, דאם איתא שהטעם הוא מחמת שאף דהוי פסיק רישיה מ"מ מותר מחמת שזה מאליו, א"כ מה נכנס כאן רבי שמעון, הרי רבי יהודה לא נחלק אלא כשזה לא פסיק רישיה, אבל אם זה פסיק רישיה שניהם מודו שזה אסור, ובזה אפשר דשניהם מודים דשרי כיון שזה מאליו. אלא ודאי שאינו פסיק רישיה. וע"ש עוד שהביא ראיות לדבריו שאף כשכתוב סתמא מ"מ

הכוונה היא ש"לפעמים" הוא כך. [וזה סותר לחזו"ע דלעיל, ובחזון עובדיה עצמו שם ציין לדבריו ביבי"א, וצ"ע]. אך מ"מ גם לדבריהם אינו אלא איסור דרבנן, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, ומדרבנן הלך אחר המיקל. ובפרט שהנשמת אדם הבין גם בדברי רש"י שמותר בפסיק רישיה ומה דכתב "לפעמים" אורחא דמילתא קתני (כפי שביארו בספר מור הרים).

ויש שהקשו, דכיון דהכי דרך שימור וכל שימור הוי מאליו א"כ האיך מותר שהטיפות יזובו לבד. וראיתי בשש"כ (פ"ג אות ק"מ בהערות) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דכלי המיוחד לברירה לצורך מיידי בלבד, אפשר דאינו בכלל האיסור לברור בכלי כזה ולכן מותר לשפוך תמצית תה דרך מסננת שבפי התיון או להוציא שקית תה מן הכוס הגם שטיפות תמצית התה מטפטפות מן השקית ע"ש. [ומטעם זה התיר נמי להשתמש במלחיה של מלח שיש בתוכו גרגירים של אורז ולא הוי כבורר בכלי כיון דמלחייה עשויה לברור לצורך מיידי ולא הוי כנפה שרגילים לברור בכמיות גדולות].

ועוד יש לומר דכיון דעשוי לברירה ואח"כ זורקים אותו לא חשיב כלי המיועד לברירה דדווקא אם רגילים לברור בו הרבה ועוד דכיון שעושים התיון גם למדוד הכמות של העלים.

אבל אם מנער התמצית, אע"פ שלא מתכוין לטיפות, נראה דיש לאסור, דכיון דזה אינו מאליו אלא הוא קעביד ליה בידיים, א"כ הו"ל פסיק רישא בדאורייתא דיש להחמיר, ודמי למש"כ בהליכות שבת (ח"ב עמוד תע"ט) לגבי סנני מים שיש לאסור להשתמש בהם כיון שהמים הופכים לחומים או צהובים וכשפותח המיחם ניקוי המים מתבצע באופן מיידי על ידי האדם הפותח את ברז המים, וכתב דאין לדמות לשו"ע סעיף ט הנ"ל, דכ"ז היה נכון אם אכן המים לא היו עומדים בסנן הראשון אלא נכנסים ומתלכלכים ומסתננים, אבל המציאות לא כן, אלא ברגע שהברז שעל השיש סגור יש מים בכל הסננים ובכל רגע נתון יש חצי ליטר מים מלוכלכים בסנן הראשון וכשפותח את הברז מסננם בכוחו באופן מיידי ומה איכפת לן שהיו אתמול נקיים, וכי יעלה על הדעת שמים נקיים שהתלכלכו בבוץ מותר לסננם בגלל שלפני כן היו נקיים. ע"ש. א"כ ה"נ כיון דאוחז בידו התמצית הוי כברירה מחדש על ידו ואסור. [ויש לעיין למהריט"ץ דשמא כיון דמנערו הוי כברירה בלח ושפיר דמי להקל בדבריו אם זה איסור דרבנן כה"ג דפסיק רישא ולא מתכוין].

ברירה במצקת

ומכל האמור לעיל שגם למיקלין בברירה בלח מ"מ בכלי אסור, יש לאסור להוציא אוכל על ידי מצקת, שהמרק מסתנן דרך החורים. וכ"כ

בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן נח) דדוקא לענין לקיחת תבן בכברה שאינו מתכוון כלל לברירה מותר, אבל בהני כפות גדולות המנוקבות בכוונה שיעשו פעולה של ברירה בשעת לקיחתם שלא יצא על ידם מהקדרה רק האוכל ולא המשקה, דלכך נעשו ולכך מתכוין המשתמש בהם, יראה דאסורים איסור גמור, אף דבורר ביבש מתוך לח קל יותר מבורר סתם כמש"כ בשו"ת מהריט"ץ (סי' רנג) הו"ד בבאר היטב (סי' שיט סק"ב), היינו ביד אבל בכלי דרכו בכך, ומצוה לפרסם. עכ"ד. ודלא כמש"כ בשו"ת אור לציון (חלק ב פרק לא ה"י) שיש להתיר להוציא אוכל על ידי מצקת זו אף שהמרק מסתנן דרך החורים, אם דעתו לאכול אוכל זה מיד. ומכל מקום המחמיר בזה תבוא עליו ברכה. ע"כ. ובמקורות כתב הנימוק, שנראה עיקר כמ"ש הגר"ז בסידורו שהברירה היא במה שנשאר בידו. ולכן הלוקח מרק במצקת והמים יורדים דרך החורים, הוי כבורר אוכל מתוך הפסולת, ומותר לעשות כן אם אוכל לאלתר. ואף דלכאורה מדרבנן יש לאסור כשעושה כן בכלי, דהוי כקנון ותמחוי, וכמו שנתבאר באור לציון שם. מ"מ יש לצרף את שיטת הסוברים דאין ברירה בלח, ואף למ"ד דיש ברירה בלח, אין לאסור מדאורייתא, דהוי כקנון ותמחוי שאיסורו רק מדרבנן כיון שאינו כלי המיוחד לברירה, וה"ה מצקת אינה מיוחדת לברירה דוקא, ולכן יש להתיר כאן. עכ"ד. אולם זה אינו, דכיון דהברירה ע"י כלי לכ"ע יש איסור בדבר וכדכתבינן.

ועתה ראיתי בספר ילקוט יוסף (שבת ג עניני ברירה הערה נא) שכתב להסכים עם דברי האול"צ הנ"ל, והוסיף עוד טעם להיתרא דמאחר שאינו מקפיד בדוקא שכל המרק יצא דרך נקבי המצקת, ליכא בזה דין בורר, וכן מבואר בשמירת שבת כהלכתה חלק א' (עמוד נז) שכתב, אסור לסנן איטריות מבושלות מהמים שלהן, מכיון שלא רגילים לשתותם. ואף אסור להשתמש לצורך זה במצקת המנוקבת לשם הוצאת המשקין דרך נקביה. אבל כל שכוונתו רק להעביר בה את האיטריות ישר מן הקדירה לצלחת, ואינו שוהה, לית לן בה שמעט מן המים יזלו. עכ"ד. אולם אחמ"ר לא דמי ולא מידי, דאם כוונתו שיצא המרק אפילו מעט איכא בזה איסורא דמה לי ברירה מועטת ומה לי ברירה מרובה, משא"כ השש"כ איירי שאין כוונתו כלל להוציא המשקה אלא רק להעביר זאת לצלחת ואה"נ אם היה לו כף היה לוקח כף לכן שפיר דמי. ועיין בשו"ת מבית הוראה (סי' עו) שהעלה ג"כ לאסור השימוש במצקת והוסיף שגם דעת החזו"ע כן, ומה שמשמע מדברי החזו"ע (ח"ד עמ' רלא) להתיר במצקת מחוררת כתן כן אגב אורחיה ולא נחית לעומקא דדינא ובאמת ס"ל לאיסור. ע"ש.

ביזוי אוכלין - המבקרים בגן חיות אין להם ליתן לבעלי חיים הנמצאים שם, מאכלים הראויים לאדם וכגון במבה וכדו', שיש בזה איסור בל תשחית וביזוי אוכלין.[יא]

ביעור חמץ - יש אנשים שיורדים מביתם וזורקים את החמץ לאש, ומיד פותחים את

יא) הנה איתא בגמ' (תענית כ:) דקסבר רב הונא מאכל אדם אין מאכילין לבהמה. וכ"ה במג"א (סי' קעא סק"א). ובמ"ב (סי קעא סקי"א) הביא דהא"ר מסתפק אם הלכה כר"ה בזה, וציין למחצה"ש שמצדד דאם אין לו דבר אחר להאכיל כי אם מאכל אדם לכו"ע מותר, ואפשר דמשום זה נוהגין העולם היתר להאכיל לעופות פת. עכ"ד.

אולם בשעה"צ שם הביא שהמגן גיבורים צידד שאין הלכה כרב הונא. וכן הוכיח השואל ומשיב (מהדו"ת ח"ב סי' עב ד"ה ודרך אגב) מכמה מקומות דאין הלכה כר"ה. וכן בהגהות החת"ס (הנדפסת על הגיליון שם) כ' להביא ראיה שאיו הלכה כר"ה, וסיים וכן עמא דבר. וכן בבית יצחק (יור"ד ח"א סי' עט) כתב דלא קי"ל כר"ה. וסיים דאפשר דגם המג"א לא הביא דברי הגמרא בתענית להלכה רק להורות דבמקום שאין צורך יש להיזהר מלהאכיל מאכל אדם לבהמה. ע"ש.

ונראה דגם לפוסקים הנ"ל דס"ל דלית הלכתא כר"ה, מ"מ מודו דזה דוקא שיש צורך להאכיל את הבהמה וכגון שרעבה דאז ליכא איסור משום בל תשחית, אבל היכא שהבהמה כבר אכלה, ורוצה להאכילה רק לשם תענוג וסקרנות בעלמא איכא בזה איסור של בל תשחית. וכ"כ להעיר בפסקי תשובות (סי' קעא סק"ח בהערה) שאף המתירים ליתן מאכל אדם לבהמה, היינו דווקא כשיש צורך בכך, אבל אלו הנותנים ממאכלי אדם כפירות וירקות וכדו' לבעלי חיים בשעה שמבקרים בגן החיות לאו שפיר עבדי ואיכא בזה איסורא דבל תשחית והפסד ובזיון אוכלין, דהוי שלא לצורך כלל כי הבעלי חיים שם מקבלים מזונותיהם מהממונים על טיפולם ולא הוי אלא לשם סקרנות ותענוג גרידא ולכן אין היתר, וכתב להקל אם יתנו את שיורי המאכלים שאין דעת בני אדם לאוכלם. ועיין בספר ואין למו מכשול (ח"ד עמ' רא) שהביא דברי הסוברים שיש לחוש בזה גם משום גרימת נזק לבעלי חיים [כפי שידוע שריבוי האוכל יתר על המידה גורם לנזק וכך גם מצהירים בעלי גן החיות], ולכן יש להמנע מלתת להם גם את שיורי המאכלים. ע"ש.

הסידור ואומרים את נוסח הביטול וצריך ללמדם שלא טוב עושים, אלא יקפידו להמתין לפחות שכזית חמץ ישרף לחלוטין, עד שיעשה פחמים ואח"כ יאמרו את נוסח הביטול.[יב]

ביקור חולים - כשמבקרים החולה צריך לבקש עליו רחמים מאת ה' שירפאהו, ואם לא ביקש עליו רחמים לא קיים מצות ביקור חולים.[יג]

יב) **כן** מבואר בדברי הרמ"א (סי' תלב ס"ב), שאין לבטל ביום אלא לאחר שישרוף את החמץ כדי לקיים מצוות שריפה בחמץ שלו, שהרי אם אומר הביטול עוד לפני שהחמץ נשרף, נמצא ששרף חמץ שאינו שלו, שהרי כשביטל את החמץ החמץ נהפך להיות הפקר ולא בבעלותו, ונמצא שהוא שורף חמץ של הפקר ולא של חמץ בבעלותו, ולא קיים שריפת חמץ בחמץ שלו. וכ"פ בחזו"ע (פסח עמ' נט). ויש גם להקפיד שהחמץ ישרף לחלוטין עד שיעשה פחמים, וכדאיתא במ"ב (סי' תמה סק"א) וכ"ה בחזו"ע (עמ' סה), ורק לאחר מכן יאמר את הביטול. וכ"כ לעורר בזה בספר הליכות מועד (דיני ביעור וביטול חמץ), ובספר אור ההלכה (בדיקת חמץ עמ' תקנא). ע"ש.

יג) **הנה** ב"ה רבים הולכים ומטריחים עצמם לבקר החולה לקיים מצות ביקור חולים שלרוב הראשונים היא מצוה דאורייתא כמש"כ בספר היראים (מצוה ריט) ובסמ"ק (סי' מז), וכן דעת הבה"ג הובא ברמב"ם (ספר המצוות שורש שנד), **ובשדי חמד** (מערכת הבית אות קטז) הביא שכן נמי דעת רבינו יונה והריטב"א, וחולקים על הרמב"ם בספר המצוות (שורש א) ובהלכות אבל (פרק י"ד ה"א) דס"ל דהוי מצוה דרבנן, אבל דא עקא שרבים הולכים לבקר החולה אינם מתפללים עליו, ואינם יודעם שבכה"ג לא מקיימים מצות ביקור חולים, וכמו שכתב הרמב"ן בספר תורת אדם (שער המיחוש דף יז) **שהמבקר את החולה ולא ביקש עליו רחמים לא קיים המצוה.** והוב"ד בב"י (יו"ד סי' שלה). וכן פסק הרמ"א להלכה (יו"ד סי' שלה ס"ד) שביקר חולה ולא ביקש עליו רחמים, לא קיים המצוה. ע"כ. [ולפ"ז גם אדם שמקיים מצוות ביקור חולים דרך הטלפון (דגם בזה מקיים מצות ביקור חולים, כמ"ש בחזו"ע אבלות ח"א עמ' יא) יקפיד להתפלל עליו ולברכו בברכת רפואה שלימה].

וכבר אמרו חז"ל בברכות (ה:) שתפילה שמתפלל אחר על החולה מועילה יותר מתפלת החולה על עצמו, דאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים.

ובטעם הדבר כתב היערות דבש (ב ט) לפי שמידת הדין מתוחה עליו עתה ולפיכך אין תפלתו מועילה כ״כ וצריך שאחרים יבקשו עליו רחמים. אלא דלכאורה קשה מהא דאיתא במדרש רבה (נג יד) הובא ברש״י (בראשית כא יז) על הפסוק ״וישמע אלהים אל קול הנער״, מכאן שיפה תפילת החולה על עצמו מתפלת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל. שו״ר שהקשה כן הרא״ם (שם) על דברי רש״י, וכתב ליישב שצריך לומר שאמוראים אלו היו חולים כ״כ עד שלא יכלו לכוון בתפילתם, ולפיכך הוצרכו שאחרים יתפללו עליהם, אבל כאשר החולה יכול לכוין את דעתו בתפלתו עדיף שיתפלל הוא על עצמו ותפילתו קודמת להתקבל [והיינו משום שמתפלל על עצמו מעומק הלב ובכוונה יותר מאחרים ולכן תפלתו נענית אפי׳ שמידת הדין מתוחה עליו. ודו״ק], ובגור אריה (שם) יישב הענין באופן אחר, וכתב שלגבי תפילה אין אומרים את הכלל של אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים שכן אין המתפלל מתיר את עצמו אלא הקב״ה מקבל תפלתו ומתירו, אמנם במעשים אלו הנזכרים בגמרא לא הקימו האמוראים זה את זה ע״י תפלה, אלא אומרים לחולה שיחזק את עצמו ואז יגיע אליו עזר מעם האלהים שיתרפא. ובזה שייך הענין ״אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים״, שכן אין אדם יכול לחזק את עצמו אלא הוא צריך לאדם אחר שיחזקו.

ויש להסתפק במה שישנם שקודם יציאתם מביקור החולה מאחלים לו ׳רפואה שלימה׳ אי הוי כבקשת רחמים על החולה או איחול וקיווי בעלמא ואין יוצאין בזה משום בקשת רחמים על החולה. ובספר עלי תמר (מו״ק פ״ג ה״ז) משמע דהוי כתפילה ויוצאים בזה יד״ח, ומ״מ הטוב ביותר שירגיל עצמו שקודם שיצא מביקור החולה יקרא שם פרק תהילים לרפואתו וישא תפילה לפני הבורא שירפאהו את החולה הנמצא כאן ויסעדנו ה׳ על ערש דוי.

המתפלל בפני החולה לא יזכיר שמו

וצריך להקפיד שמתפלל עליו בפניו לא להזכיר את שמו של החולה, וכדאיתא בברכות (לד.) המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר את שמו שנאמר (במדבר יב, יג) ״אל נא רפא נא לה״ ולא קא מדכר שמה דמרים. ע״כ. וכתב המג״א (סי׳ קיט סק״א) בשם מהרי״ל, דהיינו דוקא בפניו אבל שלא בפניו צריך להזכיר שמו. וכ״כ הא״ר (קטז סק״א). והפמ״ג (א״א סי׳ קטז). ובשו״ע הגר״ז (סי׳ ג). ובמ״ב (ס״ק ג).

וכתב בחידושי חת״ס על מסכת נדרים (מא.) שהמבקר את החולה ומתפלל עליו בפניו כיון שאינו צריך להזכיר את שמו כמו שנאמר ״אל נא רפא נא לה״ (וכנ״ל), תפילתו מקובלת יותר, שהרי כתבו המקובלים דשלא בפני החולה שצריך להזכיר שמו, ע״י הזכרת שמו של החולה יש קצת

התעוררות הדין עליו, ולפעמים יש קצת הפסד בתפילתו ע"י הזכרת שמו, משא"כ שמתפלל בפני החולה שאינו צריך להזכיר את שמו של החולה, אז טוב לו. ע"ש. ומקור דבריו שהזכרת שם החולה גורם קיטרוג הוא בדברי הזוה"ק (פר' נח דף סט ע"ר) ר"א אומר בוא וראה בשעה שהדין שורה בעולם, לא ראוי לו לאדם שיהיה שמו נזכר למעלה, כי אם יהיה נזכר שמו יהיו נזכרים ממילא חטאיו ויבואו להתבונן עליו ולדון אותו. ע"ש. וכ"כ הרה"ג החסיד מהר"א הכהן זיע"א בספר אזור אליהו (סי' קכז) שאין צריך להזכיר את שמו של החולה שמברכו כדי שלא ידע השטן על מי מתפללים ויבוא לבטל תפילתו ולקטרג לפיכך אין מזכירין שם החולה דאז אין השטן יודע על מי מתפללין ובכך תפילתו עושה פירות ונגזר עליו חיים. ע"כ. וע"ע בספר ילקוט ראובני (פר' וירא), ובספר טעמי המנהגים (אות תתרו). ובספר זכרון משה על הגאון חת"ס (עמ' מט) כתב לבאר את הפסוק "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו" דצ"ב למה דווקא לנוכח אשתו אלא כי אם היה מתפלל שלא בפניה היה צריך להזכיר שמה ושם אביה והרי בתואל רשע היה ויהיה קטרוג עליה מצד אביה לכן העתיר עליה בפניה שאז אין צריך להזכיר שמה כלל. ע"ש. וכ"פ בחזו"ע אבלות (ח"א עמ' ו). וע"ש.

ומטעם זה נמי החולה המבקש רחמים על עצמו אין צריך להזכיר את שמו וכמו שכתב בספר קב הישר (סוף פא) והטעם כיון שאם מזכיר את שמו אז משגיחים עליו לעיין במעשיו, וכן ימצאו מקטרגים דינזקי ליה ח"ו. ע"כ. וכ"כ בספר סוכת שלום (כלל ה) שאדם המתפלל על עצמו אין צריך להזכיר כלל שמו דאין לך ברור יותר מזה. ע"ש.

ומצוי הדבר שפעמים אדם חולה מגיע לביהכ"נ או אחר המילה לסנדק של הברית ומבקש שיעשו לו מי שבירך ואז המברך מזכיר את שמו. צריך להזהירם שלא יזכיר את שמו במי שבירך כי כך מעורר עליו הדינים. ומיהו כל זה דווקא אם מתפלל ומברך אותו לרפואה. אבל אם מברך אותו לישועה והצלחה יש להזכיר את שמו אפי' בפניו כמו שכתב רבינו יוסף חיים זיע"א בספרו בן יהוידע (ברכות לד.) דאם האדם מתפלל להמשיך לחברו שפע טובה, אז טוב שיזכיר שמו כדי שיהיו אותיות שמו צינורות להמשיך בהן שפע הטובה ההיא, אך אם התפילה על החולה להסיר חולי ויסורים של צרה הבאה על האדם ומכח הקליפה הדבוקה באדם שהוסיף בה כח ע"י עוונותיו, ואם יתפלל על החולה ובעל ייסורים שעומד בצרה ויזכיר שמו אז המקטרגים והמשטינים יתקנאו בפרט כי רוע מזליה ואז ימצאו לו עלילות קיטרוגים מצד עוונותיו לעכב רפואתו והצלתו. ע"כ. [וכ"ז דלא כמו שראיתי ת"ח אחד שהיה סנדק וביקש ממנו מאן דהוא ברכה בשביל בנו שנכח שם שיהיה גדול בתורה והזכיר שמו ושם אמו, אמר לו אותו ת"ח שא"צ להזכיר כיון שבנו נמצא כאן]. וע"ע מ"ש בזה בשו"ת אבני לוי (ח"א חאו"ח סי' ז אות ד). ע"ש.

בישול - מצוי הדבר שפעמים אדם מחמם בורקס על הפלאטה בשבת ואינו אפוי כל צרכו, ובפרט בבורקס ביתי שחום התנור אינו חזק כ"כ כמו החנויות, ונשאר בפינות הבורקס חלק קטן בצקי שלא נאפה כל צרכו, וכן בחלק הפנימי של הבורקס, וצריך להזהירם שיש בזה חשש דאורייתא לחממו.[יד]

לא להתפלל עם הרבה שבחים על החולה

ויש לציין מה שכתב החיד"א (ברכ"י יו"ד סי' רמ סק"ד) ועוד אחרונים, שכשמתפלל על אביו החולה, אין לומר בתפילתו אנא רפא נא "לאדוני" לאבי, או אבא "מארי" פלוני, אלא יאמר אבי פלוני, ולא יוסיף, שאין גבהות לפני המקום. [וכן אמר שלמה בחכמתו "דוד אבי". והרי אוריה נתחייב מיתה למלכות על שאמר "אדוני" יואב לפני דוד המלך]. וכן המתפלל על רבו החולה, די שיאמר רבי פלוני, ולא יוסיף בתארי כבוד (הגאון הגדול מזכה הרבים וכו'). וכ"כ בחזו"ע אבלות (ח"א עמ' ז), ובירחון קול סיני (כסלו - טבת התשע"ו, סימן ל אות ד, עמ' ריז). ע"ש. (וע"ע לקמן ערך כיבוד הורים ד"ה וכן יש לעורר, מה שכתבנו בזה).

תפלה כשמנחם אבלים

ובספר עלי תמר (מו"ק פ"ג ה"ז) למד מדברי הרמב"ן הנ"ל שגם כשמנחם אבלים חובה להתפלל עליו שינחמו ה' מאבלו וצערו, כמו שאומרים "מן השמים תנוחמו", וכתב דיש לעורר בזה שגם קרוביו מחוייבים לברכו בברכת נחום אבלים, ולפיכך אף שכשהם תמיד אצלו אם לא בקשו עליו רחמים לא קיימו מצוה זו. ורבים נכשלים בזה בלא יודעים. עכ"ד.

אמירת שב לחולה ולאבל

ובסיום יש לעורר על מש"כ השו"ע (יו"ד סי' שעו ס"ב) דהבא לבקר את החולה או את האבל, והחולה או האבל קמים מפניו, שלא יאמר להם לשבת דמשמע שב בחולי שלך או שב באבלותך. ובספר דברי סופרים (סי' שעו אות ט) כתב דגם לא יאמר לו אל תקום, אלא יאמר לו אל תטרח, או שב בבריאות וכד'.

יד) **הנה** כידוע נחלקו הראשונים במאכל שהגיע לבן דרוסאי [הוא כחצי בישול וכדפסק השו"ע סי' רנד ס"ב, וי"א שהוא שליש בישול], אי איכא איסור בישול בשבת, דדעת הרמב"ם (הל' שבת פ"ט) וכן התוספות (שבת לט. ד"ה כל) דיש איסור בישול, ואילו דעת הרשב"א הרא"ש והר"ן ועוד דאין בזה

איסור בישול, וכפי שהאריך במחלוקתם הביה"ל (סי' שיח ס"ד ד"ה אפי'), ע"ש, והשו"ע פסק כדברי הרמב"ם, שכל שלא התבשל כל צרכו אפי' שהתבשל כמאכל בן דרוסאי שייך בו בישול מן התורה. וכמו שכתב (בסי' שיח ס"ד) וז"ל: תבשיל שנתבשל כל צרכו, יש בו משום בישול אם נצטנן, ואם לא נתבשל כל צרכו ואפילו נתבשל כמאכל בן דרוסאי שייך בו בישול אפי' בעודו רותח. ומ"מ בדיעבד אין לאסור המאכל וכמו שכתב המ"ב (שי"ח ס"ק כז) דכל כה"ג סמכינן על הפוסקים שסוברים דכיון שנתבשל כמאכל בן דרוסאי שוב אין בזה בישול.

חימום סופלה בשבת

ואף שלחמם עוגת סופלה בשבת מותר וכמש"כ בספר וביום השבת (עמ' כב), שעוגות המבושלות רק מעט וכך הדרך לאוכלם, כמו עוגות סופלה (שהינה עוגה הנאפית בחלקה החיצוני היטב ובחלקה הפנימי נשאר לח ונוזל ולאחר שמתקררת העוגה מתקשה כולה), נראה שאין בהם איסור בישול ומותר לחממם כיון שהרבה אוכלים אותם כך, אם כן אין דינם כגמר בישול של מאכל בן דרוסאי אלא נחשבים כמבושלים בישול גמור ומעתה ואילך נחשבים מצטמק ויפה לו ודינם שוה למי שבישל תפו"א ורוצה לעשות מהן טשולנט, שגם אם רוצה בכך אין זה נחשב גמר בישול אלא מצטמק ויפה לו, ואין לדמות לפירות הנאכלים חיים שיש בהם איסור בישול לפי שהעוגות עברו בישול אלא שאפשר לבשלם יותר. ע"ש. וכן העלה בגליון שמעתא עמיקתא (גיליון רסט תשעו) שגדר מבושל כל צרכו מסתבר הוא דכל שדרך סתם בנ"א לאוכלו כך שלא בדוחק חשיב מבושל כל צרכו, ולפי"ז עוגת סופלה בכלל מבושלת כל צרכה היא, דאע"פ שאחר זמן קצר מוציאים אותה מהתנור ואין כל העוגה תופחת מ"מ כיון שכן דרך אכילתה ואדרבה אם יוסיפו לאפותה הטעם נפגם, לכן נחשב מבושל כל צרכו, ושכן דעת הגריש"א זצ"ל הוב"ד בספר שבות יצחק (ח"ט עמ' ערה). וכ"כ בשו"ת צי"א (חי"ח סי' לב אות א) דאזלינן בזה בתר הרוב. ע"ש. וכ"כ בהליכות שבת (ח"ב עמ' לא) להתיר משום שהגדרת מאכל המבושל כל צרכו היינו מאכל שדרך בני אדם לאוכלו כמות שהוא אף שלא בשעת הדחק. ע"ש. מ"מ בורקסים ביתיים וכדו' שאדם חפץ מעיקרא שיהיה אפוי כל צרכו אלא שפעמים קורה שלא הכל נאפה כל צרכו וכגון שהוציאו קודם הזמן, יש בו משום איסור בישול בשבת.

אם מניחים על פלאטה כבויה עתה ותידלק אח"כ

ומ"מ נראה דאם רוצה להניח בשבת בורקסים אלו שלא נאפו כ"צ על פלאטה כבויה עתה ותידלק לאחר מכן ע"י שעון שבת, יש לו על מה שיסמוך, והוא ע"פ מש"כ בשו"ת יבי"א (ח"י או"ח סכ"ו) וכ"ה בחזו"ע (שבת ח"א עמ' צ, וח"ד עמ' שמח) שמותר להניח תבשיל לח שנתבשל כל צרכו על גבי פלאטה

בישול - יש להזהיר את הציבור בדבר השכיח, כשמרימים השמיכות מעל הקדירות שבפלאטה, וכגון שרוצה להניח חלות תחת השמיכות, וישנם קדירות שלא התבשלו כל צרכם שאסור לחזור ולכסות בהם את הקדירה, שעל ידי זה ממהר הבישול, ואם החזירו צריך להסירו כדי שלא יכשל באיסור בישול. וכן אין להרים את כיסוי הקדירה עצמה בליל שבת אם לא התבשלה כל צרכה. וכן אסור להזיז את סיר החמין שלא בשל כ"צ מצידי הפלאטה למרכזה, שמזרז בכך את הבישול. וכן אין להוציא מסיר זה שום אוכל כיון שמקרב הבישול בזה שממעט המאכל.[טו]

חשמלית שהיא כבויה, וע"י שעון שבת נדלקת לאחר זמן, שאין זה אלא גרמא דשרי, ועוד שבישול אחר בישול נתון במחלוקת הפוסקים וכיון שאינו אלא בגרמא, ספיקא דרבנן לקולא. ע"ש. א"כ ה"ה במאכל בן דורסאי דהוי מחלוקת הפוסקים, כיון שאינו אלא בגרמא אפשר להקל. שו"ר שכ"כ לדמות בספר הלכה ברורה (סי' שיח אות קח) שהמיקל להניח על פלאטה כבויה מאכל ב"ד יש לו ע"מ שיסמוך. ע"ש. [אולם אין היתר זה מוסכם לכ"ע, דרבים מהפוסקים חולקים על היתרו של שו"ת יבי"א הנ"ל, מכח דברי הרמ"א (סי' רנג ס"ה) דמוכח שאסור, וכמש"כ בשו"ת אול"צ (פ"ל סי"ח) לאסור להניח תבשיל קר ע"ג פלאטה כבויה כדי שהתבשיל יתחמם לכשתפעל הפלאטה ע"י השעון. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה או"ח סי' לד אות ד), ובשו"ת משפטי עוזיאל (קמא בהשמטות לאו"ח), ובשו"ת תבואות שמש (או"ח סי' סג ד"ה אמנם נראה), והגר"מ מאזוז באור תורה (אלול תשמג סי' קכט). ומש"כ בחזו"ע (ח"א עמ' צח) שבשלחן שלמה למרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב להקל לתת גם בשבת ע"ג מקום שיהיה דולק אח"כ מאליו. ע"כ. אחהמ"ר לא זכיתי להבין דבריו, דבהליכות שלמה (סי' רנג אות לב סק"ה עמ' קד) כתב להדיא שבשבת עצמה אסור ליתן התבשיל על הפלאטה גם בשעה שאינה מופעלת, ורק מע"ש מותר לתת אוכל מבושל בשעה שאינה מופעלת אך כשהיא מחוברת לשעון שיחבר את הזרם בשבת. ע"ש].

טו) הנה כתב השו"ע (סי' רנד ס"ד) פירות שנאכלין חיין, מותר ליתנם, **ומיהו צריך ליזהר שלא יחזיר הכיסוי אם נתגלה משחשיכה, ושלא להוסיף עליו, עד שיצולו, מפני שממהר לגמור בשולם בשבת.** ע"כ. וכן מבואר בשו"ע (סי' רנז ס"ד): אף על פי שאין טומנין בשבת אפילו בדבר שאין מוסיף הבל, אם טמן

בו מבעוד יום ונתגלה משחשכה מותר לחזור ולכסותו. וכן אם רצה להוסיף עליו בשבת מוסיף, וכן אם רוצה ליטלו כולו ולתת אחר במקומו בין שהראשון חם יותר מהשני בין שהשני חם יותר מהראשון אפילו לא היה מכוסה אלא בסדין יכול ליטלו ולכסותו בגלופקרין, **והוא שנתבשלה הקדירה כל צרכה.** ע"כ. הרי שאסור להוסיף שום כיסוי אם לא נתבשל כל צרכו.

ומה שכתבנו שאין להרים את כיסוי הקדירה עצמה אם התבשיל לא בשל כ"צ, כן מבואר מדברי הרמ"א (סי' רנט ס"ז) שכתב שאין לסתום התנור אם לא בשל התבשיל כ"צ, דגורם בישול. ע"ש. וכן מבואר בהגהות רע"א (ריש סי' שיח סק"א) דקרובי בישול הוי איסור תורה. ע"ש.

ומכאן למד ג"כ בספר הליכות שבת (ח"ב עמ' תטו) שאסור לקרב את סיר החמין שלא בשל כ"צ מצידי הפלאטה למרכזה, אף שגם בצידי הפלאטה יתבשל החמין, היות ובפעולתו גורם לזירוז התבשיל, שכן מרכז הפלאטה חם יותר מצידי הפלאטה ואף ע"י גוי אסור. ע"ש. ורבים נכשלים בזה מחוסר ידיעה. וכ"כ לעורר בזה בספר פני שבת (ח"ג סי' ח). ע"ש. וזה דוקא בפלאטה שהגופי חימום במרכזה [אמנם שמעתי שיש פלטות שיש גופי חימום בצידי הפלאטה ובאמצעה א"כ בכה"ג אין איסור להוזיז התבשיל מהמרכז לצדדים כי בכולו מידת החום שוה]. וכ"פ בספר הלכה ברורה (סי' שיח סעיף ס), והוסיף שכמו כן אם היתה הקדרה מונחת על גבי קדרה אחרת המונחת על האש המכוסה או על הפלאטה, והסיר את הקדרה התחתונה, ורוצה להניח את הקדרה העליונה על גבי האש המכוסה או על גבי הפלאטה, אסור לעשות כן כל עוד שלא נתבשל כל התבשיל שבתוכה. ע"כ. ומ"מ בדיעבד אם עשה כן, ובאותה שעה היה כל התבשיל מבושל חלקית עכ"פ, באופן שהוא ראוי לאכילה מדוחק, לא נאסר תבשיל זה, ומותר לאכלו בשבת, כמבואר בביאור הלכה (סי' שיח ס"ד סוד"ה אפילו), וכן מבואר במשנ"ב (שם סעיף א סק"ב). ע"ש.

ושמעתי מיהודי ירא"ש שמנהגו היה להשים ג'חנון לא אפוי כלל בכניסת השבת בתנור, ובכך במשך הלילה נאפה היטב, והיה מידי ליל שבת פותח התנור של הג'חנון, ומחמם את החלות, ולא ידע מה איסור בכך, אבל אחר ששמע את ההלכה שבפתיחת וסגירת התנור מזרז בכך את הבישול נחרד על זה ששנים רבות היה עובר איסור דאורייתא. ולכן מצוה רבה להזהיר על כך. ובלא"ה אסור לחמם את החלות בתנור משום מיחזי כבישול שהרי רגילים לאפות בתנור חלות וכמבואר בשו"ע (סי' רנג ס"ב), ולא דמי לפלאטה שכתבו הפוסקים שמותר לחמם עליה ממש אף שהיא דלוקה, דהתם אין רגילות לאפות שם ולא מיחזי כמבשל.

חימום ג'חנון בפלאטה

כמו כן שמעתי שישנם שרגילים לחמם את הג'חנון בפלאטה, ואחר שהתחמם בצד אחד הופכים אותו לצד שני אף שלא אפוי כל צרכו, ויש לעוררם על כך שיש בזה איסור משום אפיה.

אם יש בישול כשהעצמות לא התרככו

ואם התבשיל התבשל כל צרכו, אלא דאיכא עצמות שלא התרככו, בספר בדי השולחן (על שש"כ פי"ח הערה ח) הביא בשם מרן הגרע"י זצ"ל שהדבר תלוי אי בדעתו לאוכלם אסור לכסות הקדירה, ואם אין בדעתו לאכול מותר לכסות הקדירה. ע"ש. וכ"פ בהלכה ברורה (סי' שיח עמ' ר). והביא שם דברי הגרש"ז אויערבאך בספר מנחת שלמה (ח"א סי' ו) שכתב שגם אותם האנשים שאינם רגילים ללעוס את העצמות אפילו לאחר שנעשו רכים, אם באותה העיר יש הרבה אנשים שכן אוכלים אותם ומרגישים בזה טעם טוב ומיוחד, אפשר שגם לאותם שאינם אוכלים אסור להחזיר את הקדרה לפני שהעצמות נתרככו. ע"ש. עוד הביא שם בהלכה ברורה שהגרח"פ שיינברג זצ"ל בתשובה שהובאה בספר הזכרון להגר"ב ז'ולטי (עמ' תרמג) האריך להשיב על דברי הגרש"ז אויערבאך והעלה להקל.

הוזת תבשיל לח ע"ג פלאטה

ונסתפקתי מהו להזיז תבשיל לח שאין היס"ב (וכגון שהיה הפסקת חשמל וכד') מצידי הפלאטה לאמצעית הפלאטה. ונראה שזה תלוי במחלוקת אחרונים. ואבאר שיחתי, דהנה הא דהחמיר השו"ע (סי' שיח ס"ד) בבישול אחר בישול בלח, כתב בחזו"ע (שבת א עמ' עח) שהוא מכיון דהוי מחלוקת בשל תורה, והנה בספר מנוחת אהבה (ח"ב פ"א סי"ג) כתב לדייק מלשון השו"ע (סי' רנז ס"ד) שתוספת כיסוי לקדרה שלא נתבשלה כ"צ שמזרז הבישול אין איסורו אלא מדרבנן. ע"ש. וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ב פי"ז ס"ט בהערות), ולפי"ז י"ל דשרי להזיז הסיר לאמצעית הפלאטה דבכה"ג דאיסורו מדרבנן יודה השו"ע דספיקא דרבנן לקולא ואין בישול אחר בישול בלח. אולם בספר ילקו"י (עמ' תרכז ואילך) חולק וס"ל שמלאכת מבשל שונה משאר מלאכות שכן כל דרך מבשל היא בגרמא מאחר שהבישול נעשה מאליו ע"י האש, ולכן בכה"ג אף שאינו אלא גורם חייב משום מבשל, ושכן מבואר בראשונים. ע"ש. וכ"כ בהלכה ברורה (סי' שיח בבירור הלכה ס"ק עג). ולפי"ז יש להחמיר לא להזיז סיר לאמצעית הפלאטה דהוי חשש דאורייתא. [ולא דמי למש"כ בחזו"ע (ח"א עמ' כ) להתיר להניח תבשיל על פלאטה כבויה וע"י שעון שבת היא תידלק אחר זמן משעת הנחתה דהוי גרמא ומותר, דהתם כיון דפלאטה כבויה הוי גרמא ולא כדרך המלאכה משא"כ אם הפלאטה דולקת. ודו"ק].

בית הכנסת - יש רבים המארגנים מנין של מנחה ערבית בבתיהם כגון שיש להם הרבה בנים וחתנים, וכן בחנוכת בית, ובארועי שמחות, בחופי ים וכד', ויש לתת תשומת לבם שלכתחילה יש להתפלל בבית הכנסת היכא דאפשר, שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת.[טז]

ודע שכמו"כ כל זמן שלא נתבשלה כל צרכה והקדירה עומדת על האש, אסור להוציא ממנה מאכל או מים, כיון שעי"ז מקרב בישול שאר התבשיל הנשאר בקדירה, כי כשהתבשיל מתמעט ממהר בישולו יותר, וכ"כ לעורר בספר פני שבת הנ"ל (שם). ומכ"ש דאסור להגיס הקדירה כה"ג דמקרב בישולו וכמבואר בשו"ע (סי' שיח סי"ח).

טז) כ"כ לעורר כיו"ב בחזו"ע (סוכות עמ' קמז) שלא יתפלל לכתחילה בסוכה, כשיש בית הכנסת בעירו ובשכונתו, ואפילו יש לו שם עשרה להתפלל עמו בסוכה עדיף שילך ויתפלל בבית הכנסת, שאין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. וע"ע בשו"ע (סי' צ ס"ט), ובכף החיים (שם אות נא ו-נד), ובירחון יתד המאיר (תשרי תשע"ד עמ' 26).

תפילה בבית כשאחד מהמתפללים ממהר

ומ"מ במקום צורך, כגון כשאחד המתפללים ממהר לצאת לעיר אחרת, ואם ימתין למנין שבבית הכנסת יאחר את האוטובוס הקרוב, וגם בעירו לא יהיה לו מניין עוד בשעה זו כגון בערבית (או שכבר יעבור זמן התפילה עד שיגיע לעירו, כגון במנחה), נראה לכאורה דיכול להקל להתפלל במנין שמארגנים בבית, כיון שאין איסור להתפלל שלא בבית הכנסת, אלא רק לכתחילה.

אלא שיל"ע האם אריך למיעבד הכי כאשר מפסיד את שאר המתפללים (שלא צריכים לנסוע) בתפילה בבית הכנסת. ונראה שזה תלוי במחלוקת האחרונים האם תפילה בציבור הוי חובה או הידור (ע' מה שכתבתי בזה בספר בחוקותיך אשתעשע עמ' קיג), דלדעת הפוסקים דהוי חובה, מסתבר כיון שיש חיוב ערבות לשני שיתפלל בציבור, ולהם הוי רק הידור ומעלה, יש להם להתפלל עמו, דעדיף חובת השני מאשר הידור של עצמו (וכפי שמצינו בנר חנוכה וכדלהלן). אבל לפוסקים הסוברים שתפילה בציבור הוי הידור, אינם חייבים להתפלל עמו, דאף שנראה שההידור של תפילה בציבור הוי יותר מעלה, מ"מ כיון דסו"ס

בית הכנסת - יש לעורר מש"כ הרמ"א שביציאתו מבית הכנסת ישתחוה, וקודם לכן ראוי לומר "ה' נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ", ומשתחוה ויוצא.[יז]

בתרוויהו הוא הידור אין להם חיוב ערבות לזה דחייך קודמים. וא"כ כיון שמצינו בזה מחלוקת הפוסקים, יש להסתפק אם יש להעדיף את ספק החובה של האחר של תפילת ציבור ולהתפלל עמו בציבור, או להעדיף ודאי הידור של עצמם להתפלל בביהכנ"ס.

ולכאורה יש להוכיח מדברי הגרע"י (בחזו"ע חנוכה עמ' שעא) שעדיף ספק חובת האחר על פני ודאי הידור של עצמו. שכתב לגבי ברכת הלבנה שנכון להוציא את האשה בברכתו מאחר שיש סימוכין גדולין (מהש"ס ומהראשונים ומהאחרונים) לחייב את האשה בברכת הלבנה אלא שלמעשה לא תברך מחמת סב"ל אלא שהבעל יברך ויפטור אותה, עי"ש, וכ"כ הכה"ח (סי' תכו סק"א), ע"ש, הרי שאומרים לאדם לבטל את עניין ברוב עם דהוי הידור (כדמוכח במשנ"ב סי' ח סקי"ג) משום ספק חובת האשה [וכ"כ בספר תורת האשה (פ"ג הערה 75), והוסיף, דדמי קצת למה שכתבו הפוסקים בענין אחד שיש לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה למהדרין מן המהדרין, ולחברו אין שמן כלל, מוטב שיוותר על ההידור וידליק נר אחד בלבד ויתן שמן לחברו שיוכל להדליק נרות חנוכה, כמ"ש המג"א (ריש סי' תרעא) וכמבואר בחזו"ע (עמ' כג). ע"ש. ויש לדחות. ע"כ. ונראה כוונתו דיש לדחות דבנדו"ד הוא רק ספק חובה לאשה ולא חובה ודאי. אך כאמור מהחזו"ע הנ"ל לעניין ברכת הלבנה משמע דגם בזה עדיף לוותר על ההידור שלו עבור ספק חובת האשה], א"כ ה"ה הכא דנימא להו לבטל את ההידור של התפילה בבית הכנסת כדי לקיים ספק חובה אצל אותו אדם של תפילה בציבור. ואפשר שיש לחלק.

וצ"ע למעשה.

יז) **כ"כ** הרמ"א (סי' קלב ס"ב). ועיין בדרכי משה (סי' קל"ג ס"ד) שכתב: ומשתחווה "מול ארון הקודש". וכ"ה בקיצור שו"ע (סי' כה ה"ד). ומה שצריך להשתחוות ביציאתו זה רק ביציאתו אחרי התפילה, וכמו שכתב בספר דרך שיחה תשובות מהגר"ח קניבסקי שליט"א (ח"א עמ' שכא).

לרוץ כשיוצא מבהכנ"ס

כמו"כ יש לעורר מה שפסק השו"ע (סי' צ סי"ב), שאסור לרוץ או לפסוע פסיעה גסה כשיוצא מבית הכנסת, אלא אם כן יוצא על מנת לחזור או אם הולך

בית הכנסת - מה שצריך לומר פסוק או לשהות מעט בנכנס לבית הכנסת כדי לקרוא לחבירו וכד' צריך לומר הפסוק דוקא לפני שקורא לחבירו, לפי שאם יקדים לקרוא לחבירו ורק אחר כך יאמר הפסוק, זה נראה שעיקר הכניסה היא לצורכו ואמירת הפסוק היא רק טפלה לזה.[יח]

מבית הכנסת לבית המדרש ללמוד תורה. ע"כ. וטעם הדבר כתב המ"ב (סקמ"ג) שבזה נראה שהוא שמח ביציאתו וששהייתו בבית הכנסת היתה עליו למשא, אלא ילך לאט להראות שקשה עליו פרידתו מבית הכנסת. ועיין בספר אפיקי מגינים (חידושים סי' צ אות לד) דכתב כשיוצא מבית הכנסת האיסור לרוץ הוא רק סמוך לבית הכנסת. וכן כתוב בבאר יעקב על השו"ע (סי' צ אות יח) שהאיסור לרוץ הוא רק עד שיהיה רחוק מבית הכנסת. ע"ש. ומש"כ השו"ע שמותר לרוץ בהולך "לבית מדרש", לאו דוקא הוא, אלא ה"ה כל דבר מצוה שרי, וכמו שכתב בחסד לאלפים (סי' צ סי"ד), וכ"ה במור וקציעה (סי' צ) שהוא הדין לכל דבר מצוה. ועיין בתורת חיים (סי' צ אות יד).

מצוה לרוץ לבהכנ"ס

כמו"כ יש לתת את הדעת למה שפסק השו"ע (סי' צ סי"ב) מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת, וכן לכל דבר מצוה, ואפילו בשבת. וכתב המ"ב בשם הפרישה שעיקר הריצה תהיה סמוך לבית הכנסת, דשם ניכר שהוא רץ לבית הכנסת. וכל אחד ישאל את עצמו מתי קיים הלכה זו. וכן אם קיים מש"כ המ"ב (סי' מו סק"א): קודם בואו לבהכ"נ, בעודו בחצר, יאמר "בבית אלהים נהלך ברגש" (תהלים נ"ה ט"ו), וירתע עצמו בהכנסתו שם, מרוב פחד ה', וימתין וישהא מעט ויאמר "ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך" (תהלים ה ח), ואח"כ יכנס. ע"כ.

יח) כתב השו"ע (סי' קנא ס"א): אם צריך ליכנס לבית הכנסת לצרכו, כגון לקרוא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה, ואח"כ יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו. ע"כ. וכתב המ"ב (ס"ק יב), דר"ל אבל לא יקדים הקריאה מקודם שיאמר איזה ד"ת, דאם יעשה כן יהיה נראה דאמירת הד"ת הוא רק טפל. ועיין בספר שונה הלכות (סי' קנא סק"ח) ובכף החיים (סי' קנא אות כד).

בית קברות - צריך להזהיר את ההמון שהולכין לבית עלמין בסיום ימי השבעה, וכן ביום השלושים, ובפקודת השנה, וקוראים תהילים או ששונים כמה משניות ליד הקברות שיאמרו לפני כן, שהלימוד יהיה לעילוי נשמת כל מתי ישראל הקבורים כאן, ובפרט לפלוני בן פלונית הקבור כאן, וקורין פסוקים, ובגמר הלימוד קודם הקדיש יאמר ג"כ שזה יהיה לע"נ כל הנפטרים שבבית הקברות, ובפרט לעילוי נשמת פלוני בן פלונית, שהרי אם יזכירו רק המת שלהם הוי לועג לרש של שאר המתים.[יט]

כשנכנס לבהכנ"ס לקרוא לחבירו

ובהיותי בזה אמרתי להעיר על מה שיש רגילים שכאשר נכנסים לבהכ"נ לקרוא לחבירו וכד' יושבים וקוראים פסוק, וחושבים שלא סגי בקריאת פסוק גרידא, אינו נכון, אלא העיקר לומר פסוק אפילו בעמידה, או לשבת בלא פסוק. דהרי כתב השו"ע (סי' קנא ס"א), ואם צריך ליכנס בהם לצרכו כגון לקרוא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה ואחר כך יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו. ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתינוקות קרא לי פסוק שאתה קורא בו או ישהה מעט ואחר כך יצא, שהישיבה בהם מצוה שנאמר "אשרי יושבי ביתך". [ושיעור הישיבה כדי הילוך ב' פתחים לדעת היש מפרשים בסימן צ סוף סעיף כ]. ע"כ. הרי דכתב או לקרוא פסוק או לשהות ולשבת, ולא דבעי למעבד תרוויהו. וע"ע מש"כ בזה בספר כדאמרי אינשי (ערך בית כנסת).

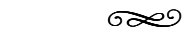

יט) הנה ידוע דנתפשט המנהג לבקר בבית הקברות, מקום קבורת הנפטר, ביום השבעה, אחר שסיימו את ימי האבל ועמדו המנחמים מאצלם. וכן בפקודת החודש ביום השלושים, וכן בפקודת השנה ביום הפטירה, כדי להתפלל שם לעילוי נשמתם, וכמו שכתב בספר קב הישר (פ' עא) ובספר טעמי המנהגים (ח"ג דף לז ע"א) דמנהג יפה הוא, לזכותו ולעילוי נשמתו של הנפטר, והדבר מותר ואין לחוש בזה משום "לועג לרש" (עיין ברכות יח. ושו"ע או"ח סי' מה סעי' א. וסי' עא סעי' ז, ויו"ד סי' רפב סעי' ד, וסי' שסז סעי' ב, וסי' שסג סעי' ג) וכמו שכתב הנימוקי יוסף בשם הרמ"ה, הובא בבית יוסף (יו"ד סי' שדמ), וכן פסק השולחן ערוך (שם סעי' יז) שמותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות, וכתב על כך הברכי יוסף (שם ס"ק ז) שכן הוא המנהג בכל תפוצות ישראל ללמוד על הקבר לזכותו של

הנפטר, ושכן כתב הרדב"ז (ח"א סי' רכד). והגם שיש אחרונים שפקפקו בזה, מ"מ כן קיי"ל להלכה וכמש"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סי' כט אות ד), וכן פסק בילקוט יוסף (או"ח סי' כג סעי' ה). ואולם אך דא עקא דרבים וטובים לא שמים על ליבם שכאשר קוראים התהילים ושונים משניות לעילוי נשמת הנפטר הוי לועג לרש לשאר הנפטרים, וכמ"ש הרמ"א (ר"ס שסח), וכ"כ בשו"ת מהר"י הכהן (מה"ת סוף סי מח) שאין להתיר ללמוד משניות לכבודו של המת או לעילוי נשמתו שיש בזה משום איסור לועג לרש בגלל המתים האחרים ששוכבים שם. ע"ש. ולכן נראה שצריך להוסיף שיהיה לעילוי נשמת שאר המתים הקבורים שם ואזי אין בזה משום לועג לרש. וכ"כ בחזו"ע אבילות (ח"ג עמ' רי). וכ"כ בשו"ת זקן אהרון (תנינא סי' פ"ה). וע"ע בספר הלכתא מאורייתא (ח"א סי' ח אות ה).

הן אמת שהיה מקום ליישב מנהג העולם, ע"פ מש"כ הגאון הנצי"ב בספר העמק שאלה (פר' חיי שרה שאילתא יד אות ו) שכתב שהמנהג לומר קדיש בתוך ד' אמות לקבר סמוך לו ממש, והטעם מפני שנהגו להעמיק הקבר יותר מעשרה טפחים והוי רשות בפני עצמה, כדאמרינן בברכות (כה.) שאם היה מקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים יושב בצדו וקורא ק"ש, ואין בית הקברות חמור יותר ממת המונח גלוי וגבוה או נמוך מעשרה טפחים. מ"מ סברת יחידאה היא, ולכן יש להחמיר לכתחילה לעשות כדכתבינן לומר שלומד לע"נ כל מתי ישראל הקבורים כאן.

ברכה על ראיית בית הקברות

ועוד יש לעורר המון העם לברך את הברכה שתיקנו חכמים על ראיית בית הקברות, וכמו שכתב השו"ע (סי' רכד סי"ב): הרואה קברי ישראל אחת לשלושים יום, אומר ברוך אתה ה' אמ"ה, אשר יצר אתכם בדין, וזן אתכם בדין, וכלכל אתכם בדין, והחיה אתכם בדין, ויודע מספר כולכם, ועתיד להחיותכם ולהקימכם בדין לחיי העולם הבא, ברוך אתה ה' מחיה המתים. ע"ש. ולדאבונינו הרב, הרבה מתרפים מברכה זו וזאת מחמת שלא זוכרים אותה בע"פ ולכן אדם שיודע שהולך לבית הקברות, יביא עימו סידור כדי שיוכל לברך ברכה זו [ובדרך כלל בכניסה הראשית יש את הברכה כתובה בגדול]. [ויש להסתפק באדם שגר בסמיכות לבית הקברות ולא ראה את בית הקברות שלשים יום, אם צריך לברך ברכה זו, דהנה הגרש"ז אויערבך כתב (בהליכות שלמה תפילה פכ"ג הלכה כח) לגבי ים, שהדר סמור לים אף אם לא ראהו שלשים יום אינו מברך עליו, וכפי שמצינו לגבי קריעה על הירושלים, שהדר בסמיכות אינו קורע אף אם לא ראה את הכותל שלשים יום, ע"ש, וי"ל דה"נ כיון שגר בסמיכות לבית הקברות אין לו התפעלות כ"כ מהמתים, או דלמא ברכה זו אינה תלויה בהתפעלות האדם אלא בשבחו של מקום על המתים ויש

בכורות - כאשר אין לוים בבית הכנסת צריך ליידע את הבכורות שעליהם מוטל ליטול ידים לכהנים קודם נשיאת כפים, וקודם לכן יטלו הבכורות ידים לעצמם.[כ]

לברך, ואף שבשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תקסט) כ' שאם נתחדש אפי' קבר אחד יש לברך אפי' בתוך ל' יום, ומסתמא בכל בית קברות מוסיפים קבר כל יום, כבר כתב בשו"ת רע"א (סי' נא) שבעינן שיראה הקבר שנתחדש,ומפשט השו"ע שכל ברכות הראיה אינו מברך בתוך ל' יום מ' שגם בית קברות הוא ענין של התפעלות, נראה דמברכים בכל גווני. וצ"ע].

אין לשאול בשלום בבית הקברות וכשמלווים את המת

ולכיום יש לעורר מש"כ הרמ"א (סי' שמג ס"ב) שאין לשאול שאלת שלום בבית הקברות, אלא מחוץ לארבע אמות של קבר, ואם יש שם מת שטרם נקבר אסור לשאול שאלת שלום בכל בית הקברות. וע"ע בית לחם יהודה (שם סק"ב). וכתב בגשר החיים (ח"א פי"ד ס"א סקט"ז) דה"ה בשעה שמלוים המת אין לשאול שאלת שלום. וכיו"ב כתב הגרי"ח זונפלד זצ"ל בשלמת חיים (סי' תר"ז), וכ"ה בהנהגות ופסקים (עמ' 154) כשמתאספים אצל בית המת ללוותו אין לשאול שאלת שלום.

וכשמת אדם גדול כתב הערוך השולחן (יו"ד סי' שמג ס"ד) שכל זמן שלא נקבר אין לשאול שאלת שלום בכל העיר אפילו בעיר גדולה. עוד כתב הערוך השולחן (יו"ד סי' שמג ה"ד ובסי' שפה ס"ד), דבכל ימי השבעה אין לשאול שאלת שלום בבית האבל, לא לאבל ולא לאחרים הנמצאים שם, כיון שאין להזכיר שלום בביתו שהוא מקום צער, לכן לא נאה להתראות בשלום, ויש מקילים בזה כיון שהשאלת שלום שלנו אינה כשאלת שלום שלהם, אבל חלילה להקל בזה. ע"ש.

כ) הנה כתב הבית יוסף (סימן קכח קיא ע"ב ד"ה ורבינו) **בשם** הזוהר (פרשת נשא קמו:), וזה לשונו: "תנא כהן דבעי לפרסא ידוי, בעי ליתוסף קדושה על קדושה דיליה דיבעי לקדשא ידוי על ידי דקדישא, מאי קדישא, דא ליואה, דיבעי כהנא ליטול קדושה דמיא מן ידוי, דכתיב "וקדשת את הלוים", הא אינון קדישין וכתיב בלוים (במדבר יח א) "וגם את אחיך מטה לוי וכו' שבט אביך כלל", מכאן כל כהן דפריס ידוי בעי לאתקדשא ע"י דקדישא ליתוסף קדושה על קדושה, ולא יטול קדושה דמיא מבר נש אחרא דלאו קדישא. וכתוב עוד שם ובצניעותא דספרא תנא לוי, דאתקדש כהנא בעי לאתקדשא בקדמיתא. ע"כ. וכן ראוי לנהוג". עכ"ד. וכן פסק בשולחן ערוך (סי' קכח ס"ו), שהלוי יוצק

מים על ידיהם וקודם לכן יטול הלוי ידיו. ע"כ. [ועיין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' מח וח"ו סי' לט) שכתב על מה שנהגו הלויים לצאת באמצע חזרת הש"ץ ליטול ידי הכהנים ומבטלים בכך שמיעת חזרת הש"ץ ועניית אמן שסגולתם רב מאוד כמבואר בש"ס ובזוה"ק, שלמנהג נטילת ידי הכהנים אין מקור בש"ס אלא רק בזוה"ק, וגם מצא בספר שיח תפילה שמביא כת"י מהגאון האדר"ת שמעיר על כך, ולדעתי טועים הם הלויים שסוברים שהיא מצוה חיובית כמו על הכהנים, וע"כ מזרזים כולם לזכות במצוה זו, ומזה ראיתי במנינים מצומצמים שלא נשארו עשרה לשמוע חזרת הש"ץ, וגם רבה המהומה עד שאינם שומעים ברכת רצה, ואינם עונים אמן, וביותר יקלקלו אז להרבות בשחוק וקלות ראש וכו', לכן מסיק שבא"י רצוי שרק לוי אחד יצא ליטול הידיים ובחו"ל ברגלים יוצאים כל הלויים, וכן נהג הגרי"ז מבריסק וראוי שכל אחד יטול ידי כהן אחר. ע"ש].

אין לוים יטלו הבכורות

ואם אין לוויים בבית הכנסת, כתב השו"ע הרב (סעיף י') והאורחות חיים (סק"ח) בשם הפוסקים, וכ"ה במ"ב (סי' קכח ס"ק כ"ב), שיוצק בכור פטר רחם, דהוא ג"כ קדוש קצת. ובספר הליכות שלמה (פ"י אות ט) כתב שכן הורה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. [ואם נולד בניתוח קיסרי כתב בפס"ת (סי' קכח הער' 109) דמהוספת המחצה"ש שכתב "דפטר רחם צריך פדיון", משמע דדוקא בכה"ג שאכן היה חייב בפדיון יוצק הבכור ולא בנולד יוצא דופן (ניתוח קיסרי) או הבא אחר נפל שאין בו פדיון].

ואנכי הרואה להרב כף החיים (סק"מ) אחר שהביא דברי אחרונים הנ"ל, כתב בזה"ל: "אמנם לא ראיתי מי שנוהג כן, ונראה שסומכים על פשט דברי הזוהר דמשמע דוקא לוי". ע"ש. ולא ידעתי מה הכרח איכא, די"ל דהזוהר איירי בסתמא דמילתא, דאיכא לוויים שהם קדושים יותר מבכורות, אבל אה"נ אם אין לוויים בודאי שעדיף שהבכורות שיש בהם קדושה יטלו. וכדברי כל האחרונים שהביאו את הזוהר וכתבו שאם אין לוי יטול הבכור. ועוד יש להוסיף שלעתיד לבא תהא עבודת המקדש בבכורים [עכ"פ בנוסף לכהנים] וכמש"כ האריז"ל (ספר הגילגולים פכ"ג) שכתב בזה"ל: "קין היה הבכור בסוד אשת חיל עטרת בעלה וכו', בתחילה היה העבודה בבכורים שהם מבחינת הגבורות וכו', ולעתיד כשיתוקנו הגבורות תחזור העבודה אל הבכורות שהם לוים. ע"כ. וכן מתבאר בדברי האוה"ח הקדוש (בראשית מט כח, ובמדבר ג מה. וע"ע בדבריו בשמות לח כא) ובדברי הגר"י אייבשיץ (בספרו אהבת יהונתן בהפטרה לפרשת אמור). וע"ע בזה באורך בקובץ בית אהרן וישראל (קיג שנה יט ה, עמ' קכט וקטו שנה כא עמ' קלג) ובספר ימות המשיח בהלכה (סי' מג).

בציעת לחם - צריך להזהיר את העם שבשעה שמברכין המוציא על הלחם צריכים לאחוז בעשר אצבעות את הלחם, ולברך המוציא. בין אם אוכל לחם שלם ובין אם אוכל לחם פרוס, בין בחול ובין בשבת, ולדאבוננו הרב, ראינו שרבים לא מקפידים בזה.[כא]

כשהכהן ע"ה אם הבכור יטול ידיו

ודע דכשיש בכור ת"ח וכהן עם הארץ כתב הגרש"ז אויערבך זצ"ל (תשובה בכ"י) הוב"ד במ"ב דרשו (סי' קכח הערה 34) שאין הבכור צריך להטריח עצמו על כך, ובפרט שכתב כה"ח (ס"ק מ) שמדברי הזוהר משמע שרק לוי יטול ידי הכהנים ולא בכור. [ובלוי אף שהוא ת"ח והכהן עם הארץ כתב המ"ב (סי' קכח סקכ"ח) שיחמיר ויטול. ע"ש. וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סל"ב) משום שני טעמים, דבזה"ז אין לנו דין ת"ח לעניין זה, ועוד דכמעט אין כהן עם הארץ ממש שהרי כל הכהנים שלנו יודעים להתפלל].

כא) הנה כתב בשו"ע (סי' קסז ס"ד) יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה, שיש בהן י' אצבעות, כנגד י' מצוות התלויות בפת, ולכך יש י' תיבות בברכת המוציא, וי' תיבות בפסוק "מצמיח חציר לבהמה", וי' תיבות בפסוק "עיני כל אליך ישברו", וי' תיבות בפסוק "ארץ חיטה ושעורה", וי' תיבות בפסוק "ויתן לך". ע"כ. ומקורו מדברי הירושלמי [ספ"ק דחלה]. וי' מצות התלויות בפת הם: בשעת החרישה "לא תחרוש בשור וחמור יחדיו", בשעת הזריעה "שדך לא תזרע כלאים", בשעת דישה "לא תחסום שור בדישו", לקט, שכחה, ופאה, תרומה, מעשר ראשון ושני, וחלה. וכמו שכתב המ"ב (שם ס"ק כד) והכה"ח (סי' קנח אות נג). [והבא"ח (פרשת אמור ה"ה) גם הביא טעם זה, אלא דנקט מצות ביכורים במקום "לא תחסום שור בדישו", ובספר אדרת יעקב על הבא"ח (שם) תמה על דבריו שהזכיר "ביכורים", שלא כתוב בירושלמי דחלה הנ"ל, ולא כתב "לא תחסום". ע"ש. אולם לק"מ, משום דבמדרש ויכולו [ביפה מראה על הירושלמי כתב שם כן בשם המדרש ויכולו, אולם לפנינו במדרש ויכולו (נדפס בתוך ספר הליקוטים ח"ב, תרס"ג, בדף יח ע"ב) כתב "לא תחסום" כבירושלמי, ולא "ביכורים" (ושו"ר בירושלמי מהדורת עוז והדר שם שהעירו כן על היפה מראה הנ"ל). אכן בטור (סי' קסז) כתב בכורים. וכן כתב הבאר היטב (שם סק"ו). וע"ע בביאור הגר"א (סי' קסז ס"ק טז)] כתוב

להדיא מצות ביכורים, וכנראה זה יותר יתיישב לו שזה מצוה שנוהגת בתבואה בעצמה. ודו"ק.

ויש עוד טעם, כמו שהביא מרן החיד"א במחב"ר שם (אות ג) דלפי דברי האריז"ל הטעם דיניח עשר אצבעות על הפת הוא כדי לרמוז אל המלכות המקבלת השפעה מעשר ספירות. ע"ש.

ועוד טעם, הביא הבן איש חי (ש"ר פרשת אמור ה), כנגד עשר מלאכות שיש מן החרישה ועד האפיה, כי בכל מלאכה נעשה בירור נ"ק כנודע, לכך יש עשרה תיבות בברכת המוציא ועשרה תיבות בפסוק עיני כל וכו' פותח וכו'. ע"ש. [וטעם זה שגור בפי העולם ומשום מה איני יודע למה הניחו הטעם המפורש בירושלמי שזה כנגד עשר מצוות שנעשות בפת]. וע"ע באלשיך (ויקרא פרק טז ד"ה בזאת) שכתב ג"כ בטעם הדבר שציוו לפרוש האדם עשר אצבעותיו על הפת אחר טהרת הנטילה, לבל ישרה כח עשר כוחות חיצונים, רק הקדושים.

אם סגי כשאוחז עם ב' הידים או בעינן י' אצבעות

ודע שישנם שמחזיקים את הלחם בשתי הידיים, וסוברים שבכך סגי אפי' שאין כל העשר אצבעות ממש נוגעות בלחם, כיון שהעיקר יש בידים עשר אצבעות, אבל אי"ז נכון, אלא צריכים להקפיד ולשים לב שכל עשר אצבעותיהם יאחזו בלחם, וכמו שמדוקדק מדברי התוס' במסכת ברכות (לח: ד"ה והלכתא), דכתבו בזה"ל: ועל כן יש לבצוע בשתי ידיו "בעשר אצבעות" נגד י' תיבות שבמקרא זה. עכ"ד.

אם יש חילוק בין לחם שלם או פרוס וכן בין ימי חול לשבת

וכמו"כ אין חילוק בין לחם שלם ללחם פרוס, או בין יום שבת ליום חול, שלעולם צריך לאחוז הלחם בעשר אצבעות. ופשוט הוא, דזיל בתר טעמא. שו"ר שכ"כ לעורר בפס"ת (ח"ב סי' קסז הערה 26) שלענין להניח ב' ידיו על הלחם בעת הברכה אין כלל נפק"מ בין ככר גדול לפרוסה כביצה, דכל הטעמים המוזכרים בשו"ע (ס"ב) שייכי בכל לחם שהוא. ודלא כהמון העם שאין מקפידים בזה רק בלחם שלם או רק בשב"ק, ויש להעיר על כך. ע"כ.

אחיזת הלחם בעשר אצבעותיו בלחם משנה

אולם בשבת שמברכין על לחם משנה סגי שעשר אצבעותיו יגעו בשני החלות גם יחד ואי"צ שעשר אצבעותיו כולם יגעו דוקא באותו לחם שדעתו לבצוע דזה כמעט ואי אפשר, והעיקר דכל אצבעותיו נוגעים בשני הלחמים, וכן נהוג עלמא, וכמו שהעלה בספר סדר ברכות (ח"א עמ' טו). ע"ש.

אם צריך לאחוז פת כיסנין בעשר אצבעות

ויש לדון בפת הבאה בכיסנין, אם צריך לאחוז הפת בעשר אצבעות בשעת הברכה ולכאורה לפי כל הטעמים הנ"ל שייך דין זה גם בפת הבאה בכיסנין. וצ"ב למה השו"ע נקט דין זה רק בפת. ואין לומר משום שמברכים ע"ז בורא מיני מזונות, ואין בברכה זו עשר מילים, זה אינו, דהא ברכת המוציא שיש בה עשר מילים היא כנגד העשר מצוות שנעשים בפת, ולא הפוך (שאחיזת העשר אצבעות כנגד המילים של הברכה). ודו"ק.

ועוד יש להבין, דהיא גופא מדוע תקנו בברכת מזונות רק ט' תיבות ולא י', הרי גם בה שייך הטעמים הנ"ל.

וראיתי בפס"ת (סי' קסז הערה 39) שעמד בזה וכתב דתיקנו לרמז טעמים אלו רק בפת, מפאת חשיבותו המיוחדת דקובע ברכה לעצמו וברכהמ"ז, אמנם אם קובע סעודתו על מזונות באופן שמברך המוציא וברכהמ"ז ודאי שייך הלכה זו. עכ"ד.

להסיר את השקית מהלחם ואת עטיפת נייר הפלאפל

וע"ע במ"ב (סימן קסז ס"ק כג) שהביא, שאם הוא לבוש בבתי ידים נכון שיסירם בשעת הברכה. וכ"כ המ"ב (סי' רעא ס"ק מא): כשבוצע על לחם משנה, יתן שתי ידיו על הפת ללא הפסק מפה. ע"ש. ולפי"ז צריך להיזהר כשאוכל פלאפל וכד' שיסיר את הכיסוי במקום אחיזת ידיו, וכן כשבוצעים על לחם משנה אם החלות בתוך שקית יסיר השקית קודם שבוצע. [אא"כ היכא דא"א, וכגון היכא שאין מים מצויים לפניו בריחוק, שכורך ידיו במפה ולא נוגע בלחם]. וכ"ז דלא כמו שראיתי בספר בכרמי יהודא (עמ' שלד) שנשאל הרב יהודא שפירא זצ"ל אם הלחם עטוף בניילון, ובכה"ג דאין שאלה של הפסק בברכה לאכילה, האם צריך להסירו, והשיב דאין צריך להסיר הניילון. ע"ש. ולהאמור זה אינו.

שלא לבצוע קודם שסיים הברכה

ועוד יש לעורר, מה שיש הרבה שאינם נזהרים, שלקראת סיום ברכת המוציא הם כבר חותכים חתיכה מהלחם ע"מ לאכול, ויש להעיר להם ממה שכתב השו"ע (סי' קסז ס"א) וז"ל: ואחר שיסיים הברכה יפרידנה, כדי שתכלה הברכה בעוד שהפת שלם. עכ"ל. [ואגב, מה שכתב שם השו"ע שיחתוך מעט (באופן שאם יאחוז בפרוסה יעלה שאר ככר עמו) קודם הברכה (כדי שלא יהיה שיהוי רב בין הברכה לאכילה ויראה כהפסקה. משנ"ב סק"ד), הנה היום לא נהגו בזה, והטעם כנראה ע"פ מ"ש הכה"ח (סי' קסז אות ז) דדוקא בפת עבה וקשה שיש שיהוי בחתיכתו, וגם על ידי סכין כידוע, זהו שצריך לחתוך קודם ברכה, אבל פת רכה או דקה שאין צריך שיהוי בחתיכתו ונחתך בידים אין לחתוך כי

אם אחר ברכת המוציא כדי שיהא שלם ממש בשעת הברכה. ע"כ. וסיים הכה"ח שם שאחר כך ראה שכן כתב כבר ה"ר זלמן (סוף אות ג) והקיצור שלחן ערוך (סימן מ"א סוף אות ג). ע"ש. וע"ע בתשובתו של הרב אברהם דיין שליט"א בקובץ קול סיני (אייר תשע"ז סימן נד) מה שהאריך בזה].

הגבהת הפת בזמן הברכה

ויש לעורר נמי מש"כ המשנ"ב (סי' קסז ס"ק כ"ג) בשם האחרונים דבברכת המוציא כשיאמר "השם" יגביה הככר, ובשבת שמברכין על שתי לחמים יגביה שניהם. אולם הבא"ח (ש"ר פר' אמור אות ו) כתב דלהרש"ש צריך להגביה הלחם ב'המוציא', ולהאר"י ז"ל יש להגביה הלחם כשמאריך בה"א של המוציא. ע"ש. ורבים סבורים שדין זה נוהג רק בלחם משנה בשבת ואינו כן אלא בכל יום שבוצע צריך לעשות כן.

לטבול פת במלח ג"פ

ולסיום יש לציין, שבכל סעודה, אפילו בחול, יש ענין ע"פ הקבלה לטבול פת במלח ג"פ, וכמו שהביא המ"ב (סי' קסז סקל"ג), ודלא כמו שרבים סבורים שרק בשבת יש ענין לעשות כן. [ואם אין לו מלח, יטבילו ג' פעמים בלחם עצמו, או בסלט שיש בו מלח, כגון טחינה וכד'. ומה שכתב בספר הליכות מועד (ימים נוראים עמ' קכג), וז"ל: ומטעם זה כתב הכה"ח (סי' קסז אות לז) בשם ספר סולת בלולה שאם אין לו מלח יטביל הלחם בלחם עצמו, לפי שהוא גימטריא ג' פעמים הויה ויש בו מלח, ויכוין שחלק הלחם שאוכל הוא החסד וחלק הלחם שמטביל בו הוא הדין, ובכך ימתיק הדינים והגבורות בחסדים. ולא כמו שטועים אנשים להטביל המלח בסלט הטחינה וכד' הנמצא בשולחן. עכ"ל. אולם אין דבריו מוכרחים, דהנה ז"ל הכה"ח שם: ואם אין לו מלח, נראה דיטבל פרוסת המוציא בלחם עצמו ג' פעמים, ויכוין להמתיק ג' גבורות בג' חסדים בכל טבול גבורה אחת, והטעם משום דהלחם אותיות מלח, וגם הוא גימטריא ג' הויו"ת, ונוכל לכנות אותם לג' גבורות גם כן, ובפרט בפת דידן שיש בו מלח, ויכוין למתק המלח שבו, אלא שפרוסת המוציא יכוין שהיא כנגד ג' חסדים, ולחם התחתון שמטבל בו נגד ג' גבורות, כיון דאי אפשר בענין אחר. עכ"ל. וכוונתו יש לומר דמה שהוזקק קודם לכן לומר שיטביל בלחם עצמו היינו כי אירי בתחילה בלחם שאין בו מלח, ולכן הוסיף "ובפרט בפת דידן שיש בו מלח", דכוונתו בזה דבפרט בפת דידן שיש בו מלח שבזה בלא"ה שפיר דמי לטבל בו מחמת המלח שבו, וכבר כתב שם שבמלח יש את הכוונות הנזכרים].

בריה שלימה - מצוי הדבר שאנשים אוכלים פלח של פרי הדר (כגון קלמנטינה) ומכניסים אותו לפה כשהוא שלם. וכן גרעינים שחורים וכיו"ב, וצריך ללמדם מה שכתב השו"ע דנכון ליזהר לא לאכול בריה שלימה פחות מכזית, ופלח שלם ג"כ חשיב בריה ולא כמו שסבורים שרק ענב שלם וכד'. ולכן יש להכניס מקצת הפרי ולאכול מקצתו ואח"כ להכניס את שאר הפרי, או לאכול כזית, או לשתות רביעית מים.[כב]

להטביל ג' פעמים ולא טיבול בעלמא

ועוד יש לעורר, שגם אלו שאכן נוהגים להטביל את הפת במלח וכנ"ל, ישנם שאינם עושים אלא טיבול בעלמא, ואינם מטבילים ג' פעמים, ויש להעיר להם דאמנם מדברי השו"ע (סי' קסז ס"ה) אין מבואר אלא לטבול במלח, ולא כתוב ג' פעמים, אכן אם מטבילים מצד מה שכתב השו"ע, הרי לדעתו אי"צ היום להטביל כלל, שהרי כתב שם דאם הפת נקיה או שהיא מתובלת בתבלין או במלח כעין שלנו, אינו צריך להמתין. ע"ש. ועל כרחך מה שאנו מטבילים במלח היום היינו מפני מה שכתב הכה"ח שם (ס"ק לח) שלפי מה שכתב שם בס"ק לז, אזי אפילו הפת נקייה ומתובלת במלח צריך לטבל פרוסת המוציא במלח כדי למתק הגבורות שבמלח ולסלק הסט"א מהשלחן ע"י החסדים שבלחם. ע"ש. וא"כ לזה בעינן ג' פעמים, וכמו שכתב שם בס"ק לז. ע"ש.

כב) הנה כתב השו"ע (סי' רי ס"א):
"האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים והשותה פחות מרביעית בין מיין בין משאר משקים מברך תחילה ברכה הראויה לאותו מין, ולאחריו אינו מברך כלל, ויש מסתפקים לומר על דבר שהוא כברייתו כגון גרגיר של ענב או של רימון שמברכין לאחריו אע"פ שאין בו כזית, לכך נכון ליזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית. ע"כ.

ומה שכתבתי שצריך ליזהר שלא לאכול גרעין שלם, כן מבואר בכה"ח (סי' רי אות טו), דמשמע ממסכת חולין (קיט) שקטנית אחת נקרא בריה אע"פ שהרבה גדלים בשרביט אחת. ע"כ. וכ"כ הבא"ח (מטות אות ה), וכ"כ בשו"ת אול"צ (ח"ב עמ' קלח). ולפי"ז האוכל גרעין אחד ג"כ נכנס בספק זה. ולכן טוב שישתה כוס מים אחר אכילת הגרעינים דבלא"ה בדרך כלל צמא מאכילת הגרענים ויברך ברכת נפשות על המים ויפטור הגרעינים.

ומש"כ שאפי' פלח הוי בריה, כן מבואר בשו"ת יבי"א (ח"ח סי' כה אות ז)

שפלח של פרי הדר גם כן נחשב לבריה, ולכן יקפיד לאכול ממנו כזית או שיאכלנו מעט מעט. וכ"פ בשו"ת אול"צ (ח"ב סי"ד תשובה כח). וכן הלכה. וכן הורה הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי חט"ו עמ' ע ס"ק ד). ולא כמו שנסתפקו בזה הגר"י קנייבסקי (שעורי שלמי תודה הל' ברכות עמ' מה) והגר"נ קרליץ (חוט שני ברכות עמ' יב). וכן דלא כהגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פט"ז סקי"א) שכתב שפלח של תפוז אינו כבריה.

והנה אע"פ שמלשון השו"ע שכתב "נכון ליזהר" ולא כתוב שצריך להחמיר לכתחילה, משמע שהוא רק מצד חומרא, כתב הגאון הרב משה לוי בספרו הבהיר ברכת ה' (ח"ב פ"א הערה 27) דמלשון מרן בב"י והשו"ע משמע שהבין שאין מי שסובר בהחלטיות שהלכה כדעת הירושלמי שעל בריה פחות מכזית צריך לברך ברכה אחרונה, ולכן כתב ויש שמסתפקים ולא כתב יש אומרים, אבל באמת חזינן להארחות חיים (הל' ברכות אות כט) שכתב בהחלטיות שעל בריה מברכים ברכה אחרונה אע"פ שאין בה שיעור כזית, וסיים שכ"כ רבינו יונה והרשב"א. ע"ש. וכ"כ בספר הפרדס (שער עשירי פ"ב אב), וכ"כ ראבי"ה (ברכות סי' קז). ואפשר שאילו היה רואה מרן דבריהם היה חושש לכתחילה מצד הדין ולא מצד חומרא בלבד. ובפרט שהתיקון בזה הוא קל שיסיר ממנו משהו ולא יכניסנו לפה כשהוא שלם, שכיון שאין מכניסו שלם לפיו אינו נחשב בריה. וכ"כ העולת תמיד (סי' רי סק"א) וכ"פ המ"ב (סי' רי סק"ח) והכה"ח (אות כ). עכ"ד.

אין חילוק בין פירות ז' לשאר פירות

ודע שאין חילוק בין פירות משבעת המינים כגרעין של רימון או ענב לבין שאר פירות העץ והאדמה, וכמבואר להדיא בתר"י (במסכת ברכות לט.) שגם על גרעין של גודגניות מברך ברכה אחרונה משום דהוי בריה. וכן הובא בארחות חיים (הל' ברכות אות כט). וכ"כ בראבי"ה (סי' קז) שעל קטנית אחת מברך בורא פרי האדמה וגם לאחריו. ע"כ. וכ"פ המג"א (סי' רי סק"ג). וכ"כ הא"ר (שם סק"ב). וכ"פ בשו"ת חוות יאיר (סי' קס), והוסיף שגם דג קטן הוי בריה. וכ"פ בשעה"צ (סי' רי א"כ). ואע"פ שהגאון פני יהושע (ברכות לח:) כתב שדין בריה שייך דווקא בפירות משבעת המינים כדמשמע בירושלמי. ע"ש. נראה דאשמיטתיה כל הני ראשונים דלהדיא לא חילקו בין שבעת המינים לשאר פירות, וכבר כתב להשיג עליו בספר ערך השולחן (סי' רי אות ב) מדברי כל הראשונים הנ"ל והאחרונים. וכ"פ הבא"ח (מטות ה). וכ"פ בשו"ת יבי"א (ח"ח או"ח סי' כה אות ז). וכ"פ הגרש"ז אויערבאך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' צא סק"ה). ולא כמו שנסתפק בשו"ת הר צבי (או"ח סי' קי). וע"ע מור וקציעה (סי' רי).

דין בריה שלא אוכל הגרעינים

ואם הוא פלח שיש בו גרעינים ומכניס אותו שלם ומוציא את הגרעינים, וכמו"כ אם אוכל דובדבן ומכניס אותו לפה ומוציא את הגרעין, באנו בזה למחלוקת הפוסקים בביאור דברי הרמ"א (סי' רי ס"א), דלדעת המ"ב (סק"ט) [עפ"י הדברי חמודות והגר"א] שאפי' בגרעינים שאין ראויים לאכילה כלל, אם נטל משם הגרעין, לא חשיב בריה, וכ"ש בגרעין הראוי לאכילה כשאינו אוכלו אינו חשיב בריה, ולדבריהם לא צריך לברך על דובדבן או פלח עם גרעין וכדו' לכו"ע (כשמוציא את הגרעין), אבל דעת המג"א (סק"ד) שדווקא בגרעין הראוי לאכילה כשלא אוכלו ניצול מחשש בריה (וכגון גרעין של ענב וכיו"ב), אבל פירות שאין הדרך לאכול גרעיניהם אע"פ שהוציא הגרעין אם אכל את כל הפרי בבת אחת הרי זה בגדר ספק ברכה אחרונה. ולפי"ז יש להחמיר שלא להכניס דובדבן שלם לפיו אף שלאחר מכן מוציא הגרעין. ומ"מ המיקל בזה יש לו על מה שיסמוך, דאיכא בזה ס"ס שמא לא צריך לברך נפשות על בריה, ואת"ל שצריך שמא קי"ל כדברי הגר"א שפסק המ"ב שכל שניטל הגרעין לא מיקרי בריה. ומ"מ אם לוקח פרי שלם וקודם הברכה מוציא הגרעין וכגון תמר שחותכו לשניים כדי לבודקו מתולעים ומוציא הגרעין, לכו"ע אין בו חשיבות בריה ואין חשש לאוכלו כולו דסו"ס אינו שלם וכמו שכתב השעה"צ (רי אות כא). ועתה ראיתי בספר ברכת הבית (שער טז סק"י) שכתב לחדש שאפי' אם חתכו לפני הברכה אין מתבטל ממנו דין בריה אא"כ חתכו לשניים ממש, אבל אם חותכו מעט ועדיין החתיכות מחוברות זה לזה בגדר שלימה הוא, והכרחו מהא דדנו המג"א והאחרונים (הובא במ"ב סק"ט) בהוציא את הגרעין מהפרי, דלמג"א מיקרי שלם, והלא בזה שחותכו כדי להוציא הגרעין בטל מדין בריה, אלא על כרחך מיירי שעשה בפרי בקיעה או חיתוך מועט כדי להגיע לגרעין ועדיין הוא בגדר שלם כיון שלא נחתך לשניים ממש. ע"כ. ולענ"ד נראה דאין הכרח כלל לדבריו, דהם איירו שמכניס הפרי שלם לפיו ולאחר מכן מוציא הגרעין כמו שמצוי שאוכלים דובדבנים וכדו', אבל אם חותך הפרי קודם ברכת הפרי לא הוי בכלל בריה לכו"ע. ומ"מ נראה דאם נחתך מעט באופן שאם מחזיק החלק הקטן, נשאר החלק השני אחוז ומחובר לו, ואינו נופל ממנו, בזה הוי כמחובר, ויש לו דין בריה. וכדין לחם שמבואר בשו"ע (סי' קסז ס"א) שאם חתך באופן שכאשר יאחז בפרוסה יעלה שאר הככר עמו, הוי כשלם. ע"ש. ובשו"ת וללוי אמר (ח"ב סי' כז עמ' קצב) כתב: ונ"ל דאם נחתך מעט ועדיין מחובר לפרי עצמו חשוב עדיין כמחובר והו"ל בריה. עכ"ל. ולהאמור נראה דהיינו דוקא באופן הנ"ל.

ועוד כתב בספר הנ"ל, ואם חתכה לשנים ואכלם ביחד צ"ע אם הוי בריה, אבל אם אכלם בזא"ז פשיטא דלא הוי בריה. וכן מבואר בבא"ח (שנה

ראשונה מטות הלכה ה) שכתב, לכך הוא יברך בהיות הפרי שלם, ולא יכניסנו כולו לתוך פיו, אלא יכניס מקצתו, "ויאכל מקצתו", ואחר כך יכניס שארית הפרי. אבל לא יחתוך הפרי בידו אחר הברכה, משום דבזה שוהה בין ברכה לאכילה, אלא יעשה כמו שכתבנו, שיכניס הפרי תכף אחר הברכה בפיו ולא יכניסו כולו אלא מקצתו, ותותך מקצתו בשניו, "ויאכל המקצת", ויחזור ויכניס השארית ויאכלנה. עכ"ל. ומדכתב והדגיש "ויאכל מקצתו" וכן "ויאכל המקצת" ורק אח"כ יחזור ויכניס שאר הפרי ויאכלנה, משמע דצריך לבלוע את חתיכת הפרי הראשון שאכל. [ובפסקי תשובות (ח"ב עמ' תשצ בהערה 50) כתב, דהיינו דוקא אם בשעת הברכה בירך על שלם ואח"כ חותכו לשניים, אבל אם כבר בשעת הברכה היה חלוק לשניים אין חששא דבריה. ולא ידעתי מניין לו הך, דהמעיין בברכת הבית הנ"ל יראה דלא משמע הכי, דכתב הכי בסתמא ולא חילק, וכן מדברי הבא"ח הנ"ל ליכא ראיה, דהוא איירי בסתמא דמילתא שמברכין על פרי שלם, אבל אפש"ל דה"ה נמי אם חילק לשניים קודם הברכה שיש ליזהר כן]. אולם אחר העיון נראה דהמיקל בזה יש לו על מי שיסמוך, דהנה מצינו להנימוקי יוסף (בחידושיו לברכות דף לט.) שכתב, וז"ל: ולאחר שנפרך או נחתך או שנימוח לא חשיב בריה. עכ"ל. ומסתימת דבריו משמע דכדי להפקיע ממנו שם בריה סגי בזה שנחתך ואפילו שמכניס לפיו בבת אחת. וכן משמע מדברי הרא"ה בחידושיו לברכות שם. וכן מבואר בעולת תמיד (סי' ר"י סק"א) ובמשנ"ב (שם סק"ו) ובשעה"צ (שם אות כא). ע"ש. וכ"כ הגר"א מסאלוניקי בספרו טהרת המים (מערכת ב אות ד). ויש לומר בזה ספק ספיקא, דשמא על בריה לא מברכים ברכה אחרונה, ואת"ל שמברכים שמא בכה"ג לא הוי בריה. ומ"מ המחמיר בזה תבא עליו ברכה. וכמו שפסק בספר ברכת שמואל (עמ' רפח). ע"ש. וע"ע בברכה נאמנה (בהוספות ומילואים על סי' רי). ע"ש.

ואע"פ שגרעיני חמניות יש להם קליפה ומסירם אינו מבטל חשיבות הפרי לכולי עלמא, וכמו שכתב הערוך השולחן (סי' רי ס"ד) שקליפת האגוז הקשה שמבחוץ אינה מעכבת לדין בריה. וכן משמע מדברי המ"ב (סק"ט) שכתב כשאכל מה שבתוך הגרעין אע"פ שזורק הקליפה הוי בגדר בריה. ומה שהזכיר בספר שלחן הטהור אף לענין קליפת הפרי שאם קולפו לפני הברכה הרי זה בטל מדין בריה, צ"ל שמיירי בקליפה הנאכלת וכמ"ש בערוך השולחן שאם לא אכל את הקליפה הרכה שעל המאכל שראויה לאכילה אין זה נחשב אכילת בריה, אולם באגרות הפמ"ג (אגרת ג ד"ה אגוז) כתב שאע"פ שקולפים ממנו את הקליפה הדקה מאד מ"מ נחשב בריה. ע"ש.

ברכה אחרונה - ישנם רבים שמחוסר תשומת לב אחר שאוכלים חטיפים ומיני מגדים למיניהם וכגון שאוכלים כזית בוטנים או שותים רביעית משקה אינם מברכים ברכה אחרונה, ולכן ישתדלו לברך את הברכה האחרונה מיד בגמר האכילה או השתיה, כי הנסיון מראה שאם לא מברכים מיד אלא משאירים את הברכה לזמן מאוחר יותר,

---

לא לאכול בריה גם אם לא מברך עליה

ומה שחושבים מקצת אנשים שרק על הפרי שמברך צריך להקפיד לא לאוכלו בריה שלימה, אבל לא על שאר בריות שאוכל אח"כ, אינו נכון, דפשוט הוא שעל כל בריה ובריה הוא מכניס עצמו לעוד ספק ברכה אחרונה. וכ"כ בחוט שני (הל' שבת, עניינים שונים, עמ' שא).

להקדים לברך על חתיכה הגדולה

ועוד יש לעורר מה שרבים לא שמים לב, שאם יש לפניו שני חתיכות עוגה, קטנה וגדולה, יברך על חתיכה הגדולה, וכן כל כיו"ב וכמבואר בשו"ע (סי' רח ס"ב), ולפי"ז כתב בספר הליכות ברכות (עמ' רמ) שאם יש לפניו אפרסמון ושקד שיש לו לברך על האפרסמון כיון שהוא יותר גדול, אולם עיין בפס"ת (סי' ריא הערה 18) שכתב שכל מה שגדול קודם זה דוקא שכולם ממין אחד ממש כגון תפוחים גדולים וקטנים, אבל כמה מיני פירות כל אחד וגודלו הטבעי שלו אין חשיבות לגדול יותר מקטן. ע"ש. ואין להוכיח מלשון השו"ע (סי' קסח ס"ב) דכתב "אם שתי שלימות **ממין אחד**, אחת גדולה ואחת קטנה מברך על הגדולה", הרי שנקט מרן דווקא ממין אחד, די"ל דנקט מרן מין אחד משום שפעמים אם הם שני מינים מברך על הקטנה וכגון פת ממין חיטה ופת ממין שעורה שמברך על חיטה תחילה אפילו שהיא קטנה.

פרי שלם קודם לחביב

כמו"כ יש לעורר מש"כ המ"ב (סי' ריא סק"ד) דפרי שלם קודם לפרי חביב אם הוא לא שלם, ולפי"ז אם יש לפניו פרי חביב ופלח של תפוז וכדו', צריך להקדים את פלח התפוז דהוי שלם והוא קודם לחביב. וראיתי בהליכות ברכות (עמ' רמד, הערה כג) שכתב שפלח קלמנטינה יש לו דין בריה ואין נחשב שלם. ע"ש. אולם דבריו אין מוכרחים, דעד כמה שיש לו דין בריה י"ל דחשיב כשלם. שו"ר שכ"כ בפס"ת (סי' רו הערה 43) שפלח תפוז ושאר פירות הדר נחשב שלם.

פעמים רבות מסופק אם בירך או לא, ולא יכול לברך משום סב"ל, וגם אם ודאי לא בירך פעמים רבות עובר שיעור עיכול, בפרט בפירות ומים ששיעור עיכולם הוא זמן מועט. [כג]

כג) הנה מלבד התועלת שכתבנו לברך מיד כדי שלא ישכח, וכמו שכבר כתב החיי אדם (כלל נט ס"א): "יזהר כל אדם שתיכף כשגמר בדעתו שלא לאכול ולשתות עוד באותו פעם, שיברך תיכף ברכה אחרונה, ולא יעסוק בשום דבר עד שיברך, **כי קרוב לודאי שישכח מלברך**". ע"כ. מלבד זה ג"כ הטוב ביותר לברך ברכה אחרונה מיד מכיון שרבו הדעות בפוסקים עד אימתי יכול לברך ברכה אחרונה, דהנה בשו"ע (סי' קפד ס"ה) כתב: עד אימתי יכול לברך, עד שיתעכל המזון שבמעיו, וכמה שיעורו, כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה, ומשעה שהתחיל להיות רעב, אף על פי שלא נתעכל עדיין לגמרי, כנתעכל לגמרי דיינינן ליה; וכן **נמי לענין אכילת פירות ושתיית יין, אם אינו רעב ולא צמא ותאב לאותם פירות, יברך, אם אינו יודע לשער אם נתעכלו.** ע"כ. וכתב בפסקי תשובות (סי קפד אות י) דקשה לשער ולומר בזה דברים ברורים, כי לפעמים אדם תאב ואף יש לו הרגשת רעב או צמא למין מאכל או משקה שאכל ושתה, ולא משום שנתעכל כבר אכילתו הקודמת, אלא משום שנתעוררה תאוותו למאכל או משקה זה.

ולמעשה כתב שם, דעל פי מסקנת הפוסקים, יש לחלק בין דברי מאכל המתעכלים לאט ונותנים הרגשת שובע לזמן רב, כבשר ושאר תבשילים, שאת אלו אפשר להגדירם בגדר פת ומזונות, לבין מיני פירות ומיני מתיקה ומשקין שבזה אם אכל או שתה מהם כדי שביעה (שבא לידי סיפוקו בהרגשת שובע) השיעור הוא שעה וחומש (72 דקות), ואם מרגיש עדיין הרגשת שובע אף לאחר שעה וחומש, אזי כדי לצאת מידי ספק ראוי לאכול שוב (ואם לא הסיח דעתו מלאכול לא יברך לפניה) ואז יברך על הכל. [דיש לחוש לפשטות דברי השו"ע וחלק מהפוסקים דכל שאינו תאב ורעב לאכילה או שתיה, שפיר מברך, אך כאמור כיון שהטעות מצויה בהרגשות האלו, וגם מצינו דיעות אם צריך שיהיה ב' התנאים לטיבותא גם שאינו רעב וגם שאינו תאב לאכילת פירות או שמא די באחד מהם (עיין בלבוש ועו"פ) לכן יאכל עוד ממאכל זה]. ואם אכל מעט פירות ומיני מתיקה או שתה מעט משקין באופן שלא מילא כריסו מהם בהרגשת שובע, בזה ישתדל ויקפיד מאד לברך ברכה אחרונה בסמוך לגמר אכילתו. ואם עבר זמן, לדעת קצוה"ש (סי' ס סק"כ) עד י"א דקות מאכילתו או שתייתו עדיין יכול לברך ברכה אחרונה, ודעת הכה"ח (סקכ"ט) שעד חצי שעה יכול לברך ברכה אחרונה לכתחילה, ומעבר לחצי שעה עד שעה וחומש אזי אם בטוח הוא שמרגיש הרגשת שובע (שאינו

רעב ותאב לאכילה או שתיה) יברך ברכה אחרונה, ואם מסופק, יאכל או ישתה שוב (ואם לא הסיח דעתו - לא יברך לפניה), ואם עבר שעה וחומש הפסיד הברכה האחרונה, ויש אומרים שלאחר שעה שוב לא יברך ברכה אחרונה. ע"ש. ובהלכה ברורה (סי' קפד בבירור הלכה אות טו) הביא שי"א דעד רבע שעה ודאי לא עבר שיעור עיכול. ולכן אם מברך מיד לא נכנס לספקות וחששות אלו.

וכמו"כ מצוי הדבר, ובפרט בליל שבועות שנשארים כל הלילה ערים, שאדם שותה כוס מים שיעור רביעית, ולא מברך ברכה אחרונה כי סבור שישתה בעוד זמן מה כעשר דקות וכדו' עוד כוס ויברך עליה נפשות. אבל אינו נכון לעשות כן דכיון דעבר כעשר דקות מהכוס הראשונה יש לחוש שהפסיד ברכה אחרונה על אותו כוס, כיון דשיעור עיכול מים מועט הוא, וכמו שכתבו הפוסקים הנ"ל, והברכה האחרונה שמברך תופסת רק על הכוס השניה, וכמו שכתב הביאור הלכה (סי קצ ס"ב), וז"ל: אכן לבי מגמגם בזה דנהי דאם שהה הרבה לא נתבטלה ברכה ראשונה, כיון שלא הסיח עכ"פ דעתו, מ"מ מאן יאמר לן דרשאי לעשות כן, דהרי עכ"פ מפסיד ברכה אחרונה של אכילה ושתיה זו, ומה שיברך לבסוף לאחר אכילה ושתיה שניה לא מהני כלל לזה כיון שכבר נתעכל, והוי כמי שאינו, ומה גם שמצוי כמה פעמים שבהמשך איזה זמן נשתנה רצונו או מטריד מאיזה דבר, ואינו אוכל ושותה עוד וא"כ בודאי מפסיד ברכתו לגמרי. ע"כ.

אם ברכה אחרונה הוי סילוק כשדעתו להמשיך לאכול

וכתב בספר סדר היום (עמ' סד) שכל שנתכוין לפטור בברכת הנהנין את מה שיאכל אחר כך, אפילו אם בירך נפשות אחר המאכל הראשון אינו חוזר ומברך ברכת הנהנין על המאכל השני. וכ"כ החיי אדם (כלל מט דין יט) דדוקא ברכהמ"ז חשיבא הפסק, ואפילו אם היה בדעתו לאכול ולשתות עוד צריך לברך, משא"כ ברכה אחרונה פרטית כל שהיה בדעתו להמשיך לאכול ולשתות רשאי להמשיך בלי לברך שנית אפי' אם שכח ובירך בינתים ברכה אחרונה. וכן בספר מאורי אור (חלק בן נון דף קמח ע"ב) כתב שהאוכל פירות כשיעור ברכה אחרונה, ואינו רוצה לאכול כל הפירות שלפניו בפעם אחת, ודעתו שבעוד כחצי שעה יחזור לאכול מהם, אלא שירא פן ישכח מלברך ברכה אחרונה, נראה שיברך ברכה אחרונה על אכילתו עתה, ואחר כך אין צריך לברך לפני הפירות שיאכל, כיון שהיה דעתו לאכול עוד מהם, ורק אם יאכל עוד כשיעור, יברך ברכה אחרונה. ע"כ. והוב"ד בשו"ת יחו"ד (ח"ו סי"א) ובחזו"ע (טו בשבט עמ' קעז) וכתב שם דלפי"ז בליל שבועות אפילו יברך ברכה אחרונה על פירות שהובאו בתחילה, מחשש פן ישהה שיעור עיכול בינתיים, כשיביאו עוד לפניו פירות אחר כך לא יחזור לברך ברכה ראשונה ע"ש. וכן פסקו החסד לאלפים (סי' קצ א"ב),

ובשו"ת יחו"ד (ח"ו סי' יא), ובשו"ת חזון עובדיה (ח"א סי' יח). ולכן אם חושש שעד שישתה או שיאכל יעבור זמן הברכה האחרונה יברך מיד, וכשיאכל וישתה שוב, לא יברך ברכה ראשונה כיון שבברכתו הראשונה שבירך בתחילה פטר את כל מה שיאכל וישתה, דהברכה האחרונה לא חשיב הפסק דמאחר וכל הסיבה שבירך את הברכה האחרונה הוא רק מפני החשש שיעבור זמן הברכה ויפסידה ולא מפאת שאינו רוצה להמשיך לאכול ולשתות עוד, לכן אין זה נחשב כסילוק מהברכה, ורשאי להמשיך לאכול ולשתות על סמך מה שבירך בתחילה. וכ"פ בשו"ת הר צבי (או"ח סי' צו), דמהני לברך נפשות על פירות וכיוצא בזה בכוונה מפורשת שלא לפטור משקה שרוצה להמשיך בשתייתו, ולאחר מכן רשאי להמשיך בשתיית המשקה. ע"ש. וכן מבואר בשו"ת אור לציון (ח"ב פי"ב אות יט) בדעת המג"א דכל שאין מסיח דעתו רשאי להמשיך בלא ברכה מלבד בברכהמ"ז. ע"ש. וכן בספר מאמר הלוי (ברכות סי' כא) הביא שנשאל הגרי"ש אלישיב זצ"ל אדם שאכל או שתה ומברך ברכה אחרונה כדי שלא יעבור זמן עיכול ודעתו לאכול גם אחר הברכה אם צריך לחזור ולברך. והשיב, דברכת המזון ודאי הפסק, וברכת מעין שלש הוי מחלוקת אם הוי הפסק, וברכת בורא נפשות ודאי אינו הפסק. ע"כ.

ועתה ראיתי בספר ברכת ה' (ח"ג פי"א ה"ז הער' 26) שאחר שהביא דברי החיי אדם הנ"ל, תמה על דבריו ממש"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' רמא) שבברכת בורא פרי האדמה שמברך על הכרפס בליל פסח פוטר את המרור שעתיד לאכול, לפיכך אין לברך מיד ברכה אחרונה אחר שאכל את הכרפס אלא אחר שיאכל את המרור, שאילו בירך ברכה אחרונה על הכרפס היה צריך לחזור ולברך על המרור בורא פרי האדמה. ע"ש. והובא בב"י (סי' תעג). וכ"כ להעיר בספר הלכה ברורה (סי' קעט אות ז). וכן יש להעיר דכן משמע נמי להדיא מדברי הרא"ש במסכת פסחים (פרק י סו"ס כד) דכתב לענין יין לפני המזון, "ועוד דאם איתא דיין שלפני המזון טעון ברכה לאחריו כשאין לו יין בתוך המזון, אם כן כשיש לו יין נמי בתוך המזון יצטרך לברך אחר יין שלפני המזון קודם ברכת המזון דיין ששתה בתוך המזון אין טעון ברכה לאחריו דהוי דברים הבאים מחמת סעודה בתוך הסעודה ואיך יתכן שיהו נפטרין בברכה ראשונה אחת כיון שאין נזקקין ברכה אחת באחרונה הלא מיד אחר ששתה היין שלפני המזון נזקק לברך אחריו ברכה שאינה צריכה ליין שבתוך המזון, הלכך אין מצטרפין כלל ליפטר בורא פרי הגפן וכו'". עכ"ד. והביאו הב"י (סי' קעד ס"ה ד"ה ובפרק כיצד מברכין). ומבואר להדיא מדבריו דכיון שצריך לברך על היין שקודם המזון ברכה אחרונה, אין היין שבתוך המזון נפטר מברכה ראשונה. וכ"כ להעיר בהליכות מועד (שבועות עמ' תנה). וא"כ י"ל דדוקא היכא שבירך מחמת טעות, דברכה כזו לא הוי הפסק, אבל היכא

שלא טעה אלא בירך כדי שלא יעבור שיעור עיכול, באמת הוי הפסק, וכן צידד לומר בספר מאמר הלוי (סי' כא). ובאמת שחילוק זה כבר כתב הא"ר (סי' קצ) בדעת המג"א. ועיין בשו"ת חזו"ע (כרך א עמ' רסב) שכתב שנראה יותר כדברי האחרונים דברכה אחרונה חשיב סילוק והיסח הדעת. ע"ש.

ג' פתרונות למברך ברכה אחרונה ודעתו להמשיך לאכול

ומכח תמיהות אלו נראה שהעצה היעוצה היא כמש"כ בהליכות מועד (שבעות עמ' תנה) ובספר ברכה נאמנה (בסוף הספר שו"ת ברכת יאיר סי' טז), והוא שבתחילה כשמברך על המאכל ברכה ראשונה אין לכוין על כל האכילות שבמשך הלימוד, אלא אדרבה יכוין לפטור בברכה זו כל מה שיאכל או שישתה רק עד שיברך ברכה אחרונה, ואז אם מחליט שבחצי שעה הקרובה לא רוצה עוד לאכול ולשתות יברך ברכה אחרונה (ובשתיה אפילו עשר דקות וכנ"ל), ולאחר חצי שעה (בפירות ושתיה) או שעה (בעוגות) שרוצה לחזור ולאכול או לשתות שנית יברך שוב ברכה ראשונה, וזה הדרך מוציאה מידי כל ספק, וכן יעשה כל חצי שעה במהלך כל ליל שבעות, ואין לחוש כלל שגורם ברכה שאינה צריכה, דמותר לגרום ברכה שאינה צריכה כדי להסתלק מן הספק כמבואר בשו"ע (סי' קעד ס"ד וס"ה), [והגבלת הברכה היא חידוש של מרן הב"י ונפסק בשו"ע (סי' קעד ס"ב), שבמקום ספק מותר ורצוי להגביל את הברכה]. ומרויח בעצה זו נמי השלמת מאה ברכות שחייב לברך בכל יום. [ולפי שנידון זה מאד מצוי בכל ימות השנה ניתן לעשות תנאי זה פעם בחודש ואם קשה סגי בפעם בשנה שמגביל את הברכה הראשונה עד שיברך ברכה אחרונה, וכמש"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' מג) בשם ספר שולחן מלכים].

ועוד פתרון כתבו בהליכות מועד ובברכה נאמנה הנ"ל שלאחר שיברך ברכה אחרונה יצא מחוץ לאותה רשות ושיחזור יצטרך לברך שוב כמבואר בשו"ע (סי' קעח ס"א וב). ובמ"ב (סק"ב וסקכ"ו) מבואר דגם יציאה קצרה נחשבת שינוי מקום לברך שנית, וכך סתימת השו"ע והאחרונים. וכ"כ בשו"ת עולת יצחק (ח"א עמ' קיד) להדיא עצה זו בנדו"ד. וכן השתמשו בעצה זו בנידונים אחרים בספר ברכת הבית (שער יט סעיף כד) ובשו"ת אג"מ (חאו"ח ח"ד ס"מ). ואמנם עיין בהליכות עולם (ח"ב פר' בהעלותך סוף אות ב) שהביא את מה שכתב הריטב"א (סוכה מה: ד"ה ורבה בר בר חנה) שהיוצא על דעת לחזור לאלתר לא הוי הפסק. וכ"פ בספר הלכה ברורה (ח"ט שו"ת אוצרות יוסף שבסוה"ס סי' ה). אכן המעיין בדברי הריטב"א יראה דהוא איירי כשיוצא לבחוץ בתוך הסעודה, וא"כ יש לומר דס"ל כשיטת רב חסדא דאין שינוי רשות בתוך הסעודה, והטעם שכתב "לאלתר" דמשמע מיניה דאם יצא שלא לאלתר כן הוי הפסק, היינו לא מטעם שינוי רשות, אלא מטעם היסח

הדעת, וכמו שמבואר ברמ"א שאע"פ שפסק (בסי' קעח ס"ב בהגה) כרב חסדא דשינוי מקום באמצע סעודה לא הוי הפסק, מ"מ כתב (שם) שאם הסיח דעתו הוי הפסק, ולכך אם יצא לבחוץ לזמן מרובה מסתמא הסיח דעתו. וא"כ למה לן לאפושי פלוגתא בעוד שלא מצינו שום ראשון שכותב האי חילוק. אמנם מצאתי לריטב"א בהלכות ברכות (פ"ד הי"ד) שמבואר בדבריו שפסק כשיטת רב ששת, וז"ל: דשינוי מקום קובע ברכה. א"כ מבואר מדבריו שפסק כשיטת רב ששת, ואפ"ה כתב בחידושיו (הנ"ל) לחלק בין יציאה קצרה ליציאה ארוכה דביציאה קצרה לא הוי הפסק, וא"כ לכאורה יש לומר סב"ל, אך מ"מ נראה דיש לברך מכמה טעמים: א. דהמנהג לברך, ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל. ב. דכיון שלדעת רוב הראשונים ומרן צריך לברך, בכה"ג לא חיישינן למיעוט שסוברים לא לברך, וכמ"ש בברכת ה' (ח"א פרק ב סעיף ו). ג. דדעת הריטב"א דעת יחיד היא, שהרי לא מצינו לה חבר בראשונים, ולא אמרינן סב"ל מכח סברא יחידאה. וכ"פ בספר ברכת ה' (ח"ג עמ' תלג-תלד). ע"ש.

ואף דלכאורה עצה זו מועילה רק כשנמצא לבד ולא השאיר חברים, משא"כ אם השאיר חברים ששותים עמו לא מהני הפתרון לצאת לחוץ, דהא לדעת הרמ"א (סי' קעח ס"ב) מועיל חברים גם לדברים שאין צריכים ברכה לאחריהם במקומם ודלא כמרן הב"י, וקי"ל סב"ל אף נגד מרן הב"י, מ"מ יש לברך, ע"פ מש"כ ביחו"ד (ח"ו סי' יא) דהו"ל ס"ס בצירוף דעת מרן השו"ע והמנהג שכתבו כמה מהאחרונים, ספק כשיטת המ"א (סי' קפד סק"ט) דס"ל שאם עבר שיעור עיכול צריך לברך שוב (ברכה ראשונה), וספק כשיטת מרן הב"י שלא מועיל חברים לדברים שא"צ ברכה לאחריהם במקומם (ועוד שמא הבורא נפשות הוא סילוק אף שדעתו להמשיך לאכול). ובכה"ג דהוי ס"ס בצירוף דעת מרן לא אמרינן סב"ל. [וכל הס"ס דוקא אם עבר שיעור עיכול אבל אם לא עבר שיעור עיכול משמע מדבריו שלא יוכל לברך (דאין את הס"ס הנ"ל), אולם בשו"ת אול"צ (ח"ב עמ' קז הערה יז) כתב שבמקרה שיצא בכל אופן יש לברך, גם אם השאיר חברים, מאחר שגם הרמ"א מודה שמקרה זה לא מקרי 'חברים', דהרי לא ישבו על דעת קביעות שתיה יחדיו. ולדבריו לא בעינן שיעבור שיעור עיכול כדי לברך אם יצא לחוץ (אלא שעכ"פ אם בירך ברכה אחרונה על דעת להמשיך מצטרף גם ספק זה ויוכל לברך לכו"ע). וכ"כ בהליכות מועד (שבועות עמ' תנח), ומטעם זה כתב שם שגם אם אכל עוגות יכול לסמוך על יציאה לבחוץ, היות ולדעת השו"ע (סי' קעח ס"א) גם בעוגות יש דין שינוי מקום, ואף שנקטינן סב"ל וכדעת הרמ"א, מ"מ חזי לאצטרופי לדעת רוב הפוסקים שברכה אחרונה הוי סילוק, אולם מדברי שו"ת יחו"ד הנ"ל שציין לרמ"א וחשש לצרף ס"ס עם דעת מרן, בעינן דוקא שיעבור זמן עיכול, אלא דהתם מיירי כשלא בירך ברכה אחרונה, אבל אה"נ אם בירך ברכה אחרונה שוב יוכל לברך

מס"ס דשמא כדעת מרן ושמא ברכה אחרונה הוי סילוק וכנ"ל. ולפי"ז כתב בברכה נאמנה הנ"ל, שאם אוכל כזית מזונות, אזי כיון שהניח מקצת חברים אין יכול לברך שוב ברכה ראשונה, דגם מרן מודה דבזה מהני הניח מקצת חברים, ושוב ליכא הס"ס הנ"ל].

ומ"מ נראה דעדיף לעשות כמו הפתרון הראשון, להגביל את הברכה, משום דנהי שדעת הב"י דלא מהני מקצת חברים בפירות, כתבו בהגהות איש מצליח (סי' קעח הערה 1) די"ל דלא כתב כן לדינא, רק לדעת הטור, והא קמן דהשו"ע העתיק לשון הרמב"ם דגם בשתיה ובאכילת פירות דינם כאכילת פת, ופשט דבריו דמיירי בכל פירות ובכל שתיה. וא"כ ליכא ס"ס לברך גם ביוצא לחוץ.

ובברכה נאמנה הנ"ל הביא שם פתרון, דאחר שיברך ברכה אחרונה יסיח דעתו מהאכילה או השתיה, ובכה"ג יכול לברך לכ"ע, וגם לדעת המג"א דס"ל דלא חשיב סילוק ע"י הברכה אחרונה, זהו דוקא כאשר בזמן הברכה היתה כוונתו להמשיך ולאכול, אבל אם בזמן הברכה חשב בפירוש שע"י הברכה רוצה לחלק את האכילה מודה המג"א דחשיב סילוק וחשוב כשתי אכילות. וכיו"ב כתב המ"ב (סי' רו סק"י) גבי מש"כ השו"ע שם במי שבירך אדמה על פרי אדמה וכיון מפורש לפטור בזה גם פירות העץ דלשו"ע יצא יד"ח ולאחרונים לא יצא "דיותר טוב להיות נמלך שלא לאכול מיד הפרי העץ, אלא לאחר זמן, ויחזור ויברך". ע"ש. וכ"כ הגר"מ מאזוז שליט"א בהערות על ספר נפש חיה (מערכת ב אות ה) בשם הגאון כה"ח פלאג'י (סי' כב), דמאחר שיש מבוכה אם ברכה אחרונה נחשבת לסילוק כשדעתו היתה להמשיך לאכול, ולכן לא ישתה עוד תיכף אלא יפסיק מעט בדיבור ויסיח דעתו לדבר אחר ואח"כ יברך וישתה, וכעין זה תמצא בגר"ז הובא בספר קצות השולחן (ח"ב סי' מח אות כ), וכ"ה בהליכות עולם (ח"ב עמ' כט). [וכן יש עוד עצה, שיבקש מחבירו שיוציא אותו יד"ח].

בירך מעין ג' לא הוי היסח דעת לשתיה

ובהיותי בזה, אמרתי להעיר נמי עוד מילתא שלא ידוע להמונים, שאם אכל מיני מאכלים שברכותיהן האחרונות מחולקות לבורא נפשות ומעין שלוש, כגון פירות או שתיה, ומיני מזונות, ובירך ברכה אחרונה אחת, אין בזה סילוק על המין שברכתו האחרונה אחרת, ודלא כהמון העם שסוברים שכשמברכין מעין שלש הרי זה סילוק והיסח דעת גם משתיה, וכן העלה בשו"ת שאילת שאול (סי' כה), וכ"כ בפסקי תשובות (סי' קעט אות ה), וכתב שם (בהערה 27) שההמונים אין ידוע אצלם דבר זה, ולדידם פשוט שמברכין מעין שלש, הרי זה סילוק והיסח הדעת גם משתיה, וכבר כתב

המ"ב (סק"ג) שאם הסיח דעתו בהדיא בלבו מלשתות עוד, ואח"כ רוצה לשתות ג"כ צריך לברך בתחילה על המשקה. ע"ש. ומש"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ב סי' לד) דהסילוק מן המים שע"י ברכה אחרונה הויא סילוק גם לפת הבאה בכיסנין שאם ימלך וירצה עוד לאכול מפת הכיסנין יצטרך לברך שוב. ע"ש. צ"ל דהתם איירי שהסיח דעתו מפת הבאה בכיסנין דסבר שנגמר לו הפת הכיסנין וכמש"כ שם, אבל אם בירך בסתמא נראה דגם הר"פ יודה דלא הוי סילוק. וכן מבואר בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' לב), שכתב דהאוכל אורז ושתה מים ובירך על המים ברכת נפשות, ולא כיון על האורז מאחר שחשב שהאורז ברכתו האחרונה היא על המחיה, דלא יצא מאחר שמצוות צריכות כוונה, וצריך לברך שוב בורא נפשות על האורז. ע"ש. וא"כ לכאורה סותר את דבריו בסימן לד הנ"ל שכתב דברכת נפשות שבירך על המים גרמה סילוק לפת הבאה בכסנין, דהלא מצוות צריכות כוונה. ועל כרחך צ"ל כנ"ל דשאני ההיא דסימן לד דאיירי שהסיח דעתו מפת הבאה בכיסנין דסבר שנגמר לו הפת כיסנין וכמש"כ שם, משא"כ בההיא דסימן לב מיירי שבירך על המים בסתמא ולא הסיח דעתו מהאורז ומש"ה לא נפטר האורז. והנה זה לשונו (בסי' לד): כיון דבירך ברכה אחרונה על המים, דבלי ספק ודאי צריך לברך על מים אחרים שישתה עתה, אז ה"ה דהוי נמי סילוק גמור לגבי פת כסנין ג"כ, ודוגמא לזה מצינו בגמ' דברכות (מג.) דקאמר מיגו דקא מהניא ליה הסבה לפת מהניא ליה הסבה ליין, ע"ש, והכא עדיף טפי מפני שהדרך הוא כיון דעשה סילוק מן המים בברכה אחרונה, ודאי עשה סילוק גמור מן אכילה ג"כ, מפני שדרך לשתות מים בגמר אכילה, וכך אמרו חכמים אחר כל אכילתך שתה מים, ועל כן יפה עשה השואל שבירך על פת כסנין שאכל מחדש. עכ"ל. ונראה דשתי הטעמים צריכי, ולא סגי הא בלא הא, דאל"כ יסתור דברי עצמו בסי' לב וכאמור. א"נ י"ל דבתירוץ הראשון כוונתו לסמוך על הא דקאמר בתחילת התשובה דסבר שנגמר לו הפת, וא"כ הוי כהיסח הדעת ובצירוף דאיכא מיגו שפיר הוי היסח הדעת. וע"ז הוסיף דהכא עדיף טפי דהוי היסח הדעת גם מצד שדרך לשתות מים בגמר אכילה. וק"ל. וגם אי נימא דהרב פעלים פליג בזה, מ"מ הרי כבר כתבנו שהשאילת שאול כתב שאי"צ לברך וא"כ לא יהיה אלא ספק וסב"ל.

ודע דלעניין מה שכתב הרב פעלים (בסימן לב) הנ"ל דהברכה אחרונה שבירך על המים בסתמא לא פטרה את האורז מאחר שמצוות צריכות כוונה, עיין בהליכות עולם (ח"ב עמ' פח) דפליג מאחר דאף דקי"ל שמצות צריכות כוונה, מ"מ בברכות חיישינן למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, ולכן בדיעבד נפטר האורז בברכת הנפשות שבירך על המים, אף שלא כיון לפטרו, ואף כשחשב שברכת האורז היא על המחיה, מ"מ לא נחשב דהוי כאילו כיון בהדיא

שלא לפטור את האורז [שבזה לכו"ע לא פוטר אותו], מאחר דהכא כיון שאילו ידע שהוא חייב על האורז ברכת בנ"ר אינו רשאי לכוין לא להוציא בברכת בנ"ר את האורז (דהוי ברכה שאינה צריכה), א"כ שב מידיעתו הוא, ויצא למ"ד מצות אי"צ כוונה. ע"ש. ומ"מ משמע מדבריו דאילו באמת כיוון להדיא שלא להוציא בברכת בנ"ר אלא את המים ולא את האורז, היה מהני, אלא דלא שרי לעשות הכי מחמת דהוי גורם לברכה שאינה צריכה, שהרי גורם שיצטרך לברך שוב בורא נפשות על האורז. אולם נפק"מ כאשר שתה תה או קפה ואכל פירות ויודע שפירות לא יאכל עוד בחצי שעה הקרובה, ורוצה להסתלק מהם [כי חושש שמא יעבור זמן עיכול לפירות], ומאידך כן ירצה להמשיך לשתות בחצי שעה הקרובה שוב תה או קפה, דבכה"ג יכול לברך בורא נפשות ולכוין שרוצה לפטור רק את הפירות ולא את השתיה, ולא הוי גורם ברכה שאינה צריכה, דאדרבה ע"י זה שמכוין בבורא נפשות על הפירות שלא לפטור את התה או הקפה, בזה גורם שלא יצטרך לברך ברכה ראשונה על המים והקפה שממשיך לאכול אח"כ, ושפיר דמי. וכ"פ בהליכות ברכות (סי' רז אות ג). אלא שיש להסתפק אם מהני הכי רק בברכות שונות כפירות (או אורז) ומים, או גם בברכות שוות, ונפק"מ כאשר שתה רביעית מים ועדיין רוצה לשתות מהתה או קפה מידי פעם, האם יכול לברך ברכה אחרונה על המים ולכוין לא לפטור את התה או הקפה. וכן הסתפק בזה בספר הליכות ברכות (סימן רז הערה ח).

אכל אורז או פירות ושתה מים פחות מכשיעור

עוד יש להסתפק לפי מה שכתב בהליכות עולם הנ"ל שכשבירך על מים בורא נפשות בסתמא, פטר גם את האורז, מאחר דחיישינן למ"ד שמצוות אי"צ כוונה וכנ"ל, היאך הדין כאשר אכל אורז (או פירות) כשיעור ושתה מים פחות מכשיעור, ובירך ברכת נפשות בסתמא על האורז (או הפירות) האם הוי סילוק גם מן המים ואם ירצה להמשיך לשתות יצטרך לברך שהכל, או דלמא לא. דמחד גיסא י"ל דסו"ס ברכת נפשות שייכת במים ותחול גם על המים, ומאידך י"ל דמכיון שלא היה במים שיעור לא היה לברכת נפשות על מה לחול במים, ולא חלה אלא על האורז (או הפירות). וצ"ע.

לצאת במעין ג' לכתחילה מחבירו

ומילתא אגב אורחיה אמינא להעיר על אלו שאוכלים כזית מיני דגן, ואח"כ מבקשים מאדם אחר שיוציא אותם יד"ח בברכה אחרונה מחמת עצלותם לפתוח את הסידורים, דלאו שפיר עבדי, וכמו שפסק בשו"ע (סי' ריג ס"א) שבברכה אחרונה לכתחלה כל אחד צריך לברך לעצמו. ע"ש.

ברכה שאינה צריכה - ישנם הקונים פלאפל וקודם שנוטלים ידיים טועמים כמה אחדים מהצ'יפס ומברכים על זה ברכת אדמה, וצריך ללמדם שאין לעשות כן משום שגורמים ברכה שא"צ שהרי תכף מתכוון ליטול ידיים.[כד]

ברכו - צריך להיזהר מאד שלא לדבר לאחר שענו הקהל ברכו בערבית אפילו קודם שהתחיל לברך הברכה הראשונה [באופן שכוונתו להתפלל ערבית עם הציבור]. ואפילו באמירת הפסוקים "ה' צבאות עמנו" וכו' "והוא רחום" וכו' מי שלא הספיק לאומרם נכון שלא יפסיק לאומרם אחר שענה ברכו אלא יאמרם אחר התפילה.[כה]

כד) כ"כ המשנה ברורה (סי' קעו סק"ב) וזת"ד: "ודע, דהא דמותר לאכול קודם המוציא דברים שא"צ ברכה תוך הסעודה כגון המבוארים באות ב' דוקא שאין בדעתו לאכול תיכף, אבל אם השלחן ערוך והלחם לפניו אסור לגרום ברכה שא"צ, אלא יברך המוציא על הלחם ויפטר שארי דברים, ורק אם אוהב יותר לאוכלן קודם הסעודה מלאכלן בתוך הסעודה, י"א דאין בזה משום גרם ברכה שאינה צריכה. ואם הם דברים המושכין הלב לתאות המאכל בודאי יש לסמוך להקל לאכלן קודם הסעודה". ע"כ.

אולם פעמים מותר ונכון לגרום ברכה שאינה צריכה, וכגון אם עושה זאת לצאת ידי מחלוקת הפוסקים, וכמו שכתב השו"ע (סי' קעד ס"ז), דאחר שהביא מחלוקת הפוסקים אם לברך על מים בתוך הסעודה סיים: "והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו". ע"ש. [ומ"מ תקנה זו דוקא כשהוא צמא אבל אם אינו צמא כלל אין לו לברך על מים אלא על מיני מתיקה וכד'].

כה) כ"כ לעורר המ"ב (סי' רלו סק"א), וסיים בזה"ל: ובעוונותינו הרבים הרבה אנשים נכשלים בזה. עכ"ד. וטעם הדבר שאסור לדבר אחר ברכו, כתב האליה רבה (סי' נד סי"ג) שכיון שענו ברכו הוי כאילו התחילו הברכה. וכ"כ להתריע על זה בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סי' ה' אות ה) שאין להפסיק בין ברכו ליוצר אפילו לצורך מצוה או צרכי צבור, ואין הבדל בזה בין שחרית לערבית, ולכן מי שלא הספיק לומר ג' פסוקים "ה' צבאות עמנו" וכו', "והוא רחום" וכו', עד שענה ברכו, נכון שלא יפסיק לאומרם בין ברכו לברכות

ק"ש, ויאמרם אחר התפלה. עכ"ד. וכן בספר לחיות כהלכה (עמ' ק) הביא בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שאין לומר והוא רחום אחרי שענה לברכו של מעריב. וכ"פ בשו"ת אז נדברו (ח"ז ס"ב) ובהלכה ברורה (סי' רלז ה"ד). וזה דלא כמש"כ מהר"א הכהן מסאלוניקי בשיירי טהרה (מערכת ה אות ה ומערכת ע אות צ) שכתב להקל בזה, וכתב להקל גם לומר ברוך הוא וברוך שמו אחר ברכו. ובשו"ת יבי"א הנ"ל האריך לדחות דבריו. [אולם לענות אמן דברכות וכיו"ב כתב שם דאפשר להקל. וכמו כן מותר לעיין בספר בלי שיוציא בשפתיו. ע"ש]. וכן ראיתי לר' חיים רבי שליט"א בספר ואין למו מכשול (פתיחה ח"ה) שכתב להזהיר בזה, והוסיף שמכאן נלמד שאין לגשת לרב או לגבאי לשאלה כל שהיא לאחר עניית ברכו.

ועיין בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' ק"י) שנשאל מחכ"א שרצה לחלוק על דברי המשנ"ב בזה, ושכן שמע גם מאחרים שפקפקו בדברי המשנ"ב, וכתב לו בזה"ל: "באמת תמה אני על מעכ"ת מה ראה על ככה לחלוק על רבן של ישראל בדורו הגאון בעל משנ"ב בלי ראי' מכרחת, גם כי לקושטא דמילתא לענ"ד ברורה משנתו של הגאון משנה ברורה גם בזה, כאשר אבאר בס"ד. עכ"ל. וע"ש שהאריך לחזק דעת המשנ"ב ומסיק דכל שרוצה להתפלל עם הציבור ההוא, אינו יכול לומר אענה ברכו ואדבר מעט, משום דמכיון שהוא רוצה להתפלל עם הציבור ההוא, יש עליו חובה להתחיל בברכת אשר בדברו תיכף אחר ברכו.

לברך אשר יצר אחר ברכו

וע' בשו"ת באר משה (ח"ג סי' י"ט) דה"ה אם צריך לברך ברכת אשר יצר ימתין עד אחרי שמונה עשרה, ויעשה איזה סימן שלא ישכח מלברך, ומ"מ לענין ברכת ברק ורעם נוכל לסמוך בזה על המג"א (סי' ס"ו סק"ה) שמברך גם באמצע הפרק, דאף שהרבה אחרונים פליגי עלייהו, לענין בין ברכו לתחילת הפרק דקיל טפי אפשר להקל. עכ"ד. ועפי"ז כתב בשו"ת אוצר תשובות (ח"א סי' קפט) דנוכל לומר גם לענין ברכת אשר יצר שאם חושש שאף אם יעשה סימן ישכח מלברך אשר יצר, הו"ל כברכה עוברת ויברך בין ברכו לברכה ראשונה.

אמר ברכו ורוצה להתחרט מלהתפלל

ומי שאמר ברכו לפני תפלת ערבית, ורוצה להתחרט מלהתפלל עכשיו, כתב הגרי"ש אלישיב זצ"ל [הוב"ד בקובץ עיון הפרשה (גיליון קפא עמ' קיא)] שיכול להתחרט. וכ"כ בקובץ חדש בקרבי (תפילה עמ' תנב), והוסיף, שיש לחלק בזה בין אם עכשיו מתחרט מלהתפלל, שאז יכול להתחרט ולהפסיק, לבין אם רק רוצה שלא יהיה על אמירת ברכו שאמר

ברכות השחר - אין לענות אמן אחר ברכת המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי ששומע מחבירו, משום שאינו סיום הברכה, ולא כמו שיש רבים שעונים אמן, אלא יענה אמן רק אחר שיחתום הגומל חסדים טובים לעמו ישראל, מאחר שהכל ברכה אחת.[כו]

דין של תחילת תפילה (שלא יחשב אמירת ברכו שאמר אלא כדברי קדושה בעלמא), שאז אינו יכול. ע"ש. ומ"מ אם מתנה מעיקרא כשעונה ברכו שלא יהיה אלא כדברים שבקדושה בעלמא, שפיר דמי אף אם דעתו להתפלל עמם, כמ"ש בשו"ת אבני ישפה (ח"ג סי' כו).

כו) כ"כ השו"ע (סי' מו ס"א). והנה גבי ברכות התורה כתב השו"ע (סי' מז ס"ו): אומר והערב עם וי"ו, ע"ש, והיינו כדעת התוס' בברכות (מו.) שברכות התורה הם שתי ברכות, שברכת "לעסוק על דברי תורה" "והערב נא" הכל ברכה אחת היא, ורק "אשר בחר בנו" היא ברכה שניה. ע"ש, דלדבריהם י"ל והערב נא עם וי"ו, דזה המשך לדעיל מיניה. וכן הוא בתוס' בפסחים (קד:) וכתובות (ח:) בשם ר"ת. וכן דעת הרא"ש (פ"ק דברכות יג.). וכן כתב רבינו יונה (שם ה:), והמרדכי (סי' לא), והטור (סי' מז), שיש לומר והערב נא עם וי"ו, שברכה אחת היא עם ברכת אשר בחר בנו לעסוק בדברי תורה, ואילו היתה ברכה בפני עצמה היתה פותחת בברוך. ע"כ. ולפי"ז לכאורה אנן דאתכא דמרן סמכינן ואיהו פסק דהכל ברכה אחת אין לענות אמן גם אחר ברכת אשר קדשנו וכו' על דברי תורה, כמו ברכת המעביר חבלי שינה דפסק מרן דהכל ברכה אחת ולהדיא כתב שלא יענה אמן.

אבל אחר העיון נראה דיש לחלק בין הדברים, דגבי ברכת המעביר חבלי שינה ליכא מאן דפליג וס"ל דהויא ברכה בפנ"ע, לכן אסור לענות אמן, משא"כ גבי ברכת אשר קדשנו וכו' על ד"ת רוב הראשונים ס"ל דאומרים הערב ללא וי"ו, וא"כ הוי ברכה בפנ"ע וצריך לענות. ועיין ביבי"א (ח"י סי' נה עמ' קפט) שציין שרוב הראשונים הכי ס"ל, דכ"כ השיבולי הלקט (סי' א') בשם ר' נטורנאי גאון, וכ"כ רבי עמרם גאון בסידורו (דף לו עב), וכן דעת הרי"ף (ברכות יא:), וכ"כ רבינו ישעיה מטראני בפסקיו, והאור זרוע (הל' ק"ש סי' נד), וכ"כ הרמב"ם (פ"ז מהל' תפילה ה"י) שהן שלש ברכות, ועוד הרבה ראשונים. ע"ש. ולפי"ז פסק שם שצריך לענות אמן על ברכת אשר קדשנו וכו' על ד"ת, אפי' הוא עומד באמצע פסוקי

דזמרה. ע״ש. ואע״ג דהשו״ע פסק שצריך לומר והערב נא עם וי״ו, כבר נימק טעמו בב״י שלענין מעשה נראה לומר והערב עם וי״ו כי לדברי האומרים שהיא ברכה אחת אם חיסר אות ו׳ הוי כמפסיק באמצע הברכה (ר״ל מחלק את הברכה), ולדברי האומרים שהיא ברכה בפני עצמה אף שאומר והערב נא אין בכך כלום. עכ״ל. א״כ חזינן דרק לגבי תוספת וי״ו כתב דצריך לומר עם וי״ו, כי בכך יוצא יד״ח כל הפוסקים, אבל לגבי עניית אמן ודאי שיודה דאפשר לענות אמן מאחר והכי דעת הרי״ף והרמב״ם, וידוע כבר הכלל בהקדמת הב״י דאזלינן בתר רוב עמודי הוראה ובפרט דהכי ס״ל רוב הראשונים והגאונים. וכן מדויק מזה שכ׳ שאין לענות אמן רק בברכת המעביר ולא כתב כן גבי ברכת והערב נא. שו״ר שכ״כ והוכיח המאמר מרדכי (סי׳ מז). ועוד דידוע דכל דאיכא מחלוקת בפוסקים, הקבלה מכריע, ומאחר וכתב בשו״ת רב פעלים (ח״ג או״ח סי׳ ג) שדעת האריז״ל שעונה אמן אחר ברכת אקב״ו על דברי תורה על אף שהיה אומר והערב נא עם וי״ו, א״כ הכי נקטינן. וכ״ז דלא כמש״כ בספר מטה יהודה עייאש (סי׳ מז סק״ז) שהעולם נוהגים לומר והערב נא עם וי״ו ואין נמנעים מלענות אמן והוי תרתי דסתרי וטועים הן וצריכים שלא לענות. עכ״ד. אבל לפי האמור הא ליתא, דאין בזה סתירה, דגם לאומר דהוי שלש ברכות (ולכן עונה אמן) ליכא חשש ולא מידי להוסיף וי״ו, וכמו שכתב הב״י, וא״כ צריך לענות כדברי רוב הפוסקים וכדברי רבותינו המקובלים. ובפרט לפי מש״כ המאמר מרדכי (סי׳ מו סק״ה) שאין כאן חשש של אמן יתומה דאמן יתומה הוי כשעונה אמן על ברכה לבטלה וכדומה עיין בשו״ע (סי׳ קכד ס״ח), אבל כאן סוף סוף הוי ברכה ודמי לאחד שמברך את חבירו שמותר לענות אמן על ברכתו, ואף לדברי האומרים דוהערב נא הוא המשך לברכה שלפניה מה בכך אם יענה אמן אחר ברכת אשר קדשנו דסוף סוף יש כאן דברי ברכה להשי״ת. ע״ש.

ועיין בילקו״י (סי׳ מז עמ׳ קז) שהק׳ דלפי דברי המאמר מרדכי למה לא עונים אמן אחר ברכת המעביר חבלי שינה וכו׳, ומה בכך שהיא ברכה אחת הרי יכול לענות אמן אחר ברכת חבירו שמברך את הקב״ה, וה״ה כאן, ועיין בשו״ת יחו״ד (ח״ג סי׳ ט) שכ׳ לענין ברך עלינו, שיש הנוהגים לענות אמן אחר כל משפט ומשפט, ״על כל מיני תבואתה וכו׳״, אף שאינה חתימת הברכה, וכן ביעלה ויבוא שעונים אמן אחר ״זכרנו בו לטובה וכו׳״, ואין בזה איסור מצד אמן יתומה, וא״כ ה״ה אחר ברכת המעביר חבלי שינה וכו׳ למה לא יוכל לענות אמן. וכתב ליישב, דצריך לומר דכיון דלכולי עלמא אין כאן חתימת ברכה, אין לענות אמן, כדי להורות שההמשך אינה ברכה אחרת אלא המשך לברכה, אבל אה״נ אין כאן עניין של אמן יתומה. ע״ש. (וקצת דוחק הוא שהרי לשון מרן בסי׳ מו ס״א הוא: שאין לענות אמן אחר המעביר חבלי שינה וכו׳ ״שהכל ברכה אחת היא״, ודוחק לפרש שבגלל שהיא ברכה אחת יש להדגיש זאת

ברכת הלבנה - יש לעורר המון העם שבשעת ברכת הלבנה צריך לעמוד וליישר רגליו כתפלת שמונה עשרה, שהרי הוא מקבל השכינה. ולכתחילה יש לעמוד כך לא רק בשעת הברכה אלא בכל סדר ברכת לבנה.[כז]

ולא לענות אמן שאם יענה יראה כשני ברכות. ויותר נראה לומר שכיון שתחילת ברכת המעביר חבלי שינה וסופה היא עניין אחד ממש, דהיינו מה שמסיים "ותגמלני חסדים טובים" הוא דומיא דתחילת הברכה ששיבח שהוא מעביר חבלי שינה מעיניו, שזה ג"כ גמילות חסדים, וכמו שביארו התוס' (ברכות מו. ד"ה כל), א"כ אין לענות אמן אלא על סוף העניין. וצ"ע).

כז) **כ"פ** השו"ע (סי' תכו ס"ב) שברכת הלבנה תולה עיניו ומיישר רגליו. ע"כ. ומש"כ "ומיישר רגליו" ביארו היסוד ושורש העבודה (שער תשיעי פ"א ענין קידוש לבנה) והבא"ח (ש"ב פ' ויקרא אות כג) והמקרא סופרים (על מסכת סופרים פ"כ ה"א הע' ה) שצריך לעמוד בו כתפלת שמו"ע. וכ"ה בכף החיים פלאג'י (פל"ה אות יד). ובספר לחיות כהלכה (עמ' קא) הביא שהגרמ"מ שולזינגר זצ"ל סיפר שפעם בנו של החפץ חיים אמר קידוש לבנה ליד הנצי"ב והוא עמד עם רגליו קצת פתוחות בשעת הברכה, והנצי"ב אמר לו שמבנו של החפץ חיים אפשר לבקש שיקיים כפשוטן דברי השו"ע שכתב יישר רגליו ויברך. ע"כ.

אם צריך ליישר רגליו בכל סדר ברכת הלבנה

ויש לדון האם צריך להקפיד על יישור רגליו רק שאומר את הברכה או כל משך סדר ברכת הלבנה. וראיתי בספר אדרת יעקב (על הבא"ח סי' תכו הערות וביאורים אות י) שכתב לדון בזה, והוכיח מדברי השיירי כנסת הגדולה (המובא במ"ב סי' תכו סקי"ג) שכתב גבי מש"כ השו"ע "תולה עיניו" [בלבנה], שהוא עד גמר כל הסדר, א"כ ה"ה דגם ישור רגליו שנזכר בשו"ע במשפט אחד: "ותולה עיניו ומיישר רגליו ומברך", ג"כ צריך להיות עד גמר הסדר. וצ"ע למעשה. עכ"ד.

אין להסתכל בלבנה כמו הקשת

ויש לציין למש"כ בספר חרדים (מצוות לא תעשה מדברי קבלה ומדברי סופרים פרק ב אות ה): ואסור להסתכל בקשת הנראה בענן מפני כבוד השכינה דכתיב כמראה הקשת וגו'. וכן אסור להסתכל בלבנה. ורבינו מאיר הלוי היה מזהיר

מאד על הדבר, כן כתב בספר שושן סודות. עכ״ד. וכ״כ המג״א (סי׳ תכו): אסור להסתכל בלבנה, רק בפעם הראשון שיראה עמידתה קודם שיקדש אותה. עכ״ל. וכ״כ המ״ב (סי׳ תכו סקי״ג). וכ״כ החס״ל (שם סק״ד), ובספרו פלא יועץ (ערך ראיה). וע״ע בקונטרס מועדי ה׳ על ברכת הלבנה (עמ׳ נב). ובספר יוסף אומץ (סי׳ תעב) כתב: דבראיה בעלמא אין איסור כלל, רק בהסתכלות, דהיינו שמביט בה מעומק לבו, כדמוכח לישנא ד״מסתכל״ בכמה דוכתי בתלמוד. ע״כ. וכ״כ בנו בספר נוהג כצאן יוסף (קידוש לבנה אות ד) וכיו״ב כתב הב״י (סי׳ רכ״ט) בשם הרא״ש, שנשאל איך מסתכלין בקשת בשעה שמברכין, והא אמרי׳ המסתכל בקשת עיניו כהות, והשיב שאין המסתכל כרואה, שהמסתכל מוסיף ומדקדק בהבטתו יותר מהרואה לפיכך אסור. ע״כ. וכן בספר חסידים (תנינא) לר׳ משה כהן בן אחותו של הרא״ש (בסי׳ צ״ט) כתב, וז״ל: שאלתי את דודי ורבי רבינו אשר ז״ל, איך נוהגים כל העולם באיסור הסתכלות בקשת, ענה דודי ואמר לי, כי לשון ״המסתכל״ אינו אלא כשמביט בכוון זמן ארוך למה הוא דומה ולמי ישוה, אבל לישא עיניו ולראותה ברגע שפיר דמי, וכן המסתכל בנשים פי׳ שמביט בכוונה. מיהו נ״ל ששיטה דחוקה היא, והמחמיר שלא לעשות כן ששון ושמחה ישיג. ע״כ.

אין לכרוע ברכיו לרקוד

ועוד יש לעורר מה שמצוי בברכת הלבנה, כשמגביהין רגליהם ואומרים ״כשם שאנו מרקדים כנגדיך״ ישנם שמכופפים רגליהם קצת כדי לרקוד, שאין לעשות כן, משום שנראה ככורע ללבנה, וכמש״כ המ״ב (סי׳ תכו סקי״ד), וז״ל: יזהר מאד שלא יכרע ברכיו לרקוד, דלא יהא נראה ככורע ללבנה אלא יסמוך על אצבעות רגליו וירקוד. ע״כ. ומה״ט יש להעיר לאותם שאומרים קדיש לאחר ברכת הלבנה לכיוון הלבנה דלאו שפיר עבדי, שהרי משתחוים בקדיש ונראה כמשתחוים ללבנה. וכן העיר בספר שיח תפילה (ריש עמ׳ רכג). אמנם בספר לבנה בחידושה (עמ׳ קה בהערה תפג) כתב, שי״ל דכל החשש שנראה ככורע ללבנה היינו דוקא כשעוסק בשבח הלבנה, משא״כ בקדיש ועלינו לשבח. ע״ש. והכי מסתברא.

יש להפסיק מעט בין אמן ואמן

עוד יש להעיר מה שהביא בספר הליכות עולם (ח״א עמ׳ קט) בשם ספר וזאת ליהודה (או״ח סי׳ יא), שמה שנהגו לומר בסוף ברכת הלבנה ״אמן אמן״ ג׳ פעמים רצופים, יש להפסיק פורתא בין אמן ואמן, דהרי איתא בירושלמי במגילה (פ״ד ה״י) על מתני׳ דהאומר מודים משתקין, דהאומר אמן אמן כאומר שמע שמע. וכ״כ באהל מועד (ק״ש דרך א נתיב ז), וכ״פ הרמ״א (סי׳ סא סי״ב). ואף שהב״י (סי׳ סא) אחר שהביא דברי האהל מועד כתב עליו

ברכת המזון - ישנם שמחמת עצלותם לברך ברהמ"ז אינם אוכלים לחם אלא מזונות כדי למלט עצמם מברהמ"ז, ואינם נוהגים כדין, שלא ראוי לעשות טצדקי כדי ליפטר ממצות עשה. אמנם אם עושה כן מפני ביטול תורה או שחושש שלא יכוין בברכהמ"ז מותר.[כח]

ואיני יודע מנין לו, ועוד דהא קרא כתיב "אמן ואמן" (תהילים פט נג) ואע"ג דהתם כתיב באמן תנינא וי"ו, נראה דאפילו בלא וי"ו אין קפידא אי אמר אמן אמן תרי זימני. ע"ש. י"ל שאילו מרן הב"י היה רואה דברי הירושלמי היה חוזר בו, וכבר העיר הפר"ח (ד"ה שלא) על דברי הב"י מהירושלמי הנ"ל.

ברכת הלבנה לנשים

עוד יש לעורר מה שכתב בכף החיים (סי' תכו סק"א) דראוי שהאשה תצא יד"ח בברכת הלבנה מאיש, שכן פשטות הגמ' (סנהדרין מב.) שנשים חייבות בברכת הלבנה, כמו שדייק המג"א (ריש סי' תכו). או שלפחות יגידו "ברוך מחדש חדשים". ע"ש. וכן כתב בחזו"ע (חנוכה עמ' שעא), וז"ל: אע"פ שלא ראינו שהנשים יברכו "ברכת הלבנה", מ"מ ראוי ונכון שישמעו את ברכת הלבנה מפי איש המברך, ויתכוונו לצאת ידי חובתן. עכ"ל. וע"ש בהערות שהביא את הגמ' הנ"ל ושכ"כ במאירי (סנהדרין שם, עמ' קכז), וז"ל: נשים ועמי הארץ שאינם יודעים לברך כל ברכת הלבנה, מברכים בא"י מחדש חדשים. עכ"ל. וע"ש בחזו"ע הטעם דלא הוי מצות עשה שהזמן גרמא, ע"פ מה שכתב הטורי אבן (מגילה כ:) ועוד. עש"ב. ועדיף טפי שהבעל יוציא את אשתו מאשר תאמר בלא שם ומלכות. מיהו יש לשים לב לברך דוקא תחת השמים ולא בבית. (וע' מה שכתבתי לעיל [ערך בית הכנסת (א)] בעניין ההפסד של ברוב עם מחמת שמוציא את אשתו. ע"ש).

כח) כ"כ לעורר בספר חשוקי חמד (ברכות דף לה:), שנשאל האם מותר לאדם לאכול מזונות במקום לחם, כשמטרתו בזה להפטר מברהמ"ז. והשיב, שמצינו בכמה מקומות שאין ראוי לבטל מצות עשה בחינם ואף ענשו למי שעשה טצדקי ליפטר ממצות עשה:

א. נאמר במנחות (דף מא.) דמלאך פגע ברב קטינא, ואמר לו שבזמן ריתחא מענישים בשמים כל מי שעושה טצדקי לפטור עצמו ממצות עשה.

ב. יעויין בביאור הלכה (סימן קכח ס"ד ד"ה אינם רוצים) גבי כהן שיוצא

מביכנ"ס לפני ברכת כהנים אם עובר איסור תורה של "ויראת מאלוקיך".

ג. בברכות (דף לה ע"ב): דורות הראשונים היו מכניסים פירותיהם דרך טרקסמון כדי להתחייב במעשר, ובדורות האחרונים מכניסים אותם דרך גגים כדי להפטר.

לאור זאת נראה, שהאוכל מזונות כדי למלט נפשו מברכת המזון, אולי לא נוהג כדין. אולם אם אוכל מזונות כי חושש שלא יוכל לכוין בברהמ"ז כי דרכו אצה לו, וחושש שלא יכשל בחטא, מותר, דאין כאן הפקעה ממצוות. וכעין זה כתב הביאור הלכה (סימן קכח הנ"ל) בענין כהן המבטל ברכת כהנים מפני חולשה. ע"ש. עכ"ד החשוקי חמד.

ויש להוסיף דכמו כן אם עושה זאת משום שממהר ללימודו נראה דשפיר דמי, כיון שאין עושה זאת מחמת עצלות, ועיין בתוס' במסכת ברכות (לז: ד"ה אמר רבא) שרבינו דוד ממי"ץ היה רגיל לשרות פירורים במים כל הלילה כדי לאכלן בשחר בלא ברכת המוציא ובלא ברכת המזון, כדי שלא לאחר, [ומ"מ רצה לאכול דוקא לחם, ולא דבר אחר שאין בו ברכהמ"ז] כדי שיתחזק ראשו, ויוכל להגיד דבר הלכה. עכ"ל. [וכן שמעתי על ת"ח שממהר ללמוד תורה ולמסור שיעורים ואשתו מכינה לו חביתה שיש בתוכה חתיכות לחם שכל חתיכה פחות מכזית]. וכן אם יש לו סיבה מסויימת לאכול המזונות וכגון שעושה דיאטה או שזה טעים לו יותר וכיו"ב, נראה דשפיר דמי ואין לו להכריח עצמו לאכול לחם. וע"ע מש"כ בזה בשו"ת עטרת פז (ח"ג סי' ג). ובקובץ קול התורה (נא עמ' קנו).

אם פת שחרית דוקא בלחם

ומ"מ לענין פת שחרית שכתב השו"ע (סי' קנה ס"ב) שטוב שירגיל בו, כתב הפמ"ג (משז"ז סק"א), שאין צריך בזה דוקא פת שמברך עליו המוציא וברהמ"ז, אלא סגי בפת הבאה בכיסנין, אבל לא בתבשיל [אפילו מה' מיני דגן]. ודעת האשל אברהם בוטשאטש (סי קנה) וכ"ה בכה"ח (סקכ"ט) שבדיעבד סגי רק בשתיה המזינה, כגון קפה או תה, אפילו ללא מאכל כלל, כדי לצאת יד"ח של פת שחרית. [והובא בשם ספר סגולות ישראל (תשנ"ב, דף לב-לג) דשתיית קפה סגולה לזכרון].

אין לברך ברהמ"ז בלחש

עוד מילתא אעיר, בענין ברכת המזון, דישנם מחמת עצלותם מברכים ברכהמ"ז בלחש, ואינם משמיעים לאוזנם, וצריך ללמדם שבברכת המזון צריך להשמיע לאוזניו מה שמוציא בשפתיו, ורק בדיעבד אם לא השמיע לאוזניו יצא ידי חובה, ובלבד שיוציא בשפתיו כמבואר בשו"ע (סי' קפה סעיף ב). וע"ע בס' עיטורי מגילה על מסכת מגילה (עמ' קפט).

ברכת כהנים - אותם הנוהגים שהאב מניח את ידו על ראש בנו בברכת הכהנים צריכים להיזהר שהבנים לא יעמדו כשהפנים או צידהם כלפי אביהם אלא יעמדו לצידו כשפניהם כלפי הכהנים שאם לא יעשו כן אינם בכלל ברכה.[כט]

כט) איתא במסכת סוטה (לח.) "כה תברכו" פנים כנגד פנים, אתה אומר: פנים כנגד פנים, או אינו אלא פנים כנגד עורף? תלמוד לומר "אמור להם", כאדם האומר לחבירו. ע"כ. וכן פסק בשו"ע (סימן קכח סעיף כג): בשעה שהכהנים מברכים העם, לא יביטו ולא יסיחו דעתם, אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו שעומד בתפילה, והעם יכוונו לברכה, ויהיו פניהם כנגד פני הכהנים, ולא יסתכלו בהם. ע"כ.

ועתה ראיתי בשו"ת עשה לך רב (ח"ג סי' ח-ט) שכתב נמי לעורר בזה וז"ל: לשאלתך השלישית ביחס למנהג שאבי המשפחה פורש כנפי טליתו על בניו ומניח ידו על ראשם בשעת ברכת כהנים, לא ידעתי שום מקור למנהג זה, ובודאי שהנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו, וראוי להמשיך בו, שכן לפחות מעוררת פעולה זאת את לב הבנים לעמוד בשעת ברכת כהנים באימה ויראה, כי ידוע שאדם דרך כלל מתפעל מפעולות הנעשות בפניו וכ"ש בו. **אלא שיש לנהוג לא כמו שכתבת "שהבנים עומדים מולו" אלא יעמדו לצדו ופניהם כלפי הכהנים, כפסק מרן** (בשו"ע שם סימן קכח סעיף כג, ומקורו בש"ס סוטה לח.), **ואם חנן אותו ה' בבנים רבים יכולים לעמוד גם בפניו ופניהם כלפי הכהנים, ואין בזה קפידה שאחוריהם כלפי אביהם, כיון שכולם עומדים מול פני הכהנים, ניכרת כונתם מתוך מעשיהם. ע"כ.**

וכ"כ לעורר בילקוט יוסף (תפילה ב סימן קכח הלכות נ"כ הלכה סב) **שאם הבנים באים אצל אביהם [שאינו כהן] בעת ברכת הכהנים, יש לומר להם שיהיו פניהם כלפי הכהנים, ולא כלפי אביהם.** וכ"כ בספר התפלה והלכותיה (עמ' 267) להזהיר בזה כי רבים נכשלים בזה, וכתב שם שמרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל אמר לו שאין מקור למנהג זה שהאב מניח ידו על בנו בברכת הכהנים. [וע"ע מש"כ בזה בספר כדאמרי אינשי כת"י (ערך ברכת כהנים) העתיד לראות אור בעז"ה].

אם מותר לישב בעת ברכת כהנים

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, דאע"פ דמלשון הזוהר (ח"ג קמז ע"א) משמע שיושבים בברכת כהנים, וז"ל: תאנא בההיא שעתא דכהנא פריס ידוי **צריכים עמא למיתב בדחילו באימתא** ולינדע דבההיא שעתא עידן רעותא אשתכח בכולהו עלמין ומתברכן עלאין ותתאין ולית דינא בכולהו, והוא שעתא

ברכת כהנים - כשאין כהן הנושא כפיו שאז השליח ציבור צריך לומר פסוקי הברכת כהנים, יקפיד שבאמירת "יברכך ה'" יראה לצד ההיכל, "וישמרך", יראה לצד ימינו, "יאר ה'" יראה לצד ההיכל, "פניו אליך ויחונך" יראה לצד שמאלו. ובפסוק שלישי לא יטה לשום צד אלא פניו יהיו לצד ההיכל. ורבים אינם זהירים בזה וסבורים כשרק כהן מברך יש לו לעשות כן.[ל]

דאיתגלי סתימא עתיקא דעתיקין בזעיר אנפין ואשתכח שלמא בכולהו. ע"ש. הרי דנקט שצריך למיתב בדחילו, משמע שהישראל צריך להתברך בישיבה, כבר כתב הג"ר יצחק נסים זללה"ה בשו"ת יין הטוב (ח"א סי' לו) שיש ליישב, דלשון 'למיתב' אפשר לו להתפרש מלשון עכבה והמתנה ולא לשון ישיבה ממש וכמו שמצינו בכמה דוכתי. ע"ש. ולענין מעשה כבר כתב הכף החיים (סי' קכח אות צא) דהואיל וכך מפורש במאירי (סוטה פ"ז מ"ה ומגילה פ"ג מ"ו), וכן משמע באשכול (הלכות ברכת כהנים) דכתב שהכל צריכים לעמוד לפניהם באימה ובכובד ראש, וכן כתבו הבית מנוחה והיפה ללב והמשנה ברורה (ס"ק נא), על כן יש להחמיר היכא דאפשר לעמוד בשעת הברכת כהנים. ע"ש.

ל) כ"כ המשנה ברורה (סי' קכז סק"ח). ומקורו מדברי זוהר חדש (פרשת נשא).

ועיין בהליכות שלמה (פ"י הט"ז) דכתב שהמקריא פסוקי ברכת כהנים אינו מפנה ראשו לצדדין כסדר המובא בפוסקים אלא אם אין שם כהנים דכאשר הם מברכים איהו לא עביד מידי. ע"ש. וכן משמע בספר שלמי ציבור (דיני ברכת כהנים סעיף ל"ב). וכן משמע מדברי המ"ב (סי' קכח ס"ק קסח) שכתב שהטעם שנהגו הכהנים להטות בברכה כדי שתתפשט הברכה לכל האנשים שעומדים מצדיהם. ע"ש. וא"כ אין סיבה שגם החזן יטה.

ולענין פסוק השלישי "ישא ה'" וכו', אע"פ שבאליה רבא (סימן קכ"א סק"א) בשם קיצור של"ה כתב "ישא ה' פניו - נגד ההיכל, אליך - נגד ימין, וישם לך - נגד שמאל, שלום - נגד ימין", וכן מובא בס' שלמי ציבור (למהר"י אלגאזי הל' נשי"כ אות ל"ג) ובעוד סידורים, אמנם היעב"ץ בסידורו מתרעם על הוספה זו בדברי הזוה"ק, וכותב "בפסוק שלישי אינו פונה לשום צד, כי הוא הכתוב השלישי שיבוא ויכריע ביניהם, ומכאן תבין שלא יפה עשה מי שהוסיף מדעתו להפוך הפנים לכאן ולכאן גם בשלישית, כי לא הסכימה דעתו לדעת הזוהר, ואינו ראוי ליישר

בשר שנתעלם מן העין - יש לעורר מה שיש שמתקשרים למסעדה ומזמינים ארוחה בשרית, ושליחים שאינם שומרים תורה ומצות החשודים לאכול דברים אסורים מביאים להם זאת עד פתח ביתם, שיש לזה בעיה הלכתית מדין בשר שנתעלם מן העין, וצריך חותם בתוך חותם כדי להתירו.[לא]

כוחו, משום דקעבר על בל תוסיף ועל אזהרת החכם (משלי ל' י') "אל תוסף על דבריך פן תוכיח בך ונכזבת". וכ"כ הבא"ח (תצוה א"ג) שאין לפנות בפסוק שלישי ע"ש. והסכים לדבריו גם בכה"ח (סי' קכ"א סק"ז) שכן המנהג. וכן במקור חיים לחו"י (שהודפס לאחרונה מכתי"ק) כותב "ונראה לי דבפסוק השלישי יפנה כל הפסוק לפניו".

ועיין בשו"ת צי"א (חי"ז סי' יח) שכתב דיתכן שמשום חילוקי הדיעות בענין לא נתפשט לעשותם, וגם חששו שההמונים לא יעשו כהוגן, ובספרי המקובלים (עפ"י הזוה"ק שם) החמירו מאד על מי שלא עושה ההטיות כהוגן ובפרט אם מקדים שמאל לימין שמעורר דין ועונשו גדול, ומ"מ סיים בשם החסד לאלפים דהמדקדקים נוהגים לעשות ההטיות ועפ"י סדר הכתוב במג"א (ומשנ"ב הנ"ל) בשם הזוהר, ובלי פסוק השלישי, כעדות הבן איש חי (תצוה אות ג) בשם המקובלים.

לא) הנה אף שבגמרא בע"ז (לט) איתא דין זה על גוי, מ"מ כתב הרשב"א שדין זה ה"ה בישראל החשוד לאכול דברים שאין דרך הרבים להקל בהם, דחשוד הוא להחליף, ואינו נאמן על מה שנתנו לו אלא בעינן חותם בתוך חותם. אמנם דעת הרמב"ם אינו כן, וס"ל שאין איסור לשלוח בשר ע"י אחד מעמי הארץ שאינו מוחזק בכשרות, שהוא חשוד לאכול דברים אסורים, מכיוון שאינו חשוד להחליף את הבשר שנתנו לו עם בשר אחר, מ"מ דעת הרשב"א עיקר, דהנה השו"ע (סי' קיח ס"ח) הביא דעת הרמב"ם בסתם, ואילו את דברי הרשב"א הביא בלשון יש מי שאומר, ולכאורה פוסק כהרמב"ם דקי"ל סתם ויש הלכה כסתם, אבל באמת דזה אינו, שהרי השו"ע (יור"ד סי' קיט ס"כ) פסק רק כדברי הרשב"א, וא"כ גילה דעתו בסתמא בתרא שפוסק כרשב"א ולא התכוון לעיל לפסוק כדברי הרמב"ם, ובפרט שיש להחמיר לאותם דס"ל שהיום החילונים לא הוי כתינוקות שנשבו וא"כ הוי ליה כגוים לכל דבריהם וא"כ גם הרמב"ם יודה להחמיר, ויש ס"ס להחמיר. ודו"ק. וכ"כ הפר"ח (סי' קיט סק"כ) שהעיקר כסי' קיט ס"כ הנ"ל שהלכה כדעת הרשב"א

להחמיר. וכ"כ הגרע"י זצ"ל בכה"ח (סי' קיט אות קנב והוא של הגרע"י), דאע"פ שהפרי תואר (סי' קיח ס"ק יא) פסק להקל כדעת הרמב"ם, מ"מ אנן בדידן אזלינן בתר מרן בסתמא בתראה וכדעת הפר"ח, וכ"פ במסגרת השולחן, וכ"ה בבל"י (ס"ק כה) ולחה"פ (ס"ק כג), ומ"מ בשעת הדחק והפסד מרובה המיקל בזה יש לו על מי שיסמוך. ע"ש. וכן העלה בספר מבית ההוראה (שו"ת יור"ד ס"ב) שאין היתר להזמין ארוחה בשרית מחברת שליחים שנהגיה אינם שומרים תורה ומצות, אלא רק ע"י חותם בתוך חותם, ולא תועיל השקית של המסעדה שעליה מוטבע סמלה של המסעדה, אלא בעינן חותם נוסף, כגון סרט הדבקה מסביב לכל זה, כשעל סרט ההדבקה גם מוטבע סמלה של המסעדה שממנה נלקחה המנה הבשרית. ע"ש.

בישולי גוים בחילוני

עוד יש לעורר בדבר מה שיש רבים שמקפידים לאכול בשר בהידור גלאט כשר אליבא דכו"ע, ומ"מ אם הולכים למסעדה כשרה למהדרין, אינם מקפידים אם העובד שם חילוני ומניח על האש את הבשר שאוכלים, ויש ראשונים דס"ל שגם במומר יש איסור בישולי גוים, והן אמת שמעיקר הדין קי"ל שמותר, אבל מ"מ ודאי שהמחמיר לאכול גלאט, טוב שיחמיר ג"כ בהא, וכמו שהעלה בשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סימן י) אודות מה שנשאל על קופסאות שימורים הנעשים בקיבוצים של חופשיים, אם איכא בישולי גוים וצריך הרב המשגיח על הכשרות להפעיל את הכפתור החשמלי לבישולם, וסיים בזה"ל: אתה הראת לדעת שישנה מחלוקת רבה בספרי האחרונים מערכה לקראת מערכה, ולפע"ד העיקר כדעת הסוברים להקל בבישולי מומר לחלל שבת בפרהסיא, ותנא דמסייע להו הריב"ש ז"ל, ובפרט דקי"ל (בסי' קיג סי"א) דספק בבישולי עכו"ם אזלינן לקולא. **ובכל זאת אומר אני, שמכיון שהרבה אחרונים מחמירים בדבר, טוב לתקן הדבר אליבא דכ"ע, שהמשגיח על הכשרות במקום עשיית השימורים הללו, ידליק את האש** (ע"י לחיצה בכפתור החשמלי) כדי שפעולת הבישול תהיה על ידו. ולא מבעיא לדעת הרמ"א (סי' קיג ס"ז) שגם בדין בישולי עכו"ם מועילה הדלקת האש וחיתוי בגחלים ע"י ישראל, (וכתב הערך השלחן שם סק"ח, שכן דעת הרי"ף והראב"ן והמרדכי והכל בו). אלא אפילו לדעת מרן הש"ע שם שפסק לאסור בזה, (וכ"ה דעת רבינו יונה והרשב"א והר"ן והריב"ש סימן תקיד), מ"מ נראה דהני מילי כשהדליק ישראל את האש ובא אח"כ הגוי ושפת הקדרה עליה, אבל אם שפת העכו"ם את הקדרה תחלה, ובא ישראל והדליק האש, בודאי דמהני שפיר לכ"ע. וכמ"ש בכיו"ב (בביצה לד). ושוב מצאתי כן להדיא בשו"ת אבני נזר (סימן צו אות ה), וז"ל: ונראה לי שהשלכת קיסם לאש לאחר ששפת עכו"ם הקדרה מהני גם לדעת

המחבר, שהרי בודאי אם הסיק ישראל את התנור לאחר שפיתת הקדרה ע"י גוי מהני גם להמחבר, דהיינו בישול של ישראל ממש וכו'. ע"ש. (ולכאורה מלשון הש"ע סי' קיג ס"ז שצריך שיתן הישראל המחבת לתוך התנור למקום הראוי להתבשל בו, משמע דל"מ קיסם אחר שהגוי ישים המחבת. וע' בב"י שם. ודו"ק. ומ"מ בכה"ג שישראל מדליק האש כולו י"ל דלכ"ע שפיר דמי. ועוד שעכ"פ יש לנו ס"ס, שמא הלכה כמ"ד דמומר אין בו דין בישולי עכו"ם. ושמא הלכה כהרמ"א דמהני חיתוי וקיסם אף בבישולי גוים). ועל כגון זה נאמר (ברכות ל.) מהיות טוב אל תקרי רע. עכ"ד. ובספר משכני אחריך (ויקרא עמ' קפט) הביא מעשה על מרן הגרע"י זצ"ל שפעם ישב בחדר לימודו, והגה בתורה, נכנסה הרבנית לחדר והגישה לו צלחת עם פרוסת עוגה, אך הרב המשיך בתלמודו ולא טעם מן העוגה, אמרה לו הרבנית, תטעם, העוגה טריה, זה עתה יצאה מן התנור, נשא הרב את עיניו ושאל, מי אפה אותה? השיבה, קרובת משפחתנו שבאה לעזור לי במטבח, והוסיפה, אבל אין מה לחשוש, היא הכינה את העוגה במטבח שלנו, ואפתה אותה בתנור שלנו, אמר הרב, את יודעת שלצערנו היא מחללת שבת, יש פוסקים שאומרים שלמחלל שבת יש דין של גוי, א"כ הבישול והאפייה שלו נחשב כבישול נכרי. ע"ש.

איסור לישת עיסה חלבית

עוד יש לעורר על אותם מאפיות וחניות פיצה וכד' שפעמים מכינים לחם שום ולשים אותו בחלב וכדו', דלאו שפיר עבדי שהרי השו"ע (יו"ד סי' צז ס"א) כתב שאין ללוש עיסה עם חלב, שמא יבא לאוכלה עם בשר. ורק בכמות קטנה בכדי לאוכלה בסעודה אחת עם כל בני הבית כתב הפמ"ג (שפ"ד סק"א) בדעת השו"ע דכתב 'כדי אכילה בבת אחת', שמותר, והוא ע"פ דברי רש"י בפסחים (לו. ד"ה כעין) שכתב דהיינו כמות שאוכל בבת אחת ולא משהי ליה, דאל"כ יש לחוש שישכח שנילוש בחלב ויבא לאכול עם בשר, וכ"כ הכה"ח (סק"ז) לגבי בני ספרד שקיבלו חומרת השו"ע. מאידך דעת התורת חטאת (ס, ב) דכל שהוא דבר מועט ונאכל ליומיה לא חישינן ביה לתקלה. וכ"כ הפמ"ג (שפ"ד סק"א) והחו"ד (חידושים סק"ד וביאורים סק"ג) וכ"כ הערוה"ש (סק"ד). ובני אשכנז יכולים להקל כדברי הרמ"א לאפות עיסה חלבית בכה"ג שכולו יאכל בו ביום.

אופנים שאין איסור בזה

ומ"מ אם משנה את צורת הפת ועושה בה היכר כתב השו"ע (שם) שמותר, וזה הטעם שבזמן הזה אופים בורקס חלבי בצורה משולשת. ומה שישנם אופים עוגות ועוגיות חלביות ללא עשיית היכר, כתב בשו"ת מהרימ"ט (סי' יח) שיש להתיר הדבר, כיון שאין דרך לאוכלם עם בשר.

וכ"פ בהליכות עולם (ח"ז עמ' מז).

וע"ע בהליכות עולם (ח"ז עמ' נ) שאם כתוב על נייר עטיפה שזה חלבי חשיב שיש היכר בדבר ומותר. ואע"פ שכתב החוות דעת שאחר אפיה לא מועיל שינוי ותיקון לפת, מאחר שכבר נאסר הפת, וכ"פ בזבחי צדק (ס"ק יג), זה כשנעשה פת סתם, ואחר אפיה או עשיה רוצה ליתן הדבר, אבל כשהעטיפה מוכנה להדביק ולתת אותה מיד אחר אפיה כימא לטיגני (שאין לו שהות שכחה בינתיים, רש"י קידושין מד. ד"ה כמין) נראה שמותר לכו"ע. וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי (ח"ה סי' קכח ד"ה מ"מ). ע"ש.

אם מועיל לרשום על המדף בחנות "חלבי"

ומ"מ נראה, דאם לא מדביק על הלחם עצמו תוית שזה חלבי, אלא רושם במדף של המאפים חלבי, גם להליכות עולם לא מהני, כיון שהקונה שיקנה זאת יכול לקנות ולהניח המאפה בביתו ולא ידעו שזה חלבי.

מערכת הגימ"ל

מערכת הגימ"ל

גזל - הנה מצוי הדבר שאדם מבקש מחבירו דבר מה, וחבירו נותן לו מחוסר נעימות, וצריך לדעת שיש בזה חשש גזל. וכמו"כ אדם המבקש צדקה ויודע שהנותן נותן מאי נעימות כי אין לו כל צרכו, יש בזה חשש גזל. והמון העם עושין כן כל היום, ואין מכירין בין ימינם לשמאלם.[לב]

לב) הנה כתב בספר חסידים (סימן אלף מב [תתרמב]) יש שאין רוצה ליהנות מן הצדקה וחוטא, כמו המעשה באחד שהיה משבח את עצמו "מעולם לא רציתי ליהנות מן הצדקה", א"ל החכם בעבור כבודך עשית, והיית מכביד על בעל הבית, כי אתה נכבד, והיית עמו, והיה לו צער, והיה בוש לומר לך צא, ואתה ידעת ששלחת לבני אדם פלוני ופלוני תן לי זה החפץ במתנה, הרי מוטב לך לקחת מן הגבאי, ולא היה לך בגזל, כי בשכבר ניתן ליד הגבאי כל מי שצריך ונהנה אינו בגזל, **אבל כל מה שאדם נהנה מן היחיד ואין חפצו ורצונו בזה כאילו אוכל מן הגזל.** ע"כ.

וכיו"ב כתב שם לפני כן (סימן שטז): יש דברים שאינן גזל, והם חמורים מגזל, כגון אם בא אורח, לאדם אפי' צדיק ועשיר אבל הוא צר עין ובוש לגרשו מביתו, או מפרנסו ואוכל משלו [נראה דכוונתו: או שאינו מביאו לביתו אלא מפרנסו משלו כלומר נותן לו מעות או אוכל ושולחם אליו לביתו, ובאמת אין לו כ"כ לתת כדלהלן], או [שמתארח] בבית עני שאין סיפוק בידו, ובוש לומר שאין לו, זה גזל גמור בדין שמים. הרי ריבית שאדם נותן מרצונו אעפ"כ אסרה תורה, וכ"ש זה, וזהו שנאמר (משלי כג, ו) "אל תלחם [את] לחם רע עין", ולכן "שונא מתנות יחיה" (שם טו, כז), ותשובתו קשה שאם ישלם לו בוש לקבל. ע"כ.

ומכאן כתב להתריע הרב חיד"א בספרו ברית עולם (על ספר חסידים סי' אלף מב) ושומר הברית (שם) כל מה שאדם נהנה מן היחיד ואין חפצו ורצונו בזה כאילו אוכל מן הגזל, פירוש אעפ"י שהיחיד אינו אומר כלום וכמ"ש משום כסופא הוא דעבד, ורבים נכשלים בזה, ועיין לעיל סימן שט"ז. עכ"ד.

וכ"כ לעורר בפלא יועץ (ערך אורחים), בזה"ל: שכל המקבל הנאה מחבירו שלא בלב שלם, אלא מחמת בושה, יש בו סרך גזל, וכמו כן יש לכל אדם לדעת שאם מכריח את רעהו

למכור לו, הרי הוא נקרא חמסן, כמבואר בגמ' בב"ק (סב.). ויש לתת את הדעת על כך לבל יכשל האדם בזה. ע"ש.

נותן צדקה מבושה אם מותר לקחת

ומ"מ נראה שאם רוצה להתרים ממון לעניים מאדם מסוים, ויודע שיתן לו מחמת בושה ואי נעימות, ובלא"ה לא היה נותן דשפיר דמי, שהרי כופין על הצדקה. וכיו"ב כתב בשו"ת ארץ צבי (סי' ד, ד"ה ומ"ש כ"ק) דגם לר' יונה דהמפציר ליתן מתנה איכא משום לא תחמוד, מותר לשאול על פתחי נדיבים ואין בזה לאו דלא תחמוד, שהרי כופין על הצדקה, וכתי' "ולא ירע לבבך בתתך לו", וא"כ אם נותן ברוע לב, עבירה הוא עושה, על כן אין אנו חוששין לו ולקפידתו, כיון דהוא שלא כדין. ע"ש. הן אמת שהשו"ע (יו"ד סי' רמח ס"ז) כתב: אדם שוע (נדיב לב) שנותן צדקה יותר מהראוי לו, או שמיצר לעצמו ונותן לגבאי כדי שלא יתבייש, אסור לתבעו ולגבות ממנו צדקה, והגבאי שמכלימו ושואל ממנו עתיד הקב"ה ליפרע ממנו. ע"כ. אך כתב הפרישה (סק"ז) דהכוונה בזה היא כשאדם הנותן צדקה יותר מיכולתו הן אם הוא מרוב נדיבותו והן מפני הבושה, אסור ליקח ממנו וכל שכן שאסור לתבעו שיתן. ע"ש. אבל אם יודע שיש לו ולא נותן מספיק משמע דשפיר דמי לבקש אף שיתן מחמת הבושה. וכן משמע ממש"כ בספר חסידים (סי' שלב), שאף שגדול המעשה יותר מן העושה, היינו דוקא אם מעשה את העשירים, אבל אם מעשה את שאינו יכול להתפרנס הרי הוא כאילו גוזלו, וכל מי שדוחק ולוחץ את מי שאין לו לתת צדקה הרי זה רשע ובכלל פרנס המטיל אימה שלא לשם שמים. ע"ש. ועיין בדרך אמונה (הל' מתנו"ע פ"ז ציון ההלכה ס"ק קעה) שבמאירי משמע דדוקא כשיודע שאין לו לתת, אבל במקום ספק מותר לבקש ממנו. וע"ע בספר צדקה ומשפט (פ"ז סק"ה).

פורע לחבירו מחמת בושה

וכאן המקום לעורר מש"כ להעיר בספר למנוע מכשול (עמ' 111): ישנם בעלי מקצוע, שלאחר שביצעו תיקון מסויים בבית ידידיהם, נשאלים הם כמה יש לשלם על התיקון, ומחמת אהבתם וידידותם עונים הם "לא חשוב" או "כמה שתרצה", ואולם מצוי מאד שבכך מעמידים הם את חבריהם במצב מביך ומביש, שלפעמים מחמת בושה משלמים להם הרבה יותר מאשר היו משלמים לבעל מקצוע זר, ולכן הטוב ביותר לנקוב במחיר מסויים. וכן מצוי הדבר בבעלי מוניות, שמסיעים את קרוביהם וחבריהם, וכשבעל המונית

אומר תשלם כמה שתרצה, הנוסע משלם בעל כרחו מחמת הבושה יותר מאשר היה משלם לנהג זר שאינו מכירו.

ועוד העיר בספר הנ"ל (עמ' 115), שהמבקש טובה מחבירו יזהר מלגנוב דעתו לומר שימלא את בקשתו שביקש, ואחר כך ידחנו מלמלאות בקשתו ויאמר לו אמתלא בדויה, למה לא מילא בקשתו, כי מלבד איסור גניבת דעת החמור מאד מאד, אפשר גם שהמבקש יבוא לכלל נזק גדול, שמצפה לריק, ואפשר שבזמן שחיכה היה משיג מבוקשו אצל אחר, ועל ידי משיכתו בהבלי שוא אבדה תקוותו. ע"כ.

התזת מים על אחרים

עוד העיר בספר הנ"ל (עמ' 123), שבתקופת החורף כשיש שלוליות של מים על הכבישים, צריכים הנהגים ליזהר לנסוע באיטיות כשעוברים על השלוליות, כדי שלא יתיזו מהמים על עוברי אורח ויגרמו להם צער ונזק רב לבגדיהם. ורבים הנהגים שנכשלים בכך מחמת מהירותם למחוז חפצם מבלי לשים לב שמזיקים לזולתם, מעוררים על איסור גזל, והונאה, ומצוה לעורר על כך בדרשות ושיעורי תורה ובפרט בימות החורף.

הורדת מחיר המכירה

וכן יש להזהיר את אותם אנשים אשר חושבים שחייבים להוריד את המוכר מהמחיר שמבקש, ומתפארים שהצליחו להוריד את המחיר, וצריכים לדעת שאם המכירה נעשתה שלא בלב שלם, יש כאן סרך גזל. ואין להפציר יותר מדאי בחבירו שימכור לו איזה חפץ אם אין ברצונו למכור לו, וכן אין להפציר יותר מדאי במוכר שיוריד לו מהמחיר, כי לפעמים באין ברירה מחמת בושה הוא מוריד הרבה מהמחיר בעל כרחו שלא בטובתו, וכפי שכתב לעורר בזה בספר למנוע מכשול (סי' טו ס"ה).

לגרום עין הרע לחבירו

וכמו"כ יש לעורר מה שכתב מרן החיד"א בספרו ככר לאדן (מסכת דרך ארץ זוטא פ"ו דף רפה ע"א) וכ"ה בספר אורות אילים (עמ' עב) ברייתא דידן מונה עין הרע באחרונה, וזו היא שקשה, **וההמון אינם נותנים לב, והאיש המספר בעושר חבירו או בבריאותו או בהצלחתו או בדעתו, לא יחשוב לו עוון להניח עין הרע על חבירו, והיא עבירה חמורה ונעשה בשאט נפש תלמידו של בלעם הרשע, ועתיד ליתן את הדין, וענוש יענש, כי כן ינתן בו, וסופו יורש גהינם כי לא יעלה על דעתו שזה חטא ועון, ואינו עושה תשובה.** ואמרו בזה"ק (במדבר קי"ז ע"ב) דהמספר בשבח אדם בחכמה או עושר או בנים וכיוצא חייב לברכו שלא ישלוט בו עין הרע, ואם נותן עין הרע בחבירו כן ינתן בו מלבד עונשו. ואגב לדור ודור אודיע,

כי עשב הנקרא רוד"א מועיל לעין הרע ולבטל כישוף. ושמעתי מרבני עה"ק, מעשה נורא על זה, ויש שם קדוש רוט"א ויכוין הנושא עשב הנזכר בשם זה, וטוב לו וגם מועיל למגפה ב"מ כמ"ש הרב ז"ל. ע"כ. וכתב הרב חיד"א בספר צפורן שמיר (דף קעב), וז"ל: אם נותן עין הרע באחרים כן ינתן בו, ומלבד עונשו יעלה באשו. ע"ש. [ועיין בספר ענף עץ אבות להראש"ל הגר"ע יוסף זצוק"ל (עמוד קלח), ובשו"ת יבי"א (ח"ח או"ח סי' לז אות טו ד"ה ולענין), והוסיף שאת דברי החיד"א הביא גם הגר"ח פלאג"י בספרו רוח חיים (סימן שא סק"ב), ובספרו רפואה וחיים (פרק יב אות קסא הנדפס מחדש עמוד רכא), וכתב שם ושמעתי מפה קדוש הרב הגאון המקובל כמהר"ר יעקב ניניו ז"ל כי הפיגם אותיות מגיפה, שהוא מעיל מן המגיפה. ע"ש. וכ"כ בספר פלא יועץ (ערך עין הרע) שעשב הרודא מסוגל מאד לנושאו עליו להנצל מעין הרע. ע"ש. וע"ע מה שהאריך בזה בשו"ת עטרת פז (זביחי, ח"ב יו"ד סימן ז). וראה עוד בכף החיים (סופר סימן שא אות קלה) בענין הרודא. ע"ש.

וע"פ דברי החיד"א הנ"ל שהמספר בשבח חבירו, מזיקים לו, כתב לפרש בספר אורח צדיקים [הוב"ד בספר אוצרות האגדה (משלי עמ' 151)] את הפסוק (משלי טז כה) "יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות", ור"ל יש דרך ישר לפני איש, לספר בשבח חבירו, מי בעושרו מי בבריאותו מי בהצלחתו, ולא חושב בדעתו שיש כאן עוון, אך דרך ישר בעיניו ולא ידע כי בנפשו הוא "ואחריתה דרכי מוות" להענש בסטרא אחרא הנקראת מוות, וגמולו ישלם לו מלבד הקרן הקיימת לו בגיהנם. וע"ע מש"כ בענין עין הרע בספרי כדאמרי אינשי (ערך עין הרע), ובספרי משנה עתים (ערך עין הרע) שעתיד לראות אור.

קניית שקיות מרובות

ולסיום יש עוד להעיר בעניין איסור הגזל, שלאחרונה התחילו למכור את השקיות בסופר כל שקית בעשר אגורות, ובעקבות זה מצוי שאנשים שצריכים הרבה שקיות כגון עבור חלוקה של קמחא דפסחא או כל כיו"ב, קונים מספר רב של שקיות ומשלמים עליהם את הסכום הנדרש לסופר, ולדוגמא על אלף שקיות משלמים מאה שקלים. אך יש לדעת שאסור לעשות כן, והוי גזל, מאחר שהכסף הזה הולך למדינה ולא לחנות [שעל כל שקית המופיע במחשב, המדינה גובה את זה], ובעל הסופר משלם על השקיות מכיסו, וכל מה שמוכן לשלם למדינה זה עבור שקיות שבלאו הכי היה נותנם בחינם עבור המצרכים שקונה הלקוח. כן אמר לעורר הרה"ג בנימין חוטה שליט"א באחד השיעורים. ושמעתי פיתרון לדבר, שיעביר מוצר בשווי השקיות, ויחזירנו למקומו, ובמקום זה יקח שקיות ויסביר למוכר את כוונתו, שבכך הריוח ילך לבעל הסופר.

גנות המאכלים - מצוי הדבר שפעמים האדם לא אוהב אוכל מסויים וכגון של עדה מסויימת וכד', ומחמת כן הוא מגנה את האוכל, ואומר שאוכל זה מסריח וכד', ובאמת שאסור לגנות מאכל הראוי לאדם אפי' בדיבור, אלא יאמר ש"אינו מחבב" את המאכל הזה.[לג]

גניבה - ישנם כאלה שמרשים לעצמם להעלים את המפתחות או הארנק של חבריהם בדרך צחוק, כדי לגרום לחץ ובהלה לחבריהם, ויש להזהירם שלא יעשו זאת. ואפילו אם כוונתם לטובת החבר כגון שהוא מפוזר ומשאיר חפציו במקומות העלולים להיגנב, ורוצים לחנכו כדי שילמד להניח את חפציו במקום שמור, אין להם לעשות כן, דיש בזה איסור.[לד]

לג) כ"כ רבינו יונה בספרו שערי תשובה (שער השלישי אות רל), והביא את דברי הגמרא בפסחים (ג.): לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו, שנאמר (בראשית ז, ח) "ומן הבהמה אשר איננה טהורה", וביאר כי בעת ההיא היתה הבהמה טמאה מותרת באכילה, אך לא היתה טהורה לקרבן, על כן נחשב לשון מגונה אם יגנה אדם הדברים אשר הם למאכל אדם. ע"ש. [ולפי"ז א"ש למה בשאר המקומות בתורה לא כתוב על בהמה טמאה בלשון נקיה "איננה טהורה", כיון שזה כבר נאסר באכילה שפיר דמי לגנותו כדי שלא יבואו לאוכלו].

ובבאר היטב (סי' תלד סק"ה) הביא למש"כ בסדר היום שתקנו לומר "כל חמירא" בלשון ארמית לפי שלחם הוא חיות האדם, ואין ראוי לזלזל בכבודו, לכך נתקן בלשון תרגום, שלא יבינו המקטרגים והמזיקים.

לד) הנה כתב הרמב"ם (פ"א מהל' גניבה ה"ב) אסור לגנוב כל שהוא, [מ]דין תורה, ואסור לגנוב דרך שחוק או לגנוב על מנת להחזיר או על מנת לשלם, הכל אסור, שלא ירגיל עצמו בכך. ע"כ. וכ"פ בשו"ע (סי' שמח ס"א). וכתב בספר יפה ללב (ח"ח סי' שמח) בשם הרב פלא יועץ, שגם אם כוונתו לגנוב לטובת חבירו כדי שישמור את חפציו כראוי, אין לעשות כן. וכ"כ לעורר בזה בספר משפטי חיים (ח"א עמ' ו), וכתב שם שאע"פ שהרמ"א כתב (או"ח סי' תרצו ס"ח): בני אדם החוטפים זה מזה דרך שמחה אין בזה משום לא

תגזול, ונהגו כך. ע"ש. אין זה סותר את ההלכה שאסור לגזול בדרך שחוק בעלמא, כי לא כתב הרמ"א את דינו אלא רק למקום שנהגו כן ומחלו אהדדי וכגון בשמחת פורים ושמחת חתן וכלה, אבל בסתם לקיחה שחבירו מצטער ממנה הרי הגזלן עובר בלאו מן התורה אפי' בדרך שחוק בעלמא ורבים אינם יודעים הלכה זו ומעשים בכל יום ויום שנכשלים בזה וכבר עורר על זה הקצות החושן שם (סי' שמח סק"א), שצריך להזהר ולהזהיר ממעשים אלו ומכיוצא בהן, וכל המזהיר והנזהר ירבה שלומו כנהר. ע"ש. וכ"כ לעורר בספר תוספת ירושלים (סי' שמח) בשם המדרש, וסיים שהרבה נכשלים בזה. ע"ש. וכ"כ לעורר בספר חשוקי חמד על ברכות (עמ' קעט), דאפילו אם כוונתו כדי שחבירו ילמד לקח לשמור חפציו אסור. ע"ש. ועיין בספר פתחי חושן (הל' גניבה פ"א סקי"ז) ובספר אמרי יעקב על שו"ע הרב (ס"ז הכ"ד) הביאו די"א שזה איסור דאורייתא.

ואע"פ שדין זה אינו מוסכם לכ"ע, וכמו שהביא הקצות החושן (סי' שמח סק"א) בשם השיטה מקובצת, וז"ל: יש מפרשים, שכל איסור גניבה על מנת להחזיר הוא גם כשאינו רוצה לעכב הגניבה בידו, ולא נראה, דהא מעשים בכל יום שעושים כך, לכן יש מפרשים דודאי בדעתו לעכב הגניבה בידו, אבל אינו גונב בשביל שום הנאה, אלא כדי לצערו, ולכן אסור. ע"ש. וכ"כ להוכיח היעב"ץ ממסכת תענית (כא:), שחכמים גנבו לאבא אומנא את המצעים כדי לבדוק מעשיו. ע"ש. אולם אנו אין לנו אלא דברי השו"ע שפסק כהרמב"ם, שאפי' אם בדעתו להחזיר אסור, וכמ"ש הקצוה"ח שם שמלשון הרמב"ם בספר המצוות נראה שאפי' אם רצונו להשיב את הגניבה מיד לאחר מכן, ואינו גונב אלא כדי לצער ולהכאיב לבעלים, אסור לעשות כן, ולכן ראוי להזהיר בזה. ע"ש. וכן כתב בספר מנחת פתים (סי' שמח) שאין הלכה כהשיטמ"ק שהתיר לקחת ממון ע"מ להחזירו לאחר מכן. וע"ע בשד"ח (ח"ח עמ' תרו). ועל הראיה שהביא היעב"ץ כבר כתב ליישב בבן יהוידע שם, שחכמים לא לקחו המצעים בסתר אלא בפני בני הבית, ולא הוי שואל שלא מדעת אלא דוקא אם רוצים להשתמש בזה. ע"ש. ובשו"ת ארץ צבי (ראם, ח"א סי' ח) כתב ליישב, שהיו יודעים שבודאי לא יקפיד על זה, ובכה"ג אין עוון גזל. [ולפי תירוץ זה אם מעלים לחבירו חפץ כדי להראות שהצליח להעלים ויודע שחבירו לא יקפיד ע"ז דרך שחוק יהיה מותר, אולם לענ"ד מדברי השו"ע הנז' שכתב טעם האיסור שלא ירגיל עצמו בכך אין סברא לחלק ואסור בכל גווני]. ועוד שמאחר שהתכוונו למצוה ניח"ל דעביד מצוה בממוניה. ע"ש. וע"ע בשפת אמת בתענית (כא:).

ובר מן דין שעובר על איסור גזילה, יכול לגרום נזק לעצמו, וכמו שהביא רבי חיים פלאג'י בספרו תוכחת חיים (פרשת תצוה דף קפא): ועיני ראו ולא זר, כמה בני אדם בבחרותם עשו עניינים כאלו דרך שחוק, לגזול ולהטמין כדי

להכעיס וכדי שיצטער חבירו לפי שעה, ומרוב שיחו וכעסו קילל אותם, ולא עברו ימים מועטים עד שמתו במבחר ימיהם, והיתה בליבי כי לכן הגיעו אליהם הקללות, על כן יזהר כל אדם בזה במאד מאד, כי כל אשר עושה בנפשו הדבר. ודי בזה. ע"כ. ובספר טובך יביעו (ח"ב עמ' שמח) הביא דוגמא של ימינו אנו, כגון אדם המגיע לביתו ורואה שבדלת השכן שממולו המפתח נשאר במנעול מצד חוץ, ואז הוא מחליט לחנך אותו ומוציא את המפתחות ומחביאם, וייתכן שהשכן מרוב בהילותו יתחיל לקלל את מי שלקחם, וח"ו ברית כרותה לשפתיים. ע"ש. וע"ע בספר נפש חיה (ח"א סי' ג). וע"ע בספר סיפורי מופת – הבעל שם טוב (ח"א עמ 112) מעשה נורא בזה.

לעבור מרחוב נמוך לרחוב גבוה ע"י מעלית בנין

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל עוד ענין של גזל שרבים נכשלים בזה, והוא דברחובות העוברים על צלע ההר, ויש הבדלי מפלסי גובה רב ביניהם, אנשים נוהגים להיכנס מהרחוב התחתון לבניין שבין הרחובות ולעלות במעלית של הבנין כמה קומות ולצאת לרחוב העליון, ובוודאי שהדבר אסור ללא קבלת רשות כל הדיירים, שהרי מכלה את ממון חבירו, ואסור גם כשמתכוון לשלם, וכמו שכתב לעורר בזה בספר דפי עיון (עמ' לב).

לסדר הפירות הטובים מעל הגרועים

עוד דבר אעיר, במה שישנם סוחרים שמניחים בחזית הדוכן קופסאות של פירות יפים, ובתחתית הקופסא מניחים פירות לא יפים, ועושים זאת כדי למשוך לב הקונים, ויש ללמדם שאסור לעשות כן משום גניבת דעת, אפי' אם מוכרם בזול יותר מפירות טובים, כמובא בשו"ע (חו"מ סי' רכח ס"י וסי"ז). ע"ש. וכ"כ להעיר בספר ואין למו מכשול (ח"ה עמ' 223).

גניבת דעת בהנחת המוצר

וכן יש להעיר מה שמצוי אצל בעלי חניות שרוצים למשוך קונים וכששואלים אותם על מחירו של חפץ מסוים אומר לו המוכר "בשבילך אעשה לך הנחה", ובאמת לא עשה לו שום הנחה, ויש בזה משום גניבת דעת ואיסור שקר, וכדאיתא בשו"ע (סי' שע ס"ו) ועיין לרבינו יונה בשערי תשובה (שער ג אות קפד) שכתב: מי שמתעה את חבירו לאמר עשה עמו טובה או דיבר טובה עליו, ולא עשה, אמרו רבותינו ז"ל שאסור לגנוב את הבריות.

ויש לציין לדברי החזו"א בספרו אמונה ובטחון (פ"ג אות יב), שכתב: כמו שלא יתכן לשמור שבת בלי לדעת הלכותיה, ולא יתכן להשמר ממאכלות אסורות בלי לדעת האסור והמותר, כך לא יתכן להשמר מגזל וחמס בלי ללמוד הלכות שבין אדם לחבירו, ואין

ספק דמי שלא למד ולא חקר לדעת אותם הוא גוזל וחומס בכל שעל מבלי משים. [ובספר אמרי יעקב על שו"ע הרב (מהגרי"מ שטרן שליט"א, עמ' 6) כתב, דמכיון שקשה ללמוד כל השו"ע חושן משפט וגם רבים מהעוסקים בלימוד הלכה ומהם לומדים מופלגים טוענים שהם לא לומדים חושן משפט, כיון שהם עוד לא גמרו ללמוד אורח חיים ויורה דעה, לכן הם לא יכולים ליכנס לים הגדול של חושן משפט, נראה שהפתרון הוא ללמוד שו"ע הרב על חושן משפט, וכנראה שבשביל אנשים כאלו הוא עשה חיבורו על חושן משפט באופן מקוצר שלא כמו באורח חיים, ואסף בו ההלכות המצויות והוא כעין קיצור שו"ע על חושן משפט, וכל מי שילמד שו"ע הרב על חושן משפט ידע עיקרי הדברים הנצרכים לכל אחד, ובפרט אם ילמד אותו עם האמרי יעקב. ובספר לחיות כהלכה (עמ' רטז) כתב, דעל ידי לימוד סעיף אחד ביום אפשר לגמור בשנה כל השו"ע הרב על חושן משפט, וכן על ידי לימוד שני סעיפים ביום אפשר לגמור בשנה כל הקיצור שו"ע גאנצפריד על יורה דעה (חוץ מהלכות אבלות) ואבן העזר].

טעות ואבידת עכו"ם מותרת

ולסיום אמרתי עוד להעיר אודות מה שהרבה נכשלים מחוסר ידיעה, ושגור בפי הבריות "טעות ואבידת עכו"ם מותרת", וחושבים שזה היתר פשוט וברור בכל מקום ובכל זמן, אולם זה אינו, דהלכה פסוקה היא שבמקום שיש חילול השם אין שום היתר שבעולם לרמותו או להטעותו ואפילו אבידתו אסורה וכל שכן שלא לגוזלו, וכדאיתא בבבא קמא (קיג:), וברמב"ם (פי"א מהלכות גזילה ה"ג), ובשו"ע (חו"מ סימן רסו ס"א). ולכמה פוסקים הוא אסור מדאורייתא. ואפילו אם לעולם לא יתוודע זאת לגוי אלא שיהיה לו מקום לחשוד שלקחו ישראל מחמת שרוב ישראל מצויים שם, נמי הוי בכלל חילול השם וכמש"כ הסמ"ע (סימן רס"ו סק"ג) בשם הבית יוסף. וכל שכן בעתים הללו מאחר שכלי התקשורת משוכללים מאד בקל יוכל להיוודע ולהיגלות. וכ"כ לעורר בזה בספר ובחרת בחיים (עמ' יד).

מערכת הדל"ת

מערכת הדל"ת

דגים בשבת - צריכים להקפיד לאכול את הדגים המשובחים בסעודה שלישית יותר מאשר בסעודה ראשונה ושניה, כי כבוד יום קודם ללילה. וכן הוא על דרך הסוד לאכול הדגים המשובחים בסעודה ג', ודלא כאותם שאוכלים בסעודה שלישית שימורים של דגי טונה סרדינים וכד' ואילו בסעודה ראשונה אוכלים דגים מבושלים משובחים. וכן אם יש לו מעט מיני מגדים לא יאכלם בליל שבת אלא יניחם ליום.[לה]

לה) איתא בפסחים (קט.) כבוד יום קודם לכבוד לילה, וכגון שיש לו מעט מיני מגדים, טוב יותר שיניחם לצורך סעודת היום. וכן פסק השו"ע (סימן רעא ס"ג). ובמשנה ברורה (סימן רעא סק"ט) הביא שבספר ים של שלמה קורא תגר על שאין נזהרים בזה ואדרבה מוסיפין בליל שבת יותר. ע"ש. ולפי"ז לאו שפיר עבדי אותם האנשים שבסעודה ראשונה אוכלים דגים משובחים כסלומון ומושט, ואילו בסעודה שלישית ספק אם אוכלים דגים, וגם אם אוכלים דגים אוכלים שימורים למיניהם, וצריך ללמדם שכבוד יום קודם ללילה וצריך יותר לענג את היום. ואע"ג דאיכא למימר שאם בסעודה שחרית עינגו בתבשיל יותר משובח מהלילה סגי בהכי, כיון דסו"ס כיבדו את היום יותר ויכולים לאכול הטונה בסעודה שלישית, מ"מ בודאי שצריך שסה"כ המכלול יהיה שיכבד יותר את היום ואם התבשיל עם הדג שאכל בלילה יותר משובח מסעודה שחרית לאו שפיר דמי, ובפרט דהרבה פעמים קשה לאמוד דבר זה לכן חשוב להנהיג שהדגים המשובחים יהיו בסעודה שלישית.

ובר מן דין, יש טעם ג"כ על דרך הקבלה לאכול דגים המשובחים בסעודה ג' דייקא, וכמו שהביא הכה"ח (סי' רמב סק"י) בשם האריז"ל בפרי עץ חיים (שער יח פרק כב) שכתוב בהדיא שיש לעשות סעודה שלישית בדגים כי הדג עינו פקיחא ואז הארה מאריך אנפין לזעיר אנפין וכו'. יעו"ש. ואם כן משמע משער הכונות ומפרי עץ חיים דבליל שבת אכילת הדגים הוא רק לתענוג כמו שמוסיפין שאר פירות, אבל בסעודת מנחה צריך לקבוע סעודתו עליהם ושאר מינים הוא רק לתענוג. וכן יש לנהוג מי שאפשר לו לכבד את השבת. עכ"ד.

דקדוקים בתפילה - צריך להזהיר את העם לומר בתפילה כשאומר בברכת המינים וכל "אויביך" לומר את היו"ד בשוא נע דאם יאמרו בשוא נח כמו שמצוי בפיות רבים, יהיה נשמע שזה רק אויב אחד אבל כשאומר בלשון רבים הוי כאומר על אויבים רבים וכן וכל "שונאיך" צריך לומר הנון בשוא נע דאל"כ ישמע שונא אחד. [וראה בהערה עוד דוגמאות רבות שמצוי המכשלה בהם].[לו]

לו) **נציג** כאן עוד כמה דוגמאות שהעולם לא מדקדקים בהם בתפילה, ויש לעוררם על כך לתקן את שיבושם, וגם שבניהם לא ילמדו מהם דשבשתא כיון דעל על (ב"ב כא.).

א. בהא שאומרים בבוקר מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך, צריך לומר "בחמלה" באתנחתא, ו"רבה אמונתך" בלי הפסק, ורבים טועים בזה ואומרים עם הקטנים "בחמלה רבה" בלי פיסוק, וצריך להעיר להם, וכמו שכתב להתריע בזה בספר אסיפת חכמים (ח"ג עמ' קמט). [ומקור לשבח זה הוא בספר סדר היום].

ב. בברכת אשר יצר צריך לומר "וברא" בו נקבים, בטעם מלעיל, שמשמעותו שכבר ברא בו נקבים מבטן אמו, משא"כ אם יאמרנו בטעם מלרע משמעותו שרק עכשיו ברא בו הנקבים. ומטעם זה גם בברכת התורה יאמר "בחר" בנו "ונתן" לנו בטעם מלעיל, שכבר נתן לנו את התורה ולא בטעם מלרע שמשמעותו שרק עכשיו נתן להם את התורה.

ג. במזמור "ארוממך" שאומרים קודם ה' מלך, אומרים את הפסוק "ה' העלית מן שאול נפשי חייתני "מירדי בור" ישנם רבים שמהגים את המילה מירדי קמץ רחב תחת היו"ד ושווא תחת הדל"ת, ונשמע כאומרים שה' תחייה את דוד מאלו שהם יורדי בור (להצילם מידם), ומאבדים את כל המשמעות של הפסוק, ובאמת שצ"ל מירדי בקמץ רגיל תחת היו"ד ותחת הדל"ת יש חיריק, ואז המשמעות היא שדוד המלך ירד לתוך בור וה' הצילו. וכ"כ להעיר בתהילים עטרת פז (עמ' עא).

ד. באמירת פסוקי דזמרה וכן כשמחזירים את הספר תורה להיכל ואומרים "יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים" (תהילים קמח יג), ישנם רבים שהוגים את האות וא"ו האחרונה של "הודו" בשורוק מלא ונשמע הודו מלשון הודיה, אבל באמת אינו כן אלא צ"ל "הודו" בחולם מלא ומלשון הוד. וכ"כ לעורר בספר יוסף אומץ (יוזפא סי' רעט) וכן בספר נוהג כצאן יוסף (עמ' לא ס"י), וז"ל: העולם טועים בתיבת "הודו" על ארץ ושמים,

שקורים הדל״ת בשורוק ויהיה פירושו א״כ לשון הודאה, ואינו כן, אלא הוא לשון הוד והדר, ופירושו הוד שלו, לפיכך צריך לקרות הדל״ת בחולם. וכ״כ לעורר בתהילים עטרת פז (עמ׳ רצו).

ה. במזמור ״למנצח בנגינות״ שאומרים בשחרית וכן אחר מנחה, ישנם שאומרים ״ויראו אותו״ בשווא נח תחת הרי״ש, וטעות הוא, דאם כן הוי לשון ראיה וזה אינו אלא לשון יראה ופחד, לכן צ״ל ויראו אותו בשווא נע תחת הרי״ש. וכמו״כ צריך להדגיש את היו״ד. וכן ב״ויושע ה׳ וכו׳ וייראו העם את ה׳״, צ״ל הריש בשווא נע, שהוא לשון יראה.

ו. כשאומרים בסוף התפלה את הפסוק ״וכל בניך לימודי ה׳ ורב שלום בניך״, ישנם רבים שאומרים את האות שי״ן של המילה שלום בניקוד פתח, אבל זה אינו אלא צריך לומר ורב שְׁלום השי״ן בשווא נע.

ז. כשאומרים בע״ש את מזמור ״ה׳ מלך גאות לבש״ וכו׳ לביתך ׳נאוה׳ קודש, צריך לומר את האל״ף במילת ״נאוה״ בניקוד פתח רגיל, ודלא כמו שרבים טועים ומהגים את האלף בניקוד שווא נח והאלף נבלעת. [ואף שיש שם פתח חטף, מ״מ בכל מקום שנקוד פתח חטף מהגים אותו כפתח רגיל מלבד מקומות בודדים].

ח. בספר עלינו לשבח להגר״י זילברשטיין שליט״א (ח״א עמ׳ תקא) כתב, וז״ל: ראינו צורך לעורר על טעות נפוצה בברכה הלבנה, ולפלא שבמרבית הסידורים לא עמדו עליה, ולא הביאו הדברים כראוי. המדובר הוא בנוסח הברכה ״וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שגם הם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו וכו׳״, רוב העולם אומר המילים ״שתתחדש עטרת תפארת״ ללא פסיק ביניהן, ואין הדבר נכון, כי רש״י במסכת סנהדרין (מב.) מפרש: וללבנה אמר הקב״ה שתתחדש [בכל חודש], וכאן צריך לשים פסיק, ואח״כ בא הקטע ״עטרת תפארת לעמוסי בטן״ ופירושו ברש״י שם הוא עטרת תפארת היא לעמוסי בטן, כלומר לעם ישראל (שנקראו עמוסי בטן, כי מאז שעם ישראל נולד, הקב״ה מעמיס ונושא אותם על זרועותיו. רש״י ישעיה מו ג) סימן הוא להם שאף הם שמונים לה (שחשבון החודשים הוא לפי הירח, לא כאומות העולם שמונים לפי השמש) עתידים להתחדש בגדלותן כמותה ולפאר ליוצרם. ובמרבית הסדורים לא מופיע פסיק אחרי המילה שתתחדש, והדבר גורם לטעות. עכ״ל.

ט. בקריאת מגילת אסתר שקוראים ״על ריצפת״ צריך לקרוא הפ״ה כשהיא רפויה ולא רצפת עם דגש בפ״א. ובספר השיעור (עמ׳ סז) הביא שיש שכתבו שמי שאומר רצפת בפ״ה דגושה לא יצא יד״ח כי רצפה בפה דגושה פירושה ׳גחלת׳ כמו ״ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה״ (ישעיה פ״ו פ״ו) ופירושה גחלת.

י. בפסוקי דזמרה אנו אומרים "לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים" (קמט, ז), ויש לדעת שצריך לומר את האות למ"ד של תיבת "בלאמים" בשוא נח, ולא כפי שרבים טועים בזה לאומרו בשוא נע.

טעיות נפוצות בקריאת תהילים

וכן בקריאת ספר תהילים מצוי טעויות רבות של אנשים בקריאתם, וכמו שכתב לעורר בתהילים עטרת פז. ואציג כמה מהם:

א. "אָלָה פִּיהוּ מָלֵא וּמְרֹמוֹת וָתֹךְ תַּחַת לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן" (י, ז), 'ותך' מסומן באתנח, ולכן יפסיק כאן, ואח"כ יאמר "תחת לשונו עמל ואוון", וכתב בתהילים עטרת פז (עמ' לח) שרבים טועים בזה.

ב. "מִכְתָּם לְדָוִד שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי חָסִיתִי בָּךְ" (טז, א), השי"ן של 'שמרני' בקמץ רגיל, והמ"ם בשוא נע (כמו שכתב המנחת שי, עיי"ש), ורבים טועים בזה שקוראים השי"ן בקמ"ץ חטוף (עטרת פז שם עמ' מה).

ג. "רְאֵה אוֹיְבַי כִּי רָבּוּ וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי" (כו, יט), השי"ן של 'שנאוני' בשווא נע, ולא בקמץ, ורבים טועים בזה (שם עמ' סה).

ד. "אֱלֹהִים הֵרָם שִׁמֵּימוֹ בְּפִימוֹ מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים נְתֹץ ה'" (נח, ז), הרי"ש של 'הרס' שנימו היא בקמץ חטוף כמו חולם, שהיא לשון בקשה, ורבים טועים בזה וקוראים הרי"ש בקמץ רגיל (שם עמ' קכג).

ה. "מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל" (סח, יג), הדל"ת הראשונה של 'ידדון' בחולם, ורבים טועים בזה שקוראים "ידודון" (שם עמ' קלט). [ואולי טועים בזה מחמת דרשת הגמ' במסכת שבת (פח.)].

ו. "בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן" (סח, טו), יפסיק אחר תיבת "בה" כי היא שייכת לעיל "בפרש שדי מלכים בה", ואחר כך יאמר "תשלג בצלמון" ורבים טועים בזה (שם עמ' קלט).

ז. "מַה־יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ ה' צְבָאוֹת" (פד, ב), הדל"ת השניה של 'מה ידידות', בחולם ולא בשורוק, ורבים טועים בזה שקוראים "ידידות" (שם קעו).

ח. "הַרְאֵנוּ ה' חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ" (פה, ח), היו"ד של 'וייעך' בסגול, ולא בחיריק, ורבים טועים בזה (שם קעח).

ט. "יַשְׁקוּ כָּל חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם" (קד, יא), השי"ן של 'ישברו' היא שי"ן ימנית ולא שמאלית, ורבים טועים בזה וצריכים תיקון, כי היא לשון שבירת צמאון (שם עמ' ריב).

י. "לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה" (קמז, י), 'לא בשוקי' - תיבת "לא" בלי וי"ו החיבור, ורבים טועים בזה שאומרים "ולא", ויש לשים לב לזה (שם עמ' רצד).

יא. "לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ" (קמה, יב), יזהר לא

לבלוע את ה"א הידיעה של האדם, ורבים טועים בזה שקוראים "לבני אדם", וטעות בידם (שם עמ' רצא).

יב. "כָּלוּ תִּפְלּוֹת דָּוִד בֶּן־יִשָׁי" – רבים טועים לומר בתיבת "כלו" את האות כ"ף בקמץ רגיל, אולם האמת שצריך לאומרו בקמץ חטוף (כמו חולם) מאחר וקמץ הכ"ף הוא קודם אות דגושה, וכמו שכתב להעיר במנחת שי (שם).

מערכת הה"א

מערכת הה"א

הבדלה - מצוי הדבר, ובפרט במקומות ציבוריים, שהשומעים את ההבדלה יושבים רחוק מהנר, ולאחר שמברך המבדיל ברכת מאורי האש מתקרבים לנר, וצריך להזהירם שלא עושים כדין, אלא בשעת ברכת מאורי האש צריכים לשבת ליד הנר.[לז]

לז) הנה איתא בברכות (נא.), אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. והיינו שיהיה סמוך לו כדי שיוכל להכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת. וכן פסק בשו"ע (סי' רחצ ס"ד). וא"כ כיון דשומע כעונה, ממילא השומעים את ההבדלה שיוצאים בברכת מאורי האש, נמי צריכים לעמוד סמוך לנר כדי שיהיה להם היכי תימצי ליהנות מהנר, דרק אז רשאיים לברך. וכ"כ המ"ב להדיא (סי' רחצ ס"ק יג), בזה"ל: וע"כ אם הוא יוצא בברכת ההבדלה מאחרים ורוצה לצאת גם בברכת מאורי האש, יקרב עצמו אצל האש כשיעור זה, כדי שיהיה יוכל לצאת גם בברכת בורא מאורי האש. עכ"ד. וכ"כ המ"ב (סי' רצז ס"ק יג) שאם השומע את ההבדלה עומד רחוק מן האור ולא יוכל להשתמש לאורה, דאינו יוצא אז בברכת המברך, באופן זה לא יכוון לצאת בברכת הנר, אלא יאחר אותה לאחר ההבדלה כשיהיה סמוך אצל האש. ע"כ. וע"ע מה שהארכתי בזה לקמן בערך נר הבדלה. ויש לציין למש"כ בשו"ת תורה לשמה (סי' קא), דאפילו אם נמצא מספיק קרוב לנר באופן שיכול ליהנות לאורו, מכל מקום כמה שמתקרב יותר לנר עדיף טפי. ע"ש.

להסתכל בנר הבדלה רק ביד ימין

והנה מלשון הטור והשו"ע (סי' רצח ס"ג) משמע שמסתכל על הנר בשתי ידיו, דכתבו "נוהגים להסתכל בכפות הידים והציפרניים", ולא כתבו בלשון יחיד "בכף יד", אמנם הרמ"א כותב להסתכל רק ביד ימינו. וע' בס' שומר שבת הקדמון (שנת תסז, סדר הבדלה אות ז) ובספר יש נוחלין (לאבי השל"ה הוב"ד בליקוטי מהרי"ח סדר הבדלה ד"ה נר) שכן המנהג הנכון, ושיש מאד ליזהר שלא להסתכל על יד שמאל כי עלול להתדבק בהם קליפות ח"ו ודלא כהמון העם שמסתכלים בשתי הידים. וכ"כ הכה"ח (פלאג'י סי' לא אות מז) שיסתכל אך ורק על יד ימין. וכ"כ הערוך השלחן (סי' רצח א"ח) והחסד לאלפים (רצ"ז אות ה). ונראה דכן עיקר, משום שב ואל תעשה עדיף, ואין זה נקרא כנגד מרן השו"ע, שהרי

גם לשו״ע אין איסור להסתכל ביד אחת אלא שנהגו בשתי ידים, וכיון שי״א דבשתי ידים מתדבקים הקליפות ראוי לחוש לדבריהם.

אם צריך לכבות החשמל בברכת האש

ומילתא אגב אורחיה קמ״ל דיש כאלה שסבורים שצריך לכבות את אור החשמל קודם ברכת המבדיל, אבל באמת אין צורך בזה, דהרי מלשון השו״ע דכתב ״שיהיה יוכל להכיר וכו׳״ משמע שדי במה שנמצא סמוך לנר באופן שיכול להכיר בין מטבע למטבע, אף אם אינו נהנה בפועל מאור הנר, כגון בשעה שאור החשמל דלוק שלמעשה אין הוא נהנה מאור הנר. וכ״כ בספר בירורי הלכה (רחצ אות קמא), וכ״כ באורחות רבינו (ח״א עמ׳ קל) שכך היה הגר״י קנייבסקי נוהג, שלא לכבות את אור החשמל בשעת ברכת בורא מאורי האש. וכן נהג החזו״א, כמו שהביא בשמו הגר״ח קנייבסקי שליט״א בספר שבת לישראל (שאלה יא, עמ׳ תע).

שכח לומר אתה חוננתנו אם מותר במלאכה

ולסיום אעיר עוד מילתא, והוא דפעמים מצוי שאדם שוכח לומר ״אתה חוננתנו״ בתפילת ערבית והולך לביתו לעשות הבדלה, וקודם לכן מדליק את נר ההבדלה, וצריך להעירו שקודם שידליק הנר צריך לומר ברוך המבדיל בין קודש לחול, ואין לו לעשות שום מלאכה קודם לכן, וכמו שכתב המ״ב (סי׳ רצד סק״ג) שאם שכח אתה חוננתנו, אע״פ שאינו חוזר, מ״מ אין לו לעשות מלאכה קודם שאומר ברוך המבדיל, וכמ״ש השו״ע (סי׳ רצט ס״י) שאם צריך לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפילה אומר המבדיל. ע״ש. ורבים אין דעתם ע״ז.

עבר ועשה מלאכה צריך לחזור ולהתפלל

ובתחילה עלה במחשבה לפני לעורר בעניין מה שמצוי לפעמים שאדם שוכח לומר אתה חוננתנו בתפילה, ומגיע לתחת ביתו ומזמין את המעלית או מניע את האוטו וכן כל כיו״ב שעושה מלאכה, בלי לשים לב שעוד לא הוציא את השבת, שמלבד שיש להשים לב על חילול השבת הנעשה מחמת חוסר תשומת לב וכנ״ל, גם יש לו לדעת שצריך לחזור ולהתפלל ערבית (בתנאי דנדבה), וכמ״ש בחזו״ע (שבת ב, עמ׳ שפב), דאף שהמשנ״ב בביאור הלכה (סי׳ רצד ד״ה ואם) כתב בשם הקובץ על יד שמאחר שלא הוזכר בהדיא בהרא״ש ותר״י ״או שעשה מלאכה״, אין לנו להחמיר בדיעבד לחזור ולהתפלל. ע״כ. אולם הנה באמת שבתוספות הרא״ש (ברכות לג.) כתב להדיא שאכל או שעשה מלאכה קודם שהבדיל על הכוס. וכ״כ הריטב״א ״טעה שאכל או עשה מלאכה״. וכ״כ הנימוקי יוסף (דף צא סע״א), והארחות

חיים (הל' תפילה אות קג דף יט סע"ג). וכ"כ האהל מועד (דף סא ע"ב), וספר השלחן (עמוד שסב). הרי שכמה ראשונים כתבו כהרשב"א. לפיכך גם אם עשה מלאכה בלבד, צריך לחזור ולהתפלל בתנאי נדבה, וגם להבדיל על הכוס. וכן פסק ידי"נ הגר"ש מזרחי בשו"ת דברי שלום ח"ג (סי' נו). וכן עיקר. ודלא כהאור לציון (ח"א סי' כב). עכ"ל החזו"ע. ומ"מ אם קודם שעשה מלאכה אמר ברוך המבדיל בין קודש לחול (בלי שם ומלכות) אינו חוזר ומברך (וכמ"ש השו"ע סי' רצט ס"י). וכ"כ בחזו"ע (שם).

אם יש חילוק בין מלאכות דאורייתא למלאכות דרבנן

אלא ששוב עליתי והסתפקת'י דיש לומר דעד כאן לא הצריך הרשב"א לחזור ולהתפלל כשעשה מלאכה, אלא דוקא במלאכה דאוריתא, אבל במלאכה דרבנן לא. ובמקרה הנ"ל הרי להזמין את המעלית אינו איסור דאוריתא, כמ"ש בשו"ת הראשון לציון (ח"א סי' לא). ע"ש. וא"כ שמא לא יצטרך לחזור ולהתפלל בכה"ג. ושו"ר בקובץ בנין אב (תשס"ט, עמ' שמג) שכתב להסתפק בזה, דמחד גיסא יש לומר דדוקא באיסור דאוריתא קנסוהו, אבל במלאכה דרבנן לא, דפשטות לשון "מלאכה" היינו דאורייתא, ועוד דאטו גם אם טלטל מוקצה בעלמא יצטרך לחזור ולהתפלל. אך מאידך גיסא י"ל דכשם שאיסור אכילה קודם הבדלה הוא מדרבנן ואפילו הכי גזרו רבנן וקנסו על זה, ה"ה במלאכה דאף במלאכות דרבנן גזרו. ע"ש שלא הכריע בזה. ומה שכתב דפשטות לשון מלאכה היינו דאורייתא, לכאורה יש להעיר ממה שכתב השו"ע (סי' רצט ס"י) ש"אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל", וכתב המ"ב שם (סקל"ב) בשם האליה רבה, דהיינו גם מלאכות דרבנן. ע"ש. הרי דאף דכתב השו"ע לשון "מלאכה" אפ"ה פירש המ"ב דהיינו גם מלאכות דרבנן. אך שמא יש לדחות ולומר דשאני התם דכתב השו"ע "שום מלאכה", אבל אה"נ כשכתוב "מלאכה" בסתמא י"ל דהכוונה דוקא של תורה. וגם מה שצידד לומר ולדמות מלאכה לאכילה, יש לדחות דמלאכה דרבנן קיל טפי מאכילה, שהרי אף מלאכה דאורייתא קודם הבדלה הרי הוא רק דרבנן (וכמ"ש המשנ"ב סי' רצט סקל"ח) וא"כ כשגם המלאכה עצמה היא דרבנן הוי קיל טפי, משא"כ אכילה איסור דרבנן חד הוא. אך בספר אך טוב וחסד (שבת א, עמ' 79) כתב בפשטות שנראה שכל זה הוא רק במלאכה דאוריתא, אך במלאכה דרבנן לא צריך לחזור. וע"ש מה שכתב שם להביא ראיה לזה. אך אינו מוכרח. ודו"ק. וצ"ע לדינא.

מלאכות דאוריתא קלות

עוד כתב בקובץ בנין אב (שם עמ' שדמ) להסתפק דאף במלאכות דאורייתא דודאי צריך לחזור ולהתפלל (בתנאי דנדבה) וכנ"ל, מ"מ י"ל דהיינו רק

הבדלה - צריך להקפיד במה שכתב השו"ע שבשעת ברכת בורא פרי הגפן שמברך בהבדלה, יאחז את הבשמים ביד שמאל, ולא רק בשעה שמברך על ברכת הבשמים. וטעם הדבר עיין בהערה.[לח]

כשעשה מלאכה גמורה כגון כותב ואורג דבזה לכו"ע אסור לעשות קודם הבדלה, אבל הדלקת אור או הוצאה מרשות לרשות בעלמא לא, דהרי בלא"ה דעת רבינו ירוחם שמותר לעשותם קודם הבדלה וכמו שהביא הרמ"א (סי' רצט ס"י בהגה) וביאר המשנ"ב שם דהוא משום שכיון שיצא שבת אין בעשיית המלאכה קודם הבדלה איסור מדאוריתא אלא מדרבנן, ואף שהרמ"א כתב שהעיקר להחמיר בזה דלא כרבינו ירוחם, וכן כתבו שארי האחרונים (כמ"ש המשנ"ב שם ס"ק לט), מ"מ הכא שיש בלא"ה חולקים על דברי הרשב"א יש לומר דבצירוף דעת רבינו ירוחם יש להקל, ועוד דהרמב"ם סובר דגם באכילה לא קנסו, א"כ חזי לאצטרופי להקל. ע"ש. אמנם זהו רק להבנת הרמ"א בדברי רבינו ירוחם, אך להבנת המג"א (המובא במשנ"ב שם סקל"ט) שאפשר שגם רבינו ירוחם שהיקל לא כתב כן אלא כשהבדיל בתפילה, ע"ש, א"כ הכא דלא הבדיל בתפילה יודה שאין לעשות מלאכה, וממילא גם לדבריו עשה איסור ובעינן למיקנסיה.

לח) הנה כתב השו"ע (סי' רצו ס"ו) אומר הבדלה מיושב, ואוחז היין בימין, וההדס בשמאל, ומברך על היין, וכו'. ע"ש. הרי דכתב שצריך לאחוז הבשמים בידו גם בשעת ברכת הגפן. וכ"כ לעורר להקפיד על הלכה זו בספר דברות מרדכי, וכתב בסופו קונטרס שלם על הלכה זו שצריכים להחזיק את הבשמים ביד שמאל מתחילת ההבדלה. ע"ש.

והנה צ"ב בטעם הדבר, דהתינח כשמברך על הבשמים צריך להחזיק אותם ביד ימין, אבל מדוע כשמברך על היין צריך להחזיק הבשמים ביד שמאל.

ועתה אנה ה' לידי קובץ והאר עינינו (גיליון כא עמ' 29), ועמדו שם בזה לבאר טעם הדבר, והביאו כמה טעמים, כדלהלן. **א.** במרכבת המשנה (פ"ז הל' ברכות הי"ד) **ביאר**, דיש הידור מצוה לברך על בושם ביחד עם היין, וכדאיתא ביומא (עו:) שרבא אמר חמרא וריחני פקחין. **ב.** בשל"ה הק' (ווי העמודים עמוד התורה פ"ב) **ביאר** את הענין ע"פ הסוד.

ג. בשו"ת משנת יוסף (ח"ה ס"ס עג) כתב, דאולי הטעם כדי שיהיו הבשמים מצויים לו, ולא יצטרך להפסיק בשביל לחפש בשמים, דהרי לאחר שבירך הגפן אין להפסיק סתם. וכ"כ בספר דברי שלום (ח"ג סי' סז). וע"ש עוד כמה טעמים נפלאים. [ויש להסתפק היכא דאין לו חוש ריח, האם יש עניין שיאחוז הבשמים בידו בשעת ההבדלה או לא, דנראה דלטעמים הנזכרים אין ענין, מלבד הטעם שהבאנו בשם השל"ה שהוא ע"פ סוד דשמא יש גם בזה עניין. ועיין].

ואע"פ שבערוך השולחן (סי' רצו סי"ז) כתב דהאחיזה בשמאל אינה חובה כלל, ולכן אצלינו אין מחזיקין הבשמים בשעת ברכת היין, וכשמברכין על הבשמים מניחין הכוס על השלחן, ונוטל הבשמים בימינו אלא דהכוונה היא העיקר לאחוז היין בימין וההדס בימין בשעת ברכתם, וממילא דהדבר השני בשמאל, אבל אין זה בהכרח. ע"כ. מ"מ פשטות דברי השו"ע לא כך וכמש"כ המ"ב (סק"ל).

ועיין בספר תפארת אריה (סי' כה פ"א אות ג) שכתב, דצריך להקפיד לפתוח את הקופסא של בשמים לפני ההבדלה, דאם לא יעשה כן יצטרך לברך על הנר לפני הבשמים, משום דאין מעבירין על המצוות דהנר דולק והבשמים נעולים בקופסא וחסרים מעשה פתיחה, ואין להעביר על הנר שהנאתו מיידית. ולפי דבריו א"ש למה הצריך השו"ע להחזיק הבשמים ביד שמאל, דכיון שהנר דולק ולא חסר מעשה לקיחה ביד כדי ליהנות ממנו, יש בזה כעין מעביר על המצוות. וכעי"ז כתב הפס"ת (סי' רצו הערה 154).

טעם קדימת בשמים לנר

ובטעם הדבר שמקדימין בשמים לנר, כתב הכה"ח (סי' רצו סק"ג) בשם מט"י בשם הרשב"ץ, דבתחילה מברך הגפן, כי חוש הטעם (הגפן) הוא העב ביותר, כי אינו אלא בפגישה עם המוחש בפיו, ואח"כ חוש הריח (בשמים) כי מרחוק יריח, ואח"כ חוש הראות (נר) שרואה למרחק רב ועד לכוכבים, ואח"כ ההבדל והשכל (הבדלה) הוא הדק ביותר, ויכול האדם להשיג השגת המלאכים וכו', וכן מסודרים בגולגלתו חוש הטעם התחתון, למעלה מכך הריח, למעלה מכך העיניים, למעלה מכך המוח המשכיל. וע' ברבינו בחיי פ' ויקהל (לה, ב) ובסידור יעב"ץ עוד בזה.

ולענ"ד יש לומר הטעם שמקדימין הבשמים לאש, משום שקדמו להם בברייתן, שהעשבים והירקות נבראו ביום השלישי, ואילו האש תחילת ברייתו היה במוצ"ש וכדאמרינן במסכת פסחים (נד.).

הבדלה - מצוי הדבר ובפרט במקומות ציבוריים שעושים הבדלה, וישנם רבים שעומדים בשעת ההבדלה, וצריך להזהירם שלבני ספרד צריכים לשבת בשעת ההבדלה, ואם אין להם מקום לשבת ישענו עכ"פ על הקיר וכד'.[לט]

הבדלה - צריך להזהיר את ההמון שאסור לדבר אחר ההבדלה מיד קודם שתיית המבדיל מלוא לוגמיו, ועכ"פ עד שיטעם מעט, ולכן מה שיש שנהגו להגיד שבוע טוב

לט) כן מבואר בשו"ע (סי' רצו ס"ו): אומר הבדלה מיושב. אולם הרמ"א כתב די"א מעומד וכן נוהגים במדינות אלו. ע"כ. וטעם הדבר דלשו"ע צריך לשבת כתב המ"ב (ס"ק כז) כיון שמוציא אחרים יד"ח יש להם לכולם לעשות קביעות, ובמעומד לא הוי קביעות. ע"כ. והרמ"א ס"ל דהבדלה מעומד מפני שכיון שהוא לוית המלך אין מלוין אלא מעומד.

ומ"מ נראה דאף לשו"ע אין הדבר לעיכובא, אלא לכתחילה צריך לשבת, דהרי מקורו של השו"ע הוא מדברי התוס' במסכת ברכות (מג. ד"ה הואיל) שכתבו בזה"ל: ולכך נאה וטוב למבדיל וגם לשומעים שישבו בשעת הבדלה, שאז יהיה נראה כקבע ופוטר אותם. ע"כ. הרי שכתבו רק בלשון טוב. שו"ר שכן כתב לדייק מדברי התוס' בנחל צבי (סי' רצו סק"ו) שהרי לא אמרו "וצריך לאומרו מיושב", אלמא אין זה מן הדין אלא נכון שיעשה כך, וחולק על הלבוש דס"ל שלשו"ע מן הדין בעי לשבת בהבדלה.

ומש"כ שאם אין להם מקום, ישענו על הקיר והוי כישיבה, הוא ע"פ מש"כ הבית יוסף (או"ח סי' צד) דעמידה בתפלת שמונה עשרה על ידי סמיכה לא חשיבא עמידה. וכן מבואר בשו"ע (סי' קמא ס"א) שצריך לעמוד בקריאת התורה ואפילו לסמוך אל הכותל או לעמוד אסור, אלא אם כן הוא בעל בשר. ומבואר במגן אברהם (סק"ב) דלבעל בשר שרי דוקא כשנסמך על דבר שאם ינטל אותו דבר לא יפול דאל"ה חשיב ישיבה, אלמא הא אם נסמך באופן שאם ינטל אותו דבר, יפול, חשיב כישיבה, וא"כ גם הכא צריכים להקפיד להישען אל הקיר באופן זה שאילו ינטל יפול, ואז חשיב שיושבים בהבדלה.

מיד אחר הבדלה קודם שטועם המבדיל, אין נכון לנהוג כן, אלא ימתינו מעט שיטעם המבדיל ואז יאמרו שבוע טוב.[מ]

מ) כ״כ לעורר בשו״ת אגרות משה (או״ח חלק ד סימן ע), וז״ל: בדבר שהשומעים איך שאחד מבדיל, שממהרים לדבר קודם שתיית המבדיל מלא לוגמיו, ודאי הוא שלא כהראוי לעשות לכתחילה מאחר דהשתיה מהכוס חזינן שהוא חיובא לחשיבות כוס של ברכה, דהא עושה זה להחשיב שתיית כוס של ברה״מ מסעודה, לענין שצריך לשתות ממנו גם קודם הבדלה, כדאיתא במג״א (סי׳ רצט סק״ז), ומה שמסיק דאין לשתות הוא דוקא מטעם שמנהג דידן הוא שסוברין אנן כהסוברין שבהמ״ז אינה טעונה כוס כהרי״ף ורמב״ם, וא״כ גם כל כוס שנתקן לברכה כמו כוס קידוש והבדלה הויא השתיה נמי שייכת להכוס, ואף שחיוב השתיה כתב רש״י בעירובין (מ: ד״ה ליתביה לינוקא) שהוא רק משום דגנאי לכוס של ברכה שלא יהנה אדם ממנו לאלתר שתהא ברכת היין שלא לצורך, צריך לומר דמ״מ כיון שלא אפשר לברך על הכוס בלא שתיה ממנו נחשבה השתיה בהכרח ג״כ ממעשה הקידוש והבדלה, וכל ברכות שטעונין כוס, מאחר דבל״ז א״א היה לעשות קידוש והבדלה על הכוס, וכדחזינן שמטעם זה הא לא תיקנו שיברך זמן על הכוס בליל יוה״כ כמפורש שם, ומתחלה היה סבור שם דלא אמרינן זמן בליל יוה״כ בשביל שא״א לומר על הכוס מחמת שאסור לשתותו, ולכן לא קשה מה שסברי הגאונים שהובא בטור ושו״ע (סי׳ רעא סעי׳ י״ד) שאם לא טעם המקדש לא יצא, והב״י הביא מא״ח דאם לא טעים ליה אף אחריני או שלא במקום סעודה קידש צריך למיהדר ולקדושי, והוא לחזור ולקדש כמו קידוש שלא במקום סעודה. והמג״א (ס״ק לב) הקשה דהב״י סותר דברי עצמו שכתב לעיל מזה דאם נשפך הכוס א״צ לחזור לקדש, וגם שכן כתב בא״ח להדיא ותיכף אחר זה הביא מא״ח דצריך לחזור ולקדש, ומשמע לי שמתרץ הסתירה דבלא שתה כלל אף לא מכוס אחר צריך לחזור ולקדש ואם הביאו כוס אחר לפניו וטעם ממנו יצא ידי הקידוש דכמו שהמסובין יכולין לשתות מכוס אחר גם המקדש יכול לשתות מכוס אחר, ומש״כ המג״א דחזר בו בש״ע ממש״כ בב״י היינו מזה דבב״י סתם דבנשפך הכוס לא יצא הוא רק שלא יצא כתיקנה ולא כתב לחלק דהוא דוקא בטעם מכוס אחר, אבל בלא טעם עד שקם מההיא דוכתא צריך לחזור ולקדש שלפ״מ שכתב שם איכא סתירה אבל הכא בש״ע חזר בו ומחלק דבנשפך ולא שתה צריך לחזור ולקדש אבל אם שתה אף מכוס אחר שהביאו לפניו יצא.

עכ״פ חזינן שגם השתיה היא שייכת למצות הכוס, ואף שלהגאונים שסוברין שהוא עיכוב שהמקדש דוקא ישתה אינו אלא בקידוש כדאיתא שם בש״ע, ואף אם נימא שגם לענין עצם טעימה שהוא עיכוב הוא ג״כ רק לקידוש נמי, עכ״פ הוא שייך להבדלה ולכל הדברים הנעשים על היין, שלכן אסור להפסיק בדיבור לכל מי שיוצא בהבדלה קודם שישתה אחד מהשומעין, שהרי נמצא שהוא כהבדיל בעצמו על הכוס ונשפך הכוס או שהפסיק בדבור שלא יצא להבדלה כתקונה לכו״ע וגם אפשר שלא יצא כלל, **ולכן יש להזהיר להשומעין שלא יפסיקו אפילו באמירת שבוע טוב לכתחילה.** עכ״ד. וכ״כ הבא״ח (ש״ב בראשית הכ״ד) גבי קידוש שיזהרו המסובין שלא ישיחו קודם שיטעום המקדש. ע״ש. ומסתבר שה״ה לגבי הבדלה. וכ״כ בשו״ת תשובות והנהגות (ח״א סי׳ רנז), שצריכים השומעים להמתין עד שהמבדיל יטעם מעט מהיין, ואז רשאי לומר שבוע טוב. ע״ש.

אם באמירת שבוע טוב יוצא ידי הבדלה

ומילתא אגב אורחיה קמ״ל דנחלקו הפוסקים אי באמירת שבוע טוב יוצאים ידי הבדלה דאורייתא, דבשו״ת תשובות והנהגות (כרך ה סימן צט) כתב, וז״ל: דע שיש מפקפקים על שאנו נוסעים במוצאי שבת עם נהג יהודי, שהרי כ״ז שלא הבדיל אסור במלאכה עד יום שלישי ומכשילים אותו (עיין סי׳ רצט ס״ו וס״י), ושמעתי שהגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ״ל נהג לדקדק לומר לנהג במוצאי שבת שבוע טוב, והנהג היה רגיל להשיב כן, וזה גופא הוי כמו ברכת המבדיל ומועיל להתיר לו מלאכה. (ומיהו יש לדון שהבדלה היא מצוה, ולדידן צריך כוונה למצוה אף דרבנן, עיין במ״ב (סי׳ ס׳ סק״ו) בשם הגר״א, ומיהו אפשר שכיון שאפשר להבדיל בלי ברכה (באמירת ברוך המבדיל בין קודש לחול), מוכח דהבדלה היא בגדר מתיר ולא מצוה, וא״כ אין צורך בכוונת מצוה).

אמנם מעיקר הדין הלוא לא הכשילו, כיון שבידו להבדיל, רק שחייבין להפרישו, ובמומר או מזיד לדגול מרבבה (יו״ד סי׳ קנא) אין חיוב, אבל גם לשיטתו רק אינו חיוב, אך מ״מ אם מזכה אותו זכות קעביד, ושפיר השתדל שיאמר, אף שאינו חיוב. עכ״ד.

אולם בשו״ת ציץ אליעזר (חי״א, סי׳ לד) דחה דבריהם של האומרים דיוצא יד״ח הבדלה דאוריתא בכך שאומר ״שבוע טוב״, דאיך יצא בזה יד״ח הבדלה, מכיון שלא מוזכר כאן הבדלה בין קודש לחול. ע״ש. והניף ידו בשנית (חי״ב סי׳ לז) והביא שם ראיה לדבריו, מהא דחזינן דהגאון בעל ישועות מלכו על הרמב״ם (פכ״ט מהל׳ שבת, ה״א), עמד לדחות את דברי רע״א שכתב דיוצא יד״ח קידוש דאוריתא בכך שאומר שבתא טבא, כמו בתפילה. וגם הגאון האדר״ת בקונטרס עובר אורח שבסוף ספר אורחות חיים (סי׳ רעא) העלה

הבדלה - כשעושים הבדלה צריך להחזיק את הכוס בכל זמן ההבדלה, ולא להורידו מהיד, וכשמברכין על הבשמים יש להעביר את הכוס ליד שמאל ולברך על הבשמים, וכך על האש, ומעביר שוב את הכוס ליד ימין, ומסיים את ההבדלה. ורבים אינם זהירים בכך, ומניחים הכוס בברכת בשמים והאש, וצריך להעיר את תשומת ליבם לכך שכל ברכות הבדלה צריכות להיות על הכוס.[מא]

כיוצ"ב לדחות את דברי הגאון רע"א הנ"ל. ולכן ה"ה הכא בענין ההבדלה דאינו יוצא יד"ח ההבדלה בכך שאומר שבוע טוב. ע"ש.

אמנם עיין להגרש"ז אויערבך בשלחן שלמה (סי' רצט סט"ו) שכתב שכל הדין שאסור להכשיל אדם לעשות מלכה קודם הבדלה הוא רק בכה"ג שבכוונתו של אותו אדם לעשות הבדלה, אבל אם אינו חושב כלל להבדיל אין בכך איסור. ודומה הדבר להזמנת מונית בשעת בוקר מוקדמת שלא נחשב המזמין כמכשיל את הנהג בעשיית מלאכה קודם התפילה, היות ואין בדעתו של נהג המונית להתפלל. ועוד הוסיף שם ונתן טעם אחר להתיר להזמין מלאכה ממי שלא מבדיל, והוא משום שאפשר לומר שכל חיוב ההבדלה הוא רק למי ששומר שבת אבל מי שלא שומר שבת רח"ל אין בידו חיוב הבדלה [ולפ"ז כתב בהליכות שבת (ח"א פ"ז אות ד) שמי שחוזר בתשובה ביום ראשון וקיבל על עצמו לשמור שבת, אינו צריך להבדיל על השבת שהיתה, מטעם זה. ע"ש. וכן אינו יכול להבדיל מטעם מה שפסק השו"ע (סי' רצט ס"ו) שאם טעם אינו יכול להבדיל אלא במוצ"ש בלבד, ומסתמא שאכל משהו בלילה].

מא) הנה כתב השו"ע (סי' רצו ס"ו) אומר הבדלה מיושב. ואוחז היין בימין וההדס בשמאל, ומברך על היין, ושוב נוטל ההדס בימין והיין בשמאל, ומברך על ההדס, ומחזיר היין לימינו. ע"כ. הרי דכתב השו"ע שגם שמברך על ההדס [וה"ה על האש] מעביר את הכוס ליד שמאל, ואינו מניחו מיד. וטעם הדבר כתב המ"ב (סק"ל) משום דכל הברכות של הבדלה מצוה להיות על הכוס. וכ"כ לעורר בשו"ת באר משה (ח"ח ס' כח) שאותם אלו שבעת ברכת הבשמים מניחים את הכוס יש להם חובה לתקן הדבר לעשות כפסקו של השו"ע ושאר הפוסקים שיש לעשות את כל סדר ההבדלה על הכוס. ע"ש.

הדלקת הנר - צריך להקפיד ולהזהיר את האשה שמדליקה את נרות השבת שלא תסלק ידה מנר שבת עד שתידלק רוב הפתילה היוצאת מן השמן, ולא די במה שנותנת נגיעה קלה עם הגפרור. וכן ה"ה בנרות של חנוכה.[מב]

ואע"פ שבערוך השולחן (סי' רצו סי"ז) כתב דהאחיזה בשמאל אינה חובה כלל ולכן אצלינו אין מחזיקין הבשמים בשעת ברכת היין וכשמברכין על הבשמים מניחין הכוס על השלחן ונוטל הבשמים בימינו, אלא דהכוונה היא העיקר לאחוז היין בימין וההדס בימין בשעת ברכתם, וממילא דהדבר השני בשמאל אבל אין זה בהכרח. ע"כ. מ"מ פשטות דברי השו"ע לא כך וכמש"כ המ"ב (סק"ל) ולכן לכתחילה יש להקפיד בכך.

מב) כן כתב השולחן ערוך (סי' רסד סעיף ח): המדליק צריך שידליק רוב מה שיוצא מן הפתילה מהנר. ע"כ. וטעם הדבר משום שהוא בדומה להדלקה שהיתה בבית המקדש, שנאמר בה "להעלות נר תמיד" (שמות כז כ) ודרשו חז"ל (תורת כהנים פרשה יג ה"ז, הובא ברש"י על החומש ובשבת כ. ד"ה תני רבי חייא) שעל הכהן להדליק את הנר עד שתהיה שלהבת עולה מאליה.

וכ"כ לעורר בזה בספר הליכות שבת (ח"ב עמ' לב), וכתב, שלכן על כל אדם להסביר לאשתו בערב שבת או ביו"ט כשמדליקה את הנרות, שצריכה להיזהר שלא לסלק את היד מהפתילה עד שתידלק רוב הפתילה היוצאת מן השמן. וכן בהדלקת נרות חנוכה צריך האיש ליזהר בזה. וע"ע בהליכות מועד (חנוכה, מהדו"ק עמ' י). ע"ש. **ובהלכות שבת בשבת** (ח"א פרק ד' הער' 67), **ובהלכות חג בחג על חנוכה** (פרק י הער' 14), **ובספר מצות נר איש וביתו** (פרק ז' ס"ק ל"ז), **ובספר נטעי גבריאל על חנוכה** (פרק כ"ז סק"ג).

והנה בבן איש חי (שנה שניה פרשת נח סעיף טו) כתב בזה"ל: ידליקו נרות שבת רוב היוצא מן הפתילה, שאם לא ידליק אלא ראש הפתילה ויסלק ידו ממנה, חשוב כאילו דלקה מאליה ואינו מקיים מצוה בהדלקה. וכן היה בנרות המנורה של בהמ"ק. וצריך להזהר בזה גם בנרות חנוכה. ע"כ. משמע דס"ל דאם לא עשתה כן לא יצאה ידי חובה אפילו בדיעבד, כיון שההדלקה לא מתייחסת אליה.

וראיתי שבהליכות שבת הנ"ל העיר שעצם דינו של הבא"ח שאינה יוצאת בדיעבד הוא חידוש גדול, **דבשאלתות דרב אחאי** (פרשת תצוה סי' סב הובא בחזו"ע שבת א עמ' ריא) **מובא שטעם**

הדלקת רוב הפתילה היוצאת מן השמן מחשש שאם לא תעשה כן לא ימשך השמן אחר הפתילה ויכבה הנר ויתבטלו מעונג שבת, ומשמע שבדיעבד אם בכל זאת דלק הנר יצאה ידי חובה על אף שלא הדליקה את רוב הפתילה היוצאת מו השמן. ע״כ. ולכאו׳ אין זה קושיא, דהלא הם ב׳ טעמים שונים, ויש לומר דדוקא לפי טעם זה בדיעבד יצא יד״ח אבל לפי הטעם המבואר בתורת כהנים הנז׳ לעיל, לא יוצאים יד״ח אף בדיעבד, וגם השאילתות מודה לטעם זה אלא שלא חש להזכירו ולא בא אלא להוסיף עוד טעם.

ויש להסתפק בהא דקי״ל שצריך להדליק רוב היוצא מן הפתילה האם זה דוקא בנר הראשון שמברך עליו את הברכה אבל בשאר הנרות ההידור של חנוכה שלא מברך עליהם וכן בנרות הנוספים של שבת אין צריך ליזהר בכך, וראיתי בשו״ת מהר״י מברונא (סימן לט) דכתב בזה״ל: וכשהוא מדליק ״בנר קמא״ כשמברך לא מסלק ידיו מיד לפי דקי״ל (שבת כ.) המדליק צריך שידליק ברוב היוצא, ופרש״י בפרק במה מדליקין צריך המדליק להדליק בידים קודם סילוק ידיו רוב היוצא מן הפתילה חוץ לנר. עכ״ל. משמע מדבריו להדיא שדוקא בנר הראשון שמברך עליו צריך להקפיד בכך ולא בשאר הנרות.

המדליקים את הנרות מוקדם במה צריכים ליזהר

ומילתא אגב אורחיה קמ״ל עוד דבר בענין הדלקת נרות שבת שישנם שנכשלים בזה, והוא מצוי בעיקר אצל זוגות צעירים שמתארחים אצל ההורים בשבת וחוזרים לישון בביתם, שמדליקים נרות שבת בביתם, דצריכים להקפיד על ב׳ דברים: א. שהנרות ימשיכו לידלק אחרי שיחזרו, ואם כבו מחמת חוסר השמן, הברכה לבטלה, כמבואר בשו״ע (סי׳ רסג ס״ט). ב. אם מדליקים חצי שעה או ארבעים דקות קודם השקיעה (עיין שו״ת מנחת שלמה ח״ב סי׳ לה אות ח) חייבים לקבל שבת בהדלקה אף לבני ספרד, וכמו שפסק השו״ע (סי׳ רסג ס״ד): לא יקדים למהר להדליקו בעוד היום גדול, שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת, וגם לא יאחר. ואם רוצה להדליק נר בעוד היום גדול ולקבל עליו שבת מיד, רשאי, כי כיון שמקבל עליו שבת מיד אין זו הקדמה, ובלבד שיהא מפלג המנחה ולמעלה שהוא שעה ורביע קודם הלילה. ע״כ. ומוכח שבזמן פלג המנחה מותר להדליק נרות שבת אך ורק בכה״ג שמקבל עליו שבת, שאז ניכר שמדליק לכבוד שבת. הלא״ה לא ניכר. וכ״כ בבאר יעקב (ס״ק יט) שאם הקדימה להדליק מפלג המנחה צריכה לקבל שבת תיכף, ואינה יכולה להתנות אפי׳ לצורך גדול. ע״ש. וכ״כ בשו״ת אול״צ (ח״ב פי״ח אות ט) שדוקא אם מדליקה בתוך חצי שעה שקודם השקיעה נחשב סמוך לשבת, שאז אין צריכה לקבל שבת בהדלקה וכמו שכתב רשב״ם (פסחים צ:) שסמוך היינו חצי שעה. ע״ש. ולכן אין לאשה אחר ההדלקה

לטלטל מוקצה לבית הוריה או למקוה וכד׳ אלא יכולה לבקש מבעלה שיטלטל, וכן אין לה לכבות את הגפרור אחר ההדלקה אלא יש להניח הגפרור עד שיתכבה מאליו.

מיהו ק״ל מלשון השו״ע (סי׳ רסז ס״ב) שכתב מקדימין להתפלל ערבית יותר מימות החול ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית ולאכול מיד. ע״כ. משמע דאינו חייב לקבל שבת בהדלקה גם אם מדליק מבעוד היום גדול אלא יכול לקבל גם בתפלת ערבית, וזה סותר את מה שכתב בסימן רסג. ונראה לומר שאין חיוב לקבל שבת ממש בהדלקה אלא שסמוך להדלקה יקבל שבת. שו״ר שכ״כ הגר״ז (סי׳ רסג ס״ו), וכ״כ שם הגר״ז להדיא בקו״א (סק״ב) שלאו דוקא תיכף ומיד, אלא לאלתר, ושיעור זה הוא הרבה פחות מרביע שעה. ועיין בהלכה ברורה שהביא שכן פסקו כדברי הגר״ז הנז׳ התהלה לדוד (סק״ד). והקצוה״ש (סי׳ עד בדי השלחן סקי״ז) [וכתב שהוא בערך עשר דקות], שו״ת ארץ צבי (ח״א סי׳ קיג בד״ה וגדולה מזו, ובהערה שם) [וכתב שהוא כשמונה דקות], ציץ אליעזר (חי״א סי׳ כא אות ג) [וכתב שהוא כשמונה עד עשר דקות].

וחכם אחד אמר לי שכוונת השו״ע בסי׳ רסז ס״ב הנ״ל שכתב ״ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפילת ערבית״, דרצונו לומר דבפלג המנחה יכולה האשה להדליק, והיינו גם לקבל עליה שבת מיד וכמ״ש השו״ע בסי׳ רס״ג ס״ד, ודבר נוסף זמנו מפלג המנחה והוא ״לקבל שבת בתפילת ערבית״ דזה קאי על אדם שלא מדליק נרות אז. ועיקר כוונת השו״ע לומר אלו דברים אפשר לעשותם מפלג המנחה. אולם אחר המחילה מדבריו אין פשטות השו״ע כך, אלא שהכל חוזר על אדם אחד, דלמרות שהדליק נרות בפלג המנחה יכול לקבל שבת בתפילת ערבית.

שו״ר בגליון אליבא דהלכתא (גליון מט), שנשאלו שם הרבנים, על דברי השו״ע בסי׳ רסז ס״ב הנ״ל, דלכאורה סותר את דבריו בסי׳ רסג ס״ד וכנ״ל. והשיבו כדברינו, דהגר״נ קופשיץ השיב: דמיירי שמתפלל מיד אחר ההדלקה. והוא כאמור. ועוד הביאו שם דברים מפורשים בתלמידי רבינו יונה (כז. ד״ה רב צלי), שכתב וז״ל: י״ל דהני מילי (שלא יקדים להדליק) כשאינו מקבל שבת **עד הערב**, שכיון שאינו מקבל שבת עד הערב אין לו להקדים ההדלקה, אבל כשמקבל שבת מבעו״י ומדליק תחלה **סמוך לקבלה** אע״פ שעוד היום גדול אין בכך כלום. עכ״ל. מבואר להדיא דאף סמוך לקבלה שאינו מקבל שבת בהדלקה עצמה שפיר דמי.

ועל פי דברי הגר״ז הנ״ל השבתי במה ששאלוני באשה שמדליקה נרות ע״י מצית, ורוצה להדליק בפלג המנחה, דלכאורה כיון שחייבת לקבל שבת בהדלקה בגלל שמדליקה מוקדם וכמו שפסק השו״ע (סי׳ רסג ס״ד), כאשר

גומרת ההדלקה הרי היא עוברת על איסור כיבוי המצית. ובשלמא אם היא מדליקה בגפרורים כתב הבא"ח (שנה ב' פרשת נח ס"ח) והכה"ח (סי' רסג ס"ק לד וס"ק סב) שתניח את הגפרור לאחר ההדלקה והוא יכבה מאליו, אבל במצית מאי איכא למימר. ואין לומר דשרי משום דשבות הותר בבין השמשות וכמו שכתב השו"ע (סי' רסא ס"א ועוד), דכל זה הוא דוקא לצורך מצוה או לדבר שהוא טרוד ונחפז עליה וכמו שכתב בשו"ע (שם) או במקום דוחק (שו"ע סי' שמב ס"א), משא"כ הכא הרי היא יכולה להדליק בגפרורים ולהניחם לאחר ההדלקה בלא לכבותם. אולם לפי דברי הגר"ז והאחרונים הנ"ל, שפיר דמי לעשות כך, דאין חיוב לקבל שבת בהדלקה ממש אלא סמוך לה.

טעם שצריך לקבל שבת בהדלקה

והן עתה ראיתי בספר ילקוט יוסף (שבת א שארית יוסף עמ' תקמח) שהביא את קובץ מעיין אבות (אלול תשסג) שכתב דטעמא דבעינן שיקבל שבת בהדלקה אם מדליק מהפלג זה משום שיהיה היכר בהדלקה שנעשית לשם מצוה, שאז מותר לברך על הדלקה זו, א"כ לפי"ז בזמן הזה שיש לנו חשמל, והדלקת הנר הויא היכר גמור שהדלקה זו נעשית לצורך מצוה, ממילא א"צ שתקבל עליה שבת בזמן פלג המנחה, שעצם ההדלקה ניכרת שהיא לכבוד שבת. ע"ש. [וכ"כ סברא זו בשו"ת קנין תורה (ח"ד סי' קכה) ובספר פני שבת (סי' רסג ביאורים סי' יח)]. ונראה דאין לסמוך על סברא זו כלל, חדא דאם אזלינן אחר המציאות שיש היום חשמל נבטל כלל את דין הדלקת נרות שבת שאין צורך בהם, אלא ודאי כיון שתיקנו חכמים התקנה אע"פ שבטל הטעם לא בטל התקנה, וא"כ ה"ה בניד"ד כיון שבזמן חז"ל היה אסור להקדים ההדלקה בעוד הים גדול אא"כ קיבל עליו שבת ה"נ לדידן. ועוד דמסתבר דגם בזמנם היו מדלקים נרות בימות החול רק בלילה שיש חושך וכדמשמע קצת מרש"י בברכות (ב: ד"ה משנכנס), ואם מדליק מבעו"י ג"כ הוי היכר דלצורך שבת ואפ"ה קאמר דצריך לקבל שבת בהדלקה משום דלא חשיב היכר גדול דאמרינן שהיה לו איזה סיבה להדליק כגון נר יארציט וכד'. וכי היכי דבזמנם היו מדליקים נרות שבת בפמוטים מיוחדים לכך, וכמוכח מדברי הב"ח (ריש סי' רסג), ואפ"ה קאמר שבעינן שתקבל שבת בהדלקה אם מדליקה מבעו"י דסו"ס לא הוי היכר גדול שאולי לא יזדמן לה נר אחר להדליק והדליקה בפמוטות, וא"כ ה"ה לדידן. ודו"ק. ואע"פ שבילקוט יוסף הנ"ל כתב שיש לסמוך על הסברא של קובץ מעיין אבות במקום צורך ובפרט במקום מצוה כיון שהיא מילתא דמסתברא, מ"מ הדר תבר לגזיזיה בקיצור ילקוט יוסף הלכות שבת (עמ' קד) שכתב שקשה לסמוך על סברא זו ולברך על ההדלקה. [ושם כתב שאשה שצריכה לנסוע לטבילת מצוה לא תקבל שבת בהדלקה אלא בעלה או באחד מבני הבית יקבלו עליהם שבת בהדלקתה, שאז ניכר שמדליקה לכבוד

הכאה בשולחן - בעת ששרים ומזמרים בסעודות שבת וכדומה, יש להזהר שלא לדפוק על השולחן לפי מנגינת השיר, או לפי קצב מסוים כעין מתופף כדרך המשוררים, גזירה שמא יתקן כלי שיר. ואפילו בשינוי אסרו בזה. וכל שכן שאסור לדפוק בשולחן או בכלי בעזרת כף או מזלג וכדומה, ורבים טועים בזה.[מג]

שבת, ואם בעלה אינו רוצה לקבל שבת מפלג המנחה, יכולה היא להדליק ולקבל שבת, ואעפ"כ יכולה לנסוע עם בעלה למקוה הטבילה אחר שבעלה לא קיבל שבת בהדלקה ובעלה יפתח לה את הדלת אם נדלקת נורה בפתיחת הדלת ולא תנהג בעצמה, וישנה דרך אחרת שבאותה שבת בעלה או אחד מבני הבית הם ידליקו את הנרות בזמן ההדלקה, והיא תוכל ליסוע. ע"ש].

הנותר משמן החנוכה בשבת אם מותר בהנאה

עוד אעיר, מה שהביא בספר שערי ימי החנוכה (עמ' לד), וז"ל: ולכל הדעות שארית השמן שנותר בבקבוק שממנו השתמשו לנרות חנוכה אינו בכלל מותר השמן שבנר, וכן אם קנה קופסת נרות שעוה וכדו' והשתמש רק בחלקם, הנרות שנשארו אינם נאסרים, שהזמנה לאו מילתא היא דהיינו אף שחשב להשתמש בהם לא נאסרו, ורק מה שנשאר מאותם הנרות שהדליקו למצוה נאסר, ומה שנשאר מנר השמש ודאי שלא נאסר, **והרבה טועים בזה וחושבים שאם קנו שמן או נרות במיוחד לחנוכה יש איסור להשתמש בהם לדברים אחרים, אך הדין הוא שלא חל עליהם שום איסור**, ורק על השמן או הנרות שהדליקו אותם לשם מצות נר חנוכה ונשאר מהם חל האיסור. עכ"ד. [והיינו נמי שנותר מן הצריך לשיעור ההדלקה שהוקצה למצותו, כגון אם כבו הנרות תוך חצי שעה אבל נתן יותר מכשיעור מותר ליהנות ממנו אחר שדלק כשיעור חצי שעה, וכמש"כ הב"י (סי' תרעז ס"ד ד"ה הנותר) בשם הגמ"י (פ"ד מהל' חנוכה אות ד). ואפילו אם כבה תוך חצי שעה כתב בספר טהרת המים בשיורי טהרה (מע' ח אות ט) שאם התנה בפירוש בשעה שנתן השמן והפתילות בנרות החנוכה, שאם יכבו הנרות אפילו באמצע שיעור הדלקת הנרות בתוך חצי שעה, יוכל ליהנות מהן, וא"צ לשרוף הנותר ביום השמיני. ע"ש. וכיו"ב כתב הגר"ח פלאג'י בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קכו). וכ"ה בחזו"ע (חנוכה עמ' קסד). ע"ש].

מג) כ"כ לעורר בגיליון אליבא דהלכתא (סט תשע"ד עמ' פג) ע"פ מש"כ השו"ע (סי' שלט ס"ג) שאסור להכות על הלוח כדרך המשוררים גזירה שמא יתקן

הכאת אצבעות - יש רבים שבזמירות של שבת מכים באצבע אחת כנגד אחת היינו שמכין באמה על האגודל בנעימה, ועושין בזה תנועות עריבות, ויש להזהירם שאסור לעשות כן בשבת גזירה שמא יתקן כלי שיר.[מד]

כלי שיר, ואפילו לדברי הרמ"א שכתב שם גבי טיפוח וריקוד שנהגו להקל משום דאין אנו בקיאין בעשית כלי שיר, מ"מ כבר כתב המ"ב (שם סק"י) שכל דברי הרמ"א אמורים רק על טיפוח וריקוד ולא על שאר דברים הנזכרים בסעיף, ואפילו בטיפוח וריקוד אין כדאי להניח המנהג שלא במקום מצוה אלא משום הנח להם וכו'. עכ"ד. ולא התירו אלא רק כשעושה קול רעש להשתיק את הציבור וכדומה. וגם בשינוי אסור וכמש"כ הבאה"ל (סי' שלט בד"ה ולספק) דדוקא בספוק יד התירו כלאחר יד אבל בקשקוש הזוג וכיוצא בזה שהוא יותר דרך שיר לא מהני אף שיעשה כלאחר יד. ואין לומר שכוונת הבאה"ל שאסור דוקא כלי שיר בשינוי, אבל דפיקה על שולחן דרך שיר אה"נ שיהיה מותר בשינוי, שהרי כל ראיית הבאה"ל מדקאמר בירושלמי היתר זה רק על סיפוק, דהוי קל טפי מהכאה על שולחן כדרך המשוררים וכמוכח מדברי המ"ב (סק"י). וכ"כ לדייק כן בשו"ת אבני ישפה (ח"ב סי' לה). ודלא כמש"כ הפסקי תשובות (סי' שלח א"א חלוקה ג) שכלי שאינו מיוחד כלל להשמעת קול ככף סכין ומזלג ובכלל זה אבריו של אדם (ידים ורגליים) אם דופק בהם בשינוי וכלאחר יד אפי' שמשמיע בהם קול לפי קצב מותר.

לקשקש בפעמוני ס"ת בשמחת תורה

ולסיום אעיר עוד הלכה שרבים לא יודעים, דכל מה שהותר בשמחת תורה משום כבוד תורה היינו דוקא לרקוד ולמחות כפים כדרכו בלא שינוי, אבל מ"מ אין לקשקש בכוונה בפעמוני ספר תורה וכמש"כ בחזו"ע (ח"ה עמ' ער).

מד) כן איתא בשו"ע (סי' שלט ס"ג): אין מטפחין להכות כף אל כף וכו', ואפילו להכות באצבע על הקרקע, או על הלוח, או אחת כנגד אחת כדרך המשוררים, או לקשקש באגוז לתינוק או לשחק בו בזוג כדי שישתוק, כל זה וכיוצא בו אסור, גזירה שמא יתקן כלי שיר. ע"כ. ומה מאד נפלאתי לראות אברך בן עליה שלמד את כל הל' שבת היטב ונבחן עליהם, ולא ידע כלל מאיסור זה, ואין זה אלא כמו שכתבנו בהקדמה דפעמים רבות אדם לומד את ההלכה ואינו משים על לבו שעובר עליה ואינו מקיימה.

ומ"מ אם מכה בכח באצבע צרדה (האמצעית) לעורר את הישן מותר, וכמש"כ המג"א (סי' שלט סק"ב) דההיא דיומא (יט:) שהיו מכין לפני כהן גדול באצבע צרדה, שאני התם שהיו עושין כן להקיצו דלא הוי קול של שיר. ע"ש. וכ"כ הא"ר (סי' שלח סק"א). וכ"כ בספר מנורה הטהורה (סי' שלט סק"א). ובספר מטה אהרן (דף י:) שכל שאינו עושה כדרך המשוררים אלא הכאת אצבע צרדה בכדי לעורר הישנים מותר. וכ"פ בחזו"ע (ח"ה עמ' רעו). ואין להוכיח מדברי הב"י (סי' שלט ס"ג) והכס"מ (פכ"ג ה"ד) שכתב שהטעם שהיו מכים באצבע צרדה, משום שאין שבות במקדש, ומשמע שבמדינה אסור, זה אינו, דודאי כל שאין מכה בתנועת עריבות מותר, וכדאיתא בעירובין (קד.) דמותר להעיר ישן מההיא מיארק. ע"ש. אלא כוונת הב"י כמש"כ בחזו"ע (שבת ח"ה עמ' רעו) שהיו מכין בנחת ובנעימה באצבע צרדה ולא בכח משום כבודו של הכה"ג, וכמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות שהיו עושין תנועות עריבות, ולכן דווקא במקדש מותר ולא במדינה. ובהכי אתי שפיר מה שכתב להעיר בשו"ת זכור לאברהם אביגדור (דף קכח ע"ג) על דברי הב"י והכס"מ מההיא דעירובין. ע"ש. וכן יש לעורר אותם הורים שמניחים לילדיהן לסובב ברעשני פורים ביום השבת, דאסור, ויש להפרישם מאיסור זה מגיל הבנה (היינו גיל שלש), וכמבואר במ"ב (סי' שמג סק"ג).

ומ"מ אם מכה באצבע צרדה בשינוי, וכגון שהוא ימיני ומכה ביד שמאל שרי, דלא גרי מספוק יד שמותר בשינוי, וכמבואר בשו"ע (סי' שלט ס"ג).

לשרוק בשבת בפה ובמשרוקית

והנה כתב הרמ"א (סי' שלח ס"א) שאלו הקוראים לחבריהם בשריקה וצפצוף בפיהם, כקול ציפור, מותר לעשות כן בשבת, שכיון שאינו עושה מעשה מותר. וכתב המג"א (סק"ב) שאף אם מנעים קולו כעין שיר מותר, דהיכא שמשמיע קול בפה לא גזרו חכמים. וכן פסק המ"ב (סק"ג). וכן פסק בשו"ע הגר"ז (ס"ב), וכ"כ מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' שלח סק"א) שעל דברי הרמ"א סמכו להקל בארצות אשכנז ופולין, אותם המצפצפים והמהגים בגרונם שמשוררים, אע"פ שנראים ונשמעים כמנגן בכלי שיר ממש, וגם רבנן קדישי וחסידים נהגו לשורר כך, והשומע קולם נדמה לו כניגון כלי שיר ממש. וכן הסכימו האחרונים להתיר. ע"ש. וכ"פ הכה"ח (סק"ז) וכ"פ בחזו"ע (עמ' רלו) ודלא כמש"כ הרה"ג מהר"ר פינחס עניו בשו"ת גבעת פינחס כתיבת יד (סי' לו) הוב"ד בספר ברכי יוסף בשיורי ברכה (סי' שלח אות א) לאסור לצפצף כמין זמר בשבת. ואפילו אם נותן אצבעו לתוך פיו ועי"ז מגיע הקול, כתב הערוך השולחן (ס"ז) שמותר, כיון שעיקר הדבר נעשה בפה ואין היד משמשת אלא כדי שיעלה הציפצוף יפה. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' נה). ובזמנינו

מובא בשם החזון איש (אורחות שבת ח"ב פכ"א הער' ס) שאף בחול אין לשרוק כך בפיו משום שנחשב הדבר בגדר פריצותא, וכ"כ בספר ילקוט יוסף (סי' שלט ס"ט עמ' ע) שאין דרך בני תורה לשרוק בפיהם גם ביות החול.

והנה נסתפקתי אם מותר לשרוק ע"י כלי הנקרא היום משרוקית, ולשרוק דרך שיר במשרוקית לא מיבעיא לי, דודאי אסור, דהוי בכלל איסור השמעת קול בכלי שיר שפסק השו"ע (סי' שלח ס"א) שאסור, כי קמבעיא לי אם שורק לקרוא לחבירו וכד' אי שפיר דמי או לא, והנה הרמ"א (סי' שלח ס"א) כתב שאסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת, אע"פ שאינו מכוון לשיר, מכל מקום הואיל והכלי מיוחד לכך אסור. וטעם הדבר שאסור כתב המ"ב (סק"ד) בשם הב"י כיון שמיוחד להשמיע קול חיישינן שמא יכוון לשיר. ולפי"ז פשיטא דגם משרוקית אפילו לקרוא לחבירו אסור שמא יכוון לשיר. ומיהו דעת השו"ע נראה דדוקא השמעת קול בכלי שיר אסורה, ולא בכל דבר שנועד כדי להשמיע קול, מדהשמיט לגמרי דין זה ופסק שמותר להקיש על הדלת כשאינו דרך שיר, ומשמע שבכל אופן מותר. וכ"כ מרן החיד"א בספר טוב עין (סי' יח אות סח) שלדעת מרן שקבלנו הוראותיו מותר בכל אופן. וכ"כ בחזו"ע (ח"ה עמ' רנה), ולפי"ז יש להסתפק היאך להגדיר את משרוקית, אם כדבר המשמיע קול בעלמא כדוגמת שימוש המצילים בברכה וכד' ויהיה מותר להשתמש בשבת, אולם לאחרונה שמעתי שיש קונצרטים למיניהם שמשתמשים גם במשרוקית ככלי מנגן בשירים, ולפי"ז יש לכאורה לאסור, אלא די"ל דזה דוקא במשרוקית מסוג איכותי ומיוחד כמו שיש להם ולא כל משרוקית זולה ופשוטה. ועתה ראיתי בחזו"ע (ח"ה עמ' רלו) שכתב לאסור להשתמש בשבת במשרוקית או צפצפה. וכ"כ בשו"ת באר משה (ח"ו סי' כח). וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ב פכ"ו הערה ח) לאסור להשתמש במשרוקית בשבת, ומשמע מדבריו שאפילו לשריקה בעלמא ולא שמתכוון לכלי שיר. ע"ש.

אם שריקה מביאה שדים

ומידי דברי על שריקה, אעיר אודות שמועה המתהלכת שאין לשרוק כלל, ששריקה מביא שדים, ומבריח את המלאכים, בפרט במקום סגור, וכן אין לשרוק משום שמנהג גוים הוא, דאין מקור לשמועות אלו והמצאה בעלמא הם. שו"ר בשו"ת רבבות אפרים (ח"ח סי' תר"ד אות ד') דנשאל על שמועה זו וכתב דלא מצא מקור לכך. וכן בקובץ גליונות לריח ניחוח (תשע"ד עמ' 27) נשאל האם יש מקור למה שאומרים העולם ששריקה מביא שדים והשיב שאין מקור. ע"ש. וכ"כ בספר לדופקי בתשובה (סי' תתצ"ד). ובמקור נאמן ח"א סימן תמ"ה כתב ששמע מהרה"ג ר' ניסן פינסון זצ"ל

הכל לטובה - כתב השו"ע (סי' רל ס"ה) לעולם יהא אדם רגיל לומר "כל דעביד רחמנא לטב עביד", ורבים אינם זוכרים לאומרו, וצריך לתת ע"ז את הדעת.[מה]

בתונס שהיה מוחה בתלמידים השורקים ואמר ששריקה מעוררת דינים רח"ל. וע"ע מש"כ בספר כדאמרי אינשי (ערך שריקה).

[מה] **הנה** ע"י שמרגיל עצמו לומר כן, ממשיך על חסדים מרובים וכמו שכתב הקב הישר (סוף פרק עט), ואם יתן אדם שבח והודיה לאל לפי פעולתו הן לטובה הן לרעה ח"ו מובטח הוא שיברכו ה' ובכל מעשיו ישכיל ויצליח.

ועיין בבן יהוידע (ברכות ס:) שכתב על הא דאמרו שירגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב, שהדיבור עצמו כבר הופך את הענין לטובה. וכ"כ המהר"ל בנתיבות עולם (אהבת השם פרק א עמ' מג).

וכתב בספר אגרא דפרקא (אות קכד): ובעת שיזדמן לאדם איזה עיגום וצער, יזכיר ויאמר הפסוק (תהילים כה, יח) "ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי", בכדי שישים אל לבו שהוא בהשגחת הבורא על עוונותיו, כי כמה וכמה עוונות יש לו לאדם שאינם מתכפרים ע"י תשובה ויוה"כ, רק תשובה ויוה"כ תולין ויסורים ממרקין, והשי"ת שולח לו יסורים קלים כדי לכפר על עוונותיו וכו', וזהו דווקא כשמשים אל לבו שכל תנועותיו בחפץ הבורא. עכ"ד. ויסוד זה מובא ג"כ בשלחן הטהור (סעי' ד) בשם הבעש"ט זי"ע על דברי המשנה (אבות פ"ד מ"ד) כל המחלל שם שמים בסתר ונפרעים ממנו בגלוי, דקאי על יסורים קלים שאין הבריות רואים אותם, וכדאיתא (ערכין טז ב) היכי דמי יסורין אפילו הושיט ידו לכיס וכו', ואם אין שם אל לבו להתבונן שאין מקרה בשום דבר קטן וגדול, ואין מעורר נפשו לתשובה נפרעים ממנו ח"ו ביסורים קשים יותר וגלויים לעין כל, כדי שישוב בתשובה לפניו ויודה כי הכל בהשגחה פרטית וכו', ולכן מיד כשמרגיש אדם איזה צער ויסורים יקבלם באמונה ובשמחה ויהרהר בתשובה ובזה יסתלק מעליו מידת הדין והיסורים. עכת"ד. ומובא ג"כ יסוד זה בסה"ק תולדות יעקב יוסף פ' וישלח (ד"ה בפסוק וישב ביום ההוא) ובנוצר חסד עמ"ס אבות (שם).

ועיין בסה"ק תפילה למשה (למהר"ם אלמשניני זי"ע) ח"ג ד' י"ח: "דזה המכוין מה דאי' בגמ' ברכות (ס' א) מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך ושמע קול צווחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי ועליו הכתוב אומר משמועה רעה לא ירא וכו', דאיך יתנשא

הלל לאמור מובטח ששום מקרה ופגע רע בתוך ביתו וכו', אלא הכוונה שהלל הזקן וכל בני ביתו היו מורגלים בקבלת יסורין באהבה ובספר פנים יפות וידעו דכל מאן דעביד רחמנא לטב עביד עד שהיה מובטח אצלו כי צווחה וצעקה על מקרה רע ר"ל אין זה מתוך ביתו, כי לא הורגלו לצווח על מאורעות קשים ר"ל וכו'". עיין שם.

ועל הפסוק בתהילים (קמ, יד) "אך צדיקים יודו לשמך", מסבירים המפרשים, שר"ל דגם כאשר יש צרה וצועקים, אך ה"צדקים מודים לשמך", כי יודעים שזה לטובה. וכיו"ב מסבירים את הפסוק (דברים טז טו) "והיית אך שמח", גם כאשר יש לך צרה שזועק אתה, אך "שמח" תהיה שמח כי הכל לטובה.

סוחר שסופר מלאי חנותו מה אומר

ובהיותי בזה אמרתי להעיר עוד דבר שרבים אינם שמים לב לאומרו, והוא מה שפסק השו"ע (סי' רל ס"ב) הנכנס למוד את גרנו אומר "יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשלח ברכה בכרי הזה וכו'", שאין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין. ומטעם זה כתב החיי"א (כלל סה סעי' ו) שסוחר כשמונה וסופר מלאי חנותו, יתפלל תפילה זו, ויאמר "יה"ר וכו' שתשלח ברכה בעסק זה". ע"ש.

ואף כי אין אדם רואה ויודע המספר זולת ממנו, מ"מ כשהאדם סופר ומונה רכושו, ורואה עצמו בטובה על ידי כך, עלול לשלוט בו עין הרע יותר מעל ידי אחרים, וכמו שכתב בתוס' רי"ד (בבא קמא פג.) עה"פ (איכה ג, נא) "עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי": שאני בעצמי שמתי בי עין רעה מרוב טובה שהייתי רואה לעצמי יותר ממה שהכניסו בי עין רעה כל בנות עירי, ועין רעה שבי שלטה בי ולקיתי וחסרתי כל אותה טובה. ע"ש. אולם כל האמור דוקא במדידה של רשות, אבל מדידה של מצוה לית לן בה, וכמש"כ בזוה"ק (פ' פקודי דף רכה א) שבמדידה של מצוה אין לחשוש לעין הרע, דמדידה של קדושה וחשבון של קדושה, תמיד מוסיפים בו ברכות, ועל כן נאמר "וכסף פקודי העדה", פקודי העדה באמת ודאי, ואין יראה מעין הרע ואין יראה מכל חשבון זה, כי בכל אלו שורה הברכות מלמעלה". ע"ש.

ובספר פסקי תשובות (סי' רל אות ג) כתב לעורר דבכלל הזהירות שלא למדוד ולספור, גם חובת ההשתדלות שלא לפרסם מעבר להכרחי את מעשיו השונים ותוכניותיו אשר זקוקים לברכת שמים שיצליחו, וכמש"כ בזוהר (כרך א דף סד עמוד ב): ובגין כך כל מלוי דבר נש דאינון בסתימו ברכאן שריין עלוי, וכל דאינון באתגליא ההוא אתר דבי דינא שריאן עלוי בגין דאיהו אתר באתגלי וההוא דאקרי רע עין שליט עליה וכלא הוא ברזא עלאה כגוונא דלעילא. ע"ש. ובפרט כשצריך ישועה דרך מופת, שיש להחזיק הדבר בסוד כל כמה דאפשר קודם שיצא הדבר לפועל.

הלואה - מצוי מאד שאדם לווה מחבירו סכום פעוט ואינו רואה חובה לעצמו לרשום בפנקסו את החוב מחמת שהסכום הוא פעוט ביותר, וקורה פעמים רבות שהלווה שוכח להחזיר את הסכום והמלוה מתבייש או שוכח לבקש את החוב, וידוע שאפילו על פרוטה אחת שאדם חייב לחבירו ולא מחזיר יצטרך לבא בגלגול לעולם הזה להחזיר את החוב, ולכן יש להסביר לכל אדם ואדם שאדרבה ככל שהסכום קטן יותר, כך

וכמש"כ בספר דברי תורה להגה"ק ממונקאטש זצ"ל (מהדורה ב אות נג).

תחינה קודם לקיחת תרופה

עוד אעיר, דקודם לקיחת תרופה או טיפול רפואי, יש לומר "יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה", ובסיום הטיפול וגמר לקיחת התרופה יאמר "ברוך רופא חולים", ולא יחשוב שתהיה איזה דבר לו רפואה אלא ע"י הבורא ית"ש, ולכן ע"י תפלה זו ישים בטחונו בו ויבקש ממנו שתהיה לו לרפואה, וכמבואר בשו"ע (סי' רל ס"ד) ובמשנ"ב (שם ס"ק ו).

ברכה לאחר התעטשות

כתב המ"ב (סי' רל סק"ז) מי שמתעטש וחבירו אומר לו "אסותא", יאמר לו "ברוך תהיה", ואח"כ יאמר "לישועתך קויתי ה'".

אמירת אסותא בבית המדרש

ואם הוא בבית מדרש, הנה כתב השו"ע (סי' רמו סי"ז): אין אומרים לו רפואה בבית המדרש. אולם בזה"ז נחלקו האחרונים, דבפרישה (סקל"ו) כתב דזהו דוקא בימיהם, שלא ראו מספריהם לחוץ, כל שכן שלא היו משיחין, אבל עכשיו דבלאו הכי לא נזהרין, אומרים רפואה. וכ"כ הש"ך (סקט"ז). אולם הט"ז (ס"ק ו) כתב עליו דלא היה לו לכתוב דבר זה לבדות קולא מלבו שימשך מזה דבר מגונה שהשומע סבר מדהותרה עכשיו לומר רפואה הותרה הרצועה וישיח גם כן שיחה בטלה, וכבר אנו מוזהרין בזה בעונש גחלי רתמים ח"ו, ע"כ אין להשגיח בזה להקל ואדרבה יהיה הרב מזהיר ע"ז וילמדו ק"ו לאיסור שיחה בטילה, והמרבה בכבוד התורה ה"ז מכובד ומשובח. ובספר הליכות עולם (ח"ח עמ' שפח) כתב שנכון להחמיר כדבריו, ובפרט דפשט לשון השו"ע כדברי הרמב"ם שהאיסור לומר בבהמ"ד אסותא משום כבוד ביהמ"ד ואפילו שלא לומד כלל.

עלול הוא לשכוח מההלואה כיון שאין הוא מתייחס בכובד ראש להלוואה בסכום קטן, ולכן יש לרשום בפנקסו את החוב, וכן אין למלוה להתבייש לבקש את החוב אלא יבקש ממנו ויסביר ללווה את הסיבה, וכמובן שאם רוצה המלוה למחול לו רשאי הוא למחול לו ויאמר בפירוש ללווה שהוא מוחל לו על החוב.[מו]

מו) **כן** ראיתי מניסיון שהלויתי סכומים קטנים לאברכים יראי ה' ולא זכרו שהלוו ממני, ואם לא הייתי מוחל הרי שהיו נכשלים באיסור גזל. וכ"כ לעורר בספר למנוע מכשול (126). וע"ע בס' משלי החפץ חיים (עמ' צג).

וכבר כתב בארחות צדיקים (ריש שער הזכירה): ומי שיש לו עסקים רבים והוא טרוד, צריך ליזהר מאד שלא ילוה מעות וכו', כי כיון שהוא טרוד ישכח הכל ולא יזכור. ועוד כתב (בשער השכחה): אפי' אם לווה פרוטה מחברו יכתוב הכל ויתן לב שלא ישכח, וראוי לאדם שהוא נכבד ושכחן שלא יהיה לוה מבנ"א כי הם מתביישים [לבקש] ממנו [חזרה מה שלוה מהם] והוא ישכח ולא יפרע וישא עוונו, בסכום לא רב מתביישים לתבוע אפי' ההדיוט. ע"ש. ובסידור בית יעקב (הנהגת משא ומתן שאחרי תפילת שחרית, דף קיא ע"א, אות כט. וכ"ה בסידור עמודי שמים מהדו"ח עמ' רלה) כתב **"ברח מהלואה כל מה שתוכל"**. ע"ש.

ובקובץ אגרות חזו"א (ח"א מכתב כ) בהנהגות לבן תורה כתב ליזהר מאד שלא ללוות כסף משום אדם. ועוד כתב (ח"ב מכתב יב): לפלא בעיני, שהנך מחזיק במדת הפזיזות כל כך, שבשביל יום אחד כבר הוכרחת לבטל ולפרוץ בגדר, ולשלוח יד בהלואות, המשחית את אצילות הנפש וגורם בושה לעצמך ולאחרים מוטב לנהוג בדרכה של תורה יום או יומיים, ולקיים כל המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה וכו' (כנראה כוונתו לסנהדרין סה:). ועוד שם (במכתב יד): בכל זאת היה לך להגיד לי כמו שהוא, ולא להשקע בחובות כי הלא זה קשה עלי מכל. ע"כ. וכן הביא בספר אבני חושן (עמ' תעג) שהחזון איש היה רגיל לומר שראוי לאדם לא להתרגל ללוות מבני אדם, ולהסתפק במה שיש לו, כי דבר זה לפעמים גורם לשכחת פרעון חוב, ונראה שהוא הדין לא להתרגל לשאול כי ישנם שכנים המרבים לשאול משכניהם כגון חבילת סוכר ופעם חפיסת שוקולד ופעם צרור נרות ולבסוף שוכחים להשיב, ועוברים גם על קפידא ושנאה וזלזול מצד השכנים, וראיתי משפחת תלמיד חכם מקדשי ה', שבשעה שעברו דירה השאירו דבר ערך לתושבי הבנין, ובקשו בזה מחילה אולי נכשלו פעם בגזילה. ע"ש.

ובתולדות הסטייפלער תולדות יעקב (עמ' קצח) מובא: פעם אחת נתן בארוכה מוסר לאחד שלא לשקוע בחובות, והיה אומר צריך לברוח

הלואה - מצות עשה מן התורה להלוות לעני כשהוצרך לכך, שנאמר "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך", וכשיש לו מעות להלוות חייב להלוות לנצרך, ויקדים את העני, ואם חושש שהלוה לא יוכל לפרוע לו, יטול ממנו משכון ואם אינו נותן לו משכון אינו חייב להלוות לו כל שחושש שלא יוכל לפרוע לו. ואדם שאינו רוצה להלוות כשיש לו, ומונע עצמו מלהלוות לאדם שנמצא במצוקה כספית ויכול לבוא לידי סכנה עובר ג"כ על איסור של "לא תעמוד על דם רעך".[מז]

מחובות כמו מאש, זה גהינום בעוה"ז. אחד שבא לבקש ברכה על חובותיו נתקל בגערה "גזלן גזלן". ע"ש. והגרא"מ שך זצ"ל (בהסכמתו לספר למה תתראו) כתב שדבר בעתו הוא לבאר לרבים ולהעלות על ספר בגנות הדבר הרע אשר נשתרש בשנים האחרונות בבזבוז הוצאות יתירות וכו' יותר ממה שיגיע ידו, ובפרט להכנס ע"י **כל אלו בחובות עצומים אשר תוצאותיהן מי ישורנו וכו'**. וע"ע לר"א פרץ שליט"א בספר חקת משפט (דיני ממונות עמ' שסה) שכתב ששאל את מו"ר הגרח"פ שיינברג זצ"ל מה דעתו על יתרת חובה בבנק (אוברדרפט). והשיב, שהוא שורש הרע, והביא את מש"כ הביאה"ל (סי' תקכט סי"א) שאדם צריך לקמץ בהוצאותיו ולחיות לפי מה שיש לו, ולא ישגיח לפיתויים של מותרות. ע"כ. ובשעה"צ (סי' קנו סק"ב) הגדיר את ענין המותרות כך: וכדי שלא ירמה אותו היצר, יתבונן אילו היה מתחייב לזון את חבירו ולהלבישו לפי ערכו, מה היה אומר אז איזה דבר הוא הכרח. עכ"ל. ועיין בספר הלואה מאוזנת (פ"א ופ"ב) שהאריך בגנות ההלואות מדברי חז"ל בתלמוד ומרבותינו ראשונים גם אחרונים.

להחזיר ספרים שנשאלו מאחר

ועוד העיר בספר למנוע מכשול (עמ' 127) מצוי מאד שכמעט בכל בית ובית נמצאים ספרים או חוברות וכדומה, שנשאלו מאדם אחר לזמן קצר ומסיבות שונות מעכבים את החזרת הספרים לזמן רב עד שנאבד או נשכח מלב השואל והמשאיל, והדבר מצוי גם בעטים וחפצים קטנים הנשכחים מהרה, וכמו כן מצוי שלוקחים דברים מגמחי"ם ולא מחזירים ויש בזה חשש של גזל הרבים, שהרי בעל גמ"ח הקדיש אותו לצרכי רבים ואין בידו למחול.

מז) הנה כתב השו"ע (חו"מ סי' צז ס"א): מצוות עשה להלוות לעניי ישראל, והיא מצוה גדולה יותר מהצדקה, וקרובו עני קודם לעניים

הליכה בברכות - ישנם אנשים שהולכים אנה ואנה ומברכים אשר יצר, וברכות השחר וכד', וצריך להזהירם שבכל הברכות צריך לעמוד בעת הברכה, ואסור ללכת בשעת הברכה, מפני שנראה שמברך דרך ארעי ומקרה, אא"כ ע"י ההליכה מעורר לו הכוונה.[מח]

אחרים, ועניי עירו קודמים לעניי עיר אחרת, ואפילו עשיר שצריך ללוות מצוה להלוותו לפי שעה ולההנותו אף בדברים ולייעצו עצה ההוגנת לו. ע"כ.

וכ"כ לעורר בספר ואהבת לרעך כהלכה (דיני הלוואה ס"ח), וציין שכ"כ החפץ חיים באהבת חסד (ס"ג). והוסיף: ובזמננו יש תוקף וחשיבות להלכה זאת, שיש רבים שנפלו להלוואות בשוק האפור והסתבכו עד מאוד ואילו היו מקבלים את ההלוואה מאדם כשר לא היו נופלים כל כך.

והלוואה לעניי היא סגולה לקבלת התפילה, וכדאיתא במסכת יבמות (סג.): המלוה סלע לעניי בשעת דוחקו, עליו הכתוב אומר "אז תקרא וה' יענה". ע"כ. והנה בפשטות הכוונה היא לשעת דחקו של העניי, אבל הרה"ק בספר עזרי מעם ה' (פרשת ראה) הביא בשם הרבי מברדיטשוב זצ"ל שהיה שואל דאטו יש עניי שאין שעה דחוקה לו, ותירץ שזה מוסב על המלוה, שהשעה דחוקה לו, שאם בכל זאת אינו נמנע מלהלוות, עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה. ע"כ.

ואמרו בשמות רבה (לא) שכל אדם מישראל המלוה לחבירו ואינו נוטל ריבית מעלה עליו הקב"ה כאילו קיים כל המצוות. ומובא ברמב"ם (פ"י ממתנות עניים ה"ז) שהמעלה הראשונה והגדולה מכל שמונה המעלות שישנן בצדקה זו למעלה מזו, היא המחזיק ביד ישראל המך, ונותן לו מתנה או הלואה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לשאול על הפתחים. וכן כתב הרמב"ם (פ"א ממלוה ולוה ה"א) שמצות הלואה גדולה מן הצדקה אל העניי השואל, שזה כבר נצרך לשאול, וזה עדיין לא הגיע למדה זו, והתורה הקפידה על מי שימנע מלהלוות לעניי שנאמר (דברים טו, ט) "ורעה עינך באחיך האביון".

מח) הנה כתב השו"ע (סי' קפג סי"ב) אסור לברך והוא עוסק במלאכתו. ע"כ. וכ"ה בשו"ע (סי' קצא ס"ג). **וטעם הדבר כתב** הט"ז (סק"א) שנראה שמברך דרך ארעי. ולפי"ז אסור לברך ג"כ בהליכה שנראה שמברך דרך

ארעי. וכ"כ להתריע רבינו יוסף חיים זיע"א בספרו עוד יוסף חי (פר' ויצא ה"ב): אסור לעסוק בשום עסק, אפילו כל דהוא, כשהוא מברך, **ויש הרבה בני אדם אשר בהיותם מנגבים ידם במטפחת מברכים ברכה זו, או מברכים כשהולכים אנה ואנה, ונמצא מברכים את ה' יתברך דרך עראי**, וגם ממילא תהיה הברכה בלי כוונת הלב, וצריכין להיזהר בזה בכל ברכה וברכה שלא תהיה כזאת בישראל, ובעוונותינו הרבים נכשלים בברכה אשר יצר יותר. עכ"ד. וכ"ה בשו"ת עולת יצחק (ח"א סי' קעא). וכן ראיתי להגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספר הליכות שלמה (עמ' רנח ס"ה) שלכתחילה אין ראוי ללכת בשעה שמברך, כדי שיברך בישוב הדעת, אע"פ שאין זה איסור לברך בהליכה. ע"כ.

ומ"מ נראה שאם לא הולך ומעיין אנה ואנה, אלא הולך לתכלית אחת, וככגון שהולך לבהכנ"ס, ומכיר עצמו שההליכה לא מבטלת כוונתו, וכ"ש אם מכיר עצמו שההליכה פעמים מעוררת כוונתו שפיר דמי לברך ברכות השחר וכד' בהליכה, וכמו שראיתי בשו"ת עולת יצחק (ח"ב סי' רסט) שנשאל אם מותר לברך בשעה שהולך, או שיש להחמיר לברך דווקא בעמידה ולא בהילוך, והשיב, שאף שמבואר בשו"ע שאסור לעשות מלאכה בשעת ברכהמ"ז, מ"מ מהלך קיל טפי, ואדרבה מעורר הכוונה, כמו שכתב הרד"ק גבי אלישע "וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה" (מלכים ב, פ"ד פס' לה) שההילוך מעורר הכוונה [וממה שכתוב "וישב" אינו לשון ישיבה אלא לשון חזרה], ודווקא כשאינו הולך ומעיין אחת הנה והנה, שזה הוי כעוסק במלאכה. ומידת חסידות לשבת בכל הברכות. ע"ש. וע"ע מה שהאריך בזה בספר ואין למו מכשול (ח"ה עמ' סז).

ואף שבשו"ת שלמת חיים (סי' קס) כתב ע"פ דברי הרמ"א (סי' קנח סי"א) שכתב שיכול לברך ענט"י קודם הניגוב אף שהברכה אינה עובר לעשייתה של הנטילה כיון שגם הניגוב מן המצוה, שהאוכל בלי נט"י כאילו אוכל לחם טמא, ולכך יכול לנגב ידיו בשעת ברכה הואיל שהפעולה שעושה היא מענין הברכה. וכן בספר פתחי הלכה (פ"א הע' 119) הביא בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שלימד זכות על הנוהגים לנגב בשעת ברכה ענט"י מטעם זה. וכן מובא בספר ארחות רבינו (ח"א עמ' טו) שבעל הקהלות יעקב עשה כן כמה פעמים, מ"מ לדידן בני ספרד אין להקל בזה, דהרי השו"ע פסק (סי' קנח סי"ג) שאם נוטל רבעית בפעם אחת אפשר לאכול בלא ניגוב דטעם הניגוב משום טומאה. [ודלא כדעת רש"ל המובא במ"ב (שם ס"ק מו) דעיקר הניגוב הוא משום מיאוס] וא"כ היום שנוטלים ברבעית בפ"א לשו"ע אין מצוה בניגוב ויש להיזהר לא לנגב בשעת ברכה.

כמו"כ מש"כ השואל בשו"ת שלמת חיים (סי' טו) שיש להקל לנגב ידיים בעת אמירת ברכת אשר יצר על פי

המבואר בשו״ע (סי׳ קפא ס״ח) לענין מים אחרונים, שלדעת הרמב״ם מנגב ואח״כ מברך, וביאר המ״ב (שם סקי״ט) שלא נקרא נטילה בלי ניגוב, ודימה זאת לברכת ׳אשר יצר׳ שצריך נטילה בשביל כבוד הברכה וא״כ גם הניגוב הוא מכבוד הברכה, והשלמת חיים הסכים עמו. וכ״כ להדיא שם (סי׳ טז). ובספר אורחות רבינו (ח״ג עמ׳ קפז) מובא שהחזו״א ניגב את ידיו בעת שבירך ׳אשר יצר׳, וביאר הגר״ח קנייבסקי (נזר החיים עמ׳ קסח) שהניגוב אף הוא חלק מהמצוה כדי שלא תהיה רוח רעה על ידיו. אולם הגרש״ז אויערבך בהליכות שלמה (תפלה ב פכ״ב ארחות הלכה הע׳ 20) דקדק לומר את ברכת אשר יצר רק לאחר שניגב ידיו לגמרי.

והנה השו״ע (סי׳ סג ס״ז) כתב, היה עוסק במלאכה ורצה לקרות ק״ש, יתבטל ממלאכתו עד שיקרא פרשה ראשונה, כדי שלא יהיה כקורא עראי. ע״כ. וכתב המ״ב (ס״ק יט) שמשמע שאחר פרשה ראשונה מותר אפי׳ בברכות ק״ש, וכן מבואר בהדיא בב״י (סי׳ סו ס״ח), שקודם שגמר גאל ישראל יכול להניח טלית בלא ברכה בעודו קורא ק״ש וברכותיה, שהרי בעוד שהוא קורא ק״ש מותר לו לעסוק במלאכתו חוץ מבפרק ראשון, והעיר המ״ב ע״ז מדברי הט״ז (סי׳ קצא) הנ״ל, ונשאר בצע״ג. ועיין בשו״ת יבי״א (ח״ט או״ח סי׳ צה אות ח) שכתב שעפ״ד הב״י הנ״ל יש ליישב מה שיש נוהגים לברך ענט״י בשעה שמנגבים ידיהם שיש להם על מה שיסמוכו. ע״ש. אולם נראה שקשה לסמוך על ראיית המ״ב הנ״ל מדברי השו״ע והב״י, שבשאר ברכות דרבנן אפשר להתעסק במלאכה, שהרי גם הפמ״ג (מש״ז סי׳ קצא אות א) הקשה על דברי הט״ז שאסר לעשות מלאכה בכל הברכות דרבנן, וא״כ למה מותר לעשות מלאכה בשאר הפרשיות אף אם נאמר דפרשה ראשונה דין תורה לחוד, מ״מ למה יגרע ממצוות דרבנן (ר״ל וכ״ת דעצם החילוק בין פרשה ראשונה לשאר פרשיות הוא משום שפרשה ראשונה מדאורייתא הוא ושאר פרשיות דרבנן, אכתי סו״ס למה שיהיה מותר בשאר פרשיות אף שהם מדרבנן וכי זה גרע משאר מצוות דרבנן שכתב הט״ז שם שאין להתעסק בהם), וכתב ליישב דשאר פרשיות כלימוד תורה חשיב, ושרי לעסוק במלאכתו בעת לימוד תורה, ודוקא בעוסק במצוה לבד מד״ת אסור לעסוק במלאכה. ע״ש. ולפי״ז אה״נ מש״כ לדקדק המ״ב דמכאן והלאה מותר לעשות מלאכה אפילו בברכות ק״ש לדברי הפמ״ג אין לדקדק כן אלא נקט השו״ע פרשה ראשונה לאפוקי דשאר הפרשיות מותר אבל אה״נ שמגיע לברכה צריך להפסיק ולא לעשות מלאכה. ומש״כ המ״ב להוכיח מדברי הב״י (סי׳ סו ס״ח ד״ה ומ״ש), י״ל דהתם שאני דדוקא להתעסק בדבר מצוה התירו בשעה שמברך ולא סתם מלאכה אמנם זה דוחק, שהרי הב״י שם הביא ראיה לדבריו [לגבי טלית בשעת ברכות ק״ש] מסימן סג לענין מלאכה בשאר פרשיות ק״ש, ולהנ״ל לא תלי הא בהא.

(ודוחק לומר שכוונתו שכשם ששם מצינו קולא במלאכה בשעת ק״ש שהוא כד״ת, ה״נ נתיר עכ״פ עשיית מצוה). ויותר נראה ליישב קושיית המ״ב כמו שכתב השו״ע הרב (סי׳ סג קונט״א סק״א) דרק לצורך דבר שהוא כעין מצוה התירו לעשות בפרשה שניה והלאה, ומלאכה דומה למצוה. והיינו משום שיש הפסד מרובה הקילו חכמים, אבל לעולם להתעסק בשעת ברכה בסתם מלאכה וכגון לנגב ידיו אסור. [ובסי׳ קפג סי״ד ציין השו״ע הרב לשו״ע בסי׳ סג ס״ז, ומיישב דאין הכוונה אלא למלאכת ידים שאינה מצריכה שימת לב כלל]. וכן הסיקו האחרונים, שאין לעשות מלאכה בכל הברכות ואפי׳ בברכות דרבנן, וכמש״כ החס״ל (סי׳ קפד ס״י), וכ״כ השלמי ציבור (דף לב ע״א), שבשעה שמברך על הטלית לא יתעסק בהוצאת הטלית ובהכנתה להעטיפה. וכ״כ הגדולות אלישע (סי׳ רסג ס״ק יז) [ומש״כ שם ואפילו מתעסק באותה מצוה עצמה אסור נראה דמהב״י הנ״ל מוכח לא כן]. וע״ע בבני ציון ליכטמן (ס״ס קצא), ובשו״ת שלמת חיים (סי׳ יד).

ובספר פסקי תשובות (סימן קצא הערה 5) כתב שאם יטרד במחשבתו או שממהר מאד ולא יוכל לכוין יפה אם ימנע מעשיית איזה דבר, יש לימוד זכות להתיר בעשיית דברים כאלו שאין צריך שימת לב מיוחדת בעשייתם, וכמו שמצינו כיו״ב (סי׳ קפג סעי׳ י״א) שהתירו להולך בדרך לברך כשהוא מהלך כי יקשה בעיניו איחור דרכו ולא יוכל לכוין יפה ולכן מהלך ומברך, וע״ע ריש סי׳ ק״ד במשנ״ב ושע״ת שהתירו לרמז וכדו׳ בשמו״ע כשיש איזה דבר המטרידו מכוונתו, ומכל הלין נלמד נמי לענין שאר ברכות, כגון שתינוק בוכה ומפריע כוונתו או שרוצה לרמז לאדם מסויים שימתין לו וכיוצ״ב, וכמו״כ אנשים אשר בטבעם חסרי סבלנות המה ותמיד ממשמשים וממללים איזה דבר באצבעותיהם, או שעקב חוסר סבלנותם אם לא יתעסקו בידיהם יגרום הדבר לעצבנות ולא יוכלו לברך במתינות וכהוגן, וכגון לנגב ידים בשעת ברכת אשר יצר וכדו׳, אך כאמור אין זה לכתחילה, וצריך האדם לשבר טבעו ולהתרגל לברך כל הברכות כולן בלי להתעסק אפילו בשימוש קל, ואפילו אין השימוש מונעו מלכוין, וכאמור בשם שולחן ערוך הרב (סי׳ קפג סעי׳ יד). ועיסוק בדברים אשר מצריכים שימת לב ומטריד המחשבה אסורים בכל ענין לעשותם, ואין שום לימוד זכות ע״ז, דזה איסור מדינא ולאו דווקא משום דהוי כדרך עראי ומקרה, עיין בתהלה לדוד סק״א. עכ״ד.

דוגמאות שכיחים שאנשים מתעסקים בברכה

וכאן המקום להביא כמה דוגמאות שכתב הרה״ג חיים רבי שליט״א בירחון וקנה לך חבר (חוברת כד) שמצוי הדבר שאנשים מתעסקים בשעת הברכה:

א. אין לאסוף ציציות ולאוחזם באמצע ברוך שאמר [לאחר שפתח ואמר ברוך אתה וכו׳] כדי לנשקם בסוף, כי זה מסיר הכוונה, אף שזה צורך המצוה. ואם שכח להכין לפני שפתח בברכה, יפסיק באמצע הברכה, ויכין ציציותיו בשתיקה, ואחר כך ימשיך לברך. **ב.** אין להביט בשעון באמצע ברכת אשר יצר ושאר ברכות, מפני שעל ידי כך מתבטל מהכוונה. **ג.** אשה שרוצה להדליק נרות שבת, צריכה ליזהר שלא להדליק גפרור באמצע הברכה על הדלקת הנרות, כי זה מונע מלכוון, ולכן תדליק הגפרור אחר סיום הברכה ומיד תדליק את הנרות ועדיף להדליק לפני הברכה נר ארוך ולאחר הברכה ידליקו איתו את נרות שבת קודש. **ד.** העולה לספר תורה, אין לו לכסות את הכתב של הספר תורה באמצע הברכה [בין לפני הקריאה ובין לאחריה], ואם שכח לכסות את הכתב, יפסיק באמצע הברכה, ויכסה, וימשיך בברכתו. **ה.** הנוהג במכונית, אין לו לברך ברכות הנהנין וכיוצא בזה, הן מחמת חסרון כוונה, והן מחשש סכנה. **ו.** לבחוש הסוכר בכוס תה באמצע הברכה בודאי שאינו נכון, ומרן הגרע״י זצ״ל נזהר לקרב את הכוס לפיו ולעיין בכוס כדי לראות אם אין חרקים ורק לאחר מכן מברך. **ז.** אין להכין מלח בשולחן מהמלחיה, באמצע שמברך ברכת המוציא, אלא יכין קודם הברכה, ואם שכח יפסיק באמצע הברכה וישפוך מלח ולאחר מכן ימשיך בברכה. וכן יש ליזהר מלחתוך מהפרוסה או מהכריך באמצע הברכה. **ח.** אין לסדר רצועות התפילין באבנטו או באצבעו באמצע ברכת ברוך שאמר, וכן מי שלומד עם תפילין ויצא להתפנות, כשחוזר להניח תפילין אין לו לסדר את התפילין בשעה שמברך ברכת אשר יצר. **ט.** אין להפוך דף בסידור באמצע הברכה, אלא ישתוק עד שיעביר את הדף, ולאחר מכן ימשיך בברכה. **י.** אין למשמש בבשמים בשעת הברכה כדי לבדוק אם יש בהם ריח, אלא יעשה זאת קודם הברכה, ובלאו הכי הרי אין לברך על בשמים עד שיבדוק אם יש להם ריח כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. ע״כ. ותן לחכם ויחכם עוד.

לעמוד כשמו״ע בתחנונים של שני וחמישי

ומילתא אגב אורחיה קמ״ל מש״כ לעורר בילקוט יוסף (סי׳ קלא ס״ה) שגם בתחנונים הנוספים בשני וחמישי צריך לעמוד, ואם לא אמרו מעומד נקרא פורץ גדר. ויעמוד כמו שהוא עומד בתפלת שמונה עשרה, כאשר רגליו סמוכות זו לזו, וכמש״כ בשער הכוונות (דרוש ה׳ מדרושי הלילה). ודלא כאותם המסתובבים אנה ואנה בתחנונים אלו וכן באמירת הסליחות בימים נוראים צריך לשים לב לעמוד ב׳אנשי אמונה׳ ׳אשמנו מכל עם׳ כעומד בתפילה, ועיין בשו״ע (או״ח סימן תרז סעיף ג).

הלל - צריך להזהיר את העם לקרות את ההלל בקול ובנעימה, ולכן לא יקראו אותו במהירות ובמרוצה. ועוד, שאם יקראו במרוצה יכולים לדלג על מילה בהלל, וקי"ל שאם דילג על מילה אחת או אפילו על אות אחת בהלל לא יצא ידי חובה ובירך ברכה לבטלה.[מט]

מט) הנה בהא שצריך לקרוא את ההלל בקול רם שישמיע לאוזנו, כ"כ להוכיח בשו"ת תשובות והנהגות (כרך ג סימן קי) מהא דאיתא בברכות (יד.) בהלל ומגילה מהו שיפסיק, כיון דפרסומי ניסא עדיף או דילמא כו'. ע"ש. לכאורה מוכח מכאן שבקריאת ההלל יש פירסומי ניסא וכמו במגילה, ולפ"ז יש ענין לקרוא הלל בציבור גדול כמו במגילה. ולפי זה נלע"ד **דיש להקפיד שלא יאמר ההלל בלחש, שאינו משמיע לאזניו, שגם בדיעבד אינו יוצא כך**, דהרי במגילה מפורש בב"י (סי' תרפ"ט) שאם אינו משמיע לאזניו לא יצא גם בדיעבד, ומפרש שם הטעם שהקפידו בו טפי משאר מצוות משום שזהו פירסומי ניסא, והואיל וחזינן בגמרא דמדמין הלל למגילה שאמירתם משום פירסומי ניסא, נראה ברור שגם בהלל חייבין להשמיע לאזניו דוקא, והיינו שצריך לשמוע מה שאומר, **ומצוה לפרסם ד"ז, וראוי ליזהר בזה מאד**. ע"כ. [ומש"כ דאפילו בדיעבד לא יצא הן אמת שכן למד השעה"צ (סי' תרפט סק"ז) בדברי הב"י, וכ"פ בשו"ת צמח צדק (ליובאויטש אבה"ע סי' שכג), אין זה מוסכם, דדעת הט"ז הובא במ"ב (סי' תרפט סק"ה) דבדיעבד אם לא השמיע לאוזנו בקריאת המגילה יצא, מלבד חרש דגרע שאינו יכול להשמיע לאוזנו. ע"ש].

וכן משמע מהא דאיתא במסכת פסחים (דף פה:) כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא. ופרש"י לקול המולת ההמון מההלל דומין כאילו הגגין מתבקעים, שהיו אומרים ההלל על הפסח, כדתנן לקמן מי שהיה (צה.) הראשון טעון הלל על אכילתו. ע"ש.

וכן איתא בזוהר הקדוש (ח"ג קמט:): ישראל מזמרין ואמרין הילולא "בקול רם". ע"ש. ובמדרש שיר השירים רבה (פרשה ב אות ז) איתא "השמעיני את קולך" זה קריאת ההלל בנועם, בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום מתלא אמר: "פסחא בביתא והלילא מתברא אברייא" [היינו שקול ההלל משבר עליות תקרות ומחיצות של מעלה]. ע"כ.

והעיד בהגדת חתן סופר (בפסקת "לא לנו") שבעל החתם סופר זי"ע היה נוהג לקרוא הלל בקול גדול עד שממרחקים היה נשמע קולו. ע"כ.

ומה שכתבנו שצריך לאומרו בנעימה, כן איתא במסכת סופרים (פרק כ הלכה ז): וגומרין את ההלל וכו', **וצריך**

לברך בתחילתו ולקרותו בנעימה, דתניא ר' שמעון בן יהוצדק אומר, וכו', ומצוה מן המובחר לקרות את ההלל בשני לילות של גליות, ולברך עליהן, ולאומרן בנעימה, לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו. ע"כ. וכן פסק השו"ע (סי' תפז ס"ד). ע"ש.

ומה שכתבנו שאין לאומרו במרוצה, כ"כ הפני משה על הירושלמי במסכת פסחים (פ"ה ה"ז) בפי' דברי הירושלמי שם.

ומה שכתבנו שאם דילג תיבה אחת או אפילו על אות אחת מקריאת ההלל לא יצא ידי חובה, כן מבואר במ"ב (סי' תפח סק"ב ובשעה"צ אות ג) שאפילו אם חיסר אות אחת יש חשש ברכה לבטלה, כיון שמברך לגמור והרי לא גמר. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ב חאו"ח סי' לב).

דקדוקים בהלל

ועיין בספר עלינו לשבח (דברים ב, עמ' עב) שכתב, שיש טעות נפוצה מאד באמירת ההלל בקטע של "לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד", רבים אינם שמים לב ואומרים "לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך ועל אמתך", עם ו' לפני על אמיתך במקום "על חסדך על אמתך" בלי ו', ויתכן שהטעות נובעת מהפסוק המפורסם בתהלים (קלח ב) "אשתחווה אל היכל קדשך ואודה את שמך על חסדך ועל אמתך" וכו', אבל כאמור בהלל מופיע הפסוק בלי אות ו', ויש ליזהר בכך.

אמירת הודו לה' כי טוב בהלל

והנה שמעתי על כמה ת"ח שעוררו על כך שבהרבה בתי כנסיות מצוי הדבר שבקריאת ההלל אומר החזן "הודו לה' כי טוב" והציבור מסיים "כי לעולם חסדו", וישנם רבים שלא אומרים עם החזן את תחילת הפסוק אלא רק את הסיום "כי לעולם חסדו", ולאו שפיר עבדי, שהרי אפילו אם דילג על אות אחת בהלל לא יצא יד"ח וכדכתבינן אלא צריכים לומר עם החזן את כל הפסוק.

ומריש אמינא ליישב מנהג העולם ע"פ מה דמבואר במסכת סוכה (לח:) הלכתא גבירתא איכא למשמע ממנהגא דהלילא, הוא אומר ברוך הבא והן אומרים בשם ה', מכאן לשומע כעונה. ע"ש. הרי דאמרינן שומע כעונה אפי' שחציו באמירה וחציו בשמיעה, וכן הוכיח בשו"ת הר צבי (ח"א סימן ס) שיכולים לצאת יד"ח בחציו באמירה וחציו בשמיעה. והביא שהדבר מפורש יותר בירושלמי סוכה (פ"ג ה"י) ופוק חזי מאי עמא דבר, שנוהגים בקריאת המגילה שכל אחד מהצבור, מגילה כשרה לפניו, ויוצא בשמיעה מפי הקורא, והתיבות שאינו שומע טוב הוא חוזר וקורא בפיו מתוך המגילה, הרי שיוצא בחציו בשמיעה וחציו בקריאה. ע"ש. וכן בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק כ

הסיבה - כשמסבים בליל הסדר בד' כוסות ובאכילת המצה, אם מטה עצמו באויר בלא להישען לא יצא ידי חובה, דאין זה הסיבה דרך חירות כלל, אלא קושי ועינוי, ולכן רצוי לשבת על כסא עם ידיות כדי שיוכל להישען על הידית, ויתן כרית על הידית

הערה ד) כתב בזה"ל: מי שחלק מהקידוש שמע מאחר וחלק אמרו בעצמו, יצא ידי חובתו, שחצי בשמיעה וחצי באמירה מהני. וכן נראה להוכיח מדברי מרן, דהנה לכאורה מצינו סתירה בדברי מרן, שכתב (סימן קצד סעיף ג) לגבי ברכת המזון, שאם כל אחד יודע רק חצי ברכה, לא יברכו כל אחד מה שיודע ויוציא בזה את חבירו, משום שאין ברכה אחת מתחלקת לשנים, מוכח דלא מהני חצי באמירה וחצי בשמיעה כדי לצאת י"ח, ואילו בב"י (סימן נט ד"ה כתב א"א ז"ל) כתב שם שאפשר לומר ברכת יוצר אור עם החזן מילה במילה עד שיגיע לחתימה, ואז ישתוק ויענה אמן אחר חתימת החזן. מוכח דמהני אף בברכה אחת לצאת ידי חובה חצי באמירה וחצי בשמיעה. ויש ליישב, דבברכת המזון החסרון הוא אצל המשמיע, ויש להסביר את זה בשני אופנים, או משום שהוא לא בירך את כל הברכה, או משום דבמה שהשמיע לחודיה אין הוא יוצא בזה ידי חובה, משא"כ בברכת יוצר אור, החזן המשמיע הרי בירך את כל הברכה, ולכן יכול השומע לצאת ידי חובה אף בחצי שמיעה, וכן החזן עצמו יוצא ידי חובה במה שמשמיע לשומע. עכ"ד. אמנם עיין ביבי"א (ח"י או"ח סי' לה, אות כג, וכן שם בסי' נה אות י) שדעתו שלכתחילה בשאר הברכות אין לצאת יד"ח ע"י חציו בשמיעה וחציו באמירה. לגבי פסוקי הלל י"ל דגם היבי"א מודה דמהני חציו בשמיעה וחציו באמירה כדמוכח מהגמ' הנ"ל, מידי דהוה בקריאת המגילה הנ"ל, וכל דבריו הנה הנם רק לגבי ברכות.

אכן נראה דלכתחילה אין לסמוך על כל זה, דלא כל החזנים מתכוונים להוציא יד"ח בעצם קריאת ההלל, לכן מהיות טוב שיאמר יחד עם החזן את כל ההלל.

להיזהר לכפול הפסוקים

כמו"כ יש להזהר במה שכתב בשער הכוונות (דרוש חג הסוכות דף קג ע"ד) שצריך לחזור ולכפול הפסוקים מהפסוק "אודך כי עניתני" עד הסוף שהוא פסוק "הודו לה' כי טוב", ומצוי שהחזן אומר פעם אחת והציבור אומרים פעם אחת ולא אומרים פעמיים, ויש לתת ע"ז את הדעת לומר פעמיים. ועיין בהליכו"ע (ח"ה עמ' כז) שכתב להתריע על אותם הנוהגים לכפול רק עד אנא ה' הצליחה נא ולא יותר, שזה שלא כדברי האריז"ל בשער הכוונות. ע"ש.

השמאלית. [ואם אין לו אלא כסא רגיל יסובבו מעט שמאלה וישען על השלחן, או שישען על ברכי חבירו].[נ]

נ) כ"כ לעורר בספר משלחן רבי אליהו ברוך (מועדים, עמ' עג): מי שישב בכסא בלא משענת מאחור לא יצא ידי"ח הסיבה, ויסוד הדבר מבואר במהר"ל (בגבורות ה' דיני הסיבה) דעיקר תקנת הסיבה היתה ישיבה, ומה שצריך הסיבה זה משום ישיבה, כיון שאמרו חז"ל דכל ישיבה שאין בה סמיכה לא חשיבא ישיבה. ונראה מדבריו דעיקר מהות ישיבה והסיבה הוא סמיכה ומשענת, ודין ישיבה ביסודו הוא סמיכה, שסומך את עיקר גופו על הכסא (ולכן בדבר שצריך עמידה אסור לסמוך דסמיכה כישיבה), ומה שהוסיפו חז"ל דין ישיבה שיש בה סמיכה היינו שסומך ונשען גם בחלק העליון של גופו ובלא"ה עדיין לא חשיבא ישיבה, ולכן תיקנו הסיבה שאז סומך את כל גופו ממש, ולפי"ז נראה פשוט דמי שיעשה הסיבה בצד שמאל ע"י הטייה בעלמא דלא יצא ידי"ח, **והרבה טועים בזה כסבורים שענין ההסיבה רק להטות הגוף על צד שמאל, וזה אינו אלא צריך להקפיד להסב על כרים וכסתות או עכ"פ על כסא שיש לו משענת בצד וכיו"ב.** ע"ש באורך.

וכ"כ לעורר בשו"ת אור לציון (ח"ג עמ' קנד), וזת"ד: ויש להזהר שלא יטה עצמו באויר, שאין זה דרך הסיבה ואין זה דרך חירות, וראה בכתובות (דף קיא.), אלא ישען על כרים או כסתות, ואם אין לו יסב על כסא וכדומה וכמבואר ברמ"א שם בסעיף ב'. ע"ש. וכ"כ לעורר בהליכות מועד (פסח עמ' שיז).

להשגיח שלא יפול מכזיתות המצה

עוד יש לעורר בענין אכילת כזיתות המצה שצריך להשגיח שלא יפול מזה השיעור בשעת האכילה, לפי שמצוי באוכלים מצות קשות שמתפורר המצה ונופלים פירורים לצדדים, ונמצא שלא אכלו כשיעור, ע"כ ראוי לפרוס מפה בשעת האכילה שיקלוט הפירורים, או להניח היד תחת הסנטר, וכל מה שיפול לתוכו יחזור ויאכלנו, כדי שיאכל כל השיעור בודאי, וצריך כל אחד להזהיר ג"כ לבני ביתו ע"ז, כי רבים נכשלים בזה באין יודעים, וכמו שכתב לעורר בזה בספר מצות מצוה (עמ' שיח), וע"ש שכתב דמטעם זה אין ראוי לצמצם בשיעורי הכזית, וגם מחמת שיירי המצה שנכנסים בין השינים, וגם מחמת חלק הסובין שמערבים בתוך הקמח לאחר הניפוי שאינו מצטרף לכזית, וכן מחמת חלקי המצה השרופים שאינם מצטרפים. וכ"כ בספר הליכות מועד (דיני ליל הסדר) שכיון שיש פירורים שנופלים בין השיניים כדאי להוסיף כמה גרמים בשקילת המצות. וכן הוא בספר אור ההלכה (מועדים, עמ' תרצד).

מכשול נפוץ במשקל המצות הרכות

וכאן המקום להעיר מה שרבים שוקלים מצות רכות קודם ליל הסדר בשיעור 27 גרם (שיש בזה כזית), וטעות היא בידם, דבשו"ת חזו"ע (עמ' תקיח) מבואר שודאי עיקר הדין למדוד הכזית לפי נפח ולא לפי משקל, אלא דלאחר שנתברר לנו שיעורם בכמות ונמסר לנו המשקל לפי הדרהם, אין עוד מקום לטעות, ולכן נהגו מימי עולם זקני תלמידי חכמים לשקול המצות וכו'. עי"ש. וכל זה נכון במצות מכונה ובמצות עבודת יד קשות, אבל המצות הרכות הם מאד צפופות, ובכדי להגיע ל-27 בנפח צריך לאכול 35-40 גרם מצה במשקל, שהרי המשקל יכול להיות לחומרא דהיינו שנאכל יותר כדי להגיע למשקל אע"פ שיש בה את השיעור בנפח, אבל לא לקולא שנסמוך על השיעור במשקל אע"ג שאין את השיעור בנפח, כיון שהמשקל בא רק כדי לגלות את הנפח, ובכדי שאנשים לא יתבלבלו, אבל לא מקילים בזה לאכול כמשקל, ולכן צריך לאכול יותר מ-27 גרם, כיון שאין בזה את כזית בנפח. וכ"כ בספר אור ההלכה (מועדים עמ' תרצד). ע"ש. [ושם הביא שבמצות מכונה כתבו הגרב"צ אבא שאול והגר"ש משאש והגר"מ מאזוז ועוד, שב-20 גרם יש כזית].

רק עורך הסדר צריך לאכול ב' כזיתות במוציא מצה

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל מש"כ בהליכות מועד (פסח עמ' שלג) שחשוב לציין שרק עורך הסדר שבירך 'המוציא' 'ועל אכילת מצה' ואוכל מהמצות שבירך עליהם צריך לאכול שני כזיתים, אך יתר המסובים שלא מצליחים לאכול מהמצות שבירך עליהם בעל הבית כי אין מספיק לכולם, אלא אוכלים ממצות שהם חוץ לקערה, לא צריכים לאכול שני כזיתים, אלא יכולים לכתחילה לאכול רק כזית אחד, דהרי מעיקר הדין היה די לאכול חתיכה קטנה מהמצה שבירך עליה 'על אכילת מצה' אלא שנחלקו הראשונים אם ברכת 'על אכילת מצה' הולכת על המצה העליונה או על המצה החצויה, וכדי לצאת את כל השיטות אוכלים כזית מהמצה העליונה וכזית מהמצה החצויה, כי מדרבנן יש חובה לאכול כזית מהמצה שבירכנו עליה על אכילת מצה כמבואר בסי' תעה ס"א ובמשנ"ב סק"ט, וע"ע בבאה"ל שם ד"ה כזית מכל אחד. משא"כ המסובים שבלא"ה לא אוכלים ממצות אלו אלא ממצות אחרות, אין עניין לאכול מהם שני כזיתות. ודלא כאותם השוקלים לכל אחד מהמסובים שני כזיתים בשביל אכילת מוציא מצה, דזו חומרא יתירה שאין בה צורך שהרי הם בלא"ה אוכלים ממצות אחרות שעליהם לא בירך בעה"ב וכאמור, וחומרא דאתי לידי קולא היא שאם ידחקו עצמם לאכול שני כזיתים הדבר עלול להפריע להם באכילת המרור, הכורך השולחן

הסתכלות - אין להסתכל על מיטה שבני זוג רגילים לישון עליה אף בשעה שאין שוכבים שם, מפני שעלול לגרום להרהור, ולכן יקפידו בני הזוג שחדרם יהיה סגור בשעה שבאים אורחים.[נא]

עורך והאפיקומן. ע"כ. [ואם כמה ראשי משפחה יושבים על שולחן הסדר יחד, כתב שם (עמ' שכד הערה נו) שרצוי מאוד שלפני כל ראש משפחה יהיה קערה עם שלושת המצות המרור והחרוסת וכו' וכך יוכל לקיים בעצמו את מצות היחץ ואכילת הכזית מהמצה שבירך עליה על אכילת מצה]. וכבר כתב כן בחזו"ע (פסח ח"ב עמ' סה) שרק אם מספיק לחלק לכל אחד מהם שתי כזיתים ממצות הסדר יתן להם, אבל אם נותן להם ממצה אחרת אשר מחוץ לשלחן, די בכזית אחת, ואין הכרח לתת לכל אחד מהם שתי כזיתים מן המצות השמורות אשר מחוץ לשלחן.

נא) בספר ראשית חכמה (פ"ח אות כד) לאחר שהביא את הברייתא דאסור להסתכל בבגדי צבעונין של אשה, הוסיף, וז"ל: ומברייתא זו אתה למד שכיון שאסרו בגדי אשה השטוחין על גבי הכותל במכיר האשה, כל שכן שיהיה אסור להסתכל במטה שאיש ואשתו ישנים בה אם מכירם, כי זה יעורר תאוות היצר יותר ויותר. עכ"ל. ומה שכתב שאיש ואשתו ישנים בה אין הכוונה דאסור להסתכל דוקא כשהם ישנים בה כעת, אלא כוונתו דאסור להסתכל כיון דהיא מיוחדת להם לשינה. וכן כתב במפורש הגר"ח פלאג"י בשו"ת לב חיים (ח"ג ס' נח) דאסור הגם דבשעת הסתכלותו לא יהיו ישנים בה. ע"ש. וכ"כ לעורר בספר אום אני חומה (ח"ב סי' יג) דמדינא הדבר אסור, ולא מדין מידת חסידות, ואין זה גזרה חדשה, אלא נכלל באיסור הסתכלות על בגדים צבעונין דמהתם ילפינן כן. וכ"כ בספר טהרת ישראל (ס' כא א סע' ב) ובמחזה עינים (מחזה ד). וכ"פ לאסור בספר פתח האוהל (שעיו, ס' טז סע' י). וכ"כ בשו"ת יפה תואר (ח"ב סי' א').

ומטעם זה כתב בשו"ת תורת מאיר (סי' ט) שהמחליפים דירות לקיץ שבתות חתן וכד', ורוצים לישון בחדר או במיטות של בני הזוג יש להימנע מלישון במיטות של בני זוג אם מכירם, ואין חילוק בזה בין בני משפחה לאנשים זרים. ורק במקום הצורך יש להקל היכא שהמטות מופרדות ואינו יודע איזה מיטה מיוחדת לאשה דאז גם

אם מכירה אין לחוש להרהורא והדבר מסור ללב, ודלא כמו שכתב בשו"ת יבוא ידיד (אה"ע סי' יב).

ואין להקשות מהא דאיתא במסכת שבת (קמ:) אמר רב קטינא העומד באמצע המיטה כאילו עומד בכריסה של אשה, ולאו מילתא היא. ע"כ. הרי דמסיק תלמודא שאין איסור בדבר, וא"כ איך הגרח"ף כתב להיפך, דבספר מחזה עינים (מחזה ד בפירוש גיא חזיון אות ה) כתב דהתם מיירי באינו מכירה לכן מסקינן ולאו מילתא היא, ואה"נ במכירה אסור. ע"ש. [ובאום אני חומה (ח"ב ס' יג) כתב דמחמת ירידת הדורות אשר כל הסתכלות מועטת מביאה לידי הרהור, אזי יש להחמיר אפי' אי מדינא דגמ' שרי, ומהאי טעמא יש להחמיר גם באינו מכיר את האשה. ושכ"כ בשו"ת מבשר טוב (ח"ב ס' צב) דאסור להסתכל במטה גם שאינו מכירה. ע"ש]. וע"ע בספר אור זרוע מגדל עוז (שבת קמ:) דפירש האי מימרא דרב קטינא בשני אופנים, האחד דמיירי באומן העוסק במלאכתו, מלאכת חרש עצים, ובכל זאת אסר רב קטינא שמא יהרהר, ועל זה מסקינן דלאו מילתא היא כיון דטריד באומנותיה ולא יבא לידי הרהור, ולפי ביאור זה אתי שפיר דברי הראשית חכמה, דאה"נ לסתם אדם אסור, ועוד פירש באופן נוסף דהרואה איש על מיטת אשה יכול לשנאותו כיון דעובר על איסור ומהרהר, ועל זה מסקינן ולאו מילתא היא היינו דאסור לשנאותו בשל כך, דאפשר דלא ידע החומרא שבדבר. ע"ש. ואף לפי פירוש זה אתי שפיר דברי הראשית חכמה. ובספר אום אני חומה (ח"ב ס' יג) כתב ליישב דרב קטינא מיירי באיש שאינו מסתכל על המטה אלא עומד עליה בלבד, ועל זה מסקינן דלאו מילתא היא. ע"ש. [ולפי"ז יש לדחות מש"כ בספר גן נעול (ח"א פ"ו הער' 64) להוכיח מהפלא יועץ (ערך מחשבה) שכתב שהזהירו חז"ל כמה דברים כדי שלא יבא לידי הרהור, וחד מינייהו שלא לישב על מטה שיודע שאיש ואשתו שוכבים עליה. ע"ש. ומשמע מדבריו דדוקא לישב אסור, אך לראות מותר. עכ"ד. זה אינו, דאיכא למימר דאיירי באינו מסתכל על המיטה, ואפ"ה אסור לישב. א"נ יש לומר דאיירי באינו מכירם ואפ"ה לישב יש להחמיר יותר מהסתכלות].

ועוד י"ל דכוונת הגמרא דלא חמיר כולי האי, אבל מ"מ אין הדבר ראוי וצריך ליזהר בזה. ושו"ר שכן כתב ליישב בשו"ת אלישיב הכהן (ח"ג סי' מב אות לח). והוסיף שיש להמנע מזה במידת האפשר בפרט בדורותינו דור יתום שבעוונותינו הרבים רבו בו הפרצות ופרוץ מרובה על העומד בפרט בענייני קדושה וצניעות, ואם הוצרך להכנס לחדרם לקחת איזה דבר וכיו"ב ישתדל שלא להביט במיטתם, ואפשר שיותר יש להיזהר בזה במיטת הוריו והורי אשתו, ואחותו ובעלה, שהרי אמרו בפסחים (נא.) עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו, ופירש"י מאביו וחמיו מתוך

שרואהו ונזכר שמשם יצא נותן לבו להרהור. וכן בחמיו נותן לבו שיצתה אשתו מכאן. וכן בבעל אחותו נמי איכא הרהורא. עכ״ל. וכל שכן לשכב על מטתם שודאי נכון להזהר ולהמנע מלעשות כן. ע״ש. ואם תלויות על הקיר בחדר תמונות של חתונתם של בני הזוג וכיו״ב ודאי יש להתרחק מלהיות שם הרחק כמטחוי קשת, כי כמעט לא ימלט שיביט בהם, וכשאין ברירה וצריכים לישון בחדר כזה ואי אפשר שרק נשים ישנו שם, אפשר להקל במקום צורך גדול, ובלבד שיוציאו את כל התמונות שתליות על הקיר שהאשה נראית בהן, ורצוי שהישנים שם יהיו הוריה של האשה ולא זוגות או גברים אחרים, וזוג שישנים בחדר כזה לא יקיימו שם מצות תשמיש אפילו באופנים המותרים לאכסנאי, פן יחשוב הבעל על בעלת הבית בזמן התשמיש ב״מ. ע״ש.

ועיין בספר מגדים חדשים בשבת (שם) שהביא שהרד״ל בחידושיו לזוה״ק (פרשת וישלח קעה) כתב שמשמעות הזוהר שם כמסקנא דתלמודין שאין איסור בזה, ושמשמע שם שגם לישון שם מותר. ע״כ דברי הרד״ל. ותמה על הרב ראשית חכמה כאמור, וכתב שמצא בספר מחזה עיניים שג״כ העיר בזה, וכתב שי״ל שהגמ׳ מדברת באינו מכירה, והעיר עליו הגאון המחבר הי״ו שהיה להגמ׳ והפוסקים לחלק בזה, ושבזוהר הנזכר מבואר שאפילו במכירה מותר, דהא מיירי התם בראובן ששכב במיטת בלהה. ע״ש. ואולי כוונת הרב ראשית חכמה שאין להסתכל במיטתם בשעה שהם ישנים בה. ודוחק. ומה גם שאם הם שם מה לי מכירן מה לי אינו מכירן. וצ״ע. ע״ש. ואין דבריו מוכרחין, וכמו שכתב בשו״ת תורת מאיר (סי׳ ט) דאיכא למידחי דשאני התם שכוונתו היתה לשם שמים וכנז׳ במפרשים, וכבר כתב הריטב״א (קידושין פב) דכל שכוונתו לש״ש מותר בהסתכלות על נשים ובשאילת שלום, וכפי שמצאנו שעשו גדולי התנאים והאמוראים, והב״ד הפתחי תשובה (אה״ע סו״ס סי׳ כא), וכ״ש בזה. ועוד שמא בתשובתו של ראובן כלל גם דבר זה. ע״ש. ועיין להרב יפה ללב (ח״ז סי׳ כא אות ד) דהביא את דברי הראשית חכמה ואת דברי אביו הגר״ח פלאג״י בשו״ת לב חיים הנ״ל, ויצא להעיר מהגמ׳ ברכות (סב.) דאיתא התם דרב כהנא נכנס תחת מטתו של רב בשעה שהיה עם אשתו ואמר לו רב לרב כהנא שיצא כיון דלאו אורח ארעא, ומוכח דלית ביה איסור אלא חוסר דרך ארץ ותו לא, ואין לחלק שהיה תחת המטה וכו׳, וכתב ליישב דמהתם אין ראיה כיון דראשונים כמלאכים ולא היה נופל בהם מחשבת אוון. ע״ש. וע״ע בספר אום אני חומה (עמ׳ רנ), ובשו״ת יבי״א (ח״ב יו״ד סי׳ טז אות ז). ובשו״ת מבשר טוב (ח״ב סי׳ צב), ובספר דרכי טהרה (עמ׳ מז).

הפטרה - ישנם רבים שעונים אמן אחר אמירת "הנאמרים באמת" שאומר המפטיר קודם ההפטרה, וטועים הם בזה, כיון שהיא ברכה אחת עם מה שאומר אח"כ ברוך את ה' הבוחר בתורה דזו היא חתימתה.[נב]

נב) כ"כ להזהיר המ"ב (סי' רפד סק"ו). ע"ש. וטעות זו נובעת מחמת זה שנוהגים לומר "אמת" אחר הנאמרים באמת, דמחמת זה ישנם שחושבים שסיום הברכה היא, וכן טועים בזה משום שחתימתה ברוך אתה ה' הבוחר בתורה וכו' ארוכה מאוד ולא כמו שאר ברכות שחותמים חתימה קצרה כברוך אתה ה' רופא כל בשר ומפליא לעשותנה וכד', ולכן סוברים שהבוחר בתורה ברכה בפני עצמה היא, אבל זה אינו, אלא חתימה ארוכה היא.

כמו"כ טעות זו נשרשה בקרב כמה ממוציאי הסידורים שכתבו לאחר הנאמרים באמת לומר אמן, וטעות היא בידם, ומן הראוי היה לומר שלא יענו כלל ואפילו לא "אמת", דאינו חובה, שלא יבואו לענות אמן.

להקשיב לברכות ההפטרה

עוד יש להעיר מה שכתב המ"ב (סימן רפד בביאור הלכה ד"ה דתרי) דבמקומות שקורים ההפטרה בחומש, וכל אחד אומרה, שמיד שישמע שהמפטיר סיים ההפטרה ומתחיל הברכות אע"פ שהשומע עדיין לא סיים לקורא בעצמו את ההפטרה, ישתוק עד שיסיים המפטיר הברכות, ואח"כ יסיים הוא אמירת ההפטרה. והרבה לא יודעים מזה. וכ"כ לעורר בגליון החומה (יח, עמ' 7). וכ"ש שאין לדבר בשעת ההפטרה, וכמש"כ השו"ע (סי' קמו ס"ג) שאסור לספר כשהמפטיר קורא בנביא עד שישלים כמו בספר תורה. ע"כ.

וכמו כן יש לעורר את אותם שקורים שנים מקרא ואחד תרגום בשעת קריאת התורה, דיש להם להפסיק ולשמוע את ברכות ההפטרה ולומר את ההפטרה, דכל מה שהותר לקרוא שמו"ת בשעת קריאת התורה כמבואר בשו"ע (סי' קמו ס"ב וסי' רפה ס"ה) התם הטעם כמו שכתב במשנ"ב (סי' קמו ס"ק יא) כיון שהוא מעין מה שקורא הש"ץ אע"פ שאין קורא ממש את אותו פסוק שהש"ץ קורא, אבל הכא שאינו מענין ההפטרה אין לקרוא שמו"ת.

כמו"כ יש לתת את הדעת למש"כ המ"ב (סי' רפד סקי"ב) שצריך להשאיר הנביא על הבימה עד שהמפטיר יגמור ברכות ההפטרה, ולא לסלקו קודם לכן.

הפסקה בדיבור - יש לעורר המון העם שאינם נזהרים מלדבר אחר ברכת המאכל בעודם לועסים קודם שבולעים ממנו. ומ"מ רשאי לענות אמן אחר ברכת חבירו בעודו לועס אפי' שלא בלע מהמאכל. [נג]

נג) כ"כ המ"ב (סי' קסז סקל"ה) ולא יסיח עד שיכלה ללעוס קצת מהפרוסה ויבלענו וכו', ואם עבר ושח בעודו לועס קודם שבלע הפרוסה בדברים שאינם מצרכי הסעודה צ"ע אם צריך לחזור ולברך. ובשעה"צ (סק"ל) מביא מחלוקת בזה ומסיים דעכ"פ לכתחילה צריך ליזהר בזה מאד, ובחזו"ע (ט"ו בשבט עמ' קע) פסק ג"כ דרק בדיעבד אם שח בעודו לועס קודם שבלע א"צ לחזור לברך.

ובקצוה"ש (סי' לז סקכ"ד) כותב שהרוצה לצאת מהספק בעבר ושח בעודו לועס קודם שבלע, יבלע מה שבפיו ותיכף אח"כ יקח חתיכת סוכר או מין מתיקה אחר שאינו כלל בגדר דברים הבאים בתוך הסעודה, ויברך שהכל ויכוין לפטור את הפת, דבדיעבד אם בירך שהכל יצא, ותמה מדוע לא הובא עצה זו בשום פוסק, וה"ה בשאר הספיקות המבוארים לעיל שפסקינן בשב ואל תעשה משום סב"ל יוכל להשתמש בעצה זו.

לענות אמן בעודו לועס לפני שבלע

ומ"מ אם בעודו לועס לפני שבלע שמע ברכה מאחר או קדיש וקדושה וברכו, יכול לענות, וכמש"כ בשו"ת יבי"א (ח"ה סי' טז) וכ"ה בחזו"ע (ט"ו בשבט עמ' קע), והביא שם חבל פוסקים הסוברים שאין שיחה בשעת לעיסה בגדר הפסק, והביא עוד מדברי המאירי (ברכות מ, א): "כיון שבירך אדם המוציא אסור לו לדבר עד שיתן הפרוסה לתוך פיו". והמהרא"י בלקט יושר (עמ' לט) כתב: אסור לדבר אחר כל ברכה עד שיאכל, אבל אינו צריך לבלוע קודם שידבר. ולהאחרונים לא היה בידם ראשונים אלו המדברים ברורות בזה, ולכן מסיק דודאי עכ"פ לענין דברים שבקדושה יוכל לענות בעודו לועס. ע"ש. וכן בברכת הבית (שער א סקט"ו) מסיק דמותר לענות אמן בשעת לעיסה. ע"ש. וכן נראה עיקר, ובפרט היכא שבלע מעט מלחות המאכל, שלדברי החיי אדם (כלל מט סעי' ד המובא במשנ"ב) סגי בזה שבולע מעט מן הטעם הליחות היוצא מן המאכל שלועס. וכ"ז דלא כשו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ק חאו"ח סי' כט) שמסיק להחמיר, ובשו"ת תפארת אדם (ח"ב סי' ו) מסתפק ומסיים בצ"ע. ועכ"פ מהנכון גם בזה לשים לב שלא להגיע לכך ויזדרז לבלוע מעט כשרואה שתיכף יצטרך לענות על דברים שבקדושה.

הפסקה במעשה - צריך להזהיר את ההמון שאסור להתעסק בשום דבר אחר ברכת המוציא ששומעים מהבוצע את הלחם, קודם שיגיע לידם חתיכת המוציא, כי עשיית מעשה חשיב לכתחילה הפסק, והוי לכתחילה כמפסיק בדיבור, ולכן מה שמצוי שקודם שטועמים מהלחם מזיזים צלחת ממקום למקום או מוזגים סלטים או מרימים את הילד וכד', לא טוב עושים. וכן לא יחתוך הבוצע את פרוסת הלחם למסובים היוצאים בברכתו אלא אחר שיטעם הוא מעט פת. ויש לעורר על כך כי רבים נכשלים בזה.[נד]

נד) הנה מדברי רש״י (עירובין נ. ד״ה והרי מעשר) משמע, דמעשה בין ברכה למצוה הוי הפסק. וכן כתב המג״א (סי׳ רו סק״ב סי׳ רצו סק״ד) שאסור לעשות שום מעשה כל דהו שאינו לצורך הבציעה. ע״ש. וכ״כ הפרישה (או״ח סימן קסו אות א) דמעשה חשיב הפסק טפי מדיבור. וכ״כ המ״ב (סי׳ קסז ס״ק עט) בשם הט״ז, שאין כדאי לחלק לשאר המסובים לפני שהמברך טועם ממה שבצע לעצמו, כיון שלכתחילה אסור להפסיק בין הברכה לאכילה אפילו בשתיקה. וכ״כ בשו״ת יגל יעקב (חאו״ח סי׳ י) שעשיית מעשה בין ברכה למצוה הוי כדיבור לענין הפסק. ואע״פ שמדברי הסמ״ג וספר התרומה [הובאו דבריהם בבית יוסף סימן לד] משמע דאין מעשה חשיב כהפסק. ומרן בשלחן ערוך (שם) הביא דברי הסמ״ג והתרומה ודברי החולקים עליהם [דפליגי עלייהו מטעמא אחרינא], י״ל דדוקא בדיעבד המעשה שמפסיק בין הברכה למצוה לא חשיב הפסק, להצריך לחזור ולברך על זה. וע״ע במ״ב (סי׳ כה ס״ק כט ובסי׳ קסז ס״ק עט) ובדרכי תשובה (יו״ד סי יט ס״ק מה).

לחתוך קודם שטעם מפרוסתו

ומהאי טעמא לא יחתוך את פרוסות הלחם למסובים היוצאים בברכתו אלא אחרי שיטעם הוא מעט מהפת. וכמש״כ הט״ז (סקט״ו) הו״ד במשנ״ב (סי׳ קסז סקע״ט), ומצוי הדבר בשב״ק, כשבני ביתו יוצאים בברכתו, אמנם לאשתו יוכל לחתוך הפרוסה ולתת לה לפני טעימתו, וכמו שכתב בספר ברכת הבית (שער ז סעי׳ כ) כי עפ״י האר״י ז״ל יש טעם וענין בזה בליל שב״ק. [ויש להסתפק, במה שנוהגים כיום כשבני ביתו יוצאים בברכתו ומעבירים המסובים הלחם זה לזה כדי שהגדול יאכל תחילה, ואחריו השני לו, וכן הלאה, דלכאורה הוי הפסק להם במעשה העברת הלחם אלא הגדול יקום ויקח לעצמו הלחם, אבל י״ל דהוי הפסק במעשה לצורך דעי״כ יאכלו מהלחם ללא עיכוב, ועוד כיון דהוי בזה ענין לחלק לגדולים קודם הקטנים,

וכדאיתא במסכת ברכות (סא.) בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מתחילין מן הקטן. ע"ש. א"כ שפיר דמי הוי הפסק מענין המוציא].

הפסק בין תש"י לתש"ר

וכיו"ב כתב בשו"ת יביע אומר (חלק ה או"ח סימן ד): והדבר ברור, שלכתחילה אסור להפסיק בין תפילין של יד לתפלין של ראש בשום מעשה, אפילו בלי דיבור, ואפילו בנתינת צדקה לעני אין להפסיק בין תש"י לתש"ר, כיון דיש רבים שס"ל דמעשה חשיב הפסק. ע"ש.

הפסק בפסוקי דזמרה

וכן עיין בספר ילקוט יוסף (פסוקי דזמרה וקריאת שמע סימן נא) שכתב שמי שבירך על קפה או תה קודם ברוך שאמר, ולא סיים את שתיית הקפה או התה ורוצה להמשיך לשתות באמצע פסוקי דזמרה, לכתחילה אין להקל בזה, דיש לחוש גם במעשה בלבד [בלא דיבור] משום הפסק, אך במקום צורך גדול המיקל יש לו על מה שיסמוך, אחר שבדיעבד אין מעשה חשיב כהפסק. וע"ע מש"כ בילקוט יוסף (סי' ח, כג) דמה שיש מנשקים את הציציות בין הברכה למעשה העטיפה, אינו מנהג נכון, שיש לחוש בזה להפסק בין הברכה לעשיית המצוה, ולכן יש לבטל מנהגם. ובדיעבד שעבר ונישק את הציציות בין הברכה להתעטפות, אינו חוזר לברך.

כיסוי התש"י קודם הנחת התש"ר

וכן ראה להגאון האדר"ת בקונטרס עובר אורח שבסוף ספר ארחות חיים ספינקא (סי' כה) שכתב, ראוי להזהיר להרבה אנשים שממשיכים בית יד של הכתונת ובגד העליון על התפילין של יד בטרם שיניחו תפילין של ראש. והוא הפסק גדול שלא לצורך. ואם כוונתם רצויה שיהיה לך לאות ולא לאחרים לאות, די בהמשכת הבית יד של הכתונת לבד. ע"כ. וכ"פ בילקוט יוסף (תפילין סימן כה הס"ד) **ובהלכה ברורה** (סי' כה הל"ב). אולם בזה המיקל יש לו על מה שיסמוך, כי בספר שערים המצוינים בהלכה על קצור שו"ע (הלכות תפילין), כתב שמותר לכסות התפלין של יד דהוי כחלק מהמצוה ושכן משמע במהרי"ל. ע"ש. ובספר אשכבתא דרבי (אות כב) כתב ג"כ שלפי המבואר בשערי תשובה (אות יא) לכסות התפילין של יד, אם כן הוי חלק מהמצוה וחייב לכסות התפילין של יד קודם שיניח תפילין של ראש. ע"ש.

לנשק תפילין של ראש

והנה כתב השו"ע (סי' כח ס"ג): מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן. ע"כ. ומשמע שקודם שמניח תפילין של ראש ג"כ

מנשק, ולכאורה צ״ב לשיטות דס״ל דמעשה הוי הפסק, דא״כ האיך שרי לנשק התפילין, ואף שכאן הנישוק הוי מצרכי המצוה מ״מ לכתחילה לא יפסיק בין הנחת תפילין של יד לבין תפילין של ראש אפילו לצורך התפילין וכמש״כ המג״א (סי׳ כה ס״ק טז) ע״פ הרמ״א (סי׳ קסז ס״ו) והמ״ב (סי׳ כה ס״ק לד) והבא״ח (וירא אות י). ובאמת שהשל״ה בספר מצות תפילין (פ״ח אות ד) כתב לדון אם מותר לנשק התפילין של ראש קודם הנחתן, או שמא נחשב הדבר להפסק בין תפילין של יד לתפילין של ראש, והביא שתי דעות בדבר. ועיין בהלכה ברורה (סי׳ כח הי״ג) שכתב דשב ואל תעשה עדיף שלא ינשק תפילין של ראש קודם הנחתן, אחר שהניח תפילין של יד, מפני חשש הפסק בין ברכת תפילין של יד לבין הנחת תפילין של ראש. ולא ידעתי אמאי הכריע דשב ואל תעשה מאחר ומהשו״ע הנ״ל מדוייק שמותר ומצוה לנשק התפילין ולא הוי הפסק, ומקורו קודש מהאבודרהם (עמ׳ מח) ומהארחות חיים (הלכות תפילין סי׳ יא). שו״ר שכן כתב להעיר עליו בספר אהלי שם (עושה שלום, עמ׳ כג-כה), והסיק דלא כדבריו, דמותר לכתחילה לנשק התפילין של ראש קודם הנחתן ולא הוי הפסק. ע״ש הטעם. ואין לדחות הראיה מהשו״ע ולומר דכוונתו דמנהג החכמים היה להוציא את שני התפילין מהכיס שלהם, ולנשקם, ואח״כ מניחם ביחד בלי הפסק, דהנה כתב הרמ״א (סי׳ כה סי״א) דאם התפילין של יד ותפילין של ראש נמצאות שניהם לפניו בחוץ, לא יתקן את התפילין של ראש לפני הנחת תפילין של יד, וביאר במשנ״ב (סקמ״א) שמדובר אפילו אם אינו מניח מידו את התפילין של יד בשעת תיקון התפילין של ראש, והטעם שכיון שלאחר מכן יצטרך להניח מידו את התפילין של ראש בכדי להניח את התפילין של יד, על כרחו יעביר על המצוות, ע״ש, וע״ע במשנ״ב סקל״ט. ודו״ק. וראה גם בילקוט יוסף (סי׳ ח אות כג) דמטעם זה מה שיש מנשקים את הציציות בין הברכה למעשה העטיפה, אינו מנהג נכון, שיש לחוש בזה להפסק בין הברכה לעשיית המצוה, ולכן יש לבטל מנהגם. ובדיעבד שעבר ונישק את הציציות בין הברכה להתעטפות, אינו חוזר לברך. ע״ש. וע״ע בשו״ת אגרות משה (ח״ד או״ח ס״י).

הליכה קודם בליעת המאכל

ומריש אמינא לעורר נמי מש״כ המ״ב בשער הציון (סימן קסז אות כח): וכן גם כן צריך ליזהר שלא לילך ממקום למקום עד שיבלע הפרוסה, כי ההליכה חשיבא הפסק, אלא אם כן הוא לצורך אכילה שאי אפשר בענין אחר, כגון שאינו יכול לברך במקום אכילתו מחמת נקיות, דאז הוי כדיעבד. עכ״ד. והרבה נכשלים והולכים קודם שבולעים המאכל, אלא דשוב בינותי דאין ר״ל שאסור ללכת באותו חדר ובאותו בית, דאף שהולך אין ההליכה גופא חשיבה

הפסק, וכמש"כ המ"ב (סי' ח ס"ק לג), וכ"כ השו"ע הרב (בקונטרס אחרון אות ה), אלא ר"ל ממקום למקום ברשות אחרת, ומ"מ מחדר לחדר באותו בית כתב הבאה"ל (סי' קעח ד"ה בבית אחד) שראוי לחוש לכתחילה לדעת האחרונים שלא ליכנס אפילו מחדר לחדר באמצע אכילתו אם לא שהיה דעתו לזה מתחילה בשעת הברכה, והסיק שמ"מ הנוהג להקל בזה אין למחות בידו דיש לו על מי שיסמוך, ואם יכול לראות את מקומו הראשון בודאי יש להקל לכתחילה.

ע"ש. אולם דעת השו"ע הרב הנ"ל שאפילו מחדר לחדר באותו בית נחשב לשינוי מקום. [אמנם לפי הביאור הנ"ל קצת צ"ע אמאי כתב השעה"צ להזהיר כן דוקא בין הברכה לבליעה, הלא לפי האמור גם לאחר הבליעה אין לכתחילה לעבור מחדר לחדר, דבאמצע אכילתו נמי הוי הפסק לכתחילה כמ"ש בביאה"ל הנ"ל. דאי משום שכתב בביאה"ל הנז' שאין למחות במיקל, א"כ נימא הכי ג"כ במשנה מרשות לרשות קודם הבליעה דאין למחות בו, דמאי שנא].

מערכת הוא"ו

מערכת הוא"ו

ויכולו - צריך להזהיר את העם שבשעת הקידוש בליל שבת, כשהמקדש אומר ויכולו, יקשיבו ויתכוונו לצאת יד"ח גם באמירת ויכולו, ואם דיברו ולא הקשיבו לאמירת ויכולו הם צריכים לומר ויכולו לעצמם. ודלא כאותם שמשתיקים הציבור מלדבר רק קודם ברכת בפה"ג, וכן יש שטועים לאומרו בשקט ומתחילים לומר בקול רק מ"סברי מרנן", וטעות היא בידם.[נה]

ויכולו בתפילה - ישנם רבים שמאריכים בתפילת שמו"ע בתפילת ערבית של ליל שבת, ובכך מפסידים את אמירת ויכולו בעשרה, וצריך ללמדם שמוטב שימהרו לסיים תפילתם כדי שיאמרו ויכולו בעשרה, דלכתחילה צריך שיאמרהו בעשרה [ולא רק בשנים].[נו]

נה) הנה כתב השו"ע (סי' רעא ס"י): אומר בקידוש ויכולו מעומד. **וכתב המ"ב** (שם ס"ק מה) **בשם הרוקח**, שכתוב במדרש, דצריך לומר "ויכולו" שלש פעמים אחד בתפילה, ואחד לאחר התפילה, ואחד על הכוס. והוסיף המ"ב פרט חשוב שגם רבים לא מקפידים ע"ז, שכתבו האחרונים דאם שכח לומר ויכולו בשעת הקידוש אומרו בשעת הסעודה על כוס יין. ע"ש. ואם יש לברך על כוס היין שאומר עליו ויכולו כתב בכף החיים (שם ס"ק ס) שתלוי, אם רגיל לשתות יין בתוך הסעודה נפטר בברכת פרי הגפן של הקידוש, ואין לברך על הכוס, אלא רק אומר "ויכולו", אבל אם אין רגיל לשתות בתוך הסעודה, צריך לברך על הכוס גם כן, כמ"ש לעיל סימן קעד אות יא, יעו"ש. ואם אין לו כוס יכול לאמרו בתוך הסעודה בלא כוס. ע"כ.

נו) כ"כ הביאה"ל (סי' רסח ס"ז ד"ה ומעומד) **בשם הפמ"ג** (א"א ס"ק יא) דלכתחילה טוב לומר ויכולו בעשרה, דעדה שלימה בעינן, להעיד להקב"ה, ומטעם זה המתפלל בלחש ימהר לסיים תפילתו כדי שיאמר ויכולו עם הקהל. עכ"ד.

ואע"פ שהחזו"א (או"ח סי' לח ס"ק י) כתב שאין ראוי לקצר עבור זה,

כיון שגדולה מעלת המאריך בתפלתו שהיא מוזכרת בגמרא [עיין ברכות לב: נד:]. ואילו אמירת 'ויכולו' לאחר התפלה אינה אלא הידור בעלמא. ואפילו ביו"ט שחל בשבת, שאז אמירת ויכולו היא מעיקר הדין, הסתפק החזו"א שם אם צריך למהר בתפילתו בשביל להספיק לאומרה עם הציבור. וסיים החזו"א שמ"מ מהמבואר בגמרא בשבת (קיט:) שאפילו יחיד המתפלל צריך לומר ויכולו משמע שעדיף לאומרה בציבור, ונשאר בצ"ע. ע"ש. וא"כ אין ספיקו של החזו"א מוציא מידי ודאי של גדולי הפוסקים הפמ"ג והבאה"ל.

והנה בקובץ זכור לאברהם (תשס"ד, עמ' שפח) כתב דיש לעיין בדברי החזו"א, האם מה שכתב וצ"ע זה קאי רק על יו"ט שחל להיות בשבת, דאז הוא חיוב גמור לומר ויכולו לאחר תפלה בלחש ואז גם דעת החזו"א דלכאורה ראוי למהר ורק על זה כתב וצ"ע, אולם על שבת רגילה שכבר אומרים ויכלו בתפילה בלחש, ורק מתקנת חכמים דלא פלוג, שם ודאי לא צריכים למהר את התפילה בלחש כדי לומר ויכולו בציבור, או דכוונת החזו"א דכיון דביו"ט שחל בשבת צריכים למהר הוא הדין גם בשבת לבד יצטרכו למהר ונשאר החזו"א בצ"ע גם על שבת רגילה. ופשט ספיקו ממה שכתב מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א בשונה הלכות [סי' רסח סעיף ו]: ובחזו"א כתב: ואין למהר התפילה כדי לומר ויכולו עם הצבור, ואפילו ביו"ט שחל בשבת צ"ע אם ראוי למהר התפלה בשביל זה. עכ"ל. הרי מוכח מדבריו דרק ביו"ט שחל בשבת נשאר החזו"א בצ"ע, משא"כ שבת רגילה ודאי דלא ימהר בתפלה כדי לומר ויכלו בציבור. עכ"ד. וע"ע בחזו"ע (שבת ח"א עמ' שמג) ובהלכה ברורה חט"ז (עמ' עה-עו). ע"ש.

שמע ויכולו באמצע אלהי נצור

ומי ששמע שהקהל אומרים ויכולו והוא עדיין באלהי נצור אחר שאמר יהיו לרצון הראשון ועדין לא אמר יהיו לרצון השני, אם רשאי לומר איתם יחד, כתב בספר לבושי מרדכי [וינקלר] (מהדות"ל או"ח סימן כז) שרשאי לענות אלא שלכתחילה כשרואה שהש"ץ מתחיל שמו"ע בקול רם יקצר ועולה ויאמר יהיו לרצון כדי שיוכל לענות אחר הש"ץ. וכ"כ בספר שער שמעון אחד (ח"ה סי' מו). וכ"כ במאור השבת (ח"ב עמ' תקכו) דאמירת ויכולו היא חלק מהתפילה אף שעדיין לא עקר רגליו, וא"כ למה ימנע מלומר עוד פעם יחד עם הצבור, ואח"כ הוסיף: כן נראה לענ"ד, כיון שכולם חוזרים על דבר שנאמר בתפלה. ובהערות שם הביא שכן כתב הר"מ ברנדסדורפר שליט"א בשם בעל שומר אמונים. ע"כ. וכן הביא במאור שבת (פניני המאור עמוד תצג) שכך צידד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. אולם הרב שריה דבליצקי זצ"ל כתב בספר קיצור דינים והלכות (אות כד) בשם ספר ענף חיים (בתכלאל עץ חיים דף ד ע"ב)

ולא תתורו - יש בחורים שסבורים שמאחר והחליטו להנשא למשדוכת מותר להם להתבונן בה מאחר שהיא משודכת לו, אך בודאי שהוא טעות מוחלטת, ואין להם היתר להסתכל בה אלא ראיה בעלמא כשאר נשים זרות, וראוי להוכיחם ולהשיבם מטעותם.[נז]

שאם היחיד באמצע אלקי נצור לא יאמר שם ויכולו עם הצבור גם אם אמר מקודם יהיו לרצון. ע"ש.

וידוע מה שהפליגו בגודל מעלת אמירת "ויכולו" בתפלה זו דערבית, דאיתא בשבת (קיט:) אמד רב ואיתימא ריב"ל, אפילו יחיד המתפלל צריך לומר ויכולו. ואמר רב המנונא כל המתפלל ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, שנאמר 'ויכולו' אל תיקרי ויכולו אלא ויכלו פי' הקב"ה והוא. ועוד שם בגמרא, כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו שני מלאכי השרת מניחין ידיהם על ראשו ואומרים "וסר עונך וחטאתך תכופר". ע"כ. וכתב ע"ז בספר וכתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער שמיני פ"ד), דבודאי לא הפליגו חכמי הגמרא ז"ל בגודל מעלת אמירתה על מי שהוא בלא לב ולב ידברו, אלא הם אמרו והפליגו בספוני טמוני כל אמירתם בלבבם, לכוין בהם להעיד על אחדותו ית"ש וכו'. ע"ש.

ולסיום אעיר מש"כ השו"ע (סי' רסח ס"ד) שבליל שבת כשאומרים ויכולו אחרי השמונה עשרה, אין לאמרו בלחש אלא צריך לומר בקול רם. והטעם כתב המ"ב (ס"ק יט) כיון שבזה אנו מעידים לד' על מעשה בראשית.

נז) הנה איתא במסכת עבודה זרה (כ.) "ונשמרת מכל דבר רע", שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפי' מכוערת וכו'. ע"ש. וכ"פ בשו"ע (אבה"ע סימן כא ס"א): צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד. [ואתנחו בה סימנא, "נשים" ר"ת ש'ומר נ'פשו י'רחק מ'הם]. ואסור לקרוץ בידיו או ברגליו ולרמוז בעיניו לאחד מהעריות. ואסור לשחוק עמה, להקל ראשו כנגדה, או להביט ביופיה. ואפילו להריח בבשמים שעליה אסור. ואסור להסתכל בנשים שעומדות על הכביסה. ואסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה שהוא מכירה, אפי' אינם עליה, שמא יבא להרהר בה. פגע אשה בשוק, אסור להלך אחריה, אלא רץ ומסלקה לצדדין או לאחריו. ולא יעבור בפתח אשה זונה, אפילו ברחוק ארבע אמות. והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה

ונתכוין ליהנות ממנה, כאילו נסתכל בבית התורף (פי' ערוה) **שלה. ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שערה והמתכוין לאחד מאלו הדברים, מכין אותו מכת מרדות. ואלו הדברים אסורים גם בחייבי לאוין. ע"כ.**

[וכתב בספר אוצרות המוסר (ח"ב עמ' 1230)

שיש להתריע על מנהג קלוקל של כמה נשים שכאשר הן בבתיהן אינן מתבשמות ולא מתקשטות וכאשר יוצאות לשוק או לעבודה הן מתבשמות ומתקשטות, וחז"ל אמרו בילק"ש (איוב פרק ל"א) "לא נתנו תכשיטין לאשה אלא כדי שתתקשט בתוך ביתה". ע"ש. איש הנמצא בקרבת נשים כאלו צריך לעשות מאמץ לנשום בדרך פיו ולא ע"י חוטמו כדי להנצל מהריח. עוד עצה יש בידו להביל את הריח, וכמו המעשה הנזכר באבדר"נ (פט"ז ה"ב) על ר' עקיבא כשהלך לארץ (לחו"ל) אוכילו קורצא אצל שלטון אחד (הלשינו עליו שונאיו), ושיגר לו שתי נשים יפות, רחצום וסכום וקשטום ככלות חתנים והיו מתנפלות עליו כל הלילה. זאת אומרת "חזור אצלי" וזאת אומרת "חזור אצלי" והיה יושב ביניהם. [כנראה היה בחדר סגור שלא יכל לברוח] ומרקק [כמו שעשה בע"ז (כ.) כדי להיזכר שהאשה נולדה מטיפה סרוחה ועי"ז אין להם כח משיכה]. ולא פנה אליהן. הלכו להם והקבילו פני השלטון, ואמרו לו "שוה לנו מות משתתננו לאיש הזה", שלח וקרא לו "מפני מה לא עשית עם נשים הללו כדרך שבני אדם עושים לנשים? לא יפות הן? לא בנות אדם כמותך הן? מי שברא אותך לא ברא אותן? אמר לו ומה אעשה? ריחן בא עלי מבשר נבלות וטרפות ושרצים. עכ"ל. [ועיין במ"ר (פ' בראשית ס"פ יז) וכ"ה בילקו"ש (בראשית סי' כג): מפני מה האשה צריכה להתבשם, מפני שהיא נבראת מעצם הבשר, ואם תניח בשר ג' ימים בלא מלח הוא מסריח והזוהמא מצויה בה ביותר, והאיש נברא מן אדמה ואדמה אין מסריח לעולם לכן אינו מוכרח להתבשם. ע"ש. וע"ע בתנא דבי אליהו זוטא (פכ"ב אות ב): מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שהיה יושב בראש כ"ד אלפים תלמידים, פעם אחת יצא לשוק של זונות וראה שם זונה אחת ואהב אותה והיה משלח שליח בינו לבינה עד עת הערב, לעת הערב עלתה על הגג וראתה אותו התלמיד כשהוא יושב בראש התלמידים כמו שר הצבא והיה גבריאל עומד על ימינו מיד אמרה בלבה אוי לאותה אשה שכל מיני הפורעניות של גיהנם צואות לה, וכי אדם גדול כזה שהוא דומה למלאך תעננו אשה זאת, וכשמתה ובטלה מן העולם הזה, הנה יורשת גיהנם, אבל אם לא תקבלנה אותו הרי היא מצלת אותו ואת עצמה מדינה של גיהנם, וכיון שבא אצלה אמרה לו בני מפני מה אתה מאבד חיי עולם הבא בשביל הנאת שעה אחת בעוה"ז, ולא נתקררה דעתו עד שאמרה לו, בני, אותו מקום שאתה אוהב היא מלוכלכת ומטונפת מכל האברים, ואין כל בריה יכולה להריח ריחה, ולא נתקררה עדיין דעתו, עד שתפסה אותו בחוטמו והניחו על אותו הקבר ומיד שהריח ריח אותו המקום ונמאסה בפניו, ולא נשא אשה מעולם, יצתה בת קול ואמרה אשה פלונית ואיש פלוני הם מזומנים לחיי עוה"ב. ע"כ].

והכא נמי כיון שעדיין לא נישא לה הרי היא כאשה זרה, ואחר שכבר ראה אותה וקיים בעצמו מה שאמרו בקידושין (מא.) **אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה, ע"ש, אין היתר**

להתבונן בה, שהרי עדיין אינה אשתו ואינה מותרת לו כלל, ואפילו בארוסה שהיא על ידי קידושין, עדיין היא אסורה עליו עד שיכניסנה לחופה ויברך שבע ברכות ויקחנה לביתו, שאז נעשית כאשתו לכל דבר. אבל קודם לכן אכתי היא אסורה עליו, אפילו אם היא טבלה לנדתה. וכבר אמרו במסכת כלה (פרק א) כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה.

וכן יש לדקדק מלשון הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פכ"א ה"ג) דנקט שמותר להסתכל בפני הפנויה וכו' כדי שיראה אם היא נאה בעיניו ישאנה וכו', וכן הוא בלשון הטוש"ע ס' כא סע' ג, ומשמע דכל ההיתר הוא דוקא כדי לראות אם היא נאה בשביל שישאנה, אך לאחר שהסתכל בה ומצא שהיא נאה בעיניו תו ליכא היתירא. וכן כתב לדקדק בעל ההפלאה בספרו נתיבות לשבת (סי' כא אות ה) דדוקא לצורך שישאנה שרי אבל להסתכל בה אחרי שידוכין אסור, ולא דמי למה שאמר בסמוך (ש"ע שם סע' ד) שמותר להסתכל באשתו נדה משום שיש לה היתר, דהא קיי"ל בחתן שפירסה אשתו נדה שאסורה ביחוד משום דאדרבא חתן תקיף יצרו טפי כל זמן שלא בעל, וה"ה להסתכל ביופיה [שחתן דתקיף יצריה חמיר טפי משאר אדם כשאשתו נדה]. עכת"ד. הנה ס"ל דחתן שכלתו פרסה נדה לפני שבעל דלא רק שאסורים ביחוד אלא אף אסור לו להסתכל ביופיה וכ"ש במשודכת.

והחפץ חיים בספרו אהבת חסד (ח"ג פ"ו) לאחר שכתב אזהרות של הסתכלות אסורה והרחקות נוספות, הוסיף בזה"ל: ודע עוד אפי' אם היא עתידה להיות אשתו כגון שהוא אחר כתיבת התנאים גם כן אסור בכל הדברים הנ"ל. וכ"כ בספר אום אני חומה (צ"ה אות תתקלב). וכן הוכיח בספר פרי אליעזר (ס"ג עמ' מו) מדברי החפץ חיים בספרו גדר עולם (פרק ה, ובחתימת הספר).

וכן כתב בפירוש שערי הקודש החונה על ספר עבודת הקודש להחיד"א (סי' ט אות שח) שאפי' בתולה העתידה להיות לו כגון אחרי תנאים ג"כ אסורה עליו כאשה דעלמא כל זמן שלא נכנסה עמו לחופה וכו'. ע"ש. וכ"כ לאסור הגאון מרוזין בשו"ת שלמת יוסף (סי' ג אות א) והיפ"ל (ח"ד סי' כא אות י) ובשלחן אבן העוזר (הובא בפרי אליעזר סע' ג עמ' מו). וכ"פ בספר קדושים תהיו (אות יט עמ' ו). ובספר ישראל קדושים (פ"ג עמ' נו). וכן העלה בשו"ת משנה הלכות (ח"ז ס' רלג) ובקובץ אור ישראל (יד שנה ד ב). והגר"מ גרוס באום אני חומה (ב"כ אות נג סע' א, ח"מ ס' תז). **ובחוט שני** (צניעות עמ' נו). והגר"י רצאבי בש"ע המקוצר (ס' רה סע' יב). והגר"מ מאזוז בספר מקור נאמן (סי' תשפ). ובספר מלבושי מרדכי (ס' ו הערה ז). והפרי אליעזר (סע' ג עמ' מו). ובספר הנישואין כהלכתם (פ"ג סע' צא). ובשו"ת ודרשת וחקרת (אה"ע ס' י). וכן סובר הגר"ש דבליצקי (הו"ד בקובץ בנתיבות ההלכה קובץ ל עמ' 147 סע' ד). וכ"פ בספר טהרת עינים (פ"ד הלכה 2). ובספר ישיב יצחק (סי' כא סע' ג). וכמו

שהעלה בספר גן נעול (ח"ג פי"ג הכ"ט). ע"ש שהאריך בזה כיד ה' הטובה עליו.

ואנכי הרואה בספר תורת ההסתכלות (סי' ו), שהביא תחילה את דברי בעל ההפלאה בספרו נתיבות לשבת שאסר להסתכל בפנויה לאחר השידוכין, וכתב לדחות את ראיותיו, והעלה להתיר, ועיקר סברתו מהא דכתב הרמב"ם (פכ"א ה"ד) שמותר לבעל להסתכל על אשתו נדה, דלפי שתהיה מותרת לו לאחר זמן אזי לא יבא לידי מכשול. ופשוט דמה שהתיר הרמב"ם הנ"ל מיירי אפי' שאשתו חולנית ויעבור זמן מרובה עד שתטהר, ואפ"ה התיר הרמב"ם וא"כ היתר זה שייך גם במשודכת. ע"ש. אולם אחר המחילה רבה, לא קרב זה אל זה כלל, דבמשודכת אכתי אין היא נשואה, ויכול לבטל השידוך, ופוק חזי מעשים בכל יום. שו"ר שבשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' רלג) כתב לדחות כן את דבריו. ועוד כתב שם להשיב עליו, דהתם אשתו מותרת לו בעצם, אלא דאריא רביץ עליה, והיינו משום איסור צדדי של נדה, משא"כ במשודכת דיש ויש הרהור, שהרי אסורה לו בעצם, והוי מים גנובים ימתקו. וכ"כ לדחות כן בספר גן נעול (ח"ג פי"ג הערה 194). וכ"כ בספר טהרת עינים (פ"ד הלכה 2 הערה 51). וכן בשו"ת שער שמעון אחד (ח"ד אה"ע ס' ד) העלה לאסור בזה, וחילק דלא דמי לאשתו נדה, דהתם כיון שכבר בעל נחלש יצרו. ועוד שימים ספורים עד שתהיה מותרת לו שוב, משא"ב הכא דלא נחלש יצרו, ועוד אין ידוע מתי ההיתר יבוא דפעמים רבות הדבר נדחה. ע"ש. וע"ע בשו"ת דברי יציב (אה"ע ס' לד) שכתב נגד תורת ההסתכלות בחריפות גדולה עד כדי כך ששלח לו ספרו בחזרה בטענה שהוא אצלו כספר שאינו מוגה [וקטע זה הושמט מהתשובה בדברי יציב והובא רק בספר שפע חיים (ח"ה מכתב שצב), ששם הובא המכתב המלא ואיתא התם, בזה"ל: ולזאת ההכרח לא יגונה לשלוח ספרו בחזרה שדינו כספר שאינו מוגה. עכ"ל. וכנראה מפאת כבודו של האז נדברו הושמטו תיבות אלו מהתשובה בדברי יציב. וכמ"ש בספר גן נעול (ח"ג עמ' קכג)].

וז"ל הדברי יציב שם: אחדשת"ה היום קבלתי ספרו, וכיון דאמרו חז"ל (ברכות יט:) במקום חילול השם אין חולקין כבוד לרב, הגם שאין דרכי בכאלה, מ"מ ההכרח אתי לצאת מגדרי, כיון שזה נוגע למכשול הרבים וע"כ אודיע לכת"ה שמה שכתב שמותר להסתכל במשודכת שלו, אין בזה ממש, ובדה דברים מלבו בלא מקור, והדמיון לאשתו נדה הוי מצדי צדדים, וכעוכלא לדנא, ואיך אפשר מסברות כרסיות להתיר איסור תורה לרבנו יונה (הובא בב"ש אה"ע ס' כא ס"ק ב), ואפי' להרמב"ם הוה לכמה פוסקים איסור תורה, ולכ"ע לוקה מכות מרדות (רמב"ם איסו"ב פכ"א ה"ב) ומדברי קבלה (איוב לא א) "מה אתבונן על בתולה", עיין אגרת התשובה לרבנו יונה (ס' יח), ובתולות דידן נדות נינהו, ומכ"ש להרהיב לחלוק בכזה על גדולי הפוסקים, והיה לי להאריך בזה הרבה אבל אא"ז הגה"ק זי"ע סתם

הדרך בעדי, שהביא בספרו שו"ת דברי חיים (או"ח ח"א ס' כג) מחותנו בעל ברוך טעם, שבדברים כאלו אין להאריך ולפלפל, רק לומר הלכה ברורה, שזה איסור גמור, וזה בעוונותינו הרבים אסון הדור שכל אחד תורתו בידו להתיר איסורים ע"י סברות אשר לא שערום אבותינו ומי יודע לאן נגיע בדרך זה רח"ל, והפרוצים אין צריכים להיתירו, רק יש עוד מה שנשאר לפליטה בס"ד מעט מהרבה בחורים שומרי תורה אשר יאמרו התירו לנו פרושים רח"ל, וכמה מכשולות יצאו מזה רח"ל, והמכשלה הזאת תחת ידיו. ובמטותא מיניה בכל מיני בקשות ותחנונים שיאמר: "דברים שאמרתי טעות הם בידי", ויפרסם ברבים שזה איסור גמור כדי להסיר מכשול מבחורי ישראל ומודים דרבנן היינו שבחייהו. עכ"ל הדברי יציב. אתה הוראת לדעת, שרוב ככל גדולי הפוסקים כתבו לאסור בהחלט דבר זה, ובאמת שגם הגר"י זילבר בשו"ת אז נדברו (ח"ג סי' סח בהערה) כתב דכל מה שכתב להתיר בספרו תורת ההסתכלות הוי לימוד זכות. ע"ש. [אלא דבשו"ת אז נדברו (חי"ג סי' סא) סותר את עצמו בזה ונראה שהוא מתיר זאת מעיקר הדין]. וכן בשו"ת שלמת חיים (סי' תרנח והלאה, וסי' תרסא, וסי' תרסג) כתב להקל בזה רק בדרך לימוד זכות. ע"ש. וכן כל מה שכתב בספר תורת ההסתכלות להקל, כתב בספרו אז נדברו (חי"ג סי' סא, וח"ז סי' עט, וח"ג סי' סח בהערה) וביאר שכל כוונתו להתיר הוא דוקא הסתכלות שלא להנאה, ואף שדימה זאת להרמב"ם שהתיר להסתכל על אשה נדה, הוא ס"ל בתורת ההסתכלות שאף לדעת הרמב"ם אסור להסתכל באשתו נדה לשם הנאה, וכן הדגיש בתורת ההסתכלות (סי' ו בהערה) דאם הזמינו את החתן לבית הכלה, אם יוכל להזהר מהסתכלות של הנאה, מותר וכו'. ע"ש. ומה שכתב הרב יוסף שמואליאן בספרו שערי טהרה (פ"ח סע' ה) בזה"ל: מותר להסתכל במשודכת שלו קודם החתונה, אע"פ שהיא נדה הואיל והיא מותרת לו לאחר זמן, והמחמיר בזה קדוש יאמר לו. עכ"ל. ובמקורות כתב שדנו בזה האחרונים ויש אוסרים להסתכל דלא דמי לאשתו נדה, וידוע דברי השל"ה שמחמיר בזה, ועיין בתורת ההסתכלות (סי' ו) שהאריך בזה להוכיח דמדינא מותר, ופוק חזי מאי עמא דבר, והנח להם לישראל וכו'. ע"ש. כבר כתב להשיב עליו בספר גן נעול (ח"ג עמ' קכד), וז"ל: וכל דבריו מרפסין איגרין, חדא דלא הדגיש בגוף ההלכה דההיתר הוא דוקא שלא ליהנות, ועוד דהוי כלימוד זכות בלבד, שהרי כן הסביר האז נדברו בעצמו (אלא דזה לא קשיא כ"כ עליו כיון דאכן מלשון תורת ההסתכלות משמע דהוי היתר לכתחילה ודלא כמו שהצטדק בספרו אז נדברו דהוי רק לימוד זכות, ועוד ששוב חזר באז נדברו חלק יג וכתב שהחליט שהדבר מותר). ותו לשטתו שהשל"ה אוסר בנ"ד כיצד עזב דעת השל"ה ופסק כהתורת ההסתכלות. ועוד שבמקום להעיר על הדימוי של תורת ההסתכלות לאשתו נדה כתב שהאריך להוכיח דמדינא שרי בעוד שכל הרואה יווכח

שאין כאן כל הוכחה וכנ"ל. ועוד דבאיסור דאורייתא להרבה פוסקים או עכ"פ דרבנן וכי אמרינן פוק חזי מאי עמא דבר, הלא מלבד תורת ההסתכלות שבדה את ההיתר מלבו וכנ"ל (אע"פ שגם בשלמת חיים צידד ליישב המנהג מ"מ השערי טהרה לא ראה דבריו) שאר הפוסקים אסרו להסתכל, וכי אנן נימא פוק חזי מחתנים צעירים שלא יודעים מימינם ומשמאלם הלכות צניעות, וכי מהם נלמד דשרי. עכ"ל. וע"ע בספר דבר גדעון (גילקרוב, ח"א עמ' קעא) מה שציין בזה לאיסורא. ומכל טעמי הנ"ל יש לדחות מה שכתב בספר עמודי שש (כתובות גיטין, עמ' קצח בהערה) להקל בזה.

וכ"כ להתריע בזה בספר ילקוט יוסף (שובע שמחות פ"א הכ"ט), ועוד הוסיף שם שחכמי הדור ממליצים לאותם שבלאו הכי נפגשים בין האירוסין לחתונה, שלא יפגשו בבית, אלא ילכו ברחוב, שבכך מונע עצמו מהסתכלות אסורה.

לא לקיים פגישות בבית מלון

וכן הזהירו את החתנים, שלא לקיים הפגישות עם המשודכת בבתי מלון שיש שם פריצות, ודבר זה הוא פירצה חמורה בקרב חלק מבני התורה ה' עליהם יחיו, כיון שמקומות אלה [הלובי של המלון] הוא מלא בשיקוצים וגילולים של פריצות נוראה, ואין זה יאות לירא ה' לישב שם. ותחת אשר נצרך לסייעתא דשמיא להגיע לידי החלטה אם שידוך זה הגון בשבילו או לא, ומשווע ליד ה' לקיים הזיווג, כמבואר במדרש רבה (ויקרא פרשה ח') ובמועד קטן (יח:), מעכר מוחו בראייה אסורה, וממילא אין מקום לסייעתא דשמיא לנוח בו, ומדחה השכינה מלקיים הזיווג, ודברים אלו יסודן מארה"ב, ששם כן מנהגם, ואין לחקות מנהגם זה. וכמו שהזהיר על כ"ז בקובץ מבקשי תורה. ושם הביא דעת חכמי הדור שליט"א שאחר ד' או ה' פגישות יש להחליט אם להתארס, ולא למשוך הדבר יותר. וגם לא לעשות הפגישות שעות ע"ג שעות, או ללכת לטייל במקומות שאין מקום שם לירא ה'. וחוץ ממה שאין בזה תועלת, זה אסור ע"פ הדין, ולא יתכן שתהיה הצלחה מפגישות כאלה. וישגיחו להפגש במקום שנמצאים עוברים ושבים, כדי שלא להכשל באיסור ייחוד, שגם המשודכת לו אסורה ביחוד, כמ"ש בחלק"מ (סי' נה סק"א). וגם מרן הגרע"י זצ"ל היה מקפיד ע"ז במאד, שלא להתאחר לשוב מהפגישות בשעת לילה מאוחרת. ומי שנזהר בזה בתקופה האירוסין, יראה ברכה והצלחה ושלום בית. ע"ש. וכ"כ הגאון רבי נסים קרליץ זצ"ל בספרו חוט שני (עמ' נא נו), דיש להקפיד על המקום שקובעים בו את הפגישה שיהיה מקום הראוי לכך, ויש להתרחק ממקומות שמביאים לידי חטא והנסיון מצוי בהם, **ויש להתריע על זה כי לאחרונה מצוי שיש הולכים למלונות**

הרחוקים מכל זיק של יראת שמים וכמדומה להם שהותרה הרצועה ואין מקומות אלו ראויים כלל לשומרי תורה ומצוות וקל וחומר לבני תורה, ועל כן אין לקבוע פגישות במלונות וכדומה שמצויים שם אנשים פרוצים ואינם שומרי תורה ומצוות, וכך בחיי היום יום יש לשקול דרכיו האם מותר ללכת למקום פלוני או לא, ואם מצוי שם נסיון הרי חייב ללכת בדרך אחרת, ודברים אלו שאדם דש בעקביו צריכים הרבה שימת לב, ואשרי השם אורחותיו. ע"כ.

הסתכלות בראיה בעלמא

ואם רק מסתכל בראיה בעלמא מצינו מחלוקת בפוסקים, שיש אומרים שכל האיסור של הסתכלות בנשים אינו אלא כשמסתכל בנשים דרך הסתכלות, אבל בהבטה בחטף בעלמא, ליכא איסור, דאם לא כן לא שבקת חיי לכל בריה. וכן דעת המהרש"ל בים של שלמה (ריש פרק ב' דכתובות) ע"ש. וכן משמע מדברי הרמב"ם דאסור להביט ביופיה של אשה, וכל המסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין ליהנות בה וכו', משמע כמו שפירשתי, ואפילו הכי מי שיוכל להיזהר ולהוסיף אזהרה ושמירה והוא פרוש בכל מילי דשמיא ויודע שלא יחשבו לו כיוהרא נקרא איש קדוש ותע"ב. וכן כתב באפי זוטרי (סק"ז) דפשוט שאם לא נתכוין ליהנות אלא דרך העברה אין בזה איסור. וכן כתב בנחלת בנימין (סימן כז). וכן כתב בשלמת יוסף (סימן ח) דהסתכלות הוי בכוונה, וזהו החילוק בין הבטה בהפקר ובין ראייה, דזה בכוונה וזה ראייה בעלמא. ועיין בשדי חמד (כללים מערכת ה אות ב, ואות צה, ובפאת השדה מערכת ה אות א). ע"ש. והו"ד באוצר הפוסקים (ריש סימן כא). ע"ש. וכן פסק המשנה ברורה (סימן עה סק"ז), דראייה בעלמא לפי תומו בלא נהנה מותר, אם לא מצד המוסר. וכ"כ בטה"ב (ח"ב עמ' קסז והלאה) כתב שיש לחלק בין הסתכלות לראיה, עיין שם באורך.

אולם דעת מרן החיד"א בספרו פתח עינים (ע"ז כ.) אינו כן, והביא מכת"י פוסק קדמון אחד, שכתב, הסתכלות בנשים, יש אומרים דדרך העברה בעלמא שאין הראיה בהם בקבע, לית לן בה, ואינו נראה, אלא כל הבטה בעולם באשת איש אסורה. ע"כ. ובפתח עינים הביא ראיה לדבריו. ע"ש. וכן משמע גם מדברי הגר"מ פיינשטין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (אורח חיים סימן מ') שכתב, שכאשר באה לפניו אשה לשאול שאלה להרב בענייני איסור והיתר, מחוייב להשתדל שלא להביט בפניה כדי שלא יבוא ליהנות ח"ו מהראיה. וכמו כן כשהולך ברחובות, יש להיזהר בזה, כיון דאסור להסתכל באשה אפילו במקומות שדרכה להיות מגולה. ועל כן יש חיוב על כל אדם להביט כפי האפשר למטה, אך לא באופן שיהיה פרוש קיזאי, שיהיה מקיז דם לכותלים, עיין בסוטה כב. וברש"י שם ד"ה מקיז. ע"ש. ועיין בספרי

בחוקותיך אשתעשע (ערך ולא תתורו עמ' כט) מה שכתבנו להשיב על ראיות החיד"א. ונראה דאם חושש שמשדוכתו תפגע שלא מסתכל עליה כלל ודאי שיש לו להקל בהסתכלות בעלמא וכדמשמע מהראשונים דכה"ג שרי ואין לו להחמיר דחומרא דאתי לידי קולא היא. אבל עכ"פ ליהנות אין מי שמתיר].

המסתכל באשתו בשעת נדתה משכח תלמודו

ומילתא אגב אורחא מה שכתב בספר חסידים (סי' תתשכו), וז"ל: המסתכל בנדה בשעת וסתה שדמים מצוים בה משכח תלמודו. ע"ש. ואפילו היא אשתו, וכמש"כ באורחות יושר למהר"י מולכו (פט"ז), וכ"ה בספר זכר עשה (עמ' שנ), ועיין שם דהעלה שבימי ליבונה אין חשש בזה, עוד כתב שם (בעמ' שנא) שבדורות האחרונים יש למי שמיקל בזהירות זו על מה לסמוך, ואדרבה מצוה עביד שאם לא יסתכל בפני אשתו כלל גורם רעה גדולה, ומ"מ מי שיכול לראותה ללא הסתכלות בעיון רב ואין בזה הפסד לבני ביתו כלל תע"ב, ובפרט בשעה שדמים מצויים בה ממש. ע"ש.

לעבור ברחוב מרכזי

וכאן המקום להביא את מה שהובא בס' וזאת ליהודה תולדות חייו של הגר"י צדקה זצ"ל (עמ' שכ) שהגר"י צדקה זצ"ל היה אומר בזמן הזה כשהרחוב פרוץ לשמצה כל מי שמוכרח לעבור ברחוב מרכזי, או שהוא עושה שם מאה מצוות או שנכשל במאה עבירות.

להמנע מלאכול בערב מאכלים המחממים

וכן יש להעיר שבמוסדות ובפנימיות ימנעו מלתת לבחורים בארוחת הערב מאכלים המחממים את הגוף, וכן צריכים ההורים למנוע מבניהם מאכלים כאלה, וכמש"כ להעיר לנכון בספר למנוע מכשול (ח"א עמ' 160). ועי' בכה"ח (סי' תרח ס"ק לב והלאה) שכתב את סוגי המאכלים המחממים.

מערכת הדי"ן

מערכת הזי"ן

זימון - צריך להזהיר שלא לדבר לפני שהמזמן על כוס ברהמ"ז מברך בורא פרי הגפן על כוס הזימון, ומצוי שנכשלים בזה אותם שמסיימים ברכה"מ קודם המזמן.[נח]

נח) הנה כתב השו"ע (סימן קפג ס"ו): "משנתנו לו כוס לברך לא ישיח המברך". וביאר המ"ב (ס"ק כא) שאין להסיח עד אחר שתייתו, שהוא לאחר גמר בהמ"ז. ע"ש. ובכה"ח (סי' קפט ס"ק יד) מבואר שגם לכל המברכים אסור להפסיק בדברי חול עד שיברך המברך על כוס וישתה.

וכתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מו ס"ק כא) דהיינו עד לאחר שיגמור לשתות הכוס, והיינו לכה"פ מלא לוגמיו. ודלא כתורת חיים (סי' קפט סק"א) שכתב שרק המזמן צריך ליזהר בזה. ורבים אין נזהרים בכך מחוסר ידיעה. וכ"כ לעורר בזה בשו"ת יד בתשובה (עמ' קסח). ע"ש. וכ"כ לעורר בספר אוצר תשובות (ח"א סי' קלג עמ' שצב), וכתב ג"כ שרבים אין נזהרים בזה מחוסר ידיעה. ע"ש. וכן כתבו לעורר ע"ז בפסקי תשובות (סי' קפג הער' 69), ובספר לחיות כהלכה (עמ' קכ). [ומה שכתב בספר משא המלך (אברג'ל, סי' קפג ס"ו אות ג) שאחר שהביא את דברי המשנ"ב (שם סקכ"א) שאסור למברך לדבר עד גמר שתייתו, כתב דנראה הטעם לזה, דכיון שהכוס ממתין לברכת בפה"ג, הוי בזיון שישיח דברים בטלים וידחה עי"כ הברכה. ולפי"ז נראה שהמסובים רשאים לדבר אם סיימו ברכתם לפני המברך כיון שברכת בפה"ג אינה תלויה בהם. ואף המחמירים ואוסרים גם למסובים לדבר משעה שנטל את הכוס נראה דטעמם דע"י שמדברים מעכבים את התחלת הברכה על הכוס, אבל כשסיימו לברך ומחכים שהמזמן יסיים לברך אינם מעכבים כלום ורשאים לדבר לכו"ע. ע"ש. דבריו אינם מוכרחים, דמה שכתב שהטעם הוא דכיון שהכוס ממתין לברכת בפה"ג, הוי בזיון שישיח דברים בטלים וידחה עי"כ הברכה, אינו מסתבר דא"כ לפי"ז נאסור אף להפסיק בשהיה, וזאת לא מצינו.

עניית בוש"ת לו

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, משו"כ בספר הלכה מפורשת (עמ' קמה) שיש לפרסם הלכה שרבים אינם יודעים משו"כ השו"ע (סי' קצח ס"א): הנכנס ושומע חבורה שאחר שאכלו מזמנים [וה"ה אם ישב אתם ולא אכל עמהם]

כשאומר המברך נברך שאכלנו משלו צריך לענות אחריו "ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד". [ובחסד לאלפים (סי' קצג אות יב) כתב וסימנך בוש"ת ל"ו, שמי שאינו יודע זה בושת לו. ובכה"ח פלאג'י (סי' כה אות כח) כ' ונתנו סימן בוש"ת ל"ו בשביל שלא אכל ולא בירך עמהם. ואם הם עשרה אומר "ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד". [ובחתונה ושבע ברכות צריך לענות ברוך אלוקינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד שהשמחה במעונו, וכמש"כ המשנה ברורה (קצ"ח סק"ו). וע"ע בקובץ מבקשי תורה (חלק כד עמ' קלג) ובפסק"ת (סי קצח אות ג)]. ואם נכנס כשכבר עונים אז יענה אחריהם אמן. וה"ה אם נכנס אחר שכבר התחיל המברך לומר ברוך שאכלנו ג"כ צריך לענות אמן, וכמש"כ בקיצור של"ה (מג עמ' ג) ומדרש תלפיות (דף עא) ומהר"ם ריקאנטי (סי' פג) ובלבוש שם. וכה"ח פלאג'י (סי' כה אות כח). ודלא כהט"ז.

ואף שהלכה מפורשת היא לכו"ע, הרבה לא יודעים זאת ויש לעורר על כך. שו"ר שכ"כ כבר להעיר הגאון רבי חיים פלאג'י זצ"ל בספרו רוח חיים (סק"א) על אותם שלא אכלו עמהם שאינם יודעים כיצד יש לענות כששומעים את המזמן או כששומעים את העונים. ע"ש. ולדאבונינו הרב רבים עונים ברוך שאכלנו משלו גם אם לא אכלו מידי.

אפי' שתה מים עונה ברוך שאכלנו

אולם כל האמור לעיל זה דוקא שלא אכל ושתה עמהם כלל, אבל אם שתה אפילו לא נצטרף עמהם כלל ואפילו אם שתה מים שלענין צירוף אין שתית מים מועילה כמבואר בשו"ע (סי' קצז ס"ב), מ"מ לענין עניית "ברוך שאכלנו משלו" עונה עמהם, דהרי שתיה בכלל אכילה היא, וכמבואר בערוך השולחן (ס"ב), ובמגן גיבורים (אלף המגן סק"א), ובמ"ב (סי' קצח סק"א), ומיהו בעשרה לענין הזכרת ה' שיאמר ברוך אלהינו שאכלנו משלו אם רק שתה מים נשאר הפמ"ג בספק וכמש"כ המ"ב (שם סק"א), [וספקו הוא משום דכיון דלא נצטרף עמהם כלל אפשר שאינו יכול לומר שאכלנו עם בשם ה', ולפי"ז יש להסתפק נמי כשאכל ולא נתכוין להצטרף. ואין לפרש שהספק מחמת ששתה דוקא, דהא לעיל (סי' קצז ס"ב) מפורש שמצטרפים ג' ששתו משקים לשבעה שאכלו פת, וכ"כ בהערות על הפמ"ג בהוצאת הדרת קודש. אולם מדברי הכה"ח (סק"ה) דכתב שאם אכל כזית לאחר שסיימו אכילתם ונטלו מים אחרונים שאע"פ שאינו מצטרף עמהם, מ"מ יכול לומר ברוך שאכלנו גם בעשרה, ע"ש, משמע דהכא נמי ששתה מים עונה עמהם ברוך ומבורך בשם. ומ"מ נראה דלמעשה שוא"ת עדיף ובפרט שיש לחוש לאזכרת ה' לבטלה וכמש"כ המ"ב (סי' קצג ס"ק כו). וע"ע בביאה"ל (סי' קצג ד"ה עמהם)].

ויש להסתפק אם שתה מעט מים פחות מרבעית, וכן אם אכל מעט עוגה אם יכול לענות ברוך שאכלנו משלו או דלמא רק שאוכל כזית ושותה רביעית, ולכאורה יש לפשוט הספק מדברי המ"ב (סי' קצז סק"ח) שכתב, שהטעם שרק אם אכל כזית ירק מצטרף כיון שאומר ברוך שאכלנו ואין אכילה פחותה מכזית, ש"מ דדוקא אם אוכל כזית הלא"ה הוי שקר שעונה "שאכלנו", אבל יש לדחות דשמא העיקר כמו הטעם השני שכתב המ"ב דלהצטרף בעינן שיתחייב עכ"פ בשום ברכה ובפחות מכזית אין שום ברכה. וא"כ יש לומר שאם הוא לא חלק מצירוף הזימון אלא שרוצה לענות ברוך שאכלנו משלו שפיר דמי שסו"ס אכל מידי.

לקבל כוס הזימון בשתי ידיו

עוד יש לעורר מש"כ השו"ע (סי' קפג ס"ד) שכוס הזימון מקבלו בשתי ידיו וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו ולא יסייע בשמאל. ע"כ. וכתב המ"ב (סקי"ב) דהטעם הוא כדי להראות חביבות קבלת הכוס עליו, ואח"כ אוחזו ביד אחד שלא יהא נראה עליו כמשוי, ודוקא ביד ימין כיון שהוא העיקר והחשוב. ולפי הפשט, הוא צריך להגביהה לעצמו בשתי ידיו וכדמשמע מלשון הגמרא במסכת ברכות (נא.): נוטלו בשתי ידיו. וכתב הגריש"א זצ"ל (הוב"ד בספר הלכות שבת בשבת עמ' שסג) שאף שאינו מקבל את הכוס מאחר, יש חשיבות בעצם נטילת הכוס בשתי ידיו. ע"ש. אולם עיין בשלחן הטהור (סעי' ו) כתב דהלשון "מקבלו" מורה שיש לו לקבל את הכוס מזולתו, וכן הוא עפ"י הזוה"ק (תרומה, דף קנ ב) שיש ליתן הכוס לידי המברך בשתי ידים וגם המברך מקבל הכוס בשתי ידיו, ואח"כ מעבירנו לימינו, וכ"כ הכה"ח (סקי"ט) בשם הרבה ספרי קודש. ובסידור יעב"ץ (סדר הנהגת הסעודה בדיני ברהמ"ז) כתב בזה"ל: ויש המדקדקין ליתנו ג"כ בב' ידיו לידי המברך המקבל, ולישנא דגמ' לא משמע הכי, גם לשון ס' הזוהר אינו מוכרח להבינו ע"ד זה, עם שיש בו נטיה קצת לזה, מ"מ כשאני זוכר אני עושה כך. ע"ש.

תלמידים בת"ת אם חיבים בזימון

ולסיום אמרתי להביא מש"כ להשיב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (תנינא סי' ס) בענין ארוחה הנאכלת בכיתה וכל שני תלמידים אוכלים על שולחן בפנ"ע וכולם אוכלים באותו זמן, האם נקרא שקבעו לאכול יחד (עיין באה"ל סי' קצה), והשיב שאם נהוג להקפיד שהתלמידים יאכלו ארוחתם יחד בתוך הכיתה ובשעה שהם אוכלים אינם מפוזרים אחד הנה ואחד הנה, מסתבר דאע"ג שכל אחד אוכל מככרו, מ"מ כיון שכל אחד מביא מאכלו כדי לאוכלו ביחד עם כל התלמידים ה"ז חשיב כהתנו מעיקרא שדעתם להסב יחד ומצטרפין שפיר לברך בשם, אע"ג שאינם אוכלים ממש

זקן - יש להזהיר את העם בדבר החיוב מה"ת לעמוד בפני זקן שהגיע לגיל שבעים (וע"פ הסוד מגיל שישים), וחיוב זה אפילו בשעה שעוסק בתורה, ורבים מקילים שלא לקום בשעת הלימוד, ויש לעוררם על כך. ולכתחילה יש לקום מלא קומתו.[נט]

על שולחן אחד, דכיון שדעתם לישב ולאכול יחד שפיר דמי ומצטרפין לברך בשם. ע"ש. ויש למחנכים של כיתות ז' ח' לתת לדעת על כך שיקפידו התלמידים לעשות זימון. וכ"כ בשו"ת מנח"י (ח"ח סי' ח). [ומ"מ נראה שבישיבות שכל אחד נכנס לאכול בשעה אחרת אף שפתוח החדר אוכל בשעה מסויימת אם רוצים לזמן בעשרה כשיושבים בשולחנות חלוקים לא יוכלו לזמן בעשרה, וכ"כ בשו"ת אול"צ (ח"ב פי"ג אות י). ונראה שאם יתנו עכ"פ פעם בשנה שדעתם להצטרף לאכול יחד מהני להצטרף לזימון של עשרה].

נט) הנה כתב מרן הש"ע (סי' רמד ס"א) מצוה לקום מפני שיבה, דהיינו בן ע' שנה. ע"כ. וכתב הפלא יועץ (ערך קימה), שרבים מזלזלים במצוה זו ומאבדים טובה הרבה שהרי אמרו המקיים מצוה זו, זוכה ליראת שמים כמו שכתוב "מפני שיבה תקום" וסמיך ליה "ויראת מאלקיך" (ויקרא יט, לב). ע"ש. וכ"כ לעורר בשו"ת אז נדברו (ח"י סי' ל). ולדאבונינו העזובה גדולה מאוד של מצות מפני שיבה תקום, הנוגע גם בנוסע באוטובוסים נחלש, ולא שמים לב לזה. ע"ש. וכ"כ לעורר בספר מנחת שלום (נדה עמ' צד): ורע עלי המעשה שאין העולם מקפידים לעמוד אף מפני זקן שודאי דינו כזקן, ומפני העצלות מבטלים מ"ע דאורייתא שאין בה שום חסרון כיס ולא טירחא מרובה, וה' הטוב והרחום יכפר עון. אכי"ר. ע"כ. וכ"כ לעורר בספר למנוע מכשול (עמ' 84), וז"ל: מצות מפני שיבה תקום והדרת פני זקן היא מצות עשה מן התורה, ובעוונותינו הרבים ישנם שמזלזלים במצוה זו שאינם קמים כלל מפני זקן או חכם שעוברים לפניהם, ובפרט במקום שעורכים מניינים רבים של תפילה ועוברים שם הרבה זקנים ומצוה רבה לעורר על כך ולזכות את הרבים, וכבר אמרו רבותינו במדרש במדבר רבה (טו יג) שאדם שמקיים מפני שיבה תקום זוכה ליראת שמים, וכמו שכתוב "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן" וסמיך ליה "ויראת מאלהיך", ועל כן צריכים ההורים לחנך את ילדיהם מקטנותם לקיים מצוה חשובה זו כדי שיתרגלו בכך. ע"כ. ובשו"ע (סי' רמד ס"ז) כתב דאפילו זקן גוי מהדרים אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו. [ומ"מ

אין חיוב לעמוד מפניו אלא רק להדרו בדברים, כגון להקדים לו שלום וכדו', וכמש"כ הב"ח שם דאדרבה נכול להימנע מלעמוד מלפניו].

הזקן שצריך לקום מפניו

ומש"כ השו"ע דחיוב הקימה הוא מגיל ע', עיין בברכי יוסף (סי' רמד סק"ד) שכתב בשם רבינו האר"י ז"ל, שכל שהוא בן ששים שנה מצוה לקום מפניו. וכן במנחת חינוך (מצוה רנז) מסיק דיש להחמיר לעמוד מבן ס', ובפרט שכ"ד האלקי האר"י זצוק"ל. ובאמת כבר מצינו דעה זו בראשונים, דבמגן אבות לרשב"ץ עמ"ס אבות (פ"ה משנה כא) על המשנה "בן שבעים לשיבה", כתב שמבן שישים נחשב זקן וצריך לקום מפניו. וכן כתבו במנחת חינוך (מצוה רנז אות ט), ובווי העמודים על היראים (סי' לו) בדעת התרגום אונקלוס. ע"ש. ועיין בשו"ת יביע אומר (חלק ג יור"ד סימן יג) שהסיק, דקימה מפני זקן בשנים היינו מגיל שבעים שנה ומעלה. והמחמיר לקום מפני זקן בן ס' שנה, כדברי האר"י ז"ל, תע"ב, ואפי' בבהכ"נ ובשעת קריאת ספר תורה וק"ש וכיו"ב, ומיהו נראה שלגבי ספק אף שיש להחמיר מפני זקן שהוא ספק בן שבעים שנה או לא, דספיקא דאורייתא לחומרא, מ"מ בספק בן ששים א"צ להחמיר. וע' בתוספת חיים על הח"א (כלל סט אות ד) שכ"כ בפשיטות דספק בן שבעים הו"ל ספקא דאו' ולחומרא. עכ"ד. וכן הסיק בספר מנחת שלום (נדה עמ' צד) שיש לעמוד לזקן אפי' ספק הגיע לגיל שבעים ע"ש. ועיין בשו"ת יצחק ירנן (ח"א סי' ז) דס"ל שגם לפי הפשט יש לעמוד בגיל שישים.

ומ"מ אם הוא סבו צריך לעמוד לו גם אם הוא קודם גיל שיבה שהרי חייב אדם בכבוד אבי אביו, וכמו שפסק הרמ"א (סי' רמ סכ"ד), ודלא כדעת המהרי"ק (שורש מד), והכי נקטינן, שהרי כדברי הרמ"א מבואר כבר בראשונים, דהיינו בספר חסידים (סי' שמה) ובספר הפרדס (סי' רצ) ובראבי"ה (סי' תתמ"א) ובמנורת המאור (ח"ד עמ' כד) ובחרדים (מ"ע מה"ת, פ"ד אות ג), וכתבו שחיוב זה מה"ת מפני שבני בנים הרי הם כבנים, ובספר חרדים שם הוסיף שה"ה באבי אמו חייב בכבודו, וכן באם אביו ואם אמו. וכ"כ רבינו המיוחס (שמות כ, יב), וכיון שחייב בכבודם חיוב זה ככל גדרי כבוד ומורא באביו ואמו, דהיינו שלא ישב במקומו, ולא יקראנו בשמו, וחייב לעמוד מפניו, ומאכילו ומשקהו וכו', וכמש"כ בספר חרדים (שם אות ז) ובאליהו זוטא (או"ח תשובה א), הוב"ד בהג' רע"א. ולגבי חיוב כבוד אבי זקינו הנקרא היום סבא רבה, נחלקו האחרונים, דהשבו"י (ח"ב סי' צד) כתב שחייב, אולם בשו"ת זרע אמת (ח"ב סי' קמח) כתב שפטור, ובספר פסקים ותשובות (סי' רמ אות סא) כתב דלמעשה יש להחמיר בזה דבשל תורה הלך אחר המחמיר.

לעמוד לזקן מלא קומתו

ולכתחלה יש לעמוד לזקן מלא קומתו, אע"פ שהערוך השולחן (סי' רמד ס"י) כתב שאין נוהגין לעמוד לזקן ולת"ח מלא קומתו אלא רק הידור בעלמא, והביא סימוכין למנהג. ע"ש. מ"מ עיין בהליכות עולם (ח"ח עמ' קעט) שכתב שחייב לעמוד מלא קומתו בין לזקן ובין לת"ח, ולא סגי בהידור. וכ"כ בשו"ת יבי"א (ח"ג סי' יג). ועיין בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' ע) שכ' דאין להקל במצוה זו של תורה, ובפרט שאין בה טורח ולא הפסד ממון. ע"כ.

חיוב לעמוד גם כשעוסק בתורה בק"ש וברכהמ"ז

ואפילו בשעה שעוסק בתורה חייב לעמוד לזקן וכמו שהביא בשו"ת יחוה דעת (חלק ג סימן ע), שמצות קימה מפני זקן היא מגיל שבעים שנה ומעלה, והחיוב הוא אפילו בבית הכנסת ובבית המדרש, ואפילו בשעה שמתפלל ולומד תורה, כמבואר בשו"ת הרשב"א חלק ה' (סימן י"ד). ע"ש. וכיו"ב כתב השו"ע (סי' רמד סי"א) שאפילו בשעה שהוא עוסק בתורה צריך לעמוד לרבו. וכתב הלבוש שם דה"ה לזקן. וכ"כ היפה ללב (ח"ג אי"א) והא"ח (ש"ב כי תצא הט"ו). והערוה"ש (ס"ז). וכן הביא בשו"ת דברי בניהו (ח"ה סי' יח אות ד) דברי המהרי"ט שכתב בשם הירושלמי (ביכורים פ"ג מ"ג) אמר רבי זעירא, רבי אחא מפסיק וקאים דו, ופירש הפני משה, שרבי אחא מפסיק מלימודו כדי לקיים מצוה זו לקום מפני זקן. ע"כ. ומוכח מהירושלמי שאין לחוש בניד"ד לביטול תורה, וצריך לקום מפני זקן גם כשעוסקים בתורה. וכן בספר שאלת רב (עמ' לד) נשאל הגר"ח קנייבסקי שליט"א במה שמקלים שלא לקום בפני זקנים באמצע לימוד האם ניתן ללמד זכות על אברכי הכולל שמקבלים מילגה שדינם כאומנים שפטורים לקום כדאיתא בקידושין (לג.), והשיב: שצריך לקום. ואפילו מי שעוסק בפסוקי דזמרה, וכן בקריאת שמע וברכותיה ורואה זקן או תלמיד חכם שנכנס לתוך ארבע אמותיו חייב לקום מפניו, ואף על פי שעוסק בשבחו של מקום מכל מקום זהו כבודו של הקדוש ברוך הוא שצונו בתורה "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן". וכ"כ בילקו"י (מהדורת תשס"ד על הל' פסד"ז סי' נא הערה כט עמוד ריח). ואפילו בשעת ברכהמ"ז כתב בהליכו"ע (ח"ב עמ' נט) שאם עבר לפניו זקן או ת"ח צריך לעמוד מפניו, שלא אסרו אלא הפסקה בדיבור, אך כשעומד לפניו בשתיקה, אין בכך כלום, ואע"פ שיש לברך ברכת המזון בישיבה, כיון שקם רגע כמימריה, ותיכף ממשיך לישב שפ"ד.

אם צריך לעמוד לזקנה

ואם צריך לעמוד לזקנה, הנה בספר חסידים (סימן תקע"ח) כתב בזו הלשון: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואפילו מפני אשה זקנה, ואף נשים תקומנה. אבל כבודן של נשים להחבא, שנאמר "ראוני נערים ונחבאו", "כל

זריזין מקדמין - אין להשהות את מצות ברית מילה עד לאחר חצות היום בכדי שיוכלו המוזמנים להשתתף בברית, מפני שמצות זריזין מקדימין למצוות עדיפה ממצות ברוב עם הדרת מלך, וכל שכן שאסור להשהותה עד אחר חמש שעות מהיום שנראה כאילו מצות מילה בזויה עליו. ומכל מקום אם חושש שאם יקדימנה לא יהיו אפילו עשרה אנשים אפשר להשהותה כדי לעשותה בעשרה.[ס]

כבודה בת מלך פנימה". עכ"ד. וכן הגאון רבי יהודה עייאש בשו"ת בית יהודה (חלק א יורה דעה סימן כח), פסק בפשיטות שחובה לקום מפני אשה זקנה בשנים, שהיא בת שבעים שנה. וכ"פ עוד אחרונים. אולם בשו"ת רב פעלים (חלק ב בקונטרס סוד ישרים סימן ט) כתב בשם רבינו האר"י בשער המצוות (פרשת קדושים), שבאשה נאמר "ויראת מאלהיך", יראה בלב דוקא, ואינה צריכה לא קימה ולא הידור, והוכיח מזה שאין צריך לקום ולהדר מפני אשה חכמה או זקנה. וכן פסק בספרו בן איש חי (שנה ב פרשת כי תצא אות טז). ועיין בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' עב) שהסיק שמאחר שמפורש בספר חסידים שצריך לקום מפני אשה זקנה, וכן פסקו האחרונים הנ"ל, והוסיפו, שהוא הדין לאשה חכמה בחכמת התורה, אפילו לא יהא אלא ספק, הלכה רווחת בידינו, ספקא דאורייתא לחומרא. ע"ש. ומה"ט נמי נראה שיש להקפיד לעמוד לאשת ת"ח וכדאיתא במסכת שבועות (ל:) שיש חיוב כבוד באשת תלמיד חכם לעמוד מפניה ושאר עניני כבוד. וכל שכן שחייב בכבוד אשת רבו. ומבואר ברמב"ן וברשב"א שם דהוי חיוב מן התורה, וכ"פ הט"ז (סקי"ד) שיש חיוב לכבד את אשת רבו, ואף שיש אחרונים שציינו לדברי האריז"ל (שער המצוות, ריש פר' קדושים) שאין חייב לעמוד מפני אשת חבר אלא רק יכבדנו בלבו, מ"מ ספק דאורייתא לחומרא. ועוד דבבן איש חי (שנה ב כי תצא אות טז) כתב שלא ידע מה הראיה מדברי האריז"ל, כי הוא מיירי רק באשה זקנה חכמה שבזה דעת האריז"ל שאין לקום מפני כבוד עצמה, אבל באשת חבר וכ"ש אשת רבו אין כבודה משום עצמה אלא משום בעלה ובזה לכו"ע חייב לכבדה. וכ"פ בברכ"י (חו"מ סי' יז סק"ה) ועוד אחרונים.

ס) הנה לדאבונינו הרב מלבד זה שיש מאחרין את הברית אחר חצות אלא ישנם שהגדילו לעשות ועושים את הברית בשעות אחר צהרים המאוחרות, כדי שכל בני המשפחה אף העובדים ישתתפו בברית, אולם טעות היא בידם, ואין זה אלא מחמת תאוות בצע הממון שתאבים למתנות וכבוד, ומזלזלין

בדינא דגמרא (פסחים ד:) שזריזין מקדימין למצות, וכבר פסק השו"ע (יור"ד סי' רסב ס"א): וכל היום כשר למילה, אלא שזריזין מקדימים למצוות ומלין מיד בבוקר. ע"ש. ובמאירי יומא (כח:) הוסיף דבמילה איכא עוד טעמא להקדים שלא יראה כמתרשל בה מצד חמלתו על בנו. ע"ש. וכיו"ב כתב הערוה"ש (סי' רסב ס"ח) שבשארי מצות אין קפידא כ"כ אם נאחר מעט אף שבודאי מצוה להקדים, אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחרה. עכ"ד.

וכבר קראו ע"ז תגר השד"ח (כללים מערכת ז כלל ג) והערוה"ש (יו"ד סי' רסב ס"ח), וז"ל הערוה"ש: **ויש לנו לצווח על מנהג זמנינו שמאחרין המילה מפני שטותים שלא באו כל הקרואים וכדומה שטותים כאלה, ויש מקומות שמאחרין עד אחר חצות היום והוא עוון פלילי.** ע"כ. ואם מאחר הברית מחשש שלא יפגעו המשפחה שלא יכולים להגיע בשעות מוקדמות, יש להסביר להם שעושה זאת מוקדם משום זריזין מקדמין למצוות ומאוד היה שמח בהשתתפותם ובכך לא יפגעו.

ואף שאם הברית מתקיימת מאוחר יש יותר משתתפים ואיכא ברוב עם, מ"מ כבר כתב הגאון חיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' א סק"ז), ובמחזיק ברכה (סי' רכט סק"ז) דזריזים מקדימין למצוות עדיף מרוב עם וכדמוכח בר"ה (לב:) שקוראים את ההלל אחר תפילת שחרית, ולא אחר מוסף, אע"פ שבמוסף יש משום ברוב עם הדרת מלך, לפי שזריזין מקדימין למצוות עדיף. ע"ש. וכן הוכיחו בחת"ס (בחידושיו לר"ה שם) ובשדי חמד (כללים מערכת פ' כלל לט) שכל שאין ההידור בגוף המצוה לכו"ע אין דוחים את המצוה. וכ"כ בחיי אדם (כלל ס"ח ס"ו). וכ"כ מהר"ח פלאג'י ברוח חיים (סי' רכט סק"ג). ע"ש. וכ"כ להעיר בשו"ת יביע אומר (ח"ב חיו"ד סי' יח), והביא שם שגם מהר"י ששון בשו"ת כנסת ישראל (דף יא סע"ד) נשאל אם יותר נכון להשהות ברכת הלבנה ולאומרה בעשרה, או יותר טוב להקדימה ויאמרנה אפי' ביחיד. והשיב שבספר חמדת ימים (הל' ר"ח) כ' שיכול להשהותה כדי שיברך בציבור, דברוב עם הדרת מלך [וכ"כ הביה"ל (סי' תכו ס"ב ד"ה אלא) בשם אשל אברהם, וצ"ע מדברי כל הפוסקים הנ"ל. ונראה ליישב ע"פ מש"כ בשו"ת בנין שלמה (ח"ב סי' יג) שאין לאחר את הברית רק אם יש לו מנין ורוצה שיהיה יותר ברוב עם, אבל אם מאחר את הברית בשביל שיהיה לו מנין שפ"ד, ומלמד זכות אפילו על המאחרים עד לאחר חצות כה"ג, וע"ש שהרצה את הדברים לפני הנוב"י והסכים עמו, וכן נקט בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' צ). ודו"ק]. והקשה עליו הכנס"י מההיא דר"ה (לב:) הנ"ל, דמוכח דטעמא דזריזין מקדימין למצות דחי לטעמא דרוב עם. וה"נ בודאי שכדאי שיברך ברכת הלבנה ביחיד, בכדי להקדים במצות. ע"ש. וכן הגאון מהרש"ם בארחות חיים (סי' תכו סק"י),

הוכיח כן מההיא דר"ה שיותר כדאי להקדים ולברך ברכת הלבנה ביחיד, מלהשהותה בכדי לברך בצבור. ע"ש. והסיק דהכי נקטינן לדינא, ודלא כה' חמדת ימים הנ"ל. עכ"ד. אולם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תפ"ח) כתב שאם אין מתעכב בשביל זה עד אחר חצות שפיר עביד אם ימתין בשביל שיהיה יותר ברוב עם. [ועיין בחזו"ע (חנוכה, עמ' שסו) שכתב: וכל שהגיע זמן ברכת הלבנה, עדיף להקדים ולקדשה ביחיד, מלהמתין לקדשה בציבור, שההלכה שזריזים מקדמים למצות עדיפא מברוב עם הדרת מלך, ובהערות שם הביא מחלוקת אחרונים אם עברו על הלבנה שבעת ימים כדבעי, והוא ביום חול, אם עדיף לברך בחול משום זריזין מקדמין למצוות, או להמתין למוצ"ש, דבשו"ת מעט מים (סי' כה אות ט) כתב שיש לברך במוצ"ש וכמו שפסק השו"ע (עמ' שסח) שאין לברך על הירח אלא במוצ"ש שהוא מבושם ובגדיו נאים, אולם בשו"ת קול אליהו (ח"ב סי' יז) כתב שעדיף לברך בחול משון זריזין, וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' מח) שכן מנהגם לקדש הלבנה בחול, ולא ממתינים למוצ"ש, וכ"כ הגאון מהרש"ם בדעת תורה (סי' תכו) שמצא בכת"י של הגאון דעת קדושים, דעדיף לקדש הלבנה במוצ"ש ביחיד מלהמתין לאחר מכן לקדש בצבור, וכתב על זה, ולפי מש"כ לעיל גם בחול דינא הכי, שזריזים מקדימים למצוות עדיף מרוב עם הדרת מלך, כדמוכח בר"ה (לב:). ע"כ. ואף שפסק מרן השו"ע (ר"ס תכו) שאין מברכים על הירח אלא במוצ"ש, מ"מ אין זה אלא למצוה מן המובחר, וכגון שאז נשלמו שבעת הימים, ועכ"פ אין להקפיד על זה כ"כ. וכך נראה שמצדד שם בחזו"ע ע"ש, וצ"ע ממה שפסק (עמ' שנו) דנכון לברך ברכת הלבנה במוצ"ש כשהוא מבושם ובגדיו נאים ולא חילק אימתי נשלם השבעת ימים. וצ"ל דהסתמך על לשון השו"ע, וכוונתו כפי שפירש בכוונת השו"ע), ובילקו"י (סי' תכו עמ' שלט) כתב שרשאי לדחות את ברכת הלבנה למוצ"ש כדי לברך בבגדים נאים ומבושמים].

וביותר יש להתריע על אותם שמאחרין את הברית עד אחר חצות שבזה לכ"ע מבטל מצות זריזין מקדמין וכמבואר בלבוש (או"ח סי' תקפד ס"ד) שבר"ה מלין מיד אחר קריאת התורה מפני שבר"ה מאריכין הרבה בביהכ"נ ויבואו לפעמים להתעכב עד אחר חצות היום וצריכין למול קודם חצות משום זריזין מקדימין למצוות. וכ"ה בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ל) וכתב שמהאי טעמא יש למחות בחזנים שמאריכים בשבת כשיש מילה עד אחר חצות ומבטלין מצות זריזין. וע"ע באור זרוע (הל' ר"ה סי' ערה). וטעם הדבר שזריזין זה עד חצות, מבואר בספר שם ושארית לנפש חיה להגרח"א וואקס זצ"ל (סי' א) שהוא ע"ד שמצינו בריש ברכות בכל הנהו שמצותן כל הלילה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה, וממילא ה"ה במצוות מילה שמצותה כל היום דזריזין מקדימין שלה היינו מיד בהשכמה, ועכ"פ מהראוי שלא לאחרה

עד אחר חצות היום דלאחר חצות בודאי יצא מדרך הזריזות. עכ"ד. ובפסקים ותשובות (סי' רסב הע' 12) כתב עוד טעם, דהנה דין זריזות ילפינן מהא דכתיב "וישכם אברהם בבוקר", ומסוגיית הש"ס ברכות (כז.) נראה שעד חצות נקרא בוקר. ע"ש.

ועוד יש לציין מה שהרעיש במעשה רוקח (הל' מילה פ"א ה"ח) על אותם המקומות שכדי להמתין לנשים עד שיתקשטו מוכרחים לאחר מצות מילה, ולפעמים מתאחר עד אחר חצי היום, ומה יעשו גדולי הדור שאין בידם למחות, והשומע ישמע והחודל יחדל ויזהיר לנשים על הדבר ותבא עליו ברכת טוב מהאל הטוב. עכת"ד. ובספר כורת הברית (סוסק"ד) מביא ששמע בשם הרה"ק מהר"פ מקוריץ זצ"ל, שהעיכוב בברית לאחר חצות הוא ממעשי שטן רח"ל, על כן צריך ליזהר בזה למול קודם חצות דייקא, ואין להמתין על הקרואים אלא עד חצות, ומסיק דמ"מ יש ללמד זכות על המתעכבים אף אחר חצות במקום הצורך שיש חשש שיהיה בזה פגיעה בכבוד הקרובים, וכמו שאמרו דגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה. ע"ש. ונראה דיכול להודיע להם מראש שמקפיד למול דוקא בזמן משום הענין למול קודם חצות ואין שום חשש פגיעה כה"ג.

ועתה ראיתי בספר למנוע מכשול (ח"א עמ' 163) שבזמנינו נוהגים רבים מאברכי הישיבות לערוך את מצות ברית מילה והסעודה אחר חצות היום, בזמן שיש הפסקת צהריים בכולל, כדי למנוע ביטול תורה מהאברכים. הלא"ה אין היתר לדחות הברית. עכ"ד. ודבריו צ"ע, דסו"ס מי התיר לו לדחות זאת, הרי לא חייב להזמין אברכים, ועוד שיכול לעשות זאת מיד אחר תפלת שחרית ובכך לא יגרם להם ביטול תורה.

אמנם עיין בספר פסקים ותשובות (עמ' תקל) שכתב שאם רוצה דוקא בסנדק מסוים שהוא אדם גדול וצדיק, יש שהתירו להמתין עבור זה אפילו עד אחר חצות אם הרב אינו יכול קודם חצות מכמה טעמים, ויש לנוהגים כן על מה שיסמוכו. ע"ש.

זריזין בק"ש ערבית

כמו"כ יש לעורר, מה שפסק השו"ע (סי' רלה ס"ג), דלכתחילה צריך להתפלל ערבית ולקרוא קריאת שמע מיד בתחילת הלילה, וכתב המ"ב (סקכ"ו) דהטעם הוא משום זריזים מקדימים למצוות.

זריזין מקדימין אם זה מדאורייתא

ויש אחרונים דס"ל שזריזין מקדימין, דכיון דנלמד מאברהם הוי דאורייתא, וכמו שכתב בשד"ח מערכת יו"כ (סי' א אות יד), וכן הוכיחו מרש"י

במסכת חגיגה (ז: ד"ה א"ל) שכתב שאי"צ לזה פסוק, שהוא סברא, שכיון שיש חיוב על כל זכר לקיים מצות ראיה, כל אחד צריך לזרז עצמו. וכ"כ בשו"ת הרד"ך (בית ב חדר ה) שהוא חיוב גמור מה"ת, וממילא אם מתעכב מקיום המצוה הרי זה כמבטל מצוה. וכ"ה בגליוני הש"ס פסחים (ד.). ע"ש. וכן הסכים בספר החיים למהרש"ק על המג"א (סי' תרד סק"א) הובא בשד"ח (מער' יוה"כ סי' א אות יד), ופקפק בדבריו. אולם בספר טורי אבן (ר"ה ד', ד"ה ורבנן) כתב דבקרבן חגיגה אפי' שיש לה תשלומין כל ז', יקדים הקרבת הקרבן, דעכ"פ מדרבנן אמרינן זריזין מקדמין למצוות. ע"ש. וכ"כ בשו"ת בנין שלמה (ח"ב סי' יג) שאינו אלא מדרבנן. וע"ע בשו"ת שבו"י (או"ח סי' ל). ויש דס"ל דאינו חיוב גמור אלא שראוי לאחוז בדרכי האבות. וכ"כ בספר מנורת המאור (פרק ו' המצוות עמ' 412), וז"ל: ראוי לכל מי שנזדמנה לו מצוה שלא יעכבנה שנאמר חשתי וגו', ועי' רש"י ברכות (ט: ד"ה לותיקין). וכן נראה מדקדוק הלשון "זריזים מקדימים", משמע שאינו חיוב. וכן משמע מדברי המ"ב (סי' רלה ס"ק כז) שכתב שמי שאינו זריז אינו נחשב לעושה איסור ורק שאינו נחשב זריז. ע"ש.

להקפיד לומר כשם שהכנסתו

וכאן המקום להעיר מה דאיתא במסכת שבת (קלז:), וכ"פ השו"ע (סי' רסה ס"א) שלאחר שמברך אבי הבן בברית מילה את ברכת להכניסו בבריתו של אברהם אבינו צריכים הקהל לענות ולומר "כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה ולמעשים טובים", ולצערינו ישנם שאינם שמים לב לכך ואינם אומרים את הנ"ל, ואומרים י"ג מידות וכו' או פזמונים אחרים שלא מוזכרים בתלמוד ובשולחן ערוך, ושאין חיוב לאומרם, ואת האמירה הנ"ל הנזכרת בשלחן ערוך מבטלים, וכמו שכתב להעיר לנכון הגר"ש דבליצקי זצ"ל בירחון אור תורה (תשל"א סי' קנא). ועי' בירחון אור תורה (מר חשון התשנ"ד סי' יז) לגבי הנוסח המדוייק של כשם שהכנסתו לברית וגו'.

אגב יש להזכיר מה שהקשו בלבוש ובט"ז (סי' רסה סק"ג), אמאי מזכירים 'חופה' לפני 'מעשים טובים', והלא במצוות ומעש"ט יתחייב הבן כבר בגיל י"ג, ואילו חופה הור רק בגיל י"ח, ותירצו שמ"מ אינו בן עונשין עד שיהיה בן כ' שנה. [וכבר כתב כן האבודרהם (שער תשיעי)]. ועיין מעדני יו"ט (על הרא"ש סוף בכורות סק"ו) שתמה על תירוץ זה, ויישב באופן אחר. וע"ע שו"ת בנין שלמה (הקדמה שניה להמחבר). ואני שמעתי ליישב שעיקר המעשים טובים של האדם נמדדים אחר החתונה, שכשמתחתן יש הרבה נסיונות, ולזה מברכים התינוק שגם אחר החופה יזכה למעשים טובים. ודו"ק. וע"ע מה שכתבתי בספר בחוקותיך אשתעשע (אגדות ערך אשה).

ועוד יש לציין, מש"כ בספר טעמי המנהגים (אות תתקיג) בשם הרר"ב ממעזבוז זצ"ל טעם נאה אמאי אומרים 'כשם שנכנס', דהנה כאשר יפשפש האדם במעשיו יראה שרוב המצוות שעושה אינם בלתי לה' לבדו, אלא יש בהם איזה פניה, לבד במצות מילה אין בה שום פניה שהרי אדם נימול קודם שבא לכלל דעת, וזה שמברכים להנימול שכשם שנכנס לברית בלי שום פניה, כך יכנס לתורה ולמצוות לקיים כל המצוות בלתי לה' לבדו.

לחלוץ התפילין אחר המילה

עוד יש לעורר, מה שכתב המג"א (סי' כה סק"ה) בשם הגהות מנהגים, דביום שיש בו מילה, אין לחלוץ התפילין עד אחר המילה, והטעם כיון דהמילה היא אות וגם התפילין הם אות, ראוי להיות עלינו אות תפילין בשעה שמקיים אות מילה. גם הש"ך (יו"ד סו"ס רס"ה) הביא שכן נוהגין. וכ"כ במשנ"ב (סי' כה סקנ"ה). וע"ע מש"כ בזה בספר אוצר לתשובות המצויות (ח"א סימן ל).

מערכת החי"ת

מערכת החי"ת

חגים ויו"ט - חובה קדושה מוטלת על האדם לקנות לאשתו לקראת החגים וימים טובים, בגדים ותכשיטים נאים כפי ממונו. ובכלל זה גם לר"ה צריך לקנות תכשיטים לאשה, כיון שהוי בכלל ימים טובים, ויש אנשים שלא נזהרים בזה מחמת חסרון ידיעה ויש לעוררם על כך.[סא]

חוה"מ - מצוי הדבר שאדם עובד בחוה"מ באופן המותר בדבר האבד וכגון שחושש שיפטרו אותו מהעבודה וכד', ומתלבש בבגדי עבודה של ימות החול וצריך להזהירו שאע"פ שהותר לו לעבוד משום דבר האבד, מ"מ אין לו להקל בכבוד ועונג שצריך לכבד המועדות בכסות נקיה.[סב]

סא) הנה כתב הרמב"ם (פ"ו מה' יו"ט הלכה יז, יח) שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים, כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב, הוא ובניו ואשתו, ובני בניו וכל הנלוים עליו, שנאמר "ושמחת בחגך" וגו', אף על פי שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה, [מ"מ] יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו, כל אחד כראוי לו. כיצד, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטין נאים כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין, שאין שמחה אלא בבשר, ואין שמחה אלא ביין וכו'. ע"ש. וכ"פ השו"ע (סי' תקכט סעי' ב).

סב) כ"כ להתריע בשו"ת תשובות והנהגות (כרך ב סימן שלא): ואני נוהג להזהיר שאפילו העובד מלאכה בחוה"מ בדבר האבד ממש, אין לו להקל בכבוד ועונג. והיינו שלובשים בגדי חול שחסר בכיבוד המועדות, וצריך שיהא ניכר שזהו חוה"מ בכסות נקייה, ואף אם לא צריך בגדים כיום טוב ממש, מ"מ אסור ללבוש ח"ו בגדי חול בחוה"מ, וראוי להזהיר לכל אחד על כך. עכ"ד.

חושד בחבירו - החושד בחבירו בדבר שאין בו, "צריך לפייסו על שחשדו חינם" "וכן צריך לברך אותו", וטוב לברך אותו ברכה מעין אותו דבר שבו נחשד. ורבים אינם זהירים בזה מחוסר ידיעה.[סג]

ריבוי טיולים בחוה"מ

וכאן המקום לעורר נמי מש"כ להתריע בספר למנוע מכשול (סי' ח הל' כב) יש המנצלים את ימי חול המועד לטיולים שונים ומחפשים מקומות שונים לבקר בהם כדי שחלילה וחס, לא יעבור יום אחד מבלי טיולים, ולו חכמו ישכילו את הנאמר בתלמוד ירושלמי כלום אסרו לעשות מלאכה בחול המועד אלא כדי שיהיו אוכלים ושותים ועוסקים בתורה, ומכאן למדנו שכל כוונת התורה בנתינת המועדים להדבק בהקדוש ברוך הוא ובתורתו ובמצוותיו ולכן אף הנוהגים לטייל ולבקר קרובי משפחה יקדישו לפחות איזה זמן בכל יום מימי חול המועד ללימוד התורה, "כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה". ע"ש. וכבר אמר רבי אליעזר במסכת סוכה (כז:) משבח אני את העצלנים שאין יוצאין מבתיהם ברגל. ע"ש.

כיבוס בגדי גדולים אגב קטנים

עוד רגע אדבר בענין מה שיש חושבים שבחוה"מ אם מכבס בגדי קטנים שמתלכלכין שמותר לכבסם במכונת כביסה, מותר להניח גם שאר דברים אשר בלאו הכי לא היה מותר. דשגגה היא זאת, וכמש"כ בשו"ת משנה הלכות (חלק יא סימן תל), דודאי לא התירו לכבס בגדי גדולים בשביל בגדי קטנים, דמה שהתירו לקטנים הוא רק כיון שמתלכלכין בכל שעה וא"א להכינם מעיו"ט די הצורך, אבל בגדי גדולים שגזרו משום שלא יכנס ליו"ט כשהוא מנוול אין היתר לזה, ולא התירו אפילו לטרוח מה שאין הכרח.

סג) כן איתא במסכת ברכות (לא:), ויליף לה מעלי הכהן שאחר שחשד את חנה שמתפללת כשהיא שכורה דכתיב (שנה א, א יב) "ויחשבה עלי לשכורה" וכו', והשיבה שהיא לא שכורה, וכדכתיב "ותען חנה ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי" וכו', וכתיב בתריה (שם א יז) "ויען עלִי ויאמר לכי לשלום", אמר רבי אלעזר: מכאן לחושד את חברו בדבר שאין בו שצריך לפייסו, ולא עוד, אלא שצריך לברכו, שנאמר (שם): "ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו". ע"כ. וכ"פ באורחות חיים (דין

החושד בכשרים סימן א). [ואף דאיתא במסכת יומא (יט:) גבי הכה"ג הוא פורש ובוכה והן פורשין ובוכין וכו'. הוא פורש ובוכה שחשדוהו צדוקי וכו' ע"ש. ולא כתוב שברכהו על שחשדוהו חינם, צ"ל שבירכהו אלא שהגמ' לא חשה לפרש זאת. וכיו"ב השיב לי הגר"ח קנייבסקי שליט"א וכמו שהבאתי בספר בחוקותיך אשתעשע (הלכה, ערך מברך חבירו).

ובספר תולדות אדם (תולדות חייו של רבי שלמה זלמן מוילנא, פי"א) כתב: סיפר לי ר' יעקב כהנא מוילנא (מחבר ספר גאון יעקב על מסכת עירובין חתן ר' אברהם אחי הגר"א ותלמידו הותיק של הגר"א), פעם אחת ראה ר' זלמן את אחד מהלומדים ששח שיחת חולין בשבת [לפי דעתו], והוכיח אותו על זה בדרך נעים ושפתי חן, ויען האיש ויאמר לא אדוני, כי לא שחתי שיחת חולין רק דברתי מעסק מצוה פלונית, ור' זלמן לא אחר כרגע מלבקש ממנו מחילה, ויאמר לו, נעניתי לך מחול לי על עון הזה שחשדתי אותך בדבר שאין בך, ויען האיש מחול לך מחול לך, אחר כך פתח הצדיק ר' זלמן את פיהו ויאמר אל האיש "יברכך ה' וגו'" "וישם לך שלום", וכל העם עמדו כמשתאים ומתפלאים על ברכה זו כעת, ויען הצדיק ויאמר תם אני לא אדע למה יפלא בעיניכם דבר זה, הלא תלמוד ערוך הוא בברכות (לא:) מכאן לחושד את חבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו, על כן פייסתי וברכתי אותו. ע"כ.

ועיין בספר אוצר חיים (ברכות לא: ד"ה ולא) שחידש, שלא די לברכו סתם שהרי כבר בירכה עלי קודם שאמר לה "לכי לשלום", אלא הלימוד הוא שצריך לברך מעין אותו דבר שבו נחשד, כמו הכא שבירכה שאלהי ישראל יתן את שאלתך, שמעין מה שחשד בה שאינה מתפללת אלא כשהיא שכורה [וממילא ודאי שתפלתה לא תתקבל], כך בירכה שתפלתה תתקבל.

וע"פ הנ"ל ביאר בספר בשם מרדכי (וישלח, לב כז) הא דכתיב "ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני", דלכאורה קשה אטו כיפי תלו ליה להמלאך שצריך ליקח רשות מיעקב שישלחהו, ואמר אאמו"ר הגה"ח זצלל"ה דהנה ידוע מהא דאיתא במדרש (ב"ר עז ג) שזה המלאך היה שרו של עשו, ורצה למצוא איזה פגם ידוע ביעקב אבינו ע"ה, אבל פשפש ולא מצא כמבואר בזוה"ק פרשה זו וז"ל: וכיון דאתדבק עם יעקב לא אשכח אתר דיכיל לאתגברא עליה דיעקב בגין דכל שייפי גופא סייע ליעקב וכולא הוו תקיפין ולא הוה בהון חולשא וכו'. ע"ש. אם כן המלאך חשד ביעקב בדבר שאין בו, ובש"ס (ברכות שם) אמרינן אמר רבי אלעזר מכאן לחושד את חבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו, ולא עוד אלא שצריך לברכו וכו', אם כן מעתה נכון הדבר שאמר המלאך שלחני כי צריך לפייסו על שחשדו בדבר שאין בו, וענהו יעקב לא אשלחך כי אם ברכתני, כמו שאמרו חז"ל ולא עוד אלא שצריך לברכו. ע"כ. וכן החת"ס בספרו תורת

חזקת בשרי - באכילת בשר צריך ליזהר שהבשר לא יגע בלחם שעל השולחן שאם

משה עה"ת פירש ע"פ הנ"ל מה שאמר יצחק אבינו ליעקב "גשה נא וכו' ויברכהו" (בראשית כז כא כג), כי יצחק חשד שהוא יעקב וכשנתברר לו שהוא עשיו (לפי דמיונו) חשדו בחינם לכך בירך אותו עבור החשד.

אין צריך לגלות לחבירו שחשדו

ומ"מ נראה פשוט דכל מאי דאמרינן שהחושד בחבירו צריך לברכו ולפייסו היינו דוקא אם חושד בו בפניו וחבירו נכלם ומצטער מכך, אבל חושד בחבירו בלבו ובסוף יתברר לו שחשדו על חינם אין צורך לברכו ולפייסו. ואדרבה עדיף שלא יודיע לחבירו מזה כדי שלא יפגע, דדומיא דמעשה עלי וחנה שחשדה שהיא שיכורה ואמר לה למה תשכרי ונכלמה בכך.

שדיבר עליו, ור' ישראל סלנטר זצ"ל פליג וכמו שהביא בספר שלמי מועד (עמ' נו) שאין צריך להודיע לחבירו שסיפר עליו לשון הרע כיון שאדרבה כשיספר לו כן, יחרה אפו ויגדל צערו אלא יבקש ממנו סתם מחילה, וכ"פ בחזו"ע (ימים נוראים עמ' רמד), ובשו"ת אז נדברו (ח"ז ס' סו), ועכ"פ לכ"ע סליחה מיהא צריך לבקש, י"ל דדוקא בלשה"ר דסוף סוף גינה את חבירו בפני אנשים ונתגנה בעינהם לכן בעי לבקש סליחה משא"כ בחושד בליבו ולא התגלה לשום אדם מסתבר שאין צורך לבקש סליחה.

ואע"פ דכתב החי"ח (כלל ד סעיף יב) שאם דיבר על חבירו, ואין חבירו יודע כלל מזה כשיבא לבקש מחילה מחבירו צריך לגלות לחבירו מה

לגרום לחשד בעניית טלפון

עוד יש להעיר מה שכתב בספר למנוע מכשול (117) כאשר מתקשרים בטלפון לאדם מסויים והוא אינו בבית ואחד מבני המשפחה עונה בטלפון עדיף שיקדים בתחילת השיחה ויאמר שהאדם המבוקש אינו בבית, ורק אחר כך ישאל מי רוצה אותו שאם יקדים לשאול מי רוצה אותו ויענה לו אני פלוני ואחר כך יאמר אחד מבני המשפחה שהאדם המבוקש איננו בבית, עלול המתקשר להפגע מכך בחושבו שמכיון ששמעו שאני הוא המתקשר כלומר אדם פשוט וזול, לכן השיבו לי שהוא איננו בבית כיון שאין לו זמן מיותר בשבילי, וכן יחשוד אותם שמשקרים הם ועל כן חשוב להקדים ולומר שהוא איננו בבית. ע"כ.

יגע בו אסור לאכול הלחם עם גבינה ואף שלא מתכוין לאוכלו עם גבינה צריך ליזהר בכך, שחוששים שישכח ויאכל הלחם עם גבינה.[סד]

סד) כ"כ השו"ע (יו"ד סי' צא ס"ג), צריך ליזהר שלא יגע בשר בלחם שאם יגע בו אסור לאכלו עם גבינה, וכן יזהר שלא יגע בו גבינה שאם יגע בו אסור לאכלו עם בשר. וכתב הש"ך (סק"ד) דחיישינן דלמא אשתלי ואכיל בלא הדחה. אמנם אם זה רק מעט לחם והוא רוצה לייחדו לבשר או גבינה כתב היד יהודה (פירוש הקצר, סק"ט) דלא צריך ליזהר בזה, ומכל מקום לכתחילה ראוי להתרחק מזה. ומה"ט יש להקפיד בתבלינים לא להשתמש בצורה ישירה מול הקדירה, וכמש"כ לעורר בהמטבח כהלכה (עמ'22) וע"ע בספר דר"ת (סקי"ב).

בחזקת בשרי מותר לאכול אחריו חלבי

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, דמה שיש שסבורים דדבר שהוא בחזקת בשרי כגון סלטים שאכלו בסעודה בשרית שאין לאכול אחריו חלבי, וכן חזקת חלבי כגון בורקסים של תפו"א ובורקסים של גבינה המעורבים במקום אחד, אין לאוכלם אם אכל קודם לכן בשר, טעות היא בידם, וכמו שכתב בספר הכשרות למעשה (עמ' פד, ובמהדורה ג' בעמוד פ) בשם ספר נכח השלחן (סימן פט ס"ד בביאורים ד"ה מותר לאכול): סלטים שאכלו בסעודה בשרית, ולקחו מהסלט עם כף שהשתמשו בה לבשר, אפילו לא היה ששים בסלט נגד לחלוחית הבשר שעל הכף, ונתן טעם בסלט, אין עליו שם בשר, ומותר לאכול אחריו גבינה מיד בלא המתנה כלל, ורק ביחד עם גבינה אסור. וכ"כ בשו"ת הרי יהודה (ח"ב חיו"ד סימן ג). וכן העלה הרב הכותב בקובץ בית הלל (טבת תשס"א עמוד מז), והוא ע"פ דברי הש"ך (יו"ד סי' פ"ט ס"ק י"ט) בכוונת דברי הרמ"א, וכן כתב להדיא בב"ח שם, דז"ל הרמ"א (שם בסעיף ג): מיהו אם אין בשר בתבשיל רק שנתבשל בקדירה של בשר מותר לאכול אחריו גבינה. עכ"ל. וכתב ע"ז הש"ך, וז"ל: לקמן (ריש סי' צה) יתבאר דאפי' לאכלו עם גבינה מותר דהוי נ"ט בר נ"ט, ונראה דהא דאשמעינן הכא דמותר לאכול גבינה אחר כך היינו אפילו נתבשל בקדירה שלא הודחה יפה, דהוי קצת ממשות של איסור דבכה"ג אסור לאכלו עם גבינה כמבואר שם ושרי הכא. עכ"ל. [ומכל מקום ראוי להחמיר לרחוץ ידיו ולקנח פיו לאחר שאכל הסלטים קודם שבא לאכול מאכלי חלב]. ועיין בפת"ש (סקז) שמקל אפי' לא היה בתבשיל שישים כנגד הלכלוך, אולם הפמ"ג (או"ח סי' קעג במשב"ז) ועוד משמע דמחמירים כה"ג. ומ"מ בד"כ יש בתבשיל שישים, ולכן סלטים פרווה הנמצאים במסעדה בשרית, שבושלו בכלים בשרים, היות ובכזה מקום לא

חזרת הש"ץ - יש ללמד החזנים, שקודם חזרת הש"ץ יעשו תנאי שאם לא יהיו תשעה אנשים עונים אחריהם אמן ומכוונים לברכותיו שיהא התפלה בתורת נדבה, כיון שמצוי המכשלה שלא מכוונים עשרה.[סה]

מקפידים להשתמש בכלים נקיים מרוטב בשר וכדומה, הרי הם בחזקת בשרי דהיינו שאין לאכול אותם יחד עם מאכלי חלב. וע"ע בשו"ת דברי בניהו (חט"ו סי' כא אות טו). וסלטים פרווה שהיו מונחים בארוחה בשרית והקפידו לקחת מהם במזלג נקי ללא נגיעה בבשר מותר לאכול מאותם סלטים אף בארוחה חלבית, ומ"מ כתב בשו"ת אגרות משה (חיו"ד ח"א סימן לח) דהמחמיר שלא לאכול בסעודת בשר כל מה שעמד על השולחן בסעודת חלב וכן להפך תבוא עליו ברכה. וע"ע בספר ערוך השלחן (יו"ד סימן פט סט"ו). וע' בספר כשרות למעשה הנ"ל שכן ראוי לבן תורה לנהוג. ומסברא נראה שכשאוכלים ילדים קטנים בוודאי יש לחוש שנפל מן האוכל לסלט.

סה) הנה כתב השו"ע (סי' קכד ס"ד) כששליח ציבור חוזר התפלה הקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכות שמברך החזן, ולענות אמן, ואם אין תשעה מכוונים לברכותיו, קרוב להיות ברכותיו לבטלה, לכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין תשעה זולתו ויכוון לברכת החזן. ע"כ. וכתב המ"ב שם (ס"ק יט) שאם יודעים שמשיחין ואינם שומעים החזרה, יתנה הש"ץ בינו לבין עצמו בחזרת התפלה שאם לא יענו אחריו תשעה אמן ויכוונו לברכותיו, יהא התפלה ההיא בתורת נדבה. [וכתב הגר"ח קניבסקי שליט"א (הוב"ד בספר אשי ישראל בסופו תשובה רד) שבתפילות שבת ויו"ט, וכן בתפילת מוסף של ר"ח וחוה"מ שאין מתפללין אותם בנדבה אינו יכול להתנות שיהיו לנדבה. ע"ש. אולם עתה ראיתי בחזו"ע (שבת ח"א עמ' שצה) שהביא בשם מהר"י טייב בספר ערך השלחן (סי' קח סק"ז) שכאשר יש בשבת מחלוקת בפוסקים אם יצא יד"ח תפלה, יתפלל ע"י תנאי דנדבה, מטעם ספק ספיקא. כי הנה אע"פ שהרמב"ם (פ"א מהל' תפלה ה"י) כתב שאסור להתפלל תפילת נדבה בשבתות וימים טובים, לפי שאין מקריבין בהם נדבה אלא חובת היום בלבד, וכ"פ השו"ע (סי' קז ס"א), מ"מ מרן הב"י (סי' קז) הביא תשובת הרי"ף (סי' שכ) שכתב, שאין הדבר נכון לומר שאין להתפלל תפלת נדבה בשבת, שהרי אין מניעת

קרבן נדבה בשבת אלא משום חילול שבת, ואין חילול שבת בתפלה. ע"כ. וכ"כ הרד"א בשמו. וכן בספר האשכול (עמ' כא) כתב בשם רב האי גאון, שמותר להתפלל נדבה בשבת, ע"י שיחדש בה דבר, ופשוט שכשחוזר משום ספק אין לך חידוש יותר גדול מזה. וכ"כ בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' יט) שסתם תפילה מותר להתפלל נדבה בין בחול בין בשבת חוץ מתפלת מוסף. ע"ש. וא"כ יש לומר בנ"ד ספק ספיקא, שמא הוא צריך לחזור ולהתפלל מן הדין, ואת"ל שאינו צריך, שמא הלכה כדעת כמה רבוותא דס"ל שמתפללים נדבה בשבת, והוי ספק ספיקא גמור, ובהכי לא חיישינן לאיסור ברכה שאינה צריכה. ע"ש. ואף דבעלמא נקטינן שאפילו ס"ס לא מהני בברכות מ"מ הרי כתב בשו"ת מכתם לדוד (חאו"ח סי' ג דף ז ע"ב) ד"ה ברם, דהיכא דאשכחן ס"ס, ודאי דאית לן למשרי אפילו כולהו איסורי דאורייתא, וה"נ דכוותה דאית לן למישרי אריא דרביע עליה, דהיינו איסור לא תשא. ע"ש. כ"ש היכא דדעת מרן שצריך לחזור וכו'. ע"ש. א"כ ה"נ החזן יכול להתנות גם בשבת קודם חזרת הש"ץ שאם מותר לעשות תנאי בשבת ואין עשרה מכוונים תפלתי תהא נדבה].

לא להתחיל בברכה עד שיענו רוב הציבור אמן

ולסיום אעיר, מש"כ המשנה ברורה (סי' קכד ס"ק לז) שהחזן בחזרת התפילה מחוייב להמתין בכל התפילה שלא להתחיל בברכה שלאחריה עד שיענו רוב הציבור אמן, וכן בקדיש שלא להתחיל יתברך עד שיענו הרוב איש"ר, וכן כל כה"ג, ובעו"ה הרבה אנשים נכשלין בזה כשמתפללין לפני העמוד שחוטפין להתחיל ברכה שלאחריה תיכף אחר סיום ברכה שלפניה ואין ממתינין בינתיים כלל, ובשערי תשובה הביא שזה מעכב אף דיעבד שאסור שוב לענות אמן עליה כיון שהתחיל ברכה אחרת. עכ"ד. [ועיין בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' יז) שכתב דדווקא בחזרת הש"ץ ובקדיש שיש חובה על הציבור לשמוע הברכה שלאחריה, אבל שאר ברכות ששומע מפי אדם, אפילו המברך התחיל מיד בברכה אחרת או פנה לשיחת רשות או מצוה, יכול השומע לענות אמן כל שהוא תוך כדי דיבור לסיום הברכה]. ואף שבשו"ת הלק"ט (ח"א סי' נ"ה) חולק על עצם הדין וסובר שלאו כל כמיניה של ש"ץ בחזרתו לאבד עניית אמן מהציבור, והסכים לדבריו בתורת חיים (סקי"ב) וכ"פ בשו"ת אבן ישראל (להגרי"י פישר זצ"ל ח"ט סי' סג), מ"מ רוב הפוסקים הסכימו לאוסרים וכמו שהביא בכה"ח (סקמ"ט), וקי"ל ספק אמן לקולא.

חינוך הבנים - חובה גמורה מוטלת על האבא, כשבניו מגיעים לימי הנעורים, לזרזם שיהיו נקיים מעבירה ומהרהור עבירה ולהודיעם גודל העונש המגיע למי שלא זהיר בקדושת היסוד. ורבים אינם נזהרים בזה מחמת הבושה, והחכם עיניו בראשו להכיר ולידע אופן החינוך בענין זה. וכגון שילמדו בספר טהרת הקודש וכדו'.[סו]

סו) כ"כ להתריע בספר טובי חיים [על תנא דבי אליהו פרק יח]. וכ"כ בספר מקרי דרדקי (אות קצב). וכן ראה בספר אום אני חומה (ח"א עמ' לט) שכתב שיש לחנך את הקטנים להיזהר מדברים המביאים לידי הרהור והוי בכלל חובת ומצות חינוך, כיון שגופי תורה תלויים בזה ובדברים אלו יש להרגילם ולהזהירם גם קודם שיהיו בני חינוך למצוות. ע"ש.

ובספר דוגמא מדרכי אבי (אות עז) כתב שבנו של הח"ח כשהיה בן שש עשרה שנה, אמר לו אביו שכעת הגיע לפרק שצריך להזהירו מהרהורים ומכל דבר המביא לזה, אך אינו חפץ להאריך בזה כי ריבוי הדברים גם כן מזיק. והוב"ד בספר אום אני חומה (שם). [ונראה שהזהירו גם קודם לגיל שש עשרה, אך בדברים שיותר שייכים לקטנים. ודו"ק].

וכתב בספר חינוך עם חיוך (עמ' צה): כשמגיע הילד לגיל שלוש עשרה לערך, וצריך לדבר עימו בנושא הקדושה, יש לעשות כן בחכמה יתירה, כלומר יש לבחון מצד טבע הילד אם יודע הוא יותר ממה שעליו לדעת בנושא זה, שאז יש לאביו להרחיקו מעיסוק בנושאים אלו, על ידי שיערוך עימו שיחה בה, יסביר לו את הדברים יותר בהרחבה, בכדי להפחית סקרנותו, ולגבי תוכן השיחה ומה יאמר בה האב, יתייעץ קודם עם תלמיד חכם הבקי בנושא, לעומת זאת אם הילד תמים יחסית, אין לאביו לדבר עימו דברים מפורשים, כיון שעל ידי כך יחשוף אותו לדברים שעדיף שלא ידע על כן, ובנושא נגיעה בברית קודש למשל יאמר לו "יש לך מקום מסויים בגוף בו אתה שותף של הקדוש ברוך הוא, מקום זה הוא קודש קודשים, ובדברים קדושים לא נוגעים", ולא יפרש לו יותר מכן. ע"ש.

ועובדא שמעתי מכלי ראשון בבחור ישיבה ירא"ש שלומד באחד הישיבות המצוינות, שהורגל בחטא זה שנים רבות, בסובבו שאין בזה שום איסור והוי כהטלת מי רגלים, כי לעולם לא שמע על איסור זה, עד שסיפר מעשיו לחבירו כמסיח לפי תומו, והסביר לו חבירו חומרת האיסור, ונחרד לשומעו, ואז כבר היה קשה לו מאד לצאת מחטא זה, אחר שהורגל בזה שנים רבות.

חלה - יש להתריע על מה שבבתי ספר או גני ילדים מפרישים חלה בברכה מעיסה גדולה שמחלקים לתלמידות ולילדות בצק, וכל תלמידה וילדה לוקחת את הבצק שקלעה לאפות בבית, שהרי העיסה עשויה לחלק, ופטורה מחלה.[סז]

וכמו"כ כשרוחצים את הילדים הקטנים, נכון להקפיד שלא לנגוע ושלא לסוך אותם בסבון בברית קודש, כדי להרגיל את הילדים שאסור לגעת באותו מקום. וכמו שהעיר לנכון בספר שלחן ערוך המקוצר (ח"ו עמ' שז), ולכן ירחצו הרבה במים ובסבון סביבות הערוה, בלי שום נגיעה באבר עצמו.

סז) הנה ידוע הדין שאדם העושה עיסה כדי לחלקה בצק, שהעיסה פטורה מחלה כנפסק בשו"ע (יור"ד סי' שכו ס"ב). ואע"פ שהפת"ש שם מביא שיש להקל לאשה המחלקת לעיסות קטנות שכן תפריש בברכה, כיון שהם יהיו אח"כ בסל אחד וכו', אינו ענין להקל בנדו"ד כיון שהכא אין יהיו אח"כ בסל אחד. וכ"כ לעורר בזה בקובץ צדקת אפרים (ח"ד עמ' רמא). ומאחר ובדרך כלל המורה רוצה להראות לתלמידות איך מפרישים חלה בברכה, העצה היא שיאפו את החלות בבית ספר עצמו ואחר האפיה יניחו הכל בסל אחד ואז יש חיוב ההפרשה עם ברכה.

לומר בהפרשה הרי זו חלה

עוד יש לעורר בענין הפרשת חלה משכ"כ לעורר בקובץ קרית ספר (ו עמ' יא) דבשעת הפרשת חלה מלחם או מעוגות לאחר הברכה, צריך לומר על החלק שהפריש הרי זה חלה, וכמ"ש הראב"ד בשם השאילתות הביאו הב"י (ביו"ד סי' שכח) דצריך לקרות שם. וכ"כ הגרע"א שם (בסעי' א) דכן מבואר מלשון הרשב"א בחידושיו חולין (צד), וכ"כ המסגרת השלחן (סי' ל"ה אות א) ובספריו לקוטי שושנים וישועות חכמה.

חיוב חלה תלוי בשעת גלגול העיסה

וכן יש עוד דבר שרבים טועים, והוא בענין הא דאיתא במסכת ביצה (ט.) שחלת חוצה לארץ אוכל והולך ואח"כ מפריש, וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סימן שכג), וכמו כן נאמר בשו"ע (או"ח סימן תקו ס"ג) עיסה שנילושה בערב יום טוב אסור להפריש ממנה חלה ביום טוב, והוסיף הרמ"א: אלא אוכל ומשייר קצת ולמחר מפריש מן המשוייר חלה. וכתב המג"א (ס"ק ז - ח): היינו חלת חו"ל.

ע"ש. ורבים סבורים שגם כיום כיון שהקמח מגיע מחו"ל לא"י א"כ לחם דידן דינו כחלת חו"ל, וגם אם אכל הלחם יכול להפריש למפרע, אבל זה אינו, דכבר כתב בערוך השולחן (יו"ד סי' שכב ס"י) שתבואת חו"ל שנכנסו לארץ ועשה מהם עיסה חייבין בחלה מן התורה בעת שרוב ישראל עליה, ולהיפך תבואת ארץ ישראל שיצאו לח"ל ועשה מהם עיסה פטורות מן התורה שנאמר [ויקרא יח, ג] "אשר אני מביא אתכם שמה שמה" אתם חייבים בין בתבואת א"י בין בתבואת חו"ל דחיוב חלה הוא בשעת גלגול ולכן תלוי במקום שהעיסה נעשה ולא במקום שהתבואה גדילה. ע"ש. וא"כ כל הלחם שלשוהו בא"י לא מהני שמפריש למפרע. [ומ"מ בדיעבד אדם ששכח להפריש חלה ונזכר לאחר שנאכלה רובה גם בארץ ישראל, יפריש חלה מהנותר, וכמו שכתב הרב חיד"א בברכי יוסף (סי' שכג סק"ד) והגרי"ח בבן איש חי (ש"ב שמיני ס"ד) וכף החיים (או"ח סימן תנז ס"ק טו), משא"כ בחוץ לארץ מותר אף לכתחילה יכול לעשות כן].

לשאול את ב"ב אם הפרשתם חלה

ומה"ט אדם שיודע שאשתו רגילה לאפות לשבת, צריך לשאול אותה כל ער"ש אם הפרישה חלה, וכמש"כ השו"ע (סימן רס ס"ב) כשיהיה סמוך לחשיכה ישאל לאנשי ביתו בלשון רכה עשרתם? ערבתם? הפרשתם חלה? ויאמר להם: הדליקו את הנר. ע"כ. ולא שייך לומר הטעם שכתב בשו"ת כנסת יחזקאל (סו"ס כ"ג) בשם פוסקים שאין נוהגים לשאול הפרשתם חלה, משום חלת חו"ל דקי"ל (ביצה ט א) אוכל ומשייר ואח"כ מפריש, וא"כ אפילו לא הפריש יש תקנה, ולכן אין צריך לשאול. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סימן מו), דלפ"ז בארץ ישראל דאין תקנה ע"י שישייר, צריך להקפיד בכל שבת לשאול גם על הפרשת חלה. ע"ש.

שריפת חלה

עוד יש להביא מש"כ לעורר בספר ואדעה עדותיך (עמ' נב) שצריך להקפיד לשרוף את הפרשת החלה, כפי שכתב הרמ"א (יו"ד סי' שכב סעיף ה), ובאו"ח (סי' תקו) כתב המשנ"ב (ס"ק ל) דשריפת חלה טמאה מצוה, ובשעה"צ (שם אות מח) הביא מח' אם הוא מדאו' או מדרבנן. ואין להניחה על יד הגז בזמן בישול התבשיל אם לא שעוטפה היטב בנייר כסף מכל צדדיה, כפי שכתב הרמ"א (שם) די"א דכששורפין החלה עושין לה היסק בפני עצמה דאסורה בהנאה, ודרך פשוטה לשורפה בקלות הוא ע"י שריית כמה חתיכות עצים קטנים בחומר דליק במשך כמה שעות ולהניחם אח"כ בתבנית חד פעמית ומעליהם להניח את הפרשות החלה לאחר חלוקתם לחתיכות קטנות, ויש להקפיד שישאר האש דלוק עד שיחרכו כל החלות היטב גם מבפנים, ומה שיש

חליצת תפילין - כאשר מסיר הכריכות של רצועת התפילין שעל האצבע לפני חליצת התפילין של ראש, צריך לעמוד בעת הסרת הכריכות שעל האצבע.[סח]

רבים שנהגו להניח החלה במקפיא עד ערב פסח ולשורפם בערב פסח עם החמץ, יש לפקפק בזה, דעפ"י רוב מה שקורה הוא שמזמן בו מרוקנים את המקפיא לצורך נקיונו לפסח מוציאים את בצקי ההפרשות החוצה אל תוך ניילון ופעמים שעד זמן שריפת חמץ מתעפש ומפסיד המצוה וחבל, וכן יל"ע אי ליכא בהשהיית החלה במקפיא זמן כה רב משום חשש לתקלה, עיין מטה אפרים (סי' תרכ"ה סעיף ח) ובאלף למטה (ס"ק יא), ומה שיש סבורים שאין המנהג לשרוף החלה אלא להניחה בשני כיסויים ולהשליכה לאשפה, זאת היה ניתן להעשות פעם שהדרך היה שהיו שורפים את האשפה ובמקומות בהם סביר היה להניח כי עד שתשרף החלה לא תספיק להתעפש, אך כהיום אין הדרך לשרוף רק משתמשים בזבל לזיבול שדות ולצורך הנפקת אנרגיה, ועיין בזה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' יג). ע"כ.

סח) כ"כ המשנה ברורה (סי' כח סק"ו) בשם המג"א. וכ"פ הכה"ח (סק"ו). והטעם כתב מחצית השקל, דהוא כמו שצריך לעשות הכריכות מעומד.

מערכת הטי"ת

מערכת הטי"ת

טבילה - כלה שנבעלה בעילת מצוה ולא ראתה דם בתולים [כפי שמצוי אצל נשים בוגרות או שנפל להם הבתולים מחמת כושר וכדו'], אע"פ שצריכה לספור לאחר מכן שבעה נקיים ולטבול במקוה, מ"מ אינה מברכת על הטבילה, ומצוה רבה לעורר את החתנים והכלות על כך, כי רבים מהמדריכים לא מזהירים על כך.[סט]

סט) הנה אע"פ שלפי הדין המבואר בשו"ע (סי' קצג ס"א) כל שהיתה ביאה גמורה צריכים לפרוש זה מזו עד שתספור שבעה נקיים ותטבול, מחשש שמא ראתה טיפת דם וחיפה אותה שכבת זרע. ע"ש. מ"מ אינה מברכת על טבילתה, וכפי שהאריך בטהרת הבית (ח"ב סי' טו עמ' תקסה במהדורה החדשה), כיון שאינו אלא ספק וגם הדבר שנוי במחלוקת וכמו שכתב הרוקח (סימן שיז) שרוב הרבנים בדורו חולקים עליו ואומרים שאינה טמאה אלא אם כן ראתה דם בשעת ביאה, שאי אפשר בלא צחצוחי זיבה. ע"ש. וכן דעת הראב"ד בספר בעלי הנפש (עמ' כט). וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ו יו"ד סי' יז) ובטהרת הבית (ח"א במשמרת הטהרה עמ' תקנד). ולא כתבתי זאת אלא משום ששמעתי מאברכים בני עליה שבדידיהו הוה עובדא שהכלה לא ראתה דם [כי מצוי שנושר הבתולים מחמת שנוסעים באופניים וכד' וכמו שכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י עמ' כד)], וספרה שבעה ימים וטבלה ובירכה בשם ומלכות משום שהמדריך והמדריכה לא אמרו להם כלום מזה.

ועתה ראיתי בספר אבני שהם (סי' קצג אות ז עמ' תפ) שכתב: כלה שלא ראתה דם שצריכה טבילה, מסתימת דברי הפוסקים נראה שדינה ככל אשה שסופרת ז"נ ומברכת על טבילתה. עכ"ל. והניף ידו שנית (בסי' ר אות ג) וכתב, שהסופרת ז"נ לאחר בעילת מצוה והיה גמר ביאה, לא מבעיא אם מצאה דם לאחר הבעילה שמברכת על הטבילה, אלא אפילו אם לא מצאה נראה שצריכה לברך, שהרי חז"ל טימאוה מחשש שמא יצאה טיפת דם וחיפהו שכבת זרע, וכ"פ בשיעורי שבט הלוי (סי' ר סק"י), ובבדה"ש (סי' ר בביאורים סוף ד"ה תברך). עכ"ד. ובמחכ"ת לא ידעתי למה התעלם מדברי מרן הגרע"י זצ"ל בטהרת הבית (ח"ב עמ' תקסה הנד"מ) שכתב בהדיא שאם לא ראתה דם לא תברך. ע"ש. ומה שציין לבדי השולחן הנ"ל שכתב לברך, המעיין שם יראה שאין שם כלום מזה, והתם מיירי בראתה דם דווקא, ואדרבה

שם בסמוך כתב להסתפק בזה"ל: ויש לראות באשה שתבועה להנשא שיושבת ז"נ, כדאיתא בסימן קצב, מי מברכת על טבילתה, שאינה אלא מספק שמא ראתה דם מחמת חימוד, ולא ודאי ראתה, כמש"כ הט"ז (שם סק"ב). וצ"ע. עכ"ל. והביאוהו בטה"ב שם. אתה הראת לדעת שאפילו בספק ראתה נשאר בצ"ע, וא"כ ה"ה בביאה ראשונה שלא ראתה דם כלל שיש לומר שלא תברך או שעכ"פ הוי ספק וסב"ל. וכן מה שציין לשיעורי שבט הלוי הנ"ל שכתב שתברך, המעיין שם יראה ששם כתב "ובדם בתולים לכולי עלמא מברכים", ופשט לשונו ברור שראתה דם, וגם שם שדן בספק, לא מיירי אלא בראתה דם ודאי רק שמסתפקים אם הכתם טמא או לא, אבל לא מיירי כלל בכה"ג שלא ראתה דם בביאה ראשונה. כיעו"ש. ולכן העיקר נראה שלא תברך על טבילה זו, וסב"ל.

כמה פרטים בהלכות נדה שמצוי שנשמט מן האברכים

וכאן המקום לעורר על מה שראיתי שהרבה אברכים בני עליה ששנה ושנתים אחר החתונה שוכחים אפילו הלכות פשוטות מהל' נדה שלימדם המדריך, והם בינתיים נמצאים בכולל שלומדים נושא אחר, ונכשלים בהלכות נדה, ולכן צריך תמיד לשנן הלכות אלו שיהיו שגורים בפיו, ואם לא בעיון עכ"פ לפחות מספרי קיצור, ויש הרבה הלכות שכלל לא אומרים המדריכים ובפרט בדיני וסתות שאומרים לחתנים רק מעט וסתות בראשי פרקים בעוד שמצוי מאוד שיהיה להם עוד פרישות וכדלקמיה, ולכן יש ללמדם זאת.

ואציין כמה דוגמאות של הלכות שדברתי עם אברכים בזה וסברו שמותר:

א. מש"כ השו"ע (סי' קצה ס"ה) לא ישב על מיטת אשתו נדה אפילו לא בפניה.

וזה מצוי שהבעל רוצה להוציא משהו מהשידה, או שיש תינוק שצריך לחתל אותו, וקורה שמתיישב במיטת האשה, וזה אסור אפילו שהיא לא נמצאת בחדר, וכנ"ל. (אמנם יל"ע בזה דשמא בכה"ג כיון שדרך ארעי הוא וטרוד הוא לקחת דבר מה מהשידה, יהיה מותר. שוב מצאתי בספר קצה המַטה סי' קצה ס"ה שצידד להקל בזה. ע"ש). ומ"מ כתב בפתחי תשובה (סק"ט) שאם יצאה מחוץ לעיר מותר לישב על מטתה.

ב. בעונה בינונית אם שכחה ולא בדקה אסורה לבעלה גם אחר העונה כל עוד שלא תבדוק, ולא אומרים כיון שעבר ימי הפרישה ולא ראתה תהיה מותרת לבעלה דעונה בינונית דינה כוסת קבוע לענין זה וכמבואר בשו"ע (סי' קפד ס"ט וסי' קפט ס"ד).

ג. מצוי הדבר, כפי שהעידו לי אברכים, שהאשה קודם החתונה קבע לה וסת הפלגה, וכגון שהיתה רואה כל 26 יום או כל 28 יום במשך ג' חודשים, ואחר החתונה השתבש לה המחזור וכגון מחמת הכדורים שלקחה ושינתה ראייתה ג' פעמים לראות בצורה לא

סדירה, כגון שראתה לאחר 28 יום, 26 יום, 25 יום, שאע"פ שכה"ג נעקר וסתה, מ"מ אם חזרה וראתה אפילו פעם אחת ביום הוסת הראשון שלה אפילו לאחר כמה שנים, חוזרת לקביעותה הראשונה, וצריכה שוב ג' פעמים לעקירת הוסת, וכמו שפסק השו"ע (סי' קפט סט"ו) [והיינו לקולא, כלומר שצריכה לחוש אז רק לעונת הוסת הקבוע שחוזרת אליו, ולא לשאר עונות, וכמ"ש הבדי השלחן (על הש"ע שם בביאורים ד"ה לקביעותו הראשון) בשם האחרונים. ע"ש. מיהו זה דוקא בחודש הראשון שלאחר שחזרה לוסת הקבוע הראשון, אך לאחר שחזרה לוסת קבוע זה וחששה לו חודש אחד לאח"מ ובחודש זה לא היתה עונתה כהוסת הקבוע, אזי בחודש שלאח"מ צריכה לחוש גם לעונת הוסת הקבוע שחזרה אליו (שהרי רק פעם אחת שינתה אח"כ ועוד לא נעקר) וגם לוסת שראתה בחודש האחרון (שלאחר שחזרה לוסת הקבוע)]. והוא כשיטת הראב"ד בבעה"נ והרא"ש ודלא כהרז"ה (בהשגות) שאין הוסת חוזר לקביעותו אלא בשלש פעמים. ולפי"ז מוטל על האשה לשמור בזיכרונה עונת וסתה שמא תחזור אי פעם אפי' פעם אחת לוסתה הקבוע, דאפילו אחר עשרים שנה הדין כן וכמש"כ החת"ס (יור"ד סי' קסו). [וכ"ז ששינתה הוסת הקבוע בראיות שונות, אז אם תראה שוב בעונת הוסת הקבוע שהיה, תחזור לוסת זו, אבל אם שינתה בוסת קבוע אחר וחזרה וראתה בוסת הראשון לא חזר הוסת הקבוע הראשון וכמבואר בשו"ע (שם ס"ד)]. ומש"כ בספר אבני שהם (סי' קפט סט"ו א"א) שאותן שחונכו בדרך ישראל סבא, אינם רושמות עונותיהן משעה שהחלו לראות, ואין דנין אותן אלא משעה שהגיעו לפירקן והחלו ברישום. ע"ש. לא ידעתי טעמו אמאי אינם צריכים לרשום אם יתכן שיהיה להם בזה תועלת לעתיד, ועכ"פ גם לדבריו אם יודעת ושמה לב שיש לה וסת קבוע וכגון שרואה כל 20 יום 28 יום וכד' צריכה לרשום זאת אחר החתונה עכ"פ, כי גם אם ישתנה וסתה צריכה לחוש.

ועיין עוד בקונטרס תא שמע (ח"ח עמ' קסו והלאה) שג"כ תמה בזה, וכתב ששאל זאת להגר"ח קנייבסקי והשיב לו הגר"ח ששאל את החזו"א ממתי צריכה לחוש והשיב מהג' פעמים האחרונים בלבד. ושוב שאל הרהמ"ח את הרב קנייבסקי אם במידה ורשמה את כל עונותיה לפני כן אם צריכה לחוש, והשיבו "אם יודעת יודעת" [היינו שאם היא רשמה כבר צריכה לחוש]. ושוב שאלו מאי שנא, דהלא אם כשיודעת צריכה לחוש א"כ ה"ה שיש לחייב לרשום כדי שיהיה לה תועלת לעתיד, והשיבו "לא שמענו". ע"ש. וע"ע בשו"ת שאלת חכם (ח"ב סי' כח) שכתב, וז"ל: על כל פנים לא ימלט דאם נרצה לחוש לכך נצטרך ללמדן לבנות ישראל עוד מזמן הרבה לפני הנשואין לבדוק ולעקוב אחר ראיותיהן ולא שמענו ולא ראינו כן, ופוק חזי מאי עמא דבר. ומה גם אם נרצה לחוש לראיותיהן שלפני פרקן לא מהני מה שיעקבו אחר ראייתן בלא שנלמד עמהן דיני וסתות כיון

שהטעות מצויה, וכגון שבכל כתם גדול מעט יחושו כאילו הגיע וסתן, בעוד שקביעת הוסת אינו אלא בבוא הדם בשפע וכמו שכתב בטה"ב (ח"א עמ' ע' ועמ' תע) וכמו כן לדיני עקירת הוסת דלכתחילה אין וסת נעקר אלא על ידי שיבוא ביומו ותבדוק ולא תראה, ואם לא נלמדן זאת מנין להן. [וא"ת דמה בכך שלא יבדקו ולא יעקר וסתן, זה אינו דלכתחילה ודאי דבעו בדיקה וכמבואר בש"ע (סי' קפד וסי' קפט)]. וכן ישנם עוד הרבה הלכות הקשורות בזה, והשתא אם נבוא לחוש לכל זה נמצא מעסיקים אנו אותן בענינים שהצניעות יפה להן, ומה טוב שיעסיקו עצמן בלימודים ובמוסרים. והנראה בזה, דכיון דוסתות דרבנן וקיימא לן דבדרבנן אזלינן לקולא, לכן סמכינן שלא לחוש לזמן ראיותן, דבבחרותן עדין לא חל עליהן חובת פרישה, וממילא אין טעם לחוש כעת לראיותן, ובבוא הזמן שוב יעקבו אחר וסתן. ועי' תשובות מהר"י אסאד (יו"ד סי' קצ) שכתב כעין זה לגבי בעלת תשובה שאין ראיותיה בידיה דלא אמרינן דלעולם ניחוש שמא קבעה וסת מזמן ובכל ראיה שתראה שמא חזרה לקביעותה, דבכה"ג אמרי' ספק דרבנן לקולא. ע"ש. ולכן העלה שם להלכה ולמעשה שלא להצריך בנות ישראל קודם בא פרקן לעקוב אחר ראייתן ואדרבא טוב שימנעו מכך ורק בסמוך לחתונתן יתחילו במעקב זה. ע"ש. וכ"כ בספר יבין שמועה (יו"ד סי' קפד עמ' כג). ולכאורה עדיין לא מניח את הדעת מספיק, דסו"ס כיון שבזמן חז"ל היו הנערות מתחתנות מוקדם, א"כ ודאי שחז"ל גזרו גם עליהם. ומצוה ליישב מנהגן של ישראל וכמ"ש בשו"ת גנת ורדים (חאו"ח כלל ב סי' כח): וחובה עלינו להליץ על מנהג ישראל ככל הבא מידינו. עכ"ל. וע"ע בהקדמה לספר מנהגי החיד"א (ח"א עמ' 33). ע"ש].

וסתות קבועות נפוצות

הנה יש סוגי וסתות קבועות הנפוצות שלא תמיד המדריכים מלמדים החתנים וכדלהלן [ובדרך כלל אומרים רק את וסת החודש, הפלגה, ובינוני].

וסת החודש - והוא שראתה ביום מסוים בימי החודש שאפילו בפעם אחת חוששת ליום החודש שראתה בו כדין וסת שאינו קבוע, ואם קבעה וסת לראות שלש פעמים באותו יום לחודש הרי זה וסת קבוע וכמבואר בשו"ע (סי' קפט ס"ו) וחוששת לאותו יום בכל חודש עד שתעקור את וסתה על ידי שיעבור יום החודש ולא תראה בו שלש פעמים.

וסת החודש בדילוג - והוא שרואה ביום מסויים לימי החודש, ובחודש שאחריו מדלגת ורואה ביום שלאחריו, וכן בחודש השלישי [כגון שראתה ביום א' ניסן, ב' אייר, ג' סיוון, וכו'] ונחלקו בנדה (סד.) רב ושמואל אם קובעת וסת זה בשלש ראיות, אע"פ שעדיין אין כאן אלא שני דילוגים, או שאינה קובעת וסת זה אלא בארבע ראיות, שהם שלשה דילוגים, ואף הראשונים נחלקו בזה להלכה, והשו"ע (סי' קפט ס"ז) פסק

כדברי הרשב"א דס"ל הלכה כדברי שניהם לחומרא [שאף לאחר ג' ראיות יש לה וסת קבוע וצריכה לחוש לד' תמוז ואינו נעקר אלא בשלש פעמים, וכן יש להחמיר שמא עדיין לא קבעה וסת וצריכה לחוש אף לוסת שאינו קבוע ולעונה בינונית כדין אשה שאין לה וסת קבוע], ושונה וסת זה משאר וסתות שאינה חוששת לו כל זמן שלא נקבע כמבוא בשו"ע (שם סי"א).

וסת החודש בדילוג יומים קדימה - והוא שרואה ביום מסויים לימי החודש, ובחודש שלאחריו מדלגת ורואה יומיים לאחריו, וכן בחודש השלישי [כגון שראתה ביום א' בניסן, ג' באייר, ה' בסיוון] א"כ צריכה לפרוש מבעלה בחודש הרבעי בדילוג יומים (והיינו ז' בתמוז), וה"ה בכל דילוג אחר ובלבד שהיה ההפרש שוה וכמבואר בשו"ע (שם ס"ז).

וסת החודש בדילוג למפרע – והוא שראתה בחודש הראשון בט"ו בניסן ולאחריו בי"ד באייר ובי"ג בסיוון, חוששת בחודש תמוז ביום י"ב, וכמבואר בב"י (סי' קפט ס"ב).

וסת הפלגה קבוע - והוא משך ימים שדרכה להפליג מתחילת ראיה אחת לתחילת ראיה שלאחריה, וצריכה לחוש לוסת זה, אפילו בפעם אחת, [והיינו שאם ראתה שתי פעמים וביניהם הפלגת 28 יום, לכשתגיע שוב הפלגה זו צריכה לחוש שמא תראה בה, כגון אם ראתה ביום א' בניסן וביום ל' בניסן, שיש ביניהם הפלגת שלשים יום, לכשיגיע יום כ"ט באייר שהוא הפלגת שלשים מראייה שניה, הוא יום הוסת שאינו קבוע, וצריכה לפרוש בו]. ואם ראתה בהפלגה זו של פעמיים, והיינו שראתה ארבע ראיות וביניהם שלש הפלגות שוות, קבע לה וסת להפלגה זו ואינו נעקר אלא בשלש פעמים שהגיע היום ולא ראתה בו, כמבואר כ"ז בשו"ע (שם ס"ב).

וסת הפלגה בדילוג - והוא שרואה וסת בהפלגה, אבל אין ההפלגות שוות אלא מדלגת מהפלגה להפלגה בדילוג שוה, כגון שהיא רואה פעם אחת בהפלגת שלשים יום, ואח"כ בהפלגת שלשים ואחד יום, ואח"כ בהפלגת שלשים ושתים יום, דינו כוסת קבוע וכמבואר בשו"ע (שם ס"ה). [ואם מדלגת בהפלגת למפרע, וכגון שרואה פעם אחת אחר 30 יום ואח"כ 29 יום ואח"כ 28 יום, כתב הש"ך (סי' קפט סק"ט) דה"ה דקבע לה וסת, אולם הפת"ש (סק"ג) הביא שהכו"פ מפקפק ע"ז משום שזה מנוגד לטבע, דבשלמא אם האשה מדלגת בהרחקת ראיותיה, יש לומר שכן הוא דרך האשה למעט בדמים, ואפשר שימשיך כך וסתה ויתמעט וילך עד שלבסוף תראה אחת לשנה, אבל בכה"ג שהיא מקרבת ראיותיה, הרי א"א שימשך וסת זה תמיד, שהרי לבסוף ימצא צריכה לראות בכל יום. ע"ש. ובאמת שכבר כתב כן בספר האשכול (סי' לו), ומ"מ בוסת החודש בדילוג למפרע אינו מנוגד לטבע שהרי המרחק בין ראיה לראיה אינו פוחת והולך].

וסת השבוע - והוא שרגילה לראות

לעולם באותו יום בשבוע, בין בשבועות רצופים, ובין בשבועות שאינם רצופים, אלא שמספר השבועות שבין ראיה לראיה שוים בכל פעם, כגון שראתה ביום ראשון בחודש אייר, וביום ראשון בחודש סיון, וביום ראשון בחודש תמוז, ומספר השבועות שוין בין ראיה לראיה, בכל פעם קבע לה וסת השבוע [ואע"ג דהוי נמי וסת הפלגה מ"מ נפק"מ בדין וסת השבוע שנקבע כבר בג' ראיות אע"פ שעדיין לא קבעה וסת בהפלגה שהרי אין כאן אלא שתי הפלגות, וכמש"כ התו"ש (סק"ט)]. ומ"מ אינה חוששת לוסת השבוע בפ"א עד שתראה ג' פעמים. [אבל מדין הפלגה חוששת כבר בהפלגה ראשונה, דלא גרע מכל הפלגה שחוששים בפ"א].

וסת הגוף - והוא שקובעת וסת ע"י מקרים שקורים בגופה כגון אם מרגישה מיחושים בשיפולי הבטן ורואה דם אחר כמה שעות או אחר יום, אם ארע כן פעם אחת, חוששת לוסת זה כוסת שאינו קבוע וכמבואר בשו"ע (סי' קפט סכ"ו). [ודבר זה מצוי מאוד שיש נשים שיש להם תמיד כאבים קודם המחזור ולאחר מכן עובר הכאבים וצריכה בדיקה אע"פ שלא רואה דם, ומצוי הוא הרבה באשה מינקת שפעמים מרגישה מיחושים שבאה לקבל המחזור אבל ההנקה דוחה את המחזור, שצריכה לחוש לוסת שאינו קבוע]. ואם ארע כן ג' פעמים דינו כוסת קבוע, וכמבואר בשו"ע (שם ס"ט). [ואע"פ שוסת הגוף המוזכר בגמרא ובראשונים איירי שראתה תוך כדי ההרגשות או לאחריהם וכדמוכח בשו"ע (סי' קפט סל"ד), אבל כשבאו ההרגשות לפני הוסת לא מיירי, ומצאנו בחו"ד (סי' קפט סקט"ו) גבי וסת הקפיצות שאם קפצה יומים או יותר לפני הראיה אין תולין הראיה בקפיצה אבל אם היתה למחרת הקפיצה קבעה וסת בכך. ע"ש. וכן בעה"ש (סי' קפט אות נב) הביא דברי החו"ד וסיים שכל דינים אלו הם גם בפיהוקים. וכ"מ בסוג"ב (סי' ז ס"ד). אמנם בבדה"ש (סי' קצח ובציונים אות רטז) חילק בין הוסת הקפיצות לוסת הגוף, מטעם שהרי עיננו רואות שהרבה נשים מוחזקות לראות דם הוסת יומים או ג' ימים אחר מיחושים אלו שחוששת בפי כריסה. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' קכד בש"ך סקנ"ט) וכ"ה בששה"ל (סי' קפט סי"ט אות ו) ע"פ סברת הרשב"א, דשאני קפיצות שהקפיצה גורמת הראיה וביותר מיום אחד אין לחוש, משא"כ בוסת הגוף שאפשר לתלות גם ביותר מזה, כיון שהם סימנים על ביאת האורח, ובספר יסוד הטהרה (פי"א סנ"ד) כתב שאם קבעה לראות אחר יומיים י"ל דלכ"ע יש לחוש. וכ"כ בספר יוסף טוהר (ח"ב סי' קפט עמ' קפח) שאם מעת הפסקת המיחושים ראתה דם רק למחרת הרי זה חוששת לוסת הגוף, ובפעם הבאה כשתרגיש במיחושים אלו תהיה אסורה למחרת כפי שהיה בפעם הקודמת, אלא דטוב לבדוק בינתיים קודם, וכמו שכתב בשו"ת שבט הלוי הנ"ל, ואם עבר יותר מיום אחד מעת הפסקת המיחושים, אם נקבע הדבר חוששת ואם לאו נחלקו האחרונים והמיקל יש לו על מי שיסמוך ומ"מ תבדוק קודם תשמיש. ע"ש. ואם היתה רגילה לראות כשעה לאחר

טוחן - כשעושים סלט בשבת דק צריך לעשותו סמוך ממש לסעודה, ויש טועים ועושים כמה שעות לפני הסעודה, ועל כן צריך להודיע את הנשים שיכינו את הסלט סמוך ממש לסעודה פחות מחצי שעה כדי שלא יעברו על איסור טוחן, [וי"א דשיעור לאלתר הוי כמה דקות בודדות סמוך לסעודה]. ואפילו אם חותכים חתיכות גדולות יש להחמיר, משום דאין ידוע בדיוק שיעור דקותן כדי להתחייב, ועוד דפעמים רבות מקלפים לסלט בצל וכד' וגם בזה יש איסור בורר אם זה לא לאלתר.[ע]

שנסתיימו המיחושים כתב ביסוד הטהרה (פ"א סנ"ד), שתחוש גם בפעם הבאה, שמא תראה דם כשעה אחר סיום המיחושים עד סוף אותה עונה, אלא שראוי לחוש מיד עם תחילת הופעת המיחושים, ולא רק כעבור שעה. ע"ש.

ומ"מ דע שכל הוסתות [לבד מוסת הגוף] אינם נקבעים אלא אם היו כולם בעונה אחת ביום או בלילה, אבל אם ראתה פעמים ביום ופעמים בלילה וכיו"ב, לא קבע לה וסת, וכמבואר בשו"ע (שם סי"ג).

ע) הנה מלבד זה דאינו פשוט להתיר לחתוך סלט דק על מנת לאוכלו לאלתר דהמעיין בב"י (סי' שכא) יראה, דאמנם בתחילה כתב דמשמע דליכא מאן דפליג עליה דהרשב"א בהא, דהא שפיר מייתי ראיה מההיא דבורר, וגם לדברי רשב"ם ורא"ם דלא חילקו בכך איכא למימר דלא מיתסר אלא במחתך כדי לאכול אחר שעה, אבל מחתך כדי לאכול מיד שרי, כדאשכחן בבורר. ועוד דפרים סילקא משמע שמחתכו לחתיכות דקות ביותר וכדדייק לישנא דרש"י ולישנא דהרמב"ם ומפורש בדברי התוספות, ואינשאלד"ה (בלע"ז) אין דרך לחתכה לחתיכות כ"כ דקות, הלכך נראה דלכו"ע שרי. אך מ"מ סיים הב"י "**ומ"מ נכון הדבר להזהיר שיחתכום לחתיכות גדולות קצת ושיאכלו לאלתר, וכל כה"ג נראה דלית ביה מחוש לדברי הכל**". ע"כ. משמע דלא פסיקא ליה בדעת רשב"ם והרא"ם דס"ל האי חילוק דהרשב"א [ועיין בחזו"א (סי' נז) דכתב דהיראים ורשב"ם לא ס"ל כהרשב"א], ורק צידד הב"י לומר כך, ומשום הכי סיים וכתב, דנכון הדבר להזהיר שיחתכום לחתיכות גדולות. (דמ"מ אפשר דפליגי עליה רא"ם ורשב"ם על הרשב"א, ויש להחמיר כדבריהם). ולפי"ז אנן בני ספרד דאזלינן בתר הוראות השו"ע צריכין להחמיר בכך ולהזהר מלחתוך את הירקות דק דק, אלא יחתכום חתיכות גדולות קצת. וכן משמע מדסתם השו"ע (סי' שכא סי"ב), וכתב: המחתך הירק דק דק, חייב משום טוחן. ע"כ. ולא כתב

טיבולו במשקה - ישנם רבים שאוכלים עוף כנפים ודגים וכד' המבושלים בתנור או בקדרה, ומוציאים את העצמות ואוכלים העוף בידים, ויש להעיר את תשומת לבם שצריכים ליטול ידיים קודם אכילתם כדין דבר שטיבולו במשקה, שהרי מבשלים זאת

דלאלתר שרי, דאזיל לשיטתיה בב"י, דגם לאלתר יש להזהר באופן שזה דק דק. וכן פסק בשו"ת אור לציון (ח"א סי' כח, וח"ב פל"ג אות ב), דאין לחתוך סלט על גבי קרש חיתוך, אלא אם כן חותך חתיכות גדולות. אולם מרן גאון עוזנו זיע"א בספרו חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' רסה) כתב להקל דמותר לעשות סלט ולחתוך הירקות דק דק, גם על קרש חיתוך על דעת לאכול לאלתר. ע"כ. ועיין מה שהארכנו בזה בספר בחוקותיך אשתעשע (הלכה ערך טוחן). ומ"מ גם לדברי החזו"ע (ח"ד עמ' קפ) הרי ס"ל דשיעור לאלתר הוי מיד ממש אפי' פחות מחצי שעה, שדחה שם דברי הבן איש חי בזה במש"כ דתוך שעה לסעודה הוי לאלתר וכתב ע"ז: וזו קולא יתירה בחשש דאורייתא אלא כוונת מרן הב"י כדברי המרדכי, שמיד היינו מיד ממש תוך כמה דקות, שלא התיר לפי"ד הרמב"ם אלא לברור כדי לאכול תיכף ומיד אחר ברירתו. עכ"ד. [וחזר בו ממש"כ בהליכות עולם ח"ד עמוד עה' ס"ב]. וא"כ צריך ליזהר שיהיה ממש סמוך לסעודה. וע"ע בילקו"י (סי' שיט אות י, עמ' רסח) שכתב לחלק בין בורר לצורך סעודה לבורר לא לתוך הסעודה, שדוקא בבורר לתוך הסעודה החמירו שצריך לאלתר מתוך שהקלנו בסופו אפילו שהסעודה מתארכת כמה שעות, משא"כ בורר לא לתוך הסעודה מותר עד שעה כדברי המרדכי. אולם לפי האמור, בחזו"ע הנ"ל כתב דשעה שכתב המרדכי לא דוקא הוא, ולכן אין הבדל בין בורר לתוך הסעודה לבורר לא לתוך הסעודה, וכן בקיצור חזו"ע של הוצאת מאור ישראל (ח"ב עמ' קט הערה 14) כתבו דהדר בו ומשנה אחרונה עיקר דבורר לאלתר היינו כמה דקות בודדות בלבד. ע"ש.

וגם אם חותך חתיכות גדולות קצת, יקפיד לעשותו לאלתר, דהרי כתב הב"י שנכון הדבר להזהיר שיחתכום לחתיכות גדולות קצת ושיאכלו לאלתר, ומשמע דאפי' שחותך קצת חתיכות גדולות מ"מ יעשה זאת לאלתר, כי לא ידעינן בדיוק כמה שיעור דקותן. ובפרט אם מקלף בצל לסלט דהוי גם ברירה אם לא מקלפו לאלתר כמבואר ברמ"א (סו"ס שכא) דאסור לקלוף שומים ובצלים כשקולף להניח, אבל לאכול לאלתר שרי. ע"ש.

לחתוך בסלייסר בשבת

ולסיום אעיר על מה שראיתי בספר ילקו"י הנד"מ (יו"ט סי' תקד עמ' רפג), שהעלה להקל בחיתוך במכשיר הסלייסר אפילו כשחותכו דק אם עושה

בדרך כלל ברוב מים יותר מהשמן, הלכך צריכים נטילה. ולא כמו שיש טועים וחושבים שדין זה נוהג רק בפירות.[עא]

כן לאלתר, דיש כמה צירופים להקל: א. שמא כדעת רבים מהראשונים שאין טחינה באוכלים הראויים לאכילה כמות שהן. ב. שמא כשיטת הרמב"ם וסייעתו דטוחן שייך דוקא בטוחן ע"מ לבשלו. ג. שמא כשיטת מהר"ם סוזין וסייעתו דכשעושה לאכול לאלתר התיר הרשב"א גם בטחינה בכלי ולא כדין בורר. ד. דשמא כשיטת רבינו שלמה שכשרוצה לאכול לאלתר מותר לברור אפילו בנפה וכברה, ולפ"ז ה"ה טוחן. ה. שמא כסברת הרב פעלים שכל דין טחינה בירק הוא רק מדרבנן, דזו סברא נוספת להקל, דלפי דבריו כל הנידון הוא מדרבנן וספיקא דרבנן לקולא. ו. דשמא פריסת דק שלנו (מה שרגילים לחתוך לסלט) לא נחשב דק דק שעליו דיברו הפוסקים. ז. אם המכשיר מיועד בעיקרו לחתוך סלט חי שנאכל מיד ואין עיקרו לחיתוך ללאחר זמן יש לצרף סברת הגרש"ז אויערבך שכלי המיוחד לחתוך בו סמוך לסעודה מותר לחתוך בו דק דק, ואין איסור טוחן, דהוי דרך אכילה. עכת"ד. אולם המעיין יראה שרוב סברות אלו לא סלקי לפי המבואר בב"י ובשו"ע סי' שכא סי"ב, שאסר תחילה באוכלין אף הראויין לאכילה, ואף שאינו חותכם ממש דק, ואף בירקות שלא עתיד לבשלם, ואסר ברירה בנפה וכברה אפילו לאלתר. ולא נשאר אלא רק סברת מהר"ם סוזין שכתב שהרשב"א התיר טחינה בכלי לאלתר, אמנם חלקו עליו רוב האחרונים, וכמבואר במשנ"ב (על דברי הרמ"א בסי' שכא סי"ב). ולכן לכתחילה יש להמנע מלהשתמש במכשיר זה. וכ"כ בספר הליכות שבת (ח"א עמ' שלג), שהמשתמש בקוצץ ירקות ידני (סלייסר) בשבת, ועי"כ נחתכים הירקות לקבויות קטנות אסור משום מלאכת טוחן דאוריתא, וגם לדעת הרשב"א המוזכר ברמ"א (סי' שכא סי"ב) שהתיר זהו דוקא שלא בכלי המיוחד, שהרי היתר הרשב"א נלמד מבורר לאלתר, והרי בורר בכלי המיוחד אסור אף לאלתר, וכמ"ש המשנ"ב שם (סקמ"ה). והוסיף, דאפילו אם ניתן לכוין לקוביות גדולות, גם אז יש לאסור מב' סיבות, א. דבקצוות של הירק נחתך דק דק. ב. משום חשש עובדין דחול, היות והכלי משמש גם לחיתוך דק, אלא שמחליף את הסכינים, ורק ביו"ט מותר להשתמש בו גם בחיתוך דק דק, היות ומפיג טעם כמבואר בסי' תקד (ס"א), וגם לבני אשכנז אפשר להקל היות ומפיג טעם ביותר כמבואר במשנ"ב (ס"ק יט). עכ"ד.

עא) הנה אמנם ידוע מה שהסכימו רוב הפוסקים שאין חיוב נט"י אלא לירק או פרי או מיני מאפה ושאר מאכל שהדרך לטבלו במשקה או לרחצו במים

אבל כל שאין הדרך בכך, אפילו אם עקב סיבה שהיא רחצו או הטבילו או שנרטב במים או בשאר ו' משקין, אין חיוב ליטול ידים לפני אכילתו וכמבואר במשנ"ב (סי' קנח סקי"ב) בשם המג"א והרדב"ז. וכ"כ בערוך השלחן (סעי' י"ב) בהדיא: "וכן כשמבשלים וכו' במים א"צ נטילה כי אוכלין אותו בכף, ונראה לי דאפילו אם נוטלן בידיו כיון דהוי מילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן". עכ"ד. וכ"כ בכה"ח (סקכ"ג) בשם בית דוד ועו"פ, דדבר שדרכו לאכול בכף אפילו אכלו בידו א"צ נטילה. ואע"פ שיש חולקים בדין זה וס"ל דלא פלוג חכמים בתקנתם וכל שיש טופח ע"מ להטפיח צריך נטילה, וכ"ה בשיורי ברכה בשם תשו' הגאונים, עפ"י הירושלמי (ברכות פ"ח ה"ב) והו"ד בקצוה"ש (סי' לו סק"ט), ומביא שכן משמע נמי להחמיר מסתימת לשון שו"ע הרב, וכן מובאים דברי הירושלמי אלה להלכה בשלחן הטהור זר זהב (סוסק"ב), אכן המשנ"ב הכריע להיתר בענין זה משום דבלא"ה יש ראשונים שבזמן הזה אין חיוב בנטילה זו וכמבואר במשנ"ב (סקכ"כ). [ולכן מה שישנם שטועמים מעט תפו"א ושועית הלחים בידים נראה שא"צ ליטול ידים כיון שרגילים לאוכלם בדרך כלל בכף].

מ"מ בנידון דידן הרי את העוף ובפרט את הכנפים, הדרך לאוכלו בידים כדי להוציא את העצמות, ולכן בעי נטילה, ואף שבישלהו בשמן סויה וכד' וזה אינו מכשיר לקבל טומאה [דדוקא שמן זית הוי מז' משקין אבל שאר כל השמנים כולם אינם בכלל משקה המכשיר לקבל טומאה וכמ"ש במשנ"ב (סקט"ו)], מ"מ בדרך כלל שמים הרבה מים יותר מהשמן, הלכך המים לא בטלין לשמן, ורק אם המיעוט הוא מים א"צ נטילה וכמש"כ המ"ב (סקכ"ו) [והחזו"א (סי' כה סקט"ו ד"ה כתב המ"ב) חולק על המ"ב וכותב עפ"י הרמב"ם דכל שנפל מים כל שהן לתוך מי פירות דינם כמים. וכן בארחות רבנו (ח"ג עמ' ריט) מביא שהחזו"א זצ"ל כשאכל עוף שלא ניטלו ממנו העצמות, היה נוטל ידיו קודם לכן, והיינו טעמא משום דס"ל שהדרך הוא להשתמש בידים כדי להוציא העצמות]. וכ"ז דוקא בעוף שנתבשל במים, אבל בעוף צלי לשו"ע (ס"ה) לא בעי נטילה מפני המוהל שעליו משום שדינו כמי פירות, ואף שהיה מעט מים לפני הצליה, ע"י הצליה מתייבש או בטל מיעוט המים ברוב המוהל היוצא מהבשר, אבל דעת הגר"א (המובא במשנ"ב סקכ"ד) דאף בבשר צלי אם הודח במים קודם הצליה חייב בנט"י באוכלו בידיו].

טיבולו במשקה בקסטה

כמו כן יש לעורר בדבר האוכלים קסטה, שצריכים ליטול ידים קודם האכילה, כיון שאחר זמן מועט הגלידה שבתוכה מפשירה קצת תוך כדי

אכילתה, וממילא צריכים ליטול ידים כדין טיבולו במשקה. ועכ"פ יש להקפיד בזה אם יש בשני הבסקיוטים שבקסטה כזית ביחד.

טיבולו במשקה במצה

כמו כן מצוי בשאר השנה שברכת המצה מזונות, דישנם שמרטיבים אותם מעט במים לרככם ולא נוטלים ידים, ויש ליתן על זה את הדעת ולשים לב ליטול ידים, דהוי ממש טיבולו במשקה.

וכן יש כאלה שעושים חתיכות מצות מטוגנות בפסח, וכל חתיכה היא פחות מכזית שברכתם מזונות, וטובלים אותם במי סוכר, יש ליידעם שצריכים ליטול ידיים. ועובדא ידעתי באברך שהיה רגיל לטבול המצה המטוגנת במי סוכר בלא נט"י, בסוברו שדין זה נוהג רק בפירות. וליתא.

מצה שהשתנה מראיתה

ומילתא אגב אורחא יש לעורר בעניין ברכת המצה, שפעמים שאפילו בפסח ברכתה מזונות. דהנה מצוי בפסח ששוברים את המצה על גבי מרק, ואוכלים את זה כך. ויש לדעת שאם המרק הוא בצבע חזק (ולא שקוף כמרק ירקות וכד') ומחמת המצאות המצה בתוכו משתנה הצבע למצה, יש לברך מזונות. וכמבואר בסי' קסח (סי"ב). ואף שהביאור הלכה שם כתב לפקפק על דברי השו"ע, מ"מ אנו אין לנו אלא דברי מרן שמברכים על זה מזונות. וכ"פ הכ ה"ח (אות צג,צו) וכן כתב בשו"ת אול"צ (ח"ב פי"ב תשו' ג), ובברכ"ה (ח"ב פ"ב סכ"ד) [ומ"מ מהיות טוב לא יכניס את עצמו לפלוגתא זו, ויאכלנה בתוך הסעודה עם שאר מצה כדבעי].

חתיכות לחם המוטבלות במרק הפתות

ומכאן תשובה מוצאת למ"ש בספר שו"ע המקוצר (רצאבי, ח"א עמ' רפג), שכתב בעניין מרק ה"פתות" שמטבילים חתיכות לחם במרק, דאם יש בחתיכות כזית אזי לעולם ברכתו המוציא, ואם אין בהם כזית, בזה יש חילוק אם מטבילם בכלי ראשון (דהיינו בקדרה) מברך מזונות, ואם מערה עליהם מכלי ראשון הוא ספק אם הוי בישול או לא ולכן יאכלם בתוך הסעודה, ואם מטבילם בכלי שני (דהיינו בצלחת) תלוי אם יש להם תורת לחם או לא. ע"ש. דלפי מה ששמעתי מיוצאי תימן, מרק זה הנקרא "פתות" הינו מרק שצבעו חזק ביותר, וודאי משתנה הצבע של הלחם כאשר טבל אותו בתוכו, וא"כ אין חילוק בין אם הטבילו בכלי ראשון או שני וכד', אלא לעולם ברכתו מזונות מאחר שנשתנה צבעו (אא"כ יש בזה כזית, דאז אינה יוצאת מתורת פת גם ע"י בישול וכד', כמבואר שם בסעיף י).

אם יש חילוק בין צבעי המרק

ואע"פ שבשו"ת אור לציון (חלק ב' עמ' צו בהערה) כתב שדין זה שכשנשתנה צבעו יש לברך מזונות היינו דוקא בצבע אדום, דכל עיקר דין זה חידוש הוא, ואין לך בו אלא חידושו. ע"ש. ולפ"ז לכאורה אתי שפיר דברי השו"ע המקוצר הנ"ל דמיירי במרק צהוב, אך לקושטא אין דברי האור לציון מסתברים כלל, דזיל בתר טעמא, דהרי הטעם שמשתנה למזונות הוא בגלל שנשתנה צבעו, וא"כ מה לי אדום ומה לי צבע אחר, ואע"פ דחידוש הוא, מ"מ כל הצבעים בכלל החידוש הם ואין שום סברא לחלק ביניהם. וכן מוכח להדיא מהבאה"ל (סי' קסח סעי' יב ד"ה שפת השרוי). ושו"ר בספר ברכת ה' (ח"ב עמ' קעב) שכתב: וכן אם שרה אותם ביין אדום, "או בכל משקה צובע", והשתנה צבעם צריך לברך לפניהם מזונות ואחריהם מעין שלש. ע"ש. ומשמע אפילו צבע שאינו אדום. וכ"כ להדיא בחזו"ע (שבת ה עמ' מג בהערה ד"ה כתב) שאפילו השורה אותן בתוך הקפה (ונשתנה צבעם) מברך מזונות. ע"ש. וכ"כ בספר פקודת אלעזר (בן טובו, ח"ב דף כג סע"ד) דפרוסה הפחותה מכזית הטבולה בקפה ברכתה מזונות, דאדרבה פת השרוי בה יותר נצבע מאשר השרוי ביין אדום. ע"ש. וכ"פ בספר ברכה נאמנה (עמ' כג), וכן כתב בספר הליכות מועד (פסח עמ' כט הערה מה), והניף ידו שנית בהליכות ברכות (עמ' תקנג), והוסיף דהיינו כשנשתנה צבע הלחם מבחוץ או מבפנים. ע"ש. והיינו דאל"כ אם מרח על הלחם ממרח וכל כיו"ב מבחוץ אטו ישתנה ברכתו, אלא ודאי דדוקא כשמשתנה מבחוץ או מבפנים.

אם מנגב המאכל קודם האכילה

ואם מסיר את העור שעליו הרטיבות ולא אוכלו כלל, אין צריך נט"י, ובלבד שלא נשאר בו טופח על מנת להטפיח, אע"פ שנגע בזה בתחילה כשזה היה רטוב מ"מ כיון שבשעת האכילה אין עליו משקה שפ"ד, וכמו שכתב כיו"ב בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' עה) דכן מתבאר עפ"י הפוסקים, שאם ינגב המאכל לפני האכילה באופן שלא יהיה טופח על מנת להטפיח, אפילו היה רטוב בשעה שלקחו לאכלו לא יתחייב בנט"י, וכ"מ מקצוה"ש (סי' לו סק"ט). ע"כ.

נט"י באכילת דגים

וכן לגבי אכילת דגים, האוכלם ביד ומוציא הקוצים צריך ליטול ידיים, מאחר ומבשלים הדגים ברוב מים. ומיהו נראה שאם אוכל לחמניה מזונות ומטבילה ברוטב ומקפיד שלא יגעו ראשי אצבעותיו ברוטב, יש להקל וא"צ ליטול ידים, מטעם דהוי תרי חומרי, חדא דהמים מבושלים, ועוד דהרי נזהר

שלא יגעו אצבעותיו במשקה, וכמ״ש כיו״ב הכה״ח (סקל״ט בשם הפוסקים).

והנה ראיתי להפסקי תשובות (סי׳ קנח אות י) שאחר שהביא דברי המשנ״ב (סקכ״א) שביאר את טעם הרמ״א שאפילו לא מטבל אלא ראש הירק או הפרי יטול ידיו, דחיישינן שמא יטבלנו כולו, ע״כ, כתב לדייק מדבריו דלפי טעם זה אם אין הרגילות לאנשים להטביל כולו, כגון שמטבל מזונות וכד׳ במרק חם או שאר משקה חם שנזהר שלא יגעו אצבעותיו במשקה, אי״צ נטילה, ובמקורות ציין שמקור דבריו הוא מדברי הכה״ח (סקל״ט) בשם פוסקים. ע״ש. אולם אחר מחילה רבה, לא דק בדברי הכה״ח, דמה שכתב שהמטבל ראש הפת הבאה בכסנין במשקה חם אי״צ נטילה, היינו מטעם דהוי תרי חומרי, גם משקה מבושל וגם שנזהר לא לגעת, וכמבואר למעיין שם, אבל אה״נ אם מטבל המאכל במשקה שאינו מבושל אף שאין הרגילות לטבל כולו, יש לאסור מחשש שמא יגע במשקה, דזה שייך גם אם רגילות להטביל רק את חלקו. דהנה מרן שם כתב: ואפילו אין ידו נוגע במקום המשקה, צריך נטילה בלא ברכה, והוסיף ע״ז הרמ״א: ואפילו אינו מטבל רק ראש הירק או הפירי אפילו הכי יטול בלא ברכה. ע״כ. ולכאו׳ צ״ב מה הוסיף הרמ״א. וביאר במטה יהודה (סק״ח), דממרן לבד היה מקום לומר שרק אם טיבל הרבה מהירק בתוך המשקה, דבכה״ג אפילו אין ידיו נוגעות במשקה קרוב הדבר ליגע, משא״כ במטבל ראש הירק בלבד, קמ״ל הרמ״א דלא שנא. ע״ש. ועפ״ז ביאר בספר שבט מיהודה (בן דוד, ח״ב עמ׳ 83) מה שעל דברי מרן השו״ע ביאר המשנ״ב שהוא מחשש שמא יגע במשקה, ואילו על דברי הרמ״א ביאר שהוא מחשש שמא יטבלנו כולו, דבדברי מרן דקאי על שהטביל הרבה במשקה, אזי יש חשש שמא יגע במשקה, אבל כשהטביל רק מעט כמו ראש הירק וכד׳ (דע״ז מיירי הרמ״א) אין חשש שמא יגע במשקה אא״כ יטבלנו כולו (או עכ״פ הרבה ממנו). ע״ש. ובזה גם מבואר דברי הכה״ח (אות מז), שהוקשה לו מדוע אין דברי הרמ״א גזירה לגזירה שהרי אין חשש שמא יגע במשקה אלא רק שמא יטביל כולו ושמא יגע במשקה, וע״ז כתב דכולה חדא גזירה היא. ע״ש.

ועיין עוד בפסקי תשובות שם (אות יח) שכתב דאלו שאוכלין לחמניה שברכתה מזונות ושאר מיני מאפה, וטובלין אותו ברוטב דגים ושאר רוטבים, צריכים לדעת שהדבר מחייב נט״י קודם, ורק אם הטבילה לתוך מין רוטב שמיעוטו מים א״צ נט״י, ולנוהגים כהגר״א יחמירו אף אם יש ברוטב מים כלשהו. עכ״ד. ודבריו סתרי אהדדי למה שכתב (שם אות י) שאם לא רגילים להטביל כולו יש להקל, וכנ״ל. ושמא סבר שאנשים רגילים להטביל כולו, אבל לכאורה המציאות אינה כן.

אם אוכל חתיכות קטנות פחות מכזית

ואם מטבל חתיכות קטנות פחות מכזית ובסה"כ לא אוכל יותר מכזית נראה דיש מקום להקל, שיש לצרף מש"כ המ"ב (סק"כ) דבפחות מכזית אין להחמיר בזה כלל, דאפילו בפת יותר מכזית הרבה אחרונים מקילין. ואע"פ שבמהדורות הבאות ציין המשנ"ב הגה"ה בשולי הדף שחוזר בו מפסק זה מפני שבטור ושו"ע (סי' תעג ו-תפו) לענין טיבול הכרפס מוכח שיש חיוב נטילה אף פחות מכזית, ובביה"ל (סי' תעג סעי' ו' ד"ה פחות מכזית) נשאר בצ"ע בזה. וכ"כ להחמיר בזה בחסד לאלפים (סק"ז), והבן איש חי (תזריע סי"ז), וכה"ח (סק"כ), והחזו"א (סי' כה סקט"ו), מ"מ יש רבים מהפוסקים שכתבו שאין צריך נט"י בטיבולו במשקה פחות מכזית, דלא תהא נטילת טיבולו במשקה חמורה מנטילה לפת שפסק השו"ע (סי' קנח סעי' ג) שאין צריך נטילה, וכמש"כ הברכי יוסף (סי' תעג סק"ז) בשם הרשב"ץ. ובשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לו), ובשלחן הטהור (סעי' טו), והדע"ת (סוף סעי' ג), והישועות חכמה (סי' מ' סקי"ג), ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' עב), וע"ע תשובות והנהגות (ח"ב סי' קטז). ובענין הקושיא מדברי הטור והשו"ע (בסי' תעג ו-תפו) לענין חיוב נט"י לכרפס פחות מכזית. כבר כתב ליישב החיד"א (שו"ת חיים שאל ח"ב סי' לו) דלעולם ס"ל להב"י דעל פחות מכזית א"צ נטילה אלא דמכיון שתיקנו חז"ל ליטול בליל הסדר בטיבול ראשון, ושמחמת פלוגתת הפוסקים אם יברך בורא נפשות אנו אוכלין פחות מכזית, לא רצה השו"ע לעקור הנטילה בטיבול ראשון כיון שהוקבעה בכל ישראל. ולכן המקלין יש להם על מי לסמוך, ובנט"י לטיבולו במשקה שומעין להקל. וכ"כ בילקו"י (סי' קנח ס"ד הערה ז) שהמיקל לא ליטול על פחות מכזית יש לו על מה שיסמוך משום ס"ס שמא הלכה כהתוס' (פסחים קטו:) ודעמייהו שאין צריך בימינו נט"י לדבר שטיבולו במשקה, ושמא בפחות מכזית א"צ ליטול ידיו אלא דעפ"כ יראה"ש יחוש לעצמו ליטול גם בפחות מכזית. [וכ"ז דוקא אם טובל פחות פחות מכזית ואוכל, אך אם שיעור אכילתו הכוללת הוא יותר מכזית, חייב בנט"י, וכהא דנט"י לפת דאפילו אוכל פירורים חייב בנט"י. ודבר חידוש כתב בספר שלחן אש (למוהר"א שטרן זצ"ל הי"ד בעמח"ס מליצי אש) בסי' זה דן להקל בדבר שמתחילת ברייתו פחות מכזית, דאפילו אוכל מזה הרבה, כל שטובל כל אחד ואחד בנפרד ואוכל, אפילו מכניס למיעיו שיעור אכילה, ובזה מלמד זכות על אלו שאין מקפידין בנט"י כשאוכלין ענבים רחוצים שעדיין המים טופח עליהם, דכל ענב וענב פחות מכזית, ומביא סימוכין לחילוק זה, אך מ"מ מסיים דאינו אלא ללמד זכות על מנהג המונים והנח להם לישראל. ע"ש].

אם צריך כלי לטיבולו במשקה

ודע דלא סגי לנטילת דבר שטיבולו במשקה רחיצת הידים גרידא, אלא צריך נטילה בכלי וכמש"כ המ"ב (סי' קנח סק"כ) דצריך לזה כל דיני נטילה כמו לפת. ע"ש.

מופלתה עם דבש אם צריך נטילה

וכמו כן מה שיש אוכלים מופלתה ומורחים דבש ואין נוטלים ידים, יש לעוררם שצריכים נטילה קודם אכילתם, אע"פ שלא נוגעים בדבש, כמבואר בשו"ע וברמ"א (סי' קנח ס"ד) שאפילו אם טובל רק ראש הירק צריך ליטול ידיו, והטעם כתב המשנ"ב (סקכ"א) שמא יטבלנו כולו (וע' במה שכתבתי בזה לעיל בערך זה ד"ה והנה ראיתי). ואף שהדבש בא להכשיר את האוכל, מ"מ כיון דקודם לכן היה לזה שם משקה צריך נטילה, כמבואר במשנ"ב (סקט"ז). ומ"מ אם בדעתו לאכול פחות מכזית, המיקל בזה יש לו ע"מ שיסמוך, כיון דהוי תרי חומרי, דגם לא נוגע בדבש וגם אוכל פחות מכזית. וכמ"ש כיו"ב הכה"ח (סקל"ט) ושאר פוסקים. אלא דמ"מ לפי מה ששמעתי שאוכלים מופלתה עם דבש בתוכה, והדבש נוזל בכל הצדדים, וכמעט שאין מנוס מלא לגעת שע"ג המופלתה. וכן האוכל מאפה מרוקאי שנקרא שבקיה זנגולה, והם מאכלים העשוים מבצק מרודד שמטגנים אותם בשמן ולאחר הטיגון שופכים עליהם דבש צריך ליטול ידים כדין דבר שטיבולו במשקה, אם מורחים דבש תמרים א"צ נטילה גם אם רגיל לגעת בדבש, משום דדבש תמרים לא הוי בכלל ז' משקין כמבואר במ"ב (ס"ק יד). [ואם הדבש דבורים היה במקרר קודם לכן, יש מקום להקל לא ליטול ידים, דכתב המ"ב (סי' קנח סקי"ד) שאם הדבש נקרש בין ע"י בישול בין ע"י צינה אין צריך נטילה, ולתוס' אפילו חזרו ונימוחו, אולם דעת הכה"ח (אות כז) להחמיר בכל המשקין כשחזרו ונימוחו, וכ"ד החזו"א]. וכן כשאוכלים בקלאוה שהיא עם דבש ובודאי נוגע בדבש בידים צריך ליטול ידים.

טיבולו במשקה באדים של מקרר

ויש להסתפק במה שמצוי בנקניק פסטרמה שיש בו לחות ורטיבות מהאדים של המקרר אי הוי דבר שטיבולו במשקה ובעי נטילה או דלמא לא. שוב מצאתי שנחלקו בזה אחרונים, דבספר אורחות רבינו (ח"ג עמ' ריט) בשם הגרי"י קניבסקי זצ"ל דגם הרטיבות שנתהווה על פירות ושאר מאכלים כשמוצאין אותם מקור לחום, וכגון שמוצאין פירות וכד' מהמקרר, שאם יש בזה שיעור של טופח על מנת להטפיח, מחייבת האוכלו נט"י. אולם בשו"ת אבן ישראל להגר"י פישר זצ"ל (ח"ח סי' יד) כתב שפשוט שאין זיעה זו מכשרת לקבל טומאה מכמה טעמים, וגם דלא ניח"ל בהא. ע"ש.

טיולים לחו"ל - צריך להזהיר העם בדבר התופעה החדשה של טיולים ונופש בחו"ל שנתפשטה מאד בזמן האחרון לטייל ולשוט כדי לראות את העולם בלבד, ואין להתיר בשום אופן, שאסור לצאת מא"י לחו"ל ומבזה בזה ארץ חמדה, כשמחפש תענוגות יתר, ונוסע לשם כך לחוץ לארץ.[עב]

עב) הנה כתב הרמב"ם (פ"ה ממלכים ה"ט), וז"ל: אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם, ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב. ע"כ. הרי שמתיר לצאת מארץ ישראל רק לצורך מצוה של לימוד תורה או כדי לשאת אשה או למסחר, וגם במקום ההיתר היינו דוקא אם דעתו לחזור לארץ ישראל (ועיין תוס' ע"ז יג.). וא"כ לטייל ולשוט שאין בזה שום מצוה אין להתיר. וכ"פ בשו"ע (סי' תקלא). וכ"כ להתריע על זה בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סימן שצג) דלטייל ולשוט כדי לראות העולם בלבד, לכאורה אין להתיר בשום אופן, שמבזה בזה ארץ חמדה, כשמחפש תענוגות יתר, ונוסע לשם כך לחוץ לארץ. ע"ש. ושיטת המהרי"ט (בחידושיו על כתובות) שמתיר ליסוע לחו"ל אף לטיול שיטה יחידאה היא ואין כן דעת השו"ע. [אבל אם נוסע לנופש והבראה לחוץ לארץ, ומרגיש עצמו שם טוב יותר, ע"ש שכתב להתיר אף שמספיק להבראתו בארץ, ומכל מקום אין להתירו יותר משלשים יום, אלא אם מוטב לו דוקא שמה להבראה. ע"ש].

וע"ש שכתב שאף שהיה מקום ללמד זכות על אלה שנהגו להקל בטיולים לחו"ל, שכן אם נאסור יהססו לבוא והתירו סופן מחשש תחילתן, דיש שאין מוכנים לבוא כשיהיו בזה קשורים לגמרי, מ"מ ירא שמים יזהר לא לטייל. כמ"ש. וכן בשו"ת יחו"ד (ח"ה סי' נז) האריך להוכיח שלצאת מא"י לחו"ל לסחורה והרווחה מותר ואילו לצאת לטיול אסור. וכן בשו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן קעג) כתב שאפילו אם בדעתו לחזור, אסור לצאת שלא לצורך כלל, אבל בצורך כל דהו לא גזרו, ובטיול ע"פ סברא לא נקרא צורך, ומכ"מ אם הולכים לזמן מועט מאד לראות פלאי הטבע של יוצר בראשית ב"ה יש מקום לצדד להקל, כמובן צריך להפך הכל לדרך מצוה. ועיין בבלי וירושלמי (ריש פ"ג דמו"ק). ע"ש. וכ"כ בספר אבני חן (זילברשטין ח"ב עמ' לד) שאין לצאת לחו"ל לשם מטרת טיול, ושם הביא שהגאון ר"ח קניבסקי שליט"א שאל את החזו"א זצ"ל איך מותר להתרחץ בים של ארץ ישראל באותם מקומות שהים הוא הגבול הרי אסור לצאת מארץ ישראל לחו"ל, והשיב לו דבאותו מקום בים שאפשר להתרחץ בו או לשוט שם נחשב עדיין ליבשה ועדיין ארץ ישראל הוא. ע"ש.

טירחא בשבת - מצוי הדבר ובפרט בשבתות חתן וכדו' שמורידים לאולם חדר האוכל ארגזי שתיה מקומה העליונה, וצריך להזהירם שאין להביא ממקום למקום ארגז משקאות או סל שיש בו כמה דברים כגון בקבוקי שתיה, שקיות של עוגיות, אלא נוטל אחד אחד ונושאם, או שנושא את הארגז בשינוי כגון שנותנן על כתיפו, ורק אם צריך למהר כגון שממתינים לו יכול לישא הארגז כדרכו.[עג]

טלית - יש רבים שמתעטפים עם טלית שקצה העליון שלה הושחר מריבוי השימוש בה, או מחמת הזיעה, וכן יש שלובשים טלית קטן שחורה ובלויה, וצריך ללמדם שיש חיוב שהמצוות יהיו נאים ויפים וכמו שדרשו "זה אלי ואנוהו" התנאה לפניו

טיסה לקברות צדיקים

ומ"מ לקברות צדיקים מותר לצאת לחו"ל, וכמו שכתב בשו"ת שדה הארץ (ח"ג אבה"ע סי"א) שאפשר שיש בזה מצוה להשתטח וכו'. ע"ש. וכן העלה בשו"ת יחו"ד הנ"ל. וע"ע בספר בין קודש לחו"ל (להרב איתן יצחקי) שהקיף והרחיב בכל נושא זה של יציאה לחו"ל, בכל האופנים. עש"ב.

עג) הנה כתב השו"ע (סי' שכג ס"ה) המביא כדי יין ממקום למקום, לא יביאם בסל ובקופה כדרך חול, אלא יביאם לפניו או על כתיפו וכיוצא בזה שישנה מדרך חול, אפילו אין שינוי בקלות במשא, ואם אי אפשר לו לשנות כגון שזימן אורחים הרבה וצריך למהר להביא לפניהם מותר. ויש אומרים דלמעט בהילוך עדיף, ויותר טוב להביאם בסל ובקופה בפעם אחת מלהביאם כל אחת ואחת בפני עצמה. ע"כ. ודעת מרן להלכה ולמעשה כסברת הסתם ולא יביאם בסל ובקופה, והכי נקטינן וכמו שכתב הברכי יוסף (שיו"ב סק"ב). ע"ש. ולפי"ז כתב בשו"ת אור לציון (פמ"ג ס"ה) שאין להביא ממקום למקום ארגז משקאות או סל שיש בו כמה דברים כגון בקבוקי שתיה שקית עוגיות או סוכריות וכדו', אלא אם כן משנה במשא כגון שנותנן על כתיפו, ורק אם ממתינים לו כגון שמביא הדברים לביהכנ"ס אחר שכבר סיימו התפילה אז יש להקל. אבל אם לוקח רק בקבוק אחד וכדו' בסל נראה שיש להקל בכל אופן וכן היה המנהג בירושלים. עכ"ד.

במצוות עשה לפניו ציצית נאה וכו׳. ויש ראשונים שסוברים דחיוב הנוי במצוות הוא מן התורה.[עד]

עד) הנה איתא במסכת שבת (קלג:) ובסוכה (יא:) תניא ״זה אלי ואנוהו״ התנאה לפניו במצוות, עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה וציצית נאה וספר תורה נאה. ע״כ.

ונחלקו הראשונים אם הידור זה של נוי הוי מן התורה או מדרבנן, דעת התוס׳ במסכת מנחות (מא:ד״ה אין) דהוי מדרבנן וקרא אסמכתא. ואילו דעת הריטב״א במסכת סוכה (יא:) והמאירי בשבת (קלג:) דהוי מן התורה. ועיין מה שהאריכו בזה בשד״ח כללים (מע׳ ז כלל יב), ובשו״ת מהרש״ם (ח״ה סי׳ סא), ובשו״ת שואל ומשיב (מהדו״ג ח״ג לג), ובשו״ת בית שלמה (חאו״ח סי׳ ו), ובהעמק שאלה (פ׳ שלח שאלה קכו סק״ה). וס״ל דפלוגתא היא בין רש״י לתוס׳ בריש לולב הגזול. ע״ש.

וכ״כ לעורר בזה הכה״ח (סי׳ כד סק״ג) בשם חסד לאלפים, ואורחות יושר, שהזהירו הרבה לענין הכיבוס מפעם לפעם כדי שיהיה מלובן. ע״ש. ועיין בשו״ת תשובות והנהגות (ח״ג סי׳ ז) שכתב בהגדרת הדבר, שהטלית קטן יהיה נקי, שלא יהיה בגדר שיתבייש לצאת עמו לשוק אילו מגולה הוא.

ואין להקשות ממש״כ בספר תולדות הט״ז שהיה מסרב לקבל טלית חדש במתנה, דהישן חביב עליו עקב התפילות הזכות שהתפלל בו, וכעין זה לענין אתרוג שנשתנה מראיתו מחמת משמוש הידים עקב קיום המצוה שאיתא בחת״ס סוכה (לו.) דחשיבות הוא כגרדומי מצוה, די״ל דודאי לא היה מלוכלך והיה מכבסו מידי פעם אלא דהעדיפו על טלית חדשה ממש. אבל פשוט שיש ליזהר שלא יהיה מלוכלך עד שהוא בגדר בזיון. וכבר כתב בפלא יועץ (ערך ציצית): צריך ליזהר לקיים ״זה אלי ואנוהו״ בטלית נאה שאם מלובש בגדים נאים והטלית קרוע ובלוי הלא יבוש בעוה״ז ויכלם לעוה״ב וכדי בזיון וקצף. ע״ש. וכ״כ בספר ואדעה עדותיך (עמ׳ לז) דיש לעורר על הצורך להקפיד על נקיון הטלית לא פחות מאשר מקפידים על חולצה נקיה ללא שום כתם וגם מגוהצת יפה, וכמובן שלא תהיה קרועה או עם טלאים ואין מחכים להחליפה עד שתתמלא כתמים זיעה ועם ריח לא נעים. ועיין מש״כ בזה בשו״ת תשובות והנהגות (ח״ד סי׳ ד). ועד כמה חמור הדבר ניתן לראות מהא דמצאנו בפוסקים צד קולא למי שבט׳ הימים נתלכלך לו טליתו שיוכל ללבוש טלית נקיה, עיין שו״ת רב פעלים (ח״ד סי׳ כט) ושו״ת קנין תורה בהלכה (ח״ו סי׳ לא). עכ״ד. וע״ע בזה בשו״ת דברי ישראל (ח״ב סי׳ מג).

"זה אלי ואנוהו" בדבר המכוסה מהעין

ומריש אמינא ליישב דמה שלא זהירים בכך משום דהדין של "זה אלי ואנוהו" אינו נוהג בדבר המכוסה מהעין, דכיון דאינם נראים לחוץ לא שייך בהו יופי ונוי, אבל זה אינו, דמוכח בכמה דוכתי ד"זה אלי ואנוהו" כלפי שמיא הוא, להתנאות לפני ה' והכי מוכח ממה שאמרו "זה אלי ואנוהו" התנאה "לפניו" במצוות לפניו דייקא, וכן מוכח מהא דאיתא שם במסכת שבת (קלג:) דין זה על הא דשרי בשבת לחזר אחר שיורי מילה משום זה אלי ואנוהו אפילו שאבר הברית מכוסה תדיר, וכן מוכח מדברי הירושלמי (פ"ט ה"א) שהוסיף שגם צריך שיהיה תפילין נאים, ואין לומר שאיירי בחיצוניות שבתפילין, שהרי כתב באור זרוע (סי' תקנה) דאיתא במכילתא (הובאה בפ"ק דנזיר) "זה אלי ואנוהו" התנאה לפניו במצוות תפילין נאה מזוזה נאה ס"ת נאה, בקלפים נאים, ובדיו נאה, ולבלר אומן, וכתב מורי ר"י החסיד נאמר סמיך ליה "שכל טוב לכל עושיהם" וסמיך ליה "במצוותיו חפץ מאד" ותיקון נאה משום "זה אלי ואנוהו" התנאה מבחוץ למראית העין, וכ"ש מבפנים, שהרי ביהמ"ק היה נאה גם מבפנים שנאמר "ויצפהו מפנימה זהב טהור", ולכן אם יכתוב תפילין כתיבה דקה אינה יפה ונמחקת מהרה והרי הוא עושה מיני קלפים העב יותר לכתוב בו פרשת שמע שהיא קטנה וכו' ובזה יתמלא הבתים בשוה וזהו נוי תפילין. עכ"ל. א"כ נמצא שגם בפנימיות בתפילין שייך זה אלי ואנוהו.

וכן מבואר להדיא במרדכי והובא להלכה ברמ"א (סי' לב ס"ד) דתפילין מצוה ליפותן מבחוץ ומבפנים ע"ש. וכן מוכח מהא דכתב השו"ע (סי' לב ס"ו) שאם אינו יודע לישר השיטה בלא שורה ישרטט כל השורות. וכתב המ"ב שהטעם שצריכים לשרטט משום "זה אלי ואנוהו", ורק בדיעבד אפילו אם לא שירטט וכתב השיטות עקומות אין לפסול התפילין. ע"ש. וכן הוא בשו"ת יחוה דעת (ח"ו ס"ט בהערה). וכן מוכח מהשו"ע (סי' לב סי"ד) דכתב הסופרים הזריזים עושים ג' קלפים ובזה נתמלאו הבתים בשוה וזה הוא נוי לתפילין. ע"ש. וכן מוכח ממה שהביא הב"י (סי' לג) בשם הרמב"ם. ע"ש. וע"ע בשו"ת יהודה יעלה אסאד (סי' ערב). וע"ע בשדי חמד (מערכת ז כלל יב) שהסיק כן משם ספרים וסופרים שזה אלי ואנוהו תלוי במה שהוא לפניו יתברך ולא להתנאות בפני הבריות. ע"ש. וכן העלה בקובץ קול סיני (אייר תשע"ט סי' סו במאמרו של הרב עובדיה יוסף).

ודע דמסתבר שטלית גדול צריך להיות יותר נאה מטלית קטן, וכדאמרינן ביומא (ע.) דכל אחד מביא ס"ת להראות חזותו לרבים, ומ"מ צריך להקפיד גם על טלית קטן וכדכתבינן. וע"ע בשו"ת בנין שלמה (ח"א סי' ו' וח"ב סי' ג').

וכ"כ להעיר בספר למנוע מכשול (עמ' 172) שישנם אנשים שחולצתם וחליפתם מבריקה ונוצצת ואילו הטלית

טעימת יין הקידוש - מצוי הדבר בקידושא רבה שעושים בבית הכנסת וכדו' וקודם הקידוש מוזגים לכל אחד מעט יין [פחות מרביעית] בכוסות, וסבורים שבכך מקיימים את פסק השו"ע (סי' רעא סי"ד) שמצוה מן המובחר שיטעמו כולם מכוס הקידוש, וצריך ללמדם שלא הועילו כלום, כי החיבוב מצוה הוא רק ששותים מכוס המקדש או שלכל אחד יש רביעית בכוס שלפניו שראויה לקידוש. ויש בזה גם מכשול שפעמים רבות שותים מיינם קודם המקדש ואסור להם לטעום כלום קודם שתית מלא לוגמיו של המקדש.[עה]

מלאה כתמים וחשך משחר תארה, ואוי לאותה בושה. ועוד כתב להעיר שישנם אנשים שכאשר הולכים לקנות חליפה ושאר בגדים לילדם שנעשה בר מצוה בוחרים את הבגד היקר ביותר מבלי לחוס על ממונם ואין הם מתרגשים מהמחיר היקר שעליהם לשלם, אולם כאשר קונים תפילין נעשו באופן פתאומי חסכנים ביותר ומבקשים את התפילין הזולות ביותר, ולצערנו הרב הנסיון מוכיח שאותן תפילין שנמכרות בשוק במחיר מוזל רובן ככולן פסולות לגמרי ולכן יש לכל אדם ואדם להתייעץ עם תלמיד חכם בדבר זה. ע"ש.

לייחד טלית לשבת

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, דראוי לייחד טלית לשבת וכמו שכתב המג"א (סי' רסב סק"ב) והביאו המשנ"ב (סק"ה). ובמקור חיים לחו"י (סק"א) כתב דיש לדקדק יותר במצות ציצית ביום שבת [והוא עפ"י תנדב"א רבה (פכ"ו) מהא דנסמך פרשת מקושש עצים ביום השבת לפרשת ציצית. ע"ש].

עה) הנה חז"ל תיקנו לקדש על כוס שיש בה לפחות רביעית, וכמבואר בשו"ע (סי' רעא סי"א) שאם היה רביעית בצמצום ונחסר צריך להשלימו לרביעית. ע"ש. וכיון שמוזג למסובין מעט יין קודם הקידוש האיך יחול ע"ז קידוש, הלא יש שם פחות מרביעית ודין קידוש על רביעית הוי לעיכובא וכדמוכח להדיא מדברי המ"ב (סי' רעא ס"ו, ס"ק מב). **וכן** יש להוכיח מדברי השו"ע (סי' רע"א סט"ז) שכתב לא יטעמו המסובין קודם שיטעום המקדש אם הם זקוקים לכוסו, ששופך ממנו לכוסות שבידם ריקנים או פגומים, אבל אם היו להם כוסות יין שאינם פגומים רשאים לשתות קודם שישתה המקדש. ע"כ. וכן בסעיף יז כתב השו"ע: שאין צריך לשפוך מכוס המקדש לכוסות יין שלפני

המסובין אלא א"כ היו פגומים שאז צריך לשפוך לכל כוס וכוס כדי שישתו כולם מכוס שאינו פגום. ע"כ. א"כ חזינן דאם המסובין זקוקין לכוסו של המברך מחמת שכוסם פגום אין להם לטעום קודם המקדש כיון שכוסם לא הוי כוס ברכה, וה"ה אם כוסם לא מחזיק רביעית, דג"כ זקוקין לכוס המברך דמה לי פגום ומה לי רביעית תרוויהו לעיכובא דג"כ אין רשאין לשתות קודם המקדש דלא חשיב כוס של ברכה, וא"כ מאי חיבוב מצוה איכא בזה. וכן מוכח מלשון הרא"ש פסחים (פ"י סי' טז) להדיא דפגום לאו דוקא אלא ה"ה שצריך שיהיה להם כוס קידוש מתוקן עם כל דיני כוס קידוש, דכתב בזה"ל: אבל אם היו להם כוסות יין שאינם פגומים וראויים לקדש עליהם רואים כאילו כל אחד קידש על כוסו הרי דדוקא אם יש להם כוס מתוקן לגמרי גם שיש בו רביעית וגם אינו פגום אז חשיב כוס של ברכה ורשאים לטעום קודם המקדש.

וכ"כ בשו"ע הרב (סי' קצ ס"ה), וז"ל: אבל אם אינם זקוקים לכוסו שכוסות שלהם מלאים ואינם פגומים יכולים לטעום קודם שיטעום הוא. ע"כ. הרי דכתב ג"כ שצריך שיהיו מלאים ועכ"פ שיהיה בהם שיעור רביעית.

[ועתה ראיתי שבערוך השולחן (סי' רעא אות מא) כתב אין המסובין רשאים לטעום מכוס של קידוש קודם המקדש, בד"א כשהם זקוקים לכוסו של המקדש כגון שאין לפניהם כוסות בפני עצמם, או שיש להם והם פגומים או ריקנים לגמרי שצריכים לשפוך לתוכן מן הכוס של המקדש וכו'. ע"ש. ולכאו' מדנקט ריקנים לגמרי משמע דאם לא הוי ריק לגמרי ויש קצת יין לא הוי זקוקין לכוס, והדברים תמוהין טובא דודאי זקוקין לכוסו דהרי אין שיעור רביעית בכוס ושמא הא דנקט לגמרי ל"ד הוא].

ולכאורה היה נראה לדחות דכל הנ"ל לא קשור לנד"ד דנהי דאינם רשאים לשתות קודם המקדש אם זקוקים לכוסו, מ"מ זה לא משום שאין שם של יין קידוש על כוסות שבידם, אלא מכיון שהוא בירך על כוס הקידוש צריך לטעום תחילה. ותדע דהרי השו"ע כתב שגם אם שופך להם אחר הקידוש לכוסות ריקנים לא יטעמו קודם המקדש אע"פ שודאי מה ששפך להם המקדש הוי מכוס הקידוש שקידש, וא"כ איכא למימר כיון ששמעו קידוש מכוס שהחזיקה רביעית שפ"ד לקיים מצות טעימה מיין אחר. אבל זה אינו, דמבואר בראשונים דטעם מצות טעימה הוא משום חביבות כוס של ברכה, וכיון ששאר היין שמוזגין להם לא הוי בכלל כוס של ברכה כיון דלא מחזיק רביעית, אין לו ענין בטעימה. ואין להקשות ממה דפסק השו"ע (סי' רעא סט"ו) קידש וקודם שטעם הפסיק בדיבור חוזר ומברך בפה"ג, ואינו צריך לחזור ולקדש והוא הדין אם נשפך הכוס קודם שיטעם ממנו יביא כוס אחר ומברך עליו בפה"ג ואינו צריך לחזור ולקדש. ע"כ. הרי דאע"פ שלא טעם מאותו הכוס של הקידוש יצא

ידי חובת טעימה, אלמא דחזינן דמצות טעימה לא קשורה לכוס הקידוש, וא"כ יש ענין שיטעמו אפי' שלא מן הכוס של הקידוש, וצ"ל דהתם איירי רק בדיעבד.

וראיתי בחוט שני (ח"ד עמ' צה) שכתב, וז"ל: ובעצם הדין שיש לתקן כוסות של המסובים שלא יהיו פגומים א"כ לכאורה ה"ה בעינן נמי שאר דיני כוס, וא"כ צריך שיהיה רביעית לפני המסובים אמנם כיון שלא הוזכר בפירוש אלא ענין פגימה לא בעינן שאר דיני כוס ואין צריך רביעית. עכ"ד. ואחר מחילה רבה הרי מוכח להדיא מדברי הרא"ש דבעי למסובין כל פרטי דיני הכוס וכמו שכתבנו לעיל. שו"ר באשרי האיש (עמ' סד) שנחשב שכל אחד ששתה מכוס של ברכה רק אם יש לכל אחד בכוסו רביעית יין, ואין מועיל זה אם כוסות אלו ליד המקדש, אלא צריך שיהיו ליד כל אחד מהמסובין עי"ש. וכ"כ בספר הליכות שבת (ח"ב עמ' עו) שאם שותים מכוסיות שלפניהם לא הועילו כלום כי החיבוב מצוה לשתות מיין הקידוש ורק ששותים מכוס המקדש הוא חיבוב מצוה. עי"ש.

ומ"מ נראה דאם יודע שלא ישתה מכוס המקדש יש ענין למזוג לו קצת יין ולטעום, ובלבד שיטעום רק אחר שהמקדש יטעום מלא לוגמיו, וטעם הדבר דבכך מרויח לפטור את השתיה שישתה בתוך הסעודה דדוקא אם טועם מהיין פוטר שאר משקין אבל אם לא טועם מהיין לא פוטר שאר משקין. ואע"פ שבלא"ה בתוך הסעודה פטור מלברך על המשקין אע"פ שלא טעם מהיין, מ"מ מפסיד את מה שכתב המחבר (קעד ס"ז) גבי ירא שמים הרוצה להסתלק מן המחלוקת. יעוי"ש.

ועוי"ל דיש בזה ענין לצאת ידי הגרי"ז מבריסק זצ"ל דס"ל דבקידוש היום לא סגי שלא ישתו כל המסובין מהיין, משום שעיקר הקידוש הוא ברכת הנהנין וצריכים גם השומעים ליהנות, כמו שהביאו בספר ברכת אברהם (פסחים קו.) ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' רסב), ולפי"ז אין הכרח לשתות משיורי כוס הקידוש דוקא אלא גם משאר יין שעומד שם על השולחן. ואע"פ שמעיקר הדין אין הלכתא כוותיה דהגרי"ז, דהרי כל דין טעימה מהקידוש נלמד ממעשה דרב אשי במסכת פסחים (קו.), וכמו שכ' הגר"א, והתם מיירי בקידוש של יום, מוכח שאין חיוב על כל המסובים אלא מצוה מן המובחר, וכן משמע מהמ"ב (סי' קעד סק"ג) בשם דה"ח שאפשר לצאת גם בלי לשתות מהיין. מ"מ מהיות טוב לצאת ידי כל הפוסקים. וע"ע בזה בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' יח אות ו) ובשו"ת יחו"ד (ח"ה סי' כ) ובספר מועדים וזמנים (ח"ג וח"ח סי' רמג).

ויש עוד שני פתרונות אם רוצה שיזכו כולם לטעום מכוס הקידוש בשביל חביבות המצוה אם לא רוצה שישתו ממה ששתה פיו, שיכול קודם שטועם לשפוך מעט יין לכוס אחרת, ומזה ימזוג להם וישתה הוא את היין הנותר בכוס. וחכם אחד טען לי שיש בזה חשש

הפסק וכן זלזול במצוה, דלפני שטועם הוא שופך להם יין. אבל הא ליתא, דנעלם ממנו מה שכתבו תלמידי רבינו יונה (הו"ד בב"י סי' רעא) שכתבו בזה"ל: אם אין לאחרים כוסות של יין, והמברך משים מהיין שמברך הוא בכוסות של אחרים, אין רשאים לשתות ממנו, עד שישתה המברך. ע"כ. א"כ משמע מפורש שקודם מוזג המברך לכוסותיהם ואח"כ שותה, ואין בזה לא חשש הפסק ולא זלזול ברכה. וכן הרא"ש (בפרק ג' שאכלו) כתב: אבל אם היו כוסות שלהם פגומים צריך לשפוך מכוס של ברכה לתוך כל כוס וכוס קודם שישתה המברך. ע"כ. ולא דמי למה שכתב המשנ"ב (סי' רצו סק"ד), דהתם שופך ע"ג קרקע דאינו אלא סגולה בעלמא, משא"כ הכא יש מצוה לכל המסובים לטעום מהיין. ואף דהיה מקום קצת לדחות ולומר דתלמידי רבינו יונה והרא"ש סבירא להו דהפסק במעשה לא חשיב הפסק, אבל לפי שיטת רש"י (עירובין נ. ד"ה והרי מעשר) ועוד ראשונים (עי' ברכת ה' ח"א עמ' קנו הערה 75 וע"ע במה שכתבתי לעיל ערך הפסקה במעשה) דסבירא להו דהפסק במעשה הוי הפסק, א"כ לכתחילה אין לעשות הפתרון הנ"ל. מ"מ י"ל דגם רש"י יודה דבכה"ג לא הוי הפסק, כיון דהוי לצורך המצוה של טעימת יין, דאף דההפסק אינו לצורך המקדש גופיה מ"מ כיון דהם יוצאים ממנו מהברכה שבירך הגפן לא הוי הפסק לברכה זו. ודו"ק.

עוד פתרון שמעתי, שיכול להניח בקבוק מלא יין על השולחן, והמקדש יכוון גם על הבקבוק שלפניו שהרי יש בו רביעית ולאחר הקידוש ישפכו מהבקבוק לכוסות, ושו"ר בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' עו) במקרה שנגמר כל היין מהכוס, יש ענין למסובים שישתו מיין אחר שעל השלחן, כדי שיהיה להם שייכות לברכת בפה"ג. ובחלק ב (סי' קסד) כתב בשם מהר"ח פלאג'י שיכוין המקדש בקידושו גם על היין שבבקבוק שעל השלחן ומועיל לטעימת המסובים ממנו כמו מכוס הקידוש. ע"ש. [ועצה זו מועילה נמי בכה"ג שהמקדש רוצה להדר ולקדש ביין ולא במיץ ענבים דהוי מצוה מן המובחר כמבואר במ"ב (סי' רעב סק"ה), ואילו המסובין לא אוהבים יין, ובכדי שלא יפסידו את המצוה מן המובחר שיטעמו כולם מכוס הקידוש יכוון גם על מיץ ענבים שבבקבוק שעל השולחן. א"נ שישתה את רוב הכוס וישאיר מעט מאד מהיין ויוסיף ע"ז מין ענבים ואז לא יהיה נרגש כ"כ היין, ואם אין לו אפשרות לקדש אלא או על היין שרק הוא אוהבו או על מיץ ענבים יש להסתפק מה עדיף, דמצד אחד יש לומר שיקדש על מיץ ענבים משום שעדיף שיהיה הרבה אנשים שיקיימו מצוה בטעימת הקידוש מאשר הוא לבד יקיים המצוה מובחר, או דלמא עדיף שההידור יהיה במהות כוס הקידוש שבה יוצאים יד"ח מאשר הידור חיצוני בטעימת המסובין].

עוד יש לעורר מש"כ בספר שיעורי הגר"פ ברונפמן (ז הל' שבת עמ' צח)

במה שישנם רבים המהדרים בקידושא רבא הנערך בביהכנ"ס וכדו' לטעום מעט מכוס הקידוש, שהרי הסתפק הבה"ל (סי' קעד ס"ב) האם אדם ששותה פחות ממלא לוגמיו יין מהקידוש יכול לשתות אח"כ שאר משקאות בלא ברכת שהכל דשמא רק כששתה כשיעור מלא לוגמיו יין הוי קביעות, ופוטר בזה שאר המשקאות מברכה. ע"ש. ונמצא לפי"ז שהשותה מעט יין מכניס את עצמו בספק האם יוכל לשתות משקה אחר במהלך הסעודה בלא ברכה, ויצא שכרו בהפסדו, והעצה לזה שיברך שהכל על חתיכת ביצה או הרינג וכד' ולאחמ"כ יוכל לשתות בלא ברכה כיון שנפטר בברכה שבירך על הביצה. ע"ש.

מערכת היו"ד

מערכת היו"ד

יהי רצון - קודם שלומד תורה חייב לומר את תפילת רבי נחוניא בן הקנה "שלא אכשל בדבר הלכה" וכו', וכן בסוף הלימוד יאמר את התפלה של אחר הלימוד "מודה אני" וכו', ורבים אינם משימים על ליבם לאומרם. ועצה טובה לזכור לאומרם שירגיל עצמו לומר את התפלה של קודם הלימוד בסוף ברכות השחר, ואת התפלה של אחר הלימוד סמוך לק"ש שעל המיטה כחלק מהנוסח של סדר ק"ש וכך לא ישכח לאומרו.[עו]

עו) כן איתא במסכת ברכות (כח:), תנו רבנן: בכניסתו מהו אומר? יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ביציאתו מהו אומר? מודה אני לפניך ה' אלהי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, שאני משכים והם משכימים - אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים, אני עמל והם עמלים - אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אני רץ והם רצים - אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת. [ועיין בנו"כ על השו"ע (סי' קי ס"ח) עוד גירסאות על הגמרא בנוסח התפלה]. וכתב הרמב"ם בפירוש המשנה (פ"ד מ"ד) דממה שלא כתוב בתפלתו מה היה אומר אלא מהו אומר משמע **שכל הנכנס לבית המדרש חייב לאומרו**. וכ"כ רע"ב במשנה שם. וכ"פ השו"ע (סי' קי ס"ח). וכתב הט"ז (סי' קי סק"ח) שגם מי שיושב ללמוד ביחידות צריך להתפלל אותה ובפרט מי שהגיע להוראה. ואע"פ שהשטמ"ק (ד"ה רבי) כתב שהתנא אינו מחדש דין להלכה אלא קמ"ל שמי שרוצה לומר תפילות אלו הרשות בידו, מ"מ כיון שהשו"ע פסק שצריך לאומרו הכי נקטינן.

כמו"כ יש להעיר כשאומרים את הפסוק בסוף היהי רצון (ומקורו מדברי האריז"ל וכמש"כ המג"א ס"ק טז) "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" (משלי ב ו) ישנם רבים שעושים הפסק במילה "מפיו", אבל אינו נכון, כי האתנח נמצא תחת המילה חכמה ואח"כ אומר יחד מפיו דעת ותבונה. ודו"ק. [אולם עיין במצודת דוד שכתב, וז"ל: יתן חכמה מפיו ר"ל יגלה לך מסתרי החכמה כאילו מפיו יאמר לך. משמע שהבין

שהמילה מפיו חוזרת על החכמה, אולם כאמור פשטות הפסוק שהאתנח תחת המילה חכמה לא כפירושו, וכן מביאור המלבי"ם שם לא משמע כפירושו].

עוד תפילה שרבים אינם יודעים

וישנה עוד תפלה שרבים לא יודעים, והוא מה שהביא הביאור הלכה (ריש סי' א): נכון מאוד ליזהר לומר לפני שחרית "מודה אני לפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי שהוצאתני מאפלה לאורה", ולפני מנחה "מודה אני לפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי שכשם שזכיתני לראות כשהחמה במזרח כך זכיתי לראותה במערב" ולפני מעריב "יהי רצון מלפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי כשם שהייתי באפלה והוצאתני לאורה כן תוציאני מאפלה לאורה". וע"ע ערוך השלחן (סי' א הלכה כט) במה שכתב ליישב מה שהשמיטו כל הפוסקים תפילות אלו, דהוא מפני שהבבלי חולק על הירושלמי וס"ל שהג' תפילות הוא כנגד אבות או כנגד תמידים, והירושלמי סובר שהוא כנגד הג' תפילות הקטנות הנ"ל, וש"מ דהבבלי ס"ל שאין תפילות כאלה. ע"ש. אולם דבריו דוחק גדול הם, משום דאין זה מוכח דפליגי, דהרי יש לומר דגם הבבלי סובר שיש את התפילות הללו, אלא דלא תקנו תפלות כנגדם. הגע בעצמך, וכי הירושלמי (וכן מ"ד שמשום אבות תקנום) לא סובר שהקריבו קרבן התמיד, אלא ודאי דרק סובר שלא כנגדו תקנו, וה"נ נימא דכו"ע ס"ל תפילות אלו אלא דפליגי האם כנגדם תקנו או לא.

לעשות תשובה קודם הלימוד

ודע שכמו"כ מן הראוי לעשות תשובה קודם הלימוד, שחס ושלום לא יאמר עליו "ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי" (תהילים נ, טז), וכמו שכתב מרן החיד"א זצוק"ל בספרו מורה באצבע (א, א) שיהרהר בתשובה קודם לכל לימוד ולכל מצווה, מפני שאם לא שב בתשובה על עוונותיו אין חפץ לה' בתורתו ובתפילתו, כמו שכתוב בתהילים (נ, טז) "ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי", וכן כתוב בתהילים (לד, טו) "סור מרע ועשה טוב", שמתחילה צריך לבער הרע מקרבו ואח"כ לעשות טוב. ע"ש.

לכוון בלימוד התורה להדבק בה'

כמו"כ יש לכוון בלימוד התורה להדבק בהקב"ה, וכמו שכתב בנפש החיים (שער ד פרק ו): לזאת האמת, שזו היא הדרך האמיתי אשר בזה בחר הוא יתברך שמו, שבכל עת שיכוון האדם עצמו ללמוד, ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל, עכ"פ זמן מועט ביראת ה' טהורה בטהרת הלב, להתוודות על חטאתו מעומקא דלבא, כדי שתהא תורתו קדושה וטהורה ויכוון להתדבק

בלימודו בו בתורה בו בהקב"ה, היינו להתדבק בכל כוחותיו לדבר ה' זו הלכה, ובזה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול, ולזאת ראוי להאדם להכין עצמו כל עת קודם שיתחיל ללמוד, להתחשב מעט עם קונו יתברך שמו בטהרת הלב וביראת ה', ולהטהר מעוונותיו בהרהורי תשובה, כדי שיוכל להתקשר ולהתדבק בעת עסקו בתוה"ק בדבורו ורצונו יתברך שמו, וגם יקבל ע"ע לעשות ולקיים ככל הכתוב בתורה שבכתב ובעל פה ואשר יראה ויבין דרכו והנהגתו מתורה הקדושה, וכן כשרוצה לעיין בדבר הלכה ראוי להתפלל שיזכהו יתברך לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא לכוון לאמיתה של תורה. ע"ש. וכי"ב כ' בספר יושר דברי אמת (קונ' ראשון אות ו')

ולכן רצוי להוסיף ביהי רצון, "והריני מתחרט על חטאותי מעומק הלב ומקבל עלי בלא נדר לעשות כל מה שכתוב בתורה, והריני מכוין בלימודי להדבק בה' יתברך, והריני בא לקיים מצות עשה של לימוד תורה", וכמו שכתב לנכון בספר ואין למו מכשול (הל' ת"ת שו"ע סי' קי ס"ח).

ללמוד בכולל מחוץ לעירו

כמו"כ יש מעלה וחשיבות גדולה ללמוד בכולל שהוא מחוץ לעירו, שבכך יתנתק מצרכי ביתו ויהיה שקוע בתורה, וסוד ההצלחה בלימוד התורה מלבד ריבוי התפילה, הוא השקידה הבלתי פוסקת לנתק עצמו מכל העולם ולהיות כל כולו שקוע בדברי התורה, ולא בכדי שיבחו חכמינו את התלמידי החכמים שיוצאים ועוסקים בתורה מחוץ לביתם כפי המבואר במסכת בבא בתרא (ח.) על הפסוק בפרשת וזאת הברכה "והם תוכו לרגליך" (דברים לג ג): תני רב יוסף, אלו תלמידי חכמים שמכתתין רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. ובמסכת ברכות (סג:) מבואר דתלמידי חכמים נקראים "מבקשי ה'" על שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. ובמסכת עירובין (נד:) איתא "רוכבי אתונות" (שופטים ה, י) אלו ת"ח שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. ובמדרש שיר השירים עה"פ "האלף לך שלמה ומאתיים לנוטרים את פריו" (שיר השירים ח, יב) איתא בזה"ל: האלף ללומדים שלא במקומם, ומאתיים ללומדים במקומם. ועיין במסכת סוטה (כא.) ברש"י (ד"ה ונטרן לגברייהו). וע"ע בזהר חדש (דף קז ע"א), וברעיא מהימנא פרשת (פנחס דף רמז סוף ע"א). ובביאור הדבר כתב האור החיים הק' (ריש פרשת בחוקותי) על הא דכתיב שם "אם בחוקותי תלכו" וגו' בדרכו השביעי, וז"ל: עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל באבות (פרק ד משנה יד) הוי גולה למקום תורה, שצריך לכתת רגליו ממקום למקום ללמוד תורה, צא ולמד דבריהם ז"ל בגמרא במסכת חגיגה (ה:) ובמסכת כתובות (דף סב:) ובמסכת שבת (קמז:), כי כולן היו גולין ללמוד, ויש שהיה

יום הכיפורים – כשנופלים על פניהם ביוה"כ על הריצפה בשעת אמירת העבודה, ושוטחים בגד שיפסיק ביניהם לקרקע, ישנם שמניחים ההפסק רק בין הברכים לקרקע

הולך ששה חודשים וחוזר כמו כן לעסוק ביום אחד, והוא אומרו "אם בחוקותי" שהיא עסק התורה, צריכים ש"תלכו" ממקומכם אחריה, גם כדי שתהיו פנויים **אין נכון ללמוד והוא בביתו כי יטרידוהו בצורכי הבית, לכן יעזוב את אביו ואת אמו ויסע ממקומו ללכת אחריה. עכ"ל.** והכי איתא בשיטמ"ק עמ"ס כתובות (עה.) בשם הריב"ש דכשאדם לומד חוץ למקומו קובע לימודו יותר ומצליח לפי שאינו מתבטל. ע"ש.

וכתב בספר ואדעה עדותיך (עמ' כד) שיש להתריע מאד בדורנו אנו, שגם אלו שכבר יוצאים ללמוד חוץ לביתם מצא היצה"ר כר נכבד להפריע להם ברציפות לימודם, והוא על ידי מגיפת הפלאפונים שהתפשט גם אצל לומדי התורה חובשי בית המדרש. ע"ש.

שאין להפוך ספר על פניו

עוד יש לעורר מה שכתב הרמ"א (יו"ד סי' רפב ס"ה) על דברי השו"ע שם שכתב שאסור לזרוק כתבי הקודש, ואפילו הלכות ואגדות, והוסיף הרמ"א שכמו כן אסור להפוך אותו על פניהם, ואם מצאם כך, צריך להפכו. ע"ש. וכן עורר בספר קדושת בית הכנסת ובית המדרש (שמירת כבוד הספרים, עמ' ערב).

נתינת סידור או ספר לקטן

עוד כתב בספר הנ"ל (עמ' רעג) לעורר על אלו האנשים שמביאים ילדים לבהכנ"ס, ומאחר שרוצים שהילד יהיה בשקט, נותנים בידו סידור וכדומה, והילדים מקמטים את הדפים ולפעמים גם נקרעים הדפים, ולא טוב עושים. ע"ש.

אין להכניס שערות הזקן לפה

ולסיום אמרתי להעיר עוד דבר שמצוי בלומדים, והוא מש"כ רבינו יוסף חיים זיע"א בספר כתר מלכות (נדפס בסו"ס עוי"ח מהדורת סאלם, אות רד) שמאחר והידים עסקניות הם, ויש הרבה בני אדם שדרכם להכניס שערות הזקן שלהם בפיהם, ובפרט בעת שמחשבים ומעיינים באיזה דבר, וצריך להזהר בזה שלא לעשות כן, כי כבר ידעת מה שכתוב באדרא רבא (זוהר ח"ג דף קלד ע"א) וכו'. ע"ש.

ופניהם מגולים נגד הקרקע, אמנם אין זה נכון, אלא ההפסק צריך להיות בעיקרו בין הפנים לבין הקרקע.[עז]

עז) **כן** מבואר ברמב"ם (פ"ו מהל' ע"ז ה"ז). וכמ"ש לעורר בספר פסקי תשובות (סי' קלא אות כז), **וכתב** דלא כטעות ההמונים שמניחים ההפסק רק בין הברכים לקרקע ופניהם מגולים נגד הקרקע. ע"ש.

האם מותר לעשות שכיבות סמיכה

ובהיותי בזה עלה במחשבה לפני לעורר על אודות אלו שעושים שכיבות סמיכה ברצפה, וכן מצוי שמתכופפים מתחת למטה להוציא חפץ, או שמתקנים אנסטלישייה וכד', שנכשלים באיסור של "אבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה" (ויקרא כו, א), והיינו שאסור להשתחוות על האבן אפילו שכוונתו לשמים. והאיסור הוא לאו דוקא באבן משכית אלא גם ברצפת אבנים כמבואר ברמ"א (סי' קלא ס"ח) ובמשנ"ב (שם סק"מ), ואע"פ שמן התורה אינו אסור כי אם כשמשתחוה בפישוט ידים ורגלים, מ"מ אסור מדרבנן גם כשמשתחוה דרך קידה, דהיינו שנופל על אפיו על הרצפה בלא פשוט ידים ורגלים, וכמבואר במשנ"ב שם.

שוב ראיתי בשו"ת אבני ישפה (ח"ב סי' ז), שעמד על זה, וכתב להעיר על אותם שעושים שכיבות סמיכה, שלכאורה עוברים בזה על איסור של השתחוויה על אבן משכית, שהרי מה שעושים בלי כוונה להשתחוות איננו מועיל, מכיון שהוא פסיק רישא, ובאיסורים אין היתר של אינו מתכוון פרט לשבת שמלאכת מחשבת אסרה תורה (ע' רא"ש פרק שמונה שרצים, ובמשנ"ב סי' שכ ס"ק נג), ואעפ"י שיש לחלק דכאן הוי כמתעסק שהרי אין לו כוונה כלל למעשה השתחויה, אמנם אין נראה לחלק בהכי, ולכן הרוצה לעשות התעמלות כזאת יראה לעשות אחת העצות הנ"ל (שנזכרו בדבריו לעיל שם). ע"כ. אולם שוב סיים שם וכתב בשם גאון אחד שאמר שאין בזה שום איסור, כי איסור השתחויה זה תלוי בכוונה להשתחוות ובלי זה אין לקרוא לזה השתחויה. ע"ש. א"כ לפ"ז יש להליץ על אותם שעושים שכיבות סמיכה או שמתכופפים מתחת למיטה להוציא חפץ, או שמתקנים אנסטלישייה וכד', דאינם מתכוונים כלל לשם השתחוויה, דשפיר דמי.

ואם מתכופפים ושוחים באופן שאין פניהם דבוקים בקרקע, בזה אין איסור כלל כמבואר במשנ"ב (סי' קלא סקמ"א). וכ"ש אם עומד על הברכיים לבד, שאין איסור בדבר. ועתה ראיתי בשו"ת דולה ומשקה (עמ' 250) שנשאל הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א,

יין - ישנם רבים שמחבבים יין ושותים ממנו בתוך הסעודה, ואת הקידוש והזימון עושים על מיץ ענבים, וצריך ללמדם שיש בזה ביזוי למצוה, לכן יעשו גם הקידוש והזימון על יין. ומ"מ מסתבר שכאשר עושה כן מחמת שבעת הקידוש בטנו ריקה וקשה לו אז שתיית היין, שפיר דמי לעשות הקידוש על מיץ ענבים.[עח]

יין נסך - יש להזהר מלשתות יין באולמות שמצוי שמוזגים את היין בבר, מחללי שבת בפרהסיא במלאכות דאורייתא, כגון שנוהג במכונית בשבת, או שמעשן סיגריה ברה"ר בשבת, דאם נוגע ביין הרי הוא אוסר את היין במגעו, ואם יצק מן הבקבוק של היין

האם יש איסור לעמוד על הברכיים לבד על הרצפה שלא לשם השתחויה. והשיב: נוהגין להחמיר כי הוא מנהג הגויים. ע"כ. הרי שהוא כתב ג"כ שכל האיסור הוא רק מצד מנהג הגויים ולא מצד השתחויה על אבן משכית. ומ"מ גם מה שכתב שם דהמנהג להחמיר משום מנהג הגויים, כמדומני שהיום לא נוהגים בזה, ובפרט בני ספרד. וכ"כ הרב העורך שם בהערה (מספר 594), וז"ל: ושמעתי שיש אומרים שבזמנם שחיו בין הגויים הנוצרים והמוסלמים שכך נהגו להתפלל לע"ז שלהם, לכן הרחיקו מזה מאוד, אבל בזמנינו שאין חיים אצלם כלל, ואם רואים את צורה זו אולי יש מקום פחות להחמיר בזה. וצ"ע. עכ"ל. ולדידי הדבר פשוט להיתר. ועיין בספר חוט שני (פסח עמ' פח) שכתב, וז"ל: להתכופף על הברכיים בזמן בדיקת חמץ אין בזה איסור מן הדין, אלא זוהי הנהגה מקובלת להזהר בזה, ועל כן בערב פסח בזמן בדיקת חמץ שקשה להזהר בזה יש להקל. עכ"ל.

עח) כ"כ המ"ב (סי' קפב סק"ט), שאם יש לו שני מיני משקין, יברך על אותו מין שהוא חביב עליו, וכ"ש אם מתחילה קודם ברהמ"ז שתה ממנו מפני חביבותו בודאי מהנכון לברך ג"כ עליו ולא על משקה האחר, שלא יהיה שלחנך מלא ושולחן רבך ריקם (ביצה כ:). ומ"מ אם עושה כן מחמת שקשה לו לשתות יין על בטן ריקה שפיר דמי, וכמו בפסח שיש הרבה ששותים כוס ראשונה ושניה מיץ ענבים, וכוס שלישית ורביעית על יין, משום שבתחילה בטנן ריקה ולאחמ"כ שבטנם מלאה שותים יין כהרגלם.

אל תוך הכוס, מה שבתוך הכוס נאסר, ומה שעדיין בתוך הבקבוק אינו נאסר.[עט]

עט) כ"כ הב"י (יו"ד סימן קיט) בשם הרשב"א שהביא דברי רבינו יונה שמחלל שבת בפרהסיא יינו יין נסך. וכן כתב בהלכות גדולות (הלכות שחיטת חולין) שמומר לעבודה זרה ולחלל שבתות בפרהסיא עושה יין נסך, דלגבי מומר, שבת וע"ז כהדדי נינהו. עכ"ל. וכן כתב בשו"ת הריב"ש (סימן ד) דמומר לעכו"ם או לחלל שבת בפרהסיא דינו כנכרי ושחיטתו נבלה, ואוסרים יין במגען. וכן בשו"ע (יו"ד סי' קכד ס"ח) איתא, מומר אף על פי שהוא מהול עושה יין נסך במגעו. וכ"כ לעורר בהליכות עולם (ח"ז פרשת בלק ה"י), וכתב שם לחלק בין מה שבתוך הכוס למה שבתוך הבקבוק. וע"ש שהביא שי"א שאם הוא מתפלל בשבת ומקדש על היין בשבת, ואומר זכר למעשה בראשית, אע"פ שהוא מחלל שבת בפרהסיא, אינו מנסך את היין, ויש חולקים, והמקלים בזה יש להם על מה שיסמוכו. וע"ע בשו"ת להורות נתן (חלק א סימן לט), ובשו"ת עשה לך רב (חלק ה סימן כ).

חילונים בזה"ז אם הוי כתינוקות שנשבו לענין יין נסך

ובשו"ת תשובות והנהגות (כרך ב סימן תרנד) כתב שאין להתיר מגע מחללי שבת בזה"ז מטעם שכתינוק שנשבה דמי, משום דנראה שעיקר התקנה לאסור את פתם ויינם היינו משום שבמגע עמהם עלולים להגיע לידי קירוב וחיתון, והאי טעמא שייך אפילו שהוא אנוס, הנה כל זמן שהוא מקולקל מזיק לנו וגזרו עליו. ע"ש.

ועתה ראיתי בספר חשוקי חמד על מסכת עבודה זרה (כט:) שנשאל במגיד שיעור, המוסר שיעור ליהודים שעדיין אינם שומרים תורה ומצוות, והם עדיין מחללים שבת בפרהסיא, והנה באחד הימים אחד המשתתפים בשיעור שהוא עדיין מחלל שבת בפרהסיא, אך מתחיל קצת להתקרב, הביא יין וסיפר לכולם שנולדה לו בת, והוא רוצה שכולם ישתו לחיים, המגיד שיעור לא ידע מה לעשות איך ישתה, והלא הוא מחלל שבת בפרהסיא ודין היין כיין נסך, מאידך אם לא ישתה, הוא עלול להפגע מאד, ולהפסיק לבא לשיעור, וכל התקדמותו ביהדות עלולה להעצר? והשיב: דלכאורה יש כמה צירופים להקל, דיעויין בשדי חמד (מערכת מ סימן פו) שהאריך בזה מאד, והביא מחלוקת בין גדולי הפוסקים, אם יינו יין נסך, כמבואר בפשטות בבית יוסף בשם הרשב"א, או שאין יינו יין נסך, כי הרי אינו מנסך לעבודת כוכבים, וגם אין בנותיהם אסורות, אלא שהכוונה ברשב"א, שאינו נאמן לומר שגוי לא ניסכו. שוב הביא דברי שו"ת יהודה יעלה (סימן נ) שהאריך להקל, לענין

מחלל שבת בפרהסיא, שבזמנינו שהדור פרוץ אין להרחיקם ולדחותם בשתי ידים, שלא יפקרו טפי, ויותר טוב לקרבם בזרוע. ע"ש. עוד יש לדון מה הדין בשקצת התחיל להתקרב, שהרי מצינו בבנין ציון החדשות (סימן כג) שכתב, וז"ל: ופושעי ישראל שבזמנינו לא ידענא מה אדון בהם וכו', ויש בהם שהם מחללים שבת במלאכות דאורייתא ודרבנן, והרי מחלל שבת נחשב כמומר מפני שהכופר בשבת כופר בבריאה ובבורא. וזה מודה ע"י תפילה וקידוש וכו'. עכ"ל. כמו כן יש לצרף לזה את דברי החזו"א (או"ח סימן פז אות יד הובאו דבריו בשונה הלכות סימן שפה סעיף ח) שדן את אלו שאינם שומרים תורה בימינו כתינוקות שנשבו, וכל עוד שלא הוכיחו אותם כפי הצורך, אינם נחשבים למומרים. לאור כל זאת בנדוננו, אולי יש מקום להקל לשתות מיינו, והצעתי את דברי לפני מו"ח הגרי"ש אלישיב זצ"ל וקבלו בדוחק רב, ואמר שעם כל מה שאמרתי, הוא מייעץ למגיד שיעור להתחמק ולא לשתות. ואם רואה צורך גדול לא לביישו יטעמו "משהו" ולא יותר. וזאת מדין "הקל הקל". עכ"ד החשוקי חמד.

אולם לפי מש"כ התשובות והנהגות הנ"ל אין להביא ראיה מסברת הבנין ציון והחזו"א שחילונים בימינו דינם כתינוקות שנשבו, שכל זה אמור לענין לצרפם למנין וכד', אבל גבי יין נסך שעיקר התקנה שעלולים להגיע לידי קירוב וחיתון, והאי טעמא שייך אפילו שהוא אנוס כל זמן שהוא מקולקל, יש מקום לאסור. ואיברא דדברי התשובות והנהגות אין מוכרחין ע"פ מש"כ הר"ן בחידושיו ריש חולין (דף י ע"ב), וז"ל: הלכך אי מומר לע"ז הוי מומר לכה"ת כולה כיון דככותי גמור הוא, בכלל גזירתן הוא, אף על פי שאין בבנותיהם איסור חתנות מן התורה. עכ"ל. ומדבריו למד בשו"ת הר צבי (יורה דעה סימן קה) דעיקר הדבר תלוי אם דינו כעכו"ם או לא, ואם יש לו פסול הגוף וחל עליו שם נכרי, שוב הוא נכלל בכלל הגזירה של סתם יינם שגזרו על כל המכונה בשם עכו"ם, וכבר מבואר בשו"ע שמחלל שבת בכלל גוי לכל דבריו, ואין לנו לדון בפרטות על מחלל שבת זה אם שייך בו גזירת בנותיהם, דחשש זה הוא טעם רק על כללות הגזירה שגזרו על מי שאין לו תורת בן ברית, ואח"כ ממילא נגררים ונכללים גם אלה שלא שייך בהם טעם הגזירה, ורק משום כדי שלא תחלק בין אלה שאינם בני ברית משפט אחד להם. ע"ש. וא"כ י"ל דה"נ מחללי שבת בזה"ז הוי כתינוקות שנשבו ולא מכונים בכלל עכו"ם ולא היו בכלל גזירה זו.

וע"ע בילקוט יוסף (שובע שמחות א, פרק י ה"ב) שכתב אודות רבנים המסדרים חופות, שאם החתן והכלה הם מחללי שבת בפרהסיא, יש להקפיד לברך על יין מבושל. ולכן רב מסדר קידושין ההולך לסדר חופה אצל חילוניים, טוב שיקח עמו יין מבושל. ואם לא השיג יין מבושל, ומסדר הקידושין נתן לחתן ולכלה לטעום,

יביאו כוס אחר לברכות הנישואין, שמאחר שהם טעמו מהיין מה שנשאר בכוס נעשה יין נסך, וממילא אם הרב המברך ברכות הראשונות ירצה להחמיר לטעום מהיין, הרי יכשל בטעימת יין נסך. ומה שמוסיפים על הכוס מעט יין קודם ברכות הנישואין אין זה מתקן את היין נסך שבכוס. ולכן רצוי שבאופן כזה יביאו כוס שני לברך עליו ברכות הנישואין, [וכדי שלא לפגוע בבני המשפחה יסבירו להם שלכתחלה צריך כוס אחר ל"שבע ברכות"]. ומעיקר הדין אין צריך שיטעמו מהיין אחר ברכות הנישואין, כיון שברכת הגפן שמברכים אחר קריאת הכתובה אינה כדין ברכת הנהנין אלא כדין ברכות השבח, ומכל מקום בבחינת עצה טובה עדיף שיקחו כוס אחר וימזגו שוב מהבקבוק לתוכו, וכך ינצלו מחשש איסור שתיתת יין נסך. ע"ש. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (כרך ב סימן תרנד), שהרוצה להחמיר יקח מיץ ענבים מבושל, ותו אין בו משום יין נסך, וכן אני מזהיר שבלאו הכי מצוי אחרים מלבד החתן נוגעין ופסלי היין, ע"כ רצוי שהרב יביא עמו יינו המבושל ואין בו חשש אפילו יגעו בו שאין בזה משום נסך כלל. [והתם כתב סברא שמעיקר הדין יש מקום להקל אפילו ביין לא מבושל, דכיון שאין היין שלו ורק משום שתייתו נאסר יש לומר דהואיל וטרוד הוא במצוה לשתות לא חיישינן שמנסך, ודינו כמגע בלא כוונה, המבואר בע"ז (נח.) גבי אגרדמים שטעם מן הכוס, וא"כ י"ל דמחלל שבת במגע שלו שלא בכוונה שרי אף בשתיה, דלא חמיר מישמעאלי כמבואר בדרכ"ת בשם האשכול, ועוד דקי"ל (בסי' קכ"ג ס"א) ברמ"א דמותר בשתיה והארכנו בזה במק"א, וקצת ראיה לכך מחולין (פז.) דרבי כיבד צדוקי לברך על היין ולא חשש לנסך כיון שבמצוה טריד לא חיישינן לכך, ועיין במועדים וזמנים (חלק ח סי' רמו במכתב ד) בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א. ע"ש].

הנוגע בגוי ובמומר יטול ידיו

ולסיום יש לציין למש"כ בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' ו) ובספר רוח חיים (סי' ד סק"ב) שלפי דברי הזוה"ק (פר' ויחי דף רכ) הנוגע בגוי יש לו ליטול ידיו, וכ"כ הכה"ח (סי' ד ס"ק פא), ולפ"ז יש לתת את הדעת שאם נפגשים עם אנשים עסקים שאינם בני ברית או ישראל מומר ולוחצים את ידיהם שיש ליטול ידים לאחר מכן. ואע"פ שהפמ"ג (במש"ז סי' ד סק"ז) כתב שהעולם לא נזהרים בזה, והביא לזה ראיה מההיא דקברי עכו"ם לא מטמאים וכו' ע"ש, מ"מ נראה שהעיקר כדברי הגר"ח פלאג'י, דכן מבואר בזוה"ק, וכן בפרקי דר"א (פכ"ט) איתא כן דהנוגע בגוי כאילו נוגע במת. וכ"כ בהלכה ברורה (סי' ד אות נח), ועי"ש שהביא בשם בשם שו"ת לב חיים (ח"ב סי' ד) שאף הנוגע באשה נדה כגון אב ובתו או הבן באמו או הנוגע בנדה בשגגה, יטול ידיו. ועוד עיין בילקו"י (סי' ד עמ' תכג). אמנם עיין בס' מנחת גדעון (ח"א עמ' קיח, ועמ' דש,

ימות המשיח - יש להעיר במה שנכשלים העולם בלא כונה כשמתבטאים "אעשה לך דבר פלוני כשיבא המשיח", או שאומרים "עד שתעשה זאת יבוא משיח" "המשיח יבא לפני שתעשה זאת" וכד', שהאומרו מראה על חוסר הציפיה לבואו של המשיח בכל רגע.[פ]

ועמ' שי) שהביא בשם הזכרונות אליהו (ח"א מערכת נ', סי"א, עמ' כח) שלאחר שהביא דברי הגר"ח פלאג"י בספרו לב חיים (הנ"ל) כתב עליו, וז"ל: ולפקד"נ שאין צריך, כיון שהאדם הוא בריה, וטומאה דקה אינה הולכת בנטילה, דמה שכתב בזוה"ק שהם טמאים, לא לענין שמטמאים אחרים ויוצאה ע"י נטילה, אלא טומאה דקה שאינה יוצאה ע"י נטילה, ואם הלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר, ובפרט שדבר זה שנוגע ביד גוי הוא שכיח הרבה, ואם היה צריך נטילה לא היו שותקים ממנו לא ראשונים ולא אחרונים. ועיין פלא יועץ מערכת טומאה שהזהיר להתרחק מליגע בגוי, אבל לא לענין להצריכו נטילה, שהטומאה שלו אינה יוצאה בנטילה כיון שלא אמרו רז"ל צריכה נטילה. עכ"ל. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ג סימן א' סוף אות ט') שהביא דברי הלב חיים הנ"ל שהנוגע בגוי צריך נט"י, וכתב עליו שכבר דחאו הרה"ג החסיד מהר"א מני בזכרונות אליהו הנ"ל. עכ"ד. ומשמע דהכי ס"ל. עכת"ד המנחת גדעון. ולכן המיקל בזה יש לו על מי שיסמוך.

פ) כ"כ להעיר בספר שיעורי מעשה אפוד (עמ' קלג). ע"ש. ואין להקשות מהא דאיתא במסכת סוטה (מח:): כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו המתים ויבא משיח בן דוד. וכ"ה ברש"י בקידושין (סט:), זה אינו, דהתם פירושו שנחמיה אמר להם שהם לא יאכלו מהקדשים עד שיבא המשיח שאז יתברר הייחוס שלהם, והיינו כאדם האומר לחבירו עד שיבא המשיח עדיין אנו בגלות ובהסתר פנים. ופשוט.

והנה כתב הרמב"ם (הל' מלכים ומלחמות פי"א ה"א), המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד וכו', וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי תורה העידה עליו, שנאמר "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים, וכו', ואם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך, והביאך ה' אלהיך וכו'" (דברים ל, ג-ה). ע"כ. משמע מדברי

הרמב"ם דאף אם מאמין במלך המשיח שיבוא, אך אינו מחכה לביאתו, אפ"ה הרי זה כופר. וכן דייק מדבריו הגרי"ז מבריסק [הובא דבריו בהגדה של פסח מבית הלוי ובילקוט לקח טוב (דברים ב עמ' קלט), ובעוד מקומות] שחלק ממצות האמונה בביאת המשיח היא הציפייה לבואו בכל רגע ורגע.

ודברי הרמב"ם הללו נפלאו ממני, דבשלמא מי שלא מאמין שמלך המשיח יבא הוי כופר, כדמייתי הרמב"ם קרא, דכתיב "ושב ה' וכו'", והוא לא מאמין שה' ישוב, אבל מהיכא חזינן דאם לא מחכה לו הוי כופר, ואדרבה מדברי הגמרא במסכת סנהדרין (צז:) משמע דאינו אלא מעליותא בעלמא לחכות למשיח, דאיתא התם, וכי מאחר ומידת הדין מעכבת שיבא משיח אנו למה מחכים, לקבל שכר שנאמר "אשרי כל חוכי לו וכו'" (ישעיה ל, יח). ע"כ. הרי דמה דמחכים אינו אלא כדי לקבל שכר שאנו מחכים למשיח, ולדברי הרמב"ם הרי הוי כופר אי לא מחכה למשיח, וא"כ מאי הא דקאמר למה אנו מחכין.

ואחר העיון נראה דכוונת הרמב"ם בכה"ג שאדם חישב הקץ וראה שלא בא המשיח באותו זמן, ואומר ששוב לא יבא לעולם, אבל מאמין בלבו שמלך המשיח היה צריך לבא בכה"ג, ושפיר מייתי הרמב"ם דכופר הוא מקרא דושב ה' וכו', דהתורה מעידה שה' ישוב לגאול את עם ישראל והתורה היא נצחית ומי שלא מאמין בה כופר הוי. ומהאי טעמא נמי אמרו שם בסנהדרין תיפח עצמן של מחשבי קיצין, שהיו אומרים כיון שהגיע הקץ ולא בא שוב אינו בא.

ועוד יש לומר, דכוונת הרמב"ם באדם שאינו מחכה לו מחמת שנתמעט אצלו מעלתו, וסובר דאינו אלא כשאר מלכים שהיו מעולם, וכה"ג ודאי דכופר הוי, דניבאו עליו כל הנביאים שיהיה לו יתרון ומעלה וכבוד על כל מלכים שהיו מעולם. וכן משמע מפירוש המשניות לרמב"ם בסנהדרין (פ"י מ"א ד"ה היסוד הי"ב) דכתב, וז"ל: ימות המשיח, והוא להאמין ולאמת שיבוא ולא יחשב שיתאחר, אם יתמהמה חכה לו, ולא ישים לו זמן, ולא יעשה לו סברות במקראות להוציא זמן ביאתו, וחכמים אמרו (סנהדרין צז:) תיפח עצמן של מחשבי קיצין, ושיאמין שיהיה לו יתרון ומעלה וכבוד על כל המלכים שהיו מעולם כפי מה שניבאו עליו כל הנביאים ממשה רבינו ע"ה עד מלאכי ע"ה, ומי שנסתפק בו או נתמעט אצלו מעלתו, כפר בתורה, וכו'. עכ"ל. הרי דכתב דמי שממעט ערכו של משיח הרי זה כופר, ואפשר דלזה נתכוין בהלכותיו. (ומילתא אגב אורחיה קמ"ל שלגר"א נתגלה הקץ וכתב ע"ז בספרא דצניעותא (פ"ה), ועיין בביאור הגר"א לתיקוני הזוהר (נז ע"א) והשביע שם שמי שהבין את דבריו שלא יגלה לאחרים. ע"ש).

וכ"כ לעורר בספר למנוע מכשול (ח"א עמ' 183), וז"ל: ישנם אנשים שאומרים שהם מאמינים בביאת המשיח

ימי טוהר - יולדת שספרה שבעה נקיים כדת, וטבלה, ולאחר מכן ראתה דם ואפילו

וחושבים שיצאו בכך ידי חובה, אולם אין די בכך מבחינת ההלכה, כיון שצריך לחכות לביאתו, שהרי כתב הרמב"ם: המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה וכו', וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו, הרי למדנו מדברי הרמב"ם שיש חיוב לחכות לביאתו והציפיה למשיח צריכה להיות כמו שנמצאים להבדיל בתחנה וממתינים לאוטובוס שיגיע, וכל קול מכונית שעוברת מביטים האם זה האוטובוס שממתינים לו וכל הזמן מחכים ומחכים מתי יבוא האוטובוס, וכך צריך כל הזמן לצפות למשיח, וכמו שהביא בספר לקחת מוסר (עמ' מו) בשם אביר המעיינים הגרב"צ אבא שאול זצ"ל. ועי' בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' ח). וע"ע בס' ואני תפילה (עמ' שכ) שהצדיק חכם מנשה לוי זצ"ל, שהיה עמוד התפילה בדורנו, לא פסק אף פעם מלדבר על משיח ועל ביאתו הקרובה. ע"ש.

ליזהר מדיבורי כפירה

עוד אעיר, שהיושבים שבעה על הנפטר, והמנחמים, צריכים להשגיח על מה שמוציאים מפיהם, שלא יאמרו דברים שיש בהם חסרון בהשגחת ה' כגון "מה אפשר לעשות", דמשמע שאם היה אפשר לעשות היה עושה נגד רצון ה' וכדאיתא בב"ק (לח.) דהוי גידוף. וכ"פ הרמ"א (יור"ד סי' שעו ס"ב). או שאומרים "כל הטובים סובלים", "לא מגיע לו" "אם היה הולך לשם לא היה קורא לו זאת" וכד'. ויש להצדיק דין שמים באהבה. ועיין במו"ק (כז:) מה עונשו של מי שלא מקבל דין שמים באהבה. וע"ע מש"כ השל"ה (שער האותיות דף עב ע"ד)

אם יקומו לתחיית המתים מיד כשיגיע משיח

ולסיום אעיר, דמה שישנם סבורים שבזמן ביאת המשיח מיד יקומו לתחיית המתים אינו מדויק, דבזוהר (ח"א קלט א) מבואר שתחיית המתים יהיה ארבעים שנה אחר ביאת המשיח. ע"ש. אמנם בשיחות קודש (תשמ"א ח"ב עמ' 214) כתב שגם בזה יכול להיות אחישנה כמו דאמרינן "אחכה לו בכל יום שיבוא". ע"ש. וכתב הרדב"ז (חלק ב, סימן תתלט. ובחלק ג, סימן תרמד) משם רבותיו של הריטב"א, דלעתיד לבא יהיו שתי תחיות, אחת סמוכה לביאת המשיח, והיא לצדיקים, והשניה תהיה סמוך לאלף השביעי, והיא לשאר העם, ואלו ואלו לא ימותו שוב לאחר שקמו לתחיה.

דם מחזור, בתוך ימי טוהר (שהם ארבעים יום לזכר או שמונים לנקבה), לא תברך על הטבילה [לבני ספרד]. ודבר מצוי הוא ביולדת נקבה. ויש ללמד חתנים וכלות הלכה זו, כי רבים אינם יודעים זאת וטובלים עם ברכה.[פא]

פא) כ"כ בטהרת הבית (ח"ב עמ' סו) שבנות ספרד יטבלו ללא ברכה, משום שאין מברכין על מנהג, וכקריאת ההלל שאין מברכים כיון שאין קריאתו אלא מנהג, וכמבואר ברמב"ם (פי"א מהל' ברכות הט"ז) ובשו"ע (או"ח סי' תכב ס"ב), א"כ כ"ש שאין מברכין על דם טוהר שאין לו מקור בגמרא. ורק בנות אשכנז טובלות בברכה וכמש"כ בשו"ת חת"ס (סי' קצח) כיון שקי"ל שמברכים גם על דבר שאינו דין אלא מנהג. ע"ש. וגם למנהג בני אשכנז יש נוהגין שאין מברכים על טבילה זו, וכמש"כ הנוב"י (תנינא סי' כ) שאין לברך על טבילת דם טוהר. ועיין בתשובה מאהבה (ח"א סי' סח) ששאל את רבו הנוב"י ורפיא בידיה. וע"ע ברע"א (יור"ד סי' יג ס"א).

יש נשים שטועות בספירת ז"נ

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, עוד דבר שנשים טועות בו, והוא מה שפסק השו"ע (יור"ד סי' קצ ס"א) שאשה שרואה דם מונה שבעה נקיים חוץ מהיום שראתה בו. ע"ש. וישנם נשים שמתחילות למנות את השבעת נקיים מיום ההפסק טהרה, ומחשיבות את יום ההפסק ממנין שבעת הימים, וטעות היא בידם. וכ"כ להתריע ע"ז בשיעורי שבט הלוי (סי' קצ סק"ט), וז"ל: והרבה נשים טועות להחשיב יום הפסק טהרה כיום אחד מהשבעה נקיים. ע"ש. וכ"כ לעורר בספר למנוע מכשול (ח"א עמ' 150), וז"ל: יש נשים שמחמת חסרון ידיעה שלהן או של בעליהן טובלות במקוה רק לאחר שעברו ששה ימים, כי מחשיבות בטעות את יום ההפסק בטהרה ליום ראשון מן המנין, וכדי למנוע טעות זאת העצה היא שכשמלמדים הלכות אלו להסביר שזמן הטבילה הוא באותו יום של ההפסק בטהרה לאחר שבוע, כגון שהפסיקה בטהרה ביום ראשון הטבילה היא ביום ראשון בלילה לאחר שבוע (והיינו ליל שני), וכן הלאה ועל ידי זה יזכרו תמיד את יום הטבילה ולא יבואו לידי טעות, ומצוה רבה לפרסם זאת בשיעורי תורה להציל רבים ממכשול, ואשריו ואשרי חלקו של תלמיד חכם שמוסר שיעורים בהלכות טהרת המשפחה, שרבים נכשלים מחמת חסרון ידיעה, וזכות הרבים תלויה בו, ושכרו רב מן השמים. עכ"ד. וכבר העיר כן בספר טהרת ישראל בהקדמה (אות ו), וז"ל: והנה אספרה את שיברון ועצבות ליבי, אשר באו לפני כמה וכמה נשים, שיש להם בנים גדולים וכו', ויש שסברו

שיום הפסק טהרה הוא בכלל שבעה נקיים, וספרו רק ששה ימים וטבלו, יש מהם שאבותיהם ובעליהם הם ת"ח גמורים ויראים, וביקשו שאתן להם תשובה על זה וכו'". עכ"ל. והו"ד באפיקי מים (בהקדמה לפ"ח). ע"ש.

ועובדא שמעתי באברך בן עליה, שמאחר והיה לאשתו ריבוי כתמים וקושי להטהר, היקל לו המו"ץ שתעשה אשתו רק בדיקה ראשון ושביעי (וללא מוך דחוק), והוא סבר שההפסק טהרה עולה לו לראשון ואשתו בדקה אח"כ רק ביום השביעי, ונכשל באיסור נדה, דהרי ההפסק לא חשיב בדיקה, וא"כ בדקה רק בשביעי וזה לא מהני, והיה לו מהיום השביעי שבדקה לספור עוד ששה ימים ותבדוק בשביעי. [ודע דה"ה אם בדקה ביום הראשון כדין, ובשאר הימים לא בדקה, וכן ביום השביעי שכחה לספור, סותרת ימי הנקיות, וצריכה לספור מחדש, כמבואר בשו"ע (סי' קצו ס"ד), אא"כ היא אשה שיש לה חבורות ופצעים בתוך חדרי בטנה, והבדיקות קשות עליה מאד אפשר להקל ולסמוך על הראשונים שסגי בבדיקה אחת לכל שבעה וכמו שכתב בטה"ב (ח"ב עמ' שיא), ומסתבר דה"ה מי שיצרו תקפו ג"כ יכול להקל בדיעבד אם אשתו עשתה בדיקה אחת בשבעה נקיים].

וע"ע למר בריה דרבינא הרה"ג חיים ואזנר זצ"ל בספרו ראה חיים (עמ' פא) שכתב, וז"ל: ראיתי לציין נקודה חשובה מתוך הנסיון שבעת רישום הוסת, כגון אם בא הוסת אחר שקיעת החמה של יום ג' לשבוע שהיה כ"א לחודש יש לרשום בלוח הוסתות כ"ב לחודש, יום ד' לשבוע, בלילה, והרבה טועים בזה מחמת שרגילים לקרוא לליל רביעי בני אדם יום שלישי בערב, ולמעשה זה כבר לילה של יום רביעי, על כן יש להשים לב ולהיות זהיר בזה דבכל דיני התורה חוץ מקדשים, הלילה הולך אחר יום של אחריו ושייך ליום שלאחריו. עכ"ל.

לייחד בגדים לימי נדתה

ועוד מילתא יש לעורר בהא דפסק השו"ע (יור"ד סי' קצה ס"ח): ראוי שתייחד לה בגדים לימי נדותה, כדי שיהיו שניהם זוכרים תמיד שהיא נדה. ע"כ. הרי שהשו"ע כתב שראוי לייחד בגדים בימי נדותה כדי שלא יבא לידי מכשול, ורבים אינם זהירים בזה ואף שאינו חיוב גמור, מ"מ לכתחלה יש ליזהר בזה. וכ"כ לעורר בספר אוצרות הטהרה (עמ' תתקד) בשם הגריש"א זצ"ל, דאף שהרבה לא נהגו בזה מ"מ ודאי יש ענין בזה, דסו"ס נפסק כן בשו"ע. וע"ע בחוט שני (נדה עמ' רלה), ובטה"ב (עמ' קעז).

ומ"מ א"צ לייחד את כל הבגדים אלא

סגי בבגד אחד כגון חולצה וכד', וכמו שכתב הט"ז (יור"ד סי' א ס"ק כב) כיון שאין הטעם אלא משום היכר די בבגד אחד מיוחד. וכ"כ בטה"ב (ח"ב עמ' קעו הערה לא) ושבה"ל (סי' קצח ס"ח). ובשם הגריש"א הובא (אוצרות הטהרה עמ' תתקד) דסגי לזה דאינה עונדת תכשיטין מחמת זה. ובשיעורי טהרה (עמ' קפח) כתב דאפשר כשממעטת בתכשיטים יש כבר היכר.

וכאשר מייחדת הבגדים יכולה גם לייחד בגדים יפים, וכמש"כ התורת השלמים (סק"י) וכ"כ בטה"ב (ח"ב עמ' קפ). ודעת השבה"ל (עמ' רסו) דאין צריך בגדים פחותים ובלבד שלא יהא בגד שעלול לבא לידו הרהור. אולם דעת המהרש"ל בביאורי הסמ"ג (לאוין דף פ ע"א) וכן בתשובות חות יאיר (סי' קלח) והוב"ד בפתחי תשובות (אבה"ע סי' קנב סק"ו) שצריך לייחד דוקא דברים פחותים. וכן בספר דרכי טהרה (פ"ה ס"ב) כתב דראוי שתייחד את הבגדים הפחות יפים והפחות אהובים על בעלה, אבל לא מכוערים שלא תתגנה על בעלה.

מכשול בענין חפיפת שער האשה

עוד יש לעורר, בענין החפיפה, שמצוי ובפרט בימות הקיץ שאשה עושה את עיקר ההכנות והחפיפה בביתה מבעו"י, וכשמגיעה למקוה בלילה עושה חפיפה דקות ספרות וטובלות, וזה אינו נכון לדינא כיון שדעת השו"ע שהעיקר כדעת השאילתות (סי' צ) דעיקר החפיפה בלילה, אלא שלצאת יד"ח רש"י כתב שמנהג כשר להתחיל לחוף מבעו"י ולעסוק בחפיפה עד שתחשך, וכתב בשו"ת הרש"ל (סי' ו) ובשו"ת הרמ"א (סי' יח) שבכדי לצאת ידי חובת רש"י בנדה (סח) שחשש שמא תמהר בחפיפה ותהיה מהומה לביתה, התקינו להעמיד שם שעון, ושיעסקו בחפיפה וברחיצה שעה אחת ממש. ע"ש. וכ"כ בשו"ת יפה נוף (סי' קי קיא). ע"ש. ומ"מ כתב בטה"ב (ח"ג דיני טבילה סק"י) שאם חופפת ורוחצת בביתה מבעו"י א"צ לשהות בחפיפתה שעה אחת, וכל שהיא זריזה די לה בחצי שעה, והביא שכ"כ בספר דרכי תשובה (ס"ק כג) בשם אמרות טהורות, ושכן העלה בשו"ת פרי השדה (ח"ד בקונטרס נחלי מים סי' קלד) דבכה"ג לא עלה על דעת שום פוסק שתהיה החפיפה במשך שעה אחת, ולא אשתמיט חד מן הפוסקים לקבוע זמן שעה אחת לחפיפה ודוקא כשחופפת רק בלילה תיקנו שתהיה החפיפה שעה אחת כדי שלא תהיה מהומה לביתה וכמו שכתב בשו"ת רש"ל. ע"ש. וכן מוכח ממש"כ השו"ע (סי' קצט ס"ו). וחפיפה שעה אחת היינו כל ההתעסקות בענייני הטבילה ולא רק החפיפה בראש, אלא ג"כ בשאר הגוף בהורדת צפורניים ושאר דברים החוצצים נכללים בכלל חציצה, וכמבואר בשיעורי שבט הלוי (סי' קצט על הש"ך סק"ו ד"ה שעה אחת).

ישתבח - יש לעורר במה שמצוי שפעמים מסיים האדם לומר הפסוקי דזמרה עד ישתבח, ומחכה כדי לומר ישתבח ביחד עם השליח ציבור, ובאמת אינו נכון, כי אין לחכות כדי לומר ישתבח ביחד עם השליח ציבור בין בחול ובין בשבת כיון שצריך לאומרו מיד אחרי הפסוקי דזמרה.[פב]

פב) כ"כ המשנה ברורה (סי' נג סק"ט), וע"ע ערוך השלחן (סי' נג ה"ד). ומ"מ אם אין מנין בבית הכנסת השליח ציבור צריך לחכות כדי לומר ישתבח עד שיהיה מנין וכמש"כ השו"ע א"ח (סי' נג ס"ג) כיון שצריך להסמיך ישתבח לקדיש, אבל הציבור צריך לומר ישתבח מיד אחרי הפסוקי דזמרה. וע"ע בספר שלחן שלמה (סי' נג אות ב).

וכמו"כ לכתחילה טוב ליזהר שלא לשהות הרבה בין ברוך שאמר לפסוקי דזמרה וכמש"כ המ"ב (סי' נא סק"ד). **וכתב באשי ישראל** (פרק טז ס"ק ט) דממה שציין המ"ב לעיין במגן אברהם (סי' רו ס"ק ו) משמע שאין לשהות יותר מכדי דיבור. ע"ש.

ועיין בשו"ת יבי"א (ח"ב או"ח סי' ד) שאם הגיעו הציבור לסוף פסוקי דזמרה, וממתינין להשלמת המנין, מותר ליחידי הקהל לסיים ברכת ישתבח, וללמוד בין ישתבח ליוצר, דכל שהוא לצורך מצות ת"ת שרי. וע"ע ילקו"י (סי' נא עמ' ריט).

מערכת הכ"ך

מערכת הכ"ף

כבד - מצוי הדבר שקונים כבד מאטליז, ואחר שצולים אותו ונשאר להם ממנו אחרי שאכלו, שומרים את הנותר במקרר, ויום למחרת מחממים זאת בסיר, וצריך להזהירם דאם צלו הכבד אחר שלושה ימים מהשחיטה [כפי שמצוי שנשאר לבעל האטליז הכבד הטרי כמה ימים בחנות], אסור לבשלו אחר הצליה כיון שנבלע בו הדם ומותר רק בצליה.[פג]

פג) כ"כ השו"ע (סי' סט סי"ב) שבשר ששהה שלושה ימים מעת לעת בלי מליחה נתייבש דמו בתוכו ולא יצא עוד ע"י מליחתו, ואין לאוכלו מבושל אלא צלי, ואחר שצלאו לא יבשלו, ואם בישלו לאחר צליה מותר בדיעבד. ע"כ. ולכן אין לחמם הבשר בסיר דהוי כבישול, אלא בצליה ע"י רשת. אלא אם כן צלה זאת תוך ג' ימים לשחיטה שאז יכול לבשלו אחר כך, ולכן יסתכל בתאריך השחיטה המוטבע בתוית של הכבד. ועיין באג"מ (יו"ד ח"ג סי' ז) שכתב דאסור לחנויות למכור בשר ששהה ג' ימים ללא מליחה בתוך בשר כשר אף אם יודיעו לקונים שאסור לבשלו וצריך רק לצלותו. ע"ש. וב"ה תלי"ת שהרבנות הראשית חייבה את כל הכשרויות שימלחו את הבשר אבל הכבד שלא מועיל למולחו לא מולחים וא"כ אם המוכר מוכר הכבד אחר שלוש ימים, לכתחילה נראה שיודיע להם שאסור להם לבשל הכבד אחר הצליה [ואם מקפיאים הכבד תוך ג' ימים או ששהה בהקפאה שלושה ימים או יותר מותר לצלותו ולבשלו מיד. וכמו שהאריך בשו"ת יבי"א (ח"ב יו"ד סי' ד), וימי ההקפאה אינם עולים מהמנין דהיינו שבשר הנשחט ביום א' ובאותו יום הוכנס להקפאה גם אם היה בהקפאה שבועיים משעה שמפשירו יש לו ג' ימים].

שתי וערב בכבד

ועוד יש לעורר בענין הכבד מה שמצוי באולמות מסויימים שמגישים את במנה עיקרית כבד, ופעמים שמגישים אותו כבד שלם ואינם רוצים לקרעו שתי וערב כדי שיראה יפה ומכובד, וכבר פסק השו"ע (סי' עג ס"א): הכבד יש בו ריבוי דם, ולפיכך אין לו תקנה לבשלו על ידי מליחה כשאר בשר אפילו אם יקרע את הכבד שתי וערב וימלחנו, ולכן אם רוצה לבשל את הכבד צריך קודם לצלותו, וקודם הצלייה יחתוך את הכבד לכל אורכו ורוחבו (משום דם שבסימפונות), ומניח מקום חיתוכו למטה וצולהו ואחר כך יבשלו. ע"כ. ואם לא

קרעו קודם הצליה כתב השו"ע (שם ס"ג) שיקרענו אחר צליה, והיינו משום דם הסימפונות שמצוי שם, ואף שישנם שמסתמכים על שיטות הראשנים שאם צולה את הכבד ואינו רוצה לבשלו אחר כך אין צריך לקורעו כלל כי האש שואבת ושורפת את כל הדם שבסמפונות הכבד, וכ"פ הרמ"א (שם) ואף דמרן בשולחן ערוך (סי' עג ס"ג) כתב לצלי צריך חתיכה משום דם שבסמפונות ואם לא קרעו קודם צלייה יקרענו אחר כך, מ"מ ביאר בשלחן גבוה (סק"י) דסתם כדעת בעל הלכות גדולות לחומרא, אבל לא מעיקר הדין דאילו לדין יש תשובה שהרי בבית יוסף כתב שהתוס' והרא"ש סוברים כדעת ר"י דלצלי אין צריך חיתוך כלל ושכן דעת הסמ"ק והרי"ף והרמב"ם והרז"ה והרמב"ן והראב"ד ואם כן היאך פסק מרן דלא ככל הני רבוותא, ועל כרחך דמשום חומרא נגעו בה, ומש"ה הרמ"א שם פסק דלצלי אין צריך שום חיתוך כלל וכן נוהגים אפילו לכתחלה. ע"כ. [ולפי זה מה שכתב הרמ"א בסעיף א' דגם לצלי צריך קריעה היינו כשרוצה לבשלו אחר הצלייה וכאן מיירי כשרוצה לאוכלו צלי וכמש"כ במנחת יעקב על התורת חטאת (כלל כד אות יז) ודלא כט"ז שלא הבין כן דברי הרמ"א], מ"מ כתב בכף החיים (אות מא) דאף דמשמעות הרמ"א שאין קורעים הכבד כלל וגם אין מוציאים ממנו הסמפונות מכל מקום נכון לעשות כן כדי לצאת אליבא דכולי עלמא והביא שם בשם ספר ראש פינה (אבן הראשה אות ל) שכתב דכל ירא שמים יחמיר לעצמו להצריך קריעה שתי וערב וחיתוכו לתחת גם כשרוצה לאוכלה צלויה, כך בין בכבד של בהמה ובין בכבד של עוף, ובדיעבד בשלא קרעו קודם צלייה קורעו אחר כך, ומשליך הסמפונות, והביא דבריו בדרכי תשובה אות כד. ע"ש. וכ"כ בילקו"י (איסור והיתר ח"א עמ' תקג) דאף שיש אומרים שאם צולה את הכבד ואינו רוצה לבשלו, אחר כך אין צריך לקורעו כלל, כי האש שואבת ושורפת את כל הדם שבסמפונות הכבד, ויש שמצריכים חיתוך גם לצלי משום הדם שבסמפונות ויש שסומכים על נטילת המרה מהכבד דאפשר לדם לזוב דרך חתך זה או שסומכים על תחיבת הכבד בשפוד, מכל מקום כל ירא שמים יחמיר על עצמו להצריך קריעה והנחת מקום החיתוך כלפי מטה גם כשרוצה לצלות הכבד, בין בכבד של עוף בין של בהמה, ובדיעבד שלא קרעו קודם הצלייה קורעו לאחר הצלייה, ומשליך הסימפונות ואוכל. ע"כ. וכן צריך לתת את הדעת על לב עוף שמגישים באולם שגם צריך לקרעו וכמו שפסק השו"ע (סי' עב ס"א): הלב מתקבץ הדם בתוכו בשעת שחיטה, לפיכך צריך לקורעו קודם מליחה ולהוציא דמו ולמלחו אחר כך, ודי לקורעו או לאורך או לרוחב, ואין צריך לקורעו גם לאורך וגם לרוחב. ע"כ. ואם בישלו אחר הצליה י"א דלא מהני הקרעיה, וי"א דמהני, וכמש"כ כה"ח (סי' עג אל"ח)

כבוד חמיו - צריך להזהיר את העם, שכשם שיש חיוב לכבד אב ואם ולעמוד לפניהם, כך יש חיוב לעמוד לפני חמיו וחמותו. וכן כשחמיו עולה לתורה צריך לעמוד לפניו.

אין למלוח הכבד קודם הצלייה

כמו"כ יש להעיר על אותם שמולחים הכבד קודם הצליה כדי שיקבל טעם מליחות ואח"כ צולים הכבד, דאין לעשות כן וכמו שפסק הרמ"א (סי' עג ס"ה) שנהגו שלא למלוח כבד כלל אפי' לבדה ואין לשנות, רק יש למלחה קצת כשהיא תחובה בשיפוד או מונחת על האש לצלותה, וכתב הש"ך (סקט"ז) דהטעם משום היכרא שאינו דומה לשאר בשר שלא יבאו לבשל עם הבשר, א"נ משום דהאור חוזר ומבליע הדם, ולפי"ז אם אירע שמלחה ידיחנה קודם הצליה. ע"ש.

בדיקת עוף קודם בישולו מצרירות דם

עוד יש להביא מה שכתב לעורר בספר ואדעה עדותיך (עמ' נא): מצוי צרירות דם בעופות, ועל פי הלכה (שו"ע יו"ד סי' סז סעיף ד) דם שנצרר [לאו דוקא כנוס אלא אפילו בלוע בבשר שנראה אדום ביותר, אבל מה שיש לפעמים שהבשר או העור הוא בצבע ורוד זה אינו כלום. ובקובץ נתיבות הכשרות (קובץ טו עמוד 64) הביא הגר"פ הורוויץ שליט"א שאמר לו הגה"צ בעל האמרי שי רבי שמעון יחזקאל יעקובוביץ זצ"ל שאם אין הדם נראה דרך העור לאחר שרייתו במים אין זה צרירות דם מפני שאינו אדום ביותר] אינו יוצא ע"י מליחה וצריך קודם המליחה לעשות חתך במקום הצרירות ולהקפיד שהמלח יגיע היטב אל תוך החתך, ואם לא עשו חתך קודם המליחה צריך קודם הבישול לחתוך ולהוציא את המקום הנצרר בתוספת כדי קליפה ואם לא הוציאו ובישלו כך, צריך לעשות שאלת חכם לגבי דין התבשיל ומאחר שבמשחטות הגדולות קשה לבדוק אחר זה, על כן מן החובה לבדוק קודם הבישול בכל מקום בעוף אם יש צרירות דם וכמו שכתב היד יהודה בפירוש הקצר (ס"ק יב). [המקומות שם מצוי במיוחד צרירויות הם: בחזה סמוך למקום שיוצא הצואר, ולמטה במקום שיושב העוף שע"י חיכוך מצטבר שם דם בעין ולפעמים לא נראה מבחוץ, ובתוך עובי בשר החזה מצוי צרירות דם או כמו גושי דם בשוק (פולק"ע) סמוך לקצהו במקום צומת הגידין וכן למעלה ובאמצעו, ובירך שלמעלה מהשוק (דיכטע"ל) מצוי צרירות דם מצד הפנימי]. ע"כ.

וכן לא יקרא להם בשמם הפרטי אלא בתואר כבוד.[פד]

פד) הנה כתב השו"ע (יו"ד סי' רמ סכ"ד) חייב אדם לכבד חמיו. ע"כ. ומקורו במדרש שוחר טוב (מזמור ז), וכמו שהביא בסמ"ק (מצוה נ). ובמכילתא פרשת יתרו (פא) איתא שמשה רבינו נישק ליתרו חותנו "מכאן אמרו שיהא אדם מוכן לכבוד חמיו". ע"כ. וה"ה דחייב בכבוד חמותו וכמו שכתב בלקט יושר (ח"ב עמ' לז), ובצידה לדרך (מאמר א כלל ד סי' פט"ו). וכ"כ הב"ח והט"ז (בסקי"ט). וכ"ה בברכ"י (סקכ"א). וע"ע בהלכות אבילות (סי' שעד ס"ו). ודו"ק. וטעם הדבר שחייב לכבדם, כתב הפלא יועץ (ערך חמיו וחמותו) משום שעל ידם ניצול מן החטא וזוכה להיבנות וכמה מעלות טובות שאיש ואשה זכו. וכמה יגיעות וכמה טירחות טרחו חמיו וחמותו עד שגידלו את הבת ועד שהשיאו אותה לו, היה קשה עליהם כברזל ובמה ישולמו, לכן חיובא רמיא על החתן שלא להיות כפוי טובה ולהיות להם כבן. ע"ש.

ומ"מ אינו חייב לכבדם ממש כמו אביו ואמו אלא רק כמו שאר זקנים חשובים וכמו שכתב הש"ך (סי' רמ ס"ק כב) בשם הב"ח. וכן מסקנת האחרונים וכמו שכתב החיי אדם (כלל סז סעיף כד). וכ"כ הברכ"י (שם), והפת"ש (סק"כ), ובשו"ת חקרי לב (יו"ד סי' צח), ועוד. ולפי"ז עכ"פ צריך לעמוד מלפניהם כמו מלפני זקן וכמו שכתב בשו"ת בנין עולם (יו"ד סי' מז) ומנחת אלעזר (ח"ג סי' לג). ע"ש.

לקרוא לחמיו וחמותו בשמם הפרטי

וכן יש לעורר מש"כ בהליכות עולם (פר' שופטים ה טו) שלא יקרא לחמיו או חמותו בשמם הפרטי, ויש נוהגים לקראם אבא ואמא, ומכל מקום מותר לקוראם בתואר כבוד 'רבי' או 'אדון' כגון 'רבי אברהם' או 'אדון אברהם' וכן 'הרבנית שרה' וכדומה. ע"ש.

לעמוד בפני חתן

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל שראוי להחמיר לעמוד בפני החתן בכל שבעת ימי המשתה, שהרי אמרו בפרקי דרבי אליעזר (פרק יז) שהחתן דומה למלך, מה המלך הכל מקלסין לפניו, כך החתן, מה המלך אינו יוצא לשוק לבדו, כך החתן. מה המלך שמחה ומשתה לפניו וכו'. וכתב בארחות חיים (עמוד סו) שלכן נהגו שהעם עומדים על רגליהם בשעה שהחתן מהלך בדרך. וכשמברכים לו ברכות אירוסין ונישואין, ובשעה שעולה לתורה, והכל לפי המנהג. ע"כ. ובשיורי כנסת הגדולה (סימן רפב אות יא) כתב להעיר על מה

כבוד שבת - ישנם שקונים לסעודות שבת מן המאפיה פיתות ולחמניות, וצריך להעירם דלאו שפיר עבדי, וממעטים בכך את כבוד השבת כיון שרגילים לאוכלם גם ביום חול, אלא לכתחילה יש לכל אדם לאפות חלות מיוחדות לכבוד שבת,

---

שלא נהגו לעמוד לחתן כשעולה לקרות בספר תורה בשבת, והרי החתן דומה למלך, וכמו שאנו נוהגים לעמוד בשעת שבע ברכות שבחופה, מפני שהחתן הוא כמלך. ושמעתי שכן כתב בספר הפליאה. ומנהגי כשהחתן עובר לפני, יהיה מי שיהיה, אני עומד על רגלי מפני שהוא כמלך. ע"כ. וכ"כ בילקוט יוסף (שובע שמחות א פרק יח) שראוי לעמוד לחתן כל ימי שבעה. ועיין בזכרונות אליהו מני (אבן העזר מערכת ח) שהביא בשם הרב חינא וחסדא שכתב ליישב המנהג שאין עומדים מפני החתן. ע"ש. מ"מ מהיות טוב ראוי לעמוד לו.

ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ו אבה"ע סי' ח) שכתב, לכן אם יש אנשים שיושבים בשעת ז' ברכות שתחת החופה יש להוכיחם וללמדם שעליהם לעמוד מכל הני טעמי תריצי הנ"ל. ובפרט שכן מבואר בתיקוני הזוהר (תיקון י) בזה"ל: והא אינון בחופה צריכין עמא קדישא למיקם בעמידה קדם חתן וכלה עם החזן לברכא לון בשבע ברכאן, ולקדשא החתן לכלה בקדמיתא בקדושין. ע"ש. וכהסכמת האחרונים. ע"ש.

ואם האבא צריך לעמוד בפני בנו החתן, נראה שזה תלוי במה שכתב השו"ע (יו"ד סי' רמ ס"ז) דאם האב תלמיד בנו, כל אחד מהם עומד בפני השני. ולפ"ז ה"נ יש לאב לעמוד לבנו. אולם בש"ך (שם סק"י) מביא דעת הרמב"ם שאין האב עומד בפני הבן אלא רק הבן בפני אביו. ולפ"ז ה"נ לכאו' לא יעמוד. ולכן כתב היש"ש (קדושין פ"א סי' עב) והשפת אמת (סי' רמז), שראוי דבכה"ג ימחול הבן לאב על כבודו, ויעמוד רק הבן בפני אביו ולא אביו בפני הבן. ולדבריו נראה דה"נ ימחול הבן החתן לאביו.

לרחוץ עם חמיו וגיסו במקוה

עוד מילתא אעיר, שרבים לא יודעים שכשם שאסור לבן להתרחץ עם אביו במקוה כן אסור לרחוץ עם חמיו וגיסו במקוה, וכמבואר במסכת פסחים (נא.), וכ"פ הרמ"א באבה"ע (סי' כג ס"ו). ואין להקל בדין זה, וכמבואר בשו"ת שיח כהן (ח"ג סי' ד). וע"ע שו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' רב, וח"ח סי' ערב).

ועכ"פ לקנות מן האופה חלות לשבת, דכיון שחלות לא רגילים לאכול ביום חול הוי כבוד שבת.[פה]

כהנים - יש להזהיר את הכהנים החולצים נעליהם קודם ברכת כהנים שלא יעמידו הנעלים בגלוי בבית הכנסת, מפני הכבוד, אלא יצניעו המנעלים.[פו]

פה) הנה כתב הרמ"א (סי' רמב) שנוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית, לעשות מהם לחמים, והוא מכבוד שבת. וכתב הביאור הלכה (סימן רמב ד"ה והוא): ויש לזה רמז בכתוב "והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו את אשר תאפו אפו" וגו', משמע דיש לאפות בע"ש להכין לשבת. גם בזמן הגמרא היה מנהג קבוע לזה, כמו שהביא המ"א, **ובעו"ה היום התחילו איזה נשים להשבית המנהג ההוא ולוקחין מן האופה, ולאו שפיר עבדי, דמקטינים בזה כבוד שבת.** עכ"ד. ומ"מ כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מז אות א) דדוקא בזמנם, שהיו אופים במאפיה לחם לשבת כמו ליום חול, אבל בזמנינו שאופים חלות מיוחדות לשבת אין מחסר בזה כבוד שבת. ע"ש. ולפי"ז אם קונה לחמניות ופיתות כיון דאוכלו ביום חול לא הוי כבוד שבת, ורבים מקלים בזה ובפרט בשבתות חתן וכד' ומבאים לחמניות, ולכן עדיף להמתין לבעה"ב שהוא בדרך כלל בוצע על חלות. וכיו"ב כתב הגרי"ש אלישיב (הוב"ד בהלכות שבת בשבת ח"א פ"א הער' 30) שהמתענג מחלה של האופה יותר מאשר חלה ביתית, רשאי ליקח חלה מן האופה, ואינו מחסר בכך בכבוד שבת, כיון שיסוד המנהג ללוש חלות בבית הוא כדי לקיים בכך את מצות עונג שבת. ע"ש. [ובאמת דמדברי המ"ב (סק"ו) משמע קצת דלא כמש"כ האול"צ והרב אליישיב זצ"ל הנ"ל, דכתב שהלישה והאפיה הוא מכלל כבוד שבת ויו"ט, משמע דעצם ההתעסקות באפיה ובלישה זהו כבוד שבת ולא סגי בקניית חלות טעימות, אולם עיין בחוט שני (ח"א פ"ב סק"א). ודו"ק].

פו) כ"כ להזהיר המ"ב (סי' קכח ס"ק טו). וכ"כ בשכה"ג (הגה"ט אות ד), אלא דמדבריו משמע דאינו חיוב גמור, דכתב בזה"ל: הצנועים קודם עלייתן לדוכן מצניעים אותם במקום צנוע תחת הספסלים. עכ"ד. וכ"ה בילקוט יוסף תפילה (סימן קכח, בהערות אות לג. ע"ש). ומ"מ לכתחלה ראוי להקפיד בכך. ובפרט אם יש בהם ריח רע אף שאין חשש לדברים שבקדושה כמש"כ בשו"ת במ"ח (סי' פג), ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' לז), מ"כ חיישינן לכבוד הבריות.

כובע - צריך להיזהר שלא ללבוש שני כובעים ביחד זה בתוך זה, ודלא כאותם שמניחים הכיפה שעל ראשם בתוך הכובע כדי שישב טוב על ראשם ולובשים אותם יחד על הראש, ודבר זה גורם לשכחה, ולעיכוב קבלת התפילה.[פז]

לעבור לפני המתפלל בשביל ברכת כהנים

ועוד יש לעורר בעניין מה שיש כהנים שלא נזהרים ועוברים לפני המתפלל, כדי ליטול ידיהם, וצריך להזהירם על כך, אא"כ ידוע להם שלא שמרו את ידיהם בנקיות. וכמו שהביא בהליכו"ע (ח"א פרשת תצוה עמ' רה), שאם יצטרך הכהן לעבור לפני המתפלל כדי ללכת ליטול ידיו, או יצטרך לצאת מביהכנ"ס ואין שם אלא מנין מצומצם, נושא כפיו בלא נט"י ובלבד שנזהר לשמור ידיו טהורות ולא נגע במנעליו קודם שחלצן ויסמוך על נט"י דשחרית. [ומ"מ נראה דאם יש מנין מצומצם יש פיתרון, דעדיף שיטול ידיו אחר תפילת הלחש קודם החזרה, כדי לצאת מה שכתב השו"ע (סי' קנח ס"ו) שאע"פ שנטלו הכהנים ידיהם שחרית, חוזרים ונוטלים ידיהם. וע"ע ילקו"י (ח"א עמ' שטו בהערה)].

פז) הנה איתא בשער הכוונות (דרוש ברכות השחר) והביאו המג"א (סי' ב ס"ק ג) שיזהר לא ללבוש ב' מלבושים יחד, כי קשה לשכחה. והטעם מבואר בשער הכוונות, כי לכל לבוש ולבוש יש בחינת אור מקיף והמחבר ב' לבושים ולובשם ביחד אינו נותן מקום לאור המקיף להיכנס תוך ב' המלבושים יחד ולהקיף בין כל לבוש ולבוש וע"י כן אין הקליפות נדחות משם, ונודע שאין השכחה מצויה אלא מצד הקליפות. ע"ש.

וכתב הגר"ח פלאג'י זיע"א בספרו כף החיים (סי' ח אות ג) וברוח חיים (סי' ב סק"א), דה"ה נמי אם לובש שני כובעים זה בתוך זה דיש לחוש, דקשה לשכחה. ולכן לא יפה עושים המשימים הפיס (תרבוש) בתוך הבוניטה (סוג המצנפת) וכו', כי גם זה גורם לשכחה לפי טעמו של דבר. ע"כ. וכ"כ בכה"ח (סופר סי' ב ס"ק ו). ע"ש. ודלא כמו שכתב בספר עצי היער (סי' ב אות ר) דהמנהג בבגדד ללובשם יחד ואין קפידא. ע"ש. דמנהג נגד האר"י הוא. וע"ע בספר יפה ללב (סוף סק"ג), ובספר נתיבי עם (סי' ב סעיף ג), ובספר מאסף לכל מחנות (ס"ק יב), ובשו"ת ציץ"א (סי' ב שאלה א אות ג), ובשו"ת רבבות אפרים (חלק ב סי' ד), ובהלכה ברורה (ח"א סי' ב

אות ג). ויש להסתפק בקסדא של אופנוע אם מניח את הכיפה בתוכה ולובשם יחד אם גורם לשכחה, כיון דמצינו שגם הכובע הוי כמלבוש לדיני הוצאה בשבת כמבואר בשו"ע (סי' שא ס"ז), וא"כ י"ל דה"ה קסדה דהוי ככובע וממילא הוי כלובש שתי מלבושים יחד שאסור, ומאידך י"ל דקסדה רק הוי דרך מלבוש ולא מלבוש ממש.

ומש"כ שהדבר מעכב התפילה, כ"כ בספר קב הישר (פרק מו) בכלל הדברים שהביא שמעכבים את התפילה, וז"ל: עוד יש בדבר עיכוב לכל דבר שבקדושה, כשלובש ב' בגדים כאחת, דהיינו כשהלבוש אחד הוא בתוך חבירו, וקבלה היא בידינו מתלמידי האר"י שזהו קשה מאוד למעשה האדם, שיש קצת רשות לסטרא אחרא להתקרב אליו ע"י כן. ע"ש.

אם מותר להפשיט הלבנים והמכנסים יחד

ומתחילה אמרתי להעיר גם על מה שיש מן העם כשנפנים בבית הכסא פושטים הלבנים והמכנסים יחד, וכן כשחוזרים להלבישם מלבישים אותם יחד, דלא טוב עושים דהרי הדבר גורם לשכחה דגם בפשיטת שני המלבושים יחד יש להזהר וכמש"כ בספר מנחת אהרון פארדו (כלל כב אות יב). וכן כתבו בספר שלחן הטהור (סי' ב סק"א). ובשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' ז). ובספר יוסף אומץ יוזפא (סי' כא). ובשו"ת יין הטוב (סי' יא). ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סי' פז). וע"ע בהגהות ארחות חיים לשו"ע (סי' ב) ובשו"ת עולת יצחק (רצאבי ח"ב או"ח סב). ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ה סי' תס א אות א). ובספר עטרת ראש (שער יוה"כ סוף אות ב). ובספר נתיבות החיים (סי' ב). ע"ש.

אולם ראיתי באשל אברהם מבוטשאטש (סי' ב) דכתב דמה שכתבו בשם האריז"ל להיזהר מללבוש ב' מלבושים יחד בפעם אחד, נראה דלא שייך כן כשאחד המלבושים הוא רק קצתו ומיעוטו על גבי המלבוש השני וכו'. ע"ש. א"כ מבואר דבגדים שכבר לבוש בהם אלא מוסיף ללובשם על עוד חלק מגופו אין קפידא שיהיה יחד עם עוד מלבוש, וכ"ש בפשיטת הבגדים שאינו מבואר בדברי האר"י לאסור. לכן אם אינו מסלק הבגדים אלא מחלק מסוים מגופו כדוגמת הנפנה לצרכיו ליכא קפידא בב' בגדים יחד ובפשיטת המלבושים יחד. דבלא"ה משמע מכמה אחרונים דבזה ליכא קפידא, שהרי בספר יוסף אומץ יוזפא (סי' רסא) הסביר הטעם בפשיטת ב' בגדים יחד דהוא מחשש שמא ישכח וישאירם תחובים זה בזה ובבוקר ילבשם יחד. ע"ש. משמע שבעצם פשיטת שני המלבושים יחד אין לחוש משום שכחה. ובספר ארחות חיים (ליפשיץ) כתב להתיר לפשוט שני בגדים יחד בשם הפתחי עולם (סק"ג). וע"ע באפיקי מגינים (חידושים ס"ק ג). וע"ע להגרש"ז אויערבאך זצ"ל בהליכות שלמה (פ"ב אות כב) דכתב כי על דברים סגוליים אין להוסיף על מה שנזכר בהדיא בפוסקים. ודו"ק.

כוונת המצוות - כיון שקי"ל (שו"ע סי' ס) מצות צריכות כונה, יש להזהיר את העם לכוין קודם ק"ש, שעומד לקיים מצוה דאוריתא של ק"ש שנאמר "ובשכבך ובקומך", וכן קודם אמירת הוידוי יכוין לקיים מצוה מהתורה, והיא מצות וידוי דברים שנאמר "והתודו את חטאתם", ומצות עשה של תשובה כמש"כ "ושבת עד ה' אלהיך". ויש עוד הרבה מצות שרבים מקיימים ואינם מכוונים לשם המצוה, עיין דוגמאות רבות בהערות.[פח]

פשיטת שרוול החולצה והגופיה יחד

ולפי"ז ניחא נמי מה שמצוי כשמניחים תפילין של יד מרימים שרוול הגופיה יחד עם שרוול החולצה כדי להניח התפילין ולאחר הנחת התפילין מכסה שוב את זרועו בב' המלבושים יחד, דלכאורה האיך נהגו בהכי והרי הדבר גורם לשכחה, אבל לפי האמור ניחא דכיון דהשרוול הוי רק מקצת הבגד ועיקר הבגד כבר לבוש בגופו שפיר דמי, וכ"פ הפ"ת (סי' ב א"ג הערה 21) ודלא כמש"כ בשו"ת יין הטוב (סי' יא) ושו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' ד) להחמיר בזה. וע"ע מש"כ בשו"ת יבי"א (חי"א סי' א). ובמש"כ לעיל (עמ' קלז).

פשיטת ב' גרביים יחד

ומ"מ יש לעורר את אותם שבימות החורף לובשים ב' גרביים בכל רגל מחמת הקור, ומצוי שבפשיטתם מורידים את שניהם יחד, ויש לעוררם שהדבר גורם לשכחה. ועיין בספר לב צדיק (ח"א עמ' קח) שכתב: ראה ביפה ללב (ח"א אות ג) שגרביים הם בכלל מלבוש בלי ספק. ע"ש. אולם ע' בערוך השלחן (אות ו) שבמנעלים אין קפידא. ע"ש. וכן ראה בילקוט יוסף (ח"א עמ' רבב) תשובה ממרן אביו ז"ל. ע"ש. ואולי יש לחלק בין מנעלים לגרביים. וצ"ע. ולדינא נכון ליזהר. עכ"ל.

אמירת וידוי מצות עשה

פח) הנה מש"כ שקודם אמירת הוידוי יכוין לקיים מ"ע מן התורה להתוודות על החטאים, כ"כ לעורר היסוד ושורש העבודה (שער י"א פ"ו). והוי מ"ע מן התורה וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"א ה"א): כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם וכו' כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני השי"ת שנא' "איש או אשה כי יעשו וכו' והתודו את חטאתם" וכו' זה וידוי דברים. וידוי זה מצות עשה, כיצד

מתודה, חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ולעולם איני חוזר לדבר זה. זהו עיקרו של וידוי. ע"ש. אולם מדברי הרמב"ן בפרשת נצבים (ל, ב) על הפסוק "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך" משמע, שמכאן היסוד והשורש למצות תשובה, שאנו חייבין להתודות כשחטאנו. ע"ש. ומ"מ י"ל דגם לרמב"ם הוי מ"ע נמי מהכא ומההבטחה ממילא שמעינן מ"ע,וזה דלא כשיטת הרמב"ם (רפ"א דתשובה, ופ"ז מהל' תשובה ה"ה) שסובר שהפסוק הנ"ל הוא הבטחה ואילו מקור הוידוי הוא מהנאמר בפרשת נשא "והתודו את חטאתם אשר עשו". ע"ש. וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (כרך ב סימן רצו). ועיין בזכרונות אליהו (מערכת הוא"ו אות ד) שכתב, וז"ל: שקודם שיתחיל להתוודות יניח בדעתו שהוא מקיים מ"ע של וידוי כמ"ש "והתוודו את חטאתם" ומ"ע של תשובה כמ"ש "ושבת עד ה' אלוהיך". עכ"ל.

אמירת שיר של יום מצות עשה

וכן בשיר של יום כתב הבן איש חי (ש"ר פרשת כי תשא) שיכוין במנין זה בכל יום לקיים מצות זכור את יום השבת, דארז"ל בספרי שהוא מ"ע מן התורה למנות בו ימי השבוע לומר אחד בשבת שני בשבת וכו', וכ"כ הרמב"ן ז"ל, (פרשת יתרו כ ז) והענין הוא להורות דימי החול תלויים ונקשרים בשבת שמשם נמשכה להם הארתם, וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות. ע"ש. וכן הוא בחרדים (פ"ט מצוה לג ופי"ג מצוה א). ואנשי מעשה נהגו לומר קודם לכן 'הריני רוצה לקיים מצות זכור את יום השבת לקדשו' היום יום וכו' וכמו שהביא בליקוטי מהרי"ח (סדר שיר של יום). ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סי' תלח) מביא מכמה גדולים שנהגו כן וביניהם הגר"י סרנא זצ"ל. ע"ש. ובספר אשי ישראל (פכ"ו הערה מ"ד) הביא שהגרש"ז אויערבאך זצ"ל אמר לו שכן הוא נוהג לומר, וכן נהג אא"ז זצ"ל. ע"ש. ובהקדמה לספר דברי בינה (חלק דברים) כתב שכשהיה עושה איזה דבר קטן או גדול בימות החול אשר על פי הדין אסור לעשות מלאכה זו בשבת, היה חושב במחשבתו אשר עשיה זאת אסור עפ"י התורה לעשותה בשבת, נמצא בדרך זו כל מלאכתו ומעשיו לשם שמים וכו' ומקיים מצות זכור את יום השבת לקדשו, הו"ד בחלקת יהושע (מאמר שלישי). עיין שם. ובספר מאור ושמש (פ' ויקהל), כתב שגם בפרנסתו ומעשה ידיו אם יכוין ויאמר שזה כדי שיוכל לקנות צרכי שבת בריוח, מקיים מצות עשה "וזכור את יום השבת לקדשו". ע"ש.

אמירת שבת שלום הוי מצות עשה

וכן כשאומר 'שבת שלום' לחבירו ביום שבת יכוין לקיים מצות עשה דאורייתא, וכמו שכתב המשנה ברורה (סימן שז ס"ק ה), וז"ל: איתא בשל"ה,

קבלתי, אדם המבקר לחבירו בשבת בשחרית לא יאמר לו כדרך שאומר בחול צפרא טבא, רק יאמר לו שבת טבא [בלשון ארמית, או שבת שלום כמנהגנו היום] כדי לקיים זכור את יום השבת. עכ"ד.

יכוין באכילה ושתיה לש"ש

וכמו"כ האכילה והשתיה והשינה וכן כל צרכי הגוף צריכים לכוין קודם העשייה שיהיו לעבודת ה', ועי"כ מקיים מצוה גם באכילה ושינה, וכמו שכתב השו"ע (סימן רלא ס"א) שבכל מה שיהנה בעולם הזה, לא יכוין להנאתו, אלא לעבודת הבורא יתברך, כדכתיב "בכל דרכיך דעהו" (משלי ג, ו). ואמרו חכמים: כל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו דברים של רשות, כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך, יהיו כולם לעבודת בוראך, או לדבר הגורם עבודתו, שאפילו היה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח, אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו, לעבוד את בוראו וכו', ומי שנוהג כן, עובד את בוראו תמיד. ע"ש באורך. וכתב החיי אדם וכ"ה במ"ב (שם סק"ה), שראה לאנשי מעשה דקודם אכילתם היו אומרים הנני רוצה לאכול ולשתות כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת השם יתברך. וכתב הרמ"א (סי' קסז ס"ה) שבכוונה זו אכילתו דומה לקרבן. והמ"ב (סי' קע ס"ק מה) כתב בשם השל"ה שנחשבת לו סעודת מצוה.

"ביומו תתן שכרו" כשמשלם לספר

כמו"כ כשהולך להסתפר קודם שמשלם כסף לספר או כשבא לשלם לבעל מונית או כשבא לשלם לביביסיטר וכיו"ב, יכוון שמקיים מצות עשה מהתורה לפרוע שכר השכיר ביומו, שנאמר "ביומו תתן שכרו" (דברים כד טו), וכתב האהבת חסד (פתיחה לדיני שכר שכיר) שהרבה אנשים מזלזלים במצות עשה זו משום חסרון ידיעה, דאילו ידעו שיש כאן מצות עשה, היו מזדרזין כמו שהיה להם לקיים מצות לולב, שופר וסוכה. ע"ש. וכמש"כ בסידור אור השנים (עמ' קצג) שלפני קיום המצוה יאמר הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה שציווני בוראי יתברך שמו בתורתו הקדושה לשלם שכר שכיר בזמנו שנאמר "ביומו תתן שכרו", ושלא לאחר פעולת שכיר לקיים מצות לא תעשה שציווני בוראי יתברך שמו בתורתו הקדושה "לא תלין פעולת שכיר" [וכתב באהבת חסד (ח"א פ"ט ה"א) שרק כאשר זמן התשלום הוא עד סוף הלילה מקיים מצות לא תעשה של "לא תלין פעולת שכיר" אבל כאשר זמן התשלום הוא עד סוף היום מקיים מצות לא תעשה של "ולא תבוא עליו השמש", וע"ע כף החיים (סי' רלב אות טו)]. ולכן יש להעיר לאותם המשלמים למטפלות בצ'ק דחוי אף שאם מוחלת לא עובר על על ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש, וכמו שהביא הבאה"ל (סי' רמה ד"ה לכבד), מ"מ מפסיד מצוה זו, וכמו שכתבו

בשו"ת אבני ישפה (ח"ה סי' קנא ענף ו), וכ"כ בספר וישמע משה (עמ' תא) שבצ'ק דחוי שא"א לפדותו תיכף בלי לשלם עמלה אינו מקיים אע"ג דיכול לשלם לבעל המכולת. ובספר לחיות כהלכה (עמ' שנח) הביא דאם שילם לו בשיק דחוי והפועל שתק, לכאורה לא מהני שתיקתו, דיתכן שהוא מתבייש או שמחוסר ברירה הוא מקבל השיק דחוי, וכ"כ בספר הלנת שכיר (סי' ד סקכ"ב) ולכן הבעה"ב צריך לשאול אותו אם הוא מסכים לכתחילה.

המקיים מצוה זו זוכה לנפש יתירה

צא ולמד מה שכתב המעם לועז (דברים כד, טו) שהמקיים מצות ביומו תתן שכרו זוכה לנפש יתירה. ויתירה מכן כתב הגרח"פ זיע"א בספרו כה"ח (פרק כח אות ה) שמה שזוכים בתוספת נשמה יתירה באמירת ברכו היינו רק למי שנזהר בער"ש - ראשי תיבות שב"ת ביומו תתן שכרו הא לאו הכי אינו זוכה, לכן יזהר לפרוע למלמדי בניו וילדיו וכיוצא מער"ש (וכ"כ בספר דרך החיים דף קכד ע"ב). [ומה שכתב "ערב שבת" לאו דוקא יום שישי, אלא הכוונה קודם השבת]. וע"ע במורה באצבע (אות קעב).

תנאי פעם אחת לכל החיים אם מועיל

ואם מתנה אדם על כל המצות הנ"ל פעם אחת בחיים שמכוין לשם מצוה כל ימי חייו, נשאל בזה הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספר דעת נוטה (ציצית תשובה קיח) בענין מצות ציצית האם מועיל לכוין שבכל פעם שאלבש טלית בימי חיי אני מכוין לשם מצות ציצית, וכיו"ב יש לדון בשאר מצוות. והשיב: צ"ע. ובמקורות (הערה 155) כתב בנו: אמר רבינו שליט"א, ראיתי בספר עמק יהושע אחרון בקונטרס עלים לתרופה שכתב בדבר מי שפעמים מתאחר להתפלל ומתיירא שיעבור זמן ק"ש ורוצה לקרות ק"ש לפני התפילה ולהתנות שאם בשעת התפילה עדיין לא יעבור הזמן אינו רוצה לצאת במה שקורא עכשיו, שיכול להתנות תנאי זה פעם אחת שיועיל לכל ימי חייו ובכל פעם שיקרא לפני התפילה תהיה קריאתו על תנאי זה, ושאלתי להחזו"א ואמר לי שאולי הוא צודק, ומפני שהיה נראה שנסתפק בדבר השבתי כאן דצ"ע. עכ"ד (של הגרח"ק). וידידי הג"ר יחיאל פלק שליט"א העיר בזה דלכאו' י"ל דעד כאן לא מהני תנאי אלא התם בק"ש שמתנה שלא יעלה לו למצוה אבל כאן שמתנה על כוונת המצוה י"ל דלא שייך תנאי בזה דזו היא עבודת הלב שנצרכת להיות בפועל בשעת קיום המצוה. וכזאת נשאל רבינו אם מועילה מסירת מודעה בענין כוונת השמות כמודפס בסידורים הריני מכוין וכו' שבכל פעם שאזכיר שם הוי"ה וכו', והשיב מסברא אין מועיל. וצ"ע. והסכים לזה רבינו שליט"א. עכ"ד

(של בנו בהערות). וע"ע מש"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' מג) בשם ספר שולחן מלכים.

והנה מה שכתב העמק יהושע הנ"ל לחדש שמועיל תנאי לכל החיים, אינו יחיד בדבר, דכבר מבואר כן בדברי הראשונים. דהנה מהר"א אבן טוואה (נדפס בשו"ת התשב"ץ מכון י-ם, ח"ד עמ' של) כתב, וז"ל: ויש לי ספק בענין זה אם צריך להתנות בכל שבת או אם די להתנות בשבת אחת לכל השנה, שיאמר "כל נר שאדליק לכל שבת ושבת בשנה זו אני מדליקו ע"מ שכשיכבה אטלטלנו בשבת", וכדאמרינן בנדרים (כג:) הרוצה שלא יתקיימו נדריו יאמר בראש השנה "כל נדרים שאני עתיד לידור בשנה זו יהיו בטלים". והסיק דעל ידי תנאי בכל שבת הדבר ברור שמותר, וגם המטלטל ע"י תנאי אחד לכל השנה יש לו על מה שיסמוך. עכ"ל. והובא בקצרה בברכי יוסף (סי' רעט סק"ה) בזה"ל: המטלטל ע"י תנאי אחד לכל השנה, יש לו ע"מ שיסמוך, תשובת מהר"א אבן טוואה (נדפס בסוף התשב"ץ סי' ז). עכ"ל. וכ"כ עוד פוסקים, דמהני תנאי אחד לכל השנה, וכמו שהביא בחזון עובדיה (שבת א עמ' רס). ע"ש. ועיין עוד בחזו"ע הנ"ל (עמ' רסו) שכתב בזה"ל: ודי שיעשה תנאי זה פעם אחת לכל השנה (כמ"ש כיו"ב בברכ"י סי' רעט), או לכל ימי חייו, וכו'. עכ"ל. ולכאו' מהנ"ל משמע דדוקא לכל השנה מהני, לא לכל חייו. וצ"ל דהבין החזו"ע דמה דכתב הר"א אבן טוואה הנ"ל (וכן שאר הפוסקים שכתבו לשון זו) דדי להתנות פעם אחת לכל השנה, לאו דוקא הוא. אך לכאורה מזה דדימה זאת מהגמ' (נדרים כג:) לעניין נדרים, משמע דדוקא לכל השנה ולא לכל חייו, ודוחק לומר שגם דברי הגמרא הנ"ל הם לאו דוקא. ושו"ר בספר הליכות אבן ישראל (שבת א עמ' רצג) שכתב הגר"י פישר זצ"ל שיכול לעשות תנאי לכל השנה, וביאר נכדו בהערות דמה שהורה רבינו שהתנאי מועיל "לכל השנה" ביאר רבינו דאף שבסתמא היה צריך להועיל עשיית התנאי פעם אחת בימי חייו, אך הואיל וחזינן שהתרת נדרים קבעו חז"ל שצריך לעשותו כל שנה מחדש ואף שסדר התרת נדרים אינו רק התרה למפרע אלא עושים תנאי להבא שמעתה ועד עולם שהנדרים שידור יהיו בלא נדר ואעפ"כ הצריכו להתיר ולהתנות בכל שנה מחדש, לכן ה"נ יש להתנות כן פעם אחת בשנה. עכ"ל. והוסיף וכתב דיש לבאר בטעם הדבר, דאף שמועיל התנאי שעשה גם לאם לא היה זכור התנאי בשעת הנדר, אבל עכ"פ צריך להיות בזמן של זכירה, שהוא י"ב חודש. ע"ש. אך שו"ר בפירוש הרא"ש (על נדרים שם) שכתב: דבר מסויים נקט תחילת השנה וה"ה בכל עת שירצה "ולכל זמן שיקבע". עכ"ל. וכ"כ הרע"ב (נדרים פ"ג מ"א). הרי להדיא דמהני תנאי גם לכל חייו, ודלא כמ"ש הגר"י פישר הנ"ל. וגם למה שכתבו שם השטמ"ק והתוספות ישנים (שם) דבדוקא נקט ראש השנה, שמתוך שהוא יום הדין הוא גומר בלבו לבטל נדריו, והוא הדין יום הכיפורים, מה שאין כן בשאר הימים.

כיבוד הורים - מצוי הדבר מאוד שאדם מבקש מהוריו שיעשו עבורו תשמישים, וכגון שמבקש שיביאו לו חפץ מסוים או שמבקש מאמו שתכבס לו את בגדיו או לתפור

ע"ש. מ"מ אפשר דעכ"פ תנאי זה דעשה בראש השנה יועיל לכל החיים, ואף דמדבריו מבואר דרק בר"ה מועיל תנאי מאחר שהוא יום דין וגומר בליבו לבטל נדריו, מ"מ נראה דכל זה שייך דוקא לגבי ביטול נדרים, אבל לגבי שאר תנאים דעלמא נראה דקילי טפי ואפשר להתנות אף בשאר השנה. וכן משמע בפשטות מהר"א אבן טוואה והברכ"י ועוד שכתבו בסתמא דמהני תנאי לכל השנה, ומשמע דלמדו דמהני התנאי לאו דוקא בראש השנה, דאל"כ היה להם להדגיש שיתנה דוקא בראש השנה.

אם צריך לקצוב זמן לתנאי

אלא שראיתי ברבינו ירוחם (נתיב יד, ח"ג) שכתב בזה"ל: ולאו דוקא ראש השנה, אלא ה"ה כל זמן שירצה "לקבוע לו זמן מכאן ועד יום פלוני". עכ"ל. ומשמע מדבריו דאף שאי"צ להתנות דוקא למשך השנה הזו, מ"מ צריך לקבוע זמן מסויים. וכן אפשר שזה כוונת הרא"ש הנ"ל שכתב "ולכל זמן שיקבע", דהיינו שמכל מקום יזכיר זמן מסויים ולא מהני שיתנה לעולם. אולם יש קצת מקום לדחות ולומר דעיקר כוונתו לומר דיכול להתנות כפי רצונו, שאם רוצה להתנות יותר משנה אך לא באופן גורף לכל החיים יכול לומר מכאן ועד יום פלוני, אך אה"נ אם רוצה שהתנאי יהיה לעולם יכול גם את זה. וק"ל. אמנם הגרש"ז אויערבך בספר מנחת שלמה (נדרים כג: אות ב, עמ' קמז) כתב לדייק מלשון הרמב"ם (נדרים פ"ב ה"ד) שכתב "מי שהתנה קודם שידור ואמר כל נדר שאדור מכאן ועד עשר שנים וכו'", דמדכתב "מכאן ועד עשר שנים" משמע דצריך לקצוב זמן. והוסיף שכן משמע מלשון הרמב"ם גבי מסירת מודעא על מכר (וכתב שצ"ע בטעם הדבר). ע"ש. אולם לכאורה יש קצת מקום לומר גם בדברי הרמב"ם דלאו דוקא עשר שנים, וכנ"ל, א"נ י"ל דלשון מוגזמת היא. וכן נראה מספר אמרי אליהו (טובי, עמ' תקיא) על הלכות נדרים, שהבין כן בדעת הרמב"ם. ואע"פ שהגר"ש קלוגר בספרו נדרי זרוזין (כג: ד"ה בגמ' הכי קתני, וד"ה ובלבד שיהא זכור) כתב דבעינן דוקא לקבוע זמן, וע"ש מה שכתב טעם לדבר. מ"מ טעמו שייך דוקא לעניין נדרים, אך לענייננו משמע דמהני גם אם לא הקציב זמן. ע"ש. ומ"מ גם הגרש"ז אויערבך כתב שם דיכול לומר בתנאי "מכאן ועד מאה עשרים שנה", ושפיר חשיב שקצב זמן. לכן מהיות טוב מי שמתנה לכל חייו יתנה בלשון זו.

לו את הבגד וכיו"ב, וצריך להזהירם שיש בזה איסורא, אלא רק יודיע לאמו שהבגד נקרע או התלכלך והיא תעשה זו מעצמה.[פט]

פט) **כ"כ** לעורר מהר"א פאפו בספרו יעלזו חסידים (סי' קנב), והוסיף דאף שמקדים ומבקש מחילה על זה אסור, וחולין וגנאי גדול הוא לו, דאע"ג דאב שמחל על כבודו כבודו מחול היינו בדיני אדם, אבל בדיני שמים חייב, וכמו שכתב בספר החסידים, כ"ש זה שמקדים לשאול המחילה ע"מ לחטוא. ע"ש. ועיין בקידושין (לה:) דלא חפיץ איניש לשווי לאביו שליח. וכ"כ בשו"ת תורה לשמה (סי' רסח). וכ"כ בילקוט יוסף (כיבוד אב ואם עמ' דש), והוסיף, שאם הוא נצרך לזה וקשה לו בלא שיבקש מהם, ויודע שהם שמחים בזה, מותר לבקש. וכן אם הביא לו אביו מעצמו איזה חפץ וכיו"ב מותר לקבל ממנו. וע"ע תוס' בקידושין (לא: בד"ה רבי טרפון) בהא דרבי ישמעאל, שאמו היתה רוחצת רגליו. וכ"כ לנכון להעיר בספר מורא הורים וכבודם (עמ' לח) בשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל. ע"ש. ונראה דמטעם זה ג"כ לא יבקש ויאמר אם תוכלי לכבס הבגדים דסו"ס מבקש מהם שיעשו לו תשמישיו.

ומ"מ נראה שאם רוצה לבקש מאמו שתשמור לו על ילדיו יכול לומר לה האם תוכלי לשמור על ילדי [וכמובן לא יאמר לה אני צריך שתשמרי לי על הילדים], דמאחר ולשמור אינו מעשה שצריך לעשות אלא רק השגחה נראה דבכה"ג לית לן בה, וכן העלה להתיר בספר ואין למו מכשול (ח"ה עמ' קלח).

ויש להסתפק בכה"ג שהאב נמצא כבר במקום מסויים, וכגון במטבח והבן רוצה לבקש ממנו להביא את המלח כיון שנמצא כבר שם, אם מותר לומר שיביא עמו את המלח שהרי לא הלך לשם במיוחד בשביל הבן.

ועוד יש להעיר הא דנפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמ ס"ב) שאסור לבן לסתור את דברי אביו או אמו, וכגון לומר לאביו "אין נראים לי דבריך" וכיוצא בזה, ואף שלא בפני אביו יזהר שלא לסתור את דבריו לומר "אין נראים לי דברי אבא", ולכן אבא שמספר שקרה כך וכך והבן רואה שאביו לא מדייק בסיפור אסור לו לסתור את דברי אביו ולומר "לא כך היה", וכמו כן אם שאלו את האבא כמה עלה חפץ פלוני וענה האב סכום מסוים והבן יודע שלא עלה כך, לא יסתור את דברי אביו, וכן אב שהוכיח את בנו על מעשה מסויים והבן רוצה להבהיר את מעשהו לא יאמר לאביו בלשון שסותר את דבריו כמו "אין זה אמת" או "לא נכון", אלא יאמר בנחת ובהכנעה יש לי לומר דברים המצדיקים אותי ויעמיד האמת על בוריה, וכמו שכתב להעיר בספר מבקשי תורה (עמוד רעח), ובילקו"י (כיבוד אב ואם כרך א עמוד שסז). ע"ש.

ומ"מ אם לומד עם אביו, וסותר את דבריו, תוך כדי הלימוד, ויודע שאביו שמח בזה ומוחל לו, נראה דשפיר דמי. דהרי הש"ע (יו"ד סי' רמ סי"ט) פסק, שאב שמחל על כבודו, כבודו מחול. ואף דסתירת דברי אביו אין זה מדין כבוד אלא מדין מורא, ובברכי יוסף (סי' רמ אות יג) מביא בשם ספר אמרי נועם שאין מועיל מחילה על מורא, וכן מוכיח בביאורי הגרי"פ פערלא לרס"ג (מצות עשה ט) מכמה ראשונים. וכ"כ בפשיטות בשו"ת אז נדברו (חי"א סי' ל"א). מ"מ הכרעת רוב האחרונים דאף ממוראו מהני מחילה, דכן מפורש בספר החינוך (מצוה ריב), ועוד אחרונים (ציינם בספר פסקים ותשובות, סי' רמ הערה 447). וכן יש לצרף את שיטות הפוסקים דס"ל דבד"ת אין איסור סתירת אביו, ואינו אלא במילי דעלמא, וכמו שכתב הבאר שבע (סנהדרין ק"י, הובא בהגהות הגרע"א בסי' רמ). וכ"כ בהעמק שאלה (שאילתא נו אות ה). ואף שרוב האחרונים לא הכריעו כך, כמו שהביא בפסקים ותשובות (שם אות ט), מ"מ חזי לאיצטרופי, והוי ליה ספק ספיקא.

ואם אביו אומר הלכה לרבים, מותר לבן לומר את דעתו אם יש לו ראיות לדבריו, כדי שלא ייצא מכשול, וכמו שכתב הרמ"א (יו"ד סי' רמב ס"ג) לגבי כבוד רבו, וכתבו הפוסקים דה"ה לגבי אביו. וכ"כ הפרישה (סי' רמ אות ג) והט"ז והגר"א שם. ואף דהש"ך שם (סק"ג) בשם מהרי"ק (שורש קמ) שאסור אף בכה"ג, מ"מ גם הש"ך מסיק בצ"ע, ואין ספק מוציא מידי ודאי שאר האחרונים. ועוד דאזלינן בתר רוב האחרונים.

אין להזכיר שמות הוריו ללא תואר במי שברך

ועוד יש להביא כאן מה שנחלקו האחרונים באדם העולה לתורה אם מותר לו לומר לשואל את שם אביו להזכירו במי שברך וכד'. דהנה בשו"ת שאלת שלום (ח"א סי' סג) כתב: וכאן המקום להעיר שמנהג רבים שעולים לס"ת אחר הקריאה שעושים להם "מי שברך" מזכירים שם אימם או אביהם בלא תואר כבוד, והנה מרן (יו"ד בסימן רמ ס"ב) כתב שלא יקרא לאביו בשמו לא בחייו ולא במותו אלא יאמר "אבא מארי" וכד', והנה מוכח שמתכוין להזכיר שם אביו או אמו צריך להזכירם בתואר כבוד כגון מר אבי מרת אמי וכד', וה"ה אם יאמר בן "רבי" פלוני, ודיו. ועיין ביו"ד (סימן רמ ס"ק א בפת"ש). ויש לעורר על כך. עכ"ד. אמנם בשו"ת יביע אומר (ח"ב יו"ד סי' טו אות ה) העלה להקל בזה דכיון שאומר שהוא בן לפלוני, הרי הוא כאומר "פלוני אבא" דשרי. והביא ראיה לזה מהא דאמרי' בברכות (לד:) אמר רבי יוחנן בן זכאי, אלמלי הטיח "בן זכאי" את ראשו כל היום כולו, לא היו משגיחין עליו. ע"ש. הרי שקרא עצמו בן זכאי. וע"ש עוד ראיות לזה.

המתפלל על אביו אין להזכירו בתוספת שבח

וכשמתפלל על אביו החולה כתב הברכ"י (סי' רמ ס"ט) שאין לומר בתפילתו אנא רפא נא ל"אדוני" אבי או אבא "מארי" פלוני אלא יאמר אבי פלוני ולא יוסיף שם שאין גבהות לפני המקום, וכן אמר שלמה בתפלתו, דוד אבי, והרי אוריה נתחייב מיתה למלכות על שאמר 'אדוני' יואב', לפני דוד המלך, וכן המתפלל על רבו החולה, די שיאמר רבי פלוני, ולא יוסיף בתארי כבוד. ע"ש. וכבר כתב כן בספר חסידים (סי' תת). ע"ש. וכ"כ בספר מעבר יבוק (שפתי צדק פ"ח) ובשיו"ב (יור"ד סי' רמב אות י) ובמנחת חינוך (סו"ס רנז). וכ"כ הגרי"ש אלישיב זצ"ל הוב"ד בספר הלכות כיבוד אב ואם (עמ' קטז). [ומש"כ בספר הלכה ברורה (סי' קיט אות ו) שאם מתפלל על אביו החולה יאמר "עבדך אבי פלוני בן פלונית" וכן כשמתפלל על רבו יאמר "עבדך רבי פלוני בן פלונית". וכ"ה בילק"י (סי' קטז עמ' עד). ע"ש. לא ידעתי מקורם שצ"ל 'עבדך', דכל המקורות שהביאו שם, כתבו לומר אבי או רבי והעיקר שלא להוסיף תארים, ולא הצריכו לומר עבדך. וכ"ה בחזו"ע (אבלות ח"א עמ' ז). ועתה ראיתי להבא"ח (ש"ב שופטים ה"ה) שכתב דמה שמצינו אצל שלמה ע"ה שאמר "ולדוד ולזרעו ולביתו, ולכסאו יהיה שלום", ולא אמר "ולדוד אבי" כיון שאמרו בתורת תפילה וידוע מש"כ האחרונים שכל שהאדם מדבר דרך תפלה אין צורך לומר אבי בפירוש. ע"ש. ודבריו צ"ע שהרי מקור הדברים הוא בספר ברכ"י והוא כתב להדיא שצ"ל אבי פלוני כיון שאסור להזכיר שמו. וע"ע בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' קפה ענף ז) ובשו"ת ארץ צבי (ח"א סי' צז) ובספר אהל יעקב (סי' רמ אות נד)].

להזכיר שמות רחובות ללא תואר רב

ועוד יש לעורר מה שהובא בשו"ת הגרח"ק (הנהגות, עמ' רלט) שהשיב הגרח"ק שליט"א, שצריך להקפיד לומר את הרחובות הקרואים על שמות תנאים ואמוראים וכד', וכגון רחוב רבי יהודה הנשיא, רבי נסים גאון, וכדומה, בתואר "רבי", ולא כאותם שאומרים אותם בקיצור ללא תואר רב. וכ"כ בספר ארחות רבינו (ח"א עמ' שנב).

וכ"כ לעורר בזה הרה"ג פנחס רז נר"ו באור תורה (שנת תשנה שבט עמוד שצג), וז"ל: ברצוני להעיר על תקלה גדולה שמצויה מאד בעוה"ר, כידוע ישנם רחובות הקרואים על שם רבנים (כמו הרב יוסף קארו רחוב הרב אלשיך רחוב הרב שאולזון וכדומה), והעולם כותבים וקוראים את שם הרחוב בלא שום תואר רב, ויש בזה זלזול גדול לתורה ולומדיה, צא וראה מה שכתבו האחרונים (הרב שדי חמד ועוד) בספריהם שאפילו להזכיר דברי תורה משם החכם בלא שום תואר רב אסור ושאין הם מזכירים דברי תורה מספרים שלא

מכבדים את לומדי תורה וחכמי ישראל, וכל שכן בעלמא שיש ליזהר בזה. ושמעתי שכבר העיר בזה כמו"ר הגרב"צ אבא שאול (שליט"א) זצוק"ל. ולכן יש ליזהר בדבר, ודי בזה. עכ"ל. והו"ד באוצר הקונטרסים מרי"ח ניחוח (ח"ב עמ' פב). וכ"כ לעורר הגאון הנאמ"ן (אור תורה אלול תשע"א עמוד תתשנו) שמכאן תוכחת מגולה לאברכים הגרים בבב"ב שאומרים אני גר ברחוב "האי גאו"ן או ברחוב "יוסף קארו" וכיו"ב, ואינם יודעים שמזלזלים בכבוד גאוני עולם קדושי עליון. ע"ש. וכ"כ לעורר בשו"ת אליבא דהלכתא (ח"ב סי' ריא). ועיין עוד בשו"ת ברכת יהודה (ח"ו עניינים שונים שער ח סימן ה) שטרח ליישב המנהג. אולם אין דבריו מוכרחים כמבואר למעיין שם. והוסיף באוצר הקונטרסים מה שכתב רבנו הפלא יועץ (מע' כינוי) דאף לומר "הרב קארו" "הרב אלשיך" וכדומה אסור וצריך לומר מהר"י קארו. עיי"ש. אמנם כבר דחה דבריו מרן הק' בשו"ת יביע אומר (ח"א חיו"ד סימן חי אות יג). ע"ש. ע"כ.

ומטעם זה יש לעורר על אותם שרגילים להזכיר את שם הכשרות בשמו של הרב בלא שום תואר, כגון "בשר מחפוד" "בשר לנדא" וכד', שאין לומר כן. ועיין ברכ"י (חו"מ סי' טו סק"ג) ובתומים (סי' טו סק"א) ודו"ק.

להקפיד לומר הריני כפרת משכבו תוך שנה

עוד רגע אעיר מש"כ לעורר בספר גשר החיים (ח"ב עמוד רכו) שיש להעיר על אותם הנוהגים להקפיד בכתיבה לכתוב הריני כפרת משכבו, ואילו בדיבור בעל פה אינם מקפידים על זה, והרי בכתב יש פוסקים להקל משום שהכתב נשאר לאחר י"ב חודש, והרמ"א כתב שגם בכתב צריך לכתוב הריני כפרת משכבו, וכ"ש בע"פ. ושם כתב קצת ללמד עליהם זכות שאולי מסתפקים במה שמזכירים ז"ל ומסתמכים על דעת הש"ך, דהנה הש"ע (סי' רמ סעיף ט') כתב דבתוך י"ב חודש אומרים הריני כפרת משכבו, ולאחר י"ב חודש אומרים ז"ל. וכתב הש"ך (ס"ק יג), שגם תוך י"ב חודש יכול לומר ז"ל. ע"ש. וכפי הנראה סומכים ע"ז שאומרים ז"ל בתוך י"ב חודש, שזה במקום הריני כפרת משכבו. [וכ"ז בא ללמד זכות על אותם הנוהגים להקל בזה, אבל באמת כשאומרים דבר הלכה או שמועה בשם האבא תוך י"ב חודש, יש להקפיד לומר הריני כפרת משכבו כפי המבואר בשו"ע]. עכ"ד.

חושב על הוריו דברים שאינם טובים

עוד יש לעורר בדבר שמצוי בו המכשלה, והוא שמי שחושב על הוריו דברים שאינם טובים, וכגון שהם קמצנים, כעסנים, וכד', עובר באיסור של ארור מקלה אביו ואמו, ובספר חרדים (פ"א מצוות עשה התלויות בלב אות לה) הוכיח שגם אם בז להם בליבו בלבד עובר על ארור. והביאו החיד"א בשיו"ב

כלאים - הנה מצוי באנשים שגרים בדירת קרקע, שזורעים בחצר מיני ירקות סמוכים אחד ליד השני, כגון עגבניות ליד מלפפונים, בצלים ליד תפו"א, פטרוזליה ליד נענע וכד', ואינם יודעים בין ימינם לשמאלם בהלכות כלאים, ויש ללמדם שיש להרחיק בין ירק לירק מרחק של כ-12 ס"מ [וטוב להרחיק כ-15 ס"מ כשיטת החזו"א], ולכן אדם ההולך לצימר ורואה שבעל הצימר זרע ירקות סמוכים אחד ליד השני , יש ללמדו הלכה זו, ומה שזרע כבר באיסור יש לעוקרו. [ומ"מ מותרים באכילה] [צ]

(יו"ד סי' רמא סק"ב) **ובלב דוד** (פי"ט) **והבא"ח** (ש"ב שופטים אכ"ג) **וסיים ועל זה ידוו כל הדווים, וכמש"כ לעורר בספר מורא הורים וכבודם** (פ"א ס"י) **בשם הגרב"צ אבא שאול זצ"ל. וכ"ה בספר אהל יעקב** (סי' רמ א"ט). **[אולם יש להעיר דמלשון הרמב"ם** (פ"ה מהל' ממרים הט"ו) **משמע שעובר רק שמבזה אותם בדברים ואפילו כשמבזה אותם ברמיזה. וכן משמע בשו"ע** (יו"ד סי' רמא ס"ו). **אבל לא אם בז להם בליבו גרידא]. וע"ע בחיי"א** (כלל סז אות ג), **ובשיחות מוסר** (תשלב, מאמר כט), **ובקובץ ישורון** (חט"ז עמ' תעד), **ובחוט שני** (כיבוד הורים, עמ' רסד).

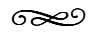

צ) הנה כתב מרן השו"ע (סי' רצז ס"א) שהזורע שני מיני זרעים כאחד בא"י, לוקה, שנאמר "שדך לא תזרע כלאים", ועיין בשו"ת צי"א (ח"ב סי' יב).

ובשיעור ההרחקה כתב השו"ע (שם סט"ז) כמה מרחיקים בין שני מיני זרעים שהם כלאים זה עם זה, כדי שיהו מובדלים זה מזה, אבל נראים שנזרעו בערבוביא, הרי זה אסור. ושיעורים רבים יש בהרחקה זו, הכל לפי גודל השדה הנזרעת ולפי רוב העלים ושילוח היונקות. ע"ש.

ובשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' רטו) נשאל באחד שזרע את השדה שלו שש שורות חצילים, שש שורות מלפפונים, עם מרחק בין כל שורה בערך 30 ס"מ, והשורות ארוכות מאד, דהיינו בערך חמישים או מאה מטר. וכעת רצונך לזרוע שורה אחת פטרוזולית עלים, שתי שורות כרפס, ושורה אחת צנון, ושאלת האין בכל זה משום כלאים, ואם יש כלאים מה עליך לעשות. ואכתוב לך רק המסקנא למעשה, כיון דאין עתותי אתי להאריך כחפצי.

החזו"א מסיק בדיני כלאיים שנדפס בסוף הל' כלאיים, ששיעור מרחק בין שתי שורות של ירק, הוא טפח ומחצה דהיינו 15 ס"מ, והמרחק נמדד בשעת זריעה, ואף אם הקלחים

כסיסת ציפרנים - יש לעורר ולהתריע מפני חילול שבת הכרוך בכסיסת ציפורניים ובתלישת דלדולי עור ביום השבת, וכן את אותם שרגילים לכסוס בשיניים חתיכות

יכנסו לתוך השיעור בשעת גידולם ולא יהיה ביניהם מרחק של טפח ומחצה מותר, ואף הקשואים ודלועים מותרים בהרחקה זו. אולם כל זה דוקא בירק ולא בקטניות (היינו אפונה, שעועית, פולים, תירס וכו') ולא לגבי תבואה (חטה, שעורה וכו') שבהם יש דינים אחרים בהרחקות וצריך הרחקה הרבה יותר גדולה.

אלא דיש כאן עוד תנאי, והוא שלא יהיו כל כך הרבה ירקות עד שיהיו נקראים שדה, דאז צריך הרחקה של ששה טפחים והיינו 58 ס"מ בין שתי השדות שיש בהם מינים שונים של ירקות, וגודל של שדה הוא רוחב עשר אמות וחומש והיינו 6.12 מטר ומעלה וארכו יתר על רוחבו משהו. [ושעור משהו הוא רוחב ששה טפחים והיינו 58 ס"מ], והמרחק בין שני מישרים הוא כמו שתי שורות של ירק דהיינו טפח ומחצה (15 ס"מ), וגם בין משר ושדה, המרחק הוא טפח ומחצה (15 ס"מ), ורק בין שתי שדות צריך שיעור גדול של ששה טפחים (58 ס"מ). [ועיין בשו"ת אליבא דהלכתא (ח"ב סי' רג) שהביא מספר משפטי ארץ (עמ' 409) שלהגר"י קנייבסקי השיעור הוא ג' טפחים, שהם 24 ס"מ להגר"ח נאה, ו-30 ס"צ לחזו"א, והמחמיר תע"ב].

ותדע עוד, דבמקום של איסור כלאיים בזרעים וירקות חייב לעוקרם או לתקן ביניהם גדר או צורת הפתח, ומה שגדל כבר אינו נאסר, אבל בכלאי הכרם הפירות והזרעים נאסרים וכן הגפנים. עכ"ל האבני ישפה.

ועיין עוד בשו"ת מענה לשון (ח"ג יור"ד סי' כה) שנשאל בערבים שנטעו ברשות ישראל תפו"א ובצלים, במרחק קטן של כ-12 ס"מ ביניהם, ובמקומות אחרים הרווח רחב יותר. והסיק דכשיש מרחק של שנים עשר ס"מ יש להתיר, ורק לכתחילה צריך להחמיר עד 15 ס"מ. ע"ש. [ונראה דמעיקר הדין אפשר להקל כשיטת הגר"ח נאה, דכך מנהג בני ספרד ויסודו בהררי קודש כמו שהביא בהליכות עולם (ח"ז ריש עמ' קפ בהערה), ע"ש, ובפרט דהכא דהוי הרחקת זרעים רק מדרבנן שאפשר להקל כשיטתו, אלא דמהיות טוב אם בנקל יוכל להרחיק כ-15 ס"מ עדיף לעשות כן, לצאת יד"ח גם להחזו"א].

ומ"מ בדיעבד אם זרע מיני ירקות סמוכין זה לזה, מותר לאוכלם, כמ"ש הרמב"ם (פ"א מהלכות כלאים ה"ז). ומ"מ חייב לעוקרם ולהניחם במקום אחר כמבואר בשו"ע (סי' רצז ס"ב).

עור מהשפתיים, כי רבים נכשלים בזה מבלי משים לב, לפיכך חובה להזהיר על נושא זה להזכיר ולהבהיר את חומר האיסור.[צא]

צא) הנה כתב השו"ע (סי' שמ ס"א) אסור ליטול שערו או ציפרניו בין ביד בין בכלי בין לעצמו בין לאחרים וכו'. ע"כ. ומ"מ אם גוזז הציפרנים ביד ולא בכלי אין בזה איסור דאורייתא אלא איסור דרבנן, שאין דרך גזיזה בחול וכמש"כ המ"ב (שם סק"ב). אולם כל זה בציפרנים ועור שבידיו, אבל אם תולש בפיו חתיכות עור משפתיו, יש בזה איסור דאורייתא אפילו שחותכם בפיו ולא בכלי וכמש"כ הביאור הלכה (סי' שמ ס"ב ד"ה יבלת): דע עוד דלפי המסקנא שם (בכורות כ"ה) בדבר דאורחיה לתלוש ביד, חייב על התלישה משום גוזז, **א"כ כשיש איזה ציצין מדולדלין על שפתיו ולא פירשו רובן אפשר דחייב חטאת התולש אותן אפילו בידו, דדרך לתלוש אותן שם ביד ולא בכלי**, ולפ"ז אפילו כשפירשו רובן דמתירין לעיל בסימן שכ"ח (סעיף לא) לתלשן ביד כשמצערות אותו, הכא אסור, דיד דהכא כיון דהוא אורחיה ככלי דמיא. עכ"ד. ולדאבונינו הרב רבים נכשלים בזה, הן שתולשין עור שבשפתם שיש בזה איסור דאורייתא והן בכסיסת הציפרנים שעכ"פ איסור מדרבנן מיהא איכא, וכבר אמרו בברכות (ד:) כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה.

וכתב הבא"ח (פרשת אמור אות ה) שיש על כל אדם למנוע עצמו בכל ימות החול מהרגל של כסיסת ציפרנים וקציצת שער זקנו או פאותיו, כי בקל עלול ליכשל באיסורי שבת החמורים עקב הרגלו הנפסד. [וע"ש שכתב שהמרגיל עצמו בזה גם מצוי שיכניס לתוך גרונו ומעיו עור ובשר שתולש, ונכנס לחששות של איסור אכילת בשר אדם. אמנם הכה"ח (יו"ד סי' עט סקי"א) כתב שאינו אלא חומרא יתירה אבל משום חשש שיעשה כן בשבת נכון ליזהר]. ובספר דינים והנהגות (פי"ד אות לב) כתב שהחזו"א זצ"ל אמר לאחד שהיה רגיל לכסוס את ציפרניו שהוא מחלל שבת, כי מתוך ההרגל ודאי עושה כן בשבת. ע"כ. וכ"כ לעורר הגר"ש פינקוס זיע"א בספרו שבת מלכתא (ח"ג פרק יא), וז"ל: ומכאן תוכחה מגולה למי שרגיל לכסוס ציפורני אצבעותיו בימות החול, ומחמת ההרגל עושה כן גם בשבת, שזה חילול שבת גמור, ומתנצל שמחמת ההרגל כבר אינו מבחין והוי בשכחה ושוגג, אבל באמת בפעם השניה אפילו אם לא נקרא מזיד פושע יקרא ואדרבה כל מה שרואה שקשה להיזהר יותר הרי זה פושע יותר שהרי יודע שהסכנה קרובה והיה צריך להוסיף שמירה על שמירתו. הבהיר והוסיף לבאר באמצעות משל נוסף מאוצרותיו: משל למה הדבר דומה לאחד שנוסע במכונית, ופוגע באדם וממשיך הוא לנסוע, ושוב פוגע באחר וצועק עליו מישהו למה אינך זהיר, והוא מתנצל מה

כריכת מפית - יש רבים שמקילים לעצמם כשאין להם מים [וכגון כשיש הפסקת מים] לכרוך על הפת איזה מפית או נילון ומתירים לעצמם לאכול בטענה כי אין ידיהם נוגעים בפת, וצריך להודיעם שלא טוב עושים אלא צריכים לכסות את שתי הידיים

אעשה אנוס אני נשברו המשקפיים ואיני יכול לראות כלום. כן ממש הדבר הזה, אם כל כך התרגלת שאינך יכול להיזהר, קשור את הידים או לך לישון, אבל מי מתיר לך להסתובב ולחלל שבת ה' ישמרנו, מסיים רבינו בנועם תוכחתו, ומאריך עוד להוכיח כי אכן המשל דומה בתכלית לנמשל, שכן חילול שבת בכסיסת ציפורניים הינו חמור מהריגה רח"ל. ע"ש.

ועיין בספר נפש שמשון (שבת קודש עמ' ערב), וכ"ה בספר מעין עולם הבא (עמ' תקכח) שסיפר שכאשר הגר"ש פינקוס זיע"א הבחין באחד מידידיו כשהוא כוסס את ציפורניו ביום חול, שח ואמר לו כדאי לך מאוד להימנע מהרגל זה, הן אמנם ביום חול אין בו כל איסור אך עלול אתה לעשות כן גם בשבת חלילה. וכן ביום השבת כאשר היה מבחין בבית הכנסת באדם הכוסס את צפרניו מבלי משים היה ניגש אליו ממקומו במהירות ומעמיד אותו על הסכנה האורבת לו בכל רגע, סכנה נוראה של חילול שבת, גם אם אותו יהודי עמד בחלקו האחורי של בית הכנסת פסע אליו למונעו ממעשהו ולעיתים אף באמצע דרשתו בביהכנ"ס רמז לאדם להימנע ממעשה זה כי חילול שבת אינו נופל בחומרתו מפיקוח נפש, וכלום אם שאלה של נפשות עומדת היתה על הפרק לא היה עושה כל טצדקי כדי להציל חייו של יהודי. ע"ש.

ויש עצה נפלאה לא לכסוס הציפרנים בשבת, והוא למרוח נוזל הנקרא בשם 'מרה' על הציפרנים ובכך ימנע מלכסוס הציפרנים כיון שירגיש מרירות גדולה בפיו, עד שיתרגל לא לכסוס, וכל ערום יעשה בדעת.

ועוד יש לעורר, על אלו שכוססים את הצפרנים ועל פי רוב אינם נוטלים את ידיהם לאחמ"כ, ובשו"ע (סי' ד' סי"ח) מבואר שהנוטל צפורניו צריך נט"י, ואם אינו נוטל מפחד יום אחד ואינו יודע למה מפחד. ובספר קצות השלחן (סי' ד סי"א) כתב שאין חילוק בין גוזז לסכין דבכל עניין צריך נטילה. וכ"כ בשו"ת אבני ישפה (ח"א סימן ב), וכתבו בארצות החיים (סי' סי"ח) ובתפל"ד (שם סקי"ז) ובכה"ח (שם ס"ק סח) שאפילו כוסס ציפורן אחת צריך ליטול ידיו. וכ"כ בשו"ת אבני ישפה (שם). וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' ב אות טז) בשם התשב"ץ. [ומסתבר שאין לחלק בין צפורן שלימה לחצי צפורן, כמו שכתב בספר מנחת גדעון ח"א (פ"ד הערה ז). ע"ש].

עד חיבור היד לזרוע כל משך זמן הסעודה. [ועצה טובה קמ"ל שילבש כפפות].[צב]

כריעות - יש לעורר המון העם, כי זקיפת הגוף מהכריעות בשמו"ע צריכה ליעשות לפני שמזכיר השם ולא כמו שמצוי שזוקפים בשם, כי בשעת אמירת השם צריך כבר להיות זקוף ועומד.[צג]

צב) הנה כתב השו"ע (סי' קסג ס"א) אם אין מים מצויים לפניו בריחוק יותר מארבעה מילין ולאחריו מיל, ילוט ידיו [היינו כורך ידיו] במפה ואוכל פת או דבר שטיבולו במשקה. ע"כ. ומבואר במ"ב (סק"ז) שלדעת השו"ע צריך להליט ולכסות את שתי ידיו עד חיבור היד לזרוע ואפילו אם אינו אוכל אלא באחת חיישינן שמא יגע באוכל גם ביד השניה. ע"ש. וכן מסתבר שצריך שידיו יהיו מכוסים אפי' אם סיים לאכול הלחם אם בדעתו לשתות וכמ"ש הרמ"א (סי' קע ס"א) גבי מי שעשה צרכיו דאפי' אם בדעתו רק לשתות מ"מ חיישינן שמא יבוא לאכול גם פת. [ואם נגמר הלחם שאצלו כתב בפס"ת (סי' קסז הערה 14) שמסתבר שא"צ להשאיר המפה על ידיו ע"ש], ואף דהרמ"א שם כתב שאם אוכל הלחם ע"י כף שפיר דמי וא"כ לכאורה בני אשכנז יכולים להקל בזה לאחוז הפת בניילון דומיא דכף, מ"מ כבר כתב המ"ב (סק"ז) דהאחרונים נתקשו בדין זה דמנ"ל לרמ"א דין זה, ושאני מפה שידו מכוסה משא"כ בזה שידו מגולה חיישינן טפי דילמא אתי למינגע, והסיק המ"ב דאם יש לו מפה יכרוך במפה וכיום הוא דבר לא מצוי שלא יהיה לו במה לכרוך ידיו ולכן אין להקל בזה. וכ"כ בשו"ת צי"א (ח"ח סי' ז) ובשו"ת אבני ישפה (ח"ב סי' יא) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ושיעור המקום שצריך לכרוך במפה הוא כשיעור שצריך ליטול ידיו במים, וכמש"כ השער הציון (סי' קסג סק"ז). ועיין בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' ל"ב א"ד) שכתב דאפילו מה שאינו לחם וכן שתיה אסור לו לאכול בלי המפה, ורק בשעה שאינו אוכל כלל ואינו שותה יכול להסיר המפה מידו ע"ש.

צג) כן הוא בהדיא בריטב"א וברשב"ץ (ברכות יב.): זוקף עצמו כשמזכיר את השם, כלומר קודם שיזכיר את השם יזקוף כדי שיכוין שהשם זוקף כפופים. עכ"ל. וכ"ה בראבי"ה ברכות (סי' לט), וכן כתבו בסידור יעב"ץ, שלחן הטהור (זר זהב סק"ב), וכ"ה בקיצור שו"ע (סי' י"ח סעי' יא). וכדברי הכתוב (מלאכי ב')

"מפני (לפני) שמי נחת היא", ובירושלמי (פ"א ה"ה): "לית כתיב אלא מפני שמי נחת הוא, קודם עד שלא הזכיר את השם כבר נחת היא", אמנם הראש ישאיר כל משך התפילה כפוף מעט למטה כדאיתא בשו"ע (סי' צ"ה ס"ב). וע"ע בלבוש (סי' תרנא ס"ח) שכתב לגבי ניענועי ד' מינים בהלל "ואין מנענעין בשעה שיאמרו השם, לא בהודו ולא באנא, והטעם משום שבעת שיאמר השם צריך לכוין יותר, וכשמנענע הוא טרוד בניענוע ואינו יכול לכוין כל כך". ע"ש.

מערכת הלמ"ד

מערכת הלמ"ד

לא ילבש - מצוי היום במעונות ובגני ילדים שמחפשים את הילדים כמה ימים לפני פורים לאמהות, ומלבשים להם מטפחת וחצאית וגרבים לבנות, וכד', וצריך להזהירם שיש בזה איסור דאוריתא להלביש את הקטן אפי' הוא בן יומו, משום שאסור לנו לגרום בידים לעשות איסור.[צד]

צד) **כ"כ** להתריע בשו"ת יחוה דעת (חלק ה סימן נ): ונראה שהגדולים מוזהרים על הקטנים שלא להלביש הילדים בגדי ילדות, וכן להיפך, משום מצות חינוך, שהרי אפילו באיסור מדברי סופרים אסור למספי ליה בידים, וכמו שפסק הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה כז), שאסור להאכיל את הקטן בידים דבר איסור, ואפילו דברים שאיסורם מדברי סופרים, ואביו מצווה עליו לגעור בו ולהפרישו מן האיסורים כדי לחנכו בקדושה, שנאמר "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה". וכן פסק מרן בשלחן ערוך (או"ח סימן שמג). וכתב הגאון מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה (חלק יורה דעה סימן מה), שמטעם זה אסור להלביש את התינוק המוטל בעריסה בגד שעטנז, וכן אסור להציעו תחתיו, כי הדבר ברור שאין חילוק בזה בין איסורי מאכל לשאר איסורים, שהרי בגמרא (יבמות קיד.) למדו מהפסוק "אמור אל הכהנים בני אהרן, ואמרת אליהם", להזהיר גדולים על הקטנים, כלומר אסור לאדם להכניס תינוק כהן לאהל המת ולטמאו. ע"ש. [ועיין עוד בשו"ת בית יהודה (חלק ב' סימן צה). ודו"ק]. וע"ע בשו"ת עונג יום טוב (סי' צו). ובשו"ת מנחת יצחק ח"ב (סי' קז). ע"ש. ולכן גם לענין איסור "לא יהיה כלי גבר על אשה" "ולא ילבש גבר שמלת אשה", יש להזהיר גדולים על הקטנים. וכן מבואר בתשובת הרמב"ם שבראש ספר מעשה רוקח (דף א ע"א), שכתב, וכן התינוקות לפעמים יקשטו אותם בקישוטי הנשים, ויצבעו ידיהם בצבע שהנשים צובעות בו את ידיהן, וזה היפך ממה שציוו רבותינו מעתיקי השמועה (ביבמות דף סב סע"ב), שהאדם צריך להדריך את בניו בדרך ישרה, וזוהי דרך עקומה, וכן אמר הנביא (משלי ב) "למען תלך בדרך טובים", וזו דרך חטאים. והדבר נעשה בפרהסיא בתוך קהל ועדה מישראל, ואין איש שם על לב. ואולי יתנצלו לומר שהם סומכים על מאמר חז"ל (יבמות קיד.) קטן אוכל נבלות אין בית דין מצווים עליו להפרישו, אבל אין הנידון דומה לראיה,

לא תרדה - מצוי הדבר כשמבקשים עזרה מחבר או מבני ביתו ובפרט בילדים,

---

שזהו דוקא כשהתינוק אוכל מעצמו לתאות נפשו, אמנם זה המסכן הם מאכילים אותו בידים. ועוד שלא אמרו אלא שבית דין אינם מצווים עליו, וזה אביו מחנכו ומרגילו. ע"כ. והמזהיר והנזהר ירבה שלומם כנהר. עכ"ד. וע"ע בשו"ת שערי ישועה (בנבנישתי, ח"ב יו"ד סי' סה) שהעלה להתיר בזה. ע"ש טעמו. ובפתח הדבר שם (בתחילת הספר, אות ד) כתב הגרע"י זצ"ל לחלוק עליו. ע"ש.

וראיתי בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ד סימן סב) שנשאל מאימתי יש לחנך התינוקות לאיסור דלא ילבש, והשיב: ובדבר ענין איסור "לא ילבש גבר" מאימתי יש חיוב לחנך, הנה כל זמן שצריך לאמו לא שייך חינוך לזה וכל מה שנקל לפניה רשאה להלבישו, אבל ידוע שדרך הנשים אף של אוה"ע שמלבישים בגדים אחרים לתינוק ולתינוקת ואין זה ענין חיוב ואין ע"ז אף ענין חיובא דמנהגא, כיון שאינן עושות זה מצד איזה חיובא והנהגה טובה לצניעות אלא לסימנא בעלמא, וגם בלא טעם כלל, ולכן אף לבנות ישראל שחושבות לצניעות אין זה משום צניעות, ורק מזמן שמתחילות הנשים להלביש בקפידא לתינוק בגדים אחרים ולתינוקת בגדים אחרים אולי שייך ממילא להתחשב גם מנהגא לצניעות, ואף שהן עצמן התינוק והתינוקת אין להן שום הרגשה בזה, כי גם ענין בושה הא מסתבר שתלוי זה בהבנת התינוקות שאם כבר יודעין ומרגישין בבושה גם בענין בגדים שמתכבדין ומתחשבין מצד הבגדים אז שייך התינוק לחנכו בהאיסור לאו דלא ילבש שמלת אשה וכן להיפוך. עכ"ד. ואחר המחילה לא זכיתי להבין דברות קודשו, דגם אם נימא שמצד הקטן אין לנו חיוב לחנכו כי אין להם שום הרגשה בזה, מ"מ האיכא איסורא בזה של ספיה של קטן וכדאיתא במסכת יבמות (קיד.) "לא תאכילום", להזהיר הגדולים על הקטנים, ובמ"ב (סי' שמג סק"ד) הביא שאפי' התינוק אינו בר הבנה איכא איסור ספיה. ומ"מ גם לאגרות משה הנ"ל אם מקפידין על הלבוש מחמת הבושה כל השנה ג"כ יש לחנכו משום לא ילבש, והאידנא גם ילדים בגיל שנתים ושלש שמקפידים על לבושם מחפשים אותם לאמהות ולאו שפיר עבדי.

וע"ע בספר נתיבות שמחה (עמ' קמו אות צב), שכתב בשם השל"ה שאם מלבישים את התינוק שנולד בבגדי נקבה, יש לזה פגם בנפש. ע"ש.

וע"ע בשו"ת אבני ישפה (ח"ד יו"ד ס"צ ענף ב) שכתב, דאסור לאיש למרוח על פניו אודם או פודרה ושאר איפורי נשים כי כן דרך נשים להתקשט. ורבים נכשלים בזה בפורים. ע"ש.

ומשתמשים בהם שלא לרצונם או שלא לתועלתם, וצריך להזהירם שיש בזה חשש דאורייתא של "לא תרדה בו בפרך", על כן אין לבקש אלא דברים שהם לרצונם או לתועלתם. ויש ראשונים שמקלין בכך. וספק דאורייתא לחומרא. ומ"מ מדרך המוסר לכ"ע יש להיזהר בכך.[צה]

צה) הנה כתב רבינו יונה בשערי תשובה (ש"ג אות ס), וז"ל: "ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך" (ויקרא כה, מו), לא ישתעבד אדם בחבירו, **ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה אלא לתועלתם ורצונם**, ואפי' להחם צפיחית מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות ככר לחם. אבל אדם שאינו נוהג כשורה מותר לצוותו לכל אשר יחפוץ. עכ"ל. וכ"ה בספר חרדים (מצוות לא תעשה פרק ה אות עג), וכן בשיטמ"ק (ב"מ נט) כתב שהלאו "לא תרדה" הוא בכ"ש בבן חורין. ע"ש. ומכאן למד בספר חוט שני (שבת ח"ג קובץ ענינים עמ' רמב) כשמבקשים עזרה בבית מבני ביתו [ומאשתו בדברים שאינה מחוייבת לעשותם ע"פ דין] ובפרט מהילדים צריך ליזהר שלא לרדות בהם בפרך דכל השתמשות באדם מישראל שלא לרצונו או שלא לתועלתו אפי' אם הוא בנו יש בו משום "לא תרדה בו בפרך" לדעת רבינו יונה, על כן אין לבקש אלא דברים שהם לרצונם או תועלתם. וענינים דיש בהם משום חינוך לילדים כגון להרגילם לנקות החמץ לפני פסח וכיוצא בהם הרי זה בכלל לתועלתם ומותר לבקש מהם אף שאינו לרצונם ואע"פ שאינם מבינים את התועלת שבדבר, וצריך לשקול בכל דבר את התועלת לחינוך הילד. ע"כ. [ואף דלכאו' כל אב שמבקש יש בזה תועלת – שיקיים עי"ז הבן מצוות כיבוד אב ואם, מ"מ לא תמיד זה הסיבה שמתכוין בבקשתו ממנו].

ולכאורה דברי רבינו יונה נסתרים מהא דאיתא בספרא (בהר פרשתא ו והובא במג"א (סי' קסט ס"ק א) "לא תרדה בו בפרך" אבל אתה רודה בבן חורין. ע"כ. שו"ר שנשאל בזה בשו"ת שלמת חיים (עניינים שונים סימן קלז), והשיב שיעויין שם במחצית השקל שהעיר על המג"א דהך דרשא לא קאי כי אם אקרא "לא תעבוד וגו' עבודת עבד" ולא על הפסוק "לא תרדה בו בפרך". ע"ש. וע"ע ברבינו הלל על הספרא שפי' דההיתר לרדות בישראל הוא כאשר אינו נוהג כשורה, וכ"ה שם בראב"ד ובק"א. ובמלבי"ם ביאר דהספרא מיירי שהב"ח עושה מרצונו. וע"ע במנח"ח (מצוה שמ"ו).

אולם עיין בלחם משנה (פ"א ה"ה מהל' עבדים) שכתב שלא תרדה בו בפרך נאמר רק בעבד עברי, וכן הדין

מספרא (בהר פ"ו ה"ו) "לא תרדה בו בפרך" בו אי אתה רודה בפרך אבל אתה רודה בבן חורין בפרך. ע"ש.

וכ"כ החינוך (מצוה שמו) שאין לאו ד"לא תרדה בו בפרך" נוהגת בזמן הזה, שאינה נוהגת אלא בעבד עברי, ואין קנין עבד עברי בזה הזמן, אלא שסיים שמדרך המוסר ראוי לו לאדם להזהר בענין מצוה זו גם בזמן הזה, בהיות עניים בני ביתו ולהזהר בה הרבה. אלא שלא זכיתי להבין את דברי רבינו יונה דמשמע מדבריו דאפילו דברים שאני צריך אם עושה זאת שלא מרצונו עובר על לאו זה והרי אמרו בספרא (בהר פ"ו ה"ו) שלא יאמר לו החם לי כוס זה והוא אינו צריך לו וכן כל כיו"ב. וכ"כ ברמב"ם (הל' עבדים פ"א ה"ו). ובחינוך (מצוה שמו) כתב שלא נעבידהו זולתו בהיות הצורך לנו לעשות המלאכה ההיא. ע"ש. [ומ"מ נראה שאם יש לו פועל יהודי ופעמים בשעות הפנאי מבקש ממנו לעשות דברים שאין צריך להם כדי שלא יתרגל לשבת בטל שפ"ד, ומה שאיתא בספרא (פ' בהר) "לא תרדה בו בפרך" שלא תאמר החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך וכו' התם איירי שאין לו צורך כלל בזה אבל כאן יש לו צורך כדי שלא יתרגל לבטלה. ואין להקשות ממש"כ הרמב"ם הנ"ל "כל עבד עברי אסור לו לעבוד עבודת פרך וכו' עבודה שאין צריך לה, אלא תהיה מחשבתו להעבידו בלבד שלא יהיה בטל", ולכאורה משמע שלא כדברינו, אבל נראה שיש לדחות כמש"כ בספר בית אל (ח"ב לו ג, הוב"ד בספר הליקוטים על הרמב"ם) דר"ל שמחשבתו להעבידו מחמת שצרה עינו במה שיושב בטל, אבל לא נאסר בשכוונתו שלא יהא רגיל להיות בטל שזהו טובה לעבד, (ומסתבר דה"ה אם זה טובה לאדון). ע"כ. אולם הרדב"ז כתב על דברי הרמב"ם שם (הוב"ד בספר הליקוטים על הרמב"ם) שגם אם מעבידו כדי שלא ישב בטל לטובת העבד אסור לעשות כן, משום הרואין, ושלא ילמדו ממעשיו].

ובספר דרכה של תורה (ח"ג עמ' רפ, הערה לז) סיפר דוגמא לטוהר מידותיו של הרב יהודה זאב סגל זצ"ל ראש ישיבת מנצ'סטר באנגליה: הוא היה חוזר ברגל לביתו, הליכה שארכה כעשרים דקות, ובה נהג ללמוד מתוך ספר, ונשא ונתן בלימוד עם תלמידו שאחז בידו, באחד הימים ניכרה עייפות רבה על פני הרב סגל ותלמידו שהבחין בכך העיף מבט לעבר כל מכונית שחלפה לידם בתקוה שמישהו יעצור בעבורם לעומתו, ראש הישיבה, בכל פעם ששמע שמכונית מתקרבת, התאמץ ללמוד בתוספת ריכוז, בסוף שאלו התלמיד: אולי עדיף שראש הישיבה יזקוף את ראשו, ואז סביר להניח שאם מישהו יראה שכבודו מביט לעברו, הוא יעצור, ויציע לקחת אותנו להמשך הדרך", הרב סגל השיבו: רבינו יונה אומר (שערי תשובה ג ס) "לא תרדה בו בפרך" לא ישתעבד אדם בחבריו, ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה אלא לרצונם ותועלתם (ע"כ).

לבישת בגדים - צריך להזהיר את העם להקפיד כשלובשים חולצה מכנסים חליפה וכד' להקפיד ללבוש תחילה שרוול ימין ואח"כ השמאל. וכן כשפושט הבגדים יסיר קודם צד שמאל ואח"כ ימין, ודלא כרבים שסבורים שדינים אלו נוהגים רק במנעלים.[צו]

והיה אם נהג יבחין שאני מסתכל לעברו, אולי ירגיש חובה לעצור בשבילי למרות שיתכן שהינו ממהר ואין לו זמן לקחתני, לכן איני מרים את ראשי כדי שרק מי שבאמת יכול ומעוניין יעצור עבורי. ע"כ.

צו) הנה השו"ע (סי' ב סעיף ד) כתב: ינעול מנעל ימין תחילה, ולא יקשרנו, ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו וכו'. ועוד כתב (ס"ה) כשחולץ מנעליו חולץ של שמאל תחילה. ובטעם הדבר שחולץ של שמאל תחילה כתב המ"ב (סק"ה) בשם האחרונים כדי שלא יעמוד הימין ערום בעת שהשמאל לבוש. ע"ש. וא"כ טעם זה שייך לא רק במנעלים אלא גם בחליפה ובכל הבגדים שצריך לפשוט של שמאל תחילה ואח"כ הימין. וכ"כ להדיא בקיצור שו"ע גאנצפריד (סי' ג ה"ד), ובשו"ע הרב (סי' ב ה"ד). ע"ש. וכה"ג הביא המ"ב (שם סק"ז) גם לגבי רחיצה, דכשרוחץ ירחץ של ימין תחילה. ובספר דיני איטר (עמ' 74) כתב ג"כ לענין הסרת הכיפה, שמשום כבוד הראש (מלבד להטעם דיראת שמים) יש לדחות את הסרתה לבסוף, וה"ה כשפושט את בגדיו העליונים שיפשוט תחילה את הבגד העליון ורק לאחר מכן את הכובע העליון משום כבוד הראש שהוא מלך על כל האיברים.

שכח והלביש קודם צד שמאל

ואם שכח והלביש קודם צד שמאל כתב בשו"ת אז נדברו (חי"א סי' כד) שיחלוץ של שמאל כדי להקדים ימין תחילה, ולמד כן מדברי המ"ב (סי' ב סק"ז) שכתב שמי שיש לו נעל שמאל ימתין עד שיביאו לו נעל ימין. ע"ש. וכן מוכח ממסכת שבת (סא.). ע"ש. וכמו"כ אם שכח וחלץ קודם ימין כתב בשו"ת דבר יהושע (ח"ג יור"ד סי' עה) שיחזור וילבשנו ויחלוץ שמאל תחילה ואח"כ ימין.

החולץ מנעלים בשביל מצוה

וראיתי בהליכות שלמה (פ"ב הכ"א) שהחולץ מנעלים בער"ש כדי להחליפן לנעלי שבת או לנקותם, שפיר יש מקום לחלוץ של ימין תחילה כיון שהוא לשם מצות כבוד שבת. ע"ש. ולדבריו ה"ה בחליצת נעלים בברכת

כהנים. וכ"כ הפסקי תשובות (סימן ב הערה 49). וכ"פ בילקו"י אולם אחמ"ר דבריו תמוהים, כיון שאין מצוה בעצם חליצת הנעלים אלא המצוה ללבוש נעלים לכבוד שבת, וכן לא מצינו לפוסקים שחילקו בזה, א"כ בכל גוני יש לחלוץ של שמאל תחילה כדי שהימין תשאר לבושה משום חשיבותה. ושו"ר בפסקי תשובות (סי' ב אות ז) שהביא כפי שכתבנו שכ"כ בשו"ת דבר יהושע (ח"ג יו"ד סי' עה) דאין לזוז מהגמ' ומהפוסקים שלא חילקו בזה, ושכ"כ בשו"ת שבט הקהתי (ח"ו סי' א) שהמנהג בכל גווני לחלוץ שמאל תחילה.

איטר יד יקדים ג"כ לימין דעלמא

ודין זה שצריך להקדים ללבוש המנעל והמלבוש של ימין לשמאל הוא נוהג נמי באיטר יד, שמקדים ג"כ לימין דעלמא, אע"פ שהוא איטר יד ואיטר רגל, וכמו שמשמע מדברי המשנ"ב (ס"ב סק"ו) דכתב בזה"ל: ואיטר יד יקדים ימין גם להקשירה. עכ"ל. ומשמע דלענין לבישה פשיטא דיקדים ימין אע"פ דעיקר כוחו בשמאל. וטעמא דמילתא איתא בבכור שור בשבת (סא.) דהוי דומיא דבוהן יד ורגל דאזלינן התם בתר ימין דעלמא אף גבי איטר. ע"ש. וכ"כ להדיא בשו"ת באר משה (ח"ג סימן א), ובספר לקט הקמח החדש (סימן ב ס"ק טז) כיון שעפ"י הכוונות הטעם שצריך להקדים ימין להגביר סטרא דימינא שהוא החסדים על סטרא דשמאלא שהוא גבורה, ובזה אין נפק"מ אפילו האדם איטר יד, ועי"ש שה"ה לענין רחיצת יד ימין קודם, וכשם שלענין נטילת ידים יד ימין דעלמא קודמת אפילו באיטר יד.

ומש"כ המ"ב הנ"ל שאיטר יד יקדים לימין גם הקשירה, העירו עליו בספר תורת חיים סופר (סק"ג) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' א) כי נמשך אחר העתקת דברי הארצות החיים (סעי' ד), אך במקור הדברים שהוא בבכור שור (שבת סא א) כתב מפורש שאיטר יד גרידא שאינו איטר רגל, קושר מנעל שמאל תחילה, אף על גב שתפילין מניח בימין דעלמא, מכל מקום אחשביה התורה לקשירה של צד שמאל תחילה, ובאיטר רגל אפילו אינו איטר יד כתב בבכור שור (שם) שיקשור שמאל דידיה שהוא ימין כל אדם, וכל שכן איטר רגל שהוא גם איטר יד. (ואיטר רגל ניתן לבחון ע"י הרגל שעוקר ראשונה בתחילת הילוך או בתחילת עליה במדרגות, וכן באיזה רגל נוח לו יותר לבעוט).

ועיין בספר שמירת הגוף והנפש (עמ' רלד) שהאריך בזה, וסיים שהציע הדברים בפני מרן הגרשז"א זצוק"ל והסכים דאכן יש להורות בזה דלא כמובא במשנ"ב אלא כמפורש בבכור שור דדוקא איטר רגל מקדים ימין לקשירה. ע"כ. אמנם בספר הליכות שלמה (פ"ב הל' יח) הביאו בשמו דכיון דיש בזה דעות דעביד כמר עביר ודעביד כמר עביד. וע"ע ספר אשי ישראל (פ"א הערה לב) ובספר ימין משה (סי' ז) ובהסכמת המנחת יצחק לספר שמירת הגוף והנפש.

לוית האורחים - יש להעיר שיש רבים אשר מארחים אורחים בשבתות וימים טובים ואינם מלווים את האורחים מחוסר שימת לב, ויש לעוררם להקפיד ולהשים לב ללוות האורחים לפחות ארבע אמות.[צז]

צז) כתב הרמב"ם (ספר שופטים הלכות אבל פרק יד ה"א) **מצות עשה** מדבריהם ללוות אורחים, ואמרו חכמים במסכת סוטה (מו:) כל מי שאינו מלווה כאילו שופך דמים, וכופין ללויה כדרך שכופין לצדקה, ובית דין היו מתקנים שלוחין ללוות אדם העובר ממקום למקום, ואם נתעצלו בדבר זה מעלה עליהם הכתוב כאילו שפכו דמים, אפילו המלוה לחבירו ארבע אמות יש לו שכר הרבה, וכמה שיעור לויה שיתחייב אדם בה, הרב לתלמידו עד עיבורה של עיר, והאיש לחבירו עד תחום שבת, ותלמיד לרבו עד פרסה, ואם היה רבו מובהק עד שלש פרסאות. עכ"ל. וכן כתב הסמ"ג בהל'אבל והסמ"ק (סי' מו).

והנה שגור בפי הבריות שצריך ללוות את האורח ארבע אמות, ולכאורה מדברי הרמב"ם חזינן דאפילו לחבירו לא סגי בהכי וצריך ללוותו אלפים אמה כתחום שבת וא"כ צ"ב מהיכן לקחו זאת, ונראה דמקורם מדברי הרמ"א בדרכי משה (יור"ד סי' תכו סק"א) שהביא בשם ילקוט מהרר"ש דהאידנא אין נוהגין ללוות תלמיד לרבו פרסה משום דבזמן הזה מוחלין על כבודם ויש לילך עמו או חבירו עד לפני שער העיר או לכל הפחות ארבע אמות. עכ"ל. והעתיקוהו הסמ"ע (סי' תכז סקי"א). והא"ר (סי'רלא סק"ב).

להציע לאורחים לאכול ביום שישי

ומילתא אגב אורחיה יש להעיר את תשומת לב של המארחים אורחים לשבת, ומגיעים אליהם האורחים כבר מיום שישי, שיש להציע להם לאכול מיני תרגימא וכד' בעת בואם, כיון שהרבה פעמים מגיעים רעבים ומתביישים לבקש אוכל מבעה"ב [וכן אין זה דרך ארץ לבקש לאכול וכמש"כ השו"ע (סי' קע סי"ג)] ובינתיים מצטמקת בטנם מרעב, וצריך לתת על זה את הדעת. ובספר דברי תורה (להגה"ק ממונקאטש זצ"ל ח"ב אות ב') **כתב** שמנהג טוב ונכון כשבא אליו אורח, אפילו אין הוא באמצע אכילתו, לכבדו באכילה ושתיה, כי גורם לקירוב הלבבות, דמדגזרו על פתם משום שמנם ויינם משום בנותיהם, חזינן דאכילה ושתיה גורמת לקירוב הלבבות. ע"ש.

מאכל שיש בו ריח לתת ממנו לאחרים

ועוד יש לעורר מש"כ הבאה"ל (סימן קסט ד"ה לשמש) דבש"ס משמע עוד

ביותר, דאפילו אדם בעלמא שאינו משמשו, אם אירע שעומד שם בשעה שמביאין לו דבר ריחא וקיוהא צריך ליתן לו לטעום וכו', ואפשר שמטעם זה המנהג בכל ישראל כשאדם נכנס לבית חבירו בשעה שאוכלין קורין לו לאכול. ע"כ. ודבר מצוי שישנם שעושין על האש בפראקים וכד' וריח הבשרים נודף למרחוק, וצריכים להציע לאכול לנמצא בסביבתם. ועיין בליקוטי מהרי"ח (סדר דברים הבאים מחמת סעודה) שכתב שאפילו אם אין שייך הטעם 'שמביאים לו דבר ריחא וקיוהא', מ"מ המנהג קיים, והוא מנהג קדמון המוזכר בגמ' בתענית (כג:), ומנהג ישראל תורה הוא, ואפילו יודע שאין לו די פת ותבשיל לתת לאורח, מ"מ ממדת דרך ארץ צריך להציע לו להצטרף למאכלו [אלא שהלה צריך לימנע מלאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה], ואפילו יודע שהאורח לא יאכל, מ"מ צריך להציע לו להצטרף לאכול. ע"ש.

ר"ת אש"ל לא כמו שהעולם סבורים

ולסיום אעיר, במה ששגור בפי הבריות על הפסוק (בראשית כא לג) "ויטע אשל בבאר שבע" דאש"ל ר"ת אכילה שתיה לינה, דהמעיין במקורות יראה שאינו כן אלא ר"ת אש"ל היינו אכילה שתיה לויה, דאיתא במסכת סוטה (י.) "ויטע אשל בבאר שבע", אמר ריש לקיש, מלמד, שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים. רבי יהודה ורבי נחמיה, חד אמר: פרדס, וחד אמר: פונדק. ופרש"י (ד"ה פונדק): ללון שם אורחים, ולשון אש"ל נוטריקון הוא אכילה שתיה לויה, שהיה מאכילן ומשקן ואח"כ מלווה אותן. וכ"כ רש"י בכתובות (ח:), דאמרינן שאברהם אבינו היה בעל גמלות חסד, ופירש"י דכתיב ויטע אש"ל, נוטריקון אכילה שתיה לויה. ע"ש. והא דלא רמזו במילה אש"ל על אכילה שתיה ולינה כמרגלא בפומיה דאיניש הביא בספר מזכרת פאקש (ח"ב עמ' 73 הערה 12) משום דלינה מפורש בקרא, שהרי אשל היינו פונדק ללינה [ודלא כמש"כ בחשוקי חמד (כתובות ח.) בשם רש"י דאשל, ר"ת אכילה שתיה לינה]. וכ"כ במדרש שוחר טוב (פל"ז וכ"ה בפק"י) אש"ל ר"ת אכילה שתיה לויה.

ועתה ראיתי בליקוטי שיחות (חט"ו עמ' 501) שכתב: אש"ל ר"ת שנתפרש אכילה שתיה לויה, והוא ע"פ מדרש תהלים (קי), וראה ג"כ רש"י כתובות (ח:), וכן ברבינו בחיי (בראשית כא לג). וכד הקמח (מערכת אורחים) כתב בשם מדרש תהילים אכילה שתיה לויה. ובמדרש תהלים (לז) יש גורסים אכילה שתיה לינה, ולכאורה כ"מ קצת בפרש"י סוטה (י.) שכתב פונדק ללון, וא"כ צ"ל בסוף דברי רש"י שם לינה במקום לויה. עכ"ל. ודבריו צ"ע כמש"כ בקונטרס הערות התמימים (וירא, גיליון ח קפג) דהנה ז"ל רש"י שם: פונדק ללון שם אורחים, ולשון אש"ל נוטריקון הוא

לוית המת - העובר ברחוב ורואה שמלוין את המת אפילו אם הוא באמצע נסיעה וכדומה, חייב ללוות את המת, ואם נעצר הנהג מנסיעתו או פונה לכיוון אחר נחלקו האחרונים אם חייב הנוסע לירד מהמכונית וללוות המת או לא. והמחמיר היכא דאפשר תע"ב.[צח]

אכילה שתיה לויה שהיה מאכילן ומשקן ואח"כ מלוה אותן, וא"כ אם נאמר שיש ט"ס ברש"י וצריך להיות אכילה שתיה לינה, אינו מובן סיום דברי רש"י שכתב ואח"כ מלוה אותן. כמו"כ יש להעיר דבכל המדרשי תהלים שלפנינו כתוב לויה ולא לינה, וכן בדפוס לבובר לא העיר שם מאומה דיש גורסים לינה אף שדרכו להעיר לשינויים כאלו.

ומ"מ אינו שיבוש גמור מה שאומרים העולם, דנכון דבמדרשים לא נמצא לינה, מ"מ כ"כ התוספות השלם עה"ת (וירא כא לג) מדנפשייהו, דאש"ל ר"ת אכילה שתיה לינה.

צח) הנה איתא במסכת ברכות (יח.) אמר רחבה אמר רב יהודה, כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום "לועג לרש חרף עושהו", ואם הלווהו מה שכרו, אמר רב אסי עליו הכתוב אומר (משלי יט יז) "מלוה ה' חונן דל ומכבדו חונן אביון". ע"כ. וכתב בספר הליכות שלמה (תפילה, פי"ג בארחות הלכה הערה 22) שהגרש"ז זצ"ל היה מעורר דפשוט הדבר שהעובר ברחוב ורואה שמלוין את המת אפילו אם הוא באמצע נסיעה וכדומה חייב ללוות את המת, ואם נעצר הנהג מנסיעתו או פונה לכיוון אחר חייב הנוסע לירד מהמכונית וללוות המת, ורבים נכשלים בזה. עכ"ד. ואמנם מה שסיים הגרש"ז אויערבך שזהו גם במכונית אחרת, עיין בספר המכונית והלכותיה (ח"ב עמ' קז) שכתב לחלק בזה, דבאופן שנוסע במכוניתו ורואה אנשים המלווים מת ומהלכים ברגליהם, חייב לרדת ממכוניתו וללוות את הנפטר ארבע אמות, אך אם נמצא באוטובוס או במכוניתו של אדם אחר ואין לו אפשרות לצאת וללוות את המת יעמוד עד שתעבור ההלויה. והביא שכ"כ הגרי"מ טוקצינסקי בספר גשר החיים (ח"א פרק יד סעיף ט). ע"ש. וכ"כ בספר חזון למועד (עמוד יט), ובספר דרכי הלכה (סימן קצח סק"ג) ובספר מועד לכל חי (ביטון, סימן ח אות ג), ובספר פני ברוך (סימן ה סעיף ח) ובספר יקרא דחיי (סימן י), ובספר זכרון יצחק (פרק יא ס"ד). ע"ש. ע"כ. והשיג שם על הגרש"ז אויערבך, וכתב דמכל הפוסקים הנ"ל אין ביניהם מי שסובר שבשביל ראיית לויה על הנוסע לרדת וללוות המת

לולב - יש רבים שקונים הדסים ארוכים שמגיעים כמעט עד סוף שדרתו של לולב, וצריך להזהירם שצריך שיצא שדרתו של לולב (לא העלים) למעלה מההדסים טפח. ויש שאינם שמים לב לכך, ומצוה לפרסם זאת ברבים.[צט]

ברגליו. ע"ש. וסיים שם, דמ"מ כתב הגאון רבי אהרון ברכיה ממודינא בספר מעבר יבוק (שפתי רננות סימן כא) שאם מחמת איזה סיבה נמנע ממנו מללכת ללוות המת, לא ימנע עצמו לפחות מלבקש עליו רחמים, ויאמר שנים או שלושה מזמורי תהילים או יתן צדקה לכפרת נפשו בעת שקוברים אותו. ע"ש.

ואם רוצה ללוות ע"י שממשיך את נסיעתו בכיוון של ההלויה, מסתבר שלא מהני, כיון דלא מינכר שמלווה את המת לכבודו, שהרי יש הרבה נוסעים באותו כיוון, ומ"מ אם מוכח בנסיעתו שמלווה המת וכגון רבנים שמגיעים להלויות גדולות ונשארים ברכבם, מינכר שהגיעו ללוות המת ושפיר דמי.

צט) הנה כתב בשו"ע (סי' תרנ ס"ב) "אין להם שיעור למעלה, ויש מי שאומר שאפילו הוסיף באורך ההדס והערבה כמה, **צריך שיצא שדרו של לולב למעלה מהם טפח**". ע"כ.

וכתב כף החיים (אות ט) שכן דעת הכלבו (הל' לולב) בשם ריי"ץ גיאת וארחות חיים הלכות לולב (אות ה), וכן פסקו הרמב"ם והריא"ז והערך השולחן (סי' תרן). ועוד הוסיף כף החיים, שאמנם המטה יהודה (סי' תרן) סובר שהשו"ע כתב דין זה בלשון "ויש מי שאומר" וכו', מכיון דלסתם השו"ע לא בעינן שיהיה הלולב גבוה מכולם, כששאר המינים גבוהים יותר משיעורם. אך בספר ערך השולחן (שם) חלק עליו, שהשו"ע בדעה א' לא חולק על זה, שהרי בב"י לא הביא מחלוקת בזה אלא העתיק דברי הר"ן בסתמות. וכ"כ בספר בית השואבה (שם אות ד) שלפי הטעם שכתב רש"י שהיות והלולב גבוה במינו, א"כ תמיד צריך שיהיה גבוה במינו משאר מינים. והשו"ע שכתב כן בשם יש מי שאומר, מפני שלא מצא חולקים בזה. ע"ש.

[**וכן** כתב הסמ"ע (חושן משפט סי' כו ס"ק יג) שדרך המחבר לכתוב דין בלשון יש מי שאומר אף שאין פלוגתא בזה. וכ"כ התוה"ש (סי' קצ ס"א). וכ"כ המ"ב (סי' שו ס"א ושכד ס"ד) **ובבאה"ל** (שיא ס"ג). וכן כתב כלל זה בשו"ת יחוה דעת (ח"א בכללי השו"ע סי' לא). וע"ע **בשו"ת יבי"א** (ח"ב או"ח סי' ד אות ג)].

וסיים כף החיים, שדעת רוב הפוסקים שבעינן טפח בלולב, ואפילו מין אחד גבוה מעכב. וכן חזר וכתב (בסי'

תרנא אות כט) בשם האחרונים, וז"ל: "וצריך להזהר מאוד שיהא שדרו של לולב יוצא למעלה מאגד העליון טפח כדי נענוע", ומוכח מכף החיים שס"ל שכתוב בשו"ע "צריך להיזהר" היינו לעיכובא. ואע"פ שיש חולקים וס"ל שלשון זה רק לכתחילה, עיין שפת אמת (סוכה לב ע"ב) ושו"ת יחוה דעת (ח"א בכללי השו"ע ס' לג), ובספר טהרת הבית (ח"ב עמ' רפו - רפז). מ"מ, ודאי שצריך לכתחילה להזהר בזה כי יש סוברים שדין זה לעיכובא. [ועיין באבן ישראל על המשנה ברורה מהגרי"י פישר זצ"ל (תרנ, ג), דלכאורה נראה דמה שצריך שהשדרה של הלולב תצא למעלה מההדסים והערבות טפח זה רק דין לכתחילה ולא לעיכובא, וצריך עיון].

וכן כתב להתריע ע"ז בקונטרס ההושענות שמחת אברהם (עמ' ו ס' יא) וז"ל: "**צריך להזהר מאוד מאוד** שיהיה סיום השדרה (ולא העלים) למעלה גבוה מן ההדסים טפח. דאל"כ לא יוצא ידי חובה לכמה פוסקים". והוסיף בשם ספר מועד לכל חי (סי' כג אות קיג), וז"ל: וטוב שימדוד קודם הנענוע שלא יחסר מן זה השיעור. ע"ש. וכ"כ לעורר השו"ע הרב (שם סי"א), וז"ל: וצריך ליזהר מאד שיהא שדרו של לולב יוצא למעלה מאגד העליון טפח כדי נענוע. ורבים טועים בזה. ע"כ.

וכ"כ להתריע בשו"ת ויען אליהו (סי' יד) שכן דעת רוב הפוסקים שאף אם הוסיף בגובהם של ההדסים או הערבות, צריך להזהר שיהיה שדרת הלולב גבוה טפח (בשדרה ולא רק בעלים). ויש שכתבו שאם לא עשה כן מעכב. ודין זה אף למנהג הספרדים שלוקחים לולב סגור בראשו. ולכן יש להשתדל לקנות לולב ארוך. ויש שאינם שמים לב, ומצוה לפרסם זאת ברבים. עכ"ד. וכ"כ להתריע ע"ז בשו"ת חזון אליהו (ח"א סי' יד). וכן בספר הלכות חג בחג (עמ' כו) כתב "**שראוי להזכיר ולהזהיר להמון שלא יודעים ההלכה והרבה טועים בזה כידוע, ומצוה לפרסם הענין ברבים**". **ע"כ**. וכן בשו"ת קול אליהו (ח"א סי' מז) כתב להתריע ע"ז, וכתב שם בשם הפוסקים שאין פלוגתא בין סתם מרן לבין ויש מי שאומר, ובאמת ראיתי להרבה בני עליה שאין נזהרין בזה, ולמזהיר ולנזהר שלומם ירבה כנהר ובפרט במצוה יקרה זו. עכ"ל. וכ"כ לעורר בזה בשו"ת דברי דוד (ח"א סי' מב). ועיין חזו"ע (סוכות עמוד שנט).

החלפת הערבות שבלולב

ומלבד זו עוד אמרתי להעיר אודות מה שמצוי בימים האחרונים של סוכות שמצוי שהעלים של הערבה מתנתקים ופעמים שכל העלים מתנתקים ולא נשאר אלא כשני גבעולים, והאדם סבור שהכל מחובר מאחר והמינים אגודים יחד ואינו שם אל לבו שאגודים הם כשהעלים תלושים ופסול הוי וברכתם לבטלה, דקי"ל (סי' תרמז ס"ב) שערבה ששנשרו רוב עליה פסולה. וצריך שיהיו עלים ברוב שיעורה והיינו כשבעה גודלים.

לחם משנה - השומע ברכת המוציא מהבוצע צריך לטעום מהלחם משנה ולא מלחמניה אחרת שעל השולחן, ואם אינו טועם אפי' מעט, לא יוצא ידי חובת לחם משנה, ומטעם זה יש להקפיד בליל הסדר שבעה"ב יחלק מהמצה העליונה חתיכה קטנה לכל המסובין, ודלא כאותם שאוכלים רק מהכזיתות שהכינו להם מערב פסח.[ק]

ההדסים יהיו גבוהים יותר מהערבות

ולסיום יש לעורר מש"כ הרמ"א (סי' תרנא ס"א) דצריך להניח ההדסים יותר גבוהים מהערבות. ובכף החיים (סי' תרנא סקכ"ה) הביא בשם ספר הפרדס לרש"י והיפה ללב, דאין להגביה הערבות למעלה מההדסים והמגביהם עובר על דברי חכמים ומסתכן בעצמו. ואע"פ שבספר הפרדס לרש"י כתוב שאם הניח הערבות למעלה מההדסים בלולב זה פוסל את האגודה והוא לא יוצא ידי חובה וכל מי שמגביה הערבות על ההדסים הוא עובר על דברי חכמים ומסתכן בעצמו. ע"כ. וכ"כ בשבלי הלקט שזה פוסל את האגודה, כתב בספר קצה המטה על המטה אפרים (סי' תרכה אות כב) דנראה שזה רק לכתחילה, ומכל מקום יגביה ההדסים ויטול הלולב עוד הפעם בלי ברכה. ע"ש. וכ"כ הערוך השלחן (סי' תרנא ה"ח) דמה שצריך להניח ההדסים יותר גבוהים מהערבות זה רק להידור אבל זה לא מעכב. ע"ש.

ק) **כן** מתבאר מדברי התוס' בפסחים (קו. ד"ה הוי גחין), וז"ל: וגם בהמוציא יש להוכיח מירושלמי אם יש לכל אחד ככרו אין צריך להמתין, ואוכל כל אחד משלו, והא דאמר טול ברוך (ברכות מ.), ואמרינן נמי (שם מו.) בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, דמשמע שאין אוכלין אלא מה שמחלק להם, מיירי בשאין ככר לפני כל אחד, **אי נמי בשבת וכגון שאין להם לחם משנה דאז צריכין לאכול מבציעתו. עכ"ל.**

ומבואר מדברי תוס' שכל מי שאין לפניו לחם משנה, והוא יוצא ידי חובתו בבציעת הבעל הבית, צריך לאכול מהככר של הלחם משנה שבצעו עליו, ואם לאו לא יצא ידי חובתו.

וכן מבואר בשו"ע הרב (סי' רעד סעי' ד), וז"ל: אין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע אם הם זקוקים לככרו, דהיינו שאין להם לחם משנה לפני כל אחד, והם יוצאים ידי חובתם במה ששומעים ממנו ברכת המוציא, שמברך על לחם משנה ואוכלים מאותו לחם משנה וכו'. עיין שם. (ועי' גם בלשון הרב בסי' תעג סעי' כד). וכ"כ המ"ב (סי' קסז ס"ק פג), וז"ל:

דאם אין לפני כל אחד מהמסובין לחם משנה, הרי הם צריכים לסמוך על הבוצע שיש לפניו לחם משנה ולטעום מאותו לחם וכו'. עיין שם. (ועיי"ש בשער הציון אות עב שמקורו הוא מדברי שו"ע הרב בסי' רעד הנ"ל).

והנה יש להקשות ממה שכתב השו"ע (סי' רעד סעי' ג) שאין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע, ואם יש לפני כל אחד לחם משנה יכולים לטעום אף על פי שעדיין לא טעם הוא, וכתב ע"ז המ"ב (ס"ק ח), וז"ל: ר"ל ואז אף על פי שהוא מוציאם בברכתו יכולים לטעום קודם לו, אבל אם אין לפני כל אחד לחם משנה, אף על פי שכל אחד ככרו שיאכל ממנו הוא לפניו, כולם צריכים לסמוך על הבוצע שיש לפניו לחם משנה, ואינם רשאים לטעום קודם לו. עכ"ל. (ומקור דבריו הוא מהלבוש סי' קסז סעי' טו). ומשמע לכאורה מלשונו שאין צריך לאכול מהככר של הלחם משנה, ורק אסור לו לאכול לפני הבוצע, וצ"ע ממה שכתב בעצמו בסי' קסז הנ"ל שצריך לאכול מהלחם משנה, וכמבואר בדברי התוס' בפסחים הנ"ל.

שו"ר שכן כתב להעיר בשו"ת מגדנות אליהו (חלק א סימן קמז), ויישב שצ"ל שמה שכתבו הלבוש והמ"ב הלשון "שצריכים לסמוך על הבוצע" כוונתם ג"כ שיאכלו מככרו. ודו"ק. וע"ע קצוה"ש (סי' פב הערה ו), ובשו"ת באר משה (ח"ה סי' עה).

וכ"כ להתריע בזה ולהסביר את הדברים בטוב טעם בספר הליכות שבת (ח"א עמ' נח) והניף ידו בח"ב (עמ' פח הערה א), וזת"ד: שישנם הטועים לחשוב שדי לשמוע את ברכת הבוצע בלי לאכול מהלחם שבצע עליו ובזה יוצאים ידי חובת לחם משנה, וכמו בקידוש ששתיית היין אינה חובה אלא חיבוב מצוה, אך זו טעות, כי כדי שיחשב לבני הבית שבצעו על הלחם משנה חובה עליהם לטעום מעט מהלחם שבצע עליו בעל הבית, ואם לא עושים זאת אלא אוכלים מהלחמניה המונחת לפניהם לא יוצאים ידי חובת לחם משנה כמו שכתב המשנ"ב (סי קסז ס"ק פג) במפורש, שהשומע ברכת המוציא מהבוצע צריך לטעום מהלחם משנה, ואם אינו טועם לא יוצא ידי חובה, אולם בקידוש אין החיוב אלא על המקדש לשתות מהיין ואילו השומעים אינם חייבים לטעום אלא נוהגין כן רק מחמת חיבוב מצוה (סי' רעא סע' יד). והטעם בזה כיון שחיוב הלחם משנה הוא לבצוע ולאכול, על כן כאשר המסובים יוצאים ידי חובה בברכתו של הבוצע חייבים הם לטעום על הלחם שנבצע, משא"כ בקידוש שם החיוב הוא עצם אמירת הדברים על היין ואילו הטעימה היא תוספת מצוה משום כבוד הברכה והכוס. (וע"ע משנ"ב רע"א ס"ק סה ובשער הציון שם). עכ"ד. וזהו נפקא מינה מעשית לליל הסדר שעל אף שאין מספיק במצה של בעל הבית לתת שיעור כזית לכל המסובים, מ"מ כל אחד מבני הבית צריך להקפיד לאכול מעט מהמצה השלימה (העליונה)

לימוד הקטנים בלילה - בימינו שבדרך כלל אין התלמודי תורה מלמדים בלילה את הילדים, חייב כל אדם ללמוד עם בנו בקביעות כל לילה, או שימצא לו מסגרת שילמד בה כל לילה [הנקרא היום "מתמידים"]. כדי להרגילו לקיים את הפסוק "והגית בו יומם ולילה".[קא]

שבצע עליה בעה"ב כדי שיחשב לכל אחד מהמסובים שבצע על לחם משנה. וע"ע מש"כ בזה בהליכות מועד (פסח עמ' שלד).

א"צ לאכול כזית מלחם משנה

ודע שאין צריכים השומעים לאכול כזית מהלחם משנה, אלא די בטעימה כל דהו, ויכול להשלים לעצמו שיעור סעודה משאר לחמים שעל השולחן, ובפרט כשיש הרבה משתתפים וכד' שאין מספיק כזית לכל אחד, וכמו שכתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשש"כ (פנ"ה הערה ט"ו), והביא ראיה לכך מהא דאיתא ביומא (לט.) לענין אכילת קדשים (שלכו"ע הוי מ"ע מה"ת) וסגי אפילו פחות מכזית לכל כהן. וע"ע בערוה"ש (סי' רע"א סעי' לו). ואפילו לבוצע עצמו אין מעכב שיאכל כזית דווקא מהבציעה, כמ"ש בהגדה של פסח מבית לוי (בריסק, עמ' קצד). וכתב בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' קט"ו) שלכן רשאי להקל לטעום מעט מזעיר מהלחם משנה ולהשלים מלחם אחר, וכגון אם זקוק ללחם בריאות מיוחד (שאינם שלימים) והלחם משנה עשוי מקמח שאינו בריא לו.

אין לבצוע עד שרובם יענו אמן

עוד יש לעורר שהמוציא אחרים בברכת המוציא אין לו לבצוע מיד אחר שגמר לברך, אלא צריך להמתין מלבצוע עד שרוב העונים יגמרו לענות אמן על ברכתו וכמבואר בשו"ע (סי' קסז סט"ז).

קא) כתב השו"ע (סי' רמה סעי' יא): יושב ומלמדם כל היום וקצת מהלילה, כדי לחנכם ללמוד ביום ובלילה. ע"כ. וכד הוינא טליא תמהתי אמאי האידנא לא ראינו ולא שמענו ת"ת שמקיימים את דברי השו"ע שצריך ללמד את התלמידים כל היום ומקצת מהלילה ובפרט בימות הקיץ שהיום ארוך. והשיבוני כמה ת"ח, משום שירדה חולשה לעולם לכן לא נהגו כדברי השו"ע. [וע"ע מה שכתבתי בזה בספר ישוב המנהגים (ערך תשב"ר)].

ומ"מ נראה דיש לסמוך על סברא זו רק שלא צריך ללמדם כל שעות היום, אבל ללמוד עמם קצת בלילה להרגילם ב"והגית בו יומם ולילה", כיון שלא יזיק להם צריך להקפיד בכך. וכן כתב הרב יעקב שיכנזי שליט"א להתריע בזה בספרו נעימות נצח (עמ' 220) דכיום שהת"ת לומדים רק ביום ובפרט בימות הקיץ, החובה מוטלת על ההורים ללמוד עם בנם בערב. ע"ש. וכ"כ בספר פסקים ותשובות (סי' רמה אות כד) להזהיר בזה שחייב ללמוד עם בנו בלילה. ע"ש.

ובשעת הדחק כתב בספר בתורתו יהגה (ח"א פ"ב ס"ג) בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א, שיכול לסמוך על הפסוקים שאומר הקטן בקר"ש שעל המטה. ובפסקים ותשובות הנ"ל (הערה 215) כתב דחיליה ממש"כ הפמ"ג באו"ח (סי' רלח משב"ז סק"א) לענין מש"כ השו"ע שצריך כל אחד ליזהר בלימוד הלילה, וז"ל: ואפשר דסומכין על מה שאומרים בק"ש ויהי נועם ושאר מזמורים. ע"כ.

ודע, דדין זה שצריך לחנכו במצוות "והגית בו יומם ולילה" הוא מגיל שבנו יודע לדבר, דגם אותו צריך ללמדו תורה, וכמש"כ השו"ע (סי' רמה ס"ה): מאימתי מתחיל ללמד לבנו, משיתחיל לדבר מתחיל ללמדו "תורה צוה לנו" וגו' ופסוק ראשון מפרשת שמע.

והלימוד עם אביו בבית הוא העיקר, ללמדו בכל עת שהוא פנוי כפי כוחו של הקטן, וכמש"כ הפלא יועץ (ערך תורה) ובספר תולדות יעקב (עמ' רלו) בשם הגרי"י קנייבסקי זצ"ל. ובספר אנא עבדא (להש"צ קובלסקי זצ"ל) בשם החזו"א זצ"ל כתב שאם רוצה שבניו יגדלו ת"ח אז ילמוד עמהם מדי יום ביומו, ובאמת יש בזה הרבה מעלות טובות, כי ע"י שמפנה מזמנו ועיסוקיו וכו'. ע"ש. ובספר אומר מיהודא (נד' בברלין תק"נ, עמ' ג) כתב: ופוק חזי כמה מהדרין מן המהדרין על מצות עשה, כגון אתרוג או תפילין, ומפזרים ממון רב על המצוות [ומקדישים זמן רב כדי למצוא אתרוג היותר מהודר וכדומה], ומצוה זו שעושה פרי קודש הילולים הוא בעוה"ר קלה בעיניהם, ואינם מקדישים את זמנם וממונם למצוה זו, לכן הירא דבר ה' יהיה זריז במצוה זו וילמד עם בנו לפחות שעה אחת בכל יום, וכל המוסיף הרי זה משובח, וע"ע בתוס' בפסחים (קח. ד"ה בפני) שכתבו: מיהו סתם אב מלמד לבנו תורה כדאמרינן בפ"ק דקידושין (לא.) שהבן ירא מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו תורה. ע"ש.

מקבל שכר על לימודו אם יוצא חובת קביעת עתים לתורה

ודע שכתב החיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' קנה אות א) וכ"ה בשע"ת (סי' קנה סק"א), שאף מי שלומד בקביעות, מכל מקום אם מקבל שכר על לימודו כגון דיין או מלמד תינוקות אע"פ שמקיים בזה מצות לימוד התורה מכל מקום אותו הלימוד אינו נחשב לקביעות עיתים לתורה, ולכן צריך לקבוע לו זמן

אחר ביום ובלילה ללימוד בלא קבלת שכר. וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' פא) שהחיוב על כל אדם לפנות בכל יום עת קבוע מכל עסקי הגוף ולעסוק בתורה, וכיון שנוטל שכר א"כ הרי זה ג"כ מעסקי גופו ולזה לא יצא, דהא קיבל על עצמו לפנות מכל עסקיו ולא לעסוק בעסקו ביחד עם לימודו, וה"ז דומה להא דקיי"ל שדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין. עכ"ד.

ולפי זה אברכי כוללים וכדו' שמקבלים שכר על לימודם יתכן שאינם יוצאים בזה חובת קביעת עיתים, ויקבעו זמן נוסף ללמוד בנוסף ללימודם בכולל. אמנם בברכ"י שם נסתפק בזה, דיש לחלק קצת בין הלומד בישיבה עבור קבלת פרס לבין מלמד תינוקות. ובס' יששכר וזבולון (עמ' קסד) ביאר החילוק שהלומד בישיבה ומקבל פרס הוא רק כדי למנוע ממנו טירדת המזונות שיוכל לעסוק בתורה, ולכן י"ל שאינו אלא מסייע לת"ת, משא"כ מלמד וכדו' שעיקר עיסוקו ופרנסתו הוא מזה. ובכף החיים (או"ח סי' קנה סק"ד) מכריע דיש להחמיר בזה כי ספיקא דאורייתא לחומרא. ע"ש. ואף שבאברכי כולל היה מקום להקל משום דאיכא ס"ס לקולא, שהרי בשלחן הטהור (או"ח סי' קנה ס"ב) חלק על דברי החיד"א וס"ל שאפילו מלמד תינוקות עולה לו לקביעת עיתים כיון שהשכר שנוטל הוא רק שכר בטלה. ע"ש. וא"כ איכא ס"ס, דשמא הלכה כדברי השלחן הטהור שאפילו מלמד תינוקות עולה לו לקביעת עתים לתורה, ואת"ל כהחיד"א שלא עולה לו, שמא יש חילוק בין מלמד תינוקות לתלמיד ישיבה. ומ"מ נראה דמהיות טוב שישתדל ללמוד זמן מועט קודם הכולל וזמן מועט אחר הכולל כדי שיקיים מצות קביעות עתים לתורה ללא חשש.

לא לומד הלכה אם מקיים מצות והגית

והנה כתבו הט"ז (יו"ד סי' רמו סק"ב) והש"ך (סק"ה) בשם הדרישה (סק"ב): יש בעלי בתים נוהגין ללמוד בכל יום גפ"ת ולא שאר פוסקים, ומביאים ראיה מהא דאמרינן בנדה (עג.) תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. אבל לא זאת המרגוע, ולא בזאת יתהלל המתהלל, כי אם בזאת יתהלל השכל וידוע בספרי פוסקים דיני תורה כגון "האלפסי" "והמרדכי" "והרא"ש" ודומיהם, דזהו שורש ועיקר לתורתנו **ואינם יוצאים כלל בלימוד "גמרא פירוש תוספות"**. דהא דתנא דבי אליהו וכו' כבר כתב רש"י שם כל השונה הלכות פירוש הלכות פסוקות. ומ"ש רבינו תם כאן תלמוד בבלי בלול וכו' קאי אמה שכתב רבינו לפני זה אלימוד תשע שעות ביום, דכיון שיש לו פנאי גדול ילמוד בתלמוד, אבל הנך בעלי בתים שאינם לומדים כי אם ג' או ד' שעות לא ילמדו בתלמוד לחוד. עכ"ד. ומבואר מלשון הדרישה שאם עיקר לימודם בגפ"ת אינם יוצאים בזה יד"ח קביעת

לשון הרע - רבים נכשלין בעוונותינו הרבים, והותר בעיניהם לספר גנות על אשתו בפני משפחתו או חבריו, וסבורין להתיר כיון שאשתו היא הוי כחלק מגופו ואין איסור לשה"ר גבה, וטעות היא בידם. וצריך להוכיחם על זאת במוסר השכל, ולשומעים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב.[קב]

עיתים לתורה. וכ"פ בשו"ע הרב (סי' קנה ס"א) ובמשנ"ב (שם סק"ג) [ובסק"ט כתב המ"ב וכשלומד רק מעט, נכון שעיקר לימודו יהיה בהלכות, שידע איך להתנהג למעשה ואמרו חכמינו ז"ל על הפסוק "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מכל בתי כנסיות וכו', וגם אמרו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא. וכיו"ב כתב בשו"ע הרב (הל' ת"ת פ"ב ה"ט) מי שאינו יכול ללמוד הרבה צריך שיהיה כל לימודו בלימוד המביא לידי מעשה שהן ההלכות הנצרכות לכל אדם לדעת אותם, והם דברים שאי אפשר לשאול תמיד רב, או שלא יהיה יודע לשאול ולהסתפק כלל אם לא ילמדם תחילה, דהיינו כמעט כל אורח חיים ומיעוט יורה דעה ומעט מאבן העזר ומחושן משפט, וגם מי שיכול ללמוד ולזכור כל התורה יש לו ללמוד ולחזור תחילה על ההלכות האלו הנצרכות למעשה כי יש להן דין קדימה על שאר ההלכות שאינן נצרכות כל כך למעשה, וילמד גם ספרי מוסר, וכל זה חוץ מהקריאה בתנ"ך לעתים מזומנות שיש לזה דין קדימה על הכל]. ולכן יש לעורר את אותם בחורים ואברכים בני עליה שעיקר לימודם הוא כל היום רק בגמרא שחייבים להקדיש מזמנם זמן ללימוד הלכה בבוקר ובערב כדי שיקיימו מצות "והגית בו יומם ולילה". ועיין להרב חובת הלבבות (בהקדמתו לספרו, דף יא) מה שכתב לשואל שם ששאל שאלה לא למעשה. ועיין בדברי הפתיחה ליבי"א ח"א (עמ' 4 אות ט). וע"ע בחתם סופר (עה"ת פרשת ויקרא) מה שכתב על דברים אלו.

קב) כן כתב להתריע הח"ח בהל' לשה"ר (כלל ח אות ב) שרבים נכשלין בזה בעוונותינו הרבים, שהותר בעיניהם לספר גנות על אשתו ובית חותנו לפני אחיו ובית אביו, ומדינא אין שום נפקא מינה בזה, דכלל כללה לנו התורה "לא תלך רכיל בעמיך" - מי שהוא בכלל "עמיך", ולשון הרע גם כן נכלל בלאו זה כמו שכתב הרמב"ם (בפ"ז מהלכות דעות ה"ב), ועוד ראיה מכתובות (מו.): אזהרה למוציא שם רע מנין, תלמוד לומר "לא תלך רכיל בעמיך", הרי דלאו זה קאי גם על אשתו, וכה"ג מצינו שאסור לדבר

לשה"ר אפילו על אחיו, וראיה מאהרן ומרים שדיברו לשון הרע על משה רבינו ונענשו. וזה ידוע הוא דלאו זה כולל אפילו על אמת כמש"כ הרמב"ם בהלכה הנ"ל. אם לא שהוא מכוין בזה לתועלת על להבא ולא לגנותם, וגם לא יערב בדבריו שום שקר, וכל דינו הוא כפי מה שמבאר לקמן בכלל י (מסעיף יג ואילך). עיין שם. וכו"ש שיש איסור לדבר לשה"ר על אביו ואימו דהוא ג"כ בכלל ארור מקלה אביו ואימו, וכמש"כ הח"ח (בפתיחה עשין אות י).

לשון הרע גם על אמת

ועוד יש טעות נפוצה בין הבריות, שדבר אמת מותר לאומרו, ואין הדבר כן שהרי איסור לשון הרע הוא גם בדברי אמת, וכמו שמצינו אצל מרים הנביאה שדיברה על אחיה משה דברי אמת שפירש מן האשה. וכמו שכתב להעיר בזה בספר דברי מרדכי (שלח עמ' קה). ע"ש. ועיין בקונטרס כאיל תערוג (פסח ויו"ט עמ' כ) שהביא בשם הרב שטיינמן זצ"ל שהיה רגיל לומר "יש דבר חמור יותר מטריפה, שזה כמעט תמיד דאורייתא, והוא עוון חמור הרבה יותר, ובכל זאת אנשים אינם נזהרים ממנו כל כך, והוא איסור לשון הרע".

מערכת המ"ם

מערכת המ"ם

מאכל ומשקה - ראוי ונכון לכל אדם להסתכל על המאכל והמשקה לפני שיאכל וישתה, מפני שפעמים רבות ובפרט בימות הקיץ נופלים חרקים מהאויר לכוס השתיה או לתבשיל, ומי שרגיל לבדוק אם יש חרקים ניצל מאיסורים רבים.[קג]

קג) כ"כ החכמת אדם (כלל לח סעיף כ):
ראוי לאדם להסתכל במה שאוכל, ועי"ז ינצל מכמה תולעים, ומעיד אני עלי שכמה וכמה פעמים ניצלתי עי"ז ב"ה. ע"כ. וכן אני הקטן מעיד על עצמי שכמה פעמים ניצלתי עי"ז מיתושים וכדו' שהיו בתוך האוכל. **ובספר טעמא דקרא** (הוצאה חמישית עט' קעט) לר' חיים קנייבסקי שליט"א כתב, שכל אוכל היה החזו"א זצ"ל מסתכל בו לפני האכילה אם אין בו תולעים ונמלים, ומהאי טעמא לא רצה לאכול או לשתות בחושך.

וכתב בהגהות בית ברוך על החי"א (כלל מה ס"ח): לכן לא טוב במה שקוראים בספר בזמן האוכל, ומה שכתבו הספרים ללמוד משניות בזמן האוכל ראוי להחמיר ללמוד בהרהור בזמן האכילה ממש, ואולי אפשר לקיים שניהם שבזמן לקיחת האוכל יסתכל מה שלוקח. עכ"ד.

ובפרט בעה"ב שמגישה המאכלים, תסתכל היטב בכל המאכלים שלא נפלו עליהם זבובים ונמלים וכיו"ב, כי עליה מוטל האחריות שלא יכשלו בני הבית באיסור שקצים ורמשים, והפר"ח (סוף סי' פא) כבר גילה הסוד מפני מה רוב הבנים שבדור יוצאים לתרבות רעה ועזי פנים, וכתב וז"ל: אף על פי שקטן אוכל נבילות אין מצווין להפרישו, היינו מעיקר דינא, אבל מ"מ יפרישוהו מפני שמזיק לו בזקנותו שגורם לו טבע רע וסופו לצאת לתרבות רעה, ולפי שבזמננו זה אין נזהרים מענינים אלו, רוב הבנים יוצאים לתרבות רעה ורובם הם עזי פנים שבדור ואין יראת ה' נוגעת בלבם, ואף אם יוכיחם על פניהם לאו בני קבילי מוסר נינהו, וכו'. עכל"ק.

וע"ע בספר חיי הלוי (יו"ד סי' נח אות יג):
בימי הקיץ וכדומה במקומות ששכיחים תולעים, יש להיזהר בשעת אכילתו שלא יפול תולעת לתוך המאכל. וכן יש להיזהר שלא להניח מאכלים ומשקין בלי כיסוי, וכל דבר שנעשה מקמח וכדומה שיכול להתהוות בהם תולעים יש להניחם במקום קר. ע"ש.

וכתב כה"ח (סי' רב סקכ"ד) בשם שה"מ (פר' עקב): יש במאכלות כמה מקרים, כגון אם יזדמן לפני האדם מאכל שיש בתוכו תערובת איסור כמו חלב או דם, או נפל זבוב לתוכו, או שאר מיני איסורים כגון טבל וכלאי הכרם וכד', הנה האדם הנזהר תמיד במאכלו לפשפש בהם שלא יהיה בהם שום איסור מסייעין אותו מן השמים שלא תבוא תקלה על ידו. ע"ש.

האוכל תולעים באונס האם פוגם נפשו

וכבר נודע מש"כ הרמ"ע מפאנו בספרו כנפי יונה (ח"ב סימן קיא) שגם מי שאכל באונס מאכל אסור, הרי זה פוגם נפשו, וכן כתב בשל"ה הק' (יומא הלכות תשובה ד"ה וכתב): אמרו רבותינו בירושלמי, מעשה בריבה אחת שנישבית לבין הגויים, וכשפדאוה הטבילוה על מה שהאכילוה איסורים, הרי שאפילו מי שנאנס לעשות איסור, צריך טבילה. עיין שם. וכן האור החיים הקדוש (ויקרא פרק יא פס' מג) כתב על הפסוק "ולא תטמאו בהם": אולי שיכוין לומר שצריכין ישראל להזהר לבל יכנסו לפיהם אפילו בהיסח הדעת, כי ההפרש שבין השוגג למזיד במציאות זה כשוגג כמזיד, כי התיעוב יעשה מעשהו בנפש אדם אפילו בהיסח הדעת, אלא שישתנה הפגם, במעשה מזיד תעשה נפשו שקץ, ובשוגג תטמא נפשו ותטמטם, והוא אומרו ולא תטמאו ונטמתם בם. וצריך האדם ליזהר בתוספת זהירות וזריזות בכל דבר אשר יכנס בגדר ספק שיקוץ זה, ומה גם בזמנים אלו שנזהם האויר והארצות כולן יחד ואין לך גידולי קרקע שאין בהם מהשיקוץ, שומר נפשו ישמור את הדבר. עכ"ד.

אולם עיין בשו"ת רב פעלים (ח"ד סוד ישרים סימן ה) שנשאל אם אדם ששתה משקה והיה בו נמלה, או יתוש באופן שלא היה גרמא לזה מעצמו, אלא קרה לו הדבר הזה באונס גמור, באופן שאין להאשימו ולומר היה לו להשמר ולא נשמר, וכן שוחט מוסמך וירא שמים ששגה לשחוט בסכין פגומה בשוגג, ולא הרגיש ואכלו הבשר אנשים כשרים, או שוחט מתא אשר נבדק והופקד על פי חכמים, ומוחזק לירא שמים אך היה רשע בסתר, והאכיל לישראל נבילות וטריפות, איך דינם של אלו שאכלו לפי תומם, ולא נודע להם הדבר הרע הזה לא בתחילה ולא בסוף, אם נטמאה נפשם בטומאה זו דנבלות ושקצים דכתיב בהו ולא תטמאו בהם ונטמאתם בם. והשיב: שבריה טמאה וכן בשר נבלה וטריפה, אין גופם מטמא נפש האדם, ואף על גב דכתיב בהו ונטמאתם בם, אין הכוונה לומר שגופם מטמא נפש האדם, אלא כל דבר אסור וטמא שורה עליו כח רוחני של טומאה, וכשאדם אוכל אותו, שורה אותו כח הטומאה על האדם, ונכנס בו ומטמאו, אמנם אם הוא אנוס גמור שאינו יודע כלל מן האיסור והטמא, וגם אין לו לתלות בו גרמא שהוא גרם לעצמו

שיכשל בשגגה, אז אם אכל אותו דבר האסור והטמא, לא ישרה על האדם אותו כח הטומאה של אותו דבר, ואין רשות לכח הטומאה ליכנס בו ולא להיות נוגע בו, וכיוצא בזה נאמר על יעל, שאמר הקדוש ברוך הוא שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע, והדבר יפלא והלא ז' בעילות בעל, אך הענין כי בעילות שלו מאחר שהיו באונס גמור, לא נגע בה כח הקליפה והרע של הזנות שלו, ולא שרתה הקליפה עליה. עכ"ל. וכיו"ב כתב בשו"ת צמח יהודה (חלק ד סימן טז) בשם הגה"ק האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל שדן אם אכילת דבר אסור לחולה מסוכן משפיע על הטמטום שבלב (בשבילי הרפואה, ונדפס בדברי יציב או"ח סי' ר"ס), ופשט לה מד' הט"ז ביו"ד (סי' פא ס"ק יב) שמפורש שמזיק לתינוק אכילת היולדת איסורים, וכתב, וז"ל: מסתימת לשון הש"ך אפשר לומר דס"ל דוקא בחולה שאין בו סכנה, אבל בחולה שיש בו סכנת פקו"נ הותרה ואונס רחמנא שריה ואינו מזיק. עכל"ק.

ליזהר מזבובים המטילים ביצים על הבשר

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, מה שכתב בספר טהרת השולחן (פ"י ה"א) שיש להיזהר מזבובים המטילים ביציהם בימות החמה על הבשר, והם כמו גרעיני חרדל לבנים וצריך לבדוק הבשר, אולי יש בו מהם ואם ימצא ידיח הבשר יפה יפה שלא ישאר אפילו אחת מאלו ביצי זבובין, ולפעמים ימצא זה בבשר השוהה באיטליז וצריך שתתן עקרת הבית דעתה היטב על זה וגם בביתה תזהר לכסות הבשר ולא תניחנו בגלוי שיחנו עליו הזבובים, וכן תזהר לכסות כל מיני עוגיות ולחם וסוכר וכו' שרגילות לבוא עליהם נמלים ובפרט בחדשי הקיץ שהנמלים שכיחים מפני החום. ע"כ.

לשמור התבלינים במקפיא

וכן יש לעורר מה שכתב בספר הכשרות למעשה (עמ' תס) שתבלינים יש לשמור במקפיא כדי למנוע מחרקים המתרבים בחום, וכן הדין בקמח לאחר הניפוי. [ובכלל זה גם פילפל שחור שרבים יש להם תמיד בשולחן, וכן ישנם שיש להם מתקן של תבלינים ומניחים אותם בשיש, ויש לעוררם על כך]. וכן מלחיות המכילות אורז חייבים לנקותם מזמן לזמן מחשש לתולעים באורז. ע"ש.

ויתירה מכן כתב בספר הנ"ל (עמ' ש) בשם הגר"מ מאזוז שליט"א בקובץ ויהי אור (תשרי תשע"ח) שתבלינים השוהים זמן רב באריזה סגורה בחנויות יש לבדוק מתולעים, אולם אם מאחסן אותם תוך קירור או מקפיא אין צורך בבדיקה. ע"כ. [ובמקרר שמעתי מחכם שעלול יותר להיווצר תולעים מחמת לחותו, ולכן ראוי להניחו במקפיא].

מגילה - אסור לאכול קודם קריאת המגילה בין קריאת המגילה של לילה ובין קריאת המגילה של יום, ולכן יש להזהיר את הנשים שמתאחרות ביום לשמוע מגילה שלא לאכול ביום פורים עד שישמעו קריאת מגילה. וגבאי בהכנ"ס צריכים לדאוג לארגן לנשים קריאת מגילה בשעות מוקדמות כדי שלא יאכלו קודם קריאת מגילה. (ומ"מ מותר לטעום פירות קודם קריאתה, וכן פחות מכביצה פת או עוגה, והמחמיר שלא לטעום כלום תע"ב). [קד]

קד) כ"כ להתריע בספר חזון עובדיה (פורים עמ' צה) שאין לאכול קודם קריאת המגילה וכמבואר ברמ"א (סו"ס תרצב), וכיון שהדבר ברור שהנשים חייבות ג"כ לשנות קריאת המגילה ביום, כדקי"ל במגילה (ד.) שאף הן היו באותו הנס, אסורים גם לאכול קודם קריאתה, והפוטרות עצמן בטענה שהן עסוקות במצות משלוח מנות וכו' לא יפה עושות, וצריך ללמדן שעיקר המצוה של מקרא מגילה ביום, ואין פוטר אותן. ואם ביקש מאחד שיזכירהו לקריאת המגילה בציבור מותר באכילה. עכ"ד. אולם מדברי המ"ב (סי' תרצב ס"ק טז) מבואר שרק אם הוא אדם חלוש ויכול לבוא לידי חולי שרי לאכול אם מבקש מאחד שיזכירנו לקרוא את המגילה אחר אכילתן. ועיין בשו"ת שלמת חיים (סי' קד) שאם יש חשש שהשהיה עד שיבואו מבית הכנסת ויקראו להן תזיק לבריאותן, כמו שמצוי במעוברות ויולדות או מניקות יכולות לאכול סעודתן כרגיל שכיון שתלויות בקריאת בעליהן או אדם אחר הרי זה כאילו מינו שומר שיזכיר להם לקרוא. ע"ש. ואפילו טעימה בעלמא כתב הרמ"א דאין להקל קודם קריאת מגילה אלא לצורך גדול והיינו חולה קצת או מי שהתענית קשה עליו.

לימוד תורה בפורים

וכאן המקום להביא מש"כ לעורר בספר למנוע מכשול (ח"א סי' ח ס"ז) שישנם שחושבים לתומם שמצות "והגית בו יומם ולילה" אינה נוהגת בפורים ומקיימים בפורים רק מצות שמחה ושתיית יין ועוד מצוות הנוהגות בפורים, וליל פורים ויום פורים עוברים עליהם מבלי לימוד תורה כלל, ואין זה נכון כלל ועיקר, כי גם בפורים יש מצוה וחיוב ללמוד תורה איש איש כפי יכולתו וזמנו, וכמו שדרשו רבותינו "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", "אורה" זו תורה. ואדרבה הלומד תורה בפורים שכרו מרובה מאוד מאוד כיון שבפורים התורה מונחת בקרן זוית, ולכן המנצל יום זה לתורה גורם שמחה בעולמות העליונים. ע"כ. וע"ש עוד שהביא המעשה [שהובא גם בספר פחד

מגילה - יש להזהיר את האב לחנך את בתו הקטנה שהגיע לחינוך לשמוע קריאת מגילה כיון שגם נשים חייבות בקריאת מגילה.[קה]

דוד (נשא, עמ' רלז)] על רבי זאב נחום מביאלא, שלמד הרבה תורה בפורים ובישרוהו בחלום שיולד לו בן שיאיר את כל העולם כיון שבפורים לא למדו תורה ומידת הדין ביקשה להחריב את העולם ובזכות תורתו התקיים העולם, ולכן קיבל מדה כנגד מדה שבנו יאיר את כל העולם הלא הוא הרב אבני נזר. והוסיף הלמנוע מכשול שם, שטוב יעשה רב בית הכנסת אם ימסור שיעור לציבור בליל פורים וכן ביום פורים וזכות הרבים תלויה בו. ע"ש. ומה שכתב הרמ"א שבשעת הדחק יוצא ידי חובתו בק"ש שחרית וערבית כתב השו"ע הרב (פ"ג ס"ד) והערוה"ש (ס"ז) ויפה ללב (ח"ג אות ה) דהכוונה כשהטירדה גדולה יותר מדאי ואי אפשר באופן אחר. וזה אינו מצוי אלא באדם אחד מני אלף שמתוך אונסו אינו יכול לעסוק בתורה אפילו בקביעת עיתים בעלמא וכמש"כ בשו"ת צפיחית בדבש (סי' ס), וגם אדם זה יוצא בק"ש רק ידי חובת מצות והגית בו וגו', אבל אינו מקיים בזה מצות ולמדתם אותם ומצות ושננתם, וכמש"כ בברכ"י (אות א) והשו"ע הרב (פ"ג קו"א סק"א) ובשו"ת בית שערים (או"ח סי' לב). וע"ע בביאור הגר"א (סק"ו) שכתב דלדעת הר"ן בנדרים (ח.) אינו יוצא בזה אף מצות והגית. וידועים דברי החתם סופר (דרשות ואגדות רמה לער"ח אדר שנת תקנ"ח) שכתב בזה"ל: קבלתי מרבי הרב מו"ר מענדלי ליליג זצ"ל רב בבהמ"ד דקהילת קודש פרנקפורט דמיין, שקיבל מהגאון בעל שב יעקב זצ"ל, שכל העוסק בתורה בין מגילה דלילה למגילה דיומא מובטח לו שהוא בן העוה"ב. ע"ש.

קה) **כ"כ** המ"ב (סי' תרפט סק"ג): וכיון דגם נשים חיבות, פשוט דגם בקטנות יש בהן משום מצות חינוך. ע"כ. ועיין בספר לוית חן (על סי' שמג, אות קכו) שהאריך במחלוקת הפוסקים אם יש חיוב על האב לחנך את בתו, והסיק שחייב. ע"ש. וכ"כ במנוח"א (ח"א פ"כ סי"א) **ואין** להקשות ממה שכתב השו"ע (סי' תרפט ס"ו) מנהג טוב להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה. ע"כ. ובודאי שאין כוונתו לקטנים ביותר שהם רק מבלבלין, וא"כ משמע דאין זה חובה גמורה לחנך בתו. דכבר כתב הבאה"ל (שם ד"ה מנהג) דלחנכם היה יוצא אם היה קורא לפניהם בביתם, אבל כדי לפרסם

הנס ביותר מנהג להביאם בבית המדרש שישמעו בציבור כדי לחנכם שגם בגדלותם ישמעו בציבור. ע"ש.

ומ"מ כתב המ"ב (סי' תרפט סקי"ז) דאין להביא ילדים קטנים ביותר לבית הכנסת לשמוע קריאת המגילה כיון שהם מבלבלים דעת השומעים. וכבר השל"ה (הוב"ד במ"ב סי' צח סק"ג וסי' קכד סקכ"ח) קרא תגר על המביאים ילדים קטנים שעוד לא הגיעו לחינוך לבית הכנסת מכיון שהם משחקים ומרקדים שם ומחללים קדושת בית הכנסת וגם הם מבלבלים דעת המתפללים וההרגל נעשה טבע, אבל ילדים שהגיעו לחינוך אדרבה יביא אותם לבית הכנסת וילמדם לשבת באימה וביראה ולא יניחם לזוז ממקומם ויזרז אותם לענות אמן וקדושה. וע"ע בהליכות שלמה (ח"א פרק כ"ב הער' 73).

להשמיע לאוזנו את קריאת המגילה

ולסיום אעיר עוד דבר שנכשלים בזה, והוא מה שמצוי בקריאת מגילה שאם לא שמע כמה תיבות מהחזן משלים לעצמו מחומש או בע"פ וצריך להקפיד לקרוא אותם תיבות, בקול שישמיע לאזניו, וכמש"כ הב"י (סי' תרפט) וכ"ה במ"ב (סק"ה), וע"ש בשעה"צ (אות ז) דאפילו בקורא לעצמו אם אינו משמיע לאזניו מה שקורא לא יצא ידי חובתו, והיינו דמשום פרסומי ניסא מעיקרא תקנו להשמיע לאזניו דוקא, וכ"פ בחזו"ע (עמ' נה בהערות) שאם לא השמיע לאוזנו המגילה לא יצא יד"ח, ולשיטת הט"ז בדיעבד יצא יד"ח גם אם לא השמיע לאוזניו, ורבים לא נזהרים בזה וכמו שכתב לעורר בליקוטי תשובות והנהגות (פורים עמ' טז) ושם הביא בשם החזו"א זצ"ל דמצדד דלא מהני מה דראוי להשמיע לאזניו, אלא צריך בפועל להשמיע לאזניו, ואפילו ראוי להשמיע לאזניו במקום זה כגון שקרא בעניית קול דנשמע במקום שקט, אלא לא הקשיב לעצמו כלל, לא יצא יד"ח, ולא הכריע בזה. ע"ש.

וע"ע בגליון ותתענג בדשן (גיליון 63) שכתב לעורר אודות אותם שיש בידם מגילה כשרה וקוראים לעצמם בלחש, דאע"פ שמן הדין רשאין לברך ולקרוא לעצמם בלחש, אבל הנכון יותר שישמע מהחזן, כי בכל בהכנ"ס יש חזן שמכין היטב את הקריאה וקורא את המגילה כראוי בדקדוק ובטעמים, אבל זה שקורא את המגילה לבד בלחש, על פי רוב אינו בקיא בקריאה כהוגן, ויכול לטעות ואין מי שיתקן אותו, גם בדרך כלל הקריאה בלחש היא מפריעה לאלה שיושבים בצידו, וממילא הוא מוכרח להנמיך את קולו מאוד, ובצורה כזו קשה לבטא את המילים כהוגן וכ"ש לקרוא בטעמים, גם הוא מפסיד את המעלה של "ברוב עם הדרת מלך" שזה שייך דוקא כשכולם יוצאים יד"ח מאדם אחד, ולא שכל אחד קורא לעצמו. [ובכה"ג ודאי שיש לחוש יותר שיהיו כמה תיבות שלא ישמיע לאזנו, וכנ"ל].

מדידה בשבת - מצוי הדבר שמכינים מטרנה לתינוק בשבת ומדייקים במדידת האוכל לפי סימני המדידה שבבקבוק, ויש לעוררם שבשבת לכתחילה אין לדייק במידה, שאסרו חכמים למדוד בשבת, אלא ישימו מעט יותר או פחות, שהרי ע"פ רוב לא זקוקים למדה מדוייקת, ואה"נ אם זקוקים לדייק מותר.[קו]

מודים - אמירת מודים וכו' של חזרת הש"ץ, צריך החזן לאומרו כולו בקול רם כמו שאר ברכות התפילה של החזרה, דלא כמנהג העולם שהש"ץ אומרו בלחש לאחר שהתחיל לומר בקול רם את המילים הראשונות במודים.[קז]

קו) **הנה** כתב השו"ע (סי' שו ס"ז) מותר למדוד מדידה של מצוה. אבל מדידה שאינה של מצוה אסורה בשבת משום עובדין דחול וכמש"כ המ"ב שם, ובשו"ע הרב (שם סעי' יח) כתב דהוי זלזול בכבוד השבת, וי"א שיש בו גם איסור "ממצא חפצך". ע"ש. ובחת"ס על מסכת שבת בסופו כתב שמדברי הרמב"ם (פכ"ג הי"ב והי"ג) משמע שיש בו גם שמא יכתוב.

ולפי"ז כתב בשמירת שבת כהלכתה (פל"ז ס"ה) כשאין זקוקין למידה מדוייקת, מהנכון שלא לדייק במדידת האוכל לפי סימני המידה שבבקבוק. דבכה"ג כתב הרמ"א (סי' שכג ס"א) דאף בכלי המיוחד למדידת אם אינו מכוין לפי המידה אלא מוסיף או ממעט ליכא איסורא.

וע"ע לשו"ע הרב (סעי' יח) דבכלל זה אסור לאדם לשקול את עצמו או למדוד גובהו. ע"ש. וכן כתב בשו"ת ישכיל עבדי (חלק ז סימן כד) דאסור לשקול עצמו מטעם מדידה ואין בזה צורך. ע"ש. ובשו"ת רבבות אפרים (חלק א עמוד קפא) הביא בשם הרה"ג רבי בן ציון ליכטמן שהשיב לו, דכיון שעולה על המשקל כדי לדעת כמה משקלו, הרי דנתקיימה מחשבתו ומלאכת מחשבת אסרה תורה, והוא בגדר משקל. ע"כ.

קז) **כ"כ** להתריע בספר ארחות רבינו (ח"א עמ' סה, ובנד"מ הוא בעמ' קכו) דאמירת מודים של הש"ץ, צריך לאומרו בקול, כמו שאר ברכות התפילה, ע"ש, והוא דלא כמנהג העולם שהש"ץ אומרו בלחש לאחר שהתחיל לומר בקול רם את המילים הראשונים, אלא לאחר שהתחיל במודים עד לעולם ועד, ישהה מעט, ואח"כ ימשיך ויגיד בקול רם את כל המודים. ע"ש. והנה הגם שהמ"ב כ' (סי' קכז ג) שאין הש"ץ צריך להמתין עד שיסיימו הציבור

מודים דרבנן - צריך ליזהר לעשות הכריעה לעבר צד מזרח, כי תפילה וכריעה של 'מודים דרבנן' מקורה בבבלי ובירושלמי, ודינה כשאר כריעות והשתחוויות שאינם אלא עם הפנים והגוף למזרח, ויש לעורר על כך כי רבים אין נזהרים בזה. בפרט במקומות שמונח שלט של מודים דרבנן בצידי קירות הבהכנ"ס.[קח]

מודים דרבנן, אלא מתפלל כדרכו, מ"מ כבר כתב המשנה ברורה (סימן קכד ס"ק מא): והאידנא שנוהגין איזה חזנים לומר המודים בתחילתו בלחש לא יוכל לצאת תפלתו ע"י הש"ץ, ולא ידעתי מאיזה מקום יצא להם המנהג הזה, דאף דנוהגין הצבור לאמר אז מודים דרבנן, מ"מ תפילתו ניתקן להוציא מי שאינו בקי וצריך לומר עכ"פ קצת בקול שיוכלו לשמוע עשרה בנ"א העומדים סביבו. ועיין עוד ברשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק, מסכת ברכות הערות דף כו:). ולפי"ז יש לש"צ לדקדק לומר כל ברכת מודים בקול רם, באופן שישמעו הצבור את כולה, דכדי להיחשב תפלת הצבור בעינן שישתתפו הצבור ע"י ששומעין את תפלתו. וכ"כ בספר המנהגים (חב"ד, עמ' 12): אמירת מודים של הש"ץ צריך לאומרו בקול כמו שאר ברכות התפלה, דלא כמנהג העולם שהש"ץ אומרו בלחש. וכ"כ להתריע בקובץ זכור לאברהם (תשנו, עמ' תקמג) שיאמר הש"ץ ברכת מודים בקול כשהקהל אומרים מודים דרבנן, ולא כמו שנתפשט מנהג שטות שאומרה כולה בלחש ומתחיל בקול צווחה מן "הטוב כי לא כלו" ואילך. ע"ש. וכיו"ב כתב המ"ב (סי' רסח ס"ק כב) דעיקר התקנה היה שהש"ץ יברך את המעין שבע, על כן נראה פשוט שמה שנוהגין באיזה מקומות שהש"ץ אומר בקול רם רק עד קונה שמים וארץ ואח"כ אומר בלחש לא יפה הן עושין, אלא אחר שסיימו הקהל יתחיל הוא מגן אבות בקול רם. ע"כ. וע"ע בספר שיח הלכה (סי' קכ"ד אות לג) ובספר אוצר הלכות (סי' קכז ס"ק יא).

ועיין בשו"ת שרגא המאיר (ח"ו סי' לב) שהק' מדוע צריך החזן לומר מודים בקול רם, והרי בלא"ה הציבור אינם יכולים לשומעו, מפני שעסוקים הם באמירת "מודים דרבנן", ומה מועיל החזן בהגבהת קולו. ע"ש מש"כ ליישב. ולענ"ד נראה דהוא עבור מי שיוצא יד"ח ולא אומר בעצמו מודים דרבנן, ואע"פ שהיום בד"כ לא צריך לצאת יד"ח, מ"מ תקנה במקומה עומדת, ועוד שיש כאלו שעומדים באמצע שמו"ע ומכוונים לצאת יד"ח.

קח) **כ"כ** להתריע בתהל"ד (סי' צ סק"א). ובספר נפש חיה (להגר"ר מרגליות, סי' קכז) כתב דאפילו העומד מחוץ לביהכ"נ ושומע הש"ץ

אומר מודים ישחה לצד שהציבור שוחין, ונלמד מהא דהמתפלל אחורי ביהכ"נ (ברכות ו:). ע"ש. וכ"כ בספר הליכות שלמה (פ"ט אות יא) שהיה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל מעורר על כך שאין העולם נזהרים לשחות במודים דרבנן לצד מזרח דייקא. ע"ש.

לעמוד במודים דרבנן

ומילתא אגב אורחא קמ"ל, כי חייב אדם להשתדל לעמוד על רגליו בעת כריעת מודים דרבנן, זולת אם אין באפשרותו מחמת חולי או אונס אחר. וכבר העיר על כך בשו"ת יחו"ד (ח"ה סי' יא) ושכ"ה בלקט יושר (עמ' כז) שרבו התה"ד היה נעמד על רגליו בשומע תפלה עד לאחר סיום מודים דרבנן, ובאוצר החיים (שם) כתב שכן נהג הדברי חיים זי"ע. וראה בשו"ת משנה הלכות חלק ה (סימן לא). ע"ש. וכן מוכח ממה שכתב הרב מגן אברהם (סימן נא סק"ח), שאף על פי שאין להשתחוות אלא במקום שתיקנו חכמים, מכל מקום מהרי"ל היה משתחוה מיושב ופניו כלפי מזרח בעת שאומר ועתה ה' אלהינו מודים אנחנו לך, באמצע ויברך דוד, שאין הקפידא אלא כשמשתחוה מעומד. ע"ש. ולכן מי שיושב בחזרת השליח צבור, צריך לעמוד כשמשתחוה במודים דרבנן. ודלא כאותם שמקלים לעצמם במודים דרבנן לעשות קימה של הידור.

וטעם הדבר שאמרו שצריכים לכרוע ולומר מודים עם החזן ולא סגי לצאת יד"ח מדין שומע כעונה כשאר ברכות החזרה, כתב הרשב"ץ בברכות (כא: ד"ה גרסינן) משום דמה שהוא "הודאה" אינו מן הדין שתהיה על ידי שלוחו של אדם, אלא כל אדם בעצמו צריך שיודה להקב"ה, ואם לא עשה כן נראה ככופר. עכ"ל. וכה"ג כתב באבודרהם (שחרית של חול ד"ה וכשיגיע ש"ץ), שהטעם שצריכים הציבור לומר מודים עם הש"ץ הוא מפני שאין דרכו של העבד להודות לרבו ולומר לו אדוני אתה, על ידי שליח, אלא צריך לקבל עול מלכות שמים בפיו, שכשמקבלה על ידי שליח אינה קבלה גמורה, כיון שהוא יכול להכחיש ולומר לא שלחתיו, אבל בשאר התפילה שהיא בקשה יכול לאמרה על ידי שליח שהרי חפץ הוא בטובה, ולא יכחיש לומר לא שלחתיו. וזהו שאמר דוד בתהילים (קמ, ז) "אמרתי לה' ה' אתה", כלומר אני בעצמי אמרתי לו, ולא על ידי שליח, לכן אף שאת כל התפילה אומר שליח ציבור בשביל הקהל והם עונים אמן בברכת הודאה, צריכים להשתתף עמו ולהודות יחד עמו. ע"כ.

ולכן שפיר כתב להעיר בספר למנוע מכשול (ח"א עמ' 117) על אותם אנשים אדישים שכאשר מקבלים מתנה על ידי שליח או דבר שהוא מעשי ידיו של האדם כגון ספר, מאכל וכד', אינם טורחים להתקשר או לכתוב מכתב תודה לנותן המתנה, והוא שרוי במתח שמא עדיין לא קיבלו את המתנה או שמא

המתנה לא מצאה חן בעיניהם, ועל כן יש לכל אדם לשים לב על כך ולקנות לעצמו את מדת הכרת הטוב. וע"ע שמות רבה (י ז) בענין הכרת הטוב.

ובספר למחנכים ולמרצים (ח"ב עמ' 234) סיפר, שלאחר שנותח הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ע"י מנתח בכיר מארה"ב, ביקש מתלמידיו שילמדו אותו כיצד אומרים 'תודה' באנגלית, שאלו אותו בשביל מה? אמר להם שהוא רוצה להודות לרופא שטיפל בו, שהיה דובר אנגלית בלבד. אמרו לו: בשביל מה לטרוח? אנחנו נאמר לו תודה בשמך. אבל הוא התעקש שילמדו אותו וחזר על המילים באנגלית שוב ושוב, כדי שיוכל לומר לרופא תודה בשפתו. וכך היה, רבינו לחץ את ידו של המנתח ואמר לו תודה באנגלית, והלה התרגש לשמוע את דברי התודה מפי קודשו של רבן של ישראל, מקורביו תמהו על מאמציו, ושאלו אותו שוב, למה כ"כ להתעקש ולהתאמץ? בסוף הוא הסביר להם כך: רואים בתפילת שמונה עשרה, שבכל הברכות ש"ץ מוציא את הציבור יד"ח, מלבד ברכת ההודאה, שבה גם הציבור אומרים 'מודים אנחנו לך', מכאן למדנו שבהודאה א"א להוציא את השני יד"ח, אלא הוא צריך להודות בעצמו, לכן הוא מתעקש ללמוד את המילה באנגלית ויוכל להודות בעצמו למיטיבו! ע"כ.

להפסיק בין אמן למודים דרבנן

עוד יש לעורר מש"כ המ"ב (סי' נו סק"ב סי' קכד סקכ"ה) שצריך להפסיק מעט בין אמן למודים דרבנן, כיון שאמן זה על ברכת רצה, ומודים זה ענין בפני עצמו.

לא לכרוע קודם שהחזן כורע

עוד יש לעורר מש"כ בספר תפילה כהלכתה (פרק יג ס"ק קנב) להזהיר ע"פ מש"כ השו"ע (סי' קכז ס"א) כשיגיע השליח ציבור למודים שוחים עמו הציבור. לפי"ז צריך ליזהר שלא לכרוע לפני שהשליח ציבור כורע. וכתב בספר אשי ישראל (פרק כד ס"ק קיט) שהכורע לפני השליח ציבור יותר מכדי דיבור מסתבר שלא יצא ידי חובה. ע"ש. ומכיון שהמכשול בזה מצוי שהש"ץ משתהה מלכרוע והציבור כורעים לפניו, לכן הש"ץ צריך למהר לכרוע תיכף אחרי שרוב הציבור גמרו לענות אמן, וכמש"כ בספר שיח תפילה (שער ז, פ"ו אות ז). וע"ע מש"כ הערוך השלחן (סי' קכז ס"א).

לכרוע בעמידה כששומע מודים

עוד יש לעורר הלכה שהרבה לא יודעים, שהמתפלל שמונה עשרה ושומע שהשליח ציבור אומר מודים אם עומד באמצע ברכה צריך לכרוע עם הציבור אבל לא יאמר מודים, ואם עומד בתחילת ברכה או בסופה לא יכרע

מוצאי כיפור - מצוי הדבר במוצאי כיפור ובמוצאי ט"ב שחל ביום ראשון, כשעושים הבדלה מונח על השולחן מיני מזונות, ויש לעורר דלכתחילה לא יביאו זאת על השולחן בשעת הבדלה, ואם הביאו יש לכסותם.[קט]

מוציא חבירו - מצוי הדבר כאשר אחד רוצה לפטור את חבירו בברכת הנהנין, וכגון שמסופק אם בירך או לא, ושניהם עומדים, ומוציא את חבירו יד"ח כששניהם בעמידה. וכן בשבת שמברך המוציא על הלחם משנה להוציא בני ביתו ידי חובה, יש שעומדים בברכה. אמנם צריך להזהירם שצריכים המברך והשומע לשבת בברכה שרוצים לצאת י"ח, כדי להראות קביעות.[קי]

מכיון שאין כורעים בתחילת ברכה ובסופה רק באבות ובהודאה, כמבואר כ"ז בשו"ע (סי' קט ס"א) ובמ"ב (סק"י). והטעם כדי שלא יהיה נראה ככופר במי שהציבור משתחוים לו. וכתב השו"ע הרב (שם ה"ב) דהוא הדין בזה בכל מקום שהציבור כורעים כגון בואנחנו כורעים שבעלינו, אולם בספר אשי ישראל (פרק לב ס"ק מ"ח נ"ד) הביא שדעת הגר"ח קניבסקי שליט"א שלא צריך לכרוע בזה.

קט) הנה כתב השו"ע (סי' רצט ס"ט): אם רוצה לאכול מיד אחרי הבדלה, צריך ליזהר שלא להביא פת על השולחן לפני הבדלה, ואם הביא הפת או שכבר היה על השולחן צריך לכסותו. ע"כ. אבל אם אינו אוכל מיד מותר להביאו ואינו צריך לכסותו, וכמבואר במ"ב שם (סק"ל). וכתב בשו"ת לבושי מרדכי (ח"א סי' מו) דהוא הדין למיני מזונות אם הם על השולחן ובדעתו לאכלם מיד לאחר הבדלה יש לכסותם. ולפי"ז כתב הפס"ת (סי' רצט אות יב) שיש לעורר במוצאי יום כיפור ובמוצאי ט"ב שחל ביום ראשון דמצוי הדבר ויש לתת את הדעת לכך.

קי) הנה כתב השו"ע (סי' קסז סי"א): אם היו שניים או רבים, אחד מברך לכולם, ודווקא הסיבו וכו', והאידנא שאין אנו רגילין בהסיבה, ישיבה דידן בשלחן אחד או בלא שלחן במפה אחת הוי קביעות. ע"כ. וכ"כ השו"ע (סי' ריג ס"א): על כל פירות ושאר דברים, חוץ מפת ויין, אם היו האוכלים שנים או יותר אחד פוטר את חבירו אפילו בלא הסיבה, **מיהו ישיבה**

מוקצה - יש לתת שימת לב שאם בבין השמשות היה פסולת בתוך הפך הרי הוא מוקצה אף אחר שהתרוקן, ולכן יוציא רק את השקית ואם הוציא גם את הפח יקפיד שלא להניחו מידו וכך יוכל להחזירו, ואם היה מוכרח להוציא מחשש קריעה או נזילה של השקית, מותר להחזירו אף אחר שהניחו מידו ובתנאי שיתן לתוכו דבר היתר כגון כף אשפה.[קיא]

מיהא בעי ודוקא פת ויין בעי הסיבה. ולדידן הוי ישיבה כמו הסיבה לדידהו. ולפי זה לדידן דלית לן הסיבה אין חילוק בין פת ויין לשאר דברים, דבישיבה אפילו פת ויין אחד מברך לכולם. ושלא בישיבה, בשאר דברים נמי כל אחד מברך לעצמו וכו'. ע"ש. ומ"מ בדיעבד כל שכיון להוציאו יצא יד"ח, וכמש"כ המ"ב (שם סק"ה).

וכשהייתי אצל חכם אחד ראיתי שלא מקפיד שכל בני ביתו ישבו בברכת המוציא שמכוין להוציאם והערתיו מדברי השו"ע הנ"ל, והשיבני, דכתב הכה"ח (סי קסז אות פג) שאם יש כמה שיושבים על השלחן ויש אשר אין יושבין, מברך אחד מן היושבין לכולם ומוציא לכתחילה גם לשאינו יושב על השלחן. ומקורו מפסקי ריא"ז (מסכת ברכות פרק ו) שאף במקום שדרכן להסב אם היו מקצתן מסובין ומקצתן אינן מסובין אחד מן המסובין מברך לכולם. וכ"כ המג"א (ס"ק כה). ועיין בפמ"ג (א"א אות כה) ומאמ"ר (אות יד) שכתבו דלדידן דישיבה הוי כהסיבה ה"ה בישבו מקצתן מהני לכולם. ע"ש. ולענ"ד אין כן משמע מדברי השו"ע דכתב "אם היו האוכלים שנים או יותר", הרי דאיירי דיש כמה מסובים וא"כ הוי ליה למימר אפי' מקצתן יושבים ולאשמועינן האי חידושא, אלא ודאי שדעת מרן השו"ע להצריך את כל המסובין לשבת, וכן משמע להדיא לקמן (בסימן קצג ס"ב) דאף השלישי צריך לקבוע אותם בהסיבה עכ"פ בגמר אכילה ולדידן בישיבה וכמבואר בהדיא בדברי הרא"ש (בפ' ג' שאכלו) דממנו נובע זה הדין, וידוע שיטת הרא"ש וש"פ וכן סתם השו"ע דמתניתין מיירי בין בברכת המוציא ובין בבהמ"ז וחד דינא הוא לתרווייהו. ועיין בביאור הלכה (סימן קסז סעיף יא ד"ה בלא) שכתב לתמוה מהך ראיה על המג"א ונשאר בצע"ג.

קיא) כ"כ לעורר בספר הליכות שבת (ח"ב עמ' שכב), וכתב לבאר דהנה פח אשפה ריק אינו מוקצה היות ועומד לשימוש ששמים שם פסולת, ואע"ג דגרף של רעי ועביט של מי רגלים מוקצים הם מחמת מאיסותם

הגדולה וכמבואר בביצה (לו) אפי' כשהם ריקים, ונפסק בשו"ע (סי' שח סל"ה), מ"מ ה"מ בגרף ועביט העשויים מחרס או עץ דבלועים הרבה, אבל זכוכית ומתכת מתנקים היטב דלא בולעים הרבה ואינם מוקצים, וכמבואר בסי' פז לענין ק"ש נגדם וכ"ה במ"ב שם, ופחים שלנו עשויים מפלסטיק ויש לדונם כזכוכית ומתכת דלא בלעי ומתנקים היטב, ולכן כשריק אינו מוקצה, ונפק"מ גם בסיר של תינוק נקי דאינו מוקצה היות ועשוי מפלסטיק, וכ"כ בשו"ת אז נדברו (ח"א סי' כה) ושש"כ (פכ"ב סמ"ט), שפלסטיק דינו כזכוכית ומתכת.

אולם אם יש בו אשפה הריהו מוקצה מדין בסיס לדבר האסור שהרי האשפה מוקצה, ואין חילוק אם היתה אשפה בבין השמשות או באמצע השבת נתונה שם, וכמו שפסק הט"ז (סו"ס שי) וכ"ה במ"ב שם, ודלא כהמג"א (סי' שח סק"נ) דאין בסיס כלל באמצע שבת, ורק שאם בבין השמשות היתה אשפה בפח, הרי שהפח מוקצה גם אם יפנה את האשפה במשך השבת וגם אם יתן שם דברי היתר בשבת כיון שמגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא וכמבואר בשו"ע (סי' שי ס"ז) וברמ"א (סי' שט ס"ד), ואם רק במשך השבת נתן שם אשפה הרי שהפח מוקצה רק כל זמן שהאשפה שם וברגע שירוקנו את הפח מחוץ לבית מדין גרף של רעי חוזר להיתרו, וכן אם יתן שם דבר היתר אפי' אחר שכבר נמצאת שם האשפה הרי מותר הפח בטלטול מדין בסיס לדבר לאיסור ולהיתר שההיתר יותר חשוב וכמבואר בסו"ס שי בט"ז ובמ"ב.

ויש ליתן שימת לב מרובה בדבר זה, דמצוי בהמון בתים שמרוקנים באמצע השבת את הפח מחמת שמאוס ואח"כ מחזירים את הפח לבית, ובהיתר עושים כן שהרי הפח מפלסטיק ואינו מוקצה, אבל אם בבין השמשות היה בפח רק אשפה הרי שנעשה בסיס לכל השבת, ואין שום היתר להחזירו גם אם יתן שם עכשיו דבר היתר [ואף שבידו לפנותו והוי גומרו בידי אדם, מ"מ כיון שסיבת האיסור מגורם חיצוני ולא מגוף הדבר שפיר נעשה בסיס וכמבואר בשו"ע (סי' שט ס"ד)], ומה שרוצה להחזירו לבית כדי ליתן שם שוב אשפה אינו היתר היות ויכול ליתן האשפה בשקית ללא הפח, ולכן העצה לכך שידאג מבעו"י ליתן דבר היתר על הפח מבחוץ כגון כף אשפה ויתפיסנו על הפח באטב כביסה ואז הוי בסיס לאיסור ולהיתר ומותר. [ואף שהב"י (סי' שח סל"ה) צידד להתיר החזרת הגרף לביתו ע"י שיתן שם דבר היתר ואפי' אם לא רוצה להשתמש בהם שוב, וכן סתם בשו"ע, התם הטעם כמו שכתב הב"י משום חשש גניבה ואם לא נתיר לו החזרה הרי שמעיקרא לא יוציא אבל בעניננו הלא יכול להוציא את השקית ללא הפח וכמו שעושים רוב העולם. ואה"נ אם יש הכרח להוציא את הפח וכגון שיש חור בשקית נתיר לו החזרה על ידי שיתן לתוכו דבר היתר אם יש חשש גניבה וכן הכריע המ"ב (שם ס"ק קלח).

כמו"כ מה שמותר לו להוציא את שקית ולזורקו זה רק בתנאי

מזוזה - יש חיוב לבדוק את המזוזה כל שלש וחצי שנים, הן את המזוזות שבבית הן את המזוזות שבפתח חצירו, ורבים אינם זהירים בזה ודוחים זאת משנה לשנה ובפרט במזוזות שבחצר ביתם אינם בודקים, וצריך להודיעם שאדרבה המזוזות שבחצר מכה בהם השמש ואפילו קבועים בתוך הכותל ויש יותר חשש שנפסלו וחייב לבודקם.[קיב]

שיש שם גם דברים שראויים לאכילת בהמה, דאז הוי השקית בסיס לדבר האסור והמותר, או שהפח מאוס שהוי גרף של רעי. ויש לתת ע"ז את הדעת באותם בתים שמניחים את הפח אשפה בתוך הארון מתחת לכיור וכשזורקים הזבל מוצאים הפח ומחזירים אותו למקומו שאם אין שם אוכל אסור לעשות כן דשם לא הוי מאוס.

קיב) כ"פ השו"ע (יור"ד סי' רצא ס"א) שצריך לבדוק את המזוזות פעמיים בשבע שנים. ע"ש. [מה שכתוב בגמרא שזמן בדיקת המזוזה הוא פעמיים בשבע שנים לשון קצר נקט ובאמת צריך לבדוק כל שלוש וחצי שנים וכמש"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א במסכת מזוזה פרשה סדורה (סי' ע) ובספר יוסף אומץ (סי' תעט) ובספר מבית לוי (יו"ד עמ' ש"ג)]. וה"ה שצריך לבדוק המזוזות של החדר מדרגות בבנין משותף, פעמיים בשבע שנים כמו המזוזות של הבית, ואע"פ שכתב השו"ע (יו"ד סי' רצא ס"א) דמזוזת יחיד נבדקת פעמיים בשבע שנים ושל רבים פעמיים ביובל, כתב הפת"ש (שם א"ג) שבית של כמה שותפים פשוט שנחשב כבית של יחיד. ולכן כתב בספר מבית לוי (על יורה דעה עמ' שג) ובספר חוט שני (מזוזה עמ' קלו) דהמזוזה שבחדר מדרגות דינה כמזוזה יחיד. וע"ע בספר קול יעקב (סי' רצא סק"א וסק"ב).

ובשו"ת יחוה דעת (חלק א סימן מט) כתב דאף שמהדין אין חיוב לבדוק המזוזה בכל שנה בחודש אלול, ודי לבודקן פעם אחת בג' שנים ומחצה, מכל מקום מנהג חסידות להחמיר לבודקן באלול מידי שנה בשנה. ע"ש. ופשוט שאין חילוק בין פתח החצר לפתח הבית, דחצר שנכנס משם לבית הוי חיוב דאורייתא לקבוע מזוזה וכמבואר בשו"ע (יור"ד סי' רפו ס"א). ובדידי הוה עובדא שבדקתי את המזוזה של החצר שהיתה קבועה בתוך הכותל ונמצאת שרופה כבדיל סיגריה מחמת שהכתה בה השמש, ושנים רבות ביטלנו מצות מזוזה שחיובה גם בשער החצר כמבואר בשו"ע (סי' רפו ס"א). ואע"ג דאין לחצר תקרה, וקי"ל (שו"ע סי' רפו הי"ד) שאם אין לבית תקרה קובעין בלי ברכה, מ"מ שער החצר שאני שקובעים בברכה אע"פ שאין לו תקרה כמבואר בב"י (סי' רפו הי"ד ד"ה בית) כיון

שהרגילות היא שהחצר בלי תקרה. וע"ע בספר חובת הדר (פ"ד ס"י ובהערה כו).

מסיר המזוזה לבודקה אם צריך לחזור לברך

וכשמסיר את המזוזה כדי לבודקה אם נמצאת פסולה וחוזר וקובע מזוזה אחרת, כתב בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' פ) שצריך לברך בשם ומלכות אקב"ו לקבוע מזוזה אפילו אם נמצאת כשרה, הואיל ובשעה שהסירה מפתח ביתו על מנת לבודקה לא היה יודע אם יחזור בכלל לקובעה מחדש, או שמא תימצא פסולה ויצטרך לקבוע מזוזה אחרת, ולכן גם כשנמצאת כשרה הרי הוא כנמלך וצריך לחזור ולברך כשקובעה מחדש. ואע"ג דדעת המהר"ם שיק, והרב בית יצחק שמלקיס, והערוך השלחן, שאף על פי שהסיר את המזוזה לבודקה מחשש שמא תימצא פסולה, ונמצאה כשרה, כשחוזר לקובעה אינו צריך לחזור ולברך. וכדין הפושט טליתו לפי שעה על מנת לחזור וללובשו שאינו חוזר ומברך. ורק אם לא קבעה אלא לאחר יום צריך לברך. וכן פסק בכף החיים (קול יעקב סימן רפט אות ז), אין לומר סב"ל בזה, חדא דהחסיד רבי אליהו מני בשו"ת מעשה אליהו (סימן רח) שפסק בנידון זה שיש לברך, העיד שכן המנהג. ונודע מה שכתב התרומת הדשן (סימן לד) שבמקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל. ועוד דבהגלות נגלות פירוש ספר האשכול (הוצאת אלבק, עמוד קצד) שכתב לברך, אילו האחרונים הנ"ל היו רואים דבריו היו חוזרים בהם. אולם עיין בשו"ת יבי"א (ח"ג יור"ד סי' יח בסופו) דהמיקל שלא לברך יש לו על מה שיסמוך.

נוסח הברכה לקובע לאחר

עוד יש לדעת, שת"ח שהזימנוהו לקבוע מזוזה בבית או בעסק צריך הרב לברך אקב"ו "על" קביעת מזוזה, ורק כשבעל הבית קובע בעצמו את המזוזה מברך "לקבוע" מזוזה, וכן הדין בשאר מצוות, וכמבואר ברמב"ם (פי"א מהל' ברכות הי"ב) ובסמ"ג (עשה כז דף טו ע"ב) והאשכול (הל' מזוזה סי' כד עמ' עד) ועוד ראשונים, וכמו שהביא הליכות עולם (ח"ח עמ' רמז) וכתב שכן המנהג. וכן העלה בילקו"י (שובע שמחות ח"א עמ' תפ). [אולם בחנות אין הדבר מוסכם שאפשר לברך, דבשלחן ערוך (סימן רפו סעיף יא) כתב, דחנויות פטורות ממזוזה. וכתב בפתחי תשובה שם, דהיינו על חנויות שביריד שאינן קבועות, אבל חנויות קבועות חייבות. וכן כתב בערוך השלחן (שם סעיף כו). ע"ש. אולם הבן איש חי (פרשת כי תבא אות כב) וכ"ה בשו"ת רב פעלים (חלק ב חלק יורה דעה סימן לו) כתב, שיקבע המזוזה בלי ברכה, כי הט"ז (סק"י) כתב שאפילו אם יושבים בחנויות בכל יום פטורים, שכיון שאין יושבים שם בלילה מקרי עראי. וכן כתב בספר חובת הדר (פ"ג אות ח, עמוד לד), שמאחר והוא מחלוקת הפוסקים, שיש אומרים שמאחר ולא ישנים שם ואין בהם דירה, אינן חייבים במזוזה, לכן יקבע מזוזה בלי ברכה, משום דספק ברכות להקל. אולם בהליכות עולם (חלק

מזוזה - יש לעורר ההמון שהחיוב לקבוע מזוזה בפתח הכניסה לחדר מדרגות מוטל על כל אחד מהשכנים בבנין שבבעלות יהודים, וכשיש בו ד' על ד' אמות ודלת, יקבע המזוזה בברכה, ואם אין לה דלת או ד"א יקבענה בלי ברכה.[קיג]

ח פרשת כי תבא אות כב) כתב דנראה שמעיקר הדין ראוי לחייב החנויות שבזמנינו במזוזה, ואפי' בברכה, וחומרא בעלמא החמיר בבן איש חי כאן שלא לברך, מפני שאין הברכות מעכבות. והמברך יש לו ע"מ לסמוך אלא שלכתחילה טוב לקובעו בלי ברכה. ונראה שה"ה לבתי חרושת, שהפועלים נמצאים בהם ביום בלבד, ולא בלילה, וכן חדרי משרדים פרטיים שאינם נמצאים שם בלילה, חייבים במזוזה, וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק ח"ב (סי' פג). ע"ש. וכ"פ בילקו"י (שובע שמחות הל' מזוזה הל"א)].

נישוק המזוזה ביציאתו

ודע שמה שיש רבים המנשקים המזוזה בצאתם מן הבית וישנם שסבורים שזה מנהג הזקנות ופשוטי העם, אבל באמת שזה אינו, דכן כתב הרמ"א (יור"ד סימן רפה סעיף ב) בשם המהרי"ל, שכשהאדם יוצא מביתו יניח ידו על המזוזה, וכן כשיכנס. ע"ש. וכ"כ הבן איש חי (פרשת כי תבוא אות ג). וכן הביא מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן רפה סק"ד) האר"י ז"ל כתב, יניח אצבעו הנקרא אמה על "שדי", וינשקנו, ויתפלל לה' שישמרנו בשם שדי וחילופי אותיות המאוחרות תכ"ה שיצילנו מיצר הרע. ע"ש. ובהנהגות ופסקים (להגרי"ח זוננפלד הלכות מזוזה ה"ו) כתב, דיש לנשק את המזוזה בצאתו מן הבית ובכניסתו, אפילו כמה פעמים ביום. וכבר בזוה"ק מפליג מאד בזה, וזה לשונו (רסג, ב): פקודא למקבע בר נש מזוזה לתרעיה דלא ינשי בר נש דוכרנא דקוב"ה לעלמין, ודא איהו כגוונא דציצית, כמה דאת אמר, וראיתם אותו וזכרתם את כו'. כיון דחמי בר נש האי דוכרנא, אדכר בגרמוי למעבד פקודא דמאריה. ורזא כו'. עכ"ל.

קיג) כן כתב השו"ע (יו"ד סי' רפו ס"א): אלו המקומות שחייבים במזוזה, אחד שערי בתים ושערי חצרות, מדריגות, ועיירות, רפת בקר, ולולין, ואוצרות יין ושמן, ובית האשה, ובית השותפים, כולם חייבים. ע"כ. וכ"כ לעורר על זה בספר לחיות כהלכה (עמ' רט), ויש נכשלים בזה בכניסתם לגור בבנין חדש שהפתח של החדר מדרגות נשאר בלי מזוזה למשך כמה ימים

מזמור לתודה - מזמור לתודה יש לאמרה בנגינה ובשמחה שכל השירות עתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה. ורובם ככולם לא מקפידים על כך, ויש ללמדם כי הלכה פסוקה היא בשו"ע.[קיד]

ולפעמים אפילו כמה שבועות, וידוע כי המצות עשה של מזוזה מקיים האדם כל רגע ורגע שהיא קבועה בביתו, וכן המבטלה ח"ו עובר כל רגע ורגע על מצות עשה דאורייתא של "וכתבתם על מזוזות ביתך", וכמו שכתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בהקדמה לספרו מזוזות ביתך, ואם אין דלת בפתחו של הבנין או אין בו ד"א על ד"א (ושטח המדרגות נידון כשטח ישר לענין זה) צריך לקבוע מזוזה בלי ברכה, וכמש"כ בספר חובת הדר (פ"ה ה"ד). וע"ע מש"כ בספר מזוזות ביתך (סי' רפו אות נב). ע"כ.

קיד) **כ"כ** השו"ע (סי' נא ס"ט) בשם האורחות חיים. והחיי אדם (כלל יח ס"א) והקיצו"ע (סי' יד ס"ד) ושולחן הטהור (ס"ט) כתבו "מזמור לתודה אומרים בשמחה. ע"כ. והיינו שתכלית הניגון במזמור לתודה היא לבטאות את השמחה וההכרה בהודאה על כל הניסים שה' עושה דאין יום שאין נעשה בו נס וכמובא בזוה"ק (ח"ג עמ' ר:).

וכבר עורר על כך הגרש"ז אוירעבך זצ"ל בהליכות שלמה (פ"ו הערה 42) ותמה על מה שלא נוהגים כן העולם, וביותר לאלו המנגנים קטעי תפילה שונים בשבת ויו"ט. ע"ש.

ובספר למחנכים ולמרצים (ח"ב עמ' 247) הביא עובדא שארע בזמנינו אנו על החזן של בית הכנסת "שתילי זיתים" בב"ב ר' עזרא מזרחי הי"ו שיום אחד הכריז בבהכנ"ס: גילתי הלכה שאינה מפורסמת דיה, אך היא הלכה לכל דבר ונפסקה בשו"ע ע"י מרן הב"י, וכך הוא פוסק (סי' נא ס"ט) "מזמור לתודה מצווה למשוך אותה בנגינה ולנגן", כלומר שאת מזמור לתודה מזמור ההודאה להשם יתברך שאנו אומרים מדי יום, צריך לשיר בניגון, מתוך הודאה מעומק הלב להשם יתברך, לפיכך מה דעתכם כי מהיום ואילך נתחיל לשיר את מזמור לתודה? זה מזמור קצר, נצמיד לו ניגון מהר ועליז שלא יעכב את התפלה, ונמצאנו נשכרים בקיום ההלכה בד בבד עם ההודאה לבורא עולם בשמחה ובהתרגשות, המתפללים שמחו לשמוע על הלכה זו ולהיות שותפים לקיימה, ואחר כמה שנים החל לחוש ר' עזרא הי"ו כאבים לא מובנים וקבע לו תור אצל הרופאים, ואחר שעבר כמה בדיקות נחרד לשמוע שנחלה במחלה הידועה ל"ע, אך לא איבד תיקוה והלך

לציון הקדוש של הב"י הטמון בצפת ופרץ בבכי רב וזעק "מרן הב"י! הלכות רבות קבעת ופסקת ועם ישראל מקפיד לקיימן, אך הלכה אחת לא מפורסמת דיה, ההלכה כי יש לשיר במזמור לתודה, הלכה אותה אימצתי בכל ליבי, וכבר כמה שנים שאני משורר מידי בוקר את מזמור לתודה בהתרגשות רבה, אנא ממך תליץ בשמים עבורי שה' ישלח מזור ורפואה למכתי", יום למחרת הלך ר' עזרא הי"ו לעשות בדיקות חוזרות אצל הרופא והמתין לתוצאות, הרופא ניגש אליו, ואמר לו: "תשמע בכל הקריירה הרפואית שלי לא היה לי מקרה כזה, זה מאד מוזר אין לי הסבר אבל אלו הנתונים, אני לא רואה את הגידול שהיה ולא זכר ממנו, וגם הבדיקות דם שלך יצאו תקינות". לרופא לא היה הסבר, אבל הוא ידע שכל זה בזכות מרן הב"י שהליץ בעדו בשמים על זה שמקפיד לקיים את ההלכה שמזמור לתודה יש לאומרה בניגון. ע"כ.

ואמנם בספר שיח תפילה (שער ד פ"ב אות ד, עמ' קא) כתב דבחיי אדם (כלל יח ס"א) ובקשו"ע (סי' יד סעיף ד) העתיקו שיאמרנה "בשמחה", ולא כתבו "בנגינה", וכנראה שכן פירשו את דברי השו"ע. ע"כ. וכן בפסקי תשובות (ח"א סי' נא אות כא) לאחר שהביא את הגרש"ז אויערבך הנ"ל, כתב שבשלחן הטהור (ס"ט) ובחיי"א ובקיצוש"ע הנ"ל תרגמו לשון המחבר שיש לאומרה "בשמחה". ע"ש. וכן בשו"ת אליבא דהלכתא (ח"א סי' י) הביא את הגרש"ז אויערבך ואת לשון הקיצוש"ע הנ"ל, וכתב דאולי ע"ז סמכו העולם. וע"ע בשו"ת משנת יוסף (חי"ג סי' קפ) שלאחר שהביא תמיהת הגרש"ז אויערבך על מנהג העולם וכנ"ל, כתב: ויש ללמד זכות על שלא נהגו כן מחמת הטרדה ואריכות התפילה. וגם יש המגיעים מאוחר ולא כולם יחד אומרים מזמור לתודה (כנראה ר"ל דדוקא כשכולם אומרים יחד שייך הך דינא דיאמרם בנגינה, משא"כ ביחיד. ואין משמע כן בפוסקים). ונכונים הם דברי הפסקי תשובות שעכ"פ יש לומר מזמור זה במתינות ובשמחה יותר משאר פסוד"ז, ובנעימה מיוחדת וברגש קודש, "שכל זה בכלל נגינה הוא". ומביא לשון השולחן הטהור וחיי אדם וקיצור שו"ע שכתבו לומר מזמור לתודה "בשמחה". עכ"ל. אך כל זה אינו אלא בגדר לימוד זכות, אבל ירא שמיים יקיים את פשטות לשון השו"ע.

כוונה בפסוק "פותח את ידך" מעכבת

ולסיום יש לעורר גם כן את אותם שמחשבתם משוטטת בפסוקי דזמרה ואינם מכוונים בפסוק "פותח את ידיך" וכבר פסק השו"ע (סי' נא ס"ז) שמי שלא כיון בפסוק "פותח את ידיך" הוא צריך לחזור על הפסוק. ואם הוא כבר גמר המזמור כתב המשנה ברורה (סקט"ז) שיחזור מפותח את ידך עד סוף המזמור. ואם רק אחרי שאמר גם מזמורים אחרים נזכר

מידי דמנקי - אדם שעוסק בתורה או מתפלל ונוגע במקומות המכוסים בגופו שאסור לו להמשיך ללמוד ולהתפלל, ומנקה ידיו במידי דמנקי וכגון בבגדיו וכדו', צריך להקפיד לנקות כל היד בין גבו בין תוכו ובין בין האצבעות כיון שזה עומד במקום מים, ודלא כאותם שמשפשפים רק ראשי אצבעותיהן.[קטו]

שלא כיוון ואין לו זמן לחזור לומר מפותח את ידך עד סוף המזמור, מכל מקום יאמר אחרי התפילה מפותח את ידך עד סוף המזמור.

קטו) כ"כ לעורר המשנה ברורה (סי' ד ס"ק נז) על דברי השו"ע שכתב (סי' ד סכ"ב) אם אין לו מים, יקנח ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי, וז"ל: ודע, דנקיון כיון שהוא עומד במקום מים, צריך לנקות כל היד, בין גבו ובין תוכו עד הפרק, ובדיעבד די עד סוף קשרי אצבעותיו אבל לא כמו שנוהגין איזה אנשים שמנקין רק ראשי אצבעותיהן". ע"כ.

נגע במקומות מכוסים אם מותר ללמוד בפה ובהרהור

ודע שלא רק כשעוסק בתפלה צריך ליזהר לא לגעת במקומות המכוסים אלא גם שעוסק בתורה וכמש"כ הרמ"א (סי' צב ס"ז) שאסור ליגע במקומות המכוסים בשעה שעומדים בתפילה או עוסק בתורה. ע"כ. וכ"ה במ"ב (סי' ד סקמ"ט וסקס"א), אלא דכתב שם המ"ב (סקס"א) בשם הפמ"ג, דבעוסק בתורה קיל מתפילה דאפילו אם יש לו מים מ"מ די בניקיון בעלמא. ורק בנטילה להעביר רו"ר צריך מים. ע"ש. וכ"כ בשו"ע הרב (סי' ד סכ"ב) שמשום חשש ביטול תורה סגי בכל מידי דמנקי, ובכלל זה תלמידים אצל רבם, כדי שלא יופרע סדר הלימוד שנגעו במקומות המכוסים, די שינקו ידיהם בשפשוף בבגד או שאר מידי דמנקי וימשיכו בלימודם [וקצ"ע מהא דכתב המ"ב (סי' צב סקכ"ט) דרק בדיעבד די בניקיון בעלמא לתורה. וכן דעת הכה"ח (סי' צב אות לו) שנוגע במקומות המכוסים אם אפשר לו ליטול במים צריך ליטול במים דווקא]. וכ"כ בשו"ת יחוה דעת (חלק ד סימן ח), וז"ל: וכן ראוי למורי בתי הספר להשגיח ולחנך את תלמידיהם שהולכים בימי הקיץ במכנסים קצרות, לבל יגעו ברגליהם בעת שלומדים תורה, ובעת התפלה, כדי שילמדו ויתפללו בטהרה ובנקיות. וחנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. עכ"ד. וכ"ה בילקוט יוסף (סימן נג סי"ג). וכבר כתב לעורר ע"ז הכה"ח למהר"ח פלאג'י זצ"ל (סי' ח סעי' לא) שמלמדי תינוקות יתנו דעתם שידי הילדים יהיו נקיים

מחיכוך ונגיעה במקומות המכוסים ושאר דברים המחייבים נט״י, כי הבל פיהם שאין בהם חטא צריך טהרה יותר, ובשמירת הטהרה יהיה להם הצלחה בלימודם. ע״ש. והן אמת שהגאון יעב״ץ בס׳ מור וקציעה (ס״ס ד) כתב, שמלשון הש״ע כאן משמע קצת דלא קפיד על ידים מטונפות אלא להזכרת ה׳ בלבד, אבל ללמוד או לומר תחנות ובקשות שאין בהם הזכרת ה׳ אין קפידא. כבר דחאו בשו״ת ישכיל עבדי (ח״ו סי׳ יא אות ג) דליתא, אלא חומר האיסור נקט, שא״א להזכיר ה׳ בלי נקיון תחלה. ובאמת שבכל דבר שבקדושה איכא קפידא. ע״ש.

אולם כל האסור לו אם נגע במקומות המכוסים, זה דוקא להוציא הלימוד בפה אבל בהרהור בד״ת שפיר דמי, וכמש״כ הביאור הלכה (סי׳ צב ס״ז ד״ה ולכן) בשם האשל אברהם (סי׳ קנח סק״ט) ורע״א, שאם נגע במקומות המטונפים מותר בהרהור בד״ת. וכ״כ הבאה״ל (סו״ס עג) בשם ספר עבודת היום שמותר להרהר בד״ת בשעת תשמיש, שהרהור אינו כדיבור לענין זה. ע״ש. וכן בשו״ת איש מצליח (ח״א סי׳ ג) האריך בזה להתיר להרהר בד״ת כשידיו מטונפים. ע״ש. ומ״מ אם יש בידיו טינוף ממש כגון צואה וקרי וכד׳ אסור אפילו להרהר בד״ת, וכמו שכתב מרן ב״י (סימן פה ד״ה לא), ז״ל: ותמהני על רבינו יונה שכתב כו׳ שמי שמחוייב בברכה ואין יכול לאמרה, שאין ידיו נקיות או שעומד במקום שאין נקי כגון החולה שאין מטתו נקיה ואין יכול לבטא בשפתים התפלה, יש לו להרהר הברכה או התפלה שנתחייב ואף על פי שאינו יוצא ידי חובתו כו׳. עכ״ל. ואפשר דלאו בידים מטונפות או מקום מטונף ממש קאמר, אלא כשהידים או המקום אין נקיים אבל טינוף אין בהם, ואילו לא היה אנוס היה צריך לנקות ידיו והמקום כדי שיוכל להוציא בשפתיו, והשתא שהוא אנוס כו׳, ומכל מקום יוכל להרהר בהן כיון שאין שם טינוף גמור. עכ״ל. וכן מבואר בביאור הלכה (סימן סב ס״ד ד״ה ואף לכתחלה) דה״ה אם הוא בעצמו אינו נקי לגמרי כגון שנגע בידיו במקומות המכוסים, דאם היו ידיו או שאר מקומות מגופו מטונפות ממש בודאי אפילו ההרהור אסור, כן כתב הפמ״ג לקמן, והוא פשוט. ע״ש. וכיו״ב כתב השפת אמת בסוכה (כו:) על הא דנפסק בשו״ע (סימן מ סעי׳ ו) שלא יאחוז לא בבתים ולא ברצועות עד שיטול ידיו, מפני שידים עסקניות הם ושמא נגעו במקום הטינופת. דמשמע בטור ושו״ע הכא עפ״י הגמ׳ (סוכה כו:) דאין האיסור אלא כשידיו מטונפות ממש מטינוף קרי או צואה, אבל אם ידיו נקיות אלא שחייבות נטילה מחמת רוח רעה או נגיעה במקומות המכוסים וכדומה, אין איסור. ע״ש. [ובמקור חיים (להחוות יאיר, סימן מג סעי׳ ט) כתב, שממידת חסידות לא לגעת בתפילין גם כשידיו נגעו במקומות המטונפים. ע״ש. ועיין בשו״ת משנה הלכות (חי״א סי׳ יב) שכתב כשהתפילין בנרתיקם אין איסור כלל אפילו כשידיו מטונפות ממש].

מילה - כתוב בשלחן ערוך שתינוק שנולד בניתוח קיסרי, אין מילתו דוחה שבת ויו"ט, ובזמנינו הוא מצוי מאד, ורבים מההמונים אינם יודעים הלכה זו, ולכן כל ברית הנערך בשבת או ביו"ט צריך המוהל לשאול ולברר אם לא היתה הלידה בניתוח.[קטז]

ועתה ראיתי בשו"ת יביע אומר (ח"ד סי' ב במילואים) שהביא ראיה שאסור להרהר בדברי תורה כשידיו לא נקיים מהריטב"א (פסחים מו) שכתב בזה"ל: ועוד שאסור לילך בידים מזוהמות, וכ"ש ת"ח שא"א לו בלא הרהור תורה, ועד פרסה הטריחוהו שימתין ליטול ידיו במים, ואם לאו יתנקה בכל מה שאפשר לו. ע"ש. אולם לכאורה י"ל כמש"כ הב"י הנ"ל על דברי הר"ן לחלק בין ידיו מטונפות ממש שאסור אפילו בהרהור משא"כ אם אינם נקיות שפיר דמי להרהור. ועוי"ל דכוונת הריטב"א שת"ח אסור לו לילך כשידיו מטונפים, לפי שא"א לו בלא הרהור תורה, ויש חשש שיוציא מפיו ד"ת, לכן לכתחילה צריך ליטול ידיו אבל באמת מעיקר הדין אם רק מהרהר ולא מוציא בשפתיו שפ"ד. ומ"מ גם אם נימא שאין כן כוונת הריטב"א לא יהא אלא פלוגתא בין הר"ן לריטב"א וספיקא דרבנו לקולא. וע"ע בשו"ת חקקי לב (ח"א סימן א).

ואם נגע במקומות המטונפים ושומע ברכה רשאי לענות אמן, וכמש"כ באשל אברהם בוטשאטש (סי' פד) שעניית אמן מותרת אפילו ידיו חייבות בנטילה מחמת נגיעה בטינוף ומקומות מכוסים שאינו בגדר אמירת דברים שבקדושה ושמיעת הברכה היא בגדר הרהור, אבל אם רוצה לצאת מדין שומע כעונה אסור הדבר. ע"ש.

קטז) כן הוא בשו"ע (יו"ד סי' רסו סעי' י). וכן הזהיר על זה הגאון החזון איש (יורה דעה סימן קנד סק"ד), דאף שיוצא דופן נימול לשמונה אינו דוחה את השבת, ויש להזהיר את המוהלים שלא ימולו אותם בשבת. וכן הוא בתשובות וכתבים להחזון איש (סימן נ). ע"ש. וכן בשיעורי שבט הלוי (נדה סי' קצד סי"ד) מביא שהחזו"א היה מעורר ע"ז כיון שרבים אינם יודעים. וכ"כ לעורר בזה בספר ילקוט יוסף (שובע שמחות ח"ב עמ' קמט) בזה"ל: "לכן על המוהלים לברר בכל ברית שעורכים בשבת אם הלידה היתה לידה טבעית או ע"י ניתוח, אולם אם רק הרחיבו את מקום הלידה ע"י חיתוך כדי שהתינוק יצא, מילתו דוחה שבת". עכ"ל.

אולם תינוק שהוציאוהו בעזרת מלקחיים או וואקום, או שהרחיבו את צואר הרחם ואפילו

בחיתוך, כתב בשו"ת הר צבי (יור"ד סי' רמח) שמילתו דוחה שבת בלי פקפוק. וכ"כ בספר זוכר הברית (סימן ז סעיף כב). וכ"כ בספר טהרה הבית (ח"ב עמוד פא). וכ"כ בספר אות שלום (סי' רסו סק"ח(ובשו"ת צי"א (חכ"ב סי' נה) ובספר נשמת אברהם (או"ח סי' שלא סק"ז) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

עובר שנוצר בהזרעה מלאכותית אם מילתו דוחה שבת

וכמו"כ עובר שנוצר בהזרעה מלאכותית הזורעים אין מילתו דוחה את השבת, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רט) ובשו"ת יבי"א (ח"ז יור"ד סי' כד) שיש למולו בשבת, וכ"כ בשו"ת תשובות ובנהגות (ח"ג סי' רצו וח"ד סי' רכב), ואף שהגרש"ז אוירבעך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"ג סי' צח אות ד) כתב ע"פ דברי ר"ח בחגיגה (טז.) שכל שאין זה דרך וכ"כ בספר נשמת אברהם (ח"ג סי' רס סק"א) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, מ"מ כתב בנשמת אברהם (מהדו"ב או"ח שם) שהגרשז"א והגריש"א זצ"ל חזרו בהם ודעתם ג"כ להתיר למולו בשבת. וע"ע בשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סי' קנח) וספר הברית (סי' רס סקמ"ח וסי' רסב סקצ"ו).

אם חייב לקבור שליא

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, דהנה היום מצוי ברוב בתי החולים שזורקים את השליא שהולד נולד עמה, או שיש כאלה שלוקחים את השליה לייצר מזה מוצרי קוסמטיקה, ובדברי חז"ל מבואר שיש ענין לקוברו, דאיתא בירושלמי מס' שבת (פרק יח הלכה ג) תני השליא הזאת וכו' ובחול אלו ואלו טומנין אותה בארץ, כדי ליתן ערבון לארץ. ובפירוש קרבן העדה כתב שמיד כשנולד קובר ממנו בארץ שאף האדם יקבר שם וזה הערבון, ובסגנון דומה כתב ג"כ הפני משה, וז"ל: אלו ואלו טומנין אותה אחר השבת בארץ כדי ליתן ערבון לארץ, כלומר למשכון ולסימן שישוב אל העפר כשהיה. וכ"כ לעורר בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' קב), והביא מהנחמד למראה דיש להקפיד ע"ז. וכן בשו"ת משנה שכיר (חיו"ד סימן רלט) כתב שלא יאה לעשות נגד דברי חז"ל, ושצריך לעורר על זה. ועיין קובץ תשובות (ח"א סי' קכה), אולם בספר גשר החיים (ח"א פרק טז אות ג) לאחר שהביא לדברי היפה מראה הנ"ל כתב דמ"מ לא ראינו נוהגין כן לקבור השליא. וכן בשו"ת אגרות משה (יו"ד חלק ג סוף סימן קמא) כתב, וז"ל: ולכן צריכין ליקח מבתי החולים ולקוברם רק אברים שיש בהם בשר וגידים ועצמות אף אברים קטנים, ואף שחסר מעט מהעצם, דלענין קבורה אין לחלק, ולא בני מעים ולא כליות וטחול ולא שפיר ושליא כשליכא עדיין צורת ולד שאין שם גידים וכן כל כה"ג שליכא עצם. עכ"ל. ולא הביא כלל לדברי הירושלמי הנ"ל. ומ"מ נראה דמהיות טוב אם בנקל יוכל לבקש מהבית חולים לקחת השליא כדי לקוברה יעשה כן כדי לצאת ידי כולם.

מים אחרונים - יש לעורר את העם שבנטילת מים אחרונים מן הדין צריך לרחוץ לפחות עד סוף שני פרקי האצבעות, ולכתחילה עד סוף כל פרקי אצבעותיו. ודלא כאותם שנותנים איזה טיפין מים על ראשי האצבעות שלא יוצאים יד"ח בכך, ולכתחילה טוב ליטול מים אחרונים בכלי.[קיז]

קיז) כ"כ לעורר המשנה ברורה (סימן קפא ס"ק י), וז"ל: ורע עלי המעשה שראיתי, שיש אנשים אשר המה זהירים בנטילת מים האחרונים אבל אינם יוצאים חובת הדין כלל וכלל, דאינם נותנים כ"א איזה טיפין מים על ראשי האצבעות עד אשר אפילו עד סוף פרק הראשון אינה מגעת ולפעמים יוצאים בנגיעה בעלמא במים וידיהם נשארים מטונפות מזוהמת המאכל כבראשונה, ובאמת מן הדין צריך לרחוץ לפחות עד סוף שני פרקי אצבעות וכנ"ל. עכ"ד. וכן כתב לעורר בזה בספר יסוד ושורש העבודה (שער ז פ"ז) דכתב וז"ל: גם יזהר האדם מאוד, שאם ידיו מלוכלכות משמנונית המאכל, להעביר הזוהמא היטב מעל ידיו בנטילת מים אחרונים בכדי שיהיו ידיו נקיים היטב בעת ברכת המזון, ולא כמו שראיתי רובא דרובא אף שנוטלין מים אחרונים אחר אכילתם אין נותנים על ידיהם רק כמה טיפין מים וידיהם נשארים מטונפות מזוהמת המאכל כבראשונה וכו'. עכ"ל. וכן כתב לעורר בספר שולחן הטהור מבעל שומרי אמונים (סדר השולחן כוונת מים אחרונים שער יז סק"ב) שיטול ידיו עד פרק שני של האצבעות אבל לא יטול יותר מדאי וכו', אבל לא כאותם הבורים ליטול קצת מן המקצת ששופכים בראשי אצבעותיהם. ע"ש. וע"ע בקובץ אור ישראל (תשנו ד עמ' קפד) מה שהאריך בזה. ע"ש. ומה"ט שעיקר הנטילה להעביר הלכלוך יש לעורר נמי לקיים מה שפסק בשו"ע (סי' קפא ס"ה) שצריך שישפיל ראשי אצבעותיו למטה כדי שתרד הזוהמא. ע"כ. [והיינו הלכלוכך שבידיו יורד ע"י שאצבעותיו למטה. מ"ב].

והנה אע"פ שמעיקר הדין קי"ל כדברי השו"ע (סימן קפא ס"ד) דפסק שא"צ ליטול מים אחרונים אלא עד פרק שני של אצבעות. מ"מ כבר הביא הכה"ח (שם אות טו"ב) בשם האריז"ל, שמים אחרונים צריך ליטול י"ד פרקי היד, דהיינו כל האצבעות שיש בהם י"ד פרקים כידוע, וכ"כ רבינו הרש"ש, וזה כדברי ספר שלחן ארבע לרבינו בחיי, שכתב די"א שצריך ליטול עד מקום שהאצבעות כלים והוב"ד בב"י (סי' קפא), וכבר כתבנו לעיל (סי' כה אות עה) דדבר שלא נזכר להדיא בדברי הגמרא ונחלקו בו הפוסקים דעת המקובלים יכריע יעו"ש, וגם בדעת מרן ז"ל נמי יש לומר אילו היה רואה דברי האר"י ז"ל בשער המצות היה פוסק כמותו, ועל כן

לענין דינא צריך ליטול כל האצבעות דהיינו עד כף היד, כדברי האריז"ל שכתב סודם של דברים. עכ"ד. וכ"כ הבא"ח (פרשת שלח לך סי"ב). ועכ"פ יזהר שלא ירבה בשפיכת מים מרובים, דכבר הזהיר מרן החיד"א בהגדה של פסח (שמחת הרגל עמ' עד) שצריך שיהיו מים מועטים על ראשי אצבעותיו, כדי שלא יהיה הרבה יניקה לסטרא אחרא.

ועתה ראיתי בספר דף על דף על מסכת ברכות (עמ' רפג) שכתב שמדברי המקובלים לכאורה נראה דלא כהמ"ב, אלא כמנהג אותן אנשים למעט במים אחרונים וליתן רק על ראשי אצבעות, וז"ל הגר"ח פלאג"י בספרו כף החיים (סימן כה אות ב) צריך מים אחרונים, כי זה הוא לתת חלק לסט"א, להכי צריך שיזהר שיתן מעט מים על ידיו ולא יתן הרבה לסט"א, וכפי זה נראה דלא טוב עושין הרוחצים גם שפתותיהם ממים אחרונים, דדוקא לראשי אצבעותיו הוא שניתן רשות לתת חלק לסט"א ולא בפיו ובשפתיו, ואם חפץ לרחוץ ידיו ופיו היטב ומים רבים, יעשה כן קודם, או אחרי כן [היינו אחרי שנוטל מים אחרונים ומנגבם, קודם ברכת המזון, דאל"כ הרי אין לברך בידים מזוהמות, כמו שכתבתי במקום אחר]. ע"כ. וכ"כ החיד"א בהגדה שמחת הרגל (בפיסקא ברך), וז"ל: וצריך שיהיו מים מועטים על ראשי אצבעותיו, שלא יהיה יניקה לסט"א הרבה, ושמענו כי הרב החסיד מהר"ר יהודה חאביליו זלה"ה אירע לו מעשה נפלאה בזה. עכ"ל. וכ"כ בבן איש חי (פ' שלח). ע"ש. אולם אחמ"ר אין להוכיח ולא מידי מדברי הפוסקים הנ"ל שכתבו שיטול בראשי אצבעותיו דלא כהמ"ב, דמש"כ ראשי אצבעותיו היינו כל ראשי אצבעותיו, שזה סוף הפרקים, ועיין בשו"ע (סי' שיט ס"ו). ודו"ק. ומש"כ ליטול מעט היינו שלא יטול יותר מהשיעור של ג' פרקים, וכן שלא יטול בכמות גדולה כדעת הגר"א המובא במשנ"ב (סקי"ט) שצריך להקפיד שיהיה שיעור רביעית במים הנוטלים ידים למים אחרונים, תדע דבכף החיים אף שמביא (באות ו) שלא ירבה במים אחרונים ומציין לבן איש חי הנ"ל, אעפ"כ כתב באות טו"ב בשם האר"י והרש"ש שצריך ליטול מים אחרונים כל האצבעות והיינו כדעת השו"ע, אלא ודאי כדכתבינן. שו"ר שכ"כ בשו"ת מרכבות ארגמן (ח"א סימן ו אות י) לבאר שמה שכתבו דיש ליטול מעט כדי לא להשפיע לס"א יותר מידי היינו שלא ישפוך יותר ממה שצריך על הג' פרקים המוכרחים.

ומש"כ בספר ברכת הבית (שער יז סעיף ב) דעכשיו נהגו שאין נוטלים רק ראשי האצבעות, וביאר דאפשר שבזמן הגמרא שהיה שכיח מלח סדומית היה צריך ליטול עד פרק שני, שעד שם מגיע לכלוך המאכל, אבל עכשיו שאין מלח סדומית מצוי ואין צריך ליטול רק משום רוח רעה, די שנוטל ראשי האצבעות. ע"ש. זה אינו, דהן אמת שסברא זו כתבו התוספות בברכות (נג. ד"ה והייתם) שדוקא להם

שהיו רגילים ליטול ידיהם אחר הסעודה מפני מלח סדומית, אבל אנו שאין מלח סדומית מצוי בינינו, אין אנו רגילים ליטול אחר הסעודה. והו"ד בטור (סימן קפא). ע"ש. מ"מ הרא"ש ותלמידי רבינו יונה הקשו על דברי התוספות, דאם כן מה הוא דדרשינן והתקדשתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, דמשמע דטעם הסכנה הוא טעם נוסף על קדושת המצוה, והקדושה היא להעביר הזוהמא מהידים שנתלכלכו באכילתו, וידים מזוהמות פסולות לברכה. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (סימן קפא סעיף א), דמים אחרונים חובה אף בזה"ז. ועוד דכבר כתב הרמב"ם (פרק ו מהלכות ברכות הלכה ג) שמא יש בו מלח סדומית, **או מלח שטבעו כמלח סדומית** ויעביר ידיו על עיניו ויסמא, מפני זה חייבין ליטול ידים בסוף כל סעודה מפני המלח. ע"ש. ועוד דמנא תימרא שהרוח רעה מסתלקת במעט מים על ראשי אצבעותיו, והרי אדרבה בדברי האריז"ל מבואר שצריך ליטול כל י"ד פרקי אצבעותיו. [אולם יש מקרים דצ"ל שסמכו על דברי התוס' דלפי הרמב"ם דחיישינן למלח שטבעו כמלח סדומית יש ליזהר וליטול מעט הידים בכל פעם שנוגע במלח אפילו שלא בשעת סעודה, כגון בשעה שמולח המאכלים והתבשילים, ושכן הוא עפ"י הגמ' (חולין קה:) דאמרינן המודד מלח צריך נטילה, וכ"כ הבן איש חי (פ' שלח אות יג, וכה"ח סק"ב). ולדבריהם אף האוכל דברים מלוחים כגון בייגלה וכד' צריך ליטול ידים, אך העולם אין נוהג בכך, כי סמכינן על דברי התוס' הנ"ל שאין מלח סדומית מצוי בינינו, ואין מקפידין אלא בנטילת מים אחרונים בסוף סעודה משום ידים מזוהמות ומהטעם עפ"י הקבלה, וכמו שכתב בילקוט יוסף (סי' קפא כ"א) בשם פקודת אלעזר בשם האחרונים, ומש"ה הושמטה גמ' זו בטור ושו"ע].

נטילת מים אחרונים בשפיכה

והנה כתבו האחרונים (הובא במ"ב סק"ג) שלא יתחוב ידיו בתוך הכלי לרוחצם אלא ישפוך המים על ידיו שירד לתוך הכלי, והטעם כתב בשו"ע הרב (סעי' ה) ובמחה"ש (סק"א) משום שאם טובל ידיו בתוך כלי מים נהי שהמים מעבירים הזוהמה מידיו מכל מקום שוב נדבקים המים המזוהמים על ידיו, ולפי"ז אם היו מים רבים בכלי היה נראה להתיר, מ"מ לפי דברי הקבלה צריך להיות מים אחרונים על ידי שפיכה דווקא וכמו שהביא הכה"ח (סק"ט). וכ"כ בשלחן הטהור (סעי' ג): "אסור לשכשך ידיו בתוך הכלי, כי אין זה כלום, דבעינן נטילה מכלי אל כלי", ועפ"י דבריהם ה"ה לאלו אשר מלחלחים ידיהם מעט במים ואין שפיכת מים מאצבעותיהם אל הכלי (או אל הקרקע למתירים) לאו שפיר עבדי, כי כאמור חלק החיצונים הוא המים הנשפכים מאצבעותיו אל הכלי. ע"כ. ולכן כתב בפסקי תשובות (סי' קפא אות ח) **דהשפיכה של מים אחרונים צריכה**

להיות על שני הידים ולא די בשפיכה על יד אחת ולהעביר הלחלוחית מיד אחת לשניה כמנהג ההמונים. ע"ש. וכ"כ בברכת הבית (שער יז סק"ב) דאפילו מתנקים ידיו מ"מ רוח רעה אינה יורדת. ע"ש.

עונש המיקל במים אחרונים

וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י בספר כף החיים (סי' כה אות ד) בשם הילקוט ראובני (פרשת ויקרא), דאיוב לא עשה כסדר מים אחרונים, וזה גרם לו היסורים. ומזה ילמד האדם שלא להתרשל במים אחרונים, ולעשותו כתיקונו, כדי שלא ימצא הסט"א מקום לקטרג עליו. ובשו"ת מן השמים (סימן נז) כתב, שהשיבו לו מן השמים על ידי שאלת חלום, שמים ראשונים ואחרונים דבר שבקדושה הן, וכל דבר שבקדושה המיקל בו מקילין לו ימיו ושנותיו. ע"כ. וכן כתב בברכ"י (סי' קפא ס"א) שהמיקל במים אחרונים, מקילין לו ימו ושנותיו. רח"ל.

מים אחרונים בשאר משקין ברוק ובמגבונים

והנה נטילה מים אחרונים בשאר משקין כתב השו"ע (סי' קפא ס"ט) מים אחרונים נוטלים בכל מיני משקין. ובמשנ"ב (סק"כ) בשם הפמ"ג דמיירי כשאין לו מים כי אם משקין, אבל אם יש לו מים אין ליטול במשקין. וכפי שביאר הפמ"ג, טעמו משום ביזוי אוכלין, ולפי"ז אם אין חשש של בזיון אוכלין, וכגון אותם מעט משקין הנשארים בכוס לאחר השתיה שבלא"ה אין הדרך לשתותם וגם הם פחותים מרביעית היה לנו להתיר לכתחילה ליטול בהם מים אחרונים, אולם בשלחן הטהור (סעי' ד) כתב: "צריך ליטול במים דווקא", ואפשר שעפ"י טעמי הקבלה צריך להקפיד על כך, ומש"כ בשלחן הטהור (לבעל השומרי אמונים זצ"ל, כוונת מים אחרונים) "יכול ליטול מים אחרונים גם בשאר משקין", צ"ל דאיירי שאין לו מים. עוד בהיותי בזה ראיתי מש"כ לדון בשו"ת פני מבין (סימן לח) אם רוק מועיל לעניין מים אחרונים, והעלה שודאי אינו מועיל, משום שלמדו חז"ל בגמרא ברכות (נג) "והייתם קדושים" אלו מים אחרונים, ורוק אין בו דרך קדושה ואינו מועיל לשום דבר שבקדושה לנקות ידיו. ע"ש. וכ"כ בשו"ת באר שרים (ח"ג סימן לב) ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ג או"ח סימן פא אות ג) ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' נ"ד) דאינו מעביר הזוהמא, עיין שם בארוכה, וכ"ש בזיעת פניו וכדו' שלא עשה כלום. אולם בשו"ת תורת יקותיאל (סימן ו) האריך להוכיח שאכן רוק הפה יועיל לנקיות במקום דלא אפשר, וחש ליישב קושיות הרב פני מבין הנ"ל, והסיק דאפשר להקל ברוק למים אחרונים כשאין לו דבר אחר, ומה שכתב הפני מבין כי מים חמים אסירי למים אחרונים לא נוגע לרוק שהוא כפושרין. וכן הסיק בשו"ת

מים אחרונים - ישנם אחר שנוטלים מים אחרונים אומרים מים אחרונים חובה, ויש ללמדם שאין להפסיק בדיבור כלל אחר מים אחרונים, אלא יאמרו זאת קודם מים אחרונים.[קיח]

מרכבות ארגמן (ח"א סימן ו אות יב), והוסיף שאם יושבים עמו עוד אנשים באותה סעודה ורואים בו שהוא מריר ומוריק רוק על ידיו ומשפשפם לעשיית מים אחרונים הרי הוא דבר מאוס ומסליד כמעט כל נפש יפה והלא כבר אמרו בחגיגה (ה.) עה"פ "את הכל יביא האלהים במשפט על כל נעלם" (קהלת יב יד) שמואל אמר זה הרק בפני חברו ונמאס, ופרש"י קצה דעת חברו בדבר ואם כן למה יעשה מצוה הבאה בעבירה, אם אין אפילו יין ויש עמו סועדים אחרים נראה לי שלא יטול ברוק כלל, ורק אם אין עמו סועדים כיוון שמצינו שיש סוברים שגם ברוק יש צד שמהני לנקיות יוכל להקל בו בשעת הדחק. ע"כ. וע"ע שו"ת דברי יואל (או"ח סימן א) ושו"ת שרגא המאיר (ח"ח סימן פה). ודי בזה. ולעשות מים אחרונים במגבונים לחים כתב בשו"ת וישב יוסף (סי' טו) שמעיקר הדין אפשר אולם לפי חכמי הקבלה צריך נטילה דוקא.

טוב ליטול מים אחרונים בכלי

ומש"כ שטוב ליטול מים אחרונים בכלי, כ"כ הכה"ח (סי' קפא סק"י וסקכ"ח) דאם כי מדינא א"צ כלי ומים ראויים לשתיה מ"מ לכתחילה יש להיזהר בזה.

קיח) **הנה** איתא בברכות (מב.): ג' תכיפות הן, תיכף לסמיכה שחיטה, תיכף לגאולה תפלה, תיכף לנטילת ידים ברכה. וכתב הב"י (סי קעט) דמזה הטעם אין להפסיק בין מים אחרונים לברכה אפילו בשיחה. ע"ש. וכן כתב בהדיא רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף (ברכות מב.), שאסור לשוח אחר מים אחרונים. וכ"כ בספר אהל מועד (שער הברכות דרך ו נתיב ה) שאפילו להפסיק בשיחה בינתיים אסור. וכ"פ הדרישה (סי' קעט סק"ב) והא"ר (שם סק"א) והפמ"ג (שם א"א סק"א) והמ"ב (שם סק"א). ועוד אחרונים. ובמשנה ברורה (סימן קפא ס"ק כד) כתב, שצריך להיזהר שלא להפסיק אפילו בדברי תורה. ובסימן קעט (סק"א) כתב, אם צריך להפסיק בדבר נחוץ, שלא מהענין, או בדיעבד אם הפסיק, יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה. ע"ש. ובשער הציון שם כתב, דלא שייך ליטול ידיו שנית, כיון שלא אכל עוד, וידיו הרי הן נקיות, והנטילה אינה מועילה ולא מורידה. ע"ש.

ואע"פ שמרן בכסף משנה (סוף פרק ו מהלכות ברכות), כתב לדייק מדברי הרמב"ם (פ"ו מהל' ברכות הלכה כ) ורש"י (בברכות מב.), שכתבו שלא יאכל כלום בין נטילת מים אחרונים לברכת המזון. דמשמע שמותר להפסיק בדיבור בין מים אחרונים לברכת המזון, והביא ראיה לזה, ממה שאמרו אין מסיחין על כוס של ברכה, כלומר, משמזגו את הכוס לברכת המזון אסור לדבר. ואם איתא אף קודם שמזג אסור לדבר, שתיכף לנטילת ידים ברכה. אלא ודאי לא איתמר תיכף לנטילת ידים ברכה אלא לענין שלא יאכל ולא ישתה עד שיברך. ע"ש. מ"מ כיון שכתב איפכא בב"י יש לומר דשם נחית יותר לפסוק ההלכה. וכ"כ הפמ"ג (סי' קעט א"א סק"א) דבכסף משנה מיירי לשיטת הרמב"ם ובב"י מיירי לשיטת הרא"ש. ע"ש. וכ"כ בהלכה ברורה (סי' קפא הערה ה) שהעיקר כדברי מרן בב"י שנחית להלכתא ובפרט שכן מבואר להדיא בדברי הראשונים להחמיר. ע"ש. וכן כיון שכן דעת רבינו האריז"ל (שער המצות פרשת עקב) שאין להפסיק בדיבור אחר מים אחרונים ואפילו בד"ת ושאדם אחד היה קורא פרק משניות אחר מים אחרונים ונענש. וכן הפמ"ג (א"א סק"י) מביא בשם הא"ר בשם האר"י ז"ל (בשער המצוות) דחכם אחד נטל ידיו (למים אחרונים) וקרא משנה, והיה לו כאב בכתף (והזכיר עצמו לפני האר"י ז"ל, והשיב לו כי זה בא לו משום) שעבר על תכ"ף, אתון דדין כדין (כת"ף אותיות תכ"ף), ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, בכ"ף הדמיון, ה' ישמרנו מכל פגע אמן. עכ"ל. וכ"ה בכה"ח (סי' קעט סק"א) וכידוע שהקבלה מכרעת במחלוקת הפוסקים. [ודוקא הפסוקים הנוהגים לומר לפני ברכת המזון (אברכה את ה' וכו' סוף דבר הכל נשמע וכו' תהלת ה' ידבר פי' וכו' ואנחנו נברך וכו' וידבר אלי זה השלחן וכו' לשם יחוד וכו' הנני מוכן ומזומן וכו') מותר לומר אותם אחר נטילת מים אחרונים, כי כן מפורש בכתבי האר"י ז"ל, ופסוקים אלו הרי הם כתחילת ברכת המזון ואין הם הפסק כלל בין הנטילה לברכה וכמו שכתבו באור צדיקים (סי' כג סעי' לה) וכה"ח (סי' קנז סקכ"ב) עפ"י שער המצוות (פ' עקב). וע"ש שה"ה את המזמור למנצח בנגינות אלקים יחננו (שכתבו בשער המצוות לאומרו לפני ברהמ"ז) יש לומר אחר נטילת מים אחרונים.

אולם צ"ע ממה שהביא במגיד מישרים (אות טו) שהמגיד אמר, גם בעת האוכל תהרהר בדברי תורה, ואחר מים אחרונים תקרא פרק אחד, או חצי פרק, וכו', ולא להפסק יחשב בין מים אחרונים לברכה, שכיון שצורך הסעודה הוא, להוציא מדין שלחן שלא אמרו עליו דברי תורה, לא הוי הפסק. ודוגמא לזה בטול ובריך או גביל לתורא בברכת המוציא. ע"כ. וע"ע בילקוט יוסף נטילת ידים וברכות (סימן קפא אות כב), דמכל מקום בדברים שהם מהענין מותר להפסיק בין נטילת ידים לברכת המזון, ומסתבר שבמקום צורך מותר אף לדבר ולבקש שיביאו לו סידור לברכת המזון, או כוס של יין לברך עליו ברכת המזון, היכא שאין מבינים כן ברמזים. ע"ש.

מי שברך - כשאדם רוצה לברך את חבירו וכן שעושה הש"ץ מי שברך בבית הכנסת, צריך לברך בתחילה להקב"ה, ולכן טוב שיוסיף קודם מי שברך "יתברך שמו של הקב"ה", או "יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם".[קיט]

מכירת חמץ - מצוי הדבר שאדם בחוה"מ פסח יוצא מביתו כמה ימים לחמיו וכד', ורוב החג לא נמצא בבית, וצריך ללמדם שבטופס מכירת החמץ צריכים לכתחילה לכתוב את מספר הטלפון שלו בטופס המכירה, כדי שהגוי יוכל לתקשר איתו, ורבים לא זהירים בכך וכותבים רק את שמם וכתובת מגורם.[קכ]

קיט) הנה בזוה"ק פרשת ויחי (ח"א דף רכז סוף ע"ב) איתא, כשאדם רוצה לברך חבירו או בנו וכיוצא, צריך לברך בתחילה להקב"ה, ואי לא מברך בתחילה להקב"ה אינון ברכאן לא אתקיימו. ע"ש באורך. וכן הביא מרן החיד"א בספרו **דבש לפי** (מערכת בי"ת אות ט) **בשם הזוהר**, וכתב ששמע מהרב עיר וקדיש סבא קדישא כמהר"ר יעקב חזק ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק פאדוב"ה, שכשבא אליו אדם אחד לברכו, משים ידו על ראשו ואומר יתברך שמו של הקב"ה, ואח"כ מברך לאיש ההוא או לנער וכיוצא. ע"ש.

ובפלא יועץ (ערך ברכה) כתב גם כן שכן היה מנהגו של בעל החקרי לב מהר"י חזן, שכשבא אדם לפניו להתברך, משים ידו על ראשו ואומר יתברך שמו של הקב"ה ואח"כ מברכו. ושכן הוא נוהג. ע"ש. וכן **בספר נתיבי עם** (סוף סי' רפד) כתב, שהוא נוהג קודם ברכתו לומר את הפסוק "יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם", משום הזוהר הנ"ל.

ושמעתי באומרים לי שרצו ליישב המנהג, דכיון דאומרים "מי שבירך אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב" זה עצמו שבח וברכה לה' שבירך האבות. ומ"מ דבריהם דחוקים, דבזוהר כתוב שצריך תחילה לברך את ה' והיינו ששמו יגדל וכד', דאם כל הענין היה לשבח את ה' שפיר דמי להחשיבו שבח שבירך את האבות הקדושים, אבל כיון שכל הענין לברך את ה', לכתחילה יעשה כדכתבינן. (וע"ע במה שכתבתי בזה בספרי בחוקותיך אשתעשע, מערכת המ"ם ערך מברך חבירו).

קכ) הנה כתב המשנה ברורה (סי' תמח ס"ק ב) שאסור ליתן חמץ על גבי המחסן שמכר לגוי, כיון שמראה בזה חוסר סמיכות דעת במכירה. ע"כ. ומזה למד בספר הליכות מועד (פ"ח עמ' רמג), דהוא הדין שאם סוגר את דלת

מעין ג' - אם אכל שיעור כזית פירות מז' מינים ואכל גם שיעור כזית פרי שאינו מז' המינים שברכתם ג"כ העץ, וכגון תפוח ותמרים, צריך ליזהר בזה שלא יברך ברכת בורא נפשות אלא רק ברכת על העץ, משום שברכת על העץ פוטרת גם פרי שאינו מז' מינים כיון שגם הוא פרי עץ, ואם יברך גם ברכת בור"נ הו"ל ברכה לבטלה. ורבים נכשלים בזה מחוסר ידיעה.[קכא]

ביתו ולא מאפשר לגוי כניסה לבית יש בזה משום חסרון בסמיכות דעת המכירה, ולכן אדם שמתכנן לצאת מביתו בחול המועד לכמה ימים, צריך לכתחילה לכתוב את מספר הטלפון שלו בטופס המכירה, כדי שהגוי יוכל לתקשר איתו, או שישאיר את מפתח ביתו אצל אחד השכנים ויתלה פתק בדלת הבית שאפשר לקבל את המפתח אצל שכן פלוני הגר בדירה פלונית, והטעם כדי שהמכירה תהיה ברת מימוש, דנתאר לעצמנו אדם מוכר לחבירו את המקרר וחבירו מוצא שהדלת סגורה ואין אף אחד בבית, וכי לזה יקרא מכירה, מכירת חמץ היא מכירה גמורה לכל דבר וענין, וצריכה להיות מכירה רצינית ולא טקס בעלמא, ולכן צריך לתת לגוי אפשרות ונגישות לקחת חמצו בימי הפסח, ומ"מ בדיעבד אם לא רשם את מספר הטלפון המכירה תקיפה (עפ"י המ"ב שם סוס"ק יב). [ואם בשעת מכירת החמץ (בערך ב-10 בבוקר ביום י"ד בניסן) המקום ששם מונח החמץ היה סגור כתב החק יעקב (הוב"ד בבאר היטב סי' תמח סק"ח) והא"ר (סק"ז) ומקור חיים (סק"ח) שאפילו בדיעבד המכירה בטלה, ומצוי הוא אצל מפעלים שלא עובדים בפסח או משפחה שיצאה מביתה להורים, ולכן בכה"ג חשוב יותר לרשום את המספר טלפון]. וכ"כ לעורר בשו"ת מבית ההוראה (סי' צ) דיש לרשום מספר טלפון הנייד של מוכר החמץ בטופס המכירה ע"מ שתהיה גישה לגוי לחמץ הנמכר, שאם לא כן יש מקום שהמכירה לא תתפוס אפילו בדיעבד. ע"ש.

קכא) כן מפורש בשו"ע (סימן רח סעיף יג). וע"ע במשנ"ב (סי' רב סקמ"ב וסקנ"ה סי' רח סקס"ב). וכ"כ להזהיר בספר אוצר תשובות להלכות מצויות (סי' קסא), וכתב שרבים נכשלים בזה מחוסר ידיעה. ומש"כ בשו"ת רבבות אפרים חלק א (סימן קנא אות ז) שאם אכל מפירות שבעת המינים, ואכל גם תפוחים וכדומה, יברך מקודם בורא נפשות רבות, ואחר כך ברכת מעין שלש. ע"ש. דבריו תמוהים דבשו"ע מבואר דברכת על העץ פוטרת גם פירות שאינם ממין שבעה, ואין לומר דהשו"ע איירי רק אם בירך בדיעבד

פטר דא"כ הול"ל שלכתחילה יקדים בורא נפשות לברכת על העץ. וכ"כ להעיר בספר ילקוט יוסף (סימן קעד אות יא).

האוכל פרי ממין שבעה ופרי האדמה

ומ"מ היכא שאכל מפירות האדמה, ואכל מין שבעה, בזה יקדים לברך בורא נפשות, ואחר כך מעין שלש, שהרי מזכיר בברכתו "ועל תנובת השדה" והכל בכלל תנובת השדה, וכמו שנסתפק בזה הסמ"ק (סוף סימן קנא בהגהות ר"פ), וז"ל: אם אכל ב' מינים, האחד ממין שבעה, כגון תפוחים ותאנים, וברכותיהם שוות לפניהם ולא לאחריהם, שלפני שניהם מברך בורא פרי העץ, ולאחריהם הם חלוקים, שזה ברכה אחת מעין שלש, וזה בורא נפשות, כן יעשה, לפניהם יברך על מין שבעה ויפטור את חבירו, ולאחריהם נמי היה נראה שיפטור את חבירו בברכה אחת מעין שלש "שהרי בכלל תנובת השדה הם", וכן אם אכלן עם יין. אבל אם אכלן עם מעשה קדרה, שאינו אומר על תנובת השדה [אלא בורא נפשות] וכן אם שתה מים עם יין, צריך עיון אם צריך בורא נפשות לבדה, ואחר כך ברכה אחת מעין שלש. ע"כ. ועיין עוד באגודה (סימן קמט). ע"ש. וכ"כ הכף החיים (סי' רח אות עג), דלכתחילה יקדים לברך בורא נפשות, כיון דיש אומרים שברכת מעין שלוש פוטרת בורא נפשות. ובדיעבד אם הקדים מעין ג' לא יחזור לברך נפשות כמו שכתב החיי אדם הובא בשער הציון (סימן רח ס"ק סד). וכ"פ בילקו"י (סי' קעד אות יא). אבל אם שתה מים שיעור רביעית, בזה יקדים לברך מעין שלש ואחר כך בורא נפשות, שאין ברכת מעין שלש תפטור ברכת נפשות על המים, ולכן משפט הקדימה לברכת מעין שלש, וכמו שכתב הפרי מגדים (בפתיחה להלכות ברכות אות י) והביאו הבאה"ל (סי' רב ד"ה ברכה) וכן מוכח מהמג"א (סי' רב סקכ"ז) וביאר שם המחצית השקל שמעין שלש היא חשובה ומבוררת יותר מבורא נפשות, וכ"כ הגאון החכם צבי בתשו' הנוספות (סימן י אות ט), ובספר מאורי אור (חלק באר שבע דף מא), ובשו"ת רב פעלים חלק ב (חלק אורח חיים סימן לד). ע"ש.

ברכת הפסיפלורא האננס והאבוקדו

ולסיום יש לציין כמה מיני פירות שלא ידוע לרבים מה ברכתם, יש רבים שמברכים על פרי הפסיפלורא בפה"ע בסוברם דהוי מין אילן, אבל באמת זה אינו, דפרי הפסיפלורא ברכתו בורא פרי האדמה, וכמש"כ בחזון עובדיה (ט"ו בשבט עמ' כו) מפני שהעץ שלו רך כירק, וגם נותן פרי בשנה הראשונה לזריעתו דכה"ג נחשב כירק, וכמש"כ בשו"ת ר"פ (ח"ב או"ח סי' ל) ובכה"ח (סי' רג אות יג) לגבי פרי הפאפיה שנחשב כירק ואין דין ערלה נוהג בו וברכתו אדמה, כיון שמוציא פרי בשנה הראשונה לזריעתו. [ואף שאין זה מוסכם, דדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הליכות שדה גיליון 37) שדין הפסיפלורא

מעין ג' - יש להזהיר את העם כשמברכים ברכה אחרונה מעין ג' על המחיה או על העץ, צריך לשבת בשעת הברכה מעיקר הדין, כדין ברכת המזון, ואין לברך בעמידה, ושאר ברכות הנהנין טוב ממידת חסידות לשבת.[קכב]

כאילן לענין ערלה, וכ"כ בספר מקור הברכה (קרויס) בלוח הברכות, שהוא מין עץ וברכתו בורא פרי העץ, מ"מ לא יצא מכלל כל ספק עץ ספק אדמה, שמברכין בורא פרי אדמה].

כמו"כ על פרי האננס ישנם שסבורים דמין אילן הוא ומברכים עליו בפה"ע, אבל זה אינו, כמש"כ בספר פתחי הלכה (פ"ט ס"ו) שברכתו אדמה כיון שגזעו מתחלף ושרשיו קיימים וכפרי הבננות, וכמסקנת החי"א (כלל נא א"ט) הוב"ד במ"ב (סי' רג סק"ג) דאם נשארו שרשים מעל פני הקרקע וממנו יוצאים עוד הפעם גזע וענפים ופרי, גם בזה ברכת הפרי בורא פרי האדמה, וסיים דבריו דבדיעבד אם בירך בפה"ע יאכל רק מעט כדי שלא יהיה ברכתו לבטלה ולא יותר, ומיד יברך על איזה דבר אחר שברכתו בודאי בופה"א או דבר שברכתו שהכל. וכ"כ שיש לברך על אננס ברכת אדמה בספר ברכת ה' (ח"ג פ"ז ס"ד הער' 17) וההלכה ברורה (סי' רג ס"ג), וכ"כ הילקו"י (הל' ערלה פ"ה סי"ז) שדין פרי האננס, והשומשום, והפטל, כדין הבננה שכתב השו"ע (סי' רג ס"ג) שיש לברך בורא פרי האדמה. [ואגב, יש לעורר את הרבים שעל פרי אננס אין מברכין שהחיינו בהיות וכל השנה הוא מצוי כאן שמביאים אותו מחו"ל וכמו שהביא בספר הליכות ברכות בסופו בלוח ברכות שהחיינו. וכ"כ בספר מעיין הברכה (עמ' 416 בסופו, בלוח הברכות) שאין לברך שהחיינו על האננס, כמו"כ כתב שם שאין מברכין שהחיינו על פרי הקיווי, היות ומצויים כל השנה. ואף שבספר פסקי תשובות (סי' רכה אות יז חלוקה ג) כתב שעל אננס מברכים שהחיינו, מ"מ השתנה כיום המציאות ויש זאת כל השנה, וכיו"ב מצינו לגבי דלעת שבחזו"ע (טו בשבט עמ' תמב) כתב לברך שהחיינו על דלעת חדשה, אולם כיום נשתנה המציאות ומצויה כל השנה ואין לברך עליה שהחיינו וכמו שהביא בהליכות ברכות הנ"ל].

כמו"כ על אבוקדו ישנם מעט אנשים שסבורים שברכתו אדמה ונדמה להם כן לפי שהוא פרי שרגילים לאכול כסלט ירקות ואינו מתוק כשאר הפירות, אבל ודאי שטעות חמורה היא דכידוע דפרי האבוקדו גדל בעץ.

קכב) כ"פ הרמב"ם (פ"ד מהלכות ברכות ה"א) **והשו"ע** (קפג ס"י) שהמברך ברכת מעין ג' צריך לאומרה מיושב. ועיין בא"ח (פרשת מסעי אות יג)

והנה אע"פ שכתבו התוס' בברכות (נא:) שלפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך שנאמר "ושבעת" 'ושב עת', 'וברכת' כלומר שצריך לשבת בזמן ברכהמ"ז. ע"כ. משמע שדוקא אם נימא שברכת מעין ג' דאורייתא כדעת רוב הראשונים (עיין ב"י בסו"ס רט) אז צריך לשבת כברכת המזון אבל אי נימא שברכת מעין ג' מדרבנן א"צ לשבת, וא"כ צ"ב למה הרמב"ם והשו"ע פסקו שברכת מעין ג' בעי מיושב, והרי הם ס"ל שברכת מעין ג' דרבנן (רמב"ם פ"א מהל' ברכות ה"א, והשו"ע בסי' רט ס"ג). **וראיתי** בשו"ת יבי"א (ח"א או"ח סי' יא אות יב) שעמד בזה, וכתב לבאר, שהטעם שצריך לשבת בברכת מעין ג' כי כשחז"ל תיקנו אותה, תיקנו שתהיה "מעין" ברכת המזון שהיא דאורייתא, ולכן נתנו למעין שלש דין כמו של דאורייתא דכל דתקון כעין דאורייתא תקון. [ועיין בהליכו"ע (ח"ב עמ' ס) שהעיר על מש"כ הבא"ח (פר' חוקת ס"ד) "שיש אומרים שגם ברכת מעין ג' צריך לאומרה מיושב", שיותר טוב היה לכתוב סתם כהלכה פסוקה שגם ברכת מעין שלש צריך לאומרה מיושב כיון שכן הלכה כפסק מרן. ע"ש].

ומש"כ ששאר ברכות טוב לברך מיושב, כ"כ הכה"ח (סי' קפג סקנ"א) בשם החסד לאלפים, **ובא"ח** (חוקת אות ד). ע"ש. ומש"כ הפמ"ג (פתיחה להל' ברכות ובסי' תלב מ"ז סק"א), דברכות הנהנין צריך לברך בישיבה ולא חילק, צ"ל דצריך ממידת חסידות קאמר דמהשו"ע משמע דדוקא ברכת על המחיה צריך לשבת ולא כל הברכות.

אכל מיני תרגימא מעומד אם חייב לברך מיושב

והנה נסתפקתי אם אדם אכל מיני תרגימא בעמידה אם גם חייב לברך מעין ג' בישיבה או דלמא כיון דמעיקרא אכל בעמידה ולא קבע עצמו לאכול בישיבה יכול לברך בעמידה.

ויש להוכיח מהא דפסק השו"ע (סי' קפג ס"ט) שצריך לישב בשעה שמברך בין אם היה הולך בביתו כשאכל או עומד או מיסב, כשמגיע לברך צריך לישב כדי שיוכל לכוין יותר. ע"ש. א"כ מסתבר דה"ה ברכת מעין ג' בעי לשבת גם כשאכל מעומד דהרי תיקנו את ברכת מעין ג' כעין ברכהמ"ז. ודו"ק.

וראיתי למור וקציעה (סי' ח) שכתב: אבל דברים הנעשים בישיבה, אין נאה לברך עליהם מעומד וכו', ולפי שדרך אכילה ושתיה בישיבה, ואיפכא סכנתא, יברך בישיבה, אבל אי אתרמי דעביד להו מעומד גם הברכה שלהם נאמרת בעמידה. וע"ע בספר מעורר ישנים (סי' כו) ותוס' חיים על חיי"א (ריש כלל ה) שמביאים ג"כ כדברים האלו. ע"ש. ודבר חידוש הוא, דבפשטות הטעם לברך מיושב הוא משום כבוד, וכוונת הברכה דומיא דברכהמ"ז וכדכתבינן לעיל, ולפי"ז אפי' שמתכוין לאכול בעמידה טוב לישב.

הקובע סעודתו על מיני מזונות אם יברך ענט"י

ואגב יש לציין, מה שרבים אינם יודעים, שדעת מרן רע"י זצ"ל (הוב"ד בילק"י סי' קנח ה"ו) שהקובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין דהיינו שאכל למעלה מ-216 גרם אף שחייב ליטול ידיים כדין נט"י לפת מ"מ לכתחילה אין לברך ענט"י אלא שהמברך יש לו על מה שיסמוך. ע"ש. אולם המעיין יראה שאפשר לכתחילה לברך לברך, ואין לחוש לסב"ל, דהן אמת שכתבו הלבוש והשל"ה שיטול בלי ברכה, הואיל ויש מחלוקת אם ליטול, כבר תמה עליהם המגן אברהם (סי' קנח סק"ב) דלא ידע מי החולק בזה, דאע"ג דהרב בית יוסף מסתפק בדברי הרמב"ם מ"מ כיון שסיים אח"כ בשם הרשב"א (תורת הבית הקצר בית ו סוף שער א) שצריך נט"י משמע דפשיטא ליה בתר דאיבעיא ליה [דיש לברך], וכ"כ הרמב"ם (רפ"ו) כל האוכל הפת שמברכים עליו המוציא יטול וכו', ובבדק הבית ובמשמרת הבית (שם) כתבו להדיא דצריך נטילה כשקובע עליו. עי"ש. ולכן יברך ענט"י. ע"כ דברי המג"א. וא"כ לא שייך לומר סב"ל, דלא מצינו שום ראשון שכותב לברך. ובפרט אחר דברי הכה"ח (סק"ז) דכתב דפשט המנהג לברך ענט"י כשבא לקבוע סעודתו על פת הבאה בכסנין. וידוע הכלל דבמקום מנהג לא אמרינן סב"ל. ומה שהביא ההלכה ברורה בשם התורת חיים סופר (סק"ג ד"ה והני) שכתב דנהגו עלמא לא לברך, ע"ש, לא דק בזה, דהתורת חיים סופר הנ"ל נכדו של החת"ס הוא, ובחוצה לארץ היה מקומו, ושם נהגו שלא לברך, אך בא"י המנהג כן לברך, כפי שכתב הכה"ח הנ"ל. ועיין בשו"ע המקוצר ח"א סי' לד אות א בהערות, שכתב שבירר מהרבה רבנים ספרדים שהמנהג ידוע גם בזמנינו לברך על הנטילה, וגם אלו שאין להם מנהג בזה אינו אלא משום שאינו מצוי שיקבעו ע"ז סעודה, אבל ברור ומפורסם לעין שכן הדין באופן שאם היה מזדמן להם היו מברכים על הנטילה ללא שום ספק, אע"פ שמזה אין הכרח כ"כ כמובן, הלכך לא רק לתימנים ולאשכנזים אלא גם לספרדים יש לברך על הנטילה לפת הבאה בכסנין כשקובע סעודתו עליו. עכ"ד. ויש עוד סברא לברך, משום דהוי ספק במצוה, ודעת מרן לברך, וכשהספק הוא רק במצוה, ובצירוף דעת מרן שפיר מורינן לברך ולא אמרינן סב"ל, וכמו שכתב הגאון חיד"א בספרו שם הגדולים (ליוורנו תקמו דף צב ע"א) שבמקום שמרן פסק לברך סמכינן במקום הצורך על כללו של הרדב"ז. וכן כתב בספריו מחזיק ברכה (סי' תרמה ס"ק כ), וחיים שאל (ח"ב סימן טו). וכן הובא בשו"ת יבי"א (ח"ה סי' מב אות ה) ובעוד ספריו. אולם לפי מה שכתב הילקוט יוסף (שהבאתי לעיל ערך נטילת ידים ד"ה אולם נראה) שדוקא כשיש חזקת חיוב אמרינן הך כללא, א"כ לא שייך לומר סברא זו בנידוננו, דהכא אין לו חזקת חיוב לאכול פת הבאה בכסנין. וכ"פ בספר הלכה ברורה (סי' קנח בירור הלכה אות ג),

דכיון דמבואר בראשונים (באשכול וברשב"א והרא"ה והר"ן והמכתם והמאירי והארחות חיים) שמברכין על הנטילה דפהב"כ, וכן מוכח להדיא מלשון מרן השו"ע, הרוצה לסמוך על הפוסקים לברך ענט"י, יכול לעשות כן לכתחילה. וכ"כ בברכת ה' (ח"ב עמ' קמז), דכיון שמצינו בהדיא בדברי הראשונים לברך אין לומר סב"ל. ועיין יבי"א (חי"א סימן יג אות ד) שכתב דלכתחילה לא יברך משום סב"ל, ורק מי שנהג לברך יברך. אולם בחזו"ע (טו בשבט במפתחות עמ' תקכז) כתוב שיש לברך.אמנם מגוף דבריו בהלכה אין מוכרח לאמר כן.

המברכים על מופלתה מזונות ועל המחיה אם עושים כדין

ומריש אמינא לעורר על אלו שאוכלים מופלתה ומברכים ע"ז מזונות, אף שלא ניכר בה השמן, שאין עושים כדין שאע"פ שפת דקה הוי, מ"מ עשויה מבלילה עבה, דדוקא מבלילה רכה הברכה היא מזונות וכמו שכתב השו"ע (סי' קסח ס"ח): ואותם שבלילתן רכה, ודקין מאד שקורים ניבלאש מברך עליהם במ"מ וברכה אחת מעין שלש ואם קבע סעודתו עליהם מברך המוציא וברכת המזון. ע"כ. ואם הוי בלילה רכה ודקה מן הדקה מאד גם אם קבע סעודתו אין מברך ברכהמ"ז וכמבואר בשו"ע (סי' קסח סט"ו) שטריתא דהיינו שלוקחים קמח ומים ומערבים אותם ושופכים על הכירה והוא מתפשט ונאפה, אין עליו תורת לחם כלל, ואין מברכים עליו אלא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, ואפילו קבע סעודתו עליו. ע"ש. וא"כ משמע מכל הנ"ל שבכדי לברך מזונות צריך שיהיה תרתי לטיבותא גם בלילה רכה וגם נאפית דק, אבל אם הוי מבלילה עבה אפי' שאופהו דק מברך המוציא, וכיון שגם מופלתה עושים אותה מבלילה עבה א"כ צריך לברך ע"ז המוציא, וכ"כ לעורר בספר אמת להשיב (סי' ג) שהאוכל מופלתה אם ניכר בה טעם השמן דינה כמלוואח, ואם לא ניכר בה טעם השמן, ברכתה המוציא ולא מזונות, ורבים טועים בזה, ומה גם שהנוהגים לאוכלה אוכלים על פי רוב נפח של קביעות סעודה. אולם במלאווח תמיד ניכר טעם השמן לכך מברך עליו מזונות, ורק אם קובע סעודתו עליו מברך המוציא. ע"ש.

אולם אחר העיון נראה שהמברכים מזונות על מופלתה היכא שלא אוכלים שיעור קביעות סעודה יש להם על לסמוך, דהנה אף שנתפרש בראשונים ובטור ושו"ע שבכדי לברך מזונות בעי גם בלילה רכה וגם נאפית דק, כתב הערוה"ש (סי' קסח סעיף ל): לענ"ד נראה שבאופן שעריכתו דקה מאד, אפשר גם התוס' והרא"ש יודו לרש"י וכו'. ודו"ק. וכ"ה בשו"ת מנח"י (ח"א סי' עא אות ו), שאין זה אלא משום שכן היה הדרך שאם רצו לאפות שכבה דקה או דקה ביותר, היו צריכים לעשות עיסה נוזלית או נוזלית ביותר, אך בעומק הדין אין נפק"מ אם העיסה עבה או דקה, אלא אפילו בעיסה עבה בצקית, אם אפייתה בשכבה דקה, אך עדיין

נוחה וקלה לאכילה באופן של קביעות סעודה ושביעה, דינה כלחם לכל דבר וברכתה המוציא וברהמ"ז, ואם אפייתה בשכבה דקה מאד וממילא קשה לאכלה באופן של קביעות סעודה ברכתה מזונות, אך אם יקבעו עליה יברכו המוציא, ואם אפייתה דקה וקלושה ביותר שאין בה כלל תואר לחם, אף אם יקבעו סעודה עליה יברכו מזונות. ע"ש. ולפי האמור לעיל כתב בספר פסקי תשובות (סי' קסח אות יב) שיש ג' חלוקות במיני המאפה העשויים בזמנינו, חלוקה א' - כוללת כל סוגי הפיתות למיניהן, הדקים והעבים יותר (וברכתם המוציא אפילו אוכל משהו). חלוקה ב' - כוללת כל סוגי המציות והקרקרים הרגילים, וכמו"כ הבלינצעס העבים מעט (שקורין פאנקייקס) וכן מופלתה, ומוצרי מאפה מבצק עלים רדוד עד אשר דק (וברכתם בומ"מ ועל המחיה, ואם קובעים סעודה עליהם - המוציא וברהמ"ז). חלוקה ג' - כל סוגי הווופלים, קרקרים דקיקים מאד, בלינצעס לסוגיהן (וברכתם מזונות אפילו קובעים סעודה עליהם). ע"ש. וכ"כ בשו"ת מבית הוראה (סי' לז) ובהליכות ברכות (עמ' רעג) שעל טורטיה מקמח חיטה כפי שמצוי, ברכתה מזונות, היות והטורטיה דקה מאוד, [פחות מפיתה עיראקית כמו בלינצ'ס ומופלטה], אין עליה צורת פת לכן ברכתה מזונות, וכמבואר בשו"ע (סי' קסח סט"ו) לגבי טרוקנין. וכ"ה במ"ב (ס"ק לז) ובערוך השולחן (סכ"ט ו-ל) ובברכת ה' (ח"ב פ"ב סי"ב) ואם קבע סעודתו 216 גרם [ללא המילוי לבני ספרד ולבני אשכנז עם המילוי כמבואר בשו"ע (סי' קסח ס"ק כד במ"ב ובכה"ח שם אות מז) נוטל ידיו ומברך המוציא וברכהמ"ז. אמנם הוסיף וכתב שם (הערה לו) מכיון שאינו מוחלט שברכתה מזונות, מפני שנעשית מבלילה עבה ולא כמו טרוקנין שנעשית מבלילה רכה, לכן לכתחילה יש להשתדל לאוכלה בקביעות סעודה ולברך המוציא וברכהמ"ז. וכ"כ בהלכה ברורה (ח"ח עמ' תצ) שעל מופלתה, לחוח, מלאווח, מברכים ברכת מזונות. ע"ש.

ברכה אחרונה על שלווה

ועוד יש לעורר, דמי שאוכל שיעור כזית של שלוה (שהיא חיטה שלא נתבשלה במים אלא תפחה בלבד ולא נדבקו החיטים זה לזה), שיש ספק לעניין ברכה אחרונה, האם לברך בורא נפשות או על המחיה. עיין בשו"ע (סי' רח ס"ד) שסתם בדעה הראשונה שיש לברך ע"ז בפה"א ובורא נפשות, ולאח"מ הביא דעת התוס' שהסתפקו בזה, וכתבו שנכון שלא לאוכלו אלא בתוך הסעודה, ויפטרנו ברכת המזון. ולענין הלכה, אם אכל שיעור כזית נחלקו בזה האחרונים, דעת המשנ"ב (סקי"ח) לברך ברכה אחרונה בורא נפשות דכן הוא מעיקר הדין. וכ"כ הכה"ח (אות כט) [והוא מטעם שסובר הכה"ח שבורא נפשות פוטר מעין ג', עיין מה שכתב בסי' קסח ס"ק מד ובסי' רב ס"ק עט ובסי' רד ס"ק לו ובסי' רח ס"ק צב]. וכ"כ החזו"ע (ברכות עמ' קפג בהערה, וחזר ע"ז בעמ' רסג-ד) וכ"ה

בהליכו"ע (ח"א עמ' מב) [כיון שסתם ויש הלכה כסתם ולא שבקינן פשיטותיהו של רוב הראשונים מפני ספקם של בעלי התוס']. וכ"כ הלכה ברורה (סי' רח בירור הלכה ס"ק יד) שבדיעבד אם אכל כזית יכול לברך, מטעם ס"ס שמא כהראשונים דסבירא ליה שיש לברך בורא נפשות, ושמא בורא נפשות פוטרת מעין ג', ואע"פ שלא אמרינן ס"ס בברכות מ"מ מפני שנראה שדעת מרן לברך (שהרי הביא דעה זו בסתם) לכן בכה"ג אפשר לברך. אולם דעת הברכת ה' (ח"ב פ"ב ס"ז) וכן שו"ת אור לציון (ח"ב פי"ד תשובה כא) שלא יברך לאחריו שום ברכה. ע"ש. ובהיות שיש מחלוקת בזה, לכן נכון שלא לאכול מהם שיעור כזית תוך זמן אכילת פרס, או שיאכלם בתוך הסעודה שאז ברכהמ"ז פוטרתם, או שישתה כוס מים לאח"מ, ויפטרם בברכת בורא נפשות. והכה"ח (שם אות ל) הוסיף שראוי גם לאכול כזית שברכתו האחרונה על המחיה.

אכילת עוגה בסעודה

ולסיום יש לציין למה שכתב הבאה"ל (סי' קסח ד"ה טעונים) שהאוכלים עוגה או עוגיות בסעודה לקינוח, ראוי לכתחילה שיכוין בשעת ברכת המוציא לפטור אותן. ובכף החיים (סי' קסח סקע"א) כתב שאם לא כיון בברכת המוציא לפטור אותה אם יכול לאוכלה עם פת יעשה כן, ואם לאו לא יאכל אותה בתוך הסעודה. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סוף סי' י) שאין לאכול פת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה אלא אם כן מכוין בפירוש בברכת המוציא לפטור אותה. וכיו"ב הובא בספר מעשה איש (ח"ה עמ' יג) שהגר"ח קניבסקי שליט"א שאל את החזו"א מה הדין של מזונות בתוך הסעודה והוא ענה לו שבאמצע הסעודה לא אוכלים מזונות. [והאוכל עוגה טורט, כושית, שיש וכד' שרובן סוכר, ביצים, ושמן, ומעט קמח, אף שבשו"ת אג"מ (ח"ג סי' לג) כתב שיש לברך עליהם מזונות גם בתוך הסעודה כיון שאין הרוב קמח אינה בכלל ספק פת, וכ"כ בשו"ת אבי בעזרי (סי' יח), וכ"כ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הוב"ד בספר ותן ברכה קונטרס התשובות עמ' 9) והוסיף שאף רוב העוגות העשיות מבלילה רכה וכן עוגת קצפת דינו כן, ורק עוגת שמרים מבלילה עבה (בצק) נחשבת כפת הבאה בכיסנין. ע"ש. מ"מ דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שכל העוגות נחשבות כספק פת הבאה בכיסנין. וסב"ל. ולכן גם בזה יעשה העצה של הבאה"ל הנ"ל. או שיכוון בפרוש בברכת המוציא לא לפטור את העוגה.

פת הבאה בכסנין לכו"ע אם מברכין בסעודה

ודע שאפילו יש בפת את הג' תנאים, כוסס, ממולא, ומתוק, אין זה פשוט לברך בתוך הסעודה, וכמו שהאריך בזה בספר הלכה ברורה (ח"ח בשו"ת אוצרות יוסף סי"א) דשיטת הרשב"א והרשב"ץ שבזמן הזה אף בסוף הסעודה

מפה - מצוי הדבר שבמוצ"ש מסירים את המפה של שבת מהשולחן ואוכלים סעודה רביעית בשולחן ללא מפה, או במפה של חול, וצריך להזהירם שאין להסיר את המפה של שבת מהשלחן במוצ"ש עד אחר סעודה רביעית, ואם הסירה צריך לחזור ולפרוסה לכבוד סעודת מלוה מלכה.[קכג]

אין לברך על פת הבאה בכסנין בין לפניה ובין לאחריה לפי שאין אנו מושכין ידינו מאכילה אף אחר הסעודה, ושיטת ההשלמה והמאורות שבכל ענין אינו מברך כלל לא לפניהם ולא לאחריהם ואפילו אחר הסעודה קודם ברכת המזון, וביארו כן גם בדעת הרי"ף ורש"י, וחשש שם לדבריהם משום סב"ל, ובפרט שי"ל שהשו"ע לא ראה את דבריהם ושמא אילו היה רואה את דבריהם היה חושש להם, אלא דמכל מקום כיון שרוב מנין ורוב בנין מרבותינו הראשונים פסקו בזה לברך וכן דעת מרן השלחן ערוך לכן נראה שראוי ונכון להחמיר לאוכלו אחר הסעודה או שיכוין בשעה שמברך המוציא לפטור בברכתו מיני מזונות אלו ויסמוך על שיטת הראשונים והאחרונים הסוברים שאם בירך המוציא על פת הבאה בכסנין יצא ולדבריהם ברכת המוציא פוטרת ברכת מזונות בדיעבד. וכ"כ הגאון רבי משה לוי זצ"ל בספר ברכת ה' (חלק ג פרק י אות עו) שפסק שלא לברך על פת הבאה בכסנין בתוך הסעודה בכל ענין כי יש לחוש לשיטת הרא"ה וההשלמה משום סב"ל. ע"ש. ומ"מ נראה דהמברך בתוך הסעודה על דבר שיש בו ג' תנאים אין למחות בידו דבמקום מנהג לא אמרינן סב"ל.

ובדעת מרן מופת הדור הגרע"י שליט"א יש בזה סתירה, דבחזו"ע (ט"ו בשבט עמ' רפ) הביא את דברי הרשב"א הנ"ל, ונראה שפוסק כדבריו. ואילו בשו"ת יביע אומר (ח"ט סי' צח אות כ) כתב, ז"ל: וברכה ראשונה אין לברך על עוגה בתוך הסעודה, אלא כשהוא כסנין אליבא דכ"ע. וכמ"ש בבן איש חי (סוף פר' פינחס), דבסתם כסנין שאנו מברכים עליהם במ"מ הוא רק משום ספק, וכמ"ש מרן (בסי' קסח ס"ו), וא"כ ברכת המוציא פוטרתם. ודלא כמ"ש בשער המפקד א"ח (דף לט), שאף בסתם כסנין יש לברך. ע"ש. וי"ל ע"ד. ע"ש. וצ"ל דבחזו"ע חזר בו ממש"כ בשו"ת יבי"א, דיש לחוש לדברי הרשב"א. וצ"ע.

קכג) **הנה** איתא בשבת (קיט:) לעולם יסדר אדם שולחנו במוצאי שבת כדי ללוות את השבת, אפילו אינו צריך אלא לכזית. וכתב רש"י (ד"ה

במוצאי) שמשום כבוד שבת צריך ללוות את השבת ביציאתו דרך כבוד, כאדם המלוה את המלך בצאתו מן העיר. וכ"פ בשו"ע (סי' ש) וכתב המ"ב (סק"א) שסידור השולחן היינו לפרוס מפה על שולחנו דרך כבוד וכן שאר דברים הנהוגים אצלו בעריכת השולחן דכשם שצריך לכבד את השבת בכניסתה כן צריך לכבדה ביציאתה כשם שאדם מלוה את המלך בצאתו מן העיר. ע"כ.

ואע"פ שכבר כתב המ"ב (סי' רסב סק"ד) שתישאר המפה של שבת עד אחר הבדלה ומקורו מדברי האגודה שכתב בטעם הדבר כי צריך לאכול סעודה רבעית כששולחנו ערוך וכדאמרו לעולם יסדר וכו'. ע"ש. וא"כ מאי קאמר לעולם יסדר והא המפה פרוסה ועומדת, צ"ל דהא דאמר יסדר אדם שולחנו היינו שאם הסיר את המפה לאחר ההבדלה, יש לשוב ולפורסה לכבוד סעודת מלוה מלכה. וכ"כ בספר בירור הלכה קמא (סי' ש אות ד).

ובסידור היעב"ץ (הל' סעורת לויה המלכה סעיף ד) כתב דיעשה כן אפילו אם אינו אוכל לחם במלוה מלכה רק טועם כל מאומה. ע"ש.

ועתה ראיתי למ"ב מהדורת עוז והדר המבואר (סי' רסב אות יט) שכתבו בביאור דברי המ"ב הנ"ל שכתב שתישאר המפה עד אחר ההבדלה שהטעם הוא כדי שיזכרו שהוא שבת ולא יחללוהו, וזה שייך עד אחר הבדלה שעד אז הוא אסור בעשיית מלאכה. ועוד טעם, שהוא מכבוד שבת שעד אחר הבדלה נמשך עדיין שבת לענין איסור מלאכה, על כן צריך שיהיה השולחן ערוך עד אז. ע"ש. אולם אין דבריהם מדוקדקין, דלפי הטעמים הנ"ל שכתבו, אם מבדיל בתפלה או שאומר ברוך המבדיל יכול להסיר המפה, וזה אינו, חדא דהמ"ב לא חילק ומשמע דאירי בסתמא דמילתא שמבדילין בתפלה ואפ"ה קאמר שלא יסיר המפה, ועוד דמקור דברי המ"ב הוא מדברי האגודה, שהוא כתב שלא יסיר המפה עד אחר הבדלה משום מה שאמרו בשבת לעולם יסדר אדם שולחנו במוצ"ש אפילו אינו צריך אלא לכזית. ע"ש. הרי שהטעם הוא משום שצריך לאכול את הסעודה רביעית בעריכת השולחן, ולפי"ז אפילו שהבדיל כל עוד שלא אכל סעודה רביעית לא יסיר המפה מהשולחן. והטעמים הנ"ל שכתבו בעוז והדר כתבו האחרונים על מש"כ הרמ"א (סי' רסב ס"א) שיהיה שולחנו ערוך כל יום השבת והיינו שלא יסיר המפה מהשולחן כל יום השבת וכתב באלף המגן (על מטה אפרים סי' תרי סק"א) כדי שיזכרו שיום שבת ולא יחללוהו. וזה מלבד הטעם שהוא מכבוד שבת שערוך כל השבת.

לא לפשוט בגדי שבת עד אחר הבדלה

וכתב החיי אדם (כלל ח בדיני הבדלה סל"ה) דלא יפשוט בגדי שבת עד אחר ההבדלה. וכן מבואר בספר מקור חיים לבעל החוות יאיר (ח"ב בקיצור

הלכות סי' ש ד"ה אפילו אינו צריך), וז"ל: ומכאן תוכחת מוסר מקל וחומר לנשים שלא יפשיטו צעיפים ורדידים ומלבושי שבת עד אחר אשר יבדילו. עכ"ל. וכ"כ המ"ב (סי' רסב סק"ח) בשם האגודה, וז"ל: וילך בהם עד מוצאי שבת אחר הבדלה.

ובכף החיים (סי' רסב סקכ"ח, וסי' ש סק"ו וסקי"ד) מבואר שע"פ הסוד יש להיות עם בגדי שבת עד אחרי סעודה רבעית, דז"ל: וכתב בס' פע"ח (שער ח"י פכ"ד) דנפש יתירה אינה הולכת לגמרי עד אחר סעודת מוצ"ש ומטעם זה נוהגין שאין להחליף בגדי שבת עד אחר סעודה ד', וגם ללוות את המלך בבגדי פאר. עכ"ל. וכ"כ הבא"ח (שנה שניה פרשת ויצא אות כז) שלא יסיר בגדי שבת מעליו אלא עד אחר סעודה רביעית. וכ"כ בסידור בית מנוחה אשכנזי (דף רעב ע"ב). ועוד אחרונים. [ונראה דאין כוונת המ"ב והכה"ח שמוכרח להוריד הבגדי שבת אחר הבדלה או סעודה רבעית משום שבגדים אלו מיוחדים לשבת, אלא ר"ל דאם רוצה להסירם לא יסירם אלא אחר הבדלה או סעודת רבעית שהוא מכבוד השבת להמשיך ללובשם. ועיין בשו"ת אבני ישפה (ח"ה או"ח סי' מו עמ' קיז ענף ד) שכתב, שמנהג העולם במוצ"ש שלא לפשוט הבגדים עד שהולכים לישון, וכתב ע"ז דלכאו' אין נכון לעשות כן אחרי סעודה רביעית, אלא שיש ליישב דכאן אינו מעשה לבישה בחול אלא הבגדים נשארו עליו משבת, ואין זה מגרע בכבוד שבת והביא לזה כעין הוכחה מהא דכתב הפת"ש (יו"ד סי' שעב סק"ד) דאם נכנס אדם בהיתר גמור לאהל המת, וכגון שנכנס בזמן שהמת עדיין היה חי, ומת אח"כ, ולא עשה שום איסור בהליכתו לבית, דלכאורה יש לדון בזה כיון דתחילת כניסתו בהיתר לא יהיה השהיה ששוהה אח"כ כמעשה ובשב ואל תעשה אמרינן דגדול כבוד הבריות. עכת"ד. הרי לנו דכל שתחילת כניסתו היא בהיתר גמור אע"פ ששוהה אח"כ באיסור אין זה נחשב כמעשה וממילא הותר במקום כבוד הבריות, ואף אנו נאמר שכיון שלבש בגדי שבת בהיתר ואין כאן רק שהיה בבגדי שבת אין זה נחשב כמעשה של לבישת בגדי שבת בחול ושפיר יכול להשאיר אותם על גופו עד שישכב לישון. וכבר מובא כן בספר לקט יושר (עמ' נח) שרבינו התרומת הדשן לא פשט הבגדי שבת במוצ"ש עד שהלך לישן. וע"ע מה שהאריך בזה בספר מעדני איש (סי' ו עמ' תפה)].

הטעם ששמחים במוצ"ש

ובטעם הדבר ששמחים אנו במוצ"ש בסעודת מלוה מלכה דלכאורה לשמחה זו מה היא עושה, דהרי איתא בביצה (טז.) על הפסוק (שמות לא יז) "וינפש" ווי אבדה נפש, כתב לבאר בפרי צדיק (דברים מוצאי יוה"כ יא) ע"פ מה שאמרו במדרש רבה (קהלת רבה א א) שלומדים משלמה המלך שעושין סעודה

לגומרה של תורה, דשלמה המלך מצד שזכה לחכמה ולקדושה בשלימות עשה הסעודה, וכמו"כ בשבת שנעשה הכל טוב מאד וישראל מתקדשים בשורש הקדושה שמצד ה' יתברך, לכן אנחנו שמחים תיכף אחר השבת בסעודת המלוה מלכה שהכניס אותנו לקדושתו יתברך בשלימותו. ע"כ.

מערכת הנו"ן

מערכת הנו"ן

נגיעה בקרובות - יש לעורר מה שמצוי שאנשים מלטפים ילדות קטנות בנות שלוש ומעלה, שהדבר אסור, ואפילו ללטף בת אחיו ובת אחותו אסור, וה"ה להגביה אותן דרך חיבה אסור, ורק באחותו הקטנה שרי.[קכד]

קכד) כ"כ לעורר בשו"ת אבני ישפה (ח"ב סי' פט), וכל דין העריות שאסור לחבק ולנשק הוא מבת שלש שנים, כדמוכח מדברי הח"מ (אה"ע סי' כ"א ס"ק ט) שכתב שמותר לאדם לחבק את אחותו הקטנה בת שלש שנים משום שהוא רק לחיבת קורבה אבל לא לחיבת אישות. ע"כ. וא"כ אנו רואים שבת שלש יש לה כבר דין של עריות ורק באחותו הקטנה מותרת בחבוק ונשוק אבל שאר עריות אסור. ויש לתמוה שאנשים מלטפים ילדות בנות שלוש ומעלה, שהרי כבר בארנו שרק באחותו הקטנה שרי, ואם הקטנה אינה קרובתו שאסורה עליו מהתורה נראה שהחיבוק הוא איסור דרבנן כיון שהיא פנויה ואינה נדה, עיין מ"ב (סי' עה ס"ק יז), והסיק שם שאסור לחבק אפילו בת אחיו או בת אחותו הקטנה מעל גיל שלש, ולא דמי למה שכתב הח"מ (סי' כ"א ס"ק ט) שרשאי לחבק את אחותו הקטנה, דטעמו של הח"מ הוא משום שזה לחיבת קורבה ולא לחיבת אישות, וכיון שלאו קרובות נקראים שהרי מותרים הם בחיתון אין היתר לחבק בת אחיו או בת אחותו הקטנה, וכן הכריע הגאון האדיר הגרש"ז אויערבך זצ"ל. ע"ש. וה"ה להגביה אותן דרך חיבה וכמש"כ בשו"ת באר משה (ח"ד ס' קמה אות ד) שאסור.

נגיעה לא של חיבה

ונגיעה בבת אחיו לא של חיבה נחלקו האחרונים אם מותר כאחותו שהקילו הפוסקים וכמש"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ה ס' רכה) שגם הרמב"ם לא אסר באחות אלא חיבוק ונשוק, אבל נגיעה סתם באחותו לא מצינו שאסור, ופוק חזי מאי עמא דבר נוהגין ליגע אח באחות. ע"ש. או יותר חמור מאחותו, עיין בספר גן נעול (ח"ג עמ' תקטו) שהביא בזה מחלוקת, והעלה שהעיקר להחמיר, אלא שהמיקל יש לו ע"מ שיסמוך כל שיודע בעצמו שלא יהרהר, וכשיש צורך בדבר קיל טפי לסמוך על המקילים וכמש"כ בשו"ת אבני ישפה (ח"ז ס' קטז ענף ב) שנשאל האם מותר להרים את בת אחיו כשזקוקה לעזרה

נדרים - כשאדם אומר שהוא יעשה מצוה מסוימת, כגון שאומר אלמד פרק זה נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סימן רג ס"ו) שזה נדר, ועליו לקיימו, ואם אינו מקיימו עובר על הנדר, לכן צריך להיזהר בזה מאוד כשאומר בסיום פרק או מסכת, "הדרן עלך פרק או מסכת פלונית", שפירושו שיחזור על המסכת יאמר הדרן עלך "בלי נדר" כדי שלא יהיה בכלל נדר. ויש שלימדו זכות על המקלים בזה. וכן אדם שאמר לחבירו שילוה לו ממון יזהר מלחזור בו, כיון שזה נחשב נדר.[קכה]

וכגון שעליה לעלות מדרגות מרובות והעלה להתיר בזה. ע"ש. ועוד נשאל (שם ענף ג) אם בת אחיו מבקשת ממנו שישחק עמה והמשחק כולל נגיעה והעלה לאסור כיון שמשחק הוא עניין של חיבה. ע"ש.

לקלח בתו הקטנה

ובהיותי בזה אמרתי להביא מה שנשאלתי אם מותר לקלח את בתו מעל גיל שלש, שוב ראיתי בשו"ת מעיין אומר (חי"ב עמ' ער) שהביא דנשאל בזה הגרע"י זצ"ל האם מותר לאב לרחוץ את בנותיו הקטנות, והשיב, שעד גיל שלוש מותר. שאלתי את רבנו, הרי מרן פסק ישן עמהם בקירוב בשר וכו' וא"כ למה אסור, ודחה אותי בקש, ונראה לי שטעמו בגלל שהדור פרוץ, אולם מי שאי אפשר לו שירחצו את בנותיו כגון שאשתו בשמירת הריון וכדומה והן אינן יודעות להתרחץ לבדן, השיב, דבדוחק אם אין ברירה אפשר דיהא מותר. עכ"ד. ע"ש.

קכה) כ"כ לעורר בספר מנחת ערב (עמ' קנא) שבסיום מסכת יקפיד לומר הדרן עלך "בלי נדר", משום הא דאיתא במסכת נדרים (ח.) דהאומר אשנה מסכתא זו הוי נדר וחייב לקיים, וא"כ צ"ל הדרן עלך "בלי נדר" כדי להנצל מעוון נדרים. ע"ש. וכ"כ להעיר בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' מד אות סא) וכ"ה בקובץ קול התורה (עח עמ' נט). וכן בספר כרם אליהו (עמ' רלג) הביא שמנהג הגדול רבי יוסף משה עדס זצ"ל בסיומי מסכתות שהיה מוסיף ואומר הדרן עלך "בלי נדר", ובנמקו "שלא ישמע כשקר דאולי לא יצא לי לחזור", אולם ההמ"ח כתב שם לקיים מנהג העולם באומרם הדרן עלך ללא הוספה ע"פ מה שאמרו בזוהר חדש רות דכל מה שאדם מלמד בעולם הזה חוזרים ומלמדים אותו לעולם הבא (מובא בשיחות הר"ן, עז), ומאחר וסיים את

מסכת פלוני אם כן מוכרח הוא דהדרן הלך בעולם הבא וממילא אין מוכרח לומר בלי נדר. ע"ש. וכן בשו"ת שבט הקהתי (ח"ה סי' קעג) הביא שיש נוהגין לומר כשאומרין הדרן עלך ומוסיפים "בלי נדר", ונכון הוא, אלא שהוסיף וכתב ללמד זכות על אותם שלא מקפידים בזה, דכיון דאין דעתו לחזור בשעה שאומר הדרן עלך תו לא הוי נדר, דבנדר בעינן שיהא פיו ולבו שוין, ובשלמא כשאומר אשנה פרק זה, אז בדעתו למה שאומר, אך הכא אינו מכוין משמעות התיבה של הדרן עלך, ואולי מכוין הדרן הוא בקשה שאנו מבקשין שנוכל לחזור עוד הפעם, וכיון דלא הוי פיו ולבו שוין לא הוי נדר. ועוד כתב ללמד זכות ע"פ מש"כ בספר מנחת שלמה להגרשז"א (סי' צא סק"כ) וז"ל: דנלענ"ד דלענין זה דנקטינן שכל האומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלקי ישראל, ה"ה במי שאמר לעשות חסד עם חבירו ושאר מצות דאפילו לא אמר ממש בלשון נדר והתחייבות אפ"ה דינו כנדר וכו', עי' בר"ן ובריטב"א נדרים (ח.), ומסתבר דשפיר מהני מה שרגילים להתנות בערב ר"ה דאינו רוצה כלל שיהי' נדר דכיון דהוא בעצמו הרי אין כוונתו כלל לנדר או שבועה ורק התורה עשאתו כנדר מהדרשה דבפיך זו צדקה וה"ה לשאר מצות, לכן בכה"ג שגילה דעתו מקודם והתנה בפירוש דאינו רוצה כלל שיהיה נדר מהיכא תיתי דנימא שאף בכגון דא הרי זה נעשה נדר נגד תנאי מפורש שהתנה בריש שתא דאינו רוצה שיהא נדר, לכן נלענ"ד דכל שהוא אומר סתם ולא בלשון נדר הרי זה חשוב כאומר בפירוש בלי נדר. עיי"ש. ולפי"ז ניחא נמי על לשון הדרן עלך שאומרים ואין מקפידין לחזור על המס' וע"כ דבכה"ג שלא כיוון לשם נדר סמכינן על המסירת מודעה שמסר ערב ר"ה. עכ"ד. וכן כתב הגרי"ח זוננפלד בספר שלמת חיים (או"ח סי' רלא). וכן בקובץ אוריתא (ח"כ עמ' שעד) הביא שנשאל הגר"ח קנייבסקי שליט"א האם אמירת הדרן עלך היא התחייבות וקבלה וממילא יש באמירה זו משום נדר, והשיב, שהדרן עלך אינה אלא תפילה שתהא לנו סייעתא דשמיא לחזור עוד פעם על המסכת לפיכך אין צריך לומר הדרן עלך בלי נדר. וכ"ה בספר שאלת רב (ח"א עמ' יח) ובספר יומא טבא לרבנן (תשובה א) וכן בספר עיני יצחק (על שו"ע המקוצר יו"ד ח"ב סי' קס"ח הערה ט"ו) כתב שאין צריך להקפיד לומר בלי נדר משום דפירוש הדרן עלך' הוא בלשון עבר, שאם לא כן היה צריך לומר נהדר עלך. וכן מובא בשם שו"ת מים חיים (או"ח קפ). וע' בספר החיים לאחי המהר"ל (ח"א פרק ב) דכתב דהדרן עלך הוא מלשון הידור ולא מלשון חזרה וא"כ נמי אין לחוש בזה משום נדר.

ובספר אשמח בהשם (סי' לב) הביא שיש שהסבירו שהדרן עלך אין פירושה לשון חזרה אלא פירושה מלשון הוד והדר [וכן פירש בסוף ספר ברכת אברהם], וכתב שיש לשאול על פירוש זה דבשלמא הדר והכבוד של התורה עלינו ניחא, אבל הכבוד שלנו

נטילה לסעודה - יש להתריע ולהזהיר ולדרוש ברבים, בהא דהמכשלה מצויה מחוסר ידיעה ורבים אינם נזהרים מלשוחח בין הנטילה לברכת על נטילת ידים, ועוון ברכה לבטלה בידם, ולכתחילה יש להקפיד שלא לשוחח גם בין נטילת יד אחת לשניה, והיינו משעה ששפך השפיכה הראשונה על יד ימינו שוב לא יסיח שום דיבור שלא לצורך הנטילה.[קכו]

על התורה אינו מובן. ופירוש הדרן לשון חזרה י"ל ע"פ מה שמצינו בב"מ (פה.) תורה מחזרת על אכסניא שלה. ע"ש. [וע"ש שכתב טעם נפלא שאומרים הנוסח של הדרן בארמית, כיון שמתקנאים בסיום מסכת המקטרגים, וכדי שלא יקטרגו עליו שאינו ראוי שתתקבל בקשתו ח"ו אומר בלשון שלא יבינו. וכמו שכתבו כיו"ב התוספות בברכות (ג. ד"ה ועונין) גבי נוסח הקדיש. ונודע מש"כ הבני יששכר (מאמר חודשי תמוז אב אות ח) שסיום מסכת הוא חלישת כוחו של הס"מ, וע"כ הוא אינו רוצה בזה, והר"ת משמו סיום מסכת אין לעשות].

וכן מה שכתבתי לגבי אדם שאומר לחבירו שילוונו ממון שחייב להלוותו, כ"כ בספר ואהבת כהלכה (דיני הלואה ס"י) וטעמו ונימוקו עימו ע"פ מה שפסק בשו"ע (יו"ד סי' רנז סע' ג) שהצדקה הרי היא בכלל הנדרים וההלוואה נחשבת למצוות צדקה כמבואר שם (בסי' רמט ס"א), ולכן כשהבטיח להלוות יש כאן דין נדרי מצוה שאדם נדר לעשותה וצריך להיזהר ולא להתירה אלא לקיימה מיד כשיוכל, ועוד עיין באהבת חסד (פרק ראשון סי"א).

קכו) כ"כ להתריע בדרושי הצל"ח (דרוש ד אות כב): "מה מאד השגחתי בכמה סעודות שאפילו ת"ח הלומדים אינם נזהרים מלהפסיק בין הנטילה לברכת על נטילת ידים, ויותר הם נזהרים מלהפסיק בין ברכת על נטילת ידים לברכת המוציא, וטעות הוא בידם, כי שיחה בין נט"י לברכת ענט"י הוי הפסק וצריך ליטול ידיו שנית, ואילו אחר נט"י הוא רק זהירות בעלמא" (וכמבואר בסי' קס"ו). וכ"כ בשו"ע הרב (סי' קסה סעי' א): "ואותן הנזהרים מלהשיח בין נט"י להמוציא ומשיחין בין נט"י לברכתה טועים הם וצריך להזהירם שלא ישיחו כלל". וכ"כ לעורר בזה בפסקי תשובות (סימן קנח אות כג) דיש לדעת, כי כשם שבכל ברכות המצוות והנהנין אסור להפסיק בדיבור בין הברכה למצוה או לאכילה, ואם הפסיק אפילו בתיבה אחת חוזר ומברך,

נטילה לתפילה - צריך להזהיר את המון העם להקפיד ליטול ידיים קודם מנחה וערבית, אפילו שאינם יודעים שיש להם שום לכלוך. ולכתחילה צריך ליטול מתוך כלי. ואם לא נזהר ליטול ידיים קודם התפילה תפילתו לא נשמעת.[קכז]

כמו"כ בברכה זו דעל נטילת ידים, אף שמברכים אותה לאחר עשיית המצוה, אסור להפסיק בין עשיית המצוה לברכה, וכמבואר בריטב"א (פסחים ז:) בשם הירושלמי דברכה שעושים אחר המצוה דמי לברכה שעושים לפני המצוה, ובשו"ע (יו"ד סי' יט סעי' א) בהג"ה, ובדרכ"ת שם בשם פוסקים. [והנה אף שבניד"ד עדיין אנו לפני הניגוב שהוא חלק מהמצוה, מ"מ כבר כתב המשנ"ב (סקמ"ו) שלדידן שנוטלים הידים ברביעית מים הניגוב אינו מדינא אלא משום נקיות, ולא יוכל לברך על ניגוב לחוד].

לא למלאות לחברו הממתין מאחוריו

וכן יש לעורר בעניין מה שמצוי שנוהגים שכשיש תור לנטילת ידים, אדם לאחר שסיים ליטול פותח את הברז ע"מ שיתמלא בינתיים הספל עבור חבירו הממתין מאחוריו, דאף שמתכוין לעשות חסד עם חבירו הבא אחריו מ"מ אין נכון לעשות כן, דיש לחוש להפסק בין נטילה לברכה וכנ"ל.

ברכה במקום נטילה

וכמו"כ לא יטול ידים במקום אחד וילך לברך ענט"י בבית אחר וכמבואר בחיי"א (כלל ס"י) לענין ברכה לפני המצוה (אבל מחדר לחדר באותו בית אפשר להקל במקום צורך), ואף יזהר שלא לעשות הפסק גדול בין הנטילה להברכה, ולכתחילה יסמיכנה תוך כדי דיבור לגמר הנטילה. וכמבואר בריטב"א שם. וכן לכתחילה אין להפסיק בין נטילת יד אחת לשניה וכמבואר בשו"ת לבושי מרדכי (מהדורא תליתאה או"ח סי' יט), ובתשובות והנהגות (ח"ב סי' קטו).

ואם עבר והפסיק בדיבור לאחר שגמר את נטילת שתי ידיו לפני שבירך, כתב הצל"ח שם שצריך ליטול ידיו שוב, וקודם לכן כתב הכה"ח (סקפ"ה) שינגבם ויטמא ידיו על ידי חיכוך בשערות ראשו או נגיעה במנעליו. עכ"ד.

קכז) כתב הרמב"ם (פ"ד מהל' תפילה הל' א-ב) חמישה דברים מעכבים את התפילה ואחד מהם "טהרת ידיים". טהרת ידיים כיצד, רוחץ במים עד

הפרק, ואח"כ יתפלל. היה מהלך בדרך, והגיע זמן תפילה ולא היה לו מים, אם היה בינו לבין המים שיעור הליכה של שבעים ושתים דקות, הולך עד מקום המים ורוחץ ואח"כ יתפלל. ע"כ. וכתב שם הכ"מ, שלפי דעת הרמב"ם יש לברך על נט"י כשנוטל ידיו לתפילה, וז"ל: ונראה מדברי רבינו, שבכל התפילות צריך ליטול ידיו אע"פ שאינו יודע להם שום לכלוך, כשם שהוא צריך ליטול ידיו לאכול פת [ודלא כהר"ן]. וכ"כ בהדיא בהלכות ברכות (פ"ו ה"ב), וכן דעת הלקט (סי' ג), וכ"פ הגר"א (סי' צב סעיף ה), ובמעשה רב (הל' ברכה"ש אות ג), שצריך לברך ענט"י של תפילה. אולם בשו"ע (סי' צב סעיף ד-ה) פסק שלא מברך על נטילה זו. אבל מ"מ צריך לחזור אחריו עד פרסה. ע"ש. ואין הבדל בין שחרית למנחה וערבית, שגם בהם צריך נטילה, וכמו שפסק השו"ע (סי' רלג ס"ב), וז"ל: אם יש לו מים צריך ליטול ידיו כדי להתפלל, אע"פ שאינו יודע להם שום לכלוך, ולא יברך. ע"כ.

וטעם נטילה זו מבואר בפרישה (סי' רלג סק"ו) כיון שהתפילות כנגד הקרבנות וכהנים היו מקדשים ידיהם ורגליהם קודם העבודה [וכתב המג"א הוב"ד במ"ב (שם ס"ק יט) שאפילו נטל ידיו לאכילה ואכל ולא הסיח דעתו, צריך נטילה לתפילה, שאין נטילתו לאכילה עולה לתפילה. וכ"כ כה"ח פלאג'י (סי' יט אות כט) שגם אם ברור לו דהוא נקי כפיים וידיו נקיות כגון שקם מלימודו או מסעודתו עם כל זה יטול ידיו קודם התפילה. ע"ש. ונסתפקתי היכא שהולך קודם התפלה לבית הכסא ואח"כ כשנוטל ידים מכוון בנטילה גם בשביל הנטילה אם מהני או דלמא כיון שבלא"ה מחויב ליטול ידיו אין זה נקרא נטילה לצורך התפלה. שו"ר לגרש"ז אוירבאך זצ"ל בספרו הליכות שלמה (תפלה פ"ב הלכה כה, רשימות) שכתב שאם נטל את ידיו לסעודה, וכיוון גם לתפילה, שמועיל, ואין צריך לשוב וליטול ידיו לתפילה. וכ"ה בספר אשי ישראל (פרק ב ס"ק פט)].

וכ"כ להזהיר בזה הבא"ח (פר' יתרו אות יז). [אולם הגר"מ מאזוז בהגהותיו על הבא"ח שם כתב לדייק מלשון הבא"ח שכתב "שהקהל יטלו ידיהם כשבאים לעת מנחה מן השוק לבית הכנסת", דמשמע הא עומד מלימודו א"צ נטילה וכמ"ש הכה"ח (סי' צב אות כו) בשם השכנה"ג, וכן מנהגנו. ע"כ. ואמנם הכה"ח עצמו שם סיים שנכון להחמיר היכא דאפשר גם כשעומד מלימודו. אך בעיקר כוונת הבא"ח הנ"ל אינו מוכרח כ"כ, די"ל דהא דנקט "מן השוק" הוא משום דדיבר בהוה לבני קהילתו שהיו מצויים בשוק]. וכן הגאון ר' שריה דבליצקי זצ"ל בהסכמתו לספר מנחת גדעון (עמ' רצו) כתב להתריע ע"ז, שדין ערוך הוא בשלחן ערוך בכמה מקומות שצריך ליטול ידיו לפני מנחה וערבית גם אם לא יודע להם שום לכלוך. ולכתחילה צריך רביעית ומתוך כלי, ורק מיעוטא במיעוטא דבטלי במיעוטיהו נזהרים בזה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (כרך ה סימן סז) שראוי לעורר את הציבור ליזהר ליטול

ידים קודם כל תפילה, ושלכתחילה בודאי צריך ליטול בכלי ורביעית וכהיום רבים מבני תורה אינם זהירים ליטול ידים ברביעית ובכלי, וראוי לעוררם על כך, ואין לזלזל בתקנת חז"ל, ובפרט לתפילה, שכל עתידינו תלוי בה. ע"ש. ומ"מ אם אין לו מים צריך לנקות ידיו בכל מידי דמנקי, וכמש"כ השו"ע (שם ס"ה), וע"ע במ"ב (שם סק"כ).

ואיך עין לא תחרד ממ"ש המ"ב (סי' צב ס"ק יג) בשם הפמ"ג שלדעת הרמב"ם אם לא נטל ידיו וגם לא ניקה בצרור אפילו בדיעבד אין תפילתו תפילה [ועכ"פ מבואר בביה"ל שאם עבר והתפלל ללא נטילה אינו חוזר להתפלל].

וגם על הנשים מוטל חובה ליטול ידים קודם התפילות שרגילות להתפלל בבית, כמ"ש לעורר בזה בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' עב), וכ"כ לעורר בזה בספר לחיות כהלכה (עמ' רסב).

לכתחילה צריך ליטול בכלי

ומש"כ שלכתחילה צריך ליטול בכלי, כן מבואר מדברי הרמב"ם (פ"ו מהל' ברכות ה"ב) שנראה שסובר שנטילת ידיים לתפילה צריכה להיות דווקא בכלי ובברכה ככל דיני נט"י לסעודה, שהרי כתב שם (ה"ב): "כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לקריאת שמע בין לתפילה מברך תחילה אקב"ו ענט"י". ועוד כתב שם (ה"ו): "כל הנוטל ידיו צריך להיזהר בארבעה דברים, במים עצמם - שלא יהיו פסולים לנט"י, ובשיעור - שיהיה בהן רביעית לכל שתי ידיים, ובכלי - שיהיו המים שנוטלין בהן בכלי, ובנוטל - שיהיו המים באין מכח נותן". הרי שדעת הרמב"ם שאף נט"י של תפילה צריכה כלי, כמו שנוטל לסעודה. ואף שלגבי ברכת ענט"י של נטילה לתפילה פסק השו"ע שלא לברך, מ"מ כל זה משום סב"ל, אבל להצריך נטילה ודאי שלכתחילה גם מרן יודה שצריך נטילה, וכן מבואר מספר מעשה רב הנ"ל. וכ"כ בשו"ת ושב הכהן (סי' א) שלכתחילה יש לדקדק בנט"י לתפילה כמו בנטילת ידים לסעודה ובכלל זה ליטול בכלי. ע"ש. וכ"כ בספר קצות השולחן (סי' יב בבדי השלחן סק"ט). וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג ס"ה). וכן בשו"ת וללוי אמר (ח"א סי' ט) שהמחמיר ליטול בכלי תבא עליו ברכת טוב.

וראיתי בשו"ת אול"צ (ח"ב עמ' רצא אות כד) שכתב דדעת מרן השו"ע שמעיקר הדין נט"י לתפילה אין צריך כלי, וכתב להוכיח כן מדברי מרן השו"ע (סי' צב ס"ה) שכתב "שאם לא הסיח דעתו סומך על נט"י של הבוקר" והרי שם אין צריך כלי שהרי בסי' ד ס"א לא הזכיר כלי אלא כתב ירחץ ידיו ויברך ענט"י, ואף בסעיף ז' לא כתב אלא שטוב להקפיד דנטילת ידיים שחרית וכל הדברים המעכבים בנט"י לסעודה. ע"ש. ולענ"ד אינה ראיה, דדילמא בסימן צ"ב איירי בסתמא דמילתא בנוטל בכלי, ובפרט דהכי איתא בזוה"ק שצריך ליטול עם כלי

נטילת ידים - יש להזהיר את העם שכאשר נכנסים לבית הכסא או נוגעים במקומות המכוסים "בתוך הסעודה" כשנוטלים ידיים צריכים ליטול נטילה גמורה כנטילת ידיים לסעודה מתוך כלי ולא סגי בשטיפה בלבד, אא"כ יודע בודאי שלא נגע במקומות המכוסים שאז סגי ברחיצה בעלמא.[קכח]

וכמו שהביא הב"י ובכה"ג קאמר דיוצא אבל אה"נ אם לא נטל עם כלי לא יכול לסמוך על זה. ובכלל יש לומר שמש"כ טוב להקפיד בשאר דברים המעכבים לא קאי על כלי דאיתא בזוהר שצריך כלי אלא על שאר דברים אבל אה"נ כלי מעכב ומש"ה אפשר לסמוך ע"ז לנטילה לתפילה. ודו"ק. ומ"מ גם האור"ל כתב שאם יש כלי לפניו טוב ליטול בכלי לחוש לדעת הרמב"ם.

ברכת ענט"י סמוך לתפילה

ולסיום יש להעיר עוד נקודה שצריך לתת עליה את הדעת, והוא שאדם שקם בבוקר לתפילה, ואינו מתפלל סמוך לתפילה כגון שלומד לפני התפילה או שהוא שם את הילדים בגן קודם התפילה וכד', והוא מכיר בעצמו שיזקק לצרכיו [ויגע במקומות המכוסים] שוב קודם התפילה, אין רשאי לברך ענט"י בקימתו, וכמו שהביא הביאה"ל (סי' ד ד"ה ואפילו), שיש להסמיכה לתפילה וכן כתב לעורר בספר הליכות מועד (ימים נוראים, עמ' מא), וז"ל: מיהו אם מכיר בעצמו שיצטרך להתפנות אחר הסליחות קודם התפילה, לא יברך לפני הסליחות שום ברכה מברכות השחר (למעט אשר יצר אם התפנה, וכן ברכות התורה), ואחר הסליחות יטול ידיו אחר שמתפנה, ויברך ענט"י, ינגב, יברך אשר יצר וימשיך את יתר ברכות השחר. עכ"ל. ואע"פ שדעת הרמב"ם בתשובה (סי' קד) שהמברכים ברכת ענט"י בביהכנ"ס ברכה לבטלה הוא, מ"מ יש לומר שגם הוא לא איירי אלא במקרה שלא מתכנן ליטול שוב כעת ולא הוי עובר לעשייתן, משא"כ בנדו"ד שעכשיו הוא נוטל ובה מקיים מצות נט"י [משום שלפנ"כ אינה הנטילה שסמוכה לתפילה], א"כ ודאי דהוי עובר לעשייתן. ומ"מ מסתבר שאם אינו יודע בוודאות שיעשה צרכיו שוב יכול לברך ענט"י, ואינו ברכה לבטלה, דידועים דברי הריטב"א בחולין (קו: ד"ה אמר רב), והובאו דבריו להלכה בשערי תשובה (סי' קנח סק"א). וכ"כ בשו"ת איש מצליח (ח"א סי' א סוף ד"ה וביארתי).

קכח) הנה כתב השו"ע (סי' קסד ס"ב) מי שעומד בסעודה, ונזכר שנגע בשוק וירך ובמקומות המכוסים באדם או שחיכך בראשו וכל כיוצא בזה, צריך

לחזור וליטול ידיו ויברך על נטילת ידיים. ע"כ. וכ"כ בשו"ע (סי' קע ס"א) גבי מי שעושה צרכיו בסעודה, שצריך נטילה. והוסיף שם הרמ"א דהני מילי אם נגע במקומות הטינופת אבל אם עשה צרכיו ולא נגע במקום הטינופת אין צריך נטילת ידיים. ע"ש. [ואם עשה צרכים גדולים כתב הרמ"א שם שצריך נטילה בכל גווני]. ורבים נכשלים בזה ונוגעים במקומות המכוסים בתוך הסעודה ומצוי הוא בפרט למי שיש לו ילדים ומרימם לאוכל שנוגע בהם בגוף במקום שמתגלה קצת או בנעלים ורוחצים רק רחיצה בעלמא, וטעות היא בידם כי צריך נטילה גמורה. וכ"כ בספר אהלי יעקב (סי' טו עמ' רכו) שזה אחד ההלכות השכיחות בנטילת ידים, ובנ"א מזלזלין בו מפני חוסר ידיעה. וכ"כ להזהיר בספר שלחן שבת (עמ עד). ע"ש. [ועיין בספר האיש מרדכי (ח"ב עמ' תקה) שכ' ג"כ לעורר שאם נגע במקומות המכוסים בסעודה צריך נטילה בכלי וג' פעמים וכל דיני נטילה לסעודה ולא מספיק שטיפה מהברז בלבד, אפילו שהוא רגיל ליטול אחרי שיוצא מבית הכסא בשטיפה בלבד, באמצע הסעודה הדין שונה דאין זה נטילה רגילה. ע"ש].

כמו"כ כל מה שצריך ליטול ידיו כדין נט"י לסעודה הוא רק אם בדעתו להמשיך לאכול או לשתות אבל בגמר אכילתו ושתייתו אין עליו חיוב ליטול ידיים כדין נט"י לסעודה, וכמו שמבואר בשו"ע וברמ"א (סי' קע ס"א). והטעם שאפי' אם רוצה רק לשתות צריך נטילה הוא משום דחיישינן שמא יבוא לאכול פת כמ"ש הרמ"א שם. ועיין בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' לז) דהוא הדין שאין לאכול שאר מאכלים באמצע הסעודה לפני שנוטל ידיו דחוששים שמא יבוא לאכול גם לחם. אך לכאורה יש להעיר על כל זה מדברי הכה"ח (שם אות ח), שכתב שמשמע מרבינו יונה (ברכות מב: מדפי הרי"ף, ד"ה דיבר) המובא בב"י שם שדוקא בזמנם שדרכם היה לאכול עם השתיה, הא לאו הכי אי"צ ליטול [וז"ל רבינו יונה (שם): יש להקשות היכי קאמר לא אמרו אלא לשתות, והלא אין צריך נטילת ידים לשתיה. ויש לומר, שדרכם היה בשעת שתיה לאכול מעט כדי שיוכלו לשתות, ולפיכך אמרו שצריך נטילה מפני אותו המעט שאוכל. עכ"ל]. והביא כן גם מהאליה רבה אות ב, אלא שסיים (הא"ר) שמהלבוש לא משמע הכי. [וכנראה כוונתו מדכתב הלבוש שהטעם שגם אם רוצה רק לשתות צריך נטילה, הוא משום שמא יתן פרוסה לתוך פיו ע"י השתייה, ולא כתב כלשון רבינו יונה הנ"ל מפני שדרכם וכו', אלא זה גזירה שמא יתן פרוסה לתוך פיו, אע"פ שאין הדרך כן, מ"מ חיישינן שמא יאכל כיון שהוא בתוך סעודה]. ע"כ דברי הכה"ח. וכלשון הלבוש הנז' כ"ה גם לשון רש"י (יומא ל. ד"ה לא) דכתב "שמא יתן פרוסה לתוך פיו". אך לענ"ד אין זה מוכרח, דגם בדבריהם אפשר להסביר כדברי רבינו יונה, שהחשש דחיישינן "שמא יתן פרוסה לתוך פיו" היינו רק כששייך חשש זה, משא"כ בזמנינו. ואפושי פלוגתא לא מפשינן. וגם הכי מסתברא.

שו"ר בספר אורח נאמן (ח"ד או"ח סי' קע אות ו) שכתב כדברי האליה רבה הנ"ל, דיש חילוק בין דברי רבינו יונה לדברי רש"י הנ"ל. ובהגהת בן המחבר שם כתב כדברינו לדחות דכוונה אחת להם [לרש"י ורבינו יונה] בשינוי לשון מועט דטעם הנטילה הוא שמא יאכל ג"כ מעט כיון ששותים הרבה ורגילים בשתיה מרובה לאכול ג"כ ויעשה כהרגלו. ע"ש. וע"פ הנ"ל אתי שפיר דברי הט"ז שכתב בשם רש"י כדברי רבינו יונה שטעם האיסור הוא מפני שדרכם לאכול בשעת שתיה, והעירו בהערות על האליה רבה הנ"ל (בלבוש מהדורת זכרון אהרן) שברש"י (יומא ל. ד"ה לא) כתב בלשון "שמא יתן פרוסה לתוך פיו", אולם לפי האמור אתי שפיר דהט"ז הבין שכוונת רש"י ורבינו יונה כוונה אחת להם. ולכן נראה דהמיקל בזה יש לו על מי לסמוך, ומהיות טוב יטול ידיו, אלא שכתב בהליכות עולם (ח"א עמ' שמב) שיטול רק יד אחת. ע"ש. (ויש לציין דאה"נ כשנשאר לו דגים וכד' שגם בזמנינו אוכלים אותם פעמים עם לחם, אכן צריך נטילה). ולאחר הסעודה שסילק את המפה וכד' נראה יותר שיש להקל בזה, שהרי גם הלבוש כתב שם (ס"א) דהא דצריך נטילה הוא דוקא אם הוא עדיין בתוך הסעודה, אבל לאחר הסעודה ליכא למיחש. ע"ש. וסילוק מפה הוי כגמר הסעודה לרוב הפוסקים כמו שכתבתי בערך פירות.

ונסתפקתי לדעות הסוברות היכא דאין לפניו לחם בשלחן ורוצה רק לשתות, האם בכה"ג ג"כ נצריכו נטילה בכלי, או דנימא דבכה"ג לא חיישינן שמא יבא לאכול לחם כיון שאין לפניו. וראיתי בפס"ת (סי' קסג הערה 14) דכתב לגבי הדין של כריכת ידיו במפה כשאין לו מים, דצריך שיהיו ידיו מכוסות במפה כל משך זמן סעודתו עד סיום כל אכילתו ושתייתו וכדלקמן סי' קע ס"א, אפילו אם החלטתו רק לשתות מ"מ חיישינן שמא יבוא לאכול גם פת. "אמנם אם נגמר הלחם שאצלו, אפשר דשוב אי"צ להשאיר המפה על ידיו". עכ"ד. וא"כ לכאורה ה"ה בנדו"ד. אבל נראה דלא דמי די"ל דהיכא דנגמר אצלו בבית שאני, שגם אם ירצה וימלך לאכול אין בידו אפשרות לזה, משא"כ אם רק על השלחן נגמר לו, י"ל דחיישינן שמא ימלך בדעתו וירצה לאכול עוד.

נגע במקומות המכוסים ביד אחת

ואם נגע במקומות המכוסים רק בידו אחת, כתב מרן הגר"ע יוסף זיע"א בספרו הליכות עולם (חלק א פ' קדושים אות ח) דאפילו שמרן הבן איש חי שם (שם אות כא) כתב שאם נגע במקומות המכוסים באמצע הסעודה רק ביד אחת אין צריך ליטול רק אותה יד בלבד, בכל זאת טוב להחמיר לעשות כדברי ר' חיים פלאג"י זצ"ל שיטול ב' ידיו אפילו שנגע רק ביד אחת, וגם לפי דבריו זה רק אם חושב לאכול עוד פת אבל אם אין רוצה לאכול עוד פת ורק אוכל פירות וכדומה אין צריך להחמיר ליטול ב' ידיו ודי שיטול רק אותה היד בלבד,

ואולי גם לא צריך כלי וכל דיני נטילה לסעודה שהרי לא נוטל נטילה לצורך אכילת פת אלא כל הנטילה לצורך הברכה שיברך על הפירות וכדומה דאין נטילה זו חייבת להיות בכלי וכל דיני נטילה לסעודה. ע"ש.

אם מברכים על נטילה זו

ודע שאע"פ שהשו"ע כתב שצריך לברך ברכת ענט"י בנגע במקומות המטונפים, מ"מ כיון שיש רבים מהאחרונים שחולקים ע"ז וחוששים לדעת רש"ל דס"ל דא"צ לברך מחמת נגיעה וכמו שכתב הפמ"ג (סי' קע א"א סק"ב) והשו"ע הרב (ס"ב) ושולחן הטהור (סי' קע ס"ג וקנח ס"י) והבא"ח (פ' קדושים סכ"א) והחזו"א (סי' כה ס"ק ט) ולא ס"ל כמו החילוק של המ"ב בין נגיעה במקומות המטונפים ממש ועשה צרכיו שמברך ענט"י (אם בדעתו להמשיך לאכול כביצה דוקא כמבואר בסי' קע) לבין נגיעה בסתם מקומות המכוסים שלא מברך ענט"י, אלא ס"ל דבכל גווני יברך, לכן אמרינן סב"ל.

ואנכי הרואה בהלכה ברורה (סי' קסד ה"ו ובבירור הלכה בסופו ובשו"ת אוצרות יוסף שבסוף הספר שם סי' א אות ח) שהסיק לענין הלכה בנידו"ד לברך ענט"י אע"פ שרבים מהפוסקים חששו לדברי היש"ש הנ"ל ופסקו שלא יברך וקי"ל בכל דוכתא סב"ל, מ"מ כיון שהמחלוקת היא לענין עצם מצות נטילת ידים ומרן השלחן ערוך פסק כדעת המקילים יש להורות לסמוך על דברי מרן השלחן ערוך אפילו לכתחילה ואפילו לענין הברכה, שהרי בזה יש לנו כמה צירופים לקולא חדא דיש לומר בזה כל ספק בידים טהור, ועוד שיש אומרים שכל שהספק הוא לענין המצוה ונקטינן כדברי המכשיר לענין המצוה מהני אף לברך עליה, ועוד שיש אומרים שבמקום שמרן השלחן ערוך פוסק שיש לברך לא אמרינן ספק ברכות להקל נגד הוראות מרן השלחן ערוך, ועוד שכבר כתב בחיים שאל הנ"ל שאף אם תמצא לומר דספק ברכות להקל אפילו נגד מרן השלחן ערוך הרוצה לסמוך על דברי השלחן ערוך לברך אין למחות בידו, ולכן כשהספק הוא לענין המצוה וגם דעת מרן השלחן ערוך כדעת המקילים נראה דשפיר יש לסמוך בזה על דברי מרן השלחן ערוך אף לברך על המצוה. ויש להביא ראיה לזה ממה שכתב מרן החיד"א בשם הגדולים (חלק ב, ליוורנו תקמו דף צב ע"א) בדין ספר תורה שאין לו תגין, שאף על פי שדעת כמה ראשונים שפסול אפילו בדיעבד ואף מרן בבית יוסף לא הכשיר אלא בשעת הדחק, מכל מקום כיון שבשלחן ערוך פסק להקל וקבלנו הוראות מרן, לכן שפיר דמי אף לברך על ספק כזה, ואף על פי שבענין ברכות אמרינן ספק ברכות להקל אפילו נגד מרן השלחן ערוך הכא שאני שהמחלוקת היא לענין עצם מצות ספר תורה אם הוא כשר ולא לענין הברכה, וגם רוב הפוסקים סבירא להו דאיסור ברכה לבטלה הוי מדרבנן. ע"ש. ועיין עוד בספרו לדוד אמת

קונטרס אחרון (סימן כא). וכעין זה כתב גם בשו"ת ישיב משה שתרוג (סימן רנד) שבמחלוקת לענין המצוה ומרן השלחן ערוך מכשיר והכריע לחייבו במצוה, יש לנו לומר שצריך גם לברך עליה. וע"ע בספר זכרי כהונה (מערכת ש אות מז) ובספר ויסמוך משה (דף יב) ובספרו שו"ת וידבר משה (חלק אורח חיים סימן יז) ובשו"ת שואל ונשאל (חלק ג, סימן קמח). אולם בבן איש חי בענייני נטילת ידים בכמה דוכתי בפרשיות שמיני תזריע טהרות ואחרי קדושים פסק לענין הברכה שלא יברך משום דספק ברכות להקל ופסק כן אפילו בכמה מקומות שמרן השולחן ערוך דעתו להקל לענין נטילת ידים אלא שהראשונים נחלקו בזה. ע"ש. וכן מתבאר מדברי הכף החיים בכמה מקומות, וסבירא ליה גם כן שאפילו במקום שדעת מרן השלחן ערוך להקל לענין נטילת ידים אלא שהפוסקים הראשונים נחלקו בזה אין לברך על נטילה כזאת משום שספק ברכות להקל. ע"ש. אולם אאמו"ר זצ"ל בהליכות עולם שם פסק כמו שכתבנו לעיל שבמקומות שמרן השלחן ערוך פסק להקל סמכינן על מרן השלחן ערוך אף לענין הברכה וטעמו בזה הוא כמו שביארתי. וע"ש. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר (חלק י חלק אורח חיים סוף סימן כ). אבל במקום שמרן השלחן ערוך לא גילה דעתו נראה לענ"ד שיש להחמיר לענין הברכה מהטעם הנ"ל. עכ"ד.

אולם נראה שיש לדחות, דגם לסוברים שלא מברך ענט"י אין זה מחמת שאין מצוה ליטול כה"ג אלא דס"ל שלא תיקנו אלא ברכה אחת וכמבואר ברש"ל (חולין פ"ח סי' מא) שהוא מקור החולקים, וכן מבואר בכה"ח (ס"ק טז), דאחר שהביא שם דברי האחרונים שחולקים על השו"ע כתב, וז"ל: והגם דהמטה יהודה ויד אהרון והמאמר מרדכי (אות ג) והנהר שלום (אות ב') יישבו קושיות הט"ז ודעתם לפסוק כדברי מרן ז"ל לחזור ולברך, מכל מקום הא כבר כתבנו לעיל (סימן חי אות ז) דבענין ספק ברכות אין הולכין אחר הרוב ואפילו כנגד מרן ז"ל. יעויין שם. וכן המנהג פשוט אצל כל בעלי הוראה דבדבר דאית ביה פלוגתא אין מברכין מספק, **ובפרט בדבר זה דאיכא למימר דלא תיקנו כי אם ברכה אחת לכל הסעודה ההיא עד שיברך ברכת המזון**, וכן נראה לפי סודם של דברים, דלא שייך כי אם ברכה אחת לכל הסעודה, עיין בדברינו לעיל סימן קסב אות א ואות ב. ודו"ק. עכ"ל. ונמצא שאין המחלוקת במצוה כפי שכתב בהלכה ברורה, אלא אדרבה המחלוקת היא רק בברכה ולא במצוה, וא"כ הדרינן לכללא דסב"ל. שו"ר בילקו"י (שבת א כרך ד סי' רצא עמ' תרנג) שכתב להשיב על דברי ההלכה ברורה הנ"ל, שאף שהחיד"א כתב שאין לחוש בכה"ג לסב"ל, דעת המהר"ח פלאג'י אינה כן ולדעתו גם באופן שמרן הש"ע פסק לחייב המצוה אכתי חיישינן לסב"ל, ולכן לדינא נקטינן דרק היכא דאיכא חזקת חיוב לעיקר המצוה סמכינן על החיד"א גם לברך, אבל היכא דליכא חזקת חיוב לעיקר המצוה אכתי

חיישינן לספק ברכות. ולפי זה בנידון דידן דליכא חזקת חיוב שהרי אינו חייב לאכול כביצה ולהתחייב בנטילת ידים עם ברכה, הדרינן לסב"ל. ובלאו הכי המעיין היטב בים של שלמה (הנ"ל) יראה דמה שפקפק בעיקר הנטילה דאין צריך ליטול אלא משום נקיות לא סמך על זה לדינא, והצריך נטילה, ולפי זה ניחא מה שהאחרונים השמיטו האי דינא דלמהרש"ל אין צריך נטילה כדין, כי באמת גם המהרש"ל מודה דבעינן נטילת כדת, ובודאי לא חלק על דברי הרשב"א המפורשים אלא לענין ברכה. ומעתה ניחא מה שכתבנו בילקוט יוסף כדעת המהרש"ל ומשום ספק ברכות. ע"ש. ומה שסיים נראה כוונתו כמו שכתבתי לחלק ולומר דהכא אין המחלוקת במצוה אלא בברכה וכנ"ל. וכן השיב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בקובץ שאלות המצויות (ח"ד עמ' יד-טו) דלמעשה לכאורה ספק ברכות להקל ולא יברך בכל גווני.

ומ"מ אם עשה צרכיו בין גדולים ובין קטנים, יש לברך, מטעם אחר, דהיינו כמו שסיים בהלכה ברורה שם (בבירור הלכה בסופו) שבכה"ג אמרינן לברך משום ס"ס [שמא יש לברך ענט"י באמצע הסעודה, ושמא בכל עשיית צרכיו יש לברך ענט"י ואפילו לא בשעת הסעודה ואפילו לקטנים ואפילו לא שפשף (כדעה המובאת בטור לעיל סי' ז)] בצירוף דעת מרן השו"ע [כאן שכתב לברך באמצע הסעודה], דבכה"ג יש לברך כמ"ש בשו"ת חזו"ע (סו"ס מט). ע"ש. ומיהו כל זה דוקא אם נוגע במקומות המכוסים, דאז איכא ספק ספיקא, אבל אם לא נגע במקומות המכוסים כשעשה צרכיו אין לברך. וגם אם נוגע במקומות המכוסים כל זה דוקא כשעתיד לאכול כביצה וכמבואר כיו"ב בשעה"צ (סי' קסח אות ח).

נוגע במקומות מכוסים של תינוק

ובנוגע במקומות המכוסים של תינוק כתב הכה"ח (סי' קסד אות יד) שג"כ צריך לחזור וליטול, וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מד ה"ו) שאם נגע בתינוק במקום שדרך הגדולים לכסותו ואצל התינוק הוא מגולה, כגון שהתינוק לובש בגד קצר, ונגע ברגל התינוק, אין צריך ליטול ידיו, אבל נגע במקום שהיה מכוסה אצל התינוק צריך ליטול ידיו. וכ"כ בספר הליכות שלמה (פ"כ אות טו) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, וכ"ה בשו"ת אז נדברו (ח"ה סי' מה). אולם באגרות החזו"א (סי' ד) כתב "למעלה מפרק הזרוע של יד, בכלל מקום מכוסה, אף שרבו מגולי יד, בטילה דעתם", ובבירור הלכה תנינא כתב בשם הג"ר ראובן פיין זצ"ל ששמע מהחזו"א זצ"ל שאין חילוק בין גדולים לילדים אפילו רגילים ללכת בשרוולים קצרים, מהמפרק ואילך צריכים נטילה, וכן באורחות רבנו (ח"א עמ' טו), ועיי"ש שהגרי"י קנייבסקי זצ"ל החמיר על עצמו אפילו בתינוק בן יומו, ובשם החזו"א זצ"ל שלא היה ניח"ל שהילדים

הולכים במכנסיים קצרים שדרכם ליגע ברגליהם בשעת לימודם, וכן נשאל בזה הרב יהודה שפירא זצ"ל בספר בכרמי יהודא (עמ' שלא) האם כשנוגעים ברגל של תינוק שאינה מכוסה צריך ליטול הידים והשיב שצריך. ע"ש. ומשמע דלא מחלק אם הרגילות אם רגלו של התינוק מכוסה או לא, אלא בכל גווני צריך נטילה. וכן דייק בספר מנחת גדעון (ח"א עמ' ערה) מהגר"ע יוסף בשו"ת יחו"ד (ח"ד ס"ס ח) דכתב, דיש לחנך התלמידים שלובשים מכנסיים קצרות בקיץ לבל יגעו רגליהם בשעת התפילה והלימוד. ע"ש. דמינה נשמע דהנוגע ברגליהם אע"פ שרגילים להיות מגולים בעי נט"י ולכן הזהירם על כך. וע"ע בספר תורת הקטן (חדוק, עמ' טו) מ"ש בזה. ומ"מ מסתבר כדברי האור לציון והרב אויערבך, דסו"ס כיון שהרגילות של אותם מקומות אצל הילדים להיות מגולים א"כ לא מטניף, ואינו מקום זיעה. תדע, דהא כתב הבא"ח (ש"ר פרשת תולדות הי"ז) שיד שמאל אפילו אם נוגע בפרק הסמוך לזרוע שמניח שם תפילין עד אחר שני שלישי הפרק ההוא חשיב בכלל מקומות המגולים ואי"צ רחיצה כלל. וכן הדדים של אשה בזמן שמינקת את בנה שדרכן להיות מגולים תמיד, אם נגעה בהם אינה צריכה רחיצה. עכ"ד. ואף שבספר זה השלחן (ח"א סי' ד סעיף כא) כתב על דברי הבא"ח הנ"ל, וז"ל: אבל דבריו אינם נראים דכיון דטעם נטילה זו היא משום מלמולי זיעה המצויים בכל מקום מכוסה, אין סברא לומר שמכיון שמניח שם בבוקר תפילין לא יהיו שכיחים שם מלמולי זיעה כל המעת לעת. עכ"ל. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סי' נב). וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ת או"ח סי' כא). מ"מ לילדים שרוב היום לבושים במכנסיים קצרות, נראה דכו"ע מודו דהוו מקומות המגולים.

ואגב יש להסתפק במה שסיים הבא"ח הנ"ל "אבל אם אינה מינקת, שדרכן להיות מכסות אותם לגמרי, אז הם בכלל מקומות המכוסים וצריכה רחיצה אם נגעה בהם", אם רצונו לומר שדוקא בזמן שמיניקה בפועל אז הוי כמקומות המגולים ואי"צ נטילה, אבל אחר שמניקה הוי כמקומות המכוסים, או דלמא רצונו לומר, שבמשך כל חדשי ההנקה היות ודרכה לגלות הדדים מידי יום ביומו, הוי כמקומות המגולים כל חדשי ההנקה. ומסתבר כפירוש בתרא, דהרי בתפילין ג"כ מגלה זרועו רק פעם אחת ביום, וכתב הבא"ח דחשיב בכלל מקומות המגולים ולא חילק דדוקא בזמן ההנחה הוא, א"כ ה"ה בהנקה דלא שנא. וכן יש לדייק מלשונו שכתב אם אינה מינקת שדרכן להיות מכסות אותם "לגמרי", אז הם בכלל מקומות המכוסים, מדכתב "לגמרי" משמע דאם רגילה לגלות מידי פעם והיינו מינקת, אין צריך נטילה, ולאפוקי מנשים שאינם מיניקות כלל. וכן הבין כוונת הבא"ח בספר לב חנון (ח"א סי' י). ומה שרצה שם לחלק בדברי בא"ח (בפרשת בא הלכה י) דכתב שאשה המניקה את בנה ומגלה את דדיה י"א דכיון שהאשה דרכה לגלות דדיה בזמן היניקה הרי הדדים

נחשבים אותו הזמן כמו כפות הידים והפנים, ורק אם אינה מיניקה שדרכה להצניע דדיה ומקפדת על זה אז אסור לקרות כנגדה, והבין דכוונתו דדוקא בזמן שמיניקה בפועל הוי מקומות המגולים ומותר לקרות ק"ש, בשונה מנגיעה בדדיה, שהקלנו אף לא בזמן ההנקה שאינה צריכה ליטול ידיים, משום דבקר"ש נגד הדדים יש הרהור מחמת יופי הדדים, משא"כ בשעה שהיא מניקה זהו דרך העולם ואע"פ שהן מגולות לא אתי לידי הרהור. ע"ש. ולענ"ד נראה דגם מה שכתב הבא"ח בפרשת בא יש לפרש כוונתו שבאותו זמן נחשב כמקומות המגולים היינו אותו זמן של חדשי ההנקה. ודו"ק.

ניעור הידים בכיור

עוד יש להעיר, שכאשר אדם נוטל את ידיו, יזהר לנער את ידיו בכיור לפני שהולך למקום שנמצאת המגבת לנגב ידיו, שאם לא כן המים נוזלים על הריצפה וגורם צער לאשתו שלאחר מכן כשדורכים באותו מקום נעשה בוץ ומתלכלך הבית, וכמו שכתב לנכון להעיר בספר למנוע מכשול (ח"א עמ' 45). וכן יש להיזהר בביהכ"נ משום קדושת ביהכ"נ כגון בנט"י לכהנים וכדו'.

נגיעה במגילת אסתר בסעודה

עוד יש לעורר, שאם נוגעים במגילת אסתר בתוך הסעודה, צריכים ליטול ידים. ומצוי הדבר שאדם בתוך סעודת פורים וקורא המגילה כדי להוציא את אשתו וכד' ונוגע בקלף, ואין משים על לבו שצריך ליטול ידיו שנית, אלא שלא יחזור ויברך. דהנה איתא במשנה במסכת ידים (פ"ג מ"ה) כל כתבי הקדש מטמאין את הידים. ולכן כתב בח"א (הל' נט"י כלל מ"א) דנראה דאם נגע במגילה תוך הסעודה דצריך נט"י כדין, אך לפי שלא מצא זה בפוסקים יטול ידיו בלא ברכה. ע"ש. וכדבריו מבואר להדיא בדברי השיבולי הלקט (סדר פסח סי' ריח דף צט ע"ב) שכתב, וז"ל: וכיון שתלה הטעם בהיסח דעת אם ברור לו ששימר ידיו היטב ולא נגע בכתבי הקודש או בשאר דברים המטמאין את הידים, אינו צריך לחזור וליטול ידיו, שהרי ידיו טהורות מנטילה ראשונה. עכ"ל. וה"ד בביאור הלכה (סי' תעה ד"ה יטול ידיו). הרי דכתב דבנגע בכתבי הקודש נטמאו ידיו וצריך נט"י, וכ"כ הג"ר שריה דבליצקי זצ"ל בספרו זה השלחן (ח"א סי' קסה) והו"ד בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' כז אות ב). ע"ש. וכ"כ להתריע בספר כללי התורה (עמ' קלח) ורבים לא יודעים מזה ונכשלים שנוגעין במגילה בסעודה וצריכין להזהירם על זה שדברים אלו עומדים ברומו של עולם. ע"ש.

ואע"פ שבשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' עו) כתב דלא גזרו טומאה לידים מחמת ספר אלא דוקא לענין תרומה, ומשום דספר גופיה פוסל את התרומה,

נטילת ידים - צריך להיזהר שיגיעו המים לכל שטח האצבעות וכף היד עד הפרק,

---

אבל לחולין כיון דספר גופיה לא מטמא חולין לא גזרו, דלא יהא חמירי הידים מספר עצמו, ועל כן ליכא חששא מליגע בספר תוך הסעודה. עכ"ד. והובא דבריו בעיקרי הד"ט (סי' ט' אות י') ובפקודת אלעזר (סי' קסד) ובשו"ת רב פעלים (ח"ג סי' ו') ובבן איש חי (ש"ר פ' אחרי מות אות כ') ג"כ הביאו, וכתב דדבריו ברורים. וכ"ה בכף החיים (קסד אות יא). ע"ש. וכן בביאור הלכה (קסד ד"ה לחזור וליטול ידיו) אחר שהביא את דברי החי"א הנ"ל, כתב דאין דבריו מוכרחין כלל דהרי בשבת (יד.) איתא דגזרו שתי גזירות, מתחילה גזרו נטילה לתרומה רק על הידים הבאים מחמת ספר משום דאסור לאוחזן ערום, לכן גזרו וקנסו שאם יגע אח"כ בתרומה שיפסול אותם, ואח"כ גזרו על כל סתם ידים (ר"ל שפוסלות תרומה במגען) משום דידים עסקניות הן. וכתבו התוספות (שם ע"ב ד"ה כיון), דמ"מ גזירה קמייתא קיימי, ונ"מ אם נטל ידיו ושמרן ואח"כ נגע בספר שצריך נט"י. וכ"כ הרמב"ן (אבל המרדכי ס"ל דגזירה קמייתא בטלה). ומ"מ נראה דכל זה רק לענין תרומה דכן מיירי שם כל הסוגיה, לא לחולין דלא מצינו שיגזרו גם על חולין לנוגע בספר אחר הנטילה, דכל עיקרו בתרומה הוא רק מחמת קנס שנגע בספר, ואף בתרומה נמי משמע מהתוספות והרמב"ן דלא היו גוזרים נטילה אחר שנטל ידיו, אלא דכיון דגזרו מתחילה בנוגע בספר בסתם ידים שיפסול התרומה שוב לא בטלה הגזירה כשנגע אף אחר שנטל ידיו, אבל לחולין מסתברא דלא גזרו אלא רק גזירת סתם ידים, ולכן לא אישתמיט בשום פוסק שיכתוב זאת, ושכן מצא בספר האשכול (הל' ס"ת סי' יב) תשובה לרב האי גאון, שמוכח בהדיא כמו שכתב, ושכן העיר בנחל אשכול (שם ס"ק יז) שמוכח מתשובה זו דלא כח"א. עכת"ד. וכן נראה מדברי כה"ח שם דא"צ נט"י בכה"ג. וכ"כ שו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' כז אות ב) וכ"כ מרן הגאון האדיר רבי עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר (ח"י סי' נה) בהערות על שו"ת רב פעלים (ח"ג אות ה). אך שוב הביא דברי שיבולי הלקט הנ"ל ס"ק קודם, וכתב ומוכח דס"ל כח"א, וסיים: ומ"מ נראה דספיקא דנט"י לקולא. ע"כ. וע"ע בהליכות עולם (ח"א פ' אחרי אות ז') ופסקי תשובות (קסד אות ו). מ"מ גם הביאור הלכה שם בסופו כתב דמ"מ אפשר דלכתחילה נכון ליזהר בזה. ובפרט שגם מצאנו ראשונים לדברי החי"א. וכ"כ בספר מנחת גדעון (ח"ב פי"א עמ' שמה) שלכתחילה נכון להיזהר לא לגעת בהם תוך הסעודה. ומ"מ לענין ברכה לא יברך ענט"י משום סב"ל. ע"ש.

ולכן יש לסובב הידים ולפתוח בין האצבעות בזמן הנטילה כדי שלא תשאר חלק מהיד יבשה, ויש לעורר את המון העם על כך.[קכט]

קכט) הנה כ"כ כבר השל"ה הקדוש בספרו (ח"א שער האותיות, דף נד ע"ד בהגה"ה), וז"ל: ראשית דבר דע, שעיקר הכרח הנטילה היא אצבעות הידים, וראיתי הרבה המוניים שופכין על היד מן הצד וראשי האצבעות נשארו בלי נטילה, והרי הוא כאילו לא נטלום. עכ"ל. והביא דבריו הסולת בלולה (קסא סק"ב). וכ"כ הב"ח (ר"ס קסב), דצריך להגביה ראשי האצבעות בתחילה כדי שיהיו המים נשפכין גם על ראשיהם דבזה יצא ידי חובת נט"י, משא"כ אם לא יקפיד בכך. ע"ש. וכן בדרך סעודה למהר"ם פאפירש זצ"ל (שבס"ס אור צדיקים סדר נט"י לסעודה אות א) כתב, וז"ל: גרסינן בגמרא שבת (סב:) כל המזלזל בנט"י בא לידי עניות. ופירש"י (ד"ה משא ולא משא) שאינו רוחץ ומשפשף יפה, אלא מעט מים כגון רביעית מצומצם, אמר רב חסדא אנא משאי מלא חפנאי מיא ויהבו לי מלא חפנאי טיבותא, ועל כן אין ליטול ברביעית מים בצמצום אלא יטול בשפע גם על חפניו עד הפרק, דהיינו עד מקום חיבור כף היד לקנה הזרוע, ויזהר לעיין היטב שיגיעו המים בכל שטח היד סביב וגם בכל אורך האצבעות וברחבן סביב, ויהיה ריוח מעט בין אצבע לאצבע ויהיו מוגבהין כלפי מעלה קצת בכדי שיגיעו שם המים היטב. וגם על ראשי האצבעות ואם בשפיכה אחת לא הגיעו המים בכל שטח היד אין תקנה לשפוך על אותו מקום לבדו שלא הגיעו המים שאין נטילה לחצאין, אלא צריך לחזור ולשפוך על כל היד כבתחילה. עכ"ל. וכן הוב"ד בשו"ע הגר"ז (ח"א בסופו סדר נט"י לסעודה אות א') ובשו"ע הרב (סי' קסב ס"ו) ג"כ העיר שנכון להשגיח שיבואו המים בראשי אצבעותיו ובכל הצדדין, ולא כהמון העם ששופכין רק על צדי ידיהם ואינם משגיחין שיבואו המים גם על ראשי האצבעות וכל היד סביב. ע"ש. וכן הפמ"ג (סי' קסב מש"ז סק"ז) עורר בדבר זה וכתב, כי צריך האדם הבינוני להתבונן ולומר, אולי מימי לא נטלתי ידי כראוי כי עפ"י רוב אם אדם לא משים לבו בדבר אין המים באים בכל המקומות שביד הצריכים נטילה, וביאר דאף דחציצה במיעוט היד ולא מקפיד אינו חציצה, מ"מ כל בשרו במים בעינן, וכעין טבילה, שאם הושיט אצבע חוץ למים לא הוי טבילה כלל, ומינה לנט"י כל שבמקום אחד לא באו המים לא הוה נטילה. ע"ש. [ע"ע בירחון אור תורה (חשון התשנב סי' יט אות ד), ובס' טהרת ידים (סי' יא)].

גם בחסד לאלפים (סי' קנח סק"א) כתב לעורר בזה ליטול הידים כראוי, ובתו"ד כתב, וז"ל: ובפרט מה שאינן נזהרים רבים מהמון העם שאין מהפכין

ידיהם אנא ואנא בשעת הנטילה, והמשגיח בהם בעינים יראה שאין המים באים אלא בקצה היד והקצה האחר הוא נגוב וכו', ריב לה' עם הני אינשי דמשו ולא משו כדת מה לעשות, שנוטלים ואינם נוטלים כראוי, לאחר שטורחים ליטול ידיהם למה אין נוטלין כראוי, ומאבדין טובה הרבה, מה טורח יש ומה הוצאה יש ליטול בשפע, אין זה כי אם רוע לב או חסרון ידיעה, והאיש הירא יזהר ויזהיר את אחרים שיעשו המצוה כתיקונה לרצון ולנחת רוח ליוצרינו ולהניח ברכה, כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל, מי מעכב, חטאתינו מונעים הטוב, לכן לכו ונשובה ומעשה ידינו כוננהו. עכ"ל. וכ"כ לעורר הבן איש חי (שנה ראשונה פרשת שמיני אות א) וז"ל: כל הנוטל ואינו מהפך ידיו אנה ואנה בשעת נטילה ה"ז קרוב לודאי שאין המים באים על כל היד וכנראה בחוש הריאות, לכן יזהר להפך ידיו בשעת הנטילה אנה ואנה כדי שיבואו המים על כל היד. עכ"ל. ולקמן אות יב כתב, וז"ל: הנוטל ידיו צריך להזהר שלא יפסוק הקילוח עד שיטול כל ידיו בבת אחת, שתתכסה כל היד במים שלא ישאר אפילו קצת ממנה שלא יתלחלח במים, ודבר זה מצוי הרבה שלפעמים שופך על היד מים רבים ועכ"ז ימצא מקום ביד שלא נאחז בו המים ונשאר יבש ממש. עכ"ל. וכ"כ לעורר הבאר היטב (סי' קסב סק"א) והמשנה ברורה (שם סק"ט) ובביאור הלכה (סי' קסא בסופו סד"ה וראוי לנהוג) והכף החיים (סי' קסב אות ז) והבית ברוך (ח"א ח"ג סי' מ סק"ו) ובהליכות עולם (ח"א פ' שמיני אות ו) והפסקי תשובות (סי' קסב אות ג) וסיים דאם שם לב לאחר נטילה שלא הגיעו המים לאיזה מקום משטח אצבעותיו יחזור ויטול שוב ידיו כהוגן. ע"ש. וכ"כ בהליכות עולם שם, דאם אחר שנטל ידיו רואה שנשאר איזה מקום בכף ידו שהוא יבש וכן אם עסק בידיו קודם הנטילה בשמן ובנפט ומחמת כן אין המים נראים על איזה מקום בכף ידו אם יש לו מים ישפוך עוד מים על ידיו, ואם אין לו מים יצא ידי חובה וינגב ידיו ויוצא למ"ד דשיעור נט"י הוא עד האצבעות. ע"ש.

נגע אדם אחר בידיו בעודן לחות

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, שאם נטל ידיו כראוי ברביעית מים כמו שמצוי שנוטלים האידנא, ובעודן לחות מן המים קודם שינגבם נגע בהם אדם אחר שלא נטל ידיו, נחלקו האחרונים בדעת השו"ע אם נטמאו המים שעל ידיו מחמת נגיעת אותו אדם, וצריך לנגב ידיו ולחזור וליטול שנית או לא, דהנה המג"א (סי' קסב סק"ט וס"ק יא) כתב שאפילו נטל ידו מרביעית, אם נגעה בחבירתה או שנגע בה איש אחר נטמאת אפילו היד הנטולה, ושכן משמע בשלחן ערוך. וכ"כ בפשיטות במור וקציעה (סי' קסב), וביאר הטעם דאף על גב דרביעית בבת אחת דינה כמקוה ואינה מקבלת טומאה, היינו בעוד הרביעית על ידיו, אבל הכא בשעת נגיעה כבר אין רביעית על ידיו. וכ"כ להחמיר בזה בעצי

אלמוגים (ס"ק טז) ובמאמר מרדכי (סק"י), ודייק כן המאמר מרדכי ממה שכתב בשלחן ערוך "או ישפוך על כל אחת רביעית ואחר כך ישפשפם", ומוכח שכל שלא שפך עדיין רביעית על שתיהן, אפילו שפך רביעית שלימה על יד אחת נטמאו ידיו. ע"ש. וכן משמע מהמטה יהודה (סק"ג) שהבין בדעת השו"ע, אולם הא"ר (ס"ק יג) כתב דמדברי השו"ע משמע איפכא שהרי אחר שהשו"ע כתב (סי' קסב ס"ד) שאם נגע בהם אחר שלא נטל ידיו בעודם לחות מן המים צריך לנגבם וליטול וכו' סיים "ואם נטל כל יד מרביעית אין צריך לכל זה". ע"כ. והיינו שאחר שנטל יד אחת מרביעית תו ליכא למיחש למידי, ואפילו נגע באותה יד, וה"ה אם נגע איש אחר באותה יד. [וכתב שמהלבוש (ס"ז) משמע שאף בנטל מרביעית בבת אחת יש להחמיר בזה, והניח דין זה בצ"ע. ועיין עוד באליהו זוטא ס"ק יא]. וכ"פ בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (ס"ח וס"י), והביאו המשנה ברורה בשער הציון (ס"ק לט) וכתב דסבירא ליה הכי אף בדעת הבית יוסף. ע"ש. וכן במאמר מרדכי (סק"י) העיר מסיום דברי השו"ע, ואעפ"כ כתב שהעיקר כמו שנראה מתחילת לשונו במה שכתב שישפוך על כל אחת רביעית ואח"כ ישפשפם. ע"ש. אולם יש לדחות ראייתו של הא"ר מדברי השו"ע כמש"כ בספר הלכה ברורה (סי' קסב בירור הלכה אות יח) שכוונת השו"ע שאחר שנטל כל אחת מידיו מרביעית שלמה כיון שכבר נטהרו ידיו ואינו צריך לחזור וליתן עליהם עוד מים, והמים שעל ידיו טהורים, תו ליכא למיחש אם ישפשפם זו בזו, ואין הכי נמי דבעינן שכבר נתן המים על שתי ידיו. ועיין בסידור בעל התניא שנראה שחזר בו ופסק כדברי המג"א. וע"ע בשו"ת צמח צדק מליובאוויטש (או"ח סו"ס כה). והחיי אדם (כלל מ' אות ג) כתב, שאם נטל ידיו מרביעית בבת אחת ונגע בהן בידו השניה או שנגע בהן איש אחר, וכבר בירך על נטילת ידים ונזכר יחזור ויטול בלא ברכה, וביאר טעמו בנשמת אדם (סק"א), משום שנראה מדברי המג"א שהוא מסופק בזה, ושמסתימת הפוסקים משמע שאם נטל כל יד מרביעית אין חשש כלל. והביאו המ"ב (ס"ק מט), ובשעה"צ (שם) נשאר בצ"ע למעשה. ועיין בשו"ת עמודי אש (סי' ו אות ו) שכתב לדחות דבר החיי אדם, ושהעיקר כדברי המג"א. וכ"פ הערוך השולחן (ס"כ). ועיין בתורת חיים סופר (ס"ק יד) שאע"פ שהסכים לדברי המג"א להחמיר בזה, מ"מ כתב שבזה אין צריך לנגב ידיו קודם שיחזור ויטול. וכ"כ החסד לאלפים (סק"ד).

דיו בידו אם הוי חציצה

ולסיום אמרתי להעיר אודות אותם שסבורים שאם יש דיו של עט בידו או חינה וכיו"ב, הוי חציצה בנט"י, דזה אינו, שכבר כתב המ"ב (סי' קסא סקי"ד) שאם לא נשאר ממשות של צבע ודיו אלא נשאר חזותא או שחרורית

נטילת ידים - יש להזהיר את העם בדבר שמצוי המכשלה בזה מאד ובפרט בישיבות שישנים מעט בצהריים ובקומם מהשינה, ישנם שלא נוטלים ידיים אחר השינה או שרק רוחצים את ידיהם רחיצה בעלמא, שלא עושים כהוגן, כי אדם הישן במשך היום אפילו לזמן מועט חייב בנטילת ידים ג' פעמים לסירוגין, אך לא יברך ענט"י. וכמו"כ אם קם מספר פעמים בלילה כגון לשירותים ונוגע בנקבי הגוף או להכין מטרנה לתינוק ונוגע באצבעו במים לבדוק אם פושרים עבור התינוק וכיו"ב חייב בכל פעם ליטול לסירוגין ג' פעמים.[קל]

בעלמא אין בזה משום חציצה אף למי שמקפיד. וכ"כ הדרכי תשובה (סי' קצח סקנ"ג) דדיו שבזמננו שהוא דק כמו מים ממש ואין בו שום עביות, בודאי שדינו כמו צבע שאין בו אלא חזותא בעלמא ואינו חוצץ. וכן מבואר באשל אברהם בוטשאטש (סי' קסא מהדו"ת). ורק בדיו שמן שיש בו עובי מסוים וכגון צבעי גואש וטיפקס נכון להוריד העובי עד שישאר חזותא בעלמא וכמש"כ הפסק"ת (סי' קסא הערה 51).

ונראה דמש"כ הב"ח והפרישה וסד"ט (יור"ד סי' קצח סט"ו) דגם חזותא בעלמא חוצץ לא החמירו אלא בטבילה דהוי דאורייתא, ולא בנטילה דהוי דרבנן שמפורש בשו"ע דרק כשיש בו ממש חוצץ.

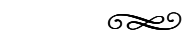

קל) **הנה** כתב השו"ע (סי' ד סט"ו): ישן ביום, יש להסתפק אם צריך לערות מים עליהם שלש פעמים. וכתב הרמ"א, שיטלם בלי ברכה. ע"כ. וצדדי הספק הם אם לילה גורם לרוח הטומאה או שינה גורם. וכיון דמידי ספיקא לא נפוק לכן כתב הרמ"א שיטלם בלי ברכה. וכ"כ בשו"ת חת"ס (ח"א או"ח סי' כב בד"ה אמנם) שהישן ביום צריך נטילת ידים. [ובפרט ע"פ מש"כ החיד"א בברכי יוסף (סי' ד סק"ו) שמז"ה מהר"א אזולאי בספר אור החמה כתב, שמהרח"ו הוכיח מלשון הזוהר שגם הישן ביום רוח רעה שורה עליו, ושכן כתב מהר"ם די לוזאנו. אולם בתפלה לדוד (דף ד) כתב בשם האר"י שאין רוח רעה שורה בשינה של יום ושכן משמע מלשון הזוהר. וכ"כ באמת ליעקב. וכ"פ בשו"ת לב חיים (ח"א סי' סט), וכ"פ בבא"ח (פרשת תולדות אות טו). ע"ש]. ואע"פ שהדברים פשוטים, מ"מ נראה שלא זהירים בכך מחוסר שימת לב. וכ"כ להעיר בשו"ת מעיין אומר (חי"א עמ' שפא). אבל חשוב להבהיר שדוקא אם ישן שיתין נשמי צריך ליטול ידיים וכמו שכתב המ"ב (סי' ד ס"ק לו) דבפחות

מזה אין רוח רעה שורה אפי' בלילה, ובענין שיעור שיתין נשמי הביה"ל (סי' ד סט"ז) הביא די"א דהוא ג' שעות וי"א יותר מחצי שעה וי"א שלש דקות והסיק דבעל נפש יחמיר לפי כו"ע. ועיין עוד מה שהארכנו בספר בחוקותיך אשתעשע (ערך שינה ביום) שנחלקו בזה האחרונים והדעה הרווחת דהוי שיעור חצי שעה, הן אמת שהיה מקום להקל שאם ישן כחצי שעה שעה ביום א"צ ליטול ידים מטעם ס"ס שמא אין רו"ר ביום וגם אם יש רו"ר שמא שינת ארעי הוי עד ג' שעות, מ"מ לכתחילה אין לסמוך על ס"ס זה דחמירא סכנתא דר"ר מאיסורא. ובפרט דבזוה"ק (הובא בבה"ט סי' א סק"ב) הפליג בעונש המשהה על עצמו רוח הטמאה דאתחייב מיתה לשמיא והוא כעובד ע"ז. ומ"מ נטילה זו קלה יותר מנטילה של לילה שא"צ להקפיד לא ללכת ד' אמות ולא לגעת בנקביו קודם שנוטל ידיו אחר שינה ביום וכמו שכתב בא"א (בוטשאטש סי' ד ס"א). ויש שכתבו שטוב ליזהר מליגע בנקביו (אשי ישראל תשובות בסוף הספר מהדו"ר אות ז בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א).

ומה שכתבנו שאם קם בלילה אע"פ שדעתו לחזור לישון איכא רו"ר וצריך נט"י בכלי, כן מבואר בכה"ח (סי' ד אות יח) שכתב שאם בא לו חיכוך בנקבי גופו בתוך השינה יחכך ע"י בגד. ע"כ. [וכ"כ בארצה"ח (סי' ד סקכ"ז) ובמ"ב (סי' מו סק"ו) בשם האחרונים שע"י הפסק בגד או נייר אין רו"ר].

ואע"פ דבאשל אברהם בוטשאטש (סי' ד) כתב בשם חמיו בעל נטע שעשועים להתיר אפילו לירד ממטתו לבית הכסא ולעשות צרכיו ולגעת בנקבים בלי נט"י, דכיון שדעתו לחזור ולישון, אין קפידא ברוח הרעה. ע"ש. מ"מ כבר העיר עליו בספר משמרת שלום (סי' א אות ג) שדבריו תמוהים דמה יועיל אם ישן עוד תיכף, ולכן אין להקל ולסמוך עליו אלא לצורך גדול. וכ"כ בשו"ת תורת יקותיאל (ח"א סי' א) שהירא את דבר ה' מהיות טוב יטול ידיו גם כשדעתו לחזור לישון. ע"ש. וכ"כ בספר דרכי חיים ושלום (אות ג) שבכל פעם שנתעורר נטל ידיו אף שהיה ישן עוד אח"כ. ע"ש. וכן מוכח מלשון השל"ה (סו"מ חולין המובא בבה"ט ובשו"ע הרב). וכ"כ במנהגי מהרי"ץ דושינסקיא ואא"ז זצ"ל בחלקת יהושע (מאמר ד אות א ומאמר ו אות א). ובהליכות שלמה (פי"ג אות טז) שבשעת הדחק אפשר לסמוך על הא"א הנ"ל ולכן רשאית האם לטפל בתינוקה באמצע שינתה וכו' בצירוף הדיעות [רמב"ם כמובא בלחם משנה (פ"ג מהל' שביתת עשור ה"ב, מהרש"ל ביש"ש (חולין פ"ח סי' לא) מהר"ם חביב בתו"ס יוה"כ (יומא עד:)] שרו"ר נתמעטה בזה"ז ואינה מזקת כ"כ. ואם ישן אחר חצות יש לצרף נמי דברי המקובלים [שולחן הטהור (סי' ד ס"י) וכה"ח (סי' ד סק"ד) בשם דברי שלום (לנכד הרש"ש. בשם הרש"ש)] שאין שורה רו"ר.

נקיות בברכה - מצוי הדבר שאדם אוכל עוגת שוקולד וכדו' ונתלכלכו ידיו מהמאכל והוא מברך ברכה אחרונה ולאחר מכן מנגב ידיו, וצריך להזהירם לשטוף ידיהם קודם ברכה אחרונה, ואח"כ יברכו בידיים נקיות. ובזוה"ק החמיר בעונשו, שמי שמברך בידיים מזוהמות חייב מיתה.[קלא]

לפשוט ולהגביה ידיו אחרי הנטילה

ועוד יש לעורר שאחרי נט"י של שחרית יפשוט כפות ידיו כמי שרוצה לקבל איזה דבר לקבל הטהרה ויגביהם כנגד ראשו, וכמש"כ המשנה ברורה (סי' ד סק"ט) כף החיים (סי' ד אות טז) כתב שלפחות יגביהם עד כנגד פניו כיון שגם הפנים מכלל הראש, עוד כתב שם שמי שאינו מגביה ידיו אחרי נט"י של שחרית הוא בכלל כל המזלזל בנט"י. ולענין אם צריך להגביה ידיו אחרי נטילת ידים לסעודה עיין שו"ע (או"ח סי' קסב ס"א), משנה ברורה (סי' קסב סק"ט), כף החיים (סי' קסב אות א, ואות ב), ופסק"ת (סי' קסב אות ב).

קלא) כ"כ בבא"ח (בהר אות טו). וכתב הכה"ח (סי' קנח אות נג) שאע"פ שאין ידיו מלוכלכות בטינופת אלא בדבר של זוהמא כגון שמן ודבש וכדו' צריך ליטול ידיו לפני הברכה וכן אם אכל דבר שמטוגן בשמן וכדו' ונתלכלכו ידיו מהמאכל צריך ליטול ידיו ולברך בנקיות. ועיין במ"ב (סי' קפא ס"ק כג) דמשמע שאינו צריך לשטוף במים אלא די לקנח במגבת. ולכן בסוגי מאכל שמלכלכים את הידיים, כגון עוגת שוקולד וכד' יש לאוחזם ע"י מפית או צלחת, ואח"כ יברך עליהם, בידים נקיות. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי (חלק א סי' צד).

ואע"פ שמלשון המ"ב (סי' קפא ס"ק כג) דכתב שאם רוצה לברך על היין או פירות באמצע הסעודה צריך לקנחם מקודם, כיון שידיו מלוכלכות "והוא אסטיניס" משמע שהקפידא הוא רק למי שהוא איסטיניס, מ"מ נראה שסתם אדם לגבי זוהמת התבשיל איסטניס הוא שהרי מנקה הוא הלכלוך אחר האכילה ולא ממשיך ללכת כך. תדע דהרי בשעה"צ (שם אות לב) כתב וה"ה כשרוצה לברך איזה ברכה שהיא, וידיו מלוכלכות מזוהמת המאכל ומה דקי"ל דסתם ידים כשרות לברכה, היינו כשאינן מלוכלכות. ע"כ. ומדלא כתב דסתם ידים היינו בלא איסטיניס משמע דכל אדם צריך להקפיד בכך, אלא ודאי שלגבי זוהמת התבשיל רובא דאינשי איסטניס נינהו ומקפידים ע"ז [ועיין מה שהעיר בשונה הלכות (סי' קפא סי"א)

שמשמעות השעה"צ שם (ס"ק לב) שאף מי שאינו איסטניס, צריך לרחוץ ידיו מזוהמת המאכל כשרוצה לברך באמצע הסעודה, ואילו במ"ב (סקכ"ג) כתב שרק איסטניס צריך לקנח ידיו. וסיים השונה הלכות וצ"ע. אולם לפי האמור לעיל א"ש דסתם אדם איסטניס הוא גבי זוהמת התבשיל].

ועיין ברמ"א (יו"ד סי רסה ס"א) שכתב בשם האבודרהם, שכשהמוהל מברך ברכת אשר קדש ידיד מבטן הוא צריך לרחוץ ידיו ופיו לפני שיברך כדי שיברך בנקיות. וכיו"ב כתב הדרכי תשובה (סי' כח אות מה) שכשהשוחט מקיים מצות כיסוי הדם הוא צריך לרחוץ ידיו מקודם אם ידיו מלוכלכות מדם השחיטה, כדי שיברך על כיסוי הדם בידים נקיות. ע"כ. וראיתי לחכם אחד שמצא כמה ראשונים דלא כדברי הפוסקים הנ"ל, דמוכח מדבריהם, שמותר לכתחילה לברך, שאר ברכות מלבד ברכת המזון, כשידיו מלוכלות. דהנה **השאלתות** פרשת יתרו סי' נ"ד [שאת חלקו הביאו הראשונים בסופ"ח דברכות] כתב, וז"ל: אם אכלו דבר מזוהם ידיו פסולות לברכה וכו', ואין פסולין אלא כשמברכין על כוס של ברכה, אבל אם אין מברכים על כוס של ברכה אין פסולין, ואף כשמברכין על היין נמי אין פסול אלא אותו שהוא מזומן לברכה שצריך ליטול בידו את הכוס. עי"ש. וכן הביא בלשון זו **שה"ל** סי' קמ"ט בשם הגאונים [באוה"ג ברכות עמ' 110 הובא בשם **רב נטרונאי גאון**] וסיים: וכ"כ רב אחאי גאון. וכ"כ בסתמא **ראבי"ה** סי' קכ"ה, וז"ל: אכלו דבר מזוהם פסולות לברכה והנ"מ לבהמ"ז אבל לבורא פרי הגפן לא. עי"ש. וכ"כ **המכתם** בברכות שם, וז"ל: שרחיצה הנעשית משום ידים מזוהמיות אין מעכבת אלא על מברך בהמ"ז 'מפני הכוס' וכו', עי"ש, ומבואר שללא כוס או אפילו כשמברך על כוס בפה"ג ללא בהמ"ז אין קפידא. וכ"כ **אהל מועד** ברכות דרך ה' נ"ב, וז"ל: ידים מזוהמות פסולות לברכה, ופי' זה שהוא לבהמ"ז כשהוא בכוס, שהרי אמרו סתם ידים כשרות לברכה והילכך מי שאכל דבר מזוהם כשמברך בהמ"ז בכוס צריך לרחוץ ידיו וכו'. עי"ש. וכ"כ יותר במפורש **הרשב"א** בתשובה סי' תק"ח, וז"ל: מה שאמרו ידים מזוהמות פסולות לברכה לא אמרו אלא לבהמ"ז ולמי שנוטל את הכוס לברכה, הא לברכה דעלמא לא אמרו אדם מעולם ואדרבה אמרו הנוטל ידיו לפירות ה"ז מגסי הרוח. וכן אמרו דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם וכו', ולא שיהא צריך לרחוץ ידיו דאפילו בין תבשיל לתבשיל רשות, אא"כ בין תבשיל לגבינה וסתם ידים כשרות לברכה ולת"ת וכו'. עי"ש [וכ"כ בקצרה האהל מועד בריש הלכות נט"י]. ומבואר מכל הנ"ל דפשיטא לגאונים והראשונים הכי. עכ"ד. ומ"מ נראה שיש מקום גדול להחמיר, שהרי הרמ"א פסק בשם האבודרהם דלא כהראשונים הנ"ל, וידוע מה שנחלקו האחרונים במקום שמרן לא גילה דעתו, האם הספרדים

צריכים ללכת אחרי הוראות הרמ"א, דעיין להרב משכנות הרועים (מערכת א' אות צז ומערכת מ אות ריז) דכל היכא שמרן לא גילה דעתו באיזה דבר להדיא והרמ"א כתב הדברים בהגהותיו קיבלנו הוראות הרמ"א. וכן כתב רבי יצחק בן ואליד בשו"ת ויאמר יצחק (ח"א חלק יורה דעה סימן פז וחלק אבן העזר סוף סימן קעט) שקיבלו עליהם גם הוראות הרמ"א בדבר שמרן לא דיבר בו. ע"ש. והביאו בספר תעלומות לב (בקונטרס הכללים דף קז). ועוד. אולם בשו"ת כנה"ג (או"ח סימן כד) כתב שבעיר קושטא כמעט אינם יודעים כלל מדברי הרמ"א ואין חוששים ולא משגיחים בדבריו, כי הם נוהגים לגמרי כדברי מרן השלחן ערוך בכל הוראותיו, וכמעט שאינם קוראים בו, לכן לא חשתי להזכירו. ע"ש. וע"ע בשו"ת יחו"ד (ח"ה עמ' שט"ז) ובהליכות עולם (חלק א' בהקדמה עמוד כ') שהעלה דאנו קיבלנו הוראות מרן בלבד, והיכא שמרן לא גילה דעתו והרמ"א כתב הדין בהגהותיו לא קיבלנו הוראות הרמ"א, ודעת הרמ"א הרי היא כדעת אחד מהפוסקים החשובים. ע"ש. גם בשו"ת איש מצליח (כרך א' חלק אורח חיים בכללים דף סד ע"ב ד"ה הרמ"א) אחר שדן בנידון דידן סיים בזה"ל: ואצל חכמי הספרדים בא"י אין כלל זה ידוע. יעו"ש. וכמו שהביא בספר עין יצחק (ח"ג עמ' שסה, סעיף ס). והמיקל בזה אין למחות בידו.

והנה אותו חכם הנ"ל כתב לדחות ראיית האחרונים מדברי הזוהר (בפרשת בלק בדף קפ"ו ע"א), דאיתא התם בזה"ל: יתבו נטלו ידייהו, וכריכו רפתא. ר' יהודה הוו ידוי מלוכלכן ובריך עד לא נטיל, אמר להו [הינוקא] וכו' לא הוה לכו לברכא בידים מזוהמות וכו'. עי"ש. ומכאן כתבו כמה אחרונים שיש להחמיר בידיו מזוהמות – עי' ביפ"ל כאן וכן בכה"ח בסי' קנ"ח אות נ"ג ועוד. אולם נראה שאין בכך כדי לדחות את כל הראשונים הנ"ל, דהא ר' יהודה בירך כשידיו מלוכלכות ולא ס"ל שיש בזה איסור, וזהו כראשונים הנ"ל ומאן לימא לן דהלכתא כינוקא. ועוד שבאור החמה (דף ס"א ע"ד) הביא בשם גליון שר' יהודה לא נטל מים אחרונים כדמוכח לקמן וכו' עי"ש, וא"כ איירי לבהמ"ז ולא לשאר ברכות שבזה כו"ע מודו כדכתבו הראשונים הנ"ל, ולפחות מדין מים אחרונים היה צריך ליטול ידיו. עכ"ל. והנה מה שכתב דמאן לימא לן דהלכתא כינוקא, יש לומר דמסתבר שהסכים איתו רבי יהודה, מדלא הובא בזוהר שרבי יהודה השיב לו על טענתו. ובפרט לפי מה שמוכח בזוהר שם שההוא ינוקא שרתה עליו רוח הקודש באומרו דברים אלו, וכמו שכתב להדיא בעץ יוסף על מדרש תנחומא (פרשת בלק אות יח ד"ה אמצעים, עמ' שנ במהד' זכרון אהרן) וז"ל: שהופיע עליו רוח הקודש וגילה סודות התורה ודברים מופלאים. עכ"ל. ומה שכתב דאיירי במים אחרונים, עיין בעץ יוסף הנ"ל דלא מסתבר דהיה זה מים אחרונים, דודאי במים אחרונים היה מקפיד רבי יהודה ליטול, דודאי ידע סודם [וגם מלבד הטעם של נקיות יש את הטעם של סכנה

נר הבדלה - ישנם שמדליקים הנר הבדלה רק אחר שמברכין ברכת מאורי האש, וצריך להזהירם שקודם הברכה צריכים להדליק הנר, שרק אחר שרואים הנר אפשר לברך הברכה, וכמו"כ גם השומעים את ההבדלה צריכים להקפיד להסתכל בנר קודם ברכת מאורי האש, ולא כמו שמצוי במקומות ציבורים שהאנשים העומדים מסביב המבדיל, מסתירים את השלהבת מעיני הקהל בשעת הברכה.[קלב]

דמלח סדומית, ובזה ודאי שרבי יהודה היה חש], אלא ודאי דאיירי בברכות של אמצע הסעודה שהיה נוטל למים אמצעים. ע"ש. וע"ע בספר אבני שיש חוקת המועדים (עמ' קלא) בשם הגרח"פ שיינברג, שעורר על אכילת הסופגניה, שיש לנקות ידיו אחר אכילתה מפני כבוד הברכה. ע"ש.

קלב) הנה כתב השו"ע (סי' רחצ ס"ד) "אין מברכין על הנר, עד שיאותו לאורו, דהיינו שיהיה סמוך לו, בכדי שיוכל להכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת". ע"כ. הרי שמלשון השו"ע משמע להדיא שאין רשאי לברך קודם שיעמוד סמוך לאבוקה, באופן שאם ברצונו היה יכול להכיר ולזהות בין מטבע למטבע, אבל אם עומד רחוק מהנר שלא יוכל ליהנות או אם אדם מסתיר לו את הנר, אע"פ שאח"כ הוא רואה את הנר, לא מהני, דבעינן שבשעת הברכה יהיה לו היכי תימצי ליהנות מהנר, ואם אדם עומד ומסתיר את הנר, אין לו אפשרות ליהנות. ואין לומר שכיון דעומד בקירוב מקום הנר ורק אנשים מסתירים ממנו את השלהבת ואם יסורו משם יוכל ליהנות שפ"ד, זה אינו, דסוף סוף כיון דאינו יכול ליהנות לאורה אינו רשאי לברך. **ואין** לומר שדי בזה שהמבדיל נהנה מאור הנר והוא מוציא בכך את השומעים אפילו שלא רואים הנר, דהרי כתב המ"ב בכיו"ב (סי' רצז סקי"ג) שאם שומע הבדלה מאחר, יתקרב לנר ההבדלה בכה"ג שיהיה יוכל ליהנות מאורו, ואם הקהל רב ימתין ויברך לעצמו בורא מאורי האש לאחר הבדלה כשיתקרב סמוך לנר. ע"ש. א"כ ה"נ צריכים גם השומעים לראות הנר קודם הברכה, דשומע כעונה והוי כאילו הוא המבדיל. ומ"מ בדיעבד נראה דאינם צריכים לחזור ולברך ברכת מאורי האש, משום שבספר חבל יוסף (גנזי חיים סי רצו ס"ד) כתב שדי שהמבדיל נהנה מאור הנר ומוציא בכך כל השומעים אפילו עומדים מרחוק, דלא חמיר מברכת הבדלה גופא שסומכים על כוס המבדיל וא"צ השומעים כוס, אע"פ ששיטה יחידאה היא דמסתימת כל הפוסקים לא

משמע כן, מ"מ יש כאן עוד סברא להקל, דבכה"ח (סי' רחצ סקכ"ב) כתב לחדש שאם עבר ובירך כשרחוק משיעור הנאה מהנר אינו חוזר ומברך כיון שברכה זו אינו משום הנאה אלא לזכר בעלמא וכו'. ע"ש. ולפי שני סברות הנ"ל נראה דה"ה אם היו אנשים שהסתירו את הנר ולאחר מכן ראה השלהבת נראה דבדיעבד שפ"ד וסב"ל.

ואיברא דמעיקרא אמינא לדחות כל הנ"ל, דלעולם אין חיוב לעמוד ליד הנר כדי שיהיה לו היכי תמצי ליהנות קודם הברכה, אלא כל שבדעתו אחר הברכה להתקרב אח"כ לנר שפיר דמי, ומה שכתב השו"ע (רחצ ס"ד) "אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו", אין ר"ל שאין רשאי לברך עד שיעמוד סמוך לנר כדכתבינא, אלא ר"ל שאין רשאי לברך ולעמוד רחוק ושלא יהיה בדעתו להתקרב לנר אחר הברכה, אבל אה"נ אם בדעתו להתקרב מיד אחר הברכה שפיר דמי. [הגע בעצמך, שהדין שאין לברך על מסטיק שאין בו טעם אזי כשאני אומר "אין מברכין על המסטיק עד שיטעום בו מתיקות", אין כוונתי שקודם תטעם ואח"כ תברך אלא כוונתי שהעיקר שבסופו של דבר יהיה בו טעם. ודו"ק]. וכן מש"כ המ"ב (סי' רחצ סקי"ג וסי' רצז סקי"ב) שאם יוצא בברכת הבדלה מאחרים ורוצה לצאת ג"כ בברכת מאורי האש יקרב עצמו אצל האש כשיעור זה, כדי שיוכל לצאת גם בברכת מאורי האש. ע"כ. אין כוונתו דדוקא קודם הברכה יתקרב כדי לצאת יד"ח בברכת מאורי האש, אלא כונתו לאפוקי אם מתכוין בדעתו להמשיך לעמוד רחוק גם אחר הברכה או שמתכוין להתקרב רק אחר הבדלה לאו שפיר עביד שהרי כבר הפסיק בברכת המבדיל, אבל לעולם אם מתקרב מיד אחר ברכת מאורי האש קודם שמתחילים ברכת המבדיל שפיר דמי.

אולם אחר העיון נראה דהאמת כמו שכתבינא מעיקרא, שצריך לעמוד סמוך לנר קודם הברכה, דאף שחיפשתי בראשונים ובאחרונים משמעות מפורשת אם צריך לעמוד סמוך לנר קודם הברכה ולא מצאתי, מ"מ נראה דדבר זה תלוי במחלוקת ראשונים האם ברכת מאורי האש היא ברכת הנהנין או ברכת השבח, דדעת הארחות חיים (מלוניל הל' הבדלה אות טז) והכלבו (הלכות הבדלה) וספר המכתם (פסחים קו) דהוי כברכת הנהנין, ולדבריהם הא דאין מברכין כל שעתא ושעתא על הנר לפי שאין הפסק להנאתו, משא"כ במוצ"ש, שהיה אסור בעשיית אור חדש בשבת ניכר חידושו [ואה"נ לדבריהם אם לא בירך במוצ"ש מברך מתי שנזכר כמבואר בכלבו שם], וא"כ לשיטתם צריך קודם לברך ואח"כ אפשר להתקרב וליהנות ככל ברכת הנהנין שקודם מברכין ואח"כ נהנים. אבל דעת הרא"ש (ברכות פ"ח סי' ג) דברכת הנר לאו ברכת הנאה היא, דלא נתקן על הנאת האור, דאי הכי הוה צריך היה לברך בכל פעם כשרואה האור, אלא ברכת השבח הוא, זכר לאור שנברא במוצ"ש, וכן פסק

הב"י (סי' רחצ ד"ה ומברך) והשו"ע (סי' רצט ס"ו) ובבאה"ל (סו"ס רצו ד"ה לא יבדילו). ולדבריהם כיון דברכת השבח היא, הוי ככל ברכת השבח שקודם צריך לראות הדבר כדי שישבח וכי היכי שאדם לא יכול לעצום עיניו קודם שרואה את הים ומברך את ברכת הים ורק אח"כ פותח עיניו לראות הים, אלא צריך קודם לראות הים כדי שיתפעל ממנו ורק אח"כ מברך. וא"כ ה"נ חכמים אמרו שכדי לשבח על הנר צריך לעמוד בקירוב מקום שיוכל ליהנות ואז יוכל לברך. וא"כ לדידן דס"ל דברכת השבח היא הכי נקטינן. ושו"ר דכן מבואר להדיא בפרישה (סי' רצו, סק"ו) ובפמ"ג (שם סק"ו) דיש לראות קודם הברכה, בגלל שזה ברכות השבח. ע"ש. וכן משמע מדברי המ"ב (סי' רצו סקל"א) וכ"ה בפמ"ג (מש"ז אות ב) דכתבו "ורואה בציפורנים ומברך בורא מאורי האש". ע"כ. הרי דכתב דקודם רואה בציפורנים ואח"כ מברך. וכבר כתב המ"ב (סי' רחצ ס"ג) שטעם הדבר שנוהגים להסתכל בכפות הידים וציפורנים כדי לראות אם יוכל ליהנות לאורו ולהכיר בין מטבע למטבע כמו שמכיר בין ציפורן לבשר. ע"כ. הרי דקודם הברכה צריך שיוכל ליהנות. וכ"פ כדברי המ"ב בשו"ת אול"צ (ח"ב עמ' קצז) שיש לקרב הידים קודם הברכה, וכ"ה בספר ארחות רבינו (ח"א עמ' קל).

ואף שמצינו ובפרט בבני ספרד שיש שנוהגים לקרב הידים אחר הברכה, וכ"כ בסידור היעב"ץ וסידור הגר"א (עמ' קמב) ובספר קצות השלחן (סי' צו א"ב) ובקיצשו"ע (סי' רצו ס"ט) ובשו"ת אג"מ (או"ח ח"ה סי' ט אות ט), צ"ל שנקטו שטעם ההסתכלות בציפורנים כטעם השני בטור שהוא סימן ברכה שהציפורנים פרות ורבות לעולם, א"נ ס"ל כטעם שהביא הב"י (סי' רצח) בשם פירקי דר"א וכ"ה בכה"ח (סקי"ח) בשם המרדכי והתיקונים שבזה זוכרים את צפורניו של אדם הראשון שהיו מאירים ביותר. וע"ע במאירי על ברכות (נג:). וא"כ לפי טעמים הנ"ל אין נפק"מ שמסתכלים אחר הברכה. ועכ"פ גם לפי מנהג זה צריך להקפיד להיות סמוך לנר בשעת הברכה דברכת השבח היא.

שו"ר בספר חוט שני (הל' שבת ח"ד עמ' קז) בשם מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל שהיה נוהג להסתכל לאור הנר בהבדלה באצבעותיו קודם ברכת מאורי האש משום דס"ל דברכת הנר הוא ברכת הראיה שמשבח על שרואה את האור וא"כ קודם צריך לראות הנר כדי לדעת על מה לשבח. [ולפי"ז כתב שם שמי שהסתכל לאור הנר קודם הברכה ותכ"ד להסתכלות לפני שבירך לקחו את הנר משם יכול לברך כל עוד שלא עבר שיעור של תכ"ד ככל ברכת השבח והרעמים. וכ"כ בשו"ת אול"צ (ח"ב פכ"ב שאלה ו) שלא טוב הנוהגים להדליק את הגפרור לאחר ברכת מאורי האש, וכן הנוהגים להרים את הנר כדי שיראוהו כל הציבור צריך שיגביהו את הנר קודם הברכה. וכתב לדייק כן

מדברי השו"ע שכ' אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו וכו'. ע"ש.

וכן עתה ראיתי להגאון הרב משה שטרנבוך שליט"א בספר פשט ועיון (ברכות עמ' תשכד) ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ו סי' פ) דמסתבר דמי שבירך כשעמד בריחוק מהנר עד שלא יוכל ליהנות מאורו, לא קיים כלל המצוה, וברכתו לבטלה וכשאח"כ מתקרב לנר בשיעור שיוכל להכיר לאורו עליו לחזור ולברך ברכת מאורי האש. ולכן כתב שם, שכשאחד מבדיל ומברך על הנר במקום ציבורי להוציא את הרבים, כגון ישיבה או בליל ת"ב שחל במוצ"ש שאחד מברך על הנר בבהכנ"ס קודם איכה להוציא את כולם, אז האנשים שאין עומדים סמוך ממש למבדיל, שלהם א"א להכיר לאור הנר בין מטבע למטבע, אינם יוצאים מהמבדיל בברכת "מאורי האש" ועליהם לאחר ההבדלה להתקרב לנר ולברך ברכת מאורי האש. [מיהו יכולים לענות אמן על ברכת במ"ה של המבדיל אף דאצלם שאינם יוצאים בברכתו נמצא דעניית האמן הוא הפסק בין ברכת בפה"ג לשתיית היין דכיון שרק המבדיל שותה היין וכנהוג, רשאי השומע להפסיק אחר בפה"ג. ואה"נ לא יטעם מהיין. וכיו"ב כתב בחזו"ע (סוכות עמ' קמט) שאשה ששומעת ברכת "לישב בסוכה" מפי בעלה, בעת הקידוש, לא תענה אמן אחריו, כי אין ברכה זו שייכת לה, והוי הפסק בין ברכת בפה"ג של קידוש לטעימה שלה, הילכך תענה אמן רק בהרהור. ואם הפסיקה באמן טוב שלא תשתה מן היין. ע"כ. וכ"כ (שם עמ' ריד) שבשאר ימים טובים יש להזהיר את הנשים שלא יענו אמן בקידוש על ברכת שהחיינו אם קדמו ובירכו שהחיינו בשעת הדלקת הנרות, ואם ענו אמן א"צ לטעום מכוס הקידוש, שאין חיוב לטעום ממנו אלא משום חיבוב מצוה. לבד מליל פסח דלא הוי הפסק כיון שברכת שהחיינו בליל פסח באה גם על מצות מצה ומרור וסיפור יציאת מצרים, והאשה שבירכה שהחיינו בעת ההדלקה לא נתכוונה למצות אלה. ע"ש. ומש"ה יש להעיר על אותם שרגילים להזהיר את הנשים לא לענות אמן בקידוש על ברכת לישב בסוכה, אף במקרים שהאשה לא שותה מהיין, כגון שהיא מתארחת וכד', או שהבעל שותה יין חריף וכד', וזה טעות שהרי לא שותה מהיין, ולא יהיה בעניית אמן שום הפסק]. **ורבים נכשלים מחוסר ידיעה שעומדים בריחוק ואינם חוזרים אח"כ לברך במ"ה ואינם מקיימים מצות ברכה על הנר**, ואף שאין חיוב לחזר אחר ברכת הנר דמוצ"ש, הכא שהוא לפניהם ויכולים לקיימו בקל ראוי שלא יבטלוהו, וביותר במוצאי יוה"כ שזהו חיוב לברך על הנר אז הם מבטלים החיוב ברכה מדרבנן ומצוה לפרסם דבר זה. עכ"ד. [אלא שכתב שם שראוי לציבור שעומדים בשעת ההבדלה בריחוק מהמבדיל לכוון להדיא שאינם רוצים לצאת מהבדיל, לצאת ידי הכה"ח הנ"ל ואז יוכלו אחר הבדלה להתקרב לנר ולברך עליו לכ"ע. ע"ש].

אין לברך לעצמו מאורי האש

וכמו"כ יש לעורר את אותם שמברכין לעצמם ברכת מאורי האש וברכת בשמים ואינם יוצאים מהמבדיל, שלא טוב עושים, וכמש"כ לעורר המ"ב (סי' רצז סקי"ג), וז"ל: ודע, דמה שנוהגין איזה אנשים שאין רוצין לצאת בברכת הנר והבשמים שאומר המבדיל ומברכין אותן לעצמן בשעה שאומר המברך ברכת המבדיל, שלא כדין הם עושין, דכיון שהם יוצאין בהבדלה צריכין להטות אזנם ולשמוע ברכת ההבדלה ולא לברך אז ברכה אחרת. ולבד כ"ז מצוה יותר לצאת כולם בברכתו ד"ברוב עם הדרת מלך", ולא לברך כ"א בפני עצמו, וכדלקמן בסימן רח"צ סי"ד. ע"ש.

מערכת הסמ"ך

מערכת הסמ"ך

סוחט - מצוי שכשאוכלים איגלו או שלוק, ישנם שמרסקים תחילה את הקרח בעודו בשקית ולאחר מכן אוכלים אותו, ויש להזהירם שאסור לעשות כן בשבת.[קלג]

קלג) **הנה** כתב השו"ע (סי' שכ ס"ט) השלג והברד אין מרסקים אותם, דהיינו לשוברם לחתיכות קטנות, כדי שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך כוס של יין או מים, והוא נימוח מאליו ולא חושש. ובטעם האיסור לרסקם נאמרו בראשונים ג' טעמים: א. דמי למלאכה, שבורא המים הללו (רש"י שבת נא:). ב. גזירה שמא יסחוט פירות העומדים למשקים (ר"ן בשבת כג: ד"ה ואין, בשם הרמב"ם פכ"א הי"ג). ג. נולד (ספר התרומה סי' רלה). ורק אם נותן לתוך כוס של מים והוא נימוח מאליו מותר כמו שכתב השו"ע שם.

א"כ מבואר דיש איסור לרסק ולהמיס קרח בידיים, ומזה נלמד לאיסורא בנידו"ד. וכן העיר לנכון בספר הנותן שלג (עמ' 32). ואפי' שהאיגלו נמס קצת ומה שמרסק זב לתוך המשקים, אסור, ואע"ג שיש מתירים לרסק בידיים לתוך כוס כיון שמתערב בתוך הכוס ולא ניכר לעין וכמבואר במ"ב (שכ ס"ק לד), מ"מ לדידן דפסקינן שטעם איסור ריסוק שלג הוא כדעת הרמב"ם שמא יבוא לסחוט פירות העומדים למשקים, והרי גם הסוחט לתוך משקים חייב חטאת, לכן גם המרסק קרח בכוס עובר איסור, כמו שביאר בלוית חן (אות נח). אמנם אם רק שוברו לחתיכות כדי שיהא נוח לו לאכול ולא כדי שיזובו מימיו שרי אפילו אם יזובו מים, וכמו שכתב כיו"ב המשנה ברורה (סי' שכ ס"ק לב) שלשבור חתיכה ממנו שרי אפי' אם יזובו קצת מים עי"ז, דלא נתכוין לזה, ועוד שהולך לאיבוד. ע"ש.

לשפוך מים על קוביות קרח

ודע, שיש עוד מילתא דשכיחא שנכשלים בזה, ומ"מ לא כתבתיה בהלכה למעלה משום שאין למחות במקלין דיש להם על מה לסמוך, והוא ששמים בכוס קרחונים ולאחר מכן שופכים עליהם מים כדי שיצטננו והרי בעצם נתינת המים גורמים להמסת הקרח בידיים ע"י שפיכת המים ולכן יש ליזהר לתת קודם המים בכוס ואח"כ ליתן הקרח וכמ"ש בפסקי תשובות (ח"ג עמ' קעב) וכ"כ בשו"ת דברי בניהו (חי"ח סי' כ). אולם בשו"ת שערי ציון (בוארון ח"א סי' יא) ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי'

סיום בטוב - הלומד שנים מקרא, יקפיד כאשר סיום הפרשה הוא בדבר לא טוב וכגון בסוף ספר במדבר "ולא יבאו לראות כבלע את הקודש ומתו". כשיגיע לא יסיים "ומתו" וישתוק אלא יאמר פסוק א' מפרשה שניה שאחריה וכל כיו"ב, דצריך לסיים בטוב, וקפידא זו הוא לאו דווקא בקריאת התורה, אלא הוא הדין כשקורא לעצמו פסוקי תנ"ך או בלימוד תורה שבע"פ יש תמיד לסיים בענין טוב, וה"ה בשיחת חולין יקפידו על כך.[קלד]

לד) חלקו על דבריהם והעלו להתיר, לכן אין למחות במיקל. ומ"מ בניד"ד שמרסק בידיים את הקרחון שבאיגלו לכו"ע אסור.

שקית האיגלו מוקצה אחר שתיתו

ועוד יש לידע, ששקית האיגלו לאחר גמר שתייתו נחשבת מוקצה, וכל זמן שעודו בידיו מותר לטלטלו ולקחתו לפח אשפה, אבל לאחר שהניחו נחשב מוקצה. ואם זרקו על הרצפה ורוצה ליטלו צריך להרימו ע"י כף אשפה, ורק בקופסאות שימורים ריקות וקופסאות של קפה נמס ובקבוקי פלסטיק וגביעים של אשל שהוציא מהם תכולתם כיון שעדיין ראויים להשתמש בהם אין עליהם תורת מוקצה, וכמו שכתב בחזון עובדיה (שבת ג עמוד קכט), אבל שקיות איגלו בגמר שימושם כיון שאין עושים בהם שימוש נחשבות מוקצה. ואם שכח ונטלו, נחלקו האחרונים אם מותר לטלטלו, והמ"ב (סי שח ס"ק יג ושעה"צ אות יד) הכריע לאיסור. וכן דעת הגרב"צ אבא שאול זצ"ל הוב"ד בספר קצות השבת (עמ' לח), אולם בחזון עובדיה (שבת ג עמוד קעא) כתב שמן הדין אפשר להקל, והמחמיר תע"ב.

קלד) כן איתא במסכת ברכות (לא.): לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה, שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים. וכן פסק הרמב"ם (פי"ג מהלכות תפלה ה"ה) שכל העולה לתורה פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב. ע"ש. וכן איתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ"ב) למוד להיות גומר בטוב. ע"ש. וכן פסק הרמ"א (סימן קלח) שיכוין שיתחיל תמיד לקרוא בדבר טוב, ויסיים בדבר טוב. ע"ש.

ומדברי הגמרא משמע דלאו דוקא בקריאת התורה צריך לסיים בטוב אלא בכל דבר ואפילו קריאה

לעצמו וכיו"ב, דומיא דנביאים שסיימו בדבר טוב, וכ"כ התוספות במו"ק (כח:) על סיום מסכת מו"ק שסיים רבי בדבר טוב כדי לסיים בדבר טוב. וכ"כ התוספות בסוף נדה דמייתי התם מימרא כדי לסיים בטוב. ע"ש. וכ"כ התוספות במסכת כתובות. ע"ש. וכ"כ בספר עלי תמר (פאה פרק ח הלכה ח) על סיום דברי הירושלמי במסכת פאה וסיום מסכת עוקצין ומסכת טהרות מסיימים בדברי שבח כדי לסיים בדבר טוב. ע"ש. וכ"כ בהון עשיר על מסכת עוקצין (סוף פרק ג) ע"ש. וכ"כ המהרש"א בסיום מסכת סוכה שהגמרא שם סיימה בדבר שאינו קשור לענין כדי לסיים המסכת בדבר טוב. וכיו"ב כתב המהרש"א על דברי רש"י בסוף מסכת בבא קמא (קיט:) שהוסיף את המילה טוב, כדי לסיים בדבר טוב, וכ"כ הבן יהוידע בסוף מסכת ברכות. ע"ש.

וכן ראיתי בשו"ת רב פעלים (חלק ד סימן מב) שנשאל על מה שכתוב בסוף ספר במדבר "ולא יבאו לראות כבלע את הקודש ומתו" וקשה והלא אין מסיימין הסדר בדבר רע וכמ"ש בש"ע א"ח (סי' קל"ח) יורנו המו"ץ ושכמ"ה. והשיב למה אתה שואל על זה והלא יש עוד בזה בפרשת לך לך דמסיים "וימת תרח בחרן" וכן בס' ויקרא "ולאיש אשר ישכב עם טמאה" ועוד ועוד. אך נראה ליישב הענין כיון דאחר סיום הפרשה מברך העולה ברכת התורה שהיא תקנת חז"ל אנשי כנה"ג והיא חיוב על אדם לא חשיב סיום אלא ברכת התורה הוא הסיום ואפי' שהחזן קורא והעולה מברך כיון דצריך להטות אזניו אל הברכה ולענות אמן והשומע דינו כקורא.

מיהו הלומד שנים מקרא שאינו מברך אחר קריאתו, כשיגיע לא יסיים ומתו וישתוק אלא יאמר פסוק א' מפרשה שניה שאחריה או פסוק א' ממה שקרא וג"כ יאמר אותו שנים מקרא ואחד תרגום וכן יזהר בהפטרות כמו הפטרה דפרשת טהרות המסיימת וירמסוהו וימות דג"כ יאמר בסיום פסוק מפסוקי ההפטרה שקרא וכבר בעבור זה נהגו המדפיסים להדפיס ההפטרה המסיימת כל הארץ חרם להדפיס פעם שנית פסוק הנה אנוכי שולח לכם את אליה הנביא האמור קודם וכופלין אותו עוד לסיים בטוב. עכ"ד. וע"ע בשו"ת תורה לשמה (סי' תמה) שהביא ראיה שצריך לפתוח בכי טוב ולסיים בכי טוב. וכן מש"כ שם (סי' שעו). ובספרו עה"ת עוד יוסף חי (פר' בא) על הפסוק, יהי כן ה' עמכם. וע"ע בפירוש רע"ב בסוף מו"ק. ובשערי אמונה (פ"ח מ"ט בד"ה הגר"א) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' לב וח"ז סי' כ). ומטעם זה שצריך לסיים בדבר טוב נוהגים לסיים ההפטרה בפסוק "גואלנו ה' וכו' הוא כדי לסיים בדבר טוב שהרי הרבה נביאים מסיימים בדבר טוב

וכ"כ להתריע ע"ז בספר פסקי תשובות (סימן קלח) וז"ל: ונכון לדעת, כי קפידא זו הוא לאו דווקא בקריאת התורה, אלא הוא הדין כשקורא לעצמו פסוקי תנ"ך או בלימוד תורה שבע"פ

סכין בשרי - החותך בסכין בשרי בן יומו, דבר חריף כגון צנון, שום, בצל, וכן פירות חמוצים מאוד כגון לימון, וכן מאכלים מלוחים מאוד כגון דג מלוח, אסור לאכול את המאכל החריף עם חלב, וכגון שרוצה לקחת את הבצל ולהשימו על גבי הפיצה וכד'. והטעם, כיון שהחריפות ודוחק הסכין גורמים להוציא את הטעם הבשרי הבלוע בסכין, ודין הבצל כבלוע בטעם הראשון ממש. אבל אם חתך הבצל בסכין בשרי שאינו בן יומו, והסכין היה נקי, לספרדים מעיקר הדין מותר לאכלם בחלב, אולם לבני אשכנז

יש תמיד לסיים בענין טוב, וה"ה בשיחת חולין יקפידו על כך.

והביא שם בשם קיצור של"ה מס' שבועות מביא מעשה נורא בשם סידור מהרי"ק שקרא בספר וסיים בפסוק "ושעירים ירקדו שם" והלך לישן ולמחרת מצא כעין איש מאוים ונורא מאד כגחלי אש שישב במקומו ובידו הספר שקרא בו ואמר לו אתה נבל רע, שלא כדין עשית, שסיימת בפסוק זה דאני מוכן להזיק בכל עת שהמלמדים והסופרים מסיימים בדבר רע, אבל אשא פניך בפעם הזאת כי שמעתי עליך טובות בפמליא של מעלה וכו', ומסיים המהרי"ק ומצוה לפרסם זה למלמדים וסופרים (תלמידי חכמים). ע"ש.

ופוק חזי מש"כ בספר אורחות חיים ספיקנא (סי' רטו סק"ג) וכה"ח בשם מאורי אור שאם אוחז בתפלתו או לימודו באיזה דבר רע פטור מלענות אמן על ברכה או קדיש וכו' ששומע שלא יתפרש כעונה אמן על הדבר שקרא עכשיו. ע"ש.

וראה בדרשות החתם סופר במבוא הספר מש"כ הגרי"נ שטרן זצ"ל שדרכו של החת"ס זצ"ל היה לסיים בדבר טוב וברוב דרשות של החת"ס תמצא לסיים בטוב או לסיים בדבר טוב [ולרוב מעין הפתיחה]. ע"ש. וע"ע בשו"ת תורה לשמה (סי תמה) שאחר שהביא אסיפת מניית י"ד עתים לטובה וי"ד להיפך ומתחיל בטוב ומסיים בטוב על אף שהוא שלא כסדר כדי להתחיל ולסיים בדבר טוב. ע"ש. וע"ע בשו"ת חיי הלוי (ח"ב או"ח סי' כח). **ובשו"ת** פאר אהרן (סימן יד ד"ה נב), **ובספר** ברית שלום (מגילות מגילת איכה ד"ה כדי לסיים).

וכן בסיום מסכת צריך המסיים לסיים בדבר טוב וכמו שכתב לעורר בספר מנחת ערב (עמ' קנא) שישתדל לסיים את הסיום מסכת בדבר טוב ואם הענין מסתיים בדבר רע יחזור על הענין הקודם כדי שיסיים בדבר טוב. ע"ש.

ועיין בתשובות הגר"ח (עמ' כו) שנשאל על מה שכתוב בסוף וזאת הברכה "לעיני כל ישראל" ופרש"י דקאי על שבירת הלוחות, וצ"ב שהרי אין מסיימין בדבר לא טוב. והשיב: שזה היה לטובת ישראל.

גם בסכין שאינו בן יומו אין לאוכלו בחלב, ומ"מ גם לבני ספרד ראוי ונכון להדיח במים את מקום החתך לפני שאוכלו בחלב. אכן כל זה הוא דוקא כשחתך עם הסכין בשר רותח בכלי ראשון, אך בכלי שני אינה נהפכת לסכין בשרית. וה"ה סכין חלבי בן יומו כגון שחתך טוסט או פיצה שהוא כלי ראשון, ואח"כ רוצה לחתוך בצל לצורך תבשיל בשרי אסור. ולכן יש נוהגים לייחד סכין בשביל חיתוך דברים חריפים וחמוצים ומלוחים הנ"ל, ועושים איזה סימן על אותו סכין, ובאותו סכין לא משתמשים כלל לבשר וכד'. [קלה]

סעודת שבת - הבוצע מככרות הלחם משנה בסעודות שבת מצוה להקפיד לבצוע לכל אחד מן המסובין חתיכת לחם בשיעור כביצה ויותר להראות שחביב עליו המצוה ורוצה לאכול הרבה, ולא חתיכה קטנה כמנהג רבים שלא זהירים בכך. [קלו]

קלה) כ"כ השו"ע (יו"ד סי' צו ס"א וס"ב), ומ"מ מבואר שם שאם מוריד ממקום החיתוך כדי נטילת מקום [2 ס"מ], שפיר דמי להשתמש לגבינה בשאר הבצל, או שיטעם את הדבר החריף במקום החיתוך שאין בו טעם בשר ואז יהיה די בהדחת אותו המקום שנגע בו הסכין. ע"ש.

ומה שכתבנו שכ"ז דוקא בסכין בן יומו כן סתם השו"ע (שם) בדעה ראשונה והביא שי"א דה"ה לאינו בן יומו. וקי"ל סתם ויש הלכה כסתם, וכן סתם השו"ע בכמה דוכתי (בסי' צו ס"ג ובסי' קג ס"ו ובסי' קיד ס"ח) ולא הזכיר את הי"א. אולם הרמ"א פסק (סי' צו ס"ג) כמו הי"א שה"ה אינו בן יומו.

ומש"כ שגם כשאינו בן יומו מ"מ ראוי ונכון להדיח במים את מקום החתך לפני שאוכלו בחלב, עיין זבחי צדק (שם אות ח) וכה"ח (שם אות י) דכתבו כן דכיון שאין טורח והפסד ראוי להדיח.

קלו) כן איתא במסכת ברכות (לט:), וכן פסק בשו"ע (סי' רעד ס"ב): מצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה. ע"כ. וכבר כתב השו"ע (סי' רצא ס"א) שלכתחילה צריך לאכול כביצה אפילו בסעודת שלישית, ובמ"ב כתב שכביצה לאו דוקא אלא מעט יותר. וא"כ הבוצע צריך לבצוע שיעור זה. ובטעם הדבר כתב רש"י בפסחים (קיז: ד"ה בצע) משום שבביצעה גדולה נראה כמחבב סעודת שבת להתחזק לאכול הרבה. ובכלבו (סי' כד) כתב שהטעם

ספר תורה - כשמגביהין את הס"ת להראותו לציבור צריכים להקפיד "להשתחוות"

הוא משום דדריש שתהא הבציעה פי שנים משאר ימות החול כמו לחם משנה וכדאיתא במדרש (מדרש תהילים מזמור צב) כל מילי דשבת כפול. ע"ש.

ולבצוע פחות מכזית אפילו בחול אסור, וכמש"כ השו"ע (סימן קסז ס"א) שלא יבצע פרוסה קטנה, מפני שנראה כצר עין, וכתב המשנה ברורה (סק"ח) בשם הלבוש שחתיכה קטנה היינו קטנה מכזית. ע"ש.

ויש להסתפק אם רוצה מתחילה לבצוע לכל אחד חתיכה קטנה ואח"כ חותך לכל אחד חתיכה גדולה ועושה כן מחמת שלא רוצה להפסיק יותר מדאי בבציעה כדי שלא יהיה להם הפסק בשהייתו, האם מותר או לא. ונראה דאדרבה עדיף שיחתוך חתיכה גדולה ולא יחוש להפסק, דכיון דאמרו חכמים שאין לבצוע בחול פחות מכזית, וכן בשבת מצוה לבצוע כביצה משום כבוד השבת הוי הפסק לצורך הברכה ושפ"ד לעשות כן לכתחילה.

ועוד יש להסתפק אם אוחז בידו לחמניה או פיתה שאין בה מספיק כזיתות לכל המסובים, ואם ירצה לתת לכל המסובים כזית מהלחם משנה יצטרך לחתוך גם מהלחם השני שבלחם משנה ולתת להם ואולי גם יצטרך לקחת מעוד לחם משנה (שישים על השלחן קודם לכן לחמים שנים שנים), וממילא יותר נוח לחלק חתיכות קטנות ואח"כ לתת לכל אחד לחמניה או פיתה שלימה, ולא לתת להם חצאים חצאים, ואולי כה"ג שרי דלא נראה כצר עין, משום שסו"ס נותן להם לחם שלם, ורק כאשר יש לפניו חלה גדולה יפרוס כזית (או כביצה בשבת). ומסתבר שאפשר להקל בזה, אבל אם אפשר הדבר נכון להכין מלכתחילה כמה לחמי משנה על השלחן, ויכוין על כולם, ויחלק לכל אחד לחם שלם.

יתן קודם פת לאשתו

עוד דבר אעיר, דלאחר שבצע בעה"ב על הפת יתן מיד חתיכת פת לאשתו, וכמו שכתב הכה"ח (סי' רסב אות ב). ועיין בשו"ת שערי צדק (סי' מב) שהביא בשם הרב חיים פלאג'י שאפילו נמצא גדול שמסיב על השולחן לא יתן לו קודם לאשתו, כדי שלא לעשות פירוד בין שתי היודי"ן כידוע ליודעי ח"ן, ולפי"ז כתב שה"ה שיקדים ליתן פת לאשתו קודם הוריו. ע"ש. ואם יש חשש פגיעה יתן לו ולאשתו יחד, וכמו שמסופר על הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שכאשר חמותו היתה מתגוררת בביתו, לאחר שבצע על הלחם בשבת, היה נותן לאשתו ולחמותו בבת אחת.

בשעה שרואים את הכתב ואומרים "וזאת התורה וכו'". ורבים אינם זהירים בזה.[קלז]

קלז) **כן** איתא במסכת סופרים (פי"ד הי"ד) שמצוה לכל האנשים והנשים לראות הכתב **ולכרוע** ולומר (דברים ד, מד) "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל". ע"כ. וכן פסק השו"ע (סי' קלד ס"ב), וז"ל: מראה פני כתיבת ספר תורה לעם העומדים לימינו ולשמאל ומחזירו לפניו ולאחריו, שמצוה על אנשים ונשים לראות הכתב **ולכרוע** ולומר "וזאת התורה" וגו' תורת ה' תמימה וגו'. ע"כ.

וכ"כ להזהיר בזה בשו"ת הר צבי (אורח חיים א סימן סד), וזת"ד: הנה בשו"ע (סימן קלד סעיף ב) **כתב המחבר**: שמצוה על כל אנשים ונשים לראות הכתב ולכרוע ולומר וכו'. ובאמת ראיתי הרבה אנשים שאינם נזהרים בזה ואינם כורעים, ולא ידעתי על מה הם סומכים, עד שראיתי בשלטי הגבורים על מסכת קידושין (פ"א דף יד ע"ב, דפוס וילנא אות א) שכתב על הא דאמרינן בקידושין (לג:) וחייבים לעמוד מפני הס"ת אם מפני לומדיה עומדים מפניה לא כ"ש: ונראה בעיני, שלא אמרו אלא לעמוד מפני התורה ולא להשתחוות לה, ולא נמצא בכל התורה שמשתחוין אפילו לארון הקדש, עכ"ל. ונראה שאין לזוז מפסק השו"ע, וכן כתוב בתפלת בריך שמיה שהיא מהזוהר הקדוש. עכ"ד.

ולענ"ד גם מה שרצה מתחילה ליישב המנהג ע"פ השלטי הגיבורים הנ"ל, נראה דליכא ראיה ולא מידי, דכל דבריו שאין צריך להשתחוות לס"ת היינו כשרואים ס"ת סגור מהלך, אבל שמגביהים הס"ת פתוח להראות הכתב לציבור ודאי שגם לפי השלטי גיבורים צריך לכרוע ולא יחלוק על מסכת סופרים דאיתא שם להדיא שצריך לכרוע. שו"ר שכ"כ לדחות בספר לעשות את השבת (ח"ג עמ' רפג). ומה"ט נמי יש לדחות מה שהביא בספר פסקי תשובות (סי' קלד הער' 28) דבסידור יעב"ץ כשכותב על כריעה זו מציין בסוגריים לעיין בשיירי כנסת הגדולה (יו"ד סי' רפב), ושם כתוב שלא ראה שנוהגין להשתחוות בעת הגבהת הס"ת. ע"כ. דבמחכ"ת אינו נכון, דכל דברי הכנסת הגדולה שם אמורים על דברי הטור שם שכתב שישחה לפני הס"ת בכובד ראש ובאימה וביראה ובפחד שהוא העד הנאמן על כל באי עולם, שנאמר (דברים לא כו) "והיה שם בך לעד" ויכבדנו לפי כחו. וע"ז קאמר דלא נהגו להשתחוות כשהס"ת סגור וכדברי השלטי גיבורים בשם ריא"ז דרק לעמוד לפניה צריך, אבל לעולם בשעת הגבהה צריך להשתחוות וכדברי מסכת סופרים הנ"ל. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ז סי' טז) שהביא סמוכין מן התלמוד והפוסקים למנהג זה שמשתחוים כנגד הס"ת. וכן בספר בירור הלכה (תליתאה סי' קלד ס"ב) הביא שכן מורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א שיש לכרוע קצת נגד

הס"ת דלא כמנהג רבים שאין נזהרין בזה. וע"ע בשו"ת אהלי יעקב (סי' נז) ובשו"ת דברי יציב (ח"א סימן עו) ובשו"ת ברכת חנוך (סי' ז).

באיזה אצבע יצביע

והנה מנהג רוב האשכנזים כיום להצביע בזרת שביד ימין, ואילו רבים מהספרדים נוהגים להושיט את אגודלם או האצבע מול הספר התורה ומנשקים את האגודל, ויש מהספרדים שנוהגים להראות בציצית ולנשקן אחר כך. והמעיין במקורות יראה שלמנהג האשכנזים לא מצאנו מקור קדמון להצביע דוקא בזרת, והיה מי שרצה למצוא לו מקור בספר ילקוט מעם לועז (פרשת כי תבוא כז, כו, ד"ה וכמה מנהגים) על הפסוק "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת" ושם הוסיף "ונהגו להצביע באצבע הזרת לעבר הכתב ולנשקה" [ולא כמו שכתב משמו בספר הלכות קריאת התורה (עמ' יד) שנוהגים להצביע באצבע].

וכבר העיר עליו בקובץ אסיפת חכמים (גליון י עמ' שעד) כי חלק זה לא התחבר על ידי המחבר הראשון (רבנו יעקב כולי מצפת ותורכיה שכתב את פירושו עד פרשת תרומה בלבד וחכמים אחרים המשיכו בעקבותיו עד ספר דברים) אלא על ידי אחד מבני דורנו הרב שמואל קרויזר ירושלמי ז"ל שהשלים את החיבור על דרך המחבר הקדמון. והוסיפו שם, יש מי שכתב רמז בכך שתיבת הזרת עם הכולל עולה בגימטריא תרי"ג. ועיין בשו"ת מקור נאמן (ח"א סי' תתקעו) שנשאל מה טעם הנוהגים בהגבהת ספר תורה להצביע באצבע זרת, והשיב שהוא ע"פ הפסוק בישעיה (מ, יב) "ושמים בזרת תיכן" לרמוז שאנו מאמינים בתורה מן השמים. ע"ש. אך ברור שכל זאת לא יצא מרמז גרידא.

אומנם למנהג הספרדים להצביע באצבע האגודל נמצא מקור קדום והוא בספר חיים למהר"ח פלאג'י זצ"ל (סי' ג אות ו) שכתב להביא סמך שנהגו להראות באצבע לס"ת מדברי המדרש, וכן כתב סמך למה שנהגו לאחוז בציצית שבטליתו ולנשק נגד הס"ת. [ודלא כמש"כ בספר פסקי תשובות (סי' קלד הער' 31) משמו שנוהגים להצביע באצבע הזרת]. והו"ד בספר דולה ומשקה (עמ' צה), ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ה סי' רטו). וכתב בדולה ומשקה שם שהגר"ח קנייבסקי שליט"א נוהג להראות באצבע, וכ"כ בתשובות הגר"ח (ח"ב עמ' תקצט) שיש לנהוג כדברי רבי חיים פלאג'י זצ"ל להצביע עם האצבע, ולא עם הזרת, ודלא כהאידנא שנוהגים כולם עם הזרת. ע"ש. [אבל הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והגרי"ש אלישיב זצ"ל לא נהגו להראות באצבע כלל. וכ"ה בספר איש על העדה (עמ' לז) על הגרי"ש אלישיב זצ"ל]. וכן משמע מספר חסידים (סי' תרצג) שיש להצביע באצבע, שכתב "ואדם שמראה באצבעו ד"ת יראה באצבע שאצל האגודל ימינו שבו כתב הקב"ה את התורה". ע"כ. וכ"ה מנהג זה בספר זר

התורה (להג"ר זונדל גרוסברג זצ"ל, הל' קרה"ת פ"ב ס"א) ובהגהות רביד הזהב שם (אות ח) כתב דיש להסמיך המנהג הזה עפמש"כ בתרגום יונתן בן עוזיאל עה"פ "זה אלי ואנוהו" דהוו מורין באצבעיהון, וע"ע בתענית (לא) סוטה (יא) ובמנחות (כט). וע"ע בספר מקרא בציון (מוצפי, עמ' צח והלאה) מה שכתב אודות אלו שנהגו לנשק את האצבע לאחר אצבעתם. ע"ש.

לאיזה צד המגביה צריך להתחיל להסתובב

וכתבו המאמר מרדכי (סי' קלד אות ב) והמקור חיים (סי' קלד) והמ"ב (סי' קלד ס"ט), שכשמגביה הספר תורה צריך להתחיל להסתובב לימינו וכמו שאמרו בגמרא ביומא (נח:) כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין.

לראות אותיות התורה

ובמ"ב (סקי"ב) כתב בשם המקובלים [שער הכוונות (דף מח ע"ד)] שטוב שיראה האותיות עד שיהיה יכול לקרותם, שעי"ז נמשך אור גדול. ובספר נגיד ומצוה (דף לב) כתב, שהאר"י ז"ל היה מסתכל היטב באותיות עד שהיה מכירם לקרותם וכו'. ע"ש. וע"ע בחסד לאלפים (סימן קלה). ע"ש. ובשלחן הטהור (סי' קמז סעי' ו) כתב "וצריך לרוץ ולעיין באותיות ויגיע לו הארה בנפשו". ובשערי אפרים (שער י סעי' יג) כתב שאם ממקומו הקבוע בביהכ"נ אין יכול לראות האותיות אלא צריך להתקרב הרבה לס"ת כדי לראות הכתב אל יעשה כן אלא למי שמוחזק למדקדק במעשיו, דאל"כ יש בזה משום מיחזי כיוהרא. וכתב הבא"ח (שנה ב פ' תולדות אות טז) בשם ספרים, שטוב שיסתכל בתיבה שאות ראשון שלה כמו אות ראשון שבשמו. וכ"כ בארחות חיים בשם ספר פדה את אברהם. וכ"ה בכה"ח (סקי"ג) ומסיים 'ושמעתי שזה מועיל להצלחה'. ומשום כך כתב בספר שערי אפרים (שער י סי"ד) שהמגביה לא יסתובב מהר אלא בנחת כך שהציבור יוכל להסתכל היטב בספר תורה.

ויעויין בשו"ת ויאמר מאיר (וועקנין ח"א סוף סי' ג) שכתב שעיקר מצות ההגבהה נעשית לטובתן של ישראל וכו', כי הסתכלות באותיות התורה יש בהם סגולה נפלאה לטהר ולזכך את חומר האדם ולהכניס בו קדושה וטהרה כי המאור שבה מחזירו למוטב וכו'. ע"ש. וע"ע בספר צרור החיים (מערכת ש אות קסט) שכתב בשם הרה"ק רבי שמשון מאוסטרופאלע הי"ד בזה"ל: קבלה ממנו ז"ל אשר בשלשה זמנים הללו מסוגל מאד שיקובל בקשתו, היינו בעת פתיחת הארון ובעת הגבהת הס"ת ובעת נשיאת כפים. וע"ע בספר ראשית חכמה (סוף שער הקדושה אות מב) ובדברי מהרש"ו בסידורו חמדת ישראל (דף פט ע"א) ובספר שתי הכהן (עה"ת פרשת במדבר ד י) ובספר אדיר במרום (רבינוביץ, עמ' קכא בהערה).

ואגב אעיר שמסתימת הפוסקים וכ"נ בשערי אפרים (שער י אות יג סי"ד)

נראה שא"צ שיהיה הס"ת פתוח בשעת ההגבהה במקום הקריאה דווקא. אמנם יעויין בשולחן הטהור (שם סי' קלד ס"ב סי' קמז ס"ו) שכתב שמצווה גדולה לראות האותיות שקראו אותם ובדיעבד לא מטריחים את הציבור. וע"ע בספר ארבעה ספרים נפתחים (דבליצקי, עמ' כב) דפשיט"ל דבעינן להראות דוקא במקום הקריאה. ע"ש.

קירוב הס"ת לקהל

עוד רגע אדבר שיש להעיר אודות מה שישנם שכאשר מוליכים את ספר התורה מההיכל לתיבה, מקרבים את הס"ת לקהל כדי שינשקוהו, דיש להיזהר שלא לעשות כן מפני שיש בכך ביזיון לתורה. וכ"כ להתריע בזה בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ב סי' מ אות א), וכתב, שזה גנאי גדול וביזיון גדול לתורתינו הקדושה, והוא דומה לחילול ה', כי איך ימלא לבו של בשר ודם שלא להטריח את עצמו לילך לספר תורה כדי לנשקו, וממתין שיביאו את הס"ת אליו. ע"ש. ומ"מ מסתבר שאם יש יהודי מבוגר שקשה לו להביא עצמו לנשק הס"ת שפיר דמי לקרב אצלו הס"ת משום שניכר שמוליך אליו הס"ת כיון שאינו יכול ולא הוי גנאי. וע"ע בספר מנהגי החזו"א זצ"ל (פ"ה סעי' ז) שהביא שבעת שהיה מנשק הס"ת היה מצמיד היטב את הפרוכת לס"ת כדי שיורגש נישוק הס"ת ולא כהמון העם שעושים להפך ומקרבים את הפרוכת לפיהם וכך מנשקים.

וכיו"ב ראיתי בספר מבית ההוראה (סי"ט) שנשאל על מה שנוהגים שנותנים לילדים להניח הרימונים על הס"ת לחנכם לאהבת תורה, ולא פעם קורה שנושא הספר מתכופף מעט, כדי להקל לילדים להניח הרימונים, האם נכון לעשות כן דאין זה כבוד הס"ת כשמתכופף נושא הס"ת וכבר כתב השו"ע (יור"ד סי' רפב) שיש לנהוג כבוד בס"ת, והשיב, דידוע שנהגו ברוב קהילות ישראל לעטר את הס"ת ברימוני כסף ונהגו למכור מצוה זו, והדברים מבוססים בזהר הקדוש וכן בדברי מהרח"ו בשם האר"י ז"ל (עץ חיים שי' פג') ובספר פרי עץ חיים (שער קריאת ס"ת) האריך בסוד הדבר, וכפי שכתב בספר שיבת ציון (ח"ב עמ' קלא), והוסיף שאביו המקובל רבי סלמן מוצפי זצ"ל היה אומר, שהנחת הרימונים על ידי הילדים תועיל להם להחכים בתורה ויראת ה' טהורה, ויזכו לאריכות ימים ויהיו שמורים מכל צרה ונזק, והוסיף שה"ה לגדולים, אלא שנהגו ליתנם לקטנים משום שא"א עדיין להעלותם לתורה. ומצינו כמה דוגמאות להתנהגות עם הס"ת שנראה כביכול שאינו דרך כבוד ובכל זאת מותר מכיון שזהו כבודו, וכגון מה שנהגו להוציא הס"ת מבית הכנסת לרחובה של עיר לקראת הכנסת ס"ת חדש שאף שכתב מרן החיד"א בספרו ברכ"י (סי' קלה הי"ג) שמיחו חכמים בהוצאת ס"ת לקראת ס"ת חדש, מ"מ סיים שמהר"י אבוהב היקל

בכיו"ב, ואף שכה"ח (סי' קלה אות עז) לאחר שהביא דברי הברכ"י כתב שמזוה"ק מבואר שיש לאסור, עיין בחזו"ע (שבת ח"ב עמ' שיד) שכתב שבודאי לא נעלם מעיני קודשו של מרן החיד"א וסיעתו דברי הזוה"ק אלא שפירשו דמיירי בתענית ציבור, ושכן כתבו להתיר המכתם לדוד ומהר"ח פלאג'י בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' כא) ועיקרי הד"ט (ח"ח סי כח) ופחד יצחק (מערכת ס"ת) ועוד. ע"ש. וע"ע בחזו"ע (סוכות עמ' תס). ובשו"ת יבי"א (ח"ז סי' טז) הביא בשם שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' רנה) שנהגו להקיף את כל בית הכנסת כדי להראות הכתב כיון שיש מעלה בראיית האותיות, ודלא כמש"כ בשו"ת ציץ"א (חי"ב סי' מ) שכתב שאין להקיף היקף גדול מאוד כדי להתקרב לקהל, אלא ילך בדרך הילוכו הרגיל שאין בזה משום כבוד הס"ת.

אם כן ה"ה גם בהנחת רימונים שיש בזה מעלה גדולה שאין בזה איסור כשמנמיך את הס"ת לשם הנחת הרימונים, כי זה כבוד הס"ת, ואין לומר שהקטן יניחו בס"ת בהיכל, דבספר שיבת ציון (ח"ב עמ' קלג) כתב בשם אביו המקובל ר' סלמן מוצפי זצ"ל שאין להניח הרימונים כשהספרים בארון קודש, אלא רק לאחר הוצאתם מן ההיכל. ע"ש. ומ"מ אם אפשר בנקל ראוי למוליך ס"ת לא להנמיך הספר, אלא ירימו הילד כדי להניח את הרימונים, וכן יכול להניחו אח"כ כשזה על הבימה.

ומה שיש נוהגים ליגע ביד בס"ת ולנשקו, כתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער שמיני פ"ח) שזה מנהג בורות, ויש לנשק הס"ת בפה. וכן הכה"ח (סי' קמט סק"ז) כתב בשם שער הכוונות שכן נהג האר"י ז"ל, שיש לנשק הס"ת ולומר "ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין". וכ"כ בספר אור צדיקים (אות סט) והוסיף עוד שיחבק הס"ת בשתי זרועותיו ע"ש., ובספר שערי אפרים (שער י' סעי' ד') וסידור יעב"ץ ועוד סידורים. אולם בקיצור של"ה הו"ד בשערי אפרים (שם) בפתחי שערים, כתב דשפ"ד כיון שעושה כן לכבודת הספר תורה שמראה כאילו ע"י הנגיעה בספר, נדבק בידו רושם הקדושה ולכן מסיק השערי אפרים שם שאם אינו יכול לנשק בפה ינשקנה ביד. וע"ע בברכ"י (יו"ד סי' רפ"ה סק"ד) ובן איש חי (וירא אות ר"א) לענין מזוזה, והה"נ לענין ס"ת. ובשו"ת מבשרת ציון (ח"א יור"ד סי' טז).

ודע דנישוק הס"ת הוא סגולה לרפואה ואריכות ימים, וכמו שהביא באגרות קודש (כרך ו עמ' עג) בשם האדמו"ר הריי"צ מליובאוויטש זצ"ל. וע"ע בנטעי גבריאל (עניני כתיבת והכנסת ס"ת פי"ט ס"י והערה יז). ויעויין עוד בספר שיבת ציון (מוצפי, שבת ח"ב עמ' קל הערה ט).

אחוריו כלפי הס"ת

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, משכ"כ לעורר בספר מנחת ראובן (ח"א עמ' שנד): ורע עלי המעשה שנוהגים רבים מבתי כנסת האשכנזים שאחר

קריאת התורה מגביה אחד מהקהל הס"ת ומושיבין לו כסא, או שכבר מונח שם כסא מיוחד למגביה שישב עליו אחר ההגבהה, והוא נשאר שם עד אחר ההפטרה עם הס"ת בידו, ועומד המפטיר ואחוריו כלפי הס"ת [והגובה שיש מהריצפה עד ברכי רגליו שמניח עליהם הס"ת, אחר בדיקה הוא עד שישים סנימטר והוא פחות מגובה עשרה טפחים], וצריך לעורר על כך שהוא עוון פלילי וזלזול בס"ת כמו שכתב הרמב"ם (פ"י מס"ת ה"י) שלא יחזיר אחוריו לס"ת אלא א"כ היה גבוה עשרה טפחים. [וגם בעינן רוחב ד' טפחים וכמש"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"ו סימן ב' אלפים קס"ו). ובדעת קדושים (סי' רפב סק"ב) נסתפק בזה דאולי סגי אף בפחות מרוחב ד' טפחים כיון דלשבת הוי מקום פטור חולק רשות לעצמו, ונשאר בצ"ע]. וכ"פ השו"ע (יור"ד סי' רפב ס"א). ובודאי שעושין כן בשגגה גמורה, אלא שצריך לעורר על כך, ולכן או שיזיזו מקום הכסא לצד אחר, או שהבעל קורא יפנה לצד אחר, והראשון עדיף שאז גם לשגגה לא יגיעו וה' הטוב יכפר בעד. ע"ש. וע"ע בשו"ת יחו"ד (ח"ג סימן יט), ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סימן עח), ובשו"ת משפטי עוזיאל (כרך ג או"ח סימן כ).

הנחת דברי חול על הבימה

עוד יש לעורר, מה שמצוי שמניחים דבר חול על הבימה, כגון כובע, נייר טישו, לוח שנה, או שאר ספרים, דלכאורה משתמשים בתשמיש קדושה, ואסור. אכן יש לחלק בזה בין התיבות של בתי כנסת האשכנזים לבין התיבות של הספרדים, שהרי אצל הספרדים לעולם הס"ת הוא בתוך התיק ותמיד התיבה נחשבת רק לתשמיש דתשמיש, ולכך יש להקל להניח על התיבה את כל הדברים הנזכרים, כמבואר ברמ"א (סי' קנד ס"ג), משא"כ בבתי כנסיות של אשכנזים שבשעה שרוצים להגביה את הס"ת מורידים את הבתי עץ מתחתית הבימה ומניחים את הקלף של ספר התורה גופיה על התיבה ממש, בזה יש להחמיר ולא להניח שום דבר על התיבה, כי היא משמשת לפעמים לס"ת גופיה וכאמור, והוי התיבה תשמיש קדושה, ולא כמנהג העולם להקל להניח שם דברים. אא"כ נוהגים שם לפרוס מפה ע"ג התיבה בשעת קריאת התורה, ואחרי הקריאה במשך כל היום התיבה בלא מפה, דאז הוי התיבה תשמיש דתשמיש קדושה כתיבה של הספרדים, ושרי להניח עליה הדברים בשעה שאין את המפה. מיהו גם במקומות שמניחים המפה הנ"ל בשעת הקריאה וכן בתיבות של ספרדים מ"מ כל זה לגבי נייר טישו ולוח שנה או שאר ספרים שהם לצורך הקהל וכד', אבל כובעים וכוסות וכד' כבר כתב האור לציון (ח"ב פרק מה תשובה סב) שטוב לימנע מזה כיון שנראה זילותא בדבר. ע"ש. וכ"כ לעורר בשו"ת תהילת יצחק טופיק ח"ב (כת"י העומד לראות אור). ועיין במה שהבאנו להלן בסמוך (ד"ה עוד יש לדון) שיש מקום להקל בדבר שנהגו בו מחמת שלב בי"ד מתנה, אך נשארנו בזה בצ"ע. ע"ש.

להשתמש באצבע של ס"ת לתפילה וללימוד

וכאן המקום להביא מה שהסתפקתי אודות ידית של ס"ת (אצבע), כשלא תלויה על הס"ת, ורוצה להשתמש בה לתפילה וללימוד תורה וכד', האם אסור מצד דהוי תשמישי קדושה ומעלין בקודש ואין מורידין, או דלמא לא הוי תשמיש קדושה היות ומשמש את האדם להראות סדר הקריאה ולא את הס"ת. ושו"ר בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' סג אות ג) שנשאל בזה, והשיב, דאם בשום פעם לא תלו על הס"ת אין בידינו לאסור, כיון שנעשה רק להראות את הקריאה (ומשמש את האדם ולא את הס"ת), משא"כ אם עושים זאת מכסף וזה דרך כבוד כשאר כלי כסף של ס"ת, שהם תשמישי קדושה. גם המנהג שתולים נקרא לכבוד ונוי דהוי תשמישי קדושה, כמבואר במג"א (סי' קנד סקי"ד). ע"ש.

ואחר העיון נראה דיש להקל ע"פ מש"כ ביבי"א (ח"ח או"ח סי' יט) להקל להשים בהיכל דברי חול משום די"ל דהוי תשמיש דתשמיש וגם אם נימא דהוי תשמיש מאחר שהוא כבוד לס"ת מ"מ הוי גם לשמירה ובכה"ג מבואר ברמ"א (סי' קנד) שמותר, דלא אסור אלא אם עשוי רק לנוי, ע"ש. וא"כ ה"נ יש לומר בנידוננו לגבי אצבע, דאיכא כעין ס"ס, דשמא לא עשוי לנוי כלל (ומה שתולים אותו על הספר תורה, היינו כדי שלא יאבד), וגם אם עשוי הוא אף לנוי מ"מ י"ל כדברי הרמ"א שכל שעשוי גם לצורך אחר אין זה נחשב לתשמיש קדושה. ודו"ק.

צא ולמד ממה שכתב התרומת הדשן (פסקים סימן רכה), שאסור לעשות מהעצים שעליהם תולים את הפרוכת שלטים לסימן איזה ספר תורה להוציא, שכן לשלטים האלו אין מעמד של תשמיש קדושה, בניגוד לעצי הפרוכת. ע"ש. והביאו הרמ"א (או"ח סי' קנד ס"ו). ומה שכתב המשנ"ב (סקל"א) בשם המגן אברהם (שם סקי"א), שכאשר תולים את השלטים האלו לנוי על הספר תורה, הם חוזרים להפוך להיות תשמיש קדושה. ע"כ. ולפ"ז כך גם היד שמראים איתה בספר תורה, היות שתולים אותה בספר תורה, היא נחשבת תשמיש קדושה .ודבריו צ"ב, דאף שזה עשוי לנוי מ"מ הרי עשוי גם להראות את הקריאה, ובכה"ג אינו נחשב תשמיש קדושה, וכנ"ל. ושמא יש לומר דהמשנ"ב איירי שמניח האצבע רק לנוי ולא משתמש בו לסימני הקריאה. ודוחק.

וע"ע בשו"ת שיבת ציון לבנו של הנודע ביהודה (סימן ז): אמנם הטסין של כסף אף שג"כ הם לנוי לס"ת אפ"ה יש לצדד להקל עליהן ולומר שאינן בכלל תשמיש קדושה כמו שהביא הש"ך ביו"ד (סימן רנט ס"ק יא) בשם מהרי"ו, דהפחים שעל הס"ת אינן תשמישי קדושה כיון שלא נעשו אלא לסימנים בעלמא, שלא יטעו להוציא ס"ת שלא הוזמנו לקריאת חובת היום, גם הידות עיקרן הם להראות להקורא כדי שלא יטעה, ואף שהמג"א סימן קנ"ד סי"ד כתב שעכשיו נהגו לס"ת לנוי מ"מ

מלתא דפסיקתא היא כיון שאינו נראה מרחוק לא נאמר בהן שהן לנוי.

ועל כל פנים, אם האצבע אינה תלויה בספר התורה, אלא הולכת איתך, וק"ו אם היא אינה נראית יפה במיוחד, אין היא נחשבת כתשמיש קדושה (וכן כתב בפסקי תשובות, סימן קנד אות ג, הערה 16).

תפיסת הסידור ע"י קופסת התפילין

עוד יש לדון, בדבר מה שיש נוהגים, שבשביל שיעמוד הסידור ולא יסגר פותחים את קופסת הבית של התפילין וסוגרים אותו על המקום שבו אוחז בסידור כדי שלא יסגר הסידור, האם שרי לעשות כך או לא. דלכאורה יש לאסור משום מעלין בקודש ואין מורידין, שהרי הקופסא היא תשמיש קדושה (כמבואר בשעה"צ סי' קנד אות ז) וכשמשתמש בסידור לצרכו מוריד בקדושתה. אלא דלכאו' יש להתיר ע"פ דברי הרמ"א בסי' קנד (ס"ח) שבכמה דברים שנהגו להקל וא"א להזהר בהם אז אמרינן דלב ב"ד מתנה עליהם מעיקרא כדי שלא יבואו בנ"א לידי תקלה, ואע"ג דלא התנו כאילו התנו דמי, וכ"כ מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה (סו"ס ז"ך). אך נראה דזה אינו, דהא כבר הביאו שם הביה"ל והכה"ח (אות סט) שכל הקולא הוא דוקא בדבר שא"א להזהר בו, אבל כשאפשר להזהר אין לסמוך על קולא זו, והכא ודאי שאפשר להזהר, שהרי יכול לתפוס הסידור בידיו. אלא דהמעיין בתרומת הדשן בפנים יחזנה עיניו דיש מקום להקל כל היכא דקשה להיזהר. דהנה כתב בתרומת הדשן (סי' רעג), וז"ל: ואנן דלא זהירין בכל הני אפי' בלא התנאה, נראה ליישב בדוחק, משום דהאידנא כמעט אי אפשר ליזהר, לפי שיש לנו ספרי תורות רבות בבית הכנסת, שיש להן הרבה מעילים ומפות, גם יש לנו ספרים רבים - חומשים ומחזורים, בבית הכנסת, ומאריכין אנן בשבתות וימים טובים בבית הכנסת בזמירות ובפיוטים, מה שלא היה כן בימיהם, ולכך קשה מאד ליזהר שלא יניחו ספרים על התיבה או שלא יטלו מעילים ומפות לכסות בהן ספרים או גם שלא ישענו עצמם על התיבה וישבו על המעילים ומפות וכו', וכיון דהכי הוא, לב בית דין מתנה עליהם, כי היכי דלא ליתו בהו איניש לידי תקלה. עכ"ל. והנה בשלמא הא דכתב לגבי ספרים, ניחא, כדקאמר שיש להם הרבה ספרים, וכנראה אין להם עוד מקום לשים את הספרים הללו על אף הארונות שיש בביהכנ"ס וכד'. וכן מה שכתב לגבי השענות על התיבה צ"ל כדקאמר שהיו מאריכים בתפילה ובפיוטים וכד' והיו מתעייפים, והיו צריכים להשען על התיבה, והיה כנראה צורך גדול. וכן מה שכתב עוד לגבי ישיבה על המעילים והמפות צ"ל דמרוב המעילים והמפות הרבים שהיו שם, היו המפות מתפזרים וכד' ולא שייך להיות כל הזמן עם יד לדופק אם הוא יושב על מעילים ומפות או לא. אבל מה שכתב לגבי המעילים והמפות שמותר לכסות

בהם ספרים (כנראה בשעה שמשאירים הספר פתוח ויוצאים וכד') בגלל שיש להם הרבה כאלו מכל הספרי תורה הרבים שלהם, ק"ק דאטו זה נקרא אי אפשר ליזהר, וכי לא יכולים לקנות עוד כמה מפות כדי לכסות שאר ספרים (ודוחק דהבעיה היא כלכלית שהוציאו הרבה כסף על המעילים והמפות הרבים של הס"ת). ועל כרחך דכל שהרגילות וקשה קצת בלאו הכי, מקרי א"א להזהר. וצ"ע.

ושו"ר שנשאל בזה הגר"ח קנייבסקי (הו"ד בספר בנתיבות ההלכה חלק מז עמ' 699) והשיב "כמדומה שהמנהג להקל", ושמא כוונתו כמו הצד שהוכחנו מהתרומת הדשן הנז' שכל היכא שהרגילות בכך ונהגו בזה להקל סמכינן על לב בי"ד מתנה. אולם בשו"ת ברוך מבנים אשר (ח"ג עמ' קכא) כתב לצדד לאסור בזה. ע"ש. ובספר דעת נוטה (ח"ג עמ' ז תשובה יב), ג"כ הביא שנשאל בזה הגר"ח קנייבסקי שליט"א, ושם השיב: "אין ראוי". ובהערות שם כתבו: וביאר רבינו שליט"א, דאע"ג דעל פי דין שרי (כשאין תפילין בקופסאות) דהקופסאות הוו תשמיש קדושה והסידור יש בו קדושה, מ"מ יש מקום להסתפק כיון דהתפילין יותר קדושים מהסידור וא"כ נמצא שהקופסאות משמשות לקדושה יותר גדולה, משו"ה אין לומר ד"אסור", אלא אין ראוי. ובמקום אחר הוסיף לכאו' יש ליזהר אלא אם כן התנו, ועיין שונה הלכות (סי' קנד דין יח ודין ה). עכ"ד. ועוי"ל דאין לעשות כן לכתחילה משום דלפוסקים דסבירא להו דבאותיות דפוס לא הוי קדושה ולא בעי גניזה (עי' שו"ת יבי"א ח"ד יו"ד סי' כא, והלכה ברורה סי' מג בבירור הלכה סקי"ג), א"כ אין הסידור חשיב קדושה, וממילא יהיה אסור להשתמש בתשמיש קדושה לצורך הסידור שהוא פחות ממנו, ואע"ג דלא קי"ל הכי מ"מ לחומרא ודאי דניחוש לסברא זו. אלא שמצד דלב בי"ד מתנה עליהם יש מקום להקל וכנ"ל, וצ"ע.

ללוות הס"ת

עוד יש לתת את הדעת למש"כ הרמ"א (סי' קמט ס"א) כשמחזירים הספר תורה לארון הקודש, מצוה על כל מי שהספר תורה עובר לפניו שילווהו עד לפני הארון הקודש. וכתב המ"ב (שם סק"ז) דה"ה כשמוציאים הספר תורה מהארון הקודש מצוה על כל מי שהספר תורה עובר לפניו שילווהו עד הבימה.

להזהר לא להשמיט מילים

ולסיום אעיר עוד גרגיר קטן, והוא שכשמוציאים הס"ת ואומרים גדלו לה' אתי וכו' במנגינה הידועה של בני ספרד, רבים משמיטים מחוסר שימת לב את המילים והשתחוו להר קודשו, מחמת לחן הניגון, ובשלמא אם היה אתנח קודם הדילוג, אתי שפיר, דכבר כתבו האחרונים דאתנח חשיב

ספר תורה - אסור לצאת באמצע קריאת התורה גם אם לא מתפלל שם וכבר שמע את הקריאה. ומצוי הדבר, שפעמים שאדם נכנס לביהכנ"ס כדי לאסוף כסף וכדו' ורואה שהם באמצע קריאת התורה ויוצא באמצע הקריאה לשטיבל השני, וצריך להזהירם שאסור לעשות כן, וע"ז נאמר "ועוזבי ה' יכלו", אלא יצאו בין גברא לגברא.[קלח]

כסוף פסוק, אבל דא עקא שאין שם סוף פסוק, וקי"ל בברכות (יב:) דכל פסוקא שלא פסקיה משה רבינו לא פסקינן לה.

קלח) הנה כתב השו"ע (סי' קמו ס"א) אסור לצאת ולהניח ס"ת שהוא פתוח, אבל בין גברא לגברא שפיר דמי. וכתב הסמ"ג שכל ההיתר לצאת בין גברא לגברא הוא דווקא שכבר שמע קרה"ת או שדעתו לבא מיד, וגם זה אינו מותר כי אם כשהוא לצורך גדול. ע"ש. ומשמע דאף אם שמע קרה"ת אין לו שום היתר לצאת בתוך קריאת התורה אלא רק בין גברא לגברא.

וכ"כ המ"ב (שם סק"א) בשם האחרונים, שאפילו כששמע כבר קריאת התורה בעשרה אסור לו לצאת. ואפילו אם נכנס לבהכנ"ס באמצע קריאת התורה לחפש אדם וכד' אינו רשאי לצאת באמצע הקריאה וכמו שכתב מהר"ח פלאג'י בשו"ת סמיכה לחיים (סי' א) וכ"ה בשו"ת חקקי לב (סי' ו) ובספר רוח חיים (סי' קמו). וכ"כ מהר"י מקמרנא בשלחן הטהור (סק"ה). וכן הורה הגר"נ קרליץ זצ"ל (יד בקריאת התורה סי' לג ס"ד). ומש"כ הגרי"ש אלישיב זצ"ל בספר הערות (ברכות עמ' מג) שבשעת הדחק יש לסמוך על סברא זו שכיון שאינו יושב שם בדרך קבע, מותר לצאת. ע"ש. לכאורה קשה להקל נגד פשיטותם של רוב האחרונים. ואף שהפמ"ג (סי' קמו א"א סק"ב) כתב דיש להסתפק בזה אם בא לבהכנ"ס באמצע קרה"ת לחפש אדם אם מותר לו לצאת, וכתב שמדברי המג"א (סי' קלח א"א) משמע כה"ג גם לאסור. וצ"ע. ע"כ. מ"מ אין ספקו של הפמ"ג מוציא מידי ודאי של האחרונים הנ"ל, ובפרט דאיהו נמי כתב שמדברי המג"א משמע לאיסורא.

ומ"מ אם נצרך לנקביו, כתב הבאה"ל (סי' צב ס"ב) שאם הוא באופן שאינו עובר משום בל תשקצו אין צריך להפסיק, ולא יצא. וכ"ה בילקו"י (ח"ב עמ' שלח), ואם לא יוכל לשהות שרי לצאת אפילו באמצע, וכ"פ בשו"ת כסא שלמה (מאזוז סי' א, ב).

ואם גמר הקריאה ועדיין לא בירך ברכת אשר נתן הבאה"ל (ד"ה אבל) הביא

בזה מחלוקת אחרונים, דלפר"ח יכול לצאת, אולם בספר מטה יהודה חולק וס"ל שהברכה שייכא להקריאה וחשיבא כוותיה. ע"ש. וכ"פ הכה"ח (אות ד).

ודע שגם אם אינו יוצא באמצע הקריאה לבחוץ פעמים יכול ליחשב בכלל "ועוזבי ה' יכלו", וכמו שהביא הגאון הרב חפץ חיים (עשין ז בהערה), וז"ל: ועתה ראה כמה איסורים עובר (במי שמדבר בביהכ"נ): שביטל קריאת התורה, דאפילו אם יחסר ע"י זה אפילו פסוק אחד או תיבה אחת הוא עוון פלילי וגדול עוונו מנשוא, שאפילו מי שיוצא באמצע קריה"ת נאמר עליו "ועוזבי ה' יכלו", כדאמרינן בברכות (ח.), על אחת כמה וכמה בזה שעומד בביהכ"נ וחימוד של השיחה בטלה והלשון הרע שלו מעבירו מלשמוע דברי אלקים חיים וכו'. ע"ש.

אם מותר לצאת באמצע ההפטרה

ונסתפקתי אם אסור לצאת באמצע ההפטרה כקריאת התורה שנאמר עליהם "ועוזבי ה' יכלו" או מותר, שו"ר משכ"כ האפיקי מגינים (סי' קמו סק"ג) שמותר לצאת באמצע קריאת ההפטרה.

מערכת העי"ן

מערכת העי"ן

עושה שלום - בסוף השמונה עשרה או בסוף הקדיש ישנם שאומרים עושה שלום בעודם פוסעים השלוש פסיעות, ויש לעוררם שלא טוב עושים, אלא צריך קודם לפסוע השלוש פסיעות ורק אחר כך לומר עושה שלום.[קלט]

קלט) כן מבואר בשו"ע (סי' קכג ס"א) שאחר שפסע הג' פסיעות אומר עושה שלום. וכ"כ לעורר המ"ב (שם סק"ג): "ולא כאותם האומרים עושה שלום בעוד שפוסעים, שאין נכון לעשות כן, והוא הדין בעושה שלום של קדיש. ע"ש. ומקורו מהחיי"א (כלל ל' ס"ה) שכ' שהג' פסיעות בקדיש יש לעשותם כמו בסיום שמו"ע. וע"ע בספר כרע רבץ (עמ' תסב, תסז), ובספר מנהג ישראל תורה (סי' קכג אות ב).

לכרוע בעושה שלום כריעה גמורה

עוד יש לעורר המון העם, שבאמירת עושה שלום אין מספיק לכרוע כריעה מועטת אלא צריך לכרוע כמו שאר הכריעות שבשמונה עשרה ששיעור הכריעה הוא כדי שיתפקקו כל חוליותיו שבשדרה. וכמו שכתב המ"ב (סי' קכג סק"א). וע"ע בכף החיים (אות ג) ובבן איש חי (ש"ר בשלח סעיף כד). ומש"כ להעיר עליהם בשנות חיים (סי' ו אות כד) וכתב הרוקח (הובא בסידור תתקבל) שהפוסע שלא כהוגן נחשב לו כאילו לא התפלל. ועיין עוד ביסוד ושורש העבודה (שער חמישי פ"ה ד"ה ואחר, עמ' קס בנד"מ) שכתב כעי"ז, שלאחר שהביא את הא דתניא (יומא נג:) המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו, ואחר כך יתן שלום, ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל. ופירש"י, נח היה אילו לא התפלל כלל. ע"כ. כתב על זה, שאפילו מי שכן פוסע ג' פסיעות אלו אלא שפוסע אותם כמצות אנשים מלומדה בלא כוונה כלל אפי' ע"ד הפשט שהוא כעבד הנפטר מאדונו (רק רגליהם לו ילכו ילפתו אורחות דרכם על צד ההרגל), גם זה לא יחשב לו לעבודה כלל לצאת ידי חובתו, שמחוייב מדינא דגמרא והרי הוא כאילו לא התפלל כנזכר בגמ' הנ"ל ואוי לאותה בושה ואוי לאותה כלימה שביטל תפילות של כמה שנים שלא היו נחשבין לתפילות כלל אף אם התפלל התפילות בכוונה כראוי, ואוי ואבוי ענו לה על אותו כלימה, שהרי הוא כאילו לא התפלל כמה שנים כלל וכלל, ואכל ושתה על הדם וכו', ולא מלבד שהוא כלא התפלל וכאמור אלא גם נח היה לו אם לא התפלל כלל וענשו כפול וכו'. ע"ש.

גם איטר יד הופך פניו תחילה לשמאל

ודע שמש"כ השו"ע (שם) שכשאומר "עושה שלום במרומיו" יהפוך פניו לצד שמאל וכשאומר "הוא יעשה שלום עלינו" יהפוך פניו לצד ימין, וכשאומר "ועל כל ישראל ואמרו אמן" ישתחוה לפניו, כתב בקונטרס איש איטר מהגר"ח קניבסקי שליט"א (סעיף כד) שגם אם הוא איטר יעשה כן, שהרי טעם כריעת עושה שלום לשמאל קודם, הוא משום שבזה חולק כבוד לשכינה כי צד שמאל דהאדם הוא ימין השכינה העומדת כנגדו.

עושה שלום באלכסון כשעומדים מאחריו

והנה מצוי בבנ"א כשסיימו תפלתם ועומד אחד מאחוריהם שעדיין לא סיים, הולך ג' פסיעות לצד ולא בצורה ישרה לאחוריו, והוא ע"פ מש"כ הערוך השלחן (סי' קכג ס"ה) דשפיר יכול לעשות אלו הפסיעות, וסיים שכן הוא נוהג במקום שיש דחק מאחור. ע"ש. והביאו בשו"ת משנה הלכות (חלק טו סימן ל"ש), וכתב וז"ל: והסכים עמו הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל במכתב המובא בקובץ מבקשי תורה (סיון תשנג כרך ג קובץ טו סי' קסג אות ו). ועיין בספר כרע רבץ (פרק י) שכתב: "נכון מאד לסמוך על דין דערוה"ש ורבים נוהגים בזה כמותו בשעת הדחק". ובליקוטי חזו"א דינים והנהגות (פ"ד סל"א) אמר דהש"צ כשאין לו מקום יפסע מן הצד. ע"ש. וא"כ גדולי עולם ס"ל כמו הערוה"ש. אולם כבר כתב בשו"ת משנה הלכות (שם) דלא הקילו אלא במקום שאין להם מקום מאחור וכמבואר בדבריהם ז"ל, אך אם יש מתפלל מאחוריהם ועושה הפסיעות לצד לאו שפיר הוי, כיון דלכתחילה צריך לעשותם ישר, דלעולם כשנפטר מרבו צריך ללכת אחוריו פנים כנגד פנים כדי להראות יראה ודרך ארץ, ואם מתרחק מן הצד אפשר שחיסר ביראת הכבוד. וכ"כ בספר מנחת ראובן (סי' קד עמ' שכו) והוכיח כן מהמעשה של רב ור' ירמיה וכן מהמעשה שהביא הב"י מהירושלמי שהמתין שם, ואם איתא דשפיר לעשות הפסיעות כך בצורה עקומה למה לא עשו כן, ודוחק לומר שלא היה להם מקום בצד לעשות הפסיעות, ועוד דמרן לא כתב פתרון זה לכן יש להחמיר בזה אלא א"כ אותו המתפלל מאריך מאוד בתפלתו והלה צריך לילך לדרכו או להמשיך להתפלל תחנון עם הצבור יעקם פסיעותיו, וכ"ש אם מכסה המתפלל פניו או עוצם עיניו שרשאי להקל בשעת הצורך. ע"ש. [ומש"כ ברוצה להמשיך לומר תחנונים לא ידעתי אמאי משום כך מוכרח לפסוע הרי יכול לומר בעודו ממתין לו].

ואם גם לצדדיו לא יוכל לפסוע כהוגן, יסמוך על שיטת הב"ח (ד"ה ובמקום) עפ"י הרשב"א ויעשה ג' פסיעות קטנות אפילו הינם פחות מעקב בצד גודל, וכדמסיק במשנ"ב (סקי"ד) דיש מקילין כהב"ח בשעת הדחק, וכ"ה במקור חיים לחו"י, ובבן איש חי (בשלח אות כד), ובכה"ח (סקכ"ה) היכא דא"א

עושי מצוה - צריך לעמוד מפני כל אדם העושה מצוה, ולכן צריך לעמוד בשעת חופת חתן וכלה, וכן גבאי צדקה הגובים כסף לענים צריך לעמוד להם, וכן הרואה שחבירו עושה לו חסד וכגון שמכין לו כוס תה וכל כיו"ב צריך לעמוד לו.[קמ]

בענין אחר, ועדיף כך משיעשה רק פסיעה אחת שלימה, כי בפחות מג' פסיעות לכולי עלמא לא עשה כלום. ולכתחילה צריך האדם להשגיח קודם שיתפלל ולראות אם יש לאחריו שיעור לעשות אח"כ ג"פ כהלכתן. ועיין בפס"ת (סי' קכג הערה 13) שכתב דגם בזה שמקלין היינו שעומדים צפופים ואי אפשר לבקשם לפנות מקום מחמת הלחץ או כבודם, אבל כשעומד אדם מאחוריו בתפילה כתב הבה"ט (סק"ט) דיש לו להמתין עד שיגמור תפילתו ומשמע מסדר דבריו דלא יסמוך לעשות ג' פסיעות קטנות ובתואנה שבכך לא יכנס לד' אמותיו, דהא המג"א (סק"י) דחה לחלוטין שיטת הב"ח, וכאמור בשעה"צ (סקט"ו) דהמאמ"ר והגר"ז קיימא בשיטתיה דהמג"א.

כשפוסע לצדדיו היכן כורע תחילה

ונסתפקתי כאשר עושה הפסיעות לצדדיו בשעת הדחק, כשאומר עושה שלום וצריך לכרוע לצד שמאל דהוי לימין השכינה, אם פוסע לשמאל צדדיו ואמרינן דכביכול השכינה השתא כנגדו בצדדיו כיון שהלך לצד הולכת עמו או דלמא שהיא עומדת כנגדו איך שעמד במשך התפלה ואה"נ גם כאשר פוסע לצד צריך שהפסיעות יהיו בצורה ישרה איך שעמד בתפלה. ודו"ק. ומסתימת דברי הערוך השולחן יותר משמע כצד ראשון. ושו"ר בסידור תהילת יצחק (דיני עושה שלום אות א, בנד"מ עמ' 170) שכתב דכיון שבעינן שישתחוה שמאלו לימינו של הקב"ה וכו' לכן לא יפסע לגמרי לרוחב אלא יעשה רק צידוד מעט או שיפסע בצורת האות ל' דהיינו שיפנה לרוחב ושוב לאורך.

קמ) הנה איתא במסכת קידושין (לג.), אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם, ופריך ולא, והתנן כל בעלי אומניות עומדים מפניהם [למביאים הביכורים] ושואלים בשלומם ואומרים להם אחינו וכו' בואכם לשלום, ומשני אמר רבי יוחנן מפניהם עומדים, מפני ת"ח אין עומדים. אמר רבי יוסי בר אבין בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדים ומפני ת"ח אין עומדים. ודילמא שאני התם דאם כן אתה מכשילן לעתיד לבוא. עכ"ל. א"כ חזינן דעומדין למביאין

הביכורים אפי' בשעת מלאכה, ואף דדחי דא"כ מכשילן לעתיד לבא, דחי רק שבשעת מלאכה זה שונה שצריך לעמוד רק משום כך, אבל שלא בשעת מלאכה ודאי שצריך לעמוד. ולאו דווקא למצות ביכורים, אלא לפני כל מצוה וכמבואר בספר חסידים (סימן תק"ף), וז"ל: אפילו עמי הארץ נושאים את המת או עוסקים במצוות יש לעמוד כנגדן, שהרי נגד מביאי ביכורים עומדים, ולכך אם עם הארץ עוסק במצוה יעמדו כנגדו. עכ"ל.

וכן כתב במחזור ויטרי (בסדר המילה ח"ב סימן תקה), וז"ל: ונושאים אותו וכו' ועומדים הציבור מפניו כשנכנס הילד. עכ"ל. וכ"כ בכללי המילה לרבי יעקב הגוזר (בפרק דין מהדרין את המילה, בסופו). ובספר התשב"ץ (סימן תקלח) העתיק להלכה דברי רבי יוסי ב"ר בון מהירושלמי, ולא הזכיר מדחיית הגמרא כלל, ולא שום דעה החולקת. ושם (בסוף סימן תקל"ט) סיים וז"ל: מכאן נראה שחייב אדם לעמוד מפני עושי מצוה. עכ"ל.

גם בשלטי גיבורים (על המרדכי במסכת שבת סימן תכב) הביא ראיה לשיטת הר"מ מרוטנבורג שהיה עומד בשעת קריאת התורה ובשעה שמלים את התינוק מהירושלמי דביכורים דאמר רבי יוסי וכו', וסיים מכאן ראיה שאדם חייב לעמוד לפני עושי מצוות. עכ"ל.

וכן הפתחי תשובה (יו"ד סימן רנו סק"א) הביא בשם היד אליהו (סימן נד) שצריך לעמוד מפני הגובה צדקה בשעה שהולך וגובה מאיש לאיש כמו מפני כל עושי מצוה, (עיין באר היטב סימן שסא סק"ג), וכן ראינו להט"ז (ביו"ד סימן שס"א ס"ק ב') שפסק כנ"ל, וז"ל: נראה לי ללמוד [מהסוגיא דביכורים] דבכל דבר מצוה שאדם הולך ומתעסק בה, יש לעמוד לפניו. וכן פסק בספר בן איש חי (ש"ב פרשת כי תצא אות יט), וז"ל: ונכון לעמוד בפני גבאי צדקה בשעה שגובין, וכן בפני כל עושי מצוה בשעה שעושין וכו'. עכ"ל. וכן פסק בספר שיח יצחק אלפייא (ח"א דף כח ע"א).

וע"ע בשו"ת וישב הים (חלק ב סימן טו) שהאריך בנד"ד והסיק דמסתימות דברי הפוסקים נראה דקי"ל להלכה כרבי יוסי ב"ר אבין דחביבה מצוה בשעתה, ושישנו חיוב לקום בפני כל עושי מצוה, אפילו במצוה דיחיד, ואפילו בעת הכנת המצוה טרם עת קיומה בפועל. ומן הסתם נראה דהוא אפילו במצוה שהיא תדירית, כי לא ראינו שחילקו בזה בין המצוות כלל. ובספר הידור פנים (סי' כו) הביא על הגאון מטשיבין שהיה עומד לפני הכהנים שהיו עוברים בפניו לפני שעולים לדוכן דצריך לעמוד בפני עושי מצוה. ע"ש.

לתת הצדקה בעמידה

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, מה שכתב הכה"ח (סי' נא אות מד) שע"פ הסוד יש לתת תמיד את הצדקה בעמידה. וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סו"ס לב).

עירובי תבשילין - עירוב תבשילין שמניח כאשר שני ימים טובים סמוכים לשבת אינו מתיר לבשל ולאפות אלא ביום טוב הסמוך לשבת ממש כלומר ביום ששי ואינו מתיר לבשל ביו"ט שחל ביום חמישי לצורך שבת, ויש לעורר על כך הן בביתו והן בציבור לפי שהטעות מצויה בדבר זה, ובא"י הדבר מצוי כאשר חל ר"ה ביום חמישי ושישי.[קמא]

לעמוד לפני בעל מעשים

ודע שגם לפני בעל מעשים שהוא טוב עין בצדקה ובצרכי ציבור ובמידות טובות אף על פי שאינו מופלג בחכמה, חייב אדם לנהוג בו כבוד ולעמוד מפניו וכמש"כ בתשובות הגאונים (מוסאפיה סימן ב). וכ"פ בהליכות עולם (חלק ח, כי תצא, הערה ט, סוד"ה וראיתי).

קמא) כן מבואר בשו"ע (סי' תקכז סי"ג): אף על פי שהניח עירוב אינו יכול לבשל מי"ט ראשון לשבת. ע"כ. ובא"י דין זה שייך רק לגבי ר"ה שנוהג יומיים. וכ"כ לעורר בספר הלכה פסוקה (הל' יו"ט סי' תקכז עמ' קיג). וכן עורר בספר פסקי תשובות (סימן תקכז הערה 45): "ויש לזכור ולהזהיר לנשים את המפורש בשו"ע (סי"ג) באם יום טוב חל ביום ה' ויום ו' אין העירוב מתיר לבשל לשבת אלא ביום ו', אבל אסור לבשל לצורך שבת ביום ה' שהוא יום טוב ראשון".

ואפילו אם יודע שלא יוכל לבשל ביו"ט שני לשבת מחמת אונס, אסור לו לבשל ביו"ט ראשון לשבת, וכמש"כ מרן החיד"א בספרו מחזיק ברכה (סימן תקכז סק"ד) אחר שהביא מה שצידד המ"א (סי' תקכז סקי"ג) שאם לא יוכלו לאפות ביום השני של יום טוב מחמת אונס יש להתיר לטעם הרא"ש ובלבד שיהיה דעתו לכך בשעת העירוב, אבל לטעמו של בעל העיטור ששבות רחוקה לא התירו אסור באופן כזה, ונשאר בצ"ע. ע"ש. וכן הביא את דברי שו"ת הרדב"ז (סי' תקצד) שמיקל, והעיר עליהם שרוב ככל רבותינו הראשונים כתבו רק הטעם דשבות קרובה התירה אבל רחוקה לא התירו, והיינו שכך הייתה התקנה מעיקרא להתיר שבות קרובה דוקא ושלא להתיר לבשל מיו"ט ראשון לשבת, ולא פלוג רבנן, שאפילו אם יהיה אונס שלא יוכל לאפות ולבשל ביו"ט שני אע"פ כן לא התירו לאפות ולבשל ביום טוב ראשון אפילו על ידי עירוב, ואילו זכר המגן אברהם דברי כל הפוסקים הנ"ל היה פוסק בבירור לאסור. ע"כ. וכ"כ בש"ע הרב (סימן תקכז סכ"ג) שמכיון שרבו הפוסקים שסוברים

עלונים - מצוה להודיע למדפיסים עלונים, שיפסיקו להדפיס בעלונים שלהם פירסומות של משא ומתן, משום שמכשילים את הרבים שלא יודעים שאסור לקרוא במודעות של מסחר אפילו בעיון בלא קריאה בפה ואף אם יודעים שאסור פעמים שקוראים המודעות ללא שימת לב וכהרף העין.[קמב]

כדברי בעל העיטור ושכן איתא בירושלמי לכן יש לאסור בכל אופן. ע"ש. וכ"כ המשנה ברורה (סי' תקכז סקמ"א). ע"ש.

ואם עברה או שגגה ובישלה מיו"ט ראשון לשבת נחלקו האחרונים אם התבשילים מותרים, דלדעת מהרש"ל ביש"ש (ביצה פ"ב סי' א) אסורים התבשילים בהנאה, אולם הט"ז (סי' תקכז סקי"ב) חלק על דבריו באריכות וכתב שמותרים התבשילים לאכילה בשבת. וכן הסכים המ"ב (סקמ"ב ובשעה"צ ס"ק סא). וכ"פ הכה"ח (סקצ"א) והחזו"ע (יו"ט עמ' רצה).

קמב) הנה כתב השו"ע (סי' שז סי"ג) שטרי הדיוטות, דהיינו שטרי חובות וחשבונות ואגרות של שאלת שלום, אסור לקרותם, ואפי' לעיין בהם בלא קריאה, אסור. ע"כ. ובטעם הדבר י"א משום ממצוא חפצך וי"א משום שמא ימחוק. מבואר מזה דאפילו אגרות שלום אסור, ואע"פ דבזה אין מסחר וא"כ ליכא ממצוא חפצך מ"מ כתב הרא"ש (וכ"ה במ"ב ס"ק נב) דמיחלף בשטרי הדיוטות, ומטעם זה כתב השו"ע (סי' שז סי"ז) שאסור לקרות בשבת זולת מדברי תורה וכו'. ע"ש.

ויש לעורר בזה את הציבור, כי רבים סבורים ששטרי הדיוטות זה רק פרסומות מסחר וכדו' וטעות היא בידם דשטרי הדיוטות הוא כל דבר שכתוב בו דברי חולין, ומטעם זה אין לקרוא בשבת קלפים של משחק שרשום בו שאלות של דברי חול ששואלים אחד את השני, דאיכא בזה איסור של שטרי הדיוטות. דבשלמא אם לא היו מוציאים בפה מה שקוראים אלא רק מעיינים ונהנים מכך כמו שמצוי שישנם שקוראים חוברות הנקראים בשם "זמן" וכד', היה ללמד עליהם זכות דאפשר להקל משום ס"ס בזה, שמא הלכה כהראשונים דאין איסור שטרי הדיוטות אלא כשמוציא בפיו ולא בעיון ואם תימצי לומר שאסור וכמו שבאמת פסק השו"ע שמא הלכה כדברי המג"א (סי' שא ס"ב) דס"ל דאם נהנה ומתענג לקרוא לא גזרו שטרי הדיוטות וכתב לפרש כן את דברי השו"ע (סי' שא ס"ב) "בחורים המתענגים בקפיצתם ומרוצתם מותר וכן לראות כל דבר שמתענגים בו".

ע"ש. אע"פ דרוב האחרונים דחוהו פירושו של המג"א וכמש"כ השעה"צ (בסי' שא אות ז), מ"מ חזי לאצטרופי לס"ס. וכ"כ בהליכות שבת (ח"א פי"ב עמ' קד), אבל כיון דמוציאים בפה אין שום היתר בדבר.

וכיו"ב כתב השו"ע (סימן שז סי"ד) לקרות באיגרת השלוחה לו, אם אינו יודע מה כתוב בה, מותר, ולא יקרא בפיו אלא יעיין בה. וטעם ההיתר הוא משום ס"ס וכמו שהביא המ"ב (ס"ק נד) דשמא יש בה דבר שהוא צורך הגוף ואינו דומה לשטרי הדיוטות שהם רק צורך ממונו ואף דיש אוסרים גם לצרכי גופו סמך להקל בעיון בלבד דבזה גם יש מתירין שטרי הדיטות. ע"ש. [ומה"ט כתב בספר פסקי תשובות (סי' שז אות כא) שאין לקרוא את רשימת הרכיבים המפורטים על גבי אריזות מזון ושתיה לשם ידיעה בעלמא אפי' בעיון במחשבתו, אא"כ צריך לכך מחמת שמירת בריאותו דאז זה הוא בכלל צורך הגוף דאז מותר לקרוא בעיון במחשבתו משום ס"ס הנ"ל. ע"ש].

וא"כ על אחת כמה וכמה פרסמות של מסחר שאין לקרוא בשבת, ולכן לא טוב אותם עלוני קודש שמוציאים כדי לזכות את הרבים בד"ת ביום השבת וכדי שיהיה להם כסף לסבסד את העלון מחפשים מי יקח חסות לו ומפרסמים פרסומות של מסחר שיש איסור גמור לקרותו אפילו במחשבה בעלמא, ומחטיאים בכך את הרבים וע"ז אמרו חשב לתקן ונמצא מקלקל.

וכ"כ להתריע ע"ז בקובץ פעמי יעקב (נא, תשס"ג, עמודים עד-עט), וזת"ד: אותם שמפרסמים עלונים לכבוד שב"ק ומביאים ומפרסמים בבתי כנסיות אף שכוונתם לשם שמים כי יש שם דברי תורה וסיפורי צדיקים וכו' אבל אם יש שם מודעות של מו"מ הרי יצא שכרם בהפסדם שמכשילין את הרבים שלא יודעים שאסור לקראותם משום שטרי הדיוטות והרבה לא יודעים שאסור לקרות במודעות של משא ומתן, ועוד שמדברים בזה, וא"כ העלון הוא בבחינת מצוה הבאה בעבירה ושב ואל תעשה עדיף, ומצוה להודיעם שיפסיקו להדפיס בעלונים פרסומות של משא ומתן ועל הגבאים לבדוק בעלונים אשר מביאים לבית כנסת אשר הוא תחת פיקוחם, שאם יש בהם פירסומות של מו"מ יוציאם. ע"ש. וכ"כ להעיר לנכון בספר מנוחת אהבה (ח"א עמ' רלג), והוסיף שאפילו חנויות של ספרי קודש ותשמישי מצוה אסור לפרסם. ע"ש. וכ"כ לאסור בשו"ת ויצבור יוסף (ח"ג סי' לו), אמנם כתב שם שאם רוצים לעודד בנות ישראל ללבוש בגדי צניעות, ולכן מפרסמים חנויות שבהם אפשר להשיג גרביונים ושמלות ארוכות, יש להקל, מפני שהוא לצורך מצוה, ובפרט שלא מציינים את המחירים. ע"ש. וכ"כ לעורר בספר אדני שלמה מגנוז (סי' שז עמ' קנח) שחייב כל חכם להזהיר את העורכים והמדפיסים שלא יכניסו פירסומי מכירות לעלונים, מפני שהניסיון מוכיח שאף ת"ח חובשי בהמ"ד נכשלים

ערב שבת - מצוה וחובה על האדם למשמש בבגדיו בכל ערב שבת סמוך לחשיכה כדי לבדוק שאין בהם מוקצה וכגון כסף וכדו'. ובפרט שנהגו העם ללבוש את בגדי שבת בעת שמחה, וכגון בחתונה ובברית מילה וכד' ומצוי ששוכחים שם כסף. וכן מצוי מאוד בחורף שאדם לובש מעיל גשם בימות החול ומניח בו כסף וכד', ושוב לובש את אותו מעיל בשבת. ורבים אינם משימים על ליבם למשמש הבגדים קודם השבת ויש לעוררם על זה.[קמג]

בקריאת מודעות אלו, מפני שיצר הסקרנות גדול, ואף שכותבים באותו עמוד "נא לא לקרוא מודעה זו בשבת" לא יבצר מלהכשל בזה. ועוד ראיתי כמה פעמים עלונים שמפרסמים עניני מכירה במקום בולט ומדפיסים מודעה קטנה במקום צדדי שרשום בה "נא לא לעיין בזה בשבת" ומישהו העיר לי שהספיק לקרוא עניני המכירה לפני שהגיע לאזהרה לא לקרוא, ולכן אע"פ שיש חישובים כספיים שיוכלו להפיץ עוד עלונים בעזרת דמי פרסומות, מ"מ אין זו דרך נכונה ורצויה, ויבטחו בה' שימלא חסרונם ממקום אחר. ע"כ. וכ"כ לעורר בספר שואלין ודורשין (שלזינגר, ח"ה עמ' מח). ע"ש. וע"ע בשו"ת הראשון לציון (ח"ב סי' מא) ובשו"ת אדני פז (ח"ד סי' לב).

קמג) כן איתא במסכת שבת (יב.) חייב אדם למשמש בבגדיו בערב שבת. וכ"פ השו"ע (סי' רנב ס"ז): "מצוה למשמש בבגדיו בכל ערב שבת סמוך לחשיכה שלא יהיה בהם דבר שאסור לצאת בו בשבת". ע"כ.

וצ"ב למה שינה השו"ע מלשון הגמרא דאיתא התם שחייב למשמש בבגדיו ולא רק מצוה וכבר עמדו בזה האחרונים, הפמ"ג (א"א ס"ק כו) כתב שבסמוך לשקיעה דהיינו חצי שעה שקודם השקיעה אין זה אלא מצוה בעלמא, אמנם סמוך לשקיעה ממש חייב למשמש בכיסו שמא יש לו שם דבר אסור. וכן הביא כן ליישב הבאה"ל (סי' רנב ס"ז ד"ה מצוה) בשם ספר נהר שלום (סק"ו). וע"ש מה שכתב עוד ליישב. וע"ע בב"ח (בסי"א) מש"כ בדבר.

ועיין בספר אלף המגן על המטה אפרים (ריש סי' תקפב) דכתב שהוא הדין בערב יום טוב צריך למשמש בכיסיו שמא יש בהם דבר מוקצה. וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' ק"ה אות ו). וע"ע מועדים וזמנים (ח"א סי' לד) הלכות שבת בשבת (ח"א פ"א הער' 94).

ובתשובות והנהגות (ח"א סי' רלה) הביא מעשה שהיה באחד שמצא חפץ בכיסו אחרי שיצא לרשות הרבים ושאל את הגר"ח מבריסק זצ"ל איזו תשובה צריך לעשות וענה לו שעל ההוצאה אינו צריך לעשות תשובה כיון דלא ידע שיש לו חפץ בכיס (עיין מ"ב סי' שא סקי"ט) אבל על שעבר על תקנת חז"ל למשמש בבגדיו בערב שבת צריך לעשות תשובה.

ומעולם שאלתי את עצמי, למה תקנו חכמים למשמש בבגדיו בערב שבת, הרי גם אם ישכח שם את חפציו הרי זה כמתעסק ופטור ומותר, כמבואר במשנ"ב (סי' שא ס"ז), ע"ש. ושמעתי ליישב, דמ"מ יש למנוע מראש גם דבר שהוא מתעסק, כל היכא דאפשר. א"נ דחששו שמא יזכר שהחפץ בכיסו ברה"ר ויחוס עליו וימשיך ויטלטלנו מדעתו.

מערכת הפ"א

מערכת הפ"א

פורים - בליל פורים יש להקפיד ללכת לבית הכנסת בבגדי יו"ט, ודלא כאותם שלובשים ביום פורים בגדי חול ובגדי עבודה.[קמד]

פח אשפה - מצוי הדבר שיש בחדר שינה או בשאר חדרים פח אשפה עם טיטולים או כל ריח סרוח וכד', באופן שאם מתקרב לפח יש ריח של הצואה על אף שהוא מכוסה, ויש לעורר שצריך להתרחק ד' אמות ממקום שכלה הריח, כדי לקרוא קריאת שמע שעל המיטה או להתפלל או לומר כל דבר שבקדושה, על אף שאינו מריח בפועל. מיהו אם ירסס מטהר אויר סמוך לפח באופן שגם אם יתקרב לפח לא יריח ריח רע, מותר לברך אפילו ליד הפח.[קמה]

קמד) כ"כ מהרי"ל הובא בהגה (סי' תרצה ס"ב), **וכתב** החיד"א במחזיק ברכה בקו"א (סי' תרפז סק"ב) **שכן נהגו** פעה"ק ירושלים ת"ו **שלמים וכן רבים.** ע"ש. **וכ"כ** הגאון מהר"ח אבולעפייא בתקנות שבסוף ספר חיים **וחסד** (אות כב). **וכ"כ** בספר מועד לכל **חי** (סי' לא אות יח), **ובספר** יפה ללב (ח"ב סי' תרצה סק"ח), **ובחזו"ע** (פורים עמ' צט). **ועוד.**

קמה) ידוע בשער בת רבים, שריח שיש לו עיקר יש להתרחק ממנו ד' אמות ממקום שכלה הריח, ואילו ריח שאין לו עיקר יש להתרחק ממנו רק עד מקום שכלה הריח ואי"צ להרחיק ד' אמות יותר משם (עיין בהקדמת הביאור הלכה בריש סי' עט).

והנה נחלקו הראשונים האם ריח שיוצא מצואה מכוסה, חשיבא כריח שיש לו עיקר או שאין לו עיקר. ובמשנ"ב (סי' עו סק"ג) **נראה** שמסתפק בזה היאך לפסוק. **ובביאה"ל** (ריש סי' עט בהקדמה אות ז) **נראה** שצידד כהאחרונים הסוברים דהוי כריח שיש לו עיקר. ע"ש. **ובכה"ח** (סי' עט סק"א וסקי"ט) **כתב,** דהיכא דאפשר יש להחמיר ואין לקרות כנגד צואה מכוסה היוצא ממנה ריח אלא בהרחקת ד' אמות ממקום שכלה הריח, ואם אי אפשר אז יש לסמוך על דברי הרשב"א והפרישה שכתבו שאין

צריך להרחיק כי אם עד שיכלה הריח. ע"ש. ולמעשה כתבו האחרונים (הלכה ברורה סי' עט ס"ג ובבירור הלכה שם סק"ה. ברכת ה' ח"א פ"ז סכ"ב) להחמיר בזה, ולהחשיב זאת כריח שיש לו עיקר. ע"ש. ומ"מ אם לא יוצא ריח מעבר לכיסוי, מבואר בשו"ע (סי' עו ס"א ובסי' פז ס"ג) דאי"צ להרחיק ד' אמות מהכלי, אלא כיון שהוא מכוסה הוי כקבור [ורק כשיוצא משם ריח, אזי הריח גורם לאסור לומר דבר שבקדושה, וריח זה הוי ריח שיש לו עיקר וכנ"ל].

ולפ"ז יש לעורר בכמה דברים שמצויים שנכשלים בהם, כגון בחדר שינה שיש שם פח אשפה וזורקים שם טיטולים של התינוק (ליתר נוחות במקום לקחתם כל פעם לפח שבמטבח או לבחוץ וכד'), ויש לידע שאם המטה סמוכה לה בתוך ד' אמות [1.92 מטר. כמו שהאריך בספר אשי ה' (חדוק, עמ' כג). ע"ש. וכ"כ בילקו"י (תפילה א' עמ' רלב)] אסור לקרות ק"ש שעל המטה. [ומ"מ אי"צ להרחיק כמלא עיניו אף אם הפח לפניו, כיון שהצואה מכוסה, ולא שייך לומר "כמלא עיניו" אלא כלפי ראיית הצואה ולא כלפי הריח, והכא הרי כל האיסור הוא מצד הריח ולא מצד הצואה, שהרי מצד הצואה עצמה שרי, וכמבואר בשו"ע (סי' עו ס"א ובסי' פז ס"ג) שכשהצואה מכוסה מותר לקרות כנגדה וכנ"ל, אלא שכשיש ריח יש לאסור מצד הריח, ולזה אי"צ להרחיק אלא ד' אמות ממקום שכלה הריח ולא כמלא עיניו. וכן משמע בביאה"ל (סי' עט ד"ה מלא) שלגבי "כמלא עיניו" בצואה תליא מילתא ולא בריח. וכן מצאתי להדיא בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' כו, אות ו-ז) שכשהצואה מכוסה כגון בחיתולים וכד' אי"צ להרחיק כמלא עיניו אלא סגי בד' אמות ממקום שכלה הריח. ע"ש]. וכן יש להזהיר את האשה שלא תתפלל שם תוך ד' אמות ממקום שכלה הריח מהפח. אך בדיעבד אם התפללה שם אף אם זה היה בסמוך לד' אמות לפח, מ"מ אם לא הגיע אליה הריח (אף שלא הרחיקה ד' אמות ממקום שכלה הריח), בדיעבד יצאה יד"ח, וכמ"ש בהלכה ברורה (שם סעיף ד). [והיינו אפילו אם הצואה מגולה, דבדיעבד כל שלא הריחה בפועל יצאה יד"ח, כמבואר שם]. וגם אם נמצאת בסלון שזה רשות אחרת, יש ליזהר לא להיות בתוך ד' אמות ממקום שכלה הריח. מיהו בזה הוי יותר קל, די"א שאם הצואה ברשות אחרת אזי גם לסוברים שצואה מכוסה הוי ריח שיש לו עיקר, מ"מ ברשות אחרת אין הריח שמגיע אליה נחשב ריח שיש לו עיקר, אלא הוי כריח שאין לו עיקר, ובמקום שכלה הריח כבר יכולה להתפלל, ואי"צ להרחיק ד' אמות משם. ואע"פ שלדינא גם בזה לכתחילה יש להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח, מ"מ בזה קיל טפי, והמיקל בזה יש לו על מי שיסמוך, וכמ"ש בהלכה ברורה (שם הלכה ח). ע"ש. [ואינה צריכה להרחיק כמלא עיניו אף אם רואה את הפח, כיון שהצואה מכוסה וכל האיסור הוא מצד הריח וכנ"ל].

[אמנם כאשר אין ריח בכלל (דהיינו גם אם מתקרב לפח) אפשר לכתחילה

להתפלל אפילו סמוך לפח, כמבואר בשו"ע (סי' עו ס"א ובסי' פז ס"ג), דכיון שהצואה מכוסה ולא יוצא ריח מהכיסוי, אין איסור. וכנ"ל. וכן גם אם הצואה מגולה אלא שלא יוצא ממנה ריח, והאדם נמצא בסלון, אזי מותר להתפלל אפילו בתוך ד' אמות לצואה, בתנאי שגם לא רואה את הצואה (כגון שיושב מאחורי הדלת, או שעוצם את עיניו, או שמחזיר פניו ממנו, או בלילה שיש חושך), כיון שזה ברשות אחרת ולא רואה את הצואה, ולא יוצא ריח מהצואה. וכמבואר בשו"ע (סי' עט ס"ב), ובהלכה ברורה שם (הלכה ז), ובברכת ה' (ח"א פ"ז סכ"א). ע"ש. אך אין זה מצוי כ"כ שלא יוצא ריח מהפח או הצואה גם אם מתקרב לפח או לצואה].

ויל"ע במקרים הנ"ל שצריך להתרחק ד' אמות, האם אזלינן בתר האף, או בתר כל גופו, כגון אם שוכב במטה, ורגליו מגיעות לתוך ד' אמות אך האף נמצא רחוק מד' אמות האם יהיה מותר לקרוא ק"ש וכד' או לא. ושו"ר בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' א אות יט), דתליא בפלוגתא המובאת בסי' עו (ס"ד), דלמתירין שם דסברי שהלימוד הוא מ"כל הנשמה תהלל יה" דהיינו הפה והחוטם בכלל ההילול (כמ"ש המשנ"ב סקי"ב), א"כ יש להרחיק ד' אמות מראשו ורובו בדומה למ"ש המג"א ריש סי' ע"ד ושע"ת (שם סק"א) ומ"ב (שם סק"ד), ואילו להיש אוסרין שם שהלימוד הוא מ"כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך" (כמ"ש המשנ"ב בסי' עו שם) א"כ כששוכב ורגליו סמוכות יותר לצואה, יש להרחיק ד' אמות מרגליו. וכמ"ש המשנ"ב (שם) להדיא, וז"ל: ופשוט שלפ"ז (היינו להיש אוסרין מטעם דכל עצמותי תאמרנה וכו') ה"ה אם אחד מאבריו הוא בתוך ד' אמות של הצואה ג"כ אסור מטעם זה. עכ"ל. וא"כ כיון שהשו"ע שם כתב שנכון לעשות כדברי המחמיר, יש להחמיר לחשוב ד' אמות מרגליו ולא מאפו.

כמו כן מצוי שהתינוק עשה צרכיו בטיטול, ומתעצלים להחליף לו מיד כי האוכל כבר מוכן ולא רוצים שיתקרר וכד', ומברכים המוציא כשהוא לידם, ויש לעורר על זה, שלפי האמור לעיל, אף אם אינו מגיע אליו הריח, והצואה מכוסה, אסור לומר דברים שבקדושה כל שהוא בתוך ד' אמותיו.

הדין במי רגלים

מיהו אם התינוק עשה רק מי רגלים, נראה דאין צריך להרחיק ד' אמות מהטיטול, כיון שהוא מכוסה. ואי מצד הריח, אין זה ריח בלתי סביל אא"כ המי רגלים עמדו הרבה זמן. וכן השיב לי הרב אופיר מלכא שליט"א. ויש להביא לזה גם כעין ראיה, ממה שכתב המשנ"ב (סי' עז סק"ב) דיש מי רגלים שאינם סרוחין ויש שסרוחין, ומשמע כנ"ל. וכן מבואר כיו"ב במשנ"ב להלן (סי' עט ס"ק כג) שגדר ריח רע הוא כל שדרך בני אדם להצטער מאותו ריח.

ספק עשה צרכיו גדולים

אלא שמ"מ אין צריך לחוש שלא לברך ליד סתם תינוק מכח ספק, שהרי יש כאן ס"ס, שמא לא עשה צרכיו הגדולים, ושמא כהרשב"א דכל צואה מכוסה ואינו מריח מותר. וכמ"ש הגר"מ לוי בברכת ה' (ח"א פ"ז סוף הערה 87). וכ"פ בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק ו אות יד) מהאי טעמא. ע"ש. וכ"פ בהליכות שלמה תפילה (פרק כ סעיף ה), ושכן נהגו בביתו ולא בדקו התינוקות לפני הקידוש וכדומה כל שלא חשו בריח. ע"ש. וכן פסקו בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' ר אות ב). ע"ש. ובספר ילקוט יוסף (השכמת הבוקר סי' ג הי"ט). ע"ש. וכמו שציין בספר תורת הקטן (חדוק, פ"ג הערה 41).

נטילת ידים במטבח כשיש שם פח אשפה

כמו כן יש להיזהר, כשנוטלים ידים במטבח ויש שם פח אשפה, שאינו יכול לברך ענט"י כיון שיש פח אשפה. אא"כ הפח סגור באופן שגם אם מתקרב לפח אין ריח רע. מיהו אם זורקים את האשפה לתוך הפח עצמו בלא שקית וכד', נהפך דינו להיות כגרף של רעי, ולא מועיל מה שהוא מכוסה וכשמתקרב לא מריח, דהרי כולו נהפך להיות כצואה, אבל אם יש בפח שקית ולשם נזרק האשפה, אין לפח דין דגרף של רעי ואם לא יוצא ממנו ריח גם אם מתקרב אליו, מותר לברך לידו (ולכן גם בפח שנמצא במטבח בתוך הארון, וכשמתקרב לדלתות הארון אינו מריח, אין חשש ויכול לברך).

פתרון במקרים הנ"ל

מיהו על אף שכתבנו לעיל שאין לברך או לומר ד"ת ליד פח אשפה אפילו אם הוא מכוסה וכן ליד תינוק אפילו שהוא מכוסה בטיטול או בבגד, מפני שאם יתקרב לפח או לטיטול יהיה ריח רע, מ"מ אם ירסס מטהר אויר וכד' ליד הפח, באופן שגם אם יתקרב לפח לא יריח ריח רע ע"י שהריח הטוב התגבר על הריח הרע, יהיה מותר לו לברך או לומר ד"ת וכד', וכמ"ש הבא"ח (פרשת בא אות כח) והסכים עמו הגר"ע יוסף בהליכות עולם שם. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שבה"ל (ח"ג סי' יז) ובפס"ת (סי' עט א"ב) לגבי צואה מכוסה. ולאחר שיעשה כן ויברך, שוב יכול להמשיך לאכול אף אם חזר הריח רע, דאין איסור לאכול עם ריח רע, וכשיגיע לברכת המזון ירסס שוב ויברך. וכן יכול לעשות בקריאת שמע על המטה ובכל כיוצא בזה.

לברך מוהל בית הכסא

ואגב גררא יש לציין מה שכתב בספר ברכת ה' (ח"א עמ' שכז) שאין לברך ברכה או ללמוד כנגד בית הכסא כשהדלת פתוחה ורואה את האסלה. אא"כ מחזיר פניו לצד אחר או שעוצם עיניו, שאז מותר לו לברך ובלבד שלא

פירות - מצוי הדבר באולמות ושבתות חתן וכד' שאחר הסעודה קודם ברכהמ"ז מסירים המפה ומביאים מפה אחרת ומניחים עליה פירות לקינוח, וצריך ללמדם שלכתחילה אין לעשות כן, כי מכניסים עצמם לספק אם צריכים לברך ברכה אחרונה על הפירות או שנפטרים בברהמ"ז, לכן לא יסירו את המפה קודם ברהמ"ז.[קמו]

יגיע אליו ריח רע. ע"ש. ומ"מ כתב שם בהערה דבמקום צורך אפשר להקל לומר דברי תורה, משום דהוי ספק ספיקא, דשמא כדעת הרא"ש שמתיר אפי' רואה את הצואה, כיון שהיא בחדר אחר, ושמא בתי כסאות שלנו אין דינם כבית כסא גמור, וסיים: ומ"מ אם אפשר לעצום את העינים יש להחמיר לעשות כן ומותר לכו"ע. עכ"ל. וע"ע בספר תורת הקטן (חדוק, פ"ג הערה 33). ע"ש.

קמו) הנה התוס' בברכות (מא: ד"ה לאחר הסעודה) כתבו דהא דאמרינן שפירות שהובאו לאחר שמשכו ידיהם מן הפת אין ברכת המזון פוטרתן והוי כמו שאכלם בלא שום סעודה, עכשיו אין לנו דין זה, שאין מנהגינו למשוך ידינו מן הפת כלל עד לאחר ברכהמ"ז, אלא כל שעה שעדיין אנו אוכלים פירות קודם ברכהמ"ז דעתינו לאכול פת בכל שעה וא"צ לברך לאחר פירות. ע"כ. וכ"פ בשו"ע (סי' קעז ס"ב).

וכתב בספר נהר מצרים (דף יג ע"ב) שאפילו אין מסלקים את השולחן, אלא שמסירים את המפה אחר גמר התבשילים ומביאים מפה אחרת נקיה ועליה פירות לקינוח, אע"פ שלא סילקו את השולחן צריך לברך לפניהם ולאחריהם, שסילוק מפה שאכלו עליה הרי היא כסילוק השולחן, שעכ"פ ברור הוא שבזה משכו ידיהם מן הפת, שהרי הסירוהו מלפניהם. ע"כ. וכ"פ בהליכות עולם (ח"ב פר' נשא הלכה ח). ע"ש. ובברכת ה' (ח"ג פ"י הל' עב הערה 264). ואע"פ שהכה"ח (סי' קעז ס"ק יד) כתב שמסתימת דברי מרן השו"ע משמע שדין זה לא שייך אצלינו כלל לא שנא סעודות גדולות לא שנא סעודות קטנות, לא שנא אם מסירים את הפת או השלחן, שגם אם מביאים שולחן אחר אין לברך אחריהם וכו'. ע"כ. וקי"ל סב"ל, מ"מ לכתחילה לא יכניס עצמו למחלוקת זו ולא יסירו המפה או שיברכו ברהמ"ז מיד בגמר האכילה, ובפרט שרבים מהאחרונים הסיקו שבאמת כן צריך לברך בסילוק שלחן ולא חיישינן לסב"ל, וכמ"ש בברכה נאמנה (סי' קעז הערה יט). ע"ש.

ומטעם זה יש לעורר על מה שנהוג בזמנינו בסעודות שבחתונת הנישואין בגמר האכילה לפני ברהמ"ז

לצאת בריקודין לכבוד השמחה, ומסלקים כל דברי האכילה וכלי האכילה לגמרי, ופעמים רבות עוקרין ומסלקין השלחנות כדי שיהיה מקום לריקודים ונשארים רק מעט שולחנות בצדדים לפי הנ"ל הרי זה כעקירת השלחן שבימיהם, לרוב הפוסקים והוה לן לברך ברכה ראשונה וברכה אחרונה על העוגות ושאר מיני מגדים שמכבדים את המשתתפים בשמחה וכמו שכתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פי"ב אות יג) ובזאת הברכה (סופ"ח) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל. ומן הנכון להנהיג שמיד אחר גמר האכילה של מנה שניה בחתונה יברכו ברהמ"ז ואח"כ יצאו לריקודים ומחולות.

ובר מן דין, אם מסירים המפה שאכלו עליה ופורסים מפה חדשה ומגישים פירות ומגדנות ושוהים באכילתם הרבה זמן ומברכין ברהמ"ז אחר זמן רב, אם עובר זמן עיכול מאכילת הלחם לא יכולים לברך ברכת המזון אע"פ ששבעים מאכילת הפירות דכיון דהסירו המפה אין אכילת הפירות נחשבת בכלל אכילת הלחם והתבשיל, וצריכים לברך ברהמ"ז לפני שיתחילו באכילת הפירות שמא יעבור זמן עיכול ולא יוכלו לברך ברהמ"ז, וכמו שהאריך להוכיח בספר ברכת ה' (ח"ב פ"ב הלכה סט). משא"כ אם לא מסירים המפה ומגישים פירות ומגדנות, אע"פ ששוהים כמה שעות בשירים ותשבחות ודברי תורה, יכולים לברך ברכהמ"ז אע"פ שעברו כמה שעות מסיום אכילת הלחם והתבשיל אפילו אם אינם יכולים לשער אם מה שאינם רעבים הוא מחמת אכילת הלחם והתבשיל או מחמת הפירות והמגדנות, דכיון ששבעו מכל מה שאכלו יכולים לברך כל עוד ששבעים אפילו מהפירות. וכמו שכתב המג"א (סי' קפד ס"ק ט). וכ"ה במ"ב (ס"ק יח) והרב בית מנוחה (דפ"ט ע"א אות י). והכה"ח (אות לא). ע"ש.

ועוד עיקולי ופשורי איכא בזה, דהרי קי"ל בשו"ע (סי' קפ ס"א) דאין להסיר המפה והלחם עד אחר ברכת המזון, וטעם הדבר כתב המ"ב שם כדי שיהא ניכר לכל שמברכין להשם יתברך על חסדו וטובו הגדול שהכין מזון לכל בריותיו, וגם דהברכה אינה שורה על דבר ריק אלא כשיש שם דבר כענין פך שמן של אלישע. ע"כ. וא"כ באולמות שמפנים המפה והלחם קודם ברכהמ"ז לאו שפיר עבדי, ואין לומר דסגי דבשולחן הכבוד סגי שישאירו פת, דכבר כתב הכה"ח (סי' קפ סק"ב) שאם כל אחד מן המסובים אוכל על שלחן קטן המונח לפניו צריך שישיירו פת על כל שולחן ושולחן, ואין די להניח משיירי הפת בשולחן אחד בלבד. וכן דעת הגריש"א (וזאת הברכה פט"ו). ולכן הטוב ביותר להנהיג כמו שהנהיגו בכמה ישיבות לברך ברכת המזון מיד אחר מנה השניה.

ועתה ראיתי להרה"ג דוד יוסף שליט"א בספרו הלכה ברורה (סי' קעז אות ט) שכתב לחדש דבזמנינו יש רגילים

לפרוס על המפה עוד מפה נוספת העשויה מניילון חד פעמי כדי שלא תתלכלך המפה מחמת המאכלים שעל השלחן ולאחר מכן קודם שמביאים קינוח סעודה מסירים את אותה מפת ניילון עם כל מה שעל השלחן, ונראה שכל שהמפה האחרת שעל השלחן היא עיקר כיסוי השלחן וכגון מפה של בד נאה וכל מה שמניחים עליה את המפה של הניילון הוא כדי שלא תתלכלך, אזי אפילו אם מסירים את מפת הניילון לבדה מחמת שאינה נקיה אין זה נחשב לסילוק השלחן שהרי המפה השניה שהיא עיקר הכיסוי נשארת על השלחן וכל מה שהסירו את מפת הניילון אין זה אלא כניקוי השלחן בלבד, ומכל מקום אם אין שם עוד מפה אלא רק אותה מפת ניילון אם מוציאים אותה מעל השלחן ונותנים במקומה מפה אחרת אף זה נחשב לסילוק גמור וכל שאוכלים כשיעור מדברי הקינוח צריכים לברך עליהם גם לאחריהם, ומכאן יש ללמוד לענין מה שמצוי בימינו בחתונות שאחר שמסיימים אכילת הסעודה מוציאים השלחנות מלפניהם וחוזרים ומביאים מיני קינוח סעודה שצריך לברך על אותם דברי קינוח סעודה לפניהם ואם אכלו מהם כשיעור כזית צריך לברך גם לאחריהם. עכ"ד.

אולם אחהמ"ר אין דבריו מחוורים, דמאי איכפת לן שלא הסיר את המפה הלבנה שעל השולחן עכ"פ ברור הוא שבזה משכו ידיהם מן הפת שהרי הסירו מפת הניילון מלפניהם ואם היו רוצים להמשיך לאכול היו משאירים את מפת הניילון כדי שלא תתלכלך המפה, ולכן כה"ג נמי סילוק מפה שאכלו עליה הרי היא כסילוק השולחן. וכ"כ בספר ברכה נאמנה (עמ' פג-פד) דגם סילוק המפה החד פעמית הוי סילוק שלחן. ע"ש. אמנם שוב בינותי דיש צד לומר דדבר זה תלוי במחלוקת הראשונים, דהנה מלשון תלמידי רבינו יונה (כט: ד"ה מיהו, בשם ר"י הזקן) משמע קצת כדברי ההלכה ברורה, דכתב בזה"ל: דהא דאמרינן "לאחר סעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם" זהו בימיהם שהיו נוהגים לעקור השלחנות קודם ברכת המזון, וע"כ אמרו שאינו מצורף עם מה שאכל, שנראה כסעודה בפני עצמה, וצריך לברך עליו תחלה וסוף, אבל אנו שאין מנהגנו לסלק את השולחן עד שסיימו לברך ברכת המזון אע"פ שסיימו לאכול, כל זמן שלא ברכו כמו בתוך הסעודה דיינינן ליה וטעון ברכה לפניו ואין טעון לאחריו. עכ"ל. וכ"כ (כלשון זה) הכל בו (סי' כד, ד"ה וכתב רבינו יצחק הזקן). ע"ש. מבואר מדבריהם ד"לאחר הסעודה" אינו תלוי בהיסח הדעת, אלא הוא עניין של "אכילה חדשה" או "המשך אותה סעודה", ועל זה שפיר יש לומר דדוקא כשמסלק את המפה העיקרית וכ"ש אם מסלק את השלחן עצמו, אז מה שאוכל אח"כ הוי סעודה חדשה, משא"כ אם מסיר רק את המפה החד פעמית, דאף דגם בזה יש היסח הדעת מ"מ עדיין מקרי דהוא בתוך אותה הסעודה לעניין שלא יצטרך

פירות הדר - פירות הדר כתפוזים ולימונים וכד' מצוי בהם נקודות שחורות על הקליפה, והם מביצי תולעים, ואם אינו נזהר בזה כשאוכל התפוז עוברים מהקליפה לפרי, ואוכלם, ונמצא עובר בכמה לאוין של אכילת תולעים ורבים נכשלים בזה. וכן יש ליזהר בנקודות אדומות על אפרסקים להסירם קודם האכילה.[קמז]

לברך ברכה אחרונה על הפירות. ומאידך מלשון התוס' (מא: ד"ה לאחר) והרא"ש (שם סי' כו) שכתבו שהדבר נמדד בזה שמושכים ידיהם מן הפת, משמע שהדבר תלוי בהיסח הדעת, ולפ"ז אין חילוק בין המפות ותמיד כל שסילק את המפה יש לו לברך. ואמנם יש קצת מקום לדחות דגם במפה חד פעמית הוי שפיר "אכילה חדשה" וגם לרבינו יונה יש לברך. אך מ"מ כבר כתבנו בלא"ה שבדיעבד גם אם הסיר המפה העיקרית לא יברך. אלא שלכתחילה לא יסירו גם את מפת הניילון.

קמז) כ"כ להתריע בהקדמה לספר זכרון שאול (חלק א, כשרות המזון מדריך להלכות תולעים דף פד.) ובספר בדיקת המזון כהלכה (פרק א הערה ד, ופרק שלישי סעיף א), דיש לדעת כי על קליפותיהם של התפוז וכן על קליפות קלמנטינות אשכוליות וכד' מצויות כנימות קטנות מאד בגוון שחור או חום, ולכן בעת שמקלפים אותם צריך ליזהר שלא יעברו על ידי האצבעות או הסכין אל גוף הפרי, והאוכלם נמצא עובר על כמה לאוין. וע"ע בספר טעמא דקרא (דף קח אות כד) שהחזו"א הקפיד מאד על הנקודות השחורות שעל התפוחי זהב ואשכוליות שהם ביצי תולעים והיו מסננים עבורו המיץ שסחטו מאשכוליות על ידי בגד.

וכ"כ להזהיר בזה בספר הכשרות למעשה (עמ' רפו): "כנימות רוב הפירות המשווקים בחנויות עוברים תהליך ניקוי בבתי אריזה בתהליך הניקוי יורדות רוב הכנימות, אך כנימות בודדות עלולות להישאר, לכן אפילו אם במבט ראשון הפרי נראה נקי יש להתבונן אם נותרו עליו כנימות בודדות בפרט באזור העוקץ, הכנימות אמנם נמצאות על הקליפה מבחוץ ואינן חודרות לפרי אך יש להיזהר כאשר מקלפים חותכים או סוחטים את הפרי עלולות הכנימות להדבק לידיים או לסכין ולעבור לפרי המקולף או למיץ ולכן לפני שסוחטים פרי יש להתבונן במצבו החיצוני אם הוא נגוע בכנימות, דיש להיזהר שלא יחדרו כנימות למיץ, בפרט אם סוחטים באמצעות מסחטה ידנית, או שיסנן את המיץ באמצעות מסננת צפופה, [מצוי כיום בחנויות מסננות בכשרות הבד"ץ]

ואם רוצים לחתוך את הפרי באותה סכין שבה קלפוהו יש לבדוק בשני צדי הסכין אם הוא נקי מכנימות או לשטוף אותו היטב. ואם לא בדקו את הסכין או אם חתכו את הפרי בקליפתו יש להתבונן במקום החיתוך אם עברו אליו כנימות. וכאשר רוצים להשתמש בקליפת הפרי כגון קליפת לימון לעשיית עוגה או לימון לתה או אתרוג לריבה, וכן לקליפות מסוכרות, רצוי לבחור רק פירות נקיים. ואם רוצים להשתמש בקליפות שמצויות עליה כנימות יש לשפשף בעזרת ננס וכדומה ולאחר מכן לשטוף היטב שלא נותרו כנימות. עכ"ד.

ומה שכתבנו גבי נקודות האדומות שע"ג האפרסק שצריך להסירם כ"כ בס' ארחות הבית (פ"ד, ריש עמ' כט). ע"ש.

ולא אכחד כי ראיתי בשו"ת שבט הלוי (חלק ז סימן קכב) שכתב להקל בכנימות, וזת"ד: נקודה קטנה עד מאד במראה שחור גרוי (אפור) על הפרי או פרי האדמה, שהוא בגדר משהו ממש, אלא שאם רואים בזכוכית מגדלת גדולה יתכן שנראה תולעת קטנה, מהו שיאסר משום שרץ השורץ על הארץ. מעיקר הדין אין לחשוש בזה, דכבר כתבו האחרונים דכל שאין רואים בעין רק ע"י כלי זכוכית מגדלת אין מתחשבין בו בין להקל בין להחמיר וכמש"כ בשו"ת טוב טעם ודעת (בקו"א סי' נג) והובא ג"כ בד"ת (יור"ד סי' פד ס"ק צד) דבדיקה לא שייך אלא במה שנראה לרוב בני אדם, אבל לא ע"י זכוכית מגדלת, ואעפ"י שאינו דומה לגמרי להתם דכאן נראה עכ"פ כמין נקודת משהו, בעניותי אין זה גורם להחמיר, דנקודות כאלה נראים לאלפים על פרי וירק במים ובימים ואין בינם לנקודות בעלמא שאין בהם חשש שרצים ולא כלום, וא"כ מראית העין לא גורם חומרא כלל, רק הזכוכית, וזה אינו בכלל האיסור של שרצים, דאל"כ הרי בכל טפת מים נראים תולעים ושרצים ע"י המיקרוסקופ לרוב כידוע. וכיון שהמומחים מוסמכים ויר"ש אומרים שגם אם מניחים על האצבע אין רואים שום רחישה והיא נשאר כנקודה מתה כמקודם, בזה לענ"ד גם הרשב"א לא החמיר ומכ"ש לדעת הרא"ש, וממילא אינו דומה גם ללשון הרמ"א (סי' פ"ד סו"ס ו) דהתם הוא תחילת ריקום של תולעת שיכול לרחוש, ועיין שם היטב בביאור הגר"א, **משא"כ נקודות האלה שלעולם לא ירחשו לעינינו וא"כ גם בגמרם אינם שרץ**. עכ"ד. ואחמ"ר המציאות אינה מורה כן, אלא שרק בדרגות המתקדמות של הכנימה היא איננה בעלת כושר תנועה אך בדרגות הראשונות יכולים להרגיש ברחישתן. וכמו שהביא בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה קה) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לענין הכנימות שעל הפרי שלכאורה יש לומר שאם אי אפשר שיגיעו למצב כזה שיהא אפשר להבחין בחיותן וברחישתן, לא שייך כלל לכנותם בשם שרץ השורץ, ורק לאחר זמן חזר בו הרב, ואמר שנודע לו מבאי

ביתו של החזון איש זצ"ל שחשש בזה לאיסור תולעים, וגם נודע לו כי לפני שהכנימות מתכסות בקליפת המגן גם בעין רגילה יכולים להרגיש קצת ברחישתן. ע"ש.

ועתה ראיתי בספר ילקוט יוסף (איסור והיתר ח"ב, עמ' רכ) **שכתב**: "כנימות הנמצאות על גבי קליפת פרי הדר [כגון תפוזים] ועל ידי הקילוף יוצאות הכנימות ונדבקות על התפוז [או שמשתמשים בקליפת התפוז לעוגות] יש אומרים שאם אי אפשר שיגיעו למצב שיהא אפשר להבחין בחיותן וברחישתן אין בהם משום שרץ השורץ על הארץ, ויש חולקים וחוששים לתולעים וטוענים שקודם שכנימות מתכנסות בקליפת המגן, גם בעין רגילה יכולים להרגיש ברחישתן, והעיקר להקל כסברא ראשונה".

ובמקורות כתב לבאר: כיון דהשו"ע (סי' פד ס"ו) כתב דתולעים הנמצאים בפולים ואפונים תחת הקליפה, והקליפה משחרת עליהם מבחוץ, וכשמסירים הקליפה מוצאים היבחושים תחתיהן, מותרים, לפי שהם מונחים במקום צר ולא קרינן בהו השורץ על הארץ כל זמן שלא ריחשו. ע"כ. ולפי זה באותן נקודות שחורות וחומות שלפעמים נמצאים על הקליפה שבפירות הדר כתפוזים והם תחילת ריקום התולעת לכאורה גם עדיין לא ריחשו כלל ואם כן כל שהתולעת לא ריחשה אינה אסורה. ע"ש. אולם לפי האמור לעיל במחכ"ת זה אינו, דכנימות שאני שבתחילת ברייתן ניתן להבחין ברחישתן משא"כ בתולעים הנמצאים באפונים, ופשוט.

וכ"כ הרה"ג שניאור זלמן רווח שליט"א בספרו תולעת שני (ח"א פ"ד ה"ט): כנימות שעל גבי הפירות השונים, אסור לאוכלם כדין שרץ הארץ. ואע"ג שלאחר המיגון של הכנימה, היא אינה רוחשת, ולדעת השולחן ערוך שרץ ששרץ במחובר, כל שלא ריחש מותר, מ"מ בדרגה הראשונה של הכנימה היא בעלת כושר תנועה וניתן בבירור להבחין ברחישתן. ולכן יש להסירם קודם השימוש בקליפת הפרי. [ראוי לציין שחלק מהפגעים שעל קליפות ההדרים אינם כנימות, אלא פגעים טבעיים, ניתן להבחין ביניהם שהכנימות יורדות בשפשוף קל להבדיל מן הפגעים האחרים]. ע"כ. ובמקורות שם הביא שראה לכמה אחרונים שכתבו להתיר כנימות אלו מהטעם הנ"ל שאינם רוחשין, אלא שהמציאות אינה מורה כן אלא שרק בדרגות המתקדמות של הכנימה היא איננה בעלת כושר תנועה אך בדרגות הראשונות כ 0.3 מ"מ - היא נעה, וכתב את הדברים בארוכה פרופ' צבי אבידב בספרו "מזיקי צמחים בישראל" (תשכ"א עמ' 158) ופירט שם איך בשעתיים עבר הזחל 3 מטר, וע"ע "המלצות להדברת מזיקי הדרים" - יצחק בר זכאי שה"מ 1994. עכ"ד.

פרשת הקרבנות - ישנם כאלו שמתחילים את תפלת שחרית מהודו או מברוך שאמר, ואין זה נכון, כי מפורש בשלחן ערוך וברמ"א שאומרים את פרשת התמיד ופרק איזהו מקומן וכו', וידוע שהשלחן ערוך הם דינים והלכות השוים לכל נפש המוטלים על כל אחד ואחד, ואין זה ספר מוסר וחסידות כדי שנאמר שדברים אלו נאמרו רק לחסידים ולשרידים אשר ה' קורא, ובפרט לפי הקבלה שהתפילה היא לצורך תיקון ועילוי עולמות אבי"ע ועל כן צריך ליזהר מאד להתפלל כסדר שתיקנו.[קמח]

קמח) הנה כתב השו"ע (סי' א סעיף ט) שיש נוהגין לומר פרשת התמיד וכו'. ע"ש. וכ"כ הרמ"א (סי' מח): ואומרים פרשת התמיד. ע"ש. ואע"פ שמשמע מהשו"ע דהוי רק מנהג, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל בסוף הספר תשובה א ודעת נוטה עמ' כח) דהוא קרוב לחיוב, ומנהג אבותינו תורה היא. וכ"כ בספרו ארחות יושר (עמ' צה) שאמירת פרשת התמיד היא חיוב. ע"ש. וכן מבואר בשו"ע הרב (סי' מח ס"א) עפ"י הב"י (סוס"י מז) בשם האגור וכ"ה בסי' מ"ט בשם רבינו יונה, שחיובו כתפילה כיון שנהגו כל ישראל וקבעו חובה על עצמם לקרוא פרשת התמיד קודם התפילה. ע"כ. ועיין במחזיק ברכה להחיד"א (סי' מח) ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק סי' ד) שכתבו דבעצם הוי לן לומר פרשת התמיד בתפילת שמו"ע שבכל יום שחרית ומנחה כעין פסוקי קרבן מוסף במוספין, אלא שתפילה רחמי נינהו, ולא אטרחוהו אלא בבקשות הנצרכות, ושאני תפילת מוספין ששבח הוא, ועיי"ש עוד טעמים, וסמכו על הא דמזכירין פרשת התמיד לפני התפילה. ע"ש. ועפ"י קבלת האר"י ז"ל כל סדר זה חובה היא לתיקון העולמות אשר תיקנו וסידרו חכמים לתפילת שחרית. וכמו שכתב בכה"ח (ריש סי' מח ובסי' נ סק"ד). ובשלה"ט (סי' נ סעי' א): "יזהר לומר איזהו מקומן שלא יצטרך להתגלגל על זה".

וכ"כ לעורר על כך בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' יד) שיש בענין סדר התפילה רפיון בהרבה בתי מקדש מעט, וגם באיזה ישיבות. דהנה פשוט מאד, וכן נהוג מימות עולם, ששעות תפילה ברבים מתחלת עם אמירת מה טובו וכו' אדון עולם, ברכת השחר, אמירת קרבנות ואיזה מקומן, אמירת פסוקי דזמרה בציבור, ברכו וברכות ק"ש, תפילת לחש שמונה עשרה כל הציבור ביחד, ואח"כ חזרת הש"ץ והציבור עומד באימה ויראה שומע ועונה על כל ברכה וכו'. כל זה ברור לכל מעיין קצת בטור ושו"ע ופוסקים, וכמובן ישנם

דינים למי שבדיעבד איחר לתפילה שישנם פרטים מה אפשר לדלג כדי להגיע לתפילת י"ח בציבור אבל כל זה באופן מקרי, לא קבוע ח"ו, כי עוקרים הלכות שלמות בתורה. והרבה יש להצטער על הפרת סדר הקדוש והמקובל הזה. ע"ש. וכ"כ לעורר ע"ז בספר הליכות שלמה (פ"ו הערה 24) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. וכ"כ לעורר בשו"ת אז נדברו (חי"א סי' מ"ח) בזה"ל: "תמוה מאד מה שמדלגין בישיבות סדר קרבנות ומשנת איזהו מקומן וקטורת וכו' שהוא מנהג קדום מסדר רב עמרם גאון המוזכר בתוס' קידושין (ל.) וסנהדרין (כד. ד"ה בלולה), ומה שרוצים להביא ממשנ"ב (סי' א סקי"ב) אינו ענין כלל לסדר קרבנות ומשנת איזהו מקומן וקטורת". עכ"ד. [ור"ל שהרי מקור המ"ב הוא מהשולחן ערוך הרב (סי' א מהדו"ב סעי' ט) בשם לחם חמודות (פ"ט דברכות אות פד), וז"ל: "ומ"מ מי שיש לו לב ללמוד ולהבין, אין לומר אפילו פרשת הקרבנות בכל יום, אלא לפרקים, ודי לו באמירת איזהו מקומן כי גדול תלמוד המביא לידי מעשה ולידי ידיעת התורה", והנה כוונתו על מש"כ שם בתחילת דבריו בשם הטור ושו"ע "טוב לומר פרשת העקידה ופרשת המן ופרשיות הקרבנות עולה שלמים תודה חטאת אשם ודאי ותלוי קרבן עולה ויורד ופ' הנסכים ושאר כל המנחות", על כל אלו הדברים כתב שבן תורה יכול לדלגן, כי כתבוהו בטור ושו"ע בלשון "טוב לומר" ובכלל זה פרשת הכיור ותרומת הדשן, אך אין כוונתו על פרשת התמיד שחובה לאומרה, וכדכתב בשועה"ר הכא, וכן פיטום הקטורת שהחובה לאומרו עפ"י זוה"ק, ומשנת איזהו מקומן.

ואפילו אם לא הספיק לומר קודם התפילה כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב סי' ד): "ואחר התפילה יחזור ויאמר כל מה שדילג, מן פרשת העקידה ואילך אחת לאחת". וכ"כ הקצוה"ש (סי' יד ס"א), ובס' הליכות שלמה (פ"ו הערה 24) בשם הגרשז"א זצ"ל שעכ"פ פ' התמיד ישלים אחר התפילה. [ומש"כ שפרשת הקטורת אין צריך לחזור משום דבלא"ה אומרים שוב אחר התפילה ע"ש, מ"מ עפ"י סוד יש ענין שפרשת הקטורת תאמר ג' פעמים בכל יום, וכמ"ש בשם הרר"ש מניקלשבורג זי"ע (בס' דברי שמואל פ' פקודי): "וגם ידוע לנו שאמירת הקטורת הוא דבר גדול "זמנין תלתא ביומא", והוא שגורם להתעשר" וכו', וכן משמע מדברי שו"ת רב פעלים הנ"ל]. ולכתחילה יאמר הפרשיות קודם התפילה וכמו שהביא הבאה"ל (סי' א), ובלבד שלא יפסיד על ידי זה קריאת שמע בזמנה או תפלה בציבור. [ובכה"ג כתב הקצות השלחן (סי' יד ס"א) שיאמר הקרבנות אחר התפילה].

אם נשים חייבות בקריאת הקרבנות

וגם נשים כתב הבאה"ל (סי' מז סי"ד ד"ה נשים) שחייבות בקרבנות כאנשים

פת חמה - כאשר מוציאים לחם או חלות מן התנור ומעלים ריח כשהם חמים אין

כשם שחייבות בתפילה. וכ"כ השו"ע הרב (סי' מז ס"י). וכ"ד הגר"ח פלאג'י בשו"ת לב חיים (ח"א סי' טו). וכ"כ בספר שמלה חדשה (הובא בספר המאסף לכל המחנות ס"ק עב), והמלבי"ם (בארצות החיים, לב הארץ אות ו). אמנם ראיתי להיעב"ץ במור וקציעה (סוף סימן מז) שכתב שאין הנשים חייבות בקריאת הקרבנות, וכן דעת החיד"א (בשו"ת יוסף אומץ סי' סז). ע"ש. ובהלכה ברורה (ח"א סי' א בבירור הלכה סקי"ג) כתב שטוב לחוש לדעת המחמירים.

שבח אמירת הקורבנות

ובשבח אמירת הקורבנות כבר אמרו חז"ל שבזמן שאין בית המקדש קיים ואין יכולים להקריב קרבנות, מי שעוסק בהם ובפרשיותיהן מעלה עליו הכתוב כאילו הקריבם, וכבר הביא המ"ב (סי' מח סק"א) דמה שאמרו חז"ל כל העוסק בפרשת עולה כאילו הקריב עולה וכו', הכוונה שהוא מתעסק להבין ענייניה, לא אמירת התיבות לבד. וכ"כ בבה"ל (סי' א ס"ה ד"ה ופרשת עולה) שילמד מהגמרא או מהרמב"ם את סדר ההקרבה, כדי שיבין אח"כ מה שאומר, ובזה יחשב לו כאילו הקריב קרבן. וכן בספרו תורה אור (פתיחה) כתב הח"ח בספרו מעין גנים, שמה שאמרו חז"ל כל העוסק בתורת העולה כאילו הקריב עולה וכו', אין הכוונה כפשוטו בקריאת פרשיות הקרבנות בלבד וכמו שמבינים המון העם, אלא הכוונה שלומד את הדינים הנאמרים בעולה ובחטאת ובשאר קרבנות, וסיים שבזה מדוייק מה שאמרו כל "העוסק" בתורת וכו' ולא אמרו כל הקורא בפרשת עולה וכו' שודאי בא לרמז על כוונתנו. ע"ש.

ובזוה"ק (פר' וירא דף ק עמוד א) איתא: אמר ר' כרוספדאי מי שמזכיר בפיו בבתי כנסיות ובתי מדרשות ענין הקרבנות והקרבתם ומכוון בהם, ברית כרותה היא שאלו המלאכים שמזכירים לו חובה, אינם יכולים לעשות לו אלא טובה. ובספר סדר היום (סדר פיטום הקטורת) לענין המקפיד על אמירת הקטורת פעמיים בכל יום ולכוין בו מלה במלה "גורם ברכה והצלחה בכל מעשה ומשלח ידיו ויזכה להרווחת מזונותיו בלי ספק. ע"ש. ובסה"ק נועם אלימלך (פ' תצוה) כתב: "החיוב מוטל על כל בני אדם לומר י"א סממני הקטורת קודם ומשנת איזהו מקומן בכדי שימתיק כוחות הדינים של הסט"א" וכו'. וע"ע בשו"ת ר"פ (ח"ב סי' ד) ובכה"ח (סי' נ ס"ק ד וסי' נב ס"ק ב) ובשו"ת אור לציון (ח"ב עמ' נט) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קסח אות ד).

להריח אותם, בכדי לא להיכנס למחלוקת אם צריך לברך על הרחה זו ברכת "שנתן ריח טוב בפת".[קמט]

קמט) כ"כ הרמ"א (סי' רטז סי"ד): יש אומרים דהמריח בפת חם יש לו לברך שנתן ריח טוב בפת ויש אומרים דאין לברך עליו, לכן אין להריח בו.

אם יש להימנע להריח פירות

ומ"מ נראה שכל מה שיש להימנע מלהריח זה דוקא בפת חמה שיש סוברים שאין לברך ע"ז כלל, אבל להריח ריח טוב בפירות שפיר דמי לכתחילה. ואע"ג דאיכא פלוגתא בנוסח הברכה אם לברך "הנותן ריח טוב" או "שנתן ריח טוב", אפ"ה שפיר דמי לברך "הנותן ריח טוב בפירות" ולא שייך לומר סב"ל, חדא משום מסתבר דלכו"ע אם בירך "הנותן ריח טוב בפירות" יצא ואין נוסח הברכה מעכב, כיון שמרן הש"ע (סי' רטז ס"ב) כתב דנוסח הברכה הנותן ריח טוב בפירות וכ"כ הלבוש ועוד הרבה אחרונים. ועוד, דכך המנהג אצל בני ספרד כמ"ש בספר יפה ללב (סי' רטז אות ג). וכן מתבאר ממ"ש בספר פרי האדמה (ח"א דכ"ט ע"ד) ובשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן קטו) ובשו"ת פרח שושן (כלל א סימן יג) ובמחזיק ברכה (סימן רטז אות ד ואות ו ואות ז) ובשו"ת בית דוד (חאו"ח סימן צא), וכ"כ הרב חסד לאלפים (סי' רטז אות ב) והרב בית מנוחה (דרכ"ד ע"א אות ג) והרב שמח נפש (מערכת ט) ועוד אחרונים, וא"כ במקום מנהג לא אמרינן סב"ל.

והנה בספר בן איש חי (ש"ר פרשת ואתחנן אות טו) כתב, וז"ל: מיהו כתבתי שם [בשו"ת ר"פ ח"ב סי' לה] שאנשי מעשה נמנעים מלהריח בשום פעם פרי מפני שיש פלוגתא בנוסח הברכה, כי מרן ז"ל בש"ע ודעימיה ס"ל לברך הנותן ריח טוב בפירות, אך הרב אליה רבה (ס"ק ה) הביא הנוסח מספרי הראשונים ז"ל לברך "אשר נתן ריח טוב בפירות", ויש סוברים דאיכא קפידא בין תרי לישני הנ"ל ואין משמעותם עולה בענין אחד, לפיכך מושכים עצמן מלהריח בשום פרי בשביל המבוכה שיש בנוסח הברכה. עכ"ל. וכ"כ הכה"ח סימן (רטז אות כז). ע"ש. ואנכי לא ידעתי היכא מצינו מי שסובר שהנוסח מעכב בין תרי לישני הנ"ל, די"ל דבדיעבד לכ"ע אם בירך הנותן ריח טוב בפירות יצא שבודאי לשון זה כולל גם את משמעות לשון אשר נתן וכו' ומוסיף עליו שבח לה' על שממשיך לתת ריח, וכמש"כ בברכ"ה (ח"ג עמ' תקיב). וכן בספר הליכות עולם (ח"ב עמ' קע) העלה ג"כ שאין השינוי שבין נתן לנותן מעכב בזה, ושמנהגנו לברך הנותן ריח טוב בפירות, ואין להמנע מלהריח בגלל המחלוקת בנוסח הברכה ושלא כמ"ש הבא"ח בשם אנשי מעשה. ע"ש.

ונראה דגם אם הדבר לא יצא מכלל ספק אם נוסח הברכה מעכב, שפ"ד לברך הנותן ריח טוב בפירות, משום דאיכא ס"ס בצירוך דעת מרן דבכה"ג לא אומרים סב"ל כמבואר בחזו"ע (ברכות עמ' קצ) [ונראה דחזר בו ממש"כ בהליכו"ע (ח"ב עמ' מ) שכ' שם בס"ס בצירוף דעת מרן שהמברך יש לו על מה שיסמוך, וע"ע מה שהאריך בזה בספר ברכה נאמנה (שו"ת ברכת יאיר (ס"ב)]. וכ"כ בספר ברכת ה' (ח"א עמ' צב הע' 31).

אם מותר להריח לחם של נכרים בפסח

ובהיותי בזה אמרתי לעורר ג"כ בענין מה שנשאל בשו"ת אבני דרך (ח"ז סי' פד) האם מותר ללכת לכותל בפסח, דהרי על ידי הליכתו הוא יצטרך להריח לחם של הערבים בדרכו לשריד בית מקדשנו, והשיב, ע"פ מה שאמרו במסכת פסחים (כו.) שקול מראה וריח אין בהן משום מעילה אך איסורא איכא, וכתב הפרי מגדים (משב"ז יו"ד סי' קח סק"א) שאף באיסורי דרבנן אסור להריח. ומתוך כך פסק בספר חכמה ומוסר (לרבי אברהם ענתבי דרך חקיך אות טל) שאף בחמץ שעבר עליו הפסח אין היתר להריח בו. והדברים מפורשים בשולחן ערוך הרב (או"ח תמג, ג) אשר כתב כי אין להריח פת חמץ של גוי משעה שישית אף שהאיסור בשעה שישית הוא מדרבנן, ונראה שיש לדייק זאת מדברי הרמב"ם הלכות חמץ ומצה סוף פרק ג. ע"ש. וכן הביאור הלכה (תמג ד"ה אפילו) הביא בשם האחרונים שאסור להריח פת חמה של גוים בפסח משום שאין להנות אף מריח חמץ. אולם איתא בספר אורחות חיים (תמז סק"ח) שאם זהו בעל כורחו כגון שישנה מאפיה של גויים מתחת ביתו אין קיימת עליו חובה לעזוב את ביתו בימות הפסח רק יקפיד שלא להנות מריח החמץ. ע"ש. [ומשמע שהיכא שאינו בע"כ יש איסור להריח החמץ אף שאינו נוטלו בידו אלא עובר שם ומריחו], ולפי"ז הדבר תלוי אם קיימת חובה ללכת לכותל המערבי בשלוש הרגלים, דאם יש חיוב אזי יחשב הדבר כבעל כורחו ורק לא יהנה מריח החמץ, וסיים דלדינא יש לפסוק כמש"כ בשו"ת שואלין ודורשין (ח"ו סי' לה) דאם יש לו דרך אחרת ללכת לכותל דרך אשר איננה במעבר הסמטאות אשר בהם נמצאים הרוכלים עם החמץ מה טוב, ואם לא אזי ילך משם ויזהר שלא התכון להריח.

מערכת הצד"י

מערכת הצד"י

צדקה - יש לעורר ההמון שגם האידנא שיש הרבה רמאים יש לתת צדקה אפי' פרוטה אחת לכל אחד שאוסף כסף ברחוב או בכותל וכד'. וכבר אמרו חז"ל כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז.[קנ]

קנ) הנה איתא במס' ב"ב (ט.) רב יהודה אמר, בודקין לכסות ואין בודקין למזונות. וכן פסק הרמב"ם (פ"ז מהל' מתנות עניים הלכה ו) והשו"ע (יו"ד סי' רנא ס"י). ורוב העניים היום שאוספים אומרים שאוספין לפרנסה, ולפי"ז אין צריך לבודקם אם רמאין או לאו, אלא צריך לתת להם. וגם אי נימא שאוסף לכסות וכד' שצריך לבדוק אותו, מ"מ אם לא רוצה לבודקו מחמת עצלותו וכדו', אין לו לפטור עצמו משום כך, דספק דאורייתא לחומרא. [ואין לומר דגם מאידך אם יתן הוי ספק דאוריתא שמא הוא לא עני והו"ל גזלן, ונימא שב ואל תעשה עדיף, ולא יתן לו, זה אינו, דזה עניין של העני, ואיהו יכול למחול לו, ושמא אף מחוייב למחול לו דיש בידו לקיים שתי הספיקות].

ואפי' אם יש הרבה אנשים שאוספים ובאים אליו כמה פעמים, צריך לתת להם, כדאיתא בספרי פרשת ראה (על הפסוק "נתן תתן לו" וכו') מניין שאם נתת לו פעם אחת שאתה נותן לו אפי' כמה פעמים, ת"ל "נתן תתן" מכל מקום (הובא ברש"י פרשת ראה פט"ו פס' י).

ואין להוכיח מהא דאיתא בכתובות (סח.) אמר ר' אלעזר בואו ונחזיק טובה לרמאין, שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום, שנאמר: "וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא". [ופרש"י, שאנו מעלימין עין מן העניים, אבל עכשיו הרמאין גורמין לנו. עכ"ל. כלומר, שהרמאים גורמים לנו שלא ניתן אימון בכל העניים, שמא רמאי הוא], דשם איירי בלתת להם סכום גדול כדי סיפוקם, אבל ודאי סכום קטן יש לתת להם. דאל"כ יהיה סתירה מגמ' זו על הגמרא בב"ב (ט.) הנ"ל דאין בודקים למזונות, דאין לומר דהתם קאי אעיקר דינא דהיה צריך לתת לכל אחד, אבל השתא לא, דזה אינו, כדמוכח מהמאירי דלהלן.

שו"ר שכ"כ הפנ"י (בכתובות שם) להדיא, וז"ל: דהא דקאמר שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום, מסתמא לא איירי דמשום רמאין אין ליתן צדקה, דהא קיי"ל בפרק השותפין (ב"ב ט.) אין בודקין למזונות וכו', אלא ע"כ דלעניין ליתן די מחסורו איירי, שמצילין אותנו וכו'. ע"ש.

ועוי"ל על ההיא דכתובות (סח.) בואו ונחזיק וכו' כנ"ל, דהוא אינו אלא רק דרך לימוד זכות בעלמא אבל לא לפטור לכתחילה ממצות צדקה, וכיו"ב כתב היבי"א (ח"ג או"ח ס"י אות ד) על אחד החכמים שהרשה לעצמו לפסוק ברבים דבזה"ז אף לכתחילה אין כ"כ חיוב להתפלל בכוונה, ומצות כוונה היא אך לחסידים השרידים אשר ה' קורא, וסמך סמיכה בכל כוחו עמ"ש בעירובין (סה.) יכולני לפטור את כל העולם מדין תפילה (בכוונה) שנאמר "ושכורת ולא מיין", וכתב ע"ז היבי"א, שאין זה אלא דרך זכות בעלמא. ע"ש. וה"ה בנידון דידן י"ל דאינו אלא דרך זכות בעלמא, דאלמלא הרמאין על ידי צעקת העני היו נענשים מיד, דכתיב "וקרא עליך אל ה' וכו'", אבל מאחר ואיכא רמאין הקב"ה מאריך אפו ולא מעניש מיד. וקרא ד"וקרא עליך אל ה'" איירי בידוע שהוא עני, וכמ"ש מהרש"א שם. וכעין זה כתב בעיון יעקב, וז"ל: ואע"ג דקמי שמיא גליא לידע לב כל אחד ואחד, מ"מ העני אינו קורא אל ה', כיון דאיכא נפישי רמאי סובר דלהכי מונעים מן הצדקה, וכתיב "וקרא אל ה' והיה בך חטא", משמע דווקא לכשקורא, משא"כ עכשיו אינו קורא לפי שנפישי רמאי. עכ"ל. [תדע דהא איתא בברכות (לב.) אמר רבי חמא וכו', אלמלא שלש מקראות הללו (שמעידין שיש ביד ה' להסיר יצה"ר בקרבנו. רש"י), נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל. (אבל יש לנו פתחון פה שהוא גרם לנו שברא יצה"ר). ע"ש. ואטו נימא דבאמת אה"נ לא נענש בגהינם על העבירות שיש בידינו, אלא ודאי דזה דרך זכות בעלמא אולי להקל במשפט וכד'].

ועוד יש להשיב על ההיא דכתובות, מדברי הרי"ף בעין יעקב שם, דכתב דהרמאים מועילים למי שנעלם מנגד עיננו, ולא ראינוהו, שאין אנו חייבין לחזר אחריו, מפני חשש הרמאים, אבל כשאדם רואה את העני אין לו רשות להעלים עיניו בו מפני חשש הרמאים, ולכך לא מנע צדקתו רבי חנינא, ואע"פ שאותו אדם הוחזק לרמאי, תהיה נתינה זאת החזקת טובה לרמאין שמצילין אותנו ממניעת הצדקה בשוגג ובשלא נודע. ע"ש.

וכן ראיתי למאירי בכתובות (סח.) דכתב, וז"ל: אע"פ שביארנו שכל שרואין את העני מתפרנס דרך כבוד אין ראוי מפני זה למשוך יד שלא ליתן לו, מ"מ כל שנודע לנו שהוא עני מעיקרו, והוא מרבה בקבלת צדקה עד שלקח מהם כלי כסף וכלי זהב, הרי זה ודאי רמאי ולא היה צריך לכך, אלא שהוא מחביא את עצמו ומהדיט את גופו כדי להתפרנס מן הצדקה, משנודע לנו כן אין נזקקין לו, וע"ז אמרו בואו ונחזיק טובה לרמאין וכו'. ומ"מ לא יהא אדם פוטר את עצמו במחשבה זו עד שידע הדבר בברור, הרי אמרו כל המעלים עינו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז. עכ"ל. הרי להדיא כמו שכתבנו שמספיק צריך לתת צדקה לכל עני ועני, אלא א"כ יודע בברור שהוא רמאי, וצ"ל דס"ל דדברי הגמרא הם לימוד זכות בעלמא. שו"ר שכ"פ בשו"ת

משנה הלכות (חלק יג סימן קעג. וחלק ט"ז סימן סט). ובספר מנהג ישראל תורה (יו"ד ח"ה סי' רמז אות א). עש"ב. ומ"ש בשו"ת תשובות והנהגות (כרך ה' סימן רפח), וז"ל: ומיהו נראה, שעיקר האיסור הוא דווקא כשמבקש ממנו באופן פרטי ומצפה שיתן לו, שאז כשלא נותן לו הוא מתבייש, משא"כ כשעובר מאדם לאדם, אז מעיקרא הולך אדעתא דהכי שרק חלק נותנים, ובזה אין איסור, אבל אם בא לאחד באופן פרטי בבקשת עזרה, הרי שמרגיש נכלם כשאינו נותן לו מאומה, וחייב עכ"פ לנחמו ולדבר על לבו. וכו'. עכ"ל. יש להעיר על דבריו ממ"ש בפלא יועץ (ערך צדקה) וז"ל: אסור להחזיר העני ששאל ריקם שנאמר "אל ישוב דך נכלם" כך פסק הרמב"ם, ונראה שבכלל זה הוא עני שפושט מטפחת בפתח בית הכנסת שהוא כמי ששואל לכל אחד וצריך כל אחד להטיל לו פרוטה. עכ"ל. וכ"ז דלא כמו ששמעתי מכמה אחרוני זמנינו שלא צריך לתת צדקה לכל אחד האוסף כסף. וכששמעתי שכן דעת הרה"ג יעקב יוסף זצ"ל שבזמננו לא צריך לתת צדקה לכל אחד משום הרמאין, וראיתיהו ברחוב, הערתי על דבריו מהמאירי הנ"ל שאל יפטור אדם עצמו אלא א"כ יודע בודאי שהוא רמאי, וקבל הדברים וחזר בו, והוסיף לומר שדי לתת לו עשר אגורות, ואם תראה שהוא זורק את זה דע לך שהוא ודאי רמאי. ועיין בדרך אמונה (הל' מתנות עניים פ"ז מח, ובציון ההלכה שם ס"ק קיד) דכל החיוב לא להשיבו ריקם זה דוקא בעני המבקש צדקה עבור עצמו אבל לא במי שאוסף צדקה עבור אחרים, דלא שייך גביה "אל ישוב דך נכלם", וזה אפילו אם האוסף עני ומקבל אחוזים, כיון שמה שמקבל הוא מהמשלח ולא מהנותן, דהנותן נותן הכל לצדקה למשלח והאוסף מקבל אחוזים מהמשלח עבור שכר פעולתו. וע"ע מה שהארכתי בזה בספרי בחוקותיך אשתעשע (הלכה ערך צדקה).

להתנות שלא יחול הצדקה עד שיגיע לעני

עוד יש להעיר למנוע מכשול בענין הצדקה, מה שכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' קסו אות ז): והנה תמיד הצטערתי על המכשול שלוקחים כסף לתת לעני, ועד הכי והכי העני נעלם מן העין או רוצים לתת כסף גדול ולקבל עודף מהעני, והעני אומר שמיד ישוב ויביא כסף קטן והעני שוכח, ומחזיר את הכסף שנתייחד כבר לתתו לצדקה לעני לכיס אחר, ומתערבים כספי צדקה עם כספו, והוא מעשים בכל יום, והערתי שיש להתנות כהלל שלא יחול שם הצדקה על שום כסף הנלקח ליד לתת לעני, עד שיגיע ליד העני ממש ויזכה בו, ועד אז ישאר כסף פרטי. ומה מאוד שמחתי למצוא כל זה בדברי הפנים יפות (פרשת תרומה) על הפסוק "מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי", שפירש כוונת הכתוב דתחילה ידבנו ואח"כ תקחו את תרומתי, דהיינו שקודם הוא ברשותו רק כנדבה שלאחר זמן יעשהו תרומה, והתרומה חלה רק משעת

ה׳תקחו את תרומתי׳, והוא על פי הנהגתו של הֶלל (בפסחים סו:) אמרו עליו על הלל מימיו לא מעל אדם בעולתו אלא מביאה חולין לעזרה ומקדישה. ע״ש. וא״כ ינצל ממכשול במעשר כספים שכל חלות שם הצדקה עליהם יחול רק בהגיעם ליד עניים אף שנדבם מקודם. ושו״ר שהגאון בעל דרך אמונה שליט״א כתב בפירושו על הרמב״ם הל׳ מתנות עניים (פ״ח סק״ח) בשם מרן החזו״א זצוק״ל שהיה מייעץ שכל מי שמתחיל לתת מעשר כספים יתנה שכל המעשר שיפריש לא יחול עליו שם צדקה עד שיבוא ליד העני. עכ״ד. [ואף דבשו״ע (חו״מ סי׳ ריב ס״ח) כתב ״קנה קרקע אדעתא שיעשנו הקדש ולא הוציא מפיו כלום, יש אומרים דכיון שגמר בלבו לתת לצדקה חייב ליתן, ויש מי שאומר דאף על גב דכתיב ״כל נדיב לב עולות״ (דברי הימים ב כט לא) חולין מקדשים לא ילפינן, והאידנא כל הקדש יש לו דין חולין שאין הקדש עתה לבדק הבית ואינו אלא לצדקה הילכך כל שלא הוציא בשפתיו אינו כלום״. והרמ״א כתב דיש להחמיר כסברא ראשונה. וכ״כ הרמ״א (יור״ד סי׳ רנח ס״ו). ולכאורה משמע שמרן תופס כסברא אחרונה שכל שלא הוציא בשפתיו אינו כלום, דהרי י״א וי״א הלכה כי״א בתרא, ואע״ג דבי״א בתרא כתב יש מי שאומר ואחרי רבים להטות וכמו שכ׳ השד״ח בכללי הפוסקים (סי׳ יג אות כ והלאה), מ״מ הכא שאני דודאי קי״ל כי״א בתרא, דהרי השו״ע בבדק הבית (יור״ד סי׳ רנח ס״ו) אחר שהביא דברי הרא״ש שלא נתפס במחשבתו, כתב שכן סוברים גם הרי״ף והרמב״ם והתוס׳. ע״ש. הרי שאין כאן רבים ויחיד אלא רבים ורבים והדרינן לכללא שי״א וי״א הלכה כי״א בתרא, ובפרט שהכי דעת הרא״ש והרי״ף. וכ״כ בשו״ג (יור״ד סי׳ רנח סקל״ה) דמאחר ויש לנו ג׳ עמודי הוראה שסוברים שמחשבה אינה כדיבור יש לנו להקל בזה ותימה על מרן בחו״מ שכתב את סברת הרא״ש בלשון יחיד יש מי שאומר אא״כ נאמר שבדק הבית נכתב אחר השו״ע אלא שבמקומות אחרים יש להוכיח להיפך. וצ״ע. ע״כ. וכן מתבאר בשו״ת אבקת רוכל (סי׳ פג) שהצדקה לא נתפסת במחשבתו. וכ״כ בשו״ת דברי בניהו (ח״א חו״מ סי׳ ב). ואף שמשמעות דברי מרן אביר הרועים הגרע״י זצ״ל בשו״ת יחו״ד (ח״ו סי׳ נב) שהעיקר כסברא ראשונה בשו״ע שנקטה בלשון רבים וצדקה במחשבה מחייב, צ״ל שכוונתו רק לדחות כך אבל אין הכרח שהכי סובר לדינא. ושו״ר בשו״ת מעין אומר (ח״ו סי׳ יז) הביא שנשאל מרן זצ״ל אדם חשב בלבו לתת סכום מסויים לצדקה האם הוא חייב לתת זאת לצדקה והשיב: שכדאי אך אינו חייב. ושוב שאלו, שבשו״ת יחו״ד יש משמעות שדעת רבינו שחייב ורמז לשואל שזה לאו דווקא. ע״ש. ובהכי נחה וגם שקטה מה שהביא לשאול בספר דור דור ודורשיו (ח״א עמ׳ 587). ע״ש. מ״מ בנד״ד גרע ממחשבה, כיון שמוציא המעות הרי הוא מייחד המעות, והוי כהניח בתוך קופה צדקה שודאי אע״פ שלא הוציא בפה אסור לקחתו לעצמו].

אמנם בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' קא ענף ד) כתב, וז"ל: ונראה שאם העני ברח בלי שהספיק לתת לו, או שהעני מסרב לקבל הסכום שמציע לו, אינו חייב, שהרי על דעת כן נדר, שהעני ירצה לקבל. וכן אמר מו"ר גאון אחד שליט"א, שהוא פטור מטעם שאדעתא דהכי נדר, שרק אם הוא נמצא ורוצה לקבל הוא חייב לתת, ולכן אם חלף הלך לו שוב אין לו חיוב. עכ"ל. וכ"פ בשו"ת אליבא דהלכתא (ח"א סי' רמ). אלא שגם ברבבות אפרים שם סיים: ושוב הראו לי דברי מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בספר הליכות שלמה (פ"ז בארחות הלכה הערה 12) שהיה מעורר שיזהר כל אדם שמכין מטבע לתתו לעני המסובב לצדקה ולבסוף לא עבר על פניו, דקרוב הדבר להכשל בעון נדרים ח"ו, ולכן יזהר לגמור בלבו שאינו מכוין לזכות לו עד שיגיע לידו ממש. ע"כ.

בל תאחר בצדקה

עוד יש להביא מש"כ לעורר בספר ילקוט שלמה (בהקדמה עמ' ד): וכן אדם שהפריש כסף לתת לצדקה, ויש עניים באותו מקום, כל זמן שהוא לא נותן להם את הכסף נכשל באיסור של "בל תאחר", ויותר עדיף שלא היה מתנדב לצדקה ונכשל בבל תאחר, אבל אם היה לומד את ההלכה היה מתנה לפני שמפריש לצדקה שהוא אחראי על הכסף, והוא יתן לפי ראות עיניו מתי שיסתדר לו. וכך כתב הגאון רבי אהרון זכאי שליט"א בספר הבית היהודי אהבת חסד (עמ' 256) צריך להיזהר מלחייב את עצמו לתת צדקה לעניים, מכיון שמבואר בגמרא וכך נפסק להלכה שאם יש עניים מצויים באותו מקום חייב לתת להם מיד את הכסף, ואם אינו נותן להם מיד עובר בבל תאחר, שמאחר את הנדר שנתחייב, ולכן הבא לקיים מצות הפרשת מעשר כספים טוב שיתנה במפורש לפני ההפרשה שחלוקת כסף המעשר תהיה על פי דעת עצמו ועל פי ראות עיניו, וגם יתנה שיוכל לתת מהכסף לצדקה מתי שיזדמן לו לתת ובעת שיחפוץ לתת, ולא יגמור בדעתו כלל לחלק את המעשר לצדקה לאלתר, כדי שלא לעבור על בל תאחר לאלתר שהרי עניים מצויים הם וכו'. ע"ש.

להתייחס לעני

ועוד יש להעיר אודות אותם שאין להם כסף לתת לעני, ומשום כך אין מתייחסים אליו כלל, שאינם עושים כהוגן, אלא צריכים לעשות כמין תנועה בידיהם שאין להם לתת צדקה, וכמו שפסק השו"ע (סי' רמט ס"ד) "אם שאל לו העני ואין לו מה ליתן לו, לא יגער בו ויגביה קולו עליו, אלא יפייסנו בדברים, ויראה לבו הטוב שרצונו ליתן לו אלא שאין ידו משגת. ע"ש. וכבר כתב רבינו יונה באגרת התשובה (אות כז) וכעי"ז בארחות צדיקים (שער ז) שרבים יודעים חיוב מצות הצדקה ושכר פעולתו ולא ידעו פרשת גדולת גמילות חסדים לחזק את העני בדברים, ומי שאין יכולת בידו לתת צדקה לעני אבל

ברוח פיו ילבש צדקה לעודד את העני מעשיו גדולים מן האדיר שבנדיבים ומהמפזרים ונותנים צדקה. ע"ש. וכיו"ב העיר בספר למנוע מכשול (סי' טז ס"ח) שקורה פעמים רבות שגבאי צדקה או עניים באים לבית הכנסת לגבות צדקה ואחד מהמתפללים אין בכיסו כסף לתת להם והם עומדים לידו זמן רב והוא מתבייש לרמוז להם שאין לו כסף בכיסו, והם עומדים במתח וממתינים שיפתח את ידו, והוא אינו שם לב אליהם וממשיך להתפלל, ויש להעיר על כך. וכמו כן רצוי שיהיה לאדם כסף קטן ומוכן לתת לצדקה כדי שלא לעכב את הגובים שיצטרכו לפרוט. ע"ש.

לתת צדקה קודם התפלה

עוד יש להעיר מש"כ הרב שריה דבלצקי זצ"ל בספר דרוש דרש (ח"ב עמ' מג) וכ"ה בספר לנפש תדרשנו (ח"א עמ' קמ) ובספר עת לדרוש (עמ' מה), וז"ל: ובענין הצדקה כל אחד ואחד מישראל נותן ונותן יותר מחיובו ויכולתו, ואשריהם ישראל, אלא שכדאי ג"כ לקבל ע"ע בל"נ לקיים הדין המובא באור"ח ויור"ד לתת צדקה לפני כל תפילה שנאמר "אני בצדק אחזה פניך", ורע עלי המעשה שנותנים דוקא אחר התפילה במקום מקודם, ובפרט בחזרת הש"ץ, וגם בשבתות וימים טובים אפשר לקיים זה כמ"ש בעוד יוסף חי שאפשר לייחד פרוטות מער"ש במקום מיוחד ובשבת לפני כל תפילה לחשוב עליהם במחשבה שנותן מהם לצדקה. והנה בפרט כעת כשיאמרו בחזרת הש"ץ דמוסף ותשובה ותפילה וצדקה, כדאי שכל אחד יפריש אז במחשבתו בל"נ על אתר סכום מסויים לצדקה. ע"ש.

ראוי לתת הצדקה מעומד

ויש לציין מש"כ הכה"ח (סי' נא אות מד) בשם שער הכוונות (תפלת השחר דף יח ע"ג) ובפרי עץ חיים (שער הזמירות פ"ו) שבכל עת שנותן צדקה תהיה מעומד. וכ"כ בקיצור השל"ה בשם ספר חסידים דנתינת צדקה היא מ"ע וראוי לעשותה מעומד. והובא בס' טעמי המנהגים (עמ' קה בהג"ה). וכן הביא בספר דרכי חיים ושלום (אות שיח) כשנתן צדקה בשעה שישב על כסאו גם כשמסר לשלוחו לחלק הצדקה היה קם ומרים עצמו קצת מעל הכסא לכבוד המצוה. ע"כ. וכן בספר דרך אמונה (פ"ז סוסק"א) כתב כן מספר אור צדיקים דיש ליתן צדקה מעומד. וכיו"ב כתב המחה"ש וארה"ח (רסי' ח) שבכל המצוות ראוי להחמיר ולעמוד. ועיין בספר נחל איתן (סי' ה סעי' ה סק"ד) שכתב דמדברי רש"י בשבת (כב. ד"ה ועומד) משמע דאי"צ לעמוד. ע"ש. וע"ע בבא"ח (ש"ר פרשת ויגש הי"ג) בסדר נתינת הצדקה.

אם מותר לנסות את ה' במעשר כספים

ולסיום אמרתי להעיר אודות מש"כ בשו"ת נזר הכהן (ח"ב סי' כט) דמאחר שאפילו לאדם העוסק במלאכתו אין חיוב מן הדין לתת מעשר מהכנסותיו, אסור לנסות את ה' בזה, ונכלל הדבר באיסור "לא תנסון את ה", כבכל המצוות, לפי שהכתוב "ובחנוני נא בזאת" נאמר רק על מעשר תבואה בזמן שחייב בו מדין תורה. עכ"ד. והן אמת שכדבריו מבואר בשל"ה (הלכות צדקה ומעשר) דכתב בזה"ל: "דאף שגם בצדקה מתעשר לא שרי לנסות אלא במעשר תבואה, ונראה דאפילו במעשר כספים נמי לא, דהיכא דגלי הפסוק דשרי לנסות זה במעשר תבואה וכו', הרי ההבדל שבין מידי דמיזן לכסף, שאם כי נצטוינו לתת לעני די מחסרו אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו (כתובות סז:) אינו מחוייב לפזר על כך, לא כן בככר לעני וכל מידי דמייזן". ע"ש. וכן בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן ג) השיג על הרמ"א דמדבריו משמע דבמעשר כספים דנהוג עלמא האידנא קאי, ובאמת זה אינו, שלא נאמר זה על מעשר כספים דלא שרי לנסויי ביה דאינו אלא צדקה. ע"ש. וכן הסכים בספר משנת חכמים (הלכות יסודי התורה דף י"ז ע"א). ע"ש. הוב"ד בפתחי תשובה (בריש סי' רמז). וכ"כ בגליון מהרש"א (סי' רמז ס"ד), וכן משמע קצת בדעת זקנים מבעלי התוספות (דברים יד, כג) שהביא הא דבחנוני נא בזאת במעשר תבואה. מ"מ בשו"ת אבקת רוכל (סי' ג) כתב להדיא שמותר לנסות את ה' גם במעשר כספים, וז"ל: כי אין ספק שלהיות ענין **הפרשת מעשר מהממון** דבר גדול מאד עד שאמרו חז"ל במסכת שבת (קיט.) "עשר תעשר" עשר בשביל שתתעשר ומותר לנסות במצוה הזאת להשי"ת ולעבור על לאו דלא תנסו כו' כמפורסם בפ"ב ממסכת שבת ובכמה מקומות. ע"ש. וכ"מ מדברי הב"י (סי' רמז), וכמש"כ בשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' ג) לקראת סוף התשובה (ד"ה ומכלל דברינו) אחר שכתב להוכיח שמעשר כספים אינו מן התורה כתב שאין למעשר כספים דין מעשר שהנזהר בו בודאי מתעשר. והוסיף ומכאן שאינו מוכרח כלל מ"ש בהגהת הש"ע ריש סימן רמז דמותר לנסות להקב"ה במעשר, דמשמע במעשר כספים דנהוג עלמא האידנא קאי וכו'. ע"ש. הרי להדיא שהבין שדברי הרמ"א שהם למעשה דברי מרן הב"י, קאי במעשר בספים ולא במעשר תבואה. ע"ש. וכ"כ בספר עשרה זהב (עמ' רסד) בדברי מרן הב"י, דממה שחוזר על דברי הטור וכותב מעשר סתם ולא מדגיש מעשר תבואה על כורחך דקאי במעשר כספים. ע"ש. ובאמת שכבר מבואר כן בספר חסידים (סי' קמד): הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וכו' ובחנוני נא בזאת" (מלאכי ג י), גדול הפרשת מעשר שאמר הקדוש ברוך הוא "בחנוני" יותר מכל דברים אחרים שאסור לנסותו שנאמר (דברים ו' טז) "לא תנסו את ה' אלהיכם",

צדקתך במנחה - צריך להזהיר את ההמון לעמוד באמירת צדקתך שאומרים אחר חזרת

אותו המעשר הוא מעשר עני לתת לעניים מעשר מכל אשר ירויח אדם, הן בריבית הן להשכיר את עצמו הן מכל דברים אשר בא ליד אדם בריוח, אם מצא גניבה או הביאו לו גניבה צריך לעשר ולהפריש כאשר נכתב בפסוק. כי עדיין לא היו לישראל בין אומות העולם ומלווין בריבית. ואוי להם המעכבים מעשרותיהם, כי לבסוף לא ישאר להם בידם כי אם המעשר והיינו דכתיב (במדבר ה, י) "ואיש את קדשיו לו יהיו". ע"ש. וכן מבואר בשטמ"ק בכתובות (נ.), וכן משמע מרבינו יונה בספר היראה (אות סג), וכן הח"ח באהבת חסד (ח"ב פרק יח בהגה ד"ה וכן) מסיק שאף במעשר כספים מותר לנסות ושכן דעת השו"ע. ע"ש. וכן בערוה"ש (סי' רמז ס"ו) מסיק שגם במע"כ מותר לנסות ולא רק בתבואה שאין שום סברא לחלק, וגם החוש מעיד שהעשירים מה שנותנים יותר צדקה יותר מתעשרים ואם פעם ראינו שעשירותם נאבד, הנסתרות לה' אלוקינו. וכ"כ בספר באורח צדקה (עמ' כה) שהכי נקטינן.

ואף שרבינו החיד"א בשיורי ברכה (יו"ד סי' רמט א"ב) כתב שנראה שתשובה זו באבקת רוכל לא ממרן אלא מר' מתתיה טרוש זצ"ל, מ"מ בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' כז) ובשו"ת שואל ונשאל (ח"ב יו"ד סי' קס) כ' דיש לתלות שתשובה זו ממרן. ע"ש. וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"י יו"ד סי' נח אות כט), ולו יהא אלא ספק, נראה דאיכא ס"ס דמותר לנסות את ה' במעשר כספים, דהנה דעת הטור (סי' רמז) שמותר לנסות את ה' לא רק במעשרות אלא גם במצות הצדקה, וכ"כ רבנו בחיי (דברים ו טז) וכן מבואר בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תתפג) שלכן האומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני שהתירו בגלל שמותר לנסות בצדקה, ואילו דעת רבינו יונה בשע"ת (שער שלישי אות ל) שרק במעשרות מותר. וכ"כ הב"י. והשתא איכא ס"ס, שמא מותר לנסות את ה' בכל צדקה, וגם את"ל שאסור שמא במעשר כספים מיהא שרי. ואף שבשו"ת נזר הכהן הנ"ל האריך והביא הספר חסידים הנ"ל, וכתב דמהגמ' ומדרשי חז"ל משמע דלא כדבריו שהפסוק אירי על מעשר תבואה. ע"ש. אחר המחילה אין בדבריו כדי לדחות חד מקמאי, ובפרט שיש גם מדרשים דמשמע שהפסוק נאמר גם על מעשר כספים וכמו שהביא שם במקור חסד על ספר חסידים (אות ב), וכן נראה דלא שם על לבו למש"כ בשו"ת אבקת רוכל הנ"ל שמבואר להדיא מדבריו שגם במעשר כספים אפשר לנסות. (וכן נראה שמצדד השדי חמד מערכת הנו"ן אות טז בסופו. ע"ש).

הש"ץ של מנחה של שבת, שהרי צריך לאומרו מעומד דהוי כצידוק הדין, ודלא כמו שמצוי שרבים ממהרים ויושבים בצדקתך.[קנא]

ציצית - צריך לדקדק שיהיה קשר הציציות לאורך כנף הטלית ולא לרוחב, שצריך שתהא נוטפת על הקרן [והיינו לצד הכנף ולא כלפי הקרקע], וכדי לקיים דין זה צריך להקפיד שכשקושר קשר העליון, יקשרנה מדובק לצד הכנף כדי שתחזיק שם ולא תפול למטה.[קנב]

קנא) כ"כ האליה רבה (רצב אות יז) **בשם** ספר תניא קדמון (סי' כ), שמנהגינו לומר צדקתך במנחה של שבת מעומד, לפי שהוא במקום צידוק הדין [כאדם העומד לפני הדיין ומקבל עליו את הדין ואין ראוי לו לשבת]. ע"ש. וכ"כ הפמ"ג (משב"ז סק"ב). וכ"ה בשבלי הלקט (סימן קכו), שכיון שאומרים אותו במקום צידוק הדין ואין ראוי להצדיק את הדין אלא מעומד (עיין להרמב"ן בתורת האדם מו, וטור יו"ד סי' שעו) **כאדם** שעומד לפני הדיין ומקבל עליו את הדין ואומר יפה דנת, וגם לדברי הפסיקתא משמע שאנחנו מעידים על הקב"ה שחותמו אמת וחתם על כל מעשה בראשית באמת דכתיב "אשר ברא אלהים לעשות" סופי תיבות אמת, ומנחת שבת היא חתימת השבוע, והא קיי"ל דכל עדות היא בעמידה. עכ"ד. וכ"פ הכה"ח (סי' רצב אות טו).

קנב) הנה בגמ' במסכת מנחות (מב.) איתא, "אמר רב גידל אמר רב, ציצית צריכה שתהא נוטפת על הקרן, שנאמר על כנפי בגדיהם". ע"כ. ונחלקו הראשונים בביאור דברי רב גידל, דרש"י (ד"ה שתהא) פירש, וז"ל: "שתהא תולה ומכה על הקרן, כלומר, שיגביהנה למעלה מן השפה כדי שתהא תולה ונוגעת התלויה בקרן".

ומשמע מפרש"י שכוונת רב בעניין "נוטף על הכנף" הוא, שלא יקשור את הציצית למטה בשפה. והיינו כמו שמיד אומרת הגמ' "כמאן, כרבי אליעזר בן יעקב אמר ר' יעקב אמר רבי יוחנן, וצריך שירחיק מלא קשר גודל". ולמד רש"י שדברי רב ורבי יוחנן היינו הך. וכן כתב הגהות מיימוניות (פ"א הל' ציצית ס"ק ב) שכן פירש ר"י, וכן משמע לכאורה שכך למדו הרי"ף (דף יב ע"ב בדפי הרי"ף) והרא"ש (דף קכז) שהעתיקו את הגמ' ולא פירשו בה דבר. וכן נראה דעת הרמב"ם (פ"א הלכות ציצית הל' ו) והטור (סי' יא), שפסקו את הדין שצריך

לתלות את הציצית למעלה מקשר גודל, ולא הזכירו עניין של נוטף על הכנף.

אולם בכלבו (סי' כב) ובאורחות חיים (הל' ציצית סי' יז) והרוקח (סי' שסא) פירשו שכוונת הגמ' שצריך לתלות הציצית "באורך" הטלית ולא ברחבו. וכן כתב הגהות מיימוניות (שם) בשם הרא"ם (יראים השלם סי' תא), לתת הציצית באורך הציצית ולא ברוחבו, דבעינן שתהא נוטפת על הכנף, פירוש תלוי על הקרן, ואי הוי ברוחבו לא הוי נוטף, שהרי כלפי קרקע הוא תלוי. וכן הנהיג מורי מהר"ם לדקדק בו בטלית שיהא הציצית נוטף על הכנף בשעה שמעוטף בו האדם. ויש כנף שהוא תולה הציצית באורכו ויש ברוחבו, הכל לפי מה שמתעטפים בו. ועיין בתועפות ראם על היראים (סי' תא ס"ק י) שכתב דמדברי הנימוקי יוסף (דף יב מדפי הרי"ף) משמע שמסביר אליבא דרש"י, שג"כ אזיל כפירוש זה, וז"ל הנימוקי יוסף: פרש"י ז"ל, שלא יקשור הציציות למטה בסוף הכנף, אלא מן הצד, בעניין שתהא עומדת בגוף הכנף ומכה על הקרן. עכ"ל.

וכן פסק בשו"ע (סי' יא ס' טו), וז"ל: יש אומרים שצריך לדקדק שיתלה הציציות לאורך הטלית, דבעינן שתהא נוטפת על הקרן, ואם היה לרוחבו לא היה נוטף, שהרי כלפי קרקע היה תלוי. עכ"ל.

ועיין במ"א (ס"ק כד) שכתב "אבל אין קפידא כ"כ לפוסלו בכך". וכן פסקו להקל בדיעבד המשנ"ב (ס"ק עג ובביאור הלכה ד"ה לאורך, בסופו) והכף החיים (אות נא).

וע"ע בשע"ת (אות יא) שהביא דברי החיד"א בספרו ברכי יוסף שכתב וז"ל: "אכן העולם אין נזהרים בזה. ונראה דסומכים על מה שכתב בהגהות מיימוניות שחזר בו המהר"ם, ואמר שהכל נקרא נוטף על הקרן, ולא אמעיט, אלא שלא יקשור הציצית באלכסון על קרן זוית" (מפני שהוא מנהג הקראים, עייו מ"א ס"ק כד). ועוד הוסיף הברכי יוסף, שסמכו על הפירוש האחר שיש בעניין נוטף על הכנף. ע"ש.

ומ"מ נראה שדעת השו"ע לחשוש לדין זה לכתחילה. שהרי בב"י הביא את דברי הגהות מיימוניות בשם המהר"ם שחזר בו וכנ"ל. ומ"מ בשו"ע כתב שיש אומרים שצריך להיות נוטף על הכנף. וכן הרמ"א לא פליג על זה. וכן משמע שכך דעת המשנ"ב והכף החיים, שאע"פ שודאי ראו דברי השע"ת בשם החיד"א, מ"מ לא הזכירו זאת כלל, אלא אדרבה, כתבו שצריך לחוש לדין זה לכתחילה.

ויתר על כן, כתב המשנ"ב (שם) שדין זה שייך בין בשעת עשיית הציצית, ובין אם אח"כ נשמטו לצד מטה יחזירם.

וא"כ כדי לקיים דין זה צריך לעשות כמו שכתב בספר ערוך השולחן (ס"ק יט) שכשקושר קשר העליון, יקשרנה מדובק לצד הכנף כדי שתחזיק שם ולא תפול למטה. ואף שע"י זה

נתכווץ מעט הכנף ולא יהיה בו קשר גודל, לית לן בה, דכיווץ לאו כלום הוא, כיון שבהתפשטותו יש השיעור, דאזלינן אחרי ההתפשטות. ודברי ערוך השולחן מקורו במ"א כמובא במשנ"ב (סי' י"א ס"ק מא).

ועיין עוד בספר פסקי תשובות (ס"ק כב ובהערות שם), שציין לספר מקור חיים (סי' יא) ובשולחן הטהור (סי' ב) שכתבו לעשות כך לכתחילה, והידור מצוה יש בדבר, ואע"פ שיש שכתבו לפקפק בזה ולחשוש שמא ע"י הקיפול של הקרן עקב הידוק הקשר הוי ליה כאילו נחתך ונתמעט משיעור, מ"מ כבר כתב ליישב דבריהם באשל אברהם וז"ל: "כיון שהקמט ניכר לכל רואה, וידוע שהבגד שם כאגודל בין תחיבה להשפה, עי"ז אין חוששים". וכן כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' רעג) דכיון שנכפף רק כנגד הקשר ושאר הכנף כמקודם, בכה"ג אין הקיפול מבטל השיעור.

וכן מצינו לגדולי האחרונים שעשו כן, עיין בלקט היושר מנהגי תרומת הדשן (עמ' ח), וז"ל: "קשר העליון של הציצית, קושר בחוזק אל החור עד שנכפף רוחב הבגד לגמרי". וכן בדינים והנהגות (פ"ב אות ז) שכן נהג החזו"א. וכ"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א בספר דעת נוטה (ח"ב עמ' קצד)

ואע"פ שיש שכתבו להימנע מזה (עיין בספר מעורר ישנים ועוד), מ"מ רבים הם שכתבו לעשות כן. וכן במציאות אם לא עושים כך בדרך כלל יורדות הציציות למטה ואז לא מקיימים דין נוטף על הכנף. ועיין עוד בפסקי תשובות (ס"ק לב בסופו) עוד טעם להידוק הציצית בכנף.

ודע דאע"פ שכתב הביה"ל (ד"ה לאורך הטלית) לדון בעניין שתי הכנפות העליוניות של הטלית גדול, היכן לקשור הציציות. וסיים הביה"ל שמ"מ למעשה, הסכימו האחרונים שיותר טוב שב' הכנפות העליונות ייעשו ברוחבה ולא באורכה. מ"מ כבר כתב בשו"ע הרב (סי' יא) והחזו"א (סי' ג ס"ק יב) שבעצם הדבר תלוי בצורת לבישת הטלית, שלפי מנהג רוב העולם אשר מעלים את צדדי הטלית על הכתפים, אזי גם שני הציציות העליונים תלויים לאורך הטלית (היינו היכן שיוצאים אגודת החוטים שבטלית שעשויים לנוי), ואלו הנוהגים שלא להגביה הטלית על כתפותיהם אלא הטלית עוטף כל גופם כולל הזרועות, אזי שני הציציות העליונים צריכים להיות לרוחבה של הטלית (בצד העליון היכן שאין יוצאים אגודת החוטים הנ"ל).

וכ"כ להתריע בשו"ת ויען אליהו (שאלה ב), וסיים דאע"פ שהנוהגים שלא להקפיד בעניין נוטף על הכנף יש להם על מה שיסמוכו, וכנ"ל. מ"מ ודאי שכל ירא שמים יזהר בזה, כדי לקיים מצות ציצית לכתחילה, שכן דעת השו"ע וכן נהגו גדולי ישראל. עכ"ד.

רוב צידי ציצית גוּפַיָה צריך להיות פתוח

ולסיום אעיר, בדבר מה שנפוץ לאחרונה ברבים שלובשים ציצית גוּפַיָה שצריכים לתת את הדעת שרוב צידי הגופיה יהיה פתוח, וכמו שפסק השו"ע (סי' י ס"ז) מלבושים שהם פתוחים מן הצדדין למטה וכו' אם רובו סתום פטור ואם רובו פתוח חייב וכו'. ומקום הנקב שמכניס הידיים נחשב סתום וכמש"כ המ"ב (סי' י ס"ק כה) ובבאה"ל (ד"ה רובו). ושם כתב להתריע "ולא כמו שעושין החייטין טלית קטן שתופרין אותו מן הצדדין ומניחין בו נקב שמכניס בו הידים ותופרין למטה מהנקב ומניחין רוב פתוח ומודדין רק מתחת הידים, וזה טעות גמור כי אז לא נקרא בת ד' כנפות וכו'. ע"ש. ושמעתי שכיום מצוי בציצית גופיה שהרוב צידיה סגורות.

ובר מן דין, איכא עוד עיקולי ופשורי בציצית גופיה, דבשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' טו) מביא שיש אוסרים ללבוש הטלית קטן על הגוף ללא הפסק בגד משום בזיון לטלית. וביותר אם בד הט"ק עשוי במיוחד מסוג שיספוג זיעה כעין גופיה הרי בודאי מבזה המצוה, וגם יש חשש אם יוצא בו י"ח ציצית, דאולי הוא בכלל בגד האפיקרסין דנחלקו בו התנאים (במס' ציצית אות ה') אם היא חייבת בציצית, וכפי שציין הגר"ח קניבסקי שליט"א בביאורו למס' סופרים את דברי הרא"ש (מועד קטן פ"ג סי' מג) שאפיקרסין היינו בגד העשוי לקבל זיעה. מיהו עיין בהליכות שלמה (פ"ג אות יא) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שכתב דמדינא אין קפידא מללבוש הט"ק על הגוף ממש, שאין בזה משום ביזוי מצוה. ע"ש.

ירא"ש יקנה טלית קטן מידה שבע

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל שהרוצה לקיים מצות ציצית אליבא דכ"ע יקנה טלית קטן לכה"פ מידה שבע, דהנה בהליכות עולם (ח"א פרשת לך לך) כתב דלכתחילה אין לברך על טלית קטן, אא"כ יש בו כשיעור שתי אמות אורך (תשעים וששה סנטימטר) על אמה רוחב, ושיעור זה הוא מלבד הנקב של בית הצואר. (כלומר, שצריך שיהיה שיעור הטלית אמה מלפניו ואמה מלאחריו מלבד הנקב, וחצי אמה מכל צד ברוחב הטלית שעל הכתף), אבל בפחות משיעור זה אע"פ שיכול ללבוש לקיים מצות ציצית, מ"מ לא יברך עליה, דספק ברכות להקל אלא יברך על טלית גדול ויכוין בברכתו לפטור טלית קטן. והמנהג שאין מברכים כלל על טלית קטן. ובמקורות כתב שכן הוא ע"פ סידור הגר"ז בסידורו, והובא ג"כ להלכה בספר בית עובד (דיני ט"ק אות ג, דף כ"ה רע"א). ע"ש. וכידוע שהיום רק בטלית קטן מספר שבע יש רוחב זה של ארבעים ושמונה סנטימטר [דבטלית מספר חמש יש רק באורך השיעור ולא ברוחב], ולכן ירא"ש ראוי לו לקנות טלית זו כדי לצאת ידי כל השיטות, דגם הבא"ח (פרשת לך לך הי"ב) שהיקל בשיעור הטלית לא היקל אלא באורך, דסגי

ציצית - ציצית שנפתחו קשריה יש להזהר שלא להדק הקשרים בשבת, מפני שיש בכך חילול שבת [ורשאי ללבוש את הטלית אף שהקשרים פתוחים ואין בזה שום חשש].[קנג]

באמה וחצי, אבל ברוחב גם ס"ל דבעי אמה רוחב (48 ס"מ) וזה אינו אלא בטלית מספר שבע. ובפרט אם כבר מתאמץ ולוקח טלית קטן העשויה מצמר מטעם שטלית צמר לכו"ע היא מדאורייתא, שודאי שראוי שיקח אותה במידה שבע, דאל"כ מה הועיל במה שלקח ט"ק צמר הלא השיעור לא מספיק לכו"ע. [אמנם יש לציין שלא נהגו לברך על טלית קטן, אלא לפוטרו בטלית גדול, אלא שבשביל לקיים המצוה דאוריתא לכו"ע, יקח טלית קטן מידה שבע. ועוד שאם באמצע היום הסיר את הטלית קטן בגלל שהולך לישון או להתרחץ וכד', יצטרך לברך כשחוזר ללובשו ויש בו השיעור הנ"ל, דבכה"ג שפיר דמי לברך, וכמ"ש בהלכה ברורה (ח"א עמ' קנט)].

קנג) כ"כ בספר קצות השולחן (סי' קכג הערה ד) שקשר ע"ג קשר שנתרופף המחזקו ומהדקו בשבת כדי שישאר כן תמיד, הוי מלאכת קושר, וחייב חטאת. ע"ש. וכ"כ להתריע ע"ז בספר תולדות שמואל (מלאכת קושר סעיף ט) בזה"ל: ראיתי לעורר אשר ראיתי בעיני שרבה המכשלה, במי שקשר לו ציצית מחדש על טליתו וידוע שבעודן חדשים אין הקשר התחתון (החיצוני) מתקיים כל כך וכמעט קט חוזר ונתרפה, ועל פי רוב בשעה שבודקין את הציציות לפני העיטוף אם רואה שהקשר נתרפה מותחו לכאן ולכאן ומעמידו על חזקתו כדי שתהא מהודק כראוי, ורבים אין נמנעים בזה אפי' בשבת קודש, והוא רק מחסרון ידיעה, ועל כן ראיתי לעורר להזהר בזה כי לפעמים יהיה אפילו חיוב חטאת בדבר חלילה ולשומעים ינעם ויבוא עליו ברכת טוב. עכ"ל. והו"ד בשו"ת אז נדברו (חלק ג סי' כב), וכתב שם דהביאור הוא כיון שהקשר הוא של קיימא ודעתו שיהא של קיימא זה מקרי של קיימא אף שלפעמים מתרפה, דאינו ברור שמתרפה מעצמו, דמסתבר אם הטלית לא היתה מתטלטלת ומונחת בארון לא הי' הקשר מתרפה מעצמו לעולם והוי כעושה מעשה וזה ברור דלענין מלאכתו מתקיימת הפירוש אם בלא מעשה אחר היתה מתקיימת זה מקרי מתקיימת, ואפילו אם נאמר שזה נמי מקרי אינה מתקיימת אסור מיהא מדרבנן ככל מלאכה שאינה מתקיימת ואינו דומה לקשר שאינה של קיימא

בסי' שי"ז שיש מהם שמותר לכתחילה ששם החסרון במהות של הקשר עצמו אבל כאן אין החסרון בעצם ובמהות של הקשר אלא במעשה המלאכה לפיכך הוי ככל דבר שאין מלאכתו מתקיימת לאסור מדרבנן. וע"ש מה שפלפל בדבריו שמטעם אחר אין בזה חיוב חטאת אלא איסור דרבנן. וכ"כ לאסור בספר שמירת שבת כהלכתה (פט"ו אות נז), וז"ל: כל קשר שאסור לקשור אותו בשבת ויו"ט גם אסור להדקו כשנתרפה, ועל כן יזהר שלא להדק את קשרי הציציות שנתרפו. וכ"כ בספר ארחות שבת (ח"א עמ' שכז) שאסור להדק הציציות שנתרפו כיון שיש כאן הוספה באיכות הקשר. עכ"ל. וכ"פ בחזון עובדיה (שבת ה עמ' סה). וע"ע בשו"ת באר משה (ח"א סי' קד) ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סי' כה) ובשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' יג).

ודע שכשם שאסור לחזק ולהדק הקשר ע"ג קשר שנתרופף הוא הדין שאסור להרפות קשר ע"ג קשר, ואפי' אינו מתירו לגמרי וכמש"כ בשלחן שלמה (בסי' שיז סק"א ה) בשם הגרש"ז זצ"ל מכת"י. ולפי"ז מי שהידק בטעות הציציות ורוצה להרפותם כדי שלא יעבור על חיוב חטאת של קשר קיימא אין לו להרפותם בשבת כדי שלא יהיה של קיימא ויעבור על איסור דרבנן אלא ירפם ביום חול ובכך ג"כ יוצא מאיסור דאורייתא.

להדביק את הפד קודם השלכתו לאשפה

ובהיותי בזה אעיר עוד דבר, במה שמצוי שאשה המסירה את הפד מגופה ביום השבת, וסוגרת את זה במדבקה כדי שלא ידוף הריח, ומשליכתו לאשפה, דלכתחילה אין לעשות כן, משום תולדת תופר, וכמו שפסק השו"ע (סי' שמ סעיף יד) שהמדבק ניירות או עורות בקולן של סופרים וכיוצא בו הרי זה תולדת תופר וחייב. ע"ש. וכיו"ב הגרע"י בהליכות עולם (ח"ד פרשת כי תשא סוף הלכה ה, עמ' רלב) לגבי טיטולים שאין להדביק את המדבקות של הטיטול קודם זריקתו לאשפה, כיון שאז נשארת ההדבקה עולמית. ע"ש. וכוונתו לטיטולים שסגירתם ע"י הדבקה, אבל רוב הטיטולים המצויים כיום שסגירתם היא ע"י סקוטש אין בזה חשש כיון דלא הוי הדבקה. ומ"מ בנידון דידן לגבי פד דבזה הוא עם דבק, ודאי שאין להדביק ולזרוק לאשפה מהטעם האמור דהוי הדבקה עולמית. ואע"פ שהמהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סי' ה אות לה) כתב להקל בזה, היות שמעוניין שהקשר יהיה לזמן מועט על אף שבפועל מתקיים לימים רבים. וכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' יז, וכן בחט"ז סי' ז וסי' טו), ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' יג). מ"מ בודאי דאין לסמוך על זה, דרוב הפוסקים חולקים על זה, שכן דעת האור לציון (ח"ב פכ"ט תשובה ו, ופרק לו תשובה יט), וכן דעת ההליכות עולם

(ח"ד עמ' רלב), וכן בספרו חזו"ע (שבת ה' עמע' נב) נשאר בצ"ע על המהרי"ל דיסקין. ע"ש. וכ"ד השמירת שבת כהלכתה (פרק לה סעיף כו בהערה סז. ובסוף קצת חזר בו, דמה שזורקו לאשפה נחשב כאינו של קיימא). וכ"פ בהליכות שבת ח"ב (עמ' תו). ע"ש. וכן נראה עיקר, משום דבשו"ת הריב"ש (סי' קכב) משמע להחמיר בזה. ואין לומר דנסמוך על זה בגלל כבוד הבריות, שהרי יש לה דרך אחרת, דהיינו לשים את הפד בשקית, ולקשור את השקית בקשר אחד (שהרי אין דין קושר בקשר אחד וכמבואר ברמ"א סי' שיז ס"א).

אם מותר להדק הקשר בבית הכסא

ולסיום אביא מה שנסתפקתי במי שיושב בבית הכסא, וניתר לו קשר מהציצית, האם מותר לו שם לקשרו [ביום חול], שהרי צריך לכוון לשם מצות ציצית כמבואר בשו"ע (סימן יד ס"ב), ושמא אסור לכוון לשמה בבית הכסא. ואין לומר, דאין צריך כוונה לשם ציצית בהידוק הקשר משום דכתב המ"ב (סי' יד סק"ו) דשאר קשרים וחוליות פרט לקשר העליון וחוליא ראשונה כשרים אפי' עשאן שלא לשמה, דעל דעת ראשונה עושה, זה אינו, דאף שבתחילה תלה החוטין בטלית לשמה מ"מ כיון שכבר סילק ידו הימנה תו לא שייך לדון בה משום דעת ראשונה. וכן נשאל הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספר דעת תורה (תשובה שכט), מי שנתרופף אצלו קשר הציצית וצריך להדקו האם צריך שיאמר קודם ההידוק לשם מצות ציצית, והשיב, שראוי לומר לפני ההידוק. ובהערות כתב בנו: ושמעתי מרבינו דכאן שנתרופף הקשר שעשאו בתחילה לשמה יש מקום להקל כשבא להדקו דסגי במחשבה לשמה, ומ"מ לכתחילה צריך להוציא בפיו, וכמו שהשיב רבינו. עכ"ד.

וראיתי בחשוקי חמד על מסכת שבת (קיא:) שנשאל בזה, והשיב ע"פ מה שכתב הביאור הלכה (סימן תקפח ד"ה שמע) שאסור להרהר בבית הכסא שמכוין לשמה לשם מצוה, ולכן אסור לתקוע שם בשופר, אולם הכוונה בשעת קשירת חוטי ציצית, אין זה אלא הכשר מצוה [כמבואר במג"א (סי' יט סק"א)], אבל לא כוונה לקיום מצוה, ולכן מותר, וכך הורה גיסי הגר"ח קנייבסקי שליט"א. עכ"ד. וכן בספר דעת נוטה (תשובה ש"ל ו-של"א) הביא שנשאל בזה הגר"ח קנייבסקי שליט"א, והשיב, שמעיקר הדין מותר ואין זה ביזיון, אלא דיותר טוב שיצא, כי צריך "לומר" לשם מצות ציצית. וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' טו אות ב) כתב מעיקרא דדינא אין איסור כיון שאין דיבור ולא מחשבה לאיזה דבר שבקדושה, אבל כדאי ליזהר, וכן אני נוהג. עכ"ד. אולם בספר וישמע משה (חלק ב, עמ' טו) הביא ששאל את הגרי"ש אלישיב זצ"ל ופסק שאסור. וע"ע בספר מעדני אשר (פרשת שלח עמ' רנב).

צניעות - יש להזהר ולהזהיר בענין מה שנפוץ שהולכות הנשים והבנות עם גרביים בצבע הרגל, שודאי שאסור ללובשם, וכמו שכתבו כל הפוסקים. מיהו אם לובשת גרביים שצבען חום כהה מאד ועבות, ואינו מזכיר את צבע הרגל, המקילה יש לה ע"מ שתסמוך. ומן הנכון גם ללבוש החצאית עד הקרסול, ואז מעיקר הדין אין חובה כ"כ בגרביים, אך ממידת חסידות והצניעות גם בזה ללבוש גרביים. והמקילה ללבוש חצאית שלא עד הקרסול באופן שיכסה בכל מצב עכ"פ את המקום הבולט בחלק התחתון שמתחת לברך [כ-20 ס"מ מהריצפה], יש לה ע"מ שתסמוך, ובתנאי שתלבש גרביים שחורות או חום כהה מאד ועבות, כאמור. וראה בהערה.[קנד]

קנד) הנה לעניין צבע הגרביים, ראשית כל, הדבר ברור לכל מבין שאם היה מותר ללבוש גרביים בצבע הרגל לא הועילו חכמים בתקנתם. וכבר כתבו כן בד"ץ לכל מקהלות האשכנזים והגרי"ח זוננפלד בכרוז פסק הלכה מלפני כמאה שנה בשנת תרפ"ח (צילום הכרוז מופיע בספר דברי שלום, עמ' שלג, ובעוד ספרים), וז"ל: "וחלילה ללבוש אנפילאות (גרביים) מנוקבות מעשה רשת, אשר הרגל נראה מתוכן, **או אנפילאות מגוון עור הגוף**, כל אלו פיגול הוא לנו אומה קדושה וטהורה מדור דור". עכ"ל. [והובא גם בספר הלבוש כהלכתו (פכ"א ה"ח), והוסיף שם בהערה בזה"ל: מכשולות אלו היו נפוצים גם לפני כמאה שנה, והמצב החמיר בעשור האחרון, באשר צבע הגרב טבעי יותר וסוג הבד יפה ומבריק יותר, והמכשולות הנגרמים מהן עצומים מאוד (עדות גדולי הדור ורבים וטובים). עכ"ל]. וכ"כ הריא"ז מרגליות בספר דעת הקדושה (סימן ו, עמ' קכז), וז"ל: גם מה שבזמן האחרון שפשתה המספחת של הגרביים של כזבי המרשעת שמראיהן כעין מראה בשר, וישנן קלי דעת מחבלים כרם ה' ששואלים מה היא העבירה הזאת לכם, כיון שסוף כל סוף עכ"פ הרגל מכוסה. ואף אתה הקהה את שיניהם ועיני האנשים ההם תנקר ואמור להם כי הוא אביזרייהו דג"ע, שידוע הוא כי יצרא דג"ע וגונדא (גדוד) דיליה שוכנים בפאריז, ושם ממציאים כל מודה ואופנה חדשה, ומצודתם פרוסה ע"י עלי נדף שלהם על כל העולם כולו (וע' בזה בהלבוש כהלכתו פ"כ הערה נ, ובדבר גדעון ח"ב עמ' תרפב). וכו'. וכן אלו הגרביים הטרפים שאין לך פריצות גדולה מזו, שאפילו מבחוץ נראין כמין בשר מבשרה, ופשוט שהוא בכלל בגדי פרוצות, ופשיטא דאסור לבת ישראל לילך ח"ו באלו הגרביים הטרפיים של כזבי המרשעת וכל בתי החרושת מזה ותגריהן ותגרי תגריהן, וכל המקילין בזה לאנשי ביתו (וה"ה לאחרים כמובן אלא שבד"כ אין לו שליטה עליהם אא"כ הוא מוכר

וכד' שאז אה"נ האיסור גם עליו) עתידים ליתן את הדין שמכשילים רבים בהם, ונקה לא ינקו מדינה של גיהנם. עכ"ל. וכ"כ הגאון רבי אהרן ראטה בצוואתו (מובא בספר תולדות אהרן, ח"ב פט"ו עמ' פג) שלא ילכו הנשים באנפלאות צבועות, כל שכן באנפלאות שנראה בשרם מתחתם אפילו שחורות, רק ילכו באנפלאות שחורות ועבות. עכ"ל. וכ"כ הגר"מ לוי בספר ברכת ה' (ח"א סוף עמ' רצא) שיש ללבוש גרביים השונות מצבע עור אדם. ע"ש. (והיינו שיהיה שונה מידיעה חושית ולא מידיעה שכלית, וכדלהלן). וכ"פ בשו"ת משנת יוסף ליברמן (חי"ג סי' שמב) [וכתב שם שגרביים בצבע הרגל הוא משוקץ ומתועב, ואם אשה תעיז ללבוש כן בגופה העליון הלא לפרוצה גמורה תיחשב, ומה נפק"מ בין למעלה ללמטה. עכ"ל]. וכ"פ בספר כתר הצניעות (פ"י ס"ג), ובספר משבצות זהב לבושה (פי"ז ס"ד), ובספר הלבוש כהלכתו (פט"ו ס"ד, ופכ"א ס"ח), ובספר שמחתי בישועתך (ח"ב ריש סי' ז), ובספר מלבושי מרדכי (עמ' תמג), ובספר עוז והדר לבושה (סוף עמ' 324), ובספר מנחת ראובן (ח"ב עמ' קפ). וכן השיב הגר"ח קנייבסקי שליט"א (הו"ד בספר בגדי תפארתך עמ' קסב) שאין ללבוש גרב בצבע הרגל ברה"ר.

ומה שכתב הגרב"י זילבר בקונט' דיני מלבושי נשים (פ"ה), וז"ל: בגרביים אין הצבע מכרעת, אפילו כצבע הבשר ממש מותר מדינא אם לא מדרכי הצניעות, זאת ועוד שתמיד יש הבדל קצת בין הגרביים למראה הבשר ממש. עכ"ל. אין דבריו נכונים לדינא, דהרי הגם שיש הבדל קצת מ"מ הלא זהו דומה לצבע הרגל, ובפרט שבדרך כלל זה אף מייפה את הרגל יותר וכדלהלן, וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם. [וע' כיו"ב בספר הלבוש כהלכתו (פכ"א ה"ח עמ' 184) שכתב, וז"ל: האיסור חל על כל צבע הדומה ומזכיר את צבע הרגל גם כשאינו דומה לצבע העור של הלובשת. עכ"ל. ובהערה שם ביאר דאין מועילה ידיעה שכלית שהיא גרב אלא ידיעה חושית. וכיו"ב כתב בספר שמחתי בישועתך (ח"ב עמ' רעט) דצבע האסור נמדד כל שלרואים בלתי התבוננות זה מזכיר רגל]. ועוד דאף איהו כתב "אם לא מדרכי הצניעות", אלמא גם איהו מסיק דאין נכון ללובשו דסו"ס הוא מושך העין. שו"ר אליו בשו"ת אז נדברו (חי"ד סי' מח) שהרב השואל שם תמה על מה שכתב הרב המחבר בקונט' הנ"ל, וז"ל: ואני אומר למה ידבר אדוני כדברים האלה, הרי יכולים לעשות כל בגדיה בצבע הבשר, הכי נאמר דזה אינו פריצות, וכי גרע מתמונה חצופה שעל הנייר אשר מרעישים העולם על תמונות הללו, והרי פשיטא שגורם הרהורים רעים שאסור מה"ת מקרא ולא תתורו וגו', ואיך אפשר להתיר זה לכתחילה. והשיב לו: כל מה שמעכ"ק כתב הרי זה נכלל במה שכתבנו "אם לא מדרכי הצניעות", כלומר שמדרכי הצניעות לא ללכת עם גרביים של מראה הבשר (לא דנתי שם מה הדין אם כל המלבושים של מראה הבשר כיון שזה לא נוגע למעשה כי לא רגילים בזה), א"כ

למעשה אין דבר חוצץ בינינו. עכ"ל. (ומסוף דבריו באותה תשובה שם משמע שמצדד להתיר, ע"ש, וסותר עצמו, וצ"ע בדעתו. ועכ"פ לדינא ודאי שיש לאסור ככל שאר הפוסקים הנ"ל).

ומה שכתב בשו"ת אגרות משה (חאה"ע ד, סי' ק אות ו) לצדד להקל בנידון דידן, משתי טעמים, חדא ע"פ המשנ"ב שאין הברך ולמטה נחשב מקום ערוה, ועוד דגם אם הוי מקום ערוה, לא הוי מקום שמביא לידי הרהור. ע"ש. הנה מה שכתב לסמוך על דברי המשנ"ב, כבר רבים מהאחרונים הסבירו שאין כוונתו לחלוק על הראשונים דסבירא להו שהחלק התחתון הוא מקום השוק, עי' בספר הצניעות והישועה להגה"צ רבי יצחק אייזיק רוזנבויים זצ"ל (פט"ו), ובשו"ת ברית הלוי (ח"ב סי' קכ), וכן בספר בגדי תפארתך (עמ' פא והלאה, ובעמ' רח והלאה) האריך בזה לבאר בטוב טעם ודעת דבר דבור על אופניו. ע"ש. ועוד דגם את"ל שלפמ"ג והמשנ"ב מקום השוק הוא החלק העליון, מ"מ היינו לומר שהחלק התחתון תלוי במנהג המקומות (משא"כ החלק העליון דהוי ערוה לא שייך לחלק בין המקומות), דבמקום שהולכות בלי גרביים לא הוי איסור ובמקומות שהולכות עם גרביים הוי איסור, וכמ"ש המשנ"ב (סי' עה סק"ב), והרי ביאר הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הו"ד בס' אשרי האיש או"ח א, פרק טז, אות טז) דאחרי שהצנועות עדיין הולכות עם גרביים עבות, ממילא עדיין שייך לומר שזהו דת יהודית, ולא שייך לומר מנהג המקום בנשים דידן, כי סך הכל הצנועות עדיין הולכות בגרביים עבות. עכ"ל. וכעי"ז כתב בספר מעשה איש (ח"ד עמ' קסח) בשם החזו"א, שבזמנינו אסור ללכת בלי גרביים או בגרבי ניילון, כי דרך בני אדם ללבוש גרביים, והא ראיה שהגברים מתביישים ללכת יחף ואם יש נשים ההולכות בלי גרביים זהו מצד יצר הרע והרי הוא פריצות ולדרכי הפריצות אין יכולין לומר שכן דרכן של בני אדם. ע"ש. ועיין מה שכתב לבאר בזה בדברי החזו"א הנ"ל, בספר בגדי תפארתך (עמ' קצז). ע"ש. ועוד, שהגר"מ גרוס שליט"א בספרו אום אני חומה (ח"ב סי' שמז, עמ' תקא) כתב שהפמ"ג בשו"ת מגידות (סי' כו, עי"ש בפירוש מגד יהודא) חזר בו ממה שכתב על השו"ע, וס"ל ששוק הוא החלק שמתחת לברך, וזה לא הודפס עדיין בזמן המשנ"ב. ע"ש. ואיך שלא יהיה הרי רוב הפוסקים חלקו על הפמ"ג והמשנ"ב הנ"ל (במידה וכך היא דעתם), ואין לסמוך על דעה זו כלל [וכבר כתב השבט הלוי (ח"א סי' א) "ולא מצאתי כדי סמיכה להתיר"]. ומה שכתב האג"מ שאינו מקום שמביא לידי הרהור, רבים העידו בפני שהחוש מעיד שאינו כך, אלא מביא ומביא לידי הרהור. וראה בספר שמחתי בישועתך (ח"ב עמ' רעט) שכתב: "ובהיותי עוסק ב"ה עם בחורים רבים, נוכחתי בבירור שגרבי הסמינרים וכדו' הם גורמים בפועל מכשולות גמורים, וקבלתי כמה מכתבים כבר בנושא זה, שהעניין מקשה עליהם מאד בקדושה, וכואב להם". עכ"ל. וכן בספר "צניעות" (עמ' 95) כתב שהיו לו שיחות עם בחורים ואברכים,

שמאחורי הקלעים מודים על האמת, שהם נכשלים בהסתכלות על רגלי הבנות והנשים. ע"ש. ואידך זיל גמור.

ומלבד זה שבגרביים צבע הרגל נחשב הדבר כאילו אינה בלי גרביים וכאמור, יתר על כן כתב בספר לבושה של תורה (סוף עמ' 327) דלמעשה הרגליים מקבלות מראה מושך עוד יותר מרגליים בלתי מכוסות, כי הגרביים מסתירים כתמים שונים שעל הרגל ומעניקים לה מראה מושלם שכמובן מושך את העין במיוחד [ומטעם זה גם הגויות הפרוצות לובשות גרבי רגל]. עכ"ל. וכן החוש מעיד, כפי שרבים העידו לפני.

וכן יצא מכתב בשנת תשע"ב מגדולי ישראל (המובא בספר הלבוש כהלכתו, מכתב י', עמ' 143), וז"ל: כאבנו מאד לשמוע אודות המכשלה הנוראה בלבישת גרביים שקופות או בצבע הרגל אשר נתפשטה בקרב שלומי אמוני ישראל, עד כי צדו צעדינו מלכת ברחובותינו, והדבר גובל באיסורי תורה והחטאת הרבים וסילוק שכינה ממחנינו ר"ל. על כן מחובתנו להודיע כי על פי דין תורה גרביים הנ"ל אסורות בלבישה. "ואין זה חומרא או הידור אלא חיוב גמור מעיקר הדין". ובזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ועתידין להיגאל, במהרה בימינו, אמן. באנו על החתום: נסים קרליץ, חיים קניבסקי, שמואל אויערבאך, שמעון בעדני. ע"כ. עוד צוטט שם מכתב מתאריך ב' באב תשע"ג, וז"ל: הריני בזה לעורר על דבר הנפוץ בקרב בנות ונשי ישראל אפילו הכשרות שבהן, שלובשות גרביים בצבע רגל, והוא נוגד את ההלכה, ועל ההורים והעומדים על משמרת החינוך לעורר ולחזק ולשנות את הדבר הזה, ובזכות שמירת הצניעות כהלכה נזכה להגאל בגאולת עולם, וע"ז באתי על החתום: משה שאול קליין. מצטרף אני לקריאה של הגאון שליט"א ובזכות הצניעות נושע, עזריאל אויערבאך, ברוך שרגא, יהודא סילמן, חיים שמרלר, נפתלי נוסבוים, שמאי הכהן גרוס. ע"כ. ומכתב זה מופיע בצילומו בספר בגדי תפארתך (במכתבים שאחרי עמ' קכד), ושם הביא עוד מכתב בזה וחתומים עליו עשרים רבנים, וז"ל המכתב: בעוונותינו הרבים נפרצה מאד המכשלה של קיצור השמלות, הגרביים השקופות, ובצבע הרגל, והבגדים הצמודים לגוף, והדבר גובל באיסורי תורה והחטאת הרבים וסילוק השכינה ממחנינו ר"ל, וכו'. ע"ש. ובאו שם על החתום הרבנים: נסים קרליץ, שריאל רוזנברג, נפתלי נוסבוים, יהודה טשזנר, חיים מאיר ואזנר, משה שאול קליין, יעקב מאיר שטרן, שלמה זלמן אולמן, עזריאל אויערבאך, יוסף ליברמן, אליהו א. יעקובזון, שמעון בעדני, שלמה מחפוד, בן ציון מוצפי, עמרם אופמן, משה מרדכי קארפ, ישראל גנס, חיים יחיאל רויטמן, חיים צבי שפירא, חיים שמרלר. ע"כ. וזעקה זו שלא ללבוש גרביים בגוון העור היתה קיימת כבר ע"י מייסדת בית יעקב מרת שרה שנירר ע"ה בצוואתה המפורסמת (נדפס בספר אם בישראל עמ' רי-ריא, והו"ד

בבגדי תפארתך עמ' קכח), וז"ל הצוואה שם: אליכן אקרא מורות בית יעקב, כל אשר הנהגתי קדוש יהיה לכן וכו', לא ללבוש חולצות שקופות וכן "גרביים בצבע העור" וכיוצא בזה, וכו', שרה שנירר לנדאוי. ע"ש.

ודע דכל האמור לעיל שאין ללבוש גרביים בצבע הרגל, היינו גם אם הגרביים עבות במיוחד, ולא נראה הבשר מתחתן, שהרי כל הטעם הוא משום שזה נראה כמו עור הרגל, ומה מועיל זה שלא נראה העור שתחתן. וכ"כ בספר הלבוש כהלכתו (פט"ו ה"ז), דגרביים שהם בצבע העור אסור אף שהם עבות במיוחד. ע"ש. וכ"כ עוד שם (פכ"א ה"י): השקיפות והצבע הן שתי בעיות נפרדות, ועובי הבד אינו פותר את בעיית הצבע. עכ"ל. וכ"כ בספר בגדי תפארתך (עמ' קמא). וזהו דלא כמו שרבים חושבים שאם הגרביים עבות לית לן בה אע"פ שהם בצבע הרגל. דזה אינו וכאמור. מיהו אם זה עבה מאד "באופן שכבר משתנה צבעו לצבע חום כהה" ואינו מזכיר את צבע הרגל, המיקלה בזה יש לה ע"מ שיסמוך [והיינו באופן שגם בידיעה חושית לא נרגש שהוא צבע הרגל, דהרי אין מועילה ידיעה שכלית שהיא גרב אלא ידיעה חושית, וכדלעיל בשם ספר הלבוש כהלכתו (פכ"א ה"ח עמ' 184 בהערה)]. אך רוב ככל הגרביים המצויים היום בקרב הנשים אינם כאלו, ויש לעורר על כך. וכ"כ לעורר בספר דבר גדעון (ח"א עמ' קצא, וח"ב עמ' תרמא ועמ' תש), וכתב דיש להזהר מאד בזה ולהזהיר אחרות, כי רבות טועות בדבר מחוסר ידיעה. ע"ש. [ובספר שמחתי בישועתך (ח"ב סי' רעט) כתב: ואותו הדבר בצבע הגרביים, חששו שאם ילבשו שחור שלא בעובי המספיק אז יהיה ניכר צבע הרגל (ראה להלן ד"ה ומעוד טעם), ולכן יש שאמרו שעדיף חום כהה, אך לפע"ד אם לא היו משנים אלא היו משאירים את השחור ומגלים דעת תורה שצריך עבה, לא היו מגיעים לצבע הרגל ושקוף וכו'. ע"ש. ומ"מ אין לנו יכולת לגזור מדעתנו לאסור זאת בהחלט אם מעיקר הדין צבע חום כהה מותר, ומה שכתבו בספר בגדי תפארתך (עמ' קלב) על פי הרבה פוסקים שאסור להתיר לכתחילה דבר שעלול לגרום קולא בשאר דברים, ע"ש, הנה כל זה דוקא כשבאים לדון אם יש להתיר מעיקרא, שאז ודאי שאין להתיר אם הדבר עלול לגרום לפירצה וכד', אבל אם כבר נפרצה הפירצה ואין אנו באים אלא להציל את מה שיש, ודאי שאת מה שמותר נתיר, עי' במס' סוטה (מח.) ובפירש"י שם (ד"ה לבטולי). וע"ע בטהרת הבית (ח"ב עמ' תט בסופו, ובנד"מ הוא בסוף עמ' תכז), ובשו"ת יבי"א (ח"ה יו"ד סי' יז סוף אות ב, וח"א או"ח סי' טז אות א). ובפרט כשאין אנו מתירים כן בשופי אלא שכותבים שהמיקלה (ללבוש גרביים חום כהה ועבות) יש לה ע"מ לסמוך והנכון יותר ללבוש צבע שחור, וכאמור. ובעצם הדבר שצבע השחור הוא המשובח לעניין צניעות, כן מבואר בש"ך (יו"ד סי' קעח סק"ג) בשם מהרי"ק.

וע"ע בבגדי תפארתך (עמ' קכט) שכתבו עוד מקורות לכך].

ומ"מ יש לדעת, שגם בגרביים שחורות יש להזהר שיהיו אטומות, דאם אינם אטומות, כמאן דליתא דמו, וכמו שכתב בעל הלכות גדולות (ברכות סוף פ"ג ד"ה פסק וכי היכין דאסיר לבר ישראל), וכ"פ המג"א ואליה רבה ומחזיק ברכה ומקור חיים (ר"ס עה) ושאר אחרונים שם, וכ"כ בספר מנחת אהרן (דצ"ט ע"א, ובנד"מ הוא בעמ' קעו), ובשו"ת באר משה (ח"ד סי' קמז אות יז). והובאו דבריהם ביביע אומר (ח"ו יו"ד סי' יד אות א) ובטהרת הבית (ח"ב עמ' קסה, ובנד"מ בעמ' קעב). וכן בס' חידושי תורה להגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר זצ"ל (פ' שופטים) כתב דנשים ההולכות בגרביים שקופות איסור גמור הוא ואין שום צד היתר בדבר. וכ"ה בשערים המצוינים בהלכה (סי' ה סק"י), וכ"כ בשו"ת אז נדברו (ח"י סי' לד וחי"ד סי' מח וסי' מט בארוכה). ובשו"ת משנה הלכות (חי"ב סי' שיא). והובאו דבריהם בפסקי תשובות (סי' עה הערה 27). וכ"כ הצניעות והישועה (פי"א אות ח), והאגרות משה (חאהע"ז ח"ה סי' יז). וכ"ה בכרוז שהובא בראש המאמר של הגרי"ח זוננפלד ובית דינו בזה"ל: "וחלילה ללבוש אנפלאות מנוקבות מעשה רשת אשר הרגל נראה מתוכן". וכ"כ בספר דבר גדעון (ח"ב עמ' תרפג). ע"ש. וע"ע בבגדי תפארתך (עמ' קיח והלאה) מה שהאריך בזה. וכתב בהליכות שלמה (תפילה פ"כ בארחות הלכה סוף הערה 22) דלמ"ד שהשוק צריך להיות מכוסה מדינא, אסור שיראה אפילו במקצת. וכ"כ בשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' א) דגם בגד "שלא נראה בשרו להדיא" לא נחשב כיסוי משום דעכ"פ נראה קצת בשרו. ע"ש. וכעי"ז כתב בשו"ת משנה הלכות (חי"ב סי' שיא). ע"ש. וע"ע בספר בגדי תפארתך (עמ' קכ הערה כט) שהאריך בראיות ברורות שגם ראיה עמומה חשיבא כערוה בעששית דלא מהניא. ע"ש. וע"ע להלן (ד"ה ומעוד טעם) מה שהבאנו בשם הגר"ש וואזנר.

ושיעור הדנייר אינו מוכרע, כי הדבר משתנה מזמן לזמן ומחֶברה לחֶברה וכד', כידוע, והכלל הוא שיכסה ויאטום לגמרי את הרגליים. ובספר בגדי תפארתך (עמ' קכב) הביא תמונות של גרביים שונות המולבשות ע"ג בקבוק בהיר, ורואים שם שגם בגרביים שהם 70 דנייר נראה הבקבוק שמתחתיו. וכתבו בהערה שם שרק בגרביים מאה דנייר מצוי כאלו שהינם אטומות למעשה. ע"ש. וכ"כ בספר שארית יעקב (להגרי"מ מורגנשטרן, מגילה דף כד סוע"א) שמאה דנייר הוא הטוב ביותר, וכי היכי דאנשים מחמירים בעניני סת"ם וד' מינים שיהיו מהודרים אליבא דכל הדעות, כ"ש שעליהם להדר בעניני צניעות שהוא יסוד הבנין של כל כלל ישראל. עכ"ל. מיהו אפשר דכל זה דוקא להולכות עם חצאית אמצע (ופחות מזה אין ללבוש גם כשיש גרביים מאחר שבד"כ בישיבה יתגלה מעט מהברך, וראה עוד להלן שגם חצאית אמצע אין נכון ללבוש אלא יותר מזה), אבל להולכות עם חצאיות המכסות את החלק הבולט וכ"ש אם מכסות עד הקרסול, אז גם בגרב 70

דנייר (המצוי כיום, ועלול להשתנות) סגי, מאחר שבמקום שרואים את הגרב אין הגרב שקופה כלל, מכיון ששם אינו נמתח, ורק למעלה מזה כשמתחיל הבליטה ומתמתח, שם מתחיל להיראות הבשר שתחתיו, והרי שם כבר מכוסה בחצאית. ועכ"פ הכל תלוי במציאות, ויש לכל אחת לבדוק אם באמת לא נראים הרגליים כלל על ידי הגרביים או שכן נראים קצת.

ועוד יש לידע, שבדיקת הגרביים אם הם שקופות או לא, יש לעשותם מידי פעם בפעם, מאחר שתוך כדי שימוש נעשות הגרביים שקופות יותר בגלל שחיקת הבד מהמתיחה על הרגל ובלאי הכביסה, ומטעם זה כתב בקונטרס הלכות והנהגות הצניעות להגאון ר' משה שאול קליין שליט"א (הו"ד בספר הלבוש כהלכתו עמ' 133) שאין לסמוך כלל על מספר הדנייר בלבד, מכמה סיבות, אחת מהטעם הנ"ל שזה עלול להשתנות מידי פעם, ועוד שמבחינה טכנית אין אטימות הגרב תלויה במספר הדנייר לבד אלא גם באופן האריגה, שקיפות החוט, עובי החוט, צפיפותו, וכמות החוט בגרב. ועוד, שברגל עבה יותר או במתיחה חזקה, שקיפות הגרב גדולה. עכ"ד. וכטעמו השני כך כתבו גם גדולי ישראל במכתב ניסן תשע"ב (הובא בספר הלבוש כהלכתו בסופו, מכתב י), וז"ל: כמו"כ לאחרונה היצרנים טווים הגרביים מחוטים דקים יותר, "ולכן כבר אין לסמוך על עובי הדנייר", וחובה לבדוק שהגרביים יסתירו לגמרי את צבע בשר הרגל, ואין זה חומרא או הידור אלא חיוב גמור מעיקר הדין. באנו על החתום: נסים קרליץ, חיים קניבסקי, שמואל אויערבאך, שמעון בעדני. ע"כ. והוסיפו הפוסקים (כתר הצניעות פ"ט, משבצות זהב לבושה פ"ז, הלבוש כהלכתו פי"א ס"ד, דבר גדעון ח"ב עמ' תרפד) שאת הבדיקה אם הגרב שקוף או לא, יש לעשות זאת לאור השמש או אור חזק, שלפעמים אף שבראיה שטחית לא נראה שזה שקוף, אך מול אור השמש וכד', יהיה שקוף. ע"ש. וכל זה בגרביים שחורות (או חום כהה מאד), אך בגרביים בצבע הרגל, לא יועיל מה שיהיו עבים במיוחד, מאחר שסו"ס נראים כצבע הרגל, וכמו שהבאנו לעיל באורך בשם הפוסקים.

ומעוד טעם יש להקפיד שהגרביים השחורות יהיו אטומות לגמרי, דאל"כ אדרבה זה מבליט את הרגל יותר, מאחר שהרגל נהיית מורכבת משני צבעים מנוגדים, דהיינו צבע השחור וצבע העור הנשקף דרך החורים, ובא לתקן ונמצא מקלקל. וכמו שכתב הגר"ש וואזנר במכתב (המובא במשבצות זהב לבושה עמ' סה) [ועיין בקונטרס הלכות והנהגות הצניעות להגרמ"ש קליין שליט"א (עמ' 17, הו"ד בספר דברי שלום עמ' רכג), שהיינו דוקא בגרביים שחורות שאינם אטומות וכאמור, אבל אם הם אטומות אין בזה שום חשש (ואדרבה עדיפי מינייהו). ופשוט]. ומטעם זה בתחילה חששו בסמינרים מלבישת גרביים שחורות, משום שבמידה ולא יהיו אטומות לגמרי אז יש חשש שאדרבה הדבר יבלוט יותר מאחר ניגוד

הצבעים (דהיינו צבע העור והשחור של הגרב), והעדיפו צבע חום כהה, שבכך אין כ"כ את הבעיה הנ"ל, וכמו שכתב הגר"ש וואזנר שם. אולם לאחרונה לפי שראו שמבחינה מעשית אין כמעט מי שמסוגלת ללבוש גרביים אטומות ממש (ראה להלן בסמוך מגליון יסוד הבית), לכן כתבו הרבנים שליט"א שאדרבה עדיף ללבוש גרביים שחורות ולהקפיד עד כמה שניתן שיהיה אטום, וזה עדיף מאשר שילכו עם גרביים בצבע הרגל וכמובן. וכמו שכתבו בגליון יסוד הבית (גליון 105, חורף תשפ"ב) דמאחר שגרביים בצבע בז' עבה מאד (שנראה כחום כהה) הנ"ל הוא דבר הנראה בעיני הנשים כמכוער ומיושן, ואינו מקובל מבחינה חברתית [ועיין בספר מעשה איש (ח"ז עמ' קי) שהחזו"א אמר: "מוטב שתלבשנה גרביים ישנות ובלויות אבל אטומות, ולא גרביים המחטיאות את הרבים"], לצערינו הדבר מביא למצב בו לבישת גרביים בגווני הבז' - כוללת כמעט בהכרח שקיפות וצבעי עור. כך שמבחינה מעשית ראו רבותינו שליט"א שהדרך היחידה הסלולה לרבים, בה ניתן ללבוש גרביים כשרות מכל הבחינות, ללא כל קושי ובצורה שמאפשרת את קיום ההלכה בשמחה ובביטחה, היא לבישת גרביים שחורות אטומות, שבהן כמובן אין בעיה של צבעי העור, וכמו כן אין כל קושי להקפיד שיהיו אטומות, שבזה הוא כן דבר המקובל מבחינה חברתית, בשונה מגווני הבז' בהן העובי גורם למראה לא יפה ומיושן שאינו מקובל על לב הצעירות. עכ"ד.

וכן ממש לאחרונה (בחודש תשרי תשפ"ב) יצא קריאת קודש מגדולי הדור לעורר על זה (צילומו נמצא תחת ידי, ונדפס בסוף גליון יסוד הבית הנ"ל), וז"ל: וכמו כן נפרץ מאוד הענין של גרביים שצבען דומה לצבעי העור - בניגוד להלכה, ובניגוד למה שהיה מקובל בעבר שהגרביים היו כהות הרבה יותר. והמצב הרווח כיום הוא, שקשה מאוד לאשה בדור הצעיר הלובשת גרביים בגווני הבז' להקפיד שהן יהיו עבות בשלימות ובצבע שנותן תחושה ברורה של כסוי. ולמרבה הצער נשים רבות אינן עומדות בנסיון ונכשלות ומכשילות את הרבים. ואשר על כן הרינו לקרוא בזה לעשות כל מה שניתן לתיקון המצב, ובאנו לחזק את אותן נשים ונערות אשר עקב הבעיות הנ"ל החלו ללבוש גרביים שחורות - אטומות, שבהן אין את הקושי לעמוד בנסיונות הנ"ל. וחלילה להרפות ידי המתחזקות בזה, ואדרבה לעת כזאת אשר הגרביים הרגילות הולכות ומתדרדרות יש לשמוח ולברך על תיקון זה, והלואי שירבו כמותן בישראל. ולאחרונה נפרץ שגם ילדות לובשות 'גרבי רגל', ויש בכך מכשולות רבים, ועל ההורים והעומדים על משמרת החינוך מוטלת החובה לעצור פירצה זו. [ובאו על החתום]: ישראל גנס, משה שאול קליין, עזריאל אויערבאך, נפתלי נוסבוים, שמאי הכהן גרוס, ברוך שרגא, חיים שמרלר, שריאל

רוזנברג, שלמה ידידיה זעפראני, מנחם מנדל לובין. עכ"ל. אשר על כן, לכתחילה נכון יותר ללבוש גרביים שחורות, וגם המקילה ללבוש גרביים בצבע בז' יש לה ע"מ לסמוך דוקא אם זה עבה ממש שנראה כחום כהה מאד ולא מזכיר צבע הרגל וכאמור, ותזהר להקפיד בזה תמיד ולא להגרר אחר החברה לחשוב גרביים אלו כמיושן ח"ו. [ומ"ש בספר בגדי תפארתך (עמ' קכח) לאסור בהחלט גרבי חום כהה, אינו מוכרח כ"כ והמקילה יש לה ע"מ לסמוך, אלא דלכתחילה ראוי יותר ללבוש שחור וכאמור. וע"ע בספר שמחתי בישועתך (ח"ב סי' ז)].

וכבר כתב בספר דברי שלום (כיסוי השוק כהלכה, פ"י ס"ב הערה 3) שלבישת גרביים בצבע הרגל (וכ"ש שקופות) חמורות יותר משאר הבגדים, שהרי לעניין הרגליים, אפילו הצדיקים שעיניהם בארץ, יכולים להכשל על ידה, וכמ"ש המהרש"א (מכות כד.) שלהסתכל בפני אשה אפשר להיזהר ע"י שלא יגביה עיניו, אבל כשרגל האשה מגולה לא סגי בכפיפת ראש, אלא צריך לעצום עיניו. עי"ש. (ובעוה"ר מייצרים בימינו דגמי גרביים בצבע הרגל, והם אסורים מדינא, ונציג מקצתן: 'צבע מלון', סיסי, דיאנה, נטורל, ודומיהן). עכ"ל. וגם מצד חומרת הדין, גילוי השוק חמור מגילוי שיער כמו שהאריך בספר בגדי תפארתך (עמ' צט והלאה). ע"ש.

וכאשר לובשת חצאית ארוכה עד הקרסול, כתב השבט הלוי (ח"ה סי' עח אות ב) והגר"ע יוסף במכתב (ראה לשונו להלן) והגר"מ אליהו (בשו"ת הרב הראשי תש"נ-תשנ"ג) שאינה צריכה ללבוש גרביים. ואמנם ראיתי בספר דבר גדעון (ח"א עמ' קצז) שכתב שלפי מה שכתבו הפוסקים [אז נדברו (ח"י סי' לד), ולבושה של תורה (ח"ב סי' נג), ואום אני חומה (ח"א עמ' קלט, סי' עה, ס"ק לז) ועוד], דהאידנא רובא דעלמא אין דרך לילך בכפות רגליים מגולות אף בקיץ, לכן גם כפות הרגליים חשיבי מקום מכוסה [וראה לעיל בשם הגרי"ש אלישיב שגם כאשר רק הצנועות מכסות הוי דת יהודית]. אך נראה דלמעשה אין כאן מחלוקת, דכאשר לובשת נעליים פתוחות או סנדלים וכד', שנראה מעברו הכף רגל, כו"ע מודו דבעינן גרביים גם כשלובשת חצאית עד הקרסול, כדי שלא יראה הכף רגל שדרכו היום להתכסות, ובזה מיירי הדבר גדעון הנז'. ואילו כאשר לובשת נעליים סגורות שלא נראה הרגל תחתן, והחצאית מגיעה ממש עד הנעליים, לכו"ע אי"צ ללבוש גרביים מעיקר הדין (ואפשר גם ללבוש גרבי רגל), ובזה מיירו השבט הלוי ודעימיה הנ"ל, ומ"מ צריך להזהר שהחצאית תהיה ארוכה ובגיזרה כזו שגם בישיבה לא יתגלה משהו מהשוק או כף הרגל. מיהו נראה דאע"פ דעדיין בתנועות מסויימות יתגלה מעט מן המעט, מ"מ לא חיישינן כולי האי להצריך גרביים משום זה, דמאחר שהחצאית ארוכה ומכסה גם בישיבה תו לא חיישינן, וכעין מה שמצינו שאין יצה"ר שולט לשעה קלה,

כדאיתא בירושלמי (סוטה פ"ג ה"א, דף יג:) הובא בתוס' (סוטה יט. ד"ה וכהן). ע"ש. ומ"מ ממידת החסידות והצניעות ראוי גם באופן הזה ללבוש גרביים, כדמשמע מהגר"ז (סוף סי' שא במהדו"ב, ד"ה וגם אין, עמ' תתצא במהדו' קה"ת). ע"ש. וכן נראה כוונת הגרי"ח בספר חוקי הנשים (פי"ז ד"ה אשה). ע"ש.

אורך החצאית

ובעניין אורך החצאית, הנה בברכות (כד.) איתא, אמר רב חסדא, שוק באשה ערוה. ע"ש. וידוע מה שדנו הפוסקים מהו נחשב אותו "שוק". ורוב ככל הפוסקים בין האשכנזים ובין הספרדים סוברים שזה החלק התחתון דהיינו מהברך ולמטה. ואין כאן המקום להאריך ממשניות ומפוסקים ראשונים ואחרונים, ויכלה היריעה כאן מלהכיל כל הראיות לדבר. ורק אציין כאן מדברי האחרונים שכך פסקו והביאו ראיות רבות לזה, והרוצה לדעת המקורות והראיות לדברים יעיין בדבריהם, ואי"צ לכפול הדברים כאן. דכ"כ המקור חיים להגאון בעל חוות יאיר (או"ח סי' עה סק"א), והשו"ע הגר"ז (סי' עה ס"א, ועי' בקונ' כה תאמר לבית יעקב הערה 22 ההוכחה לכך), והגרע"א בתשובה מה"ת (סי' כח), ובשו"ת הגאון מהר"י שטייף (סי' מג), והחת"ס (בתשובה חאהע"ז ח"ב סי' סט, ובחידושיו לחולין מב: ד"ה והאיכא), והעוד יוסף חי (שנה ראשונה פרשת בא סוף אות ב). וכן פסקו בשו"ת באר משה (ח"ח סי' קא) [וכתב שכן הסכמת כל האחרונים, והאריך בראיות לזה], ובשו"ת דברי יציב (חאהע"ז סי' לז), ובשו"ת בית אבי (ח"ג סי' פז). ע"ש. וכן פסק הגר"ע יוסף בשו"ת יבי"א (ח"ו חיו"ד סי' יד אות א), ובספרו טהרת הבית (ח"ב עמ' קסה, ובנד"מ הוא בעמ' קעב). וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' א), והביא שם שכן דעת החיי אדם (כלל ד ס"ב). ע"ש. וע"ש בבאר משה ובשבט הלוי הנ"ל, שהוכיחו כן גם מדברי מרן הבית יוסף (סי' עה) ומדברי הב"ח (שם). ע"ש. [וע"ע להלן מה שהבאנו עוד מדברי השבט הלוי בעניין]. וכ"כ הגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה ח"ג (סי' קג אות טו בסופו, עמ' כה), וז"ל: לענין שוק, ידוע שיש סוברים שזה רק הירך, אבל רבו החולקים על זה. עכ"ל. ואע"פ ששם הוסיף: "אבל אין לגעור במקום שההמון הפשוט לא מקפיד על כך". מ"מ במכתב (ראה צילומו בספר דברי שלום עמ' שלט) כתב להגה"צ רבי יצחק אייזיק ראזענבוים (מח"ס הצניעות והישועה) בזה"ל: אז סמכתי בעיקר על המשנ"ב, אולם כבר מזמן נוכחתי לראות שרבו מאד החולקים שהוכיחו בראיות ברורות דשוק האמור לגבי אדם אין הכוונה לירך, ובעזהי"ת אבקש מהמחבר לתקן הדבר. עכ"ל. מבואר שלמעשה כעת מורה דלא כהמשנ"ב. וכן הגרי"ש אלישיב (הו"ד בספר אשרי האיש או"ח א פט"ז אות טז) סובר דהחלק התחתון הוא השוק, דלא כהמשנ"ב. ע"ש. (מיהו בסו"ד שם משמע שסותר את עצמו בזה. ע"ש). וכן פסק בפסקי תשובות (סי' עה אות ד) וסיים

"ואין להקל בזה". וכן האריך בזה בטוב טעם ודעת הגר"מ לוי בספרו הבהיר ברכת ה' (ח"א עמ' רפו, הערה 53). וכ"כ הגר"מ מאזוז בספרו סנסן ליאיר (חידושי מס' מגילה יד: בתוד"ה שגלתה). ע"ש. וגם הלבושה של תורה (סי' מז) שכתב לבאר בדעת כמה פוסקים שהשוק הוא החלק העליון, מ"מ הסיק שהרבה מגדולי זמנינו נקטו בתקיפות גדולה שהשוק הוא החלק התחתון. ע"ש. (וגם את מה שכתב לבאר בדעת כמה פוסקים שהשוק הוא החלק העליון, כבר דחאו לנכון בטוב טעם ודעת בספר בגדי תפארתך עמ' קעט, לך נא ראה שם, ואי"צ לכפול את הדברים). וכ"כ גדולי זמנינו במכתב תשרי תש"ע (ראה להלן [ד"ה מיהו יש דעות] את שמותם) בזה"ל: חלק הרגל מן הברך ולמטה עד לקרסול, קרוי שוק, וחייב בכיסוי גמור מעיקר הדין. עכ"ל.

והן אמת שהפמ"ג (סי' עה סק"א) והמשנ"ב (שם סק"ב) כתבו ש"שוק" הוא מהארכובה, ואילו כל הרגל (מלמטה) עד הארכובה שקורין קניא, במקום שהולכים יחף ומגולה "אפשר" דאין חשש, ורק במקום שדרכן לכסותן שיעורו טפח. וכו'. ע"ש. ומבואר בדבריו שהוא סובר ששוק באשה ערוה היינו מה שלמעלה מן הברך. אך מ"מ כבר כתב השבט הלוי (ח"א סי' א בגליון בסוף התשובה) שהפמ"ג לא כתב כן בדרך מוחלט (אלא בדרך "אפשר"), ודברי ב"י וב"ח מכריעים לאיסור. ע"ש. והוסיף: ולא מצאתי כדי סמיכה להתיר. ע"ש. והניף ידו שנית בחלק ה' (סי' עח אות ב) ובחלק י (סי' יד), דלא כהפמ"ג. ע"ש. [ובחלק ה' שם כתב: "והסכימו כולם עמדי"]. וכ"כ עוד פוסקים רבים הנ"ל לדחותו, וכתבו בהחלט שהחלק התחתון הוא ה"שוק". ואע"פ שבחזו"א (או"ח סי' טז אות ח) כתב שקשה הדבר להכריע, מ"מ בבית ברוך (ח"א עמ' ק בהערה) כתב דהרצה דבריו לפני הגאון חזון איש זצ"ל והסכים עמו שהחלק התחתון הוא השוק, וכדמוכח מהתוס' (מנחות לז.). ע"ש. ובפרט בני ספרד שקבלו הוראות השו"ע והב"י, דודאי דנקטינן שהשוק הוא החלק התחתון כדמוכח בב"י (סי' עה) וכמו שדייק השבט הלוי הנ"ל ועוד פוסקים. וכן מוכח מדבריו בשו"ע (יו"ד סי' קצ סי"א, וסי' קצד ס"י). ע"ש. ואכמ"ל. וראה עוד לעיל ולהלן (בסוף הקטע הבא) בסמוך בדעת הפמ"ג והמשנ"ב.

ולא אכחד שראיתי להגרי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (מהדורת מכון קרן ראו"ם, סי' פד, ובמהדו' בני ברק תשנ"ה הוא בסי' צא), שלדעתו לענין ערוה לא נקרא שוק אלא למעלה מהברך, דהא העיקר שעי"ז יבוא יותר לידי הרהור. ע"ש. וכן נראה מדברי הסטייפלער בקריינא דאגרתא (ח"א סי' ר, ובמהדו"ח הוא בח"ג סי' תתקמה) וז"ל: חובת בת ישראל ללבוש בגדים כשרים אשר לא יתגלה בהם אפילו משהו מהברך ח"ו הן בשעת הלוך הן בשעת ישיבה. עכ"ל. ומשמע קצת (מדלא הוסיף שהחלק התחתון צריך עכ"פ גרביים) דסבירא ליה כדעת הפמ"ג הסובר שהשוק הוא המקום שמהברך ולמעלה. אולם לפי מה שנתבאר לעיל שכל הפוסקים לא סבירא להו הכי, אלא סוברים דמקום השוק

הוא מה שתחת לברך, וחלקו על הפמ"ג והמשנ"ב בזה [וכבר כתב השבט הלוי (ח"א סי' א) "ולא מצאתי כדי סמיכה להתיר"], א"כ נפל היסוד וממילא נפל הבנין, ואין להקל בזה. [ובדעת הגרי"ח זוננפלד צ"ע, דאם סבירא ליה דמקום השוק הוא למעלה מהברך כמ"ש בשו"ת שלמ"ח הנז', א"כ למה הצריך בכרוז הנ"ל לכסות בגרביים, ושמא חזר בו. וצ"ע]. וכן לפי דברי החזו"א בספר מעשה איש (ח"ד עמ' קסח) והגרי"ש אלישיב (אשרי האיש או"ח א, טז, יז), גם לפמ"ג ולמשנה ברורה צריך לכסות את החלק התחתון [ראה לעיל (ד"ה ומה שכתב בשו"ת אגרות משה) שהעתקנו לשונם]. ועוד שהבאנו לעיל (שם) שיש מהאחרונים שהסבירו והוכיחו שגם דעת הפמ"ג והמשנ"ב היא שהחלק התחתון הוא השוק. ע"ש. עוד הבאנו לעיל שם שבספר אום אני חומה (ח"ב סי' שמז, עמ' תקא) כתב שהפמ"ג בשו"ת מגידות חזר בו. ע"ש. וכן דעת אחרוני זמנינו כמו שכתבתי לעיל. וממילא הדבר ברור שאין לסמוך להקל בזה כלל.

וע"פ כל האמור שהסכמת הפוסקים היא שמקום השוק הוא מתחת לברך, א"כ משמע שצריך לכסות עד הקרסול, בחצאית, ולא סגי בגרביים, שהרי אסור ללבוש בגדים צמודים, וכמבואר בב"ח (סי' שמ) ובש"ך (שם סקכ"ב). והביאם בחזו"ע אבלות (ח"א עמ' רלז). וכ"כ הקיצוש"ע (סי' קצה סוף אות ג), והדעת תורה (סי' עה סוף סעיף א). וע"ע בספר בגדי תפארתך (עמ' קו והלאה) בעוד מקורות שונים שאסור ללבוש בגד צמוד. ע"ש. [ובספר דבר גדעון (ח"ב עמ' תרפו) כתב לפרט בדין זה היאך צריך להקפיד כן בכל בגד ובגד שלא יצמד לגוף. עש"ב. וע"ע שם (עמ' תרצד) ובלבוש כהלכתו (פי"ט) בעניין בגדי הריון]. וממילא ה"ה לגבי כיסוי הרגל דבעינן שמלה או חצאית, דמאי שנא אם שאר הבגדים צמודים או הגרביים צמודות. וראה להלן בסמוך שכ"כ הרבה פוסקים גם לגבי הגרביים (וחלק מהציונים נלקחו מהספר בגדי תפארתך, עמ' לט והלאה).

ובאמת שכן נראה מדברי הגר"ז (סוף סי' שא במהדו"ב, ד"ה וגם אין, עמ' תתצא במהדו' קה"ת) שכתב, שהבתי שוקיים הן במקום צנוע ואין דרכן להיות בגלוי אלא לכסות עליהם למעלה בבגדיה. ע"ש. משמע דלא סגי בגרביים אלא בבגד מלמעלה. וכ"נ מדברי הגאון רבי שמעון אגסי זצ"ל (תלמיד הבא"ח, בספרו אמרי שמעון, דרוש לצרות עם ישראל, עמ' רז, וכ"ה בחוברת שלו "דרשה" ריש עמ' נד), וז"ל: חוצפה יתירה אשכחת בבית זה (ביה"ס אליאנס), כי הנהיגו שתלכנה הנערות בחוץ במלבוש קצר עד הארכובה (ברך), ומשם ולמטה רק מכסה בתי שוקיים (גרביים), דק יכסה רגליהן. עכ"ל. (ואע"פ שהיה מקום לפרש כוונתו מצד שזה דק ונראות הרגליים, מ"מ נראה יותר כוונתו משום שצריך בגד רחב). וע"ע בדבריו בעמ' רה (סוף הטור הראשון), שכתב: בצאתה תהיה צנועה ביותר, כדרך נשים הצנועות של דור הקודם, שהיו מתעטפות בצעיף מכף רגלם ועד קודקודם. עכ"ל. וכיו"ב כתב כבר רבו

הגרי"ח בספרו חוקי הנשים (סוף פי"ז, עמ' עח). ע"ש. [וכתב הגר"י שיכנזי (בספרו בני יעקב, ח"א עמ' ב בהערות): ושמעתי שהבא"ח נשאל למה אין נשים נפקדות כ"כ בילדים בזמנו, ואמר שכיון שקודם היו הנשים הולכות עם שמלות שכיסו עד עקבם, וכעת בשביל שקצרו השמלה מעט, גרם הדבר לעקרות או לעיכוב הילודה. עכ"ל. והובא בבגדי תפארתך (עמ' מ), ועי"ש בהערה מה שביארו בטעם הדבר]. וכ"כ הגאון רבי אברהם ענתבי רבה של ארם צובא (נ"ע בשנת תרי"ח) בספרו חכמה ומוסר (דרך הצניעות, פ"ג עמ' רכ, ובמהדו' מכון הכתב הוא בעמ' רד), וז"ל: וצר לי על דורות הללו שנהגו להפך, ואפילו חלוק שע"ג בשרם קצר הרבה, וזה פריצות הרבה, וראוי לגעור בהם ולמחות בידם על זה המנהג הרע ולבטלו, ולחזור למנהגם הראשון שיהיה ארוך עד רגליה. עכ"ל. וכן מובא (בספר משנת יעקב או"ח סי' עה) בשם המהרי"ד מבעלזא, וז"ל: לנשים, שלא תגלו את בתי שוקיהם (גרביים), [שאילו יראו את הגרביים] והוה כאילו שוקיה ערומים לדברי הב"ח (יו"ד סי' שמ הנ"ל). עכ"ל. וכ"כ הג"ר ניסן הלוי לעווינסקי זצ"ל (בסוף ספרו שיחות ערבות, עמ' מא, נדפס בשנת תרפ"ד) דשם כתב שהשוק הוא החלק התחתון, ועוד כתב בזה"ל: ומזה נתגלה רעת המודה שנתפשט כעת לילך בכסות קצרה למאד, ואף שהולכות בפוזמקאות (גרביים) ארוכות, אינו מועיל, אחרי שזהו רק כיסוי אחד. ע"ש. וכ"פ הגה"צ רבי יצחק אייזיק רוזנבויים זצ"ל בספרו הצניעות והישועה (פ"ד ופט"ו), דמאחר שיש איסור ללבוש בגדים צמודים, לא מהני אנפלאות. ע"ש. וכן נראה מדברי המשנה הלכות (חי"ב סי' שטז) שכתב דהלוואי שילכו כולם בשמלות ארוכות, ואין בזה חשש להידמות ל'מודה' בעניין זה. ע"ש. וכ"כ הגה"ק רבי מרדכי חיים מסלאנים זצ"ל (בספר מאמר מרדכי, מכתב לב): "והשמלה תהיה ארוכה עד העקב דוקא, ואפילו אם יהיו בתי שוקיים (גרביים) גבוהים, אסור לילך בשמלה קצרה". וכן מטו בשמיה דהבבא סאלי (ישראל סבא קדישא, מהדו"ח, ריש פ"ט, עמ' 93) שהקפיד מאד על הנשים שתלכנה עם שמלה שתכסה את כל גופן, כולל הידים והרגלים עד העקב. ע"ש. ובספר ויעל אליהו (ערך צניעות, אות צז) כתב בזה"ל: והרב פנחס שרייבר שליט"א אמר בשמו דהחזו"א, שאיסור ערוה חל מהקרסול, וגם גרביים שחורות לא מועיל, הואיל ורואים צורת הרגל, ולכאורה צריך ללכת מקס' כדנמסר ע"י משולם דויטש שי'. עכ"ל. [מיהו בגליון "יסוד הבית" (מס' 58) כתוב בשמו של הרב שרייבר שהחזו"א התבטא שכיסוי גרביים מועיל "אולי" לטפח הסמוך לקרסול]. וכן דעת המנחת יצחק (ליקוטי תשובות, סי' ה) שכתב בזה"ל: מכל הנזכר נראה גודל האיסור של לבישת בגדי פריצות לנשים, והעולה על כולנה גילוי השוק אפילו בכל שהוא, ואפילו אם עדיין מכוסים בבגד הסמוך לגוף, ולצערינו הדבר היה להיתר אף לבנות ישראל הכשרות וכו'. ע"ש. [וה"שוק" לדעתו היינו החלק התחתון כמבואר

בדבריו בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' י)]. וכן כתב הג"ר ישכר דב גאלדשטיין בספרו אהל ישכר (סי' י), וז"ל: ההליכה בבגדים קצרים עד שהרואה אותה נכשל ע"י כך בהסתכלות או בהרהור, "אפי' אין מגולה מבשרה כלום" [בגלל שמכסה רגליה (בגרביים) וכמו שכתב שם לפני כן], נקראת עוברת על דת יהודית, וכו', ולכן צריכות הרגלים להיות מכוסות בבגד, עד כדי כך שלא תהיה גורמת ע"י הילוכה שיסתכלו בה. עכ"ל. וכ"פ הגר"ח קנייבסקי שליט"א (הובא צילום מכתבו בריש ספר בגדי תפארתך, ובספר לבוש מלכות עמ' 267, ובעוד ספרים) ששם שאלוהו בזה"ל: בנידון אורך חצאיות הנשים, שמענו כמה גדרים בזה: א. עד הקרסול, מכיון שגם השוק צריך כיסוי רחב ולא מספיק גרביים צמודות. ב. אמצע בין הברך לקרסול. ג. העיקר שלא יראו את הברך. רצינו לשאול מהי דעת תורה בנידון. והשיב: עד הקרסול. ע"ש. וכ"פ הגר"י רצאבי שליט"א (הו"ד בהסכמה לספר בגדי תפארתך), בזה"ל: וכבר מזמן חזרתי בי ממה שכתבתי בשע"ה הל' מלבושי הנשים וצניעות סי' ר"ב סעיף ו' שמכמחצית השוק ומטה די בכיסוי גרביים, וכן בחוברת צניעות בת ישראל, אלא צריך להיות שם בכיסוי בלתי צמוד, עד הקרסול. ושגיאה חמורה ביד המתנגדים לכך, אדרבה לכולי עלמא כל המאריכה ה"ז משובחת. וכבר דיברתי על כך בשיעורים השבועיים, כגון במוצש"ק כי תצא התשע"א. עכ"ל. (וחזר והביע דעתו כך במוצש"ק פרשת נח תשע"ו, מובא בעלון שערי יצחק של פרשה זו, עמ' 15). והרב שלמה יוסף מחפוד שליט"א כתב בהסכמתו לספר בגדי תפארתך, בזה"ל: בנוסף [הספר הנ"ל] מעורר הוא על חובת הארכת החצאיות והשמלות עד קרוב לכף הרגל, כפי שנהגו בדור הקודם אמותינו, שנהגו בצניעות מופלגת כראוי, ולפעלא אמינא איישר חיליה לאורייתא. עכ"ל. והוסיפו חתימתם שם על זה הרבנים הרב יהושע מאמן והגר"מ מאזוז שליט"א. וכן כתב הגר"א מחפוד בשו"ת ברית הלוי (ח"ב סי' קכ) באריכות מעט, ובקיצור בהסכמה לספר בגדי תפארתך, שיש ללבוש חצאית עד הקרסול. ע"ש. וכ"כ הגר"א בנימין מאדאר שליט"א (בהסכמה לספר הנז'), וז"ל: וממילא הדבר פשוט שלא זו בלבד שאסור לגלותו אלא דרך הצניעות היא לכסותו בחצאית ארוכה שדינו כשאר הגוף, ומה נואלו אותם המקילים לעצמם, ונוזפים במחמירות, ונהפוך הוא, שהדרך הנכונה להאריך השמלה ולכסות כל הגוף כדין, וכמנהג הדורות הקודמים ואמותינו הקדושות ע"ה. עכ"ל. וכ"פ בספר באתי לגני (פרקים כב-כד). ע"ש. וכן דעת מרן הגר"ע יוסף (וכדלהלן באריכות), וכן דעת הגרב"צ אבא שאול (ראה להלן שהבאנו מכתב של הגר"ע יוסף משנת תש"נ, ששם כתב שדיבר בזה עם הגרב"צ אבא שאול והסכים עמו שיש לכסות בחצאית עד הקרסול). והביא בספר צניעות (עמ' 83) בשם הגר"ש אליהו שכן דעת הגר"מ אליהו זצ"ל.

וכן לאחרונה יצא גילוי דעת מגדולי חכמי זמנינו, בעניין זה (הודפס

צילומו בספר צניעות, אחרי עמ' 92), וכך כתוב שם: כ"ג ניסן תשע"ח. בחודש שבט תשע"ז התקבלו תשובות ממרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א, בהן הוא משיב שחצאית עד לקרסול זה עיקר הדין ולא חומרא. ברצוננו לבקש מהרבנים שליט"א שכל רב הסובר גם הוא כך כפסק מרן שליט"א, יצרף כאן חתימתו. וע"ז באו על החתום הרבנים הגאונים: ראובן אלבז, בניהו שמואלי, אהרן בוטבול, יעקב שיכנזי, יהודה יוספי, יעקב ישראל לוגאסי, בנימין חוטה, מרדכי כגן, יגאל כהן, דוד שלום נקי (מחבר סדרת החוברות "בהלכה ובאגדה"), שמעון בעדני, אביגדור נבנצל, יהודה כהן (ר"י יקירי ירושלים), צמח מאזוז, חיים רבי, בנימין מאדאר (ר"כ בכסא רחמים), יקותיאל אוהב ציון בשם רבו הגה"צ דב קוק, שלום יהודה גרוס, ליאור גלזר, יצחק רצאבי, דוד פנירי (מו"צ ודיין "אהבת שלום", והוסיף וכתב: כפי שקבלנו מרבינו הגדול רבי בן ציון אבא שאול, צריכות הנשים ללבוש בגד ארוך עד הקרסול. [וראה עוד להלן שכך העיד הגר"ע יוסף בשמו של הגרב"צ]), שמואל משה קרמר, שמעון שפירא, נחום דב שפירא, נתן דוד שפירא, דוד יוסף, אהרן ירחי, אריה שכטר, איתמר מחפוד, נסים יעקב עטיה, יצחק הכהן רבין, מאיר דוד שמואלי, יהושע יעקב גוטפרב, מנשה שוע. ע"כ. [אמר המעתיק: לגבי הרב אהרן בוטבול, יש להוסיף שברדיו כששאלה אותו בחורה על זה, השיב לה שצריך עד הקרסול, אלא שלצערינו בסמינרים לא מאשרים זאת לכן מה אפשר לעשות, ולכן כשתגיע לבית תחליף חצאית. ע"כ. (או שתלבש חצאית ארוכה ובכניסתה לסמינר תקפל למעלה את ראש החצאית, באופן שיתקצר החצאית, ובצאתה תחזיר את החצאית כצורתה הארוכה כדבעי). וע"ע להלן בסוף ההערה כאן בשם ספר צניעות].

אמנם מצאנו לכמה פוסקים דאף דסבירא להו דצריך לכסות גם החלק התחתון, דהוא נקרא "שוק", מ"מ לאותו חלק סגי בגרביים. דכן משמע מדברי הגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה ח"ג (סי' קג אות טו בסופו, עמ' כה), שהרי על אף שהביא שם (בד"ה אך) את הב"ח והש"ך שם שאסור ללכת עם בגדים צמודים והיינו אף לגבי גרבי הרגליים, מ"מ בסוף התשובה צרפו שם תשובה נוספת ששם כתב: "לענין שוק ידוע שיש סוברים שזה רק הירך אבל רבו החולקים על זה ולכן צריכים ודאי להקפיד לא לצאת לרחוב בלי גרביים". ע"ש. משמע הא גרביים (שחורות או חום כהה מאד ועבות וכנ"ל) מותר. וכן כתב השבט הלוי (ח"א סו"ס א, וח"ה סי' עח אות ב) דמהני גרביים לכסות השוק [וראה להלן שנכדו העיד בשמו שדעתו כנוסח הכרוז שם, ושם כתוב שעכ"פ עד החלק המתרחב בעינן חצאית]. וכן נראה דעת הגר"מ לוי (בברכת ה' ח"א סוף עמ' רצא). וכן משמע מכל הפוסקים הנ"ל שהצריכו ללבוש גרביים שלא בצבע העור ושלא יהיו שקופות (וכנ"ל באורך), דמשמע הא גרביים שלא בצבע העור, שפיר דמי [ודוחק לומר שנתכוונו רק בשביל הפעמים שעלול להתגלות מעט

מן המעט בתנועות מסוימות, דלזה לא היו כותבים בתקיפות אחר שאי"ז מעיקר הדין וכמו שכתבתי לעיל]. וכ"כ בפסקי תשובות (סי' עה אות ד) דסגי בגרביים אטומות היטב. ע"ש. וכן כתב בשו"ת משנת יוסף (חי"ג סי' שמב) וז"ל: וכמו בתרומה יש ג' מדרגות: עין רעה, בינונית, ועין טובה, כן יש באורך שמלת האשה והבנות ג' מדרגות: המינימום שבמינימום הוא שמכיון שבאדם בינוני מסוף הברך עד הרגל יש 30 סנטימטר לכן שליש חייב לכסות בשמלה לא פחות אפי' משהו, דהיינו עשרה סנטימטר מסוף הברך, ובאשה גבוהה היינו שליש השוק מתחתית הברך עד הרגל [אף אם זה יהיה יותר מ-10 ס"מ, מאחר שהיא גבוהה], מדה בינונית היא 15 ס"מ מסוף הברך ולמטה, דהיינו חצי השוק, ועין טובה ומדה יפה היא שאורך השמלה יהיה עד ב' שליש השוק שהוא 20 ס"מ מתחת לברך. וכן לבשו הנשים הכשרות בדורינו ובדור שלפנינו, וכן ראוי והגון לנו ולבנותינו לא לגרוע מזה. עכ"ל. (והיינו דאע"פ ששם באותה תשובה כתב לאסור גרביים הדומים לגוון העור וכתב ש"הוא משוקץ ומתועב ואם אשה תעיז ללבוש כן בגופה העליון הלא לפרוצה גמורה תיחשב, ומה נפק"מ בין למעלה ללמטה", אפ"ה כאשר לובשת גרביים שחורות אטומות כתב כאן דלא צריך עד הקרסול ולא כתב הך סברא דמה נפק"מ בין למעלה ללמטה, דכנראה ס"ל שלעניין גרביים שחורות כן יש חילוק וכדלהלן).

ובאמור לכולי עלמא לא מועיל גרביים (אפילו שחורות ואטומות) לחלק העליון של הרגל. ולכן לדעת המקילים כאן יש לכסות בחצאית עד לאחר הברך באופן שגם בישיבה או בתנועות אחרות לא יראה הברך בשום מצב, והשאר יהיה מכוסה בגרביים (שחורות או חום כהה). והשיעור לזה, הנה במכתב "פסק דין תורה" (תשכ"ז, הו"ד בספר מלבושי מרדכי עמ' תכב) כתבו רבני בני ברק בזה"ל: כי שמלת אשה חייבת להיות באורך 10 סנטימטר למטה מן הברך, כך שגם בזמן ישיבה ותנועות אחרות ישאר הברך מכוסה במלואו. ובאו על החתום: הגר"ש ואזנר, הגר"נ גשטטנר, הגרי"ש אונגר, הגר"י לגדא, הגרי"מ וינגורט מגור, הגרא"ש כץ מסאטמר. ע"כ. וכתב בקונטרס כה תאמר לבית יעקב (עמ' כא, הערה 33) וז"ל: שמענו מהגרש"ז אויערבך זצ"ל (שנת תשנ"ד) שקיבל עדויות רבות שאורך 10 ס"מ בישיבה רגילה אינו מספיק לכיסוי הברך בכל המצבים המזדמנים וה-10 ס"מ שפורסם הוא "כשגגה היוצא מפי השליט" כי ההמון מודדים את הס"מ בעמידה, ונפיק מיניה חורבא. עכ"ל. ועל כן בקריאת קודש משנת תשס"ט כתבו גדולי הרבנים בלשון הזה: "אורך החצאית לא יפחת מחצי הרגל שבין הברך לעקב", ובאו על החתום: עזריאל אויערבאך, ישראל גנס, שמאי הכהן גרוס, שמואל דוד גרוס, יצחק דרזי, נפתלי נוסבוים, יהודה סילמן, משה שאול קליין, חיים שמרלר, ברוך שרגא, יוסף שלום אלישיב, שמואל הלוי ואזנר. ע"כ. וכיו"ב יצא מכתב מגדולי ישראל בשנת תשע"ב (הובא בספר הלבוש כהלכתו

עמ' 408) בזה"ל: אורך הבגד לא יפחות מחצי הרגל שבין הברך לעקב, ואסור בהחלט ללכת בבגד שלא באורך הזה. ובאו על החתום הרבנים: שלום כהן, משה צדקה, שמעון בעדני, ראובן אלבז, מאיר מאזוז, בן ציון מוצפי, בניהו שמואלי, יעקב שכנזי, יעקב חיים סופר, יצחק כהן, יעקב חי יוסף, אהרן ירחי, יצחק כהן. ע"כ. וזה משום שה-10 ס"מ לא היה מספיק בכל המצבים וכנ"ל, וכמו שביאר בספר דבר גדעון (עמ' קצה). ע"ש. וע"ע להלן בשם הגרמ"ש קליין שביאר הוראה זו של "חצי הרגל שבין הברך לעקב", שהוא גם בגלל שיכסה עי"כ כמעט כל החלק התפוח. וכן הוא לשון הגר"נ קרליץ (הו"ד בספר הלבוש כהלכתו במכתב טו, עמ' 407. ונדפס בספרו חוט שני על הל' מזוזה, עמ' תלח): וחובת השמלות להיות ארוכות מתחת הברך לפחות עד "חצי הרגל" שבין סיום הברך לעקב בכל מצב, באופן "שהחלק המתרחב של הרגל יהיה מכוסה" בשמלה בדוקא. עכ"ל.

וע"ע בקונטרס כה תאמר לבית יעקב (עמ' כז) שהביא נוסח כרוז "קריאה נאמנה" מגדולי ישראל משנת תשכ"ח (וצוטט גם בלבוש כהלכתו עמ' 404), ושם כתוב בזה"ל: וחובת בת ישראל ללבוש בגדים כשרים, אשר לא יתגלה בהם משהו מהברך ח"ו בכל תנועה שהיא, הן בשעת הילוך והן בשעת ישיבה. עכ"ל. וחתמו שם על כרוז זה כמה וכמה רבנים. ע"ש. ומשמע דסבירא להו דאי"צ לכסות החלק התחתון בחצאית, אלא סגי בגרביים. אמנם בקונטרס הנ"ל (עמ' כא) כתב: כידוע כמה מהרבנים החותמים על המכתב הנ"ל דעתם כמקילים דשוק הוא החלק העליון של הרגל, והברך הוא חלק מהשוק, לכן נוסח המכתבים היה כהוראה המוסכמת לכו"ע שמהתורה חובה לכסות בשמלה את הברך בכל המצבים, אולם לדינא שהכרעת הפוסקים ורוב החותמים דכל הרגל נקרא שוק, חובה מדין תורה שהשמלה תסתיר כראוי לכל הפחות את צורת החלק המתרחב של הרגל מתחת לברך, אפילו אם לובשת גרביים, כי למכשול הנגרם מראיית צורת הרגל בגרביים צמודות אין הבדל בין מעל לברך לתחתיו ובודאי שראיית החלק המתרחב של השוק מביא להרהור וחייבים להסתירו בשמלה בדווקא מדין בגדים צמודים וכנ"ל בפרק הקודם. עכ"ל. ודפח"ח. ועוי"ל דהוא מפני שבשנת תשכ"ז (שנה לפני כתיבת הכרוז הנ"ל) החלה פירצה נוראה של קיצור הבגדים וחדרה גם לבתים חשובים (וכמ"ש בקונטרס הנ"ל עמ' כ), ורצו שלפחות יתקנו את הפירצה של פחות מהברכיים, ולהציל את מה שיש (כעין מה שמצוי היום לגבי האייפונים, שיש כאלו שהם "מוגן" בפיקוח הרבנים, וזה לא מפני שהדבר היתר גמור, אלא הוא כדי להציל את מה שיש, שלא ילכו עם פלאפון פרוץ. וכפי שמצינו בגמרא סוטה מח. ובפירש"י שם ד"ה לבוטלי), ובהמשך יתחזק העניין. ועי"ש בקונטרס הנ"ל שכתב כעי"ז (בסוף הערה 31) שהמכתב שם היה לגדור למקומו ושעתו לכה"פ לצאת דעת המקילים. ע"ש. ושו"ר שכ"כ הגרמ"ש קליין (הו"ד

בספר הלבוש כהלכתו פט"ו סוף הערה ז), וז"ל: ובדור שלפנינו היתה ההוראה הנפוצה להכשיר חצאית ארוכה 10 ס"מ למטה מהברך, וזאת מחמת שהמצב היה ירוד מאוד, ובבחינת "תפשת מועט תפשת", וגם החצאיות היו רחבות יותר. עכ"ל. וכיו"ב כתוב בבגדי תפארתך (עמ' קלח). [ומה שלא הוזכר במכתב הנ"ל דעכ"פ יש ללבוש גרביים, צ"ל שגם לעניין זה היקלו לגדור ולתפוס המועט וכאמור, ויותר נראה דבמכתב זה לא נחתו לעניין הגרביים, דגרביים פשיטא דבעינן, או שלגרביים היה מכתב אחר].

וצ"ל שדעה זו סוברת, שאין בזה הרהור כ"כ על אף שזה צמוד, בשונה משאר בגדי הגוף. וכ"כ לבאר שיטה זו בספר דבר גדעון (עמ' קצו) בשם הגאון רבי אשר חנניה זצ"ל (מח"ס שו"ת שערי יושר ה"ח). אולם לקושטא אין סברא זו נראית להקל על פיה, דהרי עינינו הרואות שגם ברגליים איכא הרהור אם לא מכסות בבגד רחב כחצאית, וכפי שהעידו רבים על כך. בפרט שאדרבה מצינו חומרא בשוק יתר על שאר הגוף, דשוק י"א שאסור אפילו בפחות מטפח בשונה משאר הגוף ששיעור האיסור הוא טפח וכמ"ש המשנ"ב (סי' עה סק"ז) מפני שהוא מקום הרהור יותר משאר אברים, ע"ש, וא"כ תמוה לומר שלעניין בגד צמוד, לשאר הגוף דקיל טפי לא מועיל בגד צמוד ולשוק דחמיר כן מועיל. [מיהו מדברי הרשב"א (ברכות כד.) משמע דגם בשוק השיעור הוא טפח, ואדרבה היה הו"א שאינו ערוה מאחר שאצל הגברים הוא גלוי. וכן משמע דעת מרן, וכמ"ש בברכת ה' (ח"א עמ' רפו). ע"ש. אלא שבכה"ח (שם אות ו) כתב לחוש לכתחילה לשאר פוסקים המחמירים אף בפחות מטפח].

מיהו יש דעות הסוברות דבאמת לא מהני גרביים גם לגבי השוק מאחר והוא כבגד צמוד, אלא דאעפ"כ כתבו דזהו דוקא במקום הרחב והבולט של הרגל, אך למקום הדק אכן סגי בגרביים. כן כתבו בכרוז "פסקי הלכה בצניעות הלבוש" הנכתב בתשרי תש"ע (צילומו מובא בקונטרס כה תאמר לבית יעקב, עמ' ל, ובספר דבר גדעון ח"ב, בסופו בחלק הכרוזים, כרוז כא), וז"ל: חלק הרגל מן הברך ולמטה עד הקרסול קרוי 'שוק', וחייב בכיסוי גמור מעיקר הדין, על כן יש להקפיד על אורך החצאית תחת הברך, שתכסה את הרגל (לכל הפחות) ממקום שמתחילה הרגל להתרחב (שהוא כ-10 ס"מ מעל בליטת עצם הקרסול), שיש פריצות ומכשול בראיית צורת השוק בחלקו המתרחב, וכדין בגדים הצמודים לגוף. עכ"ל. וחתמו שם הרבנים: ניסים קרליץ, משה שאול קליין, יוסף בנימין ואזנר [בשם מו"ז בעל השבט הלוי], שמעון בעדני, שמואל דוד הכהן גרוס, נפתלי נוסבוים, פינחס שרייבר, יעקב מאיר שטרן, בן ציון מוצפי, שלמה בן שמעון, עמרם אופמן, יצחק רצאבי, מ. מ. קארפ, שלמה זלמן אולמן, אליעזר דינר, שלמה יוסף מחפוד, יוסף מאיר אלטמן, א. א. יעקובזון. ע"כ. [וכיו"ב יצא כרוז כבר בשנת תש"ל מבד"ץ העדה החרדית, שיש ללבוש שמלות ארוכות שיגיעו לפחות 20 ס"מ מהקרקע

(ראה בקונטרס כה תאמר לבית יעקב, עמ' כט, שם מובא צילום הכרוז), והטעם הוא כי אצל רוב הנשים הוא המקום שהרגל מתחילה להתרחב, ואת זה צריך לכסות בשמלה, וכמו שביאר בקונטרס הנ"ל (עמ' יט)]. וכיו"ב ראה בשו"ת באר משה (ח"ד סי' קמז אות לא) שכתב וז"ל: שאפילו הנשים הפשוטות שהיו נקראים 'מאדראנע' (מודרניות) מעולם לא הלכו בבגד למעלה מחצי הרגל שבין הברכיים והמנעלים, והיותר שומרי דת והמצוות בכל דקדוקיה הלכו למטה מחצי הרגל שבין הברכיים והמנעל. עכ"ל. הרי עדות ברורה דהמקפידות על ההלכה כיסו את כל החלק המתרחב עד קרוב לקרסול, וכמו שביאר בקונטרס הנ"ל (עמ' כ). [ואין הכוונה שרק מקום הבולט הוא מקום השוק, דזה אינו וכדמוכח במאירי (ריש פ"ח דנדה) שכתב "הבשר שבשוק", משמע שהבשר זה רק חלק מהשוק ולא כל השוק, הו"ד בס' באתי לגני (עמ' קנג), אלא הכוונה שהוא מקום שיותר מושך את העין ומביא להרהור. ומה שתמה הה"כ בקובץ משנת יוסף (גליון ז' סימן מח בסופו) על האי חילוקא דלא נמצא בפוסקים בשום מקום שהשוק מחולק לשניים אחד רחב ואחד דק וכו'. ע"ש. אינו מן התימה, דאע"פ שאכן כולו נקרא "שוק", מ"מ מאחר שאסור ללבוש בגדים הצמודים לגוף, ראו לחלק בין החלק הבולט והרחב לבין החלק הדק שמתחת לו שנטפל לרגל ואינו בולט כ"כ אף אם הוא צמוד, ולא חיישי כולי האי לאסור גם זאת. וכל המקורות שהובאו בבגדי תפארתך (עמ' קו והלאה) שבגד צמוד הרי הוא כגלוי, י"ל דהוא דוקא לעניין שאר דברים המוזכרים שם, אבל לגבי ערוה סו"ס הוא מכוסה. אלא שמ"מ כיון שבגד צמוד מבליט את האבר וגורם להרהורים אסרינן בגד צמוד כמו גלוי (וכדברי הב"ח והש"ך יו"ד סי' שמ, הנ"ל), אבל סו"ס אינו נקרא גלוי ממש, וממילא בחלק הדק שאינו מביא כ"כ הרהור, י"ל דאין איסור בזה. וכיו"ב ביאר הגרמ"ש קליין והגר"נ קרליץ (הו"ד בספר הלבוש כהלכתו, פט"ו סוף הערה ז), וז"ל: שיסוד האיסור היצמדות אינו אלא מחמת שרואים את צורת הגוף וחיטובו, אבל החלק הקטן של הרגל שאין בו שום צורה ואינו אלא כעין "מקל" אין בו איסור של בגד נצמד. עכ"ל. והנה מה שכתב שהחלק הדק הינו כ"מקל", נראה שאינו אלא מליצה בעלמא, שהרי מה איכפת לן כאיזה חפץ זה נראה, סו"ס בולט צורת האבר של האשה, אלא עיקר כוונתו שזה לא בולט ומגרה את היצר כמו המקום המתרחב וכאמור]. וכיו"ב כתב הגרי"ח זוננפלד (בכרוז שיצא בשנת תרפ"ח הנ"ל): שיש ללכת "במלבושים הארוכים עד קצה האחרון היותר אפשר, וכו', ולכל הפחות שהשמלה תכסה בארכה את רוב הרגל". עכ"ל. [וע"ע לעיל (בריש ההערה ד"ה ולא אכחד) בבירור דעתו בזה]. וכ"כ בספר דעת הקדושה להריא"ז מרגליות זצ"ל (סי' ו, עמ' קכז) דסגי בזה שמכוסה רוב הרגל. ונראה פשוט שכוונתם שהשמלה תכסה את "רוב החלק התחתון" (והיינו עד לאחר המקום המתרחב), דאם כוונתם רוב הרגל הכללית והיינו

מעט יותר מן הברך, אין הדבר מסתבר כלל, שהרי לא ימלט שבאופנים מסויימים כגון בישיבה, יתגלו הברכיים. וע"כ דכוונתם לרוב החלק התחתון, א"נ כוונתם לרוב הניכר של כל הרגל.

ועד כאן לכאורה יוצא שבדעת המקילים יש כאן שני שיטות עד היכן צריכה להגיע החצאית (והשאר יכוסה בגרביים שחורות או חום כהה, ועבות), דהיינו שיטה אחת דהעיקר שיתכסה הברך בכל המצבים, והיינו בערך שיכסה עד חצי מהשוק וכנ"ל, ושיטה שניה שצריך לכסות גם את המקום המתרחב וקצת יותר (כדי שלא יווצר מצב שבתנועות מסויימות יתגלה גם המקום המתרחב, וכמ"ש הגר"נ קרליץ להלן). אלא שראיתי בקונטרס כה תאמר לבית יעקב (עמ' כא) שלאחר בדיקות נמצא שמבחינה מציאותית אורך השמלה לשתי הדעות קרובים זה לזה, ולכן במכתב "פסקי הלכה" תשרי תש"ע הובאו לדין כיסוי החלק המתרחב של הרגל שני הנימוקים: א. שראיית צורת החלק המתרחב יש בו מכשול הרהור, ב. שאורך זה נצרך למנוע את גילוי הברך במצבים מזדמנים ואקראיים שהחצאית מתרוממת הרבה. עכ"ל. וכיו"ב כתב הגרמ"ש קליין שליט"א (הו"ד בספר הלבוש כהלכתו, עמ' 132), שלפי ההלכה על החצאית להיות ארוכה באופן שיכוסה כל החלק התפוח שברגל, וזו אחת מהסיבות לקביעת שיעור אורך החצאית עד "חצי הרגל" שבין הברך לעקב [א. שעל פי רוב לא יתכן לכסות את הברך בכל מצב אלא בשיעור זה, ו-ב. משום] שבשיעור זה מכוסה (כמעט) כל החלק התפוח שברגל, ומן הראוי להאריך יותר מחצי הרגל באופן שהחלק התפוח יכוסה בשלימות. עכ"ד. [ומלשון הגר"נ קרליץ (הבאנו לשונו לעיל סוד"ה אמנם מצאנו) מבואר ד"חצי הרגל" דבעינן כדי שיכסה את המקום המתרחב היינו בין "סיום" הברך לעקב, וגם צריך שזה יהיה "בכל מצב", ובפועל זה יוצא כמעט עד הקרסול, וכמו שהעירו בגליון "יסוד הבית" מס' 57].

ולהלכה נראה, דמעיקר הדין נכון ללבוש חצאית עד הקרסול, ולא סגי בגרביים, אפילו שחורות ואטומות, וכמו שכתבו רבים מגדולי הדורות הנ"ל, וכן דעת הגר"ע יוסף זצ"ל וכמו שנבאר להלן באריכות, וכ"ד הגרב"צ אבא שאול וכדלקמן, ולא לסמוך לכתחילה על הסברא שלחלק הדק סגי בגרביים, דסו"ס זה מבליט צורת החלק הדק של השוק [ובפרט שהדבר יכול להידרדר ואם נתיר לקצר קצת, לאט לאט יתירו לעצמם לקצר יותר, ואח"כ יזלזלו בגרביים וכו', וראה בספר שמחתי בישועתך (ח"ב סי' ד, עמ' רעט) שטען שבגלל זה הגענו למצב של היום, השם ירחם. אלא שאין ביכולתינו לגזור מדעתינו ולאסור מטעם זה בלבד, ורק בגלל שהרבה פוסקים כתבו שיש להצריך עד הקרסול, כן כתבנו אנו. וראה לעיל מה שכתבנו בעניין ההידרדרות לגבי הגרביים]. אמנם המקילה לסמוך על דעה האמצעית הנ"ל, דהיינו שיש ללבוש בגד רחב

כחצאית או שמלה עד אחר המקום הרחב של הרגל (שהוא קצת יותר מחצי השוק וכנ"ל בשם הגרמ"ש קליין), יש לה ע"מ לסמוך, ובתנאי שתלבש גרביים שחורות (או חום כהה מאד) ועבות, שהרי את זה לכו"ע צריך וכאמור בתחילת התשובה. וכן נראה דעת הגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל, שכך פורסם בשם "מכתבו האחרון" שכתב באחרית ימיו (הו"ד בספר דבר גדעון, ח"א עמ' קצח, וצילומו נמצא שם בח"ב בסופו בחלק ה"לקט מודעות כרוזים", כרוז י"ח), בזה הלשון: ורציתי מאד לעורר על הענין החשוב ביותר, וזהו אורך החצאיות של הנשים. שצריך הרבה להקפיד ולהשתדל ולהתחזק שלא תראה צורת הרגל, שח"ו אם לא מקפידים בזה, זה מביא מכשולים רבים, השם ישמור ויציל. ונא שהנשים הצדקניות תדענה, שחובה היא שהחצאית או השמלה צריכים לכסות "את כל החלק המתרחב של הרגל", שזהו עיקר הצניעות של בת ישראל, ועדיף ביותר שיכסה את כל הרגל (ר"ל גם כף הרגל), או עד הקרסול, וכו'. ע"ש.

דעת מרן הגר"ע יוסף זצ"ל בעניין

וכדעת המקלים דסגי בגרביים (שחורות או חום כהה) היתה בתחילה דעתו של הגר"ע יוסף זצ"ל, וכדמשמע ביבי"א הנ"ל, שכתב שם שאין ללכת עם גרביים שקופות, דכמאן דליתא דמו, ע"ש, ומשמע הא גרביים אטומות (שחורות או חום כהה) שרי אע"פ שאינה מכוסה בחצאית עד הקרסול.

אולם לאחרונה נתפרסם מכתב מכת"י של הגר"ע יוסף זצ"ל (וצילומו נמצא תחת ידי, והודפס בעלון ותתענג בדשן גליון 44), שכתב בהדיא שהוא חוזר בו ממה שכתב ביביע אומר הנ"ל, וזה לשונו: כ"ז אב **תשל"ט**. לכבוד ידידי וחביבי הרב הגאון המפורסם, חכו ממתקים וכולו מחמדים, כש"ת רבי זלמן נחמיה גולדברג (שליט"א) [זצ"ל], חתן ידידנו הדגול הגאון הגדול המופרסם כמוהר"ר שלמה זלמן אויערבך (שליט"א) [זצ"ל]. אחרי עתירת החיים והשלום וכט"ס. אגרתו המעולפת ספירים משבוע שעבר קבלתי לנכון. קראתי בכל לב דבריו המיוסדים על אדני פז. יפה דן יפה הורה, כל דילדא אמיה כוותיה תליד. אודות מה ששאל בעניין מה שהעליתי בשו"ת יבי"א ח"ו (יו"ד סי' יד) לגבי גרבי ניילון של נשים, שאם אשה לובשת גרביים כאלו, הואיל ושקופות הן ובשרן נראה דרך הגרביים, כמאן דליתנהו דמי. וכת"ר שליט"א כתב במכתבו שמשמע מדברי שאם אשה הולכת עם גרביים שאינן שקופות ולא נראה דרכן בשרן, מותר ללכת כך, ולא צריכה ללכת עם חצאית או שמלה שמכסה את את כל השוק ומגיעה עד עצם הקרסול. אמנם כך העליתי בספרי הנ"ל, אך אחרי העיון בדבריו, הנני מסכים לכל דברי כת"ר שליט"א, והאמת אהובה על הכל, בפרט שלפי כל להקת הפוסקים שהזכיר במכתבו, משמע שאפילו שאשה שהולכת עם שמלה שמגיעה לברך ולובשת גרביים

אטומות זה לא נקרא כיסוי באמת, דלא הוי צניעות כלל. ולפיכך אשה שהולכת כך, אסור לקרות קר"ש כנגדה דהוי ערוה לכל דבר. ואמש ביקר אצלי ידידי הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א והרצתי לפניו את כל הנ"ל, והסכים עם דברי הדר"ג שליט"א, ואף אמר עוד טעם בעניין זה, כיון שבזמן שאשה הולכת עם חצאית או שמלה עד הברך, יש חשש גדול שאם יתרומם לה החצאית או השמלה היא תעלה למעלה מהברך, ואם כך מה הועילו חכמים בתקנתן. (אמר הכותב, ומ"מ אין זה טעם העיקרי, אלא עיקר הטעם הוא כנ"ל שיש ללבוש בגד רחב עד הקרסול ולא גרביים). וכבר איתא בשבת (צח:), תנא דבי רבי ישמעאל למה דומה המשכן לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה, וכתב שם רש"י, וז"ל: שולי בגדיה, כך היתה יריעה של אחריו נגררת בארץ עכ"ל. ומוכח שבכל הדורות בנות ישראל הלכו כך בשמלות ארוכות עד הארץ. והלוואי שיכנסו דברי כת"ר שליט"א ללב בנות ישראל הכשרות. בכבוד רב ובתודה רבה מראש. עובדיה יוסף. עכ"ל.

ואצטט עוד מכתב מהגר"ע יוסף זצ"ל (צילומו נמצא תחת ידי, ונדפס בגליון ותתענג בדשן הנ"ל), וז"ל: ט"ו חשון **תשמ"ו**. לכבוד ידיד נפשי וחביבי רב הפעלים לתורה ולתעודה כש"ת הרה"ג ר' משולם צברי שליט"א. וכו'. וזכרוני שבזמנו רצו לפתוח אנשי דלא מעלי, בית ספר מעורב בנים ובנות רח"ל בעיירת נתיבות, ורבי רפאל הלל שליט"א מנהל סמינר אור החיים בב"ב, לקחני עם משלחת של רבנים לאדמו"ר הצדיק רבי ישראל אבוחצירא זצ"ל, שהיה גר שם, ושׂחנו לו בכאב את המזמה הנ"ל, ובין דבריו אמר שכל סבת התפשטות מחלת הסרטן ה"י, שכבר רבים חללים הפילה, צעירים ומבוגרים יחדיו רח"ל, הינה בגלל חוסר קדושה וצניעות, ואף פירט בפנינו, ראשונה בגלל שרבה הערבוביה בין גברים לנשים ובפרט בבתי ספר שבבתי ספר הממלכתיים לומדים בערוב בנים ובנות יחדיו. ושני, "בגלל שיש חוסר בצניעות, ורבה הפריצות, שנשים הולכות עם שמלות וחצאיות קצרות שאינן ארוכות כדבעי, דהיינו עד הקרסול", אי לכך מדת הדין מתוחה רח"ל. וכו'. בברכת התורה עובדיה יוסף. עכ"ל. מבואר מזה (בפרט מהמכתב הראשון) שהגר"ע יוסף חזר בו ממה שמשמע ביבי"א ובטהרת הבית דתחת הברכיים סגי בגרביים, אלא צריך לכסות גם שם דוקא בבגד רחב כחצאית ולא סגי בגרביים.

והנה להלן מכתב נוסף מהגר"ע יוסף זצ"ל (צילומו נדפס בירחון קול סיני תשרי תשע"ח), וז"ל: ירושלים ח' אלול **תשמ"ב**. לכבוד הגב' שרה שוורצברט בני ברק, שלום וברכה. בתשובה למכתבך מיום כ"ז אב, בענין אם צריך ללבוש גרביים, הנה בספרי הפוסקים מתבאר שאם השמלה מגיעה עד הקרסולים (מקסי) כך שהשוק מכוסה, אין צורך בגרביים, אבל לפי הנוהג בימינו שהשמלה או החצאית מגיעה רק קצת למטה מהברכים, ונשאר השוק

מגולה, צריך ללבוש גרביים. וכן פסק בשו״ת מנחת יצחק (חלק ששי סימן י). ואין בדין זה הבדל בין ספרדים לאשכנזים. רצוי מאד עד כמה שאפשר שלא יהיו הגרביים שקופות שהבשר נראה מתחתיהן. בכבוד רב, עובדיה יוסף. עכ״ל. ומשמע מזה שסובר דכן מהני גרביים, ולא בעינן חצאית. אך מ״מ נראה דהתם נתן את הרע במיעוטו, דהיינו לפי הנוהג העגום שהולכות הרבה נשים עם חצאיות קצרות שלא עד הקרסול, יש להם עכ״פ ללכת עם גרביים אטומות (והיינו שחורות וכנ״ל באורך), ובפרט שזה הרי היה נידון השאלה שם, האם צריך ללבוש גרביים, ולזה אמר שלאלו שהולכות עם חצאית שלא עד הקרסול חייבות לכסותו עם גרביים, אבל אה״נ מעיקר הדין הבא לשאול כלפי אורך החצאית ודאי שיורה לה ללכת עד הקרסול. וכן דייק לישניה דקאמר ״אבל לפי הנוהג בימינו שהשמלה או החצאית מגיעה קצת למטה מהברכים״, משמע דכלפי אותו מנהג אמר האי מילתא, אך כבר מילתו אמורה שלכתחילה אין לנהוג כן אלא יש לכסות בחצאית עד הקרסול. ובעל כרחנו לבאר כן בדעתו, דאל״כ נמצא חוכא ואיטלולא, דבתחילה ביבי״א ובטה״ב הנ״ל כתב להתיר דסגי בגרביים (שחורות), ואילו אח״כ בשנת תשל״ט חזר בו לאסור ולהצריך חצאית וכמכתב הראשון הנ״ל, ושוב אח״כ בשנת תשמ״ב (במכתב הנז׳ בסמוך) חזר בו להתיר, ואח״כ בשנת תשמ״ז שוב חזר לאסור. אתמהה. ועל כרחינו לומר כדלעיל שבשלשת המכתבים הנ״ל דעתו לאסור, אלא שבמכתב של שנת תשמ״ב הרע במיעוטו תפס, וכנ״ל. וכמו שכתב כיו״ב האדמו״ר מסאטמר בקונטרס חידושי תורה ודרשות (עמ׳ ריח), וז״ל: ואף כי אותם הגרביים שכבר נהגו בהם עבים קצת, גם הם אינם מניחים את דעתם של היראים ושלימים, ״אולם עכ״פ בחרנו הרע במיעוטו״ מה שאין כן אלו שלובשים גרביים דקות ושקופות ומראיהן רע כמראה הבשר איסור חמור ונורא יש בזה, ואין הדעת סובלתן, לכן מן הנכון שלא המצא במחנינו אפילו אשה אחת שתקל בדבר החמור הזה ולא אפונה כי אלמלי ידעו חומר האיסור בוודאי לא היו מעיזות לעבור עבירה כזו, אלא שהיצר הרע מתעה ומפתה אותן באמרו ״עשה כך ואין שום איסור בדבר״, שכבר הורגלו בעבירות בכגון אלו. עכ״ל. [ועוי״ל דאין לסמוך על מכתב זה, כפי שמצינו בב״י (סי׳ רסג) שכתב על הסתירה בדברי התרומת הדשן, שיש לסמוך על מה שכתב בספר תרומת הדשן יותר ממה שכתב בכתביו, דמה שאדם כותב בספר יותר מדקדק בו ממה שכתב בכתביו. ע״ש. וא״כ אין לסמוך על מכתב זה. וזהו בשונה מהמכתב הקודם שכתב להרב גולדברג, דשאני התם שכותב בהדיא שחוזר בו ממה שכתב ביביע אומר, דבכה״ג ודאי דסמכינן על הכתבים. ובפרט במכתב שנביא להלן (ד״ה ושוב) משנת תש״נ ששם כתב בלשון ״ולא כפי שפסקתי בעבר, וכו׳, וזה אחר שישבתי על מדוכה זו, והגעתי למסקנא וכו׳״,

שבודאי שסמכינן על מכתב כזה נגד מה שכתב בספר].

מיהו לכאורה אכתי צ"ע, דהא בטהרת הבית (ח"ב עמ' קסה) כתב, וז"ל: ובמקומותינו אין רגילות ללכת בגילוי השוק שתחת הארכובה (ברך), אלא יש שלובשות גרביים דקות ושקופות, וידוע שבגד שקוף כמאן דליתיה דמי, וכמ"ש בה"ג וכו', וכ"כ בשו"ת באר משה ח"ד (סי' קמז אות יז) לגבי גרביים שקופות ומראיהן כמראה הבשר. ע"ש. ואם נאמר שהשוק הוא למעלה מן הארכובה יש להן ע"מ שיסמוכו, אולם בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' א) הוכיח במישור שמה שאמרו שוק באשה ערוה הוא גם לגבי מן הארכובה ולמטה וכו'. וכ"כ בשו"ת הגאון מהר"י שטייף (סי' מג) ע"פ דברי התוס' במנחות (מג.), ושלכן הדבר פשוט שצריך למחות בנשים שהולכות בבתי שוקיים שקופות. ע"ש. עכ"ל הטה"ב. משמע מדבריו דעומד בדעתו שביביע אומר הנ"ל, שדוקא שקופות הוא דאסור, הא אטומות שפיר דמי אע"פ שאינן מכוסות בבגד רחב כחצאית. והרי הטהרת הבית נדפס בשנת תש"נ (במהדורה הראשונה), והוא אחרי המכתבים הנ"ל שכתב שם להדיא שחוזר בו מהיביע אומר הנ"ל.

וצ"ל דשם לא נחית יותר אלא לעניין מקום השוק, כפי שנראה מרהיטת דברי לשונו שם, ע"ש, וא"כ אין כוונתו שלדידן דקי"ל שהשוק הוא המקום התחתון לא מהני גרביים שקופות, שהרי לדידן גם אטומות לא מהני (דבעינן בגד רחב), אלא כוונתו לומר שלפמ"ג הסובר שהשוק זה למעלה ואילו החלק התחתון דינו תלוי במנהג המקומות, א"כ הגרביים השקופות שנהוגים במקומותינו [לצערינו] היה מקום לומר שזה יגרע ויחשיב את מקומותינו כמקום שהדרך לכסות מקום זה ויהיה אסור גם לפמ"ג, לזה כתב דכיון דהם דקות ושקופות הוא כמאן דליתא, ולכן לפמ"ג יהיה מותר, וממילא אם היה ההלכה כהפמ"ג אכן יש להם ע"מ שיסמוכו, אלא שלהלכה קי"ל דלא כהפמ"ג וממילא צריך לכסותו כדבעי (דהיינו בבגד רחב כחצאית). ודוק היטב בטהרת הבית ותחזה שזה כוונתו. ואין להקשות דמ"מ היה לו לומר שלפמ"ג יהיה מותר ללכת עם גרביים שחורות, דאע"פ שזה צמוד וכמאן דליתא אפ"ה כיון שכך נהגו (ולפמ"ג אזלינן בזה בתר המנהג) מותר, ומדלא קאמר הכי ש"מ דגרביים שחורות אין בהם שום בעיה (גם בלא חצאית שם) גם לדידן, זה אינו, דמאי דנקט גרביים שקופות הוא לריבותא דהפמ"ג, דאף שהם שקופות יהיה מותר לדידיה, ואה"נ גם שחורות יהיה מותר, אבל לדידן דלא קי"ל כהפמ"ג, גם שחורות אסור. ועוד דהרי עיקר כוונתו לומר דכיון דלפמ"ג אזלינן בתר הנוהַג, ממילא לפי הנוהג שלובשות גרביים שקופות, יהיה הדבר מותר, וא"כ לא יכל לומר דלפי הנוהג שהולכות בגרביים שחורות יהיה לפמ"ג מותר, שהרי במציאות לא היה כן הנוהג כ"כ אלא ללכת בגרביים שקופות וכדקאמר. וק"ל. ומש"ה אין להביא ראיה ממה

שהביא שם בהמשך מדברי מהר״י שטייף, ע״ש, דאע״פ שמדברי מהר״י שטייף אכן יש להוכיח שסובר שמהני גרביים כל עוד שאינם שקופות, מ״מ עיקר כוונת הטה״ב היא להביא מדברי מהר״י שטייף ראיה לנידונו שכתב לפני כן שאע״פ שלפמ״ג יהיה מותר מה שנהוג בזמנינו שהולכות עם גרביים שקופות מ״מ אנן לא קי״ל בזה, והדבר אסור, ולזה הביא שפיר ראיה מדברי מהר״י שטייף. אך לא נחת לנידון אם עכ״פ צריך גם חצאית. וק״ל.

ושוב הגיע לידי צילום מכתב משנת תש״נ (והוא אותו שנת ההוצאה של הטה״ב), שלאחר שחיזק את ידו של הרב אליהו רשיד שרצה לפתוח בית יעקב בנתיבות, כתב לו בזה״ל: ולבקשת כת״ר שליט״א אציין את עיקרי ההלכות אשר מחוייבות בהן בנות ישראל, על הבנות להגיע עם לבוש הולם, הכולל חצאית או שמלה עד הקרסולים – מקסי. ולא כפי שפסקתי בעבר, שהשמלה או החצאית צריכה להגיע קצת למטה מהברכים ואת שאר הרגל יהיה מספיק לכסות עם גרביים שאינן שקופות. וזה אחר שישבתי על מדוכה זו, והגעתי למסקנא שלא מספיק שאשה תלך עם חצאית או שמלה שמגיעה עד לברכים, אלא צריכה ללכת עם חצאית או שמלה שמגיעה עד הקרסולים, ושוב ראיתי שעוד כמה מגדולי זמנינו כתבו כך. וכן הסכים עימי להלכה ידידי הגאון רבי בן ציון א. שאול (שליט״א) [זצ״ל]. עכ״ל. הנה שפתיו ברור מללו, דחזר בו ממה שכתב ביבי״א שמספיק גרביים לחלק התחתון של הרגל, אלא צריך חצאית או שמלה עד הקרסול. והרי מכתב זה כאמור נכתב בשנת תש״נ שהוא השנה שיצא הטה״ב, וא״כ על כרחך לבאר בטהרת הבית כמו שכתבתי. וגם אם יבא המתעקש ויאמר דדעת הטהרת הבית דסגי בגרביים, אף אתה אמור לו דלו יהיה כדבריו מ״מ הרי במכתב הנז׳ כתב להדיא דלא סגי בגרביים, והרי ודאי שאת הטהרת הבית לא כתב כולו באותה שנה, אלא היה מוכן איתו בכתובים מלפני שנת תש״נ ורק סיום העריכה וההכנה להדפסה היה בשנת תש״נ, ואילו המכתב הנ״ל ודאי הוא היה בשנת תש״נ, וא״כ ודאי דדעתו האחרונה להצריך חצאית עד הקרסול. והוא ברור ופשוט. וחכם אחד רצה לבאר לי דברי מרן באופן אחר, דהדבר אין ולאו ורפיא בידיה. אולם לענ״ד אין נראה כן, שהרי מלשון המכתב הנ״ל שכתב להג״ר זלמן נחמיה גולדברג, ובפרט מהמכתב האחרון (של שנת תש״נ) שכתב ״וזה אחר שישבתי על מדוכה זו, והגעתי למסקנא וכו׳״, נראה שפוסק בהחלטיות שאסור. וע״כ כמו שביארתי.

וכעת סמוך להדפסה ראיתי עוד מכתב ממרן זיע״א (ראה צילומו בספר דבר גדעון ח״ב בסופו בחלק הכרוזים, כרוז י״ז), שכתב בזה״ל: ערב ראש השנה תשע״ד. מכתב חיזוק לבנות ישראל, שמח לבי שתהילה לה׳ יתברך יש חיזוק בצניעות בקרב בנות ישראל, ובפרט בעניין אורך החצאיות והשמלות, שבעוונותינו הרבים בזמן האחרון ממש נפרץ וחודר לתוך מחנינו, ולא עלינו כמה אסונות

וצרות ויסורים זה יכול להביא ח"ו. לכן אנא בתחינה ובקשה לכל בנות ישראל, ולכל מי שיכול לפעול בזה, לחזק גדרי הצניעות והקדושה, וחובה היא ללבוש אך ורק חצאיות ושמלות ארוכות ורחבות שמכסות את הרגל, דהיינו עד מקום שנקרא קרסול, שצריך כמה שיותר לכסות את הרגל, שח"ו לא יביא מכשול לאחרים. ואין קץ למתן שכרן של בנות ישראל היקרות שמקפידות בזה, בעוה"ז ובפרט בעוה"ב, שכל הגאולה תלויה ועומדת על צניעותן וקדושתן של עם ישראל. וכו'. הכותם וחותם לכבוד התורה ולומדיה, עובדיה יוסף. עכ"ל.

ולענ"ד יתכן שמה שגרם להרבה אברכים (וכן לשאר אינשי) לטעות בזה ולהורות לנשותיהם ללכת כך בחצאית קצרה ושאר השוק מכוסה בגרביים בצבע הרגל או שקופות, "והעיקר שיכסה את הברך", הוא ממה שכתב בילקוט יוסף (אוצר דינים לאשה ולבת פרק ס ה"ה, עמ' תשפה) וז"ל: בנות הלובשות חצאיות קצרות למעלה מן הברך צריך להשתדל להשפיע עליהן בדרכי נועם ללבוש חצאיות או שמלות צנועות "באופן שמכסות את הברכים גם בעת ישיבתן". עכ"ל. ומזה חשבו שהכל תלוי אם החצאית מכסה את הברך, ואף אם לא לובשת גרביים כלל, וכל מה שלובשים גרביים אינו אלא לתוספת נוחות או בתור חומרא בעלמא בלבד. אך המעיין שם בהלכה הקודמת (הלכה ד) שכתב "הנשים חייבות לילך תמיד עם גרביים שאינן שקופות", ראה יראה שגם הוא מצריך ללכת עם גרביים. והיאך סרו עיניהם ולא הביטו בהלכה ד', וראו רק הלכה ה' והבינו מה שהבינו. וגם את"ל שראו הלכה ד' שצריך גרביים, אולי הבינו שכיון שמועיל גרביים אז גם גרביים בצבע הרגל מועילות. והוא רחום יכפר עוון, דמה הועילו חכמים בתקנתם אם זה אותו צבע. וכנ"ל באורך מכל הפוסקים. ועכ"פ מבואר בדבריו שהוא סובר דמהני גרביים במקום השוק ולא בעינן שם דוקא חצאית. וכן כתב להדיא בשו"ת הראשון לציון (ח"ב אהע"ז סי' ב). ע"ש. וכן נראה דעת אחיו הגר"ד יוסף שליט"א בספרו הלכה ברורה (ח"ה סי' עה סוף סעיף ז, עמ' לב) ובטהרת הבית הקצר (סי' יב הלכה נ, ובנד"מ עמ' קסז). אך נראה דלאחר המכתבים שנתגלו לאחרונה, יחזרו בהם ויודו דבעינן חצאית עד הקרסול וכדברי רבי אבה"ו, שהרי מקורו של הילקו"י הוא מהיבי"א (ח"ו סי' יד אות א) הנ"ל [שהרי ציין בהערות "ראה לעיל הערה ג", ושם הביא דברי היבי"א הנז'], וכן ההלכה ברורה שם ציין לטהרת הבית הנ"ל, וא"כ לאחר שנתגלה לאחרונה המכתבים הנ"ל שכתב שם שהוא חוזר בו מדברים אלו, נפל היסוד ונפל הבנין. וכן מובא בירחון "משנתו של מרן בעניני צניעות" (הובא בספר מנהגי הראש"ל ח"ב עמ' 254) שהביאו שם שסיפר הגר"י יוסף שליט"א בזה"ל: זוכר אני איך שבאחד הימים כאשר היו בביתינו מבנות המשפחה, אבא שם לב שהן הולכות בחצאיות ארוכות מאוד, ואז רמז להם אבא שהוא רוצה לומר להם

משהו, מיד התקרבו אליו כולן ואמר להם: "דעו לכם דרך הצניעות האמיתית היא ללכת דווקא בשמלות ארוכות אשר מכסות לגמרי את כל הרגלים, ואף אם ילעגו או יעירו לכם תמשיכו ללכת כך ואל תשמעו להם". עכ"ל. וכ"כ הרב אברהם זיאת (בקובץ משנת יוסף גליון ב עמ' ע) ששמע סיפור זה מהגר"י יוסף שליט"א. וכן אמר לי ידידי הרב מאיר סבג נר"ו ששמע כן ממנו.

וביותר יש לתמוה על אותם אלו שלגבי פאה מדברים תמיד כנגד, שזה נראה כמו שיער ממש והוא פריצות וכו', בו בזמן שאשתו לובשת גרביים בצבע הרגל, והלא גם בזה שייך אותה סברא כמו בפאה, דלא הועילו חכמים בתקנתם ע"י כיסוי זה. והוא ברור ופשוט לכל בר דעת ומחפש האמת. וגם לאלו שהתירו פאה הכא יודו לאסור, שהרי גם מה שהתירו בפאה היינו דוקא פאה שאינה נראית כשיער (והיינו ודאי לא הפאות של ימינו, וכבר יצאו על זה גדולי הדור) אבל פאה שנראית ממש כשיער גם הם יודו שאסור, וכמ"ש הגרש"ז אויערבאך בספר הליכות שלמה (תפילה פ"כ) שחלק ניכר מהפאות של זמנינו נוגדות לגמרי את רוח הצניעות, וכללא דמלתא, שאין זה מדרך הצניעות שיהא המראה דומה לפנויה, אלא צריך שיהא **ניכר בקלות** שאין זה שער טבעי. ע"ש. וכ"ה דעת הגרי"ש אלישיב (בספר אלא ד' אמות, עמ' שיד) שגם לפמ"ג, הפאות שהם כמו שיער טבעי, אסורות. ע"ש. וכ"ה דעת הגרח"ק קנייבסקי (ע' בספר גם אני אודך – תשובות הרב מאיר סבג, סוף עמ' תקפח, שהגרב"צ מוצפי בא אל הגרח"ק לפני 15 שנה [!] עם קטלוג של הרבה פאות למיניהם ואסר לו בסכינא חריפא כמעט את כולם, ולא התיר לו אלא אחת או שתים שודאי שאין הבנות ירצו ללובשם, ויעדיפו מטפחת. ע"ש). וכ"כ עוד פוסקים רבים (עי' בס' גם אני אודך הנ"ל באריכות). וה"ה הגרביים שבצבע הרגל שודאי שהם אסורים לכו"ע.

וכבר כתבנו לעיל שצניעות הרגלים חמורה משאר הבגדים שהרי אפילו הצדיקים שעיניהם בארץ, יכולים להכשל על ידה, וכמ"ש המהרש"א (מכות כד.) שלהסתכל בפני אשה אפשר להיזהר ע"י שלא יגביה עיניו, אבל כשרגל האשה מגולה לא סגי בכפיפת ראש, אלא צריך לעצום עיניו. עי"ש.

אם יש חשש "איסור" בחצאיות ארוכות

וכל זה לאפוקי ממה שיש כאלו שאומרים שהחצאית הארוכה עד הקרסול הינה רחובית ודומה ל"מודה" וכו', וכבר אחיכו עלה כולי עלמא, עיין בשו"ת משנה הלכות (חי"ב סי' שטז) שהשיב למי שכתב שיש לנשים צנועות למנוע מללבוש בגדים ארוכים כאלו שמקורם אינו מתוך צניעות, וזו לשונו: ולפענ"ד גם את הטוב נקבל, והלואי שילכו כולם בשמלות ארוכות, ואדרבא לאחר שהם ישנו ה"מעדע" ויחזרו למקורם אנחנו בשם אלוקינו נלך ונדרוש מהנשים אם בשעת ה"מאדע" לא היה קשה לכם ללבוש שמלות

ארוכות א"כ למה לא יעשו כן שלא בשעת ה"מאדע" והנשים הצנועות יקבלו מאיתנו ובמקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר. ע"כ. וכן מוכח בספר חוקי הנשים (פרק יז) וביתר ביאור מהעוד יוסף חי (פרשת בא אות א), וכמו שהוכיח לנכון בספר באתי לגני (פכ"ה עמ' קסג). עי"ש. והיא ראיה שאין עליה תשובה. בפרט שכהיום ונהפוך הוא וכל הפרוצות והרחוביות הולכות עם קצר או מכנסיים וכד', והלוואי שילכו כולם עם ארוכות. ואדרבה אילו מנהג הקלות דעת ללכת כן כ"ש שזה אמור לחייב אותנו החרדים לדבר ה' ללכת כן, כדי שלא יהיה חלול השם, דיציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא. וגדולה מזו מצינו בספר אורך ימים לגר"ש בנבנשתי (נדפס בשנת ש"מ, פרק ב) שכתב בזה"ל: כל בת ישראל תקח מוסר מצניעות נשי ישמעאל וכו'. ע"ש. וכיו"ב כתב מהר"י ענתבי בספרו חכמה ומוסר (מאמר דרך הצניעות פ"א) דיש ללמוד בקל וחומר מנשי הנכרים בעניין הצניעות. ע"ש. כ"כ להעיר בספר באתי לגני (עמ' קסד), וע"ש עוד, ובעמ' קסה כתב דאדרבה האם חצאית קצרה זה לא "מודה", וראה איך הולכים בערים הטמאות כמו פריז ורומא ובמשרדים "המכובדים" שם, ובאמת שבעו"ה רוב ככל הלבוש החרדי היום מגיע מאופנות טמאות של גוים, ו"מתפארים" בזה בשלטי החנויות, ועד שבאו "להתרחק" לשיטתם מאוכלסיות מסוימות הרי הם מתדמים לגויים הארורים, ועוברים גם על איסור של "ובחוקתיהם לא תלכו" כמ"ש ביבי"א (ח"ו חיו"ד סי' יד סוף אות א) וכו'. ע"ש. [וכי לימוד אנגלית, מחשבים, אזרחות, היסטוריה שרובו תולדות העמים ומלחמותיהם עם שמות של גויים רוצחים שפלי שיא השפל, פסיכולוגיה מתאורייתם של מחברים גויים ובשם אומרם, טיולים שונים, מצגות, מופעים שונים, הליכה לקניונים פרוצים, כל זה התבדלות מהרחוב... ורק לבוש ארוך "זה הבעיה שנשארה לפתור בכדי להיבדל מהם"... (שמחתי בישועתך ח"ב סי' ד, עמ' רעט)]. וע"ע בקונטרס כה תאמר לבית יעקב (סוף עמ' כח) שכתב, דגם המודרניות והמקולקלות ההולכות ארוך, זה באופן צר מאוד (בגזרות 'דג', או 'כד', אשר מבליטות את צורת הגוף, כניסת המותניים והאגן, ר"ל), ואין לבושם דומה כלל לנשים הצנועות שהולכות בחצאיות רחבות או בקפלים ופליסה, אשר מצניעים כראוי את הגוף. לכן בודאי לא נדמים בבגדים אלו לגויים ומודרנים. ע"ש. וזה לשון מרת שרה שנירר ע"ה מייסדת בית יעקב (בספר אם בישראל תשט"ו, ח"א עמ' 163): אין בכוונתי לומר כי כאשר האופנה היא ללבוש חצאית בגזרה מסויימת למשל, עלינו להתלבש בצורה שונה או הפוכה, לא, כל דבר שבאופנה ואינו מנוגד לדיני ישראל מותר, ברם נשי דורנו השתעבדו כליל לאופנה, וחובה עלינו לפדות אותן משעבודן זה. עכ"ל. וכ"ש לעניין החצאיות הקצרות שהם הם האופנה הרחובית ה' ירחם, דבודאי מוטל עלינו לפדות נשות ישראל משיעבודן לחצאיות אלו. וע"ע בספר הצניעות

והישועה (פ"י) שהאריך נגד טענה זו ש"חצאית ארוכה היא רחובי". וכן בשו"ת ויזבח אלקנה ח"ה (אהע"ז סי' ב) האריך לדחות טענה זו. עש"ב. ולשבר את האוזן, משל למה הדבר דומה, לאדם חרדי ההולך לשרת בצבא, ולומד באוניברסיטה, אך מקפיד לילך "ללא כיפה", ע"מ להיבדל ממחנה המזרחי, כן הוא בנידון דידן (בגדי תפארתך, עמ' קנז).

עוד יש כאלו שטוענים שהחצאית הארוכה עד הקרסול הינה מושכת תשומת לב מאחר שהיא בולטת ומשונה משאר הנשים. וכיו"ב ראיתי בילקוט יוסף (אוצר דינים לאשה ולבת פ"ט ה"ד) שכתב וז"ל: ויש נשים ההולכות בשמלה ארוכה המגיעה עד הקרסוליים כך שהשוק מכוסה, אך הנכון הוא להחמיר בזה אחר שהוא לבוש בולט ושונה, ובכל הדברים הללו יש לנהוג כמנהג בנות ישראל הכשרות והצנועות. עכ"ל. ומלבד שדבריו צ"ע ממה שסיפר הגר"י יוסף שליט"א בעצמו מדברי אביו (הבאנוהו לעיל) שאמר לבנותיו "דעו לכם דרך הצניעות האמיתית היא ללכת דווקא בשמלות ארוכות אשר מכסות לגמרי את כל הרגלים, ואף אם ילעגו או יעירו לכם תמשיכו ללכת כך ואל תשמעו להם". מלבד זה גם עצם טענה זו נסתרת מדברי הגאון רבי יוסף חיים בספר חוקי הנשים (פרק יז), שאף שהעיד על מנהג עירו ללכת בשמלה עליונה פתוחה מלפנים ומן הצד (ולא שחשפה משהו מגופה, ואפ"ה קרא לה חרפה ובזיון), וכן הלכו כל נשות הדור הקודם, אפ"ה ציוה את זוגתו הרבנית ללכת במלבושים הצנועים המכסים היטב את כל גופה, אף שלפי תארו שם היתה יחידה בזה. ועוד סיוע יש לזה ממדרש רות רבה (פ"ד, ט) ומהגמ' בשבת (פ.), ועוד, וכמו שהביא ראיות אלו בספר באתי לגני (עמ' קסז). ע"ש שדבריו נכונים בזה. וכן העיר בקובץ משנת יוסף (קובץ ו תגובה ו). ועוד ראיות לזה ראה בבגדי תפארתך (עמ' קנח-קנט). והטעם לזה נראה פשוט, דסוף סוף הגם שזה שונה משאר נשים, אין זה יביא לידי הרהור, מאחר שזה צנוע ולא מבליט שום אברים, ואינו בולט על ידי יופי וכד'. (בפרט שכהיום יש ב"ה יותר שלובשות כך, כן ירבו, ואינו כ"כ בולט). וכיו"ב כתב בספר צניעות (עמ' 216) לגבי לבישת ה"שאל", שאין לאוסרו בגלל שזה עלול למשוך את העין מחמת שזה שונה, שהרי כל האיסור של "ולא תתורו" הוא אחרי "לבבכם" ואחרי "עיניכם", אבל אם זה לא מושך אלא את העין ולא את הלב, כלומר שלא מביא הדבר לידי הרהור, אין איסור. ע"ש. וגם את"ל שזה מעט גורם להבלטה אפ"ה נראה דאין לומר מחמת זה שכבר נהיה עדיף ללכת קצר עם גרביים [שזה עוד יותר מבליט (אע"פ שכולם לובשים כך) שהרי בגדים צמודים מבליטים צורת הגוף] מאשר ללבוש ארוך עד הקרסול, וכעין מ"ש הפלא יועץ (ערך חשדא) ד"נגד מה שגורם לאחרים שיחטאו אינו שוה מצוה שעושה", אך כאמור אי"צ להגיע לסברא זו. והדברים פשוטים.

וכן דעת גדולי דורנו הגרש"ז אויערבך זצ"ל והגר"ש ואזנר זצ"ל והגר"נ

קרליץ זצ"ל שהמאריכה את החצאית, הרי זו משובחת, והתנגדו למלחמה נגד חצאיות ארוכות וצנועות מאחר ותוספת אורך הוא תוספת צניעות (כן הביא בשמם בקונטרס כה תאמר לבית יעקב, עמ' כו). ונתקיים בהם דברי רבינו סעדיה גאון בוידוי של יו"כ "את אשר התרת אסרתי ואת אשר אסרת התרתי" (הגרש"ז אויערבך, הו"ד בקובץ משנת יוסף גליון ז, סימן מז, עמ' שכח). וכן כששאלו את הגר"ח קנייבסקי שמורות בסמינרים דורשות מבנות הלובשות חצאית עד הקרסול לקצר אותן, האם זה נכון לעשותו? השיב: "זהו חטאה" (הובא צילום המכתב בספר בגדי תפארתך עמ' קסב. וע"ש).

ואל יחשוב הקורא כי הדבר יצא מפי איזה גדולים ללבוש בדוקא חצאית קצרה, דאעידה נאמנה, דבדברי עם מנהלים בענין זה, תלו עצמם בתקנון של איזה סמינר גדול בירושלים, וסמכו שמה שהם עושים זה ע"פ גדולים, וכשנפגשתי עם המנהל הרוחני של אותו הסמינר והצגתי לו דעת הגדולים הסותרים את טענת "האופנה", ובקשתיהו שיאמר לי מאיזה גדול יצאה ההוראה שאסור להאריך החצאיות, והמשכי"ל בעת ההיא ידום, ואין קול ואין עונה, והיה מצטמ"ק ורע לו, שלא היה לו במי להתלות, והדבר היה לפלא בעיניי איך כל העולם תלי תניא בדלא תניא (כ"כ בס' באתי לגני, עמ' קסה. וע"ע בספר בגדי תפארתך עמ' קנב-קנג. וע"ש עוד [עד עמ' קסב] מה שכתבו כנגד כל טענות ה"איסור" ללבישת חצאיות ארוכות).

ואצטט בעניין זה מכתב שכתבו גדולי ישראל שליט"א בכסלו תשע"ז (הודפס בשו"ת ויזבח אלקנה שם עמ' רסו, וכן הובא בספר לבוש מלכות עמ' 219): לפני עשרות שנים הייתה מציאות שבה אסרו הסמינרים על התלמידות ללבוש חצאיות ארוכות עד לקרסול, וזאת במטרה למנוע מהן להידמות לחוגי ה"מזרחי" ולרוח שאר הרחוב הקלוקל, אמנם דא עקא שבמרוצת השנים והתחלפות האופנה וההוראות הלא ברורות, הלכו החצאיות והתקצרו עד כי הגענו למצב שבו נשים ובנות חרדיות אינן מכסות כראוי אפילו את הברך. בנוסף קיימת ירידה רוחנית נוספת גם בנושא הגרביים השקופות (וה"ה בצבע הרגל) עד כי בימינו המראה הכללי של אשה חרדית יוצר תחושה שכביכול היא הולכת ללא גרביים רח"ל, ובוודאי שלא לכך התכוונו כאשר ביקשו להתרחק מסגנון הדומה לבנות המזרחי והרחוב הקלוקל אשר כידוע בין השאר מתאפיינים בהימנעות מלבישת גרביים, והנה בזמננו הסיבות שגרמו בזמנו לאסור את החצאיות הארוכות אינן תקפות, וכל שכן במצב בו קיצור השמלות והגרביים השקופות גורמות החטאת והכשלת הרבים בגילוי השוק והרהורי עבירה קשים מעבירה, ואשר על כן בקשתינו לכל מנהלי המוסדות די בכל אתר ואתר שלא למנוע חלילה מבנות כשרות החפצות לתקן ולהוסיף צניעות על מלבושן ע"י לבישת שמלות ארוכות, אלא לעודד לבישת שמלות ארוכות ורחבות מבד יציב המכסות את

כל השוק כראוי עד הקרסול, ובוודאי שלא לסלקן ממקום לימודן, ובזכות תיקון זה בודאי נזכה לגאולה קרובה ושלימה במהרה בימינו אמן. [ובאו על החתום הרבנים:] עזריאל אויערבאך, יהודה סילמן, נפתלי נוסבוים, מנחם מנדל פוקס, ברוך שרגא, שמאי קהת גראס הכהן, חיים שמרלר, משה מרדכי קארפ. עכ"ל.

וכתב בקובץ משנת יוסף (גליון ז סימן מז אות יג), וזת"ד: וידעתי כי יש טוענות טענת הבל "אל תסתכל", וחולקות על גמרא מפורשת (נדרים לב:) שמבואר שם שחמשה אברים אינם ברשותו של אדם לשלוט עליהם, ומהם אלו העיניים (שעל כרחו יראה בעיניו. ר"ן שם), וכן הוא במדרש תנחומא (תולדות סימן יב). ע"ש. אא"כ יזכה במתנה כפי שניתן לאברהם אבינו (כמבואר שם). ע"ש. וכבר כתב הגרי"ח בספרו חוקי הנשים (פ"א) בזה"ל: ונמצא כי צריכות "להתבונן" "ולהתאמץ" "להישמר" "ולהיזהר", במיוחד בזה הזמן מהקלקול הגדול אצל הבחורים אשר מרקד בין עיניהם השטן. ע"ש. ואילו הני נשי "פוסקות" בקלות ופשיטות פטור לעצמם מליזהר ועוד יש להם טענות "אל תסתכל". עכת"ד. ושו"ר בספר גם אני אודך (תשובות הרב מאיר סבג, עמ' רנד והלאה) שהאריך בטוב טעם ודעת כיד ה' הטובה עליו, מדברי המדרשים והפוסקים, כנגד טענה זו של "שלא יסתכל". ע"ש ותרו"ץ. ואכמ"ל.

אם ניתן ללמוד מנשות רבנים וכד'

ודע עוד, שאין ללמוד הלכה וכ"ש הלכה "למעשה" מרבניות ומחנכות וכד', אלא רק מהתלמוד והפוסקים. וכבר כתב הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר (ח"ה אהע"ז סוף סימן ה), וז"ל: ואין להתפעל כל כך ממה שעינינו הרואות כמה נשי רבנים ואדמורי"ם שמקילות בזה, כי שלא ברצון חכמים עושים, וידעתי מכמה רבנים שאין תקיפה למחות בנשותיהם על פתגם דנא, אע"פ שאין דעתם נוחה ממנהג זה וכו', ואין לנו ללמוד ממנהג נשים שאין להם חכמה אלא בפלך, שאנו אין לנו אלא דברי רבותינו הפוסקים ראשונים ואחרונים שמהם תצא התורה ודבריהם לנו לעינים. עכ"ל. וכעי"ז כתב ג"כ בספרו טהרת הבית (ח"א עמ' שעג, ובנד"מ בעמ' שצב). ע"ש. וכן ע"ע בדבריו בשיעוריו המצוטטים בספר מעדני המלך (ח"ב עמ' 173, 175, 180, 182). ע"ש (וצוטטו בקובץ משנת יוסף הנ"ל, עמ' שלא) שאמר דברים חוצבי להבות אש בעניין זה. וע"ע בפתחי תשובה (יו"ד סי' צט סק"ה. צויין בקובץ הנז'). ע"ש. וכ"כ בנידוננו הגרר"י דידובסקי זצ"ל בספרו מחניך קדוש (עמ' ט) וז"ל: "בעקבתא דמשיחא מצוי גם בת"ח ויראי שמים שיש להם נשים שאינן צנועות כבנות ישראל הכשרות ואין ללמוד ממנהגן כלל". עכ"ל. ואם מנשות הרבנים אין ללמוד, כ"ש שאין ללמוד משאר נשים, וכמ"ש בספר דבר גדעון (ח"ב סוף עמ'

תשעד), וז"ל: ועל מה שטוענות הבנות, שאם כן מדוע רואים אנו שלא נזהרות בזה אחרות ח"ו, גם אלו הנקראות חרדיות, שני תשובות יש בדבר, האחד, כי צריך ללמוד את הדינים בזה בדקדוק, כמו בכל התורה כולה, שכדי לקיים צריך ללמוד את ההלכות, ורבות לא מודעות שאכן צריכין ללמוד דינים אלו, בחושבם שכאילו אין כאן מה ללמוד, ולא היא. ועוד, שהרי אנו נמצאים בתקופת עקבתא דמשיחא תחת שלטון הערב רב בעוה"ר, שכל מגמתם לעקור תורה ומצוות מעם ישראל, ובפרט את עניני צניעות וקדושה, ועושים כל מאמץ בזה חלילה, לכן מבלי משים לב נכשלות רבות בזה, ועל כן אין מכך שום ראיה. עכ"ל.

מה תעשה הבת ולא תחטא

וכל זה נכתב למי ששולטת בעצמה ואינה תלויה באנשים או מוסדות כאלו ואחרים, שיש לה לנהוג כפי הנ"ל. אבל לצערינו יש סמינרים שלא מסכימים ללכת עם חצאיות עד הקרסול וכן יש כאלו שלא מסכימים ללכת עם גרביים שחורות וכד' (וגרביים חומות כהה קשה לה מבחינה חברתית) ופושטים רגל לחייב דוקא בצבע רגל, וכבר צווח על זה בספר בגדי תפארתך (עי"ש בכל הספר דברים חוצבי להבות אש נגד המתנגדים לבגדי הצניעות הללו) ובעוד ספרים, וכאן באה הבת ושואלת מה עליה לעשות. הנה לעניין הגרביים, אם היא הולכת עם חצאית עד הקרסול אין כ"כ בעיה בגרביים בצבע הרגל וכנ"ל. אך דא עקא שגם לגבי החצאית הארוכה יש סמינרים שאוסרים ללובשה וכאמור. והשיב על זה בספר "צניעות" (עמ' 96), וז"ל: שלב א' – ברוך ה' יש בארץ סמינרים טובים שהולכים בצניעות האמיתית, אולי תוכלי ללכת לאחד מהסמינרים האלה. שלב ב' – אם אין לך אפשרות לעבור סמינר, תנסי לדבר עם ההנהלה ולהסביר שאצלך זה מגיע ממקום של שמירת ההלכה והצניעות האמיתית ולא ממקום של להדמות לרחוב ולאופנה. לפעמים זה מתקבל באזני ההנהלה, ובפרט כאשר את עקבית והולכת כך גם אחר הצהרים ובבית. שלב ג' – אם גם זה לא עוזר – אין ברירה, כל עוד את לומדת בסמינר הזה עליך להשמע לתקנון, במיוחד שברוב שעות היום את נמצאת רק עם בנות ולא מכשילה אף אחד, ובדרכך הביתה, תורידי את החצאית כמה שאת יכולה יותר למטה (עדיף עד הקרסול וכנ"ל). בעזרת ה' כשתסיימי את הלימודים תקימי את ביתך בצניעות האמיתית. עכ"ל.

צניעות לבנות הקטנות

ולסיום יש לעורר מה שנתפשט עתה לאחרונה, שמלבישים את הילדות הקטנות בבגדים לא צנועים, ובפרט בשמלות קצרות, ובגרביים הנוגדות את כללי הצניעות (עיין לעיל באורך), ומורים היתר לעצמן מאחר דקטנות הן. וטעות הוא בידם, שכבר כתב הביאה"ל (סי' עה ס"א ד"ה טפח)

שדין טפח באשה ערוה שייך אפילו בקטנה מבת ג' שנים ואילך שהיא ראויה לביאה. ומה שכתב החזו"א (או"ח סי' טז אות ח) שדין טפח באשה ערוה אינו בילדה כל זמן שאין היצה"ר עליהן מחמת קטנותן. גם לדעתו הוא תוספת רק של חצי שנה ותו לא, אבל מגיל 3 וחצי לכו"ע יש לילד דין טפח באשה ערוה, וכמו שביאר הגרי"ש אלישיב בספר אשרי האיש (פט"ז אות טו). וממילא נוהג בה כל דיני הצניעות הנ"ל בהערה זו. ובספר משבצות זהב לבושה (בסוף הספר, במקורות והבהרות לפרק כד ס"ד) כתב, דכן הוא דעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א, דכל שיודע הקטן לבצע המצוה (ר"ל כל מצוה שהיא) כתקונו, אע"פ שאינו מבין כל עניין המצוה וחשיבותה, חייב אביו לחנכו במצוה זו. וסתם קטנה בת שלש אפשר ללמדה מעשה לבישת הבגדים כתקונו, ועל כן חינוכה הוא בחיוב. והוסיף, ובאם בגיל שלש עדיין אינה בת הבנה לזה, צריך רק להרגילה מטעם חנוך לנער, שאינו חיוב. עכ"ד. וכן נראה דעת הגר"ע יוסף זצ"ל בספריו יביע אומר (ח"ו חאו"ח סי' יד אות ג) והליכות עולם (ח"א פרשת בא אות ו). ע"ש. (ומ"מ לעניין קר"ש כנגדה כתב שם להקל. ע"ש). וע"ע בספר ילקו"י (חינוך קטן, עמ' שלב). וכן נראה דעת רוב הפוסקים, עי' בספר דבר גדעון (ח"ב עמ' תשעא והלאה) שהאריך בזה. ע"ש. ויש להזהר ולהזהיר בזה, מפני שרבה המכשלה בזה, שמלבישים לילדות קטנות גרביים בצבע הרגל [וכן עוררו בזה גדולי הדור בקריאת קודש תשרי תשפ"ב (העתקתיו לעיל ד"ה וכן ממש). ע"ש], וגם אם לובשות גרביים שחורות או לבנות מ"מ לובשות חצאיות קצרות ה' ירחם, ופעמים רבות מצוי היום שהגדילו לעשות ולהלבישן חצאיות קצרות שלא מגיעות אפילו לברך, שזה לכולי עלמא אסור בנשים וה"ה בקטנות, דזה פריצות גמורה. וראה לעיל הדעות עד היכן צריכה להגיע החצאית או השמלה, וה"ה בזה לקטנות מגיל שלש, וכנ"ל, ומ"מ פעמים שבגדי שחץ ופריצות גמורים כגון חצאיות או שמלות קצרות ללא גרביים (או עם גרבי רגל) מסתבר שיש לאסור גם קצת לפני גיל שלש. וע"ע בספר בגדי תפארתך (עמ' קיח, ועמ' קמה).

ולכן יש לחנכן ג"כ להזהר מגילוי מקומות המכוסים אפילו באקראי, כמו בקפיצה בחבל או בגומי (דבר גדעון ח"ב עמ' תשעו בשם הפוסקים), ולכן נראה שאע"פ שכתבנו לעיל שאשה הלובשת חצאית עד הקרסול מעיקר הדין אי"צ ללבוש גרביים, מ"מ בילדות שרגילות לקפוץ בחבל וכד' זה שונה, מאחר שבזמן קפיצתם בחבל ובגומי וכד' מתגלה רגליהם, ולכן צריכות ללבוש גרביים (והיינו שלא בצבע הרגל וכנ"ל באורך).

ויש להורים לדעת כי ימי הילדות הוא הזמן הטוב ביותר לנטיעת רגשי הצניעות בלב, וככל שרגשות הצניעות חזקים יותר, הצניעות מושרשת יותר (משבצות זהב לבושה פכ"ד. ע"ש. והו"ד בדבר גדעון ח"ב עמ' תשעג). וכעין מה שכתב השל"ה (שער האותיות אות דרך ארץ):

צניעות - מצוי הדבר שהחתן והכלה מצטלמים בכל מיני צורות של קירבה ונגיעה, וכגון שמבקש מהם הצלם שיניח ידו על כתף הכלה וכד' בחדר יחוד, ויש להזהירם שאסור לעשות כן, שהרי אין לנהוג בדברים של חיבה בפני אחרים.[קנה]

ויתחיל להדריכו במידות טובות בקטנותו, כי כל מה שקונה בנפשו בילדותו נשאר כן בטבע קיים כל ימיו, וזהו שאמר "חנוך לנער על פי דרכו" בעודו נער קטן ינהוג במידות טובות, ואז גם כי יזקין לא יסור ממנה. עכ"ל.

ויש להדגיש כי בראש ובראשונה על ההורים להאהיב את מידת הצניעות בלב הבנות הטהורות, וללמדן את גודל מעלת הצניעות ושכרה. יש להבהיר להן כי הצניעות איננה רק מעלה גדולה ונפלאה בלבד, אלא שזהו עיקר תפקיד האשה והבת. ומאידך התנהגות בחוסר צניעות כרוך באיסורים חמורים מאד, ובכך יוכלו לעמוד בנסיונות הזמן. עוד יש ללמדן, כי הצניעות באה לשמור על כבוד האשה ואינה נטל שקשה לעמוד בה, ובכך לא יסתכלו על זה כדבר קשה, אלא כדבר נעים ויפה (דבר גדעון ח"ב עמ' תשעד. ע"ש). כמו כן יש לחנכן בלשון רכה, שאין לבת ישראל כשירה ללכת אחר בגדי האופנה שרובם המוחלט אינם כלל לפי גדרי הצניעות, וחנוך לנער על פי דרכן גם כי יזקין לא תסור ממנה (שם עמ' תשעה).

ולכן כתב הגרי"מ ליפקוביץ' בספרו דרכי החיים (ח"א פכ"ה עמ' תמא, יסודות הבית וקדושתו פ"ד ס"ז, הו"ד בס' דבר גדעון ח"ב עמ' תשעג). שכדאי לאמהות להתלוות אל בנותיהן הגדולות (דאילו הקטנות בלא"ה לא הולכות לבד) בשעת קניית בגדיהן, כדי להשגיח שאכן קונות הן בגדים העונים על דרישות הצניעות כהלכה. [תשובה זו נכתבה ונתלבנה ע"י יד"נ ר' אהרן כהן שטרח ועמל ללבן את הדברים לאמיתה של תורה]

קנה) כ"פ הרמ"א (אבה"ע סי' כא ס"ה), דאין לנהוג אפילו עם אשתו בדברים של חיבה בפני אחרים. ע"ש. ובספר אום אני חומה (עמ' תב) כתב שלאו דווקא ליד אנשים זרים אסור לנהוג חיבה עם אשתו, אלא ה"ה גם ליד משפחתו כגון ילדיו. ע"ש. וע"ע בשו"ת אשר חנן (ח"א סי' פח) ובשו"ת לב שמחה (אבה"ע סי' י) ובספר דבר גדעון (ח"א עמ' קלב). ע"ש.

איסור צלם לנשים

וכן יש להתריע באותם שמביאים צלם לחתונה וכד', שמצלם נשים, ומכשילים אותו בלאו דלא תתורו (בפרט שהם מאופרות ומקושטות), ואין לומר דשרי

משום שהצלם טרוד בעבודתו, חדא דהכא כל עבודתו היא לחזר אחר יופי האשה שתצלם בחיוך וכד' כדי שהצילום יצא יפה, ועוד דגם כאשר מפתח הצלם את התמונות שלא טריד בעבודתו הרי הוא מסתכל על התמונות שצילם והוי מכשול. וכ"כ בספר גן נעול (ח"א עמ' לז) דהאידנא אינו טרוד כלל, ובפרט דע"פ רוב הצלם פרוץ, ועוד שמבואר מדברי שו"ת בית שערים (ח"א ס' עדר) דכל ההיתר של בעבידתיה טריד, מיירי דוקא שהאיש טרוד מאוד כיון שחושש שאם לא יעשה מלאכתו נאמנה נמצא מקלקל הא לאו הכי אין היתר של עבידתיה טריד דאפשר שיבא לידי תאוה, וכיו"ב כתב בפרדס רימונים (יו"ד ס' קצה שפתי חכם ס"ק כ ד"ה אך), וכן בקונטרס הלכות והנהגות כתב שודאי שאסור לאיש לצלם נשים בחתונה דעין רואה ולא ימלט מהרהור. ע"ש. וכ"כ הגר"מ מאזוז שליט"א בספרו מקור נאמן (ס' תשפא) שהדבר אסור בהחלט. ע"ש. ובספר יבקשו מפיהו (הל' נישואין ושידוכין עמ' תפז) הביא משמיה הגרי"ש אלישיב זצ"ל שראוי לשלם אפי' יותר ממון לצלמת מאשר להביא צלם. ע"ש. וכן בספר מלבושי מרדכי (עמ' ער) הביא תשובת כת"י מהגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל על הא דמביאים גבר לצלם את הכלה לפני החתונה וכן לצלם את הנשים במקום שאפשר ע"י צלמת, לית דין ולית דיין שזה בגדר פירצה וכעין הפירצה של אלה המעמידים את התזמורת של החתונה בצד של הנשים או באמצע באופן שרואים את הנשים רוקדות וכו', ושומר נפשו ונפש בניו ובנותיו ירחק מזה להרחיק מאש היצר עד אבדון תאכל. עכת"ד. וכן עיין באום אני חומה (ח"א עמ' לב בציון המצוינת אות שכב) מש"כ בזה לאיסורא.

זהירות בתמונות משפחתיות

ועוד יש לעורר, באותם המדביקים על המקררים מגנטים שהצטלמו האיש והאשה יחד בבריתות חתנות וכד', שאין נכון לנהוג כן, שמכשילים בזה אחרים, ובפרט אם מארחים בביתם או משכירים ביתם צריכים להקפיד להוריד תמונות אלו, וכן אם יש בחדרם תמונות מעין אלו יש להורידם שלא יכשיל אחרים. וכיו"ב כתב להתריע רבינו יוסף חיים זצ"ל בספרו רב ברכות (מערכת הצד"י ד"ה והנה): והנה ודאי כי האשה הלוקחת צורתה על ידי המאכינה [מעין פוטו גראף], ועושים ולוקחים צורתה על כמה ניירות ומחלקים אותם לכמה בני אדם הנה הם מכשילים הרבים כי הצורה הזאת הולכת ממקום למקום ומעיר לעיר וממדינה למדינה ועיני הכל שולטות בה בין אותם שהם בני ברית ובין שאינם בני ברית, וגם כל טמא לנפש, והכל מסתכלים בה ובאים להרהורים לא טובים כי היצר מכשילן להביט ולחשוב בתוארה ויופיה, וזאת הצורה תשאר קיימת לדורי דורות כי האשה לקברות תובל והיא בתוך העפר, ועכ"ז המכשלה הזאת תעשה פעולתה, ולכן ודאי ראוי שימנעו הנשים מזה המכשול לבלתי

יקחו צורתן על ידי המאכינה, ואם היא לוקחת ונותנת לחבירתה מי יודע ביד מי תפול אח"כ צורתה, ובפרט לאותם הלוקחים על כמה ניירות ומחלקים אותם לפעמים האשה במערב ואיש בליעל יראנה במזרח, מרחק שנה ויותר, וחוטא במראיתו ואין זה ראוי והגון לזרע אברהם יצחק ויעקב זיע"א אשר שם ה' נקרא עליהן, וזהו דרכן של גוים הפרוצים אך לא כאלה חלק יעקב זרע ישראל, ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים. עכ"ד. וכמו"כ יש להקפיד לא לתלות תמונה משפחתית אפילו שרובם בתמונה הם גברים, וכגון שיש שם אבא ושש ילדים ואמא ובת, ודלא כהמורים היתר לעצמם בזה, ואין זה נכון.

להוליך הכלה בידו לחדר יחוד

והנה כתב הט"ז (אבה"ע סי' נז סק"ד וסי' סד סק"א) דאם מלווה את האשה מבית האירוסין, מהני לקנות את האשה לנישואין, דחשיב כמוסרת עצמה לרשותו, ומוכח מדבריו שם דקונה אותה אפי' לפני היחוד וכדמוכח מדבריו שם ובפרט בסי' ס"ד שכתב זאת כעצה לענין אלמנה בער"ש. והרב פרי האדמה (ח"ג הל' עירובין דף יד ע"א ד"ה ולענין) כתב דמהאי טעמא הוא דנהגו בתוככי ירושלים ת"ו להוליך את הכלה בידיו אל ביתו. ע"ש. והובא גם בארץ חיים (סתהון אה"ע סי' נה ס"א ד"ה וכתב הרב פרי) ובשלחן העזר (סימן ח סעיף ח סק"ג) [והעיר עליו שם דמש"כ שמוליכה לבית הנשואין זהו למנהג הספרדים שהם אינם נוהגים לעשות יחוד כלל אחר החופה, אבל אצלינו האשכנזים שנוהגין לעשות יחוד אחר החופה החתן מוליכה בידו לחדר היחוד. ובספר שער המפקד (הלכות קידושין אות יב) הרבה להקשות על דברי בעל פרי האדמה דלא מסתבר כלל לומר שעושים כן כדי לקנותה דכבר הרבו בקנינים בעת החופה, וקנין הלזו הוא אך למותר ומשו"ה העלה טעם אחר לזה עיי"ש, ובשלחן העזר שם הביא בשם גאון אחד טעם נוסף ע"ז דעושים כן כדי שלא יהיה הפסק בין ברכת הנישואין להיחוד, דההליכה הוי הפסק וכמש"כ המקנה (בקו"א והו"ד בפ"ת סימן סב סק"א), אמנם באופן זה שאוחזה בידו לא הוי היסח הדעת ומשו"ה לא הוי הפסק, אולם זה דוחק דהפרי האדמה כתב דמוליכה רק ד"א ואם איתא דהוא משום הפסק בעי להוליכה עד שיכניסה לחדר].

ובאמת שהט"ז לא הזכיר בדבריו החזקת יד הכלה אלא רק ליווי הכלה, וגם אם נימא שכונתו לליווי ע"י שאוחז בידה, הרי כתב קנין זה דהולכת הכלה בידה דוקא לענין אלמנה שטעונה קנין לפני שבת. ע"ש. ובאמת דיתכן לפרש כן כוונת הרב פרי האדמה גופא, דאע"פ שלא כתב להדיא דהמנהג שהזכיר מיירי בערב שבת מ"מ הרי עיקר חיליה הוא מדברי הט"ז. ע"ש. וכן משמע להדיא בספר שער המפקד (הל' קידושין אות יב) דכתב בזה"ל: מנהג

שהחתן מוליך הכלה בידו לבית הנשואין יותר מארבע אמות כשהיא טהורה והוא מנהג נכון כשהנשואין הם בע״ש כדי לקנותה ע״י כך וכסברת הב״ח ז״ל. פרי האדמה חי״ג די״ד ע״א. עכ״ד. וכן בשו״ת שמע שלמה (ח״ב סי׳ יד אות ח) האריך הרחיב לבאר דדברות הרב פרי אדמה אמורים דוקא לענין ערב שבת. ע״ש. ולפ״ז מעולם לא היה מנהג בירושלים להוליך את הכלה בידה כי אם בערב שבת. וכ״כ בספר שושנת העמקים (חופה וקידושין שרש ד עמ׳ רפו).

ובספר שושנת העמקים הנ״ל האריך להתריע על מנהג פרוץ זה, וכתב: ותלי״ת כבר נתבטל מנהג זה בקרב עדות המזרח וכל הרוצה לתלות את עצמו תרתי משמע במנהג המוזכר בדברי הגאון בעל פרי האדמה זיע״א יד״ו על התחתונה כי לפתח חטאת רובץ פן יכשיל את הסובבים אותו בהרהורי עבירה קשים מעבירה דכיון שהגיע לצופי״ם רעה נשקפה וצופה רשע, וכבר פסק הרמ״א (אה״ע סי׳ כא סוף סעיף ה) דאין לנהוג אפילו עם אשתו בדברים של חיבה כגון לעיין ברישיה אם יש לו כנים בפני אחרים. עכ״ל. וכל שכן הכא דהליכה יד ביד הוי דרך חיבה טפי מבדיקת כנים, ואף כי כן היה נהוג בימי עולם ושנים קדמוניות והגאון המובהק חסידא קדישא בעל פרי האדמה זלה״ה החזיק במנהגם איככה נוכל להשוות דור יתום זה יתמי דיתמי לדורות ראשונים אשר כל מחשבתם כעצם השמים לטוהר, ומה גם דפה עיר אלקינו הר קדשו ירושלים תובב״א עמדו ותיקנו קמאי בכח נח״ש לבלתי ישהה בצל קורתה בחור שרוי בלא אשה מבן עשרים שנה ומעלה (כמובא בספר התקנות לתמידי כמוהר״ח גאגין זלה״ה (דף מא׳ ע״א) וחתום על דבר ההסכמה הרב פרי האדמה בעצמו זלה״ה ושם בנוסח התקנה מוזכר דכבר היתה תקנה כזו מימים ימימה ולא באו אלא לקיים את אגרת המגורי״ם הזאת שנית) ואזי יובן היטב דבירושלים לא חששו להרהורים כולי האי (וגם בשאר ערי הארץ לא היו מצויים כולי האי רווקים מעל גיל כ) משא״כ זה עתה שהותר החרם ובכל חתונה רבו כמו רבו בחורים רווקים מבן עשרים שנה ומעלה אשר כל ימיהם בהרהורי עבירה כדאיתא בקידושין (כט:) מי זה ערב אל לבו להיות נקי מנתינת מכשול בדרך עמי.

והגראמ״מ שך זצ״ל בעל אבי עזרי כבר צווח ככרוכיא כמה זימנין דהאידנא אין לנהוג החזקת יד הכלה כלל, וכן דעת הגר״ש ואזנר זצ״ל [הובאו דבריו בספר שרשי מנהגי אשכנז (ח״ד עמ׳ תקיג)]. וכן הגר״ח קנייבסקי שליט״א בתשובותיו שנדפס״ו באו לך בסוף ספר ישמח לב (סאוויץ ח״א עמ׳ שעד אות פד) נשאל בזה״ל: כשהחתן מוליך הכלה לחדר יחוד האם ראוי שיאחזנה בידו, והשיב לא. וכן מובא בשם קונטרס אפריון שלמה (סי׳ כה) שכתב עפ״י הגרש״ז אוייערבאך זצ״ל דאין לאחוז יד הכלה לפני היחוד, כיון דחשיב מעשה חיבה, ולדעת הרמב״ם איננה נשואה לו עד שתתייחד

עמו. והרה"ג ר' מרדכי גרוס שליט"א בספר אום אני חומה (עמ' ג אות ל) כתב דגם מי שמנהג אבותיו לאחוז יד הכלה מ"מ החובה מוטלת עליו להזהר לעשות כן בצניעות כמה שיותר. ועוד כתב שם (עמ' קיד אות תתרפב) די"א דגם אלו שנהגו אבותיו כן בדורות חלפו בדורינו שהפרו"ץ מרובה על העומד יש לבטל המנהג.

וראה גם בשו"ת עולת יצחק רצאבי (ח"ב סי' רלט ד"ה ואגב) שכתב, וז"ל: במקומות שלא נהגו כן להחזיק הכלה כמו אצלנו, ייחשב הדבר גנאי ופירצות לעשות כן. ע"ש. וראה גם בשו"ת קול אליהו טופיק (ח"א חאה"ע סי' ב) שכתב, וז"ל: וכן מה שהנהיגו בשנים האחרונות שהחתן נכנס לחדר היחוד עם הכלה יד ביד דרך חיבה לעיני כל ישראל, בודאי שזה פריצותא גדולה לעיני חביריו של החתן שאין זה נאה ויאה לשומרי תורה ומצוות ואין בזה שום צורך שהרי די שמתייחדים בחדר יחוד והיא היא החופה ולשם מה צריך להוליכה ולמושכה בידו, וכי אשה נקנית במשיכה, ואף גם זאת כשיוצאים מחדר יחוד ג"כ נותנים לה יד לעיני כל ישראל, ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה, וכן לא ייעשה במקומינו וה' הטוב יכפר בעד. עכ"ל.

ובר מן דין הנה במנהג המוזכר בפרי האדמה, היינו להוליכה קצת יותר מארבע אמות ותו לא. וז"ל הרב פרי האדמה: מנהג א"י שהחתן מוליכה בידו לבית הנישואין יותר מארבע אמות. עכ"ל. ולכן לא היה בזה פריצותא כולי האי ואילו החתנים כהיום שחפצים להדר בזה מוליכין את הכלה עשר פרסאות ובזה אין להם על מה שיסמוכו. עכ"ד השושנת העמקים הנ"ל.

[**ומה** שכתב במהרי"ל (מנהגים הל' נישואין סק"ב דף סד) וכיו"ב ברוקח (סי' שנג): "והחתן תופש אותה בידו ובחיבורן יחד זורקין כל העם על גבי ראשן חטין ואומרים פרו ורבו ג"פ, ואח"כ היו מוליכין את הכלה בחזרה לביתה, ורק בתר הכי אחרים היו מביאים את הכלה בחזרה מביתה ועורכין קידושין ונישואין. ע"כ. אינו ענין לניד"ד, שלא היו עושים כן בדרך ליחוד וכיוצא, אלא היו עושים כן לסימנא טבא עוד לפני הקידושין, וס"ל דאינו דרך חיבה כלל, ולכן בבתולה טהורה שרי. ושם בסק"ג כתב דבר פלא: והרב היה תופס אותה בבגדיה והוליכה והעמידה לימין החתן על שם נצבה שגל לימינך ע"כ. ובספר הר תבור (בהוספות סק"ב) כתב דאז השיאו בנותיהן טרם הגיעו לימי הבגר ואיזה הרהור יהא בכלה נערה כזו ולכן לקח אותה הרב בעצמו. ע"כ].

להציע המיטות לאורחים

ועוד יש לעורר מה שפסק השו"ע (אבה"ע סי' כא ס"ה) שאסור לאשה (בין פנויה ביו נשואה) להציע את המיטות לשום אדם בפניו. ולכן צריכים ליזהר כשבאים

אורחים שלא תציע בפניהם את המיטות, ואם רואה האורח שהאשה מתכננת להציע את המיטה בפניו יש לו להעצים עיניו או יסובב פניו למקום אחר.

לא לקרוא בשם פרטי של אשה

ועוד יש לעורר מש"כ בספר לבושה של תורה (ס' פא אות א) שאין לאיש לקרוא בשמה הפרטי של אשת איש, כיון דהוי פריצות, וכן הדבר גורם לאהבה וחיבה בינהם. והביא שמבואר במהר"ל בספרו גור אריה על הפסוק ויקרא (א, א) שקריאת אדם בשמו הפרטי יש בו משום חיבה וקרבת הדעת. ובקונטרס יצא אדם לפעלו (פ"א אות י) כתב שזה גורם לקרבה יתירה והביא שם בשם ספר דרכי איש ח"ב שהגר"ח קנייבסקי הורה לו לא להביא בספר שמן הראשון של נשים כיון שאין זה הדרך לקרוא לנשים בשמן. ע"ש. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"ו ס' תב), שבסיום תשובתו הביא סיכום דינים, ובחד מנייהו (אות ו) כתב בזה"ל: אין לקרוא לאשה נשואה בשמה וכן לגבר נשוי בשמו כי הדבר גורם לחיבה. עכ"ל. וכ"כ לאסור באום אני חומה (ח"מ ס' א אות כ), והוסיף, שאפילו אם קוראים לאשה שני שמות אסור להזכיר גם שם אחד. ע"ש. וכן כתבו להזהיר בשו"ת דברי חכמים (אה"ע שאלה 46 מס 4), והגר"י רצאבי בקובץ בית הלל (קובץ ה תשרי התשס"א עמי מו), וכ"כ בספר משבצות זהב לבושה (פרק לה עמי קכז) שאשה עובדת לא תקרא למעסיק בשמו וכן המעסיק לא יקרא לה בשמה. ומקורו מהגר"ש ואזנר זצ"ל ומהגר"ח קניבסקי שליט"א. ע"ש. וכ"כ בספר והצנע לכת (פ"ה סעיף ב אות ד) וכ"כ בספר בנות ישראל (פ"א ס' כא) והובא בקובץ בית הלל שם. וכן הוא בקונטרס הלכות והנהגות הצניעות (עמ' 11) להגרמ"ש קליין שליט"א, וכ"כ הרה"ג דניאל פריש בספר קדושה וצניעות (עמ' רב). ע"ש. וכ"כ בספר אנשי קודש (אות לב).

ואין להקשות כיצד אסרו דבר שאין לו שורש בחז"ל, דיעויין בספר גן נעול (ח"ג עמ' רסז) דכתב די"ל דאתיא שפיר לפי מש"כ בספר החינוך (מצוה קפח) שכללו של דבר שלא יעשה שום דבר בעולם המביאו לידי הרהור ולא שום רמז לקרב דעת האשה עם דעתו וכו', ושחז"ל הזהירו על מקצת העניינים, ובשאר דברים כל אחד יזהר לשמור עצמו וכו'. ע"ש. ולפי דבריו חז"ל אסרו מקצת דברים כי לא יכלו לפרט את כל העניינים אך על האדם מוטל ליזהר בשאר עניינים, ואפשר שאם ידוע הדבר שקריאה בשם פרטי גורם לקרבה וחיבה אזי הוי בכלל איסור ואע"פ שחז"ל לא פירשו כן מ"מ פירשו מקצת ואידך זיל גמור. עכ"ד. ומ"מ בשו"ת דברי חכמים הנ"ל (עמ' רנו) כתב שרוב הפוסקים סוברים שאין בזה איסור מן הדין אך טוב להחמיר. ע"ש.

מערכת הקו"ף

מערכת הקו"ף

קדושה - בעת אמירת קדושה, צריך לעצום את העינים. ויש להוכיח את אותם אנשים שעיניהם משוטטות הנה והנה בשעת אמירת הקדושה, על אשר לא טוב עושים, וכן כשאומרים "קדוש קדוש קדוש" צריך לישא עינים למרום.[קנו]

קנו) כתב הרמ"א (סי' קכה ס"א) **שיש** לישא העינים למרום בשעה שאומרים קדושה. והיינו בעת אמירת קדוש וכו' בלבד, שכן מוכח בטור ממה **שהביא** מספר היכלות (הובא במ"ב שם סק"ה) **שכתב** וז"ל: **ברוכים אתם לה' שמים ויורדי מרכבה אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בשעה שמקדישין ואומרים קדוש קדוש קדוש ולמדו אותם שיהיו עיניהם נשואים למרום** לבית תפילתם ונושאים עצמם למעלה, כי אין לי הנאה בעולם כאותה שעה שעיניהם נשואות בעיני ועיני בעיניהם. ע"כ.

ומדברי הב"ח משמע שיהיו העינים פתוחות. וכ"כ הא"ר (אות ג), וכ"פ המ"ב (סק"ו), אולם הט"ז (ס"ק ב) כתב שצריך שיהיו העינים סגורות. וכ"כ הסולת בלולה (אות ב) והמחזיק ברכה (אות ג) והערוך השלחן (סי' קכה ה"ג) וכן בשו"ע הרב (סי' קכה ה"ג) ובקיצור שו"ע (פ"כ ה"ג) **כתבו שטוב לסגור עיניו. וכתב בכה"ח** (סי' קכה אות ט) **שכן דעת** האריז"ל. ע"כ. וכ"כ הבא"ח (פרשת תרומה ה"ה). וכן עיקר, דכבר הביא הכה"ח (סי' כה אות עה) **דדבר שלא נזכר** להדיא בדברי הגמרא ונחלקו בו הפוסקים דעת המקובלים יכריע. יעו"ש. ועכ"פ לכ"ע אין לו לשוטט עיניו אנה ואנה אלא לישא עיניו למרום. וכ"כ לעורר בספר ואין למו מכשול (ח"ה עמ' נ). ע"ש.

ומש"כ בספר היכל הוראה (ח"ב סי' יח) שהרמ"א לא כתב דין זה של לישא עינו בקדושה למרום בתורת הוראה אלא כהנהגה טובה והנהגה זו שייכת לבעלי מדריגה ואינה שייכת לרבים. ע"ש. דבר תמוה לומר כן שהרי הרמ"א כתב את כל פסקיו לכלל ישראל ולא כתב בלשון 'טוב' או 'בעל נפש' ישא עינו למרום.

המתפלל שמו"ע צריך להפסיק לקדיש וקדושה

ועוד יש לעורר המתפלל שמונה עשרה ושומע קדיש או קדושה שצריך לשתוק ולכוין למה שהשליח ציבור אומר, וכמו שפסק השו"ע (סי' קד ס"ז). וכתב המשנה ברורה (ס"ק כו כז) שקדיש ר"ל רק לאיש"ר וישתוק עד יתברך,

אולם במחצית השקל (סי׳ קד סק״ז) וכ״ה בכף החיים (אות לח) כתוב שישתוק עד דאמירן בעלמא.

וכתב המ״ב (שם) שה״ה שצריך לשתוק ולכיון לברכו. [והיינו בברכו ישתוק עד שהציבור יגמרו לענות ״ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״, וכמבואר בערוך השולחן (הי״ג)].

והנה רבינו יוסף חיים זצ״ל בספרו עוד יוסף חי (פרשת משפטים אות ו) כתב, דכל מה שמפסיק בשתיקה לקדיש וקדושה זה דוקא אם שומע מחזן קבוע שדרכו להוציא את הצבור יד״ח בכל דבר שבקדושה, אבל חזן שעולה באקראי שאין מכוון להוציא את הצבור לא יפסיק אלא ימשיך תפילתו. ע״ש. וכ״כ בשו״ת יבי״א (ח״ו סימן טז אות ב). ע״ש. וכ״ה בהליכות עולם (ח״א עמ׳ קפח). ע״ש. ולכאורה יש להעיר על דבריהם, דגם אם הש״ץ לא מכוין בהדיא להוציאם הרי מסתמא כוונתו להוציאם יד״ח שהרי עומד להיות חזן כתקנת חכמים, וכמש״כ בשו״ת אגרות משה (או״ח ח״ג סימן ד), וז״ל: אבל מהש״צ יוצא אף שבזמנינו אין הש״צ מוציאו מ״מ כיון שנתקן להוציא הוי סתם דעתו לעשות כהתקנה שהוא ממילא כנתכוון להוציא אם יש לאחד צורך לצאת אף שהוא אינו יודע מזה. עכ״ל. וכ״כ להוכיח בספר מנחת ראובן (ח״ב סי׳ קד עמ׳ שלו) סברא זו מדברי הבאה״ל (סי׳ קכה ד״ה אלא). וכן משמע מדברי הבאה״ל (סי׳ קסז ד״ה אם מכוון). ושמא יש לומר דסבירא להו להבא״ח והיבי״א הנ״ל דעיקר המדד הוא האם ניכר מתוך מעשיו שעושה כן בשביל להוציא את אחרים יד״ח או לא, והכא הרי לא ניכר, דשמא מה שאומר בקול הוא כמו שאר כל התפילה שלא מכוין להוציא מאחר שאנו בקיאים. עוד הביא שם משכ״כ בשו״ת אז נדברו (ח״ב סימן ס) דכתב נמי להוכיח כן מלשון השו״ע סימן ק״ט שאין צריך לשמוע כלל לש״צ אלא סגי שיקשיב לציבור, וטעם הדבר דסגי שמכוון למה שאומרים הצבור כיון שאלו דברים שבקדושה עניינם שיענו כולם יחד, וכיון שזה עומד עמהם ושומע ושותק הוי כעונה, דעצם שותפות המתפלל באמירת הקדושה ועניית הקדיש דבר שהצבור עוסקים הוא עניין נכבד. [ולפי״ז אף אם לא שומע את החזן כלל אלא רק את הציבור יש לו להפסיק], וכ״כ בשו״ת שבט הלוי (ח״י סימן ז), ובשו״ת עולת יצחק רצאבי (או״ח סימן כ), והאריך להוכיח דלא כהבא״ח שצריך שיהיה ש״צ בקי דהעניין הוא שנחשב כעונה יחד עם הצבור.

ואף שבשו״ת רב פעלים (ח״ב סימן יד) מבואר מדב״ק שעיקר האמירת קדיש הוא בשביל הציבור, והם צריכים לאומרו כדי להעלות תפלתם, וא״כ מובן מה שכתב בעוד יוסף חי שיש לחזן להוציא יד״ח לציבור בכל הקדיש, מ״מ נראה דמאחר שמדברי הראשונים לא משמע כוותיה וכמו שהוכיח בספר מנחת ראובן הנ״ל, א״כ נראה דאין להחמיר בזה משום דחומרא דאתי לידי קולא שאינו זוכה לשמוע קדיש וקדושה. ע״ש.

קדושה שביוצר אור - יש לעורר את אותם האומרים בלחש הקדושה שביוצר אור ואינם מצטרפים לאומרו בקול רם עם הציבור, שלא טוב עושים, כיון שקדושת יוצר אור צריך לאומרה בקולם רם בציבור.[קנז]

המתפלל שמ"ע אם צריך להפסיק לברכת כהנים

והמתפלל שמונה עשרה ושומע ברכת כהנים, נחלקו האחרונים אם צריך לשתוק ולהקשיב, דבשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' כא אות ב) כתב שצריך לשתוק ולהקשיב. וכ"כ בספר אשי ישראל (פל"ב הע' נה) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, וכ"ה בהליכות שלמה (ח"א י, ג), וכ"כ בשו"ת אז נדברו (חלק יא סי' מח, וחלק יב סי' כח). וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי (ח"א עט, ב). אולם בספר אשרי האיש (ח"א פכ"ג ס"ז) הביא שדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאין צריך להפסיק, ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סי' עג) הביא שכן דעת הגרצ"פ פראנק זצ"ל, וכן בספר אעלה בתמר (עמ' יד) ובספר מעשה איש (ח"ד עמ' קיז) הביאו שכן דעת החזו"א שלא צריך לשתוק ולהקשיב אפילו אם עומד בהטוב שמך ולך נאה להודות, ואם רוצה להפסיק הרשות בידו. וכ"כ בספר שערי דן (בשו"ת מהגר"ח קניבסקי שליט"א), וכ"ה בשאלת רב (ח"א עמ' רה).

קנז) **כ"כ** הרמ"א (סי' נט ס"ג) בשם הגהת מיימוני בנוסח התפלות "וכשעונין קדושה זאת אומרים אותה בקול רם". ע"כ. ויחיד האומרה כתב המשנה ברורה (סי' נט סקי"ג) דנחלקו האחרונים אם יכול לאומרה בקול רם, דלא"ר דוקא בצבור אבל יחיד האומרה אומר בלחש, אולם בשע"ת כתב שאין קפידא ליחיד אם יאמרה בקול רם. ע"כ.

יחיד האומר קדושה אם צריך לאומרה בטעמים

ויחיד האומר קדושה אם צריך לאומרה בטעמים, השו"ע (סי' נט ס"ג) כתב שיש לחוש ולהיזהר שיאמרנה בניגון וטעמים כקורא בתורה. וכתב בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' ז אות ב) שמעיקר הדין דעת השו"ע כי"א קמא שיחיד יכול לומר קדושה, דהוי כסיפור דברים, ורק מהיות טוב כתב לאמרה בניגון וטעמים. וכבר פשט המנהג כסברא קמייתא. אמנם יש לציין שבכף החיים (סי' נט סקכ"ב) כתב דתמיד נכון לאומרה בניגון הטעמים אפילו בציבור.

קדיש - מצוי הדבר שאנשים מקפלים את הטלית והתפלין אחר התפילה באמצע הקדיש וצריך להזהירם שלא טוב עושים, כי צריך לכוון לעניית אמנים של הקדיש.[קנח]

קנח) כ"כ להתריע ע"ז המשנה ברורה (סימן כה ס"ק נו), וז"ל: אנשים שנוהגין לקפל הטלית ותפילין ולהניחן בתיקן בעת אמירת קדיש לא יפה הן עושין דמאוד יש לכוון בעניית איש"ר כמבואר לקמן בסימן נ"ו בטור ובשו"ע, ואיש"ר הוא עוד במדרגה גבוה יותר מקדושה כמבואר שם במ"א סק"א ובודאי לא גרע משאר ברכות דרבנן דאסור לעשות אפי' תשמיש קל בשעה שהוא מברך כמבואר לקמן בסימן קצ"א במ"א (סק"ב). ע"כ. וכיו"ב כתב המ"ב (סי' נו סק"א) שבשעת אמירת קדיש אסור להרהר אפילו בדברי תורה, מכיון שצריך לכוין הרבה בעניית קדיש, וכל שכן שצריך ליזהר מאוד מאוד שלא לדבר באמצע קדיש. וכ"כ בילקוט יוסף (סימן כד הי"ב): נכון שלא לקפל הטלית בעת שאומרים קדיש, ועונים יהא שמיה רבא, אלא שכתב שמעיקר הדין כל שאינו יכול להמתין וממהר לצאת מבית הכנסת, מותר לקפל את הטלית באמצע שאומר עלינו לשבח, או בעת שאומרים קדיש, ובלבד שנותן לבו לענות אמן ויהא שמיה רבא. ע"ש.

ועל אחת כמה וכמה שצריכים להזהיר את אותם שאומרים קדיש ומקפלים את התפלין והטלית תוך כדי שאומרים הקדיש, וכמש"כ לעורר בירחון אור תורה (אב תשע"ה סי' קכט אות א) הגאון הנאמ"ן שליט"א בשם אמה"ג.

וכן קורה פעמים רבות שהשליח ציבור לאחר חזרת הש"ץ אומר מיד קדיש ולא אומר תחנון מחמת שיש ברית מילה וכיוצא בזה, ורבים מן הקהל תמהים מדוע לא אמרו תחנון ומדברים אחד עם השני באמצע הקדיש שלאחר החזרה כיון שמסתקרנים לדעת את הסיבה, ופעמים רבות מפסידים אמנים ויהא שמיה רבא, ועל כן יש לעורר על כך ולהסביר להם את חומרת הענין.

ועתה ראיתי בקונטרס איש על העדה (עמ' לה) דהביא שהגרי"ש אלישיב זצ"ל היה חולץ התפלין דרש"י בשעת אמירת שיר של יום ואין כאלקינו והיה קופלן ומניחן בתיקן והיה ממשיך לעשות כן גם בשעת קדיש, והעיר שם (בהערה פ) ממ"ש המשנ"ב הנ"ל, וכתב ששמע מאחד מתלמידי הגריש"א שאין איסור בזה רק בשעת הקדישים שהם חיובא מדינא משא"כ הקדישים שלאחר השיר של יום ופטום הקטורת דאינן מדינא אלא ממנהגא לית לן בה. ע"ש. ואינו נכון לומר כן, שהרי המ"ב כתב (סי' נו סק"א) בשם הפמ"ג גבי האיסור להרהר בד"ת בקדיש שאין חילוק בין קדיש על תנ"ך או אגדה או משניות אפי' שאין בהם חיוב מדינא.

ומ"מ נראה ליישב הנהגת הגרי"ש אלישיב זצ"ל באופן אחר והוא ע"פ מה שהשיב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, שיום אחד התפללתי אצלו תפילת שחרית בנץ החמה, וכשהתחיל החזן לומר הקדיש שאחר ישתבח, ראיתי את הרב ממשיך באמצע הקדיש לומר את פסוקי אז ישיר שלא הספיק לומר קודם, ואחר התפילה שאליתיו (עיין בב"מ לא. ותוס' בברכות לא:) דלכאורה מה גרע ממש"כ המ"ב שאין להרהר בד"ת באמצע הקדיש? והשיב לי דכיון שהתחיל בהיתר קודם שהתחיל החזן לומר הקדיש מותר להמשיך. [וכיו"ב עיין בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח סימן לד) שהעלה ע"פ דברי הראשונים שמותר להתחיל להתפלל מנחה בתוך זמן בין השמשות שלנו, שנמשך שלש עשרה דקות וחצי (זמניות) אחר השקיעה, ואף על פי שיודע מראש שלא יוכל לסיים תפלתו אלא לאחר הזמן הנ"ל, שפיר דמי שכיון שהתחיל בהיתר גומר והולך גם מעבר לזמן הנ"ל. ע"ש].

להסיר הטלית ביד שמאל

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, עוד דבר שצריך להשים לב, כשמסיר הטלית מגופו יסירנה ביד שמאל, וכמו שכתב בשיטה מקובצת במסכת ערכין (ב.) בשם רש"י, דכשהוא מתעטף יתעטף ביד ימין, וכשהוא נוטל טליתו יטול ביד שמאל. וכתב המהרש"ם בדעת תורה (סי ח ס"ב), וכ"ה בכה"ח (סי' כח סק"ח) דהטעם לזה כדי להראות שקשה עליו נטילת הטלית, כעין מ"ש השל"ה בענין תפילין. וכן הוא בחס"ל (הלכות תפילין סימן כח ס"ו), ובבא"ח (פרשת נח אט"ז). וכן כתב בנתיבי עם (סי"ד) שמנהג ירושלים לפשוט את הטלית ביד שמאל. ע"ש.

להסיר הטלית רק אחר עלינו לשבח

ועוד מילתא אעיר שלכתחילה יש להסיר את הטלית רק אחר עלינו לשבח, וכמש"כ בשו"ת תורה לשמה (סי' קמח) בשם המהרח"ו בספר הכוונות, על רבינו האר"י ז"ל, שלא היה מסיר התפילין והטלית עד אחר עלינו לשבח, והטעם בזה כי סוד אמירת עלינו לשבח הוא כדי להוריד אור מקיף בכל העולמות מלמעלה למטה, עד העשיה כולה, והטלית היא בחינת אור מקיף, לכן צריך שיהיה הטלית עלינו באמירת השבח הזה, כדי שיהיה לנו כח ועזר יותר להוריד אור המקיף באמירת השבח הזה. ע"ש. וע"ע בילקוט יוסף (סימן ח ה"ד) שהביא עוד כמה טעמים לדבר וכתב שם דמכל מקום מי שממהר למקום עבודתו וכדומה, רשאי להסיר מעליו הטלית קודם עלינו לשבח.

שלא להסיר את הטלית קודם התפילין

עוד יש לעורר, מה שיש כאלו שלא מקפידים, ומחמת חוסר נוחות וכד' מסירים קודם את הטלית ואח"כ מסירים את התפילין, דלא טוב הם עושים,

קדיש - צריך להזהיר את העם כשעונים אמן יהא שמיה רבא, שלא יסמכו תיבות אמן ליהא שמיה רבא, כי האמן מכוון על הלמעלה. וכן באמן שקודם מודים אנחנו לך, צריך להזהירם שיעשו הפסק כי האמן הוא על ברכת רצה.[קנט]

קדיש - יש אנשים שכאשר שומעים שהחזן מתקרב לאמירת הקדיש ממהרים הם לשבת לפני שמתחיל הקדיש [מכיון שאסור לשבת באמצע הקדיש], ויש להבהיר להם שיותר טוב שלא למהר לשבת מפני שניכר שעושה כן כדי לפטור עצמו מלעמוד בקדיש, ויש בזה קצת זילזול שמראה שיש לו טורח לעמוד בקדיש.[קס]

וכדאיתא בשער הכוונות (סוף דרוש ה דתפילין), וז"ל: כמו שהנחת הטלית קודם התפילין, כך יהיה הטלית בראשך עד אחר שתסיר התפילין. עכ"ל. והובא בסולת בלולה (סי' כה אות יד) ובמחזיק ברכה ובקיצוש"ע, וכמו שכתב בילקו"י (סי' ח אות ד). ע"ש. ולכאורה יש לדייק מלשון השעה"כ הנז' יותר מזה, דבעינן גם להשאיר את הטלית "בראש" עד לאחר הסרת התפילין, שו"ר שכן כתב לדייק הכה"ח (סי' ח אות יא).

קנט) כ"כ להתריע בספר שני לוחות הברית תמיד (נר מצוה דרנ"ד א') וז"ל: ההמוניים אומרים במרוצה אמן יהא שמיה רבא וכו' סומכים תיבות אמן ליהא שמיה רבא, הם בלא דעת, כי אמן קאי למעלה דהיינו שעונה אמן על שאמר הש"צ יתגדל ויתקדש וכו' ומן יהא שמיה רבא מתחיל שבח חדש על כן צריך להפסיק קצת בין אמן ליהא שמיה רבא, וכן עושים ההמוניים באמן 'מודים אנחנו לך' וצריך להרגילם שיעשו הפסק כי אמן הוא על ברכת רצה ומודים היא תחלת ברכת הודאה. עכ"ד. וכ"כ המ"ב (סי' נו סק"ב). וע"ע בא"ח (ויחי אות ג).

קס) כ"כ להעיר מופת הדור הגרע"י זצ"ל בספרו הליכות עולם (ח"א עמ' צ) שלא אריך למיעבד הכי, דמאחר שקדיש שתפסו מעומד צריך לעמוד, וכמש"כ הדרכי משה (סי' נו אות ה) בשם המהרי"ל, וכ"כ בשער הכוונות (דרוש הקדיש דף ט"ז ע"ד) ובבן איש חי (פ' ויחי אות ח), לכן כיון שקופץ לשבת נראה כמזלזל בדבר. והביא דכיו"ב כתב המאמר מרדכי (סימן קב סק"ד) בהא

דקי"ל אם היה יושב ובא אחד ועמד בתפלה בצדו, שא"צ לעמוד, וכתב, שאם היה עומד, ורואה שבא אחד להתפלל בצדו, וממהר לשבת, וניכר שהקדים לישב בכדי שלא יצטרך להשאר עומד כל זמן התפילה, יש לאסור לעשות כן, שנראה שמזלזל בכך. ע"ש. וכן העיר לנכון בשו"ת חמדת אברהם (ח"ד סי' ג. ע"ש). וע"ע בשו"ת אליבא דהלכתא (ח"ב סי' פ) דצידד להקל ביושב לאחר ברכת מעין שבע, מטעם שמה שיושב בסיום הברכה הוא מכיון שהסתיים החיוב ולא משום שאינו רוצה לעמוד בקדיש, ע"ש. ואינו מחוור, דהטעם דאסור למהר לשבת הוא משום דניכר הדבר שעושה כן כדי לפטור עצמו מלעמוד בקדיש, וכלשון ההליכות עולם הנ"ל, וא"כ מה לי היכא דלא יכל לשבת קודם לכן (כגון מחמת ברכת שבע) ומה לי אם יכל לשבת, סו"ס ניכר שרוצה לפטור עצמו מלעמוד בקדיש. [ומנהג אחינו האשכנזים לעמוד תמיד בקדיש וברכו. ועיין בשו"ת יחוה דעת (חלק ג סימן ד) דספרדי שמתפלל עם אשכנזים, נכון שיעמוד אתם בעת הקדיש וברכו. ע"ש].

לא לעמוד כנגד האומר קדיש

עוד יש להעיר בענין הקדיש, מש"כ החיד"א בברכ"י (סו"ס נה) בשם מהר"י מולכו, דכשם שאסור לעבור כנגד המתפלל כן אסור לעבור כנגד האומר קדיש. ע"כ. וכן פסק בספרו קשר גודל (סימן ח אות ה). ע"ש. וכן הגר"ח פלאג'י בספר רוח חיים (סימן קב) כתב: אסור לעבור כנגד המתפללים, כמה צער בנפשי דלא זהירי בה אינשי, **ולאו דוקא בעמידה אלא גם בקדיש אזהרה שמענו, שהוא בכלל תפלה ביותר מעלה** וכו'. ע"ש. וכ"כ הרב המגיה בשלמי צבור (דף פא ע"ג). וכ"ה בשע"ת (ריש סי' נו). ובבן איש חי (פרשת ויחי ה"י) ג"כ כתב כן, והוסיף: מיהו נראה אם הגיע האומר קדיש ל"על ישראל", ויש לזה צורך לעבור לפניו, שרי, וכן אנחנו נוהגים. ע"כ. וכ"פ בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח סי' יד). וע"ע במנחת אהרן (כלל י סוף אות כד) ובשו"ת יין הטוב (סימן כט).

אסור לעבור לפני הש"ץ אף שלא בשמו"ע

וכאן המקום לציין מה שכתבו בשו"ת הגאונים שערי תשובה (סימן שמז) בשם רבינו האי גאון, בזו הלשון: שליח ציבור המתפלל אסור לעבור לפניו אף על פי שאינו מתפלל תפלת עמידה. ע"כ. וכן פסקו החסד לאלפים (סוף סימן קב) ובספר יוקח נא (סק"ח) והבן איש חי (פרשת יתרו אות ז), והכף החיים (ס"ק כה). וע"ע בפמ"ג (סימן קכד משבצות זהב סק"א), ובתורת חיים סופר (שם סוס"ק א). וכמו שהביא כל זה בהלכה ברורה (סי' קב הלכה יז, ובשעה"צ שם אות כח).

אסור לישב באמצע הקדיש

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל דמה שיש סבורים שקדיש שתפסו מעומד הוא בכל

קדיש - לכתחילה צריך לחכות שיהיה מנין כדי לומר אשרי, ואם אמרו אשרי כשלא היה מנין ואחר כך בא מנין יאמרו מזמור אחד או שלושה פסוקים לפני הקדיש.[קסא]

חצי הראשון של הקדיש עד תתקבל, אינו נכון אלא סגי לעמוד עד אחר שעונה אמן יהא שמיה רבה, שהרי מקור הדברים הוא הרמ"א בדרכי משה (סימן נו אות ה) שהביא בשם המהרי"ל (מנהגים הל' תפלה סע' ג) שהוא לא היה עומד בשעת קדיש וברכו, אך כל קדיש שתפסו מעומד נשאר עומד עד שסיים אמן יהא שמיה רבא כו'. ע"ש. וכן משמע מדברי הבא"ח (פרשת ויחי אות ח) והחסד לאלפים (סי' נו אות ז), שכתבו: וכן הקם מפני שיבה בעת אמירת הקדיש, והנכנס לבית הכנסת בעת שאומרים קדיש וכד' צריך לישאר עומד עד שיסיים עניית אמן יהא שמיה רבה. [ובכה"ח (סי' נו אות כא) כתב דדוקא בקם מלא קומתו צריך לישאר מעומד, אבל בעושה הידור א"צ לעמוד כדי לענות]. וכן מבואר בדברי הכה"ח (סי' נו אות כ) שכתב: וכן מנהג בית אל יכב"ץ שאין עומדים בעניית הקדיש, אא"כ התחיל החזן לומר קדיש והיה אחד עומד אז נשאר עומד עד שעונה יהא שמיה רבה עד דאמירן בעלמא ואח"כ יושב. עכ"ד. וכ"כ בשו"ת יחוה דעת (חלק ג סימן ד) שאם תפסו הקדיש כשהוא עומד, אינו יושב עד שיסיים עניית אמן יהא שמיה רבה, עד דאמירן בעלמא, ואחר כך ישב.

ועתה ראיתי בספר מאמר מרדכי (להרה"ג מרדכי אליהו זצ"ל הלכות לימות החול פי"ב עמ' 195) שכתב: אם עומד בתחילת הקדיש לא ישב עד אחרי חצי קדיש, דהיינו עד אחר ה"אמן" שלאחר "דאמירן בעלמא". עכ"ד. וציין דהמקור הוא כה"ח (סי' נו סק"כ) ובא"ח (פרשת ויחי ס"ח). ואחר מחה"ר לא מבואר שם כן ולא מידי, אלא אדרבה משמע מדברי הכה"ח שאין צורך לעמוד עד סיום חצי הקדיש אלא עד אחר שעונה אי"ר עד דאמירן בעלמא ואז כבר יכול לישב.

קסא) כתב הרמ"א (סי' רלד ס"א), אין לומר אשרי שקודם מנחה אלא כשיש מנין בבית הכנסת, כדי שיאמרו עליו הקדיש שלפני תפלת מנחה. ע"כ. וכתב המשנה ברורה (סק"ה): ואם אמרו בלא מנין, ואח"כ בא מנין יאמרו מזמור אחד ואח"כ יאמרו קדיש, וה"ה כשלומדים בבהמ"ד בלא מנין ואח"כ קורין בבהמ"ד אנשים להשלים המנין לא יפה הם עושים, דהא עיקר טעם קדיש על הלימוד הוא משום שנתקדש השם ברבים, וא"כ בעינן

קול באשה ערוה - יש לעורר במה שיש שסבורים שאם שומע קול זמר של אשה שאינו מכירה, מותר לו אף לומר דברים שבקדושה כמו לימוד תורה ברכות הנהנין ק"ש וכד', וזה אינו, כי אמנם אם אינו אומר דברים שבקדושה מותר בכה"ג, אך כאשר אומר דברים שבקדושה מבואר בב"י וברמ"א שאפילו באשתו אסור, וכ"ש בנשים אחרות.[קסב]

שיהיו עשרה בבהמ"ד בעת הלימוד, מיהו אפשר ללמוד משנה אחת וכיו"ב אחר שהתאספו עשרה אנשים ולומר קדיש. ומזמור שכ' המ"ב נראה דל"ד משום שכתב (סי' נג סק"יא) דסגי בג' פסוקים, ומהעוי"ח (ויקהל ו') מ' בדוקא הוא. ע"ש, והעיקר להקל בזה דבלא"ה דעת הט"ז דא"צ להקפיד בזה כלל..

וכתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' נא) דהוא הדין דמספיק שרק השליח ציבור יאמר מזמור או שלושה פסוקים לפני הקדיש, אם אומרם בקול רם שישמעו הציבור. ע"ש. [ובמה שאומרים 'תיכון תפלתי' וכו' למ"ב הנ"ל לא סגיא דהוי רק ב' פסוקים, אולם הכה"ח (א"ב) כ' דהמנהג לאמר תיכון תפילתי.].

קסב) הנה כתב השו"ע (סי' עה ס"ג): יש ליזהר משמיעת קול זמר אשה בשעת ק"ש. והוסיף ע"ז הרמ"א: ואפי' באשתו אבל קול הרגיל בו אינו ערוה. ע"כ. ונחלקו האחרונים אם דברי הרמ"א שקול הרגיל בו אינו ערוה קאי נמי על קול זמר או רק קול דיבור, דעת הב"ח והפרישה (סק"ה) וכן הנחלת צבי (בעטרת צבי סק"ו) והערוך השלחן (ס"ח) דקאי נמי על קול זמר של אשתו, שאם רגיל בו ואינו גורם להרהורים, אינו ערוה, ומותר לומר דברים שבקדושה כששומעם. ודעת הש"ע הרב (ס"ו) ע"פ רבינו יונה, שדברי הרמ"א איירי על כל דיבור. ואף שהמיקל יש לו על מי שיסמוך, מ"מ כל זה דוקא אם רגיל בו, אבל אם לא רגיל, בודאי יש לאסור לא לומר דברים שבקדושה. ועי' בהלכה ברורה (סי' עה הלכה יג) שכתב נמי דמ"מ אם הוא רגיל לשמוע קול זמר של אשתו ואין לחוש שיבא לידי הרהור בשעת קר"ש יש להקל, אפילו לכתחילה. ובמקורות ציין להראבי"ה (ח"א סי' עו), וכ"ה בהגהות מיימוני (פ"ג מהל' ק"ש אות ס) שכתב אבל בתולה הרגילה בגילוי שער, לא חיישינן, וליכא הרהור, "וכן קולה לרגיל בו". ע"כ. ואין ראיה ברורה מדבריו דיש לפרשו כמו הש"ע הרב שחוזר על קול דיבור ולא על קול זמר. ועי' הליכו"ע (ח"א פרשת בא הלכה ט) שכתב יש להזהר בשמיעת קול זמר של אשה בק"ש ואפילו של אשתו. ולא חילק אם רגיל או לא רגיל. וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"א סי' ו, וח"ו סי יג).

קטנה - יש להזהיר את העם שאיסור יחוד עם נשים זה לא רק באשה גדולה, אלא כל ילדה מגיל שלש דינה כאשה גדולה שאסור להתיחד עמה, וכדין נגיעה בקטנה שאסור מגיל שלוש כנ"ל. ורבים נכשלים בזה בפרט עם קרובי משפחה, ויש לעוררם על כך.[קסג]

קטנים - צריך ללמד את העם ובפרט את הנשים המצויות עם הקטנים שאין לענות אמן על ברכה של ילד פחות מגיל שש, או עכ"פ גיל חמש, והטעם משום שאינם יודעים למי מברכין וכן משום שאין גופם תמיד נקי. ומ"מ יאמרו אמן מגומגמת כגון אמם וכיו"ב שתישמע כעין אמן, כדי להרגיל את התינוק שצריך לענות אמן אחר הברכות.[קסד]

קסג) כן מבואר בשו"ע (סי' כב סי"א) שאסור להתיחד עם ילדה מעל גיל ג', וע"ש. ואע"פ שבשו"ת אג"מ כתב (ח"ד אבה"ע סי' סה אות יב) לגבי יחוד ילדה מעל גיל ג' שאין למחות במיקל להתייחד, מ"מ אנו אין לנו אלא דברי השו"ע שאסור להתיחד עם ילדה מעל גיל ג'. וכ"כ בשו"ת לב אברהם (סי' ק) וכ"כ בספר מנחת איש (עמ' לח) שמורים לאסור יחוד עם הקטנה ודלא כאג"מ. וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' נט).

וכיו"ב כתב לעורר בשו"ת אבני ישפה (ח"ב סי' פט) שילדה בת שלש שנים, יש לה כבר דין עריות שאסור לחבקן ולנשקן, ורק באחותו הקטנה התירו לחבק ולנשק, אבל לא שאר עריות. ויש לתמוה שאנשים מלטפים ילדות בנות שלש שנים ומעלה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת באר משה (ח"ד עמ' רכ ד"ה ובקטנה) ובשו"ת אז נדברו (חי"ג עמ' קו). ע"ש. ועיין בספר אום אני חומה (עמ' תקכט) שאם ילדה קטנה מבקשת שיעביר אותה כביש, יתכן שיש מקום להקל לתת לה יד, ועכ"פ ראוי שיגע בבגדה ויעבירנה את הכביש. ע"ש.

קסד) הנה כתב השו"ע (סי' רטו ס"ג): והא דאין עונין אמן אחר התינוק, דווקא בשעה שלומד הברכות לפני רבו, שמותר ללמד לתינוקות הברכות כתיקנן, ואע"פ שהם מברכים לבטלה בשעת הלימוד, אבל בשעה שהם מברכים לפטור את עצמן "כיון דבני חינוך הם" עונים אחריהם אמן וכן בשעה שאומרים ההפטרה בבית הכנסת. ע"כ.

וכתב הפמ"ג בספרו ראש יוסף (ברכות סוף פ"ח, הביאו המ"ב בסי' רטו ס"ק טז) דמלשון השו"ע שכתב "דבני חינוך הם" משמע דדוקא אם הגיע הקטן לגיל

חינוך יש לענות אחריו אמן. ע"כ. וכ"כ לדייק הכה"ח (אות יט). וכ"פ בערוך השולחן (ס"ב), שרק אם הגיע הקטן לגיל חינוך עונים אמן אחר ברכותיו. וכ"כ בהליכות עולם (פרשת מסעי ס"ח) ושכן דעת הגאון ר' עזרא עטייה זצ"ל. וכ"כ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בהליכות שלמה (תפילה פכ"ב ס"כ) דקטן שלא הגיע לחינוך לא יענה אחריו אמן, ומ"מ יאמר אמן מגומגמת שתישמע כעין אמן כדי להרגיל את התינוק שצריך לענות אמן על ברכה ואין לחוש שיתחנכו לעניית אמן מגומגמת כי בגיל זה אינם מבחינים בכך. עכ"ד. וע"ע בשו"ת אור לציון (ח"ב פי"ד אות לג) שהביא עוד עצה שאפשר לומר בלחש הפסוק ברוך ה' לעולם אמן ואמן ואת האמן לומר בקול.

ואע"פ שהגר"י פישר בשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' יד) פסק שיש לענות אמן על ברכת קטן אפילו שלא הגיע לגיל חינוך. ע"ש. אנו אין לנו דברי מרן השו"ע דפסק דאין לענות.

אמנם ראיתי לבן איש חי (פרשת מסעי אות טז) שכתב בסתם דתינוקות שמברכים חייבים לענות אחריהם אמן. ע"כ. ומדלא חילק אם הגיע לחינוך או לא לכאורה משמע דס"ל שעונים אמן אחר כל התינוקות אפילו לא הגיעו לחינוך. וזה לא כדעת מרן השו"ע, וכבר כתב להעיר כן בהליכות עולם (שם). אבל אחר האמת נראה דגם כוונת הבא"ח לתינוקות שהגיעו לחינוך, וכן דעת הגר"מ מאזוז (מ"ב איש מצליח הע'2) דאע"ג שכתב תינוקות בסתמא היינו משום דסתם תינוק הוי הגיע לגיל חינוך, וכן מוכח מדברי השו"ע (סי' רט"ו ס"ג) שקרא לתינוקות סתמא הגיעו לגיל חינוך וכדמוכח בסוף הסעיף. ע"ש. ומ"מ שב ואל תעשה ואין לענות אמן.

ואם מסתפק אם מלאו לו שש שנים, כתב בהליכות עולם הנ"ל שעונים אחריו אמן. וכמו"כ קטן שידוע שלא מלאו לו שש שנים והוא מבן חמש שנים ומעלה ויודע למי מברכים העונה אחריו אמן יש לו על מה שיסמוך. ע"ש. [ועיין לידידי ר' אהרן כהן נר"ו בספרו תהילת אהרן (סימן ט ערך אמן), מה שכתב להעיר על דברי הילקו"י (ברכות, מהדורת תשס"ט, בהוספות שבסוה"ס, עמ' תשסב) שמבואר בדבריו בפשטות שיש לענות אמן גם על ברכת קטן של פחות מגיל שש אפילו לכתחילה, דיש להעיר ע"ז שהרי למבואר בהליכות עולם הנ"ל (וביבי"א ח"ח סי' כה אותיות ח-ט) רק בספק אם מלאו לו שש או לא, התיר לכתחילה, אבל אם ידוע שאינו בן שש לא סמכינן על הרא"ה לכתחילה אלא רק יש לו ע"מ שיסמוך. ע"ש].

אם מותר ללמד תינוק פחות מגיל חינוך לברך בשם

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל דנסתפקתי בהא דפסק השו"ע (סי' קסז סי"ט וסי' רטו ס"ג) שמותר ללמד לתינוקות הברכות כתיקנן ואע"פ שהם מברכין ברכה לבטלה. ע"ש. אם כל זה דוקא בהגיעו לחינוך דאזי מצווה לחנכם ולכן מותר ללמדם אפי' שמברך לבטלה, או דילמא אפי' קודם שהגיעו לחינוך מותר

קידוש - מצוי הדבר שבשעת הקידוש פעמים הנשים הולכים אנה ואנה להביא סלטים לשולחן או להביא מוצץ לתינוק וכל כיו"ב, וצריך להזהירם שכדי שיצאו יד"ח קידוש צריכים לקבוע עצמם יחד, ולא שיהיו מפוזרים ומפורדים והולכים אחד הנה ואחד הנה.[קסה]

קידוש - מצוי הדבר בקידושא רבה שהשומעים מברכין על המזונות מיד בגמר הקידוש, קודם שהספיק המקדש לשתות מהכוס מלוא לוגמיו, מתחילים לאכול או

כדי שיגיעו לחינוך ידעו לברך כדבעי ליה. ושוב ראיתי לפמ"ג (סי' תרנז מ"ז סק"א) שכתב להדיא שאפי' הקטן לפני גיל חינוך מותר לומר עמו הברכה בהזכרת השם כדי שיתלמד לומר הברכות. וכן מבואר בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' רנו), ובספר יסוד ושורש העבודה (שער ז פרק י, ובצוואת המחבר סימן מג), וכמו שדייק בספר מורה הנער (עמ' רטו-רטז). ע"ש. ואע"פ שבמורה הנער הנז' הסיק דרק בהגיע לחינוך מותר, מ"מ עיין שם בראיותיו שאין מוכרחות כ"כ למעיין, והעיקר כגדולי הפוסקים הנ"ל. ומ"מ אף כשהגיעו לחינוך אם יודעים הם לבד שם השם או שאם אומר להם תחלת שם השם והם יכולים לגומרו הכי עדיף טפי, וכמו שכתב באשל אברהם מבוטשאטש (סימן קסז סי"ט). ע"ש. וכ"כ בכף החיים מדנפשיה (שם ס"ק קכט). (והביאם בס' מורה הנער הנז').

ומי שהסתפק אם בירך ברכה מסויימת, כתב בספר מורה הנער (שם עמ' רטז) שיכול לקחת קטן שהגיע לחינוך שאינו יודע לברך ולומר עמו מילה במילה את אותה ברכה שמסופק בה, דזה חשיב כדרך לימודו, ושכן נראה מדברי הפמ"ג במשב"ז (סימן תפט סק"ב), ושו"ת הלק"ט (ח"א סי' רנו), וכן הוא בספר חסד לאלפים (סימן קסז אות יז). ע"ש. עכ"ד.

קסה) הנה כידוע שבשאר ברכות, כתב השו"ע (סי' ריג ס"א): אדם הרוצה להוציא את חבירו יד"ח אין יכול להוציאו, אא"כ ישבו לאכול ולשתות ביחד ולא במעומד, משום דבעי קביעות. ע"ש.

אך בקידוש נהגו לעמוד כדברי המקובלים, ומ"מ גם לנוהגים לעמוד כתב המ"ב (סי' רע"א ס"ק מו) שעכ"פ צריך להיזהר שיקבעו השומעים עצמם יחד בעת הקידוש כדי לצאת, ולא שיהיו מפוזרים ומפורדים והולכים אחד הנה ואחד הנה, דזה לא מיקרי קביעות כלל. עכ"ד.

שמדברים וצריך לידעם דשתיית המקדש היא מסדר הקידוש ואין לדבר ולאכול כלום עד שיטעם המקדש מלא לוגמיו ועכ"פ עד שיטעום מעט [וזאת אפילו שאין הוא מתכוין לטעום מיין הקידוש].[קסו]

קסו) כ"כ הבא"ח (ש"ב בראשית אות כד), שגם המסובין יזהרו שלא יפסיקו בדיבור קודם שיטעום המקדש. וכ"ה בשו"ת מנחת שבת (סי' צו סקכ"א), והביא דעת הפתח הדביר שאסור להשומעים להפסיק בשום דבר כל זמן שהמקדש לא טעם אף על פי שאינם רוצים לשתות. ע"ש. וכ"כ בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב סי' מח סעי' ב), והביא ראיה לזה ממש"כ השו"ע (סי' קפג ס"ו) דמשנתנו לו כוס לברך לא ישיח המברך, והמסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך וכו', וכתב ע"ז המ"ב (ס"ק כא) דאין להם להשיח עד לאחר שתייתו שהוא גמר ברכת המזון, ובשעה"צ שם (ס"ק כא) כתב שהכל בכלל מה שאמרו שאין מסיחין בכוס של ברכה, עיין שם, וא"כ גם כשאין המסובין רוצים לשתות כל זמן שלא נגמר הכוס של ברכה אסור להשיח, וממילא הוא הדין טעימה הוי הפסק. וגם אם נימא שעצם הטעימה לא הוי הפסק (עי' במג"א סי' רט ס"ק ה אי טעימה הוי הפסק, ועי' גם בתהלה לדוד שם ובמחצית השקל סו"ס רעא) הרי מברך על המזונות וממילא הברכה הוי הפסק ואסור להפסיק בדיבור. וכ"כ בשו"ת הר צבי (יור"ד סי' ריז), ובשו"ת אג"מ (ח"ד סי' ע), ובשו"ת חשב האפוד (ח"א סי' ב), ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' רנז, וח"ד סי' ע). ואף שבשד"ח (אס"ד מע' ה אות י') הביא מחלוקת כאשר בדעת השומעים לברך לעצמם אי שרי לדבר קודם טעימת המקדש. ע"ש. מ"מ רוב האחרונים הנ"ל החמירו בזה, דהכל מסדר הקידוש הוא.

וכ"כ לעורר בשו"ת מגדנות אליהו (חלק א סימן קכד) על אותם הנוהגים שכשהם יוצאים ידי חובת קידוש מאדם אחר, שהם אוכלים מזונות עוד לפני שהמקדש טעם כלל, דכל זמן שהמקדש לא טעם עדיין לא נגמר הקידוש ואסור להפסיק, ואע"פ שהמג"א (סי' רעא ס"ק לא) כתב שמותר להפסיק בצרכי הסעודה לפני טעימה מהיין של הקידוש, אף דאינו מצרכי קידוש, כיון דהקידוש בעצמו מצרכי סעודה הוא, עיין שם [ועי' במ"ב שם ס"ק עה], וא"כ לכאורה כ"ש שמותר לאכול ממש דברים שהם בגדר סעודה והם גורמים להקידוש שיהא במקום סעודה [ועי' בספר שמירת שבת כהלכתה ח"ב פ' מח הערה יד], מ"מ לכתחילה אין לעשות כן, דהרי לשון המ"ב הנ"ל הוא דבדיעבד לא הוי הפסק. עיין שם. עכ"ד.

ומ"מ בדיעבד אם הפסיק בדיבור קודם שטעם המקדש מהיין נראה דיצא יד"ח וא"צ לקדש שוב, וכמו שצידד

קידוש - צריך ללמד את בני הבית שבשעת הקידוש וההבדלה יתנו עיניהם בכוס, כדי שלא יסיחו דעתם ולא יסובבו ראשם אנה ואנה.[קסז]

קידושין - ראוי לעורר למסדרי קדושין שהעדים שתפקידם לראות את נתינת הטבעת מהחתן לכלה צריכים גם לראות את פיו של החתן בשעה שאומר הרי את מקודשת לי דאם אינם רואים אין כאן עדות גמורה ויש להם לחוש, שמא מישהו אחר אמר את המילים באותו רגע.[קסח]

בשו"ת מגדנות אליהו הנ"ל, ושם תמה על דבר האג"מ (ח"ד סי' ע) שכתב שאם דיבר קודם טעימת המקדש דיתכן דלא יצא כלל ידי חובת קידוש והבדלה, דהרי גם לשיטת הגאונים דשתיית המקדש מעכב, אם הפסיק בדיבור בין הקידוש להברכה אי"צ לחזור ולקדש אלא צריך רק לברך בורא פה"ג כמבואר בשו"ע (בסי' רעא סעי' טו), ובודאי השומע לא גרע מהמקדש עצמו שהפסיק. ע"ש.

קסז) כ"כ הרמ"א (סימן רעא ס"י), שבשעת הקידוש יתנו עיניהם בכוס של ברכה, וכתב המ"ב (ס"ק מט) שהטעם שיתן עיניו בכוס של ברכה הוא כדי שלא יסיח דעתו. ע"כ. וכיו"ב כתב הרמ"א (סי' רצו ס"א) שבשעת הבדלה יתנו עיניהם המבדיל והשומעים בכוס ובנר, והיינו נמי כדי שלא יסיחו דעתם וכמש"כ המ"ב שם. וכיו"ב כתב השו"ע (סי' קפג ס"ד) גבי כוס של ברכה שנותן בו עיניו בשעת ברכה כדי שלא יסיח דעתו.

קסח) כ"כ להעיר הקובץ הנכבד פעמי יעקב (גליון אלול תשס"ט קובץ ע עא עמ' ריח) דיש אומרים שאי אפשר לסמוך על טביעות עינא דקלא א"כ לא יהיה כאן עדות לקיומא עד שיראו את פיו של החתן שהוא זה שאומר הרי את מקודשת לי ע"ש. וכ"כ בפעמי יעקב (קובץ עד עמ' רמ) והביא שהסכים לזה דיין אחד מפורסם שליט"א וכמדומה שאין העולם נזהרים בזה אם מחוסר ידיעה ואם מחמת טעם אחר וראוי לעורר על כך. ע"ש.

ובענין אם העדים חייבים לראות פני הכלה עיין בשו"ת משנה הלכות (חלק יד סימן לד) שהשיב לשואל שסבר שצריך לגלות פני הכלה קודם הקידושין שיראו העדים את פני הכלה ואת מי

קללה - צריך להזהיר את העם שפעמים מחמת כעס וכד' על חברם אומרים לו ה' יעניש אותך וכד' ועוברים בכך על איסור דרבנן שאסור לקלל את חבירו אפי' בלא שום כינוי.[קסט]

מקדש ואמר שכן שמע מגדול אחד שצוה לגלות פני הכלה, שמנהג ישראל הוא לכסות ולא לגלות ע"פ פסק הרמ"א (סי' ל"א ס"ב) שכתב וגם נוהגין לכסות פני הכלות הצנועות, וכן כתבו המחבר והרמ"א בסמוך (סי' ס"ה ס"ב) וז"ל אסור להסתכל בכלה אבל מותר להסתכל בתכשיטין שעליה או בפריעת ראשה ע"ש. והנה הטור אהע"ז (סי' ס"ה) כתב וז"ל מצוה גדולה לשמח חתן וכלה וכו' ומ"מ אסור להסתכל בה וכתב א"א הרא"ש ז"ל י"א שביום ראשון מותר להסתכל וכו' וליתא דאפי' שעה אחת אסור להסתכל בה, אבל מותר להסתכל בתכשיטין שעליה או בפריעת שערה וכו' ולשון הרא"ש הוא (כתובות י"ז ע"ב) י"א דכל ז' אסור אבל יום ראשון שהיא עיקר החיבוב מותר דאל"כ מי יעיד שיצא בהינומא וראשה פרוע וליתא דאפי' שעה אחת אסור להסתכל אלא כיון שרואה ההינומא שעשו ואומרים זו היא של כלה פלונית היינו עדות. א"נ ראיית ההינומא כשהיא עליה או פריעת הראש אין זו הסתכלות בפניה ע"כ. והביאה הב"י (אהע"ז הנ"ל) ועיין דרישה. עכ"ד. ומ"מ יש להקפיד לראות את נתינת הטבעת מידו לידה ולא יעמוד מרחוק.

קסט) הנה כתב בשו"ע (חו"מ סימן כז ס"א) המקלל אחד מישראל ואפילו מקלל עצמו בשם או בכינוי או באחד מהשמות שקוראים הגוים להקב"ה, אם היה בעדים והתראה, לוקה אחת, משום "לא תקלל חרש" (ויקרא יט, יד), ואם היה דיין, לוקה עוד אחרת משום אלהים לא תקלל (שמות כב, כז). וארור הוי לשון קללה. ע"כ.

ובסעיף ב כתב השו"ע: אם לא היתה שם התראה, או שקילל בלא שם ובלא כינוי, או שהיתה הקללה באה מכלל הדברים כגון שאמר "אל יהי פלוני ברוך לה'", אינו לוקה. וה"ה המקלל את המת, פטור, אבל איסורא מיהא איכא. ע"כ.

והמקלל ישים לבו למה שאמרו חז"ל במסכת סנהדרין (דף מט.) היינו דאמרי אינשי תהא לוטא ולא לאטה, ופירש רש"י "נוח לך להיות מן המקוללים ולא מן המקללים, לפי שסוף קללת חנם לשוב אל המקלל". וכבר נאמר במשלי "כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבוא" (משלי כו, ב).

כתוב "לא" תבוא באל"ף, ונקרא "לו" תבוא בוא"ו, וכמה נפלא פירושו של הראב"ע, כתוב "לא" באל"ף להודיע כי למקלל תבוא ולאשר יקולל לא תבוא. עכ"ל. ורבינו יונה ז"ל כתב באגרת התשובה (אות טו): יזהר אדם שלא יקלל את חברו או את עצמו לא בשם ולא בכנוי, וזאת אחת מן העבירות החמורות שבתורה. ע"ש.

ודבר נורא כתב בפלא יועץ (ערך קללה) שיש שמתוך כעס מקללים ילדיהם, ובאמת אינם רוצים בתקלת ילדיהם אפילו באצבע קטנה, אבל מחמת כעסם לא יכלו לעצור במילין, נמצא שהמקלל הוא סימן רע, שהכועס הרי הוא כעובד ע"ז, ועבירה גוררת עבירה, והנה המקלל ילדיו אם יתקיים בהם אוי להם שהם שוחטי הילדים ועתידים ליתן את הדין, ואם לא יתקיים בהם בודאי שמנקים להם מזכיותיהם, או מהמקלל או מהמקולל, שמדת הדין מקטרג ומבקש שיתקיים הקללה, אלא שיש זכות תולה ונמצא אוכל זכיותיו תמיד. ע"ש.

וכן ראיתי בשו"ת עשה לך רב (חלק ג סימן נד) שנשאל בזה, וז"ל השואל: ישנו אדם אחד, אשר מרבה לצער אותי חנם וכו', יודע הנני בעצמי שלא חטאתי מאומה כלפיו, הוא תקיף וחזק בעל יכולת רבה, ואינני יכול להתגונן מפניו, ובודאי שלא להשיב לו כגמולו. במר נפשי אני מקלל אותו יום יום בכל הקללות הכתובות בתורה, האם אסור לקללו. והשיב לו, דלפי המבואר בטור ובשו"ע למדים שהמקלל את עצמו או את הזולת בשם ה' חייב מלקות, אבל המקלל בלא שם ה', אף שאינו חייב מלקות, יש בכך איסור תורה, וזה דבר שאין בו מחלוקת. ומה דמצינו בכמה מקרים שגדולי ישראל לא נמנעו מקללה, ונציין אחדים בלבד: יהושע קילל את מי שיבנה את יריחו (יהושע, ו). דוד קלל את יואב על הרגו את אבנר (שמואל ב, ג). אלישע קילל את גחזי על לקחו מתת כסף ובגדים מנעמן (מלכים ב, ה), וכן את השליש אשר בשומרון על שלא האמין לנבואתו בשם ה' (שם ז). וכמה קללות נמרצות קילל דוד את אויביו ואת עוזבי דרך ה' בספר תהלים. מצאנו כמו"כ חכמי התלמוד שקיללו כל אדם אשר יעשה דבר שאינו כהלכה לפי דעתם. אביי קילל מי שמתפלל תפילת הביננו (קיצור תפלת שמונה - עשרה) (ברכות כט.), וכן המשנה במטבע סדר הבדלה (פסחים קד.), וכן את הקוצץ דקל במועד וכו' (מועד קטן יב:), וכן את המיקל בדין שבוע שחל בו ט"ב (תענית כט:), וכן בדין קימה בפני רבו בשעה שעוסק בתורה (קידושין לג:), גם רב חסדא קילל מי שחזר אחרי מים לקריאת שמע (ברכות טו.) שמא יעבור זמנה. ר' יהושע בן לוי קילל מי שקרא ק"ש אפרקדן (שם יג:). ר' ישמעאל ברבי יוסי קילל באסכרא בעניני בדיקת דמים (נדה כ.). חכמי ארץ ישראל קיללו מי שמשהה תפילת מנחה עד דמדומי חמה (ברכות כט:), וכן מי שנופל על פניו כשרואה את הקשת (שם נט.). והרשימה ארוכה ודי במה שציטטנו להוכיח שחכמי ישראל

וגדוליו לא נמנעו מקללה. התם הטעם משום דאינם עושים מעשה עמך וכל האיסור לקלל זה דוקא בעושה מעשה עמך, וכדאיתא בסנהדרין (פה.) ובמכות (ח:) ובב"מ (מח:).

ואף שמצאנו מקרים שחכמי ישראל קיללו בשעת ריתחה את חבריהם ותלמידיהם שהיו כשרים וצדיקים, מתוך צערם. וכבר מצאנו (במסכת פסחים סה:) שר' אליעזר ותלמידו ר' עקיבא התווכחו בדין אם הבאת קרבן פסח מחוץ לתחום וכו' דוחה שבת, ובלהט הויכוח והפלפול רצה ר' עקיבא ללמוד בקל וחומר שלא תהא שחיטת פסח דוחה שבת, ובכך לסתור דברי רבו. וראה בזה ר' אליעזר דבר שחוק וגיחוך כלפיו (רש"י) ואמר לו עקיבא בשחיטה השבתני בשחיטה תהא מיתתו (שם סט.), והיא קללה נמרצת שנתקיימה בר' עקיבא. וקללה זאת באה רק משום צערו שנדמה לו שפגע בו דרך שחוק. וכן מצאנו שרב קילל את קרנא שציערו בשאלות לשם נסיון ידיעתו וחכמתו. וכן קילל את שמואל שטיפל בו טפול רפואי (שמואל רופא היה) לטובתו וגרם לו צער, ורב קיללו במיתת בנים וכן היה (שבת קח.) וגם קללה זאת לא היתה אלא משום צער שציערו בלבד. ולכאורה מכאן ניתן ללמוד שמותר לקלל הזולת במדה והוא מצערו ביותר ופוגע בו. אבל זה אינו, שאם הגענו לידי כך לא נותר איסור מקלל, שכן אין שום אדם מקלל הזולת חנם, ומן הסתם כל מקלל הוא משום שציערוהו באיזה שהוא צער בגופו או בממונו או בכבודו וכדומה. ואם זה מותר, מה נותר מאיסור מקלל. ועל כרחנו לא הותר לאדם לקלל הזולת אלא כאשר ברור ומחוור מעל ומעבר לכל ספק, שאכן חטא אדם זה כלפיו וציערו חנם, כאותו מקרה של ר' אליעזר שדברי תלמידו גרמו לו צער, או רב שנצטער בכאבי בטן עזים ללא כל אפשרות להתפנות. אלא שדוקא מסיפורו של רב ניתן ללמוד כמה זהירות דרושה לכך, שהרי שמואל נתכוון לטובתו של רב לרפאו מקלקולי קיבתו, ואם רב גדול בתורה ויראה טעה ונכשל וקילל את שמואל שכל מעשיו לטובה היו, כל שכן שבני אדם רגילים עשויים לטעות ולפרש שלא כהלכה את עוונות חבריהם, ויטעו לחשוד בהם ולקללם שלא כדין. **ולכן נראה לע"ד, שאין היתר בקללת הזולת אלא כאשר ברור ביותר שנעשה עוול לאדם, כגון שגזלוהו וחמסוהו, או גנבו ממונו וכדומה, או שכבר עמד בדין וזכה ואעפי"כ מעכבים זכויותיו כדי לצערו, או שאין רוצים לעמוד עמו לדין וכדומה. אבל אין אדם רשאי להחליט שהוא צודק ולקלל אחרים, כי אין אדם רואה חובה לעצמו** (שבת קיט.).

כלל העולה, שחייב כל אדם ליזהר זהירות רבה בכגון זה, וכל שאין הצער ברור ביותר, ואף צדקתו נעלה מעל לכל ספק וכפי שנתבאר לעיל. אל לו להכנס בספק איסור תורה, שכפי שכבר ביארנו אף מי שאינו מקלל בשם, אף שאינו חייב מלקות, איסור ודאי עושה. חובת הזהירות והמניעה מקללות ועל אף כל האמור לעיל, נראה לי שצריך אדם להמנע מקללות כל עיקר,

קורא בתורה - יש להזהיר את החזנים הקוראים בתורה שעונים אמן אחר ברכת העולה לתורה, שלא יענו אמן בקול רם ובניגון אחרי זמן מסיום הברכה דהיינו רק אחר שכולם ענו אמן ואז מתחילים הקריאה כמנהג מקצת בעלי קוראים, אלא יענו אמן עם כולם יחד ויכולים להמשיך קצת את האמן בקול אחר שכולם ענו.[קע]

קיפול עלונים - אסור לקפל עלונים והזמנות הבאים מבית הדפוס ועדיין לא

שכן לא לחנם השמיטו כל גדולי הפוסקים הראשונים את ההיתר לקלל עבריין או מי שמצערו, כי כך באמת ראוי לנהוג [היתר זה בפירוש נזכר בהגהות מיימוניות על הרמב"ם (פכ"ו מהל' סנהדרין) וז"ל: לא הזהירה התורה על כולם אלא בכשרים שנאמר "ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך". עכ"ל. אך כאמור לא הזכירו גדולי הפוסקים היתר זה להדיא בשום מקום]. ואין להביא ראיה מחכמי התלמוד, שכל ישותם ומהותם היתה תורה ומצוותיה, ולכן היו כגחלי אש בוערות ונהגו כפי עיקר הדין, ולא לנו לחקות בזה דרכם ומעשיהם וכל אדם המקלל אינו יכול להיות בטוח שאין קללתו חנם. סוף דבר, הנני מיעצך להתרחק ככל יכלתך מקללה כל עיקר. עכ"ד. ע"ש באורך.

וכן עיין לחזו"א (סנהדרין כ, י) שכתב, דמה שמצינו בגמ' אמוראים קיללו וכדאיתא בברכות (נו.) ועוד, היה הדבר חובה להיות כבוד התורה קבוע בלבבות, ושלא יתרגלו בזלזול כבוד חכמים.

קע) **הנה** כתב הרמ"א (סי' קכד ס"ח) בשם אבודרהם: ולא ימתין עם עניית האמן, אלא מיד שכלה הברכה יענה אמן. וכתב המ"ב (ס"ק לד) תוך כדי דיבור הוי מיד. ע"ש. ואין לומר דהשו"ע לא מודה בדין זה לרמ"א, זה אינו, וכדמוכח ממש"כ השו"ע (שם סי"א) "אם בעוד האדם מתפלל סיים ש"צ ברכה, וקודם שכלתה עניית אמן מפי רוב הצבור סיים זה תפלתו, עונה עמהם אמן". ע"כ. הרי דאם סיימו הציבור לענות אין רשאי לענות.

ועוד יש לעורר את הבעלי קוראים שמצוי שפעמים מתקנים אותם בטעות והם אומרים שקראו נכון וכד' שלא טוב עושים, שאין לדבר בשעת קריאת התורה כלל, וכמו שפסק השו"ע (סי' קמו ס"ב) כיון שהתחיל הקורא לקרות בס"ת, אסור לספר אפילו בד"ת. ע"ש.

קיפלום באמצע כפי דרך שימושם, כיון שגמר מלאכתן הוא ע"י קיפולן היטב במקום המיועד להם, ויש בזה איסור מכה בפטיש. ולכן יש להזהיר את המביאים עלונים לבהכנ"ס לזיכוי הרבים שיקפלום קודם השבת, כדי לא לגרום מכשול לאחרים ויצא שכרם בהפסדם.[קעא]

קעא) **כ"כ** בספר מאור השבת (ח"ד מכתבי הגרי"י פישר זצ"ל יד), והוסיף וכתב שקיפול בעלמא כדי להכניסם לכיסו בלי שימת לב למקורם המיועד לקיפול בדווקא ליכא קפידא. ע"ש. וכ"ה בפסקי תשובות (סי' שב אות יב). וע"ע מש"כ וציין בזה ידידי וחביבי הרב מאיר סבג נר"ו בשו"ת גם אני אודך (סי' י).

והנה בשש"כ (פכ"ח הי"ז הער' מ) הביא בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שמותר לקפל מכתבים וניירות וכד' בין לפי קיפולם הראשון ובין קיפול חדש ואפילו אם מקפיד על קיפוד מיוחד מ"מ אין זה אלא למנוע קלקול ולא דמי לבגד שמשתמשין בו תדיר ורוצה בקיפולו לתקנת הבגד. ע"ש. מ"מ לא דמי לנידון דידן דהתם איירי במכתב וכד' שמקפלו כדי לשומרו וכה"ג שרי אפילו אם מקפיד קיפול מיוחד, אבל עלונים שרגילים אחר יציאתם מהדפוס לקפלם לשתים (כדוגמת דפי 4A) א"כ קיפולם הוי גמר מלאכתן ואסור לקפלם לכ"ע [ואף דהקיפול לא הוי לתקנת העלון גופא שהרי אפשר לקרוא גם כאשר אינו מקופל, מ"מ הרי נוח שימושו יותר כשהוא מקופל].

בורר בעלונים

ועוד דבר אמרתי להעיר בענין העלונים להסיר מכשול מדרך עמי, והוא דישנם שמחפשים עלון מסוים מתוך ערמה של עלונים ואינם יודעים אם הוא נמצא תוך העלונים שצריכים להיזהר כשמוצאים את העלון לקרוא בו (עכ"פ קצת) לאלתר, כדי שלא יהיה בורר, דהרי איסור בורר שייך גם בכלים ובגדים וכמו שכתב המ"ב (סי' שיט ס"ק טו).

מתקן מנא לעשות קיסם

ולסיום אעיר עוד דבר במתקן מנא, שישנם שנכשלים בזה, והוא שאם נתקע להם משהו בין השיניים בשבת ואין להם קיסם שיניים להוציא הלכלוך, חותכים חתיכת מפת נילון או שקית נילון או חותכים גרעין שחור כדי להכניסם לבין חריצי השיניים ולהוציא הלכלוך, ויש ללמדם שאסור לעשות כן בשבת, משום שע"י החיתוך הוי כעושה כלי בשבת וחייב משום מכה בפטיש, וכיון שמתקנו ביד ולא בכלי עכ"פ איסור מדרבנן מיהא איכא, וכמש"כ

קריאת התורה - העולה לקרוא בתורה צריך לאחוז בספר תורה ביריעה ע"י מפה בשעת ברכה בשתי ידיו משני הצדדים, ואח"כ יסיר יד שמאל, ויד ימין עדיין תהיה אוחזת ביריעה עד גמר עלייתו לתורה.[קעב]

המ"ב (סי' שכב סקי"ג) דאם קוטם קיסם לחצות בו שיניו אסור משום שבות דהוא כעין תיקון כלי, ודוקא אם יקטמנו ביד דאז פטור מחטאת משום דהיא מלאכה כלאחר יד ואסור משום שבות, אבל אם יקטמנו בכלי כדי לחצות בו שניו אז היא מלאכה גמורה שמשווהו כלי עי"ז וחייב. עכ"ד. אולם לקחת תבן ולעשותו קיסם לחצוץ בו שיניו מותר בשבת ואין בזה מתקן מנא, כיון דהוי מאכל בהמה, וכמו שפסק השו"ע (סי' שכב ס"ד ובמ"ב ס"ק יח).

לחצוץ שיניו בגפרורים

ואם אין לו קיסם ויש לפניו גפרורים ורוצה לחצוץ בו שיניו, כתב התהל"ד (סי שכב סק"ד) שגפרור דינו כדין כלי שמלאכתו לאיסור שמותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו, ולכן מותר לחצוץ בו את השיניים, ומ"מ לא יחדדו לצורך זה לא בכלי ולא ביד וכדברי המ"ב הנ"ל. אולם בשש"כ (פי"ד הער' צז) הביא דדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דיש לחוש דדין הגפרור כדין עצים שניתנו רק להסקה ואסור לחצוץ בו השיניים. [וגפרורים ביו"ט הביא בשש"כ (פ"כ הער' לט) מחלוקת אם נחשב לכלי שמל"א, שי"א כיון שרוב פעמים משתמשים בהם לאיסור, כי אסור להוציא אש מן הגפרורים ביו"ט הוי כלי שמל"א, וי"א כיון דאפשר להדליקם מאש מצויה, לכן רואים אותם ביו"ט כאילו עומדים רק למטרה זאת, והוה ככלי שמלאכתו להיתר, דשרינן גם בטלטול מחמה לצל. ע"ש. ובחזו"ע (שבת ג עמ' עו-עז) פסק שגפרורים בין בשבת ובין ביו"ט דינם ככלי שמלאכתו לאיסור, ולכן בשבת מותר לטלטלם לצורך מקומם וביו"ט להדליק בהם ע"י אש מצויה שהודלקה מעיו"ט, אלא שביו"ט המיקל לטלטלם אף מחמה לצל יש לו ע"מ שיסמוך, והמחמיר תע"ב. ע"ש].

קעב) כן הוא בשו"ע (סי' קלט סי"א): הקורא בתורה צריך לאחוז בספר התורה בשעת ברכה, והכה"ח (שם אות כד) כתב משמיה דהאריז"ל (פע"ה שער קריאת התורה פב) וכן הבא"ח (תולדות אות יח) ועוד אחרונים, דבשעת הברכה שתי הידיים אוחזים ביריעה ובשעת הקריאה תישאר יד ימין לבדה אחוזה בספר התורה כל זמן הקריאה בו. וכ"פ המ"ב (סי' קמ ס"ק לה) משמיה דהב"ח והט"ז דהסכימו דבעת הקריאה צריך ג"כ לאחוז בס"ת. וכ"כ לעורר בזה

קריאת שמע - יש להזהיר את המון העם אשר אינם בקיאים בדקדוק וקוראים בק"ש "וקשרתם אותם לאות על ידכם" ועושים הדלת שוא נע, אינו נכון, כי נשמע כמו שאומר ידיכם דהיינו שה' ציוה להניח תפלין בשני הידיים והוי כמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, אלא צריך לומר "ידכם" הדלת בשוא נח, שאז ישתמע שה' ציוה להניח תפלין על היד שלכם.[קעג]

בספר אדרת יעקב על הבא"ח (עמ' מו) דרבים אינם יודעים ומברכים בלי לאחוז כלל ולפי האמור לא די לאחוז בתיק הס"ת אלא בס"ת עצמו ע"י מטפחת ע"ש. [ובשעת קריאת התורה לכו"ע איכא איסורא לגעת בקלף וכדאיתא במגילה (לב:) אבל אם נוגע בס"ת לא בשעת קריאת התורה הביא הכף החיים (סי' קמז סעיף א) את דברי מהרש"ו בשער הכוונות (דף מט ע"ב) שכתב שם בענין האי דאמרינן (בגמ' מגילה לב ע"א) דאסור לאחוז ס"ת ערום, שאין החיוב הזה אלא בעת קס"ת בציבור, שאז מתגלים אורות עליונים כאמור, אבל שלא בשעת קס"ת כגון שצריך לתקנו או לענין אחר אין בכך כלום. עכ"ל. וכתב ע"ז הכה"ח שם, כי לעולם י"ל שכן הוא ג"כ דעת הפשט דהא בגמ' דמגילה שם אמרינן, האוחז ס"ת ערום נקבר ערום בלא אותה מצוה, דמזה יש לדייק כדברי מהרש"ו, דדוקא באחיזה של קיום מצוה כגון בשעת ההגבהה או קריאת ס"ת, אסור לאחוז הס"ת ערום, אבל לעולם באחיזה שאינה של מצוה לא, והיינו דקאמר נמי מהרש"ו דכל שאוחזו לתקנו או להגיהו דליכא ביה האי איסורא, והיינו משום דאין מצוה באחיזה זו. יעו"ש. וכן כתב בבן איש חי (פרשת תולדות אות יח), אולם בהליכות עולם (שם) כתב דלהלכה אסור לאחוז ס"ת ערום אפי' שלא בשעת קריאת ס"ת בצבור. ודלא כהבן איש חי, שהיקל נגד כל הפוסקים ע"ש].

ויש להסתפק בברכה אחרונה שמברך אחר קריאת התורה, אם ג"כ צריך לאחוז היריעה, או לא. ומפשטות השו"ע שכתב יש לאחוז הס"ת בשעת ברכה משמע דאין חילוק בין ברכה ראשונה לברכה אחרונה דבתרוויהו בעי לאחוז הס"ת.

ומיהו אכתי יש להסתפק לדברי האריז"ל הנ"ל דבשעת ברכה ראשונה צריך לאחוז את היריעות בשתי ידיו, אם גם בברכה אחרונה בגמר הקריאה צריך להחזיר את יד שמאל ולאחוז היריעה בשתי ידיו.

קעג) כן העירוני מקטנותי. ושו"ר שהרב נאמ"ן שליט"א בעלון בית נאמן (פרשת וישלח מס' 90) העיר על זה, וז"ל: וזו טעות של אנשים מסכנים שאינם

יודעים דקדוק, וקוראים בתורה "וקשרתם אותם לאות על **ידכם**" (דברים יא יח) ועושים הדלת שוא נע (ונשמע כמו "ידיכם"), כי הם חושבים שזה כמו "לבבך" (שם ו ה) שהבי"ת שוא נע, אבל באמת תיבת "ידכם" הדל"ת שוא נח כי היו"ד שלפניה היא בסגול שזו תנועה קטנה, ואילו במילה "לבבך" יש געיא והבי"ת בקמץ רחב שזו תנועה גדולה וממילא הבי"ת השניה בשוא נע, וא"כ צריך לומר כאן "ידכם" (דלת שוא נח) ואיך תאמר ידיכם?! וכי תניח תפלין בשתי הידים ותיכנס ככה לבית הכנסת?!. עכ"ד.

וכן יש להעיר מש"כ לעורר בספר ילקוט שלמה (עמ' מו): כשאומר קריאת שמע, צריך להקפיד לומר את המילה בהטעמה הנכונה שלא יחליף בין מלעיל למלרע, ובפרט בדבר שיש שינוי במשמעות כגון שאומר "ואהבת" במלעיל זה נשמע שאהבת בעבר אבל כשאומר "ואהבת" במלרע זה צווי לאהוב עכשיו, ועוד יש הרבה מילים שיש שינוי במשמעות, ולכן אדם שאינו בקי בדקדוק ילך לתלמיד חכם הבקי וילמדנו ולא הביישן למד וכדאי להשקיע במצוה חשובה זו שהיא מצוה מהתורה פעמיים ביום.

וכאן המקום להעיר מה שישנם כאלה שכאשר קוראים קריאת שמע ומגיעים לפרשה השלישית "ויאמר ה' אל משה" עושים אתנח לאחר התיבות "ונתנו על ציצית" וממתינים מעט ואחר כך ממשיכים ואומרים "הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצית" בנשימה אחת מבלי לעשות סוף פסוק לאחר פתיל תכלת, וזוהי טעות גמורה כיון שסיום הפסוק הוא בתיבות פתיל תכלת, וכנראה שהטעות נגרמה להם כיון שרגילים לנשק את הציצית לאחר תיבת ציצית והתרגלו לעשות הפסק מעט, ויש להוכיחם על כך שלא ישנו את משמעות הפסוק, ובפרט בקריאת שמע שצריך לדקדק מאד באמירתה. וכמו שהעיר לנכון בספר למנוע מכשול (ח"א עמ' 34).

אם אסור לעבור כנגד האומר ק"ש

ומריש אמינא להעיר עוד מילתא, שכשם שאסור לעבור כנגד המתפלל כך יש להיזהר שלא לעבור בעת שקורין פסוק ראשון של שמע ישראל. וכמו שכתב הא"ר (ריש סי' קב סק"ו) בשם השל"ה והוב"ד בבאה"ל (סי' קב ס"א ד"ה אסור). והטעם כמו שהביא הבאה"ל שם בשם המאמ"ר דהוא משום דיש לחוש לביטול הכוונה, ולפי"ז רצה לצדד שאם המתפלל משלשל טליתו על פניו שרי לעבור נגדו. [משא"כ לטעם הלבוש שאסור לעבור לפני המתפלל משום שכינה כנגדו], ולכאורה לפי הא דנהגינן ליתן היד על הפנים בשעת קריאת פסוק ראשון דק"ש כמבואר בשו"ע (סי' סא ס"ה) לא שייך הלכה זו למעשה, דהרי מכסה פניו וממילא ליכא לשני הטעמים, ואולם לפי זה הא דסיים המאמ"ר דמ"מ ראוי לחוש ולהחמיר לא לעבור כנגד המתפלל גם במשלשל

קריאת שמע - צריך להזהיר את המון העם כשקורין ק"ש ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו וכו' אף שנוהגים לאומרו בלחש, מ"מ צריך להשמיע לאוזנו. וכן מה שנוהגים לקרות את הפסוקים "השמרו" ופסוק "וחרה" בלחש, צריך שיקפיד כל אחד להשמיע לאזנו מה שמוציא מפיו כי לכתחילה צריך להשמיע לאזנו את כל הקריאת שמע.[קעד]

טליתו ובפשטות אין כוונתו מטעמיה דהח"א אלא דנקט להחמיר דיש לחוש לביטול כוונה גם במשלשל טליתו דסו"ס מרגיש שעובר לפניו וכמש"כ בספר הערות וחידושים (סי' עד עמ' תעג), לפי"ז יש להחמיר גם בפסוק ראשון דק"ש אף שמכסה פניו. וכ"כ בספר שיח הלכה (ב סי' קב עמ' קפז). אמנם יש לחלק דבתפילה מכסה פניו אבל עיניו פתוחות ויכול לשים לב אבל בק"ש שמכסה פניו וג"כ עוצם עינו לא ישים לב כלל.

להחזיק הציציות בק"ש כנגד לבו

ולסיום אעיר עוד דבר שרבים אינם יודעים ולא זהירים שמה שכתוב דמצוה להחזיק הציציות בידו בשעת קריאת שמע צריך להחזיקם בגובה שכנגד לבו. וכמבואר בשו"ע (סכ"ד ס"ב): "מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית כנגד ליבו בשעת קריאת שמע, רמז לדבר "והיו הדברים האלה וגו' על לבבך". ועיין בשו"ת ובחרת בחיים (סי' כח).

ובשו"ת תורת לשמה (סי' לט) הביא דברי הילקוט תהלים, שדוד המלך אמר לה' אני משבחך בכל אברי, ומקיים בהם המצוות בשערות הראש, אני מקיים לא תקיפו, וכן בחזה אני מניח הציציות כנגד הלב כל זמן שאני קורא קריאת שמע.

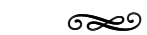

קעד) הנה כידוע מנהג ישראל לומר הפסוקים וחרה וכו' בקר"ש בלחש, וכמובא בליקוטי מהרי"ח (סי' סא סכ"ו) ועוד אחרונים, אלא דדא עקא דרבים וטובים אינם משימים על ליבם שאומרים פסוקים אלו בלחש מדאי, ולא משמיעים לאוזנם מה שמוציאים מפיהם, והלכה פסוקה היא בשו"ע (סי' סב ס"ג) שלכתחילה צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא בפיו ורק בדיעבד אם לא השמיע לאוזנו יצא יד"ח. ודעת הראב"ד הוב"ד בחידושי הרשב"א דהוא מדאורייתא לכתחילה. [הוב"ד במ"ב (שם סק"ד)]. ובר מן דין, ישנם הרבה פוסקים שגם בדיעבד אם לא השמיע לאוזנו לא יצא, וכמו שהביא הכה"ח (סי' סב אות ו). וכן כתב להתריע ע"ז הבן איש חי (שנה ראשונה פרשת וארא סעיף יב): הקורא ק"ש צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו ובדיעבד אם לא השמיע

לאזניו יצא, ואותם הנוהגים לומר פסוק השמרו ופסוק וחרה בלחש צריכין להיזהר שישמיעו לאזנם לכתחלה. ע"כ. וכ"כ להזהיר בשו"ת דבר שלום (סי ה), ובספר ברית כהונה (מע' ואות ב) [וע"ש שכתב שזה שיבוש מה שנהגו לומר הפסוקים וחרה וכו' בלחש, דהסיבה שנשתרבב המנהג הזה, הוא משום שכתוב בספרים שאחר תיבת 'וחרה' יפסיק מעט, וחשבו איזה שליחי ציבור שהכוונה בזה שצריך לשתוק עד גמר כל הפסוק, וזה אינו, משום שהפסקה זו נועדה כדי שלא תתערבב תיבת 'וחרה' עם תיבת 'אף' ויהיה נראה כאילו הוא אומר 'וחרף'. וכתב כה"ח בשם הרדב"ז, דלפי הדין צריך לקרותה כולה בקול רם, שלא אמרו אלא "ברוך שם וכו" בלחש ע"ש. אולם בשו"ת דבר שלום הנ"ל כתב שאותם הנוהגים לומר הפסוקים השמרו לכם וכו' בלחש יש להם על מה שיסמוכו. ע"ש].

וכמו"כ נהגו לומר בשכמל"ו בלחש, והלכה פסוקה היא בשו"ע (סי סא ס"ג): אחר פסוק ראשון צריך לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בחשאי. ע"כ. ושני טעמים נאמרו בדבר: **א.** משום כשקרא יעקב אבינו עליו השלום לבניו ביקש לגלות להם את הקץ, כדכתיב "ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים", ונסתלקה ממנו שכינה ולא הניחתו לגלות, אמר לבניו שמא יש בכם מי שאינו הגון? פתחו כולם ואמרו, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", פתח הזקן ואמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ואמרו רבותינו היכי נעביד? נימריה, לא אמר משה [נראה דר"ל שאף שאמרו לישראל כדלקמיה מ"מ לא כתבו בתורה], לא נימריה, הא אמר יעקב. [לכן] תיקנו לומר אותו בחשאי, והוא היכר שאינו מן הפרשה הכתובה בתורה, רק יעקב אמרו. ע"כ. וע"ע בצל"ח בפסחים (נו.) ובספר פניני תפלה (עמ' עד). **ב.** כתב הטור (סי תריט) בשם המדרש וכ"ה במ"ב (סי' תריט סק"ח) לענין יום כיפור שבו המנהג לומר בשכמל"ו בקול, שברוך שם כבוד וכו' הוא השבח שהמלאכים משבחים את הקדוש ברוך הוא ומשה הורידו לישראל אבל לא כתבו בתורה וכדי להצניעו מהמלאכים אומרים אותו כל השנה בלחש, וביום כיפור שבו אנו דומים למלאכים אומרים אותו בקול.

ועכ"פ אף שחזינן שצריך לומר ברוך שם בלחש, מ"מ כתב הבא"ח (פרשת וארא אות יא) לעורר שיש להשמיע לאזניו קצת בלחש. וכ"כ הכה"ח (סי' סא ס"ק מז). ע"ש.

ופסוק ראשון של ק"ש לא סגי להשמיע לאוזנו, אלא לכתחילה צריך לאומרו בקול רם, כדי לעורר הכוונה, וכמו שפסק השו"ע (סי' סא ס"ד).

אם לא שומע קולו מחמת רעש

ויתר על כן כתב בספר מעורר ישנים (סי' סב ס"ק כא) שאם מתפלל במקום שיש רעש מציבור המתפללים או מכל דבר אחר וכגון שקודחים סמוך

לבהכנ"ס וכד', יגביה קולו כי צריך להשמיע לאזניו ממש, על אף שאילולא הרעש היה שומעו. וכן בשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סי' קלט) מציין נמי לשפתי חכמים (שמות ח ו) עה"פ "ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים" שכתב וז"ל: מקשים העולם למה שינה הכתוב בצפרדעים "ויצעק משה אל ה'" ובשאר מכות כתיב "ויעתר משה אל ה'", וי"ל משום דאמרינן המתפלל צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו, וכאן היו הצפרדעים צועקים כמ"ש רש"י בסמוך והצריך להרים קולו בתפלתו כדי שישמיע לאזניו את תפלתו. אולם הכה"ח (סי' סב סק"ז) כתב להסתפק בכך בשם ספר חסד לאלפים, והגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה תפלה פכ"ב ארחות הלכה הע' 16) והגר"ש וואזנר (שערי ברכה פ"י הע' כ) והגר"ח קניבסקי (דעת נוטה עמ' רב) כתבו שאין צריך להגביה את קולו, דכיון שאילולא הרעש היה שומע את קולו, שפ"ד. ע"ש. ונראה דאם בנקל יכול להחמיר, יגביה את קולו כדי להשמיע לאזנו ממש כיון דלדעת הראב"ד הדין שצריך להשמיע לאזנו הוי מדאורייתא. וכן ה"ה כשמברך ברכהמ"ז באולם שמחות שיש מוזיקה ולא שומע עצמו דלכתחילה יגביה קולו להשמיע לאוזנו.

וע"ע בספר שלחן הטהור (סי' סב זר זהב סק"ב) שאם מחשבתו תפוסה לגמרי בעניינים אחרים באופן שכלל אינו קשוב למה שאזניו שומעים הרי זה כאינו משמיע לאזניו.

בשכמל"ו של אנא בכח אם אומרו בלחש

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, אי באמירת ברוך שם כבוד וכו' שבסוף "אנא בכח" וכן אחר ברכה לבטלה שאומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, צריך לאומרו ג"כ בלחש כמו ברוך שם דקר"ש או לא. דנחלקו בזה האחרונים, דעת הצל"ח (פסחים נו.) שאמירת בשכמל"ו בלחש הוא דין מיוחד בק"ש משום הפסק, אבל בשכמל"ו שנוהגים מקצת קהילות ביום כיפור קטן לומר כיון שאין זה מסדר קריאת שמע אין קפידא לאומרו בקול. וכן דעת הגר"ח קנייבסקי בספר דעת נוטה (עמ' רא) ובספר מנהגי בית הכנסת חזון איש (לדרמן פ"ז ס"א). וכן הביא גיסי בספרו אוצר יראת שמים (עמ' ער) שהשיב לו הגר"ש דבלצקי זצ"ל גבי אמירת בשכמל"ו אחר ברכה לבטלה שיכול לאומרו בקול. וכ"כ בס' שלחן הטהור (סי' מח סי"א). אולם דעת הבא"ח בספרו עוד יוסף חי (וארא ה) ובתורה לשמה (סי' קצו) שצריך לומר בשכמל"ו בלחש הן אחר ברכה לבטלה והן אחר אנא בכח כיון שאומרו דרך שבח ויחוד. וכן מבואר להדיא בדברי האריז"ל (שער הכוונות דף נה) לענין בשכמל"ו שאחר אנא בכח שצריך לאומרו בלחש. וכ"כ בחכמת שלמה על שו"ע (סי סא סי"ג). וכ"כ בליקוטי מהרי"ח בשם סדר היום. וכן דעת הגרי"ש אלישיב בספר פניני

קריאת שמע - מצוי שאדם מאחר לבית הכנסת וכשאוחז בפסוקי דזמרה הציבור מתחילים ק"ש והוא ממשיך בתפלה כרגיל, וצריך להזהירם שבשעה שקוראים הציבור שמע צריך לנגן מה שקורא בניגון הציבור שיהיה נראה כאילו קורא עמהם, וכמו"כ צריך להניח ידיו על עיניו בפסוק ראשון כמו הציבור.[קעה]

קריעה - ההולך לכותל המערבי כשרואה את הכותל צריך לעשות קריעה בבגדיו, והקריעה צריכה להיות מעומד, בשיעור טפח ובידו, ויכול להתחיל את הקריעה בכלי כגון מספרים או סכין ולהמשיך את הקריעה בידו, ולצערנו הרב ישנם שלא מקיימים הלכה זו או שעושים כל מיני התחכמויות ורוצים להיפטר מחיוב קריעה ע"י שמקנים

תפלה (עמ' עד) ודחה דברי הצל"ח שכ' שטעם אמירת בשכמל"ו בלחש משום הפסק דמה מועיל אמירתו בלחש, וביאר בטוב טעם שכוונת הגמ' שאומרים בלחש כיון שלא אמרו משה, והיינו כשנאמר זאת בקול אנו עושים את עצמנו כאילו אנו בדרגה יותר גבוהה ממשה, שמשה לא אמרו בגלל שלא היתה לו השגה בדבר כל כך גבוה, ורק יעקב אמרו ולכן אומרים אותו בלחש, ומה שביום כיפור אומרים אותו בקול הוא משום שבאותו יום אנחנו כמלאכים ואיננו אומרים אותו בתורת אמירת בני אדם אלא בתורת אמירת המלאכים. וכן נראה עיקר מאחר וכן דעת האר"י.

ועתה ראיתי בספר תשובות והנהגות (ח"ב סי' מו) וכ"ה בקובץ בית יצחק (כז עמ' 3) שהביאו שדעת הגר"ח מבריסק כשקורא ק"ש ביחידות יכול לומר בשכמל"ו בקול, שהמלאכים מתקנאים רק כשאומרים כשירת המלאכים בציבור. ע"ש. ואנכי הקטן לא זכיתי להבין אמאי תפס רק כטעם הטור הנ"ל והרי עיקר הטעם הוא משום שמשה רבינו לא אמרו ולפי"ז ל"ש בציבור ל"ש ביחיד.

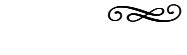

קעה) הנה כתב השו"ע (סי' סה ס"ב): קרא קריאת שמע ונכנס לבהכ"נ ומצא צבור שקורין ק"ש, צריך לקרות עמהם פסוק ראשון, שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חביריו. וה"ה אם הוא בבהכ"נ ואומר דברי תחנונים או פסוקים, במקום שרשאי לפסוק. אבל אם הוא עסוק במקום שאינו רשאי לפסוק, כגון מברוך שאמר ואילך, לא יפסיק אלא יאמר התיבות שהוא אומר בשעה שהציבור אומרים פסוק ראשון, בניגון הצבור,

הבגד לחבר בקניין סודר והקונה נותן לו רשות ללבוש הבגד בהשאלה ובתנאי שלא יקרע, ואין ראוי ונכון לעשות כן, שכדאי הוא בית אלוקינו שנאבד עליו חולצה אחת, וגם שרבים מן הפוסקים סוברים שלא מהני קנין זה.[קעו]

שיהיה נראה כאילו קורא עמהם. ע"כ.

וכמו"כ צריך להניח ידו על עיניו בפסוק ראשון של ק"ש כמו הציבור וכמו שכתבו בשו"ת הריב"ם שנייטוך (סי' ו) והכה"ח (סי' סה סק"ז) והגר"ח קנייבסקי שליט"א בקובץ צוהר (כרך יב עמ' קסב), ומ"מ אין צריך לאחוז הציציות בידו כמו הציבור וכמש"כ האשל אברהם (בושאטש מהדו"ת ס"ב) כיון שא"צ שיראה כאומר עם הציבור את כל הק"ש אלא רק פסוק ראשון וכו' אין צריך לאחוז את הציציות. ע"ש.

קעו) הנה כתב השו"ע (סי' תקסא ס"ב): וכשרואה בית המקדש בחורבנו אומר "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך בו אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה" (ישעיה סד י) וקורע, וראיית המקדש הכוונה ממקום שנראית כיפת המסגד, או שרואה את הכותל המערבי, או שרואה את ריצפת הר הבית. והקריעה צריכה להיות מעומד, בשיעור טפח, ובידו, כמש"כ השו"ע (שם ס"ד), ויכול להתחיל את הקריעה בכלי כגון מספרים או סכין ולהמשיך את הקריעה בידו.

ומ"מ אינו צריך לקרוע כל בגדיו עד שיגלה לבו וכמש"כ השו"ע (שם ס"ד), דהמנהג בזה לא כמו השו"ע, אלא לקרוע רק את החולצה שעליו וכסברת הרמב"ן (תורת האדם שער הקריעה דף יז ע"ד) והראב"ד (פ"ד מהלכות תעניות הי"ז) וכמו שכתבו בספר ארץ ישראל להגרימ"ט (סי' כב ס"ד), ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' עג) ובחזו"ע (ד' תעניות עמ' תלח - תלט ובהערות שם). ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' שלח).

וגם בזמן הזה אין להקל כלל בהלכה זו, שאע"פ שכל ירושלים בשליטת ישראל ולכן לא נוהגים שלא לקרוע על ערי יהודה וירושלים וכמש"כ בשו"ת אגרות משה (ח"ד סי' ע אות יא) והחזו"ע (ד' תעניות עמ' תלז) [ודלא כמש"כ הפס"ת (סי' תקסא א"ב) בשם ספר ארץ ישראל (סי' כב ס"ב). ע"ש], מ"מ על ראיית מקום המקדש חייבים לקרוע היות ובית מקדש לדאבונינו עדיין בחורבנו. וכ"כ כל גדולי הפוסקים שגם בימינו הלכה זו קיימת וצריך לקרוע על ראיית המקדש. וכמש"כ בשו"ת אג"מ (שם), ובספר אורחות רבינו (ח"ב עמ' קמח) בשם החזו"א והסטייפלר זצוק"ל, וכ"כ בחזו"ע (ד' תעניות עמ' תלח), ובשו"ת

אול"צ (ח"ג פ"ל תשובה ה עמ' רפא), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סוף סי' עח) והוסיף שהמנהג שהעולם משתמטים מחיוב קריעה על מקום המקדש ועושים תחבולות שונות להפטר מזה אין זה מנהג ותיקים, ודברי הש"ס וטור ושו"ע מטפחים על פניהם. וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' עג), וכ"כ בספר אשרי איש (ח"ג עמ' תצו) בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ועוד.

וכ"כ לעורר בהליכות מועד (בין המצרים עמ' רכז) "לצערנו הרב ישנם שלא מקיימים הלכה זו או שעושים כל מיני התחכמויות ורוצים להיפטר מחיוב קריעה ע"י שמקנים הבגד לחבר בקניין סודר, והקונה נותן לו רשות ללבוש הבגד בהשאלה ובתנאי שלא יקרע, ואין ראוי ונכון לעשות כן, דכדאי הוא בית אלוקינו שנאבד עליו חולצה אחת, ואפשר ללבוש חולצה פשוטה שעולה 20 שקל, לקרוע כדת וכדין ולאחר מכן להחליף את החולצה בשירותי הכותל, ואז לא חייב שוב לקרוע כיון שבלאו הכי נמצא תוך שלשים יום לקריעה הראשונה. וכ"כ באורחות רבינו (שם) בשם הסטייפלר שאפשר להחליף את בגד הקריעה מיד לאחר שקרע. וע"ע באשרי האיש (ח"ג עמ' תצט), ואם קשה לו לקנות כל פעם חולצה חדשה יכול לשמור את אותה חולצה ישנה ולתפור אותה בתפירות גסות, ובפעם הבאה שמגיע לכותל יקרע קריעה נוספת במרחק שלש אצבעות מהקריעה הראשונה [שו"ע שם ס"ב וס"ד ובמשנ"ב (סק"ח)], ארוחת צהריים רגילה עם שתייה עולה בסביבות ה-20 ₪, וכי בית אלוקינו לא כדאי וראוי שנבזבז עליו חולצה שעולה 20 ₪, אם אנו משקיעים כסף לצרכנו הגשמיים ק"ו שצריכים אנו להשקיע לפחות את אותו הסכום לצריכים רוחניים שהם הקניין האמיתי של האדם, ומי שמקיים מצוה זו כהלכתה זוכה שמלבד עצם קיום ההלכה הפסוקה בשו"ע מקדש שמו יתברך ושכרו רב. ע"ש.

ולעצם הדבר רבים מן הפוסקים סוברים שאין הקנאת הבגד מועילה מאומה והוי כחוכא ואטלולא, וכמו שכתבו בספר מועדים וזמנים (ח"ז סי' רנז) ובשו"ת אול"צ (ח"ג עמ' רפא בהערה) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' עח), כי אומדנא דמוכח שכל ההקנאה היא רק כדי לפטור עצמו מחיוב הקריעה ואינו נעשה של הקונה לגמרי בכה"ג שיכול להקדישו או להקנותו לאחר. לו יצוייר שחבירו ירצה ליתן הבגד במתנה לאחר, וכי הוא יסכים לזה, ודאי שלא, נמצא שכל המעשה הזה אינו אלא הערמה בעלמא, והקנין לא חל, וכמו שאמרו בנדרים (מח.) ובראשונים שם שכל מתנה שאם יהא מקדישה אינה מקודשת אינה מתנה, ולכל השיטות גם אם יש בזה צד של היתר, מ"מ אין זו דרך ראויה ונכונה להפקיע עצמו מן המצוה, וכמש"כ באשרי האיש (ח"ג עמ' תצז). ועיין מש"כ בזה בשו"ת פאת שדך (ח"א סי' נז) ובספר שערי תורת הבית (פי"ח) ובספר

זכרון בצלאל (יור"ד סי' שמ סל"ח) ובספר זכרון עולם (עמ' 10) ובקובץ תורה שבע"פ (לב עמ' קעג).

אולם נחלקו הפוסקים בדין הדר בירושלים אם צריך קריעה, ולמעשה נהגו כדעת החיד"א (סי' תקסא סק"ב והוא בשע"ת סי' תקסא א"ב) שהדר בירושלים אינו קורע על מקום המקדש, והטעם בזה משום שהם קרובים וסמוכים למקום הבית והעצבות מראיית חורבן הבית פחותה אצלם משאר אנשים הבאים מחוץ לירושלים. וכתבו הפוסקים שה"ה בזה לדר בירושלים החדשה שמעיקר הדין לא צריך לקרוע כמש"כ בחזו"ע (ארבע תעניות עמ' תלט) וסיים שם שהמחמיר תע"ב, ודלא כמש"כ בפסקי תשובות (סי' תקסא הער' 23).

וכן מי שגר חוץ לירושלים וראה את הכותל המערבי ביום שבת, יו"ט או חוה"מ, אינו צריך לקרוע, וכמש"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' עג) ובחזו"ע (ד' תעניות עמ' תלט תמ), ובשו"ת אול"צ (ח"ג עמ' רפא). ואם הגיע שוב לכותל תוך שלושים יום אינו צריך לקרוע (מנחת שלמה שם, חזו"ע עמ' תמ).

וה"ה בזה אם רואה את מקום המקדש בער"ש לאחר חצות וכמש"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' יב) ובספר הר הקודש (עמ' יא) שכן המנהג. אבל בר"ח וכן בשאר ימים שאין אומרים בהם תחנון חייבים לקרוע וכמש"כ באורחות רבינו (ח"ב עמ' קמט).

ועיין בהליכות מועד (שם עמ' רכט) שכתב: בחורי ישיבה הגרים מחוץ לירושלים אך ישנים במשך השנה (למעט בחופשות) בפנמיית הישיבה, דינם כדין תושבי ירושלים ופטורים מקריעה, ואם נסעו לביתם וחזרו תוך ל' יום גם פטורים, ואע"ג שבחנוכה לדעת חלק מהפוסקים כמבואר בסי' תרעז בחורי ישיבה נחשבים כסמוכים על שולחן הוריהם, מ"מ זהו בגלל שנטפלים להוריהם, אך כאן כיון שבמציאות שוהה כל הזמן בירושלים דינו כתושב ירושלים שהעצבות של החורבן פחותה אצלו וכדלעיל.

כמו"כ יש לעורר דקודם שקורע בגדיו ישתחוה מיד שרואה הכותל וכמו שהביא המ"ב (סי' תקסא סק"ן).

נשים בחיוב הקריעה

עוד יש לעורר מה שרבים לא יודעים, שגם הנשים חייבות בקריעה כשמגיעות לכותל, וכמובן שיעשו זאת בצורה צנועה ויחברו בסיכת ביטחון את שני הקרעים. ואם תרצה יכולה מיד לאחר שקרעה להכנס לשירותים ולהחליף את החולצה (ולא תצטרך לקרוע גם אותו, כדין מי שראה כבר את הכותל בתוך ל' יום שלא צריך לקרוע). וכמו שכתב בחזו"ע (אבלות עמ' רלו), והוסיף שהמורה להן שלא לקרוע גוערים בו בנזיפה. ע"ש באריכות.

אם מותר להכניס פתקים בין אבני הכותל

ולסיום אעיר בהא דנחלקו האחרונים אם יש לחשוש שעובי החומה קדושתה כלפנים וביאה במקצת שמה ביאה ולא להכניס האצבעות בין סדקי הכותל המערבי, דבספר משכנות לאביר יעקב מהגאון האדר"ת כתב 'שהירא והחרד לדבר ה' יחוש לנפשו לא להושיט אצבעותיו בין סדקי הכותל המערבי לבל יכשל בספק איסור תורה", וכן בספר אורחות רבנו (ח"ב עמ' קמט) כתב שהחזו"א והגרי"י קניבסקי זצ"ל הקפידו על כך, וכ"כ בספר עיר הקודש והמקדש להגרימ"ט (ח"ד עמ' נ), ובספר מועדים וזמנים (ח"ה סי' ש"נ). אולם רבים מהפוסקים ס"ל שאין צריך להקפיד לא להכניס האצבעות, כי נקטינן למעשה שכותל המערבי הוא מכותלי הר הבית ועובי חומת הר הבית לא נתקדשה, וכמש"כ בשו"ת אבני נזר (חיו"ד סי' תנ - תנג) באריכות גדולה, ובשו"ת תפארת צבי להגה"ק ר"צ הכהן זצ"ל (חיו"ד סי' כז אות יב), ובספר משכנות לאביר יעקב (שם) בשם מהרי"ל דיסקין והגרש"ז מלובלין זצ"ל, וכ"כ בספר מעשי למלך (סופ"ח מהל' בית הבחירה), ובשו"ת ציץ"א (ח"י סי' א), ובשו"ת יבי"א (ח"ה יור"ד סי' כו).

מערכת הרי"ש

מערכת הרי"ש

רחיצה בע"ש - יש לעורר את אותם שרוחצים במקוה בשעות מוקדמות ולובשים בגדי חול ואח"כ הולכים לנוח וכד', ורק סמוך לשבת לובשים בגדי שבת, שלא טוב עושים, כי לכתחילה צריך ללבוש בגדי שבת סמוך לרחיצה.[קעז]

קעז) **כ"כ** הרמ"א (סי' רסב ס"ג): וילביש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו וזה מכבוד השבת, ועל כן לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילביש עצמו מיד. וע' בספר מכון לשבתך (עמ' רב) שכתב לחדש, דאם אחר הרחיצה לובש אפי' בגד אחד של בגדי שבת כבר ניכר שהרחיצה הוא לכבוד שבת ואין צריך ללבוש כל הבגדי שבת תיכף אחר הרחיצה, מיהו בעינן דוקא בגד גלוי כגון מכנסיים ולא מהבגדים הפנימיים. ע"ש.

לומר בפיו "לכבוד שבת"

ויש לציין מש"כ במקור חיים לחו"י (סי' רסב ס"ב): כשלובש מלבושי שבת יאמר בפיו לכבוד שבת, וכן ביום טוב לכבוד יום טוב, ובס' מאיר עיני ישראל כתב שכן שמעו את החפץ חיים זצ"ל שרגיל לומר תמיד כשלבש בגדי שבת "לכבוד שבת קודש". וכ"כ החיד"א בספרו מורה באצבע (סי' ד אות קלט) שהן קודם הרחיצה והן קודם הלבוש לשבת יאמר לכבוד שבת קודש. [ובתוך בית המרחץ שאין רשאי לומר גם "שבת" דהוי שמו של הקב"ה וכמש"כ הכה"ח (סי' פד סק"ז) בשם החס"ל שצריך ליזהר ג"כ מלהזכיר שבת במרחץ משום שאמרו בזוה"ק דקב"ה איקרי שבת. ע"ש. עכ"פ יחשוב במוחו ובמחשבתו שעושה לכבוד שבת, ועיין שו"ע הרב (סי' רנ ס"ו)].

רחיצת וניגוב ראש תחילה

עוד יש לעורר בענין הרחיצה מש"כ המשנה ברורה (ס"ב סק"ז) והערוך השלחן (סי' רס אות ג) שצריך לרחוץ ולסוך קודם הראש עם הפנים ואחר כך הגוף הידים לפני הרגלים וכן יד ימין לפני יד שמאל ורגל ימין לפני רגל שמאל. ע"כ.

וכ"כ לעורר במחזיק ברכה (סי' רס ס"ג) "ומנהג העולם לרחוץ תחילה הידים ואחר כך הפנים, אבל כל דברי רבותינו הם בדקדוק עצום וצריך לרחוץ תחילה פניו ואחר כך ידיו ואחר כך רגליו. ע"ש. וכן גבי הניגוב כשמתנגב אחרי הרחיצה כתוב במסכת

ריבית - יש להקפיד לשלם את חשבונות החשמל והטלפון ומיסי העירייה בזמן כדי שלא להכשל בלאו של "לא תלין פעולת שכיר", וכן בחשש ריבית.[קעח]

דרך ארץ רבה (פרק י) יקנח ראשו ואחר כך יקנח את כל האברים. ע"ש.

קעח) כ"כ לעורר בספר טובך יביעו (ח"א עמ' שעב), וכן הביא בספר הזיכרון כנסת עזרא (עמ' קד) על רבינו עזרא עטיה זצ"ל שהיה נזהר מאד לשלוח שליחו לשלם בזמן את חשבונות הגז והחשמל של ביהכנ"ס שלו שכידוע בענוותנותו קיבל על עצמו חלק מהאחריות על הגבאות של ביהכנ"ס, ואמר שעושה זאת למהר בתשלום מחמת שירא ונזהר שלא להכנס לחשש ריבית שישנו בתשלומי הקנס שכשהחברת חשמל וגז גובה מהמאחר בתשלום ע"ש. וכ"כ בספר מלוה ה' (ח"א עמ' קח) דאסור לאחר את תשלומי החשמל מים ארנונה וכד' מחשש ריבית, ומ"מ אם איחר לשלם בדיעבד, יש להתיר לשלם את הריבית רק אם משלם כדי שלא יפסיקו לתת לו שירות, שאז אינו משלם בתורת פיצוי על עיכוב פרעון חובו, רק מפני שרוצה להמשיך לקבל את השירות מהחברה כגון חשמל מים טלפון גז, וכשהלוה אינו מתכוין לשלם שכר המתנה אין בזה איסור מה"ת לכ"ע, ובצרוף שאין זה ודאי שהחברות דורשות תוספת בתורת שכר המתנה שאפשר שכל מטרתם היא בתורת קנס להרתיע את הלקוחות לשלם בזמן, א"כ בדיעבד עכ"פ אפשר להקל אפי' מדרבנן אם הלקוח משלם רק כדי שימשיך לקבל שירות ולא כפיצוי עבור ההלואה, ומכל שכן שיש להקל לשלם התוספת לחברות ממשלתיות כמו חברת החשמל וחברת בזק או עיריה שאין להם בעלים ידועים ולדעת הרשב"א והריא"ז לא שייך בהם איסור רבית מעיקר הדין, שלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה, ולכן בדיעבד יש להקל לשלם את התוספת ולהמשיך לקבל שירות מאותן חברות, אבל לכתחילה צריך להחמיר לשלם בזמן כדי לצאת ידי כל חשש רבית.

ואף דבשו"ת היכל הוראה (ח"ב עמ' קעב) הביא בשם אביו רבי מאיר בראנדסראפער זצ"ל שמה שהרבה שואלים אם יש חשש ריבית בחשבונות שהרשויות מטילות על האזרחים כגון חשבונות חשמל טלפון מים וכדומה שאם לא משלמים בזמן שהם קובעים הם מוסיפים קנסות וכדומה ואין להם ברירה אלא לשלם הסכום שהם תובעים אם יש לחשוש לריבית, דמורה להם על פי מה ששמעתי מאאמו"ר זצ"ל דאין בזה חשש איסור ריבית כלל מאחר דכל איסור ריבית הוא רק באגר נטר אך

הממון שהם גובים בכפיה אינו אלא גזלנותא שקבעו מעצמם ואין לו ברירה אלא לשלם מה שהם תובעים כדי שלא יפעלו נגדו באמצעים אחרים, על כן אינו אלא גזל ובזה אין איסור ריבית. ע"כ. מ"מ נראה דכ"ז בדיעבד, אבל אה"נ לכתחילה אסור לו לגרם להם שיעברו על חשש ריבית וגזל. וכן יש באיחור תשלום החשבונות גם משום חשש לתא דהלנת שכר פעולת שכיר ועכ"פ משום איסור דרבנן של בל תשהא עיין שו"ת שבה"ל (ח"ז סי' רלג אות א) ובקובץ הישר והטוב (ח"א עמוד קנה) בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ובספר פעולת השכיר (פרק ה סעיף יג) ושם בהערות נתיב השכיר (אות יט) ג"כ בשם מרן הגריש"א זצ"ל.

ועיין בספר אוצר הלכות המועדים (עמ' 125) שמותר לשלם חשבונות טלפון חשמל וכדומה, שמועד פרעונם חל בחול המועד, ואם יאחר לשלמם יגרור ריבית וקנסות, ובלבד שלא יכל לשלמם לפני החג.

אם מותר להשתמש באשראי קרדיט

וע"ע בספר מלוה ה' (ח"ב פי"ג ה"ג) דכתב: "אסור לאדם לקנות מוצרים שונים לצרכי ביתו ולשלם על ידי כרטיס אשראי (קרדיט) אם משלם בכמה תשלומין ועבור כן צריך לשלם ריבית לבנק או למוכר, ואין מועיל בזה היתר עסקא, ורק בשעת הדחק המקל לעשות כן בכרטיס אשראי של בנק ממשלתי אין מזניחין אותו, בתנאי שהבנק גובה את הריבית ולא המוכר". וע"ע בספר אורחות הרב וראש הישיבה (עמ' קנו) שהביא בשם הגרח"פ שיינברג זצ"ל דאין איסור ריבית בבנקים כלל. וכ"כ בספר מועדים וזמנים (ח"ג סי' רסט).

ללות מבנק כסף בשביל חבירו

ועוד יש לעורר מש"כ בספר מלוה ה' (ח"ב פרק יז) שאסור לאדם ללוות מבנק כסף על שמו על מנת להלוותו לחבירו אפילו באותם התנאים שהבנק הלוה לו, אא"כ יעשה עם חבירו היתר עסקא, ובתנאי שחבירו צריך את הכסף לצורך עסקים, ואין הבדל בין אם חבירו פורע לו את ההלואה לבין כשפורע ישירות לבנק על ידי הוראת קבע לחיוב חשבון הבנק שלו, בכל אופן אסור אם אינו עושה היתר עסקא עם חבירו. וכ"כ לעורר בזה בשו"ת ויען יוסף (יור"ד סימן פ), והוסיף "ומצוה לפרסם זאת כי העולם נכשלים בזה מחמת חסרון ידיעה". ע"ש. וכ"כ הגרי"ש אלישיב זצ"ל בספר אשרי האיש (יור"ד ח"א עמ' קכא).

אין לומר לחבירו שמזמינו לארוחה על מה שכבר הזמינו

ועוד יש לעורר מש"כ הרמ"א (או"ח סי' קע סי"ג) דאסור לומר לחבירו אכול עמי מה שהאכלתני, כיון שזה נראה כאילו הלוה לו ועכשיו הוא פורע חובו

רצועות תפילין - יש רבים שלא זהירים בשעת הנחת וחליצת התפלין שרצועות התפלין שלהם יגעו בריצפה, וצריך לומר להם שיש לזה דין של תשמישי קדושה ואסור שהרצעות יגעו בריצפה. ומצוה לפרסם הדבר ברבים להסיר מכשול מדרך עמנו. וכן יש לעורר שלא יגררו הציציות בשעת עטיפתו, ולכן מעיקרא לא יקנה טלית גדולה מדאי או ציציות ארוכות מדאי.[קעט]

ויש לחוש שיאכילהו יותר וזה נראה כריבית, אבל מותר לומר לחבירו אכול עמי ואכול עמך פעם אחרת כיון שהוא לא מתכוין בזה לחוב כלל רק שלא יסרב להזמנתו לאכול בחינם ומותר אז לאכול עמו בפעם אחרת אפילו סעודה יותר גדולה. וכתב המ"ב (סקל"ב) דהט"ז חוכך להחמיר גם בזה.

כמו"כ אסור לומר לחבירו אם תעזור לי בעשיית מלאכתי היום, אני אעזור לך בעשיית מלאכתך ביום אחר, אם עשיית המלאכה של חבירו יותר קשה, משום ריבית כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' קס ס"ט).

כמו"כ המוכר חפץ ששוה מאה ש"ח במאה ועשר ש"ח, כיון שהקונה קונהו בהקפה או בתשלומים, יש בזה משום איסור ריבית כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' קעג ס"א). ואם עבר ומכרו בהקפה במאה ועשר ש"ח הוא צריך להחזיר לקונה את העשר ש"ח הנוספים כדי לצאת ידי שמים וכדין כל אבק ריבית וכמש"כ בספר חלקת בנימין (סי' קעג סק"ו). [גם בחפץ השוה מאה ועשר ש"ח אם מפרש דהיינו שאומר לו שאם ישלם מיד הוא ימכור לו במאה ש"ח דעת רוב הפוסקים שאסור לקנותו בהקפה במאה ועשר ש"ח וכמו שהביא בספר ברית יהודה (פכ"ב ה"ז) ובספר דברי סופרים (סי' קעג סכ"א) ובחלקת בנימין (שם סקל"ז)].

קעט) הנה איתא במסכת מגילה (כו:) ואלו הן תשמישי קדושה, דלוסקמי [כמו אמתחת ושק לשום בו ספר. רש"י] ספרים, תפילין, ומזוזות, ותיק של ספר תורה ונרתיק של תפלין ורצועותיהן. וכתבו שם התוס' (ד"ה תשמישי קדושה) שמהכא משמע שהדלי"ת והיו"ד שבקשר הרצועה אינן אותיות גמורות שהרי הרצועות לא נקראות אלא תשמישי קדושה. וכ"פ בשו"ע (סי' קנד סע' ג) תשמישי קדושה, כגון תיק של ספרים ומזוזות, ורצועות תפילין, וארגז שנותנין בו ס"ת או חומש וכסא שנותנין עליו ס"ת, ווילון שתולין לפני ההיכל,

יש בהן קדושה וצריך לגנזן. וכן בשו"ע (סי' מב ס"א) כתב שאסור לקחת רצועה של תפלין של ראש ולעשותה לשל יד וע"ש במ"ב (ס"ק ג).

ומאחר וחזינן שלרצועות יש דין תשמישי קדושה צריך להיזהר שלא יגעו בריצפה. וכן מוכח מדברי האריז"ל בשער הכונות (פ"י בד"ה מהחברים) וז"ל: ומורי ז"ל אמר לי כי אדרבה ראוי הוא להניחם באבנט דהיינו לשים קצוות הרצועות תחת האבנט כדי שלא יגעו בארץ. ע"כ.

וכ"כ בערוך השלחן (סימן מ ס"א), וז"ל: אסור לתלות תפילין בין שהבתים מונחים והרצועות תלויות ובין שהרצועות מונחים והבתים תלוים, דזהו בזיון כשתלוים באויר ואין בכלל זה מה שבעת הנחת השל ראש אוחזים הרצועה והשל ראש תלוי באויר ומשימו על הראש כי זהו צורך הנחתם וכן בחליצתם שהרצועות תלויות ג"כ דרך חליצתם כן הוא **ורק יראה שהרצועות לא יגרורו על הקרקע**. ע"ש. וכן העלה בשו"ת אבן ספיר הנד"מ (ח"ב סי' ב) שצריך ליזהר שלא יגעו הרצועות על הקרקע ושם כתב לדחות את טענות שטענו לו שזה דרך עשיית המצוה שהרצועה ארוכה ודרכה שנוגעת בקרקע דלא ראינוה בשום מהפוסקים. ע"ש. וכ"ה בספר אות חיים ושלום (סי' כז סס"ק יח) ובמאסף לכל מחנות (סי כז ס"ק פ). וכ"כ לעורר בספר ואדעה עדותיך (עמ' לח). ע"ש.

וכ"כ להוכיח בקובץ כתב עת קול תורה (מו תשנט עמ' רכה) מדברי הבאר היטב (סי תקעא ס"ק א) שכתב מי שנופלין לו תפילין יתענה באותו יום, ואם בשבת למחר, וברצועה אין צריך, ואם נפלו התפילין עם הכיס יתן פרוטה לצדקה. כ"כ בשכנה"ג (סי' תקסו) הגה' הטור ד"ה א"נ. עכ"ד. ומכאן מוכח דאסור ליתן רצועות על הקרקע דאי אמרינן דמותר א"כ איך ס"ד דצריך להתענות כדי שיאמר אין צריך, אלא מוכח דאסור ליתן רצועות על הקרקע ועל זה קאמר דאפילו הכי אם נפלו רצועות על הקרקע אין צריך להתענות. ודו"ק. וכן הביא בכה"ח (סי מ ס"ק ה) דין זה דאם נפלו הרצועות אין צריך להתענות בשם כמה פוסקים ומשמע דמ"מ איסור יש ליתן הרצועות על הקרקע. וכן הובא בספר דינים והנהגות למרן החזו"א (פ"ג הל' תפילין אות יא) וז"ל: הקפיד מאד שהרצועות לא יגיעו לריצפה.

ודבר פלא הוא שברצועות של תפילין לא זהירים האנשים שהרצועות יגעו בארץ ואילו אם רואים אחד שציציותיו נוגעות בארץ מעירין לו ע"ז, ובאמת דציצית יותר קיל ואין למחות בידם (ע' הלכה ברורה סי' כא עמ' תב).

וכבר כתב להתריע ע"ז הגאון רבי מנחם די לונזאנו בספרו עדי זהב הובא במצת שימורים לר"נ שפירא הובא במאסף לכל המחנות (סי כא ס"ק כא), וז"ל: וכבר הפחידו זה את ההמון וגם קצת מן הלומדים לענין גרירת הציצית דהוי בכלל הארור של "וטאטאתיה במטאטא" עד שאם יראו בבית הכנסת

ציצית נוגע בארץ יחרדו כולם חרדה גדולה כאילו היה ס"ת בארץ וירצו גדולים וקטנים להגביהו ואם יראו רצועות התפילן גוררת בארץ אין חוששין לה כאילו הותר רצועת הסנדל ולא עוד אלא שרבים מעמי הארץ משליכים אותם לארץ בכוונה בחושבם שאין בכך כלום ואין מוחים בידם ונהפך הדבר ויהיה להיפך. עכ"ל. וכיו"ב בשינוי לשון בקיצור השל"ה (סוף הל' תפילין) הביא את דברי מחבר הספר שתי ידות, וז"ל: שאם יראו בבית הכנסת ציצית נוגע בארץ יחרדו כולם חרדה גדולה כאילו היה ספר תורה בארץ וירוצו גדולים וקטנים להגביהו ואם יראו רצועת תפלין נגררת בארץ אין חוששין לה כלל כאילו היתה רצועת הסנדל, ולא עוד אלא שרבים מעמי הארץ משליכין אותה לארץ בכוונה בחושבם שאין בכך כלום ואין מוחה בידם ונהפך הדבר ויהי להפך. עכ"ל. וע"ע בשו"ת יצחק ירנן (ח"ב סי' ה).

תפילין של ראש מעומד

ולסיום אעיר עוד מילתא והוא דישנם שאחר שמניחים תפילין של ראש ואינם מסדרים שהתפילין יהיו בין עינהם ורק אחר שיושבים מסדרים שהתפילין יהיו במקומם הראוי להם, וזה אינו נכון דכיון דקי"ל שתפילין של ראש צריך להניחם בעמידה הם לא חשיבי שמניחם בעמידה שהרי אינם יוצאים יד"ח שזה לא בין עינהם ותפילין שלא במקומם הוי כמאן דלא מונח כמבואר בשו"ע (סי' כה סי"ב) ונמצא שמניחין תפילין של ראש בישיבה.

לברך קודם ההידוק

עוד אעיר בעניין מה שכתב השלחן ערוך (סי' כה סעי' ח): כל המצות מברך עליהם עובר לעשיתן (פירוש קודם), לפיכך צריך לברך על התפילה של יד אחר הנחה על הקבורת קדם קשירתם, שקשירתם זו היא עשיתן. עכ"ל. וכתב ע"ז השערי תשובה (סק"ז) דאחר ההידוק הרצועות בקיבורת, אע"פ שלא עשה עדיין הכריכות, חשיב שהתחיל ההנחה וכשמברך אז לא מקרי עובר לעשייתן. ע"ש. ורבים נכשלים בזה מחמת חסרון ידיעה ומברכין אחר הידוק הרצועות. וכמש"כ להעיר בספר אוצר הלכות (סי' כה הע' סא).

מערכת השי"ן

מערכת השי"ן

שבועה - יש הרבה לשונות שהורגלו בהם הבריות ואינם יודעים שבעצם הם נכשלים בשבועת שוא ושקר, וכגון אדם המספר דבר מה לחבירו ומוסיף ואומר לו 'באמת היה כן' או 'הקב"ה עד' או 'ה' עדי'. ואסור לומר כן אפילו על דברים שבאמת היו. ואם אומר 'ה' יודע האמת שאני מדבר נכון' נחלקו הפוסקים.[קפ]

קפ) הנה בשו"ת תשובות והנהגות (כרך א סימן תקכה) כתב: הזהרתי הציבור שלא לומר "**באמת היה כן**" כיון שהקב"ה נקרא אמת וכמו שנאמר "וה' אלקים אמת" (ירמיה י) לכן זהו כדין שבועה בכינוי, וכל פעם שמזכיר ה' וכמו שאומר כך יגמול לי ה' טובה כמו שזה אמת, או כך יעזור לי ה' וכדומה, כל אלו בדין שבועה, כיון שמזכיר ה', ואיסורו חמור, וכן מצאתי בספר "מעם לועז" שמות (תקמו) שמפרש כן. והאומר "הקדוש ברוך הוא עד" זהו שבועה, או ה' יודע האמת שאני מדבר נכון, כל אלו לשונות שבועה, ואנשים הורגלו בזה מכח השפעת הסביבה שלא להקפיד על זה, ועוברים ר"ל באיסור שבועת שקר שחמור מאד וכמבואר ברמב"ם ריש הלכות תשובה, ועיין אבן עזרא (פרשת יתרו) שחמור אפילו מניאוף שעובר רק לעתים, אבל הרגיל בשבועות אפילו ביום אחד נשבע כמה פעמים בלי מספר, ויש להזהיר הציבור ליזהר מאד שלא ליכשל בעוון שבועה החמור מאד וכמ"ש, ועיין בספר החינוך (מצוה ל) שכתב כי הקדוש ברוך הוא בשמים ממעל ועל הארץ מתחת וראוי להזכיר שמו באימה וביראה ברתת וזיע, ולא כמהתלים ומדברים בדבר קל כמו הדברים ההוים ונפסדים, ואינם נשארים בקיומם כמונו אנחנו בני אדם ושאר דברי העולם השפל. עכ"ל. ע"ש.

ומ"מ מש"כ התשובות והנהגות שגם אם אומר ה' יודע האמת שאני מדבר הוי לשון שבועה, עיין בשו"ת חיי הלוי (ח"א סי' כו) שכתב שאין בזה חשש שבועה, כיון שרק מודיע לחבירו שה' יודע, ובפרט שלא נתכוין לשבועה.

איסור שבועה זה גם על דבר שמקיימו

ואף שאומר לשונות הנ"ל על דבר אמת שקרה, אסור לאמרם, דאיסור שבועה הוא אפילו על דבר שמקיימו, וכמש"כ השו"ע (או"ח סי' קנו ס"א): "ויזהר מלישבע אפילו באמת שאלף עיירות היו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועות אע"פ שהיו מקיימים אותם. [וכתב הכה"ח

שבירת כוס - יש להקפיד להזהיר את העם כששוברים כוס אחר החופה זכר לחורבן בית המקדש, לא לברך בברכת מזל טוב בשעת שבירת הכוס, אלא ימתין שניות ספורות ואז יכולים לומר מזל טוב.[קפא]

(אות יח) והיינו כל זמן שאפשר להינצל מיד שכנגדו ולפייסו להינצל מן השבועה, אבל אם אי אפשר אז מן הדין מותר לישבע אם יש צורך בדבר וכמו שכתו בח"מ סי' פז. עכ"ד]. וכבר כתב רש"י בשבעות (לח: ד"ה בס"ת) "ובדורותינו בטלו הראשונים שבועה דאורייתא לפי שענשה גדול", וע"ע בשו"ת חת"ס (חו"מ סי' צ) שנשאל "מנא האי מילתא דרגיל על לשונינו דאפילו על שבועת אמת עבירה היא ועי"ז נמנעים מלישבע אפילו שבועת אמת ומתפשר בכל מה דאפשר רק שלא להשבע". ע"כ. והאריך ליתן לזה סימוכין מפי סופרים וספרים. וכן בשו"ת מנח"י (ח"ב סי' נב) נשאל אם יש איזה חומרא או חשש אשר בגללו כדאי להישמט אף משבועת אמת, והשיב דלא רק חומרא היא אלא איסור מעיקר הדין להישבע על אמת וכדמוכח בירושלמי (מסכת שבעות פ"ו ה"ה) ובמדרש רבה (ויקרא פו ב), וע"ע מש"כ בזה בשו"ת מעולפת ספירים (ח"ב חו"מ סי' כו).

וכ"כ לעורר על שבועה גם על דבר אמת בספר חסד לאלפים (או"ח סי' קנו סק"ט): יזהר מלישבע אפילו באמת בכל לשון שיהיה, הכל שוה כמו שבועה בב"ד, ויחרדו בנים ממאי דמייתי בש"ס, שאלף עיירות היו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועות ללא צורך, אעפ"י שהיו מקיימים, והן בעון פשתה המספחת ונעשה כהיתר לרבים מעמי הארץ, וכבר כתב הראב"ע ז"ל שאילו לא היה בישראל רק עוון זה היה די להאריך הגלות ולהוסיף מכאוב על מכאובינו. וכתב בספר חסידים שאסור לדבר עם מי שרגיל לישבע או להזכיר השם בדבריו, הנה כי כן מי האיש אשר נגע יראת ה' בלבו יגדור בעדו לבל יכשל בעוונות חמורים כאלה, ע"י שיקנוס עצמו על כל פעם שיצא מפיו שבועה או הזכרת ה' לבטלה ברצי כסף כאשר יוכל שאת, עד אשד ירגיל לעמוד על המשמר שלא יצא מפיו שבועה והזכרת ה' לבטלה, ככה יעשה האיש הירא את ה' במצותיו חפץ, על כל עוון ולכל חטאת אשר הורגל ולקיים כל דבר טוב שלא הורגל, יקנוס עצמו בכסף או באיזה עינוי, עד שירגיל לילך בדרך טובים וארחות צדיקים ישמור ויערב לו ויבוסם לו ויאר ה' פניו לו בהילו. עכ"ד.

קפא) הנה מעשה שבירת הכוס מוזכר בגמ' במסכת ברכות (ל:): מר בריה דרבינא עבד הילולא לבריה, חזינהו לרבנן דהוו קבדחי טובא, אייתי

כסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואעציבו. רב אשי עבד הלולא לבריה, חזינהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא, אייתי כסא דזוגיתא חיורתא ותבר קמייהו ואעציבו. ע"כ. וכתבו התוס' (שם) מכאן נהגו לשבר זכוכית בנישואין. וכמה טעמים נאמרו בשבירת הכוס: **א.** במחזור ויטרי (סי' תע) וברוקח (הל' אירוסין ונישואין סי' שנג) כתבו הטעם דשוברים הכוס הוא משום דבמקום שיש גילה צריך שתהיה רעדה (שלא יהיה כפורק עול). **ב.** בריקאנטי (עה"ת דברים כ, ה) כתב דהטעם הוא לתת למידת הדין חלקה. **ג.** הרמ"א (אה"ע סי' סה ס"ג, או"ח סי' תקס ס"ב) הביא משום הכלבו שהוא משום זכר לאבלות ירושלים. **ד.** בטעמי המנהגים (אות תתקנה) הביא טעם ע"פ הרמז בשם ספר נר ישראל של הרה"ק מרוז'ין, דהנה אמרו חז"ל (סוטה יז.) איש ואשה שזכו שכינה ביניהם, ופירש"י (ד"ה שכינה) שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהן יו"ד באיש וה"י באשה. ע"כ. ועדיין חסר אותיות ו-ה, והם נשלמו ע"י אותיות ו-ה שבחופה, אולם הרי אותיות פ-ח מחופה מפריד לכן שובר החתן הפח ומתייחד הי-ה עם הו-ה ביחודא שלים. ע"ש.

ומאחר ועיקר הטעם הוא משום זכירת חורבן ביהמ"ק, וכמו שכתב הרמ"א בשם הכלבו, א"כ ודאי שאין ראוי לעשות משבירת הכוס טקס של צחוק וקלות הראש ולומר "מזל טוב" בעת שבירת הכוס, כי אחרת איבדנו את תכלית שבירת הכוס, וצריך לעורר ע"ז שיתנו כוונתם בשבירת הכוס שיהיה ברעדה ולזיכרון חורבן ירושלים, ולא שיעשה הדבר מתוך צחוק וכאות גבורה כידוע. וכבר השד"ח (אסיפת דינים מערכת ז אות יב) צווח על אותם אנשים שמברכים מזל טוב בעת שבירת הכוס, וכתב אי איישר חילי אבטיליניה, כי טוב העדר הטוב ממציאת אינו טוב. ע"ש. וכן בסידור בית עובד (דף קצח) כתב לבטל מנהג זה, שהרי מטרת שבירת הכוס שנעלה על ראשינו זכר חורבן בית מקדשינו. ויותר מזאת עדיף שהחתן יאמר בשעת השבירה את הפסוק "אם אשכחך ירושלים וגו". ע"ש. וכ"כ להתריע ע"ז בספר מעשה רוקח על הרמב"ם (פ"ה הל' תענית הי"ג) דמה שנוהגים לומר מזל"ט אחר שבירת הכוס, זו טעות, כיון ששבירת הכוס לשם עצבון המקדש. ע"ש. וכן העיר בשו"ת יביע אומר (ח"ד אבן העזר סי' ט אות ג): והן עתה אחסור דרי, הן רבים עתה עם הארץ, שבעת ששוברים הכוס כל הקרואים ממלאים מזל טוב בקריאות שחוק פיהם, והחתן עצמו שעושה זאת בגבורה לסיים בזה את טקס הנישואין ממלא פיו שחוק על כוחו כי רב, והפכו כוונת המנהג היפה הזה שנועד לשם עוגמת נפש על חורבן בית קדשנו ותפארתנו ולהעלות את ירושלים על ראש שמחתנו, למנהג תפל של שחוק וקלות ראש וכו'. ע"כ. וכ"כ להתריע ע"ז בשו"ת משפטי עוזיאל (ח"ה אבן העזר ס"ס פט עמוד תמד) שדבר זה אינו נאה, והוא היפך עיקר התקנה. וכן העלה בקונטרס כרם שלמה (עמ' נח אות כו) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאין

לענות כלל מז"ט בעת שבירת הכוס, שהרי הוא זכר לחורבן, ומה מקום להוסיף שמחה דוקא בשעה זו. ע"ש. וכ"כ בספר חופת ציון (עמ' שצו). ע"ש. וע"ע בספר טעמי המנהגים (עמ' תו אות תתקנה), ובשו"ת איתן אריה (סי' קיט), ובשו"ת אשמח בהשם (להרה"ג ר' שמעון חיראר זצ"ל ח"א אבה"ע סי' כח).

והנה אף שבספר שלחן העזר (סי' ח' סעי' ג' ס"ק כז) המליץ טוב על המנהג, וז"ל: ויש ללמד עליהם זכות, דהנהיגו כן לסיים בטוב, דלפי המנהג לשבר הכוס אחר סיום שבע ברכות נמצא דמסיימים החופה בשבירת הכוס, וכדי שלא לסיים בשבירה רק בברכה מברכים אז ברכת מזל טוב. ע"כ. מ"מ אף הוא סיים שכהיום שרוב העולם נוהגים ששוברים הכוס אחר ברכת אירוסין עדיף לא לומר מזל טוב מיד בשבירת הכוס, ורק כאשר מסיימים את מעמד החופה, אז יש לומר לחתן ולכלה מז"ט. ומן הראוי להנהיג המנהג שיאמר החתן קודם שבירת הכוס "אם אשכחך ירושלים וגו". ע"ש. וכ"כ בשו"ת הלל אומר (אבה"ע סי' נט). ע"ש. [ועצה טובה להנהיג שמיד אחר שבירת הכוס יעשה הרב מי שבירך לחתן וכלה, וכך לא יאמרו מז"ט, וכיו"ב כתב בספר נופת צופים (עמ' ס) דאם בכל זאת רוצים הקהל לומר מזל טוב, נראה דמן הראוי הוא, שהרב מסדר הקידושין יאמר לקהל לפני שאומר (קודם שבירת הכוס) "אם אשכחך ירושלים וכו'" שימתינו רגע אחד או שניים, אחר שבירת הכוס, ואח"כ יוכלו לומר לחתן "מזל טוב", והאמת דנכול להיזהר שבכלל לא לומר מזל טוב כדברי הגרשז"א זצ"ל, כיון שצריך להתאבל על חורבן ירושלים תובב"א באותה העת, אולם אם בכל זאת רוצים, שימתינו כנזכר. עכ"ד].

אמירת מזל טוב שנשבר כוס בבית

ואגב האי מילתא אמרתי להביא מה שהביא בספר אוצר מנהגי נישואין (עמ' רסח) ובספר אוצר הידיעות (עמ' רמז), שמה שנוהגים העולם כשנשבר זכוכית בתוך הבית אומרים "מזל טוב" ואומרים שהשבירה הוא סימן טוב, המקור לזה הוא מדברי השיטה מקובצת במסכת מעילה (יז:) [הגהה כב]. ע"ש. [השטמ"ק על מסכת מעילה מודפס על דף המסכת, ובמהדורת עוז והדר השמיטו ההגהות של השטמ"ק, ושילבו אותם בהגהותיהם. ועכ"פ שם לא כתוב שאומרים מזל טוב אלא שזה סימן טוב שתתרפא המשפחה].

וכתב בספר מעשה אבות (אסייג, עמ' רסא) שמנהג ישראל שנשבר כוס וכד' אומרים "מזל טוב", לרמוז שסימן שה' רצה להעניש אותם אך טוב וחסד עשה עמם שנפגעו בממון ולא בגוף, וכמו שנאמר בפרשת מצורע שכשאדם חוטא בתחילה מביא לו ה' צרעת הבתים נגע הבית (רטיבות שנעשה ירוקת וכד'). ע"ש. וכ"כ בספר היכל הקודש (עמ' מב), שמובא במדרש קהלת רבה (ספ"ז): אדם נכשל בעבירה והוא חייב

מיתה לשמים, במה מתכפר לו, מת שורו, אבדה תרנגלתו, נשברה צלוחיתו וכו', בזה נתכפר לו. ע"כ [דברי המדרש]. הרי שלמזלו פקד הקב"ה את עוונו על אחד מחפציו, ובזה ניצל הוא ממיתה, ועל כך בודאי יש להודות להשי"ת ולשמוח, ושמא מזה נובעת צהלת המזל טוב ואף שצריך לפשפש במעשיו אין זה סותר את היותו בשמחה אותו זמן. ע"ש.

ועתה ראיתי להרה"ג בן ציון מוצפי שליט"א בספרו חופת ציון (עמ' שצז) שכתב לערער על מנהג זה, וזת"ד: מהמנהג המשובש שההמון פוצח בקול באמירת מזל טוב אחר שבירת הכוס בחופה יצא מנהג טעות נוסף, שכאשר נשבר לאדם כלי בביתו צועקים הנוכחים מזל טוב, ומור אבי ז"ל היה מוכיח מאוד על כך, ובמקורות נימק דבריו, דכיון דמצינו בחולין (צא.) שיעקב חיזר אחר פכין קטנים שצדיקים ממונם חביב עליהם יותר מגופם, וכן ראינו בפרשת טהרות כאשר הכהן בא לראות את הנגע אמרה התורה (ויקרא יד, לו) "וציוה הכהן ופינו את הבית, בטרם יבוא וכו'" וכתב האור החיים שם "פירוש כל אשר בבית לא יטמא אלא יצילו הכל ואפילו פכין קטנים כי חס ה' אפילו על ממון הבזוי של ישראל". ע"ש. וכן מצינו לרבינו האריז"ל בספר הליקוטים (ויצא, פרק לב) שצדיקים חביב עליהם ממונם כי להיות שהוא נשפע מלמעלה אין ראוי שימאס בו כי אם לא היה צורך לו לא היה נותן לו הקב"ה, ולכן יעקב חזר על פכין קטנים כי אם לא היה חוזר היה נראה כאילו אינו רוצה באותם הפכין ו[הרי] כל דבר הנשפע מלמעלה צריך לחזר אחריו. עכ"ל. [והביאו רבינו החיד"א ז"ל בספרו פני דוד (פרשת ויצא אות ט) ועיין למהרש"א בב"ב (נא.)]. עוד הביא מדברי המקובל רבינו עמנואל חי ריקי ז"ל הי"ד שכתב בספרו משנת חסידים (מסכת הפירוד פ"ב משנה א): וכאשר יפרד כח ההרכבה שבדומם משרשו העליון בהשפיל מלאך הממונה על אותו דומם, יתפרד הדומם ההוא מהרכבתו וזו מיתתו. עכ"ל. והאריך שם מדברי המקובלים, וסיים: הראת לדעת מכל הנזכר לעיל כי יש תפקיד וחשיבות לכל חפץ תחת השמים, אפילו קטן, ויש להם השגחה מלמעלה, וכל אחד מהם מכיל בתוכו אור רוחני, ואם חס ושלום מאבד אותו, גורם סילוק האור טרם זמנו, וכשיש חלילה חטא או עוון, מסתלקת ממנו ההשגחה, וגם אם נשבר הדבר שלא במתכוון, יש בו צד הנאה לסט"א היונקת מכך, ולכן יש לאדם להיזהר בשמירת חפציו וממונו, ובודאי שלא ראוי לקרוא על כך "מזל טוב", ומור אבי היה מוכיח על כך ומזהיר בזה. עכ"ד.

אולם אחר מח"ר, נראה דמנהגם של ישראל כשר והגון, וכבר יש לזה סמך מדברי השיטה מקובצת וכנ"ל, ומשנה מפורשת שחייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, והרי באמירת מזל טוב מקבל הרעה בשמחה שהכל מאת ה' וריחם עליו ה' ופרע עונשו בממונו, וכדברי המדרש רבה (ספ"ז) הנ"ל. ע"ש. [ואף שמה שאמרו חייב לברך על הרעה וכו' אין הכוונה שיאמר כמו שאומר על הטובה, אלא יברכו דיין

שבע ברכות - רבים לא יודעים שיש למברך ברכה אחרונה שבשבע ברכות לכוון לצאת בפה"ג מהמזמן על הכוס, וצריך לשתות מהכוס, וטוב שישתה שיעור מלא לוגמיו. (קפב)

האמת בשמחה, מ"מ כל זה לגבי דברים שתיקנו ברכה, תקנו שיצדיק עליו את הדין בשמחה, משא"כ דברים שקורים עמו, דיכול לומר עליהם שהם בעצמם טובים]. ועיין בספר קב הישר (פ"ח) שכתב שדרך הירא והחרד לומר על כל סיבה ומאורע גם זו לטובה, אף שהוא לפי שעה אינה טובה אעפ"כ ישמח בלבבו ויקבע בדעתו שהוא לטובה ולכפרה על חטאיו ופשעיו, וע"פ הרוב ענין זה בעצמו הוא לטובתו, וכמאחז"ל (ירושלמי הוריות פ"ג ה"ד) לטובתי נשברה רגל פרתי (שמצא אבא יודן בעל צדקה אוצר גדול כשירד לבור להוציא את פרתו). ע"ש.

ומה שהביא בשם המשנת חסידים הנ"ל, י"ל דהני מילי אם שוברו במזיד הוי גורם למיתת הכלי, אבל אם נשבר הכלי שלא בכוונה אדרבה שמחה היא שהכלי גמר את תיקונו. ויותר נראה לומר, דאף שגם אם נשבר שלא בכוונה זו היא מיתתו, מ"מ כלפי האדם זה שמחה, שהמית הקב"ה את החפץ שלו ולא את עצמו ח"ו וכנ"ל.

ומה שהביא מיעקב אבינו שחיזר אחר פכים קטנים ומדברי רבינו האריז"ל והמקובלים אין זה סותר דברינו, דבודאי כל היכא שיש אפשרות למנוע היזק והפסד לממונו צריך למונעו, דהתורה חסה על ממונם של ישראל, ואין לזלזל בשפע שהשפיע הקב"ה, אבל אם נשבר כוס זכוכית בבית שלא בכונה וכד' ואומר מזל טוב, אין באמירתו זילזול בממונו, שהרי לא שברו בכונה אלא מקבל הדין באהבה ובשמחה. ואדרבה מנהג חשוב הוא ביותר להמשיך לנהוג כן דע"י כך מונע קטטה ומריבה מתוך ביתו כידוע, ומשרה אוירה שמחה ורגועה בביתו.

קפב) כתב בספר אגרתא דחדוותא (עמ' כ) הנה מנהג העולם שברכת בפה"ג בבהמ"ז שבסעודת שבע ברכות מברך המזמן בלבד ולא מי שבירך ברכת השבע ברכות, וכמבואר במקנה (סי' סב סעי' ט) שמכוון המזמן בברכת בפה"ג להוציא את מי שבירך שבע ברכות, ורבים לא יודעים הלכה זו שיש למברך ברכה אחרונה שבשבע ברכות לכוון לצאת בפה"ג וצריך לשתות מהכוס, ומה טוב שישתה שיעור מלא לוגמיו, עי' בזה בברכת הבית (שער ס"ב ס"ז) ובשערי בינה (שם סק"י). וע"ע במועדים וזמנים (ח"ג סי' רמ"ו וח"ח בהוספות לסי' הנ"ל), ובילקוט יוסף (שובע שמחות פי"ז ה"ז). ולכתחילה מהראוי

שולחן - מצוי לפעמים בימי הקיץ שנוחת יתוש על השולחן במהלך הסעודה, ואדם הורגו על ידי נתינת מכה כשהיתוש עומד על השולחן, ויש להזהירם שאין לעשות כן, כיון שהשולחן דומה למזבח. ורק אם אין דרך אחרת להורגו אלא ע"ג השולחן ויש חשש שיכנס למאכלים מותר.[קפג]

שכל המסובין ישתו, ובאם נתכוונו בבפה"ג לצאת יצאו בזה כמבואר (סי' קעד ס"ה) ומשנ"ב (ס"ק יט). וכל הנ"ל הוא כשמברכים את כל השבע ברכות, אבל כשמברכים ברכת "אשר ברא" בלבד, כגון שאין עשרה או שאין פנים חדשות, מברכים ברכת המזון וברכת אשר ברא על כוס אחד, ומיד כשגמר המברך את ברכת המזון מברך בורא פרי הגפן וברכת "אשר ברא" ושותים, וכמו שהביא בילקו"י (מהדו"ק הלכות נישואין הל"ד).

חיוב לימוד תורה גם לחתן

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל מש"כ לעורר בספר נופת צופים (עמ' ר) ובספר אור לציון (חכמה ומוסר עמ' קפה), שאפילו חתן צריך ללמוד תורה בליל נישואין, ובכל לילה משבע הברכות על אף טירדתו, שהרי פסק השו"ע (יו"ד סי' רמו ס"א) שכל אחד מישראל לקבוע לו זמן ללמוד תורה ביום ובלילה שנאמר "והגית בו יומם ולילה", וכבר כתב הרמב"ם (פ"ג מה' ת"ת הי"ג) שמי שרוצה לזכות בכתר תורה, יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחד מהם בשינה, ואכילה ושתיה ושיחה וכיוצא בהן, אלא בלימוד תורה ודברי חכמה. על כן ליל הנישואין אף הוא בכלל מה שכתב הרמב"ם "אפילו אחד מהן", ולכן גם בלילה זה צריך ללמוד, וידע החתן שמוטלת עליו חובה ללמוד הרבה מיד אחרי החתונה, ואמרו חז"ל (יבמות סב:) השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה, ומיד בנישואיו יוכל להתחיל לקנות התורה ויזדרז בזה. ונכון וראוי הוא שאדם יתחיל ללמוד מסכת אחת מזמן האירוסין, וחשוב הדבר דוקא להתחיל ללמוד מסכת זו מזמן האירוסין כדי שלא יעבור עליו זמן זה כלאחר יד, וכן עי"ז ינצל מהרהורים רעים, ויעשה את הסיום שלה בינו לבין אשתו באותו לילה, ויקיים עי"כ מצות לימוד תורה של הלילה ויעשה גם שמחה לכבוד הסיום, ויהיה ענין זה לברכה עצומה לו ולזרעו אחריו. עכ"ד.

קפג) הנה כתב השו"ע (סימן קסז ס"ה, והוא מברכות נה.) ששולחנו של אדם דומה למזבח, שנאמר "וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה'". וכתב בשער הציון (ס"ק כו) שלכן אסור להרוג כינה על השולחן. וא"כ אין הבדל בין

שינוי מקום לאבל - יש לעורר את האבלים, שבשבוע השני לאבלות, יש להם לשנות מקומם הקבוע בשולחן שאוכל בו, וכן לשנות את מקומם הקבוע שבבית הכנסת, וכיו"ב, ורבים וטובים אינם זהירים בכך מחוסר ידיעה. [וכ"ש בשבוע הראשון שיש להקפיד ע"ז, וכגון שאין להם מנין בבית האבלים והולכים להתפלל בבהכ"נ, ישנו מקומם], ורק ביום השבת אין חיוב לשנות מקומו בבהכנ"ס, דהוי אבלות בפרהסיה, אבל בשולחן שבת בבית ישנה מקומו, והיינו בירושלים, אבל בשאר ערי הארץ נוהגים לשנות מקומם אף בפרהסיא.[קפד]

כינה ובין יתוש ובין כל בע"ח, שאין להורגן על השולחן, דהוי ביזוי לשולחן.

ובספר חשוקי חמד (מכות יב.) נשאל במה שמצוי לפעמים בימי הקיץ, שנוחת יתוש על השולחן במהלך הסעודה, ויש להסתפק, האם מותר להורגו על ידי שיתן עליו מכה, כשעומד על השולחן, כשהמטרה שלו היא למנוע חשש שהיתוש יכנס לתוך המאכל, כשהוא לא יבחין בדבר, ויבוא חלילה לאוכלו ויעבור על כמה לאווין, או שמא אסור להורגו כיון ששלחנו דומה למזבח? והשיב: שאם יש צורך להרוג את היתוש, על מנת שלא יכנס לתוך המאכל, ואין דרך אחרת להרגו אלא על גבי השולחן, מסתבר שמותר, דכיון שיש צורך בזה ממילא אינו בזיון לשולחן, וכתב שגיסו הגר"ח קניבסקי שליט"א הביא לזה ראיה מדאמרינן במסכת מכות (יב.) כששלמה אמר לבניהו להרוג את יואב, רץ להחזיק בקרנות המזבח, ומבואר בספר מלכים (ב, כח לד) שהרגו את יואב על גבי המזבח, אף על גב שאין זה דרך כבוד להרוג ולשפוך דם על המזבח, בכל זאת עשו זאת כי היה בזה צורך, ואם על המזבח מותר להרוג אדם כשיש בזה צורך, כל שכן שעל שולחן שרק דומה למזבח. ועוד שאינו הורג אדם, אלא יתוש, ולכן מותר ואף מצוה להרגו. עכ"ד.

קפד) כן איתא במסכת מועד קטן (כג.), תנו רבנן, אבל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו, שניה יוצא ואינו יושב במקומו, שלישית יושב במקומו ואינו מדבר, רביעית הרי הוא ככל האדם וכו'. ע"ש. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (יו"ד סי' שצג ס"ב), מלבד יום השבת שכתב מרן בשלחן ערוך (שם ס"ד) שהנוהגים כשהם אבלים שלא לשנות מקומם בבית הכנסת בשבת, יפה הם עושים. ע"כ.

וכ"כ לעורר בשו"ת חמדת אברהם (ח"ג סי' ל), והעלה שכל הפוסקים סוברים שיש לשנות את מקומו מיהא בשבוע שני, ובכללם גם הפוסקים הספרדים, וזו ברייתא מפורשת בגמרא שלנו, ולכן יש לחוש לזה ולשנות את מקומו, וכל זה בחול אבל בשבת שב ואל תעשה עדיף, בפרט בארץ ישראל דאתריה דמרן הוא, ומ"מ המשנים את מקומם אף בשבת כמנהג כמה מבני אשכנז יש להם ע"מ לסמוך, בד"א בשבוע שני אבל אחר כך פוק חזי מאי עמא דבר שלא נהגו בזה הספרדים במשך כל השלשים, וכן לא נהגו בזה במשך כל י"ב חודש. עוד הביא שם ששאל את הרה"ג רבי יהודה ברכה שליט"א רב ומו"צ בירושלים למה לא זהירים בזה, והשיב לו שלדעתו מה שאין העולם מקפידים בזה הוא משום שרגילים העולם ללמוד הלכות אלו מספרי קיצורים למיניהם, והלכה זו לא מוזכרת כ"כ בכל ספרי הקיצורים, והוסיף שאע"פ שעיקר דין זה הוא מילתא דרבנן, מ"מ אין להניח את הטועים במנהגם, אע"פ שרבים הם, אלא יש להעיר למוסר אזנם לנהוג כדברי התלמוד והפוסקים וכנ"ל, ושהעיקר לדינא שאין לשנות מדין הנזכר בשלחן ערוך, ואחינו האשכנזים נוהגים בזה כמ"ש הרמ"א. ועוד כתב, שלענין שינוי מקום בשבת, בשאר ערי הארץ נוהגים לשנות מקומם אף בשבת ודלא כמרן הש"ע, אבל בירושלים עיר הקודש ת"ו נחלקו הפוסקים, ומכיון דאיכא בזה פלוגתא יש להעמיד הדבר על עיקר הדין ולפסוק כהש"ע שקבלנו הוראותיו. ע"ש.

תמיהה רבתי על דברי הר"פ

והנה בשו"ת חמדת אברהם הנ"ל הביא מה שהעיר הרה"ג יהודה ברכה שליט"א על מה שמצא בשו"ת רב פעלים (ח"ד חאו"ח סימן לג) שכתב וז"ל: ובענין שינוי המקום בשבת, דע כי רבינו מהרח"ו זלה"ה (בשער טעמי המצות) העיד על רבינו האר"י זלה"ה בשבת שתוך שבעת ימי אבלות, שלא שינה מקומו, שכתב (שם) וז"ל: וענין המקום נהג מורי זלה"ה שלא לשנות מקומו בשבת, משום דהוי דברים שבפרהסיא. עכ"ל. ומרן ז"ל בש"ע יו"ד (סי' שצג סעיף ד) פסק, הנוהגים כשהם אבלים שלא לשנות מקומם בשבת, יפה הם עושים, ע"ש, ודבריו מכוונים עם סברת רבינו האר"י זיע"א. ועיין מ"ש בזה הגאון חיד"א בברכ"י דאיש חסיד מפורסם אי עביד כרבינו האר"י זיע"א ליכא בזה יוהרא, אך איניש דעלמא אי עביד כן הוי יוהרא כיון שלא נהגו העולם כן, אלא מנהגם לשנות מקום בשבת. ע"ש. והנה כל זה בשבת שתוך ימים של אבלות, אבל אחר אבלות אין טעם לשנות מקום בבהכ"נ בשבת, וגם בימי החול אין טעם לשנות מקום כלל, מיהו פה עירנו בגדאד יע"א מקדמת דנא היה מנהגם לשנות מקום בבית הכנסת תוך שלשים יום דוקא אפילו על או"א, אבל אחר שלשים חוזרים להתפלל במקומם בין בשבת בין בחול, ורק מאיזה שנים נהגו כמה יחידים לשנות מקומם בבית הכנסת בין בחול בין בשבת כל י"ב

חודש, ודברים אלו וכיוצא בהם אשר מחדשין בני אדם מדעתם ואין להם שורש ועכ"פ אין למדין מהם ואין חשובין כלום. עכ"ל. והדברים צריכים עיון, דאיך כתב דגם בימי החול אין טעם לשנות מקום כלל, והלא הלכה פסוקה היא בגמרא וש"ע ובפוסקים דבשבת שניה אינו יושב במקומו. וכתב שיש ליישב את דבריו ולומר, שמה שכתב הרב שגם בימי החול אין טעם לשנות מקום כלל, כוונתו לאחר האבילות, וכמו שכתב להדיא שאחר אבילות אין טעם לשנות מקום, ואחר אבילות שכתב היינו לאחר שלשים יום ואין הכוונה לאחר שבעה, והכי נמי מסתברא, שהרי בתוך שבעה המנהג להתפלל בבית הנפטר, וממילא אינו נמצא בבית הכנסת, וא"כ מה שכתב הרב ש"כל זה בשבת שתוך ימים של אבילות" היינו בתוך שלושים לאחר השבעה, וימים שאחר אבילות יש לומר שמיירי לאחר שלושים שנגמרו ימי האבילות על שאר קרובים דבזה אין טעם לשנות מקום. וע"ז הוסיף הרב פעלים וכתב שבאמת המנהג הקדום היה לשנות מקום רק עד שלשים יום בלבד, ולא יותר, ואפילו על אב ואם שהאבילות נמשכת י"ב חודש בכל זאת לא היו נוהגים להמשיך לשנות את המקום יותר משלשים יום, ומכאן מוסיף הרב להתריע שישנם יחידים שממשיכים לשנות את מקומם כל י"ב חודש ואין לזה שורש ואין ללמוד מהם וכו'. עכ"ד.

אולם לכאורה אחר הדקדוק בדברי הר"פ נראה שאין לפרש מש"כ "אבל אחר אבילות אין טעם לשנות מקום של בהכנ"ס" היינו אחר שלושים, וכן מש"כ "בשבת שבתוך ימים של אבלות" היינו כל שבתות שבתוך שלושים, שהרי קודם לכן הביא כי רבינו מהרח"ו זלה"ה בשער טעמי המצוות העיד על רבינו האר"י זלה"ה "בשבת שתוך שבעת ימי אבלות" שלא שינה מקומו. והחיד"א כותב שאיניש בעלמא ישנה מקומו גם בשבת, וע"ז קאמר הבא"ח: והנה כל זה בשבת שתוך ימים של אבלות אבל אחר אבלות אין טעם לשנות מקום בבהכנ"ס בשבת לכ"ע, וגם בימי החול אין טעם לשנות מקום כלל (ע"כ). משמע להדיא דאיירי אחר שבעת ימי אבילות. וכן לפי פירושו מה הלשון שכתב הר"פ מיהו פה עירנו בגדאד וכו' דמשמע לא כמו שכתב קודם לכן, הרי היא היא, וכן לא כתב "בשבתות" שבתוך אבלות בל' רבים. ודו"ק.

אולם שוב בינותי דאינו מוכרח, די"ל דה"ק דהאר"י לא שינה את מקומו "אפילו" בשבת שתוך "שבעת" ימי אבילות, אך החיד"א קאמר דאיניש דעלמא ישנה מקומו גם בשבת ולא פירש איזה שבת, וע"ז מבאר הבא"ח דכל זה הוא דוקא בימי אבלות כלומר בשלשים לקרובים ובי"ב לאב ואם. וע"ז הוסיף ואמר שמנהג עירו הוא להקל יותר דהיינו שגם באביו ואמו אינם משנים את מקומם אלא דוקא בתוך ל' יום ולא י"ב חודש, אלא שיש יחידים שבאו ונהגו לשנות את מקומם כל הי"ב חודש בכל גוונא דהיינו גם לשאר קרובים, ולזה אין צריך לחוש להם כלל.

שייק עוגיות - רבים מברכים על שייק עוגיות (גלידה טחונה עם עוגיות) שהכל, וצריך לתת תשומת לבם שיש לברך ע"ז מזונות, היות והעוגיות ניתנו לטעם ומורגש טעמם, ובחמשת מיני דגן אפי' כשהוא מיעוט הוי עיקר, מלבד אותם מקומות שהם הופכים את השייק לנוזל גמור ואין נותנים מעיכות בפה לאותם שברי עוגיות שמברכים שהכל.[קפה]

שליח ציבור - אסור להפציר באדם יותר מדאי שירד לפני התיבה להיות חזן, כי אין אדם יודע מטמוניות של חבירו, ומעשים בכל יום שנכשלים בזה רבים.[קפו]

ועתה ראיתי בספר מאמר מרדכי (צרור המור, עמ' 86) דכתב דלמנהג הספרדים האבל משנה את מקומו בבית הכנסת בימי השבעה ובמשך שלושת השבועות שלאחריהם בין באבלות על הוריו ובין באבלות על שאר קרוביו. ע"כ. ואיני יודע היכן ראה מנהג זה, דהלוואי יקפידו על שבוע שני של האבלות כדינא דגמרא ופסק השו"ע.

קפה) הנה קי"ל כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, וכלל גדול בידינו כל שיש בו אחד מחמשת מיני דגן לנתינת טעם או להשביע אינו בטל, אלא הוא העיקר וכולם טפלים אליו מחמת החשיבות של חמשת מיני דגן (ברכות לו:, שו"ע סי' רח ס"ב).

ורוב השייק עוגיות שמוכרים כהיום ברכתם מזונות, דאף ששותים דרך קש ומבואר בשו"ע (סי' רח ס"ו) דדייסא ששותים אותה ברכתה שהכל, מ"מ הכא שאני, וכמש"כ בהליכות ברכות (עמ' קכט) היות ונותנים מעיכות בפה לאותם שברי עוגיות ונרגש טעמם, לכן הוא מוגדר כאכילה וברכתה בורא מיני מזונות וכמבואר במג"א ופסקו המ"ב (סי' רח ס"ק כב) וכפי שביארו הגר"ז (סי' קנח ס"ח). ורק באותם מיעוט מקומות שטוחנים היטב את העוגיות ונהפך לנוזל גמור א"כ הוי כדין דייסא שמברכים שהכל שאין מברכים מזונות על משקה.

קפו) הנה איתא בתלמוד ירושלמי מסכת ברכות (פ"ה ה"ג) ר' חונא הוה יתיב בחד כנישתא, עאל חזנא ואטרח על חד דייעול ולא קבל עילוי בסופא,

שמונה עשרה - צריך לעורר את לב העם שלאחר שסיימו תפילת עמידה ופסעו ג' פסיעות צריך לעמוד במקום ולא לחזור למקום שעמדו בתפלת י"ח, עד שיגיע הש"ץ לקדושה, או לפחות עד שיתחיל הש"ץ את תפילת החזרה. וכן אין לשבת במקום שכללו הפסיעות אלא צריך לעמוד דוקא.[קפז]

אתא לגבי ר' אלעזר, א"ל לא יכעוס מרי עלי בגין דלא הוינא מיתער לא עלית, א"ל עלך לא כעסית אלא על הדין דאטרח. ע"כ. וכתב בפירוש עלי תמר על הירושלמי שם, בזה"ל: הנה לפנינו הלכה פסוקה שאסור להפציר באדם יותר מדאי שירד לפני התיבה, כי אולי לא מיתער או מסיבות אחרות, כי אין אדם יודע מטמוניות של חברו ומעשים בכל יום שנכשלים רבים בזה ומטריחים על בעל תפלה יותר מן הראוי. וצ"ע למה השמיטו הרמב"ם השו"ע והפוסקים הלכה זו. ע"כ. והנה הגם שהרמב"ם והשו"ע השמיטו דין זה כיון דלא מצינו מאן דפליג ע"ז ודאי שצריך ליזהר בזה לכתחלה דידוע שיש עשרות דינים דאוריתא או דרבנן שלא נזכרו בשו"ע וברמב"ם. וכמבואר במג"א (סי' קנו ס"ק ב). ע"ש. וכ"כ לעורר בספר שדה צופים על הירושלמי מסכת ברכות (פ"ה ה"ד עמ' תקצז).

ועובדא שמעתי מכלי ראשון, באחד דחזותא דרבנן הוה ליה, ואמרו לו לעלות לס"ת ולא רצה, והפצירו בו יותר מדאי עד שעלה לתורה ושהתחיל לברך בירך בשגיאות קרי והיה ללעג ובוז, והתבייש מאוד, ואזי הבינו למה מתחילה לא רצה לעלות. ואחר התפילה ניגש אותו אחד לגבאי ואמר לו שאינו מוחל לו על שהעלהו לתורה וביישו.

קפז) **איתא** במסכת יומא (נג:), אמר רבי אלכסנדרי אמר רבי יהושע בן לוי, המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו, ואחר כך יתן שלום, אמר ליה רב מרדכי, כיון שפסע שלש פסיעות לאחוריו התם איבעיא ליה למיקם, משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו. ע"כ. וכן פסק בשו"ע (סי' קכג ס"ב): במקום שכללו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע שליח ציבור לקדושה ולפחות עד שיתחיל שליח צבור להתפלל בקול רם. ע"כ. ובתפילת ערבית כתב בספר לקט הקמח (קכג סק"ב) שיש להמתין עד שמתחיל הש"ץ באמירת הקדיש. וכ"כ בספר הליכות שלמה (פי"ג אות יב) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ח סי' פה). ע"ש. אולם עיין בספר אורח נאמן (סי' קכג סק"ז) שהעלה שבתפילת ערבית די בהמתנת ד' אמות וא"צ להמתין עד אמירת הש"ץ קדיש. ע"ש. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים חלק

א' (סי' קעו). וכ"כ עוד בחלק ח' (סי' קנח אות א) בשם הגרי"י פישר זצ"ל ובשם הגרח"פ שיינברג זצ"ל) שרשאי לחזור למקומו לאחר ששהה שיעור ד' אמות. וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (מהד"ת ח"א סי' פה) שימתין עד כדי הילוך ד' אמות לכל הפחות. והרה"ג רבי אליהו חיים פנחסי שליט"א כתב בירחון אור תורה (ניסן התשס"ד עמ' תפז) שראה למרן הראש"ל הגר"ע יוסף (שליט"א) [זצ"ל] שתיכף לאחר שגמר תפילת לחש בערבית ישב לפני קדיש תתקבל (וכתב שאין זה מפני חולשה וכיו"ב, דהרי בתפילת שחרית היה ממתין עד שהש"ץ יסיים קדושה). וכ"כ שם בשם הגר"מ מאזוז שליט"א שאמר לו שאין צריך להמתין עד קדיש תתקבל ויכול לשבת או ללכת לכל מקום שירצה שכבר נגמרה התפילה ואין שם חזרה. עיי"ש. והובא בספר אוצרות ההלכה (התפילה והלכותיה ח"ב עמ' 158). וכ"פ בשו"ת אליבא דהלכתא (ח"א סי' כה). ומ"מ לכו"ע בשחרית ומנחה יש להיזהר בזה וכמו שפסק השו"ע הנ"ל. ולדאבון לב מצויים רבים שאינם נזהרים בהלכה זו.

וכ"כ להתריע בשו"ת יחו"ד (ח"ה סי' יא), בזה"ל: ויש להעיר עוד שצריך להיזהר ולנהוג כמו שכתב השו"ע (סימן קכג סעיף ב), שבמקום שכלו שלש פסיעות שלו, יעמוד, ולא יחזור למקומו עד שיגיע השליח צבור לקדושה, ולפחות עד שיתחיל השליח צבור להתפלל בקול רם. וכתב בספר תורת חיים סופר (שם סק"ב), ותימה על המון העם שמקילים בזה, ומיד כשמסיימים תפילתם יושבים, וכשמגיע השליח צבור לקדושה עומדים, והוא נגד הדין המפורש בשלחן ערוך, שלכל הפחות חייבים לעמוד במקומם עד שיתחיל השליח צבור החזרה. ומן הראוי לעורר לב העם על כך. עכ"ד. וכן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בהליכות שלמה (ח"א פרק ח' הע' 143) עורר על זה ואמר שמעולם הוא תמה למה לא נזהרים כשפוסעים בסוף השמונה עשרה שלא לחזור למקומם עד שיגיע השליח ציבור לקדושה כמו שכתוב בשו"ע, והוא אמר שאינו יודע כלל מה ראו להקל בזה. ע"ש. וכ"כ להזהיר בזה בספר הבית היהודי (ח"א למנוע מכשול עמ' שסה). וע"ע בספר מנהג ישראל תורה (סי' קכג אות ג).

וע"ע במג"א (סי' קכג סק"ו) שכתב דלפי סברת י"א הטעם דבעי ו' פסיעות דכתיב 'ורגליהם רגל ישרה' וכתיב 'וכף רגליהם ככף רגל' הרי ששה, ולכך צריך לפסוע ג' פסיעות לפניו דהוי עוד ג'. ומ"מ הביא בשם הלחם חמודות דמטעם זה קצת מקפידין שלא יעבור אדם לפניהם בעוד שעומדין במקום שפסע, שלא יפסיק זה בין ששה פסיעותיהם, אבל מ"מ ע"י קפידתם טועים שכשרואים מי שרוצה לעבור לפניהם הם ממהרים לחזור למקומם קודם שיתחיל הש"ץ התפילה דהוא מעיקר הדין, עכ"ל, והו"ד במשנ"ב. ומ"מ משמע מדבריו דבכה"ג שרואה מי שרוצה לעבור לפניו מוטב שיחזור כשמתחיל הש"ץ את התפילה ולא ימתין עד קדושה, וכ"כ לדייק מדבריו בס' אשי ישראל (פכ"ג הע' רלב).

אם מותר לפסוע באמצע חזרת הש"ץ

עוד יש לעורר מה שראיתי בירחון תורני יתד המאיר (גליון 150) וכ"ה בקובץ בית הלל (נא עמ' כט), שכתב שם הגר"ש דבליצקי זצ"ל כי מנהג טעות נקבע אצל בני אדם כשסיימו את תפילתם ומאחוריהם עומד עדיין חבירו בתפילה וצריכים להמתין שלא לפסוע לתוך ד' אמותיו, והנה כשרואים באמצע חזרת הש"ץ שחבריהם גמר להתפלל ופוסע, מיד נזכרים לפסוע ופוסעים ואומרים עושה שלום, ומנהג זה טעות, והפסדו גדול, דכיון דכל אחד מאזין לחזרת הש"ץ אזי אין לפסוע באמצע חזרת הש"ץ ולהפסיד שמיעת החזרה אלא ימתינו מלפסוע לאחר חזרת הש"ץ, ורק המאריך עצמו יכול לפסוע כשסיים באמצע החזרה שזו מצותו כעת, אך לא מי שמקיים כעת הדין להאזין לחזרת הש"ץ. ע"ש. ובספר חוט שני (יו"ט ענינים שונים עמ' של) החמיר יותר וכתב, שהמסיים שמו"ע באמצע חזרת הש"ץ לא יאמר יה"ר שיבנה בהמ"ק וכו' דזה תחנון ובחזרת הש"ץ אסור לומר תחנונים הואיל וחיוב על כל אחד לשמוע חזרת הש"ץ. ע"ש.

וכתב בירחון יתד המאיר הנ"ל דיש טועין לומר שהוא טירחא יתירתא לעמוד כן בצמידות הרגלים שחושבים שאסור לפתוח הרגליים לאחר שסיים התפלה קודם שפסע, וזו טעות, דמדינא שרי אז לכתחילה לפתוח הרגלים בלי לילך לאחוריו לתוך לד' אמות המתפלל, וכמ"ש מוהגר"ח קניבסקי שליט"א בשיח השדה (ח"ג ברכות י: ד"ה המתפלל צריך שיכוין את רגליו). ע"ש. ולחינם מקפידים בנ"א זה על זה שחושבים שמטריחין אותם לעמוד צמוד עם הרגלים והאמת דשרי לכתחילה לפתוח הרגלים אלא שיש לזכור אח"כ להצמיד הרגלים ולפסוע כדין. עכ"ד.

כמו"כ יש לעורר את העם בענין מה שמצוי שאדם שסיים שמו"ע ועומד אדם מאחריו שמתפלל שמו"ע ולא סיים, ומחמת כן אינו יכול לפסוע וממתין ומצפה מתי הלה יסיים תפלתו כדי שיוכל לפסוע, ולכן כל כמה שניות מסתכל מאחריו לראות אם סיים חבירו את התפלה, וצריך ללמדם דלאו שפיר עבדי, שהרי פסק השו"ע (סי' קב ס"ה) שאסור לפסוע ג' פסיעות עד שיגמור אחריו את תפלתו, ע"כ, ובשו"ת הלכות קטנות (סי' פד) הביא שני טעמים מדוע אין לפסוע, אחד מטעם שכינה, ואחד מפני שהוא מבטל כוונתו, וכ"כ החיי"א (כלל כו סי' ג) אחר שהביא שהטעם הוא מצד שמבלבל את חבירו בתפילתו כתב שנראה לו דהיינו משום שיש שכינה של חבירו שעדיין מתפלל. ומאחר ואחד מטעמים הוא מפני שמבטל כוונתו א"כ כשמסתובב לראות אם חבירו סיים את התפלה א"כ מה הועילו חכמים בתקנתם ואדרבה בכך מבלבל כוונתו טפי, ולכן ישאר עומד על עומדו בלא שיסתובב לראו אם חבירו סיים.

ועתה ראיתי בשו"ת אבא בם (ח"ג סי' א) שכתב לחדש שאם סיים תפילתו

ולאחריו יש אדם שעדיין עסוק בתפלתו והדבר ידוע שכאשר ממתינים לאדם שיסיים תפילתו הרי זה מבלבל את כוונתו, לכן מותר ומומלץ לזה שסיים תפילתו שיפסע לאחריו. הגע בעצמך הרי מאחר וכל הסיבה היא מחמת הפרעה, לפי מש"כ רוב האחרונים, לפי זה עלה במחשבה דבר פשוט אשר גם שאלנו רבים למאד והסכימו בפה מלא, שכאשר אדם מסיים תפילתו ורוצה לפסוע, ויש אדם אחר העסוק עדיין בתפלתו ומחמתו אינו פוסע, הרי אדרבה הוא מטריד אותו ומלחיץ את המתפלל שאחריו, וברור ופשוט שאותו אדם מעדיף שזה שמלפניו יפסע ולא ילחצנו כל שזה המתפלל שם לב שיש אדם הרוצה לפסוע ולכן על המסיים לפסוע ולא להטרידו, אך כל זה בתנאי שזה שלאחריו העסוק בתפילה הינו מתפלל בעיניים פתוחות מסידור וכד' אך אם עיניו סגורות בזה הוא שאסרו הפוסקים לפסוע. עכ"ד. אולם לענ"ד נראה דלכתחילה צריך לחשוש גם לטעם הפוסקים שזה משום הפסק השכינה ואה"נ כדי שלא ילחיצנו ויטרידו יעשה עצמו כאילו לא סיים וימשיך להתנענע וכד' ובכך יצא ידי כולם. [ואם לא יודע שזה מאחריו רגיל להאריך יפזול בצידי עיניו לראות אם חבירו סיים ובלבד שלא ישים לב].

אם צריך לכוין רגליו עד אחר אתה קדוש

ובהיותי בזה אמרתי להעיר דמה שסבורים העולם שאחר גמר עניית נקדישך עדיין צריך לכוון רגליו עד אחר ברכת האל הקדוש, לאו דבר מוסכם הוא, דהן אמת שהא"ר (סי' צ סק"ז) למד מדברי הדרכי משה (הוב"ד במ"ב סי' קכה סק"ו) שהביא שהמהרי"ל לא היה מדבר מתחילת הקדושה עד אחר אמן דהאל הקדוש, ש"מ שחלות הקדושה עד סוף ברכת האל הקדוש, ולכן מש"כ השו"ע (סי' קכה ס"ב) טוב לכוין רגליו בשעה שאומרים קדושה עם הציבור נ"ל שהוא עד אחר האל הקדוש. ע"כ. וכ"כ המגן גיבורים (סק"ו) וחסד לאלפים (סק"ו) וערוה"ש (סי' צה ס"ה) וכה"ח (שם סקט"ז) וכ"כ החוות יאיר (סי' קכה סק"ב) דטוב לכוין רגליו עד אחר ברכת האל הקדוש. גם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' ע"ה בסופו) כתב: ודע שהקדושה אינה מסתיימת ב"הללויה", ד"לדור ודור" [לדידן "אתה קדוש"] שייך לקדושה שמסיימים ימלוך לדור ודור וממשיכים לדור ודור נגיד גדלך וזהו חלק מהקדושה, וכן מפורש ברמב"ם בסדר התפילה, וטועים אלו היושבים כשגומר הש"ץ ואומר ימלוך שהמשך לדור ודור שייך לקדושה, וכן אם שומע קדושה באמצע התפילה ישתוק וישמע עד סוף ברכה ג' שהקדושה היא תחילת ברכה שלישית, והברכה שייכת עוד לקדושה ומסיימים בחתימת הברכה הא-ל הקדוש, ורבים טועים בזה. עכ"ד. גם בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' טו אות ו) כתב בזה, וז"ל: ומה ששאל כשממתינים עם הקהל בסוף קדושה עד שש"צ גומר הא-ל הקדוש

שמועות רעות - ישנם אנשים שכאשר שומעים בשורות לא טובות, ממהרים הם לבשר בשורות אלו לחבריהם, ואומרים להם "שמעת מי מת", וכיו"ב, וצריך להזהירם שאינם עושים כהוגן, דכל המבשר בשורה לא טובה לחבירו הרי הוא כסיל.[קפח]

אם יש מקור לזה, פשוט דבכל מקום עניית אמן קאי על כל מה שמוזכר בברכה ואמן בו האמנה שמאמינים למה שאמרו שהקב"ה הוא קדוש ושהוא מלך העולם וכיון שהקדושה נכלל בברכה זאת, גם האמן ע"ז קאי ואז נגמרה הקדושה, ובפרט להאומרים לדור ודור א"כ הוא ממש מעין סיום הקדושה ורק אז נסתיימה הקדושה, וכך ראיתי ממורי הגה"ק מהר"ש מזיליכאב זי"ע הי"ד שהזהיר כן, ועיין סי' קכ"ה, וע"ש לשון הרמ"א ס"ג דאמן של הא-ל הקדוש יש לו דין קדושה וכו'. עכ"ל. ועי' גם שו"ת אז נדברו (ח"ב סי' ס').

אולם בספר נוה שלום (סי' צה סק"ד), חולק וסובר דברכת האל הקדוש היא לא חלק מהקדושה, וא"צ לכוין רגליו רק עד אחר נקדישך וכו', ומדברי המהרי"ל אין ראיה שהחמיר רק לענין דיבור מכח ג' ברכות דשמו"ע שצריכים לכוין בהם מאד. וכ"כ בספר תורת חיים סופר (סי צה סק"ה), והוסיף שלא ראה שנזהרין בזה. וכן רבינו אברהם מסלוניקי בספרו יוקח נא (סי' צה סק"ו) כתב אחר שהליץ על דברי הא"ר, דאם אינו רוצה לכוין רגליו בברכת אתה קדוש אין להזניחו כלל, כיון שסומך על הפוסקים הנ"ל, וגם לא"ר אינו אלא רק על הצד טוב בעלמא, דגם על קדושה עצמה כתב מרן "טוב" לכוון רגליו. ע"ש. וכ"ה בספר אוצר תשובות (סי פד אות ב) ולכן נראה שבשעת הצורך אפשר להקל. וכיו"ב כתב בס' הליכות שלמה (פ"ח דבר הלכה אות ס), וז"ל: יש לחוש תמיד לדעת הסוברים שצריך לעמוד עד סיום הברכה, אולם בר"ה ויוה"כ שמאריכין הרבה בברכה שלישית אינו צריך לעמוד עד סוף הברכה אלא יעמוד עד סיום ענין הקדושה דסו"ס מסתימת שאר הפוסקים משמע דאין צריך לעמוד, ואף לפי מה שנתבאר במנחת שלמה (סי' ב) דהקדושה היא חלק מברכה שלישית, מ"מ אין כל ברכה שלישית המשך להקדושה, ושפיר י"ל דאין צריך לעמוד עד סיום הברכה של הא-ל הקדוש, ולכן במקום הצורך יש להקל, אלא דמ"מ בדאפשר יש להדר כהמצריכים לעמוד וכנ"ל. ע"כ.

קפח) כן איתא בפסחים (ג:), שרבי יהושע בריה דרב אידי לא רצה להודיע לרבנן שרב כהנא נפטר משום "מוציא דיבה הוא כסיל" (משלי י',

יח). ע"כ. וכן איתא במסכת יומא (עז.) ובמגילה (טו.), שאין משיבין על הקלקלה, ולכן נענש המלאך גבריאל, "והנה האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לומר עשיתי כאשר ציותני". ע"ש. וכן מבואר מדברי השו"ע (יו"ד סי' תב סי"ב) שכתב: מי שמת לו מת ולא נודע לו, אינו חובה שיאמרו לו, ואפילו באביו ואמו, ועל זה נאמר "מוציא דיבה הוא כסיל" (משלי י, יח), ומותר להזמינו לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה, כיון שאינו יודע, מיהו אם שואל עליו אין לו לשקר ולומר חי הוא, שנאמר "מדבר שקר תרחק" (שמות ג, ז). ע"כ. וכן העלה מרן מאור ישראל הגרע"י זצוק"ל בספרו חזון עובדיה (אבילות ח"ב עמוד קי). ובספר חזון אליהו הביא קונטרס בסופו הנקרא "מעשה רב", ושם מספר על הנהגותיו של מרן הגרע"י זצוק"ל, וכך כתב (אות רעח): כשנפטר אח של הרבנית ע"ה מרן לא גילה לה הדבר במשך שנים, עד שנודע לה באקראי. [ובשו"ת בית יהודה (יו"ד סי"ז ד"ה ומעתה תימה) תמה על מה שכתב השו"ע (יו"ד סימן תב) דמי שמת לו מת ולא נודע לו אין חובה שיאמרו לו, ומותר להזמינו לסעודת אירוסין וכל שמחה, הרי אפילו באיסורין דרבנן איכא משום ולפני עור, ובפרט אם היה יום מיתה וקבורה דהוי דאורייתא. ותירץ שם דאיכא תרתי לטיבותא, חדא משום האומר דאם מודיע לאבל הא עביד איסורא, דקי"ל אין משיבין על הקלקלה, כדאיתא ביומא (דף עז.) ובכתובות (דף קד) ובע"ז (דף י) בעובדא דר' חנינא בר חמא, וכיון שכן לא ליעבוד איסורא בשביל להציל חבירו מאיסור אחר, והוי כעין הא דאמרינן בעלמא אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך וכו', ועוד דמאן לימא לן דאיסור אבילות הוא חמור מאיסור השבת, הקלקלה תרוייהו איסור דרבנן, יעו"ש. אמנם על קושייתו כבר השיבו האחרונים, דכיון שהאבילות מתחילה רק מהרגע שהאבל יודע מהפטירה, אין חשש שלא לומר לו].

ובטעם הדבר שאין לספר שמועה רעה נאמרו כמה טעמים. א. רש"י (פסחים ג: ד"ה אהדריה) פירש: שלא יבינו מהר [שמת] ויצא לבם [מתוך צער]. וכך כתב רש"י בספר בראשית (פרק כב פסוק ב) כשהשי"ת אמר לאברהם אבינו, "קח נא את בנך" השיב לו "שני בנים לי", אמר לו "יחידך", אמר לו "זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו", אמר לו "אשר אהבת" וכו' אמר לו "יצחק", ולמה לא גילה לו מתחילה? שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף. ב. המאירי (פסחים שם) כתב: ראוי לאדם שלא יהיה מזומן לבשורה של פורענות. כלומר אין זה סימן טוב לאדם, שיצטרך לבשר בשורה לא טובה. ג. הבן יהוידע (פסחים שם) כתב: אם פותח פיו בדבר טוב, יועיל להיות הרע טובה, כי ברית כרותה לשפתיים, הן לטובה, הן להיפך, והרע אפשר שיהיה טוב. ע"ש.

אם מותר להודיע ברמקולים על הפטירה

ובענין מה שנוהגים כיום להסתובב עם רכב ולהודיע ברמקול על מועד ההלוויה של הנפטר, יש להקל בזה ואין בזה משום "מוציא דיבה הוא כסיל", דכיון שכוונתם לתועלת שיבואו אנשים להלוויה ויחלקו את הכבוד הראוי לנפטר שפיר דמי, וכמ"ש בשו"ת וישב יוסף (סי' מד), וכיו"ב כתב בספר חסידים (סימן תתב) שכל מה שנאמר שאין משיבין על הקלקלה, הוא דוקא כשתוכל לומר לא נפקא לן מינה, אבל כשיש דברים שאם יגיד הקלקלה יכול להיות תקנה לדבר, כגון ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית יד יג) ואם לא היה מגיד יותר היה חוטא, וכן אם לא יגיד על החולה לאוהבו לא יחקור אחר רפואה, כמו ויאמר ליוסף הנה אביך חולה (שם מח א) כדי שיביא את בניו עמו. וכן רבן יוחנן בן זכאי לר' חנינא בן דוסא שיתפלל על בנו (ברכות לד:), הרי דלתקנתו יכול להגיד, או להעיד על מת בשביל אשתו להשיאה ולעשות תקנת יתומים. ומה שהתך לא השיב למרדכי, הוא משום שהיה רע בעיניו שלא רצתה לבא אל המלך ולמסור עצמה למות. ועוד [אמר שיש] למסור עצמה למלך להיות נבעלת לו ותהיה אסורה למרדכי, כי עד עתה באונס היתה נבעלת ועתה ממציאה את עצמה לערל ברצון. ע"ש.

וכן העלה בספר חשוקי חמד על מסכת יומא (עז.) ע"פ דברי ספר חסידים הנ"ל שכל מקום שיש תועלת משיבים על הקלקלה. ולכן נהג אמבולנס, שהוביל חולה גלמוד מבית אבות לבית חולים, ובדרך הזקן נפטר, יכול להודיע זאת למוסד ששלחוהו, ולא אמרינן אין משיבין על הקלקלה וימסור הנהג את הנפטר לחברא קדישא, דכיון שיש תועלת בדבר, כיון שהמוסד אחראי על הזקן, והם ידעו איך לטפל בנפטר ומה יעשו בו, וכמו כן הדבר ירגיע את ההנהלה, כי חוסר הידיעה תפליל אותם כלפי השלטונות, יש להשיב. ויעויין במסכת גיטין (דף כד.) ברש"י (ד"ה והא לא חזרה) שכתב: שליח לא מיקרי אלא המשלח מזה לזה, שראוי לחזור אצל שולחו, ולומר עשיתי שליחותך לחברך, והיא מדת דרך ארץ. ע"ש.

לא לומר על עצמו דברים רעים

כמו"כ יש להעיר בדבר מה שיש מרגישים שאין להם מזל ואומרים על עצמם "אני אדם בלי מזל" "כל מה שאני עושה אני לא מצליח" וכד', דיש ליזהר לא לומר על עצמו דברים רעים אלו, משום שעלולים להיות באמת מחמת דבריו, וכדאיתא במו"ק (יח.) שברית כרותה לשפתים. ובברכות (יט.) איתא דלעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. וכתב בספר חרדים (פרק סו סי' קז): ירגיל עצמו לומר "שעה טובה", ואם יאמר "שעה רעה" תדבקהו הרעה בר מינן. עכ"ל. ובספר יוסף אומץ (יוזפא, אופן הנהגתו עם ב"ב, אות ב) כתב,

דלפי רוב הברכה השגורה בפה תהיה ברכת הבית, וירגילו עצמם לומר "הרבה מזל וברכה". ע"ש.

וכן אדם המספר לחבירו על דבר רע

שקרה לו, יש להקפיד לומר "לא עליכם", כגון "עברתי ניתוח קשה, לא עליכם", "השכן שלי נפטר, לא עליכם", וכדאיתא במסכת סנהדרין (קד:), וכ"כ בספר חסידים (אות תרלח). וכן מצינו להרבה ספרים שהקפידו בזה, עיין בתרומת הדשן (פסקים וכתבים, סימן קכד): "כי זה יותר מירח ימים שחשתי בעיני לא עליכם". ובשו"ת לבושי מרדכי (מהדורה רביעאי, סימן נח) כתב: "יען כי כעת עיני כהות לא עליכם". ועוד כהנה רבות. וכן כאשר מספר אדם לחבירו דבר רע שקרה לו או למישהו אחר, יש לו לספר את הדבר בלשון נסתר, ולא בלשון נוכח וכגון אדם שעבר ניתוח קשה, ורוצה לתאר לחבירו כיצד עשו לו את הניתוח, לא יאמר "עברתי ניתוח קשה, תאר לך ששמים אותך על שולחן הניתוחים, וחותכים לך את הבטן", אלא יש לתאר זאת בגוף שלישי, ולומר "תאר לך שלוקחים אדם ושמים אותו על שולחן ניתוחים וחותכים את בטנו, עיין ברש"י במדבר (פט"ז פסוק יד). וכ"כ לעורר בספר לרעך כמוך (ח"א עמ' 257), ובספר שמירת הדיבור (ח"א עמ' 207).

ולסיום יש להביא מ"ש בספר עולם חסד יבנה (ח"ז עמ' שו) שאדם המבשר בשורה טובה לחברו, ומשמחו, מקיים בזה מצות חסד. עוד הביא (בעמ' שטז) שלהעמיד פנים שוחקות כשהכסיל אומר מילי דבדיחותא, הרי זה חסד. עוד הביא שם שיש לנהוג להראות לאורח את השירותים בבית בכניסתו, כי אולי הוא מתייבש. ויחשוב אילו אתה היית אורח מה היית רוצה שיעשו לך ותעשה לו. עוד הביא (בעמ' שיז) שאם ראה חשמל של שכנו דלוק ביום, מצוה ללכת להודיעו, וכן אם ראה את כביסת שכנו שיורד עליה גשם מצוה ללכת להודיעו. עוד כתב (עמ' שכא) שלהחזיר ספרים בביהכנ"ס וביהמ"ד אפילו שלא הוציא וכ"ש אם הוציאם, זה חסד עם הרבים. עוד כתב (עמ' שכג) בעל מכונית יכול לעשות חסדים רבים ברכבו אם קצת יתבונן, וזה נהנה וזה לא חסר. עוד כתב שם (בעמ' שיב), שאנשים עושים חסד עם אנשים רבים, ושוכחים לעשות חסד עם האשה ובני הבית. עוד הביא שם (בעמ' שטו) שניחום אבלים זה לא רק לאדם שנפטר לו קרוב, אלא כל צרה שיש לו לאדם ואפשר לעודדו כגון שהפסיד ממונו והוא עצוב או שיש לו דאגות, אם ישמחנו הוי ניחום אבלים. עוד כתב שם (בעמ' שכב) שכשאתה רואה אדם הנושא מזוודות או חפצים רבים, תציע את עזרתך, אם בחמור חברך נצטוה "עזוב תעזוב" "הקם תקים", באדם שהוא צלם אלוקים כל שכן. עוד כתב שם (בעמ' שכ) שלומר קדיש ומשניות על אנשים גלמודים או שבניהם חילונים הרי זה מקיים מצות חסד. וע"ע שם בספר הנ"ל דוגמאות רבות השכיחות מידי יום ביומו, שעל ידי קצת התבוננות יכול לקיים חסדים רבים.

שמו"ת - יש חיוב על כל אדם לקרוא שניים מקרא ואחד תרגום בכל שבוע. ובעוונות הרבים ישנם שמזלזלים במצוה יקרה זו. ומי שאינו נזהר בזה בלא אונס מסתכן במיתה. ויש לחנך הקטנים שהגיעו לחינוך במצוה זו.[קפט]

קפט) כן איתא במסכת ברכות (ח.): לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שניים מקרא ואחד תרגום, שכל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. ע"כ. וכ"פ השו"ע (סי' רפה ס"א): אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה בכל שבת בציבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו השבוע שניים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבון. ע"כ. א"כ נמצא שמצוה זו אינה הידור וסגולה בעלמא, אלא חובה גמורה היא על כל אחד ואחד, ולכן כתב השו"ע לשון חובה, ושינה מלשון הגמרא שכתוב לעולם וכו', משום דלא תימא משום שכתוב את שכרו שמאריכין לו ימיו עצה טובה בעלמא הוא, אלא חיוב גמור הוא. וכ"כ לעורר בספר מעם לועז (הקדמה כוללת בראשית ד"ה והדבר השלישי) וכתב דבעוונות הרבה אנשים אינם נזהרים בזה. והרי אפילו האבל שאסור לו לקרוא בדברי תורה בכ"ז יש עליו חיוב לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום. ע"ש. ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' רסא וסי' תקמד) כתב שמרן הגריז"ס זצ"ל הגאב"ד דבריסק, צווח על שלא נזהרים בשמו"ת. ע"ש.

ופוק חזי מה שהביא בספר מטה יהודה (סי' רפה סק"ט) שדורשי רשומות אמרו שהפסוק "מפני שיבה תקום והדרת" הוא ר"ת שמו"ת להורות כי הקורא שנים מקרא ואחד תרגום יזכה לעטרת שיבה, ומאריכין לו ימיו ושנותיו וכמו שסיים והדרת פני זקן, ומי שאינו נזהר בלא אונס מסתכן במיתה, וכמו שנרמז בסופי התיבות של פסוק זה אותיות מיתה. ע"ש. וסגולה נמי ליראת שמים וכמו שהביא באור זרוע (שבת סי' מב): ג' דברים ציוה רבי יהודה הנשיא ליראת שמים, וביניהם השלמת פרשיות עם הציבור. ובבת עין (ליקוטים) כתב שהוא סגולה שיוכל להתפלל בשבת בכוונה.

ושמעתי בשם חכם אברהם רפול זצ"ל, רמז לזה, שמאחר שישנם רבים שאינם מקיימים מצוה זו, לכן כתב מרן הלכות אלו בסימן רפה לרמוז על הריפיון שיש במצוה זו.

קריאת השמו"ת בכוונה

ויש לקרוא השמו"ת בנחת מילה מילה ובשימת לב בכוונה להתבונן הן במצוות התורה והן בדרכי מוסרה, ולא בקריאה ארעית במהירות כחותה על

הגחלים לפרוק עול מעליו, וכמו שכתב רבינו מנוח על הרמב"ם (בכת"י הוב"ד בבירור הלכה הכא). וכבר עורר בספר למנוע מכשול (סי' ט ס"ט) כי חובה קדושה מוטלת על כל יהודי ויהודי ללמוד את התרי"ג מצוות ולהיות בקי בהם, כי הם יסוד התורה שבכתב ושבעל פה, ולצערינו הרב ישנם כאלו שלא יודעים ביאור המצוות ומהותן, וכן אינם יודעים איזה מהמצוות הן מצות עשה ואיזה לא תעשה, שהם יסוד ועיקר אמונתינו, ולכן יש לכל אדם ואדם להנהיג עצמו ללמוד בכל יום כמה מצוות עד שיהיה בקי בכל התרי"ג מצוות וידע את מצוות המלך שנתחייבנו בהם מסיני לעם קדשו וכשם שחיילים חייבים לדעת בעל פה את כל הפקודות היוצאות מפי המפקד כך יהודי שנחשב הוא לחייל בצבאות ה' צריך לדעת בעל פה את כל פקודותיו וחוקיו של הקדוש ברוך הוא, וטוב וישר ללמוד את תרי"ג מצוות לדעת הרמב"ם. ע"כ. [ועיין לרבינו החפץ חיים בהקדמה לספרו ספר המצוות הקצר, שכתב: ובכדי שלא יקשה על האדם ללמוד את כל המצוות, עשה בפעם אחת עצתי ללמוד מחציתם ביום ב' בשבוע ומחציתם ביום ה' בשבוע וכן יעשה בכל שבוע ושבוע ובמשך הזמן יהיו שגורים בפיו כל המצוות עשה שאפשר לו לקיימן בזמן הזה, ואח"כ יעשה כן במצוות הלא תעשה, ללמוד מחציתם ביום ב' בשבוע ומחציתם ביום ה' בשבוע עד שבהמשך הזמן יהיו שגורים בפיו כל המצוות הלא תעשה שצריך ליזהר מהן, ובכל עת שתזדמן לפניו אחת ממצות אלו יזכור לקיימן, וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק (במדבר טו לט) "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם", שזכירה מביאה לידי עשיה].

קריאת שמו"ת עם פירש"י

וירא שמים יקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום גם עם פירוש רש"י, וכמש"כ השו"ע (סי' רפה ס"ב). וכתב המ"ב (סק"ו): וכן ראוי לכל אדם לנהוג. ובכף החיים פלאג'י (סי' כז אות ז) כתב שאינו יודע מי פטר לכמה מתופסי התורה שלא ללמוד גם רש"י, שהרי לא יצאו מכלל יראי שמים, וראוי להם ללמוד גם פירוש רש"י שהוא מדינא דשו"ע במקום שילמדו דברים אחרים. וע"ע במכתבי חפץ חיים (אגרות ומאמרים סי' יח) ובהליכות חיים (ח"א עמ' צה), ובקובץ מבקשי תורה (חלק מט עמ' ז).

חינוך הקטנים בשמו"ת

ודע שיש לחנך הקטנים אשר הגיעו לגיל חינוך, לקרוא שניים מקרא ואחד תרגום, וכמו שכתב בהליכות עולם (ח"ג עמ' נז) שהמלמדים בבתי ספר חייבים ללמד את התלמידים טעמי המקרא, ולחנכם לקרוא שניים מקרא

שמע ישראל - יש להזהיר את העם כשקוראים ק"ש יקפידו לדקדק לקרוא את האות שין שבמילה שמע בניקוד שוא נע, ולא כמו שמצוי שרבים אומרים זאת בשוא נח בלא שימת לב.[קצ]

ואחד תרגום בכל שבוע, עם טעמי המקרא. ע"ש. וכ"כ בהליכות שלמה (תפילה פי"ב אות לז). ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' מו). וכ"כ בשו"ת קנין תורה (ח"ז סי' יט). ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' רסא) מבואר שאם באפשרותו לקרוא את כל הפרשה כהוגן ובהבנת הנקרא יש לחנכו. ע"ש. ועצה טובה כדי שיקל על עצמו, לקרוא כל יום עליה אחת, כגון יום ראשון עליית ראשון וכן ע"ז הדרך, כדי שיגיע לסוף שבוע ולא יצטרך לקרוא הרבה.

קצ) עיין בגמ' במסכת ברכות (טו:), שכל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצנינן לו גיהנום. והביא המ"ב (סי' סב סק"ב) בשם הב"י, שטעם הדבר שמצנינן לו גיהנום, שהוא מדה כנגד מדה, שמאחר שהוא מעורר עצמו בזה ומניע את חומו הטבעי לדקדק באותיות ובשכר זה החום הטבעי שהוא מעורר מצנינן לו כנגדו חום אחר שהוא בגיהנם. [ועיין בספר אם למקרא השלם (עמ' 119) שכתב שיש שמונה תיבות בק"ש שצריך ליזהר לקרוא אותם מלרע, כי אם קוראם מלעיל משתנה משמעותם, והם: ואהבת, ודברת, ונתתי (פעמיים), ואספת, ואכלת, וחרה, ואמרת. ועיין רש"י נחמיה (פ"ט פס"ד). וע"ע הליכות שלמה (ח"א פי"ב הכ"ד)].

קריאת שמע בזמן ר"ת

ואגב אעיר עוד דבר מענין ק"ש, דמריש אמינא דאותם שמחמירין במוצ"ש להוציא את השבת כזמן ר"ת, משום דחילול שבת דאורייתא הוי, ה"ה שיש להם כל לילה לחזור על ק"ש של ערבית בזמן ר"ת, ואע"פ שקראה בצאה"כ מ"מ לר"ת יום הוי ולא יצא אז בק"ש של ערבית, ועכ"פ שקורא ק"ש על המיטה י"ל להחמיר לכוין בק"ש לצאת יד"ח של ק"ש של שכיבה לשיטת ר"ת, אולם אחר העיון היה נראה דהא ליתא, שהרי לר"ת כאשר קורא ק"ש של ערבית מפלג המנחה יוצא יד"ח, וכמבואר בתוס' ריש ברכות ובשעה"צ (סי' רלה סק"ט), וא"כ לפי"ז אין ענין להחמיר, דממ"נ יצא יד"ח. ודו"ק.

שוב בינותי דהרי רבים מהראשונים פוסקים כשיטת ר"ת לענין צאה"כ, ולא סוברים כשיטתו לגבי קורא ק"ש מפלג המנחה דהוא שיטת יחידאה בזה וכמש"כ השעה"צ שם, וא"כ לשיטתם יש ענין להחמיר לכוין לצאת יד"ח בק"ש שעל המיטה על תנאי שאם האמת כר"ת עכשיו מתכוין לצאת יד"ח. וכן ראוי לעשות.

ערבית בפלג המנחה למחמירין כר"ת

ועוד שמעתי להעיר לאותם המחמירים כר"ת במוצ"ש, שיש להם להחמיר ג"כ לא להתפלל ערבית מפלג המנחה שהרי לשיטת ר"ת אכתי לא הגיע פלג המנחה ולשיטתו הוי ברכה לבטלה, והרי דעת השו"ע (סי' רטו ס"ד) שברכה לבטלה הוי דאורייתא וא"כ יש להחמיר בדאורייתא כר"ת. אולם יש לחלק קצת דע"כ לא מחמירין כר"ת אלא בדאוריתא ודאי משא"כ בברכה לבטלה דלאו מילתא דפסיקתא היא דהוי דאורייתא מקילים טפי.

קר"ש לפני חצות

וכאן המקום לעורר מה שכתב בספר הליכות מועד (תשרי עמ' תקה-תקו), גבי ק"ש על המטה אם יש לאומרו סמוך לחצות או שהעיקר סמוך לשינתו, שאע"פ שלפי הפשט אי"צ לומר קר"ש אלא אם ישן בלילה וסמוך לשינה (כמבואר בסי' רלט ס"א), שהרי כל הטעם לפי הפשט הוא כדי לבטל המזיקים של השינה (כמבואר בברכות ד: ו-ה. וברבינו יונה שם), מ"מ בליל הושענא רבה ושבועות נוהגים כולם לומר קר"ש קודם חצות, וכדעת הקבלה (שעה"כ נג., בא"ח ש"א פרשת וארא ס"ב, ופרשת פקודי סי"ד, ופרשת וזאת הברכה ס"ג, אור לציון ח"ג עמ' קצד). וזה לשונו (הליכות מועד שם בהערה יד): מעודי לא הבנתי מדוע בליל שבועות וליל הושענא רבה נוהגים כמעט כולם בקרב בני ספרד לומר קר"ש סמוך לחצות, ואילו במשך ימות השנה כשישנים אחר חצות, רבים לא מקפידים לומר הקר"ש קודם חצות. עכ"ל.

לקרוא לפני חצות גם את הפסוקים

עוד כתב להעיר בהליכות מועד שם, שגם אותם שאכן קוראים ק"ש לפני חצות, לחשוש לדעת הקבלה וכנ"ל, רבים נוהגים לומר רק את הקר"ש בלי הפסוקים שאחריה, וטעות היא, היות והתיקון הנעשה בקר"ש זו לפי המקובלים הוא בדוקא עם אמירת הפסוקים שאחריה, כמבואר בבא"ח הנ"ל, וא"כ ממה נפשך אם כבר חוששים לקבלה, יש להם לקרוא גם את הפסוקים וכאמור. עכ"ד.

שקר - יש לעורר העם בדבר מה שמצוי שרוצים שהילד יקשיב להם, אז מבטיחים לו דבר ולבסוף לא מביאים לו, אפי' שלא מביאים לו מחמת אונס וכד' וכגון שנגמר הדבר, מ"מ צריכים להתאמץ לקיים דיבורם כדי שלא ירגילו את הילדים לשקר, וכן צריכים להקפיד שלא לשקר ליד הילדים אפי' לתועלת, וכגון אם רוצים את בעה"ב בפלאפון וכד' וכעת לא יכול לדבר וכד' אין לו לומר לילדים שיאמרו בטלפון שאינו בבית, מפני שמרגילם לשקר.[קצא]

קצא. כן איתא בסוכה (מו:): אמר רבי זירא, לא לימא איניש לינוקא דיהבינא לך מידי, ולא יהיב ליה, משום דאתי לאגמורי שיקרא, שנאמר "למדו לשונם דבר שקר". ע"כ. וכיו"ב איתא במסכת יבמות (סג.): דרב הוה קא מצערא ליה דביתהו, כי אמר לה עבידי לי טלופחי - עבדא ליה חימצי, חימצי - עבדא ליה טלופחי. כי גדל חייא בריה, אפיך לה. אמר ליה: איעליא לך אמך! אמר ליה: אנא הוא דקא אפיכנא לה. אמר ליה, היינו דקא אמרי אינשי: דנפיק מינך טעמא מלפך, את לא תעביד הכי, שנאמר: למדו לשונם דבר שקר העוה וגו'. וכ"כ לעורר בספר ניב שפתים (עמ' נז). ובספר ואין למו מכשול (ח"ה עמ' רלט). ע"ש.

ומטעם שלא יתרגל לשקר כתב בספר אך טוב וחסד (עמ' קפט) שאפילו בצחוק אין לשקר. ע"ש. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח"ט עמ' דשמ) ובקהלות יעקב (ליקוטים ח"ב ס"ה).

וכתב החפץ חיים (הל' לשה"ר כלל ט ס"ה בהגה"ה) שאם היה מרגיל אותם מנערותם שלא לדבר לשה"ר וכן שלא לקלל ולשקר על שום בן ישראל, ממילא היה נטוע בנפשם מצד ההרגל, והיה קל להם אח"כ לגדור עצמם במידה הקדושה ההיא, והיו זוכין עבור זה לחיי העוה"ב ולכל טוב בעוה"ז וכמו שנאמר "מי האיש וגו'. ע"ש. וע"ע בדברי הרב דסלר זצ"ל במכתב מאליהו (ח"א עמ' 94) בגדר איסור שקר.

ביומו תתן שכרו בבנו

ומלבד שמרגילו לשקר, פעמים יכול לעבור על "ביומו תתן שכרו", וכמש"כ בספר הלנת שכר (סי' ד סקכ"א) בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א, דיש להזהר אם ההורים אמרו לילד שאם יסדר החדר יקבל ממתק, יש לחוש לביומו תתן שכרו. וכ"ה בספר לחיות כהלכה (עמ' רכד), אך כתב דדעת הרבה פוסקים שאין בזה משום ביומו תתן שכרו, כיון שזה בנו. אולם בקטן שאינו בנו לכ"ע איכא חיובא דביומו תתן שכרו, וכמו שהבאנו לעיל (ערך ביומו תתן שכרו).

מערכת התי"ן

מערכת התי"ו

תליית לחם - יש לעורר את המון העם, שאסור לתלות את הלחם על צדי עגלות האשפה או על גדר וכדו', מפני שיש בזה בזיון לפת, והדבר גורם לעניות, לכן יניחו את השקית עם הפת בתוך האשפה.[קצב]

קצב) כן מבואר בפסחים (קיא:), תליא בביתא קשי לעניותא. ופרש"י התולה פתו באויר בתוך סל אחד. ע"כ. וכ"ה בכף החיים (סימן קפ אות י). ע"ש. ואפי' למצוה אין לתלות, וכמבואר בבן איש חי (ש"ש פרשת פנחס אות יב) שכתב "התולה סל ופת בתוכו, קשה לעניות בר מינן. ופה עירנו היה המנהג לתלות פת העירוב של העיר בבית הכנסת בתוך הכיס על העמוד, ואנא עבדא תקנתי לקבוע תיבה קטנה פתוחה על העמוד, ומניחין בתוכה הערוב, וכיס הערוב יוצא ונראה לכל. ע"כ. הרי שגם לצורך מצוה לא התיר לכתחילה לתלות פתו. וכ"כ להתריע ע"ז בספר ואין למו מכשול (ח"ב עמ' רנח). ע"ש.

ועתה ראיתי בספר אמרות אליהו (עמ' שצד) שכתב לחדש, שכוונת הגמרא שנותן את פתו בתוך סל ויש חבל למעלה קשור והוא קושר את הסל בחבל ונמצא הסל באויר עם הפת וקשה לעניות, וזהו בזיון הפת ואסור, אבל אם תולה את הפת ב-וו המחובר לכותל או לדלת כשאין הפת באויר אין זה דרך בזיון ומותר [ודוקא אם תולה את הפת קשה לעניות ואסור אבל תולה בשר או דגים אין קשה לעניות ומותר, משום שכך דרך העולם לתלות את הבשר והדגים באויר ואין זה דרך בזיון]. ודקדק כן מדברי רש"י שכ' "תולה פתו באויר" משמע דוקא באויר משא"כ אם תולה ב-וו על הכותל, שפיר דמי. ע"ש. ויש לדחות דבריו דגם שתולהו ב-וו על הכותל מיקרי באויר, דסוף סוף אינו מונח ע"ג שולחן. וכן מבואר מדברי הבא"ח הנ"ל דלא כדבריו שאפילו שהיו תולים על העמוד העירוב, שינה מנהגם. וכן מבואר מדברי שו"ת אור לציון (ח"ב פי"ב אות יח) שנשאל האם מותר לתלות תיק אוכל שיש בו פרוסת לחם על גבי מתלה, והשיב: אין לתלות תיק אוכל שיש בו פרוסת לחם על גבי מתלה, משום שקשה לעניות, ומכל מקום יש להקל למלמד בתלמוד תורה ולגננת לתלות את תיקי האוכל של התלמידים על גבי מתלים, דבגמרא בפסחים (קיא ע"ב) איתא "תלאי בביתא קשי לעניותא", ופירש רש"י: התולה "פיתו" באויר בתוך סל אחד. וכיון שהוא ענין סגולי יש לומר דהיינו דוקא "פת שלו"

אבל פת אחרים אין לחוש. ע"ש. משמעות דבריו שיש לאסור בכל אופן תליית לחם ואפילו על גבי וו שבקיר. ומ"מ מה שכתב להקל לגננות מטעם שזה עניין סגולי ואין להוסיף עליו לאסור את תליית פת של אחרים, לענ"ד הוא תמוה, דזיל בתר טעמא, דכיון שכל הטעם שגורם לעניות הוא מפני ביזוי אוכלים, א"כ מה לי בפת שלו ומה לי בשל חבירו. ושו"ר שכ"כ להעיר על האור לציון הגרש"ז אויערבך בהליכות שלמה (פסח, פ"ט הערה 359), דאף שבעלמא אין מוסיפים בדבר סגולי על מה שנאמר (עיין בהליכות שלמה פ"ב אות כב), מ"מ בכגון דא שהטעם הוא משום בזיון אין לנו לחלק בין פת שלו לפת של אחרים. ע"ש. והו"ד בספר עץ השדה (פרק ל הערה ה), ובספר ידי כהן ביזוי אוכלין (פט"ז הערה שג). אלא שהוסיפו שם (בעץ השדה הערה ד, ובידי כהן שם הלכה ז) טעם אחר להקל לגננות לתלות את התיק עם הלחם, והוא משום שאין בתליית פת שבתיק בזיון לפת, דכן הוא משמעות הש"ס פסחים שם דאמרינן דהך דקשה לעניות זהו דוקא בפת ולא בבישרא וכוורי כיון דאורחיה הוא, ומבואר דהא דקשה לעניות זהו משום שזוהי תלייה שאינה אורחיה. משא"כ תליית פת בתוך תיק דאורחיה הוא שפיר דמי. ע"ש. והביאו שם שכן כתב הגרש"ז אויערבך [במכתבים שנדפסו בסו"ס מאור השבת (ח"ב מכתב ל אות ר), ובהליכות שלמה (פסח פ"ט הערה 359)] והגרי"ש אלישיב (בספר הערות על פסחים שם, ובספר וזאת הברכה עמ' 18), ושכן הסיק בספר שבט הקהתי (ח"ג סי' קנב). ע"ש. וכ"כ להקל הגר"מ מאזוז שליט"א בירחון אור תורה (תשס"ד סי' קכו אות ח) לגננות לתלות תיק אוכל שיש בו פרוסת לחם, אולם בספר עלי שי"ח נשאל בזה הגר"ח קנייבסקי שליט"א והשיב שגם לגבי הגננות טוב להיזהר. ולהלכה נראה דיש להקל בזה כהאחרונים הנ"ל, ואין חילוק בין פת שלו לפת של אחרים. אלא שבספר מאור השבת הנ"ל הוסיף, דאולי הגרש"ז לא התיר אלא רק בתיק או בשקית המיוחדת לזה ועומדת לשימוש תדיר, אך לא בשקית חד פעמית.

וגדולה מזו ראיתי בקובץ רב ברכות (תשפ"א) שכתב שם הה"כ לבאר שכאשר מניח את הלחם בשקית שאינה שקופה, וגם אין הלחם בולט מפתח השקית (או התיק), שפיר דמי, ואין בזה חשש של התולה פתו. והוכיח לזה מהא דאמרינן בברכות (כד.) התולה תפיליו יתלו חייו, ומבואר בגמ' שם שאם היו בכיסן, מותר לתלות את הכיס עם התפילין שבתוכו. והשתא יש להקשות דאם תפילין שרי לתלות בכיסן כ"ש לחם שיהיה מותר לתלות בכיסן, ומדוע הגמ' בפסחים (קיא:) הנ"ל אסרה לתלות פת בסל. אלא על כרחך לחלק לפי מה שכתב העוי"ח (פרשת חיי שרה אות יג), וז"ל: התפילין כשהם מונחים בכיסן מותר לתלותן ביתד וכו', ואם יש סל תלוי בחבל לא יניח התפילין בתוך הסל כיון שהם גלוים ואינם מונחים בכיסן. ע"ש. ומבואר בדבריו שיש חילוק בין "סל" ל"כיס", ש"סל" יש בו חורים,

והתפילין המונחים בו גלויות, ובזה יש איסור של בזיון, ולכן אסור, משא"כ "כיס" שהתפילין שבו מכוסים ואינם נראים, שרי. ולפ"ז מיושבת הסתירה הנ"ל, דהרי בגמ' פסחים הנ"ל איתא בלשון "תלא סילתא", דהיינו שתולה סל, שהפת שבתוכה גלויה ולכן יש בזה משום בזיון, וקשה לעניות, משא"כ בגמ' ברכות (כד.) הנ"ל לגבי תפילין מיירי ב"כיס", שהוא מכוסה, ולכן מותר, ואה"נ גם בתפילין אם תולה אותם ב"סל" שהוא גלוי, אסור, וכמ"ש בעוי"ח הנ"ל. והנה בספר בא"ח שנה שניה פרשת פנחס (סי"ג) כתב בזה"ל: ופה עירנו היה המנהג לתלות פת העירוב של העיר בבהכ"נ בתוך "הכיס" של העמוד, ואנא עבדי תקנתי לקבוע תיבה קטנה פתוחה על העמוד ומניחין בתוכה העירוב, וכיס העירוב יוצא ונראה לכל. ע"כ. ולפי הנ"ל צ"ל שאע"פ שהכיס הוא אטום והפת לא נראית מתוכה, מ"מ הפת היתה יוצאת מחוץ לכיס ונראית, או שכיון שהכיס היה פתוח מלמעלה, מי שהיה עובר בסמוך לכיס היה רואה את הפת שבפנים, ולכן חשש בזה משום תלה פתו, אבל בכיס שהוא סגור ואין הפת נראית מתוכו, לית לן בה. ולפ"ז נראה שהוא הדין לעניין לתלות שקית לחם על גבי עגלה או על גבי כידון האופניים וכדומה, שאם השקית היא שקופה או לבנה והפת נראית מתוכה, יש בזה חשש משום עניות, אולם אם השקית שחורה או כהה והפת לא נראית מתוכה, מותר. עכת"ד הה"כ בקובץ רב ברכות הנ"ל.

וכן ראיתי בספר שי למורא (עמ' רסה) שכתב חילוק זה ע"פ העוי"ח הנ"ל, והוסיף וכתב, וז"ל: וכן מלשון רש"י ורשב"ם בפסחים (קיא.) יש להוכיח כן, שכתבו בזה"ל: "התולה פתו באויר בתוך סל אחד". ומדוע כתבו "אחד", הרי יכלו לכתוב "בתוך סל", ולמה הוסיפו את המלה אחד, אלא לומר לנו שדוקא בסל אחד אסור, שהפת נראית דרך חורי הסל או שהיא גלויה בתוכו, אך אם יש שני סלים אחד בתוך השני שאין הפת נראית וכן בנידונינו שהפת בתוך שקית ומונחת בתוך התיק, אין בזה איסור. עכ"ל.

ותבט עיני בספר הלכה מפורשת (עמ' קעד) שנשאל הגרי"ש אלישיב זצ"ל האם מותר לגננת לתלות התיקים של הילדים שיש בהם לחם ע"ג מתלה, והשיב, שמותר, דכל שהוא רק באקראי מותר, וה"ה בבחורים בישיבה, רק שלא יתלה באופן קבוע. ע"כ. ולא זכיתי להבין דברות קודשו, דהרי הגננות תולים את התיקים כל יום ולא רק באקראי בעלמא, ואי נימא כיון דזה לא נמצא כל היום על המתלה חשיב באקראי, הא מנ"ל לחלק דשרי, דבגמרא משמע דבכל גווני אסור, ושמא סבר שהגננות תולות זאת לעתים רחוקות [וגם בכה"ג צ"ע אם אפשר להקל דבגמרא לא חילקו בין אקראי ללעיתים תכופות, ואדרבה מהגמרא משמע לכאורה דיש סברא יותר להקל כאשר תולים בקבע, שהרי מש"ה הקלו בגמ' בבשר וכווורי וכנ"ל, אכן מ"מ היינו אם תולים בתיק וכד' בקבע ולא בשקית חד

תספורת - ישנם שמחוסר ידיעה מעבירים מכונת תספורת מסביב לאוזן כדי שיהא מסופר יפה מסביב לאחורי כל האוזן, או לפני האוזן במקום הפאתים מיישרים ומחדדים אותו בתער או במכונה עם מספר אפס, ועוברים על "בל תקיף" ומשאירים שם רק שערות קצוצות מאוד, וטעות היא בידם, ולכתחילה לצאת ידי חובת כל הדעות צריך להשאיר חצי ס"מ (חמש מ"מ), וכ"ש שאין להוריד בתער את השערות שמאחורי האוזן למעלה בעיגול (היינו אמצע עיגול האוזן) ורק מאחורי האוזן כלפי מטה, מותר.[קצג]

פעמית וכנ"ל]. ומ"מ לפי האמור לעיל נראה יש להקל בזה מהטעמים הנ"ל.

נתינת ככר לחם או לחמניות בתוך שקית

ולגבי מה שמצוי שקונים בחנות ככר לחם או לחמניות וכד' ומכניסים את זה לתוך שקית שקופה, לכאורה יש לתמוה היאך זה מותר, הלא השקיות שקופות. וראיתי בקובץ רב ברכות הנ"ל, שכתב הה"כ ליישב מנהג העולם, וז"ל: הנה לעניין תפילין, רש"י (ברכות שם) פירש: "התולה תפילין, ביתד". וכמה אחרונים צידדו בדעתו שביד מותר, עי' במאמר מרדכי (בסי' מ' סק"א), ובחידושי מהר"ם בענעט (ברכות כ"ד ע"א) ועוד, ומאידך באור זרוע (סי' תק"צ) מבואר שאסור אפילו בידו. עי"ש. ואפשר שלענין אחיזת פת יש להקל יותר אף שהפת נראית, משום שכך הדרך לאחוז פת בשקית, ואין זה דרך ביזיון. ובצירוף הדיוק מרש"י הנ"ל שרק ביתד אסור, נראה שיש להקל וכן נוהגים העולם. עכ"ל. וכן הוא על פי מה שמבואר בגמ' שם שבשר וכווורי מותר לתלות כיון דאורחיה הוא, וא"כ ה"ה בנידוננו שיהיה מותר מאחר שכן הוא הדרך.

אם חייב לאכול הקערות העשויות מלחם

ולסיום אעיר עוד מילתא בענין הפסד אוכלין והוא מה שמצוי היום שמגישים מרק או מעורב ירושלמי וכדו', בתוך קערות שעשיות מלחם, וישנם שלא גומרים לאכול הלחם, ואינם עושים כדין, אלא צריכים לאכול גם את הלחם, וכמו שמבואר במ"ב על דברי השו"ע (סי' קעא ס"ג) שכתב "מותר לאכול דיסא בפת במקום כף", וכתב ע"ז המ"ב (ס"ק טז) דמ"מ צריך לאוכלו, שלאדם אחר ממאס, ואיכא הפסד אוכלין. ע"ש.

קצג) הנה ידוע דלדעת הרמב"ם (הל' עבודת כוכבים פי"ב ה"ו) איסור הקפת הראש הוא בתער, ולדעת הרא"ש (מכות פ"ג סי' ב, ג) הוא בכל דבר, ולאו

דווקא בתער, אלא גם במשחה ואפי' במספרים כעין תער שניכרים עיקרי השערות. והשו"ע (סי' קפא ס"ג) הביא את הרמב"ם בסתם, ולאחר מכן הביא דעת הרא"ש, ומסיים השו"ע ויש לחוש לדבריו. וכן הוא פשטות הב"י (סי' קפא) שלמעשה יש לנהוג כהרא"ש. ושיעור כעין תער לדעת התוס' בנזיר (הובא בלח"מ בהל' נזירות פ"ה הי"א) שכל שהשערה בולטת כל שהוא נקרא הוי כעין תער, ואם השערה בולטת עוד קצת יצא מכלל כעין תער ומותר. וכ"מ מדברי הבאה"ל (סי' רנא ס"ב). אולם הרמב"ם (הל' נזירות פ"ה הי"א) כתב שכעין תער הוא אורך שערה שתוכל להתקפל לשתיים, וזה נקרא שיוכל לכוף ראושו לעיקרו, ובספר תורת יעקב על מסכת מכות (כ.) וכ"ה בספר האסור והמותר בתספורת הראש וזקן (עמ' יט הע' יג) הביא ששאלו את הגרי"ש אלישיב זצ"ל כמה הוא במילמטרים לקפל את השערה לשתים, והשיב שב-5 מ"מ בודאי שאפשר לקפל את השערה לשתיים, ובפחות מזה לשיטת הרמב"ם הוא נכנס לחשש ספק דאורייתא. ע"כ. [אם מסתפר עם מכונת 'אוסטר' (ישנה) עם פלסטיק מספר 2 יצא יד"ח לכו"ע, מאחר ויש בו 6 מ"מ בין הסכינים החותכים לסוף הפלסטיק, ועל כן הוא משיר בפועל 5 מ"מ. ופלסטיק זה משתנה בין סוגי המכונות, שישנם מכונות שהפלסטיק שלהם מספר 2 ומשאיר שערות באורך של 4 מ"מ, ולכן צריך כל פעם לבדוק עם סרגל ולראות שיהיה 6 מ"מ בין הברזלים שחותכים לבין סוף הפלסטיק, ואם יש 6 מ"מ זה משאיר אורך שערה 5 מ"מ].

וכתב השו"ע (סי' קפא ס"ט) ששיעור הפאה הוא מכנגד שער שעל פדחתו ועד למטה מן האוזן מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד, וכל רוחב מקום זה לא תגע בו יד. ע"ש. הרי שכתב כל רוחב מקום זה, ומשום כך כתבנו לעורר שאין לגלח וליישר צידי הפאתים במספר אפס כפי שמצוי שרבים עושים. וכ"כ לעורר בספר האסור והמותר בתספורת הראש והזקן (עמ' מו), וזת"ד: וכמו כן ישנם שמחוסר ידיעה מעבירים מכונת תספורת מסביב לאוזן, כדי שיהא מסופר יפה מסביב לאוזן, ועוברים על "בל תקיף", דישנם שערות שהם קצוצות מאוד, ולא משאירים שערות כלל, וטעות היא בידם, ולכתחילה לצאת יד"ח כל הדעות צריך להשאיר 5 מ"מ. עכ"ד. וכיו"ב כתב לעורר הביאור הלכה (סימן רנא ס"ב): ובעו"ה מצוי שמעבירין את הפאות עד סמוך לבשרן ממש ואין משיירין כלל, ויש בזה חשש דאורייתא, והיה להם לשייר עכ"פ קצת מן הקצת. וביותר מזה יש מהבחורים שבעת שהספר מספר ראשו הוא מגלח לו השער שאצל אזנו והוא מחמת שמוטעין שחושבין שפאת הראש נקרא רק מה שאנו קורין פאה ולא כן הוא כאשר

כתבנו, והוא לאו גמור דאורייתא לד"ה, וגם זה הלאו הוא אפילו על הניקף וכנ"ל, וע"כ אפילו אם המספר הוא א"י יש לישראל להזהירו שלא יגע בו כלל במקום ההוא, וגם במרחץ מותר להפסיק את המספר שלא יגלח במקום ההוא אם יהיו דבריו נשמעין לו וכמבואר לעיל בסימן פ"ד דכדי לאפרושי מאיסורא מותר אפילו במרחץ. עיין שם. ע"כ.

ומש"כ שיש להיזהר לא להסתפר מספר אפס מאחורי האוזן, כ"כ בספר לשכנו תדרשו (ח"א עמ' שא) בשם הסטייעפלר ובשם החזו"א ששיעור הפאות מאחורי האוזן הוא עד מקום הגבוה של האוזן, שזה אמצע העיגול של האוזן. וכיו"ב כתב האר"י הקדוש (שער המצוות פרשת קדושים), וז"ל: וגובה הפיאות שיעורן עד מקום שיגביה ראש האוזן למעלה ועד המקום שיגיע שם ראש האוזן נקרא פאה בבחינת הגובה. ע"ש. וכ"כ לעורר בספר האסור והמותר בתספורת הראש והזקן (עמ' מד) שאסור להוריד בתער את השערות שמאחורי האוזן למעלה בעגול, ורק כלפי מטה מאחורי האוזן, מותר.

המסתפר צריך ליטול ידים

וכאן המקום לציין מה שאיתא במסכת פסחים (קיב.) וכ"פ השו"ע (סי' ד סי"ט) שהמגלח שערות ראשו צריך ליטול ידים משום רו"ר, ואם לא נטל מפחד ג' ימים. ע"כ. וכתב הכה"ח (ס"ק צב) שצריך יטול ידים בין אם גילח עצמו בידו ובין גילחו לו אחרים, ודלא כמו שכתב היפה ללב (ח"א בקונטרס יושר לבב אות יח) לדייק מלשון המגלח דמשמע דדוקא מי שמגלח עצמו בידו, דזה אינו שלשון המגלח משמע בין על ידו בין ע"י אחר. וגם היפה ללב מסיק דהעולם נוהגים ליטול ידיהם אפילו שהוא מתגלח ע"י אחר. ע"ש. ואפילו נוטל מקצת שערות ראשו צריך ליטול ידיו לאחר מכן, וכמו שכתב הכה"ח פלאג'י (ס"ח אות כז) והוב"ד בכה"ח (סופר ס"ק סח). וסגי בנטילה אחת על כל יד כדי להסיר רו"ר זו, וכמו שכתב הבא"ח (פרשת תולדות אות יז) דנוטל צפרניו די בנטילה אחת, דהוי נדנוד רוח רעה בעלמא. ע"ש. ומסתברא דה"ה לענין מספר שערותיו. וכ"כ בהלכה ברורה (שעה"צ אות קלט).

ואסיים בדברי הפלא יועץ (ערך גילוח): כתבו גורי האר"י ז"ל שבשעת הגילוח יכוון שאינו מניח להקיף פאת ראשו ולהשחית פאת זקנו, לקיים אזהרת בוראו, ובזה חשוב כאילו קיים הלא תעשה בקום עשה, ואני נוהג לומר קודם הגילוח, "ליקבה"ו הרני מוכן לגלות שערות ראשי לכבוד שבת, ואני מוכן להיזהר מלהקיף פאות הזקן לקיים מה שאמרה תורה "לא תקיפו

תענית ציבור - אף שקי"ל שבתענית ציבור בארבע צומות אף אם אין עשרה מתענים אלא ששה מתענים שהם רוב מנין יכולים לומר ברכת עננו ולקרות בפרשת ויחל, מ"מ רבים אינם יודעים שכ"ז דוקא אם השאר מוכרחים לאכול לאונסם מחמת חולי וכד', אבל אם אינם חולים אלא שמזלזלים בתענית, הוי כאילו ליכא עשרה כלל.[קצד]

פאת ראשכם ולא תשחית פאת זקנך, לעשות נחת רוח ליוצרנו, ולתקן הדברים בשרשן במקום עליון, ויהי נועם וכו'". עכ"ד.

קצד) הנה כתב השו"ע (סי' תקסו ס"ג) שאין הש"ץ אומר ברכת עננו בין גואל לרופא אלא א"כ יש עשרה מתענים בבית הכנסת, וכתב מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' יד) דמ"ש השו"ע דבעינן עשרה מתענים לא נאמרו אלא לגבי תענית ציבור שקבלו עליהם על כל צרה שלא תבוא, אבל בצומות שהם מדברי קבלה, שהם עשרה בטבת, י"ז בתמוז, ת"ב, וצום גדליה, אפילו אין שם אלא ששה מתענים, והשאר אינם מתענים משום איזה אונס שיש להם, יכולים לקבוע ברכת עננו בחזרת הש"ץ בין גואל לרופא, וגם לקרות בתורה בפרשת ויחל. ע"כ. ואמנם המ"ב בשעה"צ (סי' תקסו אות טו) הביא שהא"ר (סי' תקסו) והפמ"ג (סי' תקסו מש"ז סק"ז) חולקים על סברא זו ומשום דין ארבע צומות לשאר תענית ציבור על כל צרה שלא תבוא, שלעולם צריכים עשרה מתענים, אך קי"ל כדברי מהר"ם בן חביב שכבר פשט בא"י כדבריו וכמש"כ בשדי חמד (מערכת בין המצרים סי' ב אות א) ובפאת השדה (סי' א אות ג בד"ה ולענין עננו) והרב נתיבי עם (עמ' רכז) ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' קיג) ועוד, ובמקום מנהג אין לומר סב"ל, עיין שו"ת יבי"א (ח"ח סי' יד).

ומ"מ כתב בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' קסח אות ב וסי' קעט) שאף לדברי המהר"ם בן חביב והברכ"י דס"ל דסגי ברוב מתענים, מ"מ היינו דוקא אם אותם שאינם מתענים הם אנוסים מחמת חולי, אז אמרינן רובו ככולו, אבל אם אותם שאינם מתענים אינם חולים אלא שמזלזלים בתענית, הוי כאילו ליכא עשרה כלל, ולא שייכא התם קריאת ויחל. ע"ש. וכ"כ בשו"ת זכרון יהודה (ח"א סי קצט) ובשו"ת יד יצחק (ח"ב סי' לה סוף אות א) ועוד אחרונים, הביאם בחזו"ע (ד' תעניות עמ' פד). ע"ש.

תפוחים - ישנם כיום בשוק תפוחים מבריקים ועושים ההברקה ע"י שלוקחים מיני שקצים (ג'וקים) וטוחנים אותם ומושחים אותם בתפוחים הללו, ועושים זאת כדי לשמר את הפרי וצריך לשוטפם היטב כדי להסיר הברק ועדיף לקלפם ולהסירם.[קצה]

תפילה - צריך להזהיר כשמתפללים, שמלבד הכוונה של מילות התפילה שצריך לכוון, צריך לכוון ג"כ כאילו הוא בבית המקדש והשכינה לפניו.[קצו]

קצה) כן העיר בספר שיעורי הראש"ל (ח"א עמ' שצט) ובספר ואין למו מכשול (ח"ג עמ' קמח). [בואין למו מכשול כתב שלפי מה שכתב ביבי"א ח"ח להתיר את הג'אלטין מכמה טעמים ה"נ שייך טעמים אלו, ואין כוונתו בשיעור הנ"ל אלא בתור חומרא בעלמא, וע' כה"ח שציין הה"כ בהמשך וכו'. ע"ש]. וכ"כ הגרי"ש אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות (ח"א סי' עג אות ו) דשלאק (שרץ) שמהפרשותיו מושחים פירות כגון תפוחים כדי למנוע את רקבונם ולתת להם ברק אסור גם אם ההפרשה של שרצים אלו אינם ראוים לאכילה ואין דרך בני אדם לאוכלם אפ"ה הם אסורים כמו השרץ עצמו, דכיון שהשרצים עצמם גם אינם ראויים לאכילה ובכל זאת אסרתם תורה אם כן גם היוצא מהם דומה לשרצים ואסורים אף שאינם ראויים לאכילה. ע"ש. וכ"כ לעורר בקובץ תל תלפיות (סג עמ' שצד) שתפוחים מורחים עליהם שכבת הברקה שמקורה לפעמים מן החי או מחומרים שונים ולכן רצוי לקלף התפוחים. וכ"כ בספר נעם הלכה (עמ' שנג), ומטעם זה כתב כיון שנאסר הקליפה באכילה וא"כ א"א להפרישו לתרו"מ כיון שהוא אסור באכילה ע"ש. וע"ע בקובץ בית הלל (ו עמ' סח). וע"ע בכה"ח (יו"ד סי' קד סק"כ וסי' קז ס"ב).

קליפות שאר פירות

עוד העיר בקובץ תל תלפיות הנ"ל שגם בתפוזים ולימונים מורחים עליהם שכבת הברקה בחששות ולכן אין להשתמש בקליפות התפוזים והלימונים. כמו"כ רצוי שלא לשים בכוסות שתיה חמה לימונים חתוכים. וכ"כ בירחון הליכות שדה (גליון 148 עמ' 24), ויש להזהר בזה.

קצו) כ"כ להתריע בשו"ת תשובות והנהגות (כרך ג סימן לט), וז"ל: והנה מעיקר חובת תפילה מה"ת היא עבדוהו במקדשו וכמו שהביא הרמב"ם בסה"מ (מצוה ה) במצות תפילה "עבדוהו במקדשו", רוצה לומר הכוון

אליו להתפלל שם כמו שביאר שלמה המלך ע"ה. וכן מפורש בשו"ע (ר"ס צד) שאם עומד בחו"ל יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל ויכוין גם לירושלים ולמקדש ובית קדשי קדשים, והיינו שחייב כשמתפלל לכוין כאילו הוא בבית המקדש והשכינה לפניו. וזהו מעיקר מצות תפילה מה"ת דוקא, ורבים לא נזהרים בזה. עכ"ד. ועיין בפני יהושע ריש פרק אין עומדין שכתב דכוונות אלו א"א לכוין בשעת התפילה, רק קודם, ובתפילה צריך לכוין פירוש המילות. וע"ע באבי עזרי (קמא, פ"ד מתפילה הט"ו). וכן קודם התפילה יחשוב מרוממות השי"ת ובשפלות האדם כמבואר בסי' צח (סעיף א, ברמ"א).

וכן יש לעורר מש"כ לעורר בספר ואדעה עדותיך (עמ' מא): המציאות היא כי אף מי שמעמיד את המכשיר הסלולארי שלו במצב שקט מוטרד לראות אולי התקשרו אליו ומביט בו מידי פעם אף ללא משים ודין גמור הוא בשו"ע (סי' צב סעיף ג) כי לפני התפילה יש להסיר כל דבר הטורדו, ואם כן מן החובה לכבות לגמרי את המכשיר קודם התפלה. ע"ש. ועכ"פ להניח הפלאפון על רטט בשעת התפילה נראה ודאי שיש להחמיר ולהשימו על שקט בלא רטט.

וכן יש לעורר מש"כ להעיר בספר יוסף אומץ (יוזפא, דיני תפילה אות כו): והנה ראיתי כמה חכמים גדולים בעיניהם שכששאלתי אותם ביאור על איזה עניינים בתפילה היו צריכים לעיין מעומק הלב אחר הביאור, ואף אם לפעמים מכוונים אל האמת, הלא על ידי טורח עיונם מוכח שמעולם לא נתקו מורשי לבביהם להבין עניין ההוא בתפילה, ורע עלי המעשה איך יאמרו אחר התפילה "והגיון לבי לפניך" ויהתלו התל בבוראם כלאנוש חלילה שליבם בל עימם מבלי אונס, וכן בתהילים "אמרי ה' האזינה בינה הגיגי", דהיינו מחשבות הלב וכיוצא בזה, לכן פשוט חל חובת ביאור התפילה על כל אדם בטרם ילמוד שאר לימוד בעולם כמש"כ לקמן (בח"ב סי' כה). עכ"ל.

וכעי"ז כתב בחובות הלבבות (שער חשבון הנפש פ"ג): הלא תראה מה שאנו אומרים בסוף תפילתנו "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וגו'", וכשיהיה האדם חושב בשום דבר מדברי העולם במותר או באסור ואח"כ יחתום תפילתו ויאמר "והגיון לבי לפניך" הלא זה גנאי גדול שיטען שדיבר עם אלוהיו בלבו ובמצפונו ולבו בל עמו ושאל ממנו אחר כך לקבל אותה ולרצות בה ממנו. ע"ש. [ובמ"ב (סי' קכב סק"ח) כתב: "יהיו לרצון שאומרים בסוף השמונה עשרה סודו גדול, לכן צריך לאומרו בנחת ולכוין בו, וזה מועיל הרבה שתפילתו תתקבל ולא תשוב ריקם". עוד כתב שם, שיותר טוב לבקש בקשותיו בסוף השמונה עשרה מאשר לבקשם בשומע תפילה כדי שיוכל לענות לדבר שבקדושה אם יצטרך. ע"ש. ולפי"ז יחזור פעם שלישית אחרי בקשותיו לומר יהיו לרצון, כמבואר במ"ב (סי' קכב סק"ג) ובשער הציון (סי'

תכב אות ח) דטוב לאומרו אחר בקשותיו. וע"ע ערוך השלחן (סי' קכ"ב אות ג וח). וכ"כ להדיא בבא"ח (ש"ר פרשת בשלח סוף אות כג), וז"ל: ואחר כל התחנונים שנוהג להוסיף יחזור לומר פעם שלישית פסוק יהיו לרצון. עכ"ל].

כונה בעניית אמן

ועוד יש לעורר בעניין עניית אמן שעונים, שרבתה המכשלה ורבים אינם מכוונים באמן, ועונים כמצות אנשים מלומדה. וכבר כתב השו"ע (סי' קכד ס"ו) שיענו אמן בכוונה, שיכוין בלבו: אמת היא הברכה שבירך המברך, ואני מאמין בזה. ובספר "ואמרו אמן" (אות סח) הביא בשם ספר "נועם מגדים" (משפטים עמ' לב) כינוי לעניית אמן בלא כוונה, והוא: "אמן אלמנה"! והיינו, שהעונה אמן בלא כוונה רק בהרמת קול לבד, נחשב זאת אמן אלמנה. וההסבר לזה הוא: לפי הידוע שדיבור בלי כוונה כגוף בלי נשמה, כי הדיבור עצמו הוא על ידי כלי הגוף, והרי זה כדבר גשמי, אולם החיות לדיבור שהוא הכוונה הינו דבר רוחני הבא מהנשמה. והמדבר בלי 'נפש' כלומר בלי כוונת הלב, דיבוריו הם כ'גולם', כחומר בלי חיות, כגוף בלי נשמה. והרי דיבור זה כאלמנה היושבת גלמודה מבעלה, היינו הנפש והנשמה. הרי לפנינו שתי אמנים, אשר מאן ימאן אבינו שבשמים. א. אמן יתומה, ב. אמן אלמנה, דהיינו בלי כוונה. ועל שתים אלה הזהיר האדון ה' צבאות במקרא קודש "כל אלמנה ויתום לא תענון", שלא תענו אמן יתומה ואמן אלמנה, ויהיה 'תענון' לפי זה מלשון עונים. ע"ש. וכ"כ לעורר הפלא יועץ (אות ע, ערך עניית אמנים): עניית אמנים ויש"ר וברכו וקדושה הם דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם, יש שהם כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו לענות, ויש שעונים אמן קטופה או חטופה או יתומה וידוע חומר שבו שהחמירו בזוה"ק (פ' וילך) על מי שאינו עונה אמן, הפלא ופלא, עד שאמרו דמאן דמבזי לאתבא אמן ועל אמן סגיאין דאיתאבידו מיניה דיינן ליה בגהינם ונחתין ליה בההוא מדורא תתאה ואיתאביד ולא סליק לעלמין ר"ל. ועוד אמרו שם בזוהר הקדוש **דמאן דשמע ברכה ולא איתכוון באמן עליה נאמר** "**ובוזי יקלו**", ופי' המפרשים דר"ל שאין די בעניית אמן אלא צריך לכוין בו לפי מה שהוא, שאם הוא על שבח יכוין באמירת אמן שר"ל אמת, ואם הוא על התפילה יכוין באמירת אמן שר"ל אכי"ר, ואם יש באותה ברכה שבח ותפילה יכוין באמירות אמן אמת וכי"ר וכו'. ע"ש.

ועוד מצוי מכשול באמן יתומה, ובפרט בחזרת הש"ץ, שהרי כתב הרמ"א (סי' קכד ס"ח) שאמן יתומה הוא העונה אמן על ברכה שאינו יודע מהי, כי לא שמעה אלא שומע אחרים לענות אמן ומצטרף עמהם, ואפילו בברכות שאינו מחויב בדבר לא יענה אמן. ע"ש. וא"כ הנכנס לבהכנ"ס ושומע את כולם עונים אמן ולא יודע מה הברכה, לא יענה

אמן, ואף שמדברי השו"ע שם משמע דפליג על הרמ"א וס"ל דליכא איסור לענות אמן על ברכה שאינו יודע מהי כל שאין עליו חיוב בעצמיות הברכה מ"מ כבר כתבו החיד"א בספרו קשר גודל (סי' ט א"ה) והבא"ח בספרו עוד יוסף חיים (פרשת ויחי אות יט) וכה"ח (סי' קכד סקמ"ז) שחמירא איסורא וסכנתא דאמן יתומה שעונשו מפורש בדברי חז"ל, ויש לחוש בזה לדברי הרמ"א ולא לענות אמן. ובחזרת הש"ץ של מנין שהוא מתפלל שם י"ל שגם לדעת השו"ע יש איסור לענות כשאינו יודע על מה לענות, שהרי המ"ב (שם ס"ק לג) הביא שהרבה אחרונים ס"ל שחזרת הש"ץ דינה כברכה חיובית היוצאים בה יד"ח, אע"פ שכבר התפללו בלחש, וא"כ חמיר טפי ואפילו לא סגי שיודע על מה עונה אלא צריך לשמוע את סיום הברכה, וכמש"כ שם השו"ע (סי' קכד ס"ב). [ולדבריהם הא דהנפת סודרין באלכסנדריה של מצרים (סוכה נא:) מיירי בברכות שעל קריאת התורה וכד'], והחיד"א והבא"ח הנ"ל כתבו שיש לחוש לאותם פוסקים דחזרת הש"ץ הוי ברכה חיובית משום חומרת אמן יתומה. אמנם המ"ב (שם) הכריע דבדיעבד חזרת הש"ץ אינה ברכה חיובית. ע"ש. ועכ"פ לכתחילה לכ"ע יש לחוש. ולפי כל הנ"ל כתב לעורר בספר פסקי תשובות (סי' קכד הע' 132) מכשול נפוץ, "ודע, כי העונה אמן אגב גררא עם הציבור כשמחשבותיו תפוסים לגמרי בענין אחר, ושישאלהו על מה ענה אמן, לא ידע כלל הרי זה בכלל האיסור, ובעוה"ר רבים נכשלים בזה". עכ"ד.

כוונה בעלינו לשבח

וכאן המקום להעיר שישנם כאלו שמכיון שממהרים לגמור את התפילה, על כן כאשר מגיעים לעלינו לשבח אינם מכוונים בו כראוי אלא אומרים אותו מתוך חוסר ריכוז ובהבלעת תיבות או שיוצאים מבית הכנסת באותו זמן ואומרים אותו כלאחר יד בדרכם לביתם, ויש לעוררם על כך שמעלת עלינו לשבח רבה ועצומה, וכבר כתב המטה משה (אות ריב) הוב"ד במ"ב (סי' קלב סק"ח) ובכה"ח (שם ס"ק יב) שמצא כתוב בתשובות הגאונים [שערי תשובה (סי' מג), בדפוס ליוורנו תרכט דף כא ע"א), וע"ע בשו"ת תורה לשמה (סי' קמח)] שעלינו לשבח יש לאומרו באימה וביראה כי כל צבא השמים שומעים והקדוש ברוך הוא עומד עם פמליה של מעלה וכולם עונים ואומרים אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלקיו, ולכן צריך לאומרו בנחת ובשלוה באימה וביראה ובכוונה גדולה. ע"ש. ומטעם גודל שבחו אומרים אותו מעומד כתפילת שמונה עשרה, וכמש"כ בפרקי דר"א (הובא במטה משה שם).

קביעת מקום לתפילתו

וכן יש להעיר שלכתחילה יש לקבוע בית הכנסת קבוע שבו מתפלל. וכן לקבוע מקום בתוך בית הכנסת, וכמו שפסק השו"ע (סי' צ סי"ט) "יקבע מקום

לתפלתו וכו', ואין די במה שיקבע לו ביהכ"נ להתפלל, אלא גם בביהכ"נ שקבוע בה יהיה לו מקום קבוע". ע"כ. ולכן לא טוב להתפלל בשטיבלאך לכתחילה, שבו כל יום מתפלל בחדר אחר. [ואם מוכרח להתפלל בשטיבלך עכ"פ יקבע לעצמו בכל חדר תפילה, מקום מסוים ששם יתפלל בכל פעם שמתפלל בחדר זה, וכמש"כ בספר פסקי תשובות (סי' צ הער' 260)]. ובספר הליכות שלמה (פ"ה אות ב) כתב דה"ה שיכול לקבוע מקום מסויים לתפילה לימות החול ומקום מסויים לשבתות או לימים טובים, וגם בימות החול יכול לקבוע מקום תפילה מסוים לכל אחת משלושת התפילות שבכל יום. [ויש לעורר בזה גם את הנשים ששכיח שמתפללות בבית שיקבעו להם מקום בבית לתפילה, וכמש"כ לעורר בספר לחיות כהלכה (עמ' רסב), ועוד כתב שם לעורר הנשים שאין להתפלל במלבוש שאינו מכובד לעמוד בו לפני אדם חשוב כגון עם סינר או מלבוש שינה וכד' כמבואר בשו"ע (סי' צא ס"ה ובמ"ב סקי"א). ועוד נכתוב בזה להלן].

וע"י קביעת מקום לתפילתו זוכה שתפילתו תתקבל, וכמו שאמרו חז"ל במסכת ברכות (ו:): כל הקובע מקום לתפילתו, אלהי אברהם בעזרו וכו'. ע"כ. וכתב הצל"ח שם: "והמקום ההוא שאדם מתפלל שם, קונה קדושה, וכשמתפלל באותו מקום שוב קדושת המקום מסייעת לו שתקובל תפילתו". ע"ש.

וכתב הכה"ח (סי' צ ס"ק קכ) בשם ספר דרך ישרה, שמי שאינו קובע מקום לתפילתו המשחיתים הנבראים מטיפות קרי חוטפים התפילה לפרנסתם ומזונותיהם, ויונקים מהקדושה, אשר בכוחם זה גורמים כל מיני פגעים ומרעין בישין לאדם רח"ל. ובספר הגן (דרך משה ליום תשיעי) כתב "אם אינו מתפלל במקום קבוע אזי את התפילה הנ"ל חטפו וגזלו מלאכי חבלה ב"מ, והקובע מקום לתפילתו אויביו נופלים לפניו, ובכתבי האר"י ז"ל הם המשחיתים היונקים מהתפילה, וכל אדם יאמין שהדלות ויקרות ומיתת בניו ח"ו באים לאדם ואין לו הצלחה במו"מ שלו בעבור שאינו מתפלל במקום קבוע וכו', והרוצה ליזהר מהדלות ומיתת בניו וכ"ש מיתת עצמו, יעשה לו מקום קבוע להתפלל תמיד במקום אחד. [ויש מסבירים בטעם הדבר שאמרינן בגמרא (הנ"ל) שהקובע מקום לתפילתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים לו הי עניו הי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו, דלכאורה האיך קשור ענין זה לענוה, אלא כידוע שיש הרבה שעוברים מבהכנ"ס לבהכנ"ס משום שלא מסתדרים הן עם הגבאי או הרב וכד', וכ"ז אין זה אלא מחמת גאוותם. ואם אדם קובע מקום לתפילתו זאת אומרת שיש בו מידת ענוה. ודו"ק].

קביעת זמן לתפלתו

ועוד דבר אמרתי להעיר דכמו שיש לקבוע מקום לתפלתו ה"נ עצה טובה

תפילה – יש לעורר במה שמצוי שהולכים לחוף הים וכד', ומארגנים שם תפילת מנחה או ערבית וכד', וישנם רבים שמקלים לעצמם להתפלל במכנסיים קצרות או בנעלי קרוקס, ויש לעורר את תשומת ליבם שאסור להתפלל כך, אלא יש להם להתלבש לבוש גמור, ולהתפלל כעומד לפני מלך. והיינו בלבוש גמור כשם שאילו היה עומד לפני מלך היה מקפיד ללבוש.[קצז]

וראוי לכל אדם לקבוע זמן לתפילתו, והיינו אם רגיל כל יום להתפלל מנחה גדולה ויום אחד משנה הרגלו ואינו מתפלל מנחה גדולה, יתכן שיגיע זמן מנחה קטנה והוא לא יתפלל מנחה בסוברו שכבר התפלל מנחה גדולה כהרגלו מידי יום. ועובדא ידענא באברך שרגיל להתפלל מנחה גדולה ויום אחד לא התפלל משום שלא היה מנין, וגם כאשר הגיע מנחה קטנה והיה בבית הכנסת בשעה שהציבור התפללו מנחה לא התפלל עמם מנחה בסוברו שהתפלל מנחה וכך חזר הדבר גם יום למחרת, ורק אחר יומיים שם לב שארע לו כן והצטער ע"ז שיומים לא התפלל מנחה. וכאשר נמתי עובדא זו לפני כמה אברכים סיפרו לי על עצמם שג"כ ארע להם כן. ולכן יש לתת את הדעת על כך שלא להגיע לידי זה, ואם בכל זאת יש לו אונס ומוכרח לשנות זמן קביעות תפלתו ישים לעצמו שומר או תזכורת שצריך להתפלל.

ומטעם זה ה"ה איפכא אם רגיל להתפלל מנחה קטנה לא יתפלל מנחה גדולה וכן אם רגיל להתפלל ערבית בשעה מאוחרת לא יקדים להתפלל ערבית משום שכאשר יגיע הזמן הקבוע שרגיל להתפלל בו יתכן שיתפלל שוב בסוברו שלא התפלל וכאשר ארע כן פעמים רבות, ונמצא שמברך ברכות לבטלה, ואפילו אם נזכר באמצע התפילה אינו יכול להמשיך ולהתפלל ולכוין לנדבה כיון שהתחיל להתפלל בשביל חובה.

קצז) כ"כ השו"ע (סי' צא ס"ה), וז"ל: לא יעמוד באפונדתו, ולא בראש מגולה, ולא ברגלים מגולים, אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני הגדולים אלא בבתי רגלים. עכ"ל. ובודאי כל בר דעת לא היה הולך לפני אדם חשוב במכנסים קצרות ובקרוקס או כפכפים.

ומטעם זה אין להתפלל ג"כ בבית כשהוא לבוש בפיג'מה וכד', ולא היה עומד לפני מלך כך, וכמו שכתב במשנ"ב (שם ס"ק יא) שאין להתפלל בשלא"ף רא"ק (מלבוש שינה). ודבר זה שכיח בנשים שמתפללות בבית, ויש לעוררם על כך. ומ"מ כתב

בפסקי תשובות (סי' צא אות ד) שאם הוא חולה או זקן וחלוש, שאכן גם את פני הבאים לבקרו מקבל בלבוש זה, יכול להקל בזה, אם כי נכון כשבאפשרותו יתעטף עליהם במלבוש עליון או בטלית.

ברכת המזון בלבוש שאינו ראוי לפני מלך

ולפ"ז יש להסתפק אם מותר לברך ברכהמ"ז כשלבוש במכנסיים קצרות, או בלא נעליים, או עם כפכפים, וכד', האם נימא דכיון דהוי מצוה מהתורה לא גרע מתפילה דהוי כעומד לפני מלך וממילא יש להקפיד בזה, או דלמא דוקא תפילה הוי כעומד לפני מלך.

ועיין חזון עובדיה (ברכות עמ' פח והלאה) שהביא בזה מחלוקת אחרונים האם ברכהמ"ז דמי לתפילה, דהמהר"י טייב (בקו"א סי' קפג) כתב, נראה לי דה"נ מחמירינן בברכהמ"ז, שלא לברך בלא איזור, כמו בתפילה. אבל הב"י (סי' צא) כתב בשם הר"ן דברהמ"ז מותר בלא חגורה. עכ"ל. והקשה עליו שם בחזו"ע, דמה שחשב לדמות ברכהמ"ז לתפילה גם בשאר דברים, דהא אשכחן שיכור שהתפלל תפילתו תועבה אם אינו יכול להתפלל לפני מלך, כדאיתא בעירובין (סד.) וכ"פ השו"ע (סי' צט), ואילו בברכהמ"ז כתבו התוס' ברכות (לא:) בשם הירושלמי (פ"ק דתרומות), ואכלת ושבעת וברכת ואפי' הוא מדומדם, פי' אפי' שתוי ושכור כ"כ שאינו יכול לדבר כראוי, דהכי משמע ושבעת וברכת. ע"כ. ובתוס' עירובין (סד.) כתבו דבר זה מהירוש' דברכות, ואינו שם רק בירושלמי תרומות (פ"א ה"ד). וכבר העירו בזה בגליון הירוש' שם. ודברי התוס' נפסקו להלכה בש"ע (סי' קפה ס"ד), וז"ל: ואפי' נשתכר כל כך עד שאינו יכול לדבר כראוי יכול לברך בהמ"ז. ע"כ. גם בענין בירך והיתה צואה כנגדו נסתפקו התוס' והרא"ש אם צריך לחזור ולברך, והובא בש"ע (שם ס"ה), הרי שיש להקל בבהמ"ז יותר מתפלה וק"ש. ומאידך מצינו שברהמ"ז כתפילה, גבי הפסק כמו מה שפסק השו"ע בסי' קפג ס"ח את דברי הארחות חיים, שדין ברכהמ"ז כתפילה שאינו יכול לשאול מפני היראה ומפני הכבוד, וכשם שתפילה אין מתפללין אותה אלא במקום אחד ובעמידה, כך ברכהמ"ז אין מברכין אותה אלא מיושב. משא"כ ק"ש שיכול לאומרה כשהוא מהלך [ולפ"ז אין להפסיק נמי לקדיש וקדושה בבהמ"ז, וכדין תפילה, כמו שכתב בערך השלחן (סי' קפג) ור"ח פלאג'י בשו"ת נשמת כל חי (סי' ד)]. ולכן כתב דצ"ל דלאו כל אפייא שוין ולאו בחדא מחתא מחתינהו, והחמירו בהפסק יותר משאר הדברים. ע"ש. ולפ"ז נראה שיש מקום להקל לברך ברכהמ"ז בבגד ים, מאחר דלענין הלבוש לא מצינו שהשו"ע דימה את זה לתפילה. ומאחר ומבואר בר"ן הנ"ל להדיא שלגבי איזור

לא חייב ללובשו בברכהמ"ז ולא דמי לתפילה, ה"נ יש להקל לברך ברכהמ"ז בבגד ים וכל כיו"ב.

ומ"מ מידת חסידות לברך כשהוא עטוף כמו שהביא הבאר היטב (סי' קפג סק"ד) דירא שמים יהיה נזהר בשעת ברכת המזון להתעטף במלבוש עליון וגם להניח הכובע בראשו ולא יברך במצנפת הקטנה, ואף שמברך ביחיד ינהג כך כדי שיהיה מורא שמים עליו לעורר הכוונה. וכ"כ בשו"ת יחוה דעת (ח"ד סי' א), דבשעת קריאת שמע ותפלה, וכל שכן בברכת המזון, ראוי להקפיד לחבוש כובע, או לכל הפחות כיפה המכסה את רוב הראש. ע"ש. [ומבואר מדבריו שיותר חשוב לחבוש כובע בברכהמ"ז מבתפילה, ודלא כההמון שבברכהמ"ז לא מקפידים ובתפילה כן מקפידים. וכן מבואר בדבריו שאף אם לובש כובע גרידא שפיר דמי ולא אומרים דאין זה ראוי לעמוד לפני מלך בכובע בלא חליפה, דבברכהמ"ז לא הוי כעומד בפני מלך, וכן משמע מהאור דלהלן]. ומה שכתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פי"ג תשובה ג): צריך לחבוש כובע כשמברך ברכת המזון, ולא די בכיפה שעל ראשו, ומן הראוי ללבוש גם חליפה בשעה שמברך, וכל שכן שאין ראוי לברך ברכת המזון בבגדי לילה (פיג'מה), ובודאי שאין ראוי לברך ברכת המזון כשאינו לבוש לגמרי וכגון שלבוש בגופיה בלבד. והאוכלים בחוף הים יש להם להתלבש כראוי קודם שיברכו ברכת המזון. עכ"ל. עיין במקורות שם שלא הביא שום מקור דיש חובה להיות מלובש לגמרי בברכת המזון אלא רק ממידת חסידות. ודלא כמ"ש בשו"ת הנהגות (שאלה יפה, עמ' קמא) שמותר לברך עם מכנסים קצרות בלבד, וכמובן שלפני כן יטול את ידיו על ידי טבילתם בים, ויברך המוציא ויאכל, ובברכת המזון ראוי שיעטוף את גופו במגבת "משום שדינה כתפילת העמידה". ע"ש. ולשיטתיה לא ידעתי מה יועיל לו מגבת מאחר שמשוה ברכהמ"ז לתפילה.

ומה שכתב החסד לאלפים (סי' קפ ס"ה), דכיון דכתיב (יחזקאל מא, כב) זה השלחן אשר "לפני ה'" (ומפס' זה לומדים דאסור להרוג פרעוש או כינה על השלחן שאוכל, דחשיב כמזבח), מהאי טעמא נמי צריך לישב הדור בלבושו כמו שעומד בפני גדולים, ובפרט בשעה שמברך ברכהמ"ז, וידוע המעשה על הר"י נג'אר שהקפידו עליו מאד מן השמים על שהיה יושב על השלחן בגילוי זרועות מחמת החום [הובא בספר מזמור לאסף (דיני ברכהמ"ז, דף ק ע"ב)], לכן הזהר מאד לקיים מקרא דכתיב (שמות טו, ב) "זה אלי ואנוהו", שהוא ר"ת זה השלחן אשר לפני ה', ואנוהו – אתנאה לפניו. עכ"ל. (והו"ד בקיצור בבא"ח ש"ר בהר בחוקותי אות ב). י"ל שכל זה הוא ממידת חסידות, ומה שהקפידו על הר"י נג'אר יש לומר דהוא לפי רום גדולתו. וכיו"ב כתב בחזו"ע (שבת ח"ד עמ' קנח), דמה שכתב מהרח"ו בשעה"כ (ענין שחרית של שבת דף עד ע"ד) הגיד לי מורי [האר"י]

ז"ל, כי פעם אחת הראו לו בהקיץ חכם אחד גדול בדורו, מן הדורות הקודמים אלינו, שהיו דנים אותו בשמים על שפעם אחת היה הולך בדרך ביום שבת, ונכנס מאליו מעט עפר בתוך מנעלו בלתי כוונה, ולא נזהר להסירו, והלך בו ד' אמות ברה"ר, כי בעת הזאת הגיע זמן החכם ההוא להעלותו מדרגה למעלה מן המדרגה שהיתה לו עד אז בגן עדן, ובפעם הראשונה לא נענש על דקדוקי מצות כאלה, ורק עתה שרצו להעלותו למדרגה עליונה יותר היו דנים ומענישים אותו על דקדוקי מצות כאלה. ע"כ. וכן הוא עוד בנגיד ומצוה (דף כג ע"א). ובשער הגלגולים (דכ"ב ע"א). ע"ש. דהדבר ברור שע"פ ההלכה אין שום איסור בזה, משום דמתעסק בעלמא הוא אצל הוצאה, וגם הוי הוצאה כלאחר יד, ועוד דאין בו אלא עפר מועט פחות משיעור הוצאה, ופסיק רישיה בתרי ותלת דרבנן הוא ומותר אף לכתחילה, ואע"פ כן דקדקו עמו משמיים כמ"ש בב"ק (דף נ.) שהקב"ה מדקדק עם חסידיו אפילו כחוט השערה וכו'. ע"ש. וה"נ נימא הכא.

ומ"מ בודאי שירא שמים יהא לבוש כל בגדיו בברכת המזון, וכן ילבש כובע וחליפה בברכת המזון, כמו שכתב המשנ"ב (סי', וכובע וחליפה יותר חשוב שיהיה בברכת המזון מבתפילה כמ"ש בשו"ת יחו"ד (ח"ד סי' א בסופו), וז"ל: בשעת קר"ש ותפילה וכ"ש בברכת המזון ראוי להקפיד לחבוש כובע או לכל הפחות כיפה המכסה את רוב הראש. ע"כ. [והסתפקתי לאדם שרוצה לברך ברכהמ"ז ויש לו רק כובע לחבוש על ראשו, האם יברך רק עם הכובע, או דלא אין כבוד לעמוד לפני מלך כך, ומדברי המשנ"ב והיחו"ד הנ"ל משמע דעיקר הקפידא היא בכובע דוקא, אע"פ שאינו חובש חליפה, וכן משמע בשו"ת אור לציון (ח"ב עמ' קי) שכתב שצריך לחבוש כובע כשמברך ברכהמ"ז ולא די בכיפה שעל ראשו, ומן הראוי ללבוש גם חליפה בשעה שמברך. ע"ש.

ליזהר בברכה עם בגד ים

וכן יש להעיר בזמן שהולכים לים או לבריכה שנמצאים שם עם בגד ים, ובד"כ הוא רחב מאוד, והמציאות הוא בד"כ שהגיד נוגע בירכיים, ושם אוכלים ושותים ומברכים, ויש להיזהר בזה מאוד ע"פ מה שמבואר בשו"ע (סי' עד ס"ה) שכשהערוה שוכבת על ירכותיו צריך להפסיקן בבגד או להרחיקן בענין שלא יגע הגיד בהן. ע"ש. ועל כן כשיושב לברך, יקפיד לפסק את רגליו בצורה כזו שלא יגע הגיד בירכיים, או שידאג להפסיק בחלק מהמכנס בין הגיד לירכיים בכה"ג שלא יגע הגיד בירכיים. וכמו שכתב לעורר בשו"ת ויזבח אלקנה (ח"ג חאו"ח סי' ז). ורק בדיעבד אם נגע הגיד בירך יצא יד"ח, וכמש"כ המ"ב (שם סק"כ).

תפילה - כשמתפלל בציבור, וסיים תפלתו קודם לש"ץ, אסור לסובב פניו לציבור, עד שיסיים שליח ציבור תפלתו.[קצח]

תפילה – יש לעורר את אותם שאין מקפידים מלנשק את ילדיהם קודם התפילה, שאסור לעשות כן מחמת שמראה אהבה לפני אהבת המקום. מיהו אם צריך להרגיע את הילד, וע"י הנישוק ירגע, מותר.[קצט]

קצח) כ"כ הב"י (סי קכג ס"ב) בשם שבלי הלקט, וכ"ה ברמ"א (שם): "יחיד שמתפלל בציבור וסיים תפלתו קודם לשליח ציבור אסור להחזיר פניו לצבור עד שיסיים שליח ציבור תפילתו". ע"כ. ובטעם הדבר הביא המ"ב שני טעמים. **א.** הט"ז כתב כי יגרום בזה ביטול כוונה להמתפללים. **ב.** הלבוש כתב, שהטעם הוא שלא יחשדוהו שדילג.

וכבר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בהליכות שלמה (ח"א פרק ח הערה 143) עורר על זה ואמר שמעולם הוא תמה למה לא נזהרים במה שכתוב בשו"ע שאסור להפנות ראשו לצדדים עד שהשליח ציבור יסיים השמונה עשרה בלחש, ורואים שגם בקרב התלמידי חכמים יש שאינם נזהרים בזה, והוא אמר שאינו יודע כלל מה ראו להקל בזה.

ומ"מ נראה דאם הש"ץ סיים התפילה אפילו שרוב הציבור לא סיימו את התפילה אין למחות במקלין לסובב פניהם, כיון דלטעם הלבוש שפיר דמי וכמש"כ הבאה"ל (שם ד"ה אסור), ובדרבנן הילך אחר המיקל, אבל לכתחילה יש להחמיר כטעם הט"ז שהטעם הוא משום ביטול כוונה ולא להחזיר הפנים עד שכל הציבור יסיימו.

כמו"כ אם צריך לראות אם אחד עומד ומתפלל מאחוריו כדי לפסוע כתב בספר שערי דן בשו"ת מהגר"ח קניבסקי שליט"א שמותר לו להחזיר פניו כיון שהאיסור הוא להחזיר פניו ולעמוד כך אבל לא כשרוצה לראות לרגע. וכ"ה בספר דעת נוטה תשובות מהגר"ח קניבסקי שליט"א (ח"א עמ' שלו), וכ"כ במשנה הלכה (סי' קכג אות ב), וכ"כ בספר מנחת ראובן (ח"ב סי' קכג עמ' תכב). וע"ע מחצית השקל (סי' קכג סק"ט).

קצט) כ"כ הכף החיים פלאג'י (סי' יא אות טז), וז"ל: לא ינשק ילדיו קודם תפילה, ומכל שכן בתוך בית הכנסת. עכ"ל. והובא בכבף החיים סופר (סי' פט אות יג). וע"ע מה שכתב בזה הגרח"פ בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קמז). ע"ש.

תפילין – יש לעורר מה שכתב השו"ע שצריך שיהיו התפילין עליו, לא רק בשעת ק"ש, אלא גם בתפילה. ורוב הפוסקים נוקטים כדברי המג"א שתפילה בתפילין ביחידות עדיף על תפילה בציבור. וכ"ז דלא כאותם שכאשר נתקעים בלי תפילין, מתפללים ללא תפילין ולאחר התפילה לוקחים תפילין מאחר ומניחים לכמה דקות ואומרים ק"ש, ויש להם לקחת את התפילין מאחר ולחזר אחר מנין אחר.[ר]

תפילין - יש לעורר העם שצריך ליזהר שלא יהיה קצה התפילין למטה מבשר התפוח שבזרוע אפילו כל שהוא, וכן שלא יהיו התפילין אפילו מקצתם מעל החצי התחתון

מיהו עיין בשו"ת אליבא דהלכתא (ח"ב סי' יד) שכתב שאם הקטן בוכה או שאינו רוצה ללכת לתלמוד תורה, ומנשקו כדי להרגיעו, מותר. וכמו שמצינו כיו"ב שהתירו לנשק קטן אפילו בבית הכנסת כדי להרגיעו, וכמו שכתב בשו"ת משנת יוסף (ח"ו סי' לא), והביאו באוצרות ההלכה (ח"ג עמ' 209). ע"ש.

ר) **כ"ה** בשו"ע סי' כה (ס"ד). ואם מחמת איזה אונס אין בידו תפילין בשעה שהציבור מתפללין, והבריה בידו להתפלל בציבור בלא תפילין או להתפלל ביחידות עם תפילין, כתב המג"א (סי' סו סק"ב) שתפילה בתפילין וביחידות עדיפא על תפילה בציבור בלא תפילין. ורבים מהפוסקים שם מביאים דבריו להלכה, וכ"ה במשנ"ב (שם סק"מ). [אמנם אם יש בידו תפילין של ר"ת ואין בידו של רש"י, כתב החיד"א במחזיק ברכה (סי' לד סק"ו) שיניח התפילין של ר"ת בלי ברכה ולא יפסיד תפילה בציבור שעניינה גדול מאד, ואח"כ כשיגיע לידו תפילין של רש"י יניחם בברכה ויאמר ק"ש. וכ"כ בספר הלכה ברורה (בירור הלכה ס"ק סט), וכתב שאפי' בחור רווק שאינו מניח בעלמא תפילין של ר"ת, בנדו"ד יעשה כן].

אמנם האליה רבה (סי' נח סק"ה) כתב, שתפילה בציבור בלי תפילין עדיף על תפילה ביחיד עם תפילין. וכן בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' שנט) הסכים כן להלכה. ועיין בחזו"ע (יו"ט עמ' קיג) שכתב ג"כ שאין דברי המג"א מוכרחים. ע"ש. ושם הביא גם שכ"ד הגרי"ש אליישיב, דלא כהמג"א. ע"ש.

ומ"מ בודאי שלכו"ע לכתחילה שיודע שיש לו אפשרות להשיג מניין קודם שיעבור זמן תפילה, חייב ללכת לחזר להתפלל בציבור עם תפילין.

הסמוך לפרק, כמו שבשל ראש צריך ליזהר שלא יהא קצהו על המצח, ומעט נזהרין בזה, ובתפילין של ראש רבים יודעים ונזהרין שלא יהא אפי' מקצתו על המצח אבל בתפילין של יד מצוי שמקצתו ממש עד המרפק, ובפרט בתפילין גדולים ומבטלין מ"ע דאו' יום יום ולכן אין לעשות התפילין גדולות יותר מדאי, כדי שיניחה כולה במקום הראוי.[רא]

רא) כ"כ לעורר הבה"ל (סי' כז ס"א ד"ה בבשר התפוח) שצריך ליזהר שלא יהיה קצה התפילין למטה מבשר התפוח, כמו שבשל ראש צריך ליזהר שלא יהא קצהו על המצח, דהא ילפינן במנחות (לז:) גז"ש גובה שביד מגובה שבראש. ע"ש. וכ"כ לעורר בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' יג), ומעט נזהרין בזה ובתפילין של ראש רבים יודעים ונזהרין שלא יהא אפי' מקצתו על המצח אבל בתפילין של יד מצוי שמקצתו ממש עד האלנבוגען, ובפרט בתפילין גדולים ומבטלין מ"ע דאורייתא יום יום, ועיין מ"ב (סי' כז ס"ק ד) שבתפילין גדולים שמצויין, טוב יותר שיקשרם בחצי העצם העליון ויצא בזה עכ"פ לדעת הגר"א. ע"ש. [ובהלכה ברורה (סי' כז אות ב) כתב שבכה"ג יניחם בלא ברכה, וה"ה אם יש לו מכה בזרועו ואינו יכול להניחם אלא בחצי העליון של הזרוע הסמוך לבית השחי יניחן בלא ברכה. ע"ש]. ורבים נכשלין שהתפילין אצלם מונחין סמוך ממש לאלנבויגען ומבטלין חובת תש"י יום יום, ומלבד מה שיש להזהיר הילד בר מצוה שידע ליזהר תמיד יום יום שהתפילין של ראש יהא מונח כולו במקומו יפה, וימשמש בתפילין שיהיו במקומם והיינו שכל התפילין יהיו כנגד בין עיניך, גם בתפילין של יד ראוי להזהיר שצריך להניחם בבשר תפוח ולא סמוך ממש לאלנבויגען ולרמ"א צריך שיהא מונח כולו עד חצי העצם לבד, אבל יותר גבוה מזה אינו מקום תפילין ולא יצא יד"ח. עכ"ד.

במקום כפל ההידוק להקפיד על רוחב רצועות

עוד יש לעורר מש"כ המשנ"ב (סקמ"ב) "צריך ליזהר מאד במקום כפל ההידוק שרגיל שהרצועה נתקמטה שם או שנפסקת עד שלא נשאר בה כשיעור שעורה. וכתב בספר ארחות רבינו (ח"א הל' תפילין עמ' מג): אמר לי מו"ר זצוק"ל מה שכתב במ"ב (סי' כז ס"ק מב), וז"ל: וכתבו האחרונים דצריך להזהר מאד וכו' שהרצועה נתקמטה וכו', עכ"ל, דכוונתו שנתקמט ונתכויץ ברוחב לפחות מכשיעור כתוצאה מהמתיחה בקשירה, וא"א לפושטו לשיעור אחד עשר מ"מ רוחב, אבל קמוט בעלמא כמו שרגיל להיות כתוצאה מהקשירה ואפשר

תפילין ר"ת - ישנם שחולצין תפילין של רש"י קודם ובא לציון ומניחין תפילין של ר"ת, ויש להעירם כי לכתחילה צריך להיות עם התפילין של רש"י עד אחר ובא לציון, וטוב שיחלוץ אחרי עלינו לשבח, ורק מי שהשעה דחוקה לו כגון שממהר לעבודתו יש מקילין שיחלוץ התפילין קודם ובא לציון ויניח מיד תפילין ר"ת.[רב]

לפושטה שיהיה רוחבה כשיעור אורך שעורה דהיינו אחד עשר מ"מ, כשר. וכן הורה מרן החזו"א זצוק"ל שגם בחלק של קשר התפילין צריך להיות רוחב הרצועה כשיעור. עכ"ד. וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ט או"ח סי צז אות כב).

רב) הנה כתב השו"ע (סי' כה סעיף יג): נהגו העולם שלא לחלוץ התפילין עד אחר קדושת ובא לציון. ע"כ. וכתב הרמ"א, שע"פ הקבלה אין לחלצן עד שישמע ג' קדושות וד' קדישים. (ג' קדושות הם של יוצר וחזרה ובא לציון. וע' מג"א שם ס"ק כח. ודו"ק). וכן נוהגים המדקדקים. וביום שיש ס"ת אחר שיחזירו הס"ת להיכל. ע"ש. ולפ"ז לפמ"ש כמה אחרונים בשם האר"י ז"ל שאין לחלוץ התפילין עד לאחר עלינו לשבח, ה"נ אין להניח תפילין דר"ת עד לאחר כל התפילה. וטועים העולם כי חושבים שהעיקר שמניח תפילין ומאי שנא תפילין של רש"י או תפילין של רבינו תם. ולכן ישנם שמחליפים התפילין מרש"י לר"ת קודם ובא לציון, אבל באמת אינו כן, שהרי כתב השו"ע (סי' לד סע' ד) שאסור להניח ב' זוגות בכיס אחד משום שאחד מהם הוא חול ואסור להניחו בכיס תפילין. ע"ש. ואם כן מבואר שלהלכה דקיי"ל כרש"י, תפילין של רבינו תם הוו כאילו אינם תפילין, ורק להחמיר מניחים אותם, אבל לא להקל, ואם יניח אותם תיכף אחר קדושה של חזרת הש"ץ הרי זה קולא, שהרי שמא אינם תפילין אלא חול ואם כן נמצא שלא השאיר התפילין עד אחר קדושת ובא לציון אלא הורידם קודם. [וכן מוכח ממה שכתב השו"ע (סי' לד סע' ב) שאחר התפילה יניח של רבינו תם בלא ברכה ויקרא בהם שמע והיה אם שמוע. עכ"ל. משמע דדוקא אחר התפילה אפשר להניח, אלא דאי משום הא לא איריא די"ל דאחר התפילה היינו אחר תפילת שמו"ע שהיא עיקר התפילה. וכ"כ ביבי"א דלהלן].

וכ"כ לעורר המ"ב (סי' לד ס"ק יד), וז"ל: ואחר התפילה היינו כדין המבואר לעיל בסימן כה סי"ג (והיינו שלא לחלוץ עד אחר ובא לציון), ולא כאלו החולצין תפילין דרש"י ומניחין דר"ת תיכף לאחר קדושה של י"ח, ובאמת מלבד שעושין שלא כדין המבואר לעיל בסימן כ"ה (סי"ג), גם צריך לכוין בתפילת י"ח

להש"ץ ולא לעסוק בדבר אחר. עכ"ל. ומקור דבריו מהפמ"ג מש"ז (סי' לד סוף סק"ב) שכתב, חדשים מקרוב חולצין תפילין דרש"י לאחר קדושת י"ח, ומניחין תפילין של ר"ת. ומלבד שעושים שלא כדין המבואר (סי' כה סי"ג), גם צריך לכוין בחזרת הש"צ ולא לעסוק בדבר אחר. ולא רציתי לשאול אותם כלל ואיני רוצה בתירוצם. ע"כ. וכ"כ להעיר בשו"ת פרי השדה ח"א (סי' טו אות ד), שיש לפקפק על המניחין תפילין דר"ת בחזרת הש"צ, שמכניסין עצמם לענות אמן בין תש"י לתש"ר דר"ת לכתחלה, ואינו נכון להפסיק ביניהם. וכמ"ש החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' א). וכן אם אינם עונים אמן, הרי הם מבטלים אמן לכתחילה. ואפי' מתפלל ביחיד אסור לחלוץ לפני ג' קדושות. והביא דברי הפמ"ג הנ"ל. ע"ש. וכ"כ לעורר בספר זכרון שירת מרים (עמ' צה), ומטעם זה השיב על מה שנשאל אם מותר לבעל תפילה לחלוץ את התפילין שלו לפני חזרת הש"ץ ולהניח תפילין של רבינו תם ואמרתי שאינו נכון לעשות כן כיון שחייבים להתפלל עם תפילין, וכבר כתב המ"א (סי' סו סקי"ב) שעדיף תפילה עם תפילין אפילו מסמיכת גאולה לתפילה, ואם כן אין הבדל בין תפילה בלחש לחזרת הש"ץ, וממילא אסור לחלוץ את התפילין של רש"י כדי להניח תפילין של רבינו תם בעת חזרת הש"ץ, כי להלכה תפילין של רבינו תם אינם נחשבים כתפילין וממילא זה כאילו שהוא לא הניח תפילין בעת התפילה. ע"ש באורך. וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רנח) מש"כ בזה.

וראיתי בשו"ת יביע אומר (ח"ג או"ח סימן ד) שכתב להשיב על דברי המ"ב הנ"ל שאין להסיר תפילין של רש"י קודם ובא לציון, דנראה דאי משום הא לא איריא, דעד כאן לא כתבו הפוסקים הנ"ל כן, אלא כשחולץ התפילין מכל וכל, אבל כשמניח מיד במקומן תפילין דר"ת אכתי שמא דמאריה עליה. והתפילין דרש"י רווחא לחבריה שבק. ולכן מצטרפים שניהם לאמירת סכום הקדושות והקדישים הנ"ל. ונ"מ שאם יוכל להזדרז להניח תפילין דר"ת בין תפילת לחש לחזרה, טרם יתחיל הש"צ תפילת החזרה, שאז לא שייכי כל הטעמים הנ"ל ורשאי לעשות כן, וכיון שמעלת תפילין דר"ת גדולה מאד אדרבה י"ל שהטוב לומר לפחות קדושה אחת מיהא (של ובא לציון) עם התפילין דר"ת.

אולם בסוף התשובה הסיק שיש להקל רק למי שהשעה דחוקה אצלו למהר ללכת לעבודתו וללימודו, ואין הפנאי מסכים אתו להניח דר"ת לאחר התפילה, שמותר להניחם קודם קדושת ובא לציון. וביום שני וחמישי יוכל להניחם קודם קריאת התורה. וכמו כן אם מאריכים הש"צ והקהל בתפילת לחש, ובטוח בעצמו שיוכל להספיק לחלוץ תפילין דרש"י ולהניח תפילין דר"ת בין לחש לחזרה, לפני שיספיק הש"צ להתחיל בחזרה, יוכל לעשות כן. וע' בפמ"ג מש"ז (סי' תרנא סק"ז),

דבחוה"מ (במקום שמניחין תפילין) הש"צ יסיר התפילין קודם ההלל, והקהל יחלצו בחזרת הש"צ לאחר הקדושה. ושכן ראוי לנהוג. (ונראה דס"ל דליכא טירדא כ"כ בהסרת התפלין בחזרה כמו בהנחתן, ושפיר מצי מכוון דעתו). ע"ש. אלמא דליכא קפידא משום קדושת ובא לציון בלבד. ומ"מ **מי שאפשר לו להמתין, ואינו מסרהב** (מפציר. רש"י ב"ק כח.) **לצאת מבהכ"נ, נכון יותר שלא יחלוץ התפלין דרש"י עד לאחר עלינו לשבח, כמנהג האר"י המובא בשעה"כ ובאחרונים.** וכ"כ החיד"א בברכ"י (סי' כה ס"ק יא) בשם מ"ז מהר"א אזולאי בכת"י, שיש בזה סוד נשגב וטעם נסתר שלא לחלוץ התפלין עד לאחר עלינו לשבח. ע"ש. וכן האריך בזה הפתה"ד (שם סק"ז), והעלה שצריך להתנהג בחומרא זו. ע"ש. וא"כ יניח התפילין דר"ת ויקרא בהם ק"ש כמ"ש בש"ע (סי' לד). [וכבר דחו האחרו' סברת האומר דהקורא ק"ש בתפילין דר"ת כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. וכמש"כ ג"כ בקצרה בשו"ת יביע אומר ח"א (ס"ס ג). ע"ש]. ומה טוב ללמוד עם התפילין דר"ת כאשר תשיג ידו אחד המרבה ואחד הממעיט. וכמ"ש החיד"א במחב"ר (ס"ס כה) בשם אור צדיקים, שאין לחלוץ התפילין עד שילמדו בהם תחלה, כי לא יזכה האדם לקנות ג' חלקי הנשמה נר"ן, אא"כ ילמוד בתפלין. וכמ"ש בר"ח. וביותר אם לומד בתפילין דר"ת. ע"כ. וכ"כ מהר"ח פלאג'י בכה"ח (סי' י אות מג) בשם התיקונים. ע"ש. ומה טוב ומה נעים ללמוד בכל יום חק לישראל עם התפלין דר"ת. והשי"ת לא ימנע טוב להולכים בתמים. עכ"ד היבי"א. וכ"כ בהלכה ברורה (ח"ג בשו"ת אוצרות יוסף שבסוף הספר סי' ה), שאם יש זמן אחר התפילה טוב יותר שלא יסיר תפילין של רש"י אלא עד אחר עלינו לשבח, ויניח תפילין של ר"ת ויקרא עמהם קריאת שמע ויעסוק בתורה כפי אשר כוחו. ע"כ.

א"כ חזינן שגם דעת מרן מופת הדור זצ"ל שלכתחילה נכון יותר שלא יחלוץ תפילין של רש"י עד אחר עלינו לשבח, ודלא כמו שרבים סוברים שעדיף לחלוץ קודם ובא לציון, כדי לומר קדושה עם תפילין דר"ת. ואמנם יש לעיין בדעתו בזה, דהרי כשסיים להחמיר כתב (באות ד) בזה"ל: ומ"מ מי שאפשר לו להמתין, ואינו מסרהב לצאת מבהכ"נ, נכון יותר שלא יחלוץ התפלין דרש"י עד לאחר עלינו לשבח, כמנהג האר"י המובא בשעה"כ ובאחרונים. וכ"כ החיד"א בברכ"י (סי' כה ס"ק יא) בשם מ"ז מהר"א אזולאי בכת"י, שיש בזה סוד נשגב וטעם נסתר שלא לחלוץ התפלין עד לאחר עלינו לשבח. ע"ש. וכן האריך בזה הפתה"ד (שם סק"ז), והעלה שצריך להתנהג בחומרא זו. ע"ש. עכ"ל. ומשמע מזה שלפי הפשט אי"צ להקפיד בזה, דאמרינן דהתפלין דרש"י רווחא לחבריה שבק, ודלא כהמשנ"ב הנ"ל, ואפ"ה לפי הקבלה לא מהני סברתו זו, ולכן כתב דהיכא דאפשר ראוי לחוש לקבלה בזה. ואילו בתחילה (אות ב) לאחר שהביא דברי המשנ"ב שצריך לומר ג' קדושות עם

תפילין דרש"י, וכתב דלפ"ז לפמ"ש כמה אחרונים בשם האר"י ז"ל שאין לחלוץ התפלין עד לאחר עלינו לשבח, ה"נ אין להניח תפלין דר"ת עד לאחר כל התפלה. הוסיף: אולם לפע"ד נראה דאי משום הא לא איריא, דעד כאן לא כתבו הפוסקים הנ"ל כן, אלא כשחולץ התפלין מכל וכל, אבל כשמניח מיד במקומן תפלין דר"ת אכתי שמא דמאריה עליה. והתפלין דרש"י רווחא לחבריה שבק. ולכן מצטרפים שניהם לאמירת סכום הקדושות והקדישים הנ"ל. עכ"ל. הנה משמע מזה דגם לדברי האר"י ז"ל סובר היבי"א דמהני שבתחילה יהיה עם תפילין דרש"י ולאחמ"כ בתפילין דר"ת. וצריך לדחוק בכוונתו דמה שכתב באות ב' "דעד כאן לא כתבו הפוסקים הנ"ל כן, אלא כשחולץ התפלין מכל וכל וכו"', היינו רק לגבי סברת המשנ"ב שיש להניח ג' קדושות עם תפילין דרש"י, אך לפי דברי האר"י לא מהני בכה"ג. ולכן סיים דמי שאינו ממהר לצאת מביהכנ"ס ראוי שיחוש לקבלה.

וראיתי בילקוט יוסף (ציצית ותפילין סימן לד ה"ז) שכתב שיש הנוהגים להניח תפילין דרבנו תם אחר עלינו לשבח, ולומדים עמהם חק לישראל וכדומה, אחד המרבה ואחד הממעיט. ויש שנוהגים להניח תפילין של רבינו תם קודם קדושת ובא לציון, כדי שיאמרו עמהן קדושה אחת. וכן ראוי לנהוג. ובמקורות הביא את מה שכתב בשו"ת יבי"א הנ"ל, וכתב אולם כיום מנהג מרן האמו"ר זצ"ל וכל הקהל שעמו, להניח תפילין של ר"ת קודם קדושת ובא לציון, כדי שיאמרו עמהם קדושה אחת. וכמנהגו של הגאון בעל החתם סופר. וכמ"ש ביביע אומר הנ"ל על דבריו: "שכן ראוי לנהוג". עכ"ד. אולם אחר מחי"ר הא ליתא, דנכון דמתחילה כתב הרב שכן נכון לנהוג, אולם בסוף דבריו אחר שהביא את הפאת השדה והפתח הדביר שמחמירין סיים שלכתחילה אם לא ממהר יש לנהוג כדבריהם, ורק מי שא"א לו להמתין יכול להקל בזה, ואם משום מעשה רב שנהג הרב וכל הקהל שעמו, לחלוץ תפילין דרש"י קודם ובא לציון, י"ל משום שידע שיש ממהרים אחר התפילה ורצה לזכותם להניח תפילין של ר"ת או שהיה ממהר ללימודו, וכבר איתא במסכת ב"ב (קל:) שאין למדין ממעשה רב. ועוי"ל כמו שראיתי אח"כ במהדורה החדשה של הילקו"י (תשס"ד, עמ' תרג) שכתב שע"י הנהגה זו הצבור יתחזק בתפילין דר"ת, ויתפשט הדבר יותר, וכיון שיש חשיבות להנחיל לצבור את התודעה של החשיבות בהנחת תפילין דר"ת לחוש לדברי כל הקדמונים שכתבו כשיטת ר"ת, לפיכך ראוי לנהוג כן. ע"ש. ומ"מ גם לרב ילקוט יוסף כל זה בציבור שמפסיקים לאיזה זמן מועט כדי שכולם יניחו ר"ת קודם אשרי ובא לציון, אבל יחיד המתפלל בבית הכנסת שאינם ממתינים לו להניח תפילין דר"ת, ואם יניח תפילין של ר"ת הצבור ימשיך בתפילתו, גורם בזה שיפסיד אמירת קדושת ובא לציון עם הצבור, ולכן יניח את התפילין אחר התפילה, ועוד ביחיד

לא שייך הטעם שכתב שיש לחזק את הציבור, וממילא ראוי לכתחילה להניחם אחר התפילה. [כי לכתחילה צריך לאומרו עם הציבור, דלדעת המ"ב (סי' קלב סק"ג) אם הציבור התחיל לומר ואתה קדוש והוא עוד לא אמר אשרי ובא לציון יאמר עמהם הקדושה דסידרא ואחר כך יאמר אשרי למנצח וההתחלה של ובא לציון. ובספר אשי ישראל (פרק כו ס"ק יח) הביא בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שהוא הדין אם התחיל לומר אשרי או ובא לציון. אמנם החיד"א בקשר גודל (סי' כ אות ג) פסק כדברי המג"א. וכ"פ בסידור תהילת יצחק (עמ' קצט). אולם הכף החיים (סי' קלב סק"ח) כתב, שלדעת האר"י ז"ל אמירת אשרי למנצח ובא לציון צריכה להיות דוקא על הסדר ולכן אין לומר הקדושה דסידרא לפני זה אפילו כדי לאומרה בציבור. ע"ש].

להניח תפילין דר"ת בזמן חזרת הש"ץ

ואגב מדברי הפמ"ג מש"ז (סי' לד סוף סק"ב) והמשנ"ב (סי' לד ס"ק יד) הנ"ל שכתבו לגעור באלו שחולצין תפילין דרש"י לאחר קדושת י"ח, גם מטעם שצריך לכוין בחזרת הש"צ ולא לעסוק בדבר אחר [מלבד הטעם שצריך להניח תפילין דרש"י בזמן ובא לציון], לכאורה יש להעיר על מה שכתב הרה"ג בניימין חוטה שליט"א בשו"ת אליבא דהלכתא (ח"ב סי' יב) שאם ממהר מאד למלאכתו (ולא הספיק להניח בין הלחש לחזרה) ויודע שיוכל להספיק להניחם בין סיום ברכת שמע קולינו למודים כגון שהחזן מתפלל לאט, רשאי לעשות כן, שהרי אינו מפסיד עניית הברכות וגם אינו נאלץ להפסיק לענות באמצע הנחת התפילין. עכ"ל. דלפי המבואר בפמ"ג ובמשנ"ב הנ"ל אין האיסור בזה רק מצד שעלול להפסיד אמן או שיהיה לו הפסק ע"י האמן, אלא גם מצד שצריך לכוין לתפילת הש"ץ ולא להתעסק בדבר אחר באותו הזמן, וא"כ גם אם יספיק להניח קודם שיצטרך לענות אמן אסור. וכן מבואר ביביע אומר שהבאתי לעיל, שבאות א' שם לאחר שהביא את הטעמים שאין להניח בחזרת הש"ץ מפני שיצטרך לענות אמן וכו' הוסיף: ועוד שע"י הנחת תפלין דר"ת בחזרת התפלה, נמצא שמסיח דעתו מהחזרה בהיותו טרוד בהנחתן. וע' בפמ"ג (סי' תקסו משז"ז סק"ג), וכו', וגדולה מזו כ' מהר"ח פלאג'י בכה"ח (סי' יא אות יט), לאסור לשאוף הטבק בנחיריו בחזרת התפלה, ואפי' לעצמו מבלי לכבד לאחרים אסור. ע"ש. אולם כבר בא חכם בס' טהרת המים בשיורי טהרה (מע' ה אות כ) והתיר בזה. ע"ש. ומ"מ בתפלין (דר"ת) שצריך כוונה מיוחדת בהנחתן, לכ"ע הו"ל היסח הדעת מן התפילה ויש להחמיר. עכ"ל. וכן מבואר בסוף דבריו שם, שכתב: ונראה דס"ל (לפמ"ג שהביא שם) דליכא טירדא כ"כ בהסרת התפלין בחזרה כמו בהנחתן, ושפיר מצי מכוון דעתו (לחזרה). עכ"ל. משמע דדוקא בהסרתם ליכא טרדא, אבל בהנחתם איכא טרדא ואסור. וא"כ אין היתר

תפילת הדרך - מצוי הדבר שנוסעים קבוצה של אנשים לקברות צדיקים ואדם אחד מברך תפילת הדרך ברמקול של האטובוס, ומתכוין להוציא את כל הנוסעים יד"ח, וצריך לשים לב שרק אם קולו חזק באופן שגם אם ינטל הרמקול, ישמעו את ברכתו גם אלו שיושבים בסוף האוטובוס, רק אז יוצאים יד"ח מהמברך, הלא"ה לא יוצאים יד"ח, ולכן יתנו לברך רק למי שקולו חזק, ויברך בקול רם או שיעמוד באמצע האוטבוס ויברך, וכן ה"ה בכל המצוות שצריך להוציא יד"ח כקריאת מגילה וכד'.[רג]

להניח בזמן חזרת הש"ץ אף אם יספיק לענות אמן שלא בזמן הנחת התפילין, וכאמור. אך שו"ר בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רנח אות ב) שכתב: דמי שיודע שבשום אופן לא יוכל עוד להניחם אחרי התפילה, ולבטל הנתתם פשיטא דאסור, כיון שכבר קיבל על עצמו חומרת תפילין דר"ת, אז בודאי לא נוכל למחות בו מלהניחם עכ"פ בתפילת חזרה, ועיין כיו"ב בתשובת אמרי אש (ח"א סי' ד) במנהג לא טוב שהניחו תפילין דרש"י ור"ת באמצע ברכת ק"ש אשר הוא לא כדת, ובכל זאת מסיים הגאון אמרי אש שטוב להעלים עין מהם, יע"ש. עכ"ל. וכן ראיתי בשו"ת פרי השדה (ח"ב סי' צז) שכתב לגבי ר"ח, שדעת מהרח"ו ז"ל שאין להניח תפילין אחרי קדושת כתר בר"ח, והציבור לא ימתינו לו להניח תפילין דר"ת לאחר החזרה קודם מוסף, ואם יחלוץ הוא את התפילין דרש"י ויניח תפילין דר"ת בין החזרה למוסף יצטרך להתפלל מוסף ביחידות, יש להתיר לו לחלוץ התפילין בזמן חזרת הש"ץ ולהניח של ר"ת, ואע"ג שיצטרך עי"ז להפסיק באמירת אמן ולכתחילה עכ"פ אסור להפסיק אפילו בתפילין דר"ת מ"מ הכא כיון שעושה לצאת ידי הקדוש רבי חיים וויטאל הו"ל כדיעבד ומותר להפסיק בעניית אמן. ועיין בשו"ת פמ"א (ח"א סי' נט). עכ"ל. מבואר דבמקום צורך גדול מותר להניח תפילין בזמן חזרת הש"ץ אפילו אם יצטרך לענות אמן, וכ"ש אם עושה כן באופן שלא יצטרך לענות אמן כגון שהחזן אומר לאט את ברכת רצה ויספיק אז להניח את תפילין דר"ת (ולחלוץ יכול עוד לפני כן כדמשמע בפמ"ג סי' תרנא סק"ז כמ"ש ביבי"א אות ד הנ"ל). ומ"מ כל זה הוא בשעת הדחק כמבואר בדבריהם, אך שלא בשעת הדחק אין להקל.

רג) כ"כ גבי קריאת מגילה בשו"ת יביע אומר (ח"א או"ח סימן יט אות יח), ובשו"ת יחוה דעת (חלק ג סימן נד) ובחזון עובדיה על הלכות פורים (עמוד נז) כיון שלפי דברי מומחים הבקיאים בטכניקה של החשמל, הקול הנשמע

למאזינים דרך הטלפון או הרם - קול, אינו קולו של המדבר עצמו, אלא הוא קול אחר הבא על ידי זרם חשמלי באמצעות ממברנא, ואם כן ממילא אי אפשר לצאת ידי חובת שמיעת קול שופר או מקרא מגילה דרך הטלפון או הרם - קול. ע"ש. וכ"כ לעורר בספר ילקוט יוסף (סימן קי הי"א), ובספר ואין למו מכשול (ח"ה עמ' עד), שה"ה גבי ברכת תפילת הדרך שמברך אחד ברמקול להוציא את כל הנוסעים, שאם בלי הרם קול לא ישמעו את ברכתו כלל, לא יוצאים ידי חובת הברכה בשמיעתה מהרם - קול. ע"ש.

ואע"פ שהגאון רבי שלמה זלמן אויערבך בקובץ מאמרים בענייני חשמל (ירושלים תשל"ח), אחר שביאר בטוב טעם ודעת שאי אפשר לצאת ידי חובת מקרא מגילה דרך מקרופון טלפון ורם - קול, מהטעם האמור, כתב בהערה (בסוף עמוד מ): אחר שנדפס מאמר זה נזדמן לי לדבר עם מרן הגאון בעל חזון איש זצ"ל, ואמר לי, שלדעתו אין זה פשוט כל כך, ויתכן שמכיון שהקול הנשמע נוצר על ידי הקורא, וגם הקול נשמע מיד כדרך המדברים, אפשר שזה חשוב כשומע ממש מפי הקורא, וכן כשומע ממש מפי התוקע בשופר. ולפי זה צריך לומר שמה שאמרו אם קול הברה שמע לא יצא, הוא מפני שדרך קול הברה להישמע קצת זמן לאחר קול האדם, מה שאין כן בטלפון ורם קול. אולם לדעתי הוא חידוש גדול מאוד, ואינני מבין אותו. עכ"ד. וא"כ לכאורה אין למחות במקלין הואיל ויש להם אילן גדול לסמוך עליו. אבל באמת זה אינו, דגם החזו"א לא אמר כן לדינא, אלא בדרך הערה דאינו פשוט כ"כ, ואין ספק מוציא מידי ודאי, ופוק חזי דגם בשו"ת אגרות משה (חלק אורח חיים חלק ב סימן קח) צידד מתחילה להקל לצאת יד"ח ע"י רמקול, והטעם שאפילו אם נאמר שהאמת כדברי המומחים בזה, מכל מקום כיון שהוא נשמע רק בשעה שהאדם קורא, יש לחושבו כקולו ממש, ומנין לנו עצם כח השמיעה הרגילה איך הוא, שאולי גם הוא באופן שנוצר איזה דבר באויר שמגיע לאזנו. וכן מסתבר לפי דברי חכמי הטבע, שהקול יש לו קצת שיהוי זמן בהילוכו עד שהולך ומגיע לאוזן, ומכל מקום נחשב שהוא קול האדם. ואם כן גם הקול הנשמע דרך מיקרופון שהוא בעת שהאדם מדבר נחשב כקולו ממש, ומה גם שאין הדבר ברור מה שאומרים שהוא קול אחר, ולכן מצד עיקר ההלכה אין למחות ביד הרוצים לקרות המגילה על ידי המקרופון. וסיים דבריו ומכל מקום כיון שהוא ענין חדש, ואין הדבר ברור להיתר, יש למחות בידם, כדי למנוע מהם לרדוף אחרי חדשות כיוצא באלו. עכת"ד.

לכתחילה יברך לעצמו תפילת הדרך

והנה בשולחן ערוך הרב (סי' נט ס"ד) כתב, כי מכיוון שהתפילה היא בקשת רחמים כל אחד צריך לצאת בתפילתו ולא ע"י אחרים. וכ"ה במשנה ברורה (סי' נט סקט"ו), וסברא זו כבר מובאת במאירי ראש השנה (כ"ט). לפי"ז היה מקום לומר שאף שבתפילת הדרך מעיקר הדין הוי ככל מצווה שיכול לצאת ע"י אחרים יש להחמיר כיוון דבתפילה זו אנו מבקשים רחמים, וידוע כמה הרבה רחמים זקוקים הנוסעים בדרך מכל מיני פורענויות ובעיקר תאונות דרכים. וכ"פ בשו"ת קנין תורה (ח"ב סי' קיט), דאף שמעיקר הדין יכול לצאת בתפילת הדרך מאדם אחר, מ"מ בוודאי דישנה מעלה גדולה יותר שיאמר את התפילה בעצמו כיוון שיש בזה רחמים. ובספר שלחן הלוי (פ"ב אות ט) ת"ח אחד סיפר לי שהג"ר טוביה גולדשטיין ראש ישיבת עמק הלכה סבר שאי אפשר להוציא אחרים בתפילת הדרך, וכן שכנע את ידידו הגר"מ פיינשטיין והשיב הג"ר ישראל בעלסקי ראש ישיבת תורה ודעת באמריקה שתפילת הדרך נחשבת לתפילה ולא לברכה ועל כן מן הראוי שכל אחד יאמר אותה בעצמו, וכ"כ הפסקי תשובות (סי' קי אות ג).

טוב לומר תפילת הדרך בעמידה

וכאן המקום לעורר דבר שהרבה לא יודעים שיש מעלה באמירת תפילת הדרך מעומד, וכפי שכתב באליהו רבא (סק"י) בשם הרוקח "ומיהו למצוה מעומד", ולכן כשנוסע בכלי תחבורה שיש באפשרותו לעמוד ללא שום הפרעה מצד הנוסעים וללא חשש טפח ושער מגולה באשה, יעשה כן, וכ"כ לעורר בפסקי תשובות (סימן קי אות ד), ושם (הערה 31) הביא שכ"כ גם בערוה"ש (סעי' יא) "וטוב לאומרה בעמידה מבישיבה", וכן משמע מלשון המשנ"ב (סקכ"ב), וכן נהג אא"ז זצ"ל, ובספר זכור לאברהם מנהגי הגה"צ מתולדות אהרן זצ"ל מביא בשמו (בפכ"ב אות כד) שהקפיד על כך ואמר שהזהירות באמירתה בעמידה סגולה היא שלא יארע שום פגע בדרך. וכ"כ הכף החיים (סקמ"ה) שתפילת הדרך יש לאומרה בעמידה, וכן כתב בס' מעשה איש (חלק ד) בליקוט דינים והנהגות בשם החזון איש זצ"ל שהורה כן, וכן כתב בשו"ת אור לציון (חלק ב בפסקי דינים עמ' רצד).

תפילת הדרך צריך להסמיכה לברכה אחרת

עוד יש לעורר שתפילת הדרך לכתחילה צריך להסמיכה לברכה אחרת, כיון שאינה פותחת בברוך, וכמו שהביא השו"ע (סי' קי ס"ו): הר"מ מרוטנבורק

כשהיה יוצא לדרך בבוקר היה אומרה אחר יהי רצון כדי להסמיכה לברכת הגומל חסדים ותהיה ברכה הסמוכה לחברתה. עכ"ל. וכתב המ"ב (ס"ק כח) דאם הולך באמצע היום יסמיכה לברכה אחרת, כגון שיאכל או ישתה איזה דבר ויברך ברכה אחרונה או יטיל מים ויאמר אשר יצר, ואם אינו יכול להסמיכה לברכה אחרת כגון שאין לו על מה לברך אע"פ כן יאמר תפלת הדרך בברכה. ע"ש.

וכתב בהליכות שלמה (ח"א פרק כ"א ס"ק 11) שיכולים לסמוך תפלת הדרך לברכה שלפני האכילה, אך עדיף לסמכה לברכה שלאחריה. וכ"ה בספר תורת הדרך (פ"ז אות יז).

תפילת הדרך לאחר פרסה

עוד יש לעורר, שאדם הנוסע מרחק של פרסה כ-4 או 5 דקות יברך תפילת הדרך [בתחילת הנסיעה או עכ"פ כשנשאר לו נסיעה של זמן כזה] בלי שם ומלכות, דהנה נחלקו הפוסקים האם משערים את ה"פרסה" בשיעור זמן של הליכת פרסה או דמשערינן בנסיעה ממש של פרסה, דלדעת המשנ"ב (סי' קי סק"ל) סגי במה שנוסע פרסה, וכן דעת הכה"ח (שם אות נז), דמחשבים לפי מרחק, אולם בשו"ת זכרון יהודה (סי' מב) כתב שאין לברך בשם ומלכות אא"כ שוהה בנסיעתו שיעור "הילוך" פרסה, דהיינו שעה וחומש (72 דקות). והו"ד בשו"ת יבי"א (ח"א חאו"ח סי' יג אות ז, וח"ב סי' יז אות ז, וח"ו סי' א אות ה, ח"ט סי' קח אות נ), וכ"פ בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ז תשובה כז). וע"ע בהלכה ברורה (סי' קי בבירור הלכה סק"ט ובשעה"צ שם). ע"ש. ולענין הלכה פסק בשו"ת יבי"א שם שמשערים לפי זמן של "הליכת" פרסה, דהיינו בשיעור של שעה וחומש. וכ"פ בהלכה ברורה שם. ע"ש. אך אעפ"כ מידי מחלוקת לא יצאנו, וראוי לחוש לשיטה הסוברת שצריך לברך אפילו אם נוסע רק פרסה ממש אע"פ שאין זה זמן של הליכת פרסה, והיינו בנסיעה של כ-4 או 5 דקות בלבד, ולכן אם נוסע נסיעה בין עיר לעיר אפילו זמן מועט כזה, יברך תפילת הדרך בלי שם ומלכות. כמו"כ בבית הכנסת ישתדל לשמוע ברכת הגומל מאדם שנסע שעה וחומש, לצאת מכלל ספק וכאמור, דתפילת הדרך וברכת הגומל תלויין זה בזה כמ"ש הב"י (סי' קי).

להקפיד לברך בתחילת הנסיעה

עוד יש לעורר, שלכתחילה יש לברך תפילת הדרך בתחילת הנסיעה, ולא לאחר שעבר ד' ק"מ [שזה כ5-4 דקות, תלוי במהירות הנסיעה], דהנה בגמ' (ברכות ל.) איתא, עד כמה, אמר רבי יעקב אמר רב חסדא, עד פרסה.

ופירש"י, עד כמה זמנה להתפלל (תפילת הדרך) עד פרסה, אבל לא לאחר שהלך פרסה, ובה"ג פירש, עד כמה יבקש לילך שיהא צריך להתפלל (תפילת הדרך), עד פרסה, אפילו אין לו לילך אלא פרסה. עכ"ל. ולכן לכתחילה ודאי שיש לחוש לדעת רש"י, ולברך בתחילת הנסיעה כשעוד לא נסע ד' ק"מ.

ולענין דיעבד אם לא בירך בד' ק"מ אלו, לכאורה היה מקום לומר שיש לחוש לסב"ל, דכיון שלדעת רש"י אם עבר ד' ק"מ לא יכול לברך אתינן לכללא דסב"ל. אלא דנראה דאיכא בזה ספק ספיקא, דשמא הלכה כדברי בה"ג, וכמו שפסק השו"ע (סי' קי ס"ז) דשפיר דמי לברך על אף שעבר פרסה (ד' ק"מ), וגם את"ל כדברי רש"י שמא הלכה כהזכרון יהודה (סי' מב) הנ"ל דמשערינן הפרסה לפי "זמן הליכה". ואף דלכאורה י"ל דיש בזה ס"ס הפוך שלא לברך, דשמא כרש"י דבעינן שיברך בפרסה הראשונה דוקא, ושמא כהרמב"ם שאינו מברך תפילת הדרך בשם ומלכות כלל, שהרי לא הביא בחיבורו סדר תפילת הדרך, וכ"כ הפר"ח (סי' קי) לחשוש לשיטת הרמב"ם מ"מ יש לומר דהכא אית ביה ג' ספיקות, דמלבד מהב' ספיקות הנ"ל איכא למימר כדברי הריטב"א שכל דברי רש"י לברך דוקא בפרסה הראשונה הוא רק לכתחילה. וכיון שיש ג' ספיקות כנגד ב' ספיקות שפיר דמי לברך. וכ"כ הרב יוסף פרץ בשו"ת יוסף לקח (ח"ג עמ' קפט-קצ). ומ"מ אם נסע כבר שבעים ושתים דקות לא יברך אף שנשאר לו דרך פרסה, משום סב"ל, דבכה"ג ליכא הספק דשמא אזלינן בתר זמן. וק"ל. ודלא כמו שמצדד בהלכה ברורה (עמ' קז ובירור הלכה סוס"ק ח) לברך מכיון שמלבד שלדעת כמה אחרונים קבלנו הוראות מרן אף בספק ברכות, בנוסף לזה כתב החיד"א בשו"ת חיים שאל שאף דקי"ל סב"ל אף נגד מרן, מ"מ הרוצה לסמוך על דעת מרן אין מזניחים אותו. ע"ש. אולם להלכה ודאי שלכתחילה לא מורינן לברך, וכשאר דוכתי שאמרינן סב"ל אף נגד מרן ולא אמרינן כפי שכתב.

ברכת הגומל לאדם שכמעט נדרס

ויש לעורר אודות מה שיש טועים וסוברים שאם עברו בכביש וכמעט נדרסו וכיו"ב שצריך לברך הגומל, שמברכים ספק ברכה לבטלה, שהרי כתב השו"ע (סי' ריט ס"ט), וז"ל: הני ארבעה לאו דוקא, דה"ה למי שנעשה לו נס כגון שנפל עליו כותל או ניצול מדריסת שור ונגיחותיו או שעמד עליו בעיר אריה לטרפו או אם גנבים באו לו אם שודדי לילה וניצל מהם וכל כיוצא בזה כולם צריכים לברך הגומל, ויש אומרים שאין מברכין הגומל אלא הני ארבעה דוקא, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות. עכ"ל. וקי"ל ספק ברכות להקל ולכן אין לברך כן, וטוב שישמע מאחר ויצא ידי חובה. וכ"פ בחזו"ע (ט"ו בשבט ברכות, עמ' שעט).

תרומות ומעשרות - יש הלכה שרבים טועים בה, והוא שידוע שאתרוג הולכים אחר לקיטה במעשרות, ולכן יש רבים שלוקטים האתרוג אחר ר"ה וסוברים שכבר התחילה שנה חדשה לענין המעשרות, ונוהגים בה במעשר של השנה הנכנסת, אבל האמת היא שר"ה לאילנות וגם לאתרוג הוא ט"ו בשבט ולכן האתרוג חייב במעשר כמו השנה שעברה.[רד]

רד) כ"כ לעורר בשו"ת אבני ישפה (סי' קכה), וזת"ד: ראיתי דבר שת"ח נכשלים בה ואמרתי שיש לפרסמה אעפ"י שהיא הלכה פשוטה, כדי להרים מכשול, והיא כיצד לקבוע אם יש להפריש מעשר שני או מעשר עני מן האתרוג, דרוב הלומדים יודעים את הגמ' בקידושין (ב:) ועוד, דבאתרוג אזלינן בתר לקיטה ולכן אם לוקטים את האתרוג אחרי ראש השנה סוברים דכבר התחילה שנה חדשה לענין מעשרות, אבל האמת היא שר"ה לאילנות וגם לאתרוג הוא ט"ו בשבט, ולכן האתרוג חייב במעשר כמו השנה שעברה. והלכה זו פשוטה בגמ' ר"ה (יד:), ליקט אתרוג ערב ט"ו בשבט וכו', וכ"פ השו"ע (יו"ד סי' שלא סעיף קכו). ע"כ.

לעשר האתרוג למצות ד' מינים

וכאן המקום להעיר מה שעורר בספר שלמי תודה (סוכות עמ' תקצג), וז"ל: והרבה טועים בזה ואינם יודעים שצריך לעשר האתרוג בשביל קיום המצוה של ד' מינים, ואי אפשר לברך על אתרוג של טבל, וכמש"כ הר"ן במסכת סוכה (לד:) וכ"פ הרמב"ם בסכינא חריפא שאתרוג טבל פסול, ובכפות תמרים (סוכה לד:) הסיק שכן דעת רוב הראשונים, ודעת הרמב"ן (סוכה לד:) שיוצאים יד"ח באתרוג טבל כיון דיכול לתת לכהן ממקום אחר הוי לכם שיטה יחידאה היא. ועיין במ"ב (סי' תרמט שעה"צ ס"ק מה) דכתב דהיכא דשכח ולא הפריש ואין לו אלא אתרוג של טבל יטלנו בלא ברכה, כיון דיש עכ"פ מתירין ליטול אתרוג של טבל. ע"ש.

וע"ע בחזו"ע (סוכות עמ' רנא) שהסיק דעכ"פ לכתחילה בודאי יש להיזהר שישראל הקוצץ אתרוגים מפרדסו של עכו"ם יפריש תרומות ומעשרות עליהם לצאת יד"ח כל הפוסקים, דחשיב גמר מלאכה ביד ישראל אפי' שחותך בשביל מצוה ולא בשביל אכילה, אך לא יברך על ההפרשה דסב"ל, ובדיעבד אם שכח להפריש תרו"מ יסמוך על המהרש"ם ויכול ליטלו ביו"ט ויברך עליו. ואם קצץ הגוי לכ"ע פטור ממעשרות.

האוכל פרי ליד האילן אם חייב במעשר

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל מה שיש סבורים שמותר לקטוף פרי ולאוכלו ליד האילן שפטור ממעשרות כיון שאכילת ארעית היא ולא הכניסו עדיין לפתח הבית, זה אינו נכון, שהרי **כתב הרמב"ם** (פ"ד מהל' מעשרות הט"ו והט"ז) **וכ"ה בשו"ע** (סי שלא סעי' פט וסעי' צא): תאנה העומדת בחצר, אוכל ממנה אחת אחת ופטור, ואם צירף חייב במעשרות, במה דברים אמורים כשהיה עומד בקרקע, אבל אם עלה לראש התאנה, ממלא חיקו ואוכל שם, שאין אויר חצר קובע למעשר. וגפן שנטועה בחצר, לא יטול את כל האשכול כאחד ויאכל אלא מגרגר אחת אחת, וכן ברימון לא יטול את כל הרימון אלא פורט באילן ואוכל, וכן באבטיח חותכו בקרקע ואוכל. ע"כ. **ובשו"ת ויאמר מאיר** (להגר"מ ואעקנין זצ"ל, ח"ב סי' טז) כתב שתפוחים ואגסים דינם כרימונים ואביטיחים שאסור לאכול אחת אחת אלא חותך מן הפרי המחובר לאילן חתיכה חתיכה ואוכל. ע"ש. א"כ אין היתר לקטוף פרי שלם ולאכול ליד האילן אלא יחתוך ממנו בעודו מחובר חתיכה חתיכה ויאכל.

הקונים ענבים מנכרי ומכינים יין צריכים לעשר המשקה

וכמו"כ יש להעיר אודות אותם שמכינים יין ביתי וקונים ענבים מנכרי וסוחטים אותם שצריכים לעשר את המשקה הנסחט כדין (רק אחרי שסוחטם ולא בעודם ענבים), וכמו שהביא בקובץ הליכות שדה (גיליון 103) מכתב מהרבנים שכתבו לעורר בזה, בזה"ל: כאשר הונהג מקרוב לקנות ענבים לסוחטם ולשתות המיץ שלהם ורבים מהמון עם נכשלים באיסור בלא יודעים. לזאת אנו מפרסמים בזה, כי אם היו ענבים של נכרים שהיו פטורים ממעשר, צריך לעשר את המשקה הנסחט כדין, ואסור לשתותם בלי הפרשת תרומות ומעשרות [וכמש"כ החזו"א (שביעית סי' ז אות כד ומעשרות סי' ה אות ב)] והמנהג בנדון כזה לעשר בלי ברכה. ע"כ. אולם עיין **בחזו"ע** (ט"ו בשבט עמ' נב) שכתב לחלוק על החזו"א שגם אם קנאם הישראל מהגוי ועשה מהם יין פטור, אא"כ ידוע הדבר שהגוי בצרם מהכרם על דעת למוכרם לעשות מהם יין חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות. א"כ לדבריו אדם הקונה ענבים מהחנות של נכרי בסתמא, אין צריך להפריש מעשרות, ורק אם יודע שהנכרי בצרם על דעת למכור בשביל יין, יש לעורר שצריך להפריש מזה מעשרות.

פירות א"י שהגיעו לחו"ל פטורים ממעשרת

ולסיום יש להעיר דבר שהרבה לא יודעים, שפירות א"י שהגיעו לחו"ל פטורים ממעשרות, כמבואר **בשו"ע** (יור"ד סי' שלא סי"ב), **וכתב הב"ח** (סו"ס שלא) **שלדעת הרמב"ם** (פ"א מהל' תרומות הכ"ב) אפי' נקבעו למעשר

ונתמרחו בא"י לעולם פטורים כשיצאו לחו"ל, מדרשא דכתיב "אשר אני מביא אתכם שמה", שמה אתם חייבים ובחו"ל פטורים. וכ"כ הגרש"ז אוירבך זצ"ל בספר מעדני ארץ (תרומות דף לט עמוד ג) שמפשט דברי רבינו הרמב"ם משמע כהב"ח שאף אם יצאו לחו"ל לאחר שנתמרחו בא"י פטורים מתרו"מ. ודלא כמשנה למלך שכתב על דברי הרמב"ם הנ"ל שאף לרמב"ם אם מירח הפירות בא"י אע"פ שיצאו אח"כ לחו"ל חייבים בתרו"מ, שכיוון שנתחייבו בארץ תו לא פקע חיובא מינייהו. ע"כ. וכ"כ החזו"א (דמאי סי' טו אות ד). וראיתי בחזו"ע (תרומות ומעשרות עמ' מד) שכ' בזה"ל: פירות ארץ ישראל שהוצאו לחו"ל, אע"פ שנגמרה מלאכתן בא"י כל שגמר מלאכתם היתה על דעת להוציאם לחו"ל פטורים מתרומות ומעשרות. ע"כ ומשמע מדבריו דאה"נ אם התמרחו הפירות על דעת לאכול בא"י ואח"כ הובאו לחו"ל חייבים במעשרות, ולכאורה אין זה משמעות הב"ח הנ"ל דמשמע דבכל גווני פטור, וכן משמע ממה שהביא בחזו"ע בהערות שם בשם ספר חזון נחום (אוצר התרומות ח"ב עמ' סב) שעמד להסביר דעת הרמב"ם הנ"ל שבהיות שתרו"מ בזה"ז מדרבנן, וכיון שבא"י גופה אינם אלא מדרבנן "אפילו נקבעו בא"י" כשיצאו לחו"ל נחתינן דרגא ופטרינן להו אפי' מדרבנן וכיון דהוי מילתא דלא שכיחא וכו'. ע"ש. אולם מדברי הר"ש ישראלי זצ"ל בקובץ התורה והארץ (ח"ב עמ' קלה) נראה דפטור רק אם גמר מלאכה מפורשת בא"י ע"מ להוציאם לחו"ל. וצ"ע.

מכירת בהמה מבכירה לעכו"ם

וכן יש לעורר מש"כ בספר דרך פקודיך (מצות עשה יח, עמ' רנו) להעיר בדבר הנהוג אצל ההמון שמוכרין בהמות מבכירות לעכו"ם קודם לידתם כדי לפוטרם מבכורה, צריכין ליזהר להקנות לו בכסף ומשיכה, כמבואר בשו"ע (יור"ד סי' שכ ס"ו), ורבים נכשלים בזה ואינם מקנים רק בכסף, וח"ו הם מאכילים לישראל קדשים בחוץ, ומן הצורך למורי הוראות להודיע זה לרבים. ע"ש.

מתנות כהונה לכהנת הנשואה לישראל

ולסיום, מילתא אגב אורחא קמ"ל, מאי דאיתא בחולין (קלא.) וכ"פ השו"ע (יו"ד סי' סא ס"ח), שאפשר לתת מתנות כהונה (זרוע לחיים וקיבה) לכהנת ואפילו היא נשואה לישראל, והנותנם לבעלה ישראל קיים מצוות נתינה. וכ"ש שבעלה ישראל פטור מן המתנות. ע"ש.

[**ובפדיון** הבן נחלקו הראשונים אם אפשר לתת לכהנת, דדעת תוס' בקידושין (דף ח. ד"ה רב כהנא) שגם לבת כהן הנשואה לישראל אפשר לתת פדיון הבן, ולכן רב כהנא לקח בשביל אשתו. ע"ש. וכ"כ התוס' בחולין (דף קלב), ובפרק אלו עוברין (מט: ד"ה אמר). אולם הרא"ש (בסוף בכורות, הל' בכור סימן ד)

תשעת הימים - יש שעושים סיום מסכת ומביאים בשר לסעודה, בתשעת הימים, ויש לעורר שזה מותר דוקא אם בכל ימות השנה היה רגיל לעשות סעודה עם בשר, אבל אם לא רגיל להביא בשר אלא רק עוגיות וכד', אינו רשאי להביא בתשעת הימים בשר. ורק אם מה שלא היה מביא בשר הוא בגלל חוסר כלכלי, וכעת הורווח לו, ויש בידו לקנות בשר, או שתרמו לו וכד', יכול להביא בשר לסעודה זו.[רה]

כתב לחלוק על התוס', דפדיון הבן דוקא לכהן, וכן סתם הטור (סימן שה), וכן כתב הרמב"ם (פ"א מהל' ביכורים ה"י), והחינוך (מצוה שצב). וע"ע בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שא) שתמה אמאי השו"ע לא הביא דין זה].

רה) כתב הרמ"א (סימן תקנא ס"י בהגה): ובסעודת מצוה כגון וכו' וסיום מסכת, אוכלים בשר ושותים יין. **וכתב** ע"ז המשנ"ב (סי' תקנ"א ס"ק עג): אם לא היה עושה סעודה בשאר ימים, אפשר שלא יעשנה גם עתה. וכ"כ בכף החיים (שם ס"ק קסא). ע"ש. וע"ע במה שהביא בשו"ת יביע אומר חלק א (סימן כו אות ז) כמה וכמה מקומות שמצינו חילוק זה בין אם רגיל לעשות כן בשאר פעמים, או שאינו רגיל.

וכן הסכים בחזו"ע (פסח עמ' רט בסופו) שהביא הך דינא על תענית בכורות דערב פסח דקילא. ועי"ש שהוסיף שמ"מ אם אין דרכו לסיים תמיד בסעודה מחמת עוני ודוחק, ועתה יש לו עזר לתומכו ולסעדו בשביל פיטור הבכורות, שאפשר להקל בסיום זה, שהרי יש הרבה תלמידי חכמים שזוכים לסיים כמה מסכתות בזו אחר זו תלי"ת, ואינם יכולים לעשות סעודה בכל פעם, משום דכליא קרנא, אטו יגרעו הללו מתלמיד חכם שסיים מסכת אחת בערב פסח בלבד, או שמסיים ב' פעמים בשנה. בפרט שבשו"ת רבי ידידיה טיאה וייל (סימן לה עמוד מא בד"ה אך) כתב, שהגאון מר אביו לא היה חושש לזה, והיה עושה מעשה רב להקל, אף שכמה פעמים לא עשה סעודה לסיום מסכת. ע"ש.

שמיעת שירים בסעודת סיום בימי העומר ובבין המצרים

וכיו"ב יש הרבה שמסיימים מסכת בימי העומר ובימי בין המצרים, ובגלל זה שומעים שירים שם, וכתב בספר הליכות מועד שאם כל השנה לא היו רגילים לעשות סיפור מסיום מסכת ולהשמיע שירים, אין להקל בזה לשמוע השירים בסעודה של סיום המסכת שבימים הללו, וכמו שכתב המשנ"ב

(הנ"ל) לגבי אכילת בשר ושתיית יין. ע"כ. ואין לחלק בין ימי בין המצרים לבין ימי העומר, ולומר דדוקא בימי בין המצרים דחמירי אסור, אבל בימי העומר דקילי מותר, דאין סברא לחלק בזה, דאם אמרינן דכאשר לא רגיל לשמוע שירים במשך ימות השנה אסור לשמוע כעת, א"כ ה"ה בימי העומר, ורק בסוגי אבלות מצינו חילוקים ביניהם. וק"ל. וכן משמע ביבי"א (הנ"ל) שהביא כמה וכמה דוגמאות לסברא זו. וכן משמע בחזו"ע (פסח, הנ"ל) שהביא הך דינא על סעודת סיום בתענית בכורות דקילא. וגם מה שכתב שם להקל באם מה שלא עשה סעודה מחמת עוני וכד' וכעת נזדמן לו (וכמו שהבאתי לעיל), זה שייך דוקא בנידונו (לגבי בשר) שאינו רגיל לעשות סעודה בסיום מסכת בשאר ימות השנה, דבזה שייך לחלק אם מה שלא רגיל לעשות כן הוא משום דאין לו אפשרות או שאינו עושה מזה סיפור, אבל אם הוא רגיל לעשות סעודה אלא שלא רגיל לשים שם שירים, בזה לא שייך הך סברא אם היה באפשרותו או לא, דאין זה עניין כלכלי, ולכן יש מקום לכאורה לאסור לו לשמוע שירים בסעודת סיום בימים אלו (ואה"נ אם מה שלא שם שירים בשאר סעודות סיום מסכת שעשה הוא בגלל שלא השיג רמקול וכד', ועתה נזדמן לו, אכן יהיה מותר). ומ"מ אין למחות במקלים להשמיע שירים בלא לעשות ריקוד, שהרי שמיעת שירים אינם איסור ממש, אלא רק מכח המנהג, שהרי עיקר האיסור הוא ריקוד ומחולות וכמ"ש המג"א (סי' תקנא ס"י), בפרט שבשו"ת רבי ידידיה טיאה וייל (הנ"ל) מיקל לגמרי וכנ"ל.

תוכן עניינים מפורט

מפתח מפורט

אבידת עכו"ם

ראה ערך גוי

אבל

בחיוב התפלה על האבל לו

לא יאמרו לאבל שב לו

לא יאמרו לו מה אפשר לעשות או כל הטובים סובלים וכד' רכ

לא יאמרו לו אל תקום לו

בשבוע השני לאבלותו ישנה מקומו בבהכנ"ס תקב

בשבוע השני לאבלותו ישנה מקומו בשולחן שאוכל תקב

אם בשבת צריך לשנות מקומו תקב

אונאת דברים

במצער את אשתו ג

במעשן במקום ציבורי ב

במאריך בתפלה אחורי חבירו ב

באומר סודות בנוכחות זרים ב

בילדים קטנים ג

במגנה מקח חבירו ד

כשנוסע בחורף יזהר מלהתיז מים פג

לנער ידיו בכיור אחר שנטל ידיו כדי שלא יטפטף ויצער את אשתו שלא

אורחים

בחיוב מצות לויית האורחים בזה"ז רנט

אם יש מקור למה שאומרים שדי ללוותם ד"א רנט

להציע לאורחים אוכל כשמגיעים ביום שישי רנט

מאכל שיש בו ריח לתת ממנו לאחרים רס

מהו ר"ת אש"ל רס

אזכרת ה'

אם מותר לכנותו המוני או אדושם ה

שם אלוהים אם יש בו איסור ש"ש לבטלה ו

איטר יד

ראה ערך לבישת בגדים

אכילת בשר אדם

כוסס ציפרניו והעור ובולעם אם עובר על איסור אכילת בשר אדם רמז

אמירה לגוי

ראה ערך שבת

אמן

החיוב בכונת עניית האמן תקל

אמן יתומה מהו תקל

אם חייב לענות אמן אחר הרחמן יג

אם חייב לענות אחר מי שבירך יג

להקפיד לענות אמן אחר האיחול מזל טוב או יישר כח יד

להקפיד לענות אחר ברכת המחזיר שכינתו לציון יד

להקפיד לענות אחר ברכת מחיה המתים יד

להקפיד לענות אחר ברכת הגומל טו

להקפיד לענות אחר הברכה השביעית בשבע ברכות טו

השומע ברכה ואינו עונה אמן מה עונשו טו

מכשול

מפתח מפורט

הרימו

תקנח

ביאורי פסוקים

"ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו" (בראשית כה כא) לג

"יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (משלי טז כה) פד

"אך צדיקים יודו לשמך" (תהילים קמ יד) קיז

"והיית אך שמח" (דברים טז טו) קיז

בורר

עיין ערך שבת

ביומו תתן שכרו

בייביסטר ליתן לה שכרה ביומה כה

אם מקיים המצוה במשלם מראש כה

אם מקיים המצוה בשכיר קטן כה

אם חיוב העשה גם כשלא תבע השכיר כו

לכוין לקיים מ"ע כשמשלם לספר ולבעל מונית רלו

משלם בצ'ק דחוי אם מקיים המצוה רלו

המקיים מצוה זו זוכה לנפש יתירה רלח

מבטיח לילד ממתק שיסדר החדר אם עובר על ביומו תקיח

ביזוי אוכלין

באיסור תליית לחם על צידי עגלות אשפה תקכא

לתלות תיק אוכל של הילדים במתלה תקכא

לתלות בשקית שאינה שקופה תקכב

אם יש חילוק אם תולה פתו או פת אחרים תקכב

אם חייב לאכול קערות העשויות מלחם תקכד

ביעור חמץ

לומר נוסח הביטול אחר שישרף כזית לג

למה תיקנו הביטול בלשון ארמית פה

טעם עניית אמן כששומע שמברכים חבירו יד

אשה ששומעת בקידוש ברכת לישב בסוכה אם תענה אמן שדמ

אשה שבירכה שהחיינו בנרות אם עונה אמן בקידוש שדמ

אם רשאי לענות אמן כשידיו נגעו במקומות המכוסים רצג

רוצה לצאת יד"ח משמיעת הכרבה כשידיו מטונפות רצג

ארבעת המינים

ראה ערך לולב

אשה

אם מותר להם לאכול קודם ששומעים קריאת המגילה רעו

אם צריכה לקבוע מקום לתפלתה כשמתפללת בבית תקלב

אם מותר לה להתפלל במלבוש שינה תקלב

לומר דברים שבקדושה כנגד קול אשה או אשתו תסג

אם אשה חייבת בנטילה קודם התפילה שכג

ע"ע ערך ברכת הלבנה

אשת חבר

אם חייב לעמוד לאשת חבר קסא

בגדי יו"ט

ראה ערך יו"ט

בדיקת חמץ

ליזהר שלא יהיה בזה צער לזולת ב

לבדוק המקרר וארון התרופות כד

יודע שניקו היטב אם חובה לפשפש הרבה כה

אם חובה לבדוק הכיסים והילקוטים לאור הנר כה

הרימו — מפתח מפורט — מכשול — תקנט

ביקור חולים

בחיוב לבקש עליו רחמים לג

אם איחול רפו"ש הוי בקשת רחמים לד

מתי אמרינן יפה תפילת החולה על עצמו לד

אין להזכיר שמו שמתפלל עליו בפניו לד

טעם הדבר שאין להזכיר שמו שמתפלל לפניו לד

שמתפלל עליו להצלחה יזכיר שמו אפילו בפניו לד

חולה המתפלל על עצמו לא יזכיר שמו לה

שמתפלל על החולה לא יוסיף תארי כבוד לו

לא יאמר לחולה שב לו

לא יאמר לחולה אל תקום לו

בישולי גוים

בחילוני אם יש לחשוש עו

בישול

עיין ערך שבת

בית הכנסת

כשיוצא מבהכנ"ס ישתחוה מב

איסור לרוץ כשיוצא מבהכנ"ס הוא דוקא בסמוך לו מב

נכנס לקרוא לחבירו אם חייב לשבת מעט מד

כשנכנס לקרוא לחבירו יאמר פסוק קודם מג

בית הקברות

כשקוראים משניות היארציט יאמר לע"נ כל המתים מד

להקפיד על ברכת בית הקברות מה

גר בסמיכות לבית קברות אם יברך מה

אין לשאול בשלום אדם שם מו

בכור

כשאין לוי הוא יטול לכהן מו

קודם שנוטל לכהן יטול לעצמו מ

נולד בניתוח קיסרי אם יטול לכהן מז

לעתיד לבא עבודת המקדש בבכורות מז

כשהבכור ת"ח והכהן ע"ה אם יטול לו ידיו מח

בל תקיף

להעביר מכונה מסביב לאחורי כל האוזן תקכד

להעביר מכונה מסביב לצידי הפאתים תקכד

יכוין לקיים מצות בוראו שאינו מניח להקיף הראש והזקן תקכו

בל תשחית

לתת לבע"ח אוכל הראוי לאדם לב

בריה שלימה

ליזהר לא לאכול בריה שלימה נב

אם דין זה רק בפירות ממין שבעה נג

דין זה לא רק על הפרי הראשון שמברך נו

אם פלח תפוז הוי בריה שלימה נב

אוכל הפרי ואח"כ מוציא הגרעין אם הוי בריה שלימה נד

חתך מקצת הפרי ואוכלו כולו אם הוי בריה שלימה נד

חותך הפרי לגמרי לשנים ואוכלו כולו אם הוי בריה שלימה נד

מסיר קליפה הדקה מהגרעינים אם הוי בריה שלימה נה

ברית מילה

אם מותר ללבוש בהם את בגדי השבת כב

סנדק המברך חולה אחר הברית לא יזכיר שמו בפניו לה

מכשול	מפתח מפורט	הרימו	תקס
	אם מותר לאחר הברית אחר חצות	קסא	
	אם עדיף לאחרה כדי שישתתפו הרבה אנשים	קסד	
	לאחר את הברית כדי למנוע ביטול תורה	קסד	
	לאחר את הברית כדי שצדיק גדול יהיה הסנדק	קסד	
	להקפיד לומר כשם שהכנסתו	קסד	
	הטעם שמזכירים חופה קודם מעש"ט	קסה	
	יחלצו התפילין אחר הברית	קסו	
	כשהמוהל מברך אשר קידש ירחץ ידיו	שלט	
	הנולד בניתוח קיסרי אם מילתו דוחה שבת	רצג	
	הנולד בלידת וואקום או מלקחיים אם מילתו דוחה שבת	רצג	
	עובר שנוצר בהזרעה מלאכותית אם מילתו דוחה את השבת	רצד	
	ברכות		
	ברכה אחרונה		
	אם הוי סילוק כשדעתו להמשיך לאכול	נח	
	לברך מיד בגמר האכילה	נו	
	שיעור עיכול במים ופירות	נז	
	אם רשאי לכתחלה להוציא חבירו	סד	
	אם ברכת מעין ג' הוי היסח הדעת לשתיה	סב	
	אם רשאי לברך ברכה אחרונה כשידיו מלוכלכות	שלח	
	אכל כזית פרי מז' מינים וכזית משאר פירות מה יברך	שב	
	אכל פירות האדמה ופירות מז' המינים אם יקדים בורא נפשות	שג	
	שתה רביעית מים ואכל כזית ממין ז' מה יקדים	שג	
	אם חייב לשבת כשמברך מעין ג	דש	
שפה	מסירים המפה אחר הסעודה ואוכלים פירות אם מברכים עליהם ברכה אחרונה		
שח	אכל שלוה מה מברך ברכה אחרונה		
שח	אם בורא נפשות פוטר בדיעבד על המחיה		
	ברכת הגומל		
תקמט	אדם שכמעט נדרס אם יברך הגומל		
תקמח	הנוסע מחוץ לעיר מרחק של חמש דקות אם ישמע מאחר הגומל		
	ברכות הנהנין		
רפג	פוטר חבירו בברכת הנהנין אם צרכים הם לשבת		
רפד	אם מקצת מסובין יושבים ומקצתן עומדין אם יכול להוציאם יד"ח		
נו	יש לפניו חתיכה גדולה וקטנה על מה יברך		
נו	אפרסמון ושקד על איזה מהם יברך		
נו	שלם קודם לחביב		
שח	טורטיה מה ברכתו		
שג	פסיפלורה מה ברכתו		
דש	אננס מה ברכתו		
דש	אבוקדו ברכתו בפה"ע		
שה	טוב לברך הברכות בישיבה		
שז	מה מברכים על מופלתה		
שה	אכל מיני תרגימא מעומד אם חייב לברך מיושב		
ס	מתי יכול להגביל ברכתו הראשונה		
קצג	מה יברך על לחם שמטבילו במרק ומשתנה מראיתו		
רו	בירך בפה"ג על יין וטעם מעט אם פטר שאר משקים		
תקה	מברכים על שייק עוגיות מזונות		

אם מותר לברך שהגיד נוגע בירכיים תקלד

ברכות הריח

פת חמה לכתחילה אין להריח שצג

אם יש להימנע מלהריח פירות עם ריח טוב שצד

ברכת כהנים

בעת נשיאת כפים מסוגל מאד שיקובל בקשתו שנז

לוי ת"ח אם יטול ידי כהן ע"ה קודם ברכת כהנים מח

יעמוד הבן בברכה כלפי הכהנים ולא כלפי אביו עג

אם יש ענין להניח יד האב על הבן בברכת כהנים עג

לשבת בברכת כהנים אם מותר עג

כשחולצים הנעלים לא יעמידום במקום גלוי רלב

כשחולצים הנעלים מה יחלצו תחילה רנז

אם מותר לעבור לפני המתפלל כדי ליטול ידים לברכת כהנים רלג

ברכת הלבנה

כשמברך יישר רגליו כשמונה עשרה סט

אם יישר רגליו רק בברכה או בכל הסדר סט

אם מותר לכופף רגליו כדי לרקוד ע

להפסיק מעט כשאומר אמן אמן ע

נכון להוציא את האשה בברכתו עא, מב

לשים הפסק בין שתתחדש לעטרת תפארת צג

אם נכון לאחרה לאומרה בעשרה או להקדימה ולאומרה ביחיד קסב

אם עדיף לאומרה במוצ"ש או עדיף להקדימה בימות החול קסג

ברכות השחר

אם לענות אמן אחר ברכת המעביר סז

כשלובש בגד חדש יכוון לפוטרו במלביש ערומים כג

כשלובש כובע חדש יפוטרו בעוטר ישראל בתפארה כג

כשלובש אבנט חדש יכוון לפוטרו באוזר ישראל בגבורה כג

ברכת המזון

לאכול מזונות כדי לימלט מברכהמ"ז עא

אין לברך ברכהמ"ז בלחש עב

עבר עיכול מהלחם אבל שבע מהפירות אם יברך שפו

להסיר המפה והלחם רק אחר ברהמ"ז שפו

שיהיה לחם בברהמ"ז בכל שולחן ושולחן שפו

אם מותר לברך ברכהמ"ז בחולצה קצרה ומכנסים קצרות תקלד

אם מותר להפסיק לקדיש וקדושה בברכהמ"ז תקלד

לברך בכובע וחליפה תקלה

ברכת התורה

אם יענה אמן אחר ברכת אשר קדשנו וכו על ד"ת סז

ברכה שאינה צריכה

באותם שטועמים צ'יפס וכד' קודם הנטילה סה

לצאת מידי ספק ומחלוקת ס, סה

לברך ועוסק במלאכתו

הליכה בשעה שמברך קכא, קכד

ניגוב בעת הברכה קכב

דוגמאות שכיחים שמתעסקים בברכה קכד

תקסב הרימו מפתח מפורט מכשול

הפסקה בדיבור

לדבר אחר הברכה קודם שבולע המאכל קלה

דיבר קודם שבלע אם חוזר לברך קלה

לענות אמן קודם שבולע המאכל קלה

הפסקה במעשה

לחתוך פרוסה למסובים אחר הברכה קודם שטועם קלו

למזוג סלטים אחר ששומע הברכה קודם שטועם קלז

הליכה ממקום למקום קודם שבולע הפרוסה קלח

הפסק במעשה כדי שיטעמו המסובין מהיין רה

סב"ל

במקום מנהג סא, רפז

במקום סברא יחידאה סא

במקום רוב הראשונים ודעת מרן סא

ס"ס בצירוף דעת מרן שס"ל לברך סא

שינוי מקום

שינוי מקום אם הוי הפסק ס

יציאה קצרה אם הוי הפסק ס

שינה מקומו והניח מקצת חברים אם מהני לאכילת פירות סא

ברכה שאינה צריכה

עיין ערך ברכות, ברכה שאינה צריכה

ברכו

לדבר אחר ברכו סה

לומר הפסוקים והוא רחום אחר ענייתו סה

לענות אמן אחר ברכו סו

לענות ברכו וברוך שמו אחר ברכו סו

לברך אשר יצר אחר ברכו סו

לברך על ברק ורעם אחר ברכו סו

ענה ברכו ורוצה להתחרט מלהתפלל סו

אם מתנה שהברכו יהיה כדברים שבקדושה סז

ברכת חבירו

יש לברך להשם קודם שמברך חבירו שא

בשר וחלב

אכל סלט שהיה בו לחלוחית בשר אם צרך להמתין ו' שעות קעג

ע"ע ערך כשרות המטבח

בשר שנתעלם מן העין

אם חשש זה גם ביהודי מומר עה

גוי

מתי טעות עכו"ם מותרת פח

מתי אבידת עכו"ם מותרת פח

הנוגע בגוי אם צריך ליטול ידיו ריז

להקנות לגוי בהמה מבכירה בכסף ובמשיכה תקנב

גזל

בגוזל מחבירו קורת רוח ד

מבקש מחבירו דבר ונותן לו מאי נעימות פא

בעלי מקצוע קרובים יש לנקוב להם סכום פב

גניבת דעת חבירו פג

גניבת דעת באומר בשבילך אעשה לך הנחה פז

להפציר במוכר שיוריד המחיר פג

קניית שקיות מהחנות פד

לגנוב דרך שחוק פה

לגנוב לתועלת חינוך חבירו פה

גונב בשחוק מביא עליו קללה פז

הרימו מפתח מפורט מכשול תקסג

לעלות במעלית בנין לקצר דרכו פז
מניח פירות היפים בחזית הקופסא פז
לא יתכן להשמר מגזל בלי לימוד ההלכות פז
להחזיר ספרים שנשאלו מאחר קכ

גיסו

אם מותר לרחוץ עם גיסו במקוה רלא

גנות המאכל

באיסור לגנות המאכלים פה
ע"ע ביזוי אוכלין

דגים בשבת

ראה ערך סעודות שבת

דם

לבדוק עוף קודם בישולו מצרירת דם רכט

הבדלה

אם מותר לפשוט בגדי שבת קודם הבדלה שיא
ישיבה בהבדלה קד
להחזיק הכוס כל משך ההבדלה קכ
שכח אתה חוננתנו ועשה מלאכה קודם הבדלה אם יחזור להתפלל ק
אם באמירת שבוע טוב יוצא ידי הבדלה קו
לדבר אחר הבדלה קודם ששתה מלא לוגמיו קד
מחלל שבת אם חייב בהבדלה קז

ברכת הבשמים

טעם קדימת בשמים לנר קג
לאחוז הבשמים בשמאל בברכת בפה"ג ובטעם הדבר קכ

ברכת הנר

לשבת בשעת הברכה ליד הנר צט
אם יש להסתכל בנר בשתי ידיו צט
אם צריך לכבות החשמל בברכת האש ק
להדליק הנר קודם הברכה ולא אחר הברכה שמא
ברכת מאורי האש ברכת השבח או ברכת הנהנין שמב
כשמקרבים הידים לנר אם יעשו זאת קודם הברכה או לאחריה שמב
אם אין יוצא בברכת מאורי האש אם רשאי לענות אמן שדמ
אם רשאי כל אחד בעצמו לברך ברכת מאורי האש שמה

הדלקת נרות שבת

להדליק רוב הפתילה קח
בדיעבד אם לא הדליק רוב הפתילה קח
אם רק בנר הראשון יש להקפיד על רוב הפתילה קט
מתי חייב לקבל שבת בהדלקה קט
מתי יש להקפיד להשים הרבה שמן קט
אם רשאי להדליק בפלג המנחה ע"י מצית קי

הדלקת נרות חנוכה

הנותר מבקבוק השמן אם מותר בהנאה קיב
הנותר משמן ההדלקה אם מותר בהנאה קיב

הכל לטובה

להרגיל עצמו לומר כן קטז
שאומר כן הופך את הענין לטובה קטז

הלואה

מלוה סכום קטן ירשום על פנקסו קיח
ירגיל עצמו לא ללוות משום אדם קיט
בחובת ההלואה קכ
הלואה לעני סגולה לקבלת התפלה קכא

מפתח מפורט

הלל

לקרוא ההלל בקול ובנעימה קכו

דילג על מילה או אות בהלל אם יצר יד"ח קכו

ידקדקו לומר "על אמתך" בלי ו' קכז

חציו בשמיעה וחציו בקריאה בהלל קכז

לכפול פסוקי ההלל קכח

הסיבה

הסיבה באויר אם יוצא יד"ח קכח

הסתכלות

לשון הסתכלות היינו שמביט ומתבונן ע, קנא

הסתכלות על מיטת בני זוג קלא

הפטרה

להקשיב לברכות ההפטרה קלד

אין לענות אמן אחר הנאמרים באמת קלד

להשאיר הנביא על הבימה עד גמר הברכות קלד

וידוי

קודם הוידוי יכוין לקיים מצות עשה מה"ת רלה

ויכולו

להתכון לצאת יד"ח בויכולו של הקידוש קמג

יש למהר בתפילתו לומר ויכולו בעשרה קמג

שמע ויכולו באלהי נצור אם יאמר עמהם קמד

אמירת ויכולו אחר התפלה בקול ולא בלחש קמה

ולא תתורו

אם מותר להסתכל במשודכתו קמה

אם מותר להסתכל על אשה בראיה בעלמא קנא

מכשול

זה אלי ואנוהו

אם שייך בדבר המכוסה מן העין רא

אם הוי דאורייתא ר

לכבס הטלית מפעם לפעם משום זה אלי ואנוהו ר

טלית גדול יותר נאה מטלית קטן רא

זיכוי הרבים

מעלת זיכוי הרבים הקדמה

זימון

לדבר קודם בפה"ג של הזימון קנה

טעם הדבר שאין לדבר קודם שטועם המזמן מהכוס קנה

שומע זימון ולא אכל עמהם מה יענה קנה

שתה רק מים אם עונה ברוך שאכלנו קנו

שתה מים או אכל עוגה פחות מכשיעור אם יענה ברוך שאכלנו קנז

לתת כוס הזימון בשתי ידיו קנז

לקבל כוס הזימון בשתי ידיו קנז

תלמידים בת"ת אם חייבים בזימון קנח

אם אפשר לזמן בישיבות בעשרה קנח

זקן

החיוב לעמוד מפני זקן מאיזה גיל קנח

אם חייב לעמוד מפניו מלא קומתו קנח

ספק אם הוא בן ע' אם צריך לעמוד לו קנט

אם חייב לעמוד לזקן גוי קנט

אם חייב לעמוד לו כשעוסק בתורה קס

אם חייב לעמוד לו כשקורא ק"ש קס

אם חייב לעמוד לו כשמברך ברכהמ"ז קס

אם חייב לעמוד לזקנה קס

זריזין מקדמין למצות

אם זריזין קודם למעלת ברוב עם קסא

אם זרזין מקדימין למצות הוי דין דאורייתא קסד

חוה"מ

אם מותר ללבוש בחוה"מ בגדי חול קסט

ריבוי טיולים בחוה"מ קע

אם מותר לכבס בחוה"מ בגדי גדולים אגב ילדים קע

ע"ע ערך יו"ט

חופה וקידושין

רב המסדר חופה לזוג חילוני באיזה יין יברך רטז

אם חייבים החתן והכלה לטעום מהיין אחר ברכות הנישואין ריז

אם מותר לשבת בשעת החופה רלא

לומר מזל טוב אחר שבירת הכוס תצו

להנהיג חופה לברך ברהמ"ז מיד אחרי מנה שניה שפו

ע"ע ערך שבע ברכות

חוץ לארץ

לטוס לצורך טיול קצח

לטוס לנופש והבראה קצח

לטוס לקברות צדיקים קצט

לרחוץ בים של א"י במקומות הגבול קצח

חושד בחבירו

החושד בחבירו צריך לפייסו ולברכו קע

אם צריך לגלות לחבירו שחשדו קעב

לגרום לחשד בעניית טלפון קעב

חזקת בשרי

ליזהר שלא יגע הבשר בלחם קעג

בחזקת בשרי אם מותר לאכול אחריו חלבי קעג

חזרת הש"ץ

אם מותר לשאוף טבאק בחזרת הש"ץ תקמד

בעת אמירת הקדושה אם יש לעצום עיניו תנה

חינוך בנים

אם יש חיוב על האבא לחנך בתו רעז

חינוך בניו בעניני קדושה קעו

להבטיח לילד דבר ולבסוף לא לקיים תקיח

להרגילם לא לדבר לשה"ר תקיח

חינוך הקטנים בשמו"ת תקטו

חינוך הבנים מליגע במקומות המכוסים באמצע הלימוד רצא, של

חלה

עיסה גדולה שמחלקים לתלמידות אם חייבת בחלה קעז

לומר בהפרשה הרי זו חלה קעז

מתי נחשבת לחלת חו"ל שגם אחר שאכל יכול להפריש חלה קעז

לשאול את ב"ב בע"ש אם הפרישו חלה קעח

אם צריך לשרוף את החלה קעח

אם ראוי לשמור חתיכת החלה לשריפת חמץ קעט

חליצת התפילין

עיין תפילין

חמיו וחמותו

החיוב לעמוד לחמיו ולחמתו רכט

לקרוא להם בשמם הפרטי רל

הטעם שחייב לכבדם רל

לעמוד לחמיו כשעולה לתורה רכט

לרחוץ עם חמיו במקוה רלא

מפתח מפורט

חתונה

אם מותר ללבוש בגדי שבת בחתונה כב

חתן

לעמוד בפני חתן רל

אם האב חייב לעמוד בפני בנו החתן רלא

ע"ע ערך חופה וקידושין

טבילה

נבעלה בעילת מצוה ולא ראתה דם אם טובלת בברכה קפג

טיבולו במשקה

דין טיבולו במשקה הוא לא רק בפירות קצ

דרכו לאכול בכף ואכלו ביד אם צריך נטילה קצב

אין דרכו לרחצו ורחצו מחמת לכלוך אם צריך נטילה קצב

שמן של ז' משקין היינו שמן זית קצב

רוב המשקה מי פירות ומיעוט ז' משקין אם צריך נטילה קצב

מוהל היוצא מהבשר אם צריך נטילה קצב

האוכל קסטה אם צריך נטילה קצב

רטוב בשעה שלקחו ומנגבו אם צריך נטילה קצד

ז' משקים מבושלים אם צריך נטילה קצב

טובל מקצתו ולא נוגע במשקה אם צריך נטילה קצה

אין רגילות להטביל כולו אלא מקצתו אם צריך נטילה קצה

מטבל חתיכות פחות מכזית אם צריך נטילה קצו

אם נטילה זו בכלי קצז

אוכל מופלתה ומורח דבש אם צריך נטילה קצז

טיבולו במשקה באדים של מקרר קצז

טירחא בשבת

ראה ערך שבת, טירחא בשבת

טעות עכו"ם

ראה ערך גוי

יום טוב

בגדי יו"ט יותר נאים משל שבת יט

אם כל בגדי יו"ט צרכים להיות נאים יותר או סגי בבגד אחד כ

אם יו"ט חל במוצ"ש מתי ילבש בגדי יו"ט כא

אם יו"ט חל ביום שישי מתי יסיר הבגדי יו"ט כא

אם מותר ללבוש בגדי היו"ט בחוה"מ כ

להשים פרוכת יותר נאה ביו"ט יט

להרבות יותר באכילה ביו"ט משבת כ

טעם שישנם לובשים פראק ביו"ט יט

אם יש נשמה יתירה ביו"ט יט

לקנות תכשיטין לאשה ליו"ט קסט

יום כיפורים

כשנופלים על פניהם ההפסק צריך להיות בין הפנים לקרקע ריג

כשעושים הבדלה במוצאי יו"כ יקפידו שלא יהיה על השולחן מיני מזונות רפג

יין נסך

מחלל שבת בפרהסיא הנוגע ביין ריד

אם יצק מן הבקבוק אם נאסר מה שנשאר בבקבוק ריד

נגע בלא כוונה אם נאסר היין ריז

כבד

אם מותר למלוח הכבד קודם הצלייה רכט

אם מותר לחמם כבד צלוי בסיר רכז

לקרוע שתי וערב את הכבד והלב רכז

כבוד שבת

ראה ערך שבת

כוונת מצות

כוונת מ"ע בוידוי רלה

כוונת מ"ע בק"ש רלה

כוונת מ"ע בשיר של יום רלו

כוונת מ"ע באמירת שבת שלום רלו

כוונת מ"ע כשמשלם לספר רלז

יכוין באכילה ושתיה שיהיה לעבודת ה' רלז

כותל המערבי

בחיוב קריעה כשעולה לכותל תפ

אם רשאי להקנות הבגד לחבירו ולהיפטר מהקריעה תפ

למה לא נוהגים האידנא לקרוע על ירושלים וערי יהודה תפא

הגר בירושלים אם צריך קריעה מה, תפג

הרואה את הכותל בחוה"מ אם צריך לקרוע תפג

ראה הכותל בשבת וראהו שוב תוך ל' יום אם קורע תפג

כשרואה הכותל ישתחוה תפג

נשים אם חייבות בקריעה תפג

בחור ישיבה הלומד בירושלים אם פטור מקריעה תפג

להכניס פתקים בין אבני הכותל תפד

כיבוד אב ואם

לבקש מהוריו תשמיש רמ

לבקש מהם תשמיש שלא עושים במיוחד בשבילו רמא

לבקש שישמרו על הילדים רמא

לסתור דברי אביו רמא

לסתור דברי אביו תוך כדי לימוד רמב

אם מועיל מחילה על כבוד או מורא מאביו רמב

להזכיר שמות הוריו ללא תואר במי שבירך רמב

להקפיד לומר הרני כפרת משכבו תוך השנה רמד

מבזה הוריו במחשבה אם יש איסור רמד

כיבוד אבי אביו

אם חייב לעמוד לסבו קנט

אם חייב לעמוד לסבה רבה קנט

כלאים

כמה יש להרחיק בזורע מלפפונים ועגבניות רמה

זרע כלאים בזרעים ובירקות אם נאסר בדיעבד רמו

כלה

ראה ערך טבילה

כללי הפוסקים

דרך השו"ע לכתוב י"א אף שאין פלוגתא בזה רסב

במקום מנהג לא אומרים סב"ל שו

ספק במצוה ודעת מרן לברך אם מברכים שו, שכו

אם אמרינן ס"ס בברכות שט

אם יש ס"ס ודעת מרן לברך שט, שכט, שצה

ס"ס נגד ג' ספיקות איך עבדינן תקמט

כשרות המטבח

חותך בצל בסכין בשרי בן יומו אם מותר לאוכלו עם חלב שנב

חותך בצל בסכין בשרי שאינו בן יומו אם מותר לאוכלו עם חלב שנב

תקסח הרימו מפתח מפורט מכשול

חותך בצל בסכין בשרי של כ"ש אם מותר לאוכלו עם חלב שנג

ייחוד סכין לדברים חריפים שנג

להיזהר מלקנות תפוחים מבריקים תקכח

אם בתפוזים ורימונים מורחים ג"כ שכבת הברקה תקכח

ע"ע ערכים דם, חזקת בשרי, יין נסך, כבד

לא ילבש

לחפש ילדים בפורים לאמהות רנג

למרוח על פניו אודם או פודרה רנד

אם מלבישים הקטן בבגדי נקבה פוגמים נפשו רנה

לא תרדה

להשתמש בחבר שלא לרצונו רנד

להשתמש בבניו שלא לרצונם רנד

לבנה

אם מותר להתסתכל בה מלבד הברכה סט

ע"ע ערך ברכת לבנה

לבישת בגדים

כשלובש המכנס וחולצה ילבש ימין תחילה רנז

שכח והלביש קודם שמאל אם צריך להפשיט רנז

איטר יד מה ילבש תחילה רנח

איטר יד או איטר רגל איזה רגל קושרים תחילה רנח

כשפושט בגדין יפשיט שמאל תחילה רנז

החולץ מנעליו בשביל מצוה מה יחלוץ תחילה רנז

ע"ע ערך שכחה

לויית מת

רואה הלויה ברחוב באמצע נסיעה אם חייב ללותו רסא

לולב

הטעם שאין מנענעין בהלל בשעה שמזכירין ה' רנ

להקפיד ששדרתו של הלולב תהיה טפח למעלה מההדסים רסב

להקפיד להחליף הערבות שבלולב רסג

להקפיד שההדסים יהיו גבוהים יותר מהערבות רסד

לחם משנה

אם יש חיוב לטעום מהלחם משנה עצמו רסד

אם חייב לאכול מהלחם משנה עצמו כזית רסו

לבצוע לכל אחד חתיכה בשיעור כביצה שנג

לחתוך חתיכה קטנה ואח"כ גדולה למעט ההפסק שנד

לתת פת קודם לאשתו שנד

אם הוריו מתארחים אצלו למי יתן פת תחילה שנד

לשון הרע

כשמבקש סליחה מחבירו אם צריך לגלות לו מה דיבר עליו קעב

לדבר גנות על אשתו רסט

לשון הרע גם על אמת ער

מגילה

ראה ערך קריאת מגילה

מוטב שיהיו שוגגין

מתי אמרינן כן הקדמה

הרימו מפתח מפורט מכשול תקסט

מומר

הנוגע במומר אם צריך יטול ידיו ריז

מזגן

לומר לנכרי להדליק מזגן בימות החום י

מזוזה

החיוב לבדוק כל שלש וחצי שנים את המזוזה רפו

המהדרין בודקים כל שנה בחודש אלול רפו

הקובע מזוזה לחצר ביתו לא מקורה האם מברך רפו

מסיר המזוזה לבדיקה אם צריך לחזור ולברך רפז

נוסח הברכה בקובע לאחר רפז

הקובע מזוזה בחנות אם מברך רפז

נישוק המזוזה ביציאתו רפח

קביעת מזוזה בחדר מדרגות רפח

מודים

לשהות מעט בין אמן למודים דרבנן רפב יד

הטעם שנקרא בשם מודים דרבנן טז

כשאומרים מודים דרבנן יכרעו לצד מזרח רפ

לעמוד במודים דרבנן רפא

הטעם שאומרים הציבור מודים דרבנן רפא

לא לכרוע קודם שהחזן כורע רפב

לכרוע בעמידה כששומע מודים רפב

מים אחרונים

עד היכן צריך ליטול מים אחרונים רצה

אם מהני ליתן איזה טיפין בראשי אצבעותיו רצה

ריבוי מים בנטילת מים אחרונים רצו

האוכל ביגלה וכדו' אם צריך ליטול ידיו רצז

נטילת מים אחרונים בשפיכה רצז

עונש המיקל במים אחרונים רחצ

מים אחרונים בשאר משקים רחצ

נטילת מים אחרונים בכלי רצט

לומר מים אחרונים חובה קודם הנטילה דוקא רצט

אם דיבר אחר מים אחרונים אם צריך ליטול ידיו שנית רצט

לדבר אחר מים אחרונים רצט

לדבר ד"ת אחרי מים אחרונים ש

מילה

עיין ערך ברית מילה

מעין ג'

ראה ערך ברכות, ברכה אחרונה

מעלין בקודש

אם מותר לתפוס הסידור ע"י קופסת התפילין שסב

מתי אומרים לב ב"ד מתנה שסב

ע"ע ערך ספר תורה

מעשר כספים

אם מותר לנסות את ה' במעשר כספים תה

מצה

כשאוכל כזיתות המצה ישגיח שלא יפול פירורים קכט

שיעור כזית במצות רכות קל

כמה כזיתות יאכלו המסובים במוציא מצה קל

מצה שטובלה במרק ונשתנית מראיתה מה ברכתה קצג

להקפיד שבעה"ב יחלק מהמצה העליונה לכל המסובין רסד

מכשול מפתח מפורט הרימו תקע

משיח

עד שתעשה זאת יבא משיח אם מותר לומר לחבירו — ריח

מאמין שיבא אך לא מצפה אם הוי כופר — ריט

אם יהיה תחיית המתים מיד כשיבא משיח — רכ

מתנות כהונה

אם מותר לתת זרוע לחיים וקיבה לכהנת הנשואה לישראל — תקנב

אם פדיון הבן אפשר לתת לכהנת הנשואה לישראל — תקנב

נדבה

אם מותר להתפלל נדבה בשבת וביו"ט — קעד

נדרים

כשמסיים מסכת ואומר הדרן עלך אם צריך לומר בלי נדר — שיח

כשאומר שיעשה מצוה כגון שילוה לחבירו אי הוי נדר — שיח

נר חנוכה ושבת

ראה ערכים הדלקת נר חנוכה ושבת

סעודות שבת

אכילת דגים משובחים בסעודה ג' — צא

טעם אכילת דגים בסעודה ג' — צא

אם עדיף ריבוי מגדים בליל שבת או ביום שבת — צא

ספר תורה

להשתחות כשמגבהין הספר — שנד

אם יש ענין להצביע על הספר ובאיזה אצבע — שנו

המגביה הספר יסתובב לימינו — שנז

כשמגבהין הספר יתקרבו לראות האותיות — שנז

בעת פתיחת הארון והגבהת הס"ת מסוגל מאד שיקובל בקשתו — שנז

בהולכת הספר אם מותר לקרבו לקהל — שנח

להנמיך הספר כדי שהילדים יניחו הרימונים עליו — שנח

הנחת הרימונים ע"י הילדים תועיל להם להחכים בתורה — שנח

אם רשאים להניח הרימונים על הס"ת בעודו בארון — שנט

מה שנוגעים ביד בס"ת ומנשקים היד אם יש לזה מקור — שנט

נישוק הס"ת הוא סגולה לרפואה ואריכות ימים — שנט

ללוות הס"ת — שסג

להיזהר בהשמטת מילים במזמור גדלו לה' — שסג

אם מותר שאחוריו יהיו כלפי הס"ת — שנט

אם מותר להשתמש באצבע של הס"ת לתפילה ולילמוד — שסא

אם מותר להניח דברי חול על בימת הס"ת — שסא

אם מותר להניח דברי חול בתוך ההיכל — שסא

נדה

המסתכל בנדה משכח תלמודו — קנב

הנוגע בנדה בשוגג אם יטול ידיו — ריז

ישיבת על מיטת אשתו נדה שלא בפניה — קפד

ישיבה על מיטת אשתו נדה שיצאה מחוץ העיר — קפד

עבר עו"ב ולא בדקה — קפד

קביעה וסת הפלגה — קפד

אם צריכה לסמן ימי וסתה קודם הנישואין — קפה

הרימו	מפתח מפורט	מכשול	תקעא
וסתות קבעות נפוצות	קפז	נוגע במגילה בתוך הסעודה אם צריך נט"י	שלא
נדה הטובלת בתוך ימי הטוהר אם תברך	רכ		
בטעות הנשים להחשיב יום ההפסק לז"נ	רכא	נוגע במקומות המכוסים תוך הסעודה אם חייב ליטול ידיו בכלי	שכד
יחוד בגדים לימי נדתה	רכב	אם מברכים על נטילה זו	שכז
אם צריך לייחד את כל הבגדים או בגד אחד	רכב	נכנס לבהכ"ס תוך הסעודה אם חייב נטילה בכלי	שכד
אם מותר לייחד בגדים יפים	רכג	אין בדעתו לאכול שוב ונגע במקומות המכוסים אם חייב כלי	שכה
עיקר חפיפת השיער צריכה להיות בלילה	רכג	אם דעתו רק לשתות אי צריך נטילה	שכו
נדרים		דעתו רק לשתות ונגמר הלחם על השולחן אי צריך נטילה	שכו
כשמסיים מסכת ואומר הדרן עלך אם צריך לומר בלי נדר	שיח	נגע במקומות המכוסים ביד אחת אי צריך ליטול ב' ידיו	שכו
כשאומר שיעשה מצוה כגון שילוה לחבירו אי הוי נדר	שיח	נגיעה במקומות המכוסים של תינוק אי צריך נטילה	שכט
ניחום אבלים		עשה צרכיו קטנים או גדולים תוך הסעודה אם מברך שוב על הנטילה	שכט
ראה ערך אבל		נוגע ביד שמאל בפרק הסמוך לזרוע אם צריך נטילה	של
נקימה		דדי האשה מתי הוי כמקומות המגולים	של
בין בעל לאשתו	ג	אם מותר לשוחח בין הנטילה לברכת ענט"י	שכ
נטילת ידים		אחר שנטל ידיו אם מותר למלא נטלה לחבירו	שכא
לסובב הידים בשעת הנטילה	שלב	לכתחילה יש לברך במקום שנטל ידיו	שכא
נגע אדם אחר בידיו בעודן לחות אם צריך ליטול שנית	שלד	הקובע סעודתו על מיני מזונות אם יברך ענט"י	שו
יש דיו בידו אם הוי חציצה	שלה	ע"ע ערך בכורות	
איטר יד איזה יד נוטל תחילה	רנח	**נטילה לתפילה**	
הכוסס ציפורניו אם צריך ליטול ידים	רמח	להקפיד בנטילה קודם מנחה וערבית	שכא
הכוסס חצי ציפורן אם צריך ליטול ידיו	רמח	אם נשים חייבות בנטילה קודם התפילה	שכג
ליטול ידיים אחר שינת הצהרים	שלו	לכתחילה יטול לתפילה בכלי	שכג
קם בלילה ודעתו לחזור לישון אם צריך נטילה	שלו	לא נטל ידיו אם תפילתו מקובלת	שכג
המסתפר צריך ליטול ידיים	תקכו		
המספר אחרים אם צריך ליטול ידיו	תקכו		

מכשול מפתח מפורט הרימו תקעב

נטל ידיו לאכילה ומתפלל סמוך לאכילה אם נוטל שנית שכב

נטל ידיו לסעודה או לבהכ"ס ומכוין שיועיל גם לתפילה אי מהני שכב

אם לנטילה זו צריך רביעית שכב

אם יודע שלא מתפלל סמוך לקימתו ויודע שיצטרך שוב לנקביו אם יברך ענט"י שכד

סב"ל

ראה ערך ברכות, סב"ל

סוכה

לכתחלה אין לארגן מנינים בסוכה מא

סעודה

להרוג זבובים ויתושים ע"ג השולחן תקא

סעודה רביעית

אין להסיר המפה של שבת קודם סעודה רביעית שי

לאכול סעודה רבעית בבגדי שבת שיב

טעם השמחה בסעודה רביעית שיב

עיסה חלבית

אם מותר להכין לחם שום חלבי עז

אם מותר להכין עוגיות חלביות עז

לרשום על המדף חלבי עח

עין הרע

המספר בשבח חבירו חייב לברכו פג

חומרת הגורם עין הרע לחבירו פג

רוד"א מועיל לעין הרע פד

אם יכול אדם לגרם לעצמו עין הרע קיז

כשסופר מלאי חנותו מה יאמר כדי שלא תשלוט העין קיז

עירובי תבשילין

עירוב תבשילין מתיר לבשל לשבת מהיו"ט השני ולא מהראשון שעג

אם יודע שלא יוכל לבשל ביו"ט השני לשבת מחמת אונס שעג

עבר ובישל ביו"ט הראשון לשבת אם התבשילים מותרים שעד

ערב שבת

ללבוש בגדי שבת מיד אחר הרחיצה בע"ש תפז

בחיוב למשמש בגדיו בכל ע"ש שעו

בגדים המיוחדים לשבת אם צריך למשמש שעו

כשלובש מלבושי שבת יאמר לכבוד שבת קודש תפז

למשמש בגדיו בעיו"ט שעו

פורים

להקפיד בלבישת בגדי יו"ט שפא

פסח

אם מותר להריח ריח פת של נכרים בפסח שצה

לכתוב מספר טלפון במכירת חמץ אם לא יהיה בבית שא

ע"ע ערך מצה

פרוכת

אם חייב להשים להיכל יט

פת

לאחוז בעשר אצבעות מח

טעם האחיזה בעשר אצבעות מח

אם סגי לאחוז בב' ידיו מט

בלחם משנה כיצד ינהג באחיזת הפת מט

כשבוצע אם צריך להסיר העטיפה נ

הרימו מפתח מפורט **מכשול** תקעג

אין לבצוע קודם סיום הברכה נ
אין לבצוע עד שרובם יענו אמן רסו
הגבהת הפת בברכה נא
טיבול פת במלח ג"פ גם בחול נא
אם מהני להטביל הפת בסלט שיש בו מלח נא
כשאין לו מים אם כורך מפית על הפת או על ידיו רמח
אם מותר לבצוע פחות מכזית למסובין שנד

פת הבאה בכיסנין

אם יש בה הג' תנאים אם מברכים בתוך הסעודה שט
אם צריך לאחוז בי' אצבעות נ
האוכל עוגה בתוך הסעודה יכוין לפוטרה בברכת המוציא שט
האוכל עוגת טורט שרובה סוכר בתוך הסעודה אם יברך שט

פת שחרית

אם היא דוקא בלחם עב

צדקה

מבקש צדקה ונותן לו מאי נעימות פא
אם אינו יודע אם העני רמאי אם חייב לתת שצט
אם חייב לתת כמה פעמים ביום שצט
ראוי להתנות שלא תחול הצדקה עד שיגיע ליד העני תא
חשב לתת צדקה ולא הוציאר בפה אם חייב לתת תב
בל תאחר בצדקה תג
אם איו לו כסף יעשה בידו תנועה לעני שאין לו תג
לתת צדקה לפני כל תפילה תד
לתת צדקה בעמידה שעב, תד
לעמוד בפני בעל מעשה צדקה שעג

צדקתך

יש לעמוד כשאומרים צדקתך במנחה של שבת תו

ציצית

לנשק הציצית בין הברכה למעשה העטיפה קלח
עבר ונישק אם הוי הפסק קלח
ללבוש טלית שהושחרה מריבוי השימוש קצט
לייחד טלית לשבת רב
להסיר הטלית ביד שמאל תנט
להסיר הטלית רק אחר עלינו לשבח תנט
אין להסיר הטלית קודם התפילין תנט
רוב צידי ציצית גופיה צריך להיות פתוח תי
ללבוש על הגוף הט"ק בלי הפסק תי
ירא"ש יקנה ט"ק מידה שבע תי
אם אפשר לברך על טלית קטן תיא
ציצית שנפתחו קשריה אם מותר להדקם בשבת תיא
אם מותר להדק הקשר בבית הכסא תיג
כשמהדק הקשר אם סגי במחשבת מצות ציצית תיג
לדקדק שיהיה קשר הציצית לאורך הכנף ולא לרוחב תז
אם מותר להדק הקשר עד שמתקפל מעט מהכנף תט

צניעות

להתקשט ולהתבשם כשהולכות לעבודה קמו
לא לקיים פגישות בבית מלון קנ
להימנע ממאכלים המחממים קנב
נגיעה בקטנה מעל גיל שלוש שיז
נגיעה בבת אחותו שיז, תסד

מכשול מפתח מפורט הרימו תקעד

להגביה בת אחותו דרך חיבה שיז
יחוד עם קטנות תסד
נגיעה לא לשם חיבה באחותו שיז
נגיעה לא לשם חיבה בבת אחיו שיז
לקלח בתו הקטנה שיח
באיסור לבישת גרבים בצבע הרגל תיד
אם עדיף ללבוש גרבים שחורות מחומות תיח, תכא
מהו שיעור הדנייר של הגרבים תיט
מהו מקום השוק דהוי ערוה תטז, תכג
מהו אורך החצאית שצריך ללבוש תכג
לובשת חצאית ארוכה עד הקרסול אם הינה רחובית תמ
לובשת חצאית ארוכה עד הקרסול אם הינה מושכת תשומת לב תמב
לובשת חצאית ארוכה עד הקרסול אם צריכה ללבוש גרבים תכב
אם יש ללמוד עניני צניעות מנשות רבנים תמד
אם מותר להלביש הילדות הקטנות בגדים לא צנועים תמה
אם מותר לצלם חתן וכלה שמניחים יד על הכתף תמז
איסור צלם לנשים תמט
מגנטים שהצטלמו האיש והאשה יחד יש להסירם מהמקרר תמח
אם מותר להוליך הכלה בידו לחדר יחוד תמט
אם מותר לאשה להציע המיטות לאורחים תנא
אם מותר לקרוא בשם פרטי של אשה תנב
ע"ע ערך ולא התורו

קדושה דסידרא

אם רשאי לדלג על אשרי כדי לומר ובא לציון עם הציבור תקמד

קדימה בברכות

ראה ערך ברכות, ברכות הנהנין

קדיש

כשאומר קדיש אחר ברכת לבנה אם מותר לכרוע בו לכיוון הלבנה ע
אין למהר לשבת קודם הקדיש תס
שעונים איש"ר לא יסמכו אמן ליהא שמיה רבה תס
אין לעבור כנגד האומר קדיש תסא
קדיש שתפסו מעומד ממתי יכול לשבת תסא
אם אמרו אשרי לא במנין יאמרו ג' פסוקים בעשרה ויתחילו קדיש תסב
לקפל הטלית והתפילין בשמיעת הקדיש תנח
לקפל הטלית והתפילין באמירת הקדיש תנח
להרהר בד"ת באמצע קדיש רשות וחובה תנח
אם התחיל ללמוד קודם שהחזן התחיל קדיש אם יכול להמשיך תנט
לומר עושה שלום בעודו פוסע שסט

קטנים

אם מועיל מחילתו לסלק קפידא ד
לומר לגוי לעשות מלאכה עבורם יא
אם יש בו עשה של ביומו תתן שכרו כה
אם מותר לחפשו בפורים לאשה רנד
בחיוב הלימוד עמו גם בלילה רסו

קידוש

לטעום מהיין שמזגו להם קודם הקידוש אם יש מצוה רב
לטעום מהיין קודם המקדש רב
אם בקידוש היום חייב לטעום מהיין רד
אחר הקידוש קודם שטועם שופך מעט לכוס אחרת אם מותר רד

הרימו — מפתח מפורט — מכשול — תקעה

המקדש יכוין בקידוש על הבקבוק בשולחן ויטעמו ממנו רה
קידוש ביין ולא במיץ ענבים רה
אותם שעושים הקידוש במיץ ענבים ובסעודה שותים יין מבזים המצוה ריד
אם המסובין לא אוהבים יין אלא מיץ ענבים על מה יקדש רה
שותה מעט יין פחות ממלא לוגמיו אם פוטר שאר המשקין בסעודה רו

קידושין

ראה חופה וקידושין

קימה לזקן

ראה ערך זקן

קפה

סגולה לזיכרון עב

קריעה

ראה ערך כותל המערבי

קריאת התורה

נכנס לאסוף כסף אם מותר לצאת באמצע קריאת התורה אם כבר שמע שסד
לצאת באמצע הקריאה כשצריך לנקביו שסד
לצאת בסיום הקריאה קודם ברכת אשר נתן שסד
אם מותר לצאת באמצע ההפטרה שסה
"ועוזבי ה יכלו" גם על מי שמדבר באמצע הקריאה שסה

קריאת מגילה

"על ריצפת" לקרוא הפה כשהיא רפויה צג
לאכול קודם המגילה רעו
לחנך בתו הקטנה בקריאת מגילה רעז
להביא קטנים שלא הגיעו לחינוך לקריאת מגילה רעח
להשמיע לאוזנו את קריאת המגילה רעח
יש מגילה כשרה בידו אם עדיף שיקרא בלחש לעצמו רעח

קריאת שמע

להתפלל ערבית ולקרוא ק"ש מיד בתחילת הלילה קסד

קריאת שמע שעל המיטה

להקפיד לאומרה קודם חצות תקיז
להקפיד לומר גם פסוקים שאחריה קודם חצות תקיז
התפלל בצאה"כ אם יש ענין לכוין בק"ש שעל המיטה לקיים מ"ע תקטז

ראש השנה

אם חייב לקנות תכשיטין לאשה לר"ה קסט

רחובות

להזכיר שמות רחובות ללא תואר רב רמג

רחיצה

רחיצת וניגוב ראש תחילה תפז
רחיצת יד ורגל ימין קודם לשמאל תפז

ריח רע

פח המכוסה בתוך ד"א יהיה ריח רע אם מותר בדברים שבקדושה שפא
יש ריח רע ומכוסה אם צריך להרחיק מלפניו כמלא עיניו שפב
תינוק שעשה צרכיו אסור לברך לידו אע"פ שהצואה מכוסה ואינו מריח שפג
הא דצריך ד"א אי אזלינן בתר האף או בתר כל גופו שפג
מי רגלים מכוסים אם מותר לקרות בתוך ד"א שפג
ספק עשה התינוק צואה אם מותר לקרות לידו שפד

מפתח מפורט

נט"י במטבח כשיש שם פח אשפה שפד

מרסס מטהר אויר על הפח אם מותר לברך שפד

לברך מול בית הכסא שפד

אם מותר לאמר דברים שבקדושה בפני ריח זיעה שפד

ריבית

להקפיד לשלם חשבון חשמל טלפון ארנונה וכדו' בזמן תפח

אם מותר להשתמש באשראי קרדיט תפט

אם מותר ללוות כסף מהבנק בשביל חבירו תפט

לומר לחבירו שמזמינו לארוחה על מה שכבר הזמינו תפט

לומר לחבירו אם תעזור לי היום אעזור לך מחר תצ

מוכר חפץ ביוקר מחמת שקונה בהקפה או בתשלומים תצ

שבע ברכות

להקפיד לענות אמן אחר ברכה השבעית טו

המברך ברכה שביעית אם צריך לכוין לבפה"ג של המזמן תק

שבת

אהל

כיסו מקצת הלול מפני האור הקדמה

אמירה לגוי

טעם איסור האמירה ח

טעם איסור הנאה ממלאכתו ח

דין איסור הנאה ממלאכת נכרי עבור ישראל ח

אם צריך למחות בגוי שעושה עבורו מלאכה ח

בטעות ההמון שמותר לרמוז ט

לרמוז לגוי בתוספת הנאה יב

רמיזה דרך ציוי יב

שבות דשבות במקום מצוה ט

שבות דשבות במקצת חולי ט

שבות דשבות בהפסד מרובה ט

שבות דשבות במקום צער י

פסיק רישיה באמירה לנכרי י

לומר לגוי שיעשה כלאחר יד י

מלאכה עבור חולה שאין בו סכנה יא

מלאכה עבור קטנים יא

להינות ממלאכה שעושה עבורו וגם עבור הישראל יא

מביא לו ממתק אם מהני שיעשה לו מלאכתו יא

תוספת הנאה ממלאכת הגוי יב

עשיית מלאכה בגרמא לעשותו ע"י גוי יב

נגמר המים חמים במיחם איך יאמר לגוי למלאותו יב

לטלטל מוקצה יג

בורר

להוציא התיון מן הכוס ולהשהותו מעל הכוס כז

להוציא בשר ממורק צלול כח

ברירה הנעשית מאליה כט

בכלי שעשוי לברור לצורך מיידי כט

סנני מים אם מותר להשתמש בהם ל

ברירה במצקת ל

בישול

חימום מאפה שאין אפוי כל צרכו לו

לא התבשל כ"ע אם מותר בדיעבד לז

הרימו — מפתח מפורט — מכשול — תקעז

חימום עוגת סופלה בשבת לז

הגדרת מבושל כ"צ לז

להניח על פלאטה כבויה שתדלק תבשיל שלא התבשל כ"צ לז

להניח על פלאטה כבויה שתדלק תבשיל לח שהתקרר לז

לכסות קדירה שלא התבשלה כ"צ לח

להזיז קדירה שלא התבשלה כ"צ לאמצע הפלאטה לח

להזיז תבשיל לח קר לאמצע הפלאטה מ

להוציא אוכל מקדירה שלא התבשלה כ"צ לח

חימום חלות בתנור לט

להפוך ג'חנון על הפלאטה מ

עצמות שלא התרככו אם מותר לכסותם מ

זירוז בישול אם הוי איסור דאורייתא מ

גוזז

באיסור כסיסת הציפרניים רמו

באיסור תלישת דלדולי עור שעל האצבעות והשפתים רמו

עצה לא לכסוס ציפרנים ביום שבת רמח

הוצאה

מצא חפץ בכיסו אחר שיצא לרה"ר אם צריך לעשות תשובה שעז

הכנה משבת לחול

לשטוף המברשת אחר הצחצוח כב

לשרות במים כלים כדי ששיירי האוכל לא ידבקו בהם כב

להחליף השלט מברך עלינו לברכנו שאומרים בערב או את השלט של יום הספירה של מחר כב

להחזיר הספרים למקומם בגמר הלימוד כב

להחזיר למקפיא אוכל כב

לקחת עמו מעיל כדי ללובשו במוצ"ש כב

לקחת עמו מפתח כדי שיוכל לפתוח במוצ"ש כב

בגדר מכין משבת לחול כב

טוחן

חיתוך ירק במגרדת לאלתר הקדמה

אם מותר להכין סלט זמן מופלג מהסעודה קפט

לחתוך הסלט לחתיכות קצת גדולות קפט

כשחותך חתיכות קצת גדולות אם צריך להקפיד שיהיה לאלתר קפט

אם מותר להשתמש בסלייסר בשבת קצ

טירחא בשבת

אם מותר לטלטל ארגז שתיה בשבת קצט

כבוד שבת

לאפות חלות לשבת רלא

אם מותר לקנות לחמניות ופיתות לשבת רלג

כיבוס

להניח בגד מלוכלך במים הקדמה

מדידה בשבת

אם מותר להכין מטרנה לפי מידה מסוימת בבקבוק רעט

מוקצה

טלטול פמוטות אחר שכבו לצורך מקומו הקדמה

אם שקית האיגלו מוקצה אחר שתייתו שנ

היה מוקצה בשבת בפח אם מותר לטלטלו רפד

אם יש בסיס לדבר האסור באמצע שבת רפה

מכה בפטיש

אם מותר לקפל עלונים לפי הסימון תעב

מכשול מפתח מפורט הרימו תקעה

שבירת כוס
אם נכון לומר מזל טוב כשנשבר כוס בבית תצח

שינוי מקום
ראה ערך ברכות, שינוי מקום

שיעורי תורה
מנהג בני ספרד בשיעורי תורה כהגר"ח נאה רמו

שכחה
מניח הכיפה בתוך הכובע ולובשו אם גורם לשכחה רלג
מניח הכיפה בתוך קסדא של אופנוע אם גורם לשכחה רלד
טעם שלבישת ב' מלבושים יחד גורם לשכחה רלג
פשיטת ב' מלבושים יחד אם גורם לשכחה רלד
להפשיט מקצת הלבנים והמכנסים יחד אם גורם לשכחה רלד
לפשוט ב' גרבים יחד רלה

שכיבות סמיכה
אם מותר לעשות שכיבות סמיכה ריג

שליא
אם חייב לקבור השליא רצד

שליח ציבור
יש לו להמתין מעט בסיום המחזיר שכינתו לציון יד
יש לו לומר את המודים של החזרה בקול רם רעט
כשאין כהנים יאמר הש"ץ הברכה ויראה לימינו ושמאלו עד

לקפל מכתבים וניירות תעג
אם יש איסור בורר בעלונים תעג
לחתוך משקית ניילון כדי לחצוץ שיניו תעג
לחצוץ שיניו בגפרורים תעג
גפרורים אם דינם ככלי שמלאכתו לאיסור תעד

סוחט
ריסוק איגלו בשבת שמט
אם מותר לשפוך מים על קוביות קרח שמט

שטרי הדיוטות
באיסור הדפסת פרסומות בעלונים שעד
לקרוא בשבת קלפים של משחק שיש שם שאלות חולין שעד
לקרוא בשבת בהרהור מגזין הנקרא "זמן" שעד
לקרוא הרכיבים ע"ג האריזות שעה

תופר
אם מותר להדביק את הפד קודם השלכתו לפח תיב

תיקון כלי שיר
לדפוק על השולחן בקצב קיב
לדפוק על השולחן בשינוי קיב
להכות אצבע כנגד אצבע קיג
לשרוק בשבת בפה ובמשרוקית קיד
אם מותר לקשקש בפעמוני ס"ת בשמחת תורה קיג

שבועה
לומר באמת היה כן אם חשיב לשון שבועה תצה
לומר ה' עדי אם חשיב לשון שבועה תצה
אם איסור שבועה הוא גם על אמת תצה

הרימו — מפתח מפורט — מכשול — תקעט

כשמקריא לכהנים אם צריך גם להפנות ראשו לצדדיו — עד

קודם החזרה יתנה שאם אין י' מכונים תפלתו נדבה — קעד

לא יתחיל בברכה עד שיענו רוב הציבור אמן — קעה

ש"ץ שלא ממתין שיענו רוב הציבור אם מותר לענות אחריו — קעה

בשאר ברכות כשלא ממתין אם יענה אחריו אמן — קעה

אם מותר לעבור לפני ש"ץ בשאר עיניי תפלה — תסא

להפציר בו יותר מדאי שיהיה חזן — תקה

שמו"ת

כשקורא שנים מקרא לא יסיים בפסוק רע — שנ

בחיוב שניים מקרא ואחד תרגום — תקיד

במעלת הקורא שניים מקרא ואחד תרגום — תקיד

קריאת שמו"ת בהבנה והתבוננות — תקיד

קריאת שמו"ת עם רש"י — תקטו

חינוך הקטנים בשמו"ת — תקטו

שמועות רעות

לבשר בשורות רעות לחבירו — תקי

בטעם הדבר שאין לבשר — תקיא

אם מותר להודיע ברמקולים על הפטירה — תקיב

לומר על עצמו דברים רעים — תקיב

המספר לחבירו דבר רע יקפיד לומר לא עליכם — תקיג

המבשר בשורה טובה לחבירו הוי חסד — תקיג

שריקה

אם השריקה מביא שדים — קטו

אם השריקה מנהג גוים — קטו

אם השריקה הוי פריצותא — קטו

ע"ע ערך שבת, תיקון כלי שיר

תהילים

טעיות בקריאת התהילים — צד

תולעים

להסתכל במאכל ובמשקה בפרט בקיץ שמצוי חרקים — רעג

להיזהר לא להאכיל את הילדים תולעים שגורם להם שיצאו לתרבות רעה — רעג

האוכל תולעים באונס אם פוגם נפשו — עדר

להיזהר מזבובים המטילים ביצים על הבשר — רעה

לשמור התבלינים במקפיא למנוע מחרקים המתרבים בחום — ערה

ליזהר מנקודות שחורות המצויות בפירות הדר — שפח

ליזהר מנקודות אדומות על אפרסקים — שפח

תולעים שנראים רק ע"י זכוכית מגדלת אם מותרים — שפט

תורה

אם בזמן שעוסק בתורה אומר אסותא למתעטש — קיח

לא לומד הלכה אם מקיים מצות והגית

מקבל שכר על לימודו אם מקיים מצות והגית

אם יוצאים ידי קביעת עתים לתורה בק"ש — רעז

תפילת רבי נחוניא בן הקנה אם חייב לאומרה — רט

כי ה' יתן חכמה וכו' שאומרים ביהי רצון האתנח תחת חכמה — רט

לעשות תשובה קודם הלימוד — רי

מכשול	מפתח מפורט	הרימו	תקפ
תקלג	להתפלל בבית בפיג'מה	לכוין בלימוד התורה לידבק בה'	רי
מא	במקום צורך אם מותר לארגן מנין בבית	מעלת הלומד בכולל חוץ לעירו	ריא
תקלא	בחיוב קביעת מקום לתפלתו	להכנים שערות הזקן לפיו תוך כדי לימודו	ריב
תקלב	מעלת הקובע מקום לתפלתו	נתינת ספר לקטן שיהיה בשקט	ריב
תקלב	לקבוע זמן קבוע לתפלתו	להפוך ספר הלימוד כשהוא פתוח על פניו	ריב
קז	להזמין מונית ביודע שאין הנהג מתפלל שחרית	ללמוד משניות בזמן האוכל	רעג
קכה	בתחנונים של שני וחמישי יעמוד כשמו"ע	יקפיד לסיים לימודו בדבר טוב	שנ
רלה	לבישת ב'מלבושים יחד מעכב התפלה	חיוב לימוד תורה גם לחתן ביום חופתו	תקא
צב	טעיות הנפוצות בתפלה	נגע במקומות המכוסים אם מותר ללמוד בפה ובהרהור	רצא
תקכט	לכבות הפלאפון קודם התפלה	מנקה ידיו במילי דמנקי יקפיד לנקות כל היד בין גבו בין תוכו ובין האצבעות	רצא
תקכט	בחובת ביאור כוונת התפלה	מה הפירוש הדרן עלך	שיט
	פרשיות הקורבנות	**תינוקות שנשבו**	
שצא	החיוב להתחיל תפילה מפרשיות הקרבנות	חילונים בזה"ז אם דינם כתינוקות שנשבו לענין יין נסך	רטו
שצב	לא הספיק לומר הקרבנות קודם התפילה אם יש ענין להשלימם	חילונים בזה"ז אם דינם כתינוקות שנשבו לענין צירוף מנין	רטז
שצב	לא הספיק פרשת הקטורת קודם התפילה אם ישלימנה	**תנאי**	
שצב	אם נשים חייבות בקריאת הקרבנות	אם צריך להתנות בכל פעם או סגי פעם בשנה	ס
שצג	שבח אמירת הקורבנות	תנאי פעם אחת לכל החיים אם מועיל	רלח
	פסוקי דזמרה	אם צריך לקצוב זמן לתנאי	רמ
רכד	לשהות הרבה יותר מכ"ד בין ברוך שאמר לפסד"ז	**תענית ציבור**	
רפט	מזמור לתודה יש לאומרה בנגינה ובשמחה	ששה מתענים והשאר מזלזלים בתענית אם אפשר לקרוא ויחל	תקכז
רצ	כוונה בפסוק פותח את ידך מעבבת	**תפילה**	
קלז	אם מותר לשתות תה בפסד"ז אם בירך עליהם קודם	להתפלל בבית הכנסת דוקא	מא
	ישתבח	אם מותר לנשק בנו קודם התפילה	תקלז
רכד	סיים פסד"ז לא ימתין לומר ישתבח עם החזן אלא יסיים עד הקדיש	להתפלל במכנסים קצרות בחוף ים	תקלג

אם מותר ללמוד בין ישתבח ליוצר רכד

קדושה שביוצר אור

יש לומר קדושה זו בקול רם תנז

לכתחילה יש לאומרה עם הציבור תנז

יחיד האומר קדושה זו אם יאמרנה בטעמים תנז

שמונה עשרה

לכוין כאילו הוא בבהמ"ק והשכינה לפניו תקכח

זקיפת הגוף מהכריעות בשמו"ע לפני שמזכיר השם רמט

לכרוע בעמידה כששומע מודים רפב

אם צריך לכרוע בשמו"ע כשהציבור משתחוים בעלינו לשבח רפג

לעבור לפני המתפלל ליטל ידיו לברכת כהנים רלג

המתפלל על אביו אין להזכירו בתוספת שבח רמג

כשמתפלל על אביו או רבו אם צריך לומר עבדך אבי ורבי רמג

יש תפילה שמקורה בירושלמי שנכון לאומרה קודם שחרית רי

שכח אתה חוננתנו אם מותר במלאכה ק

אם עדיף לבקש בקשות בשומע תפלה או בסוף שמונה עשרה תקכט

אם מבקש בסוף התפלה יחזור לומר פעם ג' יהיו לרצון תקכט

המתפלל שמו"ע אם צריך להפסיק ולכוין לקדיש וקדושה תנה

המתפלל שמו"ע אם צריך להפסיק לברכת כהנים תנז

אם צריך לשתוק ולכוין לברכו תנו

אין החזן מכוין להוציא יד"ח אם יפסיק לדברים שבקדושה תנו

אחר שפוסע ג' פסיעות יעמוד במקומו עד הקדושה תקו

אם יש להקפיד שלא יעבור אדם במקום שפסע תקז

אם יש להקפיד לעמוד במקומו בתפילת ערבית תקו

המאריך בתפילתו אם רשאי לפסוע בחזרת הש"ץ תקח

הממתין מלפני המתפלל אם רשאי לפסוע בחזרת הש"ץ תקח

להסתכל על המתפלל מאחוריו תקח

אם צריך לכוין רגליו גם באתה קדוש תקט

סיים תפלתו לפני הש"ץ אין לסובב פניו לציבור תקלז

ע"ע ערך מודים

עלינו לשבח

מעלת המכוין בעלינו לשבח תקלא

תפילין

לתת צדקה בין תפילין של יד לשל ראש קלו

לנשק תפילין של ראש קודם הנחתם קלו

לכסות ידו בין תפילין של יד לשל ראש קלו

לעמוד בעת הסרת כריכות שעל האצבע קעט

להרים השרוול החולצה והגופיה יחד כשמניחין תפילין רלה

ליזהר שהרצועות לא יגעו ברצפה תצ

לסדר התפילין של ראש בין עיניו קודם שישב תצב

לברך על התפילין קודם ההידוק תצב

חיוב התפילין עליו גם בתפילה תקלח

אם עדיף תפילה עם תפילין ביחידות על תפילה בציבור תקלח

שלא יהיה קצה התפילין למטה מבשר התפוח אפילו כ"ש תקלח

שלא יהיה מקצתם מעל חצי התחתון הסמוך לפרק תקלט

במקום כפל ההידוק להקפיד על רוחב הרצועות תקלט

לגעת בתפילין כשידיו נגעו במקומות המכוסים רצב

תפילין ר"ת

אם עדיף להניח ר"ת קודם ובא לציון או בסוף התפילה תקמ

אם להניח תפילין קודם ובא לציון ויפסיד ובא לציון בציבור תקמג

אם מותר להניח ר"ת בזמן החזרה תקמד

אם מותר להסיר התפילין בחזרת הש"ץ תקמד

תפילת הדרך

להוציא אחרים יד"ח ברמקול תקמה

אם לכתחילה כל אחד יברך תפילת הדרך לעצמו תקמז

אם צריך לומר תפילת הדרך בעמידה תקמז

אם צריך להסמיך תפילת הדרך לברכה אחרת תקמז

נוסע מרחק של פרסה אם יברך בלא שם ומלכות תקמה

לברך בתחילת הנסיעה תקמח

אם משערים הפרסה בנסיעה או במרחק תקמח

תרומות ומעשרות

אתרוג שהולכים בתר לקיטה מתי ר"ה שלו תקנ

אם חייב לעשר אתרוג לד' מינים תקנ

האוכל פרי ליד האילן אם חייב במעשר תקנא

הקונה ענבים מגוי לעשות יין אם חייב במעשרות תקנא

פירות א"י שהגיעו לחו"ל אם פטורים במעשרות תקנא

תרופה

תחינה קודם לקיחת תרופה קיח

תשעת הימים

סיום מסכת בתשעת הימים מותר באכילת בשר רק אם רגיל בכך תקנג

שמיעת שירים בסעודת סיום מסכת אם מותרת תקנג

להצלחת
התורם
בעילום שמו,
שתרם סכום נכבד,
לעילוי נשמת
כל הנפטרים
שאין מי
שיאמר עליהם
קדיש.

לעילוי נשמת

יעקב בן עליזה

ת.נ.צ.ב.ה.

להצלחת
יוסף כהן ומשפחתו

להצלחת
ספיר בת שרה

להצלחת
חזי בן אביגיל

להצלחת
משה בן מלכה, ונעמה בת רחל

לעילוי נשמת

שמחה בת רוזה
כ"ו טבת,
צדוק בן שמחה
ד' אב,
רחל בת יפה
י"ט טבת,
משה בן רג'ינה
כ"ח תמוז,

אברהם בן רג'ינה
י"ט שבט,
עמוס בן יולנדה
כ"ז תמוז,
בן ציון בן חדוה
י' אלול,

מיכאל בן רחל
ה' טבת,
דורית בת טובה
כ"ו תמוז,
קרים בן שמחה
כ"ט אב,
אברהם בן ר' אהרן
כ' אדר.